

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

URFALI ÖMER NÜZHET'İN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'Sİ

Aynaz RUHİ

Doktora Tezi

Ankara, 2024

URFALI ÖMER NÜZHET'İN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'Sİ

Aynaz RUHİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Aynaz RUHİ tarafından hazırlanan ‘‘URFALI ÖMER NÜZHET’İN ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ’Sİ’’ başlıklı bu çalışma, 17.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Osman HORATA (Başkan)

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ (Danışman)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Üye)

Doç. Dr. Nagihan GÜR (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / HÜ Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Aynaz RUHİ

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6.1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7.1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sisteminde yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Aynaz RUHİ

TEŞEKKÜR

Çalışmam esnasında benimle bilgisini paylaşıp yolumu aydınlatan, tecrübesini ve desteklerini benden esirgemeyip tüm yanlışlarıma rağmen sabırla doğruya yönlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışma esnasında her zaman yanımda olup umut verip ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer Doç. Dr. Mohammed İNCE hocama teşekkür ediyorum. Bu süreçte sabırla beni dinleyip ve yol gösterdiği için kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışma sürecinde hep yanımda olup düzeltme ve editörlük kısımlarında beni yalnız bırakmayan canım arkadaşlarım Nursena SOYLU, Münevver YOLOĞLU ve Tarık FİDAN'a sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca çocukluğumdan beri bana öz güven ve cesaret veren Babama sonsuz minnetdarım ve beni Türkiye topraklarına kavuşturduğu için ve ecdadımızın Dil ve Edebiyatını öğrenme fırsatını bana sunduğu için hayatım boyu müteşekkirim. Nur içinde uyusun.

Aynaz RUHİ

ÖZET

RUHÎ, Aynaz. *Urfalı Ömer Nüzhet'in Şerh-i Dîvân-ı Urfî'si*, Doktora Tezi Ankara, 2024.

Bu tez çalışmasında Urfî-i Şîrâzî'nin kasidelerine Ömer Nüzhet tarafından yazılmış olan *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'nin ilmi usullere uygun şekilde incelemesi yapılmış ve eserin karşılaştırmalı metni ortaya konulmuştur. Urfî-i Şîrâzî, 1556-1591 yılları arasında yaşamış ünlü Fars şairidir. Urfî Özellikle *Dîvân*'ı ile 17. yüzyıl Türk edebiyatını etkilemiştir. 17. yüzyıldan sonra da Urfî'nin *Dîvân*'ındaki kasidelerin Türkçe şerhleri yapılmıştır. Ahmed Sabîh, Adnî ve Ömer Nüzhet onun kasidelerine şerh yazan önemli isimlerdir. Bu tezde Ömer Nüzhet'in Urfî-i Şîrâzî'nin 18 kasidesine yaptığı şerhleri ihtiva eden *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'sinin Türkiyedeki 5 nüshası incelenmiş, incelenen nüshalar arasından en hacimli olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshası ile Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi nüshalarının karşılaştırmalı metni verilmiştir. Şârih Ömer Nüzhet'in *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'si dışında *Dîvân*, *Cevâhirü'l-Hikem*, *Menkabe-i Evliyâ'îye fî Ahvâli Rızâ'îye*, *Terceme-i Tenbîhâtü'l-Müneccimîn*, *Terceme-i Hâl-i Ragîb Paşa ve Manzum Hadîs-i Erba'în Şerhi* adlı eserleri de vardır. Çalışmada klasik Türk edebiyatında şerh geleneği hakkında kısa bilgi verildikten sonra Urfî'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş ve şairin klasik Türk edebiyatındaki tesirine değinilmiştir. Sonrasında şarih Ömer Nüzhet Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* adlı eserinin incelemesi yapıp eserin karşılaştırmalı metni ortaya konulmuştur. İncelemede Ömer Nüzhet'in şerhe konu ettiği kasideler, şerh metodu ve şerhin muhtevası hakkında bilgiler ortaya konulmuştur. Son olarak Nüzhet'in imla ve dil özelliğine de değinilmiştir. Çalışmaya esas olan metnin, Sebki Hindî anlayışından kaynaklı son derece ağır bir üsluba ve girift bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Eski Türk Edebiyatı, Şerh, Urfî Şîrâzî, Urfalı Ömer Nüzhet, Sebki Hindî, Şerh-i Dîvân-ı Urfî Şîrâzî

ABSTRACT

RUHİ, Aynaz. *Urfalı Ömer Nüzhet's Şerh-i Dîvân-ı Urfî*, PhD. Thesis Ankara, 2024.

This thesis studies Ömer Nüzhet's *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*, a commentary on the qasidas of *Divan* written by Urfî-i Şîrâzî, a renowned Persian poet who lived between 1556 and 1591. The thesis examines the work by scholarly methods and presents a comparative text of the manuscripts. Urfî's *Divan* had a significant influence on 17th-century Turkish literature, and several scholars wrote commentaries on his poems after the 17th century. Ahmed Sabîh, Adnî and Ömer Nüzhet are important names who wrote commentaries on his qasidas. This thesis focuses on Ömer Nüzhet's *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*, which contains commentaries on 18 of Urfî's qasidas. The thesis examines five copies of the manuscripts in Turkey. It presents a comparative text of the two most extensive copies: the one in the Topkapı Palace Museum Library and the one in the Süleymaniye Library Hafid Efendi collection. In addition to the *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*, Ömer Nüzhet also authored other works such as the *Dîvân*, *Cevâhirü'l-Hikem*, *Menkabe-i Evliyâ'îye fî Ahvâli Rızâ'îye*, *Terceme-i Tenbîhâtü'l-Müneccimîn*, *Terceme-i Hâl-i Ragıb Paşa*, and *Manzum Hadîs-i Erba'în Şerhi*. The thesis begins with a brief overview of the commentary tradition in classical Turkish literature. It then provides information on Urfî's life, art, and works, and discusses his influence on classical Turkish literature. The thesis then examines the life and works of Ömer Nüzhet Efendi, followed by an analysis of his *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* and the comparative text of the manuscripts. The analysis focuses on the qasidas that Ömer Nüzhet commented on, his commentary method, and the content of the commentary. Finally, the thesis discusses Nüzhet's spelling and language characteristics. It is understood that the studied text has an extremely heavy style and an intricate structure due to the Sebki Hindî style.

Keywords:

Old Turkish Literature, Commentary, Urfî-i Şîrâzî, Ömer Nüzhet from Urfa, Sebki Hindî, Şerh-i Dîvân-ı Urfî-i Şîrâzî

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ŞERH	3
1.1. ŞERH NEDİR	3
1.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞERH GELENEĞİ	4
2. BÖLÜM: URFÎ-İ ŞİRÂZÎ.....	7
2.1. HAYATI.....	7
2.2. ESERLERİ.....	8
2.3. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA URFÎ-İ ŞİRÂZÎ ETKİSİ	9
3. BÖLÜM: DERVİŞ ÖMER NÜZHET EFENDİ.....	12
3.1. HAYATI.....	12
3.2. ESERLERİ.....	12
3.2.1. Dîvân	12
3.2.2. Menkıbe-i Evliyâiye fî Ahvâl-i Rızâiye	13
3.2.3. Cevâhirü'l-Hikem.....	13
3.2.4. Terceme-i Tenhibâtü'l-Müneccimîn	13
3.2.5. Terceme-i Hâl-i Ragıb Paşa.....	13
3.2.6. Manzûm Hadîs-i Erba'ın Şerhi.....	14
3.2.7. Şerh-i Dîvân-ı Urfî (Zübdetü'l-İlhâm)	14
3.3. ŞERH-İ DİVAN-I URFÎ ODAĞINDA SANATI.....	14
4. BÖLÜM: ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ'NİN İNCELEMESİ	17
4.1. ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ'NİN NÜSHALARI.....	17

4.1.1. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin Nüshaları Hakkında Değerlendirme	17
4.1.2. Şerh-i Dîvân-ı Urfî Nüshalarının Özellikleri.....	18
4.1.3. TSMK NÜSHASI'NİN İMLA VE DİL ÖZELLİKLERİ	21
4.1.3.1. İmala Özellikleri	21
4.1.3.2. Dil Özellikleri	22
4.2. ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ'NİN YAZILIŞ AMACI VE KAPSAMI.....	24
4.3. ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ'NİN ŞERH METODU	28
4.3.1. Arapça ve Farsça Kelimelerin Kullanımına Dair Açıklamalar	28
4.3.2. Dil Bilgisine Dair Açıklamalar.....	31
4.3.3. Şiir Bilgisine Dair Açıklamalar	32
4.3.3.1. Vezin Açıklamaları	32
4.3.3.2. Edebî Sanat Açıklamaları.....	33
4.3.4. Türkçe Söz Varlığı	40
4.3.5. Nüsha Değerlendirme ve Açıklamaları	42
4.3.6. Deyim ve Atasözleri	43
4.3.7. Tasavvufi Açıklamalar	43
4.3.8. Göndermeler ve Telmihler	44
4.3.8.1. Tarihî ve Mitolojik Olaylara ve Kişilere Göndermeler.....	44
4.3.8.2. Şehirlere Göndermeler	49
4.3.8.3. Başka Şairlerden Alıntılar	50
4.3.8.4. Atıf ve Alıntı Yapılan Eserler	56
4.3.8.5. Reddiyeler ve Tenkitler.....	57
4.3.8.6. Edebî Eser Karakterlerine Yapılan Göndermeler	58
4.3.8.7. Yıldız ya da Gezegenlere Yapılan Göndermeler	58
5. BÖLÜM: TRANSKRİPSİYONLU METİN	60
5.1. ÇEVİRİYAZIDA UYGULANAN YÖNTEM.....	60
5.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	63
SONUÇ.....	695
KAYNAKÇA	698
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	702
EK 2. ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	704

KISALTMALAR DİZİNİ

+H.	: Hafid Efendi Nüshasında mevcut olan kelime ya cümleler
+T.	: Topkapı Nüshasında mevcut olan kelime ya cümleler
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
H.	: Hafid Efendi
-H.	: Hafid Efendi Nüshasında mevcut olmayan kelime ya cümleler
Hız.	: Hazret
ktp.	: Kütüphane
Ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
-T.	: Topkapı Nüshasında mevcut olmayan kelime ya cümleler
T.	: Topkapı
TDE.	: Türk Dili ve Edebiyatı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TSMK .	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Şerh, metinlerin perde arkasında olan, satır aralarında kalan anlamları açığa çıkarmak ve genişletmek için asırlardır kullanılan ilmî bir yöntemdir. Şârihlerin bilgi birikimlerine ve bağlı oldukları geleneklere ve elbette şerh ettikleri kaynak müellif ve esere göre şekillenen bir yapı arz eder. Osmanlı sahasında da şârihler, pek çok farklı ilim türünden eseri daha iyi ve elbette eksiksiz anlama ve aktarma amacıyla şerh etmiş ve böylece kaynak eserler çoğaltılmıştır. Bu sayede bu eserler daha çok okunarak farklı kimseler tarafından yorumlanma imkânı elde etmiştir.

Klâsik Türk edebiyatındaki şerhlerin önemli bir kısmını Farsça eserlere yapılan şerhler oluşturur. Mevlânâ, Feridüddin Attar, Abdurrahman Mollâ Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi Fars edebiyatının mihenk taşı olarak kabul edilen şâirlerin eserlerine yapılan şerhlerin yanı sıra, Sâib-i Tebrizî ve Şevket-i Buhârî gibi sebki Hindî şâirlerinin şiirlerine yazılan şerhler de literatürde oldukça önemli bir alanı kaplar. İran'dan Hindistan'a göç eden şâirler tarafından temelleri atılan sebki Hindî'nin kurucuları arasında gösterilen Urfî-i Şîrâzî'nin şiirleri de tıpkı Sâib ve Şevket gibi çok sayıda şârih tarafından şerh edilmiştir. Urfî, *Dîvân*'ı ve mesnevileriyle Osmanlı şairlerine poetik anlamda rehberlik etmiş onun izlerini açık veya örtük bir şekilde farklı şairlere ait beyitlerde görmek mümkündür. Bunun bilincinde olan Türk edip ve âlimleri, daha iyi anlaşılması adına Urfî'nin eserlerine çok sayıda şerh yazmışlardır. Tellizâde Vehbî Efendi'nin (ö. 1666'dan sonra) *Şerh-i Divançe-i Urfî-i Şîrâzî* isimli şerhi, Mevlevî Neşâtî Dede'nin (ö. 1674) *Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı 'Urfî* ya da *Şerh-i Müşkilât-i Urfî* isimleriyle kaleme aldığı şerhi, Dervîş Adnî Dede'nin (ö. 1689) genellikle Urfî'nin na'at ve tevhid türündeki kasidelerine yaptığı şerhleri, Vakanüvis Abdurrahman Abdî Efendi'nin (ö. 1691) Urfî'nin bazı kaside ve gazellerine yaptığı şerhleri, Sahaf Ahmed Rüşdî Efendi'nin (ö. 1700) *Şerh-i Divan-i Urfî-i Şîrâzî*'si, Rodosîzâde Muhammed Efendi (ö. 1701) ve Himmetzâde Abdî Efendi'nin (ö. 1710) Urfî'nin bazı kasidelerine yaptıkları şerhleri, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1725) Urfî-i Şîrâzî'nin iki beytine yazdığı *Şerh-i Du beyt-i Urfî-i Şîrâzî* isimli şerhi ve Arpaeminizâde Sâmî Efendi'nin (ö. 1734) onun bir kıta'sına yazdığı şerhi tespit edilen şerhlerden bazılarıdır. Yukarıda adı geçen şerhler

dışında Urfi'nin kasidelerine yapılan şerhlerden biri de tezimize konu olan Ömer Nüzhet'in *Zübdetü'l-İlham* şerhidir. Bahsi geçen şerhler, birçok araştırmacı, doktora ve yüksek lisans öğrencisi tarafından çalışılmıştır. Ancak Ömer Nüzhet'in şerhi üzerine bugüne kadar yapılmış akademik bir çalışmanın olmadığı görülmüş ve eser çalışma konusu olarak seçilmiştir. Yapılacak bu çalışmanın, hem Nüzhet'in ilmi ve edebi yönünün ortaya çıkmasına ışık tutacağı hem de Türk edebiyatındaki Urfi-i Şîrâzî şerhlerinin tamamının gün yüzüne çıkmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Urfi'nin Türk edebiyatındaki tesiri ile Nüzhet'in geleneksel şerh anlayışındaki yerini ve katkısını ortaya çıkarması beklenmektedir.

Beş bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde şerhin tanımı ve tarihsel gelişimi ile klasik Türk edebiyatındaki yerine değinilmiştir. İkinci bölümde, Urfi-i Şîrâzî'nin hayatı eserleri hakkında bilgi verilmiş ve klasik Türk edebiyatında Urfi-i Şîrâzî'nin etkisi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Ömer Nüzhet'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde Ömer Nüzhet'in kaleme aldığı *Şerh-i Dîvân-ı Urfi* adlı şerhi incelenmiştir. Bu bölümde eserin nüshaları, yazılış amacı, kapsamı ve şerhte takip edilen yöntem alt başlıklar halinde incelenmiştir. Burada Ömer Nüzhet'in şerh sırasında başvurduğu nüshalar ve bu nüshalar hakkında yaptığı değerlendirme ve açıklamalar, şerh sırasına kullandığı deyim ve atasözleri ile yaptığı göndermeler ele alınmıştır. Ayrıca şârihin vezin ve edebî sanatlar gibi şiir bilgisine dair izahatları hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca metin dil ve imla özellikleri bakımından da incelenmiştir. Beşinci ve son bölümde ise eserin çeviri yazılı metni ortaya konulmuştur. Bu aktarımda, Arapça ve Farsça kısımların Türkçe çevirileri dipnotlarda verilmiştir. Özellikle bu bölümde eserin son derece ağır bir üsluba ve girift bir yapıya sahip olduğu müşahede edilmiş bu sebeple de tarafımızdan yapılan Türkçe çevirilerle ve dipnotlardaki bilgilendirmelerle eser mümkün oldukça anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM: ŞERH

1.1. ŞERH NEDİR

Sözlükler “ش، ر، ح” sülasi köküyle kurulmuş olan “şerh” kavramına birinci anlam olarak “açmak, yarmak ve genişletmek” gibi anlamlar verirken bir edebiyat terimi olarak açıklamasını da genellikle şu şekilde yaparlar: “Bir kitabın ibaresini yine o lisanı veya bir lisan-ı aherde tafsîl ve îzâh ederek müşkülâtını açma.” (Şemseddin Sâmî, 2017, s. 773), “Muhtelif ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser.” (Carra de Vaux, 1979, s. 429). Buradan anlaşıldığı üzere bir eserin mevcut dilinde veya bir başka dilde açıklamasını yapmaya şerh etme denir. Tunca Kortantamer, bir ilim uğraşı olarak şerhi “Bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması.” (1994, s. 1) şeklinde tanımlar.

Yalnızca edebi değil, farklı disiplinlerden eserleri de tetkik etmek için kullanılan bir terim olan şerh hakkında Ali Nihat Tarlan “[...Birçok edebiyat teorileri, edebiyat tarihi ve psikoloji gibi alanlarla ilgili olmakla birlikte, kendi içinde özel formülleri olan bir disiplindir.” (1981, s. 192) ifadelerinde bulunur. Haşiye, hamîş, ta’lik, telhis, tahlil, tefsir ve analiz gibi kavramlar da şerhin muadili olarak kullanılmakla birlikte pratikte hepsi birbirinden küçük farklarla ayrılmaktadır (Mengi, 2000, s. 74)

İslam medeniyetinde tefsir adı verilen ilimle anlamı genişletilen ilk metin, kutsal kitap olan *Kur’ân-ı Kerim*’dir. *Kur’ân-ı Kerim* ile birlikte Peygamber’in söz ve davranışlarını kapsayan hadisler de yine Müslüman toplumlara rehberlik etmesi adına açıklanmıştır. Bu da şerhin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. 14. yüzyıldan itibaren İslam medeniyetinde şerh usulü ile hazırlanmış metinlerin varlığı bilinmektedir. İbnü’n Nedim’in meşhur *el-Fihrist*’inde (987/1579-80) bildirdiğine göre o dönem için mevcut 76 şerh metni, 96 da tefsir çalışması İslam literatüründe yer almaktadır (Gilliot, 1997, s. 317). Tefsir harici şerh çalışmaları edebiyat, astronomi ve felsefe gibi alanlarda ağırlık kazanır.

1.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞERH GELENEĞİ

İslam kültür ve medeniyetinin önemli bir temsilcisi olan klasik Türk edebiyatında da şerh, zengin bir literatüre sahiptir. İlk ürünlerini 13. yüzyılda veren Türkçe, edebiyatta şerh geleneği oluşumunu ancak 16. yüzyılda tamamlar. Bu döneme dek yoğun bir şekilde din alanına ait manzum/mensur eserler özelinde şerh metni yazılmıştır. Sadık Yazar, tercüme ve şerh geleneğini Anadolu coğrafyası özelinde incelediği doktora tezinde, şerh olarak değerlendirilen en eski tarihli metin olarak Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzkî'nin 1397'de, Şâtıbî'nin tecvid ile ilgili kasidesini nazmen Türkçe'ye aktardığı *Keşfü'l-Me'ânî*'yi verir (2011, s. 41). Yazar, 16. yüzyılı, şerh yazılan eserlerin konu ve tür yelpazesinin genişlediği dönem olarak verirken, şârihlerin sayısının bu dönemde arttığını, edebî metinler harici sahalarda da bilhassa eğitim amaçlı olmak üzere yaygın bir şekilde şerh yazım hareketi görüldüğünü vurgular (2011, ss. 42-43).

Anadolu sahasında özellikle Yunus Emre'ye atfedilen şiirlerin şerhiyle başlayan şerh hareketi, aynı yüzyılda Mevlâna Celâleddin Rûmî gibi isimlerin eserleriyle bir gelenek halini almıştır. Klasik Türk edebiyatının son dönemlerine kadar devam eden bu gelenek, Osmanlı şerh literatürünün önemli ürünleridir (Pekolcay ve Sevim, 1991; Güleç, 2008).

Mesnevi gibi klasik eserlerin yanı sıra, esmâü'l-hüsna, kırk hadis ya da Hz. Ali gibi önemli dini figürlerin vecizelerinin de şerhlerine başlandığı görülmektedir. Bu tip şerh çalışmaları da yine 19. yüzyıla kadar aktif bir şekilde geleneğin merkezinde yer alır.

Şerhin Anadolu sahasındaki tarihi gelişimine bakıldığında 15. yüzyıl, şerh geleneğinin başlangıcına işaret eden bir devredir. Bu dönemde çoğunluğu Arapça ve Farsça olan dini metinlerin, tercemeye de yaklaşan şerhleri yoğunluktadır. Bununla birlikte 15. yüzyıl, Türkçe metinlere Türkçe şerhlerin yazılmaya başlandığı dönem olması hasebiyle de önemlidir. İlahî-i Simavî'nin, Dede Ömer Rûşenî'nin iki Türkçe şiirini şerh etmesi bu geleneğin ilk örneğini teşkil etmektedir.

16. yüzyılda, konu ve tür bakımından kendine pek çok yeni uygulama alanı bulan şerh ilmi, *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin tam şerhinin yapıldığı asır olarak da önemlidir. Önce Sürûrî tarafından Farsça şerh edilen klasik metinler, ardından Şem'i tarafından Türkçe

olarak şerh edilmiştir. *Gülistân*, *Bostân* gibi İran edebiyatının klasikleri de şerh geleneğine dâhil olarak hem Farsça hem de Türkçe şerhleriyle bu dönem literatürüne katılmışlardır.

Mesnevi nazım şekliyle yazılan metinlerin şerhlerinin yanı sıra, divan ve kaside şerhleri de şerh geleneğinin önemli bir ayağını oluşturur. *Hâfiz Dîvânı* gibi İran klasik divanlarının metinlerinin yanında Arap edebiyatından *Kasîde-yi Bürde*'lerin Türkçe şerhleri yoğunluktadır. Bu yüzyılda başlayan *Kasîde-i Bürde* şerhlerine Tantarâniyye, Emâli ve Münferice gibi klasik dini manzum kasidelerin şerhleri de eşlik etmiştir.

Bu yüzyılda yoğun olarak görülen tasavvufî manzum metin şerhlerine, padişahlara ait şiirlere yapılan şerhleri de eklemek gerekir. Bu açıdan özgün bir örnek olan *Şürûhu'l-Füyuzât*, III. Murad'a ait şiirlerin devrin farklı alim ve şairleri tarafından şerh edilmesiyle oluşturulmuş bir derlemedir.

17. yüzyıla gelindiğinde, Mevlana'nın *Mesnevî*'sinin kısmi ve tam şerh çalışmaları devam eder. Eserin tamamını şerh eden isimler arasında İsmâîl Ankaravî, Şifâ'î Mehmed Dede vardır. Bu şerhlerin yanında Abdülmecid Sivasî, Pir Mehmed Efendi el-Mevlevî gibi isimler tarafından kısmen şerhler yapılmıştır. *Mesnevî*'yle birlikte yine Fars edebiyatının klasiklerinden *Pendnâme* ve *Gülistân*'ın farklı şarihler tarafından şerh edildiği görülür.

İsmâîl Ankaravî'yi (Rüsûhî) bu yüzyılın en önemli şarihi olarak gören Sadık Yazar, bu devirdeki çeşirh çalışmalarının 16. yüzyıla nazaran çok daha fazla olduğunu belirtirken takip eden yıl olan 18. yüzyılda hem edebiyat hem de edebiyat dışı şerhlerin sayıca zirvede olduğunu belirtir (2011, ss. 47-50). Bu yüzyılda şerhlerde bir ciddi bir artış olmalara beraber, yapılan şerhler daha çok 16 ve 17. yüzyıllarda şerh edilen metinlere yeni şerhlerin yazılmasından ibaret olmuştur. Bu dönemde farklı kasidelerin, kırk hadislerin, önemli isimlerin vecizelerinin ve esmâ-i hüsnaların şerhleri devam ederken *Mesnevî*'yi kısmen şerh etme geleneği de revaçtadır. Tasavvufî metinlerin şerhi, yine en çok rağbet edilen bir alan olmuştur.

Şarihlerin kullandıkları şerh yöntemleri yüzyıllar boyunca gelişmekle birlikte, temel amacı olan “izâh”ı aşmamıştır. Sadık Yazar, Osmanlı sahasında şerh faaliyetini gerçekleştiren şarihlerin bu uğraşı, başta şerh olmak üzere; tefsir, beyân, ayân, keşf, izhâr, hall, îzâh, ta’bîr, tafsil, teşrif, ta’rîf ve tercüme gibi Arapça asıllı kavramları eylemek, etmek ve olmak gibi Türkçe yardımcı fiillerle açıkladıklarını belirtir (2011, s. 56). Bu kullanımların hepsi, Cem Dilçin’in (2003, s. 10) klasik Türk edebiyatı geleneğinde şerhi tanımlarken aktardığı üzere “Şerh, her beyitte geçen kimi kelimelerin gerçek ve mecazlı anlamlarını açıklama, mazmunları gösterme, deyim ve terimlerin türlü bilim dallarıyla olan ilişkilerini belirtme ve bazı edebi sanatları gösterme” eylemini açıklar niteliktedir.

Bu amaç doğrultusunda, mısra mısra ya da beyit beyit yapılan ve tercümeyle yaklaşan şerhlerin yanında filolojik açıklamalara odaklanan, gelenek ve literatüre özgü farklı gönderme ve örneklendirmelerle şerhlerini zenginleştiren şarihler de mevcuttur. Avrupa merkezli metin inceleme yöntemlerinde hermeneutik (yorum bilgisi) olarak isimlendirilen şerh kavramı, heterojen bir kültürü temsil eden Osmanlı coğrafyasında çok dilli bir şekilde karşımıza çıkar. Klasik Osmanlı edebiyatının şerhlerinde çoğunlukla kaynak metinler Arapça ve Farsçadır ve bu durum yorumlamadan önce bildirmeyi yani tercümeyle zorunlu kılmıştır. Türkçe’den Türkçeye yapılmış şerh örneklerinde ise yorumla zenginleşen uzun izahlar yoğunluktadır.

Şerhin temel motivasyonları, Osmanlı edebiyatında çoğunlukla karşılaştığımız sebeb-i teliflerden çok da farklı değildir. Önemli bir kimsenin ya da bir dost meclisinin talebi, siparişi ile yazılan şerhler olduğu gibi, rüyada görülenler ya da hatiften duyulan sesler de şerh yazımının temel sebebi olabilir. Ancak bir şerhin yoğun olarak, eldeki mevcut metni çok daha iyi anlama ve aktarma çabasının bir ürünü olduğu gerçeği su götürmezdir.

2. BÖLÜM: URFÎ-İ ŞÎRÂZÎ

2.1. HAYATI¹

Urfî-i Şîrâzî, 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış İranlı bir şairdir. Asıl adı Cemâleddin Muhammed'dir. Şairin, taşra idaresinde görevli olarak geleneksel hukukla (örf) yoğun bir şekilde meşgul olan babası Zeynelâbidin Ali Belevî'den ilhamla Urfî mahlasını aldığı düşünülmektedir. Şair, İran'ın Şîrâz bölgesinden oluşu hasebiyle de Şîrâzî olarak da bilinmektedir. Ayrıca adı kaynaklarda es-Seyyidî, Seydî Cemâleddin Muhammed olarak da geçer. 963/1556 tarihinde Şîrâz'da doğan şair, ilk eğitimini burada tamamlamıştır. Eğitimi devam ederken şiire olan ilgisini keşfetmiş, bu ilgiyi geliştirerek dönemin önemli şairlerinin meclislerine girmiş ve ismini duyurmuştur. Zamanla I. Tahmasb ve I. Abbas gibi hükümdarların meclislerine de katılan Urfî, (992/1585) yılında Şîrâz'dan ayrılarak Hindistan'a göçmüştür.

Şîrâz'dan ayrılışının altında yatan sebepler arasında Safevî hükümdarlarının izlediği kültürel politikalar oldukça etkili olmuştur. Şîa taassubuyla birlikte ülkede hâkim olan milliyetçi yönetim, Şîa büyüklerini öven metinler dışında yazılan edebi ürünlere önem vermemiş ve böylece şairlerin çoğunluğunun geçim sıkıntısı çekmesine sebep olmuştur. Bu geçim sıkıntısı dini baskılarla perçinlendiği gibi Hindistan'daki sultanların şiire ve şaire oldukça iltifat ettiği gerçeği de şairleri Hint coğrafyasına çekmiştir (Babacan, 2012a, s. 54). Urfî de dönem şairlerinin genel eğilimine uygun şekilde² sanatını çok daha özgür icra etmek, ekonomik anlamda da desteklenebilmek umuduyla Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'a gittiğinde kısa zamanda kendisini saray ve çevresine kabul ettirebilen Urfî, şair Feyzî-i Hindî (ö. 1004/1595) ile arkadaş olmuş ve onun vesilesiyle

¹ Urfî'nin hayatı ve eserleri ile genel bk: (Duru, 2003), (Gözütok, 2017), Karagözoğlu, B. (2017). Safevî Dönemi'nde İran'dan Hindistan'a Göçler (1555-1666). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(11), 1-24; Kurtuluş, R. (2007). Urfî-i Şîrâzî. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı; Şafî, M. (1964). Orfî. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi; Şiblî Numânî (1363). *Şî'rü'l-Acem yâ Târîh-i Şu'arâ ve Edebiyât-ı İrân*. Tahran; Yılmaz, O. (2004). *Urfî'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

² Bu şekilde Hindistan'a göç eden diğer şairler için bk: Karagözoğlu, B. (2017). Safevî Dönemi'nde İran'dan Hindistan'a Göçler (1555-1666). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(11), 1-24.

saray melikü’ş-şuarâsı Hakîm Ebu’l-feth Gilânî ile tanışmıştır. Kurduğu bu ilişkilerle Mirza Abdürrahîm Hân-i Hânân (ö. 1036-37/1627) ve Şehzâde Selim (Cihangir) (ö. 1036-37/1627) gibi hükümdarlar tarafından himaye edilmiştir.

Kaynaklar Urfi’nin kibirli ve geçimsiz bir mizaca sahip olduğunu söyler. Kasidelerinde fahriye bölümlerinin de oldukça yer tutması, kendini beğenen tavrına işaret ettiği gibi şüpheli ölümü de onun geçimsiz ve kişilik olarak pek de kabul görmeyen bir karaktere sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir (Şiblî Numanî, 1363). 1591 yılında, 36 yaşındayken vefat eden şairin, dizanteri ya da ishalden öldüğü aktarılmakla birlikte düşmanları tarafından zehirletilerek öldürüldüğüne dair rivayetler de bulunmaktadır (Sa’id Nefîsî, 1363, s. 417). Ölümünün ardından naaşı ilk olarak Lahor’a defnedilmiş, 1618 yılında ise mezarı Necef’e taşınmıştır.

Necef, şairin, “*Be-kâviş-i muje ez-gûr tâ Necef burdem/ Eger be-Hind be-hâkem kuni ver ger be-Tatar*” yani, “Eğer beni Hindistan’a ya da Tatar’a gömsen [de] kirpiklerimle kazarak mezardan Necef’e kadar giderim” diyerek de şiirlerinde andığı yerlerden biridir. Şerh metninde bu beyit, Urfi’nin ölümüne düşülen bir tarih olarak geçer ve beytin meşhurluğunun bundan kaynaklandığı aktarılır. Ancak şarih Derviş Ömer Nüzhet Efendi bu görüşü kabul etmez ve şiirin şairin ölümüne düşülen bir tarih değil, şair tarafından söylenmiş bir söz olduğunu aktarır (211-a).

2.2. ESERLERİ

Urfi’nin *Dîvân*, *Nefsiyye*, *Sakinâme*, *Mecmau’l-Ebkar* ve *Ferhâd u Şîrîn* isimli eserleri günümüze ulaşmıştır.

Eserlerinden *Dîvân*’ı 996-97/1588 yılında, Urfi ölüm döşegindeyken tertip edilmiştir. 26 kaside, 270 gazel ve yaklaşık 700 beyitlik kıt’a ve rubâiler ve mesnevilerin de eklenmesiyle 14000 beyitlik bir külliyyatı teşkil etmektedir. *Dîvân*’ın tertibinde hamisi Abdurrahmân Hân-ı Hânân ve şair Muhammed Kâsım İsfahânî gibi isimlerin katkıları olmuştur. Mollâ Abdalbâkî en-Nihâvendî tarafından yazılan Urfi’nin terceme-yi hâlinin de eklendiği külliyyatın tahkikli neşiri, Muhammed Veliyyülhak Ensârî tarafından yapılmıştır (Tahran hş. 1378/1999).

Bu külliyat içerisinde Urfî'nin Nizâmî'nin (ö. 611/1214-?) *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazire olarak yazdığı 1355 beyitlik *Mecma'u'l-Ebkâr* isimli tamamlanmamış bir mesnevisi de yer almaktadır. Klasik tertibe uygun olarak yazılan eserin tamamlanmış bölümlerinde vahdet-i vücûd düşüncesinin baskın olduğu ve oldukça sanatlı bir dil kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Urfî'nin bir diğer tamamlanmamış mesnevisi yine Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'ine nazire/cevap olarak yazdığı *Şîrîn ü Ferhâd* adlı eseridir. Eser, olay odaklı olmaktan öte aşkın tasavvufi boyutunu ele alan bir mesnevi olarak dikkat çeker.

Külliyat içinde yer alan bir diğer mesnevi ise *Sâkînâme*'dir. 65 beyitlik mesnevi, şarabın insan üzerindeki etkilerinden bahseder.

Külliyat içinde yer alan eserlerden biri de *Risâle-i Nefsîyye*'dir. Devrine ve Urfî'nin diğer eserlerinde kullandığı dile nazaran oldukça basit yazılmış olan bu eser, yedi sayfalık manzum/mensur karışık bir risaledir. Risale, Urfî'nin nefis muhasebesini ve okurlarına öğütlerini içerir.

2.3. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA URFÎ-İ ŞÎRÂZÎ ETKİSİ

Urfî-i Şîrâzî, 17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı şiirini de oldukça derinden etkileyen Sebki-Hindî üslubunun önemli bir temsilcisi olarak, Anadolu coğrafyası şairleri tarafından oldukça okunan ve örnek alınan bir isimdir. Sebki-Hindî'den etkilenen şairlerin divanlarında sıkça atıf yapılan bir şair olmakla birlikte, Urfî etkisini farklı türden eserlerde farklı şekillerde görmek mümkündür.

Bunlardan literatürü oldukça etkileyeni, Urfî şiirlerini anlamlandırmak üzere yazılan şerhlerdir. Urfî şiirlerine yapılan şerhleri ve onun etkisinde kalan şairleri anmadan önce Sebki-Hindî üslubunun temel özelliklerini belirtmek faydalı olacaktır. Aşağıda yer alan maddeler, İsrâfil Babacan'ın Urfî'nin ve ondan etkilenen klasik Türk edebiyatı şairlerinin genel üslup özelliklerini anlamak adına oldukça önemlidir.

1. Kâfiye ve redifin sık kullanılması ve tekrarı
2. Yaygın ve kısa vezin tercihleri
3. Gazelin bütünlüğünün bozulup beytin merkezileşmesi
4. Kasîdenin revaçtan düşmesi ve gazelin ön plana çıkması
5. Konuşma diline ve avâma ait kelime/tabirlerin sık kullanılması
6. Lafza dikkat etmeme, ta'kid ve ibhâm
7. İcâz ve ihâm
8. Mecaz, teşbih ve istiârelerde yenilik ve garâbet
9. Mübalağa (iğrak ve gulûv)
10. Kelime oyunları
11. Keşfedilmemiş anlamlar peşinde koşma
12. Günlük tecrübeler, tabiat ve halk hikmetinden faydalanma
13. Hayattan şikâyet, bedbinlik ve ızdırap hâli
14. Ayet ve hadislerden az istifade (2012b, ss. 105-136).

Urfî, İnan-Hint coğrafyasında öncüsü olduğu bu tarz şiir anlayışını Anadolu topraklarına kadar taşımıştır. Urfî'nin takipçileri ve Sebki Hindî'nin Osmanlı şiirindeki temsilcileri olarak Nefî (ö. 1045-46/1636), Nâilî (ö. 1076-77/1666), Neşâtî (ö. 1084-85/1674), Fehîm-i Kadîm (ö. 1057-58/1648) gibi şairleri saymak mümkündür.

Urfî'nin klasik şiirdeki yansımaları, bu şairlerin Urfî'ye yazdıkları nazirelerde görülebilir. Urfî etkisini gözlemleyebileceğimiz bir diğer saha, Urfî şiirlerine yazılan şerhlerdir. Konu ile ilgili bir makale çalışması yapan Gözitok (2017), Urfî şairi olarak, şu isimleri sayar: Tellizâde Vehbî Efendi (ö. 1076-77/1666'dan sonra), Mevlevî Neşâtî Dede (ö. 1084-85/1674), Dervîş Adnî Dede (ö. 1100/1689), Vakanüvis Abdurrahman Abdî Efendi (ö. 1102/1691), Sahaf Ahmed Rüşdî Efendi (ö. 1111/1700), Rodosîzâde Muhammed Efendi (ö.1112/1701), Himmetzâde Abdî Efendi (ö. 1121/1710), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Arpaeminizâde Sâmi Efendi (ö. 1146/1734), Neylî Mirzazâde b. Muhammed İstanbulî (ö. 1160/1748), Dervîş Ömer Nüzhet Efendi (ö. 1195/1781), Müstakimzâde Süleyman Efendi (ö. 1202/1788), Yanyalı Süleyman Efendi (ö. ?), Murtazâ Trabzonî Efendi (ö. ?).

Çoğunluğu şair ve mutasavvıf olan bu şarihlerin Urfî şiirlerini seçmelerinde temel motivasyon Urfî'nin adının baki kalmasıdır. Örneğin *Şerh-i Gazeliyyât-ı Örfî*'nin müellifi Vehbî, şeriata uygun şiirler yazan Urfî'nin adını kalıcı kılmak için eserler bıraktığını, kendisinin de bu şekilde eserler bırakacağını söylemesi önemlidir³. Dolayısıyla şarih Vehbî, çokça okunan ve beğenilen Urfî gibi bir şairin şiirlerini şerh ederek kendi adının da baki kalacağını düşünmektedir.

Bu ifade için künyesi verilmiş nüshaya bakılabilir:³ Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3410 77b-78b.

3. BÖLÜM: DERVİŞ ÖMER NÜZHET EFENDİ

3.1. HAYATI

Doğum tarihi hakkında elimizde kesin bir bilgi olmasa da kendisinin 18. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Ailesi hakkında da kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinde Nüzhet mahlasını kullanan şarihin hem eserleri hem de kaynaklarda anılma şekli kendisinin iyi bir eğitim aldığını gösterir. Koca Râgıb Paşa'nın mühürdarlığını ve Haremeyn kisedar kâtipliği görevini yürüttüğü bilinmektedir. Ömer Nüzhet, divanında mesleğinden şöyle bahseder:

Tamâm-ı zabt-ı rü'ûs ideli otuz senedir
Misâl-i hâme kalemde işi gücüm tahrîr (10/19)

Şefkat Tezkiresi'ndeki (2017, s. 303) bilgiye göre Ömer Nüzhet, 1778 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı, Galata Mevlevihanesi haziresinde bulunmaktadır.

3.2. ESERLERİ

Ömer Nüzhet'in manzum ve mensur toplam yedi eseri günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerden bazıları Ömer Nüzhet'e atfedilmiştir. Bu eserler şunlardır: *Cevâhirü'l-Hikem fî Tehzîbi Ahlâki'l-Ümem*, *Telhîsât-ı Râgıb Paşa*, *Menâzihü'l-Ebsâr ve Mesârihü'l-Efkâr*, *Tercüme-i Hadis-i Erba'în* (*Kırk Hadis Tercümesi*)

3.2.1. Dîvân

Üç nüshası tespit edilebilen *Dîvân*'ının içinde Türkçe şiirlerin yanı sıra Farsça şiir parçaları ve mensur bölümler de bulunmaktadır. Şiir tarzında Urfi'yi de takip eden Ömer Nüzhet, şiirlerinde öğretme ve irşat amacı gütmeyen, sanatı sanat göstermek amacıyla kullanır. Gazel ve kasidelerinde oldukça ağdalı bir dil kullanan Ömer Nüzhet, uzun terkiplerle şiirini süsler (Demirkol, 2003, s. 5). Aynı ağdalı dil manzum bir kırk

hadis şerh ve tercümesi olan *Tercüme-yi Hadîs-i Erbaîn*'de de bulunmaktadır. Bu şerh ve tercüme Sadık Cihan (1991) tarafından bir makale olarak yayımlanmıştır.

3.2.2. Menkıbe-i Evliyâiye fî Ahvâl-i Rızâiye

Bir menakıpname olan bu eserinde Ömer Nüzhet, Nakşibendî tarikatı içerisinde oluşan Müceddidiyye tarikatı şeyhi Neccârzade Mustafa Rıza Efendi'nin menkıbelerini aktarmıştır. Bu eserinden Nüzhet'in aynı zamanda Neccârzade'nin mürit ve halifelerinden biri olduğunu da öğreniyoruz. Eser, Emine Aydın (2019) tarafından bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

3.2.3. Cevâhirü'l-Hikem

Nüzhet'in bu eseri, bir çerçeve hikâye formatında yazılan ve daha öncesinde de tercüme edilen *Marzubân-nâme*'nin tercümesidir. *Kelile ve Dimne* tarzı didaktik hikâyelerin külliyyatı niteliğindedir. Ramazan Duran tarafından (2014) bir doktora tezi hazırlanmıştır.

3.2.4. Terceme-i Tenhibâtü'l-Müneccimîn

Eser, İbni Muhammed Kasım tarafından 1101/1689-90 tarihinde yazılmaya başlanılmıştır (Karakaş, 2012, s. 543) Nüzhet'in ilm-i nücûma olan ilgisini göstermesi açısından önemli bir eserdir. Astronomi sahasından olan eser, Müslüman müneccimlerden Mehmed Kasım'ın Farsça eserinin Türkçe tercümesidir. Kitap 177 varaktır. Astronominin önemli isimleri bu eserde zikredilmektedir.

3.2.5. Terceme-i Hâl-i Ragıb Paşa

Bu eser, Nüzhet Efendi'nin uzun süre yanında çalıştığı Koca Ragıp Paşa'nın hâl tercümesidir. Mesut Aydın: "Râgıb Paşa'nın Reîsülküttâb iken hazırladığı telhislere daha sonra çeşitli görevlerde iken kaleme aldığı siyasî-edebî tarzdaki seçme yazılarının da eklenmesiyle Ahmed Nüzhet Efendi tarafından tertip edilmiş bir inşâ mecmuasıdır.

Baş tarafında Ahmed Nüzhet Efendi'nin kaleme aldığı kısa biyografisi yer alır. Divanın baş tarafında basılmış olmasına rağmen (Bulak 1253) pek çok kütüphanede Telhîsat ve Münşeât adı altında Râgıb Paşa'ya ait karışık pek çok yazıyı ihtiva eden yüzlerce yazması mevcuttur." (2007, s. 405) ifadesiyle eser hakkında ayrıntılı malumat vermektedir.

3.2.6. Manzûm Hadîs-i Erba'în Şerhi

1170/1756-1757 yılında yazılan bu eser manzum kırk hadis tercümesi olup eser Ahmed Nüzhet'e tarafından kaleme alınmıştır. Eser incelendiğinde Ahmed Nüzhet'in kendi isminin birçok kısımda zikrolunduğu ve Koca Râgıb Paşa övgüsünün eserin mukaddime bölümünde geniş bir şekilde yer aldığı görülmektedir (Alp, 2021, s. 7). Eserin iki nüshasının *Ahmed Nüzhet Dîvânı*'nın baş tarafında olması eserin müellifini aydınlatması bakımından önemlidir.

3.2.7. Şerh-i Dîvân-ı Urfî (Zübdetü'l-İlhâm)

Örfî'nin (ö. 999/1591) *Farsça Dîvânı*'nın kaside kısmının şerhidir. Eserin bir yazması Mısır'da, ikisi Türkiye'de yer almaktadır. Mukaddime kısmında Ömer Nüzhet tarafından kaleme alındığı dile getirilmiştir. Ayrıca bu konu hakkında Mecelletü'n-Nisâb'da yer alan "Kâtip olan Ömer, Haremeyn kisedarlığı yapmıştır. Tenbîhâtü'l-Müneccimîn adlı eseri tercüme etmiştir. *Örfî Dîvânı*'nı şerh etmiştir.(Müstakimzade, 2000) ifadesi eserin kim tarafından yazıldığı için oldukça önemlidir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden eser dördüncü bölümde incelenmiştir.

3.3. ŞERH-İ DİVAN-I URFİ ODAĞINDA SANATI

Urfî bir Sebk-i Hindî şairi olarak eserinde oldukça Sebk-i Hindî'yi, yansıtmıştır. Sebk-i Hindî'nin birçok özellikleri yanında edebî sanatlardan bahsedebilir. Ömer Nüzhet, bilgi ve yeteneği hasebiyle şerh esnasında Urfî'nin bu sanatını açıklığa kavuşturmuştur. İleriki bölümlerde bu konuya detaylı şekilde değinilmiştir. Ömer Nüzhet, şerh yaparken beytleri ve mısraları açıklarken ve uzun uzun tefsir esnasında kendi yeteneğini de

ortaya çıkarmış ve bu unsurlara başvurmuştur ve bu vesileyle Sebk-i Hindî yazarlar grubunda yerini tespit etmiştir. Ömer Nüzhet şerhinde bu üslubu kullanarak oldukça eserin anlamını zorlamıştır. Ömer Nüzhet şerh esnasında uzun tamlamalara ve terkiplere başvurarak birçok sanata değinmiştir. En çok istifade ettiği edebî sanatlardan **Teşbih**, sanatıdır ki hemen hemen her sayfasında bu sanatla karşılaşmaktayız. Aşağıda Teşbih sanatına dair birkaç örnek verilmiştir.

İllâ Mir Ebû'l-feth'in kalem-i hikmet-raşamı seyl-âbe-rîz-i eşkdir ve sen dağı ol giryeye düstür vermişsindir. Zirâ anıñ hâme-yi mîzâb-ı belâgatundan cereyân eden medâr-ı 'anberin-sevâd seniñ ve cemî'-i 'âlemiyânıñ tabî'ati nev-bahârını bārân-ı feyz-'unvân-ı nîsân gibi ter ü tâze eder. (297-b)

kaşide-yi na' t-üslûbın "mâ lâ-yudreku kulluhû lâ-yutreku kulluhû"⁴ tarikasıyla zîr-i tutuğ-ı ibhâmda cilveger olan 'arâyış-i ma'ânisiniñ çehre-yi hürşid-behresinden benân-ı kil-k-i müşkil-güşâ ile ref'-i niğâb ve lehçe-yi âftâb-ı beççesinden enâmil-i kalem ile def'-i hicâb olunmağa mübâşeret kılındı (2-a).

İkinci sanatıysa hemen hemen dibâçesinde güçlü girişile bilgi ve yeteneğini ortaya koymuştur. **Seci**, sanatıyla bir çok yerde kelime oyunları cümlelere vezin ve aheng vererek iç kafiye oluşturmuştur. Aşağıda bir kaş örnek verilmiştir :

celle şânuhû hazretlerine sezâdır ki zebân-ı şu'arâyı mecrâ-yı zülâl-i hikmet ve kulüb-ı bülegâyı mahzen-i cevâhir-i 'ibret eyledi

Mollâ 'Urfî-i Şirâzî [T, 2-a] rahimehu'llâh Dîvân'ı müzâkeresine şürû' edüp 'alâ-kadri't-[H, 2-a] tâ'at⁵ taqrîr-i ma'nâ ile leb-cünbân ve ta'bir-i sezâ vü nâ-sezâ ile tahrik-i zebân olunurken mir'ât-ı tütî-i beyân ve taqrîr-i müşevviğ-i guft-u-gû-yı perişân-ı ta'birim şâhib-i tab'-ı selîm ve mâlik-i zihn-i müstakîm bir zât-ı şadâkat-nihâd ve bir vücûd-ı mağabbet-i fu'âdîñ⁶ tekâzâ-yı iltimâs u istid'âsıyla şâ'ir-i merhûm u mağfûruñ *Zübdetü'l-İlhâm* nâmıyla âvîze-yi tāk-ı istihâr ve kitâbe-gir-i i'tibâr-ı rûzgâr olan kaşide-yi na' t-üslûbın "mâ lâ-yudreku kulluhû lâ-yutreku kulluhû"⁷ tarikasıyla zîr-i tutuğ-ı ibhâmda cilveger olan 'arâyış-i ma'ânisiniñ çehre-yi hürşid-behresinden benân-ı kil-k-i müşkil-güşâ ile ref'-i niğâb ve lehçe-yi âftâb-ı behcesinden enâmil-i kalem ile def'-i hicâb olunmağa mübâşeret kılındı

Teradüf, sanatı, Teşbih sanatından sonra Ömer Nüzhet'in şerh esnasında sık kullandığı sanatlardan biridir. Şarih Teradüf sanatını kullanarak Frsça, Arapça ve Türkçe dillerine hakimiyetini göstermektedir. Şarih şerh esnasında Türkçe

⁴ Bütünyle elde edilmeyen bir şey, tamamen de terk edilmez.

⁵ tâ'at : tākāt T.

⁶ fu'âdîñ : dîñ T.

⁷ Bütünyle elde edilmeyen bir şey, tamamen de terk edilmez.

Farsça, Farsça Arapçe ve Frsça Farça Teradüf kullanarak vurgu yapmıştır. Aşağıda örnek verilmiştir :

Mollâ ‘Urfî’ye hâlet-i yaqza vü bîdârîde vâşıl olup eşnâ-yı h^vâbda ve âvân-ı rü’yâda degüldür

Tezat, Ömer Nüzhet tarafından sık kullanılan ve karşılaştığımız diğer sanattır Şarih Bu sanatı kullanmasıyla kelime hazinesini ve Farsça, Arapçe dillere hakimiyetini ortaya koymuştur. Yukarıdaki örnekte zıt kelimeler de görünmektedir.

yaqza vü bîdârîde / h^vâbda ve âvân-ı rü’yâda

4. BÖLÜM: ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'NİN İNCELEMESİ

4.1. ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'NİN NÜSHALARI

Tezimizin konusunu oluşturan *Şerh-i Dîvânı Urfî* adlı çalışmamızda esas almış olduğumuz Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshası dışında tespit etmiş olduğumuz çeşitli nüshalar bulunmaktadır. Bu nüshaların varak sayısı ve hangi kütüphanede yer aldıkları hakkında kısaca incelenip ve bilgi verilmiştir.

4.1.1. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin Nüshaları Hakkında Değerlendirme

Ömer Nüzhet tarafından şerh edilen *Urfî Dîvânı*'nın yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde tespit edilen 10 nüshası bulunmaktadır. Yurt dışı kütüphanelerinde kayıda geçen 5 nüsha bir sonraki pagraflarda bilgilendirdiğimiz gibi çeşitli ülkelere bulunmaktadır. Yurt dışında bulunan Nüshalar temin edilememiştir.

İncelememizde Türkiye kütüphanelerinde bulunan 5 diğer nüshalar değerlendirilmiş, en kapsamlı olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshası esas nüsha olarak kabul edilmiştir. Bu nüsha ile diğer nüshalar içinde en kapsamlısı Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi nüshası karşılaştırılmıştır. Hafid Efendi nüshası ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshasında karşılaşılan eksikleri (kelime, ifade ve varak) tamamlar niteliktedir. Beyitlerin şerh sıralaması ve şerh üslubu (sadece on bir beyit dışında) her iki nüshada birbirine uymaktadır. Diğer nüshalar ise eksik oldukları için karşılaştırmaya uygun görülmemiştir.

Yurt içi kütüphane kayıtlarında Ömer Nüzhet'e ait gösterilen iki *Urfî Dîvânı Şerhi* daha vardır. Bunlardan ilki Millet Kütüphanesi Ali Emiri Edebiyat bölümüne 210 (46 varak) numarasıyla diğeri ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesine TY 3001 (81 varak) numarası ile kayıtlıdır. Bu şerhlerin Ömer Nüzhet'in kendine özgü kaside şerh üslubu ile uyuşmadığı incelemelerimiz sonucunda görülmüştür. Ömer Nüzhet'in Sebki Hindî'ye uygun bir tarzda yaptığı yorumlar bu nüshalarda yer almaz. Her iki nüsha da

Urfi'nin "Ey metâ-i derd der-bâzâr-ı cân-endâhte" mısraı ile başlamaktadır ve ortak kasideler vardır ve tez konusu olarak başka çalışmaya yol açabilir. Bu sebeple bu şerhlerin Ömer Nüzhet'e ait olmadığını düşünmekteyiz.

Nüsha bilgileri şu şekildedir:

- 1) Avusturya Milli Kütüphanesi Yazmaları Mixt. 1016 Numaralı , 166 varak
- 2) Fransa Bibliotek National Supplement Turc 376 Numaralı , 204 varak
- 3) Konya Yazma Eser Kütüphanesi 442 Numaralı ,79b-118b
- 4) Mısır Milli Kütüphanesi Edeb. Talat 136, Numaralı 302 varak
- 5) Mısır Milli Kütüphanesi Edeb. Talat 86 Numaralı , 361 varak
- 6) Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şerriyye 111 Numaralı , 155a-179b [eksik]
- 7) Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 370 Numaralı , 291 varak
- 8) Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli 3491 ve 3496 Numaralı , 2 Cilt, 173 varak
- 9) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.816 Numaralı , 2 Cilt, 179 varak
- 10) University of California, Los Angeles Türkçe El Yazmaları Bölümü B-81Numaralı (iki cilt)

4.1.2. Şerh-i Dîvân-ı Urfi Nüshalarının Özellikleri

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 816 Numaralı.

İki ciltten oluşan bu nüshanın birinci cildi 179 varak, ikinci cildi 151 varaktır. Saman renkli yıpranmış mukavva ciltlidir. Altın yıldız ile tezhibi yapılmış bir serlevha ile başlayan eserin metni, altın yıldızlı cetvel içinde yer almaktadır. Nestalikle yazılan şerh metni siyah mürekkeple yazılırken beyitler kırmızı mürekkep ile gösterilmiştir. Kırmızı mürekkepler ayrıca diğer şairlerin ismi ve beyit ibarelerini işaret ederken de kullanılmıştır. Saman renkli nüshanın varaklarındaki cetvel içlerinde 21 satırlık metin yer alır. İstinsah tarihi eserin ilk varağında yazıldığına göre h. 1187/1773'te İbrahim Ahmed Paşazade tarafından tensih edilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 370 Numaralı

Kahverengi sert mukavvadan oluşan cilt kapakları altın yıldız çerçeveye süslenmiştir. Altın yıldız ile tezhîbi yapılmış bir serlevha ile başlayan eserin metni her sayfasında yine altın yıldızla cetvel içinde yer almaktadır. Nestalikle yazılan nüshanın şerh metni siyah mürekkeple yazılırken beyitler kırmızı mürekkep ile gösterilmiştir. Kırmızı mürekkepler ayrıca Arapça cümle ve ibarelere işaret edilirken de kullanılmıştır. Saman renkli nüshanın varaklarındaki cetvel içlerinde 21 satırlık metin yer alır. İstinsah tarihi 1270/1853-4 olan metnin ilk sayfasında kurşun kalemle istinsah kaydı olduğu düşünülen bir kayıt bulunmaktadır. Bu kaydı yazan kişi kendini Rizeli olarak tanıtır. 291 varaklık nüshada 18 kasidenin şerhi yer alır. Bu kasideler toplam 1156 beyittir. Farklı ve olmayan bazı beyitlerle karşılaşmış olsa da tertibi ve şerh metni esas nüsha olan Topkapı nüshasıyla oldukça benzer özelliklere sahiptir.

Konya Yazma Eser Kütüphanesi 442 Numaralı

Mukavva cilt içinde yer alan nüshanın cilt kapak içleri ebru desenleriyle süslenmiştir. Nestalik yazı ile aharlı kâğıda siyah mürekkep kullanılarak yazılan mecmua nüshasının ikinci eseri olan şerh metninde şerhi yapılacak beyitlerin altları kırmızı mürekkep ile belirtilmiştir. Her sayfa 21 satırlıktır. 1220/1805-6 yılında ismi istinsah kaydında Hilmi olarak geçen müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Sayfalarda mürekkeplerin bulaşmasından ötürü okunmayan kısımlar yer almaktadır. Bir mecmua içinde yer alan nüshanın ilk eseri baştan eksik olan ve Nati Efendi'ye ait olduğu düşünülen bir *Divan*'dır. Mecmuanın ikinci eseri olan Ömer Nüzhet'in Urfi şiirlerini şerhi ise 118 varaklık eserin 79b ve 118b varakları arasında yer alır. 39 varaklık bu şerh metni, tıpkı Topkapı Sarayı Müzesi nüshasında olduğu gibi Urfi methiyesi ve *Zübdetü'l-İlhâm*'ın şerhiyle başlamaktadır. Bu nüshada toplam 264 beyitlik toplam 4 kaside şerhi yer almaktadır. Bu kasidelerden ilk kaside, Topkapı Sarayı Müzesi nüshasından 14 farklı beyitle ayrılmaktadır. Şerhi yapılan ikinci, üçüncü ve dördüncü kasideler Topkapı Sarayı Müzesi nüshasıyla birebir aynıdır. Ancak bazı beyitlerin tek mısrayla yazıldığı ve şerhlerinin oldukça kısa tutulduğu görülmektedir. Bu kasidelerin esas alınan nüshadaki kaside numaralarıyla karşılaştırıldığında birinci kaside ve ikinci kasidenin

aynı sırada olduğu, geri kalan iki Şerhin ise esas nüshamızın dokuzuncu ve onuncu kasidelerini ihtiva ettiğini söylemek mümkündür.

Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu 3491 Numaralı (1. Cilt) ve 3496 Numaralı (2. Cilt)

İki ciltlik bu Şerh metninin iki cildi de benzer fiziki özelliklere sahiptir. Buna göre mukavva kapaktan oluşun ve yıpranmış vaziyette olan cildin ön kapağı kahve ve kırık beyaz renkleriyle, satranç deseniyle süslenmiştir. Defter formunda olan nüsha beyaz çizgili kağıtlardan oluşmaktadır. Bu bilgi doğrultusunda nüshalarda herhangi bir istinsah kaydı bulunmasa da nüshanın 19. yüzyılda istinsah edildiği düşünölmektedir. Mürekkeplerin oldukça dağılarak okumayı zorlaştırdığı eserde, Şerh metni siyah mürekkeple yazılmış ve beyitler de mavi renk ile gösterilmiştir. Ancak bu mürekkep kullanımı bir düzene sahip değildir. Bazı sayfalar hem beyit hem Şerh metni olmak üzere mavi veya siyah yazılmış yahut sayfaların yarısı mavi yarısı siyah mürekkeple yazılmıştır. Rika ile yazılan eserin ilk cildi 97 varaktan oluşmaktadır ve sayfa satır sayıları 15-16-17 satır arasında değişiklik arz etmektedir. Eserin ikinci cildi tamamen mavi mürekkeple yazılmıştır ve tıpkı ilk ciltteki gibi mürekkep dağılmaları mevcuttur. 79 varaktan oluşun ikinci cildin zahriyesinde Necib Efendi tarafından ihda edildiği bilgisi yer alır ve yine istinsah kaydı yoktur. Bu iki ciltte toplam 758 beyitlik 11 kaside Şerhi yer almaktadır. Tıpkı Topkapı Sarayı Müzesi nüshasında ve Konya Yazma Eser Kütüphanesi nüshasında olduğu gibi Urfi methiyesi ve Zübdetü'l-İlhâm'ın Şerhiyle başlamaktadır. Kasidelerin sırası esas nüsha olan Topkapı nüshasıyla karşılaştırıldığında düzenli değildir. İlk altı kaside aynı sırada yer alırken geri kalan kaside Şerhleri Topkapı nüshasının 11, 13, 14, 15, 16 ve 17. kasidelerinden oluşur. Kasidelerin beyitleri karşılaştırıldığında farklı ve eksik beyitlerin yer aldıkları görölmektedir. Bununla birlikte bazı beyitler iki defa yazılmış ancak Şerhleri oldukça kısa tutulmuştur.

4.1.3. TSMK NÜSHASI'NIN İMLA VE DİL ÖZELLİKLERİ

4.1.3.1. İmala Özellikleri

Referans aldığımız nüshada Türkçe köklerin ve eklerin yazılışında dönemin tipik Osmanlıca imlası özellikleri görülmektedir. Metin harekelendirilmemiştir fakat nadiren bazı girift kelimeler kâtip tarafından hareke ve cezim işaretleriyle netlik kazanmıştır. Şedde, tenvin ve izafet hemzesi ise düzenli olarak kullanılmıştır. Beyitlerdeki zor kelimeler açıklanırken de bazen kelimenin okunuşu yazar tarafından betimlenmiştir.

Eserde ister Farsça beyitlerde olsun ister Türkçe şerh kısmında olsun ince /g/ ve nazal /ŋ/ yalın kef ile gösterilmiştir. Çok nadiren az kullanılan kelimelerde nazal ne belirtilmiştir: yeñden [يگدن] (12b), aña [اڭا] (13a), yeñiyle [يگيله] (24b), aņduk[ı]ça [اڭدقچه] (29a), diliņi [دلگي] (40b). Birkaç örnekte ise yanlışıklıkla nun harfi kullanılmıştır: küh-i Bī-sütūnun k[ı]laydından (کوه بی ستونن قیدندن) [60a], cerīdenin (جریده نن) [78a], olanların (اولنلرین) [99a], köñlinin (کولکنن) [174a].

Metinde /ç/ sesi ancak Farsça kısımlarda ve alıntılarda kendi işareti ile karşılanmıştır: *çārmīḥ* (چارمیح), çeşme (چشمه), çu (چو), her-çend (هرچند), Çīn (چین), pīçīde (پیچیده) örneklerinde olduğu gibi. Türkçe kelimelerde de düzenli olmamakla birlikte, özellikle benzer kelimelerin ayırt edilmesi amacıyla sıkça kullanıldığı görülmektedir: üç [اوچ] (288b), niçe [نیچه] (11a), içün [ایچون] (27b), çık[ı]arırlar [چقاررلر] (27b), olduk[ı]ça [اولدقچه] (27b), içine [ایچنه] (28b), geçdüğine [کچدوکنه] (29a), çık[ı]up [چیقوب] (31b), çekmek [چکمک] (48a).

Aynı şekilde /p/ sesi de ancak Farsça metinde pe harfi ile yazılmıştır: peygamber (پیغمبر), piyāle (پیاله), pādīšāh (پادشاه) örneklerinde olduğu gibi. Türkçe kısımlarda da bazen -son ses hariç- pe harfi tercih edilmiştir: pişmişdir (پشمشدر) [94a], öpmek (اوپمک) [101b], k[ı]lapu (قپو) [102a], çarparım (چارپرم) [145a].

Kapalı /e/ sesi ya harfi ile yazılmıştır: *dēdiler* (دیدیئر), *ēdüp* (ایدوب), *gerü* (کیرو), *gece* (کیجه), *vermesün* (ویرمسون).

Genellikle kopuk yazılması gereken bağlaçlar ve bildirme eki çoğu yerde bitişik yazılmıştır: olmuşlar idi-ki (اولمشلر ایدیکه), yog-ıdı (یوغیدی), yogısa (یوغیسه), eylesün-ki (ایلمسونکه), olurdı-ki (اولوردیکه), büyüklüğündendir (بیوکلکندندر) [27b], olduğiyçün (اولدو غیچون) [34b], ol-kıadar (اولقدر), sen-dahı (سندخی), mū-be-mū (موبمو) [64a], kılalmadı-ki (قالمدیکه) [206a], ‘ālī-kıadr (عالیقدر) [297a].

Farsça yönelme öneki de genelde bitişik yazılmıştır: be-bāg (بیاغ), be-rūy-i (بروی), be-ferāz (بفراز).

Bazı durumlarda son sesteki güzel “he” birleştirme sırasında atılmıştır: sīnemde [سینمه] (22a).

Kimi kelimeler ise bazı metinlerde karşılaştığımız gibi galat-ı meşhur olması hasebiyle hatalı yazılmıştır: alev (علو) [19b], işildilmesine (اشلدلمسنه) [36a], lehçe (لهچه) [154a], sen-dahı (سندخه) [172a], ederim (ایده رم) [194b], eziyyet (ازیئت) [200b].

Türkçe kelimelerde de bazen şedde işareti gereksiz biçimde kullanılmıştır: emmek (اممک) [43a], göñüllerini (گوکللرینی) [137b].

Büyük olasılıkla kâtibin tam hâkimiyetinin olmamasından mütevellit Farsça beyitlerin imlasında çok sayıda hataya yol verilmiştir. Çalışmamızda bu durumda Farsça dizili kısımlarda imlaya sadık kalınmış, çeviri yazıda doğru şekil verilmiş, dipnotta gereken açıklama ve düzeltmeler verilmiştir.

4.1.3.2. Dil Özellikleri

Şerhin Türkçe kısmında kullanılan dil Arapça ve Farsça alıntılar ve özellikle Farsça izafetlerle dolu klasik Osmanlıca özellikleri taşımaktadır. Fakat bazı kelimelerin aktarımında özgün Türkçe söz dağarcığı tercümeyle farklı bir özgünlük kazandırmıştır. Daha çok halk dilinde işlek olan ve bir kısmı günümüzde arkaikleşen “*bezeyici, eridici, yalman, at oynagi yeri, dünyū görici, kılragünlülük, tlaş göñüllü, slaklısı, örgüç, yüfkıla, dizgin, sürçer, tozluk, slagrı, oynaklı yeri (mafsılal, eklem)*” gibi öz Türkçe kelimelere de tercüme de ve şerhte yer verilmiştir. Özellikle Farsça ve bazen Arapça

failî sıfatlara karşılık -ıcı sıfat-fiil ekiyle kurulan çok sayıda birleşik kelime kullanılmıştır: gül-devşürücü = gülçîn (گلچین), hâlikmet öğrencilik = hâlikmet-âmûzî (حکمت آموزی), derûn-târtıcı = derûn-sencân (درون سنجان), dür-saçıcı = durr-efşân (درافشان), gâm süzücü = gâm-bâlâ (غم بالا), kâlan alıcı = fesâd (فساد), hâsidi incidici = hâsidi-âzâr (حاسدآزار), gâm kâoparıcı = gâm-engîz (غم انگیز), neşât öğredici = neşât-âmûz (نشاط آموز), işidici = sâamîm (صمیم), cigerini yiyici = ciger-hây (جگرخای), gazel düzücü = gazel-perdâz (غزل پرداز), deryâ yagdırıcı = deryâ-bâr (دریابار), incü sâatıcı = gevher-furûş (کوهر فروش), ...

Bazen Arapça/Farsça kelimeler ile Türkçe karşılıkları bir arada ve art arda kullanılmıştır: *dâalâlet ve azgınluk* (99b), *kendümden geçüp ve bî-ğod oldum* (145a), *bağtı kâutlu ve tâlî'î meymûn* (151a), *ortalıkda ve miyânede* (170a),

Eserde dönemin bariz bir özelliği olarak sıklıkla eklerde ve gövdelerde sıra dışı yuvarlaklık durumuyla karşılaşmaktayız: eyledüğinden (ایلدوکندن), kâuşlaruñ (قوشلاروڭ), dedügi (دیدوگی), incü (انجو), kâapu (قپو), kâalur (قالور), kendü (کندو), diküp (دیکوب), yukâaru (یوقرو), furtâuna (فورطنه), gizlü (کزلو), ...

Bazı Türkçe kelimelerde Eski Anadolu Türkçesi gibi /h/ sesi kullanılmıştır: *yohsa, dahı, uyhu, oğşamak*, ...

Yine Eski Anadolu Türkçesi gibi kimi örneklerde 3. kişi iyelik ekinden sonra belirtme eki sadece +n biçiminde ifade edilmiştir: olduğun “olduğunu” (151b), *medâyih-i şerîfesin* (13b), *müjdesin* “müjdesini” (25b), *kendüsin* “kendisini” (125b), ...

Eserin çeviri ve şerh kısmında bazı değişik hususlar dikkat çekmektedir. Bazen Arapça kırık çoğul Türkçe ek getirilerek yeniden çoğul yapılmıştır: *ahvâllerinde* (10a), *hâazerâtlar* (50a), *hâavâdisât* (94b) vb.

Birleşik fiillerin hikâye ve rivayet biçimi ve iken, ise çekimlerinde imek cevher fiili genelde kaynaşmamış biçimde karşımıza çıkmaktadır: *mest olmaz idim* (189a), *murâd eylemiş iken* (191a), *irsâl eylemez ise* (191b), *çeker iseñ* (216b), *ızlâhâr eylediñ idi* (220b), i'tirâz buyurılır ise (263b) *bulunmuş olaydı* (214a), eylemiş-iken (293a).

4.2. ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ'NİN YAZILIŞ AMACI VE KAPSAMI

Eserine besmeleyle başlayan şarih, ardından yaratıcıya hamd ve sena ile devam eder. Takip eden satırlarda Urfî'nin *Dîvân*'ını okuyup dost meclisinde müzakere ettiği sırada arkadaşlarının istek ve tavsiyesiyle şairin *Zübdetü'l-İlhâm* adıyla bilinen na't türündeki kasidesinin şerhini yaptığını bildirir. Şerh ettiği bu kaside aynı zamanda esere adını da vermiştir. Urfî'nin şiirlerini eşsiz bir nur ve benzersiz birer inci olarak vasıflandıran Ömer Nüzhet, dibacede aktardığına göre istihareye yatmış, uyku ve uyanıklık arasındaki haldeyken kasidelerin şerhine karar kılmıştır.

Ömer Nüzhet, Urfî'nin *Dîvân*'ından seçtiği 18 kasideyi şerh etmiştir. Metnin bütünlüğüne baktığımızda Ömer Nüzhet tarafından tercih edilen kasideler kendisinin tüm 'ilim, bilgi, ve yetenek sahibi olmasının yanında hikmet, tarikat ve tasavvufî düşüncelerini de yansıtmıştır. Genel kasidelere ve metin şerhini incelediğimizde yorumlar ve açıklamalar Vahdet, kesret, âlem-i feyz, ve tasavvufî yöndedir ki bu yönden yola çıkarak Ömer Nüzhet bir mutasavvıf şair ve şarih olarak tercih ettiği kasidelerin sebepsiz olmadığını kanaatindeyiz. Nüzhet'in şerhini yaptığı kasidelerin matla beyitleri ve vezin bilgileri aşağıda verilmiştir:

1. Kaside

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Sefîde-dem ki zedem âstîn be-şem^ç-i şu^çür

Şinîdem âyet-i esteftehû ez^ç âlem-i nûr

2. Kaside

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Âmed âşufte be-ḥ^vâbem şebî ân mâye-yi nâz

Be-reviş mihr-fezâ vü be-nigeh şabr-gudâz

3. Kaside

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Dil-i men bâğbân-i ' ışık u hayrânî gülistāneş
Ezel dervāze-yi bâğ u ebed ḥadd-i ḥiyābāneş

4.Kaside

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Şubḥ-dem çun ber demed dil şūr-i şiven-zā-yi men
Āsmān şahn-i kıyāmet gerded ez-ğavğā-yi men

5. Kaside

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Munādī-est zi her sū ki ey ḥavāşş u ' avām
Mey-i neşāt ḥelāl u şarāb-i guşşa ḥarām

6. Kaside

Müreddef bir kasidedir.

Ey mürtefi' zi nisbet-i zāt-i tu şān-i ' ilm
Kilk-i güher-feşān-ı tu raṭbu'l-lisān-i ' ilm
Kafiye: Kafiye-yi mürdefe

7. Kaside

Mef'ûlu fâ'ilātu mefâ'îlu fâ'ilün

Çehre-perdāz-i cihān raḥt keşed çün be-ḥamel
Şeb şevved nīm-ruḥ u rüz şevved müstaḳbel

8. Kaside

Fe'ilâtün fe'ilâten fe'ilâtün fe'ilün

Reftem ey ğam zi-der-i ' umr şitābān reftem
Hān şitāb er ṭalebī hest zi men hān reftem

9. Kaside

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Şabâh-i ʿiyd [ki] der-i tekyegâh-i nâz u naʿîm

Gedâ kulâh-i nemed kec nihâd u şeh deyhîm

10. Kaside

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Zi ħod ger dîde ber bendî çi güyem kâm-i cân bînî

Hemân k'ez iştiyâk-i dîdeneş zâdî hemân bînî

11. Kaside

Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün

ʿĀdet-i ʿuşşâk çîst meclis-i ğam dâşten

Ĥalkâ-i şîven zeden mâtem-i hem dâşten

12. Kaside

Vezin: Mef'ûlu fâ'ilâtu mefâ'îlu fâ'ilun

Tâ bâz'em ez-vişâl cudâ kerd rûzgâr

Bâ rûzgâr-i şevk çihâ kerd rûzgâr

13. Kaside

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Cihân bî-geştem u derdâ ki hiç şeh r u diyâr

Ne-yâftem ki furûşend baht der bâzâr

14. Kaside**Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün**

Şikest-i reng-i şebâb u henûz ra' nâyî

Der-ân diyâr ki zâdî henûz ân-câyî

15. Kaside**Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün**

Be-sa'y cevher-i endîşe râz-i dîn me-guşây

Kilid-i mûm be-ber kûfl-i âhenîn me-guşây

16. Kaside**Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün**

Biyâ ki bâ-dilem ân mi-kuned perişânî

Ki ğamze-yi tu nekerde'st bâ Müselmânî

17. Kaside**Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün**

[Zi] tâb-i şa' şa' a-i mihr-sâye behr-i penâh

Sezed ki bi-g'seled ez şahş u piş g[î]red râh

18. Kaside**Mef'ûlü fâ'ilâtu mefâ'ilü fâ'ilün**

Ger ser be-şoĥbet-i gül ü sûsen der-âverem

Dest-i çemen girifte be-mesken der-âverem

4.3. ŞERH-İ DİVÂN-I URFÎ'NİN ŞERH METODU

Ömer Nüzhet, kasideleri beyit beyit ele alıp şerh etmiştir. Şerh yaparken bütün beyitlerde geçerli olmamakla birlikte metinde geçen kelimelerin lügat ve gramer açıklamalarını yapmış, ardından beyti tercüme ve şerh etmiştir. Şerh yaparken kimi zaman beyti tek paragrafta ve kimi zaman uzun uzun açıklayıp şerh eder. Nüzhet'in şerh metodu ana hatlarıyla bundan ibaret olmakla birlikte, beyti en iyi şekilde açıklayabilmek adına birçok yola başvurmuştur.

4.3.1. Arapça ve Farsça Kelimelerin Kullanımına Dair Açıklamalar

Nüzhet, şerh sırasında başvurduğu yollardan biri kelime açıklamalarıdır. Şarih, izaha muhtaç kelimelerin açıklamalarını yapmış, yeri geldiğinde kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin hangi dilde olduğunu da belirtmiştir. Bazılarında ise kelimelerin söz konusu dillerde nasıl kullanıldığına ve hangi anlama geldiğine dair bilgiler de vermiştir. Klasik şerhlerde benzer durumlar görülmekle birlikte Ömer Nüzhet'in buna daha sık başvurduğu görülmektedir:

Haşmla tarz-ı sühan beynindeki vāv ma' a ma' nāsınadır. Berg ü sâz Türkîde düzen ve taşan demektir. (38-a)

“Bâ-ân ki” ve “bâ-vücūd-i ân ki” ma' a-hazā ki ma' nāsınadır. Türkîde bunuñla bile ve hâl böyle iken diyü ta' bi olunur. (104-b)

Bazı kelimeler için diller arası karşılaştırma da yapmıştır. Yani kelimenin iki dilde hangi anlama geldiğini ya da kelimenin hangi dilden olduğunu söylemiş ve daha sonra diğer dilde hangi anlama karşılık geldiğini belirtmiştir:

Âhîr Fârisîdir zebân-ı Türkîde eñ şoñ tâ' bir olınandır ki rāyiḥa-i ta' rîzden ḥālî olmamağ şartıyladır. (141-b / 142-a)

Pes bâ'-i 'Acemî ile izā kâne'l-emrū kezālik ma' nāsınadır ki Türkîde çünki böyle oldu ise, demektir. (177-b)

“Der” zarf, “mefāşl” cem'-i mafşal Fârisîde “ser-bend”, Türkîde “oynağ yeri” dërler ki vücūd-ı insānda mevcüddür. (218-b)

Ömer Nüzhet, kelimelerin anlamını ve kökeni hakkında bilgi verirken kimi zaman kelimelerin zamir, özel isim, cins isim, sıfat ve zarf gibi türlerine dair bilgileri de aktarmıştır:

“Encüm” yıldız ism-i cinsdür. (253-b)

Bazı kelimelerin anlamını belirtirken Arapça yazılışlarına ve nasıl okunması gerektiğine ilişkin bilgileri de aktarmıştır:

“Sehm” sîn-i mühmeleniñ fethi ve hânîñ ve mîmiñ sükûniyla Fârisîdir, ĥavf ma‘ nasına. (281-a)

Kişte kâfiñ kesriyle ekin demekdir. (128-a)

“Pes” bâ’-i ‘Acemî ile ba‘ d ma‘ nâsınadır. (136-a)

“Eblağ” hemzeniñ ve lâmiñ fethiyle alaca olan nesne, bu maħallda alaca at murâddır. 224-b)

“Ceızr” cîmiñ fethi ve zânîñ sükûniyla şu gèrü ağmak nitekim medd ilerü ağmağdır. (226-a)

“Küh” kâfiñ zammı ve nûnuñ sükûniyla bir nesneniñ nihâyeti ‘Arabîdir. (226-a)

Şarih bazen de kelimelerin fâil, mef‘ul, mekân gibi sıfat özelliklerini de vermiştir.

Müferrih ism-i fâ‘il, ferağ vèrici ma‘ nâsına. (295-a)

Ömer Nüzhet zaman zaman Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin sözlük anlamlarına da başvurur. Bilinmediğini düşündüğü terimleri ve isimleri de açıklar.

Veh ĥarf-i efsûsdur. (29-a)

Kenef fethaynle kuşuñ iki ĥanadına derler. (33-a)

‘Abd-ı eğall ĥulâm-ı zengî ma‘ nâsınadır. Zîrâ gerek şûret-i ĥüsn ü behâda ve gerek kıymet ü behâda ĥayrılardan eğall ü dündur ve geceye münâsib olan ma‘ nâ dağı budur. (106-b)

Cu‘al zamm-ı cîm ve feth-i ‘ayn ve sükûn-ı lâm ile çirk-âb ve kenîflerde ‘ufunâtdan tekevvün eden böceklerdir. (109-b)

Ĥaşâyîş-i kâfûrdan biri dağı budur ki ĥabî‘ati ĥâyet bürûdet üzere olmağla bir kimesne isti‘ mâl eylese ‘ağim olup mâye-yi meniden toğm-ı zürriyet bi’l-külliyeye terk-i neşv ü nemâ edüp sülâlesi munĥatı‘ olur. (24-b)

Şebistān cāme-ḥāba derler. (47-a)

Zebān-ı kebk fi'l-ḥaḳīka dā'imā dehen-i bāzdan taşra çıkdığı yoḳdur ki hemvāre būs edüp kemāl-i maḥabbetden ağız ağıza şöḫbet ve muḳāvelede dir demektir. (87-b)

Rüzgār fi'l-aşl zebān-ı Fārisīde zamān ma'nāsındır, lākin bu maḥallde bād murāddır ve mişra' -ı şānīdeki zamāne ile şān' at -ı terādūf ḳaşd olmuştır. (151-a)

“Gül ber-ser zed” başına gül ḫaḳdı, demektir. (153-a)

Heme cümle demektir ki Türkīde dükeli demekle ta'bir olunur. (220-b)

“Yekke-tāz” tenhā-süvārdır ki ziyāde bahādur ve Fārisü'l-ḫayl olup bir kimesneden pervāsı olmaduğuyçün kūh u şahrāda yalnız başına gezen ve esnā-yı cengde kimesneden i'ānet ve ḳafādārlik talebinde olmayup düşmen alayına başlu başına at ḳarışdurandır. (244-a)

“Mihr” maḥabbet. (250-b)

“Zindānī” egerçi işlāḫāt-ı A'cāmdandır, ḫālī mükedder ve ḳasāvetlü olan kimesneye dērler. Lākin bu maḥallde irād eyledüğüm ma'nā güzeldir. Her ne ḳadar iki ma'nā miyānında gözümde daḫı var ise, zīrā mey-kede ta'birine ufaḳ olan maḥalliñ ismi olmaḳdır. (304-a)

“Cevelān-gāh” maḥall-i raḳş u deverān, “gāh” gāhice zamān ma'nāsına ve ba'zı maḥallde maḥall ma'nāsındır. Ya'nī ma'ḳül u maḫsūsda müsta'meldir. (320-a)

Şarihin, kelime ve terkip tanımlamaları yaparken zaman zaman Türkçe vurgusu yaptığı ve kelimelerin bire bir Türkçedeki sözcük karşılıklarını vermeye özen gösterdiği görülür:

“Bā-ān ki” ve “bā-vücūd-i ān ki” ma'a-hazā ki ma'nāsındır. Türkīde bunuñla bile ve ḫāl böyle iken diyü ta'bir olunur. (104-b)

“Türk” zamm-ı tā'-i müşennāt-ı fevḳāniyye ile egerçi çok ma'nāya gelür, lākin bu maḥallde 'askerī olan maḫbüb-ı şive-engiz ma'nāsındır. Maḫbüb-ı gāzūbda isti'māli kināye ḫariḳıyladır. (315-b)

Āḫir Fārisi'dir zebān-ı Türkīde eñ soñ tā'bir olunandır ki rāyiḫa-i ta'rīzden ḫālī olmamaḳ şartıyladır. (141-b)

4.3.2. Dil Bilgisine Dair Açıklamalar

Geleneksel şerhlerde, dil bilgisine dair açıklamalar şerhten şerhe değişiklik gösterir. Bazı şarihler, gramer kurallarını, dil bilgisi terimlerini de yoğun bir şekilde kullanarak detaylı açıklamalar yaparken bazı şarihler anlama odaklanarak çok daha yüzeysel dil bilgisi açıklamaları yapar. Derviş Ömer Nüzhet ise şiirin daha iyi anlaşılması adına yer yer gramatik açıklamalarda bulunmayı tercih eden bir şerh metodu izlemiştir. Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarına göre yaptığı izahlar daha çok söz dizimi ve kelime bilgisi üzerine odaklanmıştır. Dilbilgisine dair izahatlarında kelimenin türü (isim, sıfat, zarf), Arapça dil bilgisi kurallarınca özellikleri, mastar durumu gibi noktaları da işaret ettiği olmuştur. Şarihin bu konuda oldukça titiz olduğu görülmektedir. İnceleme kısmı söz konusu olduğunda da bu bölümün geniş yer tuttuğu görülmektedir. Şarihin yer yer detaylandığı dil bilgisi izahatlarının kimi örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Ehl-i ‘adāvet-i to” demekdir. Hazf-ı muzāf vardır.” (16-b)

“Ta‘yīn fā‘il olunmadığı kesretinden için ta‘dādı hāric-i subḥa-i şümārdır demek maşlahatınıñ taḥaḳḳuḳuna tenbīh mulāḥazasıyladır.” (26-a)

Ḥazf-ı muzāf vardır “fehm-i ḥaşm ve tarz-ı süḥan-i men” demekdir qarīne-yi “be-çi fehm” ile ma‘nā böyle olur ki ḥaşmıñ fehmi ile tarz-ı süḥanıñ ve üslūb-ı nazmıñ ma‘an müsāvī demek ne tarz ile ne femh iledir. (38-a)

"Çü" ḥarf-i ta‘līl. (259-b)

"Perīşāneş"deki yā maşdariyyedir. (44-a)

"Girifte" ism-i mef‘ūl degüldür, zīrā fā‘iline mesneddir, nā‘īb-i fā‘iline degül ve fā‘ili maḥzūfdur ki "tā girifte" ümmīd yāḥud recādır ve ber-he-ḥāl bu elfāzıñ mürādifi olmaludur. Belki ancak lafz-ı ümmīd lāzımdur. (115-a)

"İstād" "istāden"den fi‘l-i māzīdir. Tırtırdı ve tevḳīf eyledi demekdir. (151-b)

"Kāf" edāt-ı taşgīrdir. (259-b)

"Arūs" şıfat-ı baḥtdır. (259-b)

“Ḥamīr-māye” şey’iñ aşlına ‘alem olmuştur ve a‘lāmdan kā‘ide muzāfi te’ḥīrdır ve izāfet-i merfū‘ olmaqdır. Meşelā bu maḥalldeki ḥamīr-māyeniñ aşlı māye-yi ḥamīrdır. Taḳdīm ü te’ḥīr olup izāfet fekk olınmıştır. (322-a)

4.3.3. Şiir Bilgisine Dair Açıklamalar

Ömer Nüzhet şerh metninde yeri geldiğinde vezin ve kafiye gibi konularda bilgiler de verir. Eserle ilgili olduğu bazı durumlarda şiir bilgisine dair görüşlerini aktardığı da görülmektedir. Şerh metodu başlığı altında bu konuya yer verilmiştir. Ömer Nüzhet metin şerhinde çoğu zaman dil bilgisine yer açmış ve bu konuda ne kadar dil bilgisine hâkim olduğunu metine yansıtmıştır. Aşağıda birkaç örnek gösterilmiştir.

4.3.3.1. Vezin Açıklamaları

Metin şerhi içeriğine ayrıntılı baktığımızda Ömer Nüzhet'in sanat, bilgi, ilim ve kelimelerle yaptığı manevralarını görmekteyiz. Ömer Nüzhet, bir Sebki-Hindi yazarı ve takipçisi olarak bu eserde üç dilde (Farsça, Arapça, Türkçe) hakimiyetini ve bilgi gücünü ortaya koymuştur. Dilbilgisi ve Aruz ilmi Ömer Nüzhet'in yetenekleri arasında yer almaktadır. Şarih, dil hakimiyetinden yararlanarak şerh esnasında Urfi'nin nerelerde vezin icabı kelimelere yer verdiğini belirtmiş veya bazen yer vermediği kelimelerden ya da edatlardan bahsetmiştir. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir:

İzâfet ile ism-i işâre olan “in” taqdîm olunup ve “ser” muzâf olmadığı zarûret-i vezn içündür ma' nâ bu kaşidenin başının menşe'i demektir ki nazm-ı kaşideden evvel bir h'âb-ı âhîr ile h'ulviyye'l-mezâk olup ol şevkle rûh-ı Resûlu'llâh 'aleyhi's-selâma müteveccih ü murâkıb olmuşdur ve ma'la'daki sefide-dem ta' biri ba'de'l-leyl iktizâ eder ol ma'hal ekşeriyyâ vaqt-i h'âb degül belki zamân-ı murâkâbedir ve ba'zı ma'hallerinde beyân-ı h'âb u şu'ur diyüp zebân-güzâr olmak {oldığı} dahı delîl-i kâfi vü burhân-ı vâfidir. Vallâhu â'lem bi-hâkâyiği'l-umûr. (2-a / 2-b)

Âteş-i niyâz ve nâz-ı taleb ile ifnâ-yı vücûd étmege ka'â zarûreti yokdur 'emmâme-yi 'arş çirk-âba düşmek bir vechle mümkün degüldür. Zîrâ hilkati ve fitratı 'âlî olmağla tedennî vü tezellülden her vechle mahfûzdur ve ma'âm-ı kurbetde olanlar be-her hâl küdürâtdan vârestedirler. 'İmâme olduğu zarûret-i vezn içündür. Murâd-ı Mollâ 'Urî ancak kendü fitrat-ı 'âliyyesini memdûh-ı müşârü'n-ileyhe i' lândır, lâkin min ciheti'z-zâhir saña intisâbum olmağla tahşil-i gevher-i zât eyledim, diyü memdûha şân vërdügi na'l-i bâz-güne ile mîr-i mezbûri taqlîtdir. (126-a)

“Güşüde”nin “lebet”dir ki “zihi lebet be-hande” ve “rubüde”nin “pençe-yi zülfet”dir ki “zihi pençe-yi zülfet be- işve” demektir. Yâhud “güşüde” ve “rubüde”de yâ'-i hitâbdan bedel olan hemzeler mahzûfdur, zarûret-i vezn için. (319-b)

Zerr bu maħallda müşeddeddir zarûret-i vezn için. “Dest”e muzâfdir. (169-a)

4.3.3.2. Edebî Sanat Açıklamaları

Derviş Ömer Nüzhet, eserini hazırlarken şerh ettiği eserde gördüğü edebî sanatlara ilişkin izahatlara geniş yer vermiştir. Kelime ve kelime gruplarının işaret ettiği edebî sanatlar kısa ya da uzun olacak şekilde açıklamıştır. Ömer Nüzhet, Urfi'nin beyitlerinde kullanmış olduğu sanatları şerhinde ve yorumlarında özenli bir şekilde ele alır.

Teşbih: Urfi'nin şiirlerinde açık ve ya kapalı yer alan teşbihe dair bilgiler Nüzhet tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. İnceleme esnasında en çok dikkat çeken ve vaz geçilmeyen bölümlerden olmuştur. Sebki Hindî şairi olması hasebiyle Urfi, şiirlerinde sıkça teşbih sanatına başvurmuştur. Nüzhet'in de tespit ettiği sanatların başında teşbih gelmektedir. Aşağıdaki teşbih sanatı örnek olarak gösterilmiştir.

Veh çi şeb surme-i āhū-yi ğazālān-i

Ḥoten veh çi şeb vesme-i ebrū-yi ‘arūsān-ı tīrāz

Géceyi sürme ve vesmeye teşbih siyâhlıkdadır. Āhū çeşm ma‘nâsınadır. Ya‘nî müşebbehü'n-bihdir. Müşebbeh metrûkdur (29-b)

Çetr-i hümâyün-âşâr ki bālā-yı ser-i devlet-mend-i nebevîde olan sehâb-ı sa‘âdet-elķâbdır, bāl u per-i murġa teşbih olunmuştur. (33-a)

Kinaye: Bir kelime ya da sözün gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmekten kullanılmasıdır. Bilindiği üzere Sebki Hindî'nin önemli üslup özelliklerinden biri de kinayeli söyleyişlerdir. Ömer Nüzhet, Urfi'nin şiirlerinde tespit ettiği kimi sözlerin neyden kinaye olduğunu söyleyerek açıklamıştır:

Ma‘nā-yı aşlîsi olmayup belki raķıklıginden kināyedir. (16-b)

Ḥoş-germ-i ‘inān i‘tidāl üzre at sürmeden kināyetdir. Yoķsa sür‘at degüldür. (30-b)

Ḥüsn-i āftāb ve māh-ı Rūḥu’llāh münāsebeti ile zıkr olunmamışdır. Belki evkāt-ı sāire-yi leyl ü nehārdan kināyedir. (48-a)

Nüş-ı şarāb itmek için şakı taleb eyledük, kilisā-yı muğānda hāzır sıfāl bulunmamağla bilā-terāh ve lā-fāşıla hāzret-i Hızr kendü āb-ı hayāt taldurduğı destüyi taş gönüllüler üzerine dārb u şikest edüp tih-i sebūdan ve nışf-ı esfel-i destiden baña bir sıfāl erişirdi mey-i ‘ışkdan deyr hālvat-hāne-yi irşāddan Hızr-ı mürşid-i kāmilden seng-i dil kâbil-i feyż-i irşād olmayan ehl-i lezzet ve shevātdan āb u hayvān metā‘-ı dünyādan kināyetdir. (52-b)

İham ve Tevriye: İham ve tevriyye edebî sanatların arasında en önemli unsurlardan biridir ki Sebk-i Hindî şairlerinin başvurduğu önemli sanatlar arasında sayılmaktadır. Bu iki edebî sanat çok ince ve zarif çizgi ile ayırt ediliyor. Urfi Sebk-i Hindî şairi olarak bu sanatı güzel ve zarif şekilde kullanmıştır ve Ömer Nüzhet bilgi ve dikkati sayesinde bu zarif çizgiyi iyi bir şekilde ayırt ederek kelime hazinesini kullanarak bu zarafeti ortaya çıkarmıştır. Metin şerhinde birçok yerde iham ve bazen tevriye olduğundan bahsedilmiştir. Kimi zamanda her ikisi aynı beyitte kullanılmıştır. Buna dair örneklerden bir kaçı aşağıda verilmiştir:

Zi-sāye tāk-dih-i fark-i baht-i ‘Urfi bād

Humā-yi devlet-i maḥdūm-i evvel u şānī

Tevriyye ve ihām kaşd olunmuşdur. Maḥdūm-ı evvel ve maḥdūm-ı şānīnūñ devletinūñ hūmāsı ‘Urfi’niñ bahtınıñ başa sāyeden tāk vèrici olsun. Ya‘nī ikiñüzüñ daḥı sāyesi başımdan eksük olmasun. (308-b)

Fulān mürebbī u men terbiyet-pezir in bes

Zi-faẓl-i ḥod çi zenem lāfhā-yi tūlānī

“Fülān” ta‘zīm ü tefhīm için ism-i mürebbīyi ihāmıdır. (305-b)

“Fülān” ta‘zīm ü tefhīm için ism-i mürebbīyi ihāmıdır. (305-b)

Mecaz: Bir kelimeyi ya da sözü gerçek anlamı dışında kullanmaktır. Ömer Nüzhet, Urfi’nin beyitlerinde tespit ettiği mecazlı söyleyişlerine de değinmiştir. Ömer Nüzhet şerh esnasında beyitlerden yola çıkarak Urfi’nin mecaz sanatını ortaya çıkarmıştır. Bu yorumlar ve açıklamalar Ömer Nüzhet’in ne kadar ince detaylı olmasını göz önüne sererken dikkate değer. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir. Bu örneklerde geçen “birün” ve “Türk” kelimelerinin mecaz anlamında kullanıldığını söylüyor:

Birün zi şüret-i dîbâ-yi bâlişem kes nîst

K'ez âstîn-i nem eşkem bi-çînd ez ruhsâr

Eger-çi bi-ħasbi'l-luġat birün ıaşra demektir lâkin bu maħallde mecâzdır. Lâzımı olan bigâne ve ġayr murâddır.

Be-cân-i ġâdişe ân kerde³i be-nâvek-i ġişm

Ki Türk-i çeşm butân bâ-dil ez ġadeng-i nigâh

“Türk” zamm-ı tâ³-i müşennât-ı fevķâniyye ile egerçi çok ma³nâya gelür, lâkin bu maħallde ‘askerî olan maħbûb-ı şive-engîz ma³nâsınadır. Maħbûb-ı ġazûbda isti³mâli kinâye tarîķıyladır. Mecâzdır, zîra ‘askeriye tehevür ve ser-keşlik lâzım u melzûm ġabilindendir.

Mübâlaġa: Mübâlaġa; sözün etkisini güçlendirmek için bir şeyi, nükteli ve zarif bir biçimde olduğundan çok veya az göstermektir. Mübalaġa, Sebk-i Hindî şairlerinin başvurduğu önemli sanatların başından gelmektedir. Ömer Nüzhet, örneklerden yola çıkarak Urfî'nin sürekli mübalaġa yaptığından bahsetmektedir:

Mollâ ‘Urfî âsmâna düşer demeyüp cebhe-yi ġürşide düşer dedüġi medġ u şenâya evfaķdır. Zîrâ ma³nâ-yı mübâlâġa cebhe-yi ġürşide düşer demekdedir. (35-b)

Fedâ kevşer olup zâde ġatre-yi deryâ olmaķda mübâlâġa vardır. (82-b)

Ėoynunu ve ġoltuġını sünbül ü ġülden leb-â-leb etmek için ġürî dâġil-i bâġ-ı cennet iken sünbül ve ġüli bu ġadar tedârik-i mâl-â-ķelâm ile çide eylemeġe ‘azm-i çemen eyleye ki bâġ-ı deġriñ letâfeti ve vaķt-i bahârîñ tarâveti bundan ġıyâs olsun diyü, Mollâ ‘Urfî-i Şirâzî dehen-ġüşâ-yı temeddüh olduğü şafâ-yı âvân-ı rebî‘i mübâlâġa eder. (108-b)

Murâd-ı Mollâ ‘Urfî şecâ‘at-i memdühü derece-yi mübâlâġada irâddır ki sibâ‘ cümlesinde şirden ziyâde secî‘ yoķdur ve şeci‘ iñ daġı şecâ‘ati cigerinden neş‘et eder bir keyfiyyet-i ġaribedir diyü meşhûrdur ki şeci‘ ü bahâdırır diyecek yerde ciger-dârdır dërler. (285-b)

Tezat: Aynı düşünce ve duyguda yer alan zıtlıkların bir arada kullanılmasıdır. Ömer Nüzhet, Urfi'nin şiirlerinde tespit ettiği tezatlı söyleyişlere değinmiştir. Aşağıdaki örneklerde “güneş” ile “gece”, “nîş” ile “nûş” ve “harabe” ile “mamûr” kelimeleri arasında tezat olduğunu söylüyor:

Ĥürşid ile şeb cümle-yi tezâddan ve miyânelerinde tenâfir ü tebâyün taĥaĥkuķı sebebiyle birbiriyle ittiĥâdı vechen mine'l-vücûh mertebe-yi imkânda olmayup ĥürşidiñ zuĥûrında siyâhî-i şebden eşer bâķî ĥalmaķ bir tariķ ile mümkün degül iken yine ol siyâhlıķı nûr-ı ĥürşid ile dil-i ma' şiyet-ĥarînden izâle eylemek benim içün maĥdûr degüldür. (19-b)

Nîş ile nûş ve ĥarâbe ile ma' mûr şan' at-ı cem' -i tezâddır. (29-a)

Telmih: Bir olaya, kişiye, efsaneye işaret etmektir. Ömer Nüzhet, Urfi'nin şiirinde yaptığı telmih tespitini yapıp açıklamasını yapmıştır. Şarih, Urfi'nin beytinde geçen Mûsa ve Tûr kelimelerindeki telmih açıklamıştır:

Lezîz bûd ĥikâyet dirâz-ter kerd

Çunân ki ĥarf-i ' aşâ guft Mûsi-ender Tûr

Sûre-i Tâhâ'da olan “ve mâ tilke bi-yeminike yâ Mûsâ ĥâle ĥiye ' aşâye etevекkeü 'aleyhâ ve eĥuşşü biĥâ 'alâ ĥanemi veliye fiĥâ mâribü” âĥiri âyet-i kerîmeye telmih eder ki su'âl-i cenâb-ı ĥazret-i ' allâmu'l-guyûb ancak zât-ı ' aşâ idi lâkin ĥazret-i kelîm telezzûz için şîfat-ı ' aşâyı tafşîl eyledi şalavâtallâhu ' alâ nebiyyinâ ve ' aleyhi teslîmen keşîren. (23-a)

İstifham: Dikkat çekmek, duygu ve düşünceleri daha etkili kılmak için duygu ve düşünceleri soru soruyormuş gibi kullanma sanatıdır. Sebki Hindî şairlerinin sıkça başvurdukları sanatlardan biri de bu sanattır. Ömer Nüzhet, şerh sırasında Urfi'nin yaptığı istifham sanatlarına da değinmiştir:

Eger ol ma' delet-i ' ilm ü ' irfân ve müttebi' -i zülâl-i iĥânîñ ĥimmetinden evvel-i emrde ehl-i şuhûduñ tîbâ' ı ve ehl-i şudûruñ zevâtı naşîb-gîr ve ĥişşe-pezîr olaydılar ĥâyetü'l-gâye muĥâl olurdu ki ' illet-i evvelden ĥayrı me'sûr olan taĥî' atleri eşer-i ĥabûl edelerdi. İstifhâm-ı inkârîdir. (23-a / 23-b)

Eger ol zât-ı şâĥîb-heybetiñ mehâbeti cennet şubaşısı olur ise ĥûrilere kızılcaı bûs u kenâr ile şatmaķ mümkündür. Ya' nî mehâbetlerinden ĥûrilere bir ĥüne ĥavf u ĥirâs ' ârîz olur ki ' ârîzlerinde olan ĥumret şufrete mübeddel olup olup ĥâze vü ĥülgûniye bir mertebe iĥtiyâcları zuĥûr eder ki bize bir miĥdâr ĥâze vür de muĥâbelesinde saña bir bûse vürüp kenâr âĥûşunda cilve-ger olayım dërler. Yâĥûd

herkesi öpüp ve kucaqlarlar bize gâze verinüz diyü ki beyne'n- nâs zarûret vaqtinde ve kemâl-ı recâ zamânında olan şive-yi ibrâmdır. Yâhüd mışra^ç-ı şânî istifhâm-ı inkârî ma^ç nâsın mutazammın ola ki bûs u kenâr ile hûra gâze şatmak ve ilkâ vü ikâ^ç eylemek mümkün olur mı, olmaz demektir. (24-a)

Ol zâhir-perest ki kûbbe-yi meşâmını dūd-ı zükâm-âlūd-ı ^ç âfiyet ve ten-perverlik ile mâl-â-mâl êde, bûy-ı maḥabbetden niçe müte'essir olup ḥâşşa-i ḥülâşa-i iksir-i ^ç ışğdan niçe ḥişse-yâb ve fâ'ide-gir olur istifhâm-ı inkârîdir. (46-a)

Tenâsüp: Aralarında ilgil bulunan kelime, terim ya da kavramların bir arada bulunmasıdır. Tenasüp sanatının bir eserde bulunması yazarın kelime hazinesinin geniş olduğunun göstergesidir. Yukarıda anlatıldığı gibi Ömer Nüzhet şerh esnasında edebî sanatları göz önüne alarak beyitlerden yola çıkarak yorumda bulunmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi Ömer Nüzhet Tenasüp sanatını tıpkı diğer edebi sanatlar gibi açıklığa kavuşturmuştu. Aşağıdaki örnekte Ömer Nüzhet, Urfi'nin şiirinde geçen “şehîd-i vefâ” tabiri ile “ahd ile vefâ” tabirleri arasında tenasüp olduğuna değinmiştir:

Şehîd-i vefâ ta^ç bîri ^ç ahd ile vefâ beyninde tenâsüb-i elfâz olmağla irtikâb olunduğı bî-şekkdir. Bu beyt-i müşkil-pesende zurefâ-yı İstanbul gün-â-günâ ma^ç nâlar irâd buyurmuşlardır. Lâkin taḥrîr olunan ma^ç nâ mesmû^ç atdan degüldür. Ancak ḥulâşa-i endişe-yi fakîrânemizdir. Kuşürinîñ ^ç afvı recâ olunur. (26-a)

Tecâhül-i Ârif: Bilinen bir gerçeği bilmemezlikten gelme sanatıdır. Ömer Nüzhet, birkaç yerde buna dair açıklamalar yapmıştır:

Tecâhülü'l-^ç arif kaçdıyladır ki ḥ^vâb degüldür belki vâlî-i ḥüsnün ve serdâr-ı ceys-i melâḥatiñ ḥarem-i ḥâşşınıñ zâviye-dârı ve ḥâfız u settarı idi. Ḥ^vâb degül idi. Belki bir âyiñe idi ki anda görinen şüret-i râz esrâr ma^ç nâsı idi. Ḥ^vâbı zâviye-dâra teşbîhi eyledüğü bâ^ç iş-i güşâyiş ve âyiñe-yi şüret-nümâyâ temsil eyledüğü menşe^ç-i ru'yet ü nümâyış olduğudur. (29-b)

Terâdüf: İki veya daha fazla kelimenin aynı anlamı ifade etmesidir. Fars edebiyatında birçok metinlerde teradüf sanatıyla karşılaşmaktayız. Teradüfte kelimeler ve eş anlamları esas konudur. Ömer Nüzhet, Urfi'nin şiirlerinde geçen müteradif kelimelere de değinerek Urfi'nin kelime hazinesi hakkında fikir vermiştir:

Her mışra^ç da su'âl ü cevâb ve âhû gâzâl beyninde terâdüf kaçd olunmuşdur. (29-b)

Eger ḥ^vâb rüyâ olur ise vâkı^ç a zuhûrât olur ve vâkı^ç a ile ḥ^vâb beyninde şan^ç at-ı terâdüf kaçd olunmuşdur. (30-b)

Gevher-i yektâ ta‘biri lafzan cevher-i evvele mülâyim ü münâsib olduğu ecilden şan‘at-ı terâdüf kaçd olunmuştur. (81-b)

Rüzgâr fi‘l-aşl zebân-ı Fâriside zamân ma‘nâsınadır, lâkin bu maḥalalde bâd murâddır ve mışra‘-ı şânideki zamâne ile şan‘at -ı terâdüf kaçd olunmuştur. (151-a)

Cinas: Sözlükte iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelen cinas, yazılışları ve okunuşları aynı anlamları farklı olan söz sanatıdır. Ömer Nüzhet, Urfi’nin beyitlerindeki cinaslı söyleyişlerin ve cinasın hangi türden olduğunu açıklamıştır. Bu konuya bakıldığında Nüzhet’in dil bilgisi ve dikkati ve ince detaylı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir.

Şecer elfâz-ı şîrîn-i bedî‘atü’l-üslûbdan ve şemer ma‘ânî-i lezîze-yi câlibü’l-ķâlûbdan kinâyedir. Şecer ve şîhrde cinâs-ı ḥatt şan‘atı kaçd olunmuştur. (37-b)

“Ebed” ile “âyed” beyninde cinâs-ı saķat kaçd olunmuştur. (94-a)

İki “hest” ki evvelki “est” ma‘nâsına ve ikinci varlık ma‘nâsınadır, tecnîs-i ḥatt kaçd olunmuştur. (170-a)

Leff ü Neşr: Beyit içerisinde birinci mısradaki söylenen en az iki şeyin ikinci mısradaki karşılığının ya da benzerliğinin olmasıdır. Leff ü neşr sanatı bir şairin yeteneği olduğunun göstergesidir. Sebk-i Hindî şairi olarak Urfi, beyitlerinde birçok yerde leff ü neşr sanatını da kullanmıştır. Ömer Nüzhet metin şerhinde titizlikle bu edebi sanatları göz önüne almıştır ve açıklamıştır.

Zi ḥûr u sidre hestem behrever bî-dest u bî-dîde

Tu in devlet kucâ yâbi ki hestî der-miyân bîni

Dest sidre ve dîde ḥûr için ihtiyâr olunmuştur ki kelâmda leff ü neşr-i müşevveş şan‘atı murâd olunmuştur. (170-a)

Beyt-i evveldeki girye ve zâri daḥı buncılayın leff ü neşr murâd olunmuştur. (48-a)

Bu beytde leff ü neşr-i müretteb şan‘atı kaçd olunmuştur. Ya‘nî evvel evvele ve şânî şânîye nâzırdır. (71-a)

Bu beytde daḥı leff ü neşr-i müretteb vardır. “Şeker-ḥande” nîm-ḥande-yi istihzâdır. (71-a)

“Nūr” pertev, “sāye” gölge, “cihān-bānī”de bān edāt-ı fā’ildir. Ma’ nā-yı mantūķisi cihāncı demektir. Cihāna mālīk ve kā’ināta taşarruf edici demekten ‘ibāretidir. Ne güzel zamāne bezeyicilik ki seniñ ‘adl u devletüñ nūr ile sāye gibi gece ve gündüz cihān-bānı taşarruf edici ve umūr-ı kā’inātı tanzīm edicidir. Leff ü neşr-i mürettebdır ki ‘adl nūra, devlet sāyeye maşrūfdır. (283-b)

İştikak: Bir beyitte aynı kökten gelen kelimelerin kullanılmasıdır.

Erzen ile erzān miyānesinde şānāyi’-i şī’riyyeden şān’at-ı iştikāk kaçd olınmıştır. (72-a)

İrsāl-i Mesel: Beyit içerisinde atasözlerini kullanarak yapılan bir söz sanatıdır.

Çünkü yarasa kuşu gece ile başır olmağla elbette nur-ı mehtāb nezzaresine tāb-āverdir ve nuru’l-ķamer müstefād-ı mine’ş-şems olmağla nūr-ı ķameri müşāhede bi’l-vāsıta nūr-ı müşāhededir. İmdi bārī bu tārīķ ile nazara-pāş ķehre-yi şa’şā’a-pāş-ı hūrşid ol demek beyt-i evvele irsāl-i meşeldir. (162-a)

Tarsi’: Şairin mısralarda yer alan kelimeleri ölçü ve kafiye bakımından birbirine denk gelecek şekilde oluşturmasıdır.

“Serā-yi” ve “seḫāy-i”, “mevc” ve “evc” miyānelerinde şān’at-ı tarşi’ kaçd olınmıştır. (218-a)

Tecrid: Söz sanatı olarak ise şairin kendisini ayrı bir kişi yerine koyarak ona hitap etmesidir.

‘Urfi şān’at-ı tecrid izhār eylemiştir. Ya’ nī kendüsini muḫātab i’ tibār edüp ‘Urfi’yi gā’ib menziline tenzil ķılmışdır. (264-a)

“Tu” ḫiṭābı Mollā ‘Urfi’yedir ki tecrid kaçd edüp kendüsini muḫātab menziline i’ tibār eylemiştir. (325-a)

Sual u Cevāp: Soru sorup cevabın metin içerisinde verilmesidir.

“Küllī deryā”da, “evvel üstād”da sekte vardır. İzāfetle oķınup izāfetsiz ma’ nā verilmege muḫtācdır. Her ikisinde su’āl ü cevāp san’atı vardır. (301-b)

Tariz: Söylenen sözün ya da kavramın gerçek ve mecazlı anlamı dışında büsbütün tersini kastetmektir.

“Nāḫunī bi-zeni” ḫiṭābı Mirzā Cān’adır. Ta’ rızden ‘ibāretidir. (300-b)

İktibas: Bir metinde bir ayetin ya da hadisin tamamını ya da bir kısmını alıntı yoluyla kullanmaktır. Ömer Nüzhet, şerh sırasında Urfî'nin ayet ve hadisten yaptığı iktibasın hangi ayet veya surede geçtiğini açıkladığı gibi kendi açıklamalarını teyit etmek için de ayet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Konuyla alakalı birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

a) Ayetler

“İstefteḥū” ayeti, “Estefteḥū” sūre-yi İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmda olan “ve’stefteḥū ve ḥābe kullu cebbārin ‘anidin” (İbrahim S. 15.ayet) (2-b/3-a)

“Zālike faẓlu’llāh yu’tihi men-yeşā” (Cuma suresi 4. ayet, Hadid suresi 21. ayet, Maide suresi 54. ayet) (3-b)

“Ḳāle rabbi erinī enzur ileyke ḳāle len-terānī ve lākin enzur ile’l-cebeli feini’s-teḳarra mekānehū fe-sevfe terānī felemmā tecellā rabbuhū li’l-cebeli ce’alehu dekken ve ḥarra Mūsā şā’ikā. (Araf suresi 143. ayet) (3-b/4-a)

b) Hadisler

“İnn’llāhu lā yenzuru ilā şūverikūm bel yenzuru ilā ḳulūbikūm” (80-a)

“El-cehlū’l-basiṭ ve hüve ‘ademū’l-‘ilmi ‘ummā min şe’nehū en yekūne ‘ālimen el-cehlū’l-mürekkebu ve hüve ‘ibarete ‘an i’tikāde cāzīm ḡayri muṭābik li-l’vāki’”.(105-a)

“Eṭ-ṭurūḳu ila’llāh bi-‘adedi enfāsū’l-ḥalā’ık. (Allah’a giden yollar, yaratılmışların nefesleri kadardır.) (132-b)

4.3.4. Türkçe Söz Varlığı

Nüzhet’in kelime ve terkip tanımlamalarını yaparken kelimelerin bire bir Türkçedeki sözcük karşılıklarını vermeye özen gösterdiği görülür. Bu yönüyle eser, özellikle Farsça unsurların nasıl karşılandığına dair önemli bir kaynak niteliğindedir ve dönemin Türkçe söz dağarcığını yansıtmaya bakımından da zengin bir malzeme barındırmaktadır. Nitekim *Tarama Sözlüğü* gibi derlemelerde bile bulunmayan, kimisi *Kamus-ı Türki* gibi lügatlerde veya Anadolu ağzlarının söz dağarcığını içeren *Derleme Sözlüğü*’nde kayda geçmiş olan çok sayıda Türkçe kelimelere rastlamaktayız:

Ürindilen: (ürindilanmış = “muhtâr, güzîde”)

Yüpür : (“abes yere yelüp yüpürme” [37b], “yeleyim yüpüreyim” [306a] vb.)

Oyulğa: (metindeki karşılığı “baḥye” yani yara dikişi)

Üdek: (beyitteki F. “tāvān” karşılığı [64a])

Yultar: “tasma” > yultarsız “tasmamız” [68b]

Kıçınlatmak: “geriletmek” [79b]

Bu kategorideki birçok kelimenin anlamı metnin içinde Arapça ve Farsça karşılıklarını anlamlandırırken zaten verilmiştir. Ayrıca eserde çok sayıda arkaik sözcük de saptanabilmektedir:

Söyündür-: “söndürmek”

Iraklık: “uzaklık”

Gün doğrusı: “doğu”

Kimesne: “kimse”

Tütün: “duman”

Sübaşı: (Ar. şahne)

Taşra: “dışarı”

Buncılayın: “bunun gibi”

Kankı: “hangi”

Kanda: “nerede”

Nesne: “şey”

Yemiş: “meyve”

Bay: “zengin”

Kıbrarında: “kardeş”

Dükeli: “cümle”

Andan için: “ondan dolayı”

4.3.5. Nüsha Değerlendirme ve Açıklamaları

Klasik şerhlere bakıldığında hemen hemen her şerhte karşılaşılan durumlardan biri de şarihlerin kaynak eserin nüsha farklılıklarından söz etmeleridir. Eserler tek nüshadan oluşmadığı müddetçe şarihin esas aldığı nüshanın yanında ulaşabildiği diğer nüshaları da incelemesi, bunlar arasındaki farklılıkları da belirtmesi beklenir. Bunun yanında şarihlerin bu ayrımı yaparken eserin akışına bağlı olarak hangi nüshanın daha doğru olduğunu ve nüsha seçimini yaparken göz önünde bulundurdıkları hususları da açıkladıkları görülmektedir.

Derviş Ömer Nüzhet de eseri hazırlarken bazı şiir parçalarının diğer nüshalarda farklı yer aldığından ve hangi nüshadaki yazım ve anlatımı doğru bulduğundan gerekçeleriyle söz etmektedir. Buna benzer açıklamaların yoğunluk oranı, şarihin şerh metni üzerinde ne denli derinlikli çalıştığının göstergesidir. Aşağıdaki örnekler bunu açıklar niteliktedir:

Ba‘zı nüshada hâ‘-i mu‘ cemeniñ fetħi ve yānın kesri ve teşdidiyle “hayyir” vāki‘ olmuşdur ki hayr ile muttaşif olan (kimesnedir. Cūda izāfet-i beyāniyyedir. Seniñ hayr ile muttaşif olan) cūd-ı ‘ālem-sūduñ ni‘ met-baħş olduğı hinde demek olur. Bu daħı ma‘ nā-yı şahihdir. Lākin evvelki şuretde medħ u sitāyiş ziyādedir. (37-a)

Ba‘zı nüshada “arza dāred māh-i tābāneş” vāki‘ olmuşdur ki kelime-yi muzāri‘ olmağ üzere “dāred” maħzā ğalaṭ-ı kātibdir, belki şerħ olunduğı vech üzre murād olunan “dār” lafzından soñra vāv cem‘ ile. (70-b)

Ba‘zı nüshada “rūzeş-rā” yerine “der-devreş” vāki‘ olmuşdur. Yine ma‘ nā beķāsi beyāndır. Lākin zaħire ve daķıķaya rūzeş mülāyim olmağla bu nüsha ihtiyār olunmuşdur. (94-a)

Ba‘zı nüshada “der-i midħat” vāki‘ olmağla şahihdir i‘ tikādıyla niçe külfetlü ve ğün-ā-ğün meşakķatlü ma‘ nālar vėrmişler. Ĥaķıķatde “tā men”den nihāyet-i beyte dek zu‘ m-ı ‘Urfi bi-beyāndır. Medħ ve devr-i āteşde zamirler memdūħa rāci‘ dir. “Pūr-ğurūr-ist ki”den soñra “ğüyed” ma‘ nāsı melħūzđur. Taķđir-i kelām “pūr-ğurūr-ist ki ğüyed tā men der medħeş nezedem”dir. Ekşer nüsaħ müdħiş olmağla

ihtiyār olındı ve cümleye muhālefet-i kuvvet-i haṭādan ‘add olındı her-çend “dermidḥat”de daḥı ma‘ nā var ise. (119-a)

Lākin ba‘ zı nüshada rüy yerine kūy vāki‘ olmuş, lākin murğ-ı nigāh ol nüshanın şāḥ-ı me‘ālinden bāl-engiz-i evc-i ibā vü imtinā‘ olur. (316-a)

4.3.6. Deyim ve Atasözleri

Ömer Nüzhet şerh sırasında anlamı pekiştirmek ve ileri sürdüğü düşünceyi desteklemek adına az sayıda da olsa Farsça veya Türkçe deyim ve atasözü niteliğinde sözlere de başvurmuştur. Nüzhet’in referans verdiği deyim ve atasözleri aşağıda görülebilir. Bunlardan birincisi Farsça ikincisi ise Türkçedir.

“Dest sūtün-ı zenāḥ buved” (98-b)

Nābi: “Cāme-ālūdeligi zinet[i]dir baḳḳālīñ”. (222-a)

4.3.7. Tasavvufi Açıklamalar

Şerhi yapılan eserlerin dinî hüviyette olmaları sebebiyle genel olarak dinî açıklamaların yanında tasavvufi terimlerin, örneklerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Klasik şerhlere bakıldığında bu konudaki kullanımlar şarih ve şerhin yapıldığı eserin sahibinin tasavvufi bilgi birikiminin bir göstergesi olması açısından da önemlidir. Şerh metninde Derviş Ömer Nüzhet Efendi hem kendi hem de Urfi’nin tasavvufi yetkinliği bağlamında tasavvufi terimleri kullanırken bu terimlerin anlamlarına ilişkin izahlarda da bulunmuştur.

Evc-i ḥuzūrdan murād nihāyet degüldür becli murād-ı Mollā ‘Urfi ḥuzūri ma‘ neviye dāḥil oldum demekdir ki mertebe-yi seyr-i ma‘ a’lāhdır yoḥsa derece-yi seyr-i ilā’lāh degüldür ki anda daḥı ḥuzūr bulmur lākin evc bulunmaz zirā seyr-i ilā’lāhda ittişāl mevcūddur maḥviyyet mefḳūddur ki lā-maḳşūde illā’lāh u fenā fi’lāh maḳāmıdır ma‘ nā-yı beyt ise beḳā bi’lāh menzīlidir ki tertīb-i sülūkte ve derece-yi sa‘ yda ve ictihādda ba‘ de’l- fenādır. (8-b)

‘Ālem-i vaḥdet ve maḳām-ı bī-rengi idi ki ḡayriyyet ve zıddiyyetden bir ‘alāmet ve bir nişān hüveydā degül idi. (8-b)

“Sefide-dem” şabāḥ vaḳti ve zebān-ı ‘urefāda zamān-ı feyzdir. (2-b)

Zebân-ı ehl-i taşavvufda zülf şıfat-ı celâliyyeden âsâr-ı cemâliyyenin zuhûrudur. Ya'nî çehre-yi sünbüledeki reng-i kebûdî şıfat-ı cemâliyye-yi Hâkık'ın şüret-i celâliyyeden zuhûrındandır ki zâhirde eşer-i sîlî-i hacâletdir. (55-a)

Ma'rifet ba'de'l-ilm hâşıl olan mādde-yi nisyân sesebiyle tāk-ı ihmâlde metrûk olan şey'i bi-hâkîkati'l-hilkat idrāk eylemektir. Kezâlik zebân-ı ehl-i taşavvufda ibtidâ-yı âferinişde fiṭrat-ı 'âliyye ve ba'de'l-vaḳt mazhariyyetiniñ tâmmiyyeti iktizâsı ile vâkıf-ı esrâr-ı ilâhî ve haḳâyıḳ-ı eşyâya kemâhiye reh-bürde-yi vuşlat olup rāh-ı teng u tār-ı aşlâb-ı âbâ vu erḫâm-ı ümmehâtta geşt ü güzâr ve mübtelâ-yı meşâḳḳ-ı esfâr takribi ile nuḳûş-ı 'acibetü'n-nuḳûş-ı 'ilm-i evvelden ser-şafḫa-i ḫâtır-ı feyz-me'âşirleri âyine-veş şâf u sâde ḳalup ve ba'dehû niçe müddet çâr-divâr-ı 'anâşırda maḫbûs-ı silsile-yi efkâr-ı ḳayd-ı ma'âş-ı zârüret-i beşeriyye ile esir-i maḡlûl ve zamân-ı güşâyiş ü rehâyî ḫulûliyle mütebeyyin-i sa'y u mücâhede a'mâline mübâşir ve ḳuvvet-i bâzû-yı tevḫid ile ol meclisiñ ḫaylûlet-i çeşm-i intibâh olan der ü divârını ḫarâb u yebâb ve zemîn-i fenâ vu 'ademe hem-vâr u yeksân etmek ile keşâfet-i bi-leṭâfet-i bedenden taḫliş-i giribân-ı cân ve mevt-i irâdiye vâşıl u nâ'il olup muḳaddemâ pes-mânde-yi künc-i nisyân olan cevâhir-i girân-bahâ-yı esrârı tekrâr gird-âver-i Hâkḳa'l-yaḳîn eyleyen ve evvel-i âferinişde müşâhede eylediği aḫvâl-i feyz-me'âle bi-'ayne dide-güşâ-yı temâşâ olan zât-ı ḫuceste-şifâta ehl-i 'irfân derler, intihâ-yı kelâm-ı ehlü'l-vaḫde. (73-a-b)

İzdiḫâm keşret, lâ-mekân mâ-verâ-yı 'arş, mele' 'inde'l-mütেকellimîn fezâ-yı mevhûmdur. Ya'nî vehm anı ḫışm-ı âḫeri muḫit bir mücessem fezâ idrāk eder. (192-a)

“Cübbe” {kışa} libâsdır lâkin şüfi ḳarinesiyle ḫırḳa-i köhne demektir. (238-b)

'İlm-i ledünnî" 'arûs-ı esrâr-ı ḫikmetden ref'-i ḳinâ' eylemektir. (265-b)

4.3.8. Göndermeler ve Telmihler

Ömer Nüzhet, şerh sırasında konuya açıklık getirmesi adına oldukça fazla kavram, kişi, eser, şair, şehir ve olaya telmih ve atıfta bulunmuştur. Bu göndermeler elbette Urfi'nin şiirlerinde mezkûr unsurları dolaylı yoldan ne denli kullandığıyla yakından ilgilidir. Bunların örnekleri alt başlıklar hâlinde aşağıda verilmiştir:

4.3.8.1. Tarihî ve Mitolojik Olaylara ve Kişilere Göndermeler

Ömer Nüzhet'in atıfta bulunduğu konulardan biri tarihî olay ve şahsiyetlerdir. Şerhte, konunun gidişatına ve gelinen yere göre söz konusu tarihi şahsiyet ve olaylardan bazen kısa kısa bahsetmiş bazen de bunları uzun uzadıya anlatmıştır. Bakıldığında İslam tarihi açısından en çok peygamber isimleri dikkat çekmektedir. Bazı örneklerde ise bir tabirin

ilişkili olduğu ya da işaret ettiği kişi ya da peygamberlere kısaca değinmiş, ayrıca açıklama yapmamıştır.

Eserde sıkça adı anılan peygamberler ve dinî şahsiyetler şunlardır: Hz. Muhammed, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Meryem, Hz. Yusuf, Hz. Hızır, Hz. Davud, Hz. Ali, Hz. Süleyman, Hz. Âdem, Hz. Havva, Hz. Nuh, Hz. Ali (Ebu Turâb), Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Fatimatü'z-Zehra ve Hz. Zekeriyâ.

İran tarihine de oldukça sık göndermeler yapıldığını söylemek mümkündür. Bunlar ana metinde geçen olay, isim ve unsurların uzun açıklamaları olarak kendilerini gösterirler. Adı geçen şahsiyetler şunlardır:

Pervîz (Hürmüz) bin Nûşirevân: İran tarihi hakkında oldukça fazla malumata sahip olduğu görülen Ömer Nüzhet, Allah'ın takdirinin er veya geç meydana geleceğini vurgulamak için Hüsrev-i Perviz'in hikayesinden örnek vermiştir. Buna göre Hüsrev-i Perviz, Kayser-i Rumun'un kızını alarak onun gücüne güvense de damadı tarafından ihanete uğrayıp tüm mal varlığını kaybettiği örneğinden hareketle İlahi takdir ve hakikatin değişmediğine vurgu yapmıştır:

Çadr u kıymet cihetinden Pervîz'in turunc-ı zeri idim. Lâkin top oldum çevgânın sillesi yolına gıtdim. Ya' nî hey 'et ü şüretime i' tibâr édüp haqîkatime tevcîh-i zîhn eylemediler. Pervîz'den murâd Pervîz bin {Hürmüz bin} Nûşirevân'dır ki kayşer-i Rûm'un duhterini alup imdâd-ı leşker-i kayşer ile Behrâm ibni Behrâm'a gâlib ve memâlikini gâret ü zabt eylemek meşğalesinde iken kayşeri hâ'in-i ricâl-i devleti katl édüp hazâ'in ü emvâlini sefinelere tahmil ve firâr üzre iken bi-emri'llâhi te'âlâ bād-ı muhâlif zuhûriyla dâmâdı Pervîz'in taht-ı hükümetindeki limânlara dâhil olmağla zabt olunup ve bi'l-cümle Pervîz'e 'arz olunduğda ekşer emvâli sipâha i'tâ eylemişdir ve bu hazîne genc-i bād-âver, diyü darb olan meşeliñ mebd'e ü menşe'idir ve hükemâ-yı vaqt altundan perdâhte bir top-ı turunc-hey'et ihtirâ' édüp tertîb-i havâş-ı eşyâ ile nerm olup dest-i Pervîz'de cilve-ger eylemişler idi ki ismine zer-i dest-efşâr dërler idi. Mişli 'adîm-i nazîri nâ-mevcûd idi. (140-b)

“Turunc-ı zerr-i dest-efşâr” Hürmüz oğlu Hüsrev Pervîz'e hükemâ-yı 'aşrı hikmetle bezm eyledükleri turunc-ı zerdir. (169-a)

Direfş-i Kâviyân: Direfş, Zalim Dahhak'a isyan eden Demirci Kava'nın açmış olduğu kutsal İran sancağıdır (Nizami, 1986, s. 493). Bu sancak her savaşa götürülmüş ve edebiyatta birçok şair tarafından şiirlere konu olmuştur. Dünyayı bir savaş meydanı olarak gören Ömer Nüzhet, insanların dünyaya maslahat ve hikmet gözüyle bakmasını

tavsiye eder. Ona göre dünya bir savaş meydanıdır ve insanlar, o meydana Kaviyan gibi zafer kazanmışlar ya da kazanma çabasındalar:

Maşlaḥat göziyle ve nazar-ı ḥikmetle baḳ ki varlık tertibiniñ ma‘reke-gāhına ki her bir diken vādī-i muşāf-ı hestide Direfş-i Kāvīyān görürsin. “Direfş-i Kāvīyān” Zāḥḥak-i Mārī’yi ‘azl ve Feridūn’ı tahta iclās için demürce Gūderz’in önüne ḳoduḡı edimi bir sūtūna geḳürüp ve ḥalkıñ önünde sancaḳ maḳāmında keşide eylediḡi bayraḳdır ki şoñra pādişāhān-ı İrān ol sancāḡa i‘tibār edüp la‘l ü cevher ile tarşī‘ ü tezyin eylemişler. (171-b)

Mani: Sasanilerin hükümdarlık sürdüğü dönemde Şapur’un iktidarında İran’a gelmiş olan Çinli bir ressam ve nakkaştır (Pala, 2004, s. 297). Mani dinini yaymıştır ve Erteng, Nigaristan, Erjeng resim mecmuası ile ünlüdür. Kâinattaki ilginç resimleri ihtiva eden Erjeng adlı kitabıyla anılmaktadır:

“Mānī” şüret-bendlikde meşhūr-ı rüzgār naḳḳāşıñ ismidir. Nigār-ḥāne naḳş evidir ki fi‘l-aşl Çin’de bir ḥānedir. Ehl-i Çin ekşeriyyā naḳḳāş olmaḡla herkes bi-ḳadri‘t-tāḳat anıñ der ü divārına birer şüret taḥrīr etmekle ebyāt-ı ma‘rifet eylemişlerdir. Erjeng Mānī’niñ cemī‘-i şuver-i kâ’inâtı ve ‘acā’ib-i maḥlūḳatı taḥrīr eylediḡi kitâbdır. (252-b)

Nüşirevân: Sasanilerin on dokuzuncu hükümdarı olan Kisra, Nuşirevan-ı Adil ismiyle de anılan adil ve akıllı hükümdarıdır (Taberi, 1991, s. 1136). Sasaniler Dönemi’nde birçok reforma öncülük yapmıştır. Ömer Nüzhet’in şerhinde açık olarak padişahlık ünvanı değil onu padişah yapan özellik olarak karşımıza çıkar. Nuşirevan-ı Adil’i tarih boyunca padişah yapan onun adaletidir:

Nüşirevānlık metā‘ı ile ḥān-ı ḥānānlık metā‘ı ya‘nī ‘adālet berekātıyla mañşīb-ı Nüşirevānī ne gūne derece-yi kemāle müntehī oldı ise el-āne ḥān-ı ḥānānlık mañşībı daḡı ol dereceye müntehī ve müntemīdir ve ol mañşībda bu ḥālet-i ḥüsn-i la‘ine degüldür. (280-b)

Turunc-ı Zer: Kisrâ ünvanıyla bilinen Nüşirevân I. Hüsrev, torunu II. Hüsrev Perviz’dir. İhtişamlı bir hayatın sürdüğü bu devirde, Kisra’nın sarayı altın heykeller, altın çerçevesi aynalar, buhurdanlar, altınla kaplatılmış meyvelerle donatılır. Perviz devrinde ihtişam doruḡa ulaşır ve bu yüzden “altın turuncu” olarak adlandırılır (Seyyid Ali, 1373, s. 126). Ömer Nüzhet, Urfi’nin beytinden yola çıkarak zamaneden şikâyet ediyor ve zamaneye hitap ederek “Ben turunc-ı zer gibi Perviz’in elindeyim, benim kadr ü kıymetime siz paha biçin.” demektedir.

“Turunc-ı zer” Ḥüsrev-i Pervīz’e ḥükemāniñ terbiyet eyledükleri zer-i nermdir ki lādin gibi dest-ḥoş mülā‘abe ederek dā’imā anıñla eşkāl ve şüver ibdā’ edüp imrār-ı vaḳt eder idi. Gālibā bir ‘illet izālesiyçün şuretā böyle bir ‘abeş nesne irtikab olunmuş idi. Zamāne dedi ey Mīr Ebu’l-fetḥ sen Pervīz’sün, ben turunc-ı zerim, ne gūne bilürsün öylece kendü murādınca beni zinetlendir. (303-b)

Sehbân-ı Vâ'il: Câhiliye Devri'nde Vâil kabilesi arasında doğan ve bu kabile içinde yetişen Sahbânu Vâil, Sahbânu Vâil el-Bâhilî diye tanınır. Bu dönemde ölüm sonrası dirilişe ilk inanan kimse olduğu kaydedilir (Ebû Ubeyd, 1980, s. 368). Urffî, beytinde Sehban'ı örnek vererek ne kadar hikmet sahibi ve sühandan olduğunu göstermektedir. Şarih bu beyitte kabiliyeti ve sühandanlığıyla Urffî'nin yeteneğine yetenek kattığını belirtmektedir:

“Sehbân” Sehbân-ı Vâ'il'dir ki vaşfi muqaddemâ nigâşte-yi mistar-ı beyân kılınmıştır. Ey mertebe-yi sühan-ı hoş ve nâ-hoşu temyiz eden Mîrzâ Cân gördüñ ve ba'de'l-yevm dağı görürsüñ Sehbânlık maqâmında ve sühandânlık menziline benim mertebe-yi bülendimi ya' nî elfâz-ı rengin ile ne mertebe ârâyışde kâmet-i 'arûs-ı nazm olduğumı ve pâyeye-yi bülend-i eş'arımı kemâ hüve haqquhû bilürsüñ. (305-b)

Aynı şekilde Arap tarihi ve bilhassa İslam tarihinden ismi anılan tarihi ve mitolojik karakterler şerh metninde oldukça sık yer alır.

Kaldım

Benî İsrail: Hz. Yakup'un çocuklarına ve onun soyundan gelenlere verilen addır. Tevrat'ta Beney Yisrael, Kur'ân'da Benû / Benî İsrâil (İsrailoğulları) denilmektedir (Harman, 2001, s. 193). İsrailoğullarının varlıklı olmalarıyla birlikte diğer kavimlere göre zelil ve itibarsız bir millet olduklarını söyleyen şarih, padişahları ve liderleri olmadığından ve nankör bir millet olduklarından dolayı memleket memleket sürüldüklerini söyler:

El-ân Benî İsrâil'in zillet ü meskeneti ya' nî harâc-güzâr ve sâ'ir kavmden ziyâde zelil ü bî-i'tibâr ve her ne kadar gâni dağı olursa şüret-i faqr u ihtiyâcda ve bir pâdişâh u serdârları olmamağ ile diyâr-be-diyâr sürülüp mu'âmele-yi taħķirden rehâ-yâb olmaduklarına bâ' iş ol küfrânlarıdır. (6-a)

Âdem ve Havva: İbrahimi dinlere göre yaratılan ilk erkek ve ilk kadın olan Âdem ile Havvâ'nın Allah'ın emri ile cennetten atıldıktan sonra bir müddet yılan, tavus ve şeytanla birlikte yer yüzünde yaşayacaklarına dair olayı hatırlatmaktadır:

Cenâb-ı Hağ Âdem ve Havvâ 'aleyhime's-selâma ve mâr u tâvûs u iblîse hitâb buyurup sizler zemîne hubût edîñ sizden ba' zîñiz ba' zîñiza düşmendir. Ehl-i tefsîr birbirlerine düşmen olan şeytân u mâr u tâvûsdur demişler ve siziñ için zeminde karar-gâh u cây-ı ârâm haşıldır ve metâ' u berhurdârlık dağı mevcûddur tâ merg erişinceye dek. (6-a)

Uhud: 625 yılında Medine civarında Uhud Dağı'nda Mekkeli müşrikler ve Müslümanlar arasında yapılan bir savaştır. Savaşta Hz. Peygamber'in dişi kırılmıştır. Ömer Nüzhet'e

göre Hz. Peygamber, müşriklerin helakına sebep olabilecek bu hatalarını onların cehaletlerinden kaynaklandığını düşünerek Allâh'tan onların helak olmasını istememiştir:

Ez-cümle vaq' a-i Uğud'da dendân-ı şerîfleri şehâdeti egnâsında dest-i merhem-best dil-i cerihân ümmet ile sūde-i hūn-ı la'l-gūn êtdükçe gürūh-ı müşrikîn bu ma'şiyet sebebiyle tūfân-zede-yi deryâ-yı qahr-ı îzedî olmasunlar diyü yâ Rabb ol gürūh-ı cehâlet-qarîn zât-ı maḥbūb-ı Haḫḫ'ın qadr u şânını nâ-şinâsa ve kıymet-i vücūd-ı bih-būd-ı şahid-i risâlet-temyizinden gâfil ü nâ-binâ olmalarıyla böyle cesaret derler. (62-b)

Bād ve Hazret-i Süleymân: Bu hikâyede Ömer Nüzhet beyitten yola çıkarak Hazret-i Süleymân'ın emrinde olan rüzgârdan bahsetmektedir. Bu şerhte iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi; Hazret-i Süleymân'ın birçok ilme hâkim olması ve ikincisi; emrinde olan rüzgarla Allah tarafından kısa zamanda uzun mesafelere gitmesidir. Burada Urfi-i Şîrâzî'nin şiirlerinin kısa sürede birçok yere ulaşması ve birçok ilimlere hâkim olması açısından kendisini Hazret-i Süleymân'a benzettiğinden bahsetmektedir:

Şabâ'nın eliniñ üzerinde hazret-i Süleymân nebî şalāvātu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi gibi teferrüc êdüp şeh-r-be-şehr ve memleket-be-memleket seyr ü seyrân êder. Murâd-ı Mollâ 'Urfî az zamânda sünbül-deste-yi eş'ârımıñ nükhet-i iştiḫârî ser-â-ser dimâğ-ı rüzgârî tūtmağla âfâk-ı 'âleme intişârına ve şarḫ u ğarba intişârına bâ'îş ziyâde bedî' u 'acib olup belâğat u feşâḫatda derece-yi kemâle bâliğ olmasından neş'et eylemişdir ve dest-i rüzgârda Süleymân gibi ber-hevâ teferrüci cenâb-ı şâh-ı velâyetiñ evşâf-ı şerîfesini ḫâvî olmağla ef'âl-i ḫavâriḫ-ı evliyâ'u'llâh mânendi ḫâşiyet-i kerâmet kesb eylemesindedir ki ber-hevâ teferrüc- i âşâr-ı velâyetdir. (253-b)

Arap ve İran tarihinden kişilere ek olarak az da olsa Türk tarihinden ismi anılan sultanlar da olmuştur. Gazneli Mahmud, Melik Sencer ve Togan Şah Urfi'nin, bu vesileyle de Ömer Nüzhet'in şerhte adını andığı isimlerdir.

Klasik şiirde sıkça rastlanan önemli kişilere bazı Yunan filozofları da dâhildir. Platon, Sokrates, Aristoteles, Pisagor gibi Arap ve İran düşünce sistemini de derinden etkileyen isimlerdir. Ömer Nüzhet şerh metni içerisinde Pisagor, Platon (Eflatun) ve Sokrates'in adını anmıştır.

Eflâtûn: Antik Yunan filozoflarından olup Aristo'nun hocasıdır. Kendisi de Aristoteles'in hocalığını yapmıştır. Eflatun olarak da bilinen Platon batı dünyasının düşünce tarzını oluşturan ilk filozof kabul edilir. Ömer Nüzhet şerhlerinde, onun

tarihten felsefeye kadar birçok ilme hâkim olduğunu söyler ve Eflatun hakkında da bilgi sahibi olduğunu bu şekilde gösterir:

Eflâṭūn-ı İlähî dedükleri bir ḥakîmdir ki Zî'l-karneyn'in baş vezîri idi, hergiz Eflâṭūn'a muhâlefet eylememek şartıyla vezâretin kabûl eyledi. Anın re'yiyle şark ve ğarba âhir ḥükm eyledi. Konya şehrinde medfûndur. 'Acâ'ib ü ğarâ'ib ki Eflâṭūn'dan zâhir olmuşdur az ḥakîmden zâhir olmuşdur. Diyâr-ı Rûm ilinde Aṭana dedükleri kaşabada bir mu'allim-ḥâne eylemişdir.

Cebel-i Ṭūr: Hz. Musa'nın Allah'a münecat ettiği dağdır. Ömer Nüzhet şerhte; Hz. Musa'nın Allah'a münecat ettiği ve Hz. Musa'nın Allah'ın tecellisini gördüğü anı en güzel şekilde teşbihleriyle anlatmıştır:

Zirâ ol maḥall-i nâz u niyâzda cebel-i Ṭūr üzre pertev-i tecellî zuhûrı elbette oldı ki vücûd-kûh pâre pâre ve şikâf-ber-şikâf oldı. Çünkü vâқи' oldı ise ḥazret- i Mûsâ 'aleyhi's-selâm ol ḥâlî bi'l-küllîyye müşâhede édüp aḥvâl-i tecellîden sırr-ı derûmî âġâh ve pertev-i vech-i ümmîdinden elbette ḥişşe-yâb ve "Ḥarre Mûsâ şa'ıkan" keyfiyyâtı kendülerinde nümâyân oldı. (230-a)

4.3.8.2. Şehirlere Göndermeler

Derviş Ömer Nüzhet, eseri şerh ederken yer yer şehir/ülke ve şehirlerin/ülkelerin tarihine ve özelliklerine dair açıklamalarda da bulunmuştur. Şehir ve ülkelerden bahsederken bazen de kutsal yerlerden söz etmiştir. Bazen de ünlü şairlerin ilişkili olduğu yerlerle o şairlerin arasındaki ilişkiye de değinmiştir.

Nişâbûr: İlk İslâmî dönemde Eberşehr (Eberşehr) ve İranşehr isimleriyle meşhur olan Nişâbur (Nişâpûr, Arapça Nîsâbur, Neysâbûr) Ortaçağ'da Horasan bölgesindeki dört büyük şehrin en önemlisiydi (Öztürk, 1999, s. 285). Burada Nişâbûr'un sıklıkla depremlere maruz kalmasına atıf sözkonusudur:

Nişâbûr'a taḥşîş zelzele beyne'n-nâs ol każâ'-i muvaḥḥişeden ekşer-i evkâtta arz-ı Nişâbûr ḥâlî olmayup şaḥş-ı sermâ-zede gibi aġleb-i ezmânda irtî'âşdan infikâkı olmadığı kışsa-ı meşhûreye binâ'endir diyü meşrûḥ-i cerîde-yi tevâriḥdir. (19-b)

Kâbe: Allah'ın evi. Müslümanların en kutsal mekânı olan Kâbe'nin örtüsünün siyah olmasının sebebi hac yolculuğu sırasında ölüp kaybolan şehitlerin yas ve matemlerinden kaynaklandığını söyler:

Ders-i vefâyı dost-ı ezelîden ve üslûb-ı hulûşî hâzret-i lem-yezelîden öğren ve hâtırında hıfz eyle ki Kâbe'niñ câmesini 'azîmet-i ziyâretiyle beyâbân-ı merg ve gâ'ib olan şehîdler haqqında mâtemden nâşî siyâh eder. (46-b)

Hind: Hindistan, divan şiirinde şairler sevgiliyi anlatırken Hind, Hindû, Hindî gibi kelimeler kullanmış ve bu kelimelerle sevgilinin saçını, benini anlatarak bunlara “siyah renk” anlamı yüklemiştir (Doğan, 2010, s. 3)

Eger 'âlem-i süflîden murâd iklim-i Īrân'a nisbet ile kalem-rev-i Hind olup ma' nâ böyle olur ki diyâr-ı Hind'e kadem-nihâde olup ol mihnet-âbâdda baş-ı haşîr-pâre-yi ikâmet eyledüğüm benim tabî'atim garibleri sevüp âşnâlardan bizâr u bî- râhât olduğum içündür. (254-a)

4.3.8.3. Başka Şairlerden Alıntılar

Ömer Nüzhet, şerhi hazırlarken İran ve Türk sahasından şairlere ait çok sayıda mısra ve şiir parçasına yer vermiştir. Bazen Urffî'nin şiirlerini şerh eden diğer şarihlerden istifade ettiği gibi işlediği meselenin dini boyutunu güçlendirmek adına mutasavvıflardan da bahsettiği görülür.

Nüzhet'in istifade ettiği şair, yazar ve mutasavvıfların önemli bir kısmı şunlardır: Mollâ Câmî, Şevket-i Buhârî, Şeyh Sâdî, Hüseyin Mansûr Hallâc, Süleymân-ı Kürdî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Enverî, Rodosî-zâde, Ezrakî, Selîm-i Tahrânî, Dürrî Efendi, Şeyh Rızaeddin Remzi er-Rifaî, Rûşenî, Sûdî-i Bosnevî, Selmân-ı Sâvecî, Hakanî, Farabî, Nâbî, Bâkî, Hüseyin Vâ'iz, Fehîm, Münîf, Ebu'l-ferec Cevzî, Şeyh Abdülkadir Geylânî, Sadreddin Konevî, Mütenebbî, Ebu'l-Feth, Hatem-i Tâ'i, Hüseyin Senayî, Feyzî-i Hindî, Şehzâde Selîm, Mir Nasır, Nedîm, Veysî, Sâbit, Hasan-ı Acem, Ekber Şâh, Mirzâ Hân, Cüneyd-i Bağdâdî, İbni Kemâl, Yûnus Emre, Nâ'ilî, Revnâkî, Cenâb-ı Şiblî, Neccârî, Hüseyin bin Mansûr, İmâm-ı Şâfîî, Hâce Parsâ, Firdevsî, Şâhib, Fuzûlî, Bedehşânî, Kemâl-i Hocendî, İsmâ'il Sıfâhânî, Mirzâ Cân, Hüseyin Mînedî, Alî ve şeyhimiz dediği Hazret-i Rızâuddîn.

Ömer Nüzhet şerh sırasında görüşlerini desteklemek amacıyla birçok kaynaklardan yararlandığı gibi birçok şairin şiirlerinden de istifade etmiştir. Bunların içerisinde Arap, Fars ve Türk şairlerinden çok sayıda örnek beyt ve misralar görülmektedir. Aşağıda bu şairlerden birkaç örnek gösterilmiştir.

Türk Şairlerinden Örnekler

a) Beyitler

Şeyhunâ Hazret-i Rızâ 'uddîn:

“Len terâni” peykerinden eyleyen ref' -i niķâb
Maħrem-i esrâr olur varlık ĥicâbından geĥer. (3-b)

Ĥazret-i Ĥ'vâce-yi Rızâu'd-dîn:

Fenâ fi'llâh seyr[in] étmege meyl étđi dil murĥı
Gülistân-ı beķâ bi'llâha mâ'il eyle yâ Rabbî (8-b)

Sezâyi:

Cemâliñ nûrına nisbet güneş bi-nûr bi-ferdir
Güneş sensin ki zerrâtiñ nebilerle velilerdir (10-b)

Hoca Rızaeddin:

Vücûduñ 'illet-i ĥâiyye-yi taħt-ı hüviyyetdir
Seniñdir milket-i ma'lûl ü 'illet yâ Rasûla'llâh (13-a)

Niyâzi:

Nûr-ı vecĥiñden alındı encüm ü şems ü kamer
Baħr-i 'ilmiñden bilindi ĥikmet-i levĥ ü ķalem (17-b)

Nâbi:

“Turunc-ı ĥabĥabıdır âftâb-ı Ken'an'ıñ
Ĥazân-ı deste sebep meclis-i Züleyĥâ'ya” (230-b)

Şeyh Sâdi:

Gehi bir tãrem-i a'lâ-nişinem
Gehi ber puşt-i pây-i ĥod ne-bînem (23-b)

Vecdi:

Beni fütâde-yi ĥâh-ı zeķan eder Vecdi
Niĥeh ki mâ'il-i ķadd-ı bülend olup ķalmış (43-a)

Sâlim Trabzonî:

Ĥarirü'l-'ayn eder dil laĥza laĥza delv-i enfâsı
Yine âbisten-i şad mâh-ı Ken'an'dır bün-i ĥâhım (43-b)

Seyyid Şabri:

'Işķ ĥursun ķo mecâzi ise de sineñde
Âb-ı engür ĥum içre ĥuraraķ bâde olur (52-a)

Li-Muşannifuhü:

Bâd-i zülfüñle şaķın taħrik-i zaħmet çekme ĥiĥ
Ĥâṭır-ı 'âşık mişâl-i lücce-yi sim-âbdır (58-a)

Dürri Efendi:

Ĥaçan Ferĥâd'a Şirîn cüy-ı şir emr étđi taş üzre
Hevâya tişesin şevķinden atdı dedı baş üzre (61-a)

Şābit:

Sūhan-ı ehl-i dili zāhīde êtdirmeñ gūş
Mā-ḥaşal ṭaḫmaḫ olur gūş-ı ḥımāra mengūş (62-a)

Li-mevlānā Ḥāzret-i Şeyḫ Rızā:

Vücūduñ ‘illet-i ġā’iyye-yi taḫt-ı hüviyyetdir
Seniñdir mülket-i ma‘lūl ü ‘illet yā Resūla’llāh (62-a)

Li-Mevlānā Ḥāzret-i Rızāe’d-dīn:

Bir noḫta-i mevhūmedir ancak bu ‘avālim
Zāt oldı şıfāt ehline va’llāh Muḥammed (62-b)

Rūşenī:

Saḥa ey şāh-ı rūsūl uymayanın bitmez işi
Bū-Leheb gibi aniñ tebbet olur ser-zeniş (65-a)

Li-Ḥāzret-i Rızā’u’d-dīn:

Der-i vālā-cenābı mültecā-yı ehl-i ‘işyāndır
Gürūh-ı derdmendānın meded-ḥ’āhı Muḥammed’dır (67-b)

Bāḫī:

Gāh cenāb-ı Leylī’ye mektūb uçurmaḡa
Urundı Ḳayd başına murḡ āşiyānesin (74-b)

Fehīm:

Bir ḥayāt için ḳazā bilmem ne nāz eyler baña
Ben şehid-i ġamzeyim ‘İsā niyāz eyler baña (76-b)

Münīf:

Ḳayd-ı vaḳfiyye-yi ensāb-ı cünūnı gördüm
Ḳays’ı ol silsilede erşed-i evlād yazar (83-b)

Nedīm:

Ḳaddıñi kūteh görür kūtāh-binān-ı heves
Nā-sūḫanver mışra‘-ı mevzūnı nā-mevzūn oḡur (135-b)

Veysi:

Kūhsār-ı ġamı bir āhla êtdim ber-bād
Varsun tişesini başına çalsun Ferhād (143-b)

Bāḫī:

Gāhī cenāb-ı Leylī’ye mektūb uçurmaḡa
Urundı Ḳays başına murḡ āşiyānesin (143-b)

Sezā’ī:

Ne istesrin yūri var andan iste
Muḫaḳḳaḳ sırrın āġāhı gönüldür (170-a)

İbni Kemāl:

Cem‘-i kütüb ile def‘-i ḥacb mümkin olmadı
Bildim ki ‘ilm bilmek imiş oḡumak degül. (176-b)

Li- mü'ellifhî:

Dil-i şavvâm şitâ-yı hasrete tek bûse vërsin-de
Bu şehriñ mâh-ı şa' bânında bayram eylemek mümkün. (176-b)

Yûnus:

Dervîş Yûnus ma' şûkına vuşlat bulınca mest olur
Ben şîşeyi çaldım taşâ nâmûs [u] 'ârı neylerem? (183-a)

Fuzûlî:

Geçmem ol sevdâdan oldukça baña 'ömr-i tavîl
Üstühvân-ı kellem üzre tutsa 'ağrebler vaţan (249-b)

Sâlim-i Trabzonî:

Beni müstağrak êtdi zevk u mevc-i ħande-yi la' li
Niğâh-ı cevheriyim âb-ı gevherdir şinâ-gâhım (260-b)

Rûhî:

Bu 'âlem-i dünyâda şafâyı ol êder kim
Yeksân ola yanında anıñ biş ü eger kem (261-b)

Li-mürşidinâ Şeyh Rızâ 'e' d-dîn:

Ĥazer şad el-ĥazer kim ĥurde- kârân-ı tarîķinden
Ki bunlar tîre-dildir 'ahd ü iķrârında kâzibdir (266-b)

Çelebi-zâde 'Aşım Efendi:

Perişânlık nizâm-ı ĥâl kaydından gelür yoĥsa
Ümid-i sūdî nâ-bûd eyleyen bîm-i ziyân çekmez (269-a)

Li-mürşidinâ ĥazret-i Rızâ 'e' d-dîn:

"Gencine-yi sırr-ı ĥadem Âdem'dir Âdem ey dedem
Âdem-perest olsam ne ġam âyinedir simâ baña (314-a)

Li-ĥazret-i Muĥammed el- Mışrî:

Secde eyle Âdem'e tâ kim Ĥaķķ'a ħul olasın
Êden Âdem'den ibâ Ĥaķ'dan daĥı olur cüdâ (314-a)

b) Mısralar

Nâbî: Nâ-büdeyi nâ-dideye tefhîm ne mümkün (9-a)

Bâķî: Yârdan cevr ü cefâ luţf u kerem gibi gelür (230-b)

Şâĥib: Meşâm-ı câmî ta' tîr êtdi büy-ı perçemi (240-b)

Rûhî: Genc gözden nihân olmak münâsibdir saña (266-a)

Nef'î: Ehl-i dil birbirini bilmemek inşâf degül (278-a)

İran Şairlerinden Örnekler

a) Beyitler

Mevlâna:

Ân yeki âmed der-i yâri bi-zed
Guft yâreş kisti ey mu‘temed (5-a)

Şâ‘ib:

Her sülhan gûşî u her mey sâgarî dâred cudâ
Şerbet-i sîmurğ netvân der gelû-yi mûr riht (47-a)

Selîm-i Tahrânî:

Zi ney âmûz der şahrâ semâ‘-i bî-ğodî kerdên
Kemânçe-vâr bâşî çend kûn-cunbân-i maḥfilhâ (58-a)

Şeyḥ Sa‘dî:

‘Âbidân ez-günâh tevbe kunend
‘Ârifân ez-‘ibâdet istigfâr (60-a)

Şevket-i Buḥârî:

Seher-eh ez-kemer-i kûh mî-demed lâle
Gâzâle ez-dehen-i şîr mî-çered sünbül (105-b)

Mevlânâ Maḥdûmı Ḥazret-i Mollâ Câmî:

Âhû-yi âteşin â çun ez-berre ber-âyed
Kâfûr-i ḥuşk gerded bâ-muşk-i ter ber-â-ber. (105-b)

Sa‘dî:

Nikûyî bâ bedân gerded çunân’est
Ki bed kerdên be-cây-i nîk-merdân (116-a)

Câmî:

Heme esmâ mezâhir-i zâtend
Heme eşyâ mezâhir-i esmâ (132-a)

Ḥâfız:

Ânân ki ḥâk-râ be-nazar kimiyâ kunend
Âyâ buved ki gûşe-yi çeşmî be-mâ kunend? (159-a)

Kelîm-i Kâşânî:

Bâ men âmîziş-i û ulfet-i mevc-est u kenâr
Muttaşîl bâ men u peyveste gurizân ez men. (193-b)

Ḥakîm Ḥakânî:

Yehûd-âsâ ğiyârî rûz ber kitf-i muselmânân
Eger-şân ber der-i aġyâr-i dîn binî be-derbânî (221-b)

Firdevsî:

Nihâdend ḥvân u bi-ḥandîd şâh
Ki nâhâr bûdî hemânâ be-râh (238-b)

Figānī:

Kişver-i çāk-i girībān-i yāsemīn īn-est
Numūd sā'id u guftār der āstīn īn-est (258-a)

Kendi Şiirlerinden Aldığı Örnekler**a) Beyitler**

Beyt: Ne kadar şaf-be-şaf olursa da erbāb-ı kemāl
Yine şadra geçecek hağ bu ki sulţānumdur (10-a)

Beyt: 'Uğde-yi şekküm eger olsa kaçāyāya karīn
Şekl-i evvel ola hem-ḥāl-i pesīn-i eşkāl (18-a)

Beyt: Ḥabībīñ sev dilerseñ mağfīret taḫrībīn ey
Ālī Raḫīb olmağ gibi mevlāya rengīn intisāb olmaz (20-a)

b) Mısralar

Mışra': İtnāb der-mükāleme-yi dūst ḥoş-terest (11-a)

Mışra': Piçide şevēd be-pāy-ı herkes 'ameleş (19-a)

Mışra': Mecnūn-reviş ol 'āḫīl iseñ ey dil-i şeydā (22-b)

Farklı Nazım Şekilleri

Li-'Azīzinā Ḥ'āce Rızāu'ddīn Ḳuddise Sırruhu'l-'Azīz Na't:
(Vezin: Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fa')

Mecmū'a-ı esmā vü müsemāsın sen
Pirāyede şad şūret u ma'nāsın sen
Mevcūd u 'adem zātīñ ile ḫā'imdir
Şūretde nihān ma'nide peydāsın sen (12-b)

Li-mürşidinā Ḥazret-i Ḥ'āce Rızā'u'd-dīn Naḫşibendī Ḳıtt'a:
(Vezin: Mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün)

Dīvān-ı bārigāh-ı ‘adālet-penāhda
 Yevmü’s-su’āl ‘abd-i za‘îfîñ cevābı var
 Her-çend dil siyāh ise yā Rāb ḥabībiniñ
 Na‘t-ı şerîfi ḥizmetine intisābı var (21-a)

4.3.8.4. Atıf ve Alıntı Yapılan Eserler

Ömer Nüzhet’in andığı ya da farklı vesilelerle gönderme yaptığı eser isimleri de vardır. Bilindiği gibi klasik şerhler, başlı başına şarihin bilgi birikimi ve kişisel yorumlarıyla telif edilmekten ziyade geleneğin bağlı olduğu unsurlardan yardım alınarak oluşturulurlar. Bu unsurlar arasına geleneği kuran ya da onu temsil eden önemli metinler önemli yer tutar. Derviş Ömer Nüzhet Efendi de şerhini kurarken, bazı klasik eserlere başvurmuştur. Aşağıda adı verilen eserler, Nüzhet’in sıkça başvurduğu hadis, tefsir ve lügat kitapları arasında yer almaktadır:

Tefsîr-i Hüseyñ Vâ’iz

Tefsîr-i Vecîz,

Aynu’l- Me’ânî

Keşfü’l-Esrâr

İhvân-ı Safâ

Lugât-ı Ni’metu’llâh

Sıhah-ı Cevherî

Behcetü’t-Tevârîh

Meşnevi-i Ma‘nevî

Meşnevi-i Ma‘nevî:

Ömer Nüzhet şerh esnasında açıklamalarına teyit damgası vurulması ve vurgu yapması kapsamında birçok şairin beyit ya da mısralarından alıntı yapmıştır. En çok alıntı yaptığı şairlerden Ḥazret-i Rızâ’u’d-dîn’den sonra Hazret-i Mevlana’nın Mesnevi-i Manevî’sinden örnekler vermiştir. Ömer Nüzhet, bir tarikat ve bir tasavvuf şairi ve şarihi olarak ilahi aşktan bahsetmektedir ne zaman ki konu aşk ve maşuk olursa Mesnevi-i Manevi’den örnek göstermiştir. Aşağıdaki örnekte, Ömer Nüzhet’in aşk ve maşuka hakkındaki görüşü Mesnevi-i Manevi gözüyle gösterilmiştir.

Ve H azret-i Mevl n  k ddesa'll hu te' l  sırrahu'l-a'l  h zretleri Meşnevi-i Ma'nevilerinin cild-i evvelinin  h irine karib maħallinde '* şik u ma'suk miy nesinde m d mki ben ve sen ta'biri ve ğayriyyet i'tikadi baki oldukça vuşlat ve yek-renglik mümkin degüldür diyü bi-tariki'l-mun sebet ir d buyurdukları tafşili  icmali si zib-i ş hife-yi bey n* kılındı. (5-a)

4.3.8.5. Reddiyeler ve Tenkitler

Şerh metninde şarihin bireysel görüşlerinin yer aldığı en önemli bölümlerden biri olarak reddiyeler ve tenkitler oldukça dikkat çeker. Alanla ilgili bilgi birikimi ve yetkinliğini güçlendirerek aktaran şarih, kendisinden önceki şarihlerin açıklamalarına katılmadığı durumlarda bu yola başvurur. Ömer Nüzhet de aşağıdaki örnekte olduğu gibi İstanbullu alimlerin bir beyte dair açıklamaları isabetli olmadığını ifade etmektedir:

Bu beyt-i müşkil-pesende zuref -yı İstanbul gün- -g n  ma'nalar ir d buyurmuşlardır. L kin tahrir olunan ma'n  mesm ' atdan degüldür. Ancak h l şa-i endişe-yi fakir nemizdir. Kuşurının 'afvı rec  olunur. (26-a)

Aşağıdaki örnekte ise itiraz ettiği düşünceyi desteklemek için Rodos -z de'nin şerhini referans gösterir:

Eger bu beyt-i lafi e mu addemen  st d n-ı selevi  tahrir buyurdukları ma'naları yeg n yeg n zib-i mistar-ı bey n eylemek iktiz  edeydi mazm ni beyt bi'l-kulliyye m nfehim olma dan  alur idi. I'tim d eylemeyen a b b Rodos -z de'ni  bu  aşıdeye tahrir eylediği şer e naz r buyursunlar ki ma'l m olur. (30-a)

Metne eleştirel bir gözle bakan Nüzhet, tespit ettiği kimi hataların Urfi'ye ait olmadığını, bunların katiplerden kaynaklandığını düşünmektedir:

Ba'zı nüşhada d l-i mühmele ile hem-d di tahrir olunmuştur. 'Urfi kel mı degüldür, k tib n h t -yı f hişidir. Bir vechle i'tib r olmaya. (294-b)

4.3.8.6. Edebî Eser Karakterlerine Yapılan Göndermeler

Ömer Nüzhet, Urfi'nin şiirinde dolaylı ya da doğrudan atıf yaptığı mesnevi ya da hikâye kahramanlarına da bazı göndermeler yapar. Ömer Nüzhet'in aşk konusunda farklı bir görüşe sahip olduğunun kanaatindeyiz. Ömer nüzhet aşk konusunu mensup olduğu mezhep ve meşrebine uygun olarak dini ve tasavvufi açıdan ele alır. Aşağıdaki örnekte, Mecnûn ile Ferhâd gibi aşk yolunu seçtiği halde onlardan farklı bir yol izlediğinden ve daha büyük acılar çektiğini söyleyerek karşılaştırma yoluna gitmişti:

Mecnûnluğ ve Ferhâdlık yolu benim önüme geldi. Ya'ni ben dağı Mecnûn u Ferhâd gitdüğü tarîk-ı 'ışka gitdim ve lâkin anlarıñ gitdüğü gibi gitmedim belki tişeye beñzeyen tırnağımi dehrin tamarına ve kökine sürdüm ve bağırdım ve nâhunum ile seng-i hârâyı bergende eyledim. (143-a / 143-b)

Mecnûn u Ferhâd'a gâlibiyet da'vâsıyla baş-ı maqâl eder ki mezbûrlarıñ mübtelâ oldukları hâle ben dağı uğrayup her ikisiniñ meşakqatini ben cem' eyledim lâkin anlar çekdikleri gibi degül zirâ eger Ferhâd-ı ırğâd-nihâd tişe-yi ser-tiz ile küh-ı Bisütümü şikâf-ber-şikâf eylediyse. (143-b)

Bir işve vü gunc ve dellâl haqqıyçün ki Züleyhâ o işveden nâşi el ayasını kaç' eyledi. Bir fitne haqqıyçün ki hazret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm ol fitneden nâşi dâr ağacınıñ başını ihtiyâr eyledi. İşve-yi 'acibe zenân-ı Mısr 'ışk-ı Yûsuf 'aleyhi's-selâm ile hazret-i Züleyhâ'nın terk-i âramiş-i râhat eyledüğün dağl edüp bir bend-i direm-hâridenin derd ü miñnet-i mağabbetiyle bu mertebe dest-hoş-ı âlâm olmak seniñ şanıña şe'n vürüp bu vaz'-ı nâ-becâ hilâf-ı hireddir diyü. (230-b)

4.3.8.7. Yıldız ya da Gezegenlere Yapılan Göndermeler

Ömer Nüzhet'in astronomi ve ilm-i nücûmla ilgilendiği, tercüme ettiği eseri *Tenhibâtü'l-Müneccimîn*'den bilinmektedir. Konu hakkında yetkin bilgiye sahip olduğu, şiir şerhinde kullandığı alana ait terim ve yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. Metin şerhinde bir çok yıldız isimleriyle karşılaşmaktayız Urfi'nin kasidelerinden yola çıkarak namı geçen yıldızların İran edebiyatında ve aynı zamanda Türk edebiyatında etkisini göstermektedir. Ömer Nüzhet aynı zamanda ilm-i nücuma hâkimliği ve bilgisini metin şerhinde iyi bir şekilde yansıtmıştır.

Necm-i Zühre ki şüret-i hâtûn-ı cemile ile meşhûr ve kışsa-ı pür-hişse-yi Hârût u Mârût'da tafşili ve keyfiyyeti mezkûredir. Gisû-yı 'anberin büynü güşâd ve piç ü hamını hâll eder. Tek ü gubârını kabûl eyleyen rikâbindan toz silmek için ya'ni vaqt-i 'avdet-i cihâdda rikâb-ı devletlerinden ahbâr-ı râh-ı esfârı ve gerd-i iksir-

medārı silmek ve def^ʿ eylemek için ta^ʿzīm̄en ve tekrīmen Zühre kendü deste-yi turrelerin āmāde ʿede ol h̄inde. (33-b)

Seniñ iḥtisābından ve şer^ʿan men^ʿi iḳtizā eden ma^ʿşiyyeti def^ʿle muḳayyed olduğunđan nāşī vera^ʿ ve taḳvā ḥirfesini ve zühd ü ʿibādet libāçesini dikmek için Zühre kendü sâzında olan ibrişimi ʿİsâ ʿaleyi's-selāmın̄ esnā-yı ʿurūcda miḥ-i dāmān-şu^ʿūdı olan süzene geçirir. Ya^ʿnî Zühre sâzendeliği terk ʿedüp ʿibādet ve tā^ʿate iştiğāl eyledi. Sūzen-i ʿİsâ ta^ʿbiri Zühre-yi felekiyyāta ā'id olmağla mülāyimāt-ı cem^ʿi ḳaşdıyla iḥtiyār olunmuşdur. Murād-ı Mollā ʿUrfî te'şir-i iḥtisāb-ı Muḥammedî zemīne degül, zamāna daḫı resādır ve men^ʿ-i ḳazā eşer-i Aḫmedî ʿālem-i mülke degül, belki ʿālem-i melekūta ve semāvāta daḫı şāmil ve sārīdir dēmekdir. (35-a)

Ruḥsārına dīde-güşā-yı ümmid olduğumuz āftābın̄ vişālini bir merd-i himmet-eşer bulur ki hicrānda iken ol āftāb süheyl ve zühreye beñzeyen ḳaṭrān-ı sirişki anıñ müjgānından etek etek ve çok çok şaçar. (49-a)

5. BÖLÜM: TRANSKRİPSİYONLU METİN

5.1. ÇEVİRİYAZIDA UYGULANAN YÖNTEM

Eserin çeviri yazısında dönemin özelliği olarak düşünülen sıra dışı yuvarlaklık imlaya yansımışsa, vav ile yazılmışsa gösterilmeye çalışıldı. Dolayısıyla +dİr, -mİş, +(I)m, +(I)ñ, +IİK gibi ekler hep yuvarlak/düz değil köke uyumlu olarak yazıldı (*bunlaruñ, kimesnelerüñ* gibi farklı yazılışlarda metne sadık kalınmıştır). -Up, -Ur, -Uz (*söyleyüñüz, eyleyüñüz, eyleyüñüz*) ve -dUGI gibi ekler düzenli olarak yuvarlak, aksine -dI, -In- (dönüşlülük eki), +(s)I (iyelik) ve +(y)I (belirtme) ekleri metnin imlasına uyularak düz ünlü ile aktarıldı. “Degül” gibi bazı kelimelerde de sıradışı yuvarlaklık gözetilmiştir fakat bildirme eki +dir metinde vav ile yazılmadığı için köke uygun verilmiştir.

Ya harfi ile yazılan /e/ (kapalı E) "e" biçiminde aktarıldı: *eder, der, gerü, demekdür, ...*

Bitişik yazılan ekler ve kelimeler ile önek mahiyetinde olan takılar "-" ile belirtildi: *ber-dâşt, ber-hem, der-hem, rüy-der-rüy, bī-pāyān, be-cām, mī-şevēd, ...*

Türkçe kısımlardaki sıra dışı bitişik yazımlar da çizgi ile belirtilmiştir: *olsun-ki, buyurdu-ki, ne-kıadar* vb. Normalde bitişik yazılan ekler ayrı yazıldığında da çizgi kullanılmıştır: *ecel-sür'at-dir*.

Farsça beyitler metindeki imla özellikleri korunarak yeniden dizilmiş, okunuşları ise dönemselliklere göre çeviri yazı ile verilmiştir. Ensari neşrine göre değişik olan hususlar ise dipnotlar şeklinde gösterilmiştir. Farsça metinde dönemin seslik özellikleri göz önünde bulundurularak Osmanlıcaya has olan ve Farsçada bulunmayan /ı/, /ö/ ve /ü/ sesleri hiç kullanılmadı. Esreler düzenli olarak /i/, ötreler düzenli olarak /u/ okunmuştur. Fethalarda ise Osmanlıca okunuşa uyularak ince harflerle /e/, kalın harflerle /a/ biçiminde aktarılmıştır. İsimlere gelen yönelme öneki be-, fiillere gelen emir eki ise bi-biçiminde okunmuştur. Farsça telaffuz esas alınarak “güşā, güşād, güşe” gibi kelimeler Türkçe metinde de g- ile yazılmıştır. Farsça bağlamda ise “āsmān, āftāb” gibi okunuşlar

tercih edilmiştir. Farsça eylem çekiminde he harfi sonrası eklerin elifleri hemze ile belirtilmiştir: *refte'im* (رفته‌ایم).

Veze gereği Farsça beyitlerde bazı uzun ünlüler kısa yazılmıştır.

Türkçe metinde “kaç” anlamı taşıyan kelime “niçe” (11a) ile “nasıl” anlamındaki “nice” ayırt edilmiştir.

Eserdeki imla hataları da olduğu gibi aktarılmıştır. Örneğin bazı yerlerde nazal ne yerine normal Nun yazılmış, çeviri yazıda da böyle aktarılmıştır.

Derkenardan cümlenin devamı olduğu takdirde metne alınan kısımlar {} arasında ilgili konumda verilmiştir.

سپهر گفت تو دانی من آنچه می بینم
براه عجز بمانم چنانکه میرانی

Ensari neşrinde (c. 2, s. 389) bu beyit şu şekilde okunmuştur:

سپهر گفت تو آنی که تو من آن که منم
براه عجز برانم چنان که می رانی

Bu beyitte kullandığımız metnin (304a) parça parça anlamlandırdığı kısımdan da anlaşıldığı üzere Ensari'nin dipnotta verdiği nüshalardan da bütünüyle farklı bir okuma ortaya çıkmıştır.

Bazı beyitlerde ise Türkçe çevirinin ışığında Ensari neşrinin yanlış aktarıldığı hususlar da anlaşılmaktadır. Örneğin:

کو بخت آنکه منفعل آید بصلح و من
با آفتاب دست بکردن درآورم

Bu beyitte (325b) kullandığımız eserde “gu” emr diye anlaşılmiş ve anlamlandırılmışken Ensari (c. 2, s. 275) bu beyti aşağıdaki gibi okumuş ve ilk kelimeyi “k’ū” (ki o) diye göstermiştir:

کو بخت آن که منفعل آید به صبح و من
با آفتاب دست به گردن درآورم

Aynı beyitte “şulḥ” yerine “şubḥ” okumasına yer verilmiştir.

Türkçe metinde de bazı sorunlu tercümelemlerle de karşılaştık. Örnek olarak aşağıdaki beyitte (75b):

کام جانرا تازه کردی ای غم لذت سرشت
نی غلط کفتم چه غم ای من و ای سلوای من

şerhe göre selvā serçeden büyük bir kuş diye anlamlandırılmışken Farsça sözlüklerde selva “nane ailesinden bir bitki” ve menn “zamk” anlamları özellikle de bal ile ilişkili açıklandığından beyitteki merama daha uygun görünmektedir.

5.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN

[T, H 1-b] Hımd-i bî-ḥadd ve şenâ-yı lâ-yu'add ol nâzım-ı umûr-ı kaşide-yi icâd ve mürettib-i tesbîc-i *seb'un şidâd*⁸ Celle Şānuhū ḥazretlerine sezâdır ki zebân-ı şu'arâyı mecrâ-yı zülâl-i ḥikmet ve kulûb-ı bülegâyı maḥzen-i cevâhir-i 'ibret eyledi ve gül-deste-yi şalât-nâmiye-yi 'anberîn-fâyiḥa beytü'l-gazel-i ekvân ve maṭla' u maḥṭa'-ı manzûme-yi imkân ḥaḳḳında vaz'-ı ser-şîşe-yi i'tibâr ve ârâyiş-i gûşe-yi destâr-ı rûzgâr olmaḳ revâdır ki “kulûbü's-su'arâ'i ḥazâ'inu'llâh”⁹ ferîdesiyle gûş-i kelâm-ı manzûm[1] tarşîc “ve inne mine'l-beyâni le-siḥran”¹⁰ menşûrınıñ keşîdesiyle kâfiye-yi teng-dil-i fuşahâyı tevsîc eyledi.

Ve selâm-ı selâmet-encâm encümen-i şüreyyâ-nizâm-ı âl ü evlâd u aşḫâb u ezvâc-ı şaḥḥâbü'¹¹-emcâda işâr u nişâr olsun-ki dîvân-ı 'arş-ı unvân-ı risâletde şüret-i ebyât-ı nu'ût-ı şerîfe gibi şaf-keşide-yi ta'zîm ve mevc-engîz-i lücce-yi tekrîm olmalarıyla eczâ-yı 'arûz-ı itâ'atı revâbiṭ-i imân ile heye'ât-girifte-yi maṭla'-ı metîn ü esâs eyledi¹².

Pes ez-în bu fakîr-i ḳalîlü'l-biza'at ve ḥaḳîr-i 'adîmü'l-istiṭâ'at **Dervîş 'Ömer Nüzhet** “kâne'llâhu lehu”¹³ **Mollâ 'Urî-i Şîrâzî** [T, 2-a] raḥimehu'llâh Dîvân'ı müzâkeresine şürûc edüp 'alâ-ḳadri't-[H, 2-a] ṭâ'at¹⁴ taḳrîr-i ma'nâ ile leb-cünbân ve ta'bîr-i sezâ vü nâ-sezâ ile taḥrîk-i zebân olunurken mir'ât-ı ṭûṭî-i beyân ve taḳrîr-i müşevviḳ-i guft u gû-yı perîşân-ı ta'bîrim şâhib-i ṭab'-ı selîm ve mâlik-i zihn-i müstaḳîm bir zât-ı şadâḳat-nihâd ve bir vücûd-ı maḥabbet-i fu'âduñ¹⁵ teḳâzâ-yı iltimâs u istid'âsıyla şâ'ir-i merḥûm u maḡfûruñ **Zübdetü'l-İlhâm** nâmıyla âvîze-yi ṭâḳ-ı iştihâr ve kitâbe-gîr-i i'tibâr-ı rûzgâr olan kaşide-yi na't-üslûbın “mâ lâ-yudreku kulluhû lâ-yutreku kulluhû”¹⁶ ṭarîkasıyla zîr-i tutuḳ-ı ibhâmda cilve-ger olan ârâyiş-i ma'ânîsiniñ çehre-yi

⁸ “Yedi kurak yıl” (Kur'an-ı Kerîm, Yûsuf suresi, 48. ayet)

⁹ Şairlerin kalbi Allâh'ın hazinesidir. (Mevzu hadistir.)

¹⁰ Beyanda sihir vardır.

¹¹ şaḥḥâb : şâhib H.

¹² esâs eyledi : selîs eylediler H

¹³ Allah onun içindir. Hadisin tamamı şöyledir: “Men-kâne li'llâhi kâne'llâhu lehu” (Kim Allah içinse Allah da onun içindir.)

¹⁴ ṭâ'at : ṭâḳat T.

¹⁵ fu'âduñ : duñ T.

¹⁶ Bütünüyle elde edilmeyen bir şey, tamamen de terk edilmez.

hürşid-behresinden benân-ı kılîk-i müşkil-güşâ ile ref'-i niķâb ve lehçe-yi âftâb-ı behcesinden enâmîl-i ķalem ile def'-i hîcâb olunmaĝa mübâşeret ķılındı ĝafî buyurulmaya ki bu ferîde-yi ĝarrâ ve dürre-yi beyzâ dest-i taşarruf-ı **Mollâ 'Urfî'**ye ĝâlet-i yakĝa vü bîdârîde vâşıl olup eşnâ-yı ĝvâbda ve âvân-ı rü'yâda degüldür her ne ķadar ĝâtîme-yi ķaşîdede “ĝamîr-i mâye-yi in ser-ķaşîde-yi rü'yâyîst” vâķi' oldu ise de belki yakĝazada ve netîce-yi murâķabede olduĝına naşdır zîrâ “ĝamîr-i mâye-yi in ser-ķaşîde ser-i in ķaşîde” demekdir. İzâfet ile ism-i işâre olan “in” taķdîm olunup ve “ser” muzâf olmaduĝı zarûret-i vezn içündür ma' nâ bu ķaşîdenîñ başınıñ menşe'î demekdir ki nazm-ı ķaşîdeden evvel bir ĝvâb-ı âĝîr ile ĝulviyye'l-mezâķ olup ol şevķle [T, 2-b] rûĝ-ı Resûlu'llâh 'aleyhi's-selâma müteveccih ü murâķîb olmuşdur ve maţla'daki sefîde-dem ta' bîri ba'de'l-leyl iķtizâ eder ol maĝal ekşerîyyâ vaķt-i ĝvâb degül belki zamân-ı murâķabedir ve ba' zı maĝallerinde beyân-ı ĝvâb u şu'ür diyü¹⁷ [H, 2-b] zebân-güzâr¹⁸ olduĝı daĝı delîl-i ķâfî vü bürhân-ı vâfidir. Vallâhu a' lem bi-ĝaķâyîķi'l-umûr.

[1. KÂŞİDE]

Zübdetü'l-İlhâm¹⁹

سفیده دمکه زدم آستین بسمع شعور

شنیدم آیت استفتحو از عالم نور

[Mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün]

1. Sefîde-dem ki zedem âstîn be-şem'-i şu'ür

Şînidem âyet-i esteftehü zi-' âlem-i nûr

“Sefîde-dem” şabâĝ vaķti ve zebân-ı 'urefâda zamân-ı feyzdir. “zedem âstîn” maķlûbâtdandır aşlı “âstîn zedem”dir zarûret-i vezn içün ķalb olunmuşdur; soyundurdum demekdir. “Be-şem' de” “bâ-ı” şıla, “şem'” mûm, izâfeti lâmiyye, “şu'ür” mukâbil-i ĝaflet ü cünûndur.

¹⁷ diyü : diyüp T.

¹⁸ güzâr : güdâz H.

¹⁹ Zübdetü'l-İlhâm -H.

Mollâ ‘Urfî rahîmehu’llâh buyurur ki ber-vaqt-i feyzde bâ²⁰-dem-i seherde şu‘ûrumuñ şem‘in itfâ eyledim bi’l-küllîyye dâm-ı hodyetden ve şikence-yi²¹ enâniyyetden ve kayd-ı vücûddan hâlâş olup mertebe-yi sahvdan derece-yi maḥva irtikâ eyledim ve bu hâlde işitdim “istefteḥü”²² âyetinüñ ma‘nâ-yı laḫîfîni ‘âlem-i ğaybdan ya‘nî ceberûtdan ki ‘âlem-i bî-reng ü ‘âlem-i şühûddur işâret vardır ki taleb-i fütûḫ ve ümmîd-i mükâşefe teveccüh-i tâmdan soñra bi’l-küllîyye kendü varlığından rehâ-yâb olduḫda zuhûr eder²³ ki her ne müşâhede olunursa âşâr-ı ḫaḫîkatdir yoḫsa bundan evvel olan hâlâta i‘tibâr yoḫdur zirâ her ne hüveydâ olursa şemere-yi vâhime ve âşâr-ı ḫayâliyyedir.

Li-Şeyḫ Sa‘dî merḫûm²⁴ ḫuddise sırruhû

Ey berter ez-ḫayâl u kıyâs u gumân u vehm

Ve’z-her çî gufte’end u şinîdim²⁵ [u] ḫvânde’îm

Meclis temâm geşt u be-âḫîr resîde ‘umr

Mâ hem-çunân der-evvel-i vaşf-i tu mânde’îm²⁶

[T, 3-a] “Estefteḥü” sûre-yi İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâmda olan “ve’stefteḥü ve ḫâbe kullu cebbârin ‘anîdin”²⁷ âyet-i kerîmeye işâretdir ki Peyġamber ‘aleyhi’s-selâm Cenâb-ı Ḥudâ’dan fetḫ taleb eylediler ve nuşret istediler kendüleriniñ²⁸ düşmenleriniñ helâki üzre yâ ḫükm taleb eylediler kendüleriniñ ve a‘dâlarınıñ miyânlarında yâ enbiyâ vü ümem ḫükm taleb eylediler ve dâdiler ki bizden her kim [H, 3-a] bâḫıl ise aña²⁹ ‘azâb nâzil olsun. Cenâb-ı ḫaḫḫ u ḫakîm-i Muḫlaḫ³⁰ ḫükm buyurdu-ki enbiyâ vü mü’minler necât buldılar ve gerden-keşler ḫâlâşdan nâ-ümmîd ü bî-behre oldılar; kezâ fî-tefsîr-i Ḥüseyn Vâ‘iz rahîmehu’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi rahmeten vâsi‘aten.

²⁰ bâ-dem: yâ-dem H.

²¹ Metinde sin ile yazılmıştır.

²² Kur’ân-ı Kerîm, İbrâhîm, 15: (Peyġamberler) fetih/yardım istediler.

²³ eder : éde T.

²⁴ merḫûm -H.

²⁵ Şinîdim : şinîdem H.

²⁶ Ey hayalden, kıyastan, zandan, vehimden, işitip okuduklarımızdan ve söylenen her şeyden yüce Tanrı, meclis tamam oldu, ömür sona erdi. Oysaki bizler gene övgünün başlangıcında kaldık! (Şîrâzî, 1963, s. 6-7)

²⁷ Kur’ân-ı Kerîm, İbrâhîm, 15: Peyġamberler, Allah’tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı.

²⁸ kendüleriniñ -H.

²⁹ aña -T.

³⁰ ḫakîm-i muḫlaḫ -H.

زهی طاعت و حسن ادب زهی طاقت
که با اجابت مایی ز وصل ما مهجور

2. Zihî t̄ā'at³¹ u ḥüsn-i edeb zihî t̄āqat

Ki bā icābet-i māyī zi-vaşl-i mā mehcūr

Güzel it̄ā'at ve güzel ḥüsn-i edeb ve güzel t̄āqat ki bizim fermānımıza icābet eyledüğinden için bizim vaşlımızdan mehcürsun.³² Bu beyt ve bundan sonra on beyt "nidā āmed"iñ maḳūlidir. Şöyle zann olmaya ki ancak 'Urfī mebdē'inden cüdā olup çār-miḥ-i 'anāşıra mübtelā olduğu ve maḳām-ı ḳurb-ı vişālden müfāreḳatı bizim emrimiz iledir gayrı kimseler emrimüz ile degüldür demek ola belki ḳayd-ı vuḳū'ıdır, ihtirāzī degüldür.

زیاده زین نه حلالست دوری از بر ما
اگر بحوصله نازی درا بیزم حضور

3. Ziyāde z'īn ne ḥelālest dūri ez-ber-i mā

Eger be-ḥavşala nāzī der ā be-bezm-i³³ ḥuzūr

Ba'de'l-vaḳt ḥelāl ü münāsib degüldür bizim ḳurbumuzdan ırāḳlık eger be-ḥavşala ya'nī iftirāḳa taḥammül ü t̄āqatım vardır diyü kendü ḳudretüñle nāzlanur iseñ daḥı yine ma'ḳūl olan yine ḥuzūr bezmine gelmeñdir.

[T, 3-b] Farāza kesr-i nefis ēdüp henüz lāyıḳ-ı ḳurb-ı ma'nevī olmaḡa taḥşil-i liyāḳat ēdemedim sa'y u sülūkumda noḳşānım vardır diyü 'aczuña i'tirāf ēderseñ daḥı bizim keremimiz bī-nihāyedir ve faẓl ü iḥsānımız bilā-mücibdir diledüğümüzi bir ān-ı ḡayr-ı münḳasimede ḥazīz-i ḥāk-i mezelletden evc-i 'alāya resīde ēderüz ve bir nefesde ḳuyūdāt-ı müşkil-bend-i beşeriyetden necāt ü rehā vērüp 'ālem-i vus'at-gīr ü t̄alāḳa cezb ve ruḥşat-ı temāşā vērürüz. "Zālike faẓlu'llāh yu'tihi men-yeşā"³⁴

³¹ Ensari: c. 2, s. 104.

t̄ā'at: it̄ā'at H.

³² Der-kenar: Be-dil zi-şāhid-i bezm-i ezel nidā āmed / Ki ey temām-i vefā ve'z-rizā-yi mā bes dūr -H.

³³ bezm : yezm T.

³⁴ Kur'ān-ı Kerīm, Cuma, 4; Hadīd/21; Māide/54 : İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir.

طلب نثار درا و ز متاع منع کلیم
بساط عذر میا را که نیستی معذور

4. Taleb nişār der-ā³⁵ ve 'z metā' -i men' -i Kelīm

Besāt-i 'uzr meyāra ki nīstī ma' zūr

“[H, 3-b] Taleb nişār der-ā”³⁶ talebi ḥadden efzūn ve kıyāsdan bīrūn ederek gel. Ya' nī yā Rabb nūr-ı āftāb-ı cemālūnden ref' -i ḥicāb eyle diyü tazarru' u ibtihāl 'arz ile kelīmu'llāha “len-terānī” buyurduñ ve çehre-yi su'āline niķāb-keş-i revā olduñ ben nice taleb-kār-ı kumāş-ı vişāl olayım ve ne cesāretle ḥalkā-i bāb-ı recāya el urayım diyü³⁷ 'özü-i ferşini baş eyleme ma'zūr degülsün zīrā ol hengām-ı şafā-ıktirānda henüz bā' iş-i men' ve mūcib-i şūret-i reddine idi ve ye's [u] ümmīd lezzet ve bīm [u] recā ḥālet-i³⁸ çāşnīsinden dimāğ-ı iz' ānīna ḥişşe³⁹ erişmemişdir. Ve keyfiyyet-i şūret-i ḥāle mutābıķ-mıdır yoḥsa perde-yi men' den çehre-yi ķabūl rū-nümā mıdır ma'lūmuñ degüldür. Şeyḥunā Ḥāzret-i Rızā 'eddīn⁴⁰ ķuddise sırruhū

“Len terānī” peykerinden eyleyen ref' -i niķāb
Maḥrem-i esrār olur varlık ḥicābından geçer”

“Metā' -ı men' ”den murād sūre-yi A' rāf' da olan “ķāle rabbi erinī enzur ileyke ķāle len-terānī ve lākin enzur ile'l-cebeli fe-yin isteķarra mekānehū fe-sevfe terānī [T, 4-a] felemmā tecellā rabbuhū li'l-cebeli ce'alehu dekken ve ḥarra Mūsā şā' iķā”⁴¹ āyet-i kerīmeye işāretidir ki şāḥib-i 'Aynu'l- Me'ānī raḥimehu'llāh 'ayn-ı fānī ile beni göremezsün belki cemāl-i Bāķī dīde-yi bāķī ile müşāhede olunur ve taleb-i Mūsā 'aleyhi's-selām rū'yet-i Ḥaķķ'ın cevāzına delīldir. Eger rū'yet muḥāl olaydı Mūsā 'aleyhi's-selām ḥalkā-zen-i der-i su'āl olmazdı. Zīrā taleb-i müsteḥīl enbiyā-yı 'izāma lāyık u sezā degüldür diyü tevcīh-i vecīhi nigāşte-yi şāḥife-yi taḥķīķ eylemişdir.

³⁵ Şerhe ve Ensari'ye (104) göre doğrusu: biyār u der-ā

³⁶ Şerhe ve Ensari'ye (104) göre doğrusu: Taleb biyār u der-ā

³⁷ diyü -T.

³⁸ Der-kenār: Ümmīd-lezzet recā-halet terkībleri izāfetinedir, muzāflarının şıfatlarıdır.

³⁹ ḥişşe : ḥaṭiyye T.

⁴⁰ ḥ'āce Muştafa -T.

⁴¹ Kur'ân-ı Kerīm, A'rāf, 143: “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım.” dedi. Allah da “Beni (dünyada) katiyen göremezsın. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mūsā da baygın düştü.

Ve müfessir-i merhūm Hāḡ sūbhānehū mir'āt-ı Tūr'a kendü nūrını yetmiş biñ hicāb verāsından bir zerre kadar izhār etmekle ol sâ'at-ı [H, 4-a] sa'adet-hâletde bîmār-hâne-yi zemīnde silsile-cübān-ı cünūn olan cemī'-i dīvāneler ḡumār-ı medhūşiden rehā-yāb olup mesned-i 'aql u hūşda ve sâde-güzīn oldı ve ser-girānī-i esrār-ı marāz u bîmārīden ḡonce-yi ḡusb olup naḡş-ı bālīn gibi esīr-i firāş olan ḡasteler baḡteten şifā buldı ve şafḡa-ı sâde-yi 'arş-ı zemīn raḡam-ı ser-sebz-i sebze ile ḡālīçe-yi zümürredīn gibi nuḡuş-ı mütenevvi'a ile şūret-i tezyīn bulup şūre vü nemekīn olan cemī' şular çāşnī-senc-i ḡalāvet ve şīrīn oldı ve bütān-ı cümle sūmenāt fütāde-yi ḡāk-i hevān ve nīrān-ı Mecūs ve āteşkede-yi ḡürūh-ı bī-ırz u nāmūs munḡafī ve bī-nişān olduğunu Süheyl-i Sâ'idī raḡimehu'llāhdan naḡş-ı cerīde-yi naḡl eyledi ve Mūsā 'aleyhi's-selām cebel-i Tūr'un pāre pāre olmasını müşāhededen ḡāşıla olan heybet ü dehşetden 'aşıyye-yi ḡamīs yevm-i 'arefedēn 'aşıyye-yi cum'aya dek bī-hūş ḡaldığını şāḡib-i Tefsīr-i Vecīz taşrīḡ eylediḡi maḡalde buyurur ki 'aceb sırdır ki [T, 4-b] küh-ı mehābet-şūküh-ı Tūr kendüdeki bu ḡadar 'azamet ile taḡammül-i dīdār ḡutmaya ve insān ḡöñli “ve lākin yanzuru ilā-ḡulūbikum”⁴² ḡükmince nazar-ı Hāḡḡ'a ḡāḡat ḡuta bunda nükte-yi ḡikmet oldur ki kūha olan tecellī nazar-ı heybet ve ḡöñle olan nazar-ı raḡmetdir andan içün evvelki kūhı vīrān eyledi ve ikinci ḡöñli ma'mūr ve şādān eyledi.

Beyt دل پذیرفت آنچه کردون بر نتافت / دل بدانست آنچه عرش اندر نیافت (Dil peziruft ān-çi gerdūn ber- ne-tāft / Dil bi-dānist ān-çi 'arş ender ne-yāft) Ve şāḡib-i *Keşfü'l-Esrār* naḡş-ı kitābe-yi āşār eylemişdir ki ol sâ'atde ḡazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām “len terānī”⁴³ şādāsını ḡūş buyurdı “erini”⁴⁴ recāsıyla leb-cübān oldıḡı maḡalden daḡı 'ālī menzilde idi zīrā ki ol sâ'atde 'ayn-ı murād-ı Hāḡ'da [H, 4-b] idi ki zamān-ı “len-terānī”dir ve zamān-ı “erini”de kendü murādınıñ ḡıyāmı ḡaydında idi pes murād-ı Hāḡ'da olmaḡ kendü murādınıñ ḡıyāmıyla meşḡul olmaḡdan daḡı 'ālī vü kāmildir. **Beyt** لن ترانی می رسد از طور موسی را جواب / هر چه آن از دوست آید سر بنه کردن متاب (Len terānī mī-resed ez-tūr Mūsā-rā cevāb / Her çi ān ez-dūst āyed ser bi-nih gerden metāb). Müsellem re'y-i 'ārifān olan daḡı bu ma'nā der ma'nādır⁴⁵.

⁴² Hadis: “... Fakat kalplerinize bakar.”

⁴³ Kur'ân-ı Kerīm, A'râf, 143: Beni (dünyada) katiyen göremezsin.

⁴⁴ Kur'ân-ı Kerīm, A'râf, 143: Bana (kendini) göster.

⁴⁵ ma'nādır -H.

اگر بچشمه مقصود دست عشوه ما
شکست ساغر امید او بسنگ فتور

5. Eger be-çeşme-yi maqşūd dest-i ‘işve-yi mā

Şikest sāğar-i ummīd-i ū be-seng-i futūr

Nīstī ma‘zūre-yi ‘illet maqāmındadır eger çeşme-yi maqşūdda bizim ‘işvemiz eli ve şive-yi taqdirimiz Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmın ümmīdi kâsesini seng-i fütūr ile şikest edüp nâ’il-i āb-ı vişāl olmadıysa ya‘nī ser-çeşme-yi rü’yetden kâse-yi maqşūdı tehī olduğu hâlde rücū‘ eylediysen “dest-i ‘işve-yi mā” ta‘bīr olunduğı men‘-i haqīkī-i celālī olmayup belki ‘alā-tarıki’l-icmāl⁴⁶ ve bi-hasebi’ş-şūret olduğına temrīz olunmuştur.

نه کوتهی ز عطا بود عشق میدانند
که بر کرشمة ما تنک بود خلوت طور

6. [T, 5-a] Ne kūtehī zi ‘aṭā būd ‘ışk mī-dāned

Ki ber-kirişme-yi mā teng būd ḥalvet-i Ṭūr

Hāşā ki bizim ‘aṭā-yı bī-kerānımızın kışalığından⁴⁷ ve eksikliğinden idi ‘ışk bilür ki bizim tecellī-i ‘azametimize ḥalvet-hāne-yi Ṭūr teng idi {ve güncāyiş-pezīr} degül idi ‘ışk bilür ki ya‘nī şāhib-i ‘ışk olup ma‘şūḫ-ı haqīkīnīn ‘azametine ve kibriyāsına vākıf olan-ki “lā-yesa‘ unī arzī ve lā-semā’i”⁴⁸ remzine vāşıl olanlar demektir. Ba‘zı tefāsīrde ki kelām-ı muḥakkiqān ve guftār-ı ‘ārifāndır “len-terānī” ḥitābı henüz ol ḥāzretde Mūsā’nın vücūdı ve beşeriyet kıyūdı bāki iken talebkār-ı tecellī olmalarıyla şīga-ı muḥāṭab ile muḥāṭab oldılar diyü naqş-ı müsattar-ı taḥrīr olunmuştur. Ve Hāzret-i Mevlānā ḳaddesa’llāhu te‘ālā sırrahu’l-a‘lā ḥāzretleri *Mesnevī-i Ma‘nevī*’leriniñ cild-i evveliniñ āḥirine [H, 5-a] ḳarīb maḥallinde ‘āşık u ma‘şūḫ miyānesinde mādām-ki ben ve sen ta‘bīri ve ḡayriyyet i‘tikādı bāki olduğça vuşlat ve yek-renglik mümkün degüldür diyü bi-tarıki’l-münāsebet irād buyurdıkları tafşilūñ icmālisi zīb-i şāḥife-yi beyān kııldı.

⁴⁶ ‘alā-tarıki’l-icmāl : ‘alā-tarıki’l-cemāl H, T.

⁴⁷ kışalığından: kışşalığından T.

⁴⁸ Kutsi hadis: “Yerim ve göğüm beni içine alamaz (lâkin mümin kulunun kalbi alır.)”

Meşnevî⁴⁹

آن یکی آمد در یاری بزد / گفت یارش کیستی ای معتمد
گفت من گفتش برو هنگام نیست / برچنین خوانی مقام خام نیست
خام را جز آتش هجر و فراق / کی بزد کی وا رهند از نفاق
رفت آن مسکین و سالی در سفر / در فراق دوست سوزید از شرر
پخته گشت آن سوخته این باز گشت / باز گرد خانه همباز گشت
حلقه زد بر در بصد ترس و ادب / تا نجنبی بی ادب لفظی ز لب
بانگ زد یارش که بر در کیست آن / گفت بر در هم تویی ای دلستان

Ān yekī āmed der-i yārī bi-zed / Guft yāreş kistī ey mu‘ temed
Guft men⁵⁰ gufteş bi-rev hengām nīst / Ber çunīn ḥvānī maḳām-i ḥām nīst
Ḥām-rā cuz āteş-i hicr u firāḳ / Kī pezed kī vā-rehānd ez-nifāḳ
Reft ān miskīn u sālī der- sefer / Der-firāḳ-i dūst sūzīd ez-şerer
Puḡte geşt ān sūḡte īn bāz geşt / Bāz gird-i ḥāne-yi hem-bāz geşt
Ḥalḳa zed ber-der be-şad ters u edeb / Tā necunbed bī-edeb lafzī zi-leb
Bāng zed yāreş ki ber-der kīst ān / Guft ber-der hem tuyī ey dil-sitān

گفت اکنون چون منی ای من در آ / نیست گنجای دو من را در سرا

[T, 5-b] Guft eknūn çun menī ey men der-ā / Nīst guncā-yi du men-rā der-serā
Ma‘ lūm oldı ki keşret münāfī-i vifāḳ ve müstelzim-i iftirāḳ imiş vallāhu a‘ lem bi’ş-
şavāb.

تو در معامله اهبطوا متاع مخر
که نا صحیح بود بیع سعی نامشکور

⁴⁹ “Benim” diye cevap verdi. Dostu “Git, şimdi zamanı değil. Böyle bir sofraya, ham kişinin makamı olamaz. Hamı, ayrılık ateşinden başka ne pişirebilir, nifaktan ne kurtarabilir?” dedi. Adamcağız gitti, tam bir yıl dostunun ayrılığıyla yanıp yakıldı. Yanıp pişerek tekrar döndü, geldi. Dostunun evinin etrafında dolaşmaya başladı. Kapıya varıp ağzından edepten dışarı bir söz çıkmasını diye yüzlerce korku ile edepli edepli halkayı çaldı. Sevgilisi “Kim o?” deyince “Gönlümü alan sevgili sensin.” diye cevap verdi. Sevgili “Mademki bensin, ey ben, gel içeri gir! Ev dar, iki kişi sığmıyor dedi.” (İzbudak, 2016, s. 127) (C. 1, 3057-3063 beyitler)

⁵⁰ mi : men T.

7. Tu der-mu‘ âmele-yi ihbutū metā‘ me-ḥar
Ki nā⁵¹ şahih buved bey‘ -i sa‘ y nā-meşkūr

Ey ‘Urfi sen “ihbitū”⁵² alışverişinden metā‘⁵³ alma ve ol kesb-i şūrī-ye firifte olma zirā nā-meşkūr olan sa‘ yuñ bey‘ i şahih degüldür.

Ḳavm-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām “menn” ü “selvā”dan⁵⁴ imtinā‘ édüp henüz ol ni‘ mete istihkākları yoğ-iken gūn-ā-gūn eṭ‘ ime talebinde oldılar ve lākin sa‘ yleri nā-meşkūr ve vaz‘ u ḥareketleri nā-maḳbūl idi. ‘Āşık-ı şādıklara metā‘ -ı vuşlatdan mā-‘ adā nesneye ṭālib ü rāğıb olmak bir vechile cā’iz degüldür belki Ḥazret-i Mışrī ḳuddise sırruhū buyurduğı gibi **Beyit**: Deryā olunca nefes tā kırılınca ḳafes / Tā dūkenince bu ses çağırırım dost dost.

Ānā’u’l-leyl ve eṭrafu’n-nehār ser-gerdān-ı vādī-i ṭaleb olmaḳdır. “İhbitū” sūre-yi şerife-yi Bakara’da olan āyet⁵⁵:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ [H, 5-b] يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصِلِهَا ۗ قَالَ آتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلُ ۗ وَالْمَسْكَنَةُ ۗ وَبَاءُوا بِبَعْضِ مِّنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ⁵⁶

Āyet-i kerimeye işāret ola ki menn ü selvā bir biriyle āmiziş ṭariḳiyle ekl olınduğıyün ṭā‘ām-ı vāhiddir diyü ḥāric ez-edeb ḥareketlerinden nāşī ve güzel nesneyi andan dūn olan ile [T, 6-a] istibdāl murād etmeleriyle ve ḳısmet-i Ḥaḳḳ’a ve ni‘ met-i feyyāz-ı muṭlaḳa rāzī olmamalarıyla el-ān Benī İsrāīl’iñ zillet ü meskeneti ya‘nī ḥarāc-güzār ve sā’ir ḳavmden ziyāde zelil ü bī-i‘tibār ve her ne ḳadar ḡanī daḳı olursa şūret-i faḳr u ihtiyācda ve bir pādīşāh u serdārları olmamaḳ ile diyār-be-diyār sürilüp mu‘ âmele-yi taḳḳirden rehā-yāb olmaduḳlarına bā‘iş ol küfrānlardır diyü şāhib-i *Tefsīr* Ḥüseyn

⁵¹ nā: tā T.

⁵² Kur’ân-ı Kerīm, Bakara, 61; Bakara, 36; A’râf, 24: “İnin”

⁵³ Kur’ân-ı Kerīm, Bakara,36; A’râf, 24: “barınak, yerleşme, yararlanma”

⁵⁴ Kur’ân-ı Kerīm, Bakara, 57: “Size, kudret helvası ile bildircin indirdik.”

⁵⁵ āyet -H.

⁵⁶ Kur’ân-ı Kerīm, Bakara, 61: Hani, “Ey Mūsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var." demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onlar; Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor...

Vā‘ iz ı̇ıddise sırruhū taħrīr-i miṣṭar-ı ta‘ yīn eylemiṣdir. Yāhūd sūre-yi A‘ rāf’da olan “ḳāle’hibiṭū ba‘ zukum li-ba‘ zin ‘ aduvvun ve lekum fi’l-‘ arzi mustaḳarrun ve metā‘ un ilā-ḥin”⁵⁷ āyet-i kerīmeye iṣāret ola ki Cenāb-ı Ḥaḳ Ādem ve Ḥavvā ‘ aleyhime’s-selāma ve mār u ṭāvūs u iblīse ḥiṭab buyurup sizler zemīne hubūṭ ēdiñ sizden ba‘ zıñuz ba‘ zıñıza dūṣmendir. Ehl-i tefsīr birbirlerine dūṣmen olan Őeyṭān u mār u ṭāvūsdur dėmiŐler ve siziñ iḳūn zemīnde ḳarār-gāh u cāy-ı ārām ḥāŐıldır ve metā‘ u berḥurdārılıḳ daḫı mevcūddur tā merg ēriŐinceye dek. Eger bu maẓmūna iṣāret olur ise ma‘ nā böyle olur ki Ey ‘ Urfi sen zemīnde olan metā‘ u berḥurdārılıḳdan ferāḡat eyle ve ol sevdādan rücu‘ eyle ki ḥuzūz-ı Őehavātdandır aŐḥāb-ı derdiñ zaḫmine merhem-i Őāfi ve ‘ illetine ‘ ilāc-ı kāfi degüldür ve umūr-ı dūnyā iḳūn Őarf olan sa‘ y u küŐiŐ nā-meŐkürdur.

در ملاطفت آشنا کشاده درا
که آستین طلبست ان سعيگم مشكور

8. [H, 6-a] Der-i mulāṭafet-i āšnā⁵⁸ guŐāde der-ā

Ki āstīn-i ṭaleb-est enne sa‘ yekum meŐkür⁵⁹

می مشاهده ارزان و راه می‌کده پاک
تو در مشقت نزع از طبیعت مخمور

9. Mey-i muŐāhede erzān u rāh-i mey-kede pāk

Tu der meŐḳḳat-i nez‘ ez ṭabi‘ at-i maḥmūr⁶⁰

MüŐāhede Őarābı ucuz ve bol ve mey-kede yolu men‘ u zecrden ḥālī sen ise nez‘ meŐḳḳatindesin maḥmūr olan ṭabi‘ atden nāŐi ya‘ nī senüñ resīde-yi viŐāl olmaduḡından ṭabi‘ atinde olan meŐḳḳat ve elem ḥālet-i nez‘ ide olan keyfiyyet gibi tamām-ı vücūdiñi isti‘ āb eylemiŐ ḡarḳ-ı ḥarāret-i ḥumār olasın ve Őarāb-ı vuŐlat āmāde ve bir vech ile men‘ a müte‘ allıḳ nesne olmaya da yine sen cemād gibi sākin ve sākit pā-keŐide-yi zīr-i dāmen-i beṭālet olup ṭālib-i Őarāb-ı müŐāhede olmayasıñ münāsib degüldür **li-mü’ellife**

⁵⁷ Kur’ân-ı Kerīm, A’ rāf, 24: Allah dedi ki: “Birbirinizin dūŐmanı olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleŐme ve yararlanma vardır.”

⁵⁸ āšnā -H.

⁵⁹ Bu beytin her iki nüshada [H,T] da Şerhi bulunmamaktadır.

⁶⁰ 9, 10, 11, 12 ve 13. sayıdaki beyitler T nüshası’nda bulunmamaktadır. Mevcut beyitler H nüshasından alınmiŐtır.

kaçan kim mübtelâsın dil-ber-i ‘âlî-cenâb ister kemâl-i şevk ile ol demde ey hâtır şitâb ister.

بیا بنوش که در مستیت شهید کنم
که نیست قابل رحمت شهادت مستور

Biyâ be-nüş ki der-mestiyet şehîd kunem
Ki nîst qâbil-i raḥmet şehâdet-i mestûr

Gel ve iç ki seni şarâb-ı vişâl ile mest iken şehîd eyleyim ki mestûr olup kendi hâliyle muḳayyed olan kimesneniñ şehâdeti raḥmete qâbil degüldür ya‘nî şol ‘âbid-i suret-perest olan kimesnelerin şehâdeti mey-i ‘aşq-ı İlâhîden ser-mest-i nişve-yi tevḥîd olup sülâfe-yi muḥabbetden sekrân olduğı hâlde ‘âlem-i imkândan irtihâl iden şehîdân-ı ‘aşq derecesine vâsıl olamaz şüret-i zâhirde dağı ‘afv u raḥmet şu‘ı ve günâhı olanlarıñ hişsesidir yoḥsa şalâḥ ile ârâste olanlar için degüldür zîrâ mestûr olanın qabâḥati yoḥdur ki ‘afv olına ‘afv u raḥmet Ḥaḳḳ ise elbette maṭlûbdur ḥazret-i Mevlânâ min küll’il-vücûh olanın kâş didî u güzeste buyurdukları budur. **Beyt:** Cürmüne mu‘terif olan miskin / Yek-der ândan ki ola tã‘at-bin. Şeyḥinâ ḥazret-i Ḥ‘âce Rizâ‘ed-dîn ḳuddise sırıruhu **Beyt:** Bu ḥaṭer-gâh-ı fenâda eyleyüp sa‘y u sülûk / Vâsıl-ı ser-ḥadd-i ḡufrân oldular ehl-i zünûb.

بیا که در طلبت بر فراز صدر سریر
بیا که بهر تو بر صغه ی سرای سرور
چو عشق تو همه بیناییست شاهد وصل
چو حسن ما همه ارایش است حجله ی سور

Biyâ ki der-ṭalebet ber-ferâz-ı şadr-ı serîr
Biyâ ki behr-i tu ber şuffe-yi serây-ı sürûr
Çü ‘ışq-ı tu heme binâyîst şâhid-i vaşl
Çü ḥüsn-i mâ heme ârâyiş-est ḥicle-yi sūr

Ḥafī buyrulmaya ki mıṣra‘ -1 evvel-i beyt-i evvel ma‘ nāda mıṣra‘ -1 evvel-i beyt-i ṣāniye merbūtdur mıṣra‘ -1 ṣāniler daḥī böyledir ey ‘Urfī gel ki ṣāhid-i vaṣl seni ṭalebden serīr-i ‘izz u nāz ṣadrınıñ ferāzında seniñ ‘aşkıñ gibi ser-ā-pā görücidir ya‘nī ṣāhid-i vaṣl saña kemāl-i intizār üzredir degül ki seniñ için sürür ve ṣād-mānī serāyınıñ ṣuffa-yı ṣafāsı üzre bizim ḥüsnümüz gibi ḥacle-yi sūr cümle ārāyiṣ-pezīr ve temām zīnet-gīrdır tevaḳḳuf eyleme ki esbāb-ı viṣāl āmāde ve mānī‘ ve müzāhim bi’l-küllīye merfu‘ ve meṭrūḥdur fi’l-vāḳi‘ ṭaraf-ı ‘uṣṣāḳdan zuhūr eden ṭaleb ve emniyye-yi viṣāl ve ‘aşḳ u vecd ve ḥāl-i ḥaḳīkatde ve evvel-i emrde cānib-i meczūb-ı Lā-yezāliyedendir ki liyāḳat-ı ‘ıṣḳı erzāni buyurmasa ṭaleb ve vicdān nice mümkün olurdu bi-ḥasbi’z-zāhir ṭalebnā vecednā ṭarīḳin ta‘līm buyurmaları daḥī bu ma‘nāya delīl-i kāfīdir **Beyt:** Dād-ḥaḳḳ rā ḳābiliyyet ṣarṭ nīst / Belki ṣarṭ-ı ḳābiliyyet dād-ı üst

بکرد زمزمه ی این عطیه با دل من

همان اثر که به اهل فنا کند دم صور

Be-kerd zemzeme-yi in ‘aṭiyye bā dil-i men

Hemān eṣer ki be ehl-i fenā kuned dem-i ṣūr

Bu ‘aṭiyye-yi İlahī ve in‘ām-ı nā-mütenāhīniñ zemzemesi ve zuhūri benüm gönlüme hemān ol eṣeri eyledi ki maṭmüre-niṣīn-i ḥāk-ı helāk [T, 7-b] olan ehl-i fenāya ve mevtāya ṣūr-ı İsrāfil ‘aleyhi’s-selāmiñ demi vü ṣadāsı eder ya‘nī⁶¹ rüz-ı rüstā-ḥızde ṣaḥn-ı ‘araṣāta nāsıñ ḥaṣr u cem‘ olmaḳ maṣlaḥatı için defin-i ḳubūr olan ecsām-ı remīmeye ve ‘izām-ı bāliyye ṣadā-yı ṣūr-ı İsrāfil ne gūne irāṣ-ı ḥayāt eder ise bu müjde-yi ṣamedānī ve beṣāret-i rūḥ-efzā-yı sübhānī daḥī benim ḳālib-i efsürde-yi bī-ḥareketime cān-baḥṣ oldı **Nābī:**⁶²Añılsun nāme-yi nā-geh zuhūr-ı va‘de-yi vuṣlat / Neṣāṭımdan varaḳ-gerdān-ı feryād olduğum yerdir.

دل من بناله در آمد که هان صیوری را

ز حد مبر که درین راه کس مباد صبور

⁶¹ ya‘nī -T.

⁶² Nābī -T.

10. Dilem be-nāle der-āmed ki hān⁶³ şabūrī-rā

Zi ḥad meber ki der-in rāh kes me-bād şabūr

Çünkü taraf-ı ḥazret-i maḥbūbdan bu mertebe taḥrīş-i vişāl ve bezm-i ḳurba bu ḳadar taḥrik-i dest-i iḳbāl oldu ise benim gönlüm nāle vü fiḡāna geldi-ki ey ‘Urfī şaḳın ba‘ de’l-vaḳt şabırlığı ve şekībālığı ḥadden ve nişābdan ziyāde édüp bir vechle tevaḳḳuf eyleme ki zīrā bu vişāl yolında kimse şabūr olmadı ya‘ nī teklīf-i vişāl olana da direng ü te’ḥīr olına. Mezheb-i ‘uşşāḳda ḳabāḥat-ı maḥz ve günāh-ı şırfdır zīrā “el-fürzu temurru merra’s-sahāb”dır belki şoñra istiḡnā-yı maḥbūb-ı ḥaḳīḳī zuhūr u bürüz édüp ilā-āḥiri’l-‘ömr nā’il-i kirişme-yi ‘ayn-ı ‘ināyet olamazsuñ ve ḥarīm-i ḳurb-ı vişāle bir ṭarīḳ ile yol bulamazsuñ.

عنان فکنده جهاندم بزیر بام وصال
منزه از اثر سعی و کام سیر ستور

11. [H, 7-b] ‘ İnān fiḡende cihāndem be-zīr-i bām-i vişāl

Munezzeh ez-eşer-i sa‘ y u gām-i seyr-i sutūr

Dizgini atduğum ve sür‘ at étdüğüm ḥâlde at şıçratdum vişāl bāmınuñ altına öyle bām-ı vişāl ki eşer-i sa‘ yden ve sūtūr-ı [T, 8-a] seyrinüñ adımı eşerinden münezzehdir ya‘ nī ḳurb-ı ma‘ nevī ile taḳarrub eyledim yoḡsa şüretdeki gibi merkeb ü çār-pā ve sâ’ir ālet-i seyr olan esbāb-ı zāhiriyye ile degül zīrā ol maḥall-i nūra māşiyen ve rākiben vuşul mümkün degüldür ve eşer-i sa‘ yden dedüğü kesb ü küşiş ile degül belki maḥz kerem-i ḥaḳḳ ile demekdir zīrā ol şahrā-yı nūr-ender-nūr bu eşerlerden münezzeh ü mühezzebdir cihāndem⁶⁴ müte‘addīdir, şıçratdım demekdir elbetde mef‘üle muḥtāc olmaḡla ān⁶⁵ taḳdīr olındı murād Mollā ‘Urfī tevaḳḳuf cā’iz olmamaḡla kemāl-i sür‘ at u ifrād şitābını ifādedir.

بدست همت طاعت و ران رها کردم
باولین قدم اسباب خلد و حور و قصور

⁶³ hān : hemān T.

⁶⁴ cihān-dem: cihāndır T.

⁶⁵ ān: āt H.

12. Be-dest-i himmet-i t̄ā' at-verān⁶⁶ rehā kerdem

Be-evvelin kadem esbāb-i huld u hūr u kuşūr

T̄ā' at-verānıñ ve 'ābidān-ı 'ibādet-āyiniñ dest-i himmetiyle hālāş eyledim ve terk kıldum kadem-i evvelde esbāb-ı cenneti ve cennetde olan hūr u kaşrları. Ya' nī “ve kilāhumā harāmāni 'alā-ehli'llāh”⁶⁷ menziline der-ceng-i evvel kadem-nihāde olup dūnyā vü āhıret maḥabbetinden pīrān-ı tarīkat ve merdān-ı ḥaḳīqatiñ himmet-i 'āliyyeleriyle hālāş oldum. *Allāh bes bāḳī heves*⁶⁸ maḳāmına erişdim. *Min-küllī'l-vücūh*⁶⁹ kaṭre-yi nāçiz-i vücūdumı baḥr-ı tevḥide müstağraḳ edüp “lā-mevcūde illā'llāh”⁷⁰ ğurfesinden ser-nümā-yı nīstī oldum.

زدم بحبل متین جوار دست ادب
بسعی بازوی دولت شدم باوج حضور

13. Zedem be-ḥabl-i metīn-i cevār⁷¹ dest-i edeb

Be-sa' y-i bāzū-yi devlet⁷² şudem be-evc-i hużūr

Civārıñ ve ḳurbu'l-ḳurbuñ ḥabl-i metinine edeb elini urdum. Yakın olmak tarīkine kemāl-i edeb ü ḥüsn-i teveccühle yöneldim. [T, 8-b] Devlet kavliniñ sa' y ile [H, 8-a] hużūr evcine gitdim ya' nī farṭ-ı edeb ve şafā-yı kalb ile ṭaraf-ı ḳurba müteveccih olup bāzū-yı devlet ki 'ināyet-i bī-ğāyet-i sübhāniden kināyetdir ol 'ināyetiñ bī-dirig ve mebzūl buyurulması ile bezm-i ḳurba ve evc-i hużūra reside oldum. Evc-i hużūrdan murād nihāyet degüldür belki murād-ı Mollā 'Urfī hużūr-ı ma'nevīye dāḥil oldum demekdir ki mertebe-yi seyr-i ma'a'llāhdır yoḥsa derece-yi seyr-i illā'llāh degüldür ki anda daḥı hużūr bulunur lākin evc bulunmaz zirā seyr-i illā'llāhda ittişāl mevcüddur maḥviyyet mefkūddur ki lā-maḳşūde illā'llāh u fenā fi'llāh maḳāmıdır ma' nā-yı beyt ise beḳā bi'llāh menzīlidir ki tertīb-i sülūkde ve derece-yi sa'yda ve ictihādda ba'de'l-fenādır li-nūr-ı 'ayninā ḥazret-i Ḥvāce-yi Rızāu'd-dīn ḳuddise sırruhū. **Beyt:**

⁶⁶ t̄ā' at-verān : t̄ā' at-derān T.

⁶⁷ Bu iki şey (cennetdeki huri ve köşkleri ile cennete sebep olan işler) Allah'ın veli kullarına haramdır.

⁶⁸ Allāh yeterlidir. Gerisi hevestir.

⁶⁹ Her yönden

⁷⁰ Allah'tan başka var yoktur.

⁷¹ Ensari (106): murād

⁷² Ensari (106): dil ber

Fenā fi'llāh seyr[in] étmege meyl étđi dil murğı
Gülistān-ı beķā bi'llāha mā'ıl eyle yā Rabbī

کمال جذبیه لطف آستین کشانم برد
 بذروه که یکی بود رنگ سایه و نور

14. Kemāl-i cezbe-yi luṭf āstīn-keşānem⁷³ burd
 Be-zırve⁷⁴ ki yekī būd reng-i sāye vu nūr

Luṭf-ı Hāḳḳ'ıñ kemāl-i cezbesi beni yeñimden çekdi⁷⁵ ve delālet-i küllī ile iletđi bir maḥall-i refī' a ve bir maḳām-ı vesī' a ki sāyenüñ ve nūruñ rengi bir idi, ikilikden kaç' ā eşer yoğ-ıdı ya' nī 'ālem-i vaḥdet ve maḳām-ı bī-rengī idi ki ğayriyyet ve zıddiyyetden bir 'alāmet ve bir nişān hüveydā degül idi. Murād-ı Mollā 'Urfī feyz-i Settārī ve 'ināyet-i Kirdikārī ile dağdağ-ı keşretten ḫalāş olup bezm-i üns-ā-üns-i vaḥdete ḳadem başduğın beyāndır ki maḥall-i mebde'dir [T, 9-a] ve ol maḳāmıñ vaşfi ve ta' bīri ancak bu ḳadar olur zīrā cümle-yi zevḳiyyātdandır yoḫsa maḫsūsātđan ve müdrıkātđan degüldür ancak vāşıl olan idrāk eder ta' rīfi muḫāldir.

Nābī

Nā-būdeyi nā-dīdeye tefhīm ne mümkin

تبارک الله ازین بزم بی زوال که بود
 ز نور حسن لباب ز دوستی معمور

15. [H, 8-b] Tebāreke'lleh ez-īn bezm-i bī-zevāl ki būd
 Zi-nūr-i ḫüsn leb-ā-leb zi-düstī ma' mūr

Tebāreke'llāh maḳām-ı du' āda ve maḥall-i taḫşinde müsta' meldir Allāh 'ālī eylesün yā eyledi mā-şā'allāh ve hezār taḫşin bu bezm-i İlähī-i bī-zevālden ki nūr-ı ḫüsnden ve āşār-ı tecelliden ṭoṭtolu vu müzdaḫim ve dostluğđan ma' mūr u muğtenimdir ya' nī bu

⁷³ Ensari (106): feşānem

⁷⁴ Ensari (106): ḫalveti ki

⁷⁵ çekdi : çiçegi T; çekici H.

benim vâşıl olduğum ve maḥzen-i ‘ināyet ile yol bulduğum ülfet-kede-yi bî-zevāl āşār-ı cemāl ü celâlden dâ’imā nūr-ı Yezdānī ile meşḥūn ve hemîşe envār-ı maḥabbet ile ma‘mūr ve ekdār u âlâmdan {maşūndur}.

بسطح انجمن افتاده فرشهای لطیف
زکونه کونه عنایت نه اطلس و سیفور

16. Be-saḥḥ-i encumen uftāde ferşhā-yi laṭīf

Zi-gūne gūne ‘ināyet ne aṭlas u seyfūr

“Be-saḥḥ-i encumen” ya‘nī miyān-ı meclise bisāṭ-ı laṭīf düşmüş ve döşenmiş reng-ā-reng ‘ināyetden aṭlas u seyfūrdan degül ol bezm-i cān-fezānīñ ‘alā-ḳadri’ṭ-tāḳa vaşfını beyān eder ki ol meclis bir encūmen-i şerīf idi ki miyānesinde ferāşide olan ḳālīçesi gūn-ā-gūn ‘ināyetden baş olınmışdı maḥzen ḳumaş-ı ma‘nevī ve ḥarīr-i esrār idi yoḥsa serā-perde-yi imkānīñ ve serāy-ı ekvānīñ bā‘iṣ-i zīb ü ārāyişi olan aṭlas u kemḥā ve ḥarīr müşevveş tār-ı dībādan degül idi.

جماعتی به یمین و یسار مهد وصال
که هر یکی بسعادت گرفته صد منشور

17. Cemā‘ atī be-yemīn u yesār-i mehd-i vişāl

Ki her yekī be-sa‘ādet girifte şad menşūr

Ol meclis-i şerīf ü maḥall-i münīfde ki mehd-i vişāl ü maḥall-i rāḥat-ı [T, 9-b] erbāb-ı vecd-i ḥâldir şağda ve şolda bir gürūh beşūşü’l-vücūh murabba‘-nişin-i ülfet ve zānū-zede-yi ünsiyyet olmuşlar idi-ki anlarıñ her biri sa‘ādet ü ‘ināyet ile yüz fermān-ı selāmet-‘unvān ṭutmuşlar idi. Ya‘nī kendüleriniñ ehl-i sa‘ādetden ve aşḥāb-ı devletden olduklarını müş‘ir ellerinde nice fermānları ve ḥucet ü burḥānları var idi ve her biri meydān-ı ḳurbuñ bahādır ve ‘arşa-ı vişāl-i [H, 9-a] Zī’l-celālīñ yektā-süvārı idi.

ز طعن مردم و دار سیاست اسوده
چکیده از نفس جمله نغمة منصور

18. Zi-ṭa' n-i merdum u dār-i siyāset āsūde

Çekide ez nefes-i cümle nağme-yi manşūr

Halkıñ ṭa' n u daħlinden ve siyāset dārından rāhatda ve emīn oldukları hālde cümlesiniñ nefes-i 'illiyyesinden Hüseyn Manşūr Hallāc ḳuddise sırruhū ḫazretleriniñ nağme-yi "ene'l-Haḳḳ"ı ṭamlar ve tereşşuḫ ederdi.

Bī-bāk u bī-ḫavf u hirās ene'l-Haḳ şadāsıyla vehb-nāz-ı şevḳ olup bir ān-ı ğayr-ı münḳasime bu terāne-yi vaḫdet ve bu nağme-yi vuşlatdan infikākları yoğıdı.

دلیل دعوی منصور که آیتست مبین

بلوح ناصیة اتحادشان مسطور

19. Delīl-i da' vī-yi Manşūr k'āyeti-st⁷⁶ mubīn

Be-levḫ-i nāşiye-yi ittiḫād-i şān meşṭūr

Hallāc-ı Manşūr'uñ da' vāsınıñ delili ki bir āyet-i mübīn ve 'alāmet-i zāhirdir ve 'inde'l-'urefā ḳaṭ'ā iştibāh yoḳdur ve da' vāsında şadıḳdır, işte ol delīl ol maḳām-ı 'āliyyede gird-ā-gird olan cemā'atıñ ittiḫādları ve birlikleri alınıñ levḫinde meşṭūr u muḫarrer idi.

Ya' nī ene'l-Haḳ esrārı zebān-ı ḫikmet-nişānlarından cereyān eyledüğinden mā-'adā ser-ā-pā vücūdlarındaki mūlar gūyā ve ef'āl [T, 10-a] u aḫvāllerinden hüveydā vu peydā idi. İttiḫād u ıtlāḳı maḳām-ı vaḫdetde bulunup pençe-yi dü-rengi-i ḳuyūddan giribān-ı 'alāyıkların rehā-yāb eyledüklerindendir yoḫsa min-ciheti'l-lezzāt ve'l-merātib müsāvidir ve birbirlerinden tefāvüti yoḳdur demek degüldür. Zīrā 'inde'llāhi Te'ālā ve teḳaddes herkesiñ bir rütbe-yi maḫşūşası vardır. Farazā ba' zısı seyr-i bi'llāh ile me'mūr ve bir gürūhı seyr-i fi'llāh ile mesrūr ve kimisi rütbe-yi 'āliyye-yi nübüvve vāşıl ve kimi derece-yi fāyıḳa-ı ūli'l-'azma nā'il ve maḳām-ı ḫātemiyyete ve maḫbūbiyyete residedir.

⁷⁶ k'āyeti-st : inest T.

پس از مشاهدۀ جمع سروری دیدم
که بود بر صف اصحاب قرب صدر صدور

20. Pes ez-mušāhede-yi cem' serveri dīdem

Ki būd ber-şaf-i eşhâb-i qurb şadr-i şudūr

Bu cem' iyyeti ve bu gürūh-ı 'aliyyeyi tamām müşāhededen şoñra bir server-ı nūr-endām ve bir [H, 9-b] zāt-ı kudūs⁷⁷-nizām gördüm ki aşhâb-ı qurb-ı şaffi ve erbâb-ı civâr cemâ'ati üzre şadr-ı şudūr idi. Ya'ni ol meclis-i şerîfde olan cümle aşhâb-ı şadrîñ bālâsında ve serâ-perde-yi cem' iyyetiñ mesned-i a' lāsında hezâr tevķîr ü ihtirâm ve şad-ender-şad tebcil ü ikrâm ile visâde-güzîn-i i' zâz ve çâr-bâ[li]ş-nişîn-i ihtizâz olmuşdı.

Beyt: Ne kadar şaf-be-şaf olursa da erbâb-ı kemâl / Yine şadra geçecek haķ bu ki sulţānumdur

جمال صدر نشینان ز نور چهره او
چو انجم از اثر شاه اختران مستور

21. Cemâl-i şadr-nişînân⁷⁸ zi-nūr-i çehre-yi ū

Çu encum ez-eşer-i şâh-i aķterân mestūr

Ol meclis-i şerîfiñ şadrında ku'ūd edenleriñ cemâli ve güzellikleri ol zāt-ı huçeste-simâtiñ tal'atı nūrından [T, 10-b] güneşüñ eşer-i nūrından nücūm-ı āsmân mestūr u pinhân olduğı gibi perde-yi hafâda mestūr idi. Şadr-nişînân ile⁷⁹taķyid-i cemâl olduğı⁸⁰ ifâde-yi haşr degüldür âķirleri bi-tariķi'l-ülâ demek lâzım gelmekle kelâmıda letâfet olur. Ya'ni cemâl-i şadr-nişînân mestūr olunca nişeste-yi şaff-ı ni'âl olanlar dağı mestūr olur.

Sezâyi

Cemâliñ nūrına nisbet güneş bî-nūr bî-ferdir / Güneş sensin ki zerrâtiñ nebîlerle velîlerdir

⁷⁷ kudūs : kıdem T.

⁷⁸ şadr-nişînân : şad-nişînân T.

⁷⁹ ile : -T.

⁸⁰ olduğı: olunduğı H.

فرو شدم بتحیر که یا رب این که بود
که هست صورت او زیب معنی جمهور

22. Furū şudem be-taḥayyur ki yā Rab īn ki bud

Ki-hest şūret-i ū zīb-i ma' nī-yi cumhūr

Ser-be-zānū-yı tefekkür olup müstağrağ-ı deryā-yı taḥayyūr oldum. Ki 'acabā bu zāt kim ola ki bunlarıñ şūreti ve heye'āt-ı hoş-zīneti ol cumhūr-ı pūr-nūr ma' nīsiniñ ārāyiş ü zībidir. Ya' nī ol zātıñ nūr-ı hürşid-i cemāli bir mertebeye pertev-figen-i mir'āt-ı ḥāṭır oldı-ki ihāşasından ve esrār-ı ḥaḳīqatine vāşıl olmağdan kuvvet-i ḥayāliyyeye bi'l-külliyeye telāş ve derrākime irti'āş ṭārī olup beyān-ı 'acizde ḥayret-zede vü ser-gerdān oldum.

هنوز در دلم این معنی خجسته اثر
ز شاهراه تحیر نکرده بود عبور

23. Henūz der-dilem īn ma' nī-i ḥuceste-eşer

Zi-şāh-rāh-i taḥayyur ne-kerde būd 'ubūr

[H, 10-a] Henūz bu ma' nī-i ḥuceste-eşer ve mülāḥaza-ı ferruḥ-fer ki ḥayretle tefekkürdür benim gönlüm-de taḥayyūr şāh-rāhından 'ubūr u mürūr étmeden ya' nī ol zāt-ı şerīfiñ ḥaḳīqatine ve ğavrına rāh-bürde olmaduğımdan nāşī bu ḥayret henūz gönlümde bāḳī vü şābit iken.

که گفت شاهد تنها نشین مسند حسن
ز روی مهر که ای از ره بصیرت دور

24. Ki guft şāhid-i tenhā-nişīn-i mesned-i ḥüsn

Zi-rūy-i mihr ki ey ez reh-i başiret dūr⁸¹

[T, 11-a] Min-ḥayşu hüve hüve ḥüsn şadrında yalnız ve bī-hemtā ve cemāl-i bī-mişāl ile lā-naẓīr u yektā olan şāhid-i lā-yezāl ve maḥbūb-ı zī'l-celāl 'alā-ṭarīki'l-maḥabbeti ve'l-

⁸¹ dūr : ḥūr H.

cemāl buyurdu ki ey bařiret yolından ırađ olan. Ya‘ nī ey dīde-yi bařiret ü intibāhı sebel-ālūd olup esrār-ı ilāhī müşāhedesinden dūr u bī-nařib olan ‘Urfī. “zi-rūy-ı mihr” ta‘biri mu’āhaze tariķiyle olmayup muhāvere-yi nāsda vāķi‘ olan mülātefe vechiyle ki

Mışra‘ :

İtnāb der-mükāleme-yi dūst hoř-terest

Resmince mükāvele-yi nāz u niyāz lezīz ü zevķ-başdır. Andan iķün öyle buyurdu ki demektir.

کدام کحل که نکرفتی از هدایت ما
هنوز دیده معنیت هست عین قصور

25. Kudām ķūĥl ki ne-girifti ez hidāyet-i mā
Henūz dīde-yi ma‘ nīt hest ‘ayn-ı ķuřūr

Ķanđı ķūĥl-i cilā-āřār ki bizim sürmedān-ı hidāyetimizden řutmadıñ. İstifhām iķrārıdır ki ģün- ā-ģün ķūĥl-i nūr-bařřā maĥzen hidāyetimizden nāřir saña i‘tā eyledük lākin henūz seniñ ma‘ nā ģözüñ ve dīde-yi bařiretiñ ‘ayn-ı ķuřūrdur. Esrāra müte‘allik olan daķāyık-ı ilāhīyi müşāhededen ‘ācizdir.

Mollā ‘Urfī kendü zātınıñ ‘adem liyāķatini mübālađa murād edüp niķe kerre hidāyet-i Yezdānī ve kerem-i Sübhānī’ye maşhar olmuş iken yine taĥsīl-i sermāye-yi ‘irfān ve tekml-i nūr-ı dīde-i iķān edemedim demektir. Dīde ile ‘ayn zikrinde řan‘at⁸²-ı terādüf ķařd olınmuşdır.

اجازت قدم او بیار تا بدهم
که زیر منت این توتیاست دیده حور

⁸² şan‘at: şıfat H.

26. [H, 10-b] İcāzet-i kadem-i ū biyār tā bi-dehem

Ki zir-i minnet-i in tütüyā'st dide-yi hūr

Ol zāt-ı şerīfīñ kadem-i sa'ādetine yüz sürmege icāzet getir [T, 11-b] ve destūr al ve makām-ı recāda şābit ol tā ki⁸³ saña icāzet ü destūr véreyim-ki hūrīlerin gözi bu tütüyānın minneti altındadır. Ya'nī bu kademīñ hākı ki tütüyāyı dide-yi hūrdur eger ol tütüyā olmasa hūrlar gözünde leṭāfet ü melāḥat şūret-pezīr olmaz idi. Ol cihetle hezār minnet ü recā ile ol tütüyānıñ taḥşīline sa'y u kūşış éderler.

بر آستانه ماهست گردی از ره وی
که ذره ذره آن هست چشمه چشمه نور

27. Ber -āstāne-yi māhest gerdi ez-reh-i vey

Ki zerre zerre-yi ān hest çeşme çeşme-yi nūr

Ol ma'den-i nūruñ pā-zede-yi 'izz ü nāzı olan yoldan mäh-ı āsmānın āsitānesi üzre gerd ü ğubār vardır. Zirā ol tozuñ her bir zerresi bir çeşme-yi nūrdur. Ya'nī yolınıñ tozu ol rütbe-yi nūrānīdir ki mäh-ı āsmān bende ol-ḳadar nūr yoḳdur diyü muğabberü'l-ḥātırıdır. Yāḥud vaḥdet-hāne-yi mi'rāca teşriflerinde eşer-i ḳademlerinden müte'sşir olup şafḥa-ı mäh-ı münīrde müşāhede olınan⁸⁴ leke anıñ yeridir ki ḥālā kelef ta'bīr olunur. Yāḥud mäh-ı münevver-i müdevver ve bizātiḥī anıñ yolınıñ dāne-yi ğubārıdır.

وگر صبور نه تا بگویم این آنست
که ما بروز ازل ناظریم و او منظور

28. Ve'ger şabūr ne'i tā bi-güyem in ān'est

Ki mā be-rüz-i ezel nāzırım u ū manzūr

Ey 'Urfī ol zātıñ evşāfının ta'dād eyledüğümden nāşī müddet-i intizār medīd olmağla şabra taḥammülün yok ise āğāḥ ol zātını ta'rīf édeyim. Bu ol zāt-ı hümāyūn-şifātdır ki biz rüz-ı ezelde nāzır idik ol manzūr idi.

⁸³ ki -H.

⁸⁴ olınan: olan T.

عن جابر رضي الله عنه أوّل ما خلق الله نور نبيك محمد صلى الله تعالى عليه و سلم [T, 12-a] فجعل ذلك النور يدور بالقدره حيث شاء الله ولم يكن في ذلك الوقت لوح ولا قلم [H, 11-a] ولا جنّة ولا نار ولا ملك ولا سماء ولا ارض ولا شمس ولا قمر ولا جنّ ولا انس فلما اراد الله ان يخلق الخلق قسم ذلك النور اربعة اجزاء فخلق من جزء الاول القلم و من جزء الثاني اللوح و من الثالث العرش. ثم قسم الجزء الرابع اربعة اجزاء فخلق من الأوّل حمله العرش و من الثّاني الكرسي و من الثالث باقي الملائكة ثم قسم الجزء الرابع اربعة اجزاء فخلق من الأوّل السموات و من الثاني الارضين و من الثالث الجنّة والنار ثم قسم الرابع اربعة اجزاء فخلق من الأوّل نور ابصار المؤمنين و من الثاني نور قلوبهم و هي المعرفة بالله و من الثالث نور النسهم و هو التّوحيد لا اله الاّ الله محمد رسول الله . الحديث. كذا ذكره سليمان الكردي قدس سرّه في ديباجة قصيدة المضريّة.⁸⁵

Ma'lûm oldu-ki mâye-yi kevn ü mekân nûr-ı Muḥammedî olup her zamân taḫsîmde manzûr-ı naẓar-ı 'inâyet-i sübhânî imişler. Ey dervîş-i dil-rîş beş⁸⁶ vaḫit neşât u hengâm-ı inbisâtdır ki derece-yi maḥbûbiyyete fâ'iz olup maẓhar-ı esmâ vu şîfât u zât olan bir peygamber-i zî-şânîñ tevâbi'âtından bulunmuşsuñ ki maẓhar-ı küll ve maẓharu'l-maẓâhir 'unvânıyla berât-ı şânları ve yarlıg-ı hümâyûn ve kerem-nişânları muḫallâ vu muḫallâdır şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellim teslîmen keşîren⁸⁷.

بصورت آيينه حسن بمعنى ما
روان صورت و معنى بذات او مسرور

29. Be-şûret âyine-yi ḥüsn be-ma' nî mā

Revân şûret u ma' nî be-zât-ı ü⁸⁸ mesrûr

[T, 12-b] Şûretde bizim ḥüsnümüzüñ âyinesidir. Bizim ma'nâmuz sebebiyle şûret ü ma' nâ anîñ zâtınıñ mesrûrıdır, şûretde bizim ḥüsnümüz âyinesidir. Ya' nî "teḫallaḫü bi-

⁸⁵ Bütün eşyanın hepsinden evvel Allah Teâlâ, senin Nebî'nin nurunu yarattı. Bu nuru öyle yaptı ki Allah'ın kudretiyle her tarafta devretti. O zamanda Levh, kalem, cennet, cehennem, melek, gök, yer, güneş, ay, cin ve insan hiçbir şey yoktu. Allah Teâlâ bu mahlûkatı yaratmayı dilediğinde bu benim nurumu dörde böldü. Birinden Kalem'i, ikincisinden Levh'i üçüncüsünden arşı yarattı ve dördüncüsünü yine dört parçaya böldü. Onun da birinci parçasından arşı taşıyan melekleri yarattı, ikincisinden Kürsi'yi yarattı, üçüncüsünden geri kalan melekleri yarattı. Yine dördüncü parçayı dört bölüme ayırdı. Birincisinden gökleri yarattı, ikincisinden yerleri yarattı, üçüncüsünden cennet ve cehennemi yarattı. Yine dördüncü bölümü dört parçaya ayırdı. Birincisinden Müminlerin gözlerinin nurunu yarattı. İkincisinden kalplerinin nurunu yarattı ki o, mârifetullah'tır. Üçüncüsünden de dillerinin nurunu yarattı ki o, tevhitir; lâ ilahe illallah Muhammed Resûlullâh'tır. Süleyman-ı Kürdî de kuddise sırruhu Muzariyye Kasidesi'nin dibacesinde bu şekilde aktarmıştır.

⁸⁶ beş -H.

⁸⁷ şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellim teslîmen keşîren -H.

⁸⁸ ü : ve T.

aḥlākī'llāh"⁸⁹ libāsıyla ārāyiş-gīr ü nümāyiş-pezīrdir. Bizim ma' nāmuz sebebiyle ya' nī taşarrufāt-ı Ḥak kendülere tafvīz olup ḳuṭb-ı dā'ire-yi kevn ü mekândır. Şūret ü ma' nā zātıyla mesrūrdur ki vücūd-ı nāzenini ' illet-i ġā'ibe-yi icād olmasa şūret-i ekvān u [H, 11-b] mā-fihā ve ' ālem-i ma' nā' melekūt u ḳudsiyān u rūḥāniyān ve ' arş-ı Raḥmān ne vechile maḥlūḳ olup derece-yi zuhūra nice gelürdi-ki şūret ü ma' nānın bā' iş-i icādı ve keşif ü laṭīfīn mūcib-i in' iḳādı oldur ve bu ma' nāyı mübeyyin āyāt-ı şerīfe vü aḥādīş-i laṭīfe bī-ḥadd olduġı iḥvān-ı şafānīn ma' lūmlarıdır ki beyt-i ātī bu maẓmūnı tavzīhidir. Li-' Azīzinā Ḥvāce Rızāu'd-dīn ḳuddise sırruhu'l-' azīz:⁹⁰

Na't

Mecmū' a-ı esmā vü müsemmasın sen
Pīrāyede şad şūret u ma' nāsın sen

Mevcūd u ' adem zātūn ile ḳā'imdir
Şūretde nihān ma' nāde peydāsın sen

ز آستین نرسیدی بجیب دست وجود
اگر نه کوهر او داشتی هوای ظهور

30. Zi-āstīn ne-resīdī be-ceyb dest-i vücūd
Eger ne gevher-i ū dāştī hevā-yi zuhūr

Vücūd eli yeñden ceybe erişmezdi eger ol zāt-ı şerīfīn gevher-i vücūdı zuhūr u bürüz eylemek ' azīmetin ṭutmayaydı. "Levlāke levlāke lemmā ḥalaḳtu'l-eflāke"⁹¹ ma' nāsi mūcibince gevher-i zāt-ı Muḥammed ceyb-i ma' nevi-i ḥaḳīḳiden ḥurūc u bürüz eylemesi ma' ḳşūd olmayaydı [T, 13-a] vācibü'l-vücūd te' ālā ' ani'l-ḥissi ve'l-idrāk yed-i ḳudretini ḥavāle-yi Ḥaḳḳ'a vücūd u imkān étmez idi.

Li-mürşidinā ḥazret-i Ḥvāce Rızāu'd-dīn ḳuddise sırruhū:

⁸⁹ Allāh'm ahlākıyla ahlaklanımız.

⁹⁰ ḳuddise sırruhu'l-' azīz : ḳuddis-Al-allah teala bi sırruhu'l-' azīz H.

⁹¹ Sen olmasaydın, sen olmasaydın ben felekleri (ālemleri) yaratmazdım.

Beyt

Vücūduñ ‘illet-i gāiyye-yi taht-ı hüviyyetdir / Seniñdir milket-i ma‘lūl ü ‘illet yā Rasūla’llāh⁹²

طراز صورت و معنى محمد عربى
كه نطق ما بادب نام او كند مذکور

31. Ṭarāz-i şūret u⁹³ ma‘nī Muḥammed-i ‘Arabī

Ki nuṭṭ-i mā be-edeb nām-i ū kuned mezkūr

‘Ālem-i ‘anāşırñ ve ‘ālem-i ervāḥñ yāḥud şūret-i insānñ ve ma‘nī-i ḥaḳīḳat-i merdümānñ zīnet ü ārāyişi olan Muḥammed-i ‘Arabī’dir ‘aleyhi efzalu’s-şalāti ve enmāhā bizim nuṭṭumuz anñ nāmını edeb ile zikr eder.

Fī’l-vāḳi‘ nuṭṭ-ı Ḥaḳ ki Ḳur’ān-ı Kerīm ve Furḳān-ı ‘Aẓīm’dir. Ehl-i tefāsīr raḥimehumu’llāh te‘ālā kelām-ı mecīdde cemī‘-i enbiyā-yı kirāma ism-i şerīfleriyle şarāḥaten nidā olunur Cenāb-ı Risālet-penāh [H, 12-a] ‘aleyhi’s-selāma tevḳiren ve tekrīmen kendü nām-ı nāmıyla⁹⁴ ḥiṭāb olunmayup belki yā eyyuhe’n-nebiyyu ve yā eyyuhe’r-rusūl ve sā’ir bu mişillü ḥiṭāb-ı ‘aẓamet-elḳāb ile nidā olındı diyü taḳrīz-nüvis-i kitāb-ı ittifāḳ olmuşlardır. Mışra‘-ı şānīde olan “be-edeb” ta‘biri bu tafşile işāretidir.

کنونکه معرفتت حاصلست خیز و برو
باستعانت آن کحل تحفه مقدور

32. Kunūn-ki ma‘rifetet ḥāşilest ḥiz u bi-rev

Be-yisti‘ānet-i ān kuḥl tuḥfe-yi maḳdūr

Ey ‘Urfī el-ān ki seniñ içün ma‘rifet ve ‘ilm ḥāşıldır ol zāt-ı şerīfin kim olduğın bildiñ. Pes anñ ḥāk-i pāyı ki ḳadr u şān şāḥibi bir hedāyāya şāliḥ küḥldür aña isti‘ānet ile ḳalk

⁹² mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün

⁹³ u -T.

⁹⁴ nāmıyla: nāmlarıyla H.

ve yürü. Me'mûldür ki hâk-i pâyını dîde-yi [T, 13-b] başirete iktihâl edesün nûr-ı yakîniñ ziyâde⁹⁵ ve kuvvet-i nigâh-ı 'irfânîñ müzdâd ola. Furşat ğanimetdir ve te'ħîr maħzen kabâhatdir diyü nidâ-yı ğaybî terğîb ü taħrîş eyledükde vesîle-yi muvâşalat ve vâsiṭa-ı muħâlasat⁹⁶ ittiħâziyla le'âlî-i kevneyn-bahâ-yı medâyiħ-i şerîfesin keşîde-yi silk-i nazm edüp mürâ'ât-ı resm-i edeb ile ħuzûr-ı müstelzimü's-sürûrlarına tevcîh-i veche-yi 'azîmet eyledim.

بعون لطف الهی بلمحة كفتم
قصيده كه بود مطلعش بدین دستور

33. Be-'avn-ı luṭf-i ilâhî be-lemħa'î guftem

Ḳaşıde'î ki buved maṭla' eş bedîn destûr

Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ıñ i'ânet-i luṭfiyla fî'l-ħâl bir ḳaşıde inşâd eyledim ki ol ḳaşıdenüñ maṭla'ı bu üslûb ve bu tarz üzredir.

Ma'lûm-ı aşħâb-ı edebdir ki bir pâdişâh ve bir şâhib-câhdan temennâ-yı ikrâm eden kimse bilâ-vâsiṭa⁹⁷ dest-zen-i dâmen-i recâ olur ise ekşeriyyâ ħâ'ib ü ħâsir olduĝı ħâlde 'avdet eder. Eger ma'rifetden ve şanâyi' den bir tuħfe-yi muħteri'a vâsiṭasıyla dehen-ĝuşâ-yı darâ'at u ibtihâl olur ise ĝâlibâ ħuşûl-i âmâliyle münbasıṭu'l-ħâl ric'at eder. Mollâ 'Urfi-yi Şirâzî daħı bu tarîki düstürü'l-'amel tutmaĝla bâfte-yi kâr-ĝâh-ı ṭabî'ati [H, 12-b] olan ḳumaş-ı zer-dûz-ı eş'ârını pây-endâz-ı sümme-i semend-i Ḥazret-i Şehsüvâr-ı lâ-mekân-mesîr 'aliyye-yi efzâlü't-teħâyâ fî-küllü vaḳtin 'asîrin ve yesîr edüp bu de'b-i meliħ üzre cebîn-sây-ı pişĝâh-ı nübüvvet-dest-ĝâh olup 'arz-ı sitâyiş edüp⁹⁸ buyururlar⁹⁹ ki:

ز هی لوای نبوت ز نسبت منصور
مزاج عشق ز آمیزش دلت رنجور

34. Zehî livâ-yi nubuvvet zi-nisbetet mañşûr

Mizâc-i 'ışḳ zi-âmîziş-i dilet rencûr

⁹⁵ ziyâde: ziyâd H.

⁹⁶ muħâlasat: muħâlalat T.

⁹⁷ vâsiṭa: vesîle H.

⁹⁸ edüp: eder H.

⁹⁹ buyururlar -H.

[T, 14-a] “Zehî” edât-ı taḥsindir ne devlet ve ne sa‘âdet ki nübüvvet sancağı Cenâb-ı devlet-me‘âbîña mensûb olmağla¹⁰⁰ manşûr u muẓafferdir. Ve ‘ıṣṣ u maḥabbetüñ mizâc u ṭabî‘ati senüñ fu‘âd-ı ḥamiyyet-mu‘tâdîña ihtilâṭ eyledüğünden nâşî rencûr u bîmârdır. Ya‘nî ‘ıṣṣ ḥadd-i zâtında mülâkî olduğu kimesnelerin gönlini ve vücûdını rencûr u bî-tâb édüp kendü ḥâkim ü âmir bir pâdişâh-ı fermân-fermâ iken seniñ fermân-berîñ ve ‘âşık-ı şâdıķıñ olmak ile kendüsi bîmâr ve âşâr-ı ‘ıṣṣıñla muḥtâc-ı tîmâr olmuşdur. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî böyle ola ki ‘inde’llâh derece-yi maḥbûbiyyete vâşıl olanlarıñ cümle eşyâ’-ı şağîr ve¹⁰¹ ger kebîr eger za‘îf eger ḳavî mağlûb u zebûnıdır.

بنور و سایه چو امر سکون و سیر کنی
زمانه فاصله یابد میان سایه و نور

35. Be-nûr u sâye çu emr-i sukûn u seyr kunî
Zemâne fâşile yâbed miyân-i sâye vu nûr

Çünkü sen nûra ârâm eyle ve sâyeeye sür‘at eyle diyü emr ü fermân édüp kendü taşarrufuñı icrâ murâd edesin zamâne sâye ile nûr ortasında fâşıla vu müfâraḳat bulur. Ya‘nî bu sūy¹⁰²-ı çâr-şū-yı imkānda ḥükm-i şerîfîñ bi-izni’llâhi Te‘âlâ ol ḳadar nâfîzdir ki sâye ile nûr birbirin müstelzim olup her biriniñ ‘ademi âḫeriñ ‘ademini elbetde iḳtizâ eder¹⁰³ iken te‘şîr-i emr-i şerîfîñ ile miyânelerinde râbıṭa-ı lüzûm güsiste olur idi. Ḥazret-i Nübüvvet-penâh’ıñ mevcûd iken ḥıfz u ḫırâseti ḳazâya tefvîz olunup ‘âlem-i imkāna teşrîfleri maḳşûd-ı aşlî ve ‘illet-i ġâ‘iyye-yi kâ’inât olup min-ciheti’z-zât ve’ş-şifât kendülerden ġayrı iḫrâc u ızhâr olınacaḳ gevher-i girân-ḳadr ḳalmamağla ḫazîne-yi şun‘-ı İlâhî memhûr ve ḳufl-zede ḳılındı. Âşiyân-ı fermân-ı ḳazâ ceryânlarıñ te‘şîri olduğu mu‘cizât-ı bî-ġâyetlerinden ba‘zı olan meşy-i eşcâr ve tekellüm-i aḫcâr ve tesbî‘ ḫaşa ve istirdâd-ı ve şems ve şekḳ [u] şems u ḳamer [H, 13-a] ve sâ’irlerinde lâ-ye‘ud ve lâ-yaḫşidir¹⁰⁴ [T, 15-b] mevcûd iken ḫıfz u ḫırâseti ḳazâya tefvîz olunup ‘âlem-i

¹⁰⁰ olmağla: olmağa T.

¹⁰¹ ve -H.

¹⁰² sūy -T.

¹⁰³ eder: eden T.

¹⁰⁴ mevcûd iken ḫıfz u ḫırâseti ḳazâya tefvîz olunup ‘âlem-i imkāna teşrîfleri maḳşûd-ı aşlî ve ‘illet-i ġâ‘iyye-yi kâ’inât olup min-ciheti’z-zât ve’ş-şifât kendülerden ġayrı iḫrâc u ızhâr olınacaḳ gevher-i girân-ḳadr ḳalmamağla ḫazîne-yi şun‘-ı İlâhî memhûr ve ḳufl-zede ḳılındı: Âşiyân-ı fermân-ı ḳazâ ceryânlarıñ te‘şîri olduğu mu‘cizât-ı bî-ġâyetlerinden ba‘zı olan meşy-i eşcâr ve tekellüm-i aḫcâr ve tesbî‘ ḫaşa ve istirdâd-ı ve şems ve şekḳ [u] şems u ḳamer ve sâ’irlerinde lâ-ye‘ud ve lâ-yaḫşidir -T.

imkāna teşrīfleri maḳşūd-ı aṣlī ve ‘illet- i ḡā’iyye-yi kā’ināt olup min-ciheti’z-zāt ve’ş-şifāt kendülerden ḡayrı iḫrāc u ızhār olınacaḡ gevher-i girān-ḡadr ḡalmamaḡla ḡazīne-yi şun’-ı İlāhī memhūr ve ḡufl-zede ḡılındı.

ز سر کلاه حکومت بدامن تو نهاد
قضا که هست دو عالم بحکم او مجبور

36. Zi-ser kulāh-i ḡukūmet be-dāmen-i tu nihed

Ḳazā ki hest du ‘ālem be-ḡukm-i ū mecbūr¹⁰⁵

Başından ḡukūmet külāhını ve tāc-ı manşib u cāhını ‘alā-ḡarīḡi’l-iftikār seniñ dāmen-i şeref-pirāhenine ḡodı. ‘Ālem-i imkān ve mā-fihā anıñ ḡükmiyle maḡkūm ve emriyle mecbūr¹⁰⁶ u mecbūrdur. Ve bu beyt beyt-i ātiye merbūḡ u menūḡdur.

که این کلاه بسر مان و گوشه برشکنش
که در دو کون تویی آمر و منم مأمور

37. Ki ĩn kulāh be-sermān u ḡūşe ber-şikeneş

Ki der du kevn tuyī āmir u menem me’mūr¹⁰⁷

Andan içün ḡodı ki bu külāh-ı ḡukūmet¹⁰⁸ ser-i devlet-mendiñize vaż’ buyurup [H, 14-a] ve ḡūşesini ‘alā-ḡarīḡi’t-taḡakkūm ve’l-iftihār kec buyurduñ ki iki ‘ālemde āmir sensin ben me’mūrum. Zāt-ı taşarruf-ı şifāt-ı Muḡammedī ‘aleyhi’s-selām ki ḡuḡb-ı niżām-ı dūnyā ve merkez-i dā’ire-yi ‘uḡbādır tertīb-i kār-ḡāh-ı şūret ve ma’nā ve tanzīm-i umūr çār-sū-yı her dü serāya bā’iş ü bādī ancaḡ Cenāb-ı Risālet-elḡābları olduḡdan soñra ḡazā ki ḡavādiş-i rūzḡār ve vūḡū’āt-ı leyl ü nehārdır ol vūcūd-ı nāzeninüñ tevābi’ātından olduḡına reyb ü ḡümān yoḡdur.

¹⁰⁵ Zi-ser kulāh-i ḡukūmet be-dāmen-i tu nihed

Ḳazā ki hest du ‘ālem be-ḡukm-i ū mecbūr [Bu beyit Hafid nüshasında 13b varaḡında yer almaktadır.]

¹⁰⁶ mecbūr: maḡbūr H.

¹⁰⁷ Ki ĩn kulāh be-sermān u ḡūşe ber-şikeneş

Ki der-du kevn tuyī āmir u menem me’mūr [Bu beyit Hafid nüshasında 13b-14a varakları arasında yer almaktadır.]

¹⁰⁸ ḡukūmet: ḡukūmeti H.

اگر چه هست مبرهن که در مسیر وجود
مؤثرند صفات اله نی ماثور

38. Eger çi hest muberhen ki der-mesîr-i vucûd

Mu'essîrend şîfât-ı İlâh ney me'sûr

اجل رسیده چو نامت بجهت بنویسد
خجل شود ز نگه کردنش اجل از دور

39. [T, 16-a]¹⁰⁹ Ecel resîde çu nâmet be-cebhe'î bi-nivîsed

Ĥacil şevêd zi-nigeh kerdeneş ecel ez-dûr

Gerçi müberhen ü müdelleldir ki mesîr-i vucûdda şîfât-ı hağ mü'essîrdir me'sûr degüldür lâkin bir eceli gelmiş kimesne kendü cebhesine seniñ nâm-ı şerîfiñ{i} taħrîr eylese ecel ol kimseye qarîb olmağ degül ırağdan bağmağa dağı ĥicâb édüp utanur.

Ya'nî şîfâtü'llâhdan biri ki Mümît'dir elbetde ĥükmini icrâ édüp ecel-resîdeye kağ'â emân u zemân vërmez ve bir kimesne bunuñ te'sîrine mâni' olamaz bu ma'nada kimesnenüñ iştibâhı ve bu müdde'âda bir ferdüñ gümânı yoğdur. Ve gayrı dürlü olmağ mümkün degüldür lâkin sen-dağı Muħyî vü Mümît'üñ mağharısuñ şîfat-ı iħyâ bi-izni'llâh dağı senden zuħûr eylemişdir. Ez-cümle mi'râca teşriflerinde¹¹⁰ vâlideyn hağğında olan ki ekşer-i e'imme-yi siyer ârâyiş-i şağîfe-yi ittifağ eylemişlerdir. Bu tağrîrce ecel-resîdeyi ĥalâş degül belki niçe zemânlar defîn-i mağmûre-yi ĥağ ve neçe eyyâmdan berü gûşe-güzîn olanları bile iħyâ edersin demekdir. Yâğud ecelden ĥalâşa çâre yoğdur ammâ seniñ ism-i şerîfiñ ecel-i resîdenüñ alında¹¹¹ müntağış iken girîbân-ı cânına el şunmayub evvelâ ism-i şerîfiñ resmini izâle ba' deħü kağz-ı rûğ [H, 14-b] éder demekdir. Yâğud cebhe ki kitâbe-yi ĥazîne-yi dimâğdır ve mağall-i ĥayâldir seniñ nâmını ecel-i resîde kuvvet-i ĥayâliyyesinde muğâfaza éderken ecel kağz-ı [T, 16-b] rûğ

¹⁰⁹ Varak numarası (15-a) olması gerekirken yanlışlıkla (16-a) olarak yazılmıştır. Varak sıralaması karışmaması için (16-a) olarak yazılmıştır.

¹¹⁰ teşriflerinde : teşrifde T.

¹¹¹ alında : altında T.

eylese fî'l-ḥaḳīḳa ol kimesne mürde olmayup “el-mü'minūne lā-yemūtūne”¹¹² feḥvāsınca ḥayāt-ı cāvidāni bulur demekdir. Va'llāhu a'lemu bi's-ṣavāb¹¹³.

شعاع شعله قهر تو گرفته بسحاب
رماد برق شود سرمة صبا و دبور

40. Şu' ā-i şu' le-yi ḳahr-i tu girifte be-seḥāb¹¹⁴

Remād-i berḳ şevēd surme-yi şabā vu debūr

Seniñ ḳahrıñ şu' lesiniñ pertevi eger seḥāba düşse seḥābdan zuhūr eden berḳi yaḳar ve kül eder. Ve ol kül şabā vu debūra¹¹⁵ sürme olur sürmeden murād¹¹⁶ Ma' nā-yı aşlısi olmayup belki raḳīḳliginden ve inceliginden¹¹⁷ kināyedir. Ya'nī gün toğrusı ve baḫı rüzgārlarınıñ ellerinde sāir ḡubār gibi berḳıñ ḥākisteri daḫı cāy-gir olup eḫrāf-ı 'āleme perişān u perrān olur.

عداوت تو کند بحث کز مآثر من
مزاج حلم خداوند میشود محرور

41. 'Adāvet-i tu kuned baḥş k'ez m'āşer-i men

Mizāc-i ḥilm-i Ḥudāvend mī-şevēd maḥrūr

“Ehl-i 'adāvet-i tu” demekdir. Hazf-ı muzāf vardır. Saña 'adāvet eden bī-baḫtlar baḥş ü da'vā ederler ki bizim me'serimizden Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın ḥilminiñ mizācı maḥrūr olur. Ya'nī seniñ düşmenlerinde saña ḥased ü buğz u 'adāvetden ve bir ḫariḳ ile vücūd-ı hümāyūnuña ḡālib olamadıklarından nāşī bir ḫarāret-i derūn ve bir ḫummā-yı rüz-efzūn vardır ki kendüler daḫı iḳrār u da'vā ederler ki ḥilm-i Ḥudāvend dünyālar ḳadar günāhdan ve ḳabāḫatden 'avf edici iken bizim ḫarāret-i düşmenligümüzden ḡayret-i

¹¹² İman edenler ölmezler.

¹¹³ bi's-ṣavāb -H.

¹¹⁴ be-seḥāb: sübhān H.

¹¹⁵ debūra: debūrda T.

¹¹⁶ sürmeden murād -T.

¹¹⁷ ve inceliğinden -T.

hilm zühür edüp muḳtezâsı¹¹⁸ ‘afv iken [T, 17-a] kahr u tedmîre şürü‘ eder. Fî'l-ḥaḳîḳat ğayret müstelzim ḥarâret olmağla maḥrûrî ğayret ile te'vîl münâsib oldı¹¹⁹.

بعهد امر تو حکم قضا چنان منسوخ
که از نزول کلام مجید حکم زبور

42. Be-‘ahd-i emr-i tu ḥukm-i ḳazâ çunân mensûḥ
Ki ez-nuzûl-i kelâm-i mecîd ḥukm-i zebûr

Seniñ emr-i şerîfiñ zamânında ḳazâ vu ḥavâdişâtın ḥukm ü te'şîri nuzûl-i Kelâm-ı [H, 15-a] Mecîd'den¹²⁰ Zebûr'uñ¹²¹ ḥükmi ne gûne mensûḥ ise ol dağı öyle metrûkdur. Ya‘nî sen-ki bir şey' murâd eylediñ ol kârda ḥavâdişât seniñ emrûñe maḥkûmdur. Kelâm-ı Mecîd'iñ nuzûlinden Zebûr'uñ ḥükmi mensûḥ olduğı gibi demesi ḳazâ'-i İlähî mevcûd u ḥaḳdır. Ve ğâyet mâ fî'l-bâb teveccüh-i ḥâtır-ı peygamberi-ki muṭâbıḳ-ı rızâ-yı Ḥaḳ'dır ol cihetden zühürât u ḥavâdişât muvâfıḳ-ı re'y-i peygamber-i âḥiru'z-zamândır dêmege işâretidir. Yoḥsa ḳazâ'-i mübrem-i İlähî'niñ¹²² ol ḥâletde buṭlânına ḥukm êtmek degüldür.

اگر ز روی ضمیرت نقاب برخیزد
برنگ سایه شود آفتاب طعنه نور

43. Eger zi-rûy-i zamîret niḳâb ber-ḥîzed
Be-reng-i sâye şevêd âftâb tu‘ me-yi nûr

Eger zamîr-i münîriniñ yüzünden niḳâb ḳalḳarsa ve ḥâtır-ı feyz me'şerinde vedî‘a-ı Sübhâni olan nûr-ı ḥaḳîḳat min-küllî'l-vücûh zâhir olur ise ol ḥinde âftâb ki şâḥib-i şu‘â‘dır sâye-yi renginde ve sâye gibi nûr tu‘mesi olur. Güneş toğduğda sâye-yi nûr-ı âftâbdan ne gûne maḥv olur ise âftâb dağı seniñ nûr-ı zamîrinden öyle ma‘dûm olur. Zîrâ nûr-ı âftâb ve¹²³ nûr-ı Muḥammediden bir zerre olduğına şek yoḳdur ki [T, 17-b]

¹¹⁸ muḳtezâsı: muḳtezâ T.

¹¹⁹ görüldi: oldı T.

¹²⁰ Mecîdden: Mecîd T.

¹²¹ Zebûruñ: Zebûrî T.

¹²² İlähîniñ: İlähî T.

¹²³ ve -H.

“Evvelü mâ ḥalaḳa’llāhu nūrī” manṭūḳunca envār cemī’-i münevverâtın mâye-yi aṣlîsi ve fūrūḡ¹²⁴-ı ŧems ü ḳamer ol nūruñ fūrūḡıdır¹²⁵.

Niyāzî kuddise sırruhū:

Beyt:

Nūr-ı vechiñden alındı encüm ü ŧems ü ḳamer
Baḥr-i ‘ilmiñden bilindi ḥikmet-i levḥ ü ḳalem

muḳaddime-yi müsellimedir.

شہا تویی کہ زکات بضاعت کرمت
دو کون را ز کرانمایکی کند معمور

44. ŧehā tuyī ki zekāt-i bizā’at-i keremet

Du kevn-rā zi-girān-māyegī kuned ma’ mūr

Ey pādiŧāh-ı kerrübî-sipāh, sen ol ḥvāce-yi zî-ŧān-ı ŧāḥib-māl ü menālsın-ki keremiñ beḏā’asınıñ zekātı iki ‘ālemi¹²⁶ girān-māyeliginden nāŧi ma’ mūr u ābādān eder. Ya’ nī beḏā’a-ı keremiñ ol ḳadar vefret ü keŧret üzredir ki ifrāz olınan zekātı iki ‘ālemi māyedār étmekle ma’ mūr eylemiŧdir. Bediḥi-i celīdir ki [H, 15-b] bā’ iş-i ābādānī-i mülk eŧer-i mālđir. Murād-ı Mollā ‘Urfī kerem-i Muḥammediniñ bī-ḥadd ü bī-ḡāye olduḡını beyāndır.

منم کہ کرده ام از ننگ شرکت نوعی
نصیب فرقة انسان هزار کونه قصور

45. Menem ki kerde’em ez-neng ŧirket-i nev’i

Naŧib-i firḳa-i insān hezār ḡüne ḳuŧūr

¹²⁴ fūrūḡ: fūrū’ T.

¹²⁵ fūrūḡıdır: fūrū’ ıdır T.

¹²⁶ ‘ālemi : ‘āleme T.

Ve ben ol müstağrak-ı lücce-yi ḥaṭā vu ḥızlān ve ālūde-yi çirk-ābe-yi günāh u ‘ işyānım-ki miyānemüzde olan şirket-i nev‘ iyye ‘ārından fırça-ı insāna¹²⁷ ve cemā‘at-ı merdümāne biñ dürlü kuşūr naşib eylemişim. Ya‘ nī gürūh-ı insāna benim gibi bir nā-kes kendü efrād-ı nev‘ lerinden bulunduđı için ‘azīm ‘ār u nāmūs ve şerm-sārī vü efsūs ‘ārız olup kendülerine teveccüh eden cemī‘-i taqşirāt cümle benim ef‘āl-i nā-pesendimden sirāyet eylemiştir.

ز روزگار من آثار یاس می تابد
چو حالت سنوات از مآثر باحور

46. Zi¹²⁸-rūzgār-i men āşār-i ye’s mī tābed

Çu ḥālet-i senevāt ez-me’āşir-i bāhūr

[T, 18-a] Benim bu kadar {ğarça-ı} lücce-yi kuşūr olduğumdan benim rūzgārumdan ve eyyām-ı ‘ömrümden ye’s āşār-ı-ki lāyık-ı rahmet ü qābil-i merḥamet olmaduđumdur, sineniñ ḥālet-i eyyām-ı bāhūruñ me’şerinden ne gūne tābide ise āşār-ı ye’s dađı öylece āşikārdır. Ye’s bi-zātihī maḥsūsātından degüldür. Lākin Mollā ‘Urfī kendünün ye’sinden mübālağa murād édüp eyyām-ı bāhūr ki yābis ü mükedder ü letāfetsizdir ve bir senede temmūz miyānesinde ancak altı gündür. Vaḳti geldikde eyyām-ı sā’ireden kemāl-i vaḥāmeti sebebiyle cümleñ ma‘lūm u ma‘sūsı olup hüveydā vü āşikār olduğı gibi benim āşār-ı ye’süm dađı cemī‘-i evḳātından ve bütün evḳāt-ı ‘ömr ü ḥayātumdan hiss olunur demekdir.

تنزل املم کر شود نصیب ریاض
بطبع بر اثر غورکی شود انکور

47. Tenezzul-i emelem ger şevēd naşib-i riyāz

Be-ṭab‘ ber eşer-i gūregī şevēd engūr

Benim tenezzül-i ümidim farazā ravzalarıñ nesimi olsa engūr kendü ṭabī‘atinde koruqluk ve ekşilik eşeri üzre olur. Ya‘ nī ümidüm ol kadar nā-resā ve maqşūda [H, 16-

¹²⁷ insāna : insān T.

¹²⁸ Zi -T.

a] erişmeyicidir ki ol tenezzül bağıñ mürebbîsi olan havâ olsa engür zâtında şîrîn olmak iktizâsı muhaqqak¹²⁹ iken yine engür kemâlin bulur ve tamâm-ı şüreti nişâbına erişür. Lâkin qoruq ne gûne ekşi vü turş ise engür dağı ol çâşnide zühür éder demekdir.

Beyt:

‘Uqde-yi şekküm eger olsa qazâ pâya qarîn
Şekl-i evvel ola hem-hâl-i pesîn-i eşkâl

ز حرص نعمت عصیان که زهر معنویست
بدو صیام کند طبع ذله بند سحور

48. Zi hırş-i ni‘ met-i ‘ișyân ki zehr-i ma‘ neviyest
Bedû şiyâm kuned tab‘ -i zille-bend saḥûr

[T, 18-b] ‘İșyân ni‘ metiniñ hırşından ki zehr-i kıtil-i ma‘ nevidir anıñla şâ’im olur saḥûr nevâlesini bağlayan ve cem‘ u ihzâr eyleyen tabi‘atim. Ya‘nî benim tab‘um ol kadar günâha mâ’ildir ki ‘ișyân ni‘ metiyle nevâle-yi saḥûr tedârük édüp şiyâmını anıñla éder. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî oldur ki ‘ișyân-ı zâtında naqmet iken benim hırş u talebimden nâşî ni‘ met fehm édüp şiyâm-ki ‘ibâdât-ı mefrûzadandır icrâ murâd édildükde vaqt-ı saḥûrda ol zehr ‘ișyân ile tesahḥur édüp ol ‘ibâdete günâhla mübâşeret éderim.

بشوی روی سیاهم ز آب احسانت
که تیرکی برد از چهره شب دیجور

49. Bi-şüy rûy-i siyâhem zi-âb-i ihsânet
Ki tîregî bered ez-çehre-yi şeb-i deycûr

Ey ser-çeşme-yi mâ’u’l-hayât-ı risâlet, âb-ı ihsânıñla ‘Urfî’niñ rûy-ı siyâhını şüst ü şü eyle ki zirâ ol âb-ı ihsân şeb-i deycûruñ çehresinden siyâhlığı def‘ u ref‘ éder. Ya‘nî seniñ âb-ı vesah-şüy-i eltâfiñda ol kadar te’sîr-i tahâret vardır ki siyâhî-i şeb ü lekke-yi nâ-şüstenî-i dücâ bir vechle zâ’il olmaz. Ve zâtı bir reng-i gayr-i mundefi‘a iken anı

¹²⁹ muhaqqak: mutahaqqıq H.

dağı izāle eder. Benüm yüzümüñ siyāhlığı ki keşret-i ʿiṣyāndan zūhūr etmiş bir hālet-i ʿārīzidir anı şüst [ü] şū eylemesinde¹³⁰ şübhe yokdur. Bu vechden ṭālib-i reşḥā-ı [H, 16-b] iḥsānıñ ve muntazır-ı reşāşe-yi ebr-i cūd [u] firāvānıñım.

بس است صاحب اعمال ناسزا بودن
چه احتیاج که کس جاودان بود مقهور

50. Bes est şāhib-i aʿmāl-i nā-sezā būden

Çi iḥtiyāc ki kes cāvidān buved maḫhūr

[T, 19-a] Zerre kadar inşāf u ğayreti olup muʿterif olan kimesneye aʿmāl-i nā-sezā vu efʿāl-i nā-revā şāhibi olmaḫ taʿzīr ü teʿdīb cihetinden kāfīdir ve sūʿ-i aḫvāline tamām cezādır. Böyle olduğdan soñra ol kimesne ebedüʿl-ābād maḫhūr u maṭrūd olmağa ne iḥtiyāc ve ne zāruret vardır. Yaʿnī ben ki nā-münāsib hareketimden nāşī henüz ğarḫ-ı ʿarāḫ-ı hacāletim ve tamām şikence-yi ıztırābdayım bu vechle lāyıkımı ve cezāmı buldum. Baʿdeʿl-yevm ḫaḫkımda olan maḫhūriyyeti biʿl-küllüyye defʿ u refʿ buyurup mazḫar-ı ʿināyet ü iḥsān ile¹³¹ ve ğünāh u taḫşīrātımı ʿafv eyle ki

Mışraʿ :

پیچیده شود بپای هر کس عملش

Piçide şevved be-pāy-i herkes ʿameleş

نعوذ بالله اکر روز حشر طی نکند
شفاعت تو عمل نامه انانث و ذکور

51. Naʿūzu biʿl-leh eger rūz-i ḫaşr ṭay ne-kuned

Şefāʿ at-i tu ʿamel-nāme-yi ināş u zükūr

Biz Cenāb-ı Ḥaḫḫʾa ve kerem-i Feyyāz-ı muṭlaḫa şığın[ur]uz ki eger ḫaşr ğününde seniñ şefāʿ at-ı ʿālem-şümūliñ ināş u zükūruñ nāme-yi aʿmāl-i ʿiṣyānını birden ṭayy etmeyüp

¹³⁰ eylemesinde : eylemeyende T.

¹³¹ ile : eyleye T.

ve def'aten mazhar-ı ' avf-ı Hudā olmayup yegān yegān her kesiñ ʔomār-ı kabāyihı taħarrı ve nişāne-yi tır-i hāme-yi tedkik ü hisāb ve yekūn-pezir-i erķām ziyāde vü noķsān olınacaķ¹³² olur ise nevbet baña gelüp benim daħı ceride-yi günāhım güşāyiş bulur ise.

ز شرم کثرت عصیان من بر عشه فتد
حسابگاه قیامت چو ارض نیشابور

52. Zi-şerm-i keşret-i ' işyān-i men be-ra' şe fited

Hisāb-gāh-i kıyāmet çu arz-i Nişābūr

Keşret-i ' işyān u vefret-i ʔuğyānımıñ hiçābından nāşī lerzīş ü iztırābımdan hisāb-gāh-ı kıyāmet arz-ı Nişābūr gibi ra' şe [T, 19-b] vü zelzeleye düşer.

Nişābūr'a taħşīş zelzele beyne'n-nās ol każā'-i muvaħhişeden ekşer-i evķātda [H, 17-a] arz-ı Nişābūr hālī olmayup şahş-ı sermā-zede gibi ağleb-i ezmānda irti' āşdan infikākı olmaduğı kışsa-ı meşhūreye binā' endir diyü meşrūh-i ceride-yi tevāriħdir¹³³

دم سوال که از تاب انفعال شویم
نفس شکست کلو از زبانه مغرور

53. Dem-i su'āl ki ez-tāb infi'āl şevīm

Nefes şikest gelü ez-zebāne-yi mağrūr

Su'āl vaķtinde ki ħarāret-i infi'āl ve germiyyet-i hiçābdan ve mağrūr u ser-keş olan 'alev-i şerāre-ħiz-i düzaħdan nefes-i şikeste-gelü oluruz. Ya'nī bu ķadar nā-ma'ķül a' māl ki vardır rüz-ı hisābda mu'āheze olunursaķ infi'āl ü hiçābımızıñ ħarāretinden ve āteş-i caħimiñ bālā-rev olan 'alev ve zebānesinden boğazımızda nefesimize şikesteğī ve kesiklik¹³⁴ 'ariz olup kaç'an nuķka mecālimiz ve cevāba ķudretimiz ķalmayacağı bī-şekkdir. Lākin:

¹³² olınacaķ: olacaķ T.

¹³³ diyü meşrūh-i ceride-yi tevāriħdir -H.

¹³⁴ kesiklik : kekelik T.

امید هست که مهر لب سؤال شود
عنايتی که چو عصیان ماست نامحصور

54. Umīd hest ki muhr-i leb-i su'āl ševed

‘Ināyetī ki çu ‘iṣyān-i mā’st nā-maḥṣūr

Ümīd vardır ki su'āl mu'āheze lebine mühr ola bir ‘ināyet ki bizim ‘iṣyānımız gibi ḥadd u ḥaşrdan müberrā vu mu‘arrādır. Ya‘nī cümle-yi nās seniñ maẓhar-ı şefā‘ atıñ olmağla kimesneye su'āl teveccüh eylemeye ve muḥāsebāt-ı a‘mālīñ müfredātınıñ yekūnına ḥavāle-yi ḳalem-i tedkīḳ olınmaya.

اگر به پنجه خورشید دل بیفشارم
بجای خون ز مشامم چکد شب دیجور

55. Eger be-pençe-yi ḥurşid dil biyefşārem

Be-cāy-i ḥūn zi-meşāmem çeked şeb-i deycūr

Eger pençe-yi ḥurşid ile gönülümü şıḳarsam ve ol şıḳlet ile meşāmımdan [T, 20-a] ḥūn yerine şeb-i deycūr tamlar. Ya‘nī gönülüm ol ḳadar siyāh ve ālūde-yi çirk-ābe-yi ḳirgūn-i günāhdır ki pençe-yi şu‘le-baḥş-ı ḥurşid ile daḡı şıḳsam yine meşāmımdan ru‘āf¹³⁵ yerine zulumāt-ı leyl feverān éder. Ma‘a-hāzā ḥurşid ile şeb cümle-yi tezāddan ve miyānelerinde tenāfür ü tebāyūn taḥaḳḳuḳı sebebiyle birbiriyle ittiḥādı vechen mine’l-vücūh mertebe-yi imkānda olmayup ḥurşidiñ zuḥūrında [H, 17-b] siyāhī-i şebden eşer bāḳī ḳalmaq bir tariḳ ile mümkün degül iken yine ol siyāhlığı nūr-ı ḥurşid ile dil-i ma‘şiyet-ḳarīnden izāle eylemek benim için maḳdūr degüldür.

وفا نمی کند امید مغفرت با یأس
نه ز آنکه عفو الهی نسازدم مغفور

56. Vefā ne-mī-kuned ummīd-i mağfīret bā ye’s

Ne z’ān-ki ‘afv-i İlāhī ne-sāzedem mağfūr

¹³⁵ ru‘āf : ‘ārif T.

ز طول معصیت استغفرالله اندیشم
که گرد قصر نشیند بذیل عفو غفور

57. Zi tül-i ma'şiyet estagfirulleh endişem

Ki gerd-i қаşr nişined be-zeyl-i 'afv-i gafūr

Ümmid-i mağfiret havf u ye'sime vefā vu kifāyet édüp başa baş gelemiz. Andan için degül ki Allāh'ın 'afvı beni mağfūr étmez belki ma'şiyetimiñ uzunluğundan estagfiru'llāh ve tevbe hataşına qorqarım ki gafūruñ 'afvınıñ etegine kışalık tozını qona. Ya'nī mağfiretimi ümmid ü mülāhaza étdükçe ye'süm gālib gelür. Lākin Cenāb-ı Haq sübhānehū ve te'ālā beni 'afv u mağfiret eylemez gā'ilesinden degül belki 'afv-ı İlāhī'niñ setr-i günāh cümle-yi nās için olan dāmen-i 'afvı uzun olan ma'şiyetime kışa gelür. Egerçi bu zan maḥzen qabāhat ve bu ḥayāl-i fāsīd her vechle cināyetdir. Haq Tebāreke ve Te'ālā 'afv eyleye diyü qāşr isnādına tevbe vü istiğfār éder. Murād-ı Mollā 'Urfī [T, 20-b] ancaq günāhınıñ¹³⁶ ve¹³⁷ ma'şiyetiniñ ḥadden efzūn ve kıyāsdan birün olduğıni ifādedir. Yoḥsa Cenāb-ı Settāru'l-'Uyūb'uñ pūş-i günāh olan dāmen-i kevneyn pīrāmun-i 'afvına ḥāşā ki nisbet-i noqşān u qāşr eylemek ola. Bu kelām nāzımıñ ye's-i ricāsına gālib olduğı maḥalde zuhūr eylemişdir. Fe-emmā yine qabāhatine mu'terif olup merhem-i bihbūd-ı istiğfār eyleye tedbīr-i marāz-ı ma'şiyet eylemişdir. Ba'zı kerre recāda da¹³⁸ gālibiyyet nümāyān olur. **Nābī** merḥūmuñ bu beytindeki gibi:

Baḥr-i sefide geldi kim oldı yem-i siyāh

'Afv-ı Ḥudāya nisbet ile böyledir günāh

همین بس است اکر ناجیم و کر مغضوب
که با ولای تو فردا همی شوم محشور
بعون نعمت عشق تو فارغم ز نعیم
نه جوی شیر شناسم که طارم انکور

¹³⁶ günāhınıñ : günāhın H.

¹³⁷ ve -H.

¹³⁸ da -T.

58. [H, 18-a] Hemîn bes-est eger nâcîyem ve'ger mağzûb
Ki bâ-velâ-yi tu ferdâ hemî-şevem maḥşûr

59. Be-^çavn-i ni^çmet-i ^çışk-i tu fâriğem zi-na^çîm
Ne cûy-i şîr şinâsem ne tãrem-i engûr

Benüm necâtıma ancak bu kâfidir ister nâcî olayım ister mağzûb. Zîrâ seniñ maḥabbetiñle kıyâmet güninde maḥşûr olurum. Ey maḥbûb-ı Cenâb-ı Perverdigâr seniñ ^çışkıñıñ ni^çmetiniñ i^çânetiyle zevk-i behiştten fâriğ ve mustağniyem ne lebin ırmağın bilürüm ne aşma çardağın.

Bejt: “Ḥabibiñ sev dilerseñ mağfîret taḫrîbin ey Âlî / Raḳîb olmak gibi mevlâya rengin intisâb olmaz” feḫvâsınca Mollâ ^çUrfî kendüniñ selâmetini maḥabbet-i Muḥammedî ve velâ-yı Aḫmedî ^çaleyhi's-selâmda bulup Cenab-ı Risâlet-me'âb'a ^çarz-ı ^çubûdiyyet ederek giryân giryân ve¹³⁹ henbâz-ı teşekkür olur ki ben gerekse su^çedâdan ve gerekse eşkiyâdan olayım. [T, 21-a] Lâkin elbetde ve elbetde şahrâ-yı ^çaraşâta seniñ maḥabbetiñle giderim ve ol ni^çmet-i maḥabbetiñ lezzetiyle cû-yı şîr ve tãrem-i engûr ki murâd lüzûm tarîkiyle ḥûşe-yi engûrdur ve lezâ'iz-i na^çîmdendir, ikisinden daḫı mustağniyim. Zîrâ seniñ şarâb-ı ^çışkıñla sekrân u bî-ḥod olan âḫiretde daḫı menzil-i şaḫv u şu^çûra vâşıl olamaz ki cû-yı şîr ve tãrem-i engûrdan zevk-[y]âb ola. Fî'l-ḫaḳîka mutâba^çat-i Resûlullâh mutâba^çat-ı Ḥaḳk celle ve ^çalâyı iḳtizâ eyledügi gibi maḥabbet-i Ḥâtemü'l-enbiyâ' daḫı maḥabbet-i Ḥudâ'yı müstelzimdir. **Li-mürşidinâ** Ḥazret-i Ḥ'âce Rızâ'u'd-dîn Naḫşibendî ḳudduse sırıhu'l-^çazîz **Ḳıt'a:** Dîvân-ı bârigâh-ı ^çadâlet-penâhda / Yevmü's-su'âl ^çabd-i za^çîfiñ cevâbı var / Her-çend dil siyâh ise yâ Râb ḫabibiniñ / Na^çt-ı şerîfi ḫizmetine intisâbı var.

ز عود مهر و کلاب و فاست عنصر من
اگر برفتن دوزخ همی شوم مأمور
ببزم جنتیان انجمن طراز بهشت
ز دود آتش دوزخ برد بخار بخور

¹³⁹ ve -T.

60. Zi ‘ūd-i mihr u gul-āb¹⁴⁰ vefā’st ‘unşur-i men
Eger be-reften-i dūzaḡ hemī-şevem me’mūr

61. Be-bezm-i cennetiḡān encumen ʔarāz-i behişt
Zi dūd-i āteş-i dūzaḡ bered buḡār-i buḡūr

[H, 18-b] Cenāb-ı Nebiyy-i āḡirü’z-zamān ‘aleyhi’ş-şalātü¹⁴¹ ve’s-selām¹⁴² olan mihr ü maḡabbet ‘ūdından ve vefā vü ḡulūş ḡül-ābındandır. Benim ‘unşurum ve ḡamīr-i māye-yi vücūdum eger cehenneme gitmege me’mūr olursam ve āteş-i dūzaḡda sūzān olursam cennetiñ encümen ve meclisini bezeyici olan Ḥāzret-i Rıdḡvān ehl-i cennetiñ ve erbāb-ı behiştin bezmine ve¹⁴³ dūzāḡ ateşiniñ tütüninden buḡur-ı buḡārımı iletür.

زکات مهر تو حاشا که اکر دهم بطباع
کند بیاده تبسم طبیعت کافور

62. Zekāt-i mihr-i tu ḡāşā ki¹⁴⁴ eger dehem be-ḡibā’
Kuned be-bāde tebessum ḡabī’at-i kāfūr

[T, 21-b] Seniñ maḡabbetiñ zekātını ve āftāb-ı ‘ışḡınıñ zerresini ḡāşā, ya’ nī egerçi¹⁴⁵ bir vechle imkānı yoḡdur ammā bi-tariḡu’l-ḡarż ḡabī’at-i eşyāya vērsem ez-cümle kāfūra ki bürüdetde ḡabī’ati aḡrānına ḡālibdir. Öyle iken ol ḡadar germiyyet ve ḡarāret-yāb olur ki şarāb-ı āteş-renge seyyāle-yi firenge tebessüm ü ḡande-fermā-yı istihzā olup ḡarāret böyle olur. Yoḡsa sendeki germiyyet baña nisbetle ebred min-yaḡdır.

عدالت تو چو مصداق وحی مسند شرع
فطانت تو چو حسن عقیده منبع نور

63. ‘Adālet-i tu çu mişdāḡ-i vaḡy mesned-i şer’
Feḡānet-i tu çu ḡüsn-i ‘aḡīde menbe’-i nūr

¹⁴⁰ gul-āb : gul-ābī T.

¹⁴¹ şalātü -H.

¹⁴² selām : selāma H.

¹⁴³ ve -T.

¹⁴⁴ ki -H.

¹⁴⁵ egerçi : eger T.

Seniñ ‘adāletiniñ mışdāk-ı vaḥy gibi mesned-i şer‘ dir. Seniñ feṭānetiniñ ḥüsn-i ‘aḳīde gibi menba‘-ı nūrdu. Ya‘nī mā-şadaḳ-ı āyāt-ı Ḳur‘āniyye ile icrā-yı şer‘-i ḳavim olunduğı gibi maẓmūn-ı ḥadiş-i şerīf ve ef‘āl-i i‘tidāl-i Muḥammedi ki maḥẓ-ı ‘adāletdir. Anıñla daḫı iḳā‘-i aḥkām-ı dīn müstedim olunur. Ve ğıll u ğışdan ‘arī olan ‘aḳīde-yi aşḫab-ı yaḳinden ne ğüne nūr-ı imān lāmi‘ olur ise seniñ feṭānetinden daḫı şu‘le-yi iḳān anıñ gibi şāṭı‘ dır.

محبت تو نهاده بسینه ام داغی
که نیست سوده الماس و معنی ناسور

64. [H, 19-a] Maḥabbet-i tu nihāde be-sīne ‘em dāġi

Ki nīst sūde-yi elmās u ma‘nī-i nāsūr

Seniñ maḥabbetiniñ sīneye bir dāġ ḳodı ve bir zaḥm-ı nümāyān açdı-ki elmās sürünmüşü ve nāsūr ma‘nāsı yoḳdur. Ya‘nī her zamān ter ü tāzedir. Belki ğünden ğüne eفزūn olmadadır ki ğayrı yaralar ve dāġlar ğāh ğāh nāsūr olmaġla rīze-yi elmās ile [T, 22-a] nāsūrını def‘ edüp tāzelerler yāḥud ma‘nā böyle ola ki öyle dāġ degüldür ki zāhir-i bedende ola ve rīze-yi elmāsla açıla ve ba‘zı kerre nāsūr ola belki derūn-ı sīnemde ve dil-i bī-kīnimdedir ki dīde-yi aġyārdan nihān ve çeşm-i a‘dādan pinhāndır. Bu faḳiriñ ṭab‘ına bu ma‘nā mülāyimdir. Ḥuz mā şafā.

شبی ز دولت رویای افتخار رسل
علم بعرش زدم در میان خواب و شعور

65. Şebī zi devlet-i ru‘yā-yi iftiḥār-i rusul

‘Elem be-‘arş zedem der-miyān-i ḥ‘āb u şu‘ūr

Resūlān-ı Ḥudā’niñ mā-bihi’l-iftiḥāri olan vüçūd-ı feyz-mevrūduñ rü‘yāsınıñ devletinden bir ğeçe ‘alem-i ‘azīmeti ḥ‘āb ve şu‘ūr ortasında ya‘nī beyne’n-nevm ve’l-yaḳaẓa ‘arşa dıkdım. Bu beyt-i ḳaşıdeniñ maṭla‘-ı evveli ki “sefīde-dem ki zedem” ma‘nāsın rü‘yā mıdır yoḫsa müşahede-yi bīdārī-midir, meşkük olmaġla Mollā ‘Urfī kendüsi daḫı henüz vāreste-yi ḳayd-ı iştibāh olmayup ve bir ṭarafı şarāḫaten terciḥ ü ta‘yīn edemedüġine işāretdir.

خمیر مایه این سر قصیده رویاییست
که شاخ و برگ فرودش زبان من چو طیور

66. Ḥamīr-māye-yi īn ser-qaṣīde ru`yāyi`st

Ki ṣāḥ u berg fuzūdeṣ zebān-i men çu ṭuyūr

Bu qaṣīdeniñ aṣl u menşe`i rü`yāyīdir ki benim zebānım aña ḳol ve ḳanat ziyāde eylemişdir. Ṭuyūr gibi ya`nī ṭuyūr ne gūne ṣāḥib-i bāl ü per ise zebān-ı belāgat-`üvnānım ile daḥı aṣl-ı rü`yā-yı icmālīyi iḳtizāsı üzre tafṣīl étmekle gülbün-i ḥadıḳa-i evṣāf-ı Muḥammedī olan ol qaṣīde-yi medāyih-āṣār-ı taḥṣīl ṣāḥ u berg ve ezḥār eylemişdir. Beyt-i [T, 22-b] evvelde [H, 19-b] miyān-ı h`vāb ve ṣu`ūr-ı irādīyla tereddüdin izḥār ve¹⁴⁶ beyt-i ṣānīde rü`yā taṣriḥle `adem-i iṣtibāhın tekrār eylemesinde maẓmūn-ı ebyāt zāhiren birbirine münāfidir. Lākin yine haẓmen li-nefsihī müṣāhede-yi bīdārisini inkār édüp rü`yā ta`bīri ile perde-keṣ-i çeṣm-i şüret-bīnān olmuşdur. Zīrā erbāb-ı sülūke keyfiyyet-i aḥvāl ü maḳām izḥārından ḥaṭar-ı `azīm vardır. Sāmī raḥmetullāh [Mıṣrā]^c:

Mecnūn-reviş ol `āḳil iseñ ey dil-i şeydā

کسی کمان نبرد کز برای رتبت شعر
بر اصل خواب فرودم که نیست این منظور
لذیذ بود حکایت درازتر کردم
چنانکه حرف عصا گفت موسی اندر طور

67. Kesī gumān ne-bered ke`z berā-yi rutbet-i ṣi`r

Ber aṣl-i ḥ`vāb fuzūdem ki nīst īn manzūr

68. Lezīz būd ḥikāyet dirāz-ter kerdem¹⁴⁷

Çunān-ki ḥarf-i `aṣā guft Mūsī ender Ṭūr

¹⁴⁶ ve -H.

¹⁴⁷ kerdem: kerd T.

Bu kaşîdemi gûş eden kimesne zann eylesün ki şî'rimiñ rütbesini ziyâde eylemeden içün aşı-ı h'vâb üzerine ba'zı hilâf ve ziyâde nesnelere ve haşviyyât arturdum. Hâşâ zirâ hilâf nesne ziyâde eylemek manzûr-ı ulî'l-ebşâr ve maqbûl-i erbâb-ı i'tibâr degüldür. Şu kadar var ki hikâyet-i evşâf-ı Muhammedî ve maqâmât¹⁴⁸-ı midhat-i Aşmediyi şallâllâhu 'aleyhi ve sellem gâyet lezîz ü şîrin olmağla icmâlini tafşîl eyledim. Anıñ gibi ki Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm Tûr'da 'aşâ-yı şerîfesiniñ evşâfını tafzîl eyledi. Ya'nî tafşîlim keyfiyyetdedir¹⁴⁹ yoğsa kemmiyyetinde degüldür ki¹⁵⁰ güftâr-ı dürer-bâr-ı Hâzret-i Risâlet-penâh 'aleyhi's-selâma bi-çarıku'l-lüzûm iktizâ eden tafşîldir. Yoğsa vechen mine'l-vücûh-ı aşı olmayan ola harf-i 'aşâ kelâmıyla [T, 23-a] sûre-i Tâhâ'da olan "ve mâ tilke bi-yeminike yâ Mûsâ kâle hiye 'aşâye etevækkeü 'aleyhâ ve ehuşşü bihâ 'alâ ğanemî veliye fihâ mâribü"¹⁵¹ âhîri âyet-i kerîmeye telmîh eder ki su'âl-i Cenâb-ı Hâzret-i 'Allâmu'l-ğuyûb ancak zât-ı 'aşâ idi lâkin Hâzret-i Kelîm telezzüz içün şifât-ı 'aşâyı tafşîl eyledi şalavâtallâhu 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi teslîmen keşîren¹⁵².

چو این قصیده رساندم بسمع وی فرمود
که ای ز نظم تو منظوم لؤلؤ منثور
عطای جایزه اخروی بعهدۀ ما
حواله صله دنیوی بفخر دهور

69. [H, 20-a] Çu ĩn kaşîde resândem be-sem'-i vey fermûd
Ki ey zi-naẓm-i tu manzûm lu'lu'-i menşûr

70. Aşâ-yi câyize-yi uşrevî be-'uhde-yi mâ
Havâle-yi şile-yi dünyevî be-faħr-i duhûr

Çünkü bu kaşîde-yi sem'-i şerîflerine erişdirdim. Gâyet-i ikrâmlarından buyurdılar ki. Ey lu'lu'-ı menşûr seniñ nazmından nâşî manzûm¹⁵³ olan ya'nî nazmı lu'lu' meşâbesinde olan 'Urfî uşrevî olan câ'izeniñ 'aşâ vü ikrâmı bizim 'uhdemizde olsun,

¹⁴⁸ maqâmât : maqâlât T.

¹⁴⁹ keyfiyyetdedir : keyfiyyetindedir H.

¹⁵⁰ ki -T.

¹⁵¹ Tâhâ suresi 17-18. ayetler

¹⁵² şalavâtallâhu 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi teslîmen keşîren -H

¹⁵³ manzûm: manzûr T.

dünyevî olan şıla-i fahr-ı duhūr ve a' vāma olsun āhıretde metā' -ı şefā' atimiz ile cā'ize-yi şı' r olmak üzere saña ilbās-ı teşrif ü ħil' at edeyim. Dünyāda dağı seniñ şıla-i kaşideñ olmak için dehrler seniñ vücūduñ ve zātıñ ile fahr u mübāhāt eylesün.

اكر ز همت او بهره مند بودندى
طباع اهل شهود و ذوات اهل صدور
ز هي محال كه از غير علت اول
اثر قبول نمودى طبيعت ماثور

71. Eger zi-himmet-i ū behremend būdendī
Ṭibā' -i ehl-i şuhūd u zevāt-i ehl-i şudūr

72. Zehī muḥāl ki ez-ğayr ' illet-i evvel
Eşer qabūl numūdī ṭabī' at-i me 'şūr

Eger ol ma' den¹⁵⁴-i ' ilm ü ' irfān ve menba' -i zülāl-i iḳāniñ himmetinden evvel-i emrde ehl-i şuhūduñ ṭibā' ı ve ehl-i şudūruñ zevātı naşīb-gır ve hişşe-pezir olaydılar ğāyetü'l-ğāye muḥāl olurdı-ki [T, 23-b]¹⁵⁵ ' illet-i evvelden ğayr-ı me 'şūr olan ṭabī' atleri eşer qabūl edelerdi. İstifhām-ı inkārıdır. Ehl-i şuhūd ve ehl-i şudūr lā-muḥāle-yi aşḫāb-ı derūndur. ' İlet-i evvel “ve mā ḫalaqtü'l-cinne ve'l-inse illā li ya' budūn”¹⁵⁶ mazmūnından fehm olunan ' ibādet ü ma' rifetdir. Ya' nī evvel-i ' ömrlерinden ilā āḫirü'l-ḫayāt evḳātları deryā-yı ma' rifetde şināverlik ve baḫr-i istiğrāḳda ğavṭa-ḫ'ārılık ile geçerdı. Bir ān ğayr-ı münḳasıme cū' u şib' den ve ḫareket ü sūkūndan ve nevm u yaḳazadan ve sā' ir zarūrī ve ğayr-ı zarūrī ḫālāt-ı mütenevvi' adan ṭabī' atlerine bir nesne te' şir eyleyüp kendülerine irāş-ı [H, 20-b] şuğl u şu' ūr edemez idi. Fī'l-ḫaḳıḳa aşḫāb-ı şuhūduñ dağı evḳātı muḫtelifdir. Şeyḫ Sa' dī ḳuddise sırrıḫū **Beyt**:

Gehī bir ṭārem-i a' lā-nişinem
Gehī ber puşt-i pāy-i ḫod ne-bīnem

¹⁵⁴ ma' den : ma' delet T.

¹⁵⁵ “olurđı-ki” yinelenmiştir.

¹⁵⁶ Zariat suresi 56. ayet

buyurdukları gibi gāh [u] bī-gāh mesīr-i ḥaḳīḳat-i eṣyāda cilve-künān geṣt ü güzār ve vaḳt-be-vaḳt çār-sū-yı ma^ʿāşda irḥā-yı ʿinān édüp umūr-ı dünyā ile zamānların imrār éderler. Bu ma^ʿnādan mā^ʿadā ba^ʿzı kelām-ı münāsib daḥı nigāşte-yi şaḥīfe-yi taḳrīr olmaḳ mümkin. Lākin bu faḳīr-i ḳalīlū'l-bizā^ʿanıñ ṭab^ʿına enseb ü aḥrā olan budur. Ḳāla'llāhu tebāreke ve te^ʿālā¹⁵⁷ ve fevḳa külli zī^ʿilmin ʿalīm¹⁵⁸.

دو مرکبند زبون در طویله عزمش
یکی سمند صبا و یکی کمیت دبور

73. Du merkeb-end zebūn der-ṭavīle-yi ʿazmeṣ

Yekī semend-i şabā vu yekī kumeyt-i dubūr

Ol pādişāh-ı kerrūbī-sipāhıñ ʿazm-i ṭūlasında faḳaṭ iki zebūn [T, 24-a] u za^ʿīf merkeb vardır. Biri semend-i şabā ve biri kumeyt-i dubūrdur. Fī-nefsi'l-emr bunlarıñ¹⁵⁹ ikisi daḥı sür^ʿatde ve ḳuvvetde her ne ḳadar aḳrānına ḡālib ise daḥı anıñ sā'ir merkeblerine naḳar ile leng ü baṭı'ü'l-ḥareketdir. Zīrā teṣrīf-i mi^ʿrācda sa^ʿādetle süvār oldukları burāk-ı mevzūn-sāḳ ki anıñ merbūṭ-ı ıṣṭabl-ı temlikdir. Aña nisbet ile şabā ve dubūr gerçek zebūn u za^ʿīfdir.

اگر مهابت او شحنة بهشت بود
توان فروخت بیوس و کنار غازه بحور

74. Eger mehābet-i ū ṣeḥne-yi behiṣt buved

Tevān furūḥt be-būs u kenār ḡāze be-ḥūr

Eger ol zāt-ı şāḥib-heybetiñ mehābeti cennet şubaşısı olur ise ḥūrīlere¹⁶⁰ ḳızılcaıyı būs u kenār ile şatmaḳ mümkündür. Ya^ʿnī mehābetlerinden ḥūrīlere bir ḡüne ḥavf u hirās ʿārız olur ki ʿārızlarında olan ḥumret şufrete mübeddel olup olup¹⁶¹ ḡāze vü ḡül-ḡūniye bir mertebe iḥtiyācları zuḥūr éder ki bize bir¹⁶² miḳdār ḡāze vēr de muḳābelesinde saña bir būs vērüp kenār āḡuşunda cilve-ger olayım dērler. Yāḥūd herkesi öpüp ve ḳucaḳlarlar

¹⁵⁷ Ḳāle'llāhu tebāreke ve te^ʿālā -H.

¹⁵⁸ Yusūf 76- 12

¹⁵⁹ bunlarıñ: bunlar T.

¹⁶⁰ ḥūrīlere: ḥūriler H.

¹⁶¹ T nüshasında “olup” kelimesi bir defa tekrar edilmiştir.

¹⁶² bir -H.

bize gāze vēriñüz [H, 21-a] diyü ki beyne'n-nās zārūret vaqtinde ve kemāl-i recā zamānında olan şive-yi ibrāmdır. Yāhūd mıšra¹⁶³-ı şānī istifhām-ı inkārī ma¹⁶³nāsın mutazammın ola ki būs u kenār ile hūra gāze şatmak ve ilkā vü ikā¹⁶³ eylemek mümkün olur mı, olmaz demektir. Bu ma¹⁶³nā şol halet-i ġarībeye mübeyyindir ki bir kimseyi çok çok būs édüp [T, 24-b] ve mi¹⁶³şare-yi āġūşda şiddet ile füşürde eyleseler¹⁶³ eşer-i būseden ve iztırabdan hūmret gelür.

بمنع زادن امثال او حکیم ازل
دهد بمادر امکان مغرَح کافور

75. Be-men¹⁶³-i zāden-i emşāl-i ü ħakīm-i ezel
Dihed be-māder-i imkān muferrih-i kāfūr

Anıñ emşāl ü nazīri toġmamağ sebebiyle ħakīm-i ezel imkān anasına müferrih-i kāfūr isti¹⁶³māl étidirir. Ĥaşāyiş-i kāfūrdan biri dağı budur ki tabī¹⁶³ati ġāyet bürüdet üzere olmağla bir kimesne isti¹⁶³māl eylese ¹⁶³aqīm olup māye-yi meniden toġm-ı zürriyet bi'l-külliyeye terk-i neşv ü nemā édüp sülālesi munқаtı¹⁶⁴a¹⁶⁴ olur.

زهى ز عدل تو دیرینه شهر کون و فساد
چو دار ملک محبت ز ظلم غم مهجور

76. Zehī zi-¹⁶³adl-i tu dīrīne şehir-i kevn u fesād
Çu dār-i mulk-i maĥabbet zi zulm-i ġam mehcūr

Pes ez-īn Mollā ¹⁶³Urfī ġaybetden ĥiṭāba iltifāt ve ¹⁶³udūl édüp teveccüh-i ta¹⁶³zīm ile mübāşir-i medḥ ü sitāyiş olur ki māşā¹⁶³allāh kevn ü fesādiñ eski şehirne bundan evvel te¹⁶³şīr-i fitne vü fesād ile ḳalb-i ¹⁶³āşīḳ gibi ḥarāb idi el-ān seniñ ¹⁶³adliñden pāy-ı taḥt-ı maĥabbet gibi ġam ḳulmünden mehcūr ve eşer-i sūrūr u şādmān ile ma¹⁶³mürdur.

تویی که کردد ضمیرت ز روی شاهد عقل
بآستین هدایت غبار غفلت دور

¹⁶³ eyleseler: eylese T.

¹⁶⁴ munқаtı¹⁶⁴a: munқаṭa T.

77. Tuyî ki kerde¹⁶⁵ zamîret zi-rûy-i¹⁶⁶ şahid-i ‘aql
Be-âstin-i hidâyet ğubâr-i ğaflet dūr

Sen ol āgâh-ı şāhib-intibāhsın-ki seniñ nūr-ı zamîriñ ve pertev-i fu’ād-ı ‘ālem-gîriñ ‘aql maḥbūbunuñ ve bi-zātihî ħired dil-beriniñ yüzinden hidâyet yeñiyle ve delâlet-i kemiyyetle ki âlet-i taḥhîrdür, ğubâr-ı ğafleti dūr u zâ’il eylemişdür. [H, 21-b] Mollâ ‘Urfî’nün murâdı şāhid-i ‘akldan mücerred kendü ‘aqlı ise ma‘nâ böyle olur ki [T, 25-a] vâsiṭa-i maḥabbetiñle der-i devlet-me’âbiña henüz intisâb eyledüğümde çeşm-i ‘aqlım ħîre ve rû-yı hūşum gerd-i siyâh-ı ğaflet ile tîre idi. Lâkin taḥarrüb eyledikçe nūr-ı zamîrinden pertev-gîr-i ħişşe-yi hidâyet olup ol cihetle dîde-yi idrâkim münevver ve çehre-yi şu‘ûrum muṭahhar oldu. Eger bi-zātihî ‘aql olursa ki cevher-i mücerred ve muḳâbil-i cünûn u dîvānegîdür ma‘nâ böyle olur ki şāhid-i ‘aql fi’l-aşl âlûde-yi gerd-i ğaflet ve cünûn gibi müstağrağ-ı ğadîr-i ḥayret idi. Seniñ nūr-ı zamîriñden istinâre etmekle ğaflet kendüden dūr ve şāhib-i ḥall ü ‘ağd¹⁶⁷ ve fatḫ u retḫ olup cemî‘-i nâs kendü umûrlarını hâlâ anıñ muḳtezâsıyla ve re’yiyle idâre éderler demek olur ve bu ma‘nâ vücūhla ensebdür.

زبهر مصلحت دهر نعت رأی ترا
کنند بر ورق دفتر قضا مسطور

78. Zi-behr-i maşlahat-i dehr na‘t-i re’y-i tu-râ
Kunend ber-varağ-i defter-i ḳazâ meşṭūr

‘Ālem-i kevnin meşālihi ve ‘āmme-yi ‘ālemiyāniñ umûrî şîrāze-pezîr-i nizām olmağ maşlahatından içün seniñ re’y-i şā’ibiniñ na‘t u vaşfını defter-i ḳazâ varağı üzre meşṭūr éderler. Ya‘nî ārām¹⁶⁸-ı ‘ālem-ārâ-yı peygamberî¹⁶⁹ ve efkâr-ı işâbet-âşâr-ı Muḥammedî ol ḳadar muşîb ü nâ-teḥallüfdür ki cemî‘-i meşālih-i kevn ü mekân ve nizām-ı zemîn ü zamân kendülere ḥavâle olursa idâresine ḳâbil ve aḥsen-i vech üzere ibḳâ‘ına ḳâdirdir.

¹⁶⁵ kerde: gerded T.

¹⁶⁶ zi-rûy: rûzî T.

¹⁶⁷ ‘ağd: ‘aql T.

¹⁶⁸ ārām -T.

¹⁶⁹ ‘ālem-ārâ-yı peygamberî: ārâ-yı ‘ālem-i peygamberî T.

Ḥattā ḳazā¹⁷⁰-i rā¹⁷⁰-yı şerīfiyle nigāşte olan levḥi piş-[T, 25-b]nihād édüp anıñ mūcibiyle ḥareket éder.

بروح خصم ز تیغت که گفته حرف نجات
که در حریم فنا می کند تهیه سور

79. Be-rūḥ-i ḥaşm zi-tiğēt ki gufte ḥarf-i necāt
Ki der ḥarīm-i fenā mī-kuned tehiyye-yi sūr

Seniñ ḥaşm-ı bed-kīşiniñ rūḥına tiğ-ı bī-dīriğiñden necāt müjdesin[i] ‘acabā kim söylemişdir ki ḥarīm-i fenāda ve esfelü’s-sāfilinde esbāb-ı sūr ḥāzır étmekdedir. [H, 22-a] Ya‘ nī Mollā ‘Urfī da‘ vā éder ki ḥaşm-ı peygamberiniñ rūḥını müşāhede eyledim-ki kendüsünde āşār-ı sūr ve emāre¹⁷¹-i sūrūr var mulāḥaza eyledim ki ḥaşm-ı Muḥammediniñ neşātıyla kaṭ‘an münāsebeti ve inbisāṭla vechen mine’l-vücūḥ ‘alāḳası yoḳdur var ise ‘afv-ı Aḥmediden bir ḥaber almışdır diyü bu mādleden ḡayrı bir vech-i āḫir mulāḥaza ve taḳrīb idemedim.

دل حسود تو الماس اکر بیاد ارد
بدست عهد شهید وفا شود مکسور

80. Dil-i ḥasūd-i tu elmās eger be-yād āred
Be-dest-i ‘ahd-i şehīd-i vefā şevēd meksūr

Seniñ ḥasūdınıñ göñli eger fikr-i elmāsı ḥātırına getürür ise seniñ maḥabbet-şādıḳlarınıñ zamānesiniñ elinde meksūr olur. Ya‘ nī elmās ki envā^c-ı cevāhir miyānesinde ḳıymet ü i‘tibār cihetinden cümlesinden ḡālibdir, muḥāfazası emr-i mühim iken dil-i ḥasūda ḡüzār étmek sebebiyle ḳadri pest olup aḥbābınıñ zamānında ḳıymeti şikest olur ve nazar-ı i‘tibārdan sākıṭ olur¹⁷² bu ḥālet-i zārūrī iḳtizā éder ki dil-i ḥasūd ol-ḳadar şikestedir¹⁷³ ki mülāḥaza ve tezekkür eyledüğü nesne daḫı elbette şikeste olur¹⁷⁴ fi’l-

¹⁷⁰ ra‘y -T.

¹⁷¹ emāre: enāre T.

¹⁷² nazar-ı i‘tibārdan sākıṭ olur -T.

¹⁷³ dır: olur T.

¹⁷⁴ dır ki mülāḥaza ve tezekkür eyledüğü nesne daḫı elbette şikeste olur -T.

vāki¹⁷⁵ zarfıñ hāli¹⁷⁵ mazrūfa te'sīr eylediği inkār olmaz¹⁷⁶ gerek nīk gerek¹⁷⁷ bed¹⁷⁸ ve hālin maḥall-i ešeri müteḥakkıkdır. İster hūb ve ister zışt şehīd-i vefā dost yolına farṭı hūlūsından nāşī terk-i cān eden [T, 26-a] aşıdıkāya ıtlāk olunur ve elmās zātında saḥt u ūşikeste olması emr-i müte'azzir olmağla dil-i ḥasūduñ be-gāyet ūşikesteliğın beyān için ecnās-ı cevāhirden elmās ihtiyār olundu. Şehīd-i vefā ta'biri 'ahd ile vefā beyninde tenāsüb-i elfāz olmağla irtikāb olunduğı bī-şekkkdir. Bu beyt-i müşkil-pesende zurefā-yı İstānbūl gūn-ā-gūn¹⁷⁹ ma'nalar irād buyurmuşlardır. Lākin taḥrīr olunan ma'nā mesmū' atdan degüldür. Ancak ḥulāşa-i endīşe-yi faḫīrānemizdir. Kuşūrınıñ 'afvı recā olunur.

زمستی می تلخ حمایتت در چین
بسی پیاله شکستند بر سر فغفور

81. Zi-mesti-i mey-i telḫ-i ḥimāyetet der-Çin

Besī piyāle ūşikestend ber-ser-i fağfūr

[H, 22-b] Mey-i telḫ teskīn ü neş'esi çok olan şarābdır yoḥsa bi-ḥasebi'l-luğat tebādūr eden acılık ve ekşilik şarāba göre ūşfat¹⁸⁰-ı kabīḥadır ol degüldür. Ey¹⁸¹ ḥāmī-i eḫālīm-i ma' mūre-yi imān ve ey ḥāris-i şeh-r-bend-i ikān seniñ mey-i girān-neş'e-yi ḥimāyetiniñ mestliğinden nāşī-i memālik¹⁸²-i Çin pādīşāhınıñ başında be-ṭarīḫu't-taḫḫīr çok kadeḫ kırdılar. Ta'yin fā' il olunmaduğı keşretinden için ta'dādı ḥāric-i subḥa-i şümārdır demek maşlahatınıñ taḫaḫḫuḫuna tenbīḥ mulāḥazasıyladır. Ya'nī bir şahş-ı gedā-şūret¹⁸³ ve bir gedā-yı bī-ḫudret ü ḫuvvet-ki nefsinde bī-ser ü sāmān ve bī-miknet ü dermān ise daḫı seniñ kenef-i ḥimāyetinde ve ḥavza-i 'ināyetiñde ola bī-tekellūf pādīşāh-ı vaḫte vūcūhla ḡālibdir ve maşrıḫdan mağribe dek 'ālem-i cebābire ile māl-ā-māl ola ol kimesne yine [T, 26-b]¹⁸⁴ dest-i ta'addīden kenāre-güzīn-i selāmetdir. Fağfūr Çin

¹⁷⁵ hāli -T.

¹⁷⁶ olmaz -T.

¹⁷⁷ gerek -T.

¹⁷⁸ bed: bede T.

¹⁷⁹ gūn-ā-gūn: gūn-ā-gūnā T.

¹⁸⁰ ūşfat : şan'at T.

¹⁸¹ Ey : Ol T.

¹⁸² memālik -T.

¹⁸³ Der-kenar: Gedā-şūret terkībdır izāfetsiz, ūşfat-ı şahşdır. Faḫīr şūretlü ādem demektir.

¹⁸⁴ "yine" tekrarlanmıştır.

pādişāhına ıtlāk olunur. Nitekim kisrā Īrān memleketine ve kıayşer-i Rūm iklīmine ve haķan Tūrān kalem-revine mālīk olanlara dēnildūgi gibi Ćin ü faġfūr ve piyāle vū mey ĩrādında letā'ifāt-ı lafziyye tezyīn-i beyt olduġı müsellemdir.

سنایشم ز کمال تو قاصرست آن به
که مدح خود کنم این ننک از تو دارم دور

82. Sitāyişem zi-kemāl-i tu kıaşir'est ān bih

Ki medħ-i ġod kunem ĩn neng ez-tu dārem dūr

Benim sitāyiş ü medħim seniñ ta'rif-i kemālīni eylemekden kıaşir u 'ācizdir. Baña münāsib ü ma'ķūl olan oldur ki kendü medħimi ideyim ve sitāyiş-i kıaşırdan zuhūr eden 'ār u nāmūsı cenāb-ı devlet-me'ābıñdan dūr tutayım. Ćünkü seniñ vaşf-ı şerīfiñ ve na't-ı münīfiñ benim zebānımıñ vazīfe-yi ġālī olmayup kemā hüve ġakka edāsına kıadir olamaduġumdan terk-i cesāret [H, 23-a] ve ref¹⁸⁵-i sū'-i edeb edüp kendü vaşfımı beyān edeyim de'b-i kıaşide-ġüyān üzre Mollā 'Urfi bu beytde şan'at-ı ġüriz icrā eyledi.

ز هی جواهر قدسی ز طبع من منظوم
ز هی ممالک معنی ز نظم من معمور

83. Zehī cevāhir-i kıudsī zi-ṭab' -i men manzūm

Zehī memālīk-i ma'nī zi-naẓm-ı men ma'mūr

Māşā'allāh ve ne kemāl ki cevāhir-i kıudsī ve kelām-ı esrār-ı ġaķīķat benim ṭab'-ı naķķādımdan niẓām-peẓir olmuşdur ve ne kıudret-i mā-lā-kelām ki ma'nā-yı memālīki benim te'şir-i naẓmımdan ābādān olmuşdur. Rişte-yi enfāsım silk-i lu'lu'-ı ma'ānī-i esrār ve kilik-i ġaķāyık-nüvis-i siħr-āşārım fermān-fermā-yı ma'müre-yi kıalem-rū-yi ġuftārdır.

اگر ز نشاء طبعم اثر بباغ رسد
سبوی می دهد از جای دانه انکور

¹⁸⁵ ref: def^c H.

84. [T, 27-a] Eger zi-neş'e-yi ṭab' em eṣer be-bāğ resed

Sebū-yı mey dehed¹⁸⁶ ez-cāy-i dāne-yi engūr

Eger ṭab'ımıñ¹⁸⁷ neş'esinden bāğa eṣer erişür ise dāne-yi engūr yerine şarāb destisi verir. “Dehed”iñ fā'ili dāne-yi engūr olursa “cāy-ı dāneye” muzāf olmayup “ḥod” taqdirine muḥtāc olur ki “ez-cāy-ı ḥod” iktizā eder. Ve eṣer daḥı bāğa isnād olunmağla bu ma'nā vesā'ite muḥtāc olup fī'l-cümle ba'id olur. Lākin “dehed”iñ fā'ili vèrdigimiz ma'nā gibi bāğ olup ve eṣer daḥı maḥallinde olmağla tekellüfden ve vesā'itden 'ārī olur.

منم که از اثر حسن طبع من قلمی
که بر صحیفه کند رازهای وی مسطور
سزد که بی اثر رنگ و بی تحرک دست
بروی صفحه نکارد مثال صورت حور

85. Menem ki ez-eṣer-i ḥüsn-i ṭab' -i men ḳalemī

Ki ber-şahīfe kuned rāzhā-yi vey meṣtūr

86. Sezed ki bī-eṣer-i reng u bī-taḥarruk-i dest

Be-rüy-i şafḥa nigāred mişāl-i şüret-i ḥür

Ben ol şā'ir-i meliḥü'l-keḷāmım-ki ḥüsn-i ṭab'ımıñ eṣerinden nāşī bir ḳalem ki şahīfe üzere ḥüsn-i ṭab'ımıñ rāz u esrārlarını meṣtūr eder. Ol ḳaleme lāyık ve mümkindir ki ālūde-yi midād ve taḥrik-i dest olmadan şahīfeniñ yüzi üzere geniş şüretiñ mişālını naḳş ède. Ya'nī benim ḥüsn-i ṭab'ımıñ iktizāsı ve te'sir-i terbiyeti oldur ki kātibiñ ḥükmine tābi' olmayup belki elbetde ve elbetde [H, 23-b] kendü zātındaki kemālını icrā ide. “Kuned”iñ fā'ili ḳalemdir. “Vey” zamir-i 'gā'ibdir. Ḥüsn-i ṭab'a rāci' dir. Ḥür ḥā'-i ḥuṭṭā ile daḥı cā'izdir ki ma'nā-yı beyt ḥürī-i cennet şüretiniñ mişālını taḥrīr eder demek olur. [T, 27-b] Bu iki ma'nā beyninde rāciḥ mercūḥ yoḳdur. Bu beyt-i piçide-'ibāret daḥı müşkilāt-ı eṣ'ār-ı 'Urfi'den olduğı yārān-ı süḥan-şināsa ma'lūmdur.

¹⁸⁶ Ensari: mī-demed

¹⁸⁷ ṭab'ımıñ : ṭab'ım T.

برون کنند ملایک سر از دریچهٔ عرش
دمی که شاهد طبعم کند بسدره عبور

87. Birūn kunend melāyik ser ez-deriçe-yi ʿarş

Demī ki şāhid-i ṭabʿ em kuned be¹⁸⁸-sidre ʿubūr

Melāʾike-yi kirām temāşā için deriçe-yi ʿarşdan başların çıkarırlar ol demde ki benim ṭabʿ ım maḥbūbı sidreye ʿubūr eder. Yaʿ nī mürğ-i bālā-pervāz-ı ṭabʿ ım evc-gir-i āsmān-ı maʿnevī olduḡa āşiyāne-yi ḡudsde olan şeh-bāzān-ı velāyet-ʿ unvān naḡme-yi cān-fezā-yı tevḥidimi ārāyiş-i ḡuş-ı hūş etmek için ḡavāle-yi sāmīʿ a-i iʿtibār buyururlar.

بیك لباس نكند چو جوهر اول
ز ازدحام معانی و کبریای شعور

88. Be-yek libās ne-gunced çu cevher-i evvel

Zi-izdiḡām-i maʿānī u kibriyā-yı şuʿūr

Şāhid-i ṭabʿ ım bir libāsa ve bir ḡilʿat-i şūret u ḡāle şıḡmaz cevher-i evvel gibi maʿāniniñ keşretinden ve şuʿūrınıñ kibriyāsından cevher-i evvel menşeʾ-i āsmān u zemīn ve mebdēʾ-i ʿālem-i süflī ve ʿulvī-i tekvīn olan cevherdir ki nazār-ı ḡikmet-eşer-i ḡuldın¹⁸⁹ āb u buḡār olmuşdur. Evvel-i cevher bir libāsa şıḡmayup mecmūʿ-ı şuver-i eşyāyı reng-ā-rengde¹⁹⁰ cilveger olduḡı gibi benim ṭabʿ ım daḡı keşret-i maʿāniden ḡūn-ā-ḡūn levnle şūret-pezīr olmuşdur ki kelāmımdan ḡāḡ rāyiḡa-i ḡaḡiḡat ve ḡāḡ nūkhet-i mecāz ve ḡāḡ būy-ı istiḡnā ve ḡāḡ şemīm-i niyāz ḡelūr ve bir ḡıyāfete ḡāʾil olmaduḡı şuʿūr ve ʿilminiñ büyüklüğündendir.

هنوز در عدمست آنکه با منش سنجند
روان انوری آورده این خبر بحضور

89. [T, 28-a] Henūz der ʿademʾest ān-ki bā meneş sencend

Revān-i Enverī āverde īn ḡaber be-ḡuzūr

¹⁸⁸ be -T.

¹⁸⁹ ḡuldın: ḡaḡdan T.

¹⁹⁰ reng-ā-rengde: reng-ā-renge T.

[H, 24-a] Henūz ‘ ademedir şahrā-yı zūhūra resīde olmamıştır. Ol eş‘ār-ı ḥākāyık-şi‘ār ki baña anı tartaqlar ve kısmet etmişlerdir. Bu ḥaberi benim ḥuzūruma ḥakīm Enverī’niñ rūḥ [u] revānı getürmüşdür. Bu beytiñ maẓmūnı iddi‘ā’ıdır iḥbārı¹⁹¹. Revān-ı Enverī’ye taḥşış eyledügi şi‘rde mahāreti ‘ale’l-ḥuşuş ḳaşıde¹⁹²-güylükda gāyet liyākati olduğundan ḥādım-i münāsib-i fikr iledir.

بخوان بر اهل فنا شعر من ضرورت نیست
که منت دم عیسی کشند یا دم صور

90. Bi-ḥ‘ān ber-ehl-i fenā şi‘r-i men zarūret nīst

Ki minnet-i dem-i ‘İsā keşend yā dem-i şūr

Ehl-i fenā ve maṭmūre-nişin-i ḥāk gūristān üzerine benim şi‘r-i cān-baḥşımı oḳur¹⁹³ zarūret yoḳdur ki dem-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmiñ yāḥud dem-i şūr-ı İsrāfil’iñ minnetini çekeler. Ya‘nī mevtāya¹⁹⁴ ḥācet-i müterakḳib dem-i ‘İsā ve dem-i şūr olmağa benim şi‘rim ḥālā mevcūddur. Anlar ḥayāt-baḥş olduğu gibi benim şi‘rim daḥı nāy-ı ḳalemdeñ ifāza-i rūḥ etmekde bāhirdir¹⁹⁵.

چو این قصیده که مرآت حسن طبع منست
ز اهل صورت و معنی سچل شدش منشور

91. Çu in ḳaşıde ki mir‘āt-i ḥüsn-i ṭab‘ -i men’est

Zi-ehl-i şūret u ma‘nī sicil şudeş menşūr

Çünkü bu ḳaşıde-yi bedi‘atü’l-üslūb-ki benim ṭab‘ imiñ güzelligine mir‘ātdır ya‘nī ḥüsn-i ṭab‘ im ve melāḥat-i zihnim ne gūne şāḥib-i ğenc u delāl¹⁹⁶ olduğu bundan ma‘lūmdur ehl-i şūret ü ma‘nādan aña menşūr-ı taḥşin ve berāt-ı āferin sicill oldı.

¹⁹¹ iḥbārı -T.

¹⁹² ḳaşıde -T.

¹⁹³ oḳur: oḳu H.

¹⁹⁴ mevtāya: mevtāna H.

¹⁹⁵ bāhirdir: māhirdir T.

¹⁹⁶ delāl : dil-ārā T.

علم ز جوهر كل یافت زبده الالهام
بلى رواست كه كردد باين علم مشهور

92. [T, 28-b]‘ Alem zi-cevher-i küll yâft zubdetu’l-ilhâm
Belî revâ’st ki gerded be-în ‘alem meşhûr

Cevher-i küllden ve cânib-i cenâb-ı risâlet-me’âbdan zübdetü’l-ilhâm namıyla ‘alem buldı ve bu ism-i sâmiyle tesmiyelendi. Belî revâ vü münâsibdir ki bu ‘alem ve bu şöhret ile meşhûr ola zîrâ zühûrı ve me’âl-i hikmet-ihtivâsı fî-nefsü’l-emr bi-ṭarîku’l-ilhâmdır.

همیشه تا دل آشفته بخت اهل وفا
ز هجر وصل بود مایه سنج ماتم و سور
حسود جاه تو پادا ز شاهد مقصود
چو دست جود تو از وصل آستین مهجور

93. Hemîşe tâ dil-i âşufte-baht-i ehl-i vefâ
Zi-hicr-i vaşl buved mâye-senc-i mâtem u sūr

94. [H, 24-b] Ḥasūd-i cāh-i tu bādā zi-şāhid-i maḫşūd
Çu dest-i cūd-i tu ez-vaşl-i āstīn mehcūr

Du‘āya şuru‘ éder ki mādām-ki ehl-i vefânın dil-i âşuftesi ve hâṭır-ı berhem-zedesi te’şîr-i hicr ü vaşldan mâye-senc-i mâtem ü sūr ve ḥalecân-pezîr-i ḥüzn ü sūrūr ola, seniñ nübüvvetiniñ ḥasūdı şāhid-i maḫşüddan ve ‘arūs-ı murāddan seniñ dest-i cūduñ āstīniñ vişālinden ne gūne mehcūr ise ol daḥı mehcūr u ırag olsun. Ya‘nî imtidād-ı dād [u] dehişden nāşî dest-i mübārekiñ kaṭ‘an āstīn içine girmeyüp miyānelerinde iftirāk-ı dā’imî olduğı gibi ḥasūdınıñ ve erbāb-ı nifākınıñ ve düşmen-i dīniniñ daḥı yed-i bedī dāmen¹⁹⁷-i maḫşūda ve geribān-ı murāda resīde olmasun ve mürāyā-yı ekvānda müşāhede-yi çehre-yi âmāl eylemesün ve ḥırmen-i sāmānı şarşar-ı tünd-vezān-ı ḥavādiş ile perākende ve perişān olsun.

¹⁹⁷ yed-i bedī dāmen : bedīdi ve emn T.

همیشه تا جگر خونچکان کمراهان
 بود ز نشتر شرم آشیانه زنبور
 خرابه دل مجروح امتان تو باد
 ز نوشداروی الطاف شاملت مغمور

95. Hemîşe tâ ciger-i ħûn-çekân-i gum-râhân

Buved zi-neşter-i şerm âşyâne-yi zenbûr

96. Ĥarâbe-yi dil-i mecrûĥ-i ummetân-i tu bād

Zi-nûş-dâru-yi elţâf-i şâmileţ ma' mûr¹⁹⁸

[T, 29-a] Mâdâm ki gümrâĥ ve semt-i işâbetden dûr olanlarıñ ħan ħamladıĥı cigeri kendüleriniñ irtiĥâb eyledikleri 'işyâniñ neştere beñzeyen şerm ü ĥicâbından zenbûr ĥovanı ola, seniñ ümmetiniñ mecrûĥ u pür-yara¹⁹⁹ olan göñülleriniñ ĥarâbesi cümle-yi zaĥm-ĥürdegân-ı kâ'inâta şâmil ü vâşıl olan elţâfınıñ merhem-i bihbûdından ma' mûr u âbâdân olsun. Niş ile nûş ve ĥarâbe ile ma' mûr şan' at-ı cem' -i tezâddır.

[2. KAŞİDE]

Ķaşide-yi na' t-ı şerîf be-işâret-i Nebevî şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem teslîmen der-ĥvâb²⁰⁰

آمد آشفته بخوابم شبی آن مایه ناز
 بروش مهر فزا و بنکه صبر کداز

[Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün]

1. Âmed âşufte be-ĥvâbem şebî ân mâye-yi nâz

Be-reveş mihr-fezâ vu be-nîgeh şabr-gudâz

¹⁹⁸ ma' mûr: mağmûr T.

¹⁹⁹ pür-yara: pür-pâre H.

²⁰⁰ Ķaşide-yi na' t-ı şerîf be-işâret-i Nebevî şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem teslîmen der-ĥvâb -H.

Āşüfte ve āşār-ı tehevür ü tegāfül ile mütelāşī olduğu hâlde düşüme ve rü'âyâma geldi bir gece ol nâz mâyesi olan şâhid-i refref-süvâr-ı lâ-mekân-pîrâ şallâllâhu [H, 25-a] ‘aleyhi ve sellem revîş ile maḥabbet-efzâ ve nigehele şabr eridici olduğu hâlde “be-reviş” ve “be-nigeh”deki bâ’lar “âmed”e müte‘allıktır. Mihr-fezâ ve şabr-güdâz vaşf terkîbleridir ve bu kaşîde-yi bedî‘ au’l-esâlib na‘t-ı şerîfidir ve menşe’i h^vâb-ı hümayün-elkâbdır ki işâret-i nebevî ile şüret-girifte-yi tertîb ü nizâm olmuştur.

وه چه شب سرمة آهوى غزالان ختن
وه چه شب وسمة ابروى عروسان طراز

2. Veh çî şeb surme-yi âhû-yi gâzâlân-i Ḥoten Veh çî şeb vesme-yi ebrû-yi ‘arûsân-i tîrâz

Veh ḥarf-i efsûsdur. Egerçi maḥal maḥall-i efsûs degüldür. Lâkin ol şeb-i pür-ṭarabı aındıçça eliñden çıkdığına ve geçdüğine te’essüf-[T, 29-b]ḥor-ı nedâmet olur. Ya‘nî ḥayf ve şad ḥayf ol mürûr eden gece ne idi bilür misin? Ḥoten âhûlarınıñ göziniñ sürmesi ve ârâyişi idi ve ḥayf ü hezâr dirîğ ol gece ne idi ‘arûsları bezeyici olan ebrûnuñ râstığı idi. Geceyi sürme ve vesmeye teşbîh siyâhlıktadır. Āhû çeşm ma‘nâsınadır. Ya‘nî müşebbehun bihdır. Müşebbeh metrûkdur. ‘Arûsân-tîrâz vaşf-ı terkibdir ve ebrûnun şıfatıdır. Fî’l-ḥaḳîka ebrû-yı zibende çehre-yi aşḥâb-ı ḥüsne ârâyiş ü zîverdir. Her mışra‘ da su’âl ü cevâb ve âhû gâzâl beyninde terâdüf kaşd olunmuştur.

خواب نى زاويه دار حرم والى حسن
خواب نى آيينه صورت او معنى راز

3. Ḥ^vâb nî zâviye-dâr-i ḥarem-i vâlî-i ḥüsn Ḥ^vâb nî âyine-yi şüret-i ũ ma‘nî-i râz

Tecâhülül-‘arîf kaşdıyladır ki ḥ^vâb degüldür belki vâlî-i ḥüsnüñ ve serdâr-ı ceşş-i melâḥatiñ ḥarem-i ḥâşşımıñ zâviye-dârı ve ḥâfız u settarı idi. Ḥ^vâb degül idi. Belki bir âyine idi-ki anda görinen şüret-i râz esrâr ma‘nâsı idi. Ḥ^vâbı zâviye-dâra teşbîhi

eyledüğü bā' iş-i kiş-ā-kiş²⁰¹ ve āyīne-yi şūret-nümāya temşil eyledüğü menşe'-i rū'yet ü nümāyiş olduğudur. Āyīneniñ āhīrindeki hemze vahdet içündür. Vāli-i ħüsn cenāb-ı zāt-ı Muḥammed 'aleyhi's-[H, 25-b] selāmdır ki memleket-i melāḥat zīr-i ḳabza-i ḥükmünde²⁰² Yūsuf-ṭal' atān-ı şehir-i şabāḥat-dāmen der-miyān-ı şaff ni'āl-i ḥidmetinde pā-ber-cāy-ı zemīn-i iṭa'at olup munṭazır²⁰³-ı [T, 30-a] şudūr-ı emr-i cihān-mütā'ıdır ve ma'nā-yı rāz-ı vücūd-ı nūr-ālūd-ı Ḥāzret-i Aḥmed şallāllāhu te'ālā²⁰⁴ 'aleyhi ve sellemdir ki mazḥar-ı ḥaḳīḳatü'l-ḥaḳāyık ve menba'-ı zülāl-ı ma'ārifdir. Eger bu beyt-i laṭīfe muḳaddemen üstādān-ı selefiñ ṭahrīr buyurduḳları ma'naları yegān yegān zīb-i miştar-ı beyān eylemek iḳtizā' edeydi mazmūn-ı beyt bi'l-küllīyye münfehīm olmaḳdan ḳalır idi. İ' timād²⁰⁵ eylemeyen aḥbāb Rodosī-zāde'niñ bu ḳaşıdeye ṭahrīr eyledüğü şerḫe nazar buyursunlar ki ma'lūm olur²⁰⁶.

چه پری چهره نکاریکه ندارد مثلش
در پس پرده فطرت فلک شعبده باز

4. Çi perī-ḫehre nigārī ki ne-dāred mişleş

Der-pes-i perde-yi fiṭrat felek-i şu'bede-bāz

Ol māye-yi nāz ne perī-ḫehrelü nigār-ı maḥbūbdur ki aniñ mişl ü nazīri felek-i şu'bede-bāz fiṭrat ve ḥilḳat perdesiniñ ardında ṭutmaz gūn-ā-gūn şuver-i ḫavādiş kendü sebebiyle zuḥūr eyledüğinden felek-i şu'bede-bāza teşbih eyledi. Murād-ı Mollā 'Urfī ol maḥbūb serā-perde-yi 'ismetniñ mişl ü nazīri ne mir'āt-ı kevn ü mekānda şūret-nümā-yı zuḥūr olmuşdur ve ne pes-i perde-yi fiṭrat u ḥilḳatde mevcūd u ḫāzırdır ki ba'de'l-yevm rūz rūstā-ḫīze ḫīze dek bürüz eder demekdir.

خواب را شب همه شب دیده بیا می سودم
که برویم در این واقعه را ساخته باز

²⁰¹ kiş-ā-kiş: güşāyiş T.

²⁰² ḥükmünde: ḫikmetde T.

²⁰³ munṭazır -T.

²⁰⁴ te'ālā -T.

²⁰⁵ i' timād: İ' tibār H.

²⁰⁶ ki ma'lūm olur -H.

5. H^vāb-rā şeb heme şeb²⁰⁷ dīde be-pā mī-sūdem
Ki be-rūyem der-i in vāqī^ʿa-rā sāhte bāz

Ol rü^ʿyānın bütün gece ayağına gözümü sürdüm. Anıñ şükranesine ki benim yüzüme bu vāqī^ʿānıñ ve bu zühürāt-ı meserret-şifātıñ kapusını açık düzdi. Eger h^vāb uyğu olursa vāqī^ʿa rü^ʿyā olur. [T, 30-b] Eger h^vāb rü^ʿyā olur ise vāqī^ʿa zühürāt olur ve vāqī^ʿa ile h^vāb beyninde şan^ʿ at-ı [H, 26-a] terādūf kaçd olunmuşdur.

Beyt:

Vāqī^ʿa²⁰⁸ ʿālem-i rü^ʿyāda o meh-sīmāyı
Hele bir kerre çeken sīneye kim düş görmez

دیدم القصه که خوش کرم عنانست روان
سودم اندر قدمش چهره بصد عجز و نیاز

6. Dīdem el-ķışşa ki hoş germ²⁰⁹-i ʿinān^ʿest revān
Sūdem ender ķademeş çehre be-şad ʿacz u niyāz

Gördüm el-ķışşa ve netice-yi kelām ki bilā-tevaķķuf taħrīk-i rikāb-ı ʿazīmet éder. Mulāhaza eyledim-ki bu hālle tırmayup güzār édecekler ve ben²¹⁰ daħı bir nuţķ²¹¹-ı rüh-baħşālarıyla kām-yāb olmayacağım bī-tereddūd ķadem-i sa^ʿādet-tev^ʿemine yüz ʿacz u niyāz ile yüz sürdüm ve hāk-i pāy-ı iksīr-^ʿayārlarına kemāl-i şevķ u ğarām ile fersūdecebīn oldum. Hoş-germ-i ʿinān-ı i^ʿtidāl üzre at sürmeden kināyetdir. Yoħsa sür^ʿat degüldür.

گفتم ای عربده جو چيست كناهام كه دگر
بتعرض همه خشمی بتغافل همه ناز

²⁰⁷ Ensari: c. 2, s. 156.

heme şeb -T.

²⁰⁸ Vāqī^ʿa -T.

²⁰⁹ ve +T.

²¹⁰ ben: bende T.

²¹¹ bir nuţķ -H.

7. Guftem ey ‘arbede-cū çīst gunāhem ki deger²¹²

Be-ta‘arruz heme hışmī be-tegāful heme nāz

Hezār ‘arz-ı niyāz-mendī ile dēdim ey ‘arbede-cū nedir günāhım ki yine ta‘arruz ve dahl-i imā ederek ser-ā-pā şūret-nümā-yı hışm u gāzabıñ ve tegāful ve tevcih-i nigāh etmemek çarīkıyla bi’l-cümle hey’et-girifte-yi nāz u ‘işvesiñ. Ya‘nī bu mertebe izhār-ı çin-i cebin ve i‘lān-ı hışm u kīn buyurmak neden iktizā eyledi. Kerem ü luṭf edüp günāhımı ve qabāhatimi²¹³ ve cināyetimi bildir diyü Mollā ‘Urfī nāşıye-yi niyāz-ı müstemendānesin nihāde-yi zemīn-i recā ve fersūde-yi ḥak-i [T, 31-a] istiḥbār u istinbā eder.

گفت این خود نه کناهیست که ساکت شده

از ثنا کستری شاه سریر اعجاز

8. Guft in ḥod ne gunāhī’st ki sākit şude’i

Ez-şenā-gusteri-i şāh-i serir-i i‘cāz

Buyurdı-ki bu zātında günāh degül midir ki sākit ü şāmit olmuşsuñ. Şāh-ı serir-i i‘cāz ve maḥbūb-ı ḥudā-yı bī-enbāzıñ şenā döşeyeciliginden ve lu’lu’-yı ‘ālem-beḥāy medḥ²¹⁴ ve sitāyişini keşide-yi silk-i nazm eylemekden i‘cāz [H, 26-b] hemzeniñ kesriyle bir kimseyi ‘āciz bulmaqdır. Şāh-ı serir-i i‘cāz olmaları kendü ḥvārılıkların ikā‘ dan gāyırıları ‘āciz ü bī-ḫudret bulduklarındır.

منفعل کستم و فی الحال بوادی مدیح

مرکب طبع جهاندم بهوای تک و تاز

9. Munf‘ ail geştem u fi’l-ḥāl be-vādī-i medih

Merkeb-i ṭab‘ cihāndem be-hevā-yi tek u tāz

²¹² deger: diğer H.

²¹³ qabāhatimi: qabāhat H.

²¹⁴ medḥ -T.

Ta‘yîn ü taqrîr buyurdıkları ma‘nâ ‘ayn-ı hâkîkat ve taqrîrler²¹⁵ mahzen²¹⁶-i vuķū‘-pezir²¹⁷-i şihhat olup kıabil-i inkâr olmamağla münfa‘ il ü şermsâr oldum ve der-‘akab vâdî-i mediha ve şahrâ-yı sitâyişe²¹⁸ merkeb-i tab‘ şıçratdım. Tek ü tâz ve yelmek buyurmak hevâsıyla ya‘nî taqrîr-i edeb-tedbîr ile müte‘eşşir olup bilâ-terâh imtişal-i emr-i ‘âlî ve²¹⁹ inkıyâd ve fermân-ı müte‘âlî edüp merkeb-i tab‘ ı ‘inân-figende olduğı hâlde sāha-i midhatde tek ü tâze başladıp isrâ‘ eyledim lâkin:

ره نبردم بسوی کشور معنی هر چند
که دران بادیه راندم به نشیب و به فراز

10. Reh ne-burdem be-süy-i kişver-i ma‘nî her-çend

Ki der-ân bâdiye rāndem be-neşîb u be-ferāz

Ma‘nâ ikliminiñ tarafına yol bulamadım. Her ne-ķadar ki ol bâdiyede [T, 31-b] aşğa ve yukaru sürdüm ve dü-dîde oldum. Ya‘nî hāme-yi nazm-engîzi girifte-yi dest-i ihtimām edüp²²⁰ şafha-i sâde-yi evrākı nigāşte-yi raķam-ı medh ü sitâyiş eylemek murād êtdikce hātîr-ı fātırına bir mazmûn-ı letāfet-meşhûn ve bir ‘ibāret-i sitâyiş-intimā kat‘an sünûh eylemeyüp haşr oldum.

کریه آلوده فتادم دگر اندر قدمش
کفتم ای مایه آرام دل اهل نیاز

11. Giryē-ālūde fitādem diger ender ķademeş

Guftem ey māye-yi ārām dil-i ehl-i niyāz²²¹

Göz yaşıyla ālūde ve hāk-i mezellete fersūde olarak tekrār ķadem-i meymenet ķavā’imlerine düşdüm ve dedim ey ehl-i niyāziñ gönli rāhatınıñ māyesi ve ‘uşşāk-ı ‘Irāķ u Hicāziñ şafā-yı hātîrlarınıñ ser-māyesi Mollā ‘Urfî kişver-i ma‘nāya yol bulamaduğım ol nāzenîn-i her dü-serā ‘aleyhi efzālū’t-tahāyā hāzretleriniñ [H, 27-a]

²¹⁵ taqrîrler : ta‘zîrler T

²¹⁶ mahzen -H.

²¹⁷ şihhat -T.

²¹⁸ sitâyişe : sitâyişte T.

²¹⁹ ve -T.

²²⁰ edüp -T.

²²¹ niyāz : sâz T.

şıfat-ı celâliyye ile emr buyurmalarıyla ol heybetiñ dehşetinden kuvvet-i hayâliyye dest-i mutaşarrıfadan çıkuş perişân olmağla âşâr-ı cemâl ile me'mûr olmayınca cem'ıyyet-i hâtır mümkin olmaduğın bilüp istid'â-yı hüsn-i iltifât eder.

از جبین چین بکشا تا دل من جمع شود
که سراسیمه کند مرغ خیالم پرواز

12. Ez cebîñ çîn bu-guşâ tâ dil-i men cem' şevd

Ki serâsîme kuned murğ-i hayâlem pervâz

Cebîniñden ve nâşiye-yi devlet-ğarîniñden şüret-i mevc-i deryâ-yı gâzab u tehevür olan çîni ve şikenleri guşâd eyle ve izhâr-ı âşâr inbisât buyur ki hattâ benim dil-i perişânım şîrâze-pezîr-i cem' ola ve eczâ-yı güm-geşte râbıta-i defter-i [T, 32-a] hâtırım behem-resîde ve dâne-yi sübğha-i güseste-silk-i enfâsım rişte²²²-yi itmînâna keşîde ola. Zîrâ pişânî-i devletiñdeki eşer-i mihirden²²³ murğ-ı hayâlim serâsîme vü hayret-zede olduğı hâlde pervâz eyledüğinden şayd-ı murğ-ı ma'anîden tehi çengâldur diyü giryân giryân dehen-bâz-ı recâ olup niyâz-ğvâh-ı guşâd oldum.

این سخن در دلش از درد اثر کرد و سرم
بر گرفت از قدم خویش بلطف آمد باز

13. Īn suhen der-dileş ez-derd eşer kerd u serem

Ber-girift ez-ğadem-i ħvîş be luţf âmed bâz

Bu söz derd-i derûnumdan nâşi ol zât-ı pûziş-pezîr ħazretleriniñ dil-i münîrlerine²²⁴ eşer eyledi ve ħâlet-i riğğat-engîz-i tazarru' ħâtır-ı ħurşîd-tenvirlerine yer eyledi ve başımı kendü ħadem-i mübâreklerinden tutdı ve ħaldırdı ve tekrâr luţf eyledi. Ya'nî evvelki ħâl-i te'ğâfûl-me'âli terk édüp tertîb-i dil-i derd-engîzim ve def'-i buğrân-ı derûn²²⁵

²²² rişte -T.

²²³ mihirden: ħahrdan T.

²²⁴ münîrlerine: minberlerine T.

²²⁵ derûn -T.

ḥummā-āmīzim için şerbet-i şīrīn-güvār iltifatların rīḥte-yi gelū-yı peyvest-yāb²²⁶-ı
 ‘alev-ḥīzim buyurdılar

بی محابانه زدم بوسه بدستش وز شوق
 کفتم اکنون باجارت که شدم وحی طراز

14. Bī-muḥābāne zedem būse be-desteş ve’z şevḳ

Guftem eknūn be-icāzet ki şudem vaḥy-ṭirāz

Bī-pervā ve bilā-tevaḳḳuf mübārek dest-i kerem-peyvestini öpdüm ve tekāzā-yı şevḳden nāşī dedim. Henūz icāzet ile vaḥy-ṭirāz oldum. Ya’ nī ḥāl-i evvelde [H, 27-b] daḥı na’ t-ı şerīfe me’zūn oldum idi. Lākin āşār-ı gāzab ile olmağla izn-i şarīḥ degül idi. Belki rāyiḥa-i ta’rīz ve şūret-i iznde ma’ nā-yı men’ [T, 32-b] var idi. Fe-emmā bu def’ a ki başımı ḳaldırdılar ki ḥareket [ve] merḥamet²²⁷ u vaż’ -ı şefḳatdır. Ol cihetden icāzet-i şarīḥ ile henūz mücāz oldum ve feyz-i himmetleriniñ i’ ānetiyle me’zūn oldum. Vaḥy-ṭirāz olması āyāt-ı Kur’āniyyeden ve beyyināt-ı furḳāniyyeden vaşf-ı şerīflerini nāṭıḳ olan ma’ ānī-i laṭīfeyi yegān yegān şümürde-yi engüşt-i ta’ bīr ü beyān ḳıldım demektir.

در ثنای شه کونین و رسول ثقلین
 که بود لمعة برق غضبش کفر کداز

15. Der-şenā-yi şeh-i kevneyn u Resūl-i şaḳaleyn

Ki buved lem’ a-i berḳ-i gāzabeş kufr-gudāz

“Der-şenā”daki “der” beyt-i evveldeki “şudem vaḥy-ṭirāz”ıñ zarfıdır. Vaḥy-ṭirāz olmağlıgım iki cihān şāhınıñ şenāsında ve ins ü cinne meb’ūş olan Resūl-i maḳbūlūñ medḥindedir. Öyle resūl ki iḥrāḳ u ehlākde berḳe müşābih olan gāzabıñ lem’ ası sürb ve āhen gibi bī-ḳadr olan küfri eridicidir ve yalman seyf-i meslūlinden zūhūr eden pertev-i ḥorşid-gudāz şebrenḡ-i küfrüñ reng-i siyāhını izāle édüp te’şīr-i ḳuvvet-gīr-i “İnnā nebīyü’s-seyf” ile serkeşān-ı meydān-ı zālāleti ve beyābān-neverdān-ı gāvāyeti zār u zor dāḥil-i ḥişār-ı hidāyet eyleyicidir.

²²⁶ peyvest-yāb: peyvest-nāb T.

²²⁷ merḥamet -T.

آنکه کر رخس بر افلاک جهاندد کردد
پشت نسر فلک از نقش سمش سینۀ باز

16. Ān-ki ger raḥṣ ber-eflāk cihāned gerded

Pušt-i nesr-i felek ez-naqš-i sümeş sine-yi bāz

Öyle zāt-ı vālā-menzilet ki eger raḥṣ²²⁸-ı bāriḳa dıraḥşını eflāk üzere şıçradur ise nesr-i felekiñ arḳası aniñ sümminiñ ve tırnağıniñ naqşından ve eşerinden şeh-bāz sīnesi [T, 33-a] olur. Ya‘nī pušt-i feleği ol-ḳadar pā-zede-yi tek ü tāz éder ki eşer-i na‘linden sine-yi bāz gibi naqş-pezīr olur. [H, 28-a] Murād-ı Mollā ‘Urfī ḥazret[i] yekke-tāz-ı meydān-ı ḳurbuñ şahrā-yı felek atı oynadı yeridir ve ḳadr ü şānı a‘lādan a‘lādır.

آنکه کر افعی رمحش رود اندر ته خاک
دل محمود برون آورد از زلف ایاز

17. Ān-ki ger ef‘ī-i rumḥeş reved ender²²⁹ teh-i ḥāk

Dil-i Maḥmūd birūn āvered ez-zulf-i Ayāz

Öyle vücūd-ı ḳudsī ḳuvvetdir ki şoḳulmaḳda ef‘ī ve tiz-revde beñzeyen rumḥ-ı cān-sitānı ve mızrāḳ-ı āteş-yalmanı teh-i ḥāke ve zīr ü zemīne gider ise ya‘nī nize-yi ser-tizini²³⁰ zemīne ḥalīde éder ise zulf-i Ayaz’dan dil-i Maḥmūd-ı Ġaznevī’yi ḥalās édüp taşra çıkarır.

آنکه چون در کنف چتر همایون آثار
همعان ظفر از راه غزا کردد باز

18. Ān-ki çūn der kenef-i çetr-i humāyūn-āşār

Hem-‘inān-i zafer ez-rāh-i ğazā gerded bāz

²²⁸ raḥṣ: raḥşın T.

²²⁹ ender: end T.

²³⁰ ser-tizini: serizini T.

Kenef fütühâtinle kuşuñ²³¹ iki qanadına dërler. Çetr-i hümayün-âşâr ki bālâ-yı ser-i devlet-mend-i nebevîde olan sehâb-ı sa‘âdet-elqâbdur, bāl u per-i murğa teşbih olunmuşdur. İzâfeti müşebbehün bihiñ müşebbehe izâfetidür. Ma‘nâ böyle olur ki ol cenâb-ı fütühât-rikâb-ki kenef-i fâ‘ire müşâbih olan çetr-i hümayün-âşâr sehâbın altında hāmün-püy olup zafer u fetḥ ile yan yana gâzâ yolından ‘avdet éde ve envâ‘-ı ganâyim ve metâ‘-ı gâlibiyetle Medîne-yi Münevvere’ye ric‘at étdükde hümayün-âşâr vaşf-ı terkîbî aqsâmındandır.

زهره کیسو بکشاید که شود کرد افشان
زرکابش که پذیرفته غبار تک و تاز

19. Zuhre gīsū bi-guşāyed ki şevéd gerd-efşān

Zi-rikābeş ki pezirufte ğubār-i tek u tāz

[T, 33-b] Necm-i Zühre ki şüret-i hātün-ı cemîle ile meşhūr ve kışsa-ı pür-ḥişşe Hārūt u Mārūt’da tafşîli ve keyfiyyeti mezkûrdır²³². Gīsū-yı ‘anberîn bûyını guşād ve piç ü hamını ḥall éder. Tek ü ğubārını qabûl eyleyen rikâbından toz silmek için ya‘nî vaqt-i ‘avdet-i cihâdda rikâb-ı devletlerinden ğubār-ı rāh-ı esfârı ve gerd-i iksîr-medârı silmek ve def‘ eylemek için ta‘zîmen²³³ ve tekrimen zühre kendü [H, 28-b] deste-yi turrelerin âmâde éde ol ḥinde.

فتح کويد چه کنی چشم منت این نه رکاب
سرمة چشم جهان بين مرا پاک مساز

20. Fetḥ gūyed çi kunî çeşm-i menet in ne rikâb

Surme-yi çeşm-i cihân-bîn-i merâ pāk me-sāz

Fetḥ maqām-ı men‘ide kıyām édüp dër ki ey Zühre ne édersiñ bu benim gözümdür, rikâb degüldür. Benim dünyâ görücü olan gözümüñ sürmesini²³⁴ pāk²³⁵ düzme ve izâle

²³¹ “kuşuñ” tekrarlanmıştır.

²³² mezkûrdır: mezküredir T.

²³³ ta‘zîmen: ta‘lîmen H.

²³⁴ sürmesini: sürmesin T.

²³⁵ pāk -H.

eyleme zīrā sürme-yi cilā-baḥşāyı gözden silmek ḥidmet degüldür, belki zulm-i şarīḥ²³⁶ ve ğadr-i kabīḥdir. Şerḥ olunan üç ‘aded ebyāt kıt‘ adır ya‘nī ḥülāşa-ı ma‘nā üçünden zuhūr eder, birbirine muttasıl taḥrīr olunup ‘arūs-ı ma‘nānıñ keşf-i niḳābı birden²³⁷ ref²³⁸ iḳtizā eder idi lākin yerā‘a-ı pūr-şevḳ sülāfe-yi sitāyiş-i nebeviden mest bulunmağla guftār-ı ser-ḥoşān gibi rābıta-ı eczā-yı kelām-ı güm-geşte eylemişdir ğaflet buyurulmaya.

عرش را گفت فلک مسند جاه وی و عقل
گفت هیئات یقین شد که نه ای محرم راز

21. ‘Arş-rā guft felek mesned-i cāh-ı vey u²³⁹ ‘aql

Guft heyhāt yaḳīn şud ki ne’ī maḥrem-i rāz

‘Arş²⁴⁰-ı felek ol pādīşāh-ı evreng-nişin-i işifānın mesned-i [T, 34-a] manşıbıdır dēdi. ‘Aql-ı tām cevāb kaşdıyla ve techīl tariḳıyla ṭard u redd edüp dēdi-ki isnād eyledüğüñ ba‘īd oldu ve taḥmīn ü işābetden dūr oldu ve esrār-ı ḥaḳīḳat cāh-ı Muḥammedī’ye vāḳıf olmaduğüñ ma‘lūm u nümāyān oldu. Eger maḥrem olaydıñ ‘arş-ı mesned-i cāhıdır dēmez idiñ zīrā ol manşıb-ı ‘āliyye ve ol cāh-ı ma‘āliyye ḥad ta‘yīn eylemek muḥāldir ve dā’ire-yi ḥatemiyetiñ muḳtezā-yı ‘aql ile ve endāze-yi taḥmīn ile ihātası mümkün degüldür.

مستند جاه وی آرایش آن بارکھيست
که بساطش بری از ننک نشیب است و فراز

22. Mesned-i cāh-ı vey ārayiş-i ān bārgēhi’st

Ki bisāteş berī ez neng-i neşib est u ferāz

Ol cenāb-ı hümāyūn-elḳābıñ manşıbınıñ mesnedi ol bār-gāhıñ ārayişi ve nümāyişidir ki ol bār-gāhıñ bisāti ve ḳālīçesi alçaḳlıḳ ve yükseklik [H, 29-a] ‘ārından ‘ārī ve berīdir ya‘nī bir serā-perde-yi lā-mekān-zībdir ki firāşında zīr ü bālā ve şadr u şaf-ı ni‘āl-i

²³⁶ şarīḥ -T.

²³⁷ birden: bizden H.

²³⁸ ref²³⁸ -H.

²³⁹ ve -T.

²⁴⁰ ‘Arş : ‘Arşe H.

i‘tibārī yokdur. Zıddiyyetden ve rengden ve bîş ü kem ve keyf ü kemden eşer pedidâr degüldür. Zîrâ maḳām-ı maḥbûbiyyet cemî‘-i derecelerden ‘âlî ve merâtib-i sâ‘ireden bālâ-terdir ki ‘ayn-ı maḳām-ı ḳurb ve maḥz-ı menzil-i vaḥdet-i şırfdır ki cem‘u‘l-cem‘ nāmıyla mevsümlardır²⁴¹.

شعلة خاطر او را چه شرر چشمه مهر
کریه خامه او را چه اثر خنده ناز

23. Şu‘le-yi ḥâṭır-ı ū-râ çî şerer çeşme-yi mihr

Girye-yi ḥâme-yi ū-râ çî eşer ḥande-yi nâz²⁴²

Ol vücūd-ı nūr-siriştiñ ḥâṭır-ı feyz-me‘âşiriniñ şu‘lesiniñ [T, 34-b] şereri ve zerre-yi eşeri nedir. Mihriñ çeşmesi ve ḳurşıdır. Ol ḥvâce-yi debistân-ı ma‘ârifiniñ ḥâme-yi ḥikmet-nüvisiniñ giryesiniñ ve reşḥa²⁴³-i midâd-ı ‘anber-sevâdiniñ kemine eşeri ve ednâ ḥasenesi nedir? Maḥbûbân-ı zamânın ve şive-kârân-ı cihâniñ ḥande-yi nâzı ve tebessüm-i ‘âşık-endâzıdır.

در جوار حرمش عرش مشرف بسجود
در دیار کرمش جود موظف به نیاز

24. Der civâr-ı ḥaremeş ‘arş muşerref be-sucūd

Der diyâr-i keremeş cūd muvazzaf be-niyâz

Ol sultânın ḥareminiñ civârında ve ḥâne-yi devletiniñ kenârında²⁴⁴ ‘arş-ı ‘azîm secde ile müşerrefdir. Ol pâdişâh-ı seḥâ-sipâhiñ diyâr-ı kereminde cūd u ‘aṭâ niyâza muvazzafdır²⁴⁵. Ya‘nî ‘arş-ı mu‘allâ ki ḳible-gâh-ı du‘â iken seniñ şân-ı ‘âlîne ta‘zîm ile me‘mûr olduğıyçün şeref bulmuşdur ve vücūd-ı muṭlaḳ²⁴⁶ ve seḥâ-yı maḥz ki seniñ kerem ü luṭfuña muḥtâc ve niyâz-mend olduğıyçün taḥşîl-i ḳadr u şân ve tekmîl-i ser ü sāmân eylemişdir.

²⁴¹ mevsümlardır: mevsümları H.

²⁴² ensari: râz

²⁴³ reşḥa: reşḥa H.

²⁴⁴ kenârında: kârında T.

²⁴⁵ muvazzafdır: mufavvazdır T.

²⁴⁶ muṭlaḳ -T.

ایکه از نشأ افسانه عدل تو بخواب
فته چون زلف دلارام کند پای دراز

25. Ey-ki ez-neş^c e-yi efsâne²⁴⁷-yi ^c adl-i²⁴⁸ tu be-h^vâb
Fitne çun zulf-i²⁴⁹ dil-ârâm kuned pây dirâz

Ey hıdîv-i ma^c delet-elķâb ki seniñ ^c adliniñ efsâne ve menķıbetiniñ neş^e ve keyfinden fitne uyħuda zülf-i ârâm²⁵⁰ gibi ayağını uzadup râħatla ğunûde-yi pister-i ârâmdır. [H, 29-b] Ya^c nî fitne çunki seniñ ^c adliniñ vaşfını işitdi ve cezm eyledi ki ihtifâdan ğayrı çäre-yi necât yoħdur ve ikâz-ı fitne vü fesâd étmege bir vechle imkân olmaduğını idrâk²⁵¹ eyledüğinden bi'l-küllıyye me[’]yūs olup ve ayaklarını uzadup [T, 35a] uyħuya yatdı. Efsâne ta^c bîri bâ^c iş-i h^vâb olduğuyçün irtikâb u ihtiyâr olunmuşdur. Yoħsa zâhirinden fehm olunan hikâyât dürüg ve kışsa-ı bî-fürüg ma^c nâsına degüldür.

ز احتساب تو پی دوختن دلق ورع
زهره در سوزن عیسی کشد ابریشم ساز

26. Z’i ihtisâb-i tu pey-i dūħten-i delķ-i vera^c
Zuhre der-sūzen-i ^c Īsâ keşed ebrīşim sâz

Seniñ ihtisâbından ve şer^c an men^c i iķtizâ eden ma^c şıyyeti def^c le muķayyed olduđıñdan nâşî vera^c ve taķvâ ħırfesini ve zühd ü ^c ibâdet libâçesini dikmek için Zühre kendü sâzende olan ibrişimi ^c Īsâ ^c aleyi’s-selâmiñ ešnâ-yı ^c urucda miħ-i dâmân-şu^c üdi olan sūzene geçirir. Ya^c nî Zühre sâzendeligi terk édüp ^c ibâdet ve tâ^c ate iştiğâl eyledi. Sūzen-i ^c Īsâ ta^c bîri Zühre felekiyyâta müte^c allıķa olmağla mülâyimât-ı cem^c i kaşdıyla ihtiyâr olunmuşdur. Murâd-ı Mollâ ^c Urfî te[’]şîr-i ihtisâb-ı Muħammedî zemîne degül, zamâna dağı resâdır ve men^c -i każâ- eşerimdir²⁵² Aħmedî ^c âlem-i mülke degül, belki ^c âlem-i melekûta ve semâvâta dağı şâmil ve sârîdir demekdir.

²⁴⁷ efsâne: eşşâne T.

²⁴⁸ ^c adl -T.

²⁴⁹ zülf -T.

²⁵⁰ dil-ârâm: ârâm T.

²⁵¹ idrâk: urduk H.

²⁵² eşerimdir: eşer T.

تايد از نير رأيت ز زمين مرغانرا
سايه در جبهه خورشيد فند در پرواز

27. Tābed ez-neyyir²⁵³-i re ʿyet zi-zemīn murḡān-rā

Sāye der-cebhe-yi ḡurṣīd fited der pervāz

Seniñ re ʿy-i münīriñ güneşi zemīnden eger ıldırır ise ve şuʿle-feṣān olur ise havāda ve²⁵⁴ pervāzda olan kuşlarıñ sāye ve gölgesi ḡurṣīdiñ alınna düşer yaʿnī seniñ re ʿyiniñ pertevi ol-ḡadar şiddet ve vefret üzredir ki ızhār buyursañ zarf-ı zemīnden ve cānib-i sāḡa-ı ḡabrādan [T, 35-b] bir şuʿle zūhūr eder ki nūr-ı ḡurṣīd biʿl-küllīyye maḡv u muzmaḡil olup kuşlarıñ sāyesi yere [H, 30-a] düşer iken zāt-ı ḡurṣīde düşer. Mollā ʿUrfī āsmāna düşer demeyüp cebhe-yi ḡurṣīde düşer dedüḡi medḡ u ṣenāya evfaḡdır. Zīrā maʿnā-yı mübālaḡa cebhe-yi ḡurṣīde düşer demekdedir.

احتساب تو اكر عارض نهی افروزد
ای سراپرده عصمت ز تو با زینت و ساز
زخمه هر چند که انکشت زند بر لب تار
نغمه از بیم نیارد که بر آرد آواز

28. İhtisāb-i tu eger ʿāriż-i nehy efrūzed

Ey serā-perde-yi ʿişmet zi-tu bā-zīnet u sāz

29. Zaḡme her-çend ki enguṣt zened ber-leb-i tār

Naḡme ez-bīm ne-yāred ki ber-āred āvāz

Seniñ ihtisābıñ ʿāriż-ı nehy ü menʿi şuʿlelendirir ise ey ʿişmet ü ʿiffet serā-perdesi senden zīnet-sāz ve düzen ile olan memdūḡ-ı kerīmüʿl-ḡulḡ ol āvān-ı nehy-i iḡtirānda mızrab-ı muṡrib her ne ḡadar ki sāzdaki²⁵⁵ tāriñ dudāḡına barmaḡ urur ise naḡme vü şadā ol ihtisābıñ ḡavfindan āvāz çıkarmaḡa ḡādir olamaz ve şadā-yı hürmet āvāz-ı bülend etmeḡe vaḡt [u] fursat bulamaz. Bu beyt muḡaddemen geçen ihtisāb beytinden eblaḡdur. Zīrā evvelkide fāʿiliñ ḡudreti ḡalmaz demekdir. Bunda ise fiʿliñ zātındaki

²⁵³ neyyir: tır T.

²⁵⁴ ve -T.

²⁵⁵ sāzdaki: sāzda T.

te'şiri nefydir. 'Ārız nehy efrūhte eder ise demekle Mollā 'Urfi'ye su'āl teveccüh edüp Peygamber-i āhirü'z-zamān emr ü nehy aḥkāmını tamām-ı nişābında tebliğ eyledi sen ise henüz sāzı nehy eder ise diyü edāt-ı şartla ta'birin vukū'ı müteḥakkık olan ḥükm-i nehyi inkār ediyorsun denilür [T, 36-a] ise bu gūne cevāb verilir ki nehy-i Muḥammedī şallāllahu te'ālā 'aleyhi ve sellem²⁵⁶ fā'il ve sāmi'ine vāqi' olmuştur. Yoḥsa bi-nefsihī ālet-i fısqın kendüsine degüldür. Ya'nī ey nev'-i insān mıştāba-nişin ḥum-ḥāne-yi fesād olup şarāb-ḥvār olmayınız ve sāz çalup istimā' eylemeniz denildi. Yoḥsa ey şarāb saña tenbīh ve ey sāz saña te'kid ki içilüp ve işidilmeyesiz diyü²⁵⁷ degüldür. Bu taḳdīrce sevḳ-ı 'ibāret Mollā 'Urfi'ye ḥavāle-yi engüşt-i i'tirāz olmaḳ bī-vech-i mu'ārazadandır²⁵⁸.

عقل كل نسبت حکمت بقضا کرده کنون
دارد اندیشه که ناکه شمردش طنّاز

30.[H, 30-b] 'Aql-i kul nisbet-i ḥikmet²⁵⁹ be-ḳazā kerde kunūn

Dāred endīşe ki nā-geh şumurendeş ṭannāz

Ṭannāz ṭānīn fethi ve nūnūn teşdidiyle suḥriyyeye alıcı kimesnedir. Cibril-i emīn seniñ ḥükmünüñ nisbetini ḳazāya eyledi. Lākin el-ān ḥavf tutar ki kendüsini ṭannāz 'add ideler. Ya'nī ḥükm-i risālet-penāh ve emr ü nehy-i Ḥāzret-i Ḥabībullah tābi'-i ḳazā vü ḥavādişdir diyü ifşā²⁶⁰ ve işā'et eylemişdi. Ammā şimdi gördi-ki ḳazā tābi'-i emr-i Muḥammedī ve ḥavādişāt-ı kevniiye vā-beste-yi fermān-ı Aḥmedīdir. Bu cihetden 'aql-ı küll-i ḥalḳ-ı Nebi²⁶¹ müstehzī-i ḳazādır diyü tōhmet-i suḥriyye ile müttehim ederler diyü muḳtaribü'l-ḥāl ve tābi'-i ḥavf u telāşdır.

هر حدیثی که رضایت بسماعش نبود
از در گوش سراسیمه بلب گردد باز

²⁵⁶ şallāllahu te'ālā 'aleyhi ve sellem -H.

²⁵⁷ diyü -T.

²⁵⁸ mu'ārazadandır: mu'ārazadır H.

²⁵⁹ Der-kenar: Ḥikmet ḥā'-i mühmeleni kesriyle daḡı oḳunmaḳ münasibdir. Yine gāyet-i ma'nā şerḥ olunan fazīlete muntehī olursa.

²⁶⁰ ifşā: inşā H.

²⁶¹ Nebi -T.

31. Her hadîsi ki rizāyet be-semā'eş ne-buved

Ez-der-i gūş serāsime be-leb gerded bāz

Her söz ki anîñ semā'ına ve işidilmesine rızā-yı şerîfiñ olmaya [T, 36-b] ol söz her ne-kadar söylenüp sāmî'îñ kulağı kâpusına dağı vâşıl oldı ise der-i 'ağab kemāl-i sūr'atinden rec'-i qahqarî ile serāsime vü hayret-zede olduğı hâlde qā'iliñ dudağına ve çıkuğı yere 'avdet eder. Ya'nî hükm-i kazā-te'şiriñ ol-kadar seri'ü't-te'şir ve zūd-re sādır²⁶² ki endāhte-yi kemān-i saht olan tiri ve taraf-ı dehenden pervāz eden murğ-ı kelāmı ircā' eder ve kafasından erişüp dest ü giribān olarak 'azîmetine rû-gerdān eder.

نیر رأی تو چون عرضه کند لمعة نور
حیز جود تو چون بخش کند نعت و ناز
چه کند کر نکند مهر نهان رخ بکسوف
چه کند کر نکند حور در روضه فراز

32. Neyyir-i re'y-i tu çun 'arza kuned lem'a-i nūr

Hayyiz²⁶³-i cūd-i tu çun baħş kuned ni'met u nāz

33. Çi kuned ger ne-kuned mihr-i nihān ruħ be-kusūf

Çi kuned ger ne-kuned hūr der-i ravza²⁶⁴ ferāz

Nāz u ni'met ma'nāsına "hayyiz" hā'i mühmeleniñ fetħi ve yā'-i müşennāt-ı tahtāniyyeniñ teşdidiyle eve tābi' olan mekān. Her ne cānibden olur ise olsun seniñ hūrşid-i re'yiñ ve āftāb-ı fikriñ eger zerre kadar nūr 'arz eylese mihr-i cihān-raħtı kūsūf ile nihān eylemez de n'eyleyler. Ya'nî nūr-ı re'yiñ ile [H, 31-a] pertev-i hūrşid maħv olur ve pertev-i fikriñ zuhūrında nūr-ı āftāb bi-i' tibār kalur. Seniñ cūdınıñ hayyizi ya'nî her ne cihetle olan cūd u ihsāniñ olur ise olsun gerek kalil ve gerek keşir çünki mübāşeret-i i'tā-yı nāz u ni'met ola. Hūr-ı 'ayn ravza'-i behiştîñ kâpusını sedd ü bend eylemez de n'eyleyler ve 'arz edecek mâyeleri kalmaz. Zirā seniñ [T, 37-a] lezā'iz-i ni'metin ve envā'-ı ihsāniñ cemî' maħlūqātı ni'met-i na'imden ve lezā'iz-i cennetden müstāgnî eder.

²⁶² zūd-resādır : zūd-sādır T.

²⁶³ Ensari: hayyir

²⁶⁴ ve +T.

Evvel evvele şānī şāniye nāzırdır. Ba‘z-ı nüshâlarda hâ‘-i mu‘cemeniñ fethi ve yāniñ kesri ve teşdidiyle “hayyir” vākī‘ olmuşdur ki hayr ile muttaşif olan {kimesnedir. Cūda izāfet-i beyāniyyedir. Seniñ hayr ile muttaşif olan} cūd-ı ‘ālem-sūduñ ni‘met-bağş olduğu h̄inde dēmek olur. Bu dağı ma‘nā-yı şaḥīḥdir. Lākin evvelki şūretde medḥ u sitāyiş ziyādedir.

چون بر افراشت قضا رأیت عدل تو ز بیم
فتنه بر تافت عنان تا بازل گردد باز
آسمان بانک زد از پی که کجا خواهی رفت
نقد جان بر کف تسلیم نه و هرزه متاز

34. Çun²⁶⁵ ber-efrāşt қаzā rāyet-i ‘adl-i tu zi-bīm

Fitne ber-tāft ‘inān tā be-ezel gerded bāz

35. Āsmān bāng zed ez-pey ki kucā ḥ‘āhī reft

Nağd-i cān ber-kef-i teslīm nih u herze me-tāz

Çünkü қаzā seniñ livā-yı ‘adliñi ḳaldırdı ve sancağ-ı ma‘deletiñi şaḥrā-yı zuhūra dikdi, fitne ḳorḳusından ezele dek ve ibtidā-yı ḥilḳate dek gerü dönüp firār niyyetiyle dizgini çevirdi ve gürīze müteveccih oldı. Bu ḥâlde āsmān ardından bi-ṭarīḳu‘l-hezl ve‘l-istihzā’ bülend āvāz ile çağırdı ki nereye gitmek isterseñ ve ne vechle taḥliş-i giribān ēderseñ bī-hūde ‘azīmetinden rücū‘ édüp cān nağdini teslīm eli üzre ḳo ve ‘abeş yere yélüp yüpürme. Zīrā şemşiri ‘adālet-i Muḥammedī ve tiğ-i bī-dirīğ-i Aḥmedi ‘aleyhi’s-selāmdan bir ṭarīḳ ile reh-bürde-yi semt-i necāt olup başıñı ḳurtaramazsıñ elbetde ve elbetde seni reh-rev-i diyār-ı ‘adem étmek için cū-yı fenā üzere vaż‘ olunan cesr-i seyf-meslūlünden imrār édüp ser-i bī-devletiñi gūy-ı giribān-ı [H, 31-b] libās-ı ‘adem ēdecekdir. [T, 37-b] қаzā muḳadderātın resīde-yi zamān²⁶⁶-ı zuhūr olduğına dērler ki ḥavādişāt-ı kevnīyye dağı bu ma‘nādan ‘ibāretdir.

داورا طبع من آن روضه فیضست که هست
شجر او همه سحر و ثمر او اعجاز

²⁶⁵ çemen +T.

²⁶⁶ zamān : zebān H.

36. Dāverā ṭab‘ -i men ān ravza-i feyż’ est ki hest
Şecer-i ū heme sihr u şemer-i ū i‘ cāz

Mollā ‘Urfī ber-muktezā-yı de’b-i şā‘ irān şālik-meslek fahr u mübāhāt olup dēr ki ey ḥākim-i ḥikmet-fermā benim ṭab‘ ım ol feyż bāğçesidir ki aniñ şeceri cümle sihr ve emr-i ğaribdir ve aniñ meyvesi bütün i‘ cāz u ḥavārıkdır ya‘ nī şu‘ arā-yı zamānı ilķā-kün-i ḥufre-yi ‘ aczdir. Şecer elfāz-ı şīrīn-i bedī‘ atū’l-ıslūbdan ve şemer ma‘ ānī-i lezīze-yi cālibū’l-ķulūbdan kināyedir. Şecer ve sihrde cinās-ı ḥaṭṭ şan‘ atı kās olunmuşdur.

نامه ام داد نشان از چمن کلشن وحی
خامه ام کرده زبان در دهن شاهد راز

37. Nāme ‘em dād nişān ez-çemen-i gulşen-i vaḥy
Ḥāme ‘em kerde zebān der-dehen-i şāhid-i rāz

Na‘ t-ı şerīf-i sa‘ ādet-redīf-i taḥrīr olunan varaķa-i eş‘ arım gülşen-i vaḥy çemeninden nişān vērđi. Zīrā ki ḥaķīķat-meşḥūn²⁶⁷ olan mażmūnı mā-şadaķ-ı Őur‘ ān-ı ‘ Azīm ve feḥvā-yı āyāt-ı Furķān-ı Kerīm’ dir. Ḥāmem ve kilkim şāhid-i rāzıñ deheninde zebān oldı. Ya‘ nī yerā‘ a-i mevzūn-endāmım ve ney-pāre-yi kilki-ı turfe-ḥırāmım tercemān-ı esrār-ı ğaybī olup evşāf-ı ‘ illiyeñde ğūn-ā-ğūn mestūr olan dakāyık-ı laṭīfeler inşādıyla mertūbu’l-lisāndır.

جوهر طبع من از وصف کمالت روشن
کوهر نظم من از نسبت ذاتت ممتاز

38. Cevher-i ṭab‘ -i men ez-vaşf-i kemālet rüşen
Gevher-i nazm-i men ez-nisbet-i zātet mumtāz

Mollā ‘Urfī i‘ tirāf-ı ‘ acz-ı zātī eder ki benim ṭab‘ ımıñ cevheri seniñ [T, 38-a] kemāliñi vaşf eyledüğümden nāşī rüşendir ve ḥasen li-ğayriḥīdir yoḥsa bu mertebe rüşenlik ve şeffāf cevheriyyet mukteza-yı zātī degüldür. Benim nazm incüsü seniñ zātīña mensūb

²⁶⁷ meşḥūn: meşḥūn H.

olduğuyçün mümtâzdır ve akrânların kelâmına gâlibdir. [H, 32-a] Yoğsa mādde-yi aşılyyesi ħazf-ı pāredir.

خصم و طرز سخن من بچه طرز و بچه فهم
غیر نظم کهر من بچه برک و بچه ساز

39. Ħaşm u tarz-i sühen-i men be-çi tarz u be-çi fehm

Gayr-i²⁶⁸ nazm-i guher-i men be-çi berg u be-çi sâz

Ħazf-ı muzâf vardır “fehm-i ħaşm ve tarz-ı sühan-i men” demekdir ħarîne-yi “be-çi fehm” ile ma‘nâ böyle olur ki ħaşmın fehmî ile tarz-ı sühanımı ve üslûb-ı nazmımı ma‘an ve müsâvî demek ne tarz ile ve ne fehm ile. Ya‘nî bu ikisiniñ birbirine münâsebeti var mıdır demek dağı maĥzâ ‘adem-i fehmdendir ve benim gevher-i nazmımdan ħayrı olan nazm ne berg ile ve ne sâz ile. Ya‘nî berg ü sâzı yokdur ki erbâb-ı ma‘rifetiñ taĥsinden yâ mazmûn-ı şîrinden yâ bir nâ-şinide veyâ bir²⁶⁹ nâ-ĥâyide²⁷⁰ ma‘nâ-yı ħayret-fezâdan naşîbi ve düzeni bu kadar demektir. Ħaşmıla tarz-ı sühan beynindeki vâv ma‘a ma‘nâsındır. Berg ü sâz Türkîde düzen ve tağan demektir.

معنی از خامه من کاه روش می بارد
چون ز رفتار بتان فتنه گه جلوه و ناز

40. Ma‘nî ez-ĥâme-yi men gâh-i revîş mî-bâred

Çun zi-reftâr-i butân fitne-geh-i cilve vu nâz

Vaqt ma‘nâsına olan “gâh” “revîş”e muzâfdır. Muĥaffefî olan mısrâ‘-ı şânideki dağı böyledir. Ma‘nâ benim ħâmemden revîş vaqtinde rîziş-i maţar gibi yağar ve dökülür reftâr-ı bütândan [T, 38-b] cilve vü nâz vaqtinde fitne dökildiği gibi ya‘nî bir maĥbûb-ı serv-ķâmet cilve vü ihtizâz ile ve biñ ‘işve-yi ‘âşık-endâz ile çemân u ħıramân olduğça yemîn ü yesârdan şaf-beste-yi râh-ı intizâr olan ‘uşşâķ-ı nezzâre-pâşa ĥâlet-i diger zühür

²⁶⁸ Ensari: + ve.

²⁶⁹ veyâ bir -H.

²⁷⁰ nâ-ĥâyide : ĥâyide T.

édüp rûzgâr-ı âh u vâhdan deryâ-yı fitne gûlgüle-gir ü mevc-engiz ve lücce-yi şûriş hây-hüy u velvele-ñiz olduğı gibi ben dağı tañrik-i ‘alem-i kalem étdikçe huyul-ı ma‘âniden müzdehim-suñur eşarımından bir keyfiyyet-i diger zuhûr éder ki mañz-ı fitne ve [H, 32-b] ‘ayn-ı şûrişdir.

نو عروسی نبود در تنق فکرت من
که نه از زیور مدح تو بود چهره طراز

41. Nev-‘arûsî ne-buved der-tutuğ-i fikret-i men

Ki ne ez-zîver-i medğ-i tu buved çehre-ñirâz

Benim fikrim niğâbınıñ içinde bir nev-‘arûs-ı guftâr yoğdur ki seniñ zîver-i medğ-i şerîfiñde çehre-ñirâz olmaya ya‘nî her ne-ğadar kelâm-ı belâgat-nizâm ki hâtırıma sünûh éder. Lâ-büdd anda seniñ medğ ü sitâyiş-iñ mermüz-ı deryâ hod mestûr-ı şahîfe-yi dîvânım olan cümle-yi eş‘âr-ı dürer-bârımda²⁷¹ seniñ şenâ vü midhâtiñ merkûzdu. Bu ma‘nâya göre zâhiren tutuğ-ı fikret ta‘biri mübâyin görünür lâkin hağkîkatde münâfi degüldür. Zirâ tutuğ-ı fikretde demek taht-ı elfâzda şâ‘iriñ murâdı olan ma‘nâ demekdir. Hattâ ba‘z-ı terâkîb-i bedî‘atü’l-esâlibiñ ba‘de’t-te’emmül vâkıf-ı mezâyâ-yı elğâz-intimâsı olunduğda fikr-i dağık-ı kâ‘iline tağsîn édüp [T, 39-a] zihî fikr-i şâ‘ib ve zihî kuvvet-i tab‘-ı gâlib derler, eşerden müe’sşire ve istidlâl tarîkıyla şemere-yi fikr ve eşer-i tabi‘at olduğından bu tağdirce mecmû‘-ı kelâm-ı Mollâ ‘Urfî na‘t-ı şerif olmağ iktizâ éder. Hâl ise böyle degüldür. İki vechle cevâb-ı şavâb-nişâb mümkindir ki nev-‘arûs kaydı ancak risâlet-penâh hağğında olan kelâmdır. Yoğsa medâyih-i selâtin-i nev-‘arûs degül. Belki fertûte-yi hamîde-ğaddir. Ya‘nî her ne-ğadar eş‘ârımda sitâyiş-i havâğin var ise cümle haşviyyâtdan ve bî-mezedir ve nev-‘arûs denmege şâyeste eş‘ârım ki vardır, elbetde anda seniñ zîver-i na‘tından eşer-i hüveydâdır. Yâğud her-çend ki kelâm-ı medğ ve elfâz-ı sitâyiş benden zuhûr éder şûretde her ne-ğadar ğayrılar hağğında ise dağı tab‘ımda ve fikrimde cenâb-ı risâlet-elğâb mulâğazasıyladır [H, 33-a] demek olur ve bu ma‘nâlara qarîne-yi hâl ve şahid-i mağâl Mollâ ‘Urfî’niñ sitâyiş-i peygamberide kuvvet-i tab‘ını i‘mâl édüp ğayrı eş‘ârından ziyâde bezl-i mağdûr eyledüğü ve iltifât-ı selâtin-i Hind mevcûd u mebzûl iken âbâ‘-i devlet-i dünyâ édüp ve tevveccüh éden

²⁷¹ bârımda : bârımdan T.

tekrīmāt u tevkīrāta ‘adem-i iltifāt ve havāle-yi dest-i redd etmekle şūret-i dervīşānda peygūle-nişin-i faqr u fenā olduğudur. [T, 39-b]

اعتبار صدف از نسبت درست و بلی
انوری کر بود از مهنه منم از شیراز

42. Í‘tibār-i şadef ez-nisbet-i dur’est u belī

Enverī ger buved ez-Mihne menem ez-Şīrāz

Şadefiñ í‘tibārı incüniñ nisbetindendir ve böyle olduğu kâbil-i inkâr degüldür. Enverī eger Mihne’den ise ben Şīrāzdanım ya‘nī incüsü ħurde ve nā-hemvār olan şadefden le’ālisi āb-dār u şāhvār olan şadef maḳbūl u mu‘teberdir. Çünkü ħāl böyledir. Şīrāz ve Nīşābūr nevāḫīsinden olan Mihne iki şadefdir ben ve Enverī incüyiz Şīrāz ise Mihne’den vücuhla mu‘teber ü maḳbūldur. Lāzım geldi-ki eş‘ār-ı āb-dārda ve қаşāyid-i siḫr-āşārda ben-daḫı Enverī’ye rāciḫ ü gālibem. Ḥakīm Enverī Melik Sencer zamānında sultānu’ş-şu‘arā olup қаşāide-gūyluḫda bī-naẓīr olmaḫla da‘vā-yı faẓīletde ḫuşūmete anı iḫtiyār²⁷² eyledi-ki aña gālibiyet bulunduḫda gayrılara bi-ḫarīḫu’l-ülā demek mümkin ola.

کنم از مائده معنویش مهمانی
ازرقی کر بسر خوان وجود آید باز

43. Kunem ez-mā’ide-yi ma‘nevīyeş mihmānī²⁷³

Ezraḫī ger be ser-i ḫvān-i vücūd āyed bāz

Ma‘nevī ni‘metden ve āşār-ı sürūr-engīz-i ḫabī‘atden éderim anıñ ziyāfetini eger Erzaḫī vücūd sofrası başına ‘avdet édüp gelür ise ya‘nī ḫakīm Erzaḫī ki Melikü’l-keḫām ‘unvanıyla kitābe-yi iştihārı maḫallīdir ve sultān Toḫan Şāḫ-ı Selçuḫı zamānında í‘tibār-ı tām ve iltifāt-ı tamām bulup zamān-ı [H, 33-b] ḫayātında ‘ilm u naẓm ile şāḫib-i ‘alem olanlardandır. [T, 40-a] Mollā ‘Urfī da‘vā éder ki farazā dā’ire-yi vücūda

²⁷² iḫtiyār : iḫtibār H.

²⁷³ mihmānī : mihmāyī T.

Ezraḳī²⁷⁴ ric‘at édüp mihmānım olsa ve ma‘nā-yı eş‘ār-ı abdārımı sem‘-i hūşına ilkā eylesem loḳma-h‘ār-ı nefāyis olmuş ḳadar memnūn u maḥzūz olurdu diyü kālā-yı şı‘rine revāc vèrüp tefāḥūr ü mübāhāt éder.

عرفی این طرز سخن حد تو نبود لیکن
مدحت شاه زبان تو چنین کرد دراز

44. ‘Urfī in ṭarz-i suḥen ḥadd-i tu ne-b’ved līkin

Midḥat-i šāh zebān-i tu ḩunīn kerd dirāz

‘Urfī bu üslub-ı kelām-ı tekellüfāne ve guftār-ı taşallüfāne seniñ ḥaddiñ degüldür. Ya‘nī bu gūne faḥr étmek yāḥud bu minvāl üzre tanzīm-i lü’lü’-i āb-dār-ı eş‘āra muvaffaḳ olmaḳ seniñ liyāḳatiñ muḳtezāsı degüldür. Bu faḳīre göre ma‘nā-yı evvel mu‘teber ü müveccehdır ve lākin šāh-ı risāletiñ midḥati seniñ zebāniñı böyle dırāz eyledi ve bu mertebe faḥre bā‘iṣ olan na‘t-ı Muştafā²⁷⁵ ‘aleyhi’ş-şelātü ve’s-selām ḥazretleriñiñ²⁷⁶ āşār-ı feyzidir ve aña istinād ile diliñ uzadı i‘tirāf éder ki bu mübāhāt u tebaḥḥur mertebe-yi guftārıma nisbet ile ḥadden birün ve ḳıyāsdan efzūndur lākin mu‘in ü zahirim ve püştī-bān u dest-girim na‘t-ı şerīf-i nebevī oldıḳı cihetden tamam-ı vaḳıfe-yi ḥālindir. Her ne ḳadar faḥr édersem taḥammüli vardır. İn ṭarz-ı süḥaniñ müşārü’n-ileyh faḥriyyesi olmayup belki ser-ā-pā-yı ebyāt-ı ḳaşıde olsa “zebān-i tu ḩunīn kerd dirāz” ‘ibāreti mevḳi‘inde irād olmamış olur. Zīrā seniñ [T, 40-b] diliñi uzun éden fülān kimse nedir ta‘biri makām-ı i‘tirāzda edā olunur yoḥsa medḥde degül.

تا کھی رو بفرآز آرد و کاهی به نشیب
بهر احداث حوادث فلک دائره ساز
پیکر خصم ترا خام برد سر به نشیب
دشمن جاه ترا دار کشد رو بفرآز

²⁷⁴ Ezraḳī : Erzāḳi H.

²⁷⁵ Muştafā : Muştafāvinüñ H.

²⁷⁶ ‘aleyhi’ş-şelātü ve’s-selām ḥazretleriñiñ -H.

45. Tā gehī rū be-ferāz āred u gāhī be-neşīb

Behr-i ihdāş-i havādiş felek-i dā'ire²⁷⁷ sāz

46. Peyker-i haşm-i tu-rā hāk bered ser be-neşīb

Duşmen-i cāh tu-rā dār keşed rū²⁷⁸ be-ferāz

Dā'ireyi düzici ve bu kār-hāne-yi müstedirü'ş-şeklin niżāmını vérici felek havādişini ve vuķū'atını ihdāş u icrā etmek için gāh bālāya tevcih-i rūy ve gāh [H, 34-a] esfele 'azīmet étdükçe seniñ haşmınıñ şüretini ve kālıbını hāk-i helāk başı aşığa eyletsün ve ka'r-ı zemīne ilkā eylesün ve manşib-ı devletiniñ düşmenini dār-ı siyāset yukaru çeksün ve şalb eylesün. Murād-ı Mollā 'Urfī du'ā'-i 'aleyh a' dāda mübālağadır ki felek cümle işi ancak seniñ haşmınıñ helākine münhaşır olsun. "Bered"iñ fā'ili "hāk", "keşed"iñ fā'ili "dār"dır. Felegiñ cümle işi ta'bir eyledüğimiz sebep olduğu cihetdendir. Bu kıt'ada leff ü neşr-i müretteb kaşd olunmuşdur. Ya'nī evvel evvelle ve şānī şāniye nāzırdır.

[3. KAŞİDE]

İn kaşide'ist der na't-i h'vāce-yi kā'ināt ve bā'ış-i hilķat-i mumkināt 'aleyhi efzale't-taḥiyyāt ve't-teslīmāt be-'unvān-i 'Ummānu'l-Cevāhīr²⁷⁹ mevsūm geşte.

دل من باغبان عشق و حیرتی کلسنائش
ازل دروازه باغ و ابد حدّ خیابانش

[Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün]

1. Dil-i men bāğbān-i 'ışķ u ḥayrānī²⁸⁰ gulistāneş

Ezel dervāze-yi bāğ u ebed ḥadd-i ḥiyābāneş

Dervāze kapu eşiği ve şehir zoķākı lākin bu maḥalde ḥad karīnesiyle der-i gülistān murād-ı der ki gāyet evvelīdir. Ḥiyābān kesr-i ḥā-i mu'ceme ile [T, 41-a] bāğ içinde ve

²⁷⁷ dā'ire : dā'ir T.

²⁷⁸ rū : ū T.

²⁷⁹ cevāhīr: cevher T.

²⁸⁰ ḥayrānī: ḥayretī T.

bostān arasında olan güzer-gāh-ı hemvārdır. Benim gönlüm ‘ışk bāgbānıdır ve hayrānlık ol ‘ışkıñ gülistānıdır. Ezel ol bāgıñ medhali ve ebed hıyābānıñ haddi ve nihāyetidir. “Gülistān-ı dileş²⁸¹”deki zamir bāg-bāna rāci‘ olsa ‘ışk ta‘biri heşv²⁸² [u] ‘abeş gibi olur. Murād-ı Mollā ‘Urfi oldur ki ben hıdmet-güzār²⁸³-ı bāg-ı ‘ışkım ki anıñ gülistānı hayrānlıktır. Fī’l-vāqi‘ gülistān bāgdan cüz’dür. Bir bāgıñ cüz’i olan gülistānıñ ibtidā vü intihāsı ezel ü ebed ola aşl-ı bāgdā ne-ķadar vüs’at olduğı mülāhāza buyurıla ve hayranlık ki mertebe-yi maḥvdan ve tecellī-i pertev-i beķādan ‘ibāretidir ve şemere-i ‘ışk u maḥabbetdir ve ḥudūd-ı dā’ire-yi ‘ışkda mevcūddur. Ḥayrete ta’yīn-i ḥadd eyledüğü ḥaķıķaten degüldür. Zīrā maķām-ı beķā-billāhda ḥadd u gāyet [H, 34-b] şāķıttır ve ol ‘ālim-i ‘ālem-i dīgerdir şūver tā ḥudūd-ı ‘anāşırda ve²⁸⁴ vāsıta‘-ı vüçüd ile olduğındandır ki şāḥib-i ḥayret henüz çār-miḥ-ı ‘anāşırda muķayyed ve ‘ālem-i vüçüddadır. Nāzım-ı merḥūm bu beyt ile mertebe-yi sulūkını ve maķām-ı ḥayrete vāşıl olduğını i‘lān eder.

چنان باغی کز و کلچین نیارد کل برون بردن
نه آن باغی که ناید خارچین از بیم دربانش

2. Çunān bāgı²⁸⁵ k’ez ü gulçin ne-yāred gul birün burden

Ne ān bāgı ki n’āyed ḥār-çin ez bīm-i derbāneş²⁸⁶

Öyle bir bāgdır ki andan gül devşürici taşra gül çıkarmağa ķādir degüldür. Öyle bāg degüldür ki ḥār u çin ḥas u ḥāşāk düşürici kimesneler derbānıñ ḥavfindan kenarına gelemez [T, 41-b] ve içine giremez. Ya‘nī ‘ālem-i şūretdeki gibi kendüsünde ḥār ola ve ḥār-çin gelüp cem‘-i ḥas u ḥāşāk için sāḥasını pā-zede-yi tek ü tāze ede. Belki öyle bāgdır ki ḥār-ı elem ve ḥāşāk-ı ğam şāḥn-ı behişt çemeninde kaṭ’an yokdur ve ḥas devşürici ḥavf-ı derbānından eṭrāfına pā-nihāde-yi cesāret olamaz. Nāzım-ı merḥūmuñ murādı dāḥil-i ḥarīm-i gülşen-i ḥayret olan erbāb-ı vuşūl nā’il olduķları gül-i esrārdan kuvvet-i şamme-yi ḥaķıķatlerin mu‘aṭtar ederler. Lākin ‘ālem-i şāḥvdan olan ihvānına bi-‘aynihī ol ḥāleti ifāde edemezler. Her-çend murād ederler ise daḥı zīrā

²⁸¹ gülistān-ı dileş: gülistāneş H.

²⁸² heşv : heşv T.

²⁸³ hıdmet-güzār: hıdmetķār T.

²⁸⁴ ol ‘ālim-i ‘ālem-i dīgerdir şūver tā ḥudūd-ı ‘anāşırda ve -T.

²⁸⁵ bāgı: bāg T.

²⁸⁶ derbāneş: dervāneş T.

zevkiyyâtdandır. Farazâ aşlında muhatab neşve-yâb-ı şahbâ-yı hayret olmuş ise aña taqrîr ederler ve ol dağı zevk-yâb olur. Lâkin zevk-yâb olması yine muṭlaqâ eṣer-i taqrîr ü ta‘bîr degüldür. Belki aşlda kendüniñ şemere-yi müşâhedesidir. Ğâyet-i mâ-fi‘l-bâb taḳdîr²⁸⁷-i luṭfî bir tezkîr olur yoḥsa tavzîḥ ü beyân olamaz.

کلی کز خرمی دی را بخنداند چو فرودین
نه آن کل کز وداع باغ کریاند زمستانش

3. Gulî k’ez ḥurremî dey rā bi-ḥandāned çu ferverdîn

Ne ān gul k’ez vedā‘-i bāğ giryāned zemistāneş

[H, 35-a] Gülçiniñ ṭaşra götürmeyecegi bir güldür ki kemāl-i ḥurrem ü şādānlığından vaḳt-i ḥazānı zamān-ı bahār gibi güldürür²⁸⁸ ve şādān eder. Ol gül degüldür ki bāğ vedā‘ eyledüğinden ve āvān-ı ḥarîfde ma‘dūm olmasıyla kendü zemistānını aḡladuḡ giryān eder. Ya‘nî gül-i şūrî gibi pā-keşide-yi künc-i ‘adem olup zemistānın [T, 42-a] bî-berg ü bār ve dîde-yi bülbüli ebr-i maṭar gibi eşk-bār eylemez dā‘imā şāḥ-ı beḳāda güşāde-rūy ve çemenistān-ı şebātda neşr-i būy eder ve ol güle dest-res olan kimesne dey gibi ālūde-yi ḡumūm ve ḡarḳa-i ḥümūm eylese²⁸⁹ dağı çehre-yi bahār-ı ḥuceste-āşār gibi ṭarāvet-gîr olur.

کلی زین باغ اکر چینی بیاور دستی از بینش
که نقش لوح محفوظست بر اوراق اغصانش

4. Gulî z’in bāğ eger çini biyāver destî ez-beyneş

Ki naḳş-i levḥ-i maḥfūz’est ber-evrāk-i aḡşāneş²⁹⁰

Ta‘lîm-i ṭarîḳ édüp dēr ki eger sen-dağı ṭālîb u rāḡîb olup bu bāğ-ı ḥayretten bir gül-i ‘anberîn bû-çide eylemek ister iseñ pençe-yi zāhirî ile ḳādir olamazsıñ. Naḳar-ı

²⁸⁷ taḳdîr: taqrîr ü T.

²⁸⁸ güldürür: göñüldürür T.

²⁸⁹ eylese: ise H.

²⁹⁰ aḡşāneş: aḡşān’est T.

‘ibret-den bir el peydā eyle zīrā²⁹¹ levḥ-i maḥfūza²⁹² naqşı vardır şāḥ-ı nihālleriniñ evrākı ūzre ya‘nī gülden murād ancak şūreti degüldür. Belki zātıyla kâ‘im olan reng ü būydu. Bu gülüñ ise levḥa-i evrākda esrār-ı ġarībe-yi ḥikmet ve nükāt-ı ‘acībe-yi ‘ibret-müntakışdır. Ol cihetden pençe-yi nigāh-ı başiret ile çide olmağa muḥtācdır ki nuqūş-ı letāfet-engīzinden zevḳ-yāb u ḥişşe-gīr olunmaḳ mümkün ola.

نثار محرمان بزم عشق آيا چها باشد
که درد و داغ می ریزند در بیرون بستانش

5. Nişār-i maḥremān-i bezm-i ‘ışḳ āyā çehā²⁹³ bāşed

Ki derd u dāġ mī-rīzend der bīrūn-i bostāneş²⁹⁴

‘Işḳ u maḥabbet meclisine maḥrem olanlara ‘acaba ne gūne belā vü meşakḳat īşār u nişār ederler ki bostān-ı ‘ışḳın ḥāricine derd u dāġ ve zaḥmet u miḥnet dökerler. Puşide degüldür ki ba‘z-ı gülistānlarıñ derūnına çendān lāyık ve nev-‘ummā [T, 42-b] muvāfiḳ olmayan ḥod-rüste ezhārı ve sebze-yi biġāneyi bāġbān bīrūn-ı bāġa endāḥte eder. [H, 35-b] Mollā ‘Urfī ta‘accübāne leb-güşā-yı su’āl olur ki bostān-ı ‘ışḳıñ taşrasına endāḥte eyledikleri ve mücerred lisānen da‘vā-yı ‘ışḳ edenlere bu ḳadar derd ü miḥnet vėrdükleri yerde ‘acabā dāḥil-i ḥarīm-i ‘ışḳ olan maḥrem-i şiddīḳa ne gūne belā vü meşakḳat vėrirler diyü erbāb-ı maḥabbetiñ keşide oldukları zaḥmet ü meşakḳatiñ şiddetini beyān-ı murād eder ki maḳāl-i ḥikmet-me’āl eşeddü’l-belā’i ‘ala’l- enbiyā’i şümme’l-evliyā ilā āḥirihī budur.

فشاندم در ازل کردن ز دامن وین زمان ببنم
که نامش عالم است و میکشد در دیده خاقانش

6. Feşāndem der-ezel gerden zi-dāmen v’īn zemān bīnem

Ki nāmeş ‘ālem’est u mī-keşed²⁹⁵ der-dīde ḥāḳāneş

²⁹¹ zīrā -T.

²⁹² maḥfūza: maḥfūz T.

²⁹³ çehā: çehār T.

²⁹⁴ Ensari: nişīnāneş

²⁹⁵ mī-keşed: mī-geşt T.

Bu beytde ‘âlem-i ezeliñ şân u qadrini ve mertebe-yi ‘âliyyesini beyân eder. Ezelde ve ‘âlem-i ervâhda iken şıkket ü keşâfetden içün dâmenimden bir toz saçdım idi. Bu zamânda görürüm ki ol ğubarıñ nâmı ‘âlemdir ve anı kemâl-i maħabbetden nâşî pâdişâh gözine tütüyâ yerine çekiyor. Ya‘nî ‘âlem-i ervâh-ki laţîfdır ve ‘âlem-i ecsâm ki kesîfdır ve laţîf keşîfi²⁹⁶ bir vech ile qabul etmeyüp def‘ eder. Ben-dağı ‘âlem-i ervâhda iken ‘âlem-i ecsâmı reh-bürde-yi ħayâl etdikçe ‘ayn-ı şıkket olduğın mulâhaza edüp def‘ ederdim. Şimdi ise hübûţ edüp keşâfet-i cism ile âlûde ve mağlûb olmağla ol ħâlet-i nezâfet bi’l-külliyeye benden zâ’il olup râğıb-ı dünyâ ve esîr-i nefis ü hevâ oldum diyü te’essüfdür²⁹⁷ ve ‘âlem-i mülk ‘âlem-i melekûta nazâr ile gerd ü ğubârı ve bî-kıymet [T, 43-a] ü bî-i‘tibârdır ve buña tâlîb olanlar henüz ‘âlem-i ıtlâkıñ zevkıni bilmedüklerindendir diyü Molla ‘Urfî terğîb-i terk²⁹⁸-i mâ-sivâ ve kıyûdât-ı beşeriyeye eder.

اگر طفل دلم را دایه حور آید و کر مریم
بهنگام مکیدن زهر میجوشد ز پستانش

7. Eger tıfl-i dilem-râ dâye ħûr âyed ve ger Meryem

Be-hengâm-i mekîden zehr mî-cüşed zi-pistâneş

Eger tıfl-ı dilime dâye ħûr-ı ‘în ve eger Meryem olur ise emmek vaqtinde şîr birine zehr gelür. Anıñ memesinden ya‘nî ‘âlem-i ‘anâşıra gelüp ve mübtelâ-yı derd-i ‘ışk [H, 36-a] olaldan berü tıfl-ı dilim ol-qadar şafâ vü meserretten bigânedir ki gerek ħûr-ı ‘în ve gerek Ĥazret-i Meryem her qanqısı olur ise olsun tıfl-ı dilime terbiyet murâd eyleseler bi-emri’llâhi te‘âlâ şıyânetleri maħz-ı ‘adâvet ve şîrîni-i şeker-terbiyetleri ‘ayn-ı telhî-i şereng-i niqmet olur. Bu ħâlet benim zât-ı meşakqat-şıfâtımın iktizâsındandır²⁹⁹. Sa‘dî: Der-bâğ lâle rüyed u der-şûre büm u ħas.

اگر سر در هوا کردد کسی باری دران وادی
که کر در چه فتد همدرد باشد ماه کنعانش

²⁹⁶ ve laţîf keşîfi -T.

²⁹⁷ te’essüfdür: müte’essüfdür T.

²⁹⁸ terk -T.

²⁹⁹ iktizâsındandır : iktizâsıdır T.

8. Eger ser der-hevā gerded kesī bārī der-ān vādī

Ki ger der-çeh fited hem-derd bāşed māh-i Ken'āneş

Eger bir kimesne öñüne bakmayup hayrān u ser-gerdān olduğı cihetden başını hevāya diküp dā'imā cānib-i semāya nazar ederek yürür ise bārī hayrānlık gülistānında ve bī-hodluk vādisinde yürisün. Zīrā kuyuya dağı düşerse ol kimesneye hem-derd ü hem-şoşbet Hāzret-i Yūsuf 'aleyhi's-selām olur. **Vecdī:**

Beni fütāde-yi çāh-ı zeķan eder Vecdī

Nıgeh ki mā'il-i kıdd-i bülend olup kılmış

mefādınca³⁰⁰ [T, 43-b] büstānlarda ve sā'ir kuyu olan maħallerde ekşeriyā nazar ber-kadem olmayup temāşa-yı şāh-ı bülend kı'ilesiyle sürür-ı hevā-yı refār eyleyenler ba'z-ı çāh u ğadire düşer ve pāyını seng-i hārāya dolaşdurur. Bu hareket ğālibā kıllet-i 'aқldan ve 'adem-i ihtiyāt u mübālātdandır ve beyne'l-'uқalā aşhāb-ı cezm³⁰¹ olmayan nev'an mezmūmdur. Zīrā zımnında keder ü zaħmet ve vücūda zarar u āfet vardır. Mollā 'Urfī murād eder ki bir kimesne bu hareketi eder ise bārī vādī-i hayretde eylesün-ki kuyuya dağı düşer ise Yūsuf 'aleyhi's-selām ile hem-[hü]cre vü hem-nişin olur. Beyābān-ı hayretde vāki' olan ābādīñ

Sālim Trabzonī

Ķarirü'l-'ayn eder dil laħza laħza delv-i enfāsı

Yine ābisten-i şad māh-ı Ken'ān'dır bün-i çāhım

mışdākınca her birinde biñ Yūsuf-ı esrār-ı ħurşid-didār vardır. Ya'ni vādī-i hevlnāk-i hayretde olan ekdār u ālām dağı maħz-ı rāħat u selāmetdir ki [H, 36-b] fehvā-yı kelām-ı "Allāhümme zidni taħayyüren" bu hāletdir.

دلّت ریشست رو زنجیر الماسش بهر مو نه
مکن در کشت عیش آباد دوشادوش درماتش

³⁰⁰ mefādınca : maқālince T.

³⁰¹ cezm : ħurrem H.

9. Dilet riş-est rev zencîr-i elmâseş be-her mû nih

Me-kun der-geşt-i ‘ayş-âbâd dūş-â-dūş-i dermâneş

Gönlüñ riş ü pâre pâre ise dahı yûri ol göñlüñ her kılına zencîr-i elmâs kıo ve zaħmeti³⁰² ziyâde êdûp derdini efzûn eyle. Şaķın ‘ayş-âbâd-ı meserret-bünyâd dolaşmaķda ve ârâm-gâh-ı râħat aramaķda ol göñli dermân ile yan yana ve muķârin eyleme. Ba‘z-ı nüşhada “dilet sir’eset” vâķi‘ olmuş. Hıta-yı kâtibdir ve menşe’-i ğalaķı zencîrdir. Riş şahihdir ve elmâs zaħmı ziyâde [T, 44-a] êdicedir ve dermân lafzı dahı şihhat-i rişe şahiddir. Zencîr ta‘bîri şûretâ nâ-mülâyimdir³⁰³. Lâkin haķîkatde zabt-ı dil-i riş êdûp geşt-i ‘ayş-âbâd eylemek içün münâsibdir ki âlet-i zabt u kayddir. “Kışt” kesr-i kâf ile mezra‘a ve ekin ma‘nâsına olmaķ çendân hoş degüldür. Anıñ-çün bu faķîr ekşer nüşhada vâķi‘ olan gibi fetħ-i kâfla maşdar-ı mürâhham olan dolanmaķ ma‘nâsındaki “geşt”i ihtiyâr êdûp tercih eyledim.

دل شوریده خوانندش که در بازار معشوقی
خریدار پریشانست صد زلف پریشانش

10. Dil-i şûride hânendeş ki der-bâzâr-i ma‘ şûķi

Harıdâr-i perişâni’st der-zulf-i perişâneş

“Ma‘ şûķi”deki yâ nisbetdir fâ‘il “harîdâr-i dil”dir. “Perişâni”deki yâ maşdariyyedir. “Perişâneş”deki zamîr-i ğâ’ib ma‘ şûķ pâzârına râci‘ dir. Dil-i şûride ve hâtır-ı âşüfte ol göñle dêrler ki ma‘ şûķa mensûb olan pâzârda envâ‘-ı luţf u kerem metâ‘ı alacaķ yerde kâlâ-yı perişânlıķ alıcısıdır. Ol ma‘ şûķın zülf-i perişânında ya‘nî dâhil-i harîm-i ķurb-ı vişâl olup bûse vü der-âğuş ve sâ’ir ikrâm u ihsân talebinde olacaķ iken bunlara kaţ‘â iltifât êtmeyüp nazâr-ı ümidini ancaķ havâle-yi zülf-i perişân êtmek ile kendüsindeki perişânlıĝın ziyâdeligine sa‘y u himmet êdene dil-şûride dêrler. Yoħsa [H, 37-a] vaķt-i firķat ü hicrânda şûride vü berhem-zede olup zamân-ı vuşlatda cem‘iyyet ve şafâ-yı haţıra sa‘y u kûşiş êdene dil-şûride dêmezler.

³⁰² zaħmeti : recmini T.

³⁰³ nâ-mülâyimdir : mülâyimdir T.

طبابت زان معلم یافتم در حکمت آموزی
که لوح جوهر کل ساده یابی در دبستانش

11. [T, 44-b] Ṭabābet z'ān mu' allim yāftem der-ḥikmet-āmūzī

Ki levḥ-i cevher-i kul sāde yābī der-debistāneş

Ṭabībligi ol üstāddan ta'lim eyledim. Ḥikmet öğrenicilikde Cibrīl 'aleyhi's-selāmīn safḥa-i meşkini sāde ve naqş-ı ḥaṭdan 'ārī bulursuñ ol üstādīn mektebinde zāhirde ḥikmet öğrenmede ṭabābet buldum demek müşādere 'ale'l-maṭlūb gibi görünür ki ṭabābete daḥı ḥikmet dērler. Lākin meşādire degüldür. Zīrā ḥikmet ṭabābetden e'amdır. Levḥīn sāde olması henüz mesā'il-i ḥikmetden kendüsünde bir nesne yoḡdur demektir. Lākin Cibrīl'e ḥāşā³⁰⁴ isnād-ı cehl degüldür. Belki ma'nā böyle demektir ki ben derd-i 'ışḡnıñ ṭabībligini bir mu'allim-i kāmīl ü mükemmelden öğrendim-ki ol mu'allimīn debistānında ve ancak ol üstādīn ḥuzūr-ı felek-nişānında Cibrīl-i emīn gürūh-ı şāgirdāndan³⁰⁵ cümle ṭālībīndendir. Yoḡsa sā'ir maḥallerde Cibrīl üstād-ı ḥikmetdir. Mu'allimden murād vücūd-ı mes'ūd-ı ḥikmet-nümūd-ı Muḥammedī ve ṭabīb-i derd-mendān-ı ümmet olan zāt-ı Aḥmedī şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemdir ki Mollā 'Urfi'niñ almazdan³⁰⁶ ṭabābet-āmūz olması şerī'at ve ṭarīkat ve ḥaḳīkatlerine kemāl-i ittibā'ıdır.

مسلمانی کسی داند که در یکرنگی وحدت
ز هر مو چشمه خون ریزد ار خوانی مسلمانش

12. Muselmānī kesī dāned ki der-yek-rengi-i vaḥdet

Zi her mū çeşme-yi ḥūn rīzed er³⁰⁷ ḥvānī muselmāneş

Ḥaḳīkat-ı İslām'ı ol bir kimesne bilür ki vaḥdet yek-rengliğinde her bir müyından bir kan çeşmesi icrā eder. Eger aña Müslümān diyecek olursañ ya'nī ḥaḳāyıḳ-ı eşyāya³⁰⁸ muṭṭali' olmaḡla [T, 45-a] nīk ü bed ve şaḡīr ü kebīr ve zīşt ü ḥūb ve faḳr u ḡınāyı ve zīr ü bālāyı yeksān bilüp cümlesi Ḥazret-i Ḥaḳḳ'ın şun'-ı [H, 37-b] kemālinden zuhūr edüp

³⁰⁴ ḥāşā -T.

³⁰⁵ şāgirdāndan : şāgirdandan T.

³⁰⁶ almazdan : anlardan T.

³⁰⁷ er : ez T.

³⁰⁸ eşyāya : eşyāne T.

min ciheti'l-ḥaḳīḳatiḥī miyānelerinde yek-renglik olduğunu bilen kimesneye ta'zīm kaşdıyla Müslümān dēnildikde niçün beni ğayrdan tefriḳ ēdüp mümtāz olmaḳ üzere zıkr eyledi diyü ḥicāb ve şıḳletinden 'araḳ-riz-i ḥūn olan kimesnedir. Ḥaḳīḳat-ı İslām'a muṭṭali' olan fi'l-vāḳi' ben şöyle ve böyleyim diyü faḥr-künān-ı envā' -ı riyā vü ḥud'a ile ālūde olan 'ibādāt ü ṭā'atini yegān yegān nihāde-yi levḥ-i taḳrīr eyleyen kimesne kibr ü naḥvetden³⁰⁹ 'ārī ve ḥodiyetden berī olmamağa reh-bürde-yi ḥaḳīḳat-i İslām olmasında şübhe vardır. Ya' nī ḥaḳāyıḳ-ı eşyāya meretebe-yi ḥaḳḳa'l-yaḳīnde vāşıl olup deryā-yı tevḥīd-i şırfda müstehlik degüldür. Zīrā bu zu'mda olan aşḥāb-ı faḥr sā'ir³¹⁰-i eşyāyı be-her-ḥāl ḥaḳīr ve kendü mā-dūnında zu'm eylemedikçe şıfaṭ-ı mübāhātı icrā edemez ve zātında ise cemī'³¹¹-i eşyāda kemāl-i ḥikmet mevcūd olduğu 'ilm-i zārūriyye ile müşbetdir. Belki insān-ı kāmīl oldur ki kendüyi maṭmūre-nişin-i ḥāk-i hevān ve ğayrılarınıñ derecesini³¹² hem-pāye-yi farḳadān-ı āsmān ile³¹³ ve naḳar-ı 'āṭıfet ve niğāh-ı merḥameti şūretā zir-i libāce-yi 'acizde olanlar cānibine ḥavāle ēdüp nefisinden ziyāde anlara ikrām u iḥsān eyleye zīrā ser-ā-pā-yı 'ālem ğarḳa-i reng-i vaḥdetdir. bi-ḥasebi'ş-şūretihī [T, 45-b] her ne-ḳadar mütefāvit ü mütebāyin görünür ise daḳı lı³¹⁴ Ḥazret-i Mevlānā ḳuddesa'llāhu sırruhu'l-'aliyyü'l-a'lā bu beytde buyurduğı ḳuddesa'llāhu sırruhu'l-'aliyyü'l-a'lā bu beytde buyurduğı³¹⁵ **meşnevī**:

Çunki bī-rengī esīr-i reng şud
Mūsi 'ī bā Mūsi 'ī der-ceng şud

صفا می جوید از قصر دلی معموره جنت
که انواع پریشانی بود معمار ایوانش

13. Şafā mī-cūyed ez-ḳaşr-i dilī ma' mūre-yi cennet
Ki envā' -i perişānī buved mi' mār-i eyvāneş

³⁰⁹ kibr : ğir T.

³¹⁰ sā'ir -T.

³¹¹ cemī' : cem' T.

³¹² derecesini : derecesi T.

³¹³ ile : bile H.

³¹⁴ lı -T.

³¹⁵ ḳuddesa'llāhu sırruhu'l-'aliyyü'l-a'lā bu beytde buyurduğı -H.

Ma' mûre-yi cennet bir gönül kaşırından şafâ ister ve bir dilden taleb-kâr-ı ârâyiş ü nümâyiş olur ki ol gönül eyvânınıñ mi' mârı envâr-ı perişânlıktır³¹⁶ ya' ni bir gönül ki gün-â-gün maḥabbet u elem vâsıtasıyla perişân u ḥarâb u talan³¹⁷ olmuştur. Şûretde her ne-ḳadar bi-ḳıymet ise daḥı ma' nâda anda bir ma' mûriyyet ve [H, 38-a] bir şafvet ü tarâvet vardır ki cennet andan deryûze-yi neşâta ve kidyeyi mâye-yi inbisât eder. Fî'l-vâḳi' ârâyiş-i cennet ' âlem-i mülkde derd ü miḥnet-i subḥânî ve renc-i ' ışḳ-ı Yezdânî ile ḥâtırları vîrân ve³¹⁸ aḥvâlleri perişân sineleri sūzân ve³¹⁹ dîdeleri giryân ciğerleri büryân olan erbâb-ı derûn olduḡında ḳat' â ışḳâl u iştibâh yoḳdur. Eger bunlar olmasa riyâz-ı behişt ḥâlî ḳalup fezâsı³²⁰ âdemiyândan teḥî olmaḳ lâzım gelse ' arşa-i ḥâliyye gibi bi-ḳıymet ḳalurdı. [Mışra]': Zeyn étmek içün cennete insân iledirler.

حرامست اهل معنی را چشیدن نعمت خوانی
که نبود سینه ریش و دل کرم نمکدانش

14. Ḥarâm'est ehl-i ma' nî-râ çeşîden ni' met-i ḥ'ânî

Ki nebved sîne-yi riş u dil-i germ-i nemekdâneş

Ehl-i ma' nâya aşḥâb-ı bezm-i yaḳîne bir sofranıñ ni' metini tatmaḳ ḥarâmdır ki ol sofranıñ ni' meti sîne-yi riş ve nemek-dânı dil-germlik ve ḥummâ-yı ḥarâret-eşer olmaya. Ya' nî şâ 'imân-ı şehri ma' nâ rûze-yi ümmîdlerin [T, 46-a] loḳma-i nâz u na' im ile şikest étmeyüp dimâḡ-ı cânları ' aḳîde pâre-yi renci ' ışḳ ile ülfet-gîr olmaḡla merâret-i derd ü belâdan lezzet-yâb u çâşnî-senc olduklarından³²¹ nâşî gelû-yı iştihâlarına loḳma-i ḥelâl ancaḳ luḡt-ciğer ve şarâb-ı nâb-ı güvârâ faḳat ḥûn-ı dîde-yi âteşin-eşerdir.

دماغ آن که از بوی محبت عطسه ریز آید
که می سوزند عود عافیت در زیر دامانش

³¹⁶ perişânlıktır : perişânlık T.

³¹⁷ talan : nâlân H.

³¹⁸ ve -H.

³¹⁹ ve -H.

³²⁰ fezâsı : ḳazâsı T.

³²¹ olduklarından : oldukları neden T.

15. Dimāg-i ān³²² ki ez-būy-i maḥabbet ‘aṭse-rīz āyed
Ki mī-sūzend ‘ūd-i ‘āfiyet der-zīr-i dāmāneş

Ol āsūde-yi künc-i ‘āfiyet olan merd-i ten-perveriñ dimāgı ne zamān maḥabbet қоғусından ‘aṭse-rīz gelür ve kaçan müte’essir³²³ olur ki anıñ etegi altında tebhīr³²⁴ u tevķīr için ‘āfiyet ‘ūdı yaқarlar ve meşāmını ‘ıtr-ı şāhī-i şıḥhat ile dā’imā tatyīb ve ārāyide ederler. Būy-ı maḥabbet ki rāyiḥa-i şemāme-yi cāndan ve nūkhet-i gül-āb-ı rūḥ [u] revāndan atyeb ü a’ lādır, naşīb-i ḥālī-[H, 38-b]dimāgān-ı bezm-i renc ü ‘anādır. Ol zāhir-perest ki ḳubbe-yi meşāmını dūd-ı zūkām-ālūd-ı ‘āfiyet ve ten-perverlik ile māl-ā-māl éde, būy-ı maḥabbetden niçe müte’essir olup ḥāşşa-i ḥülāşa-i iksīr-i ‘ışḳdan niçe ḥişşe-yāb ve fā’ide-gīr olur istifhām-ı inkārīdir.

ازان نفست بطور اهل ایمان خنده ها دارد
که پروردی بعهد کودکی در کافرستانش

16. Ez-ān nefset be-ṭavr-i ehl-i imān ḥandehā dāred
Ki perverdī be-‘ahd-i kūdekī der-kāfiristāneş

Ehl-i imān ḥaḳīḳatiñ ‘ādetine nefsi ḥāsīsīñ andan için ḥandeler ṭutar ve ḳahḳaha-i istihzā eder ki çocuḳluḳ zamānında ol nefsi kāfiristānda besleyüp büyütmüşsüñ ve ‘ādet-i küffār-ı bed-kirdār ile me’lūf u me’nūs olduğıyçün minā-yı şa’şa’ a-endāz-ı ṭavr-ı ehl-i imāna ṭa’ n u inkār ṭaşını bī-muḥāba endāhte eder.

وفا را یادگیر از دوست کز ماتم سیه سازد
لباس کعبه در مرک شهیدان بیابانش

17. Vefā rā yād gīr ez-dūst k’ez³²⁵ mātem siyeh sāzed
Libās-i Ḳa’be der-merg-i şehīdān-i beyābāneş

³²² ān -H.

³²³ müte’essir : meşā’ir T.

³²⁴ tebhīr : bī-ḥaber H.

³²⁵ k’ez : ger T.

[T, 46-b] ders-i vefâyı dost-ı ezeliiden ve üslûb-ı hülûşî hâzret-i lem-yezeliiden öğren ve hâtırında hıfz eyle ki Ka'be'niñ câmesini 'azîmet-i ziyâretiyile beyâbân-ı merg ve gâ'ib olan şehidler haqqında mâtemden nâşî siyâh eder. Mollâ 'Urfî da'vâ eder ki taqdir-i Rabbânî ile libâs-ı Ka'be sâ'ir rengde olmayup ve şâhid-i Beyt-i Yezdânî câme-yi gülgün-fâm ve libâçe-yi şafra³²⁶-endâm ile cilve-kün-i günc u dellâl olmaduğı andan içündür ki ol Ka'be'niñ muqtezâ-yı maḥabbetiyle ziyâretine şedd-i niṭâk-ı 'azîmet eden 'uşşâkıñ niçeleri fütâde-yi çâh-ı nâ-ka' r-yâb-ı helâk ve defîn-i maṭmûre-yi hâk olmağın gūyâ libâs-ı mâtemdir ki 'uşşâk zâyi'-şudesine izhâr-ı hüzün ü melâl eder. Bu üslûb üzere kâ'ide-yi vefâyı beyt-i 'atîke icrâ êtdire[re]k dostdan hâtır-nişân êdüp sen-dağı kendü aḥbâbınıñ muşîbeti vaḳtinde mâtem-zede ve maḥzûn ol ki mâye-yi mürüvvet ve [H, 39-a] fütüvvet-i insânî budur.

بر آن شاید کشودن چشمه معنی که چون بر وی
فشانی قطره شوق افکند در قعر عمانش

18. Ber-ân şâyed guşûden çeşme-yi ma'nî ki çun ber vey

Feşânî katre-yi şevk efgened der-ka' r-i 'ummâneş

Çeşme-yi ma'nâ-yı velvele-yi esrârî hâtır-güşâ ol kimesne üzerine açmağ lâyıq u münâsibdir ki aña bir katre nişâr-ı ma'nâ eyledikde şevk ya'nî ol katreniñ şevki anı ka' r-ı 'ummân-ı ma'nâya³²⁷ ilķâ êde. Murâd-ı Mollâ 'Urfî oldur ki dâhil-i şöḥbet³²⁸-ı esrâr olmağa şol müsterşid-i şâhib-i isti'dâd-çespândır ki bir katre süḥandan vâşıl-ı deryâ-yı ma'nâ ve bir zerre-yi işâreden reh-bürde-yi envâr-ı ḥurşid-i âsmân-pirâ ola. Yoḥsa her emri ta'limde bir takrîre [T, 47-a] muḥtâc ve bir ma'nâ-yı tefhîmde niçe kerre ta'bire 'arz-ı ihtiyâc eden sersâm kâbil-i şöḥbet degüldür. Şâ'ib:

Her süḥan gūşî u her mey sâğarî dâred cudâ

Şerbet-i simurğ netvân der-gelü-yi mür riḥt

چراغ دل بیفروزند در بزم سیه روزی
که شمع آفتاب از دود میرد در شبستانش

³²⁶ şafra: şafer T.

³²⁷ ma'nâya : şa' fâya H.

³²⁸ şöḥbet : şihḥat T.

19. Çerâğ-ı dil biyefrūzend der-bezm-i siyeh-rūzī

Ki şem^ç -i âftâb ez-dūd mired der³²⁹-şebistāneş

Şem^ç -i dil ve fitil-i çerâğ-ı derūnı ol siyeh-rūzluğ ve qara günlülük bezminde³³⁰ şu^ç lelendürürler ki ol siyeh-rūzluğ şebistānında olan dūd-ı keşāfet-endūddan şem^ç -i âftâb buñalup söyünür. Ya^ç nī t̄alīb-i ^ç ālem³³¹-i envār-ı ilāhī olanlarıñ çerâğı dilini ve şem-ī derūnını fūrūzān eylemezler illā ol muşibet ü ekdār vaqtinde ederler ki ol ekdārıñ zerresi kurş-ı âftāba işābet eylese ālūde-yi ğubār-ı keşāfet édüp keşret-i iğbirārdan dā'ire-yi mihr-i müniri kūsūf-zede eder. Ma^ç nā-yı hikmet-ihtivā-yı “innā ^ç inde külli kalbin hazin” budur. Siyeh-rūzī bed-bahtlık demektir. Maqşūd-ı Mollā ^ç Urfī pā-zede-yi semend-i ālām ve pāy-māl-i kumīt-i havādiş-i eyyām olmayan güy-rübā³³²-yı meydān-ı sa'adet ve fā'iz-i kaşabū's-sebağ devlet-i maħabbet olmaz demektir. Şebistān cāme-ğvāba dērler. Lākin bu maħalde muṭlaqa ārām-gāh-ı [H, 39-b] şeb ve rāhat-cāy-ı leyldir.

ز ایمان دلت آسیب می بارد بدیرش بر
که بر بندد حرز کفر بر بازوی ایمانش

20. Zi-īmān dilet³³³-i āsīb mī-bāred be-deyreş³³⁴ ber

Ki ber-bendend ħarz-i kufr ber bāzū-yi imāneş

Āsīb zaħmet ü zarar ma^ç nāsınadır. Seniñ gönlünüñ imānından zarar yağmurı gibi bārāndadır. Sen anı kilisāya götür ki o gönlüñ imānı qoluna küfr ħamā'ilini bağlayalar deyrden murād ħānqāh-ı mürşid-i kāmildir. Küfr zāhir-i şerī'atda Hāğ'dan ğaflet eylemektir. Bu maħalde [T, 47- b] maqşūd olan küfr ħaқиkatdir ki kibār-ı evliyā'ullāh ^ç indinde mā-sivā-yı Hāğ'dan bi'l-küllīye ğaflet eylemektir. Murād-ı Mollā ^ç Urfī oldur ki şūretā şe'ā'ir-i İslāmiyye ile ārāyiş-pezīr olmuşsın ve şūret-i Hāğ'dan görünüp izhār-ı mülāyemet ve i' lān-ı ħayr ederseñ ammā ol-қadar ħile ve ħud^ç a ve ğadr u cefāya ve zulm u ta' addī ve kizb ü riyāya mübtelāsın-ki imānına қatı çok zarar u zaħmet terettüb edecekdir. Tāriқи budur ki bir mürşid-i kāmil ü mükemmeliñ ħuzūr-ı pür-nūrına zānū-

³²⁹ der : derd H.

³³⁰ bezminde : bezmine H.

³³¹ ^ç ālem -H.

³³² rübā : riyā H.

³³³ dilet : devlet T.

³³⁴ deyreş : bereş H.

zen-i müdāvemmet olup hülūş-ı bāl ile kemer³³⁵-i sa‘y u sülūkı miyānına³³⁶ beste etmekle maḥz kerem-i himmeti ile seni feyz-i Ḥaḫḫ’a müsteḥaḫ ve müste‘id édüp merātib-i nefsāniyyeden geçürdükden ve şarāb-ı ‘ışkı içürdükden soñra mā-sivā-yı ḫaḫdan bi’l-cümle rehā-yāb³³⁷ édüp imānınıñ mizācına muzırr olan emrāz-ı ekdār-ı kevnıyyeden ḫalāş eyleye yoḫsa eger ḫarekātıñ böylece ḫalır ise ḫāl yamandır.

بدرس عشق بخواندن کر کلیم و کر خلیل آید
بدون کر به و زاری نیابد ذوق وجدانش

21. Be-ders-i ‘ışk be-ḫvānden³³⁸ ger Kelīm u ger Ḥalīl āyed

Bi-dün-i girye vu zārī neyābed zevḫ vicdāneş

Fā‘il-i “neyābed” bir def‘a Kelīm bir def‘a³³⁹ Ḥalīl’dir. “Vicdāneş” zamīri ders-i ‘ışka rāci‘dir. ‘ışk dersini oḫumaḡa eger Kelīmu’llāḫ Mūsā ve eger Ḥalīlu’lāḫ İbrāḫim ‘aleyhi’s-selām³⁴⁰ ḫazerātı daḡı gelür ise girye vü zārīsiz ol dersin yalnız zevḫ-ı lafzına muḫḫali‘ olur. Yoḫsa vicdānı ve ḫaḫiḫi olan zevḫini bulamaz fi’l-vāḫi‘ [H, 40-a] ibtidā-yı ḫāllerindeki iztīrāblarıña vādī-i eymente şeb-i tārik ve meşgale-yi ḫaml-i ‘ıyāl ve itfā-yı şem‘ [T, 48-a] ve perişānī-i reme-yi gūsfendān ve sār’ir ḫālāt-ı ekdār u meşāḫḫat ve der-‘aḫab zuḫūr-ı nūr-ı ḫabes ve ḫaleb-i ḫaḫḫ ile naḫar-pāş-ı nūcūm ve ḫamer u şems ve mādde-yi ufūl ki niçe aḫvāl-i ḫayret ve derd ü miḫneti müstelzimdir. Bi-ḫvāb olmaḫ ve şiddet-i künc-i tenḫāyi çekmek ve nihāyetinde bī-tesellī ḫā’ib olmaḫ ve nār-ı Nemrūd belāsına ibtilā olmaḫ gibi ve fi’l-ḫāl vuşūl-i gülistān-ı ikrām olmaḫ müdde‘ā-yı Mollā ‘Urfi’ye şāhidin-i ‘ādilindir. Ya‘nī mānend-i şeb evḫāt-ı ḫayātını envā‘-ı ekdār u muşibet ile māl-ā-māl eylemeyen sālīk resīde-yi şubḫ-ı sa‘adet olup nūr-ı peyker-i āftāb ile ḫarirü’l-‘ayn olmaz ve bādiye-yi riḡ-ālūd-ı sa‘y u küşişde cūşiş-i ābile-yi zaḫmet ü külfet ile pāy-ı evḫātı deryā-yı ḫabāb olmayan Ka‘be-yi maḫşūda yol bulamaz³⁴¹.

³³⁵ kemer -H.

³³⁶ miyānına : miyāna T.

³³⁷ rehā-yāb : rehāb T.

³³⁸ be-ḫvānden : ḫvānden H.

³³⁹ bir def‘a -H.

³⁴⁰ ‘aleyhi’s-selām -T.

³⁴¹ “Bulamaz” tekrarlanmıştır

بروح الله نخندانند حسن آفتاب و ماه
مکر بینند کریانش مکر یابند بریانش

22. Be-Rūḥu'llah ne-ḥandānend ḥüsn-i āftāb u māh

Meger bīnend giryāneş meger yābend biryāneş

Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām ḥaḳḳıyçün āftāb u māhın ḥüsn-i güldürmezler ve ilḳā-yı sürür étmezler meger ol zamān güldürürler ki anlar Ḥazret-i Kelīm'i giryān göreler ve Ḥazret-i İbrāhīm'i biryān müşāhade édeler. "Be-Rūḥu'llāh"daki "bā" ḳasem içündür. Ḥüsn-i āftāb ve māh Rūḥu'llāh münāsebeti ile zıkr olunmamışdır. Belki evkāt-ı sāire-yi leyl ü nehārdan kināyedir. Giryān Kelīmu'llāh'ın ḳa'r-ı Baḥr-ı Ḳulzüm'de hırāmān olduğına ve biryān Ḥalīlu'llāh'ın nār-ı Nemrūd'dan güzārına işāretidir. Beyt-i evveldeki girye ve zārī daḫı buncılayın leff ü neşr murād olmuşdur. [T, 48-b] "Ne-ḥandānend" müte'addīdir, fā' illeri ḥüsn-i āftāb ve māhdır. Ḥulāşa-i ma'nā-yı beyt evkāt-ı feyz-ı leyl ü nehārdan bir vechle meded érişmez illā [H, 40-b] muşibet-i deryāya mübtelā olduğdan soñra meger miḥnet-i āteşe dūçār ve müşādefe bu'dunda ola ṭarīḳ-i 'ışḳda 'ādet böyledir³⁴² ve güşāyiş-i tamām ancak vaḳt-i ye's ü nā-ümidī hengāmında zūhūr éder. Bu iki mu'aḳḳad 'ibāret ebyāt-ı 'Urfi'den gāyet eşkel olandır. Bi-ḳudretu'llāhi te'ālā ḳalem-i siyeh-nāḥun bu ḳadarca ḥall-i 'ukde-yi şübhe eylemişdir. Ḳuşūrı 'afv olunmaḳ yārān-ı müşkil-güşādan melḥūzdur.

برنجوری کسی ارزد که هرکه میرد از لذت
دران مردن بود صاحب عزا صد عید قربانش

23. Be-rencūrī kesī er zed ki her ki mired ez-lezzet

Der-ān murden³⁴³ buved şāḫib-'azā şad 'iyd-i ḳurbāneş

El-a'zā 'aynīñ fetḫi ve elifīñ meddiyle isimdir. İntisāb ma'nāsından bu maḥalde mevtāya şeref vèrmek için ḥüsnıyyātını ta'dād eylemekdir. Rencūr-ı 'ışḳ ve mariz-i maḥabbet³⁴⁴ olmağa bir kimesne lāyıḳdır ki her ne zamān ol renc-i 'ışḳıñ şiddet-i lezzet u ḥalāvetinden şād-merg olsa ol ölmekde şāḫib-i mātem ve ḥakkında medḫ u şenā edici

³⁴² böyledir : böyle H.

³⁴³ murden : merdān T.

³⁴⁴ maḥabbet -H.

ve merşiyye-ḥ^vān yüz ʿıyd-ı ḳurbān ola. Yaʿ nī ʿıyd-ı ḳurbān ki emr-i İlāhī ve fermān-ı zāt-ı nā-mütenāhī³⁴⁵ ile kendüsünde bu ḳadar cānlar fedā olup ve ḳanlar dōkilür iken anlara iʿtibār ʿetmeyüp şeref ü ʿizzeti lezzet-i maḥabbetden nāşī helāk olduğıyçün yine ol ḥasta-yi ʿışḳa nisbet ʿdüp ḳurbān-ı maḳbūl demek ve fedā-yı cān eylemek böyle olur diyü şāḥib-ʿazā ve merşiyye-ḥ^vān olur.

وصال آفتاب ما کسی یابد که در هجران
سهیل و زهره دامن دامن افشانند ز مژگانش

24. [T, 49-a] Vişāl-i āftāb-i mā kesī yābed ki der-hicrān

Suheyl u Zuhre dāmen dāmen efşāned zi³⁴⁶-mujgāneş

Ruḥsārına dīde-güşā-yı ümmīd olduğumuz āftābīñ vişālını bir merd-i himmet-eşer bulur ki hicrānda iken ol āftāb Süheyl ve Zühreʼye beñzeyen ḳaṭrān-ı sirişki aniñ müjgānından etek etek ve çok çok şaçar. “Efşāned” lā muḥāle müteʿaddīdir, fāʿili āftābdır. “Müjgāneş” zāmīri “kesī”ye rāciʿdir, ḥafī degüldür ki zāhirde nazar-endāz-ı ḳurş-ı {āftāb} olanıñ çeşminden teʿşīr-i lemaʿāt ile ḳatreler [H, 41-a] rīzān olur. Murād-ı Mollā ʿUrfī oldur ki³⁴⁷ henüz ol āftāb-ı ʿālem-tāb-ı ḥaḳīḳatiñ hicrān ve iftirāḳında ve müşāhede-yi envār-ı esrārı ile āyīne-yi başarı muşaʿşaʿ olmuşken ḥayāl-i lemaʿāt ve şuʿāʿı kendüsüne teʿşīr ʿdüp ve³⁴⁸ dīde-yi ʿibret-dīdesinden seylāb³⁴⁹-feşān-ı ḥūn olur ise işte ol kimesne meʾmūldur ki ol āftābīñ vişālını lāyīḳ u sezā-vār ola. Fāʿil “efşāned” “kesī” olsa “müjgāneş” zāmīrinin ircā-ʿı nā-mülāyim olur ve nezzāre-yi āftābdan dīdenin nem-çegān olması luṭfundan³⁵⁰ maʿnā-yı beyt ʿāṭıl olur vallāhu teʿālā aʿlem biʿş-şavāb³⁵¹.

چو نازش تیغ بردارد چه جای سدره و طوبی
که کردد عرش و کرسی صرف تابوت شهیدانش

³⁴⁵ nā-mütenāhī : mütenāhī T.

³⁴⁶ zi -T.

³⁴⁷ oldur ki -T.

³⁴⁸ ve -H.

³⁴⁹ seylāba : seylāne T.

³⁵⁰ luṭfundan : lüḡatından T.

³⁵¹ biʿş-şavāb -T.

25. Çu³⁵² nāzeş tīg ber-dāred çi cāy-i sidre vu tūbā
Ki gerded ʿarş u kürsī şarf-i tābūt-i şehidāneş

Çünkü ol maḥbub-ı ḥaḳīḳiniñ nāz u istiğnāsı sell-i seyf olup ḳatl-i ʿuşşāḳa mübāşir ola sidre ve tūbāniñ ne yeri vardır ki ʿarş u kürsī olsa³⁵³ şemşiriñ şehīdi olanlarıñ tābūtına ḥarc ve şarf olur. “Çi cāy-ı sidre vü tūbā” demek ol şimşire ḳarşu ḳoyamamaḳdan için degüldür belki küşte-yi şemşir-i nāz olanlarıñ tābūtına [T, 49-b] vefā edecek ḳadar kendülerinden elvāḥ ḥāşıl olmaz demektir. Mışraʿ-ı şānī bu maʿnāyı müʿeyyiddir ki ʿarş u kürsī şarf u ḥarc olduḳdan soñra sidre ve tūbā nice kifāyet edebilür demektir. Sidre ve tūbā şecer nevʿ inden olmaḳla elvāḥa ḳābiliyyetleri müteḥaḳḳıḳdır. Lākin ʿarş u kürsī ol ḥinde³⁵⁴ olmamaḳla Mollā ʿUrfī ne münāsebetle şarf-ı tābūt eyledi diyü suʿāl vārid olur ise cevāb budur ki eşcār münāsebeti ile iḥtiyār olunmamışdır. Belki şüret-i lafzları ve muḳtezā-yı luḡat-i maʿnevīleriyle irtikāb olunmuşdur ki ʿarş u kürsī her ikisi kütüb-i luḡatde taḥt-ı mülūkdur ol cihetden elvāḥı ḥāvī ve müstecmiʿ dir.

نثار دل کن آن گوهر که ملک وی تواند کرد
نه آن گوهر که دست مرک برچیند ز دامانش

26. [H, 41-b] Nişār-i dil kun ān gevher ki mulk-i vey tevāned kerd
Ne ān gevher ki dest-i merg ber-çined³⁵⁵ zi³⁵⁶-dāmāneş

Göñle bir gevher nişār eyle ki ol göñlüñ mülk-i yemīni olmaḳ mümkin ola ve göñlüñ elinden anı kimesne almaya ḳādir olmaya yoḥsa ecel eli göñül eteginden düşürmege ve ḳapmaḳa ḳādir olacaḳ gevheri nişār eylemeye yaʿnī maḳşūd-ı nefsāniyye ve maḥlūb-ı şehvāniyye ile göñlüñi ser-māye-dār eyleme³⁵⁷. Zira ḥin-i sekerātda ve āvān-ı riḥletde cümle gerüye ḳalup müflisen irtihāl u intikāl eder ve pāzār-ı rustā-ḥızde şaḳaruʿl-yed ḳalup gedālar şaffında ḥaşr olur.

³⁵² çū : çün T.

³⁵³ olsa : ol T.

³⁵⁴ ḥinde : cinsden T.

³⁵⁵ çined : çinend H.

³⁵⁶ zi -H.

³⁵⁷ eyleme : eylemeye H.

ز کنج عشق دامان کهر بستان که چو دلرا
بتارک در فشانى در شود در مغز ایمانش

27. Zi genc-i ʿışq dāmān-i guher bistān ki çun³⁵⁸ dil-rā

Be-tārek³⁵⁹ der³⁶⁰-feşānī dūr şevēd der-mağz-i imāneş

ʿİşk hazīnesinden bir etek gevher al ki eger ol gönlüñ başına feşānde vü nişār edesin imān ve³⁶¹ diliñ mağzında ve dimāğında incü [T, 50-a] ola ve her incü ki dimāğ-i imānda ola ol helāk u irtiḥāl ve vaḳtinde dest-i ecelden maşūndur. Ḳabr u maḥşerde ve şirāṭ u cennetde kīse-yi mülk-i dilde mevcūd olmağla gönül ḥvāce-yi māl-dār gibi her ḳanda olsa³⁶² muʿazzezdur. Dāmān-ı güherden murād deryā-yı tūfān-ḥiz-i ʿışḳda olan leʿālī³⁶³-i derd ü miḥnet ve dürr-i aşdāf-ı ekdār u meşāḳḳatdır.

بمیزان درون سنجان بسنج این نکته پس بنکر
که درد افشان کنی بهتر بود یا راحت افشانش

28. Be-mizān-i derūn-sencān bi-senc in nukte pes binger

Ki derd-efşān kunī bihter buved yā rāḥat-efşāneş

Derūn ṭartıcı ve cevāsīs-i ḳulūb olan enbiyā-yı ʿizām ʿaleyhiʿs-selām ve evliyā-yı kirām ḳaddesaʿllāhu esrārehum ḥazerātlarınıñ mizān-ı efʿāl u aḳvāl ve terāzū-yı maḳām u aḥvālleriyile taḳrīr eyledüğim gevher-i nükteyi ṭart ve andan şoñra nazar eyle ki gönlüñ başına dürr şaḳıcılık mı yāḥud rāḥat-efşānlık mı iyüdür. Yaʿnī ḳışaş-ı enbiyā vü evliyāyı zīver-i gūş-ı hūş edüp ne mertebe zaḥmet ü miḥnete mübtelā olmuşlardır ve bu ḥālet kendülere şūrī ve maʿnevī ne-ḳadar [H, 42-a] irtifāʿ-ı derecāta bāʿiş olmuşdur ki³⁶³ keyfiyyetini muṭālaʿa edüp geregi gibi³⁶⁴ sen-dahı inşāf eyle ki miḥnetde devlet ve ʿāfiyetde meşāḳḳat mevcūd mıdır degül midir. Bundan şoñra seniñ mirʿāt-ı taʿyinine³⁶⁵

³⁵⁸ çün dil-rā : çū reh dil-rā T.

³⁵⁹ be-tārek : tebārek H, T.

³⁶⁰ der : ber H.

³⁶¹ ve -H.

³⁶² olsa : ola T.

³⁶³ ki -H.

³⁶⁴ geregi gibi muṭālaʿa edüp [H nüshasında bu şekilde yer değışikliğı olmuştur.]

³⁶⁵ taʿyinine : yaḳininde T.

her kankısı çehre-nümâ-yı rüçhân olur ise sen-dağı kendü öz cânîñ içün ol meslege sülük édüp menzil-i selâmete vâşıl ol

محبت درس معنی کوید افلاطون منطق کو
که صغری خندد و کبری فرو کرید ز برهانش

29. Maḥabbet ders-i ma' nî gūyed Eflāṭūn-ı mantıq-gū

Ki şugrā ḥanded u kubrā furū giryed zi burhāneş

Ḥvāce-yi maḥabbet ma' nā dersini söyler ve bāṭın 'ilmini taḫrīr eylemekdedir 'ulūm-ı ḥikmetde [T, 50-b] māhir olmağla pesendīde-yi ḥalk olan üstād-ı mantıķī Eflāṭūn nerededir gelsün ve görsün-ki tadrīs ne gūne olur. Öyle Eflāṭūn ki kelāmı muḫteżā-yı 'aķlı üzre mücerred ber sebīl-i istidlāl vehmi olup birbirine ḫat' ā münasebeti olmamağla baş eyledügi şugrā güler ve serd eyledügi kübrā ağlar anıñ burhān u delilinden ve bī-netīce olan da' vāsından ba' zī şāriḥler Mollā 'Urfi ḫakīm-meşrebdır diyü şerḥ êtdükleri ḫaşıdelerde bī-ser ü bun 'abeş niçe kelām-ı daḫl-encām taḫrīr eylemişler. Menşe'-i ḡalaṭları nāzımıñ münāsīb kelām ile işṭilāḫ-ı ḫekīmāyı 'ale't-ṭarīķu'n-naķl bī-iltizām irād eyledügidir, yoḫsa zātında erbāb-ı taşavvufuñ zübdesi ve irşāda ḫābil bir merd-i sülük-dīdesidir ki bu beyt ile re'is-i ḫükemā olan Eflāṭūn'a bu gūne nisbet ḫuşūr eder ve ṭaraf-ı ehl-i muḫabbete taḫviyet verür. Ḥulāşa-i ma' nā-yı beyt ḫaķāyık-ı eşyāya vuşūl-i i'ānet-i 'ışķ-ı Sübhānī ile olur yoḫsa ber-müceb-i 'aķl-ı ma' āş ve ber-muḫteżā-yı 'ulūm-ı resmī-i pür-irti'āş tertīb-i şugrā vü kübrā ile netīce-yi esrār idrāk olunmaz ve kelām-ı safsaṭa-nizām-ı ḫazāyā-yı mantıķiyyīn ile eşkāl-i işkāl def³⁶⁶ olup künh-i deķāyık-ı maşnū'āt-ı ilāhiyyeden bir şey'e vāşıl olunmaz. Aķvāl-i muḫaddemāt³⁶⁷ ancak bā' iş-i şudā' olur, [H, 42-b] bir ḫurı mağlaṭa ve ḡavḡā-yı bī-fā'ide³⁶⁸dir. Şā'ib: “Pşķ müstaḡnī'st ez-tedbīr-i 'aķl-ı ḫileger / Şīr key sāzed 'aşā-yı ḫod dum-i rūbāh-rā”.

فغان از عشق می خیزد که هر دل کز چراغ ما
نکرد ارایش هر مو بداغی وای بر جانیش

³⁶⁶ def' : ref' H.

³⁶⁷ muḫaddemāt : müteḫaddimāt T.

³⁶⁸ bī-fā'ide -H.

30. Figān ez-‘ışk mī-ḥīzed ki her dil k’ez çerāğ-i mā
Ne-kerd ārāyiş³⁶⁹-i her mū be-dāği vāy ber-cāneş

[T, 51-a] ‘Işkdan figān zūhūr eder, bundan için-ki her gönül ki bizim çerāğımızdan her bir kılmı bir dāğ ile tezyīn eylemeye, ḥayf u şad ḥayf ol gönülün cānı üzerine. Mollā ‘Urfī ten-perverlik ve nāz u na‘īm ile evkāt-güzār olan ‘āfiyet-ṭalebān³⁷⁰-ı eyvān-ı zevk u şevkin³⁷¹ mebnā³⁷²-yı derīçe-yi kaşır iz‘ānına seng-endāz-ı melāmet olur ki rāḥat-ı cān u ārām-ı rūḥ [u] revān lezzet-i loğma-i ḥoş-güvār-ı renc-i ‘ışk ile şīrīn-kām olmağdadır ve şafā-yı derūn ve şihḥat-ı rüz-efzūn-ı āteş-i miḥnet ile kānūn-ı sīneyi şu‘lelendürüp kebāb-ı luḥt ciger ve şerāb-ı la‘l-gūn-ı sirişk-i dīde-yi ter ile ‘ayş u nūş eylemekdedir. Her kim-ki bu ḥāl ile olmaya, dehān-ı ‘ışkdan bi-zātihī ol kimsenin ḥāline teraḥḥumen figān u te‘essūf zūhūr eder.³⁷³

کدامین آرزو بر سفره چینه نعمت کامی
که صد نوبت دمی اندیشه ما نیست مهمانش

31. Kudāmīn ārzū ber-sofre çined ni‘met-i kāmī
Ki şad nevbet demī endīşe-yi mā‘nīst mihmāneş³⁷⁴

Ḳanḳı ārzū bir ni‘met-i maḳşūdı sofra üzerine devşürür ve ḥāşıl eder ki her bir nefesde yüz nevbet bizim endīşe ve fikrimiz ol ni‘met-i kāmūñ mihmānı olmaya. Mollā ‘Urfī bu beytde kendü ārzūsınūñ bī-nihāyet olduğunu ve bū‘l-hevesliginūñ gāyet-i kemālini beyān eder ki cemī‘-i nāsīñ ārzūsınūñ nā‘il olduğı³⁷⁵ maḳşūduñ cümlesine benim endīşe vü fikrim ve hevā vü hevesim bir nefesde yüz kerre ṭālīb olup der-ḥātır eder ve ṭarīḳ-ı ḥuşūlini te‘emmül eder. **Şā‘ib:** “Ḥeyrān-ı etvār-ı ḥodem der-mānde-yi kār-ı ḥodem / Her laḥza dārem niyyetī çūn ḳur‘a-i remmālḥā”.

³⁶⁹ ārāyiş : āriş T.

³⁷⁰ ṭalebān : ṭalebkār T.

³⁷¹ şevkin : şevk T.

³⁷² mebnā : mīnā T.

³⁷³ “zūhūr eder” tekrarlanmıştır.

³⁷⁴ mihmāneş : mihmānī T.

³⁷⁵ olduğı : olduğunu T.

اگر بی قیمت تحصیل ارزش میکنم صبری
رسد این قطره را روزی که خوانی در غلطاش

32. [T, 51- b] Eger bî-ķiyemetem taḥṣīl-i erziş mî-kunem şabrî
Resed in ḳaṭre-râ rûzî ki ḥʿânî durr-i ğalṭāneş

[H, 43-a] “Erziş” kıymetdir. Terkiḳ “ez-bahr-i taḥṣīl-i erziş”dir, “ez-bahr” ḥazf olunmuşdur. “Bî-ķiyemetem” ḳarînesiyle taḥṣīl-i vezn için. Eger bî-ķiyemet ü kem-behâ isem taḥṣīl-i kıymet için bir miḳdâr şadef-nişîn-i şabr olurum. Bu ḳaṭre vücūd-ı ‘Urfî’ye bir gün erişür ki sen ol ḳaṭreye dürr-i ğalṭān okursuñ. Dürr-i ğalṭān ğāyet müdevver ve hemvār olan incüdür ki jive gibi bir saṭḥ-ı müstaķim üzre nihāde olduĳda dā’imā yuvalanup ḥareket eder. Bu cihetle girān-behâ ve kıymetlüdür. Nāzım murād eder ki ben her ne ḳadar henüz fütāde-yi şadef olmuş ḳaṭre-yi ebr-i nîsān gibi bî-ķiyemet ve kemîne bir reşḥa-i bî-i’ tibār isem ne māni’ zātım̄da ve fiṭratım̄da liyāķat u isti’ dādım̄ mevcūd olmaĳla kesb-i kıymet için bir miḳdâr şabr u tevaḳķuf ederim. Mürebbî-i ḥaķīķat ol ḳaṭreyi bir lu’lu’-i ābdār eyledüĳi gibi benim daĳı ḳaṭre-yi vücūduma bir feyż iḥsān eder ki sen anı dürr-i ğalṭān görüp ḥoķķa-yı i’ tibārda maḥfūz tutarsın yāḥud el-ān mübtelā olduĳım̄ ‘iṣķ-ı mecāzî vāsıtasıyla beyne’n-nās dīde-yi i’ tibārdan ḳaṭre-yi sirişķ³⁷⁶ gibi fütāde-yi ḥāk-i ḥʿārî isem el-mecāzu ḳaṭaratu’l-ḥaķīķa müfādı üzre cisr-i cūy-ı mecāziden yara³⁷⁷-yı pāy-ı sa’y u sülūk ile ‘ubūr edüp sāḥil-i necāt ve bender-i fevz ü felāḥ-ı ḥaķīķate vāşıl olmaĳla merdümek-i dīde-yi ehl-i yaķīn olurum. **Seyyid Şabrî:** [T, 52-a] “‘Işķ ṭursun ḳo mecāzî ise de sineñde / āb-ı engūr ḥum içre ṭuraraķ bāde olur” mışdāķınca.

دلی می باید اسباب پریشانی طلب ورنه
پریشانی بعهد بخت من جمعست سامانش

33. Dilî mî-bāyed esbāb-ı perişānî ṭaleb v’er-ne

Perişānî be-’ ahd-i baḥt-i men cem’ -est sāmāneş

³⁷⁶ sirişķ : serkeş T.
gibi -T.

³⁷⁷ yara : bārā H.

Periřānlık esbābını taleb edici bir gönül lāzımdır yoħsa periřānlık sāmānı ve rāht³⁷⁸ u baħtı benim baħtımnı zamān u ‘ahdinde cem‘ u mevcūddur. Ya‘nı periřānlıĝın tamām kāmranlıĝı ve kemāliniñ firāvānlıĝı vardır lākin ne fā‘ide, [H, 43-b] hüner-i periřānlıĝa tālīb ve hevesnāk bir gönül bulmaħdadır zīrā ebnā-yı zamān cümle mā‘il-i ‘ayş u neşāt ve taleb-kār-ı ‘āfiyet ve zevk u inbisātdır. Murād-ı Mollā ‘Urfī kendü baħtımnı pejmürde ve periřānlıĝı mertebe-yi mübālaĝadan beyāndır ki benüm baħtımnın³⁷⁹ pejmürdeliĝinden dā‘ire-yi kā‘ināta bir periřānlık te‘şir eyledi-ki ol periřānlıĝın kendüsine müte‘allıka olan esbāb u ālātta kaç‘ā noħşānı yoħdur. Meşelā elem ü keder ve kılllet ü ‘illet ve neng ü ‘ār ve pejmürdegī vü siyeh-rūzī ve bunlara beñzer sā‘ir hālāt-ı müşevveş-şifāt cümle³⁸⁰ kendüsünde mevcūddur ve cümlesini icrā vü ikā‘da hāzır u muheyādır lākin bu aħvāliñ cümlesine yine benden ĝayrı ez-cān u dil tālīb u rāĝıb olur yoħdur.

سفال از بهر می جستیم در دیر مغان ناگه
خضر بر سنک دلها زد سبوی آب حیوانش

34. Sufāl ez-behr-i mey custīm der-deyr-i muĝān nā-geh

Ĥızir ber-seng-i dilhā zed sebū-yi āb-i heyvāneş

Nüş-ı şarāb etmek için şakşı taleb eyledük, kilisā-yı muĝānda hāzır sufāl bulunmamaĝla bilā-terāħ ve lā-fāşıla hāzret-i Ĥızır kendü āb-ı hayāt toldurduĝı destüyi taş gönüllüler [T, 52-b] üzerine darb u şikest edüp tih-i sebūdan ve nişf-ı esfel-i destiden baña bir sufāl erişdirdi mey-i ‘ışkdan deyr-i halvet-ħāne-yi irşaddan Ĥızır-ı mürşid-i kāmilden seng-dil kâbil-i feyz-i irşād olmayan ehl-i lezzet ve shevâtdan āb u hayvān metā‘-ı dünyādan kināyetdir. Ya‘nı halvet-ħāne-yi irşadda bir tālīb-i haķīkat nüş-ı şarāb-ı ‘ışk öldirmek için mürşid-i kāmil metā‘-ı dünyāyı ve kumāş-ı müşevveş-i tār-ı sevāyı³⁸¹ ehl-i shevāta bahş eder. Bu ma‘nānın ĝāricde vuķū‘ı şöyledir ki ba‘zı tālİblere muķteżā-yı zātı icāb etmekle pīr-i kāmil ibtidā-yı bī‘atde emvāl ü eşyādan her neye mālİK ise ĝalka yağma ve tārāc öldirmesiyle [H, 44-a] emr ü fermān edüp mā-sivādan bi‘l-külliyeye teħī-

³⁷⁸ rāht : bāħtı T.

³⁷⁹ Pejmürde ve periřānlıĝı mertebe-yi mübālaĝadan beyāndır ki benüm baħtımnın -T.

³⁸⁰ cümle -T.

³⁸¹ tār-ı sevāyı : nār-ı hevāyı T.

dest olduğdan sonra irşādına mübāşeret buyururlar ki kayd-ı emvāl kendüsine sedd olup māni^ç -i sülūk olmamağ için.

باين بى رنگى و بى قيمتى آن طرفه ياقوتم
که لعل آفتاب اين آب و رنگ آورده از کانش

35. Be-în bî-rengî u bî-kiymetî ân turfe yâkûtem

Ki la^ç l-i âftâb in âb u reng âverde ez-kāneş

Bu bî-renglik ve bî-kiymetlik ile ol yâkût-ı ^ç ucûbet gevherim-ki la^ç l-i âftâb kendüsünde olan bu âb u rengi ol yâkûtuñ ma^ç deninden taḥşîl ü peydâ eylemişdir. Murād-ı Mollâ ^ç Urfi oldur ki benim zâtım-ki şüretde bî-endām ve bî-âb u tâb olmağla dîde-yi i^ç tibâr u kıymetden sâkıttır. Böyle iken ma^ç nâda bir ġarîb ü ^ç acîb ḥâlet-i ^ç aql-endâzım ve esrâr-ı ḥikmet-perdâzım vardır ki ḡurş-ı âftâbda ve ecrām-ı âsmânda ve sâ'ir kibr ü ^ç âzamet ve kıymet [T, 53-a] ü kudret ile meşhûd bâşıra-i temâşâ'iyân olan eşyânın feyz-i mektepleri ol benim âşâr u esrârım ma^ç denindedir. Ya^ç nî şüret-i insân-ı kâmil egerçi za^ç f u hüžâl ile bî-kudret ü bî-endâmdır. Lâkin ma^ç nâda ġâlib cümle-yi eşyâ ve ḥaḳîkatde ḥâvî-i cemî^ç -i dünyâ vü mâ-fihâdır ki ḥilkat-i zemîn ü zamân ve âferîniş-i kevn ü mekân evvelen bi'zzât mebd^ç -i fiṭrat olan zât-ı Muḥammed şalla'llâhu te^ç âlâ³⁸² ^ç aleyhi ve sellem, şâniyen bi't-teb^ç ġürüh-ı şadâkat-şüküh-ı enbiyâ şalâvâtu'llâhi te^ç âlâ³⁸³ ^ç alâ nebiyyinâ ve ^ç aleyhime's-selâm ve evliyâ ḡuddisa'llâh te^ç âlâ³⁸⁴ esraruhum ḥazarâtı için olduğında iştibâh yoğdur. Bu tağdîrce nûr-ı âftâb zabt-ı evḳât-ı nâs ve ġüşâyîş-i eyyâm-ı taḥşîl-i ma^ç âş-ı enâm için maḥlûğ olmasında dağı mecâl-i inkâr muḥâldir. Va'llâhu a^ç lem bi-ḥaḳîkati'l-ḥâl³⁸⁵.

لب داود دستى مى نهد بر سينه نغمه
دل تنکم همانا کرد لب مى کردد افغانش

³⁸² te^ç âlâ -H.

³⁸³ te^ç âlâ -H.

³⁸⁴ te^ç âlâ -T.

³⁸⁵ Va'llâhu a^ç lem bi-ḥaḳîkati'l-ḥâl -H.

36. Leb-i Dāvūd destī mī-nihed ber-sīne-yi nağme

Dil-i tengem hemānā gird-i leb mī-gerded³⁸⁶ efgāneş

Leb-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām sīne-yi nağme üzre bir dest-i teslīm ķor ve taħsīn ü āferīn eder. Benim teng ü mużtarib olan gōnlüm hemān-ki efgān u nālesi leb üzre [H, 44-b] dolaşdura. Ya‘nī henüz daħı perde-yi feryāda resīde eylemezden evvel ne mertebe fiğān edecegi ve ne gūne muħriķ nağamāt-ı hālet-engīz ile şūriş-fezā olacağı der-ceng-i evvel ma‘lūm-ı Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām olmağla taħsīn-fermā-yı terennümāt-ı fiğānım olur taħsīn ü āferīni ol zāt-ı şerīfe ta‘yīn eyledügi³⁸⁷ kendüleri erbāb-ı [T, 53-b] hüsn-i şūret-i riķķat-fezā ve şāhib-i şadā-yı te’sīr-fermā olmalarıyla aħvāl-i taħrīrāt-ı şadāya ve maķām-ı bülend-i nāle-yi nevāya kemāl-i ittılā‘ ları ehl-i ‘Irāķ u Hicāz miyānında naķş-beste-yi şüyū‘ olduğındandır.

دلم آهنگ افغان دارد و لب شکر غم کوید
لبی خواهم که بفرستم باستقبال افغانش

37. Dilem āheng-i efgān dāred u leb şukr-i ğam gūyed

Lebī ħvāhem ki bi-f’ristem be-istikbāl-i efgāneş

“Āheng” ķaşd ma‘nāsınadır. Gōnlüm fiğān etmek ister ve hālbuki lebim³⁸⁸ ğam şükriini söyler ve anıla meşğöldür bir āher leb isterim ki anı efgānıñ istikbāline yollayam. Molla ‘Urfī tālīb-i derd ü miħnet olduğım beyān eder ki hālā mālīk olduğım a‘zā ve cevāriħim tālīb ü rāğīb olduğım envā‘-ı belāya vefā ve kifāyet etmedüğinden maķşūdum ħāşıl olmuyor ki gōnlüm fiğān etmek ister aña ise dehen lāzımdır. Dehen ise ğam u elem şükriine vaķf olınmışdır ve o ħidmete ta‘yīn kılınmışdır. Andan müfāraķat ve infikāki ķesbān ve lāyık degüldür. Baña ise daħı niķe dehān ile icrā olınacaķ nağmāt-ı feryād u fiğān lāzımdır. Bu cihetden ‘azīm mużtaribü’l-hāl olup ħaķķ-ı derdi yerine getürmekde ķuşūrum vardır.

سلامت را بدار نیستی بر می کشد شاهی
که فرمان میرود در کشور دلهای ویرانش

³⁸⁶ Ensari: mī-kerd

³⁸⁷ eyledügi : eylemedügi H.

³⁸⁸ lebim : benim T.

38. Selâmet-râ be-dâr-i nîstî ber-mî-keşed şâhî³⁸⁹

Ki fermân mî-reved der kişver-i dilhâ-yi vîrâneş

Selâmet ü ‘âfiyeti yokluk ve ‘adem dârına çeker ve ifnâ ve ber-dâr eder bir pâdişâh-ı ‘âlî-câh ki anîñ fermânı vîrân olan gönüller memleketinde yür[ür]. [H, 45-a] Ya‘nî sulţân-ı ‘ışk ki ancak fermân-fermâ-yı eķâlîm-i ĥarâbe-zâr-ı kulûbdur murâd-ı ‘aliyyesi degüldür illâ zîr-i taşarrufında olan sipâh-ı ehl-i meveddet³⁹⁰ [u] maĥabbetden câsûs-ı selâmeti i‘dâm ve rânde-yi [T, 54-a] beyâbân-ı fenâ eylemekdir. Zîrâ gürüh-ı enbüh-ı ‘uşşâka ihtilâl vèrüp ten-perver ü nâzik dil etmekler muĥarebe-yi nefis-i emmâreden gürizân olurlar ve nâ‘il-i fütûĥât-ı şehvâniyye³⁹¹ olmamağla ġanâyim-i esrâr-ı ĥaķîkatden tehî-dest kalurlar. Fi‘l-vâķi‘ tarlığ-ı hümâyûn-ı pâdişâh-ı ‘ışk dil-i vîrân-şude-yi aşĥâb-ı miĥnetde revândır. Yoĥsa çâr-bâliş-nişîn-i eyvân-ı selâmet ü ‘âfiyet olan ten-perestânın kulûb-ı ġaflet-âlûdında cârî olmaz ve ni‘am-ı şîĥĥat ile çâr-pehlû olan âsûde-nişînân-ı kaşr-ı lezâ‘iziñ kişver-i derûnına lâĥîķ ve sârî olmaz.

ز هر مو عالم زنار و ناقوسش فرو ریزد
اگر کافر دلم در رعشه آرد بوی ایمانش

39. Zi-her mû ‘âlem-i zünnâr u nâķûşeş furû rîzed

Eger kâfir dilem der-ra‘şe âred büy-i îmâneş

Mısrâ‘-ı şânîde ta‘ķîd-i lafzî vardır, zarûret-i vezn için. Tertîb-i kelâm böyledir ki: “Eger³⁹² büy-ı îmân dil-i kâfir-i me-râ der-ra‘şe âred”. Anîñ her bir kılından ‘âlem-i zünnâr u ‘âlem-i nâķûs dökülür. Eger îmân koķusu benim dil-i kâfirimi ra‘şeye getirür ise ya‘nî büy-ı ĥaķîkat-i îmân evvel emrde dimâğ [u] göñlüme vâşıl olduķda kemâl-i istinkâf ve ibâ’sından kendü bir ra‘şe ve bir ıztırâb ĥâşıl³⁹³ olur ki âvîĥte-yi her ser-i müyü olan zünnâr ve nâķûs ol şiddet-i ra‘şeden aşğa dökülür dünyâlar kadar birbiri üzerine yığılır. Murâd-ı Molla ‘Urfî oldur ki şûretde şe‘â‘ir-i İslâmiyye ile ârâyiş³⁹⁴-pezîr olanlaruñ ekşeriniñ derûnlarında daĥı niçe yüz biñ ‘uķde-yi telvîn ü teşķik vardır,

³⁸⁹ şâhî : şâhid T.

³⁹⁰ meveddet -H.

³⁹¹ şehvâniyye : şehvâniyyeden T.

³⁹² eger : ey T.

³⁹³ ĥâşıl : gelür ki H.

³⁹⁴ ârâyiş : ârâste T.

bundan hālāş olmak haqīkat-i īmān ile muttaşif olmağa muhtācdır ve “Mūtū kable en temūtū” sırrına [H, 45-b] vāşıl olup dīde-yi ‘ayne’l-yaqından ğubār-ı iştibāhı sūde-yi dest-māl-i īmān-ı haqīkat eylemelüdür ki bi’l-külliyeye menzil-ğāh-ı teslim ü rızāya vāşıl olup hattā tesellī-i tām zuhūr éde.

کسی کز لذت طاعت بود محروم و من ضامن
که بگذارند در جنت ولی با داغ حرمانش

40. Kesī k’ez lezzet-i t̄ā‘ at buved maḥrūm³⁹⁵ u men zāmin

Ki bu-g’zārend der-cennet velī bā-dāğ-i ḥirmāneş

Bir kimse ki t̄ā‘ at lezzetinden maḥrūm ola ya‘ nī t̄ā‘ āt u ‘ ibādāt eylemekde çüst ü çāpük olup edāsında taqşīrāt eylemeye lākin lezzet-yāb u ḥalāvet-senc olarak olmaya, böyle iken ben daḥı³⁹⁶ kefilim ki ehl-i īmāndan olup ümmet-i Muḥammed’den olmak taqribiyle anı cennete qorlar velākin dāğ-ı ḥirmān ile ve derd-i ḥüsrān ile qorlar. Murād-ı Molla ‘Urfī oldur ki t̄ā‘ at ki ef’ āl-i ehl-i īmāndır, mūceb-i derece-yi cināndır. Gerek lezzet ile gerek bilā-lezzet fe-emmā lezzet-i t̄ā‘ atden maḥrūm olan dāḥil-i cennet daḥı olur ise derd ü ḥirmāndan ve renc ü ḥüsrāndan rehā-yāb olmaz. Zirā ki merātib-i lezzet-gīrān-ı a‘ lādan a‘ lā olmağla bā‘ iş-i te’essūf-i mā-dūnāndır ve lāyık degüldür ki cennet maḥall-i zevk iken anda daḥı dāğ-ı ḥirmān ve derd-i ḥüsrān şāḥibi olasuñ. Münāsib-i t̄ab‘ -ı ğayūr ve sezā-yı merd-i cesūr oldur ki lezzet-i t̄ā‘ ate ve ḥalāvet-i ‘ ibādete vāşıl olmağa sa‘ y u kūşiş eyleye.

بسنبل میزند چوکان زلفی سیلی خجلت
که ناف آهوی چین می تراشد کوی میدانش

41. Be-sunbul mī-zened çevgān-i zulfi sīlī-i ḥaclet

Ki nāf-i āhu-yi Çin mī-tirāşed gūy-i meydāneş

[T, 55-a] Sünbüle sīlī-i ḥaclet ü şerm-sāriyi bir zūlfüñ çevgānı urur ki anıñ top meydānını āhū-yı Çin’iñ göbegi perdāhte éder. Zebān-ı ehl-i taşavvufda zūlf şıfat-ı

³⁹⁵ maḥrūm : maḥrem H.

³⁹⁶ ben daḥı : daḥı ben T.

celâliyyeden âşâr-ı cemâliyyenin zühürüdür. Ya‘nî çehre-yi sünbüldeki³⁹⁷ reng-i kebûdî şıfat-ı cemâliyye-yi Hâkık’ın şüret-i celâliyyeden zühüründandır ki zâhirde eşer-i sîli-i hacâletdir. Lakin henüz ârâyiş ü nümâyişi anınladır, [H, 46-a] hâricde dağı eşer-i sille-yi sağıt-ı ruğ-ı etfâl ü etbâ‘ da reng-i kebûdî ile zışt-nümâdır. Fe-emmâ bâ‘ iş-i terbiyet ü te‘dîb olmağıla hâl-ı ruhsâr kadar luţfi ve haşıyyeti vardır. Bu beytiñ egerçi siyâk u sibâka zâhirde vechen mine’l-vücûh münâsebeti yokdur lâkin meşreb-i diğkat-i Mollâ ‘Urfi’ye göre râbıtası bu vechle kâbilidir ki beyt-i sâbıka nazâr eylesen hemân lezzet-i tã‘at taşşiline mücidd ü sâ‘î ol ve seyr ü sülûkında zühür u bürüz eden meşakkat-i cân-kâha tağammül edüp şüret-i hâliñ her ne-kadar mânend-i zülf-i meh-rüyân perişân ve der-hem olur ise dağı ni‘ame’l-maţlûb ki hâl-i minvâl-i meşrûh üzredir demek olur beyt-i lâhıka nazâr eylesen mânend-i zülf-i perişân zâtında bir ıztırâb ve piçidelik ve hağikatde bir hâlet-i şikence ve sitem-dîdelik peydâ eyle ki bûy-ı ahlâk-ı hamîde ile muttaşif olan sâ‘ir kibâr-ı memleket ma‘nâsından kesb-i³⁹⁸ hacâlet ve taşşil-i terbiyet eylesünler. [T, 55-b] Yoğsa meydân-ı mecâzide şüret-i sâhte ve harekât-ı perdâhte ile bî-hûde pây-kübân olan zerrâklarını gibi hânde-fermâ-yı merd ü zen ve bâ‘ iş-i kağkaha-yı istihzâ-yı dost u düşmen olma ki kağ‘â bir nesneyi müntec degüldür.

پريشان ديدۀ اين فوج ميدان مجازى را
ز بام هوش سر بر کن که رنگين ميکنم شان

42. Perişân-dîde ‘î in fevc-i meydân-ı mecâzî-râ

Zi-bâm-i hûş ser-ber-ken³⁹⁹ ki rengin mi-kunem şâneş

“Perişân-dîde” vaşf-ı terkîbî aqsâmındandır. Bu meydân-ı mecâzîniñ ve fezâ⁴⁰⁰-yı buğlânda şüret-i Hâkık’dan görünüp riyâ vü sem‘a ile âlûde olan erbâb-ı hazelânîñ perişân nazârlu ve nûr-ı yağınden dîde-yi gerd-âğınleri mağrûm olan gürühını ‘ağl bâmından başın yukâru çıkar ve muntazır-ı temâşâ [H, 46-b] ol ki ol fevciñ hâl ü şânını rengin ü vâzîh ta‘bir edeyim ve saña irâ‘et-i hağikat-i ahvâl edeyim. Bu beyt ve iki beyt dağı müdde‘î olan kezzâbları mücerred terzîl ü tağcîl için irâd olınmışdır.

³⁹⁷ sünbüldeki : sünbûñdeki H; sünbüledeki T.

³⁹⁸ ve +T.

³⁹⁹ Der-kenar: “zi bâm-i hûş ber-ken” gâfil bulunma ve muntazır u âğâh ol demekten ‘ibâretidir.

⁴⁰⁰ fezâ : kağzâ T.

امام شهر یعنی هادی ما در دم مردن
شهادت بر زبان راند مبارک باد ایمانش
بصدر صفه رقصان میبری از زرق صوفی را
ازین آهسته تر میران که بر هم میزنی شأنش

43. Īmām-i šehr ya‘ nī hādī-i mā der-dem-i murden
Şehādet ber-zebān rāned mubārek bād īmāneş

44. Be-şadr-i şuffa raqşān mī-berī ez-zerq şūfī-rā
Ez-īn āheste-ter mī-rān ki ber-hem mī-zenī şāneş

Şehriñ imāmı ya‘ nī bizi ‘aqlınca tarīq-i müstaķime hidāyet eyleyen kimesnedir ki hīn-i irtihālinde kelime-yi şehādet ancak mübārek bād īmānı anıñ lisānı üzre sürer. Ya‘ nī öyle müşevveşü’l-hāl ve fāsüdü’l-ef‘ āldir ki şehādeti ancak lisānendir yoħsa qalbinde teşvīş ve telvīniñ izdihāmından eşer-i imān güncāyiş mümkün degüldür. Fi’l-ħaķīķa bir zālīm ve mürāyī ve bir ğaddār u nemmām u mürāyī [T, 56-a] hīn-i irtihālinde kelime-yi şehādeti telaffuz eylese daħı imānıyla iki vechle ħükme cā’iz degüldür: Birisi imān aħvāl-i kulūbdan olmağla keyfiyyetine sürette ittılā‘ mümkün olmaduğundan biri daħı riyā şirk-i ħafī ve nemmām ü mürāyī şer‘ an mezmūm u maķhūr olduğundan⁴⁰¹ lākin ehl-i şalāħın ħāli böyle degüldür egerçi aħvāl-i kulūba ittılā‘ müşkil olmağla nisbet-i imānda cevāz merfū‘ dur, fe-emmā ħüsn-i ħāl ve şalāħ-ı ef‘ āl ü aqvāl bā‘ is-i ħüsn-i zann ve tefā’ul-i bi’l-ħayr olmağ da kāfī ve vāfidür. Ma‘ nā-yı beyt-i şānī ğıybetden ħiṭāba iltifātdır. Ey imām-ı šehr, şadr-ı şuffa-i cennete şūfī ve müstersidini zerq u riyādan nāşī raqşān [u] cevelān-künān eyleyorsañ, bir miķdār ‘acele ve ibrām eyleme ve āheste āheste sevķ u tesyīr eyle. Aħvāl-i şūfīyi ber-hem-zede ve perişān edüp refṭārına mānī‘ olmağla şadra erişemezler. Ya‘ nī murād eder ki zerq u riyā ile ve şan‘ at u ħud‘ a ile resīde-yi sāħa-yı cennet olmağ mümkün degüldür. Pek de ‘acele eyleme ki **Beyt**: Erişür menzil-i maķşūda⁴⁰² [H, 47-a] āheste giden / Tiz-rev olsa kişi pāyına dāmen tolaşur” refṭārınca ol ħar-ı lā-yüfhemi eşer-i telāş ile aħvālını müşevveş edüp yolından ğerü alıķorsañ.

⁴⁰¹ “olduğundan” yinelenmiştir.

⁴⁰² maķşūda : maķşūdına H.

کسی کز علم منطق دم زند بی عشق می شاید
که بشماری بدون انتساب فضل حیوانش

45. Kesī k'ez 'ilm-i mantıq dem zened bī-'ışk mī-ŝāyed

Ki bi-ŝ'mārī be-dūn-i intisāb-i faẓl heyvāneŝ

Bir kimesne ki 'ilm-i mantıqdan bī-'ıŝk olduğı hālide dem urur ve mübāh[as]e-yi 'ilm-i mantıq eder, lāyıkdır ki anı hayvān faẓlınıñ nisbetiniñ [T, 56-b] mādūnında 'add edesin. "Ulā'ike ke'l-en'āmi bel hum eğallu" el-āyet. Ya'nī 'ulūm-ı aklıyye ile kesb-i 'ulūm-ı yaqāine⁴⁰³ mümkün degüldür. Ehl-i mantıq ŝüretde her ne-ķadar nuṭķ ŝāhibi ise dağı haķıķatde hayvān-ı ğayr-ı nāṭıkdır.

بنازم مرشد کریان و بریائرا که می خندد
بطوق کردن شیطان زه دور کریانش

46. Bi-nāzem murşid-i giryān u biryān-rā ki mī-ħanded

Be-ṭavķ-i gerden-i ŝeyṭān zih-i devr-i girībāneŝ

ŝan'at [u] riyā ile giryān u sūzān olan mürŝid-i nāķıŝıñ vaẓ'-ı ħıle-üslūbına nāzlanup ve ħayrān oldum-ki ŝeyṭānın ṭavķ-ı gerdenine ve ħalkā-i la'net-i müŝkil-bendine anıñ yaķasınıñ devresindeki⁴⁰⁴ zih-i girībān-ı ħande zīrā istihzādır ya'nī ṭavķ-ı la'net ve ħalkā-i gerden-i ŝeyṭānet böyle olur yoĥsa sendeki bir ķurı ālet-i ārāyiŝdir ve benim devre-yi girībānıma nisbet ile ṭavķ-ı fāħte gibi bir nümāyiŝdir diyü tefāħur eder ki ħāṭır-ı ŝeyṭān{a} ħuṭūr eylemeyen niķe yüz biñ ve ħud'a iħdāŝına ķādir. Mollā 'Urfī müdde'ı ve fāsıdü'l-i'ṭıķād ve pūyende-yi rāh-ı đalālet olup ğürūh-ı nāsi⁴⁰⁵ semt-i ħilāf u đalālete sevķ ve tesyir eden ğülān-ı beyābān-ı ħazelān⁴⁰⁶ ve müfsidān-ı nev'-ı insāna dağı u ta'arruzdur. **Beyt:** "Bāṭıl hemıŝe bāṭıl u bī-ħüdedir velī / Müŝkil budur ki ŝüret-i Ĥaķ'dan zuhūr ede".

⁴⁰³ yaķāine : yaķāniyye H.

⁴⁰⁴ devresindeki : devresinde T.

⁴⁰⁵ nāsi : nāŝı T.

⁴⁰⁶ ħazelān : ħadelān T.

مرید مرشد ما جبہ کلدوز میخواهد
خر عیسیست زین رنگین بیاراییده پالانش

47. Murīd-i murşid-i mā cubbe-yi gul-dūz mī-ḥ^vāhed

Ḥar-i ‘Īsī’st z’in rengin biyārāyide⁴⁰⁷ pālāneş

Cübbe-yi gül-dūz ve hırka-i āçide-dūz envā‘-ı naşlar ile dūhte olan hırka-i dervīşān-ı bed-kīşāndır ki kaşdı fuqarā-yı [T, 57-a] tarīka taqlid için ve şūret-i dervīşān-ı ḥaḳīkat- [H, 47-b] menişānda olmağ için pūşide olmayup mücerred ārzū-yı nefsanıyyesini icrādan ötüri ba‘zı zamānımız zūrefāsı gibi maḳbūl ḳumāşlardan ve envā‘-ı ibrişim ile gūn-ā-gūn naşlar tarḥ étirüp ārayiş-i dūş-ı nümāyış éder. Bizim ol müfsid-vişāl olan murşidimize irādet gösteren dervīş-i bed-kīş **tenidelü** ve gūn-ā-gūn naşlar ile dūhte olmuş cübbe ve hırka ister ḥar-ı ‘Īsā’dır. Anıñ pālānını istedüğinden ziyāde ārayide édesiz zīrā her ne-ḳadar ise ḥar-ı pāzārīden pāyelücedir.

بمیدان محبت کوی خورشید ار بیندازی
کسوف جاودان یابد ز سیلیهای چو کانش

48. Be-meydān-ı maḥabbet gūy-i ḥurşid er biyendāzī

Kusūf-i cāvidān yābed zi-silihā-yi çevgāneş

Meydān-ı maḥabbete eger ṭop ḥurşidi ve ḳurş-ı müstedirü’ş-şekl-i āftābı atar iseñ kusūf-ı ebedī bulur, ol meydān-ı maḥabbet şeḥsüvārılarınıñ çevgānınıñ ḳarb-ı sillesinden ya‘nī bahādurān-ı meydān-ı ‘ışḳ-ı ḥaḳīkat ve yelān-ı fezā-yı tarīkat ve ma‘rifet ṭop-ı ḥurşide bi-ḥasebi’ş-şūre nümāyişi vardır diyü ḳaṭ‘an i‘tibār étmeyüp ol ḳadar ḥavāle-yi sille-yi çevgān éderler ki ḳıyāmete dek eşer-i ḳarb olan reng-i nīlīden ve niḳāb-ı kebūdīden çehresi ḥalāş olamaz. Murād-ı Mollā ‘Urfī beyt-i sābıḳda müdde‘ileri mezemmet ü ḳadh eyledükden şoñra erbāb-ı ḥaḳīqatiñ ve gerçek ‘āşıḳlarıñ aḥvālinden zerrece ref‘-i ḳinā‘-ı ibhām⁴⁰⁸ édüp şūret uğrusı olmayanlar dergāh-ı Ḥaḳ’dan ḡayrı maḥalde tesellī-

⁴⁰⁷ biyārāyide : biyārāyid H.

⁴⁰⁸ ibhām : ihām T.

yāb u sükūnet⁴⁰⁹-girifte [T, 57-b] olmadıklarından için mā-sivāya gerek şerīf ve gerek vażī^c i^c tibār étmeyüp havāle-yi dest-i redd ederler demektir.

ببال عافیت تا می به پرواز آوری دلرا
بحل کن تا ز اوج زمهریر اریم بریانش

49. Be-bāl-i^c āfiyet tā key be-pervāz āverī dil-rā

Bihil kun tā zi evc-i zemherir ārim biryāneş⁴¹⁰

“Bihil kun” bā ve hāniñ kesri ve lāmiñ sükūniyla ıştılāhāt-ı A^c cām’dandır. Helāl eyle [H, 48-a] ma^c nāsına. Bu maḥalde Ḥaqq-ı hūnından geç ve diyet-i dem talebinde olma demektir. ^cĀfiyet ü şihḥat kanadıyla gönli ne zamāna dek pervāza getürseñ hūnını helāl eyle ve kanını baña bağışla tā ki murğ-ı dili küre-yi zemherir den biryān ve kebāb olduğı hālde getüreyim. Ya^cnī baña teslim-i dest-i irādet ile mübtelā olduğıñ ḥod-perestlik derdinden ve ten-perverlik berzaḥından kuvvet-i terbiyet ile seni rehā-yāb édüp derūnını tennūr-ı ^cışq u maḥabbet ve luḥt-cigerin kebāb édüp dāḥil-i bezm-i vişāl olmağa sa^cy u kūşiş eyleyem. Bu ma^cnā ise ḥāşıl olmaz illā fenā-yı vücūd étmege ve kayd-ı selāmet ü ^cāfiyetden kenāre-güzin⁴¹¹ olmağa meşrūtdur. Bu taqdirce sen kendü kanını baña bağışlamağa muhtācsın-ki ne-ḳadar küre-yi zemherir gibi ^cālī ve bī-kerem manşıb ve devletde iseñ daḥı seni varlıqdan rehā-yāb ederim. İfnā-yı vücūd şüretinde rūḥ [u] revānın kār-vān-ı serāy-ı tenden göç édüp dār-ı beḳāyā irtihāl étmese demezler, belki umūr-ı dünyādan ve efkār-ı sivādan ḳaṭ^c-ı lezzet ve keff-i yed étmekden ^cibāretdir ve cenāb-ı Perverdīgārdan [T, 58-a] dā^cimā āgāh ve mā-^cadādan bi’l-külliyeye ḡaflet eylemekden kināyedir. **Li-Mevlānā:** “Çişt dunyā ez-Ḥudā ḡāfil buden / Ney metā^c u nuḳre vu ferzend u zen”.

سماع آموز ازان مجنون که در هنکامه مستی
برنگ شعله دارد جنبش بالطبع رقصانش

50. Semā^c āmūz ez-ān mecnūn ki der-hengāme-yi mesti

Be-reng-i şu^c le dāred cunbiş-i bi’ṭ-ṭab^c raḳşāneş

⁴⁰⁹ sükūnet : sükūn T.

⁴¹⁰ biryāneş : piryāneş T.

⁴¹¹ kenāre-güzin : kenāre-güriz T.

Ol merd-i şahrâ-neverd-i cünûndan semâ^c öğren ki mest-i şarâb-ı ‘ışk olmak vaktinde tab^cı olan cünbişi şu^c le gibi anı raqşân tutar. Ya^cnî meşhûr olan Mecnûn gibi tahrik-i Leylâ ile raqş eyleyen kimesneden aqz-ı semâ^c eyleme ve eşhâb-ı tevâcüd-den ta^clîm-i cünbiş eyleme, belki erbâb-ı vecdden ve şu^c le-yi âteş gibi bi’ṭ-tab^c ve bi’l-hilkâ mâye-gîr-i raqş olan şahş-ı üstâddan taqşîl-i ‘ulûm-ı ıztırâb-ı maḥabbet eyle ki [H, 48-b] şebât bundadır. **Selîm-i Tahranî**: “Zi-ney âmûz der şahrâ semâ^c-i bî-ḥodî kerden / Kemânçe-vâr bâşî çend kûn-cunbân-i maḥfilhâ”.

من آن دریای پر شور مکه از تأثیر خاصیت
که تسکینست موج انکیز و آرامست طوفانش

51. Men ân deryâ-yi pur-şûrem ki ez-te’şîr-i ḥâşiyet

Ki teskîn-est mevc-engîz u ârâm-est tûfâneş

Ben ol gavgâ-yı cûş-â-cûş-ı telâṭum ve âşûb ile mâl-â-mâl olmuş deryâyım ki ḥâşiyet-i zâtımıñ te’şîr ü iqtizâsından nâşî anıñ sükûneti mevc-engîz olmaqdır ve ârâm u limanlığı tûfân u şûrişdir. Ya^cnî ben ol deryâ-dil⁴¹²-i merd-i pür-cûşum-ki şidde-yi rûzgâr ile mevc-â-mevc olup sükûnet-i bād ile teskîn bulam, yok yok belki **li-muşannifuhû**: “Bād-i zülfûñle şaqın tahrik-i zaḥmet çekme hiç / Hâtır-ı ‘aşîk mişâl-i lücce-yi sîm-âbdır” müfâdıncâ bi’ṭ-tab^c bende bir ḥâşiyet-i şûriş ve bi’l-fiṭra bir ra^cşe vü ıztırâb olmağla şebân u rûzân mevc ü tûfândan kaṭ^câ ârâmım olmayup jîve gibi dâ’imâ ḥareket üzereyim.

عنان از عرصه صورت بگردان کاندران وادی
ز زاغ آموزد آیین روش کبک خرامانش
بباغستان معنی رو که تأثیر هوا آرد
سراویل تدرؤ از بهر طاوسان بستانش

⁴¹² deryâ-dil : deryâdan T.

52. [T, 58-b] ‘ Īnān ez-‘ arşe-yi şüret bi-gerdān k’ender-ān vādī
Zi-zāg āmūzed⁴¹³ āyīn-i revīş kebk-i hīrāmāneş

53. Be-bāgīstān-i ma‘ nī rev ki te’şīr-i hevā āred
Serāvīl-i tezerv ez-behr-i tāvūsān-i bostāneş

‘ Īnān-ı esb-i nazarı ve licām-ı semend-i fikr-i ‘ ibret-eşeri ‘ arşa-yı şüretten ve meydān-ı zāhir-i eşyādan döndür ki ‘ arşa-i şüret vādīsinde kebk-i hīrāmān āyīn-i revīş ve üslūb-ı refţarı zāgdan öğrenür. Ma‘ nā bāgīstānına teveccüh ve ‘ azīmet eyle ki hevāsının te’şīri serāvīl-i tezerv ve libāce-yi seylün getir⁴¹⁴ ol ma‘ nī bāgının tāvūsaları için. Ya‘ nī tālib-i ārāyiş-i şüret olup erbāb-ı dünyā ile ihtilāţ eyleyen sālīk-i mübtedī her⁴¹⁵ ne-şadar zātında pākīze-refţār ve ḥasenü’l-eţvār ise dağı te’şīr-i muķārenet ile fütāde-yi çirk-āb-ı gādīr-i dālālet olup ālūde-dāmen olur ki eş-şebḥati mü’eşşiret muķaddime-yi müsellemedir. [H, 49-a] Fe-emmā encūmen-i eşḥāb-ı ma‘ nāda zānū-zede-yi şaff-ı ni‘ āl olan merd-i dervīş-i nev-sülūk te’şīr-i enfās-ı feyż-i istīnās ile merkūz-ı ṭab‘-ı feyż-ı tıynet-i ḥāşiyet-i şafā-baḥşā-yı maḥabbete dest-res olmağla libās-ı ma‘ rifet ile dūş-ı maķşūdını ārāyīde ve tāc-ı vehhāc-ı kerāmetini ‘ arş-ı velāyete sāyīde edüp dīvān-ḥāne-yi sulţān-ı ḥaķīkatde ‘ alā mele’ü’l-muķarrebīn fā’iz-i teşrīf-i vişāl ve nā’il-i ḥil’at-i kevneyn behā-yı maķām u ḥāl olur Allāhu a‘ lem⁴¹⁶.

بمژگان رخنه در کشتی کن از طوفان سبک باشد
دران دریای بی ساحل که پیدا نیست پایانش

54. Be-mujgān raḥne der-keştī kun ez-ţūfān sebuk bāşed
Der-ān deryā-yi bī-sāḥil ki peydā nīst pāyāneş

Muzāf maḥzūfdur, be-kāviş-i müjgān yāhud be-nīze yā tīşe-yi müjgān demekdir. Kāv kāv-ı müjgān ile sefine-yi vücūdī raḥne-yāb [T, 59-a] edüp müsta‘idd-i garķ eyle eger furtına ḥafīf olur ise ol selāmet mülāḥaza olunmayan deryā-yı maḥabbetde ki nihāyeti āşīkāra degüldür. Şā’ib: “Çun şudī teslīm her kām-i nehengī sāḥilī’st / Īn şadar āviḥten

⁴¹³ āmūzed : āmūz T.

⁴¹⁴ getir : getirür H.

⁴¹⁵ her -T.

⁴¹⁶ Allāhu a‘ lem -H.

der-dāmen-i sâhil çerâ”. Sâhil-i necât-ı vişâl mādām-ki keştî-i girân-lenger-i vücūd bend bend sökilüp rüy-ı baħr-i fenāda müstağrağ olmaduğça peydā olmaz ve tāciri haqīkat-i beyābān-ı merg-i deryā-yı ‘adem olmaduğça bender-i maqşūda yol bulmaz.

دل از حسن عمل بستان و بشکن در کف عصیان
بعصمت هر که نازد معصیت دان ترک عصیانش

55. Dil ez⁴¹⁷-hüsn-i ‘amel bi-s’tān u bi-ş’ken der-kef-i ‘işyān

Be-‘işmet her ki nāzed ma‘şiyet dān terk-i ‘işyāneş

Hüsn-i ‘amelden gönllüni al ve dest-i ‘işyānda şikest eyle zīrā her kimse ki ‘işmet ile nāz eder anıñ ‘işyānı terk eyledüğini ma‘şiyet-i ‘add eyle. Ya‘nī eyledüğün a‘māl-i hayrı dā’imā zebān-güzār edüp iftiħār eyleme, belki her ne zamān bu hālet zuhūr edüp gönline eşer-i tefāħur gelir ise sū’-i a‘mālını ve bī-muħābā niçe kerre irtikāb eyledüğün kabāhati yād edüp ol hālet-i ğurūrı ma‘düm eyle [H, 49-b] zīrā izhār-ı ‘işmet eylemekde haqīkatde bir kabāhat vardır ki ‘işyān ile ālūde olup şāhib-ma‘şiyetim diyü kuşūrına mu‘terif olan kimesnede ol kadar kabāhat yoğdur. Bu tağdırce ehven-i şerrini terk eden nev‘ummā şāhib-ma‘şiyet olmağ bedihīdir. **Şeyh Sa’dī**: “Ābidān ez-gunāh tevbe kunend / ‘Ārifān ez-‘ibādet istiğfār”. ‘Āzim-i ser-menzil-i ma‘rifetu’llāh olanlara zerrece ğaflet kūh-ı Kāf kadar günāhdır. Hüsn-i ‘ibādet ile iftiħārda degül, [T, 59-b] belki hużūr-ı qalb ile olmayan ‘ibādetde daħı bu tağdırce günāh vardır. Ey derviş-i maqşūd-endiş, ğurūh-ı h‘ācegān-ı tarīkatde qaddesa’llāhu esrāruhum mübāħaşe-yi ‘ilmden soñra yigirmi kerre istiğfār gerekdir diyü⁴¹⁸ buyurduqları bu ma‘nāya işāretdir zīrā cemī‘-i aħvāalde zabt-ı evqātla devām-ı āğāhī düstürü’l-‘amelleri olduğundan ‘ulūm-ı resmiyye eşnāsında āşār-ı kavā‘id ile meşğül ve ħall-i işkāl-i mesā’il eyledükçe hażz-ı nefis zuhūrı müteħakkıq olmağla maqşūd-ı aşlīden ğaflet elbetde iktizā eylemegin ‘ayn-ı kabāhatde bulınduqlarına istiğfār için istiğfār ile emr buyurmuşlardır. F’efhem.

مجو کوثر می لعلی طلب کز وی چو کس نوشد
برنک لاله از تارک بروید جام مرجانش

⁴¹⁷ ez : er H.

⁴¹⁸ diyü -H.

56. Me-cū kevşer mey-i la‘lī taleb⁴¹⁹ k’ez vey çu kes nūşed

Be-reng-i lāle ez-tārek bi-rūyed cām-i mercāneş

Kevşer talebinde olma, bir la‘l renglü şarāb taleb eyle ki bir kimesne andan nūş eder ise lāle hey’etinde ve lāleniñ bitdügi gibi anıñ dağı başından cām-ı mercān biter. Ya‘nī tā‘at u ‘ibādātı taḥşil-i behişt ü kevşer içün eyleme, belki sa‘y u küşiş ve taḥiyyet ü kürnüş ve secde-yi niyāz u perestiş eyle ki cennet-i maḥabbete dāhil olup şarāb-ı ‘ışk-ı ilāhī ve sülāfe-yi māye-yi intibāhı nūş edesin-ki eşer-i neş’esinden ser-i devlet-mendiñde efkār-ı nağz-ḥırāş-ı māsivā qalmayup ḥazīne-yi dimāğıñ genc-i cevāhir-i esrār ve yāqūt-ı la‘l-reng-i envār ola. Be-reng-i lāle ta‘biri ziyāde [H, 50-a] rengin edādır zīrā lāle gibi demek olduğu gibi reng-i lāle ki levn cihetiyle mercān gibi ve şūret cihetiyle cām gibidir ve ḳadehi dağı başındadır.

بنوش آن می که کر بر صورت شیرین بیفشانی
برون آرد ز قید بیستون سرمست و رقصانش

57. Bi-nūş ān mey ki⁴²⁰ ger ber-şūret-i Şirīn biyefşānī

Birūn āred zi-ḳayd-i Bīsūtūn ser-mest u raḳşāneş

Ol şarābı nūş eyle ki şūret-i Şirīn üzerine pāşide eder iseñ [T, 60-a] ser-mest u raḳş-kunān olduğu hālde anı kūh-ı Bīsūtūn’ın ḳaydından ḥalāş edüp⁴²¹ bu beyt-i evvel ḳışşaya telmiḥdir ki **Dürri Efendī**: “Ḳaçan Ferhād’a Şirīn cūy-ı şir emr etdi taş üzre / Hevāya tīşesin şevḳinden atdı dedı baş üzre” feḥvāsınca çünki taraf-ı Şirīn’den Ferhād-ı belāmu‘tād ta‘yīn-şüde-yi ḥidmet-i cūy-ı şir olup ḳadem-nih-i Kūh-ı Bīsūtūn oldı. **Şā’ib**: “Kār-rā bi-kār-fermā piş burdem muşkil-est” me’ālin der-ḥātır edüp egerçi ḥayāl-i Şirīn derūnından taḳāzā-yı ḥuşūl-i kār eder lākin şūretā müteḳāzī-i mübrim dağı elzemdir diyü şūret-i Şirīn’i bir levḥ-i senge naḳş ve piş-nihād-ı çeşm-i ḥayret edüp her nazarda bir ḳuvvet-i cedid taḥşil etmekle ol kūh-ı girān-esāsa pey-der-pey ḥavāle-yi tīşe-yi şevḳ edüp ‘āşıḳāne ḳarb-ı mīṭini ḡayret ederdi. Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki saña nūş eyle diyü ibrām eyledüğüm ol şarāb-ı maḥabbetdir ki eger anıñ bir ḳatresini ol menḳūş-ı

⁴¹⁹ taleb -H.

⁴²⁰ ki -T.

⁴²¹ edüp : eder H.

levh-i hâcer olan şüret-i bî-cân-ı Şîrîn'e pâşide eyleseñ hayât bulduğundan mâ-'adâ-i Bîsütün'dan⁴²² pâ-keşide-yi firâğ olup ya'ni şerâre-yi tişe-yi Ferhâd gibi ol taşdan berceste ve heye't-i gird-bâd-âsâ dâmen-i şahrâlarda rakşân u cevalân-künân devân u pūyân olacağında reyb ü gümân yokdur.

بنوش آن می که کر آینه کردد کفر و ایمانرا
بچشم هم امام و برهن گردند حیرانش

58. Bi-nūş ân mey ki ger âyîne gerded kufir u imân-râ

Be-çeşm-i hem imâm u Berhemen gerdend heyranes

Ol şarâb-ı maḥabbeti nūş eyle ki eger küfr ü imâna âyîne⁴²³ olsa⁴²⁴ birbiriniñ nazârında [T, 60-b] [H, 50-b] imâm-ı zerrâk ve kıssis-i şeyyâd ol âyineniñ şüret-i hayret-zedesi olurlar idi. Ya'ni mey-i 'ışkıña neşve-baḥş olmada şarâba ve bâ'ış-i esrâr-ı eşyâ olmaḡda âyîne-yi 'âlem-nümâya müşâbih olduğuyçün şu'arâ iktizâ-yı ḡâle göre teşbih ederler. Mollâ 'Urfî daḡı murâd eder ki farazâ ol mey bir âyîne hey'etinde cilve-nümâ olsa imâm-ı müdde'î ve Berehmen-i zâll u bî-dîn her ikisi eger şüretlerini ve aḡvâl-i bâḡınlarını ol âyîne-yi 'aşḡda müşâhede eyleseler birbirleriniñ ḡareket-i nâ-ber-câsına ve vaz'-ı ebleh-firîb-i ḡabâḡat-intimâsına ḡande-fermâ-yı istihzâ olup ikisi ḡayret-zede olurlar ve câdde-yi ḡaḡîkatden ve âyîn-i ḡarîḡ-i ma'rifetden ikisi daḡı maḡrûm olup bî-hûde kûşîş ü zu'm-ı fâsidlerince eyledükleri 'ibâdet ü perestişe vâḡıf olup şüret uğrusı olduklarını bilürler. Zirâ bu âyîne ḡayrı âyinelere beñzemez, hem şüreti ve hem sîreti gösterür.

بنوش آن می که کر داغی نهد بر مؤمن و کافر
بخندد این بتزویرش بکرید آن بدستانش

59. Bi-nūş ân mey ki ger dâḡî nihed ber-mu'min u kāfir

Bi-ḡanded in be-tezvîreş bi-giryed ân be-destânes

⁴²² Bîsütündan : Bîsütün T.

⁴²³ âyîne : âyîneñ T.

⁴²⁴ olsa -T.

Tezvîr ‘alâ vezn-i tekrîm bir nesneyi tezyîn etmek ve kelâm-ı bâtıla tezvîr dedükleri kizbi libâs-ı şıdkla tezyîn olduğıyçündür. Ol şarâbı nûş eyle ki mü’min ü kâfir üzerine dâğ-ı haqîqati ve derd-i ma‘rifeti qoysa kâfir mü’miniñ tezvîrine güler ve mü’min kâfiriñ mekr ü hîlesine ağlar. ‘Aynıyla maẓmûn-ı beyt-i evvel ta‘bîr-i âḡer ile naqş-ı miştar-ı beyân kılınmışdır ki üslûb-ı şî‘rde ṡavr-ı memdûḡdur zîrâ bir ma‘nâ elfâz-ı reng-â-reng ile qâbil-i şuver-i muḡtelife olmaḡ şaḡib-i kelâmiñ kemâline delâlet eder. Şarâbiñ dâğ qoması eṡer-i neşver ü keyfiyyetinden ḡâlet-baḡş-ı şafâ olmasındır.

بیاران می اکر تلخست اکر شیرین بدست آور
بترک دین و دل بیعش کن و بشمار ارزانش

60. [T, 61-a] Biyâr ân mey eger telḡ-est eger şîrîn be-dest âver

Be-terk-i dîn u⁴²⁵ dil bey‘ eṡ kun u bi-ş‘mâr erzâneş

Bey‘ ezdâddandır, almak ve şatmak ma‘nâsına gelür. Lafz-ı iştirâ ezdâddan olduğı gibi. [H, 51-a] Ol mey taḡşîl eyle, eger ekşidür eger ṡatludur ve nûş etmek için ârâyiş-i dest-i i‘tibâr eyle ve dîn ü dili terk edüp ol mey iştirâ eyle ve ucuz aldım diyü mesrûr ol ve raḡiş u erzân ‘add eyle. Terk-i dînden murâd def‘-i dîn-i Ḥaḡḡ ve âyîn-i İslâm degüldür, belki ârâyiş-i şûret ü ḡubb-ı sivâ ve şûret-i Ḥaḡḡ’dan görinüp Ḥudâ ve Resûl’üñ râzı olmaduğı ma‘şiyyeti irtikâb ‘âdetidir. Fi’l-ḡaḡîḡa bu ‘âdet-i bâtılı terk etmeyince ḡaḡîḡat-i ‘ışḡ ele girmez ve eger bunu terkden soñra daḡı eliñe girer ise yine sen fâ‘ide eylemiş olursuñ zîrâ şey‘-i ḡasîs bedeli kıymetlü cevhere mâlik olduñ. **Beyt:** “Bugün pâzâr-ı ‘ışḡ içre metâ‘-ı vaşl-ı cânânı / ‘Aceb rengin şikâr alduḡ eger çıkmazsa hicrânı”. Yâḡud terk-i dînden murâd zâhir-i şerî‘ at ola ki ḡaḡâyıḡ-ı ‘ışḡ zuhûrında zâhir-i şerî‘ at ile ‘amel mümkün olmaz dërler. Ḥazret-i Mûsâ ve Ḥızr a‘leyhi’s-selâm ḡazerâtiniñ vaḡâyî‘i gibi ki⁴²⁶ ḡatl-i nefis ve şikestegî-i sefîne-yi zâhir-i şerî‘ ate göre bi’l-külliyye ḡilâf idi.

و کر از حرمت اندیشی بیا تا حکم بنمایم
ز سلطان شریعت لیک ننمایی بخامانش

⁴²⁵ ve -T.

⁴²⁶ ki -H.

61. Ve ger ez-ḥürmet endîşî biyâ tâ ḥükm bi-n'mâyem

Zi-sultân-i şerî' at lik ne-n'mâyî⁴²⁷ be-ḥâmâneş

Eger ḥarâmdır diyü fütâde-yi çâh u⁴²⁸ ḥavf olur iseñ gel tâ ki saña nûş eylemek için sultân-ı iklîm- i şerî' atden ḥükm ü emr göstereyim. Lâkin ol şartla ki nâ-puḥte ve bâtın u zâhiri ve lafz u ma' nâyı [T, 61-b] farq eylemeyen kimesnelere ol ḥükmi gösterme. Ya' nî rişte-yi evşâfını pîçide-yi benân-ı beyân eyledüğüm şarâb-ı şahbâyı ḥum-ḥâne-yi şüret kıyâs edüp ḥürmeti kaṭ' iyyü's- şübüt olmağla nûş eylemesinde ma' şiyet vuḳû' ı vardır diyü endişe-nâk iseñ ğalaṭ eyleyüp ḥaṭâ i' tîkâd eylediñ zîrâ benim dedüğüm ' aşîr- i ḥûşe-yi engür olan şarâb degüldür, belki sülâfe-yi mıştaba-i ' irfândır ve şahbâ-yı girân-neş'e-yi îkân olan râḥ-ı rûḥ-efzâ-yı ' ışıkdır ki [H, 51-b] bir kaṭresi kevn ü mekânı ser-mest etmekle eşer-i neşvesinden şüret-i eflâk meydân-ı kazâda gûy-veş ğaltândır ve bu bâdenin nûşıyla pâdişâh-ı serîr-i şerî' at-ı ğarrâ “Men mâte mine'l-' ışıq fe-ḳad şehiden” beşâretiyle fermân-fermâ-yı ruḥşat u rağbet olmuşlardır lâkin bu kelâm-ı ḥaḳîḳati sâm' a⁴²⁹-yî nâ-puḥtegâna îşâl eyleme ki isti' dâd-ı zâtîleri olmamağla feyz-yâb- ı nûkât-ı necât-ı semâtı olmayup ğalṭide-yi çâh-ı inkâr olurlar ve zu' m-ı fâsidlerince kelâmda ḥaṭâ bulurlar. **Şâbit:** “Süḥan-ı ehl-i dili zâhide êtdirmek gûş / Mâ-ḥaşal taḳmaḳ olur gûş-ı ḥumâra⁴³⁰ mengûş”.

شهنشاه سریر قاب قوسین احمد مرسل
که پریشانی تقدیر مر قومست فرمائش

62. Şehinşâh-i serîr-i ḳâb-ı ḳavseyñ Aḥmed-i mürsel

Ki perişânî⁴³¹-i taḳdîr merḳûm-est fermâneş

Ol sultân-ı şerî' at, ḳâb-ı ḳavseyñ serîriniñ ulu pâdişâhı Aḥmed-i mürsel şalla'llâhu ' aleyhi ve sellem dâr ki aniñ ḥuṭûṭ-ı fermânı taḳdîr⁴³²-i alnı üzre merḳûm u muḥarrerdir. Ya' nî her ne ki murâd-ı ' aliyyesidir taḳdîr daḳı öyle zuhûr êder. Fi'l-vâḳi' murâd-ı ḥazret muvâfiḳ-ı taḳdîr olup ve taḳdîr daḳı bi-ṭariḳu'l-lüzûm yine ef' âl ü aḳvâl ü aḥvâl-i

⁴²⁷ ne-n'mâyî : ne-n'mây T.

⁴²⁸ ve -H.

⁴²⁹ sâm' a -T.

⁴³⁰ ḥumâra : ḥumâr H.

⁴³¹ ber-pîşânî : perişânî T.

⁴³² taḳdîr -T.

Muhammedî'de [T, 62-a] muṭābıḳ-ı ḳaşd-ı peygamberîdir lâkin Mollâ 'Urfî'niñ taḳdîr-i me'mûr ve cenâb-ı risâleti emr olmak üzere zıkr eyledügi bi-ḥasebi'z-zuhûr evvelâ fermân-ı Muhammedî zuhûr êdüp ba' dehû ḥükm-i ḳader bürüz eyledüğinden içün ve bir daḫı vücûd-ı bih-bûd-ı nâzenîn-i her dü serâ Muhammed Muştafa 'aleyhi's-selâm 'illet-i gâ'iyye olup cemî' -i muḳadderât-ı ilâhiyye kendüsine teb'an zâhir olduğıyündür. **Li-mevlânâ Ḥazret-i Şeyḫ Rızâ** ḳaddesa'llâh sırruhu'l-'aliyyü'l-a' lâ fermâyed:⁴³³ “Vücûduñ 'illet-i gâ'iyye-yi taḫt-ı hüviyyetdir / Seniñdir mülket-i ma'lûl ü 'illet yâ Resûla'llâh”.

شه‌نشا‌هی که فرایشان بزم او بصد منت
بفرق عرش میریزند گرد و فرش ایوانش

63. Şehinşâhî ki ferrâşân-ı bezm-i ü be-şad minnet

Be-farḳ-ı 'arş mî-rîzend gerd⁴³⁴-i ferş-i eyvâneş

Bir pâdişâh-ı mu'azzamdır ki bezminiñ ferrâşları eyvânıñ ferşinden rûft ü rûb eyledükleri gerd ü ğubârı yüz minnet ve hezâr imtinân ile 'arşıñ başına pâşide ederler. [H, 52-a] Murâd-ı Mollâ 'Urfî zâhiren ve bâṭinen cenâb-ı maḥbûb-ı Yezdânî'nüñ cây-ı nişesti ve mesned-i sa'âdeti 'arşdan a'lâdır demekdür. Zâhiren a'lâdır ki bir nesnenüñ başına bir şey⁴³⁵ dökmeḳ yuḳarudan aşağı ve bâlâdan beste olur ve bâṭinen gerd ü ğubâr-ı kıymet ü behâda pest ve ser-i 'arş bi-ḥasebi'l-ḳadr bâlâ ve şâhib-i irtifâ' iken gerd-i eyvân-ı risâleti hezâr imtinân ile ser-i 'arşa nişâr ederler demek şeref-i zât u vücûdda a'lâdan a'lâdır demekdür⁴³⁶ Va'llâhu te'âlâ a'lem⁴³⁷.

شه‌نشا‌هی که هست از غایت درویش و رحمت
وجود خود فراموش و غم لشکر فراوانش

64. Şehinşâhî ki⁴³⁸ hest ez-ğâyet-dervîşî u raḫmet

Vücûd-i ḥod ferâmûş u ḡam-ı leşker firâvâneş

⁴³³ Ḥazret-i Şeyḫ Rızâ ḳaddesa'llâh sırruhu'l-'aliyyü'l-a' lâ fermâyed -H.

⁴³⁴ ve +T.

⁴³⁵ “yuḳaru” yazılıp çizilmiştir.

⁴³⁶ demekdir : dër T.

⁴³⁷ Va'llâhu te'âlâ a'lem -H.

⁴³⁸ ki -T.

Bir sultān-ı efhamdır ki gāyet-i dervīşlikden ve nihāyet-i tevāzu^ç ve rahmetden [T, 62-b] kendü vücūdını tārekdir ve leşker-i ümmetiñ kayd u gamı çok vardır. Ya^ç nī dā'imā zu^ç afā-yı ümmetiñ kaydı ile meşgūl olup kendü vücūd-ı nāzeninleri gamını çekmezler idi. Ez-cümle vaq^ç a-i Uḥud'da dendān-ı şerīfleri şehādeti ešnāsında dest-i merhem-best dil-cerīhān ümmet ile sūde-yi hūn-ı la^ç l-gūn êtdükçe gürūh-ı müşrikīn bu ma^ç şiyet sebebiyle tūfān-zede-yi deryā-yı kahr-ı izedī olmasunlar diyü yā Rabb ol gürūh-ı cehālet-karīn zāt-ı maḥbūb-ı Ḥaqq'ıñ kadr u şānını nā-şināsā ve kıymet-i vücūd-ı bih-būd-ı şāhid-i risālet-temyīzinden gāfil ü nā-binā olmalarıyla böyle cesāret ederler. Eger ḥaqqikat-i Muḥammediyye'den hişşe-gīr olsalar idi ictirā êtmezlerdi. her-çend cehl^ç özr degül ise daḥı yine^ç afv u mağfiret seniñdir. Cezāları ancak tarīk-i Ḥaqq'a ve cādde-yi imān u İslām'a sevḳ u hidāyetdir diyü⁴³⁹ dergāh-ı Ḥaqq'a ber-dāşte-yi dest-i şefā^ç at oldukları kendü fedā ve kayd u gam-ı leşker ile meşgūl ü pā-ber-cā olmaḳ degüldür de nedir ve^ç arşa-i^ç araşātında ber-mūcib-i ḥadīş-i "Ümmetī, ümmetī" cemī^ç -i enbiyā-yı^ç izām "Nefsi, nefsi" feryādıyla gūlgūle-endāz-ı şāhn-ı kıyāmet olup her biri yalnūz kendüleriçün penāh-āver-i sāyebān-ı viḳāye-yi şamedānī olduklarında mazḥar-ı tām-ı rahmān u rahīm olan şāhib-i ḥulḳ-ı^ç azīm-i günāh-kārān-ı [H, 52-b] ümmet içün dehenbāz-ı şefā^ç at olmaları ve ol aḥvāl-i pür-ehvālde kendü nefsi nefisleri ḥaqqında leb-cünbān olmayup "Ümmetī, ümmetī" buyurmaları [T, 63-a] gam-ı leşker degüldür de nedir?

شهنشاهی که چون آماده شد جمّازة جاهش
فرو بستند از عرش برین محمل به کوهانش

65. Şehinşāhī ki çün amāde şud cemmāze-yi cāheş

Furū-bestend ez-^ç arş-i berīn maḥmil be-kūhāneş

"Cemmāze" fetḥ-i cīm ve mīm-i müşeddede ile muḥaffe devesi, "kūhān" sūhān vezni üzere deve örgüci. Bir ḥaqqan-ı şāhib-^ç unvāndır ki cemmāze-yi cāhı ve üstür-i keff-feşān-ı manşib-ı sa^ç ādet-penāhı meydān-ı irādetde ve şāhrā-yı ezelde^ç azimet-i kūçe-yi imkān ile amāde vü ḥāzır olduḳda anıñ örgücine vaḳ^ç eyledükleri maḥmil ve muḥāfe⁴⁴⁰ ^ç arş-ı a^ç lādan idi. "Ez" min teb^ç iziyye ma^ç nāsına degüldür, beyāniyyedir. Murād-ı Mollā

⁴³⁹ diyü : bu T.

⁴⁴⁰ muḥāfe : ḥāfe T.

‘Urfî oldur ki manşıb-ı risālet-i Muḥammed şalla’llāhu te‘ālā⁴⁴¹ ‘aleyhi ve sellem⁴⁴² ol-
 kadar refî‘ u ‘azîmdir ki bālāsına nigerān olmaḡ külāh-ı āferinişi ve tāk-ı fıtrat ve
 ‘anāşırı ser-i vücūdın fütāde-yi ḡāk-i fenā étmedükçe olmaz. Ya‘nî kayd-ı şüret ile çār-
 mīḡ-ı bād u āteş ü āb u ḡāke beste iken ma‘lūm⁴⁴³ edinmek mümkin degüldür. Lākin şu
 kadar ta‘rif mümkindir ki ol cāh-ı hümayün-dest-gāh bir cemmāze-yi şabā-sür‘at farz
 olinsa ‘arş-ı berin ki ḡāyet-i irtifā‘ ile be-nihāyet-i vüs‘at ile ḡālib-i cümle-yi eşyādır
 aña ancaḡ maḡmil olabilür. **Li-Mevlānā Ḥāzret-i Rızāe’d-dīn ḡuddise sırruhu’l-‘aziz**⁴⁴⁴:
 “Bir noḡta-yı mevḡumedir ancaḡ bu ‘avālim / Zāt oldı şıfāt ehline va’llāh Muḥammed”.

بجنت کر برات نعمت جاوید بنویسد
 سواد از دیده آراید بنوک خامه رضوانش

66. Be-cennet ger berāt-i ni‘met-i cāvīd bi-n’vīsed

Sevād ez-dīde ārāyed be-nevk-i ḡāme Rızvāneş

Eger cennete berāt-ı ni‘met-i cāvīd ve fermā-yı ma‘işet-te’bīd taḡrīr-i murād éder ise
 Ḥāzret-i Rızvān devāt-dār-ı pīşgāh-ı sipihr-iḡtidārı olup [T, 63-b] ḡāme-yi ‘Abbāsī-i
 emmāmesiniñ ucına mürekkebi kendü merdüm-i dīdesinden bezer⁴⁴⁵ ve bulaşdurur.
 Ya‘nî cennet rīze-çin-i ḡvān-ı ‘amīmü’n-nevāl-i eltāf-ı Muḥammedī olduğında şekk
 yoḡdur. Bu taḡdīrce na‘īm-i behiştīñ tezāyüd ve te‘bīdini taḡrīr-i murād-ı hümayünları
 olsa ve bir ḡayrı dūde vü miḡvere bulunmasa [H, 53-a] fevt-i evḡāt-ı iḡsān ḡavfından
 Rızvān-ı behiştī merdüm-i dīdesini fedā-yı nevk-i nāvek-i ḡālem-i ḡikmet-raḡam éder.
 Murād-ı Mollā ‘Urfî ḡidmet-i Peyḡamberīde bulunmaḡ devletine vāşıl olmaḡ içün cān u
 başa baḡmayup ifnā-yı vücūd eylemek nā’il-i iksīr-i murād olmaḡdır ve menzil-i
 maḡşūda yol bulmaḡdır.

در آن حالت که ریزد نوشدارو از لب دانش
 بود بال همای جوهر اول مکس رانش

⁴⁴¹ şalla’llāhu te‘ālā -H.

⁴⁴² ‘aleyhi ve sellem : ‘aleyhi’s-selām H.

⁴⁴³ ma‘lūm -T.

⁴⁴⁴ Ḥāzret-i Rızāe’d-dīn ḡuddise sırruhu’l-‘aziz -H.

⁴⁴⁵ bezer : yazar T.

67. Der-ān hālet ki rīzed nūş-dārū ez-leb-i dāniş

Buved bāl-i humā-yi cevher-i evvel meges-rāneş

Ol zamān-ı feyż-iķtirānda ki leb-i ‘ ilmden ve dehān-ı ma‘ rifetden nūş-dārū-yı maķāl-i ħikmet-me’āl ve ma‘ cūn-ı şer‘-i mübīn bezl eder ve şeker-feşān-ı kelām-ı ma‘ rifet-nizām olur, hümā-yı evc-i taķarrüb olan Cibrīl-i Emīn ‘ aleyhi’s-selām⁴⁴⁶ ħāzretleriniñ⁴⁴⁷ bāl-i ferruĥ-fāl ve pür-sa‘ādet-eşeri aña meges-rān olur. Ĥafī degüldür ki şirīn olan eşyāya elbetde meges hücūm etmekle muķtezā-yı maĥalle göre def‘ i içün bir meges-rān ve bir ĥādīm lā-büdd olur. Meclis-i guftār-ı nebevī ne mertebe-yi ‘ ālīdir ki ĥādimi Cenāb⁴⁴⁸-ı Cibrīl ‘ aleyhi’s-selām ve meges-rān ol emīn-i vaĥy-i ilāhīniñ per-i devlet-eşeridir.

اديب عقلش ار ماند سبق بر دامن طفلان
زنج بر علم افلاطون زند شاکرد نادانش

68. Edīb-i ‘ aķleş er māned sebaķ ber-dāmen-i tıflān

Zenaĥ ber-‘ ilm-i Eflāṭūn zened şāgird-i nādāneş

“Zenaĥ zed” ışılāĥ-ı i‘ cām’dandır, mezelenđi demektir. Ol ĥvāce-yi debistān-ı ekvāniñ mu‘ allim-i ‘ aķlı eger dāmen-i tıflāna ve pīş-i şıbyāna ders ķorsa [T, 64-a] ve dāniş-āmūz olur ise ol eṭfāl şāgirdāniñ eñ echeli Eflāṭūn’uñ mesā’il-i ħikemiyye ile māl-ā-māl eyledüĝi kütüb-i mu‘ teberesine ki āşār-ı ‘ ilmidir, ĥande-fermā-yı istihzā olup mezelenür⁴⁴⁹ ve şuĝrā vu kübrāsını ednā tevciĥ-i zihni ile ber-hemzede-yi yerā‘ a-i tezyīf edüp tertīb-i muķaddemātını perişān eder.

نسیم فیض او چون محو سازد کرد نادانی
صفای جوهر آیینة علمست نادانش

69. Nesīm-i feyż-i ū çun maĥv sāzed gerd-i nādānī

şafā-yı cevher-i āyīne-yi ‘ ilm-est nādāneş

⁴⁴⁶ ‘ aleyhi’s-selām : ‘ aleyhi’s-selāmuñ H.

⁴⁴⁷ Ĥāzretleriniñ -H.

⁴⁴⁸ Cenāb -T.

⁴⁴⁹ mezelenür : mezelenüp T.

Ol hāmīl-i ‘ulūm-ı evvelīn ve āhirīniñ bād-ı feyz ü keremi eger cehl gubārını [H, 53-b] her ne maḥalden maḥv éder ise anıñ ödegi ve muḳabelesinde zuhūr édecek telāfisi zāt-ı ‘ilm āyīnesiniñ şafāsıdır. Ya‘nī feyz-i Muḥammedī ‘aleyhi’s-selāma muḳarın ol iḥsāna nā’ıl olan⁴⁵⁰ kimesne ser-ā-pā ḥamīr-i cehtden ise ve mū-be-mū nādānlıḳdan⁴⁵¹ sirişte ve perdāhte ise daḥı mişḳale-yi feyzle ol ḥālet bi’l-külliyeye maḥv olup zāt-ı ‘ilm gibi māye-yi dāniş ve mir’āt-ı şu‘ūr olur.

بنام عزت و شأنرا که در ایوان سلطانی
علی آرایش بزمست و جبریلست دربانش

70. Bi-nāzem ‘izzet u şān-rā ki der-eyvān-i sulṭānī

‘Alī ārayiş-i bezm-est u Cibrīl-est derbāneş

Ben ol Ḥabīb-i Ekrem’iñ ‘izzet ü şānına nazlanurum ve ḳurbān olurum ki ol sulṭāna mensūb olan eyvān-ı nübüvvetde Ḥazret-i ‘Alī kerrema’llāhu vecchū ve raḳıya’llāhu ‘anh⁴⁵² ārayiş-i meclis ve nedīm-i ḥaşşu’l-ḥaşş-ı bezm-i ünsdür ve ol eyvānın derbānı Cibrīl-i Emīn ‘aleyhi’s-selāmdır. Murād-ı Mollā ‘Urfī ancaḳ ‘azamet-i eyvān-ı nübüvveti beyāndır yoḥsa Ḥazret-i ‘Alī dāḥil-i bezm, Ḥazret-i Cibrīl ḥāric-i meclisdir demek degül zirā bi-ḥasebi’l-beşeriyye ülfet ü ünsiyyet ḥaḳḳ-ı Çehār Yār-ı Güzīn rıdvānu’llāh teālā {‘aleyhim ecma‘īn} [T, 64-b] ve dāmād-ı Ḥazret-i Sulṭān-ı keremmu‘tād ve zāde-yi ‘amm-ı cenāb-ı zāt-ı ma‘den-i risālet ve cümle-yi āl-i ‘abādan olmaḡla Ḥazret-i ‘Alī daḥı her bār⁴⁵³ meclis-i nebevīde olması zārūrīdir. Cibrīl-i Emīn ‘aleyhi’s-selām ise fermān-ı celīl ile umūr-ı ‘āmmeye ta‘yīn olınuḡ ba‘zı evḳātta vesātet-i vaḫy ile āmed-şüdlere iḳtizā etmekle gāḥ bī-gāḥ teşrifleri olduḡıyçün ekşer evḳātta ḥāzır bi’l-meclis bulınmaları ile derbān ta‘bīr olınmışdır ve derbān-ı bārgāh-ı nübüvvet-‘unvān ıtlāḳında ḥaṭā yoḳdur ki fi’l-ḥaḳıḳa zāt-ı Resūla’llāh şall’allāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretine⁴⁵⁴ ekşer aḫyānda ḥıdmet-güzār-ı sefāret-i vaḫy-i ilāhīdir ve vaḳt-i teşriflerinde ḡāliben me’zūnen dāḥil-i ḥuzūr-ı ‘ālileri olmaḳ içün ‘atebe-yi risāletde vaḳfe-güzīn [H, 54-a] olurlar idi.

⁴⁵⁰ olan -T.

⁴⁵¹ nādānlıḳdan : nādānlıḳ T.

⁴⁵² raḳıya’llāhu ‘anh -H.

⁴⁵³ bār -T.

⁴⁵⁴ ḥazretine -H.

بهشت آن نزهت از کلکشت او دارد که هر ساعت
ز طوبی باج میگیرد پی بازیچه ریحانش

71. Behišt ān nuzhet ez-gul-gešt-i ū dāred ki her sā' at

Zi-ṭūbā bāc mī-gīred pey-i bāziçe reyḥāneš

Cennet ol ṭarāvet ü behceti ve leṭāfet ü kıymeti ve kendüsindeki ḥālet-i rūḥ-efzāyī ol eyvān⁴⁵⁵ seyr ü temāšāsından ve gešt ü güzārından aḥz eder ki her nefesde ol eyvān pīš-gāhında olan bāğçenin reyḥānı ṭūbādan mülā'abe ṭarīki ile ve ednā i' tibār ile bāc u ḥarāc alır. Ya' nī reyḥānı ṭūbāya gālib olduğuyçün bi'z-żarūre cennet andan kesb-i ārāyiše muḥtāc olur. “Gül-gešt-i ū”daki ve “reyḥāneš”deki zamīrler beher-ḥāl eyvāna rāci' dir. Zāt-ı eyvānda reyḥān şūretā ba' id olmağla bāğçe taqdīr olındı lākin reyḥāndan murād der ü dīvār-ı eyvānda olan nuḳūş-ı reyḥān olsa daḥı rengīn olur. Bu ma' naların ikisi daḥı ṭabāyi' -i aḥbāba ḥavāle olınmışdır. Her ḳangısını iḥtiyār ederler ise kendüleri a' lemdir.

نخوردند از محبت انبیا لذت رسان زخمی
که جان مست او بکذاشت یک زخم نمایانش

72. [T, 65-a] Ne-ḥordend ez-maḥabbet enbiyā lezzet-resān zaḥmī

Ki cān-ı mest-i ū bi-g'zāšt yek zaḥm-i numāyāneš

Enbiyā 'aleyhime's-selām şemere-yi 'ışḳ u maḥabbetden olan lezzet⁴⁵⁶-resān ve ḥalāvet-baḥş bir zaḥm ibtilāya duş olmadılar ki ol zāt-ı şerīfin şarāb-ı maḥabbetle mest olan rūḥ-ı laṭīfi ol ibtilānın bir zaḥm-ı nümāyānını terk eyledi mi? İstifhām-ı inkārīdir ya' nī sā'ir mecmū'ı enbiyāya işābet eden zaḥm ibtilānın cümlesini 'alā vechi't-tezāyüd vücūd-ı nāzenīn-i her dü serā 'aleyhi efdali't-teḥāyāya vāki' oldı. “Zaḥm-ı nümāyān” derdi ve cürmi ziyāde olup āşikār olan yaradır. Yoḥsa yalnız zāhir-i vücūdda ve ḥāric-i bedende ağızı açık olan yaraya ve nāsūr olan zaḥma ḥuşūşiyyeti yoḳdur.

⁴⁵⁵ eyvānın : eyvān T.

⁴⁵⁶ lezzet -T.

کسی کر خوان نافرمانیش نعمت خورد دوزخ
خلال از شعله آتش فرستد بهر دندانش

73. Kesî ger h^vân-i nâ-fermânîyeş ni^ç met hored dūzah
Hilâl ez şu^ç le-yi âteş firisted behr-i dendāneş

[H, 54-b] Bir ser-keş ve hod-re^y ki anıñ hilâf-ı emri olan sofradan tenâvül-i ni^ç met eyleye cehennem âteş şu^ç lesinden aña dendānını taḥīr etmek⁴⁵⁷ için hilâl yollar. Ya^ç ni muḥālefet-i fermān-ı każā-cereyānıyla taḥrīk-i inān-ı semend-i işyān eyleyen bi-hūde-devān-ı ḍalālīn menzil-gāhı degüldür, illā şahrā-yı âteşin-i cādde-yi dūzahdur ve ṭarīk-i müstaḳīm-i şerī^ç atinden inḥirāf üzre olan kec-revişānın qarār-gāhı degüldür, illā vādī-i bī-ka^ç re ve hevl-nāk-i caḥīmdir. **Rūşenī**: “Saña ey Şāh-ı Rusül uymayanın bitmez işi / Bū-Leheb gibi anıñ tebbet olur ser-zeniş”.

کل رحمت بود خودرو کياه کلشن طبش
صف امکان بود حق ناشناس نعمت خوانش

74. Gul-i raḥmet buved hod-rū giyāh-i gulşen-i ṭab^ç eş
şaf-i imkân buved ḥaḳ-nā-şinās-i ni^ç met-i h^vāneş

[T, 65-b] Raḥmet güli ve şefā^ç at-i sünbülidür ol māye-yi ṭarāvetin ṭab^ç inḥ gülşeniñ⁴⁵⁸ hod-rū⁴⁵⁹ ve kendü kendüsine biten giyāhı şaff-ı imkân ve fevc-i insān u ḥayvān anıñ ni^ç metiniñ ḥaḳ-nā-şināsıdır ve küfrān-ı ni^ç metidir. Şaff-ı imkândan murād ekşer için ḥükm-i küll olduğına binā^ç endir yoḥsa maḳşūd-ı Mollā Urfī ekşer nās ḡaflet-istinās ḡarḳa-i deryā-yı ni^ç met-i Nebiyy-i Ekrem olduklarını bilmezler demekdür ki selb-i küllī degüldür zīrā enbiyā ve evliyā ḥazerātı elṭāf-ı nūr-ı Aḥmedī^ç ye ikrār edüp feyz-yāb oldukların teslim ederler. Fi^ç l-vāḳi^ç mebdē^ç i kā^ç ināt ve bā^ç iş-i ḥilḳat-ı mevcūdāt olmaḡla me^ç kŭlāt u meşrŭbāt ve melbŭsāt-ı dŭnyeviyye ve na^ç im-i uḥreviyye bi^ç l-cŭmle ol zāt-ı kerīmü^ç ş-şemimiñ eşer-i vücūd-ı bereket-endŭdı olduğına “ve mā erselnāke illā raḥmeten li^ç l-^ç ālemīn” şāhiddir.

⁴⁵⁷ etmek -T.

⁴⁵⁸ gülşeniñ^ç : gülşenüñ T.

⁴⁵⁹ Der-kenar: hod-rū giyāh bu maḥallde maḳām-ı zemmdede degüldür, belki anıñ fevkinde daḡı giyāh-ı mu^ç teber-i mevcŭddur demek için bu edā irtikāb olınmışdır.

عتاب او بود رخشى كه هر كاهش بر انكيزد
غبار مرک خيزاند ز داب خضر جولانش

75. ‘İtāb-i ū buved raḥṣī ki her gāheṣ ber-engīzed⁴⁶⁰
ğubār-i merg ḥizāned zi-d’āb-i Ḥiz̄r cevlāneṣ

Anıñ ‘itābı bir raḥṣ-ı ecel-sür‘at-dir ki aña her dizgin étdükçe merg tozını ƣaldurur; ol raḥṣıñ Ḥiz̄r-cevelānlu olan de’b ü ‘ādetinden ya‘nī kerem ü ‘ināyetleri [H, 55-a] ğālib olmağla ‘itābları dağlı ḥayāt-baḥṣ olup ve ḥükmini icrā étmeyüp ekṣer ḥâlde böyle iken te’şir-i ‘itāb-ı āteṣ-tābların bi-ḥasebi’l-iḳtiżā icrā murādları olduğda ‘itāb-ı de’b-i ƣadimden ḥurūc édüp māye-yi merg ü şemşir-i ecel olup dünyâyı gerd-i helāk isti‘āb éder yāḥud ğubār-ı mergden murād izāfeti lâmiyye olup mübālağa murād olına ki semend-i ‘itābı ƣarb-ı sümmiyle merg ü ecel dağlı helāk u⁴⁶¹ ḥāk édüp [T, 66-a] tozunu āsmāna ƣıƣarur. Va’llāhu a‘lem⁴⁶².

عطای او بود ابری كه در صحرای ناکامی
كل مقصود رویاند ز خار یأس بارانش

76. ‘Aṭā-yi ū buved ebrī ki der şahrā-yi nā-kāmī
Gul-i maḳṣūd rüyāned zi-ḥār-i ye’s bārāneṣ

Ol āsmān-iḥsānın ‘aṭā vu cūdı bir ebr-i deryā-bārdır ki nā-kāmlıƣ şahrāsında anıñ bārānı ve emtār-ı feyz-i cūşānı ye’s dikeninden gül-i murād ve şükufe-yi ümmid-i fu‘ād bitürür. Ya‘nī pence-yi behice-yi şefā‘at-i Muḥammedī ve bāzū-yı ‘anberin-müy-ı Aḥmedī ‘aleyhi’s-selām dest-gir-i erbāb-ı ümmid olduğundan ziyāde mu‘in-i üftādegān-ı ƣar-ı çāh-ı ye’sdir.

زهی عزت كه بی نعت تو لوح معصیت كردد
هران دفتر كه بسم الله كند تذهیب عنوانش

⁴⁶⁰ Der-kenar: “Ber-engīzed”üñ fā‘ili memdūḥ-ı ‘ālī-cenābdur. Elbette müte‘addidir zīrā elif ve nūn ta‘diye içündür ve fā‘ili memdūḥ yāḥud raḥṣ-ı ‘itāb olmağ cā‘izdür. Lākin bu faḳirün ‘indinde memdūḥdur zīrā “cevlāneṣ”deki zamir-i ğā’ib raḥṣa rāci‘dür.

⁴⁶¹ ve -T.

⁴⁶² Va’llāhu a‘lem -H.

77. Zehī ‘izzet ki bī-na‘ t-i tu levḥ-i ma‘ şiyet gerded

Her ân defter ki b’ismi’llēh kuned tezhīb-i ‘ unvāneş

Mollā ‘Urfī “tu” ḥiṭābıyla ğıybetden ḥiṭāba iltifāt-ı murād édüp dēr ki ne ‘izzet ü ne şerefdır ki seniñ na‘ t⁴⁶³ ve⁴⁶⁴ vaşfiñ olmaduqça şafḥa-i ma‘ şiyet ve dibāce-yi qabāḥat olur. Her ne qadar defter ü kitāb⁴⁶⁵ ki B’ismi’llāh kelām-ı şerīfi ile aniñ evvelini ve serlevḥasını tezhīb ü muṭallā ve müzeyyen ü muḥallā éder. Ya‘ nī bir defter-i şerāfet-eşer ki her ne qadar B’ismi’llāh ile bed’ ü şürū‘ olınmış ise daḥı mādām-ki “ve’s-şalātu ve’s-selāmu ‘alā nebiyyinā” yāḥud bu maẓmūnı ifāde éder bir aḥer elfāzla müzeyyel olmaya, ol defter bi-zātihī ne-qadar şerīf olsa daḥı yine dest-i i‘ tibāra lāyık olmaduğundan⁴⁶⁶ ve nigāh-ı iltifāt-ı uli’l-ebşār⁴⁶⁷ sezā ve muvāfiq olmaduğundan başqa nāme-yi günāh olup rüz-ı maşşerde her varaqı şāḥibinin āteş-i ‘ azābına mirvaḥa olur ve dükkān-ı rustā-ḥızde [H, 55-b] mü’ellifiniñ nüş édecegi zehr ḥoqqasına şuqqā-yäfte olur.

زهی رحمت که بنمودی بخلق آیینہ رویی
مه ایزد در نقاب حسن خود میداشت پنهانش

78. [T, 66-b] Zehī raḥmet ki bi-n’ mūdī be-ḥalk āyine-yi rüyī

Ki İzed der-niḳāb-i ḥüsn-i ḥod mī-dāşt pinhāneş

Zehī raḥmet ü ‘ ināyet ki ḥalka bir rüy-ı āyine ve bir çehre-yi şāf gösterdin ki ol āyineyi Cenāb-ı Ḥaqq ve settār-ı muṭlaq kendü niḳāb-ı ḥüsniniñ altında gizlü tutardı. Ya‘ nī bermüci-i fermüde-yi “İnneke le‘ alī ḥalaқан ‘azīm” zāt-ı Muḥammedī mütemmim-i mekārım-i aḥlāq ve maẓhar-ı tām-ı esmā vu şıfāt ve zāt-ı Cenāb-ı Ḥallāq olduqlarıdır ki “Men re’ enī fe-ḳad re’ e’l- Ḥaqq” delil-i müdde‘ ādır. Öyle fehm olunmaya ki vücūd-ı Muḥammedī maḥz-ı zāt-ı Ḥaqq’dır, ḥāşā belki şülb-i Ādem’den ve evlād-ı Ebū’l-beşerden zuḥūr ve bürüz eylemiş maḥlūk ve ‘ abd-ı maḥzdır. Lākin müstağraq-ı deryā-yi vaḥdet olup āftāb-ı esmā vü şıfāt ve zātın perde-yi nūrāniyyetden bi’l- külliyye muḥtefi

⁴⁶³ na‘ t : ni‘ met T.

⁴⁶⁴ ve -T.

⁴⁶⁵ kitāb : kitābet T.

⁴⁶⁶ olmaduğundan -H.

⁴⁶⁷ uli’l-ebşār : uli’l-ebşāra H.

olmuştur. K̄alben ve k̄aliben ef' āl ü aqvāli "Ve mā remeyte iz remeyte ve lākina'llāhu remā" āyet⁴⁶⁸-i kerimesiniñ haqīkat-i esrārī ile feyż-yāb u mütehaqqakdır demekdir.

کسی کز راه اولادش بمژگان خار برچیند
نویسد باغبان روضه برطوبی کل افشانش

79. Kesī k'ez rāh-i evlādeş be-mujgān hār ber-çined

Nuvīsed bāgbān-i ravze ber-ṭübā gul-efşāneş

Bir muḥibb⁴⁶⁹-i hānedān ki anıñ evlād ü emcādınıñ yolından müjgānıyla def' -i hār u hāşāk eğerse bāgbān-ı ravza-i cennet ol kimesneyi ṭübā üzerine gül-efşān-ı taḥrīr eđer. Ya' nī pāy-ı evlād-ı risālete zarar vērmesün maşlahatıyçün kemāl-i tevķīr ü ta' zīm ile hār-çin olan kimesneniñ i' tibārı ve qadr u iktidārı 'ında'llāh ṭübāya gül-efşān u ḥidmet-güzār-ı ta' zīm olan melā'ike-yi kirām miqdārıncadır. "Ber-çined" maqām-ı şartdadır ve bi-zātihī zebān-ı Pārsīde olan muzāri'lerde ma'nā-yı şart 'inde'l-bülegā melḥūzdur. [T, 67-a] Eger maḥalliñ şartı muzāyakası var ise ğayrı edāt-ı şart irādı meşrūṭ degüldür. Şu'arā-yı Fars yalñuz muzāri' [H, 56-a] kelimesiyle edā eğerler. Nite-kim Sūdī merḥūm Gülistān şerḥiniñ dibācesinde "İzed te'ālā ber-vey nazar ne-kuned" 'ibāretini tefsīrde irād eylemişdür.

کلستانی همای فیض او در زیر پر دارد
که می نازد بزاغی دهد روح سلیمانیش

80. Gülistānī⁴⁷⁰ humā-yi feyż-i ü der-zīr-i per dāred

Ki mī-nāzed be-zāgī hudhud-i rūḥ-i Suleymāneş

Ol āsmān-ı şerefiñ hümā-yı feyżi ve murğ-ı sa'adet-ḥaqqīkati zīr-i bāl-i devletinde ve sāye-yi per-i salṭanatında bir gülistān-ı behişt-'unvān ve bir büstān-ı cennet-nişān tutar ki hüdhüd-i rūḥ-ı ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām ol gülistānın zāğlığıyla nāz u iftiḥār eđer. [Mışra]': "Eşigiñde kul olmağ dehre sulṭān olmadan yegdür" manṭūqınca zāt-ı sūtūde-yi şifāt-ı Muḥammedī velī-ni' met-i 'ālem ü 'ālemiyān olup misāfirān-ı ravza-

⁴⁶⁸ āyet -H.

⁴⁶⁹ muḥib : maḥabbet T.

⁴⁷⁰ Gülistānī : Gülistān T.

gāh-ı kuds rīze-çin-i ḥvān-ı ihsānı ve kaṭār-ı sa‘ ādet-bār-ı mürselin ṭufeyl-i ‘ ināyet-i bī-pāyānidur ve maẓmūn-ı ḥadiṣ-i şeref-meşhūn-ı “Ene seyyidu veledi Ādem” iktizāsı üzre cemī‘-i şulehā vü ‘ ulemā ve evtād u aḳṭāb ve enbiyā vü mürselin maḥkūmı ve fermān-berdārı olmasında reyb ü gümān yoḳdur. **Naẓm**: “Gürūh-ı enbiyā tesbīḥ-i dūr gibi ser-āmeddir / O tesbīḥe imāme gevher-i zāt-ı Muḥammed’dir”.

شہا بر عرفی پژمرده رحمی کن کہ می باید
چنان پژمرده باغی ریزشی زین ابر نیسانش

81. Şehā ber ‘Urfi-i pejmurde raḥmī kun ki mī-bāyed

Çunān pejmurde bāḡi riziṣi z’in ebr-i nīsāneş

Ey şāh-ı kerrūbī-sipāh, ‘Urfi-i pejmürde üzerine bir raḥm ve bir şefkat izhār eyle ki öyle pejmürde bir bāḡa nīsānın ebr-i berrinden bir riziş ve bir reşḡa gerekdür. Yoḡsa her şehābın bārānı ve her ebrin kaṭre-yi [T, 67-b] feyż-resānı ol pejmürdeligi def‘ étmege ḳādir degüldür ve ol efsürde ve pūşidelige⁴⁷¹ ṭarāvet vèrmek ancaḳ seniñ reşāşe-yi nīsān-ı cūd u ‘ ināyetine maḳşūr u maḡşūr andan içün kemāl-i ihtiyāc ile ancaḳ seniñ ihsānından ṭaleb-kār-ı reşāḡāt-ı [H, 56-b] feyż oldum. **Li-Ḥazret-i Rızā’u’d-dīn ḳaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azīz**⁴⁷² “Der-i vālā-cenābı mültecā-yı ehl-i ‘ işyāndır / Gürūh-ı derd-mendānın meded-ḥvāhı Muḥammed’dir”.

دهانش چشمه زهرست از رحمت دری بکشای
کہ شیرین کام سازد میوه های باغ احسانش

82. Dehāneş çeşme-yi zehr-est ez-raḥmet deri bi-g’şāy

Ki şīrīn-kām sāzed mīvehā-yi bāḡ⁴⁷³-ı ihsāneş

Dehān-ı ‘Urfi bir zehr çeşmesidür. Raḥmet ü ‘ ināyetden bir dervāze fetḥ eyle ki bāḡ-ı ihsānda ḡaşıl olan mīveler anı ṭatlu damaḡlu eylesün. Ya‘nī nev-bāve-yi ma‘rifetden ‘Urfi-i bī-baḡt tehī-dest olmaḡla damaḡ-ı cānı ḡanzāl-ı derd ü miḡnet māyesi ve ḡalḳa-

⁴⁷¹ pūşidelige : pūşidelige T.

⁴⁷² Rızā’u’d-dīn ḳaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azīz -H.

⁴⁷³ bāḡ : telḡ T.

yı dehānı zehr-ābe-yi elem ü firķat lūlesi olmuşdur. Bu marazıñ ‘ilācı ancaķ seniñ bāğbān-ı rahmetinüñ mazhar-ı ihsānı olup mive-yi rūḥ-efzā-yı vişāl ile şirin-kām ve ḥulviyyü’l-meżāk olmadan ğayrı degüldür ve bu ḥālet ancaķ dārū-yı şefā‘ atden me’mül ü melḥūzdur.

ز بس کز هر سر مویش تراود چشمه خونی
بود فواره خون جگر طوق کربانش

83. Zi bes k’ez her ser-i mūyeş terāved çeşme-yi ḥūnī

Buved fevvāre-yi ḥūn-i ciger ṭavḳ-ı girībāneş

Ol-ķadar anıñ her bir mūyınıñ ucından bir ḳan çeşmesi zuhūr eder ki anıñ cāmesi girībānındaki ṭavḳ ve zih fevvāre-yi ḥūn-ı ciger olur. Zā‘-i “zi-bes” lafzınıñ keşret-i ma‘ nāsına olduđına tenbīh içündür ve “bes”deki vāv faķaṭ ma‘ nāsına imā olduđı gibi “zi bes” bu maḥalde şüretā ḥaşv mülāḥaza olınur zīrā her ser-i muydan [T, 68-a] bir çeşme-yi ḥūn zuhūr eyledükde elbetde keşret müteḥaḳḳaķdır, egerçi böyledir ammā ṭavḳ-ı girībān fevvāre-yi ḥūn olacaķ mertebe ḥāşıl degüldür. Andan içün-ki ḥūn cins-i mādan olmađla seyelān-ı tab‘ı esfeledir. Bu taķdırce yalnuz keşret-i ḥūn zuhūrından girībān fevvāre olup ḥūn bālāya şıçrayamaz, belki zīr⁴⁷⁴-i dāmenden seyelān eder. Murād-ı Mollā ‘Urfī ise şiddet ile zuhūr etmekle fişkıyye fevvāresi gibi bālāya gider ki ḥareket-i ḳaşriyyedir. Bu ma‘ nā ise “zi bes” ta‘biri ile [H, 57-a] ḥāşıl olur ki keşret ü vefret⁴⁷⁵ ü şiddet üzre hücüm-engiz olduķca ḥüküm şiddetiñ ve teķāzā vefretiñ olur. Yoḥsa āb u ḥūnın olmaz. Ba‘zı şular⁴⁷⁶ vefret üzre olan çeşmelerin şuları ṭab‘ı üzre esfele seyelān etmeyüp ṭos-dođrı şıçraduđı gibi.

دل او در هوای عالم قدسست و من ضامن
که چون رخت از جهان بندد توان گفتن مسلمانش

84. Dil-i ū der-hevā-yi ‘ālem-i ḳuds-est⁴⁷⁷ u men zāmin

Ki çun raḥt ez-cihān bended tuvān guften Muselmān’eş

⁴⁷⁴ zīr : bir T.

⁴⁷⁵ vefret : dü-bālā H.

⁴⁷⁶ şular: şuları H.

⁴⁷⁷ ḳuds-est : ḳudset T.

Anıñ göñli ve ‘Urfi’niñ hâtırı quds hevâsında ve maḥabbetdedir ve ben kefilim ki cihândan irtiḥâl êtdükden şoñra aña Müslümân demek mümkün ola. Ya‘nî ‘âlem-i dünyâda iken ba‘zı zâhir-bîn olan ḥod-râyân kemâl-i ta‘aşşublarından nâşî inkâr êdüp ekşer ḥalkıñ tekfîr ü ilḥādına ve zındıķ ve ḥulûline mâ‘il ü kâ‘il olduklarından benim daḥı küfrüme câzimlerdür. Lâkin ḥaķîkat-i ḥâl anlaruñ kâşır olan fehmleriniñ istiḥrâcı gibi degüldür zirâ ben ‘âlem-i ervâḥ cānibine ṭālib ve ḥaṭiretü’l-ḳuds semtine râğib olduğımdan⁴⁷⁸ ba‘de’l-vefāt çok ḥālât ve keşf ü kerāmâtı müşāhede êderler [T, 68-b] ve muḳaddemâ ḥayāt ‘âleminde iken eyledükleri bühtāna peşimān u nādım olup ba‘de’l-istiğfār İslām’ıma ve ḥüsn-i ḥālime şehādet ve ḥükm⁴⁷⁹ êderler. **Mışra‘**: “Şebnem-mişāl eşkini dökseñ çi fā‘ide” maẓmūnınca bî-hüde müte‘essif {olurlar}.

دل بر هرزه کردیهای این کمراه میسوزد
مهل زین بیشتر سرکشته صحرای خذلانش

85. Dilem ber-herze-gerdihā-yi in gum-rāh mī-sūzed

Me-hil z’in bişter ser-geşte-yi şahrā-yi ḥızlāneş

“Herze-gerdī” boş boşına ve ‘abeş devān olmaḳdır. Lâkin herze yalnız ḥarf-i nefy olan “bī” ma‘nāsına da gelür. **Şā‘ib**: “Īn seg-i herze-meres çend devāned mā-rā”. Bu mışra‘daki “herze-meres” taşmasız ve yultarsız demekdür, “seg”iñ şıfatıdır. Ya‘nî taşmasız olan kelb şikārı bizi niçeye dek yeldürür demekdür. “Reca‘nā ilā mā künnā fih”. Göñlüm bu ‘Urfi-i güm-rāhın boş boşına yülüp⁴⁸⁰ [H, 57-b] yüpürdüğine sūzān olur ve ğāyet elem çeker. Bundan ziyāde şahrā-yı ḥızlān ser-geştesi olmağa anı ḳoyma ve meş‘al-i hidāyetiñ ile vādī-yi zūlmānī-i nefis ü hevādan ḥalāş êdüp şehr-i yaķine işāl ü hidāyet eyle.

متاع ترهاتم گر بدل ماند زیان دارد
برون میریزم از دل تا شوم فارغ ز نقصانش

86. Metā‘-i turrehātem ger be-dil māned ziyān dāred

Birūn mī-rīzem ez dil tā şevem fāriğ zi noḳşāneş

⁴⁷⁸ olduğımdan : olmaduğımdan T.

⁴⁷⁹ ve ḥükm -T.

⁴⁸⁰ yülüp -T.

Bî-hûde kelâm ve iftiḥâr-güne olan ḥâyide-guftâr-ı mâ-lâ ya‘nî nizâmım⁴⁸¹ eger söylenmeyüp gönülde qalır ise derûnumı ifsâd edüp zarar vürür. Bu belâdan taḥlîş-i giribân için gönülden {derdimi} taşra dökerim ve anıñ noḳşânından ve irâs edecegi⁴⁸² ziyândan fâriğ ve emîn olurum. zeyl-i ḳaşıdede izḥâr-ı iftiḥâr eylemek de‘b-i şu‘arâ⁴⁸³ ü üslûb-ı bülegâ olmağla Mollâ ‘Urfî daḥı güyâ taraf-ı ḥazret-i memdûḥa bu ḥâletîñ zarûri⁴⁸⁴ olduğunu ve hezâr şerm ü ḥayâ ile beyân zımnında isti‘fâ-yı [T, 69-a] taḳşîrât edüp ser-nümâ-yı derîçe-yi tefâḥur ve taşallûf olur.

حکیم در سخن اینک حدیثم فاش میکوید
که افلاطون بود عرفی و شیرازست یونانش

87. Ḥakîmem⁴⁸⁵ dūr-suḥen inek ḥadîsem fâş mi-güyed

Ki Eflâtûn buved ‘Urfî u Şîrâz’est Yûnân’eş

Ḥakîm, ḥaḳâyıḳ-ı eşyâdan tâḳat-ı beşeriyye miḳdârıyla baḥş eden kimesnedir diyü zîb-i miştar-ı ta‘rifât-ı seyyid-i şerîf ḳuddise sırruhû olduğu naḳş-âver-i şaḥîfe-yi çeşm-i râḳımu’l-ḥurûfdur. Eflâtûn-ı İlâhî⁴⁸⁶ ḥükemâdan Yûnânîü’l-mevliddir ve kişi-zâdedir. İbtidâ-yı ḥâlinde luğat u şî‘re meşğûl ve mehâret-i tämme ḥuşûlinden soñra zânû-zede-yi piş-i Sokrât olup andan elli sene ḥikmet-âmûz ve Sokrât vefâtından soñra Fişâgores aşḥâbıyla hem-şoḥbet olup cemî‘-i mesâ’il-i ḥikmeti aḥz eyledükde sâl-i ‘ömri seksen bir seneye bâliğ oldı. Keşîrû’l-iḥsân ḥasenü’l-aḥlâḳ ‘uzlet ü vaḥdete ve şaḥrâlarda yektâ geşt ü güzâra mâ’il idi. Ḥattâ aḥibbâsı mevzi‘-i ḳu‘ûdını şavt-ı fiğânından ve cây-ı sücûdını [H, 58-a] ruḫbet-i nem-i çeşm-i eşk-feşânından istidlâl ederler idi ve Eflâtûn’uñ luğat-i Yûnânîde ma‘nâsı fehm-i vâsi‘dir diyü ravza şaḥibi ḥaḫîb nigâşte-yi yerâ‘a-i beyân eylemişdür ve şaḥib-i Luğat-ı Ni‘metu’llâh daḥı Eflâtûn-ı İlâhî dedükleri bir ḥakîmdir ki İskender-i Zî’l-karneyn’iñ baş vezîri idi, hergiz Eflâtûn’a muḥâlefet eylememek şartıyla vezâretin ḳabûl eyledi. Anıñ re‘yiyle şarḳ ve ğarba âḫir ḥükm eyledi. Ḳonya şehrinde medfûndur. ‘Acâ’ib ü ğarâ’ib ki Eflâtûn’dan zâhir olmuştur az

⁴⁸¹Der-kenar: “mâ-lâ-ya‘nî-nizâmım” mecmû‘-ı vaşf-ı terkibi âḳsâmındandır ve ḥâyide-guftârîñ şifâtıdır. Mâlâ-ya‘nî-nizâmı olmayup ve ‘abeş kelâm üslûblu olan çok söylenmiş sözüñ demektir. Zemmede müsta‘emeldir.

⁴⁸² edecegi : edecek T.

⁴⁸³ şu‘arâ : şî‘r T.

⁴⁸⁴ zarûri : zarar H.

⁴⁸⁵ Ḥakîmem : Ḥakîm T.

⁴⁸⁶ Der-kenar: Maḫlab-ı Eflâtûn-ı İlâhî

ḥakīmden⁴⁸⁷ zāhir olmuşdur. Diyār-ı Rūm ilinde Aṭana dēdükleri qaşabada bir mu‘allim-ḥāne binā⁴⁸⁸ eylemişdir. [T, 69-b] İlä el-ān eşeri daḥı bākīdir diyü naql ederler. Qalilü’t-tekellüm, keşirü’t-tefekür, mutavassıtu’l-ḳadd, ḥafifü’l-liḥye bir ādam idi. ‘Āḳıbet marāz-ı mevte şifā edemedi. Cālīnūs ḥükmi üzre mebtūnen helāk olmuşdur. Eflātūn Yūnān dilince şādıḳu’l-ḳavl demekdir diyü mufaşşalan keşide-yi simṭ-i taḥrīr eylemişdür. **Bejt:** Tā key suḥen ez-suḥen rubāyīm / Mā ber-ser-i ḳışsa-i ḥod āyīm”. Ya‘nī ben sözde ḥakīmim, işte guftār-ı ḥafif-niṣārım fāş u āşikāre söyler ki ‘Urfī Eflātūn’dur ve anıñ Yūnān’ı şehir-i Şirāz’dır. Erbāb-ı temyīz ki maḥaḳḳ-i fehmi-mizān-ı idrākle şarrāf-ı naḳd-ı sūḥandır inşāf ile nazar edüp sözümlü sūḥan-ı ḥikmet olduğunu taşdıḳ eylesünler ve dirhem-i guftār-ı kāmilü’l-‘ayārıma ḳarb-ı sikke-yi taḥşin eylesünler.

دمی عیسی تمنی داشت خافانی که برخیزد
بامداد صبا اینک فرستادم بشروانش

88. Dem-i ‘İsā temennā dāşt ḥāḳānī ki ber-ḥīzed

Be-ımdād-i şebā īnek firistādem be-Şirvān’eş

Melikü’ş-şu‘arā-yı sultān-ı Ḥoten olan Ḥaḳānī-i üstād ki beyne’l-‘urefā Ḥassān-ı ‘Acem diyü nām-zed-i sikke-yi iştiḥārdır, iḥyā-yı emvāt eyledügiyçün nefes-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmı temennā ṭıtdı ve recā-mend oldı-ki ḳabrden ḳalka ve ḥayāt-ı tāze bula, bu cihetden ben-daḥı imdād⁴⁸⁹ şabā ve vesāṭet-i nesīm-i cān-fezā ile işte bu sūḥan-ı ḥayāt-baḥşı Şirvān’da [H, 58-b] aña irsāl eyledim. “İnek” esmā-i işārātdandır, aḳreb-i ḳarīb için merci‘i bu na‘t-ı şerīf-i Muştafā’dır ki şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem teslīmen keşiren⁴⁹⁰. Mollā ‘Urfī merḥūm kemāl-i leṭāfetden dem-i ‘İsā’ya teşbīh eylemişdir.

ندارد ساده زین بحثی که نظم لا مکان سیرم
گذار قافیہ هرگز نیفتاده بسلمانش

⁴⁸⁷ ḥakīmden : çekmeden H.

⁴⁸⁸ binā -T.

⁴⁸⁹ imdād -T.

⁴⁹⁰ teslīmen keşiren -H.

89. Ne-dāred sāde z'īn baḥṣī ki nazm-i lā-mekān-seyrem
Guzār-i kāfiye hergiz ne-yuftāde be-Selmān'eş

[T, 70-a] Selmān'dan murād sulṭānu'l-fuzalā Selmān-ı Sāveci'dir ki maskaṭ-ı re'si şehri Sāve'dir, ekābir-i şu'arādan ve 'uzamā-yı fuzalādan Cemāle'd-dīn laḳabıyla mülakḳab Ḥ'āce 'Alā'u'd-dīn Muḥammed Sāveci'niñ oğlıdır ki pederi daḫı erbāb-ı raḳamdan menāşib-ı kitāb-ı devlet ile evḳāt-güzārdır ve Ḥ'āce Selmān Bağdād'da Sulṭān Üveys meclisine dāḫil olup ḥ'ocalıḳ ḫidmetiyle şeref-gir olmuştur. Ḳaşıde-güylükda bī-naẓir-i rüzgār idi ve sāl-ḫurde pīr olmaḡla mülāzemet-i meclis-i Üveys'den isti'fā etmekle vilāyet-i Rey ve Sāve kendüsine ikrāmen ḫāş ve arpalıḳ ta'yin olunup vefātı vaḳtine dek ṭā'at u 'ibādet ile meşḡul oldu ve sene 769⁴⁹¹ tis'a ve sittin ve seb'a-mi'ede murḡ-ı rūḫı riyāz-ı cāvidāniye pervāz eyledi raḫmetu'llāhu 'aleyh. Bu ḳaşıde-yi şiniyyeye ki ekşer şāḫib-i miḳdār olan şu'arānın semend-i ṭab'ı cevelān eyledüḡi ḳaşıdelerdendir, vāşıl-ı zemīn-i Selmān-ı Sāveci'niñ olmaḡla Mollā 'Urfi dēr ki benim lā-mekān-seyr olan bu nazm-ı meşḫurum bundan sāde ve bundan aşaḡa baḫş tutmaz ki eş'ār-ı Selmān'a anıñ kāfiye uğraḡı ḳaṭ'an düşmemiştir. Ya'nī Selmān-ı Sāveci'niñ ḳaşıde-güylükda bī-naẓir ve Ḥaḳānī ve Zāḫir-i Fārābī eş'ārınıñ cümlesine cevāb ve nazire söylemekle eş'ārı bī-pāyān ve kāfiye vü redifden eñ zübdesini i'tibār u isti'māl eylemedüḡi ḳalmamışken yine benim bu nazmımı tetabbu' edüp im'ān eyleseler cümle ebyātı āḫer kāfiyede olup [H, 59-a] Selmān'ın ihtiyār eyledüḡi [T, 70-b] kāfiyelerden birine muḫtāc olmadım diyü faḫr eder yāḫud maḳşūd yalnız bu ḳaşıde olmayup cemī'-i ḳaşıyid⁴⁹²-i eş'ārda āḫer kāfiye ihtiyār eyledim demektir. Bu taḳdīrce kāfiyeden murād redif ü zemīndir.

بمشرق میرود ترسم که روح انوری ناگه
برات از تنکدستی آورد ملک خراسانش

90. Be-meşriḳ mīreved tersem-ki rūḫ-i Enverī nāgeh
Berāt ez-teng-destī āvered mulk-i Ḥorāsān'eş

Fā'il-i "mī-reved" beyt-i evveldeki "nazm-ı lā-mekān-seyr"dir. "Ḥorāsān'eş"deki zamīr daḫı fā'il-i "mī-revede"e rāci'dir. Benim nazm-ı lā-mekān-seyrim eger ṭaraf-ı maşriḳa

⁴⁹¹ 769 -H.

⁴⁹² ḳaşıyid -H.

ki kabır-i Enverî-i hâkîm cânibidir gider ise ve nâgeh sem‘-i rûh-ı Enverî’ye vâşıl olur ise teng-destlikden nâşî ve kemâl-i şafâsından şıla-yı şî‘r olmağ üzere bir âher nesneye kâdir olmayup mülk-i Horâsân’ın berât ve yarlıgını aña getürür. Ya‘nî kendüsi-kim sultân Sencer’den melikü’ş-şu‘arâ-yı Horâsân olmağ için berât-ı tevcîh ve menşür-ı müsellemi ağız eylemişdi, ol manşib-ı şöhreti kendü hüsn-i rızâsıyla ve kâlîl ‘add ederek baña ferâgat eder demekdür.

میان انوری و عرفی ار جوید کسی نسبت
حدیث ماه نخشب عرضه دارد ماه تابانش

91. Miyân-i Enverî u ‘Urfî er⁴⁹³ cüyed kesî nisbet

Hadîş-i mâh-ı Nahşeb ‘arze dâred mâh-i tâbâneş⁴⁹⁴

Enverî ile ‘Urfî beyninde eger bir kimesne münâsebet taleb ederse ve birbirlerine ‘ilm-i şî‘rde müşâbeheti ‘acabâ ne gûnedir diyü tâlîb-i farğ u temyîz olur ise ol kimesneye sen mâh-ı Nahşeb’ın vaşfını ‘arz eyle ve mâh-ı tâbânın ağıvâlini söyle. Ya‘nî Enverî i‘mâl-i sihr ile şehir-i Bâbil’de mağbûs-ı çâh-ı Nahşeb olan mâhdır ki şüretâ kamerdir ve nûr olmamağla gûyâ bir şağife-yi nîlgûna nağş olınan dâ’ire-yi isfidâcdır ve ‘Urfî-i üstâd âsmân-ı evvelde ziyâ ile basîta-yı [T, 71-a] gâbrâyı ser-â-pâ âyîne-yi muşaffâ eyleyen mâh-ı tâbândır ki dâfi‘i zûlmet-gede-yi dâcdır. Bu beytde leff ü neşr-i müretteb şan‘atı kaşd olınmışdır. Ya‘nî evvel evvele ve şânî şânîye nâzırdır.

اگر نشنیده است این قصه را بعد از شکر خندی
بگو از حالت یوسف شماری کیر و اخوانش

92. [H, 59-b] Eger ne-ş’nîde est in kışsa râ ba‘d ez-şeker handî

Bi-gû ez-hâlet-i Yûsuf şumârî gîr u⁴⁹⁵ ihvâneş

⁴⁹³ er : ez T.

⁴⁹⁴ Der-kenar: Ba‘zî nüshada “‘arza dâred mâh-i tâbâneş” vâki‘ olmuşdur ki kelime-yi muzârî‘ olmağ üzere “dâred” mağzâ gâlağ-ı kâtibdir, belki şerğ olunduğı vech üzre murâd [emr olan: H] olınan “dâr” lafzından soñra vâv cem‘ ile olmaludur.

⁴⁹⁵ Der-kenar: “Gîr” lafzından soñra olan vâv-ı ‘ârifde dağı “dâred mâh-ı tâbâneş”deki vâv olmasına bir delîl-i kâf‘ıdır.

Eger t̄alib temȳiz ve fark olan bu m̄ah-ı Naḥṣeb kıṣṣasını iṣitmemiṣ ise ve bu m̄adde-yi ‘ac̄ibe-ye ıttıl̄a’ ı yoĝ-ısa bir miḳd̄ar istihz̄a’ en ve a’ dem-i ‘ilmine ta’ acc̄uben tebess̄üm-i ſirin eyled̄ükden ſoñra ḥazret-i Ȳusuf ‘aleyhi’s-sel̄amıñ ḥalet-i ḥüsninden bir ḥis̄ab tut ve aḥv̄al-i iḥv̄anıdan kıȳas eyle diȳü söyle. Ya’ n̄i ḥalet-i Ȳusuf kel̄am-ı ‘Urfi’dir ve aḥv̄al-i bir̄ader̄an eṣ’ar-ı Enver̄i’den. Bu beytde daḫı leff ü neṣr-i müretteb vardır. “Ŗeker-ḥande” n̄im-ḥande-yi istihz̄adır. **Beyt:** Vezn-i ḥüsn içre saña kimse muḳabil olamaz / Sen hem̄an ey Ȳusuf-ı MıŖr-ı mel̄aḥat aĝır ol.

فكندم جوشن آوازۀ بر دوش نام خود
كه نشكافد بميدان قيامت تيغ نسيانش

93. Figendem cevŖen-i āv̄aze’i ber-d̄uŖ-ı n̄am-i ḥod

Ki ne-Ŗ’k̄afed be-meyd̄an-i kıȳamet t̄iĝ-i nisȳaneŖ

Kend̄ü n̄amım d̄uŖına bir āv̄aze cevŖeni ve bir Ŗöhret zırhı ilb̄as eyledim-ki kem̄al-i met̄anetinden ol cevŖeni meyd̄an-ı d̄ar u ĝir-i maḥŖerde daḫı ŖemŖir-i nisȳan Ŗik̄afide ěd̄üp p̄areleyemez. Ya’ n̄i il̄a yevme’l-k̄iȳam Ŗöhret-i n̄amım elsine-yi n̄asda mezk̄ur olur, bir vechle unudılması mümkün olmaduĝından m̄a-‘ad̄a henḡam-ı maḥŖerdeki herkes kend̄ü ḥaliyle muḳayyed iken yine benimle muḳayyed olurlar.

بباغ نظم خود می نازم آخر چون ننازد کس
كه دارد عطر كيسوی رسول الله ريحاتش

94. Be-b̄aĝ-ı naḫm-ı ḥod m̄i-n̄azem āḫir çun ne-n̄azed kes

Ki d̄ared ‘ıtr-ı ĝis̄u-yi Res̄ula’ll̄ah reyḥ̄aneŖ

Kend̄ü b̄aĝ-ı naḫmım ile n̄azlanur ve iftiḥ̄ar ěderim ve n̄azlanmayup ink̄ar [T, 71-b] ědecek kimesne daḫı yoḳdur. Zir̄a ol b̄aĝıñ reyḥ̄anı Res̄ula’ll̄ah Ŗala’ll̄ahu te’āl̄a⁴⁹⁶ ‘aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ ĝis̄u-yi ‘anber-b̄uylarınıñ ‘ıtrını ve ḥoŖ r̄ayih̄asını tutar. Ya’ n̄i bir naḫm-ı m̄ukerrem ve bir Ŗi’r-i muḥterem-ki evŖaf-ı Ḥazret-i Maḥb̄ub-ı Yezd̄an̄i ve nu’ut-ı cen̄ab-ı ḥabib-i s̄ubḥ̄an̄i ile ār̄ayıŖ-ı miŖtar-ı evz̄an ola, ol naḫm ile

⁴⁹⁶ te’āl̄a -H.

iftihār u mübāhāt olunmaz da ne olur ve mānend-i ḥaṭṭ-ı pīṣānī keṣīde-yi levḥ-i cebīni tevḳīr [H, 60-a] olunup āvīze-yi ḳubbe-yi damağ-ı cān olunmaz da ne olur?

بحل باد از من آن کس کز حسد عییش کند لکن
زبان لفظ و معنی میکشد شمشیر برانش

95. Biḥil bād ez-men ān kes k'ez-ḥased 'aybeṣ kuned lākin

Zebān-i lafz u ma'ni⁴⁹⁷ mī-keṣed ṣemṣīr-i bürrāneṣ

Benden yaña ḥelāl olsun ve kendü ile ḳaṭ'an nizā' u cidāl édüp taḥcīline sa'y u gūṣiṣ eylemem. Ol kimse ki ḥasedden nāṣī naẓmıma 'ayb éder ve seng-endāz-ı ṭa'n u melāmet olur lākin eczā-yı naẓmdan olan lafz u ma'nā zebānı aña ṣemṣīr-i bürrān ve seyf-i ḳāṭi' çeker ve ser-i bī-devletini ğaltīde-yi ḥāk-i hevān éder. Ya'nī ğaraż-ı nefsāniyye müstehleki olan ḥasūd-ı bī-sūd evṣāf-ı Muḥammedī 'aleyhi's-selāmda irād eyledüğüm eṣ'ārıma nihāde-yi engüṣt-i noḳṣān olduğda ben ve benden ğayrı ṣāḥib-i inṣāf olan aḥbāb-ı zı'l-elbāb ilzāmıyla daḥı muḳayyed olmayup "e's-sükūtu cevābu'l-aḥmaḳ" muḳaddemesiyle pā-keṣīde-yi künc-i ḥamūṣī olsalar daḥı ol engüṣt-i iṣāretiñ nāḥunı nāy-ı elif-i naẓmla kende⁴⁹⁸ erre-yi sīn ile büride olduğdan ṣoñra midakḳa-i mīm ile misvāk-i erbāb-ı ta'aṣṣub gibi küfte olup dopūs-ı vāv ile ṣikeste olacağında iṣtibāh olunmaya yoḳdur⁴⁹⁹. [T, 72-a] Ṣā'ib: "Zi kāv kāv ṣerer-bār mī-ṣeved āteṣ / Me-nih be-ḥarf-i kes engüṣt der miyān ğustāḥ".

بصد جانس خریدم کی روا باشد که بفروشم
بتحسین تنک فهمان و احسان لنیماناش

96. Be-ṣad cāneṣ ḥarīdem key revā bāsed ki bi-f'rūṣem

Be-taḥsīn-i tunuk-fehmān u iḥsān-i le'imāneṣ

Ol naẓmı yüz cān fedā etmek muḳabelesinde iṣtirā eyledim. Nice lāyık olur ki teng fehmlüler taḥsīni ile ve noḳṣān 'aḳl ṣāḥibleriniñ āferini ile ve le'im ü ḥasīsleriñ iḥsānı ile anı istibdāl édüp fūrūḥt édem? Ya'nī ḳā'ide-yi mergūbe-yi eṣ'ār ki taḥṣīli lā-eḳall

⁴⁹⁷ ve +T.

⁴⁹⁸ kende : kendü T.

⁴⁹⁹ yoḳdur -H.

Nābī: “Böyle kālāyı saña bād-ı hevā vèrmezler” neşidesi üzre kırk sene meşq-ı sühan édüp bu müddet-i medidede sūhān-ı evzā‘ -ı pest ü bülend-i rüzgārını bu⁵⁰⁰ tecrübesiyle nāy-ı qālemi ve çüb-ı [H, 60-b] yerā‘ ayı sūde etmekle ola ve ben-dahı bu hālāt-ı cān-kāhı bi’l-külliyeye çeküp h̄vāh u nā-h̄vāh mertebe-yi kemāle resīde oldum ve mākū-yı qālem ile dest-gāh-ı fikrümde tensīc eyledüğüm böyle ‘azīz ve girān-behā qumāşı le’im olan ehl-i dünyānıñ ve cāhil olup haqīqate vāşıl olmağ şānlarından olmayan ‘ulemā heye’atında{ki} kibār-ı kūteh-nazarānın ednā ihsānı ve taḥsīn ü āferīni için kendü düş-ı evşāflarına bürīde édüp niçe ilbās édeyim diyü⁵⁰¹ hareket-i nā-ma‘ qūl vechen mine’l-vücūh mümkin ü münāsib degüldür, belki qumāş-ı zer-tār-ı nazmı ancağ pāy-endāz-ı sūmm-i semend-i ḥāzret-i şeh-süvār-ı lā-mekān-mesīr éderim.

بیگ ارزن کرانش می‌شمارم گرتو بستانی
دهد کر خرمن مه آسمان بشمارم ارزانش

97. Be-yek erzen girāneş mī-şumārem ger tu⁵⁰² bi’stānī⁵⁰³

Dihed ger ḥirmen-i meh āsmān bi-ş’mārem erzāneş

Bir ṭaruya ol nazmı girān ve bahālu ‘add éderim, eger Cenāb-ı Risālet-[T, 72-b]me’ābıñ i’tibār buyurup ve müşterī olup alur ise ya‘nī ‘aceb kıymetlü şatdım⁵⁰⁴ o bahāları degmez idi dérim, eger āsmān ṭālib olup ḥirmen-i māhı bi’l-cümle vèrür ise ol nazmı ucuz ve bahā-yı raḥīş ‘add éderim ve ol kadar bahā vü kıymet ile şatmam diyü bu pāzārılığdan ibā ve imtinā‘ éderim. Erzen ile erzān miyānesinde şānāyi‘ -i şī‘ riyyeden şān‘ at-ı iştikāk kaşd olunmuşdır.

تو دانی قیمت آبش که هم خضری و هم چشمه
نه اسکندر که از لب می‌گریزد آب حیوانش

98. Tu dānī kıymet-i ābeş ki hem Ḥizri u hem çeşme

Ne İskender ki ez-leb mī-gurīzed āb-i ḥeyvāneş

⁵⁰⁰ bu -H.

⁵⁰¹ diyü : bu H.

⁵⁰² tu -T.

⁵⁰³ bi’stānī : bustānī T.

⁵⁰⁴ şatdım : şandım T.

Ol nazm-ı āb-dārīñ ğıbtā-fermā-yı raḥīk-i selsāl olan āb-ı selāset ü leḫāfetini sen bilürsin ki hem Hızr ve hem çeşme-yi ḫayvānın ‘aynısın. İskender bilmez ki anıñ lebinden āb-ı ḫayvān ğürizāndır. Eger ḫadr-āšnā-yı⁵⁰⁵ āb-ı ḫayvān olaydı Hızr gibi nūş ēdüp ḫayāt-ı ebedī ḫāşıl ēderdi lākin ḫı̄āce-yi zinde-dilān ḫadr bilmedüğinden āb-ı ḫayāt anıñ lebinden ihtirāz eyledi. **Mışra**‘: “Ni‘ metin ḫadrin bilmezler ni‘ met [H, 61-a] vërme”. Murād-ı Mollā ‘Urfi oldur ki ḫuvvet-i nāḫıkamı ancaḫ seniñ ḫidmet-i na‘tına vaḫf ēderim, ğayrılarıñ medāyihinden keff-i lisān ēderim zīrā şey’-i ‘azīmi şey’-i ḫasīse istibdāl kār-ı ‘uḫalā degüldür.

تعالی اللہ چه نخلست این باب خضر پرورده
که بی تحریک می ریزد کل معنی ز اغصانش

99. Te‘āla’llah çı naḫl-est in be-āb-i Hızr perverde
Ki bī-taḫrīk mī-rīzed gul-i ma‘nī zi-ağşāneş

Ḥaḫḫ te‘āla’ ‘ālī eylesün ve bīḫ-i şānına āb-ı rıf‘ at icrā kılsun, bu āb-ı ḫayāt ile perverde olmuş ḫaşıdene naḫldır ki taḫrīksiz ve silkmeyen anıñ budaḫlarından ma‘nī güli dökülür. Ya‘nī zāhirdeki [T, 73-a] ağşān bīḫ-i gülden⁵⁰⁶ degüldür⁵⁰⁷. Gül-çin olmak yā taḫrīk-i şāḫa yā pençe-yi cesāretin ḫuvvet-i i‘ānetine muḫtāc olur lākin bundan gül-çin olmak bu tekellüflerin⁵⁰⁸ birisini irtikāba ḫācet olmayup ser-māyesi ancaḫ ḫavāle-yi dest-i niġāh-ı raġbet olup naḫar-ı ‘ibret ile bir kerre müşāhede eylemekdir zımnında niçe gül-i ma‘nī ve deste deste şükūfe-yi esrār ḫod-be-ḫod rīzān olup ceyb ü baġalı leb-rīz ü māl-ā-māl ēder.

شمار از حدّ وصفش قاصر آمد این اشارت بس
که عمان الجواهر نام کردند اهل عرفانش

⁵⁰⁵ Der-kenar: “ḫadr-āšnāy” vaşf-ı terkībīdir. ḫadr u kıymet bilici demektir. “ḫı̄āce-yi zinde-dilān” beyne’l‘ urefā Hızr’ıñ ismidir. Ekşer evliyā’u’llāh ‘ilm-i ledünni kendüsinden taḫşil eyledükleri için ıtlāḫ olunmuştur.

⁵⁰⁶ gülden -T.

⁵⁰⁷ degüldür -H.

⁵⁰⁸ tekellüflerin : tekliflerin T.

100. Şumâr ez-ḥadd-i vaşfeş kâşir âmed in işâret bes

Ki ‘ummânu’l-cevâhir nâm kerdend ehl-i ‘irfâneş⁵⁰⁹

Ma‘ rifet ba‘ de’l-‘ilm ḥâşıl olan mādde-yi nisyân sebebiyle tāk-ı ihmâlde metrūk olan şey’i bi-ḥaḳıḳati’l-ḥilḳat idrāk eylemekdir. Kezâlik zebân-ı ehl-i taşavvufda ibtidâ-yı âferînişde fiṭrat-ı ‘âliyye ve ba‘ de’l-vaḳt mazhariyyetiniñ tâmmiyyeti iktizâsı ile vâkıf-ı esrâr-ı ilâhî ve ḥaḳâyıḳ-ı eşyâya kemâhî reh-bürde-yi vuşlat olup rāh-ı teng u tār-ı aşlâb-ı âbâ vu erḥâm-ı ümmehâtta geşt ü güzâr ve mübtelâ-yı meşâḳḳ-ı esfâr taḳrîbi ile nuḳûş-ı ‘acîbetü’n-menḳûş-ı ‘ilm-i evvelden ser-şafḥa-yı ḥâṭır-ı feyz-me’âşiri⁵¹⁰ âyîne-veş şâf u sâde ḳalup ve ba‘ dehû niçe müddet çâr-dîvâr-ı ‘anâşırda maḥbûs u silsile-yi efkâr-ı ḳayd-ı ma‘âş-ı zarûret-i beşeriyye ile esîr-i maḡlûl ve zamân-ı güşâyiş ü rehâyî ḥulûliyle mütebeyyin-i sa‘y u mücâhede [H, 61-b] i‘mâline mübâşir ü ḳuvvet-i bâzû-yı tevḥîd ile ol meḥbesiñ⁵¹¹ ḥaylûlet-i çeşm-i intibâh olan der ü dîvârını ḥarâb u yebâb ve zemîn-i fenâ vü ‘ademe hemvâr u yeksân etmek ile keşâfet-i [T, 73-b] bi-leṭâfet-i bedenden taḥliş-i girîbân-ı cân ve mevt-i irâdiye vâşıl u nâ’il olup muḳaddemâ pes-mânde-yi künc-i nisyân olan cevâhir-i girân-bahâ-yı esrârı tekrâr gird-âver-i Ḥaḳḳ-ı yaḳîn eyleyen ve evvel-i âferînişde müşâhede eyledügi aḥvâl-i feyz-me’âle bi-‘ayne dîde-güşâ-yı temâşâ olan zât-ı ḥuceste-şifâta ehl-i ‘irfân dârer, intihâ-yı kelâm-ı ehlü’l-vaḥde. Mollâ ‘Urfî murâd eder ki bu ḳaşıdeniñ medâyiḥ-i nebevî ‘aleyhi’s-selâmı müştemil ve ḥâvî olduğıyçün efrâd-ı a‘dâd-ı vaşfi ḥaddini şumârdan ḳaşır geldi ve böyle olduğına bu işâret kâfî ü vâfidir ki ehl-i ‘irfân ve eşḫâb-ı ittifâḳ⁵¹² bu ḳaşıdeye ‘ummânu’l-cevâhir diyü ta‘yîn-i nâm édüp şebt-i cerîde-yi iştihâr buyurdılar.

⁵⁰⁹ Der-kenar: Ma‘ rifet ü ‘irfân

⁵¹⁰ me’âşiri : me’âşirleri T.

⁵¹¹ meḥbesüñ : meclisüñ T.

⁵¹² ittifâḳ : itḳân T.

[4. KAŞİDE]

Der na‘t-ı Seyyid-i Kā’ināt ve ecmel-i mevcūdāt a‘leyhi efđalu’ş-şalevāt ve ekmelü’t⁵¹³-taḥiyyāt

صبحدم چون بر دمد دل صور شیون زای من
آسمان صحن قیامت گردد از غوغای من

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Şubḥ-dem çun ber⁵¹⁴ demed dil şūr-i şiven-zā-yi men
āsmān şahn-i kıyāmet gerded ez-ğavğā-yi men

Zamān-ı feyż-nişān ve vaqt-i istiğfār-ı necāt-medār olan seḥerde çunki dil benim şiven-zā ve şuriş-fezā şürımı ve nāy-ı lāle-yi cān-kāh-ı bī-kuşürımı üfüre, meydān-ı āsmān şahrā-yı kıyāmet olur ve benim ğavğā-yı āsmān-gir-i figānımdan **Şā’ib**: “Subḥe-yi zıkr-i melā’ik ez- niżām uftāde est / Bes-ki piçide’st ber-guş-i felek ğavğā-yi mā” mażmūnınca ‘ale’s-seḥer sākinān-ı melekūt-ı mu‘allāya ve çille-nişinān-ı zevāyā-yı mele’-i a‘lāya ıztırāb u telāş ḥāşıl olur ve aḥvāl-i nā-be-sāmānımdan ḥālet-i zā’ide zuhūr edüp teraḥḥumen benimle hem-āheng-i feryād u figān olurlar.

کوش اهل آسمان و حلقة ماتم یکیست
شیونم تا بر کشید آهنک هایهای من

2. [T, 74-a] [H, 62-a] Gūş-i ehl-i āsmān u ḥalqa-i mātem yekī’st
Şivenem tā ber-keşid āheng-i hāy-ā-hāy-i men

Ehl-i āsmāniñ kulağıyla erbāb-ı mātemiñ ḥalqa-i meclisi birdir ve hem-rengdir. Benim şiven ü eninim āheng-i hāy-ā-hāyımı çekliden berü ya‘nī derd-i ‘ışkım reside-yi derece-yi şiddet olup girye-yi hāy-hāyım ve velvele-yi efgān u hüy-hāyım kubbe-yi āsmāni tās-

⁵¹³ ekmelü -H.

⁵¹⁴ ber : der H.

ı sâ' at gibi leb-rîz-i tanîñ edeliden berü sâkinân-ı melekûtuñ gûşları ol gûlgüle-yi hasret-engizden ve demdeme-yi firqat-âmizden mâtemilerin nâle vü feryâd ü fevt olan ma' nânın ġarâsına⁵¹⁵ mu' tād olmağ için irtikâb eyledükleri hâlkadan lâ-farğdır.⁵¹⁶ Hâlkâ-i mâtem ü yas ehl-i muşîbetiñ ve erbâb-ı derd ü miñnetiñ dâ'iren mâ-dâr kâ' id u câlis olup mevta için merşîye-ğ^vân ve şadâ-yı bülend ile feryâd u efgân eyledükleri meclis-i enîndür.

مصر ویران کرد رو در وادی ایمن نهاد
رود نیل شوق یعنی کریه موسای من

3. Mısr vîrân kerd [u]⁵¹⁷ rû der-vâdî-i eymen nihâd⁵¹⁸

Rûd-i Nîl-i şevğ ya' nî girye-yi Mûsâ-yi men

Mısr'ı vîrân eyledi ve vîrânî-i vâdî-i eymene müteveccih ü kâşid oldı. Şevğ Nîl'iniñ ırmağı ya' nî benim Mûsâ-yı seyl-sirişkim Mollâ 'Urfî seyl-i giryesini Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâma teşbih eyledi. Vîrân-kün-i şehr ü cibâl ve pest ü bülend şağarî vü tilâl olduğundan fi'l-vâki' Hâzret-i Mûsâ şalavâtu'llâh te'âlâ 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyh hâzretleri dağı Mısr-ı Kâhire'yi hâr u hâşâk-i seyl-âbe-yi qahr u dimâr ve Fir'avn u Fir'avniyânı ġarqa-yı deryâ-yı felâket-medâr eyledükden soñra vâdî-yi eymeden cânib-i arz-ı Filistin'e sevğ-i ketîbe-yi [T, 74-b] bî-şümâr-ı Benî İsrâ'îl edüp müteveccih ve 'âzim-i hevâli-i Kuds-ı şerîf oldılar ki anda bağıyye-yi kavm-ı 'Âd'dan pes-mânde-yi gûşe-yi emhâl olan gürüh-ı zaleme-yi minâre⁵¹⁹-yi qarânı şâğ-çınâr gibi mitîn-i darb u harble hâk ü helâke fütâde buyurdukları kışşaya telmîhdir ve bir kerre dağı mışra' -ı [H, 62-b] şânideki “girye-yi Mûsâ-yi men” terkîbine müy-ı müjgânıma sürinici olan cûybâr-ı sirişkim diyü ma' nâ vèrmek mümkündür ki vaşf-ı terkîbidir ve her ikisi murâd-ı nâzım-ı nükte-şinâsdır.

زان دل شوریده را بر تارک خود می نهم
کاشیان مرغ مجنون شد دل شیدای من

⁵¹⁵ ġarâsına : 'arâsına H.

⁵¹⁶ Der-kenar: Mağlab hâlkâ-i mâtem

⁵¹⁷ Ensari: c. 2, s. 305

⁵¹⁸ nihâd : nihâl H.

⁵¹⁹ minâre : metâre H.

4. Z'ân dil-i şūrīde-rā ber-tārek-i ḥod mī-nihem

K'āşiyān-i murğ-i mecnūn şud dil-i şeydā-yı men

Dil-i şūrīdeyi her ne-ķadar ber-hem-zede ve müşevveş ve bī-ķıymet ü perişān ise daḥı andan içün kendü başım üzerine koyup ta'zīm ve tekrīmde ve tefḥīm ü tevķirinde mübālağa éderim-ki mecnūn ķuşının āşiyānesi oldu benim dīvāne olan göñlüm. Murğ-ı Mecnūn'dan murād elsine-yi nāsda meşhūr olan leylek⁵²⁰ dir ki anıñ āşiyānesi sā'ir lānelere nisbet ile bī-nizām ve perişāndır. Ya'ni dil-i şūrīdeyi ikrāmen başımda taşıduğum āşiyān-ı cünūn ve perişānlıķda tāc-ı Mecnūn olduğı ḥayşiyetdendir ki⁵²¹. **Bāķī:** “Gāh cenāb-ı Leylī'ye mektūb uçurmağa / Urundı Ķays başına murğ āşiyānesin” terennümü üzre Mecnūn'ıñ eñ baş ser-māye-yi iftiḥārı olduğıyüdüdür lākin murād-ı 'Urfī benim aḥvālīm piş-ķadem-i dā'ire-yi ehl-i cünūn olan Ķays'ın ḥālinden bed-ter ve perişān ü der-be-derdir demekdir zīrā Mecnūn'ıñ başındaki leylek lānesidir perişān olan yoḥsa ḥātırında [T, 75-a] nev'ammā cem'iyet pedidārdır. Fe-emmā benim Mecnūn-ı kāmil ve tariķ-i cünūnın nihāyetine vāşıl ki benim derūnum ālām-ı 'ışķ-ı Leylā-yı ḥaķıķat ile āşiyāne-yi leylek gibi pejmürde ve ber-hem-zede olup ķuşça cānim ol ḥarābezārda ıztırāb-zededir. Zāhir şūretde her ne ķadar Mecnūn gibi şahrā-nişin ve seng-ḥor-ı melāmet degül isem daḥı ma'nāda andan ziyādeyim demekdir.

زان ملانک چون مکس جوشندم از هر سو که کشت

چشمه لذت کشا هر موی غم بالای من

5. Z'ân melā'ik çun meges cūşendem ez-her sū ki geşt

Çeşme-yi lezzet-guşā her mūy-i ğam-bālā-yı men

[H, 63-a] Melā'ike-yi kirām her cānibden meges gibi andan içün cūş-āver⁵²² olup baña hücum éderler ki benim ğam süzici⁵²³ olan her mūyum lezzet-guşā ve ḥalāvet-baḥşā bir çeşmedir. Mollā 'Urfī bu beytde kendü aḥvāl ü aḥvālinde ve ḥarekāt u sekenātındaki ḥalāvet ü lezzeti mübālağa édüp her mūyum bir çeşme-yi şeker olmağla şīrin olan nesneye hücum-ı meges ne gūne ise melā'ike-yi kirām daḥı benim zehr-ābe-yi derd-i

⁵²⁰ leylek : Leylā T.

⁵²¹ ki -T.

⁵²² āver : āvāz T.

⁵²³ süzici : sürici H.

‘ıřkımı řerbet-i řir̄in-güvār gibi nūř edüp cemī‘-i meřā’ib ü nevā’ibe merdāne řabr u taħammül eyledüğüme tūmār-ḡvān-ı taħsīn ü āferīn olup gerek istiġfār ḡaḡḡında ve gerek taleb-i ḡuřul-i āmālīm iġün vaḡt-i du‘āda benimle ziyādece muḡayyedlerdir diyü tefe’ül ve zımmen ġürūh-ı ḡüssādīñ piyāle-yi derūnını zehr-ābe-yi elem ile māl-ā-māl eder.

کام جانرا تازه کردی ای غم لذت سرشت
نی غلط کفتم چه غم ای من و ای سلوای من

6. Kām-i cān-rā tāze kerdī ey ġam-i lezzet-sirişt

Nī ġalaḡ guftem ġi ġam ey menn u ey⁵²⁴ selvā-yi men

“Menn” terencibīn dēdükleridir ki seřerlerde ba‘zı maḡallerde ḡālā ḡaraf-ı āsmāndan eřcār u sebzevāt üzerine řeb-nem gibi nāzil olur. [T, 75-b] Selvā ḡaraf-ı Yemen’de ġünciřkden büyücek kebūterden ḡurde⁵²⁵-ter bir tā’irdir diyü ḡüseyn Vā‘iz naḡř-ı cerīde-yi tefsīr eder ve ol murġlar ġiyāḡlar ve řāḡlar üzre niřeste olup envā‘-ı naġamāt-ı dil-keř ve ařvāt-ı ḡālet-baḡř ile müterennim ve fezā-yı ġemeni leb-rīz ederler. Ba‘deḡ bi-emri’llāhi te‘ālā ve teḡaddes anlarıñ üzerine bir⁵²⁶ rūzgār vezān olup perr ü bālların zemīne riḡte eyledükde reg ü ḡūn u üstüḡvānsız bir püryān ve bir kebāb olurdu-ki Benī İsrā’īl terencibīn ile āmīḡte edüp ekl ü bel‘ ederler idi diyü nigāřte-yi řaḡīfe-yi tefsīr-i münīrdir. Ma‘nā-yı beyt: Cān damāġını tāze eylediñ ve damaġ-ı rūḡuma ḡalāvet-baḡř-ı bī-endāze [H, 63-b] olduñ. Ey lezzet ḡabī‘atlü olan, ġam yok saña, ġam dēdim, ġalaḡ eyledim ve ḡaḡā söyledim ne řekl ġam belki ey benim menn ü selvā-yı pür-i‘ tibārim ve ḡaraf-ı cānāndan hediyye-yi behiyye olmak üzere gelen mā’ide-yi ni‘ metim.

در خماری احتیاجم زانکه ایزد دور داشت
باده کام دو کون از جام استغای من

7. Der-ḡumār-i iḡtiyācem z’ān-ki İzed dūr dāřt

Bāde-yi kām-i du kevn ez-cām-i istiġnā-yi men

⁵²⁴ ey -T.

⁵²⁵ ḡurde : ḡurd H.

⁵²⁶ bir -T.

İhtiyâc ħumârındayım andan için-ki İzed tebârek ü te‘âlâ dūr u maħrūm tutdı iki cihânın⁵²⁷ bâde-yi murâdını benim cām-ı istiğnâmdan ya‘nî şüretde ħabâ-yı zibâ ve dibâ-yı girân-bahâdan dūş-ı vücūdum ħâlî olmağla libâs-ı gedâyî ve pelâs-pâre-yi faħr ile görünür isem ta‘accüb eyleme ki cenâb-ı settârü’l-‘uyüb ve ħâ’il-i kelâm-ı gevher-nizâm-ı “Evliyâ’î taħte ħabâ’î lâ-ya‘rifuhum ġayrî” maħâşid-ı dünyevî ve maṭâlib-i uħrevîden beni ħimâye ve şıyânet eylemişdir ve libâs-ı fâħire ve kisve-yi muṭarraz ve zer-dūz ise metâ‘-ı kevneyndir. Ol [T, 76-a] cihetden zîr-i ‘abâda müteveccih-i zât-ı Ĥaħħ olup ancak taḫşîl-i rızâ-yı bî-çün ile meşğûlüm. **Beyt:** ‘Alâħa eylemek vech-i Ĥudâ’dan ġayra zâ’iddir / Cemâl-i lâ-yezâle ‘âşîķım Allâh şâhiddir.

آسمان دریوزه کرد و آفتابش کرد نام
لعلی از آویزه کوش شب یلداى من

8. Āsmân deryūze kerd u âftâbeş kerd nâm

La‘lî ez-âvîze-yi ġuş-i şeb-i yeldâ-yi men

Āsumân ‘arz-ı ihtiyâc ve hezâr ġüne niyâz ile benim şeb-i yeldâmın ħulağının mengüşından bir la‘lî deryūze eyledi ve anıñ nâmını âftâb ħodı. Ya‘nî ‘uşşâķın ṭul u dırâz olan şeb-i iftirâķı daġı ħayâl-i pertev-i rüy-ı maħbûb ile ol ħadar rüşen ve nūrânîdir ki ħurş-ı âftâb-ı cihan-tâb anıñ şu‘le ve leme‘âtından⁵²⁸ bir zerre-yi nümâyişdir.

منت بازیچه عیسی مکش بهر حیات
ارزش مردن بپرس از نفس مرک آرای من

9. Minnet-i bâzîçe-i ‘İsâ me-keş behr-i ħayât

Erziş⁵²⁹-i murden bi-purs ez-nefs-i merg-ârâ-yi men⁵³⁰

Ĥayât için ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâmiñ aşl-ı maħşûda nazâr ile bâzîçe olan [H, 64-a] iħyâsınıñ minnetini çekme, ölmek kıymetini ve terk-i ħayât étmekde olan lezzet ü ħalâveti benim merg-ârâ nefsimden ve zâtımdan su’âl eyle. **Fehîm:** Bir ħayât için ħazâ bilmem ne nâz

⁵²⁷ cihânın : cihânda T.

⁵²⁸ leme‘âtından : leme‘ânından T.

⁵²⁹ erziş : erzeneş H.

⁵³⁰ Der-kenâr: Bu beyt-i müşkil-pesend beyne’l-aħbâb [aħvâl: H] müşkilât-ı ‘Urfiden olmağ üzere meşhûrdur.

eyler baña / Ben şehîd-i ğamzeyim ‘İsâ niyâz eyler baña”. Bir hayât için envâc -1 derd-i minnete mübtelâ olmak eșer-i eblehîdir, belki râhat-ı cân terk-i hayât-ı şūrî édüp hâr-ı dâmen-gîr-i ‘alâyıqdan pâ-keşîde-yi künc-i ‘adem olmaqdadır. “Merg-ârâ” vaşf-ı terkîbîdir, ecel bezeyici ve merge iqbâl édüp hayât üzerine tercîh edici demektir. Bâziçe ta‘bîri aĥvâl-i sâ‘ire-yi ĥazret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâma nisbet ile⁵³¹ demektir ki emri risâleti teblîğ ve reh-rev-i sūy-ı âsmân ve taĥarrüb-i Cenâb-ı Yezdân mişillü [T, 76-b] ĥâlâta nazâr ile iĥyâ-yı emvât ve iĥâre-yi murğ-ı ĥuffâş maĥşūd-ı așlıden derecede dūndur ki umūr-ı dūnyâya müte‘alliklerdir ve umūr-ı âĥiret ve li-vechi’llâh olan ef‘âl anlardan a‘lâ olduĥında şübhe yoĥdur.

خورده هر دم صد شکست از فوج قدس آشوب حسن
شوق بی هنگام ناز مست بی پروای من

10. Ĥurde her dem şad şikest ez-fevc-i ĥuds-âşüb-i ĥüsn

Şevĥ-i bî-hengâm nâz⁵³²-ı mest-i bî-pervâ-yı men

Bir nefesde yüz şikest yemişdir ve bir ân-ı ĥayr-ı münĥasimedede biñ kerre maĥlûb olmuşdur. Eĥâlîm-i ĥudsa velvele-endâz olan ĥüsn ‘askerinden vaĥtsiz terk ü tâz eden sipâh-ı şevĥim ve bî-pervâ ve ĥuvvetine maĥrūr olan ser-ĥoşum. Ya‘nî şarâb-ı maĥabbet ile mest ü maĥrūr-ı bî-pervâ olan ehl-i şevĥ daĥı henüz zamân-ı ruĥşat u fırşat ĥulûl étmezden evvel eger⁵³³ dâĥil-i ĥarîm-i ĥüsn olmaĥ niyyetiyle irzâ⁵³⁴-yı semend-i ‘azîmet eder ise kendüsindeki olan fuzûlluĥ belâsıyla dūr-pâş-ı ĥahrîñ eșer-i ĥarb u ĥarbi ile rânde-yi fezâ-yı redd olacaĥı bedîhîdir zirâ bî-hengâm olan şebîĥünün zâhirde daĥı semeresi ĥâ‘ib ü ĥâsir olmaĥdır. Elbette her kârın bir maĥalli vardır. Ya‘nî ĥâlet-i cezbe-yi nâ-tamâmda vişâl mümkün degüldür, belki ser-mâye-yi vuşlat [H, 64-b] ba‘de’l-cezbe olan ârâmiş ü istiĥrâĥdır ki meskenetden ‘ibâret ve bi’l-külliyeye ĥodiyyet ve hestîden rehâ-yâb olmaĥdan kinâyetdir. Ĥüsn-i ĥuds-âşüb vaşfdur, mevşûfî Cenâb-ı Maĥbûb-ı Ĥazret-i Yezdân’dur.

⁵³¹ eyle : eyleye T.

⁵³² Ensari: nâz

nâz-ı mest : tâz-ı mest H, T.

⁵³³ eger -T.

⁵³⁴ irzâ : irĥâ T.

من که مستی کرده از خون جگر دانسته ام
ننک هوشم باد اگر جز خون بود صهبای من

11. Men ki mestī kerde ez-ḥūn-i ciger dāniste ʿem

Neng⁵³⁵-i ḥuṣem bād eger cuz ḥūn buved ṣahbā-yi men

Ben ki mestlik eylemegi ḥūn-ı cigerden bilmiş ve öğrenmişim, yufka ‘ağıllu [T, 77-a] olayım ve benim ṣahrā-yı vesī‘u’l-ircā-yı hū[ṣum] pā-zede-yi ḥuyūl-i cūnūn olsun eger benim ṣarābım kıandan ğayrı ve ḥūn-ı pergāle-efṣāndan mā-‘adā olur ise. **Mıṣra‘**: “Nūṣ eyledüğüm ‘ışkla ḥūn-ı ciger olsun”. Fi’l-aşl ser-ḥoşluğu nūṣ-ı ḥūn-ı kebed etmekle taḥṣil eyledim ve zahmet ü miḥnet çekmekle kayd-ı mā-sivādan ḥalāṣ oldum. Ba‘de’l-yevm mümkündür ki ol māye-yi iksir-i ḥaḳīḳat olan⁵³⁶ ve derd-i miḥneti terk edüp ṣarāb-ı nā-güvār-ı ḥubb-ı sivā ve zehr-āb-ı gelū-sūz-ı mā-sivā ile ser-mest olam ve ārayiṣ-i serpençe-yi i‘tibārım⁵³⁷ olan piyāle-yi maḥabbet-i ilāhīyi ṣahbā-yı āmāl-i dūnyevī ile serṣār u māl-ā-māl eyleyem. Zihī ḥüsrān. **Beyt**: “Derviş Yūnus ma‘ṣūḳına vuṣlat olunca mest olur / Ben ṣiṣeyi çaldım taṣa nāmūs u ‘ārı n’eylerem?”

شاهد عصمت تلاش صحبت من کی کند
خون حیض دختر رز جوشد از لبهای من

12. Şāhid-i ‘işmet telāṣ-i ṣoḥbet-i men key kuned

Ḥūn-i ḥayz-i duḡter-i rez cūṣed ez-lebhā-yi men

‘İṣmet maḥbūbı benim ṣoḥbetime vāṣıl olayım diyü ne zamān telāṣ eder ve niçe rāġıb-ı bezm-i ḳabāḥat-eṣerim olur ki duḡter-i rezin⁵³⁸ ḥūn-ı ḥayzı benim leblerimden cūṣ u terāviṣ eder. Ya‘nī duḡter⁵³⁹-i rez gibi bir fāḥiṣe-yi rüzġarın ve bintü’l-‘ineb gibi bir ḳaḥbe-yi ḥalī‘u’l⁵⁴⁰-‘izārın çirk-ābe-yi bālū‘adan aḳbeḥ ü enten ḥūn-ı ḥayzıyla ḥoḳḳa-yı dehān memlū olan kimesnenün ṣoḥbetine ṣāhid-i pāk-dāmen-i ‘işmet ve maḥbūbe-yi ṣāḥıb-i bürḳa-ı ‘ıffet rū[z]ġār-ı pāk-kirdāra tutuḳ-bend-i iḥtirāz u ictināb [H, 65-a]

⁵³⁵ neng : teng H.

⁵³⁶ olan : olandır T.

⁵³⁷ i‘tibārım : i‘tibār T.

⁵³⁸ rezin : zerrin H.

⁵³⁹ duḡter : duḡt H.

⁵⁴⁰ ḥalī‘u’l : ṭab‘u’l T.

olurken t̄alib ü rāğib olması h̄iç cevāz-kerde-yi ihtimāl midir diyü Mollā ‘Urfi rağmen li-nefsihī izhār-ı ma‘şiyet ve ikrār-ı [T, 77-b] ālūdegī ēdüp ser-i pindārını ve çehre-yi evkār-ı gurūrını hezār taḳbīḥ ü rezālet ile fersūde-yi ḥāk-i mezellet ēder.

من که از دل تا دماغ چیده خمهای شراب
کی شوم مخمور و کی خالی شود مینای من

13. Men ki ez-dil tā-dimağem çide ḥumhā-yi şerāb

Key şevem maḥmūr u key ḥālī şevved mīnā-yı men

Ben ol kimesneyim-ki gönlümden dimāğıma varınca birbiri üzerine şarāb küpleri yığılmıştır. Ḥāl böyle⁵⁴¹ olunca kaçan maḥmūr oluram ve benim şūrāḥī-yi bezmim kaçan tehī olur? Ya‘nī şarāb-ı nāb-ı ‘ışkla derūnum leb-a-leb olduğdan şoñra ḥumār-ı ğaflet ile sersām olmaḳ benim için niçe mümkündür ve kāse-yi çeşmden ḥun-ābe-yi eşk-i infişāli ne tarīḫ ile ḳābildir.

مریم من فیض جبریل از مزاج خود گرفت
مریمی را برد بالا ذهن عیسی زای من

14. Meryem-i men feyż-i Cibrīl ez-mizāc-i ḥod girift

Meryemī-rā burd bālā zihn-i ‘Īsā-zāy-i men

Benim Meryem feyż-i Cibrīl ‘aleyhi’s-selāmı kendü ṭabī‘at ve mizācından ṭıtdı. Meryemligi ‘ālī eyledi, benim ‘Īsā doğurucu zihnim. Ya‘nī ḥazret-i Meryem ‘aleyhi’s-selām⁵⁴² gibi feyż-i nefsi Cibrīl’den kesb-i ḥaml etmeyüp {ve ğayra muḥtāc olmayup} Meryem-i zihnim ol feyzi kendü mizāc u ṭab‘ından ve şeref-nihādından kesb eyledi ve i‘ānet-i ğayrdan ḥalāş olup āḥere muḥtāc olmamağla derece-yi Meryemiyetini ‘ālī eyledi. Meryem’den murād zihni ve Cibrīl’den üstād-ı kāmīl ve ‘Īsā ‘aleyhi’s-selāmdan⁵⁴³ eş‘ār-ı rūḥ-efzādır yāḥud ‘Īsā ‘aleyhi’s-selām⁵⁴⁴dan murād ekşer-i erbāb-ı

⁵⁴¹ Ḥāl böyle : Ḥāl-bu-ki T.

⁵⁴² ‘aleyhi’s-selām -T.

⁵⁴³ ‘aleyhi’s-selām -H.

⁵⁴⁴ ‘aleyhi’s-selām -H.

ṭarīkatıñ ṭıfl-ı ma‘ānī ve gürūh-ı ‘aliyye-yi Naqş-bendiyye’nüñ veled-i ḳalb⁵⁴⁵ dedükleri keyfiyyetdir ki ḫazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmuñ “Len yelice’l-melekūti’s-semāvāti men lem yūled merreteyn” buyurduḳları ḫāletden ‘ibāretdir ve ḳalbin ḫod-be-ḫod ḫālet-i ḫ‘āb u bīdārīde zākir olmasından kināyetdir. Baña şūretā bir mürşid-i kāmīl yüzinden zuhūr etmeyüp liyāḳat-i zātım [T, 78-a] ve ḳābiliyyet-i fiṭratım [H, 65-b] iḳtizāsıyla bir veliyy-i mükemmeliñ rūḫāniyyetinden bürüz etmekle Meryemiyyetim melekūt-ı semāvāta ‘urūc eyledi ve meclis-i üns-ā-üns-i ḳudsa vülūc eyledi demekdir ve bu ṭarīḳ-ile vāşıl-ı esrār-ı ḫaḳīḳat olanlara işṭilāḫ-ı evliyā’u’llāhda “veysiyye” dērler. Şöyle zann olunup Mollā ‘Urfī’ye bühtān taşı endāḫte olınmaya ki ḫükemā-yı ṭabī‘iden⁵⁴⁶ olup nik ü bed ve ‘urūc u hubūṭ eṣer-i ṭabī‘ atdır demiş ola, yoḳ belki “es-sa‘īdu sa‘īdun fī baṭni ümme” ḫadīş-i şerīfī muḳteżāsı üzre kendü ḫilḳatinüñ ‘āliyye olduğunu beyān u i‘lāndur ki ezeli-āzālda her kesin maḫhariyyeti ḳudret-i ḫāliḳ-ı bī-ḫūn ile ne gūne oldu ise lā-muḫāle ‘ālem-i kevnden ol ḫālet üzre irtihāl eder. Eger-ḫi bu māddeye aḳvāl bī-ḫaddir, bu cerīdenin ol tafşile taḫammüli yoḳdur lākin ḫülāşa-i kelām budur ki zikr olındı.

مرحبا ای باده کیفیت روح القدس
کامدی چون عشق و در رفتی بسر تا پای من

15. Merḫabā ey bāde-yi keyfiyyet-i Rūḫu’l-Ḳudus

K‘āmedi ḫun ‘ışḳ u der-refṭi be-ser-tā-pāy-i men

Ey Rūḫu’l-Ḳudūs keyfiyyetiniñ bāde-yi cān-baḫşı, ḫoş geldiñ ve beni memnūn eylediñ zīrā ‘ışḳ gibi geldiñ ve benim cemī⁵⁴⁷-i eczā-yı vüçūduma sirāyet eylediñ. Rūḫu’l-Ḳudūs’den murād Rūḫu’llāh’dur ya‘nī ḫazret-i ‘İsā bin Meryem ‘aleyhi’s-selāmdur. Keyfiyyet-i rūḫ-baḫşlıḳlarıdır. Bāde dedügi esrār-ı ḫaḳīḳatdır ki Rūḫu’l-Ḳudūs keyfiyyetinüñ bādesidir. Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki ey zuhūr-ı esrār-ı cān-baḫş-ı ḫaḳīḳat ve āşār-ı ḫayāt-efzā-yı ma‘rifet, sen benim kāşāne-yi derūnuma teşrīf edüp beni ḫayāt-ı ebedī neşvesiyle kām-yāb eylediñ ve ser-tā-pā vüçūdumuñ ‘urūḳ u a‘şābına sirāyet etmekle cümle-yi bedenimi ḡarḳa-yı baḫr-i [T, 78-b] feyz eylediñ ve bu teşrīf-i

⁵⁴⁵ Der-kenar: Maṭlab veled-i ḳalb ve ṭıfl-ı ma‘ānī

⁵⁴⁶ ṭabī‘iden : ṭab‘iden T.

⁵⁴⁷ cemī‘ : cem‘ T.

hümāyūn-redīfūñ mübārek ve sa'īd olsun ve hemīşe baḥşış ü iḥsān⁵⁴⁸ ve keremiñ mezid-ender-mezid olsun.

آن بهشت معنیم کز بعد معزولی هنوز
خدمت طوبی بود ننگ چمن پیرای من

16. [H, 66-a] Ān behišt-i ma' nīyem k'ez-bu' d-i ma' zūli henūz
Ḥidmet-i ṭūbā buved neng-i çemen-pīrā-yi men

Ol ma' nā cenneti ma' zūlluḡdan şoñra daḡı ve nigāh-ı i' tibārdan dūşmūş iken bile henūz benim çemenim⁵⁴⁹ bezeyiciliginiñ ḡidmetine ṭūbāyı istiḡdām eylemek maḡall-i 'ār u nāmūsdur. Ya' nī eger-çi ṭūbā çemen-pīrā-yı cennetdir lākin benim behiştimūñ ma' zūl-i dīde-yi i' tibār u iltifāt olduḡdan şoñra daḡı çemen-pīrālīḡı ḡidmetine şāyeste degūldür.

من قیامت زار عشقم دیده گوتا بنگرم
صد بهشت و دوزخ از هر گوشه صحرای من

17. Men kıyāmet-zār-ı ' işķem dīde kū tā⁵⁵⁰ bi-n'gerem⁵⁵¹
şad behišt u dūzaḡ ez-her gūşe-yi şaḡrā-yı men

Benim vücūdum niçe kıyāmet ' işķı ḡāvidir lākin ḡanı bir dīde-yi ḡaḡīķat-dīde ki yüz cennet ve yüz cehennemini benim şaḡrāmın her bir gūşesinden⁵⁵² müşāhede éde. Ya' nī vücūd-ı insān-ı kāmil ki nüşḡa-yı kübrā ve müstecmi' -i mesā'il-i ma' nādır, mazḡar-ı ism-i bāsıṭ olduḡda şafā-yı vaḡt ile māye-baḡş-ı tarāvet-i behišt olur ve 'aks-pezīr-i pertev-i mir'āt-ı ḡābız olduḡda eşer-i ḡüzn ü derd ile dāmen-zen-i āteş-i caḡīm olur lākin bu keyfiyyetiñ ḡaḡīķatine vuşūl taḡşīl-i dīde-yi ' ibret-bīn eylemeḡe tevaḡķuf éder.

نفع صور آمد بجای لحن داوودی هنوز
رقص معنی می کند طبع سهی بالای من

⁵⁴⁸ iḥsān : iḡsāniñ T.

⁵⁴⁹ çemenim -T.

⁵⁵⁰ tā : nā T.

⁵⁵¹ bi-n'gerem : bi-n'ger T.

⁵⁵² gūşesinden : gūşesinde T.

18. Nefh-i şūr āmed be-cāy-i lahn-i Dāvūdī henūz

Rağş-i ma' nī mi-kuned şab' -i sehī bālā-yi men

Şavt-ı Dāvūdī yerine nevā-yı şūr-ı İsrāfīl zuhūr eyledi ve el-ān benim rāst-kāmet olan řab' ım rağş-ı ma' nā ēdiyor. Ya' nī řab' -ı müstaķimüm⁵⁵³ sāha-yı ma' nāda nefh-i şūr-ı İsrāfīl zuhūr ēdinceye dek [T, 79-a] rağşdan fāriğ olmaz. Murād-ı Mollā 'Urfī iddi' ā' ī gibi görünür lākin vāķi' -i hāli beyāndır ki şöhret-i eş' ārım ile'l-yevme'l-ķıyāme bāķidür dēmekden ' ibāretidir.

من مطيع ملك استغنا ولي رائد حكم
دودمانهای هوس در ملك استغناى من

19. Men muřī' -i mulk-i istiğnā velī rānend⁵⁵⁴ ĥukm

Dūdmanhā-yi heves der-mulk-i istiğnā-yi men

[H, 66-b] Ben mülk-i istiğnāya muřī' u münķādım ve-lākin heves ķabā'ili benim mülk-i istiğnāmda icrā-yı ĥukm ü fermān ēderler. Ya' nī da' vā-yı istiğnā ēdüp eger-çi gūşe-yi ķanā' atde pā-keşide-yi ferāğ olmuşum ammā maĥzā dūrūğ u kizb ēderim zīrā im' ān-olinsa müstağrağ-ı deryā-yı cūş-ā-cūş-ı hevā vü heves ve tā-be-key řarbet-ĥor-ı emvāc-ı lücce-yi ümmīd ve iĥtiyāc olmağdan rüzān u şebān bī-rāĥat u ārāmım.

دامنم تر کرده طوفانی که در معنی یکیست
موج دریایی و موج حنة خارای من

20. Dāmenem ter kerde řūfānī ki der-ma' nī yekī-st

Mevc-i deryāyī u mevc-i ĥulle-yi ĥārā-yi men

Benim dāmenimi bir řūfān ter eyledi zīrā ma' nā vu ĥaķīķatde deryānın mevc-i ile benim ĥāre cāmemin mevc-i birdir ve ķat' ā farkı yoğdur. Ĥarf-i "ki" bir su'āl-i muķaddereye ta' lildür ki řūfān-ı baĥrde olur, sen ise henūz berde ve ĥuşķidesin. Su'āl teveccüh eyledükde ser-nihāde-yi zānū-yı teslīm olup taĥrīr-i murād ile cevāb verür ki öyledir.

⁵⁵³ müstaķimim : müstaķim T.

⁵⁵⁴ rānend : dānend H.

Lâkin mevc-i ħulle-yi ħārā daĥı ħürmeti cihetiyle ve ħurūr u kibr ĩrāşı⁵⁵⁵ belâsıyla ve mu' in-i hevâ vü heves olduĝı ħayşiyyetle şâĥibini⁵⁵⁶ ĝarĝ-ı muĥit-i helâk eylediĝi ecilden emvâc-ı deryâ-yı pür-şûrdan ve âsib-i tûfân-ĥiz-i şerûrdan lâ-farĝdır.

نور و ظلمت را بود یک مایه در تابندگی
آن ز روی آفتاب و این یک از سیمای من

21. Nūr u z̧ulmet-rā buved yek māye der-tābendegī
ān zi-rūy-i āftāb u in yek ez-sīmā-yi men

[T, 79-b] Tābendelükde⁵⁵⁷ ve pertev ü şu'lede nūr u z̧ulmet bir māyelü ve bir mertebelüdü. Nūruñ tābendeligi rūy-ı āftābdan ve ol biriniñ tābendelügi benim sīmā-yı siyāhımdandır. Ya' nī āftāb nūra beyazlıĝda ne mertebe tāb vèrdi ise benim 'işyān u ma'şiyet düdesiyle siyāh olan sīmā-yı keşāfet-mā' bım⁵⁵⁸ ve çehre-yi z̧ıstim daĥı siyāhlıĝda çehre-yi z̧ulmete ol-ĝadar ţarāvet vèrdi diyü Mollā 'Urfi kemāl-i [H, 67-a] i' tirāfını izĥār éder.

بس که در معنی بطفلی باز میکردم فلک
در حساب دی شمارد غفلت فردای من

22. Bes ki der ma' nī be-tiflī bāz mī-gerdem felek
Der-ĥisāb-i dī⁵⁵⁹ şumāred⁵⁶⁰ ĝaflet-i ferdā-yı men

Ol-ĝadar ki ma' nāda ben daĥı henüz şabāvet 'āleminde ve bī-ĝuvvet ü ĝudret iken felegi ĝerü eyledim ve ĝıçınlandım⁵⁶¹-ki felek benim daĥı henüz yarın gelecek ĝaflet ü ĥayretimi ĝalaĝa düşüp dünki ĝünde vāĝi' oldı diyü ĥisāb éder. Bu beytde Mollā 'Urfi'nüñ murādı mışra'-ı evvel ile kendünin medĥini beyāndır ki ben daĥı ţıfl ve bidāyet ĥâlde iken felege ĝālib olup şiddet-i zor ve ĝuvvet-i bāzū ile ĝerüsine sürdüm, küştü-ĝirlerüñ birbirlerin sürdükleri gibi ve mışra'-ı şānī ile ĝaflet ve ma'şiyetini

⁵⁵⁵ ĩrāşı : ebrātı H.

⁵⁵⁶ şâĥibini : şâĥibi T.

⁵⁵⁷ Tābendelükde : Tābendelükden T.

⁵⁵⁸ mā' bım : māyem T.

⁵⁵⁹ Der-kenar: "dī" dālūñ kesri ve yānın sükūnıyla dünki ĝün ma' nāsınadır.

⁵⁶⁰ şumāred : şumāder T.

⁵⁶¹ ĝıçınlandım: ĝıçınlatdım T.

i' lāndur ki gērüye gitmekle ol hālet-i pes-māndegīyi mülāhaza edemedüğinden ğalaṭa düşüp benim ba' de'l-yevm gelecek ğafletim ü ḳabāhatimi dünki günin hisābına dāḫil eder. Ya' nī eyyām-ı ğafleti 'Urfī guzār eyledi dēr, bilmez ki ben daḫı henüz deryā-yı bī-kerān ğaflete düşüp ğarḳ olacağım.

آیت لا تقتطوا من رحمة الله شد کره
بر زبان جبرئیل از شرم عصیانهای من

23. Āyet-i "lā-taḳnaṭū min raḥmeti'llāh" şud girih

Ber-zebān-i Cebre'ıl ez-şerm-i 'işyānhā-yi men

Cenāb-ı Ḥāzret-i Ḥaḳḳ'ın 'uşāt-ı ümmete ihsān eylediği ḥazīne-yi gevher-i [T, 80-a] ümmīd ki āyet-i "lā-taḳnaṭū min raḥmeti'llāh"dır, vesātet-i peyk-i Resūlu'llāh ile cānib-i şefī'-i merḥamet-kāra inzāl olınuḳda benim 'işyānımın ve bī-ḥadd u bī-pāyān olan ma'şiyetimiñ ḥicābından ol āyet-i beşāret zebān-ı Cibrīl üzre düğüm oldı. Ya' nī bu ḳadar günāhuñ şāḫibi nice ümmīdvār-ı raḥmet olup ṭālib-i mağfıret olabilür diyü ḥāme-yi zebān-ı Cibrīl-i Emīn 'aleyhi's-selām⁵⁶² ḥāzretine⁵⁶³ ḳaṭre-yi düde gibi girih olup az ḳaldı-ki çekide-yi şafḫa-yı beyān olmaya ve nigāşte-yi levḫa-yı iblāğa ruḫşat bulmaya idi.

معنى پنهان من آرایش بیت اللهست
کو شبیه دیر باشد صورت پیدای من

24. [H, 67-b] Ma' nī-i pinhān-ı men ārāyiş-i Beytu'llāhe'st

Gū şebih-i deyr bāşed şūret-i peydā-yi men

Benim ma'nā-yı pinhānım ve hālet-i i'tiḳād-ı ḳalb-i pūr-īmānım kemāl-i zīnet ü letāfetden nāşī Beytu'llāh'ın ve Ka'be-yi Mükerreme'niñ ārāyişi ve zīb ü nümāyişidir. Bu ḫāl böyle olduḳdan şoñra māni' degüldür ki benim peydā vü āşikār⁵⁶⁴ olan şūret-i zāhirim isterse kilisāya müşābih olsun ya' nī mi'mār-ı tevḫid benim beyt-i derūnımı ābādān eyledükden şoñra şūret-i zāhirim ne mertebe ḫarāb u vīrān görünür ise daḫı zarar

⁵⁶² selām : selāmda H.

⁵⁶³ ḥāzretine -H.

⁵⁶⁴ āşikār : āşikāra H.

vérmez. “İnna’llāhu lā yenzuru ilā şūverikūm bel yenzuru ilā ḳulūbikūm” bu ma‘nāyı mübeyyendür. **Li-mü’ellifihī**: Dil ḳavī lāzımdır erbāb-ı sülūke ḡam degül / Zāhir-i cisminde a‘zāsında dermān olmasa.

لوح دل نقش صمد دارد چه غم کاستاد چین
بافت تمثال صنم بر شقّة دیبای من

25. Levḫ-i dil naḳş-ı Şamed dāred çī ḡam k’ustād-i Çīn

Bāft timşāl-i şanem ber-şuḳḳa-i dībā-yi men

Göñül levḫi ve dil şafḫası Şamed naḳşıyla müzeyyendir. Ne ḡam ve ne keder ki üstād-ı Çīn ve nessāc-ı destḡāh-ı Ḥoten-zemīnde⁵⁶⁵ benim şuḳḳa-yı dībā-yı cāmem üzerine şanem timşālını ve put taşvīrlerini urup ve toḳur ise **[T, 80-b]** ya‘nī bir mü‘min-i pāk-i tīḳād ve bir müvaḫḫid-i dīn-mu‘tād bi-ḫasebi’z-zarūre⁵⁶⁶ taşvīr-i şanem ile münakḳaş u müzeyyen dībā ve ḫarīr libāslar giymekle dīninden ḫurūc édüp dāḫil-i deyr-i küfr-ābād olmaz ve bir tariḳ ile cānib-i ḡalālete düşüp ḡüm-şūde-rāḫ oldı diyü ḫaḳḳında bühtāna mesāḡ olmaz. Murād-ı Mollā ‘Urfī ḡālibā ḫuzūr-ı Ekber Şāh’a ekşer-i aḫyānda düḫlünden nāşī münakḳaş cāmelerle tezyīn-i dūş eylemek ḳavānīn-i mülūk-i A‘cām u Hindiyāndan olmaḡla kendüsi daḫı bi’z-zarūre ol libāsa mübtelā olmaḡ taḳrībiyle ba‘zı raşad-nişān-i fīrşat-ı ta‘n olan ḫasūdān-ı rezzāḳ u şeyyāda daḫlleri muḳābelesinde cevāba taşaddīdir ki her-çend bi-ḫasebi’ş-şūret⁵⁶⁷ muşavver cāmelerle ihtizāz-kūn-i meclis-i şāḫım lākin ne mānī‘-i derūnum envār-ı zīkr-i Allāh’la ḫarīm-i **[H, 68-a]** Ka‘be-yi Mükerrrem⁵⁶⁸ gibi rūşen u tāb-nākdır.

بال طاوس از کلاب و عود رضوان پرورد
تا بسازد مروحه در موسم کرمای من

26. Bāl-i ḫāvūs ez-gulāb u ‘ūd Rizvān pervered

Tā bi-sāzed mervaḫa der mevsim-i germā-yı men

⁵⁶⁵ zemīnde : zemīn H.

⁵⁶⁶ zarūre : zūre H.

⁵⁶⁷ şūret : zūret H.

⁵⁶⁸ Mükerrrem : mükerrreme H.

Bāl-i reng-ā-reng-i řāvūs-ı cenneti Ĥazret-i Rıđvān gül-āb u ʿūddan perverde ve terbiyet eder, mevsim-i germāda ve eyyām-ı ĥārre-yi şayfda baña mervaĥa eylemek için Murād-ı ʿUrfi kendü zātınıñ sākinān-ı ĥuds ʿinde daĥı ĥadr ü ĥıymeti olduĥını daʿvādur.

اصل من از دودمان نوع انسانی مجوی
حور غم رضوان دردست آدم و حوای من

27. Aşl-i men ez-dūdmān-i nevʿ-i insānī me-cū

Ĥūr-i ĥam riżvān-i derd-est Ādem u Ĥavvā-yi men⁵⁶⁹

Benim aşl ü menşeʿimi nevʿ-i insān ĥabīlesinden ve ĥürūh-ı merdümān silsilesinden isteme ve ol sülāle silkindendir diyü iʿtikād eyleme. Benim vālide-yi evvelim olan Ĥavvā ĥam ĥūrisidir ve vālid-i pişterim olan Ādem derd⁵⁷⁰ rıđvānıdır. Murād-ı Molla ʿUrfi mübtelā olduĥı derd ü ĥamıñ [T, 81-a] bī-ĥadd ü bī-şümār ve ĥıdemini daʿvādır ki bunlarıñ benimle ülfeti yalnız ʿālem-i zūhūra gelelden⁵⁷¹ berü degüldür, belki ben daĥı rüz-ı elestde ve ʿālem-i ervāĥda iken derd ü ĥam ile ālūde ve miĥnet ü ekdār ile perverde olup her ne-ĥadar aşlāb u erĥāma ki ĥüzerim vāĥıʿ oldı anda daĥı bunlarıñ eleminden taĥlīş-i ĥiribān edemedim. Ğüyā ki şūret-i insānda ĥalk olınmış bir mücessem-kālbūd-i derd ü ĥamım **Beyt:**⁵⁷² “Ĥısmet-i rüz-ı ezel ĥalka şafā-baĥş olıcaĥ / Miĥnet u derd ü belā düşdi bizim payımıza”.

جوهر اول که فرزندانم ز بی باکی نوشت
آنزمان سنج عیار کوه یکتای من

28. Cevher-i evvel ki ferzendem zi-bī-bākī nuvişť

ān-zemān senced ʿayār⁵⁷³-i ĥevher-i yektā-yi men

Cevher-i evvel ve ʿaĥl-ı evvel⁵⁷⁴ ve ʿaĥl-ı küll ve maʿlūl-i evvel ışılāĥāt-ı ĥükemādandır ve cümlesi bir māddeden ʿibāretdir ve cevher-i ĥaĥıĥatıñ ismidir ki ʿaĥd-

⁵⁶⁹ Der-kenar: “Ĥavvā-yi men” “ĥūr-i ĥam-est”, “Ādem[-i men: H]” “Riżvān-i derd-est” demekdir. Yaʿnī leff ü neşr-i müşevveşdir zīrā ĥūr Ĥavvā, Riżvān Ādem olmaĥla mülāyimdür. ʿAksi nā-münāsibdir.

⁵⁷⁰ ve +T.

⁵⁷¹ gelelden :geleñden H.

⁵⁷² Beyt -T.

⁵⁷³ ʿayār : ʿayān T.

i ‘uḳūl-i ‘aşere silkinden mertebe-yi evvelde bulunandır ki lisān-ı ehl-i şer‘ zāhirde kalem ve levḥ-i maḥfūz⁵⁷⁵ ve nūr-ı Muḥammedi’dir ki cenāb-ı Ḥaḳ anı⁵⁷⁶ evvel ḥalk eyledi dərler ve zebān-ı gürūh-ı mutaşavvıfada cümlesi ḥaḳıḳat-i Muḥammediyye’den ‘ibāretidir. Ma‘nā böyle olur ki ḳadr ü mertebede cümleden [H, 68-b] a‘lā olan cevher-i evvel ki bī-ḥavf u hirās ve bī-tereddüd baña ferzend diyü taḥrīr-i varaḳa-yı maḥabbet étdükde ol vaḳtde benim gevher-i zāt-ı bī⁵⁷⁷-nazīrimiñ ‘ayār u miḳdārı ma‘lūm olur. Ya‘nī şimdi daḫı benim zātımıñ bī-nazīr olduḡı çendān ma‘lūm degüldür lākin bir vaḳt olacaḳdır ki ben kemāl-i leṭāfet taḥşil édüp küdürāt-ı nefsāniyyeden ve ḡubār-ı şehevāniyyeden bi’l-külliyye [T, 81-b] vücūdumı şāf ve ferzend-i cevher-i evvel olduğumı ibdā ü ‘ayān édeceğim. Miḳdārım işte ol zamānda idrāk olunur. “Nüviş” ta‘biri māzidir, ḥāl ise istikbālde zuhūr édecektir. Lākin taḥaḳḳuḳ-ı vuḳū‘ını da‘vā eyledüğinden muzāri‘ maḥallinde māzī ile ta‘bīr eyledi. Mışra‘-ı evvel mecmū‘-ı şart maḳāmındadır. “Senced” lāzımdır, müte‘addi degül, eger müte‘addi olup be-her ḥāl fā‘ili cevher-i evvel⁵⁷⁸ olmak iḳtiżā eylese ḥuşuş ifāde éder, lāzım olduḡda ‘umūm izḥār éder ki ol zamān bilinür demektir ki ḳābil-i ‘ilm olanlar cümle def‘-i şübhe éderler ma‘nāsına bu cihetle lāzım olması iḥtiyār-kerde-yi faḳīr-i ḳalilü’l-bezā‘adır. Gevher-i yektā ta‘biri lafzan cevher-i evvele mülāyim ü münāsib olduḡı ecilden şan‘at-ı terādüf ḳaşd olınmışdır.

گر جهان در یثرب آرم روی در کوش آیدم
مرحبا یا امتی از مرقد مولای من

29. Ger cihān der-Yeşrib ārem rüy der-güş āyedem

Merḥabā yā ummeti ez-merḳad-i mevlā-yı men

Eger şad şevḳ ve hezār ḥasret ile raḳşān cevelān-künān Medīne-yi Ḥazret-i Çāre-sāz-ı Ümem ṭarafına ve ṭıybe-yi ṭayyibe-yi Cenāb-ı Faḫr-ı ‘ālem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem cānibine tevciḥ-i veche-yi ‘azīmet édüp nāşıye-yi ‘ubūdiyyetimi fersūde-yi ḥāk-i mezzellet édereḳ vāşıl muzacca‘ istirahat-gāhları olur isem bende-yi direm-ḥarīdesi

⁵⁷⁴ evvel -T.

⁵⁷⁵ maḥfūz -H.

⁵⁷⁶ Ḥaḳ anı -T.

⁵⁷⁷ bī -T.

⁵⁷⁸ evvel -T.

olduğum ‘ināyetlü merḥametlü efendimiñ meşhed-i ercümendlerinden şadā-yı merḥabā yā ümmetī ve nevā-yı hoş-āmed yā muḥibbī resīde-yi sāmi‘a-yı hūşum olur. Mollā ‘Urfi ‘ināyet-i Ḥudāvendī ve mütāba‘at-i sünnet-i Muḥammedī ‘aleyhi’s-selām ile serā-perde-yi [H, 69-a] vesī‘u’l-ircā-yı şefā‘atde fā‘iz-i maḥall-i ku‘ūd olup beşāret-i ḳabūl-i Muştāfevī ile mülhem ü mübeşşer olduğımı beyān ü teşekkürdür. [T, 82-a] **Beyt:** “Ḳadem dirīğ me-dār ez cenāze-yi Ḥāfız / Eger-çi ğarḳ-i gunāh-est mī-reved be-behişt”. Fi’l-ḥaḳīḳa her şūreti ḥarāb olan ehl-i ‘iṣyāna nazār-ı merdūdiyyet ile nigāh-endāz-ı ḥaḳāret olmaḳ lāyīḳ-ı eşḥāb-ı başıret degüldür. Zīrā aḥvāl-i bāṭını ma‘lūm degüldür. Mümkindir ki aşḥāb-ı mağfīret ve ehl-i şefā‘at kendüsinden ol ḥaṭī‘atı maḥv edüp müsteḥaḳḳ-ı ‘ināyet ve mazḥar-ı mağfīret edeler. Bu cihetle ḳanḳı şaḳī mağfūrdur. Ol daḥı ma‘lūm olmaḳ mümkün olmamağla münāsib olan kişi ancak kendü ḥāliyle meşğūl olup erbāb-ı şalāḥuñ ‘ibādetiyle ve ehl-i şeḳāvetin ‘iṣyānıyla muḳayyed olmaya.

کرگزیند سرمة خاک درش مژگان چو باز
چنکل اندازد بزاع دیده بینای من

30. Ger guzīned sūrme ber⁵⁷⁹-ḥāk-i dereş mujgān çu bāz

Çengel endāzed be-zāğ-i dīde-yi binā-yi men

Eger çeşm-i ḥasret-nigāḥım ol sulṭān-ı kevneyn ve pādīşāh-ı şaḳaleyniñ ḥāk-i ‘ıṭr-nāk-i dergāhlarınıñ üzerine sürmeyi iḥtiyār eder ise ya‘nī ğubār-ı iksīr-‘ayār bāb-ı felek cenāblarını ḳoyup isti‘māl-i sūrme-yi siyāh eder ise müjgānım icrā-yı ḥuşūmet ve tarīḳ-i ‘adāvet ile şāḥin-i āhenin-pençe gibi benim zāğ-ı dīde-yi bināma çengel atar ve maḥleb-i cān-şikāf ile sīne-yi merdümekini ḥırāşīde ve derīde eder. **Beyt:** “Cennet-i kūyuñ ḳoyub firdevs-i a‘lādan yaña / Ger bir adım adım ādem adım ādem olmasun”.

شقة دیبای جاهش گفت محسود که ام
آسمان کفتا طراز حلة خضرای من

31. Şuḳḳa-i dibā-yi cāheş guft maḥsūd-i ki'em

āsmān guftā ṭirāz-i ḥulle-yi ḥazrā⁵⁸⁰-yī men

⁵⁷⁹ ber -T.

⁵⁸⁰ ḥazrā : ḥazrā H.

Ol hidiv-i kursî-nişin-i risâletîñ cāh u manşibınıñ şukka-yı dībāsı bi-ṭarīqu'l-istifsār kimiñ mağbūt u maḥsūdıyım dedükde āsmān cevāb maḳāmında dedi-ki benim ḥazrā vu zümürüdün olan ḥulle-yi girān-bahā [T, 82-b] ve libās-ı muṭallāmıñ ṭırāzınıñ [H, 69-b] maḥsūdı ve ğıbṭa-fermāsısın. Ṭırāz eger-çi muṭlaḳ zīnet ma' nāsınadır lākin dībā ve ḥulle ḳarīneleriyle aḳmişe-yi müzerkeşden ve atlas-ı reng-ā-reng ü münakkaşdan girībān u dāmen-i ḳabāda iḥtişām için dūḥte eyledükleri zincefdir. Bu maḥallde tamğa-yı kālā-yı felek olan ḳurş-ı nūrānī-i ḥurşiddir.

موجة دریای طبعش بانک کوثر کرد و گفت
تشنه منشین ای فدای زاده دریای من

32. Mevce-yi deryā-yı ṭab' eş bang-ı kevşer kerd u guft

Teşne me-n'şin ey fedā'ī-zāde-yi deryā-yı men

“Bang”ıñ kevşere izāfeti lāmiyyedir. Ol baḥr-i zaḥḥār-ı feyzūñ deryā-yı ṭab' ınuñ mevci kevşere ḥiṭāb-ı 'ināyet-elḳāb ile ref'-i şavt-ı tenbīh eyledi ve dedi teşne oturma ve el-'aṭaş-gūyān feryād-künān olma ey benim {deryā-yı} ṭab'-ı cūş-ā-cūş-ı feyzimiñ zādesiniñ fedā ve ḳurbānı olan kevşer dedi. Murād-ı Mollā 'Urfī oldur ki cūybār-ı kevşer ki cennetiñ āb-ı rūyı ve behiştıñ yüzi şuyıdır, böyle iken ḳaṭre-yi zülāl-i ṭab'-ı Muḥammedī şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem⁵⁸¹ ve reşḥa-yı selsāl-i 'ināyet-i Aḥmedī'ye leb-teşne-yi ḥasret ve dil-sūḥte-yi iştıyāk ve zücretdir. Fedāyī zāde mecmū'ı zāhirā kevşer olmaḳ iḳtizā eder lākin yalnuz fedā kevşer olup zāde ḳaṭre-yi deryā olmaḳda mübālağa vardır.

تا تو کشتی غایب چشم از ره نسبت گرفت
مردمک حکم سبیل در دیده بینای من

33. Tā tu geştī ḡā'ib-i çeşm ez-reh-i nisbet girift

Merdümeḳ ḥukm-i sebel der-dāde-yi bīnā-yı men

⁵⁸¹ şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem -H.

Ey zāt-ı hümāyūn-şifāt, sen benim çeşmimden gā'ib olalıdan berü ve ravza-i rıdvān-ḥuddāmından⁵⁸² revzene-yi bāşiram mesdūd olalı nisbet yüzünden ve sū'-i a'cāline mükāfāt olmak için bīnā olan dīdemdeki merdümek 'illet-i sebel ḥükmini tutdı. Ya'nī seniñ [T, 83-a] merḳad-ı nübüvvet-mesnedinden⁵⁸³ iftirākım olalı gözüm āḥer nesneyi ve bīgāne yüzini müşāhedeye⁵⁸⁴ ḳādir olmasun diyü nisbet ü ta'aşşub eyledüğinden merdümek-i dīde-yi toḥm-ı reyāḥin-i temāşā iken māni'-i nazzāre olan 'illet-i sebelin ḥükmini ve ṭabī'atini tutup çeşmimiñ gözine [H, 70-a] diken oldu. Nisbete bir āḥer ma'nā daḥı mümkündür lākin çendān ḥalāvet mülāḥaza olınmaduğundan terk olındı.

در دم اندیشه قدر تو بشکافد ز بیم
حلّهای علم بر دوش دل دانای من

34. Der-dem-i endīşe-yi ḳadr-i tu bi-ş'kāfed zi-bīm

Ḥullehā-yi 'ilm ber dūş-i dil⁵⁸⁵-i dānā-yi men

Seniñ künh⁵⁸⁶-i ḳadriniñ fikri vaḳtinde dūş-ı dil-i dānāmdaki 'ilm ḥulleleri ḥavfından nāşī derīde olur. Ya'nī ḳuvvet-i 'ilmiyye-yi kesbiyye ile vaşf-ı ḳadr-i şerīfiñi eylemek murād eyledüğimde bir ṭarīḳ ile ta'rīf ü ta'birde ve tefhīm ü taḳrīrde ḥaṭā eylemeyem diyü ol-ḳadar ḥavf u hirāsa mübtelā olurum-ki ol esrār-ı müştā' ile ve telāş ile gūyā bī-ḥod olup şafḥa-yı gönülüm ve levḥa-yı kitāb-ı derūnum nuḳūş-ı 'ilm-den bi'l-külliyeye şāf u sāde olur. Murād-ı Mollā 'Urfī 'ilm-i şūrī ile ma'nā-yı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye ki ıştīlāḥ-ı şūfiyye ḳaddesa'llāhu te'ālā esrārehum ḥāzerātlanıñ ta'rīflerinde “hiye'z-zāt ma'a't-ta'ayyüne'l-evvel hüve ismü'l-a'zam”dır. İşte bu esrār-ı daḳāyık āşār-ı kemā-hiye ma'lūm olmak mümkün degüldür demektir.

سایه من همچو من در ملک هستی امتت
سایه تو در عدم پیغمبر یکتای من

35. Sāye-yi men hem-çu men der-mulk-i hestī ummetet

Sāye-yi tu der-'adem peyğamber-i yektā-yi men

⁵⁸² Der-kenar: “Rıdvān-ḥuddām” vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır, rıdvān ḥuddāmlu demektir.

⁵⁸³ mesnedinden : mesnediden T.

⁵⁸⁴ müşāhedeye : müşāhede T.

⁵⁸⁵ rā +T.

⁵⁸⁶ künh : günāh T.

Benim gönlüm dağı ben gibi varlık mülkinde ve ‘âlem-i dünyâda seniñ ümmetiñdir ve seniñ sâyeñ mülk-i ‘ademde bî-nażır ü bî-hemtâ olan peygamberimdir. [T, 83-b] Ya‘nî ben ve benim tevâbi‘âtımdan olan sâye dağı seniñ cümle-yi ümmetindir. Şürî ve ma‘nevî cenâb-ı devletiñe kemâl-i mütâba‘atım vardır. **Beyt:** “Kâmetiñ ey büstân-ı lâmekân pîrâyesi / Nürdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi” mantûkıncı zâhirde görünmeyen sâyeñ dağı iqlîm-i ‘ademde benim peygamberimdir ki elbetde kayd-ı vücûddan hâlâş olup maṭmûre-nişîn-i hâk-i fenâ olduḡda dağı benim râbıṭa-yı teba‘iyyetim cânib-i devlet-me‘âbiñdan güseste olmayup ‘ademde mevcûd u hâzır olan sâye-yi hümâ-mâye ki penâh-[H, 70-b]âver-i ilticâ ve râbıṭa-bend-i ḡabl-i ‘urvetü’l-vuṣṣâ olurum.

دودمان عشق را از من کرامیتر نژاد
کوهر من کرد روشن کوهر آبی من

36. Dūdman-ı ‘ışk-râ ez-men girâmi-ter nezâd

Gevher-i men kerd rûşen gevher-i âbâ-yi men

‘Işk kabîlesiniñ benden mükerrrem ve benden şerîf-ter bir evlâdı ṭoḡmadı. Benim gevher-i zâtım babalarımın gevher-i zâtını rûşen ü meşhûr eyledi. Âbâdan murâd kabîleyi ‘ışkdan muḡaddem zühûr eden erbâb-ı maḡabbetdir. Yoḡsa fi’l-ḡaḡîka ecdâd-ı ‘Urfî degüldür, mecâzdır. Nite-kim üstâz⁵⁸⁷lara ve mürebbilere âbâ ıtlâḡ ederler. Murâd-ı nâzım **Münîf:** “Kayd-ı vaḡfiyye-yi ensâb-ı cünûnı gördüm / Ḳays’ı ol silsilede erşed-i evlâd yazar” ṭbḡınca bende bir pertev-i ‘ışk ve bir tâbiş-i maḡabbet zühûra geldi-ki selefde geçen erbâb-ı ‘ışkıñ raḡmet ile yâd olunmasına bâ‘iş olup taḡvîm-i köhne-yi sâl-i güzeşte gibi pes-mânde-yi ṭâḡçe-yi nisyân olan ṭomâr-ı menḡıbetleri benim taḡrîbimle tekrâr ârâyiş-i dest-i i‘tibâr oldu.

آسمان وحدتم بر عالم فطرت محیط
توأمیت بر نتابد پیکر جوزای من

37. Āsmân-i vaḡdetem ber-‘âlem-i fiṭret muḡiṭ

Tev’emiyyet ber-ne-tâbed peyker-i cevzâ-yi men

⁵⁸⁷ üstâz : üstâd H.

[T, 84-a] Fıtrat u hilkat ‘âlemi üzre muhîṭ olan vahdet-i âsmânım ya‘nî benim nev‘im şahşıma münhaşırur. Benim cevzâmın şüreti ikizlik kabûl eylemez ve isneyniyete taḥammül kılmaz ve benim hilkatimde ve tavırında baña beñzer bir kimesne halk olunmamışdır. Benim âsmân-ı cinsim ancak benim ferd-i zâtımı⁵⁸⁸ ihâta eylemişdür ki nazîrim ma‘dûmdur. Cevzâ iki başlu bir şüretidir, burûcdan biridir.

نازش سعدی بمشت خاک شیراز از چه بود
گر نبود آگه که کردد مولد و مأوای من

38. Nâziş-i Sa‘dî be-mušt-i ḥāk-i Şîrâz ez⁵⁸⁹ çî bûd

Ger ne-bûd âgeh ki gerded mevlid u me‘vâ-yi men

⁵⁹⁰ Sa‘dî’niñ Şîrâz’iñ bir avuç toprağıyla nâzlanması andan için idi eger Şîrâz benim maskaṭ-ı re‘sim ve maḥall-i ikâmetim olacağından âgâh olmaya idi. Sa‘dî’den murâd Şeyḥ Muşliḥi’d-dîn Şîrâzî’dir ki yüz iki sene mu‘ammer olup otuz sene [H, 71-a] taḥşîl-i ‘ulûm için medârisde dâ‘ir ve otuz sene bi-ṭariḳu’s-seyâḥat tamâm-ı rub‘-i meskûnı temâşâ ve sâ‘ir ve otuz sene seccâde-yi ‘ibâdetde zânû-zede-yi ‘ibâdet-i Ḥudâ ve post-ı irşâdda kâ‘id olup ṭâlib-i Ḥaḳḳ olanları sevḳ-i câdde-yi hüdâ édüp merdân-ı ḥaḳîḳatiñ tavr u üslûbına tamâm ri‘âyet eyledi. İbtidâ-yı ḥâlinde medrese-yi Nizâmiyye-yi Bağdâd-ı behişt-âbâdda şeyḥu’s-şüyûḥ el-‘ârifu bi’llâh Ebû’l-ferec Cevzî’den taḥşîl-i ‘ulûm-ı resmiyye édüp andan sonra kesb-i ‘ulûm-ı bâṭın u yaḳîn etmek için Mekke-yi Mükerreme şereḫa’llâhu te‘âlâ ilâ yevme’l-âḫirde ḳuṭbu’l-‘ârifîn faḫru’l-vâşılîn Şeyḥ ‘Abdü’l-ḳâdir Geylânî ḳaddesa’llâh te‘âlâ⁵⁹¹ sırâhu’l-‘azîz ḫazretleriniñ ḫalka-i [T, 84-b] irşâdlarına dâḫil olup altmış altı⁵⁹² senesinde bu dâr-ı miḫnet-âbâd-ı mütezelzilü’l-esâsdan ve ribâṭ-ı köhne-revâḳ-ı serî‘u’l-indirâsdan şadâ-yı müjde-fermâ-yı erca‘ı ile pâ-keşîde-yi ferâğ ve gül-çemen-i ḫazîretü’l-ḳudsa naḳl-i raḫt-ı ikâmet eyledi, raḫmeta’llâhu ‘aleyhi raḫmete vâsi‘aten⁵⁹³.

⁵⁸⁸ ferd-i zâtımı : ferdâniyyetimi T.

⁵⁸⁹ ez : ze T.

⁵⁹⁰ Der-kenâr: Maṭlab Şeyḥ-i Sa‘dî şâḫib-i Gülistân

⁵⁹¹ te‘âlâ -T.

⁵⁹² atmış altı : altıyüz altmışyedi H.

⁵⁹³ raḫmete vâsi‘aten -H.

این کباب آتش جان و شراب دیر دل
کش سخن نام است تا کی ریزد از لبهای من

39. Īn kebāb-ı âteş-i cān u şerāb-i deyr⁵⁹⁴-i dil

K'eş suḡen nām-est tā key rīzed ez-lebhā-yi men

Bu cān âteşiniñ kebābı ve deyr-i dilin şarābı ki anıñ nāmı süḡandır ne zamān{a} dek benim leblerimden dökilür. Ya' nī eşer-i ḡarāret ü sūz-ı cāndan ve telḡi-i dil-i derd-rū nişāndan zuhūr eden süḡan-ı âteşin-elfāz şebān u rüzān deriçe-yi kânün-ı ālām u ekdār olan şakḡ-ı dehānımdan şerāre-feşān-ı derd ü miḡnet olarak ne zamāna dek zuhūr u bürüz édüp te'sīr-i cān-kāhıyla ne vaḡte dek müte'zzī olacaḡım? Deyr kilisādır. Şarābla şüretde çendān münāsebeti yokdur lâkin bu i'tibār ta'bir ekşeriyya kilisālarda şarāb vaḡf eyledüklerine binā'endir. Murād-ı Mollā 'Urfī süḡānuñ şiddet-i keyfiyyet ü telḡligini beyān olmaḡla ḡum-ḡānelerde ekşer şarāb tiz şatıldıḡına binā'en dü-sālesi [H, 71-b] daḡı bulunmaḡ nādirdir. Kilisālardaki ise sāl-ḡurde olup ta'm u neşvesinde şiddet müteḡakḡık olduḡıyçün şarāb-ı deyr dēnmişdir⁵⁹⁵.

من پریشان کوی و سهو اندیش و سودا آرزو
من به سودا مانم و ماند بمن سودای من

40. Men perīşān-gūy u sehv-endiḡ u sevdā-ārzū

Men be-sevdā mānem u māned be-men sevdā-yi men

Ben perīşān söyleyici ve sehv fikrlü ve sevdā ārzūluyım ya' nī kelāmım bī-nizām ve fikrim maḡz ḡaḡā ve ümmid ü āmālim bi'l-cümle sevdādır lâkin [T, 85-a] böyle olduḡımdan memnūnum ve recā ederim-ki ben sevdā ile ḡalam ve sevdā benimle ḡala. Ya' nī ārzū-keş olduḡım sevdā umūr-ı dünyā vü āḡirete müte'alliḡ olan⁵⁹⁶ sevdā degüldür belki sevdā-yı 'ışḡ-ı ḡaḡiḡatdır ki mūcib-i felāḡ ve bā'ış-i necāḡdır. Bu cihetden dest-berdāşte-yi du'ā olup ol māye-yi iksīr-i necāt olan sevdādan Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḡḡ celle ve 'alā beni ḡaḡ'an dūr u mehcūr eylemesün.

⁵⁹⁴ Ensari: derd

⁵⁹⁵ dēnmişdir : dēmişdir T.

⁵⁹⁶ Der-kenār: sevdā degüldür belki

[5. KAŞİDE]

Der medh-i Cenāb-ı ‘Aliyye’l-Murtezā ve nuḳāve-yi Āl-i ‘Abā kerrema’llāhu vecchēhū
ve⁵⁹⁷ raẓiya’llāhu te’alā ‘anh

منادىست ز هر سو که ای خواص و عوام
می نشاط حلال و شراب غصه حرام

[Mefā’ ilün fe’ ilātün mefā’ ilün fe’ ilün]

1. Munādī-est zi-her sū ki ey ḥavāşş u ‘avām
Mey-i neşāt ḥelāl u şerāb-ı ğuşşa ḥerām

Her cānibden bir münādī-i müferriḥ-şadā ve bir mübeşşir-i meserret-nevā vardır ki şadā⁵⁹⁸-yı bülend ü edā⁵⁹⁹-yı dil-pesend ile müjde-künān bu vechle ref‘-i şavt-ı beşaret ederler ki ey ḥavāşş u ey ‘avām ve ey ‘ālim ü cāhil ve ey fakīr ü ğanī ve ey kebīr ü şaġīr, ğüşād-ı dervāze-yi ğuş edüp bu naġme-yi dil-züdāya intizār eyleyiñüz ki mey-i neşāt ve şahbā-yı inbisāt ḥelāl ü mübāḥ oldı ve şarāb-ı ğuşşa ve sülāfe-yi endūh-ı ḥarām u memnū‘ oldı. Ba‘de’l-yevm herkes müstaġraġ-ı lücce-yi şafā vü sürūr olup ğüşādegī-i ḥāṭır ile kām-yāb olsun ve siyāh-şuġġa-yı livā-yı sipāh-ı ‘umūm bād-ı hezīmet ile ser-niġūn olsun.

فضای عالم هستی بغصه تنک آمد
مثابه دل عاشق مثال چشم لنام

2. Fezā-yi ‘ālem-i hestī be-ġuşşa teng āmed
Meşābe⁶⁰⁰-i dil-i ‘āşīġ mişāl-i çeşm-i li’ām

⁵⁹⁷ kerrema’llāhu vecchēhū ve -H.

⁵⁹⁸ ve +T.

⁵⁹⁹ edāy : edā T.

⁶⁰⁰ Ensari: muşābih

[H, 72-a] Li'ām lāmiñ kesriyle cem^ç-i le'îm-i deniyül'-aşl olup baḥilü'n-nefs olan kimesneler varlık ^ç âleminiñ każāsı ve vücūd iqliminiñ şahrāsı [T, 85-b] guşşa ve endūha teng geldi ve mażiḳ-i belā görindi. ^ç Āşiqiñ dil-i miḥnet-zedesi mānendi ve le'îm u ḥasilerüñ zīḳ olan didesi⁶⁰¹ gibi pes guşşanıñ ārām u rāḥatı qalmayup diyār-ı vücūddan memleket-i vüs^ç at-meydān-ı ^ç ademe sevḳ-i қаtār raḥt-ı iḳāmet iḳtizāsı żarūrī olmağla şahrā-yı hestiden ref^ç -i ḥıyām-ı ārām édüp şitābla rū-be-rāh-ı şahrā-yı fenā oldı.

هوای روضه کیتی شکفته شد ز انسان
که نوبهار خط کلرخان سیم اندام

3. Hevā-yi ravża-i giti şukufte şud z'ān-sān

Ki nev-bahār-i ḥaṭ-i gul-ruḥān-i sīm-endām

Dünyā bāğçesiniñ hevāsı ve kevn ü mekān ḥadiḳasınıñ nesīm-i dil-züdāsı aniñ gibi şükufte vü ḥandān oldı-ki sīm-endām olan gül-ruḥlulariñ nev-bahār ḥaṭtı ne gūne şükufte vü guşād olur ise fe-li'llahi'l-ḥamd ve'l-minne çehre-yi rüzgār-ı evkārda cemāl-i dil-berān gibi nümāyiş-i tarāvet pedidār olup āyine-yi şafvet-endām⁶⁰²-ı eyyāmdan gūn-ā-gūn taşāvīr-i mütenāsibetü'l-a^ç zā-yı şadmānī nümāyān u āşikār oldı.

قضا نهاده بکام زمانه معجونی
که بهر ساختن آن قدر گرفته قوام
بشاشت دل اطفال در شب نوروز
نشاط خاطر صایم به صبح عید صیام

4. Każā nihāde be-kām-i zamāne ma^ç cūnī

Ki behr-i sāḥten-i ān қader girifte қavām

5. Beşāşet-i dil-i eṭfāl der-şeb-i nevrūz

Neşāt-i ḥāṭır-i şā'im⁶⁰³ be-şubḥ-i ^ç id-i şiyām

⁶⁰¹ mānendi ve le'îm u ḥasileriñ zīḳ olan didesi -T.

⁶⁰² Der-kenar: “şafvet-endām” mecmū^ç ı vaşf-ı terkibī aḳsāmındandır.

⁶⁰³ şā'im : şiyā'em H.

“Sāhten ān” ki ism-i işāretidir aña muzāf degüldür ya‘nī “ān” anıñ muzāfun ileyhi degüldür ki “behr”deki ki “ez” ma‘nāsınadır ki min-i nāşiyve maḳāmındadır. Qazā-yı ilāhī ve hikmet-i nā-mütenāhī zamāneniñ dimā‘ına ve eyyāmıñ mi‘desine bir ma‘cūn-ı kuvvet-fezā ḳodı ve zamāne ol ma‘cūn ile düzilüp ülfet-i tāmm u muvāfaḳat-ı mālā- kelām taḫşil eyledüğinden nāşī ol ḳadar ḳavām u kuvvet tutdı-ki nevrüz gecesinde dil-i etfālīñ beşāset-i inbisāṭı ve şabāḫ-ı ‘īd-i [T, 86-a] şıyāmda rūze-dārānıñ [H, 72-b] ḫāṭırlarınıñ neşāṭı ne gūne ḳavām tutar ise nevrüz güninde Īrān-zemīn selāṭini cemī‘i vūzerā vū vūlāt ve ümenā vū ‘ummāl mecmū‘ı aşḫāb-ı menāşıbı kendü ḫuzūrına ihzār ve manşıbı ibḳā olanacağı ibḳā⁶⁰⁴ ve ‘azli iḳtizā eden ma‘zūl edüp tevcihāt-ı külliyyesini ber-mūcib-i āyīn-i salṭanat-itmāmdan soñra meşḫūr olan ziyāfeti ki ḫvān-ı yağmādır cemī‘-i eşnāf-ı ‘askeriyye ve ra‘iyyete mebzūl etmekle bir ḳaç yüz biñ herze- tāz-ı şahrā-yı cū‘-ı hücumından ḫāşıl olan ḡulgūle-yi dehşet-ḫiz ü väveylā-yı ḫayret- engiz temāşā{sıyla} tetmīm-i ḳānūn-ı ḳadīm eyledükleri ecilden etfāl-i beled ḳayd u bestāndan rehā-yāb ve ‘ale’s-siḫr mazḫar-ı baḫşış-i erbāb-ı dīvān ve ehl-i menāşıb-ı şāḫib⁶⁰⁵-‘ unvān olup ḫvān-ı yağmadan hem ḫişşe-gīr-i şikem, hem loḳma-rübā-yı çeşm-i temāşā oluruz diyü şeb-i nevrüzda bu ḫulyā ile ḡunūde-yi pister-i ḡaflet olmayup ḡüşe- yi derūnları sūr⁶⁰⁶-ḫāne gibi leb-rīz-i ḳahḳaha-yı şādmānī olduḡı bedihīdir ve şā’im-i şehir-i ramazān daḫı bi-tamāme edā-yı ḫidmet-i şavm edüp bāmdād-ı ‘īdde ziyāret-i aḫbābla muḡtenem ve eşnāf⁶⁰⁷-ı ikrām ile muḫterem olmalarıyla müstaḡraḳ-ı neşāṭ ve ḡavṭa-ḫvār-ı lücce-yi inbisāṭ olduḡları cümle aḫbāb-ı kirāmıñ ma‘lūm-ı devletleridir, tafşile ḳaṭ‘a ḫācet yoḳdur.

سر از دريچه امکان نمود صورت امن
چنانکه عارض خورشيد از شكاف غمام

6. Ser ez-deriçe-yi imkân numūd şūret-i emn

Çunān-ki ‘arīz-i ḫurşīd ez-şikāf-i ḡumām

⁶⁰⁴ olanacağı ibḳā -T.

⁶⁰⁵ şāḫib -T.

⁶⁰⁶ sūr : kūr H.

⁶⁰⁷ eşnāf : eşnām H.

“Ġamām” ġayn-ı mu‘cemeniñ fethiyle şehâbdır. İmkân penceresinden şüret-i emn ü rāhat ve heykel-i āsāyiş ü istirāhat baş gösterdi. [T, 86-b] ve zühür eyledi. Ĥurşidiñ ‘ārızını ve āftābın ħurşı şikāf-ı ebrden ve raĥne⁶⁰⁸-yi şehâbdan pertev-nümā-yı zühür oldığı gibi Mollā ‘Urfi emn ü emānı [H, 73-a] țarāvetde ġülşen-i imkân olmağda şu‘le-yi ĥurşide teşbih eyledi.

هم از نتیجه افسون امن شاهد تیغ
نهاده پهلوئی راحت بخوابگاه نیام

7. Hem ez-netice-yi efsün⁶⁰⁹-i emn şāhid-i tiġ

Nihāde pehlu-yi rāhat be-ĥ^vābgāh niyām

“Emn” şāhide muzāf degüldür. “Nihāde”nin fā‘ili şāhiddir. “Be-ĥ^vābgāh” mef‘ūlun bih-i ġayr-ı şarihdır. Bundan şöñra emn ü emān ve āsāyişin efsün u sihrinin neticesinden ve te‘şirinin ĥāşşasından nāşi şāhid-i tiġ ve maĥbüb-ı şemşir-i bī-dirig rāhat pehlüsünü ĥ^vābgāh-ı niyāma ve ser-i istirāhatini bāliş-i ħurāb u ġilāfa koyup kendü şafasında oldu ve ħarb u ĥarbdan pā-keşide-yi kâf-ı ferāġ oldu. Ba‘zı maĥbūbları **Beyt**: “Ol şūĥı yaturduġ ġüc-ile mehd-i vişāle / şābitle edüp ħār-şeb-i lābeyi temhīd” remzince efsün u nevāzişle ārāyiş-i püster-i vişāl eylemek kâ‘ide-yi ebnā-yı zamān olmağla Mollā ‘Urfi daĥı ol meslege sālīk oldu ve fi‘l-vāki‘ şemşirini ta‘tiline bā‘iş ü bādī olan mādde-yi emn ü emāndır diyü irād-ı muĥaddeme-yi müselleme eyledi.

بکوش عارضه صوت عدم رسید از دهر
بچشم حادثه میل فنا کشید ایام

8. Be-ġüş-i ‘ārize şavt-i ‘adem resid⁶¹⁰ ez-dehr

Be-çesm-i ĥādişe mīl-i fenā keşid eyyām

“‘Ārīza” şol nāĥaya dērler ki aña marāz yāĥud inkisār vāki‘ olmağın zibh edeler. “Yuġālu benū fulānin lā-ye‘kulüne illa li‘l-‘avāriż ey lā yenĥarūne‘l-ibil illā min dā’in yuşıbuhā ve yuġālu hāzā ‘inde ta‘yibihim bi-zālike”. ‘Örf-i nāsda bi-țariĥ-i irāşü‘l-

⁶⁰⁸ raĥne : raĥte T.

⁶⁰⁹ Ensari: efyün

⁶¹⁰ resid : reside T.

keder zühür eden hâdişedir. Hâdişe [T, 87-a] dağı ‘arızadır. Halka elem ü keder verici olan nesneniñ gūşına dehrden şavt-ı ‘adem erişdi. Ya‘nî dā’ire-yi vücūddan kenāre-gir ve yok ol⁶¹¹ şadāsı geldi. Hâdişe-yi mażarrat-nigāhiñ gözüne kör eylemek meylini çekdi. Eyyām ya‘nî havādiş-i rūzgār dağı bir kimesneyi görmeden ıaldı-ki hattā işābet eyleye. El-ān serā-perde-yi çār-sütūn-ı [H, 73-b] ‘anāşırda ‘arıza-yı emrāz-ı eşkām ve hâdişe-yi ekdār u ālām ile mübtelā olmuş bir kimesne yoğıdur. Cümle-yi nās ve sāde-güzīn emn ü rāhatdır.

زاتفاق طبایع در آشیان وفاق
شود بطعمه شاهین بزرك بچه حمام

9. Zi-ittifāk-i ṭabāyi‘ der āşiyān-i vifāk

Şeved be-ṭu‘ me-yi şāhīn buzurg beççe-ḥamām

Cemī‘-i ṭabī‘ atlerin ittifākından vifāk u yek-renglik āşiyānında şāhīn ṭu‘ mesiyle büyük olur kebūter-beççe. Ya‘nî eşer-i nifāk emzice-yi maḥlūqātđan ve ḥālet-i zūlm ü te‘addī meşārib-i mükevvenātđan bi’l-küllīyye zā’il olup āşār-ı ḥuşūmet ve zıddiyyet ol-ğadar mündefi‘ oldı-ki şāhīn kendü āşiyānesinde beççe-yi kebūteri ve eṭfāl-i kebk-i deriyi kendü kuvvet u ğidāsıyla perveriş-yāb-ı ihtirām eder.

نیاید از دهن باز یکنفس بیرون
زبان کبک ملمع لباس طرفه خرام

10. Ne-yāyed⁶¹² ez-dehen-i bāz yek-nefes birūn

Zebān-i kebk-i mulemma‘-libās-i ṭurfe-ḥırām

Zebān lāzımı olan zıkr-i cemīlden ‘ibāretđir. “Kebk” mevşūf, “mülemma‘-libās” şıfat, “ṭurfe-ḥırām” ba‘de’ş-şıfatđır. Şāhīniñ bir nefes deheninden ṭaşra çıkmaz, ṭurfe-ḥırām ve mülemma‘ libāslu kebk-iñ zıkr-i cemili ve evşāf-ı pesendīdesi ya‘nî şāhīn-i āhenīn-çeng terk-i ceng ü cidāl ve ref‘-i ḥuşūmet-i sitem-me’āl edüp bir mertebe maḥabbet-i şādıқа ve ‘alāyık-ı fāyıқа taḥşil eyledi-ki reng-ā-reng [T, 87-b] libāsıyla ḥırāmān-ı

⁶¹¹ ol -T.

⁶¹² yāyed : yābed T.

dāmen-i dešt ü şahārī olan kebk⁶¹³ ‘ucūbet-i reftārīñ iftirāk u hicrānında olduğça zikrū’l-
‘ayş nisfū’l-‘ayş⁶¹⁴ hükmince ‘arz-ı iştiyāk ile sūzān sūzān⁶¹⁵ evşāfımı zebānından
bırakduğı yokdur. Yāhud zebān-ı kebk fi’l-ḥaḳīka dā’imā dehen-i bāzdan taşra çıkdığı
yokdur ki hemvāre būs édüp kemāl-i maḥabbetden ağız ağıza şoḥbet ve
muḳāvelededirler demekdir.

ز غایت شفقت تیز میکند ناخن
بعزم خارش اعضای اهوان ضرغام

11. Zi ḡāyet-i şefekat tiz mī-kuned nāḥun

Be-‘azm-i ḥāriş-i a‘zā-yi āhuvān zirgām

[H, 74-a] “Zirgām” zādīñ kesri ve rānīñ sūkūnıyla arslandır, şir ma‘nāsına. Ḡāyet-i
şefkatden ve nihāyet-i merḥametinden nāḥunını tiz eder. Āhūların a‘zāsını kaşımak
‘azīmetiyle arslan-ı şecā‘at-‘unvān ya‘nī ḥūn-ı āhūya şir-i neyistān-mesir leb-teşne olup
pençe-yi saḥt-giri ciger-i ḡazāl için tiz iken şimdi a‘zā-yı āhuvāna keder vëren ‘illetiñ
def i için sa‘y-ı belīg édüp şarf-ı kuvvet-i bāzū-yı ḥamiyyet étmededir.

ز پنجه شانه کند کرک تا شود هموار
چو موی کج شود از باد بر تن اغنام

12. Zi-pençe şāne kuned gurg tā şeved hemvār

Çu mūy kec şeved ez-bād ber-ten-i aḡnām

Gurg pençe-yi {sīne-şikāfindan} şāne düzer, hemvāre vü yeksān olsun diyü, her ne
zamān ki aḡnāmın vücūdı üzre şademe-yi rüzgārdan mūlar kec [u] mec⁶¹⁶ ve piçide ola.
Ya‘nī gurg ü ḡanem āb u āteş gibi birbirleriyle bi’t-ḥab‘ ‘adāvet şāḥibi iken el-ān
beynlerinde bir mertebe eşer-i düstī zuhūr u bürüz eyledi-ki ālāt-ı ḥuşūmet olan

⁶¹³ kebk : kebkiñ T.

⁶¹⁴ nisfū’l-‘ayş -T.

⁶¹⁵ sūzān sūzān -T.

⁶¹⁶ mec : mekec T.

pençesini esbâb-ı nevâziş édüp himâyet ü şıyânetiyle hizmetinde pervâne-kirdâr⁶¹⁷ olmuştur.

زمانه در کنف عافیت قرار گرفت
چنانکه در دل عاشق نکار سیم اندام

13. [T, 88-a] Zemâne der-kenef-i ‘âfiyet qarâr girift

Çunân-ki der dil-i ‘âşık nigâr-i sîm-endâm

Kenefü’-t-tâ’ir dêrler kuşuñ qanadları ma‘nâsına, bu maħalalde sâyebân-ı himâyet demektir. Zamâne ‘âfiyet çetrinde ve râhat u himâyet sâyebânı altında qarâr tutdı⁶¹⁸ ve ârâm eyledi. Dil-i ‘âşık da sîm-endâm olan maħbûbuñ biñ dürlü tevķir ü tekrim ile qarâr eyledügi gibi ya‘nî gûşe-yi hâtır-ı ‘uşşâkda ıstırâhat-i hayâl-i nigâr ne mertebede ise ser-â-pây-i ehl-i zamânede daħı ‘âfiyet-i tâmm ve şıhhat-i mâ-lâ-kelem mevcüddur.

دراز شد سخنم مختصر کنم تقدیر
زمانه را بکف عدل شاه داده زمام

14. Dırâz⁶¹⁹ şud suhenem muhtaşar kunem taqđır⁶²⁰

Zemâne-râ be-kef-i ‘adl-i şâh dâde zimâm

“Taqđır” mışra‘-ı şâniye merhûndur ve ta‘ķid-i lafzi vardır, zarûret-i vezn için [H, 74-b] irtikâb olunmuştur. Aşl-i terkib “taqđır zimâm-i zemâne-râ be-kef-i ‘adl-i şâh dâde”dir. Sözüüm uzadı ve kelâmım tül u dırâz oldu. İhtişâr édüp maqşûd olan muqaddemeyi başt édeyim-ki taqđır üstür-i zamânenin zimâmını ve bu kâr-hânenniñ ser-rişte-yi nizâmını şâhuñ ‘adli eline vërđi ve netice⁶²¹-yi re’y-i işâbet-ķarînine tefvîz eyledi.

شاه سریر ولایت علی عالیقدر
که ذات عصمت او هست مرکز اسلام

⁶¹⁷ Der-kenar: “Pervâne-kirdâr” kâfiñ kesriyle vaşf-ı terkibi aqşâmındandır, pervâne ‘amellü demektir.

⁶¹⁸ tutdı -T.

⁶¹⁹ Dırâz : Dâz T.

⁶²⁰ Ensari: taķrîr

⁶²¹ netice : pençe H.

15. Şeh-serîr-i velâyet ‘Aliyy-i ‘âlî-ğadr

Ki zât-i ‘işmet-i ü hest merkez-i İslâm

Beyt-i evvelde ‘alâ tariķu’l-ibhâm mezkûr olan şâhı beyândır. Ya‘nî sulţân-ı kerâmet-‘unvân-ı ‘âlî-ğadr ve şeh-serîr-i velâyet ve pâdişâh-ı erike-yi necâbet olan dâmâd-ı cenâb-ı risâlet-me’âb Hâzret-i Hâydar-ı Kerrâr ve ‘Aliyy-i âlî-ğadr⁶²² kerrema’llâhu vechehû rağıya’llâhu ‘anh hâzretleridir ki zât-ı kerâmet-şıfâtı ve vücûd-ı ‘işmet-menķibetleri merkez-i dâ’ire-yi İslâm [T, 88-b] ve mâye-yi hüsn-i ‘aķide-yi erbâb-ı yakîn ve aşhâb-ı ahvâl ü maķâmıdır.

ز بانک هیبت و از نعره صلابت او
فلک فکنده عنان و قضا کسسته لجام

16. Zi bang-i heybet u ez-na‘re-yi şalâbet-i ü⁶²³

Felek figende ‘inân u⁶²⁴ kaçâ⁶²⁵ guseste licâm

Mışra‘-ı evvel hükm-i ba‘d-i mülâhazatü’l-‘atf kabîlindedir. Ol sulţânın heybetiniñ bang u şadâsından şalâbet ü mehâbetiniñ na‘ra ve ğulgulesinden felek dizgini bırakmış ve kaçâ zimâmı urmuşdur. “Figende” ve “güeste” mâziden kısmdır zirâ fâ‘illeri mezkûrdur ki figendeniñ felek ve güesteniñ kaçâdur. Zâhirlerinden fehm olunan ism-i mef‘üller⁶²⁶ degüllerdir.

نماز شام که از پرتو لوامع مهر
برنگ لاله بود ذیل چرخ ازرق فام
بجرم آنکه برایش سر معارضه داشت
قضا برید سر آفتاب بر لب بام
برسم عبرتش اکنون سپهر کرداند
بکرد خطه عالم به نیزه بهرام

⁶²² ğadr : tebâr H.

⁶²³ ü : ü’st T.

⁶²⁴ ve -T.

⁶²⁵ Ensari: şabâ

⁶²⁶ mef‘üller : mef‘üldür T.

17. Nemâz-i şâm ki ez-pertev-i levâmi⁶²⁷ -i mihr

Be-reng-i lâle buved zeyl-i çarḥ-i erzaḳ-fâm

18. Be-curm-i ân-ki berāyeş ser⁶²⁷-i mu⁶ araža dâşt

Ḳazâ burîd ser-i âftâb ber-leb-i bâm

19. Be-resm-i ⁶ ibreteş eknûn sipihr gerdâned

Be-gird-i ḥiṭṭe-yi ⁶ âlem be-nîze-yi Behrâm

[H, 75-a] “Erzaḳ-fâm” vaşf-ı terkibi aḳşâmındandır, gök renglü ma⁶ nâsına. “Leb-i bâm” tam şaçığı, bu maḥallde kenâre-yi felekden ⁶ ibâretidir. Ḥiṭṭa⁶²⁸ ḥa⁶-i mu⁶ cemeniñ kesriyle burada il ve memleket demekdir. Mirriḥ adı Behrâm’dır ve bir yıldızdır ki cellâd ü şemşîr-gîr hey’etinde maḥlûḳdur. Aḥşam namâzı vaḳti ve ba⁶ de’l-gurûb on daḳîḳa mürûr eyledügi zamân-ki ḥurşîd lem⁶ alarınıñ pertevinden gök renglü olan çarḥ dâmeni lâle renginde ve gül-gün-endâm olur, ol cürm ü taḳşîr sebebiyledir ki Şâh-ı Velâyet’iñ re’y-i münîriyle mu⁶ araža hevesini tıtdı ve bu ḥareket-i nâ-ber-câdan ḳazâ ser-i âftâbı kenâre-yi bâm-ı felekde kesdi. İşte anıñ reng-i [T, 89-a] ḥünîdir yoḥsa şafaḳ degüldür ve ḥâlâ ilâ yevmenâ ḥâzâ⁶²⁹ ol ser-i bürîdeyi ⁶ ibret resmiyle ve ḥalka naşîḥat-ı va⁶ z ecilinden sipihr-i kîne-güzâr Behrâm’iñ nîzesine taḳup memâlik-i ⁶ âlemde ve günbed-i aḥzar-ı revâḳ-ı çarḥuñ eṭrâfında tolaşdurur. Bu ebyâtıñ maẓmûnı eger-çi iddi⁶ â’îdir lâkin menşe’-i da⁶ vâ böyledir ki cenâb-ı sultân-ı melâ’ik-i ketîbe ve ḥazret-i pâdişâh-ı Refref-süvâr-ı Burâḳ-ı cenîbe⁶³⁰ ⁶ aleyhi efḍalü’ş-şalevât ve ekmelü’t-taḥiyyât ḥazretleri fütûḥât-ı Ḥayber’den ⁶ inân-gerd-i ric⁶ at oldukları eşnâda ba⁶ de’l-⁶ aşr zânû-yı Murtezâ kerrema’llâhu te⁶ âlâ⁶³¹ vecheyi visâde-yi ḥvâb-ı nâz édüp ser-i devlet-mendlerin visâde-yi kenâr-ı velâyet-medâra nihâde buyurduḳda nesâ’im-i vaḥy-i şamedânî vezân ve ḥübûba âgâz etmekle maḳâlib-i kitâb-ı çeşm-i mâzâḡların der-hem buyurup müddet-i ittikâları mümtedd ve âftâb-ı cihân-tâb-ı ḡurûba müntehî olmaḡa ḳatı⁶³² cüzvî vaḳt ḳalup bu ḥâlde Cenâb-ı Velâyet-me’âb henûz taḥrîme-bend-i şalât-ı

⁶²⁷ ser : şud T.

⁶²⁸ Der-kenâr: “ḥiṭṭa” luḡatde ol yerdür ki bir kimesne kendü nefsi için ihtiyâr édüp anda binâ yapmaḡa ⁶ alâmet vaẓ⁶ eyleye lâkin bu maḥallde maḳşûd olan mişarda beyân olındı.

⁶²⁹ ḥâzâ: -H.

⁶³⁰ cenîbe : ḥabîbe T.

⁶³¹ te⁶ âlâ -H.

⁶³² ḳatı : ḳanı H.

‘aşr olmamağla fevt-i evkâtıdan ters-nâk ve ğâyet müte’ellem olduklarından gül-âb-dân-ı minâ-reng-i didelerinden [H, 75-b] çend kaçre mir’ât-ı kevneyn-nümâ-yı ‘arız-ı Muhammedî şalla’llâhu te‘âlâ⁶³³ ‘aleyhi ve sellem hâzretlerine⁶³⁴ çekide olmağla çeşm-güşâ-yı teraḥḥum olup isti‘lâm-ı icâb-ı mâ-bihi’l-ibkâda mübâlağa-i ibrâm buyurmalarıyla kendüleri aşḥâb-ı tertıbden iken sübhâ-yı hemvâr-dâne-yi şalâtıdan namâz-ı ‘aşr pes-mânde-yi rişte-yi kaçâ olduğıyçündür diyü baş-ı kumâş-ı ma‘zeret çend kaçre pâş eylemeleri ile hıdîv-i düşmen-perver ve dost-nevâz ‘aleyhi’s-selâm [T, 89-b] secde-ber-i muşallâyı niyâz olup yâ Rabb ‘Alî seniñ ve ḥabîbiniñ şâdıḳ ve muḥliş bende-yi ṭâ‘at-pesendidir, muzâyâka-i vaḳıtden ṭarî olan zarûretini def‘ ile recâsını henüz edâ’ üzre iken âftâb-ı ‘âlem-tâb kenâre-yi ufḳdan def‘ aten⁶³⁵ rec‘-i kaçḳarî ile derece-yi vaḳt-i ‘aşrda kaçârâr edüp Cenâb-ı Velâyet-me’âb edâ-yı şalât eyledükde yine def‘ aten zeyl-i ezraḳ-reng-i şâmıda pinhân olduğıdur {ki} meşṭür-ı kütüb-i siyerdir, taḫşiline bu muḫtaşarıñ⁶³⁶ taḫammüli olmamağla ḥulâşa-i ḥaḳîḳati beyân olındı. Mollâ ‘Urfî-i Şîrâzî daḫı bu vâḳı‘a-yı ḥayret-fezâya “Be-cürm-i ân-ki be-re’yeş ser-i mu‘âraza dâşṭ” mışrâ‘ıyla bi-ṭarîḳu’l-elğâz engüşt-nümâ-yı imâ vu işâret olındı⁶³⁷.

ازان زمانکه سرابردۀ معالی او
ورای منظر کون و مکان گرفته مقام
بروی پستر لیل و نهار می غلطد
فلک ز رنج حسد چون مریض بی آرام
وکر چنانکه حدیثم نمی کنی باور
دلیل قاطع اینک کیودی اندام

20. Ez-ân zemân-ki serâ-perde-yi me‘âlî-i ü

Verâ-yi manzar-i kevn u mekân girifte maḳâm

21. Be-rüy-i pister-i leyl u nehâr mî-ğalṭed

Felek ze-renc-i hased çun marîz-i bî-âram⁶³⁸

⁶³³ te‘âlâ -H.

⁶³⁴ hâzretlerine -H.

⁶³⁵ def‘ aten : def‘ a T.

⁶³⁶ muḫtaşarıñ : muḫtaşar T.

⁶³⁷ olındı : oldı H.

⁶³⁸ bî-âram : bî-âra T.

22. Ve ger çunân-çi hadîsem nemî-kunî bâver

Delîl-i kâti‘em inek kebûdî-yı endâm

Me‘âlî mîmiñ fethi ve lâmiñ kesri ve meddiyle rif‘at u şeref ma‘nâsına olan mu‘allânîñ cem‘idir. “İnek” esmâ‘-i işâretendir, aķreb-i ķarîb için işte ma‘nâsına. Ol zamândan berü ki ol zât-ı huçeste-şifâtîñ şerefleriniñ hayme-yi bülend-sütünü ve⁶³⁹ kevn ü mekân manzarının verâsında maķâm [H, 76-a] tutdı. Ya‘nî ibtidâ-yı âferînişdeki nazargâh-ı kevn ü mekânın mâ-verâsıdır, serâ-perde-yi me‘âlîsi ķuruldı. Yâhud dâ‘ire-yi vesî‘atü’l⁶⁴⁰-eṭrâf şerefi kevn ü mekân{1} ihâṭa eyledükden sonra ḥalâ ve melâdan daḥı bir miķdârını muḥîṭ oldı. [T, 90-a] Ol zamândan berü leyl ü nehârdan olan pisteriñ yüzi üzre ḥased rencinden felek ğaltîde olur. Ārâm u rāḥatî olmayan marîz ü ḥaste gibi eger ḥadişimiñ ve süḥanımiñ olduğı gibisine i‘timâd eylemeyüp mübâlağaya⁶⁴¹ ve kizbe ḥaml eder iseñ delîl-i kâti‘ım ve bürhân-ı fâyıķım işte kebûdî-yi endâm-ı felekdir ki ğaltân olmadan ser-â-pây-ı vücûdı pûsîde⁶⁴² olup gömgök olmuşdur. Ya‘nî ey şâh-ı velâyet-dest-gâh⁶⁴³ seniñ şerefiñ ve ‘uluv-i ķadriñ mücessem⁶⁴⁴ olup⁶⁴⁵ vâsiṭa-yı ḥiss-i başar ile müşâhede olınmak iķtizâ eylese ecrâm-ı ‘ulviyye ve süfliyyeden vâsi‘ olduğı ma‘lûm olurdı ve zîr-i felekü’l-eflâke güncâyiş-pezîr olmayacağını herkes teslîm eder idi.

چه سود پوشد اكر دشمنش زره از بيم
 نميكند بدن مرغ روح او آرام
 چه منع طائر آبي نمايد از طيران
 بروی آب ز موج افكند صبا كر دام

⁶³⁹ ve -H.

⁶⁴⁰ vesî‘atü’l : vesba‘ tül H.

⁶⁴¹ mübâlağaya : mübâlağaten T.

⁶⁴² pûsîde : pûşîde T.

⁶⁴³ destgâh : destğâhda T.

⁶⁴⁴ mücessem : maḥabbetîm T.

⁶⁴⁵ olup -T.

23. Çi sūd pūşed eger duşmeneş zirih ez-bīm
Nemī-kuned be-beden⁶⁴⁶ murğ-i rūḥ-i ū ārām

24. Çi men' ṭā'ir-i ābī numāyed ez-ṭeyerān
Be-rūy-i āb zi-mevc efgened şebā ger dām

Eger anıñ meydān-ı huşūmetine esb-rān olan dūşmeni huşvından nāşī ve şemşīr-i cān-şikāf-ı sīne-derinden kōrḳduđı için cevşen-pūş olup kayd-ı muḥāfaza ile meşgūl olur ise ne fā'ide zirā murğ-ı rūḥı bedeninde ārām edemez. Şu kuşını ṭayerāndan niçe men' eder, rūy-ı āba mevcden şabā tuzaḳ birağur ise de ya'nī rūzgār vezān olduḡça rūy-ı deryāda ḥalka-yı emvācdan şūret-i şüst ḥāşıl olmağla derūn-ı deryādan ser-nümā-yı zuhūr olup 'āzim-i pervāz olan [T, 90-b] martı ve baṭ ve balıḳçın ve sā'ir [H, 76-b] bunlar emşāli ṭā'ir-i ābī⁶⁴⁷ men'e kādīr olmaduđı gibi ḥaşmınıñ daḡı dūşındaki gerek zırh-ı Dāvūdī olsun, murğ-ı rūḥınıñ ṭayerānını men' ve seyl-i ḡayātının cereyānına sedd ū bend olamaz. 'İlācī ancaḳ ṭaraf-ı devletiñe⁶⁴⁸ olan huşūmeti def' edüp bende-yi ḡidmet-güzārīñ ve muḡıbb ū vefā-[dā]rın olmaḡdır.

به تازه می کنم انشا کهر فشان نظمى
که داده عکس سوادش ضیا بماه تمام

25. Be-tāze⁶⁴⁹ mī-kunem inşā guher-feşān nazmī
Ki dāde 'aks-i sevādeş⁶⁵⁰ ziyā be-māh-i temām

Müceddeden ebr-i nazm-ı güher-feşān inşād eyleyem ki anıñ sevādınıñ ve dūdesinin 'aksi māh-ı tamāma ziyā vērür, eger-çi sevād-ı nazmda ve dūde-yi eş'ārda māha ziyā-baḡş olacaḳ ḡadar nūr yoḡdur lākin güher-feşān ile vaşf étmekle güher ū lü'lü'de tele'lā' ve teşa'su' zāhir ve zāt-ı le'ālī ve gevāhirde levāmi' bāhirdir.

زهی رمیده مرا آهوی وصال از دام
چنانکه از نظرم خواب و از دلم آرام

⁶⁴⁶ be-beden : be-yeden T.

⁶⁴⁷ ābī : ābıyı H.

⁶⁴⁸ devletiñe : devletiñde H.

⁶⁴⁹ Be-tāze : Niyāze T.

⁶⁵⁰ sevādeş : sevāreş T.

26. Zehī remīde me-rā āhu-yı vişāl ez-dām

Çunān-ki ez-nazareme h^vāb u ez-dilem ārām

Zehī zā³-i mu^c cemeniñ fethiyle nik ü bedde isti^c māl olunur edāt-ı taḥsīndir. Bu maḥallde ḳabiḥi taḥsīndir. Ne güzel fenā ki āhū-yı vişāl benim dāmımdan remīde olup ḳabza-yı taşarrufumdan çıkmışdır. Gözümnden uyḥu ve gönülümnden rāḥat remān u girizān oldığı gibi vişāl-i remīde şūretā nazardan h^vābın, gönülünden ārāmın gitmesine teşbīh olunmuşdır⁶⁵¹. Lākin ḥaḳīkatde murād-ı Mollā ‘Urfī nūş-dārū-yı vişāl ma^c cūn-ı h^vāb u ārām gibi ḳuvvet-baḥş-ı vücūd-ı ‘uşşāḳ-ı ḥaste-ḥāl olduğına daḥı işāretidir.

بسوی او نفرستم پیام ازان ترسم
که بر حکایت ما مطلع شود پیغام

27. Be-sūy-i ü ne-firistem peyām ez-ān tersem

Ki ber-ḥikāyet-i mā muṭṭali^c şevved peygām

[T, 91-a] Ol āhū-yı vişāl şaḥibiniñ ṭarafına bir ḥaber irsāl eylemedim, ol ḥavfdan içün-ki mā-beynimizde mektūm olan efsāne-yi ṭavilü’z-zeyl-i esrāra ḥaber muṭṭali^c u vāḳıf olur diyü benim ‘arz-ı maḥabbeti şıyānet edüp esrār-ı ‘ışḳ fāş [H, 77-a] olmasun diyü ‘azīm ihtimām vardır. Fi’l-ḥaḳīḳa **Şā’ib**: “Çeşm-i bed bisyār dāred der-kemīn āşār-ı ‘ışḳ” neşīdesi üzre āşār-ı ‘ışḳı ifşā ve i’lānda hezār u şad hezār hücnet müteḥaḳḳıḳ olup ketminde ve iḥfāsında ṭaraf-ı ḥazret-i maḥbūbdan gūn-ā-gūn ‘aṭıyye vü iḥsāna nā’il olmaḳ vardır. Zīrā [mışra]’ : “Mestūr-rā be-dīde-yi mestūr mī-niger”. Şāḥib-i ‘işmet olan ma^c şūḳ-ı pāk-dāmen be-her-ḥāl dil-rübüdesini daḥı çeşm-i düşmenden mestūr ister ve bey[ne]hümāda vāḳi^c olan ḥālāt-ı nāz u niyāzı daḥı gūş-ı biḡāneden maḥfūz ister. Her ne ḳadar ḥod-be-ḥod pertev-i āftāb-ı ‘ışḳ perde-yi zerre ile mestūr u mektūm olmaz ise daḥı.

بکاه عربده دشنام چون دهد سوزم
که ناکه از لب او لذتی برد دشنام

⁶⁵¹ olunmuşdır : eylemişdir T.

28. Be-gāh-i ʿarbede duşnām çun dihed sūzem

Ki nā-geh ez-leb-i ū lezzeti bered duşnām⁶⁵²

İrsāl-i peyāma māniʿ olanıñ birisi dağı budur ki vürūd-ı haber ve peygāmımdan hātır-ı nāzük-teri ğazab-nāk olup ol ʿarbede ve maʿreke vaqtinde duşnām vērüp söger ise ben ğayretimden sūzān olurum-ki ol duşnām zevk-i lebinden ve hālāvet-i deheninden nā-gāh bir lezzet eyledüp ben āteş-i firāk ile biryān olayım, duşnām ol ğonça-dehenden kāmran olsun. [T, 91-b] Ğayret-i ʿışk bu hāle rāzī ve hoşnūd degüldür.

چه نازکیست که بینم چو کاه جلوه قدش
کرانی نظرم باز داردش ز خرام

29. Çi nāzikiʾst ki bīnem çu gāh-i cilve-yi kıadeş

Girāni-i nazarem bāz-dāredeş zi-hīrām

Şāhib-i āhū-yı vişāl olan maḥbūb-ı nezāket-sirişt ne nāzıkdir ve ne-ķadar laṭif-terdir ki eger vaqt-i cilvede ve zamān-ı ihtizāzda kıaddine ḥavāle-yi medd-i nigāh-ı temāşā eder isem benim nazarımiñ ağırlığı ol kıamet-i serv-endāmı hīrāmdan ve çemāndan ğerü kıor ve māniʿ-ı refṭār olur yaʿnī bir mertebe-yi vücūd-ı nāziki laṭıfdir ki [Mısrā]ʿ: “Vērüp ʿazāb-ı girān-bārī-ı nigāh saña” refṭārınca rişte-yi nigāh mevḥūm ve [H, 77-b] bī-vücūd bir nesne iken anıñ dağı yükini çekmege tāb u tūvānı yoķdur. Bu maʿnā eger-çi zāhiren daʿvā ğorinür lākin ḥaķıķatde baʿzı maḥcūb maḥbūblara ḥavāle-yi nazara temāşā olınuķda zīr-i bār-ı girānda mānde⁶⁵³ olmuş gibi şıķletden⁶⁵⁴ ʿaraķ-rīz-i şerm olup kemāl-i mertebe izḥār-ı piç ū tāb eyledüğü dağı kıatı çok müşāhede olunmuşdur. Bu hālet ise nāzık-ten ū nāzık-mizāc olduğından⁶⁵⁵ neşʿ et eder.

ز اضطراب دلم پای هوش می لغزد
چو میرسد بخيال آن نهال سیم اندام

⁶⁵² duşnām : ruşnām T.

⁶⁵³ mānde -T.

⁶⁵⁴ şıķletden : şıķletinden T.

⁶⁵⁵ olduğından : olduğına T.

30. Zi-iztīrāb-i dilem pāy-i hūş mī-lağzed

Çu mi-resed be-ḥayāl ān nihāl⁶⁵⁶-i sīm-endām

Gönlümüñ iztīrābından ve farṭ-ı raʿşe vü inḳılābından pāy-ı ʿaqlım lağzīde olur ve sürçer, ol nihāl-i sīm-endām dīde-yi ḥayāle erişdükçe. Yaʿnī ḳuvvet-i ḥayāliyyem ile ol gümüş endāmlu nihāl-ḳaddi taşavvur eyledükçe dil-i riḳḳat-engizim bir mertebe muẓtarib olur ki aniñ reşʿasından pāy-ı ʿaqlımda şebāt u ḳuvvet ḳalmayup tih-i cünūna fitāde olur. Bu keyfiyyet-i ʿucūbet leṭāfetinden [T, 92-a] ve ğarābet-i nezāketinden zuhūr eder lākin murād-ı ʿUrfī sīm-endām demekle yalñuz bu ʿucūbet olmayup belki gümüşüñ ṭabīʿatinde şayḳal-peẓir-i cilā olmaḳ mümkün olduğundan pāy-ı dilim ḳarār-ğāh bulamaz demekdür ki endām-ı maḥbūbın ğāyet düzlüğünü ve kemāliyle mücellā ve āyīne gibi şafvetini ve tenāsübini⁶⁵⁷ beyāndır.

به نیم جرعه چه شورست در دلم کویا
کز ان لب نمکین رشحه فتاده به جام

31. Be-nīm curʿa çi şūr-est der-dilem⁶⁵⁸ gūyā

Kʿez-ān leb-i nemekīn reşḥa ʿī futāde be-cām⁶⁵⁹

Nīm-cürʿa ile ve bir ḳatre şarāb nūş etmekle gönlümde ne şūr ve ne cūş u ḥurūş vardır zann olunur ki ol nemekīn olan leb-i maḥbūbdan ḳadeḥe bir reşḥa düşdi. Mollā ʿUrfī göñlini cāma ve reşḥa-yı leb-i maḥbūbı cürʿa-i şarāba teşbīh edüp cām-ı meye tuzlu şu işābet etdükde mevcūd [H, 78-a] olan şarābı ne ğüne şūr ederse benim gönlüm daḥı⁶⁶⁰ nīm-cürʿa ile şūriş-peẓir olur. Fiʿl-vāḳiʿ nemek şarābı şūr eder.

بدور حسرت او جام زهر می نوشم
که از نصیحت خاص و که از ملامت عام

⁶⁵⁶ nihāl -H.

⁶⁵⁷ ve tenāsübini -H.

⁶⁵⁸ der dilem : derd-i kem H.

⁶⁵⁹ be-cām : kām T.

⁶⁶⁰ daḥı -T.

32. Be-devr-i ḥasret-i ū cām-i zehr mī-nūšem

Geh ez-nasīḥat-i ḥāş u geh ez-melāmet-i ‘ām

Her iki “geh” vaḳt ma‘nāsına olan gāhdan muḥaffefdir. Ol maḥbūbuñ zamān-ı ḥasretinde ve eyyām-ı hicrinde⁶⁶¹ cām-ı zehr nūş ederim. Zıkr-i zarf⁶⁶² irāde-yi maẓrūf ḳabilindendir. Ya‘nī derūn-ı cāmıda olan zehri iḳerim. İki “ez” daḥı cām-ı zehri beyāndır. Ba‘zı kerre ḥavāşşıñ nuşah-ı pendinden ve ba‘zı kerre ‘avāmıñ melāmetinden gürūh-ı ‘ulemā ğayret-i cinsiyyetden āġāz-ı naşīḥat edüp zāt-ı şerīfūñūze lāyık olan terk-i maḥbūb edüp ifāde vü istifādeye meşġūl olmañız bā‘iş-i teraḳḳī-i dereceñiz olur derler ve cemā‘at-i [T, 92-b] ‘avām-ı en‘ām-endām muḳteżā-yı derd-i ḥased ile ta‘bīr⁶⁶³ ü ta‘yīb edüp kendü zu‘mınca şikāf-ı derīçe-yi va‘zdan ser-nümā-yı şūret-i dūstī olarak a‘ḳal-ı nāsdan iken mecnūn-ı şaḥrā-güzīn olmaḳ sezā{mıdır} diyü ḳaşd-ı teşhīr ile zebān-dırāz⁶⁶⁴-ı melāmet olur.

ز ذوق کشتن عرفی بغیرتم که چرا
چو کینه در دل بیرحم او کرفته مقام

33. Zi-zevḳ-i kuşten-i ‘Urfi be-ġayretem-ki çerā

Çu kīne der dil-i bī-raḥm-i ū girifte maḳām

‘Urfi’niñ ölmekligi zevḳinden reşḳ ü ḥased ileyim-ki niçün kīne vü ḥuşūmet gibi ol maḥbūbuñ bī-raḥm u bī-şefḳat olan gönlinde maḳām u menzil tutdı. Ya‘nī ‘Urfi’yi egerçi helāk edecek ammā şöyle helāk edeyim diyü gönlinde⁶⁶⁵ ḥayāl ü taşavvur etmededir. Ben ise bu vechle daḥı dil-i maḥbūba duḥūl eyledüġine ḥased ederim. İster ise nihāyetinde helāk muḳarrer olsun zīrā maḳşūd ancaḳ dil-i cānāna [H, 78-b] duḥūldür ve gerek maḥabbet cihetiyle ve gerek ḥuşūmet vechiyle.

ز تازیانه جورش سمند صبر منست
عنان فکنده چو فرمان شهریار انام

⁶⁶¹ hicrinde : hicretde T.

⁶⁶² zarf : ḫaraf T.

⁶⁶³ ta‘bīr : ta‘yīb T.

⁶⁶⁴ dırāz : dāz T.

⁶⁶⁵ gönlinde -T.

34. Zi-tāziyāne-yi cevreş semend-i şabr-i men-est

‘İnān fiğende çu fermān-ı şehriyār-ı enām

Ol maḥbūbuñ cevri tāziyānesinden ve cefāsı kaçmısından benim semend-i şabrım ve kümeýt-i şekībim dizgin bırakmışdır. Ya‘nī taḥammülüm qarā[r]-dāde olmayup beyābān qararı tutmuşdur. Şehriyār-ı enām ve pādīşāh-ı ḥavāşş u ‘avām olan ‘Alī-yi ‘ālī-tebār ḥazretleriniñ fermān-ı cihān-muṭā‘-ı każā-cereyānından bırakduğı gibi ya‘nī fermān-ı ‘Alī zuhūrında semend-i şabrım ne gūne ‘inān-fiğen olur ise yāḥud şehriyār-ı enāmıñ fermānı ne gūne muṭlaqu’l-‘inān olup her ne yere istese gider olduğı ve cemī‘-i ‘ālemdede fermān-ı ‘Alī cārī ve sārī oldu ise [T, 93-a] benim semend-i şabrım dağı tāziyāne-yi cevri maḥbūbdan bī-qarār olduğı cihetiyle bir yerde ārām edemeyüp dünyāyı devr eder. Mollā ‘Urfī medḥ-i maḥbūbdan münāsebetle güriz edüp sitāyiş-i Şāh-ı Velāyet’e şurū‘ eyledi.

زهی وجود سخاوت مشخص از کف تو
چنانکه ذات بصورت چنانکه شخص بنام

35. Zehī vüçūd-ı şehāvet muşahḥaş ez-kef-i tū

Çunān-ki zāt be-şūret çunān-ki şahş be-nām⁶⁶⁶

Taḥsīn ü hezār taḥsīn ve ne a‘lā ki şahāvet ve keremiñ vüçūdı seniñ kef-i nişār-mu‘ tādından müşahḥaş u mu‘ ayyendir. Ya‘nī eger seniñ mā‘il-i nişār olan dest-i kerem-peyvestiñ olmayaydı şehā mu‘ ayyen olup ne heye’ātda olduğı⁶⁶⁷ kimesne müşāhede edemezdin⁶⁶⁸. Öyle müşahḥaşdır ki zāt-ı şūret ile şahş-ı nām ile olduğı⁶⁶⁹ gibi fi‘l-vāқи‘ bir nesneniñ şūreti ve bir şahşın ismi olmasa derece-yi ta‘ ayyünden ba‘id olup vüçūdından ma‘lūm edinmek degül nev‘ ummā ḥaber vèrmek dağı muḥāl olur. Zirā nām u şūret ol māddeleñ evşāfidır, cemī‘-i eşyā ise vaşfiyla ma‘lūm olur mertebe-yi vaşfdan [H, 79-a] sākıt olan ta‘rif ü tebyinden dağı sākıtdır.⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ be-nām : niyām T.

⁶⁶⁷ olduğı : olduğı T.

⁶⁶⁸ edemezdin : edemezdi T.

⁶⁶⁹ olduğı -T.

⁶⁷⁰ Der-kenar (sayfa katlandığı için tam okunamıyor): Fi‘l-ḥaқиka ḥaқиayıq-ı eşyā sābit ü mevc[ūddur] lākin ālāt-ı ‘aql ile münfehım degüldür. Meş[elā] āteşi beyān murād eylesek kırmızıdır, [Yaқıcıdır:+H] tābidir

بود برات عطایت بدست هر فردی
چو نامهای عمل در حسابگاه قیام

36. Buved berāt-i ‘aṭāyet be-dest-i her ferdi

Çu nāmeḥā-yi ‘amel der-ḥisāb-gāh-i ḳiyām

Seniñ ‘aṭā vu iḥsāniñ berāti ve kerem-i bī-pāyāniñ senedi her ferdiñ elinde mevcūddur. Ḥisāb-gāh-ı ḳiyāmetdeki ‘amel-nāmeler gibi ya‘nī⁶⁷¹ ‘arṣa-yı maḥşerde herkesiñ elinde nāme-yi a‘māli mevcūd olduğı gibi seniñ berāt-ı iḥsānından bir kimesne şıfru’l-yed ḳalmamışdır, cemī‘-i ḥalk müstağraḳ-ı deryā-yı iḥsāniñ ve ğarḳa-yı muḥīṭ-i ‘aṭā-yı firāvāniñdır.

فشرده ذوق سخا در دل تو پا محکم
چو استقامت زر در خزینهای لیام

37. Fuşurde zevḳ-i seḥā der dil-i tū pā⁶⁷² muḥkem

Çu istiḳāmet-i zer der-ḥazīnehā-yi li’ām

Zevḳ-ı [T, 93-b] seḥā seniñ göñlünde ayağı muḥkem ṭayamışdır, le’imlerinñ ḥazīnelerindeki istiḳāmet-i zer gibi ya‘nī baḥīliñ defīnesinden altun ḥurūcı mümkün olmadığı gibi seḥā ve cömerdlik zevḳi dağı seniñ dil-i deryā-bāriñdan bir vechle zā’il olmaz zīrā fiṭrīdir. “Lā tebdīle li-ḥalku’llāh” remzince ḥalk olan ḥāletiñ izālesi müstaḥīldür.

بعهد عدل تو شاید که توأمان نشوند
صبیة و صبی اندر مشیمة ارحام

38. Be-‘ahd-i ‘adl-i tū şāyed ki tev’emān ne-şevend

şabiyye vu şabī ender⁶⁷³ meşīme-yi erḥām

diyü ta‘rīf eder [Sen ki cümle:+H] âteşün evşāfidır, zātı degüldür. Cemī‘-i eşyāda ḥāl böyledir. Lâkin erbāb-ı keşf [ḳatında: ḳāme H] münfehim ve ma‘lūmdur. Fe’efhem.

⁶⁷¹ ya‘nī -T.

⁶⁷² pā : bā H, T.

⁶⁷³ Ensari: c. 2, s. 292

ender : der H, T.

Seniñ zamān-ı ‘adliñde lāyıqdır ki ve münāsib olan oldur ki bir kız ve bir oğlan rahmler meşimesinde ikiz olmayalar zirā iktizā-yı te‘şir-i ‘adāletiñ oldur ki cemī‘-i aḥvālede i‘tidāl bulunup bir kimesne āḥer kimesneye te‘addī eylemeye. Bu taqdirce derūn-ı meşimede şabī vü şabiyyeye ġālib olmağla ta‘arruż eksük olmaz ve ekl ü şürbde birbirine müsāvāt bulunmaz. Andan için bir meşimede yā iki erkek yāḥud iki kız bulunur diyü {‘Urfī} da‘vā eder.

بنای دولت خصم تو سست و بی بنیاد
چو دوستی هوسناک و اعتقاد عوام

39. Binā-yi devlet-i ḥaşm-i tu sust⁶⁷⁴ u bī-bunyād

Çu düstī-i heves-nāk u i‘tikād⁶⁷⁵-ı ‘avām

Seniñ ḥaşmınıñ binā-yı devleti ve esās-ı salṭanatı gevşekdir ve temelsizdir. [H, 79-b] Heves-nāk olan yārān-ı bī-vefāların dostluğı ve hezār āšnālarıñ maḥabbeti ve ‘avāmıñ i‘tikād ve cūhelāniñ zu‘m-ı fāsidi gibi ya‘nī binā-yı devlet-i ḥuşamā-kemīne şarşar-ı ḳahrınla **Beyt**: “Kemīne şarşar-ı edbāra pāydār olamaz / Çınār-ı çarḥa çıḳarsa kedū-yı istidrāc” müfādınca ḥake yeksān olur. Erbāb-ı hevesin⁶⁷⁶ ve ‘avām-ı en‘ām-endāmıñ dostluğı ve i‘tikādı bir ednā ve ḥaḳīr mu‘āmele ile ber-bād u ḥarāb olduğı gibi.

دوام جاه تو آن عالمی که روزش را
نخیره ابد آید بیک دقیقه تمام

40. Devām-i cāh-i tū ān ‘ālemī ki rūzeş-rā

Zaḥīre-yi ebed āyed⁶⁷⁷ be-yek daḳīka temām

[T, 94-a] Seniñ devām-ı devletiñ ve ḳıyām-ı salṭanatıñ o ‘ālemdir ki anıñ rızḳı için ebed zaḥīresi tamām bir daḳīkada gelür. Ya‘nī āşār-ı devlet ü iḳbālīñ ve ‘alāmet-i devām-ı iclālīñ ol vaḳte dek mümtedd olup bāḳī olur ki ebed ta‘bīr⁶⁷⁸ olunan zamān-ki nihāyeti yok dēmekden ‘ibāretidir. İşte ol zamān ile seniñ zamān-ı devletiniñ beyninde bir daḳīka

⁶⁷⁴ tu sust : tust H.

⁶⁷⁵ ve +T.

⁶⁷⁶ hevesin : heves T.

⁶⁷⁷ ebed āyed : yedāyed T.

⁶⁷⁸ ta‘bīr : ta‘yīn T.

mesāfe qalur ve manşıbınıñ devāmı ebete müntheî olur ve ol vakte dek nişān-ı devletiñ bāqıdır demekdir. Ba‘zı nüshada “rūzeş-rā” yerine “der-devreş” vāki‘ olmuşdur. Yine ma‘nā beqāsını beyāndır. Lākin zaḥıre ve daḳıqaya rūzeş mülāyim olmaqla bu nüsha ihtiyār olunmuşdur. “Ebed” ile “āyed” beyninde cinās-ı ḥaṭ⁶⁷⁹ qaşd olunmuşdur.

درون مطبخ جاه تو مهر و ماه بود
دو قرص نان که یکی پخته و دیگر خام

41. Derūn-i maṭbaḥ-i cāh-i tū mihr u māh buved

Du ḳurş-i nān⁶⁸⁰-ki yekī puḥte est u diġer ḥām

Seniñ manşıbınıñ maṭbaḥında mihr ü māh iki ḳurş-ı nāndır ki biri pişmişdir ve biri henūz çigdir. Ya‘nī seniñ sofrā-i ‘amīmü’l-berekātında ol-ḳadar ḥayr u bereket vardır ki mihr ki cemī‘-i ‘āleme intifā‘ı var iken ol sofrada bir ḳurş-ı nāndır, sā‘ir ni‘metlere nazār ile cüzvī‘ü’l-menfa‘atdır ve māh ki cümle-yi [H, 80-a] kā’ināta maḥzā maḳūle-yi iksīr iken henūz nā-puḥte ve ḥvān-ı behişt-‘unvāniña nihāde olmaqla nā-sezā bir ḳurş-ı nāndır. Mihriñ nef‘i ‘azīm ve rengi surḥ-ı zerd-nümā olmaqla nān-ı puḥteye ve māhiñ luṭfi andan dūn ve rengi mā‘il-i beyāz olmaqla Mollā ‘Urfī nān-ı nā-puḥteye teşbīh eylemişdir. “Derūn”uñ “maṭbaḥ”a izāfeti be-ma‘nā “fi”dir.

زبان حادثه را کی قضا تواند بست
اگر بحجت تیغ تو ندهدش الزام

42. [T, 94-b] Zebān-ı ḥādişe-rā key ḳazā tevāned best

Eger be-ḥuccet-i tiġ-i tū ne-d’hedeş ilzām

Ḥavādişāt-ı rüzgārıñ zebānını ḳazā nice baġlayabilürdi ger seniñ tiġ-i bī-dirīġiniñ ḥuccet ü delili ile aña ilzām vèrmese idi ya‘nī mezālīm-i ‘ibādu’llāh rüy-ı zemīnden bi’l-külliyeye mündefi‘ olup zā‘il olmaz idi, eger seniñ şemşir-i ḳazā-te’sīrinüñ ḥavfi olmayadı.

⁶⁷⁹ cinās-ı ḥaṭ : cināl-ı saḳaṭ T.

⁶⁸⁰ nān: nām H.

ز زخم نشتر فصّاد انتقام تو شد
درون حادثه پر خون چو شیشه حجام

43. Zi-zaḥm-i neşter-i faşşād intiḳām-i tū şud

Derūn-i ḥādise pur-ḥūn çu şīşe-yi ḥaccām

“Faşşād intiḳām” vaşf-ı terkībī aḳşāmındandır, şıfat-ı neşterdir. Seniñ faşşād intiḳāmlu ve ḳan alıcı fikrlü olan neşter-i şemşiriniñ zaḥmından ḥavādişātın derūnı şīşe-yi ḥaccām gibi pür-ḥūn oldı. Ya‘ nī ḥaccām eṣnā-yı ḥacāmetde ḥūn ile şīşeleriñ leb-ā-leb eylediği gibi ḳan alıcınıñ ḥūn-efşānlığı meşrebiyle ṭabī‘at-gīr olan şemşiriñ daḥı dil-i ḥādiseye bir zaḥm-ı ḥavf ve bīm açdı-ki derūnı leb-rīz-i ḥūndur. Derūn pür-ḥūn olmaḳ şiddet-i efkāra mübtelā olmaḳdan kināyedir, ḥavādiş daḥı ḥükmini icrā edememekle ḥaste-derūndur demekdir.

حروف قدر ترا صورت فلک صفر است
که عکس قاعده پایین فتاده از ارقام

44. Ḥurūf-i ḳadr-i tū-rā şūret-i felek şıfr est

Ki ‘aks-i ḳā‘ide pāyīn futāde ez-erḳām

“Pāyīn futāde” ‘aks-i ḳā‘ideyi beyāndır, ḥilāf-ı ma‘hūd demekdir. Seniñ ḳadr ü mertebeniñ ḥarflerine felegiñ mükevver olan şūreti bir şıfr-ı ḥaḳāret-[H, 80-b]eşerdir ki ol daḥı ḳā‘ide-yi maḥāsibiniñ⁶⁸¹ ‘aksi üzre erḳāmdan gèrüye ve aşığa düşmüşdür. Ya‘ nī satır-ı raḳamda gèrüye şıfr⁶⁸² vaż‘ olınsa bī-hūde olup dāḥil-i ḥisāb olmadığı gibi [95-a] seniñ ḳadr ü menzilet-i bülendiñ⁶⁸³ yanında⁶⁸⁴ cirm-i felek ol-ḳadar bī-i‘tibārdır. Murād-ı Mollā ‘Urfī ḳadr-i bülende nisbetle dā‘ire-yi felegi iki vechle taḥḳīr eder. Biri şıfr cirmle, biri nā-ber-cā ve nā-be-maḥall olmaḳla ya‘ nī seng-i eyvān-ı ‘ālī-ṭaḳ ḳadr ü menziletiñ hem felekden büzürg-ter ve hem nizām u intizāmı⁶⁸⁵ ārāyişi mā-lā-keḷāmı çarḥdan ziyāde ber-cā vu tamāmdır.

⁶⁸¹ maḥāsibiniñ : maḥāsiniñ T.

⁶⁸² şıfr -T.

⁶⁸³ bülendiñ : bülend T.

⁶⁸⁴ yanında : bābında H

⁶⁸⁵ intizāmı -T.

بعهد عدل تو كز كحل شیر همچو غزال
بخون كرك سپاه است دیده اغنام

45. Be-‘ahd-i ‘adl-i tū k’ez kuḥl-i šīr hem-çu gāzāl

Be-ḥūn-i gurg siyāh est dīde-yi aḡnām

Seniñ zamān-ı ‘adlūnde arslan sürmesinden çeşm-i gāzāl zīnet-pezīr olduğu gibi ḥūn-ı gürg ile aḡnāmıñ dīdeleri daḡı siyāhdır ve ārayış-gīrdır. Küḥl-i šīr iki vechle ḡayāl olunur. Biri bu ki ‘adālet sebebiyle gāzāl šīre ḡālib olup ba‘de’l-helāk ḡubār-ı ḡāki ola yāḡud šīr gāzāle ta‘arruz edemeyüp ‘arz-ı maḡabbet etmekle gāzāl müšāhede-yi cemāl-i šīr étdükçe çeşmine nūr u fer gelür demek ola ki⁶⁸⁶ ‘örf-i nāsda daḡı kişi ‘alāḡası olan kimesneyi bir az zamān görmese izḡār-ı iştıyāḡ ešnāsında gözümde tūtiyādur diyü başt-ı maḡāl éder. Ḥūn-ı gürg daḡı küḥl-i šīr gibidür lākin siyāḡa nazār ile evvelki ma‘nā münāsibdir Allāhu a‘lem.

خلاف قاعده صیاد پیشگان شاید
که پرورد باهنک صید باز حمام

46. Ḥilāf-ı ḡā‘ide şayyād-piḡegān şāyed

Ki perverend be-āheng-i şayd-i bāz ḡamām

“Āheng” “şayd”a ve “şayd-i bāz”a muzāfdır. “Bāz” ḡamāma muzāf degüldür. Bu beyt⁶⁸⁷ ma‘nāda⁶⁸⁸ “be-‘ahd-i ‘adl-i tū” cümlesine ma‘tūfdur ki seniñ ‘adliñ zamānında ‘ādetā olan ḡā‘ideniñ ḡilāf u ‘aksine şayyād-piḡe olanlar münāsibdir ki şebbāz şaydınıñ ḡasdıyla [T, 95-b] kebūter besleyeler ya‘nī eger şayyādlar ve şāhinciler kebūter ile [H, 81-a] ḡoḡan şayd éderler ise mümkündür zīrā seniñ eyyām-ı ma‘deletiñde zu‘afā aḡviyāya her vechle ḡālibdir ve zālimler ḡüseste bāz ve künc-i hirāsda ve peyḡüle vü iḡtifāda ser-be-zemīn-i ḡacālet olup pā-beste-yi zencīr-i baḡāletdir.

⁶⁸⁶ ki -H.

⁶⁸⁷ beyt : beytde H.

⁶⁸⁸ ma‘nāda -H.

شہا بیزم تو چون این قصیدہ بر خوانم
 کہ ملک نظم ز فیضش گرفته است نظام
 سزد بجائزہ با جیب پر درم کر چرخ
 بدوشم افکند این جامہ ز مرد فام

47. Şehâ be-bezm-i tû çun in kaşîde ber-h^vânem
 Ki mülk-i nazm zi-feyzeş girifte est nizâm

48. Sezed be-câ'ize bâ-ceyb-i pur-direm ger çarḥ
 Be-düşem efgened in câme-yi zumurrud-fâm

Bâ'-i "be-câ'ize" be-ma' nâ muḳâbele, bâ-yı "ceyb-i pur-direm" şıladır. Câ'ize muḳâbili direm ile mâlî olan ceypiyle demektir. Bâ'-i ceyb câme-yi zümür-rüd-fâm{a} müte' allıḳdır. Ey şâh-ı devlet-sipâh ve ey dilâver-i sa'âdet- asker seniñ bezm-i şeref-i ḥuddâmında çün-ki bu kaşîdeyi okuyam öyle kaşîde ki nazm memleketi anıñ feyzinden ve eşer-i yümninden nizâm u intizâm tutmuşdur. Ol maḥalldede lâyıḳdır ki câ'ize ve şıla-i şî'r olmak üzere çarḥ bu zümür-rüd renglü olan câme-yi âsmânın ceybini diremle mâlî edüp benim düşüme bıraḡup ve ilbâs eder ise. Murâd-ı Mollâ 'Urfî benim bu ikrâma liyâḳatim iki vechledir, biri ḡâyet-i eş'ârımıñ leṭâfetinden ve biri daḡı seniñ vaşf-ı şerîfiñ olduğundan. İkinci ma' nâ "be-bezm-i tû" demekle işâret vardır.

همیشه تا ز دم عنكبوت پرده صبح
 بود لعاب لوامع تنیده بر ایام
 بجای شربت مقصود خصم جاه ترا
 لعاب افعی تیغ نو باشد اندر کام

49. Hemîşe tâ zi-dem ' ankebût-i perde-yi şubḥ
 Buved lu'âb-ı levâmi' tenîde ber-eyyâm

50. Be-cây-i şerbet-i maḳşûd ḥaşm-i câh-i tû-râ
 Lu'âb-i ef'î-i tîḡ-i tû bâşed ender kâm

“Ankebūt-i perde-yi şubḥ” kuruş-ı âftâbdır. “Lu‘âb-ı levâmi‘” ḥaṭṭ-ı şu‘â‘ıdır ki cirm-i âftâbdan zuhūr eden rişte-yi nūrânilerdir. ‘Ankebūt münâsebetiyle [T, 96-a] lü‘âba teşbih olınmıştır ki örümcek perde-keş olmak şayd-ı meges için dâm kırmak murâd eyledükde kendüsinden zuhūr eden silk-i bârikdir. [H, 81-b] Mâdâm-ki şubḥ perdesiniñ ‘ankebūtı olan âftâb-ı ‘âlem-tâbın teneffüsinden lem‘a ve aş‘alarıñ lü‘âb u şalyası eyyâmıñ üzerine şalduqça⁶⁸⁹ maqşûd u murâd şerbeti yerine seniñ câh u manşibiñiñ⁶⁹⁰ ḥaşmıñıñ damağında seniñ ef‘î-i tiğiniñ lu‘âbı ve zehri olsun ve a‘dâ-yı bed-siriştiñ ilâ yevme’l-kıyâm seniñ şemşir-i kâzâ-te’sîriñ ile bürîde-gelû ve maqṭû‘u’r-re’s olsun. **Temmet**⁶⁹¹.

[6. KAŞİDE]

Der sitâyiş-i Ḥâzret-i ‘Alî-yi velî kerrema’llâhu vechehû ve raḍıya’llâhu te‘âlâ ‘anh

ای مرتفع ز نسبت ذات تو شان علم
کلک کهر فشان تو رطب اللسان علم

[Mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün]

1. Ey murtefi‘ zi-nisbet-i zât-i tû şân-i ‘ilm

Kilk-i guher-feşân-i tû raṭbu’l-lisân-i ‘ilm⁶⁹²

Ey zât-ı ma‘rifet-şifât⁶⁹³, seniñ zâtıña intisâbı olmağla mürtefi‘dir. Şân-ı ‘ilm seniñ gevher-feşân olan ḥâme-yi ma‘ârif-nüvis-i dehân-ı ‘ilmiñ lisân-ı merṭûbı ve zebân-ı teridir. Ya‘nî seniñ münâsebetiñle kâdr ü şân kuvvet-i nâṭıka bulmuşdur ve seniñ kilkiñ tercümân-ı ‘ilmdir. Eger kâlemiñ olmasa ‘ilm ebkem kâlırdı ki⁶⁹⁴ “Ene medînetü’l-‘ilm ve ‘Aliyyün bâbuhâ” bu vaşfa şâhiddir. Şûret-i kilk zebân hey’etinde olmağla yerâ‘a-i ‘Alîyye’l-Murtezâ raḍıya’llâhu ‘anh ‘ilmiñ kelâm-ı ḥikmet ile merṭûb u nem-nâk olan

⁶⁸⁹ şalduqça : şarılduqça H.

⁶⁹⁰ manşibiñiñ : manşibiñ T.

⁶⁹¹ Temmet -H.

⁶⁹² Der-kenâr: Ey memdûḥ-ı zât-ı şerifiñe intisâbdan ‘ilmiñ mâlı ve şanı bülenddir ve güher-feşân-ı kâlemiñ raṭebü’l-lisân-ı ‘ilmdir +H

⁶⁹³ Der-kenâr: “Ma‘rifet-şifât” vaşf-ı terkibi âksâmındandır, zâtın şifâtıdır.

⁶⁹⁴ ki -T.

lisânına teşbîh olunmuştur. Fi'l-vâқи' esnâ-yı kitâbetde midâd-âlûd oldukça lisân-ı merṭûb olduğı vâziḥdir. Ḥafî buyurilmaya {ki} Mollâ 'Urfî gerek bu kaşîdede ve ğayrı eş'ârda Ḥazret-i Şâh-ı Velâyet [T, 96-b] ḥaḳḳında irâd eyledükleri kelâm cümle dereceyi velâyet aşḫâbına ve sâ'ir ehlu'llâha nisbet ve nazâr iledir yoḥsa gürûh-ı enbiyâ-yı kirâm a'leyhime's-şalevâtu⁶⁹⁵ ve's-selâm mertebesine şümûlen degüldür. Meşelâ "Ey murtefi' zi-nisbet-i zât-i tu şân-i 'ilm" maẓmûnından fehm olunan ma'nâ ki güyâ sen cümle nâsiñ a'lemisiñ, âḥâd-ı beşerde ve efrâd-ı insânda senden fâzıl-ter bir kimesne yoḳdur demek ola. İşte bu da'vâda [H, 82-a] murâd-ı Mollâ⁶⁹⁶ 'Urfî enbiyâ-yı kirâmdan ve mürselîn-i Rabb-i enâmdan mâ-'adâ olan kimesnelere nazâr iledir ve cümle eş'âr-ı edeb-şi'ârında daḫı bu maḳşûddur. Zîrâ ṭab'-ı istiḳâmet-medârı [ve idrâk-i] kemâl-i âşârı⁶⁹⁷ ḳarîne-yi ḥâldir ve medâyiḥ-i sultân-ı kavneyn⁶⁹⁸ ve menḳıbet-i Resûlü's-şakaleyn şalla'llâhu te'âlâ⁶⁹⁹ a'leyhi ve sellemdür. Çâk çâk ve ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm eyledüğü ḳarîne-yi maḳâldir ve menâḳıb-ı 'Urfî taḫrîr eden erbâb-ı kemâl ehl-i sünnet ü cemâ'atden olduğını keşîde-yi miştar-ı yaḳîn eylemişdir ve ekşeriyâ medḥ-i cenâb-ı Murtezâ ile meşğûl olduğı yâ ṭarîḳa-yı pîşvâ-yı meslegi olduđı⁷⁰⁰ cihetindedir ki 'Urfî erbâb-ı ṭarîḳden dervîşân zümresinden olduğı mu'ayyendir ve ekşer ṭarîḳatiñ pîşvâsı Ḥazret-i 'Alî olduğı daḫı bedîḥidir yâḥud meşhed-i sa'âdetleri kendü vilâyet ve⁷⁰¹ diyârları ḳurbında olduğındandır ki herkes civârında bulunduğı zât-ı şerîfe tevessül edegelmişdir⁷⁰². Meşelâ ehl-i Mekke şabâḥ u revâḫda "yâ beyt" nidâsıyla zemzeme-perdâz-ı recâ ve aşḫâb-ı Yeşrib "yâ Resûla'llâh" şadâsıyla leb-cünbân-ı istirḫâm u istid'â eyledükleri [T, 97-a] gibi bu cihetle nâzıma ḥavâle-kün-i deste-çûb-ı melâmet olmak çendân lâyıḳ u çesbân degüldür zîrâ bir şey' zıkr eylemek ḥod mâ-'adâyı münâfi degüldür. Şâyân-ı ehl-i kemâl olan dîde-yi kemâl ile ve ḥüsn-i nazâr ile medd-i nigâh-ı merḥamet eylemekdir.

ای ساکنان مصر معانی بحسن عقل
نادیده یوسفی چو تو در کاروان علم

⁶⁹⁵ şalevâtu -H.

⁶⁹⁶ Mollâ -H.

⁶⁹⁷ Der-kenar: "kemâl-i âşâr" vaşf-ı terkîbî aḳşâmındandır ve idrâkiñ şıfatıdır, kemâl-âşârlu olan idrâki demektir.

⁶⁹⁸ kavneyn : güzîn T.

⁶⁹⁹ te'âlâ -H.

⁷⁰⁰ olduğı -T.

⁷⁰¹ ve -T.

⁷⁰² edegelmişdir : edegelmişlerdir H.

2. Ey sākinān⁷⁰³-i Mıṣr-ı me‘ānī be-ḥüsn⁷⁰⁴-i ‘aql

Nā-dīde Yūsufī çu tū der-kārvān-i ‘ilm

“Be-ḥiss-i ‘aql”daki bā “fī” ma‘nāsına olduğu şüretde ma‘nā böyle olur ki: Ey vücūd-ı ḥamiyyet-mevdūd, ma‘nalar Mıṣr’ında⁷⁰⁵ sākin olanlar ḥiss-i ‘aql ve farṭ-ı zekāda senüñ gibi bir Yūsuf’ı kārvān-ı ‘ilmde görmemiştir ve⁷⁰⁶ bā-isti‘ānet için olur ise sākinān-ı Mıṣr-ı ma‘ānī vāsıta-yı zihni ile ve kendülerindeki kuvvet-i [H, 82-b] derrāke i‘ānetiyle kārvān-ı ‘ilmde ve gürūh-ı ehl-i dānişde seniñ gibi bir Yūsuf görmemiştir. Lākin bu faḳīriñ müṭāla‘a-i saḳāmet-medārına göre bā’-i müvaḥḥide-yi taḥtāniyyeniñ fetḥi ve ḥā’-i mühmeleniñ zammı ve sīn-i mühmeleniñ sūkūnı ile be-ḥüsn⁷⁰⁷-i ‘aql olup kārvān-ı ‘ilmde ḥüsn-i ‘aqlıla muttaşif seniñ gibi bir Yūsuf-ı ḥurşid-ṭal‘at görmemiştir diyü ma‘nā vèrmek mülāyimāt-i elfāz ziyādeliği cihetiyle daḥı enseb görünür.

سلطان دین علی که شصت کمال اوست
هر ناوکی که یافت کشاد از کمان علم

3. Sulṭān-i dīn ‘Alī ki şeṣt-i kemāl-i ū’sṭ

Her nāveki ki yāft guşād ez-kemān-i ‘ilm

“Şaṣṭ” gerek şād ve gerek sīn ile bir kaç ma‘nāda müsta‘emeldir. Lākin bu maḥallde pāy-serin⁷⁰⁸ tutan baş parmak ile şehādet parmağıdır. Taḥt-gāh-ı dīniñ sulṭān[1] Ḥāzret-i ‘Alī-yi ‘ālī-menḳıbetdir ki [T, 97-b] anıñ kemāliniñ şaṣṭındandır. Kemān-ı ‘ilmde her ne kadar oḳ guşād buldı ise ve atılıp çıḳdı ise fi’l-vāḳi‘ ekşer ‘ulūmuñ binā vu ḳavā‘idi ve bünyād u esāsı anlarıñ guftār-ı dürer-bārlarındaki işāretü’l-laṭīfe üzerine⁷⁰⁹ mebnīdir⁷¹⁰ demektir⁷¹¹.

⁷⁰³ sākinān : şāh-ı kenān T.

⁷⁰⁴ ḥüsn : ḥiss T.

⁷⁰⁵ Der-kenār: Mıṣr-ı ma‘ānī sākinleri kārvān-ı ‘ilmde ḥüsn ve ‘aql ile saña memāşil bir gün görmemişlerdir yāḥūd ḥüsn-i ‘aqlıda ‘ilm-i kināye ṭarīḳiyle metā‘dan Ken‘ān olındığına kārine kārvān işbātıdır ya‘nī bir ḳāfile ki metā‘ları ‘ilm olup Mıṣr-ı ma‘ānīde bār-efken-i ma‘lūmāt olurlar ol ḳāfilede seccāde-nişin sencileyin bir ‘aql ve fehmi nāzenin Yūsuf görülmemiştir -T.

⁷⁰⁶ ve -H.

⁷⁰⁷ ḥüsn : ḥiss T.

⁷⁰⁸ serin : kirişin T.

⁷⁰⁹ üzerine : üzre T.

⁷¹⁰ mebnīdir : mübtenīdir T.

جیب و کنار عقل ز کوهر لبالبست
تا باز کرده لب کوهر فشان علم

4. Ceyb u kenār-i ʿaql zi-gevher leb-ā-leb-est

Tā bāz kerde ʿī leb-i gevher-feṣān-i ʿilm

ʿAqlıñ koyını ve koltuğı incüden toptoludur. Seniñ gevher-feṣān olan ʿilm dudadıñı açalıdan berü yaʿnī āṣār-ı nuṭq-ı şerifıñ ve zāde-yi ṭabʿ-ı münifıñ zuhūr u bürüz edeli zat-ı ʿaql māye-dār-ı gevāhir ve şāhib-i nişāb-ı cevāhir olmuşdur yoḥsa muḳaddemā kīse-yi ʿaql kef-i tehī-devān ve dest-i bī-hūde-pūyān gibi eṣer-i güherden teng-māye ve dirhem ü dīnār-ı ʿilm ü şuʿürdan endek ser-māye idi.

سلک عقول و نظم جواهر بباد رفت
تا صیبت کوهر تو پرآمد ز کان علم

5. Silk-i ʿuḳūl u nazm-i cevāhir be-bād reft

Tā⁷¹² ṣīt-i gevher-i tu ber-āmed zi-kān-i ʿilm

[H, 83-a] “Silk-i ʿuḳūl”dan murād ḥükemānıñ işbāt eyledükleri ʿuḳūl-ı ʿaşeredir. Yaʿnī incüye müşābih olan ʿuḳūl-ı ʿaşere ve cevāhir düzilmiş olan silk ü rişte bāda gitdi ve bī-kıymet ü bī-iʿtibār oldu. Seniñ gevher-i zātınıñ ṣīt ü şadāsı maʿden-i ʿilmden zuhūr edeliden berü yaʿnī ey faḥr-i dūdman-ı ehl-i ʿabā, seniñ vücūduñ ḳadem-nihāde-yi dāʿire-yi imkān olup gevāhir-i ʿilm-i şuʿle-bārınıñ ve cevāhir-i girān-ḳadr-i guftārınıñ şöhreti āfāḳ-gīr olalıdan berü cevāhiriyan-ı çārsū-yı maʿrifet ʿuḳūl-ı ʿaşereye ve sāʿir-i esnāf⁷¹³ cevāhir-i şaʿşaʿa-endāza vechen mineʿl-vücūh rağbet ü iʿtibār etmezler.

پیش از وجوب و سلب فلک بود ذات تو
در بطن صنع نادره زا توآمان علم

⁷¹¹ demekdir -H.

⁷¹² tā: nā T.

⁷¹³ eşnāf -T.

6. [T, 98-a] Pîş ez-vucûb u⁷¹⁴ selb-i felek bûd zât-i tû

Der-baṭn-i şun^c-i nâdire-zâ tev'emân-i ^cilm

Felegiñ vucûb u selbi ve ^câlem-i kevn ü fesâdîñ redd [ü] kabûlinden evvel seniñ zât-ı ma^crifet-şifâtîñ nâdire toğurucu şun^cuñ baṭnında ^cilmiyle⁷¹⁵ tev'em ve ikiz idi. Ya^cnî gûşe-yi medârisde icâb u selb mes'eleleri henüz ta^clîm ü ta^callüm olunmazdan muḳaddem ve kütüb-ḥâne-yi ekvânda maṭlab-ı lâ vu ne^cam daḡı nigâşte-yi şaḡife-yi resâ'il kılınmazdan aḡdem seniñ vucûd-ı ma^crifet-sûduñ ^cilm ile me'âli ve hem-reng ü zât-ı daḡa'îk-simâtîñ keffe-yi mîzân-ı şun^cda dâniş ile hem-seng idi ve ba^czı nüshada "pîş ez-vucûd u şulb-ı felek bûd zât-i tû" vâқи^c olmuşdur⁷¹⁶. Bu taḡdîrce ma^cnâ-yı felegiñ şulbınıñ vucûdından evvel ya^cnî henüz cevfi-î âsmân ma^cdûm iken demek olur. Bu ma^cnâya nazar ile "tev'emân-i ^cilm" olmasından [olmalarında] çendân leṭâfet bulunmaz ve lafz-ı ^cilm gâyet-i luṭfdan tehî ḡalur. Lâkin vucûb u selb ıṣṭilâḡat-ı mantıḡiyyinden olup edevât-ı ^culûmdan olmaḡla tev'emân-ı ^cilm bi-ḡasebi'l-ma^cnâ evceh ve ercaḡ olmaḡla [H, 83-b] iḡtiyâr-kerde-yi faḡîr-i ḡalîlü'l-bizâ^c a olmuşdur.

امكان اكر نه تكيه زدى بر وجود تو
كى داشتى تحمل بار كران علم

7. İmkân eger ne tekye zedî ber-vucûd-i tû

Key dâştî teḡammul-i bâr⁷¹⁷-i girân-i ^cilm

Şûret-i imkân ve vucûd-ı kevn ü mekân⁷¹⁸ eger seniñ vucûduñ üzre i^ctimâd édüp ṭayanmaya⁷¹⁹ idi bâr-ı girân-ı ^cilme nice⁷²⁰ taḡammül ṭutup ṭâḡat getürür idi? Ya^cnî eger⁷²¹ seniñ ḡuvvet-i ṭab^c-ı şerîfiñ ve [T, 98-b] ḡudret-i nihâd-ı münîfiñ zamân-ı taḡammül ve ṭâḡat olmayaydı imkân-ı bâr-ı mâye-dâr-ı ^cilme teslîm-i dūş édemezdi.

⁷¹⁴ ve -T.

⁷¹⁵ ^cilmiyle : ^cilm T.

⁷¹⁶ Der-kenâr: Eger-çi vucûd-ı şulb-ı felek baṭn u nâdire-zâ ve zât u tev'emâna mülâyimdir ve-lâkin binâ-yı ḡaşıde ^cilm redifindedir pes ^cilme mülâyim olan elfâz ki vucûb ve selbdır, aña mürâ'ât olunmaḡ evlâ göriniyor yoḡsa vucûd-ı şulb nüshası ^cind-i ferde ḡalaṭ degüldür.

⁷¹⁷ bâr : yâr T.

⁷¹⁸ İmkân eger seniñde : -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷¹⁹ ṭayanmaya : ṭanmaya T.

⁷²⁰ Niceye muteḡammül olurdu : -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷²¹ Der-kenâr: Ya^cnî nefsi-î imkânîñ bu girân-^cilm bârına taḡammül eylemesi seniñ vucûdın inkârdır +H

Bunuñ mişâli⁷²² hâricde bir cevherî-i teng-ser-māye on biñ altun bahālu bir⁷²³ elmāsı pādīşāh-ı vaḳte fūrūḡt ederim zu‘mıyla müşteri olup bahāsını vērür. Eger bu ḡayāl olmasa yāḡud šāh tarafından kendüsine sipāriş olup girān-bahā cevher getürdükde kıymeti her ne ise vērİLür diyü kendüsine tenbīh ü taḳviyet olunmasa ol-ḳadar altun vērüp vaż‘-ı ḡoḳḳa-i temellük edemedügi gibidir.

دست مجردات ستون زنج بود
آنجا که فطرت تو زند سایبان علم

8. Dest-i mucerredāt sūtūn⁷²⁴-i zenaḡ buved ān-cā ki fiṡrat-i tū zened sāyebān-i ‘ilm

“Dest sūtūn-ı zenaḡ buved” iştīlāḡāt-ı A‘cām’dandır, maḳām-ı ḡayretde ve tefekkürde diyecek yerde ḡarb-ı meşel⁷²⁵ olunur. **Nābī**: “Engüşti kimin degdi diyü ḡabḡab-ı yāre / Destim zenaḡ-ı fikre sūtūn eyleme yā Rabb”. Mücerredātın eli ve ḡudsiyyānın enāmili kemāl-i istiḡrāḳlarından⁷²⁶ ve ḡāyet-i ta‘accüblerinden çeñelerine sūtūn olur ve maḳām-ı ḡayretde⁷²⁷ pā-ber-cāy-ı ḳıyām olurlar, ol maḡalldeki seniñ fiṡrat u ḡilḳatūñ sāyebān-ı ‘ilm ḳura ve ḡarb-ı ḡıyām-ı dāniş eyleye. Ya‘nī ber-muḳteżā-yı fiṡrat-ı şu‘ūr her ne zamān-ki sen mübāḡaşe-yi ‘ilm ü ma‘rifet edüp ḡayme-yi bülend-sūtūn-ı ma‘nāyı pā-ber-cāy edesin. Ol sāyebān-ı ‘arş-‘unvānın kibr ü [H, 84-a] irtifā‘ından sākinān-ı ‘ālem-i melekūt ve müderrişān-ı zevāyā-yı lāḡūt ḡayrān olup kemāl-i ta‘accüblerinden ellerini çeñelerine ṡayayup maḳām-ı istiḡrābda ḳalurlar.

علمست جان هر که بود معنوی نهاد
آلا فطانت تو که کردیده جان علم

9. ‘İlm-est cān-i her ki buved ma‘nevī-nihād İllā faṡānet-i tū ki gerdīde cān-i ‘ilm

⁷²² mişâli : emşâli H.

⁷²³ bir -H.

⁷²⁴ Der-kenar: “Mücerredāt” “sūtūn”a muzād degüldür.

⁷²⁵ meşel -H.

⁷²⁶ istiḡrāḳlarından : istiḡrāblarından H.

⁷²⁷ ḡayretde : ḡayretdeki T.

[T, 99-a] Cümle ma‘nevî-nihâd ve cism-lâfîf olanların cân u rûhı ‘ilmdir, illâ seniñ fe‘ânetiniñ ve ‘aқılluluđınıñ cânı⁷²⁸ ve rûhı degüldür zirâ seniñ fe‘ânetiniñ ‘ilmiñ cânı olmuşdur. Ya‘nî cemî‘-i pāk-zād ve le‘âfet-nijād olanlaruñ şeref ü қadri şāhib-‘ilm olduklarındandır. Lākin seniñ zāt-ı le‘âfet-simātınıñ şanı ‘ilmden nāşî bülend degüldür, belki şān-ı ‘ilm ve қadr-i dāniş seniñ eşer-i fe‘ânetindendir zirâ sen eger taraf-ı ‘ilme havāle-yi nazar-ı iltifāt eylemeseñ bu қadar kesb u⁷²⁹ şān ve taḥşil-i ‘unvān eylemez idi. Fi’l-ḥaқıka ‘ilm-i resmî ‘avārızāt-ı ‘uқıldan olmağla şiddet-i ‘ilm қuvvet-i ‘aқla tevāқkuf eder ve Ḥazret-i Cenāb-ı Velāyet-me’āb ve kerāmet-intisābıñ gerek қuvvet-i ‘ilmi ve gerek қuvvet-i ‘aқlı ne rütbe olduğı müstağnî ‘ane’l-beyāndır.

ذات تو اعتدال و ارسطو مزاج عقل
عقل تو مغز و جوهر كل استخوان علم

10. Zāt-i tu i‘tidāl u Eristū mizāc-i ‘aқl

‘Aқl-i tū mağz u cevher-i kull ustuh‘ān-i ‘ilm

“Eristū”, Arestō Ṭālis’in muḥaffefidir⁷³⁰. Mu‘allim-i Evvel ve re’is-i meşā’indir. Yüz cildden ziyāde taşnîfi vardır ki ārāyiş-i dolāb-ı i‘tibār-ı rüzgār olmuşdur. Pederi ṭabībdir. Yedi yaşında iken ‘ilm-i naḥvı⁷³¹ ve ‘ilm-i şi‘ri tekmil édüp Eflātūn’uñ dersine ḥazır olmuşdur ve yigirmi sene ‘ale’t-tevālî mülāzemeti vardır. Her-çend ki ḥalka-yı meclis-i derse қādime-cünbān olup dāhil olsa Eflātūn “қad⁷³² ḥazaru’l-‘aқl fe-tekellemū” diyü sā’ir telāmiẓeye esmā‘-ı sitāyiş-i Aristo eder imiş [H, 84-b] ve Eflātūn irtihālinden soñra tedris-i ḥikmete kendüleri қā’im olmuşdur ve seksen yıl bu sarāy-ı köhne-ṭāқ-ı fenāda murabba‘-nişin-i şadr-ı zindegānî olmuşdur [T, 99-b] diyü şāhib-i Ravza⁷³³-i Ḥaṭīb-i

⁷²⁸ Müsteşnādır ki ma‘nevî nihād iken cân-ı ‘ilm olmayup belki ‘ayn-ı cân olmağın bir āḥir şeyin cânı olmaқ lāzım geldiğinde ‘ilmiñ cânı olmuştur : -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷²⁹ ve -H.

⁷³⁰ Der-kenar: Aristo’nuñ pederi Niқomāḥus’dur. Nazar-ı fikri irşād-ı ilāhīyle ḥavāşş-ı aḥcārı ma‘lūm edinüp ḥalka tefhīm için Kitābu’l-Eḥcār nāmında bir [kitāb:-H] te’lif édüp altı yüzden ziyāde ḥacerin ḥāşşasını beyān eylemişdir. Yedi yaşında iken Eflātūn’a pederi teslim eyledüğini Kelim [Ḥakim:H]-i Şehrīstānī naқl eder. Yigirmi seneden ziyāde mezbūrdan oқuyup İştımāḥis [İştımācins:H], İştımāṭis, Milāṭis, İşnūtās nāmında ilm-i sihrde dört kitāb yazmışdır. ‘İlm-i ḥurūfda kitāb-ı İdrīs’e şerḥ yazup ‘ilm-i mantıқı evvel [bu:+H] peydā édüp beş sene İskender’e üstāzlıқ eyledi ve altmış sekiz sene ‘öm[ri] olduğını Behcetü’t-Tevāriḥ şāhibi nigāşte-yi şāḥife beyān eylemişdir.

⁷³¹ naḥvı : nücūmı T.

⁷³² қad : қadr T.

⁷³³ Der-kenār: Zāt-ı pākiñ fażl u ‘ilmde ol mertebe-yi büleñdir ki meşelā fażl mi‘zācı müştemil ber vekeb olsa Aristo-mi‘zāc olup zātın ol ḥarāciñ i‘tidālī olur ve ‘ilm-i mağz ve üstuh‘ān şāhibi bir ceset

Bağdādī zıkr eyledi. **Ma‘nā-yı beyt:** Seniñ zātıñ i‘tidāldir ve zāt-ı Aristo mizāc-ı ‘aqlıdır. Seniñ ‘aqlıñ ma‘zūlīdir⁷³⁴ ve ‘aql-ı Cibril ‘aleyhi’s-selām üstühvān-ı ‘ilmdir. İ‘tidāl-i mizācda ifrāt u tefrīt miyānesinde olan hālet-i memdūhadır. Ya‘nī eger Aristo mizāc-ı ‘aql ise seniñ zātıñ ol mizācıñ i‘tidālidir ki eger i‘tidāl olmasa mizāc-ı ‘aql muhtell olup taraf-ı ifrātta bulunur ise cünūn olur ve cānib-i tefrītte bulunur ise ebleh ü aḥmaḳ olur ve seniñ ‘aqluñ mağz-ı ‘ilm ve ma‘nā-yı dānişdir. Cevher-i küll üstühvān-ı ‘ilm ve lafz-ı şū‘ürdür. Üstühvān bī-mağz ve lafz bī-ma‘nī ise bir qurı ‘unvāndır. Ba‘zı nüshada “mizāc-ı ‘adl” vāқи‘ olmuşdur. Yine ma‘nā evvelki gibidir lākin bu faķīr-i ḳalīlū’l-bizā‘anıñ ‘aql nüshasını ihtiyār eyledüğü Eflātūn’un “ḳad ḥazaru’l-‘aql” kelāmına enseb olduğıyün.

صد ره فتد بچاه ضلالت بهر قدم
دست هدایت از نکنی در میان علم

11. Şad reh futed be-çāh⁷³⁵-i zalālet be-her ḳadem

Dest-i hidāyet er ne-kunī der-miyān-i ‘ilm

Her ḳademde yüz⁷³⁶ kerre ḳalālet ve azğunluḳ ḳuyusuna düşer, eger sen hidāyet ve delālet elini miyān-ı ‘ilme eylemez iseñ. Ya‘nī keşti-i ‘ilmiñ eger sen re’isi olmayup muḥīt-i bī-kerān-ı ‘aqlıda iḳtizā-yı rüzgāra göre bād-bān-güşā-yı ḥüsn-i tedbīr olmazsañ kenār-ı şalāḥa ve sāḥil-i felāḥa kenger-endāz-ı selāmet olmaz ve gird-āb-ı helākten ḥülāşa çāre bulmaz. Fi’l-vāқи‘ eger ‘ilm ü dāniş erbāb-ı hidāyet ü selāmete muḳārın olur ise ālet-i yaḳīn olur. Eger aşḥāb-ı [T, 100-a] şeḳāvet ü ḳalālete ḳarīn olur ise delīl [H, 85-a] cānib-i esfelü’s-sāfilīn olur.

بر کوش فطرت تو در اول نفس شمرد
هر نکته که داشت داستان علم

olsa seniñ ‘aqlın mağzı ve cevher-i küll üstühvānı olur māşelā faẓl ve ‘ilmde Aristo ve cevher-i külden berter olmalarını iddi‘a ider ḥarāc nice i‘tidāl ve ‘adem-i i‘tidāl ile muttaşif ise kezālik kelām-ı kelāmıñıñ ba‘zısı da şer‘e muḥābaḳat ile mu‘tedī ve ba‘zısı muvāfiḳ olmamağla münḥarifdir +H.

⁷³⁴ ma‘zūlīdir : ma‘zūlubdur H.

⁷³⁵ çāh : cāh T.

⁷³⁶ yüz : büz H.

12. Ber-güş-i fiṭret-i tū der-evvel-nefes şumurd

Her nuḳte⁷³⁷’i ki dāşt leb⁷³⁷-i dāstān-i ‘ilm⁷³⁸

Seniñ fiṭratıñ güşına ve hilḳatūñ sem‘ine nefes-i evvelde ve ibtidā-yı emrde şaydı ve fisıldadı her nükte-yi ḫafıyye ve esrār-ı muḫaffefeyi ki ‘ilmiñ leb-i dāstānı tıtdı idi. Ya‘nī esrār-ı gāmıza-yı ‘ilm⁷³⁹ ve ḳavā‘id-i muḡlaḳa⁷⁴⁰-i dāniş-ki mehākī-i tılsım-ı müşkil-benddir ve mu‘āmmā-yı pīçide-elfāz-ı ‘asirü’l-fetḫdür, henüz tıfl-ı ebced-ḫ‘ān iken [Mısrā]‘ “Ehl-i dil kāmil olur toḡmazdan evvel anası” remzince seniñ ma‘lūm-ı ḫātır-ı şerīfūñ olmuşdur ve hümā-yı bālā-pervāz-ı ma‘ārif nazāra-yı evvel-i şāhīn-i niḡāhında rübūde-yı çengāl-ı şikāriñdır.

در سینه مراد زند غوطه فی المثل
کر تیر افکنی بنقیض نشان علم

13. Der-sīne-yi murād zened ḡavṭa fi’l-meşel

Ger tīr efgenī be-naḳīz-i⁷⁴¹ nişān-i ‘ilm

Murād sīnesine ḡavṭa urur ve işābet éder. Meşelā eger sen oḳ atarsan ‘ilm nişānı ve dāniş pūtesiniñ hilāfına ya‘nī bir mādde gereker nefyen gerek şübūten mu‘ārız-ı ‘ilm⁷⁴² olup bi-ḡasbi’z-zāhir nişān-ı ḫadeng-i ‘ilm rāst iken seniñ hilāfına tīr⁷⁴³-endāz-ı da‘vā olsuñ yine nişāna işābet édecek seniñ tīr-i⁷⁴⁴ rāst-reviñdir. Farazā zebān-ı ‘ilmden muḳaddeme-yi müselleme-yi küll-i insān ḫayvān yāḫud es-semā’i fevḳınā zuhūr eyledükde innehu⁷⁴⁵ leyse kezālike naḳzı seniñ lisān-ı istiḳāmet-‘unvānıñdan bürüz eylese be-her-ḫāl bu müdde‘āya bir şūret vērüp kelāmını işbāt édersiñ.

⁷³⁷ leb -T.

⁷³⁸ Der-kenār: Dāstān-ı ‘ilm-i lebinde tıtdığı her nükteyi evvel nefesde seniñ güş-ı fiṭratıma bir bir ve men ifāde eyledi dāstān-ı ‘ilm bir şaḡs-ı zunnuna teşbih olınuş işbāt olunmuşdur +H.

⁷³⁹ ‘ilm: ‘ālem H.

⁷⁴⁰ muḡlaḳa : müte‘alliḳa T.

⁷⁴¹ Der-kenar: Naḳz luḡatde mutlakā kesrdir ıştılahda “هو تخلف الحكيم للمدعى ثبوتاً نفيًا عن دليل المعلل الدال عليه “نقيض كل شيء رفع تلك القضية فاذا افلنا كل انسان حيوان بالضرورة فنقيضها انه ليس كذلك

⁷⁴² ‘ilm -T.

⁷⁴³ tīr : tīz T.

⁷⁴⁴ tīr : tīz T.

⁷⁴⁵ innehu : aña T.

آنجا که دانش تو نهد رسم تقویّت
ای آیت شعور تو نازل بشأن علم

14. Ān-cā ki dāniş-i tū nihed resm-i taqviyyet

Ey āyet-i şu‘ūr tū nāzil be-şān-i ‘ilm

دست ضعیف جهل که در آستین شکست
از عقل اولین بر باید عنان علم

15. [T, 100-b] Dest-i za‘īf-i cehl ki der-āstīn şikest

Ez-‘aql-i evvelīn be-rubāyed ‘inān-i ‘ilm

Ol maḥalldeki seniñ ‘ilmiñ taqviyyet resmini qaviyye ve i‘ānet eyleye ey seniñ [H, 85-b] şu‘ūr u idrākiñ⁷⁴⁶ āyeti şān-ı ‘ilmde nāzil olan zāt-ı dāniş-şifāt ol maḥallde cehliñ za‘īf ü bī-kuvvat eli ki āstīnde kırılmışdır ya‘nī ‘āciz qalup giribān-ı mu‘ārazaya nā-resīde ve izhār-ı faẓl eylemege kādir olmamışdır. İşte ol dest-i ‘āciz ‘aql-ı evvelin elinden ‘inān-ı semend-i ‘ilmi qapar ve pençe-yi saḥt-ı şu‘ūrı tāfte-yi ketf-i ‘aciz eḍe ya‘nī bir ümmī-i nā-dīde kitāb u qavā‘id ki seniñ ḥurşid-i ‘ilminden vāye-dār-ı miqdār-ı zerre-yi dāniş ola. Meydān-ı mu‘ārazada ve feẓā⁷⁴⁷-yı muḥalefetde ‘allāme-yi vaqt olan eşeb-süvārān-ı āteş-‘inānlara dizgin devşirdüp ḥamle-yi evvelde ḥāne-yi zerrīn-i mefāhiretden ser-nigūn-ı zemīn-i maḡlūbiyyet ü maḡhūriyyet eḍer.

در آسمان علم ضمیر تو آفتاب
اما مسیر او نهمین آسمان علم

16. Der āsmān-i ‘ilm zamīr-i tū āftāb

Emmā mesīr-i ū nuhumīn āsmān-i ‘ilm

⁷⁴⁶ Der-kenār: Der-āstīn şikest ‘amel-i māndelikden ‘ibāretdir yalnız dest der-āstīn ‘acizden qaşr-ı yed u ‘adem-i tahiyyā ma‘nalarında isti‘māl olunur +H.

⁷⁴⁷ feẓā : qazā T.

‘İlm⁷⁴⁸ zamîre muzâf degüldür. ‘İlm âsmânında⁷⁴⁹ ve dâniş feleginde seniñ zamîriñ âftâbdır. Lâkin âftâb-ı şûri gibi çarḡ-ı çârümde seyr étmeyüp âftâb zamîriniñ maḡall-i seyri ‘ilmiñ tokuzıncı âsmânıdır. Ya‘nî ‘arş-ı ‘ilme ve felekü’l-eflâk-ı dânişe pertev-i şeref vèren seniñ zamîr-i münîriñ ve taḡb⁷⁵⁰-ı dâniş-i tedbirîndür.

بودی اکر معلم عقل تو تیر کر
می ساخت تیر جهل بقده کمان علم

17. Būdî eger mu‘allim-i ‘aql-i tū tîr ger

Mî-sāht tîr-i cehl be ḡadd-i kemân-i ‘ilm

Eger senin farazâ⁷⁵⁰ mu‘allim-i ‘aqlıñ ve üstâd-ı şu‘ûruñ oḡçı⁷⁵¹ olaydı tîr-i cehli kemân-ı ‘ilmiñ ḡaddine münâsib düzer idi. Ya‘nî cehl ve ‘ilm [T, 101-a] miyânesinde teẓâd var iken ve bir vechle münâsebet ü vifâḡ mümkün degül iken seniñ terbiyye-yi ‘aqlıñ⁷⁵² ile şûret-i cehle melâhat-i ‘ilm gelür idi ve libâs-ı nâdânlıḡ câme-yi müzer-keş-i dânalıḡa mübeddel olur idi.

این دشمنی دین که بعلمست جهل را
ای کعبه وجود تو دارالامان علم
اندر ضمیر جوهر اول شدی تباہ
تقدیر هستیست نشدی کر ضمان علم

18. [H, 86-a] Īn duşmenî-i dîn ki be-‘ilm’est cehl-râ

Ey Ka‘be-yi vucūd-i tū dâru’l-emân-i ‘ilm

19. Ender zamîr-i cevher-i evvel şudî tebâh

Taḡdir-i hestîst⁷⁵³ ne-şudî ger zamân-i ‘ilm

⁷⁴⁸ Der-kenâr: ‘İlm-i âsmâna zamîr-i münîr imâm âftâba teşbih olmaḡının âftâbıñ âsmân-ı çâr-rümünde olmasına binâ zamîr-i imâmuñ bâlâter meretebe-yi ‘ilm-i vâşılada olmaması tevehhümü ‘ilm-i ṡariḡu’l-i iḡrâsı def idüp âmâde buyurur +H.

⁷⁴⁹ Yâḡûd âsmân-ı ‘ilm üzre : -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷⁵⁰ farazâ -T.

⁷⁵¹ Tîrgerî : -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷⁵² Der-kenâr: Ya‘nî mâhiyyeti cehli bir ṡarza ḡurdıḡı ‘ilm gibi alet-i ‘irfân iderdi belki birbirine muḡtâc ḡılardı +H.

⁷⁵³ hestîst : hestîyet H.

Bu dīn düşmenliğı ki cehliñ ‘ilm ile miyānelerinde mevcūddur ve ‘ādetleri birbirine kemāl-i muhālefet ile muhālifdür, ey seniñ vücūduñ Ka‘besi ‘ilmiñ⁷⁵⁴ dārül-emānı olan zāt-ı şerīf zāmīr-i Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmda tebāh u zāyi‘ olur idi. Seniñ varlığıñ ve vücūduñ kudreti eger ‘ilme zamān u kefil olmaya idi fi’l-ḥaḳīka ‘ālem-i imkānda zuhūr-ı ḥayṣiyyetinden vücūd-ı cehl ve vücūd-ı ‘ilm üzerine muḳaddemdir ki herkes evvel-i velūdında elbetde şūret-i cehlde zuhūr édüp soñradan mu‘allim-ḥānelerde ve medārisde ta‘līm u ta‘allüm ederler bu taḳaddümi cihetiyle cehl ‘ilme emān u zamān vermeyüp kuvvet ü ferr bulmağa māni‘ olur idi. Lākin seniñ ol maḥallde ‘ālem-i vücūda gelecegin taḳdīr-i ilāhīde mevcūd olmağla ‘ālem-i ma‘nādan bāzū-yı cehl-efgen⁷⁵⁵-i ‘ilme taḳviyyet vērüp zāmin ü kefil olmağla livā-yı cehl ma‘kūs ve ‘ālem-i ‘ilm felek-fersāy oldu.

ارزان متاع روی دکان کنه هستی است
آنجا که فطرت تو کشاید دکان علم

20. Erzān metā‘-i rūy-i dukkān kunh-i hestī est

ān-cā ki fiṭret-i tū guşāyed dukkān-i ‘ilm⁷⁵⁶

Metā‘-ı rūy-ı dükkān bāzergānın müşteriye evvel-i emrde ‘arz eyledüğü [T, 101-b] fersūde ḳumāşdır. Rūy-ı dükkānın metā‘-ı erzānı ve pīş-gāh-ı dolābda müşteriye evvel gösterecek ḳumāşdır⁷⁵⁷. Ḥaḳīkat-ı vücūd ve varlığıñ künhidir ol maḥalldeki seniñ fiṭrat u ḥilḳatiñ dükkān-ı ‘ilm açar. Ya‘nī sen mübāḥaşe-yi ‘ilmiyye eyledükde ibtidā künh-i vücūdı ve ḥaḳīkat-i eşyāyı taḳḳīḳ édüp bundan soñra ol-ḳadar esrār-ı gāmīza-yı ḥayret-fezā ve mesā’il-i şettā-yı ‘aḳl-fersā beyān edersin-ki müstemī‘in bi’l-küllüyye idrākinden izhār-ı ‘acz u ḳuşūr ederler.

⁷⁵⁴ Der-kenār: Ya‘nī ba‘d-ı zamān-ı vücūda kelamın teḳaddümi ‘ilme zāmin olmasaydı zāmīr-i [v]ücūd evvelde ‘ilm tebāh ve helāk olurdu +H.

⁷⁵⁵ Der-kenār: Cehl-efgen vaşf-ı terkībidir cehl aḳtarıcı dımeḳdir sıfat-ı bāzū-yı ‘ilmdir +H.

⁷⁵⁶ Der-kenār: Ol yerde ki fiṭratıñ dükkān-ı ‘ilm açar ve ol dükkānıñ metā‘ınıñ alacağı künh-i hestīdir dükkān yüzine ḳonulan alacağına metā‘ı rūy-ı dest derler +H.

⁷⁵⁷ ḳumāşdır : ḳumāş H.

تا عزم خاکبوس حریم فطانتت
 دارند ساکنان نهم آسمان علم
 از بیم دور باش ادب در صبح و شام
 صد بوسه مرده بر لب روحانیان علم

21. [H, 86-b] Tā ‘azm-i ḥāk-būs-i ḥarīm-i feṭānetet
 Dārend sākinān-i nuhum āsmān-ı ‘ilm⁷⁵⁸

22. Ez-bīm-i dūr-bāş-i edeb der şabāḥ u şām
 şad buse murde ber-leb-i rūḥāniyān-ı ‘ilm⁷⁵⁹

Seniñ feṭānetiniñ⁷⁶⁰ ḥarimine ve seniñ şu‘ūr u idrākiniñ piş-gāhına yer öpmek ‘azimetini ve ser-fürü edüp istifāde vü istifāza niyyetini ‘ilmiñ toquzıncı āsmānında⁷⁶¹ sākin olanlar tutaldan berü edeb ü ḥayā men‘ edicisiniñ ḥavfindan şabāḥ ve aḥşāmda ‘ilm rūḥānileriniñ dudakları üzerinde yüz buse murde olup žāyi‘ ü telef olur. Ya’ni seniñ ser-vaqt-i feṭānetiñ ki ğarqa-i nūr-ı edeb māl-ā-māl-i envār-ı ḥayādır. Rūḥāniyān-ı ‘ilm ol ḥarime dāhil olup ve yer öpüp makām-ı istifādede zānū-zen-i ta‘zīm olmaḡ niyyetiyle şabāḥ ve aḥşām ‘azimet mülāḥazasında olurlar. Lākin edeb ü ḥayā ve ol ḥarimūñ ‘azamet ü heybeti māni‘-i duḡul olup yer öpmege cesāret ü ictirā edemedüklerinden nāşī ve⁷⁶² dudakları üzre iḡzār eyledükleri buse reşhalarını taḥfif⁷⁶³ ü žāyi‘ ederler ve ḥāk-būsdan [T, 102-a] maḥrūm qalurlar. Murād-ı Mollā ‘Urfi ḥarīm-i feṭānetiñ ‘azamet ü dehşetini ve şān u heybetini beyān u i‘lāndur.

کر صنع ایزدی ز ازل مصلحت نداشت
 تا سازد امتیاز تو خاطر نشان علم
 الا در آستان حریم فطانتت
 زیل ملازمت نزدی بر میان علم

⁷⁵⁸ Der-kenār: Mücerredide qalup ma‘raż-ı vücuda gelmemesidir +H.

⁷⁵⁹ Der-kenār: Büsenin murde olması žāyi‘ olmasıdır +H.

⁷⁶⁰ feṭānetiniñ : feṭānetiñ H.

⁷⁶¹ Der-kenār: Nühüm-āsmān nühümīn āsmān ma‘nāsına dūr-bāş çavuş ma‘nāsınadır ki ḥalkı güzār-gāh-ı mekām[n]dan bu lafz ile men‘ u ib‘ād ederler ve ellerinde olan alet-i men‘ide itlāk olunur bunda edeb dūr-bāşa teşbih olunmuşdur rūḥāniyān-ı melā’ike ve mücerredātdır ki beyt-i evvelde sākināndan murād bunlardır +H.

⁷⁶² ve -H.

⁷⁶³ taḥfif : tecfif T.

23. Ger şun⁶-i İzedī zi-ezel maşlahat ne-dāštYā sāzed imtiyāz-i tū hātır-nişān-i ⁶ ilm24. İllā⁷⁶⁴ der-āstān-i hārim-i feṭānetetZeyl-i mulāzemet ne-zedī ber-miyān-i ⁶ ilm

Eger şun⁶-ı Yezdānī ve hīkmet-i bāliḡa-i şamedānī ezelden ve vaḡt-i evvelden seniñ imtiyāzıñı ve kuvvet-i derrake-yi bī-enbāzıñı hātır-nişān-ı ⁶ ilm⁷⁶⁵ ve vedī⁶ a-i dil-i dāniş dü-rengi⁷⁶⁶ maşlahat u maḡbūl tutmayaydı bu kadar var ki seniñ feṭānet ü ⁶ aḡlıñ hāriminiñ ḡapusu eşiginde mülāzemet [H, 87-a] ü muvāzabet hīdmet etegini ⁶ ilmüñ beline şoḡmaz idi. “İllā” “ne-dāšt”dan istiṣnādır. Beyt-i şānī mecmū⁶ ı işbāt-ı istiṣnā için ⁶ illetdir. “Der-āsītān”daki “der” şadırda ḡarf-i şart olan egere müte⁶ allıḡdır. Mefhūm-ı terkīb böyle olur ki Cenāb-ı Hāḡ seniñ imtiyāz u tefriḡini ve sende olan kuvvet ve atışı⁷⁶⁷ ⁶ ilmiñ hātırına iḡā⁶ buyurmaḡı ezelden ma⁶ ḡūl görmedi. İllā gördi eger münāsib görmeyeydi seniñ hārim-i feṭānetiñ āsītānında zeyl-i mülāzimini⁷⁶⁸ ⁶ ilmiñ beline şoḡup hīdmet-güzārıñ eylemez idi. Murād-ı Mollā ⁶ Urfī cenāb-ı ⁶ Aliyy-i Murtażā erbāb-ı temyiziñ sipeh-sālārı olduğundan ⁶ ilm kendü ḡaṣṣ u semīnin anlarıñ guftār-ı mihek-kirdārından taş[h]iḡ eyledüḡi ecilden ibtidā-yı āferīnişden berü ḡuzūr-ı şerīflerine muvāzabet ēdüp zeyl-i hīdmeti miyānına bend ü rabṡ eylemişdir demekdir. Fezleke-yi kelām şahş-ı ⁶ ilm ve cūd-ı cenāb-ı hātemü'l-velāyete [T, 102-b] eşedd-i ihtiyācla muḡtācdır. ⁶ Ulemā-yı rāsiḡūn ḡadr-āšnā ve taḡdīr-şinās ṡālībeler muḡtāc olduğı gibi.

روزی ز روی نسبت اجزا بیکدیگر

ترتیب داده می بتصور جهان علم

در دل فتاد سایه طبع بلند تو

کفتم که این سزد بصفه آسمان علم

آشفته کشت طبع غیورم که هان خموش

زین پی غلط مکن که بلندست شأن علم

⁷⁶⁴ Müsteşna muḡaddem müsteşna-minh mu⁶ aḡḡherdir Rodosizāde -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷⁶⁵ Der-kenār: Olmaḡ üzere i⁶ tibār eylemedi mi ⁶ ilm-i zeyl mülāzimini miyānına beste olup aḡir yerlerde hīdmetinde olmayup belki āstān ki..... mülāzemet eylemezdi lākin çünki..... hātır-nişān-ı ⁶ ilm olmayanın bir daḡı cāy-ı hīdmet ḡalmayup aḡir yerlerde mülāzimini..... +H.

⁷⁶⁶ dü-rengi : düzmeḡi T.

⁷⁶⁷ atışı : dānişi T.

⁷⁶⁸ mülāzimini : mülāzemeti T.

25. Rūzī zi-rūy-i nisbet-i eczā be-yek-diger

Tertib dādemī be-taşavvur Cihān-i ‘ilm

26. Der-dil fitād sāye-yi ṭab‘-i bulend-i tū

Guftem ki ĩn sezed be-şıfat āsmān-i ‘ilm

27. Āşufte geşt ṭab‘-i ğayūrem-ki hān ḥamūş

Z’ın pey⁷⁶⁹ ğalaṭ me-kun ki bulend’est şān-i ‘ilm

Bir gūn eczānın birbirine mūnāsebeti vechiyle cihān-ı ‘ilme taşavvur ile tertib vėrdim idi. Ya‘nī ‘ilmi bir cihān  d p f l n⁷⁷⁰ nesne anıñ ħurşidi ve f l n nesne n c m u k meri ve f l n kimesne p diş hi ve f l n baħri hellem  cerr  bu Ő ret ile kendü zihnimde bir tertib u niz m vėrdim. Bunuñla meşğ l iken gönlüme ey z t-ı h m y n-şif t seniñ bülend   ‘ li olan ṭab‘-ıniñ [H, 87-b] s yesi düşdi. Ol s yeyi görünce kendü kendüme didim-ki: Bu s ye l yık dır ki şif tde ve vüs‘at-i b lendide  sm n-ı cih n-ı ‘ilm ola. Bu kel mımdan ğay r ve Ő hib-i ħamiyyet olan tabi‘atım  şufte⁷⁷¹ olup ğazaba geldi, Ő kım Ő kım⁷⁷² s k t eyle ve bu ta‘bırden fer gat eyle. Bu cih n-ı ‘ilm tertib   niz m v rmek ecilinden Ő n-ı ‘ilm bu mertebe bülenddir, diyü ğalaṭ u ḥaṭ  eyleme, dedi. ‘‘ alaṭ me-kun’’daki ki ħarf-i bey ndur. ‘‘Bulend’est Ő n-i ‘ilm’’ ħaber-i ‘‘ alaṭ me-kun’’dur. ‘‘ n sezed’’deki ĩn s yeye r ci‘dir. ‘‘Ṭab‘-ı bülend’’e daħı r ci‘ olsa mümkindir. L kin m b lağa mur d olmağla bu fa ir s yeye r c ‘-ını ta dım eyledi ve s ye  sm n ile hem-reng olması daħı bu ma‘n ya Ő hiddir. Mefh m-ı eby t olur ki s ye-yi ṭab‘-ı bülendi şif tde  sm n-ı ‘ilmd r diyü daħı hen z m l ħ za eŐn sında [T, 103-a] iken ṭab‘-ı ğay rum bu taşavvura k ’il olmayup ‘al  ṭariki’t-ta‘z r bu ħay liñe Ő ret v rmekden içün Ő n-ı ‘ilmiñ b lendliğini ħadden efz n  d p s ye-yi ṭab‘-ı bülende teŐbih eyleme ki maħz  ğalaṭ u ḥaṭ  eylemiŐ olursuñ z r  ‘enn  minn  ve enn  minke’’ ‘ leminiñ Ő hi olan Cen b-ı Vel yet-me’ b’iñ s ye-yi tabi‘ati Ő n-ı ‘ilmden çok a‘l dır.

⁷⁶⁹ pey : ney T.

⁷⁷⁰ f l n : kıl n T.

⁷⁷¹ Periş n : -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷⁷² Der-ken r: H n ed t-ı tenbihdir de kayıku’l-me‘ nide h n lis n-ı Farside kelime-yi sakindir t r diyecek yere h n derler ma am-ı taħz rde isti‘m l iderler ve h n kelime-yi taħrikdir ve taħri dir diyü taħkik eylemişdir g h olur ki ikisi de ma am-ı taħrikde isti‘m l olunur +H.

Ta‘birde ḥatā edersin bu dā‘iyyeden ve bu taşavvur-ı vaḥāmet-encāmdan ferāgat u ihtirāz eyle diyü ber-vech-i ḥakkāniyyet baña ‘azim tenbih ü taḥzīr ‘arz eyledi.

از دست پخت طبع تو با لذتت و بس
بر خوان عقل هر که شود مهمان علم

28. Ez-dest-puḥt-i ṭab‘-i tū bā lezzetest⁷⁷³ u bes

Ber-ḥvān-i ‘aql her ki şevved miḥmān-ı ‘ilm

Senin ṭabī‘atiniñ puḥtınıñ⁷⁷⁴ ve feyziniñ elinden lezzet iledir ancak ‘aql sofrası üzre her kim ki miḥmān-ı ‘ilm olur⁷⁷⁵ ya‘nī ḥvān-ı ‘amīmü’l-iḥsāndan [H, 88-a] her kim ki loḡma-rübā-yı ‘ilm ve ṭu‘me-ḥvār-ı dāniş olmaḡ murād eder ise ol lezzet ki ol kimesnenin zāyıḡa-yı cānına ḥalāvet-baḡş olur, cümlesiniñ ṭab‘un baḡtınıñ elinden isti‘māl ve ekl eylemiştir. Fi’l-ḥaḡiḡa ḡānūn-ı ‘ilm vaż‘-ı şāh-ı velāyet olmaḡla cemī‘-i taḡşil olan ‘ulūm anlarıñ tertib buyurduḡları ḡavā‘idden aḡz olunduḡı beyāndan müstaḡnidir.

کر سایه طبیعت او مهبطیش هست
آن ذره می سزد که شود لامکان علم

29. Ger sāye-yi ṭabī‘at-i ū mehbiṭiṡ⁷⁷⁶ hest⁷⁷⁷

ān zerre mī-sezed ki şevved lā-mekān-i ‘ilm

Mehbit maḡall-i nüzūldür. Eger Şāh-ı Velāyet’in⁷⁷⁸ ṭabī‘atiniñ sāyesi zerreinin maḡall-i nüzūli olur ise ol zerre lāyıḡdır ki lā-mekān-ı ‘ilm ola⁷⁷⁹. Ya‘nī zerre her-çend ḡalilü’l-

⁷⁷³ lezzetest : lezzāt T.

⁷⁷⁴ puḥtınıñ : baḡtınıñ T.

⁷⁷⁵ ‘Aql sofrasından ancak senin dest-i ṭab‘iñ ile maṭbūḡ olan ṭu‘me-yi ma‘āniden mütelezziz olur : -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁷⁷⁶ Der-kenar: “mehbiṭeş”deki zamīr zerreye rāci‘dir. Hest, olur ise demektir, būd ma‘nāsına.

⁷⁷⁷ Metinde “hem’est”, der-kenardaki kayda göre ise “hest”.

⁷⁷⁸ Der-kenar: Ey Şāh-ı Velāyet-i men ol zāt-ı kelāmsın ki an ‘ilm-i ḡazān-zede olmaḡ şānından olan ezḡar yāḡūd ḡülzāra teşbih olunup meknebiyye ve naḡiliyye +H.

⁷⁷⁹ Anda ḡudūd ve cihāt müte‘ayyin olmaya -T [Satır altındaki açıklamalar]

cirm ise dađı ol sāyeden o ęadar kesb-i ‘ilm ider ki gūyā ‘arş-ı ‘ilmin māverāsındaki⁷⁸⁰ bī-ḥadd u bī-pāyān [T, 103-b] olan feżā-yı lā-mekān ve ziyāde-yi vūcūd olup.

شاه تویی که فیض هوای طبیعتت
سازد بنوبهار مبدل خزان علم

30. Şāhā tuyī ki feyz-i hevā-yi ṭabī‘ atet

Sāzed be-nev-bahār mubeddel ḥazān-i ‘ilm

Ey şāh-ı dāniş-sipāh sen ol cevād-ı kerem-baḥşıñ-ki seniñ ṭabī‘ atiniñ hevāsınıñ feyzi ve neş’e-yi ṭarāvet-baḥşı murād eyledükde ḥazān-ı ‘ilmi nev-bāhāra mübeddel éder. Ya‘nī seniñ ṭab‘-ı şerīfiniñ hevāsında bir feyz ve bir neşv ü nemā iḥsān édicilik vardır ki ravza-i ‘ilm bi’l-külliyeye pejmürdelik ḥāşıl édüp erbāb-ı ṭālib-i ‘ilmüñ za‘fından ve aşhāb-ı fiṭnatıñ kılletinden nāşī mertebe-yi ḥazāna resīde olsa ol feyz aña bir derecede neşv ü nemā vērür ki der-‘aḳab maġbūṭ-ı ḥadāyık-ı ‘anberin-hevā-yı cinān ve ḥased-kerde-yi riyāz-ı behişt-nişān olur.

دانند معجز نفس آتشین تو
اناکه رو سفید شوند از دخان علم

31. Dānend mu‘ciz-i nefsi-āteşin-i tu

ānān-ki rū-sefīd şevend ez duḥān-i ‘ilm

Seniñ āteşin nefsiñ mu‘cizini bilürler ve dem-i cān-baḥşınıñ feyz u ‘aṭāsını [H, 88-b] geregi gibi fehm éderler ol kimesneler ki duḥān-ı ‘ilmden sefīd-rū ve şāḥib-i beşāşet ve cilā-pezīr olurlar ya‘nī her ol kimesneler ki eşer-i ḥurşīd-i ferr-i ‘ilmden ḥişşe-yāb-ı lem‘a-i iḥsān olup taḥşīl-i kemāl éder ol kimesne bilür ki ol ‘ilmiñ menşe’i ve bināsı senden olup ve sen ne ęadar ęuvvet-i nuṭḳ-ı cān-baḥşı mālik imişsin. Yoḥsa cāhil olup feyz-i ‘ilmle müstes‘īd olmayan Cenāb-ı Velāyet-me’āb’ıñ fazl u dānişini nice bilür ki henüz eşer-i nuṭḳından bī-ḥaberdır ve ğişāve-yi cehl kendüsine ḥicāb-ı başardır. Duḥān-ı

⁷⁸⁰ O ęadar kesb-i ‘ilm ider ki gūyā ‘arş-ı ‘ilmin māverāsındaki -T.

‘ilmden rû-sefîd olmak şūreten ma‘nāya mūbāyin görünür ki duḥān [T, 104-a] siyāh edicidir. Lākin ol evvel daḳīqaya mebnidir ki ba‘zı cilā ve şayḳal vērecek laṭifū'l-cism olan cevāhir ü mīnā ve şemşir ve āyīneleri āteş dūdına ve nefese tūtop anīñ ruṭūbet u reşhasıyla nem-nāk olduḳdan şoñra silūp tāb-nāk ederler. Mu‘ciziñ ma‘nā-yı ıṣṭilāḥīsi murād degūldür. Belki ḥalḳı ‘acze bıraḳmak ma‘nāsı luḡavīdir maḳşūd oldur.

دارم امید آنکه بعرفی ز عین لطف
بخشی وظیفه ز نعيم جنان علم

32. Dārem umīd-i ān-ki be-‘Urfī zi-‘ayn-i luṭf

Baḥşī vaṣīfe ‘ī zi-na‘īm-i cinān-i ‘ilm

Ol nesneniñ ümmīdini tūtarım-ki ‘Urfī’ye ‘ayn-ı luṭfdan⁷⁸¹ ve maḥz-ı keremden bir vaṣīfe iḥsān edesin-ki ‘ilm cennetleriniñ ni‘metlerinden ola. Ya‘nī behişt-i ‘ilmiñ fevā’idinden ve cinān-ı dānişīñ ‘avā’idinden ‘Urfī’ye bir hişşe-yi şāyi‘a iḥsān edüp ḥakīkat-ı ‘ilm [ü] ma‘rifetden dimaḡ-ı cānına lezzet-baḥş olasıñ.

مسند نشین خاک در دانشم کنی
ای فضل مایه بخش تو سلطان شأن علم

33. Mesned-nişīn-i ḥāk-i der-i dānişem kunī

Ey faẓl-i māye-baḥş-i tu sulṭān-i şān-i ‘ilm

Dāniş ḳapusınıñ ṭopraḡında beni mesned-nişīn ü istirāḫat-güzīn edesin ey ‘ilm şānınıñ sulṭānına seniñ faẓluñ māye-baḥş olan ‘ālim-i bī-naẓīr [H, 89-a] ya‘nī sen ki⁷⁸² sulṭān-ı şān ‘ilme şeref vēreci ve iḥsān edicisiñ ḥāk-i pā-yı devletiñden niyāz ederim-ki bu fakīre daḡı ‘ilm dergāhınıñ ḳapucısı olacaḳ ḳadar ve ol bāb-ı felek-cenāba mülāzemet ruḡşatını bulacaḳ ḳadar māye-baḥş-ı faẓl u dāniş olasıñ.

در مجمعی که قوت معانی دهی بعقل
دستم بآستین نفرستی بخوان علم

⁷⁸¹ Der-kenār: ‘Ayn-ı luṭf ḳaydınıñ luṭfı budur ki eşnā-yı ta‘rifde iḥsān talebi ihām eyledügi ma‘nā ki şılayı def‘ dūr +H.

⁷⁸² sen ki -T.

34. Der mecma^ç -i ki kūt-i me^ç ānī dehi be-^ç aql

Destem⁷⁸³ be-āstīn ne-fīristī be-ḥ^vān-i ^ç ilm⁷⁸⁴

Bir mecma^ç ve bir encümende ki ^ç aqla ma^ç ānī rızqını vèürsın ol meclisde benim elimi [T, 104-b] sofrā-i ^ç ilme uzatmaḡ degül āstīnime daḡı⁷⁸⁵ uzatmaḡa muḡtāç eylemezsiñ. Ya^ç nī benüm⁷⁸⁶ ^ç aqlım ki seniñ fazl u dānişinden ḡişse-yāb olmuşdur. Her ne-ḡadar meclis-i ^ç aẓīm daḡı olur ise ol maḡallde izḡār-ı iḡtiyāç édüp taḡşīl-i mesā'il-i ^ç ulūm ve ta^ç līm-i ḡavā'id-i fūnūn eylemege rāḡīb olmam. Zīrā seniñ iḡşānının olan ḡişse-yi dāniş beni andan müstaḡnī ve bī-niyāz eylemişdir.

با آنکه دست بستة میدان دانشم
کر نامزد کنی بکف من عنان علم
چون دانهای کوهر مدحت بسلك نظم
سرهای خیل راز کشم بر سنان علم

35. Bā-ān-ki dest-beste-yi meydān-i dānişem

Ger nāmzed kunī be-kef-i men ^ç inān-i ^ç ilm

36. Çun dāne-hā-yi gevher-i medḡet be-silk-i nazm

Serhā-yi ḡayl-i rāz keşem ber-sinān-i ^ç ilm⁷⁸⁷

“Bā-ān-ki” ve “bā-vücūd-i ān ki” ma^ç a-hazā ki ma^ç nāsınadır. Türkiide bunuñla bile ve ḡāl böyle iken diyü ta^ç bī olunur. Meydān-ı dānişin ve ma^ç reke-gāh-ı şū'ūruñ eli bağlanmış ve pençe vü bāzūsı ḡareketden men^ç olunmuş bir merd-i za^ç ifü'l-ḡudreti iken bile eger benim pençeme licām-ı ^ç ilmi nāmzed édüp i^ç tā vü taḡşīş éderseñ seniñ medḡiñ incüleriniñ dānelerini nazm silkine ve vezn riştesine çekdügüm gibi esrār-ı ḡāmıza

⁷⁸³ destem : restem T.

⁷⁸⁴ Der-kenār: Destim zi-astin ya^ç nī destimi astinimden ḡovan ^ç ilme... ya^ç nī astinimi çeküp sende bu kūt-ı ma^ç āniden ḡişse-mend ol diyü delālet edersin be-astin nüşasıña göre bā-isti^ç ānet ola ya^ç nī astin ile delālet... yaḡūd zarfiyet ola ve destim astinde iken ya^ç nī... tenāvül edersin demek ola kūt-ı ma^ç āni-baḡş olduklarında bir vech ile izāḡ iderler ki ḡüyā maḡsūs eylerler mübālaḡasına binā'en dest..... olmuşdur +H.

⁷⁸⁵ daḡı -T.

⁷⁸⁶ benüm -T.

⁷⁸⁷ Der-kenār: Eger benüm kefime ^ç inān-ı ^ç ilmi sipariş idersen dest-beste-yi meydān-ı dāniş iken bile ya^ç nī meydān-ı dānişde ^ç āciz olup izḡār-ı ḡudrete ḡādir degül iken bile gevherimdeki silk-i nazma dizdiḡim gibi ḡaylī rāz [u] sırlarını sinān-ı ^ç ilme dizerin +H.

‘askeriniñ başlarını daħı ‘ilm n̄izesi üzre anıñ gibi dizerim. Ya‘ n̄i şüretde cehl ḥasebiyle eli baġlu ve dizgin t̄utmaġa ve sinān k̄ullanmaġa müsā‘ade-yi liyākatı olmayan kimesneye beñzersem daħı ‘inān-ı ‘ilmi ve kuvvet-i [H, 89-b] feyz-i dāniş-i benim elime sen v̄erdükden şoñra benim ol b̄i-k̄udret olan bāzū-yı z̄ihnim⁷⁸⁸ s̄ā‘id-i ṭab‘ım ve pençe-yi fikrim ol-kadar taḥşil-i liyākat eder ki cemī‘ esrār-ı muġlaķa ve cümle z̄ülf-i ḥübān gibi p̄iç-ender-p̄iç olan n̄ükāt-ı ġaribe ve keşf ü fetḥi nā-müyesser olan ṭılsım-ı müşkil-güşā⁷⁸⁹-yı bend-i mesā‘il-i ‘ulūm-ı naḳliyye vü ‘aḳliyyeyi [T, 105-a] eş‘ār-ı selīs gibi yegān yegān b̄i-tekellūf ü b̄i⁷⁹⁰-zaḥmet keşide-yi silk-i m̄istār-beyān edüp kemā hüve ḥaḳḳuhū nevk-i ḥāme-yi ṭurfe-nigārımdan çekide-yi şaḥīfeyi tavzīḥ ü beyān ederim.

تا دلشکاف جهل بسیط و مرکبست
زخم دلیل قطع و تیغ زبان علم
بادا هدایت تو که معمار دانشست
تیغ ضمیر جوهریان را فسان علم

37. Tā dil-şikāf-i cehl-i basīṭ u murekkeb’est

Zaḥm-i delīl-i ḳaṭ‘ u tiġ-i zebān-i ‘ilm

38. Bādā hidāyet-i tu ki mi‘ mār-i dāniş’est

Tiġ-i zamīr-i cevheriyān-rā fesān-i ‘ilm⁷⁹¹

“El-cehlü’l-basīṭ ve hüve ‘ademü’l-‘ilmi ‘ummā min şe‘nehū en yekūne ‘ālimen el-cehlü’l- murekkebu ve hüve ‘ibarete ‘an i‘ tiḳāde cāzım ġayri muṭābıķ li-l’vāķi’”. Fā‘il-i “dil-şikāf” Bir kerre zaḥm ve mef‘ ūli cehl-i basīṭ ve bir kerre fā‘ili tiġ ve mef‘ ūli cehl-i murekkebdür. Yāḥūd leff ü neşr-i müşevveşdür. “Tu ki”deki ki beyāniyyedir, hidāyeti beyāndır. “Mi‘ mār-ı dāniş” ḥaberīdir. Mışra‘-ı rābi‘ du‘ā’ıyyedir ve hidāyetiñ du‘ā’-i İlāhīdir, mādām-ki cehl-i basīṭ ve cehl-i murekkebin dil-şikāfıdır. ḳaṭ‘i delīlin zaḥmı ve zebān-ı ‘ilmüñ tiġı ya‘n̄i cehl-i maḥzuñ sine-yi pür-kinesini delīl-i ḳaṭ‘ıyyü’s-sübütüñ

⁷⁸⁸ z̄ihnim : vehmim T.

⁷⁸⁹ güşā -H.

⁷⁹⁰ b̄i -H.

⁷⁹¹ Der-kenār: Tā kim zaḥm delil-i ḳaṭ‘i ve tiġ-i zebān-ı cehl-i basīṭ ve cehl-i murekkebin dil-şikāfı ola ya‘n̄i bu iki nevk-i zaḥm-resān āleti ile iki dürlü cehl-iñ dilleri yazılmadadır senin mi‘ mār-ı dāniş olan hidāyetiñ cevherlerini tiġi zamirlerine fesān-ı ‘ilm olsun bunda ‘ilm büyüġe teşbih olunup hidāyet-i imām ile olunsun diyü du‘ādır Rodosizāde +H.

zaḥm u yarası şikāf-ber-şikāf ve cehl-i mürekkebin ciger-i fesād-eşerini şemşir-i zebān-ı ‘ilm ve nize-yi qalem-i dāniş pāre pāre ve kāf-ber-kāf étdükçe seniñ hidāyet ü dalāletiniñ ki mi‘ mār-ı qasr-ı dāniş ve mühendis-i qal‘a-i fazl-ı pür-sitāyişdir. Cevherleriñ tiğ-ı zamirine ve ehl-i meydān-ı kemāliñ şemşir-i zihniñ qazā-te’şirine ‘ilm-i fesāni çarḥa-yı şu‘ūr olsun.

[7. KAŞİDE]

Kaşide-yi bahāriyye der-medḥ-i Mīr Ebū’l-feth ez-vezirān-ı pādişāh-ı Hind Ekber Şāh

چهره پرداز جهان رخت کشد چون بحمل
شب شود نیم رُخ و روز شود مستقبل

[Fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün]

1. [T, 105b] [H, 90-a] Çehre-perdāz-ı cihān raḥt keşed çun be-ḥamel

Şeb şeved nīm-ruḥ u rüz şeved mustaqbel

Çehre-perdāz⁷⁹²-ı cihān⁷⁹³ āftāb-ı ‘ālem-tābdan ‘ibāretdir⁷⁹⁴. “Raḥt-keşiden” naql ü hicret eylemekdir. Ḥamel nām-ı burc-ı evveldir. Nīm⁷⁹⁵-ruḥ ‘örf-i naqqāşinde taşvīr-i nāqış-endām müstaqbel şüret-i tammü’l-a‘zādır. Bu kaşide-yi bahāriyyedir ya‘nī āftāb⁷⁹⁶ burc-ı hamele naql u taḥvīl eyledükde şeb nāqış olup rüz temām olur ve gece ile gündüz ber-ā-berleşür. Mollā ‘Urfi’niñ nāqış olur dedügi evvel-i şitādaki tūlma nisbetledir. Beyne’ş-şu‘arā bu mażmūnı ‘ibārāt-ı muhtelifle ile edā eyledükleri çok vāqi‘ olmuşdur. Üstād-ı nāzik-ḥayāl merhūm Şevket-i Buḥārī **Beyt**: Seḥer-geh ez-kemer-i kūh mī-demed lāle / ğazāle ez-dehen-i şir mī-çered sunbul.

⁷⁹² Çehre-perdāz: Çehre-perdāz muşavver, naqqāş, muzāf -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷⁹³ Çehre-perdāz-ı cihān: Cihāna izāfeti lāmiyedür -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁷⁹⁴ İsti‘ān tarihiyle : -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁷⁹⁵ Nīm -T.

Nīm-ruḥ: nīm-çehre -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁷⁹⁶ Der-kenār: Naqqāş-ı cihān olan āftāb-ı ‘ālem-tāb āḥir-i burūcdan duvvomdan ḥamel burcuna naql eyleye şeb gün-be-gün nāqış olarak nīm-ruḥ olup ve rüz gittikçe ziyāde olmağın müstaqbel olur ya‘nī rüz-ı nevrızda leyl ü nehār müsāvi olup ba‘de tedriciyle giceler kütāh ve gündüz dırāz olmağa başlayup bir dereceye varırlar ki giceye nazar olınsa güyā bir yarım çehredir ve gündüze bakılsa güyā tamām-peyker ve şüret görünür +H.

Mevlānā maḥdūmı Hāzret-i Mollā Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī **Beyt**: Āhū-yi āteşin dem⁷⁹⁷ çun ez-berre ber-āyed / Kāfūr-i ḳuşk gerded bā-muşk-i ter ber-ā-ber. Beyt-i evvelde “kemer-i küh”dan murād ṭarefeyni müsāvī olan gündüz ile geçedir. Ğazāle berre i'tibārıyla ḫamele şümūli olup “dehen-i şir” ḳurş-ı āftābdur. Fi'l-aşl bu beyt-i rengin-elfāz için çok ma' nā vardır. Bu te'vīl daḫı ma' nādur. Beyt-i şānide “kāfūr-ı ḳuşk” rüz, “müşk-i ter” şebden kināyedir. Āhū-yı āteşin dem-i ğazāle te'vīli ile āftāb-ı berre burc-ı ḫamelden 'ibāret olduğı bī-reyb ü gümāndur.

چشم شب تنک شود دائره مردمکش
دیده روز بتدریج نماید احوال

2. Çeşm-i şeb teng şevved dā'ire-yi merdumekeş

Dīde-yi rüz be-tedric numāyed aḫvel

Geceniñ gözi teng olur dā'ire-yi merdümeği ve cirm-i bebeği teng olur ve gündüzüñ gözi tedric ile ve az az aḫvel görünür. “Dā'ire-yi merdümekeş” [T, 106-a] “çeşm-i şeb teng şevved”den bedel-i ba' zıdır. Şin zamiri “çeşm”e rāci' dir. [H, 90-b] Gece ile gündüz dīdeye teşbīh olunup merdümek siyāhi gece ve beyāz gündüz i'tibārıyla ve merdümek ḫurde olduğca beyāz-ı çeşm izdiyād olup aḫveliñ⁷⁹⁸ şüreti nümāyān olduğı bedihīdir.

مردم دیده آن ژاله و کرما به صفت
بیضة دیده این روغن و دیبا بمثل

3. Merdum-i dīde-yi ān jāle vu germābe⁷⁹⁹-şıfat

Beyze-yi dīde-yi in revġan u dībā be-meşel

Gecenüñ⁸⁰⁰ gözinüñ merdümeği şeb-nem ile ḫarāret-i temmūzdur şıfat u şüretde. Gündüzüñ dīdesiniñ ağı ve beyāzı revġan ile dībādır mişlde. Ya' nī eyyām-ı ḫārrada jāle

⁷⁹⁷ dem : ā T.

⁷⁹⁸ Ya' nī çeşm-i aḫvelde göz bebeği bir ṭarafa meyl itmegin beyāz-ı dīde ziyāde görünmesine işāretidir +H.

⁷⁹⁹ germābe : germāye T.

⁸⁰⁰ Der-kenār: Çeşm-i sebük-i merdüm-i didesi jāle ve germāye benzer şıfatda ya' nī gicenüñ merdüm-i dīdesiniñ tedric ile göçlemesi germāye ile jāleye benzer ki germiyyet-i ḫürşid ile jāle gittikçe niceli vücūd olursa kezālik şebde tedric ile nāḫıs olmaḫtadır +H.

ne gūne noqşān- pezīr olur ise şeb dağı ānen fe-ānen tedennīdedir ve dībāya dökülen revġan ne gūne yayılup⁸⁰¹ vūs‘ at-i dā’ire ve fūşhat-ı cism peydā eder ise rüz dağı dem-be-dem tevsī‘⁸⁰²-i dā’ire edüp neşv ü nemā ḥāşıl étmededir.

خون سودایی شب زاند و فاسد گردد
لاجرم نشتر روزش بکشاید اکحل

4. Ḥūn-i sevdāyī-i şeb zā’id u fāsīd gerded

Lā-cerem neşter-i rūzeş bi-guşāyed ekḫel⁸⁰³

Geceniñ sevdāya mensūb olan qanı ziyāde ve fāsīd olduğıyçün elbetde neşter-i rüz anıñ⁸⁰⁴ müşterek⁸⁰⁵ tamarını açar ve ḥūn-ı fāsīdini isāle eder. Ḥūn-ı sevdā vücūd-ı insānda i‘tidālden ziyāde olup fesād bulduqda ekḫalden qan alup dem-i fāsīdi def eylemedükçe teskīni olmadığından siyāhlıqda şebi ḥūn-ı sevdāya teşbīh edüp beyāzlıqda ve⁸⁰⁶ bā‘ iş-i noqşān⁸⁰⁷ olduğı ecilden rūzı neştere temşīl eyledi.

روز چون کرم بریشم همه بر خویش تند
هر چه شب رد کند از معده چو زنبور عسل

5. Rüz çun kirm-i birişem⁸⁰⁸ heme ber ḥūş tened

Her çı şeb red kuned ez-mi‘ de çu zembūr-i ‘ asel

[T, 106-b] Gündüz ipek qurdı gibi cümle kendü vücūdı üzere şarup⁸⁰⁹ yumağını büyük eder. Bal arusu gibi gece mi‘desinden her ne-qadar nesne redd ü def eder ise. Mollā

⁸⁰¹ yayılup : yapılup H.

⁸⁰² Tevsī‘ : Gūn-be-gūn efzāyīş üzre olup artmadadır -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁸⁰³ Der-kenar: Ekḫal elde müşterek dedükleri tamarıdır ki Fārsīde aña “reg-i heft-endām” dەرler ve fi’ş-şahḫāk [şahḫāh: H] “ekḫal reg-i dest ki ān-rā reg-i heft-endām gūyend” [ve lā yukāli ‘urfī’l-ekhel +H].

Der-kenar: Ḥāşılı bu beytde rüz [u] şebiñ efzūn ve kūtāh olumundan kināyedir +H.

⁸⁰⁴ rüz añın : rūzuñ T.

⁸⁰⁵ müşterek -T.

⁸⁰⁶ ve -T.

⁸⁰⁷ bā‘ iş-i noqşān : noqşān bā‘ iş H.

⁸⁰⁸ Kirm-i birişem : Bekesri’l ‘Arabī olduydı lakin bi’l-izāfeti mīm birişem oldur maḥsūs : -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁸⁰⁹ şarup : Zām eylemektedir -T [Satır altındaki açıklamalar]

‘Urfî rûzı⁸¹⁰ beyâz ve günden güne büyümekde olduğundan [H, 91-a] için ipek kurdına ve geceyi siyâhlıkda ve mi‘desindeki def‘ eyledükçe küçüldüğinden zenbûra teşbîh eyledi.

بعد ازین ترجمه روز شود صاحب کل
بعد ازین شب بنکین نقش کند عبد اقل

6. Ba‘d ez-în tercume-yi rûz şevved şâhib-i kul

Ba‘d ez-în şeb be-nigîn naqş kuned ‘abd-i eḳal⁸¹¹

Bundan sonra terceme-yi rûz ve risâle-yi nehâr şâhib olur ve mufaşşal u meşrûh bir kitâb-ı kebîrû’l-ḥacm olur bundan sonra gece kendü engüşterine ‘abd-ı eḳall nâmını naqş eder. ‘Abd-ı eḳall ḡulâm-ı zengî ma‘nâsınadır. Zîrâ gerek şûret-i ḡüsn ü behâda ve gerek kıymet ü behâda ḡayrılardan eḳall ü dündur ve geceye münâsib olan ma‘nâ daḡı budur.

وقت آنست کنون کز اثر عیش و نشاط
می نکنجد بصراحی و صراحی بیغل

7. Vaḳt-i ân’est kunûn k’ez eṣer-i ‘ayş u neşâṭ

Mî-ne-gunced be-şurâḡi⁸¹² u şurâḡi be-baḡel

Henûz vaḳt ol vaḳtdir ki ‘ayş u neşâṭ ve sūrûr u inbisâṭ eṣerinden ḡâşşesinden şarâb şurâḡiye ve şurâḡi baḡal ü ceybe şıḡmıyor⁸¹³. Zîrâ ‘ayş u neşâṭın iḳtizâsı bir ḡâl ile muḳayyed olmayup şıḳlet-i keşâfetden rehâ-yâb olmaḡdır ve şarâbın şurâḡide ve şurâḡinin baḡalde olması ḳayd ile muḳayyed olup maḡbûs olmaḡdır. Güncide olması şurâḡide ṭurmayup erbâb-ı meclisîñ nûş eylemesi baḡalde ṭurmaduḡı maḡfûz olmayup

⁸¹⁰ Rûz : Rûz-ı nevrudan sonra gece aru gibi mi‘desinden rû eyledüğünü şebden nâkış olan miḡdârdan ‘ibâretdir gündüz ebrîşem kurdı gibi ol miḡdârı kendüsine şarup zam eylemektedir -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁸¹¹ Der-kenâr: Bundan sonra rûzın tercemesi şâhib-i kul olur ya‘nî nehâr uzayup bir mertebe külliyet şâhibi olur ki terceme ve ta‘bîr olunmaḡ lâzım gelse şâhib-i kül dirler ve bundan sonra leyldeki mâh olmaḡa başlayup bir dereceye varır ki ḡâteminiñ ḳaşına ‘abd-i aḡel naqşını resm eyler +H.

⁸¹² şurâḡi : şurâḡi T.

⁸¹³ Şıḡmıyor : Şıḡmaya ya‘nî faşl-ı bahâr sebebiyle her şîşe-yi ‘ıyş u neşâṭ sirâyet itmegin mey ve şurâḡide neşâṭ ve şevḳlikden der-baḡal olmaz yâḡud eṣer-i ‘ıyşdan mey artup ve şurâḡi buyurmaḡın mey şurâḡiye baḡala şıḡmadan ḳalır -T [Satır altındaki açıklamalar]

zānū-yı sākīde cilve-ger olmasıdır. Bağal kıltuğa dedükleri gibi koyuna ve ceybe dağı dərler ve bu ma' nāya bu beyt [T, 107-a] gāzāda olduğu şahiddür. “Bağel-i ğayr zi-mektüb-i tu çun ğonçe-perest / Men-i dil-teng be-yek ğarf zemānī muştāk.

جام ياقوت و می لعل بهم بالاید
اثر نامیه چون لاله و داغش بمثل

8. Cām-ı yāķūt u mey-i la' l be-hem bālāyed⁸¹⁴

Eşer-i nāmiye çun lāle vu dāğış be-meşel

Fā' il-i “bālāyed” mışra' -ı şānīdeki eşer-i nāmiyedir. Ya' nī' mışra' -ı evvel mışra'⁸¹⁵-ı [H, 91-b] şānīye merhūndur. Cām-ı yāķūtī ve mey-i la' lī birbirine bulaşdurdı ve her birini āheriyle memzūc ēdüp ğall eyledi ve bu keyfiyyet-i nāmiye eşerinden vücūda geldi. Meşelā lāle ile derūnındaki dāğı birbirine ğall eylediği gibi. Murād-ı Mollā 'Urfī oldur ki te'şīr-i kuvvet-i nāmiye nebātāta ne ğüne mu' āmele ēder ise ma' deniyātdan⁸¹⁶ olan cemādata dağı öyle eşer ēder.

نامیه چون چمن سبز دهد اتمامش
ناقص از کار که آرند بیباغ از مخمل

9. Nāmiye çun çemen-i sebz dihed itmāmeş

Nāķiş ez kār-ğeh ārend be-bāğ ez⁸¹⁷ muħmil⁸¹⁸

⁸¹⁴ Der-kenar: Ba' zı nüşhada nūn ile “bālānd” vāķi' olmuşdur. Ğattā Rodosī-zāde merhūm bu nüşhayı ağz eylemişdir. Eşer-i nāmiye cām-ı yāķūt ile mey-i la' lī bir yerden büyüdür. Meşelā lāle ile dāğı bir uğurdan büyüdüp terbiye eylediği gibi ya' nī' kuvvet-i nāmiyede [bir: +H] te'şīr vardır ki yāķūtdan düzelmiş bir cām-ı mey-i la' l-reng ile bir olsa kuvvet-i nāmiye mey ü cāma te'şīr ētmegin cām ile mey ma' ān büyürlər. Lāle dāğıyla bir yerden büyüdüğü gibi diyü ma' nā vėrmişdir lākin dāğ lāleniñ dibiñde bādāmiyü'ş-şekl 'aded-i berg-i lāle kadar ğurde naķşlardır ve lālenin zuhūrında her ne kadar cirm ile zuhūr eyledi ise kemāli vaktinde [dağı: +H] ol-miķdārdır ya' nī' büyümesinde pek zuhūr yoķdur lākin berg-i lāle ile imtizācında kaţ' ā şübhe yoķdur. Li-ecili zālīke bu faķir yā ile “bālāyed” nüşhasını i' tībār eylemişdir. Bundan mā- 'adā niçe luţflar dağı vardır ki bā' iş-i iħtiyār olabilür. Bu kadar işāret ile tab' -ı selīm idrāk ēdeceğinde şübhemiz olmamağla irād olunmadı. Allāhu a' lem bi'ş-şavāb.

⁸¹⁵ mışra -T.

⁸¹⁶ ma' deniyātdan : ma' deniyāndan T.

⁸¹⁷ ez : er H.

⁸¹⁸ Der-kenār: Muħmil zamm-ı mīm ve sūkūn-ı ğā' -i mu' ceme ile tūyli ve ğāvlı şeylere dərler. Meşelā kaţīfe gibi minhi +H.

Kār-geh kār-gāhdan muḥaffefdür ki şāhib-i der-gāh⁸¹⁹ olan kār-hānelere ıtlāk olunur. Nāmiyeniñ bir mertebe kuvvet ü kudreti vardır ki dest-gāhdan қаtıfeyi nā-temām u nākış olduğu hālde bāğa götürseler çemen-i sebzi⁸²⁰ temām eylediği gibi⁸²¹ Muḥmil zamm-ı mīm ve sükūn-ı ḥā'-i mu'ceme ile tüyli ve ḥāvlı şeylere dērler. Meşelā қаtıfe gibi minhi ol қаtıfeyi daḥı temām⁸²² éder. Beyt-i evvel maẓmūnı gibi cümle eşyāya sirāyetini da' vādır.

عرق از شبنم کل داغ نهد بر رخ حور
اخگر از لطف هوا سبز شود در منقل

10. 'Araḫ⁸²³ ez-şeb-nem-i gul dāg nihed ber-ruḫ-i ḥūr

Aḫger ez luṭf-i hevā sebz şevved der manḫal

Gülün şeb-nemine reşk u ḥasedden nāşī ruḫ-ı ḥūr üzere ḥāşıl olan 'araḫ vech-i ḥūra dāg yaḫar ve māye-yi keder olur hevā-yı bahārın kemāl-i leṭāfetinden ve kuvvet-i ruṭūbetinden manḫaldaki aḫger-i sürḫ-i sebz olur. Luṭf-ı hevādan maḫşūd kemāl-i ruṭūbetidir.

چمن آید بچمن بهر تماشاى جمال
بلبل آید بر بلبل به تمنای غزل

11. Çemen āyed be-çemen behr-i temāşā-yi cemāl

Bulbul āyed ber-i bulbul be-temennā-yi ḡazel⁸²⁴

⁸¹⁹ dez-gāh : der-gāh T.

⁸²⁰ Der-kenār: Ḥāşılı ḫūt-ı nāmiyyenin medḫali faḫat çemende olmayup belki sâ'ir-i çemene müşābih olan eşyāya daḥı sirāyet etmegın kār-hāneden gelen nākış қаtıfelerde itmām eyler +H.

⁸²¹ Muḥmil zamm-ı mīm ve sükūn-ı ḥā'-i mu'ceme ile tüyli ve ḥāvlı şeylere dērler. Meşelā қаtıfe gibi. minhi -H.

⁸²² temām : itmām H.

⁸²³ Der-kenār: 'Araḫ şeb-nem-i gülden ruḫ-ı ḥūr üzre dāg olur ya'ni 'araḫ gülden olan āb u tābı gördükde ruḫ-ı ḥūra terciḫ etmegın şebneme reşkinden yanup dāg olur 'araḫ reşkiyle bu şekile girince leṭāfet-i gülden ḥūr kendisi nüh mertebe münfa'ıl olup ter düşmek gerek ve laṭıfden olan manḫalda olan aḫgerde sebz olur ya'ni luṭf-ı hevā aḫger-i sūzānı çemen gibi sebz eyler +H.

⁸²⁴ Der-kenār: Ya'ni çemenler bahārdan kesb-i leṭāfet-i cemāl etmegın birbiriniñ ḫüsni temāşānına mā'ıl olup gelürler ve bülbüllerde guftāra gelüp ḡazeller söylemegın birbiriniñ yanına gelüp ḡazelini istimā' eylemek temennā eylerler +H

[T, 107-b] Çemen çemene gelür temâşâ-yı hüsñ ü cemâl ve müşâhede-yi tarâvet-i kemâl için. Bülbül bülbülün yanına gelür ğazel temennâsı ve tağannî vü terennüm recâsıyla. Ya‘nî her bir⁸²⁵ bâğda bir dürlü ezhâr ve her çemende bir nev‘-i âher şükûfe-yi şafâ-medâr vardır ki çemen bâğa bâğ çemene varup her biri âherşñ temâşâsıyla [H, 92-a] hayrân ve her bülbülde nev‘-i diğeri bir terennüm ü nevâ olmağla birbirlerine teklîf-i nağamât ile leb-cünbân-ı recâ olmada dërler. Bu ma‘nâ dağı kemâl-i hüsñ ü letâfetle nazâr-gâh-ı ‘âlem olan maḥbûbân-ı kemân-ebrevân nişâne-yi nüşşâbe medd-i nigâh-ı cemî‘-i ehâlî-i dünyâ iken râğb-ı seyr-i gülistân ve tâlîb-i gül-geşt-i büstân olur ve şu‘arâ-yı belâgat-nişâr luḥf-ı kelâm-ı mevzûn ve fiḳarât-ı müsecca‘-ı muraşşâ‘-nümün ile zevk-baḥş-ı şimâḥ-ı erbâb-ı hâl ü maḳâl iken gûş-ı nağamât êtmek için kenâre-yi âşiyâne-yi bülbülde maḳâm-ârâm tutar çemende ve nağme-yi bülbülde nüh mertebe şafâ vü zevk olduğu bundan mülâhaza olunsun bu tafşîl-i çemen-i evvel ve bülbül-i evvel-i ḥaḳîḳat olmayup belki biri zîb ü zîver-i hüsñ ü cemâl ile muḥâkî-i çemen olan maḥbûbdan ve biri kelâm-ı mevzûn ile mümâşîl-i ‘andel olan şâ‘ir-i belâgat-üslûbdan kinâye olduğına binâ’endir.

كیرد از فیض هوا طبع جواهر دارو
خصمت ار سوده الماس کند در مکحل

12. Gired ez-feyż-i hevâ ṭab‘-i cevâhir-dârû

Ḥaşmet er-sûde-yi elmâs kuned der-mukḫel

Hevânın feyżinden ve mâye-yi kerem ve ‘ayn-ı nef‘ ve maḥz-ı luḥf olduğundan dârû-yı cevâhir-i ṭabî‘atini tutar seniñ ḥaşmıñ eger sürme-dâna elmâs sudesi ḳor ise ḥiṭâb Ebû’l-feth’edir. Lâkin cemî‘-i ḥiṭâba şâliḥ ü müsta‘id olan kimesnelere şümûli olmağ dağı mümkündür. Zirâ henüz memdûḥ mezkûr olmadığından [T, 108-a] mâ‘adâ maḳşûd-ı ‘Urfî feyż-i hevâyı beyândır. Ya‘nî cemî‘-i erbâb-ı devlete ḥâ’in olan ḥasûdân zarar ḳaşdıyla mükḫale sude-yi elmâs ḳoysa dağı hâl böyledir demek olur. Bu taḳdîrce şümûlünde luḥf-ı hevâ ziyâde beyân olunmuş olur. “Cevâhir-dârû” fi’l-aşl “dârû-yı cevâhir”dür. Beyne’l-A‘câm ‘ilm murâd olduğda izâfetden fekk olunup muzâfu’n-ileyh taḳdîm olunur ve bu dârû incü ile mürekkeb bir tütüyâdır ki [H, 92-b]⁸²⁶ ḳuvvet-i

⁸²⁵ bir -T.

⁸²⁶ Der-kenâr: Bes ki her ḥâr-ı güli kerde ‘aceb niyyet eger [METİNLE ALAKASI YOKTUR]

bîniş için isti' māl olunur. Ya' nî haşmuñ senüñ devletiñi görüp her gün helāk olmağdan ise bārī gözümü kör édüp devlet-i mîr-i Ebū'l-feth'i görmemek maşlahatı için kendüsiniñ sürme-dânına ğubār-ı elmās koyup kendü çeşmine şü'-i kaşd eylese feyz-i hevādan nāşī ' ayn-ı tütüyā-yı cevāhir olur ve sūde-yi elmās semmdir. Cevāhir başka olup dārū başkadır. Mulāhaza olinsa ma'nā-yı beyt cevāhiriñ tabī'ati 'ilāc-ı dārū hāşiyeti tutar demek olsa maḥzā fāsīd olur. Zīrā cevāhir 'arz mukābili olmaduğı şūretde be-her-hāl elmāsdan ve la'l ü yāḳutdan vesā'irinden mu'ammimdir ve fi'l-ḥaḳīka ekser-i cevāhirde hāşiyet-i dārū vardır ki ekser-i 'ilāca āmihte ederler bu taḳdīrce hāşılı taḥşil olur.

پیش باغ و چمن دهر کنون گر رضوان
نسخه خلد برین باز کشاید بمثل
صورت خلد ازین باغ مفصل کردد
سیرت این چمن از خلد ببیند مجمل

13. Pîş-i bāğ u çemen-i dehr kunūn ger rizvān

Nūsḥe-yi ḥuld-i berīn bāz-ğuşāyed be-meşel

14. Şūret-i ḥuld ez-īn bāğ mufaşşal gerded

Sīret-i īn çemen ez-ḥuld bi-bīned mücmel⁸²⁷

Dehriñ bāğ u çemeniñ öñinde şimdi eger bāğ-bān-ı behişt olan Ḥazret-i Rıdḳvān ḥuld-ı berīniñ nüşhasını farazā ğuşāde eyleyüp [T, 108-b] fevāyid ü leṭāfetini yegān yegān muḳabele eylese ḥuld-ı berīniñ şūreti bu bāğdan mufaşşal olur. Ya' nî şūretde bu bāğ ile ḥuld-ı berīniñ farḳı oldur ki bu bāğ icmāldir. Ḥuld bu icmāliñ tafsilidir. Sīretde ve ḥaḳīkatde ol çemen ḥulddan mücmel⁸²⁸ görür. Ya' nî sīret ü ḥaḳīkatde bu çemen

Yāsemen be'skufed ez-nişt-i zenbur-ı eşer

Her ḥār ki ol ḳadar güller şükufte olmağın 'aceb degüldür eger nişt-i zenbūr-ı 'aselüñ yasemen açılırsa ya' nî feyz-i hevā-yı bahārdan gülsüz her ḥār ḳalmayup her birinden bir dürli gül açılıp nişt-i zenbūr-ı 'aselde ḥāra müşābih olmağın andanda gül yasemen açılırsa ba'id degüldür gül bunda muṭlaḳ çiçek ma'nāsındır Rodosī +H.

⁸²⁷ Der-kenār: Bu kıt'anıñ ḥülāşa-ı ma'nāsında Rodosī-zāde merḥūm ḥāzen-i behişt olan rızvān faşl-ı bahārda bāğ-ı dehr önünde açup birbirinde tefāvutı var mıdır diyü muḳābile etse şūret-i ḥuldı mufaşşal bulur bu bāğdan ya' nî bu bāğı şūret-i ḥulduñ mufaşşalı bulup ve bu çemenin seyrini mücmel görür ḥulddan ya' nî ḥuldı bu çemenin mücmeli bulur diyü taḥrīr eylemişler ḥaḳḳ budur ki bir şerḥ mücmel ve birbirine münāḳışen rāz-ı elfāzdır ki cell-i eşkāl iden aḥbāb-ı ma'ārif-i fişāye hezār taḥşin minhi.

⁸²⁸ mücmel -T.

mufaşşaldır, huld bu mufaşşalıñ mücmelidir ve'l-hâşıl şüretde huld gâlib sîretde bâğ gâlib. Eger tedkîk olunsa ikisi dağı müsâvidir demek olur. Zirâ gerek tafşil gerek icmâl bir mişdâkın libâsıdır. Her ne kadar sîretde mufaşşal görinen gâlib ise [H, 93-a] dağı murâd- ı Mollâ 'Urfî sîretde mufaşşal olan sîretde mufaşşal olana gâlibdir demektir. Fi'l-vâkı' bi-zâtihi sîret gâlib-i şüretdir.

حور کیسو بمیان بسته در آید بچمن
تا لبالب کند از سنبل و کل جیب و بغل

15. Hür gîsû be-miyân beste der-âyed be-çemen

Tâ leb-â-leb kuned ez-sunbul u gul ceyb u bağel

Hür gîsûlarını kârıma mâni' olmasun maşlahatıyçün beline bağlayup ihtimâm-ı tām ve tedârik-i temām ile çemene gelür. Çoynunu ve çoltuğın sünbül ü gülden leb-â-leb etmek için hürî dâhil-i bâğ-ı cennet iken sünbül ve güli bu kadar tedârik-i māl-â-kelem ile çide eylemege 'azm-i çemen eyleye bâğ-ı dehriñ letâfeti ve vaqt-i bahârîñ tarâveti bundan kıyâs olsun diyü, Mollâ 'Urfî-i Şîrâzî dehen-güşâ-yı temeddüh olduğu şafâ-yı âvân-ı rebî' i mübâlağa eder.

شاید ار عذر پرستان پذیرند بحشر
بسکه برداشت صفا صورت عزى و هبل

16. Şayed er 'uzr-i perestâr pezîrend be-ğaşr

Bes-ki ber-dâşt şafâ şüret-i 'Uzzâ vu Hubel⁸²⁹

Lâyıkdır eger büt-perestânın i' tizârını maşşerde qabûl edüp 'afv u mağfîret ederler ise zîrâ şafâ-yı bâğ u letâfet-i [T, 109-a] çemen 'Uzzâ ve Hübel şüretini ol kadar qaldurdu. Ya'nî tarâvet-i bahâr ve letâfet-i rebî' -i hüceste-âşârîñ şafâsı eşcâr-ı çemeni hey'et-girifte-yi 'Uzzâ vü Hübel eylemişdir. Bi'z-zarûret tabî' at mâ'il olup izhâr-ı perestîş eder. Fâ' il-i "ber-dâşt" şafâdır, "şüret-i 'Uzzâ vü Hübel" mecmû' ı mef'ûldür ki şüret-i

⁸²⁹ Der-kenâr: Bes ki ez-sünbül gül yâft şafâ nezd-i yekist

K'ez-pey-i büse dü-leb-râ behem âred cedvel

Cedvel küçük ırmağdır ve lebleri kenârından 'ibâretdir cedveliñ kenârları sünbül ve gülden ol mertebe şafâ bulmadur ki qarîbdır büse için iki lebi bir yere getürdiğini ezhâr ile cüylarîñ kenârı iki lebleri bir yere getürüp öpmek ister Rodosî +H.

eşcârdan ‘ibâretidir. Bu fakîre bu ma‘nâ hoş gelür ol ma‘nâdan ki “ber-dâşten” fâ‘ili şüret-i ‘Uzzâ vü Hübel olup şafâ mef‘ül ola. Zîrâ şafâ şafâ-yı bahâr olduğu âşikâr ve bilâ-vâsihtadır. Ammâ şürete göre neşv ü nemâ-yı bahâr şürete te’sîr edüp şüret dağı taşîl-i şafâ eyledi demek vesâyiğ hülûli ile ba‘îd görünür vallâhu te‘alâ a‘lemü bi-ğakâyıki’l-umûr.

انبساطیست درین فصل که بی کاوش عقل
شاید ارباز شود عقده ما لا ینحل

17. [H, 93-b] İnbisâti’st der-în faşl ki bî-kâvuş-i ‘aql

Şâyed er bâz⁸³⁰ şevved ‘uğde-yi mâ-lâ-yenğhel⁸³¹

Bir inbisât ve bir hâlet-i güşâyiş vardır. Bu vâşıl olduğumuz faşl-ı bahârdır ki kâviş-i ‘aql olmadan ve havâle-yi nâhun-ı idrâk ve şarf-ı kuvvet-i engüşt-i vaqt olunmadan ‘uğde-yi müşkile-yi umûr ve kâbil-i inhilâl olmayan rişte-yi ser-der-güm-i ef‘al-ğod-be-ğod güşâyiş-pezîr olur ise mümkündür inbisât-ı emmâre-yi bâsiğ ve ‘uğde-yi âşâr-ı kâbîzdir. ‘Âlem-ki böyle bir vaqt-ı rûğ-efzâda mazhar-ı ism-i bâsiğ ola, eşer-i feyz bi’l-külliyeye zâ‘il olacağında nice eşkâl kalur. Zîrâ bi-ğasbi’ş-şüret tezâddandır ma‘nâda ve ħakîkatde mebd-e’-i nazâr ile müterâdif ise de dağı Şadre’d-dîn Konevî ve sâ‘ir ekşer ehl-i vağdetiñ kaddisa’llâhu te‘alâ⁸³² esrâruhum zâhib oldukları gibi.

لیلی از گوشه محمل بنمودست جمال
یا بود لاله که سر بر زده از دامن تل

18. [T, 109-b] Leyli ez-güşe-yi mağmil bi-numûde’st cemâl

Yâ buved lâle ki ser ber-zede ez-dâmen-i tel

⁸³⁰ er bâz : erbâb T.

⁸³¹ Der-kenâr: Kâvuş ism-i maşdardır Farsî muzâfına bu mağalde derk u fehmi şu‘ûbetli olan emirden ‘ibâretidir bu faşlda bir inşirâğ ve inbisât vardır ki Kâvuş ‘aqla muhtâc olmak sırrın câ‘izdür eger ‘uğde-yi mâ-lâ-yenğhel hal olursa ya‘nî dökme fikriyle hal ve fetğ olmağın mes‘ele gâmiıza faşl-ı bahârda olan inbisât ve inkişâf sirâyetinden mümkündür ki ‘aql tertib-i muğaddemât eylemeksizin fetğ ola +H.

⁸³² te‘alâ -T.

Āyā Leylā gūşe-yi maḥmilden ve kenār-ı maḥāfeden ‘arz-ı cemāl edüp izhār-ı ğunc ve dellāl-ı mey eyledi. Yāḥūd lāle midir ki dāmen-i tilālden ve kenār-ı cebālden⁸³³ baş kaldurup ḳāmet-nümā-yı iftiḥār oldı murād⁸³⁴-ı Mollā ‘Urfī tecāhülü’l-‘ārif ḳaşdıyla şūret-i sūrḥ-endām-ı lāleyi Leylā’ya teşbīh eder ḥüsn ü cemāl ve ṭarāvet-i kemāl cihetinden.

حاسد آزار شوم زين غزل تازه كه باز
موسم شادی بلبل شد و اندوه جعل

19. Ḥāsīd-āzār şevem z’īn ğazel-i tāze ki bāz

Mevsim-i şādī-i bulbul şud u endūh-i cu‘el

Ḥāsīd-āzār vaşf-ı terkībīdir. Ḥāsīdī, incidici ve düşmene elem ve keder verici olayım. Bu tāze ğazelden ve henüz keşide-yi samṭ-ı taḥrīr olınacaḳ le’ālī-i nazm-ı bī-bedelden zīrā ki yine bülbülüñ şādlığı mevsimi ve ‘andelibiñ āvān-ı neşātı ve cu‘eliñ elem u endūh⁸³⁵ zamānı oldı ve daḳı ḥālīñ [H, 94-a] maḥalle ve zarfiñ mazrūfa te’şīri iḳtizāsıyla ṭabī‘at vaḳte ṭabī‘ olup zamāne ile hem-reng ve hem-meşreb olurum-ki [Mışra‘] “Zemāne bā-tu ne-sāzed tu bā-zemāne bi-sāz” muḳaddemesidür cu‘el zamm-ı cīm ve fetḥ-i ‘ayn ve sükūn-ı lām ile çirk-āb ve kenīflerde ‘ufūnātdan tekevvün eden böceklerdir ki **Mütenebbī** “velidü’l-‘ibādetü⁸³⁶ min inşādehā” zarar kemā teżarru riyāḥi’l-verd bi’l-cu‘el mañtūḳınca bed-aşl ve bed-siriş olmaḳla büy-ı dimāġ-ārā-yı gülden müteżarrır olup mertebe-yi helāke vāşıl olur ve gül münāsebetiyle şadā⁸³⁷-yı bülbülünden daḳı ğuş-ı şafāsına şamem⁸³⁸-i endūh gelür. Mollā ‘Urfī ḥāsīd-i kāsidi cu‘ele ve nazm-ı siḥr-āşārını şadā-yı ‘andelibe teşbīh ü temşil eyledi. Vech-i şebih irādına ḥācet yoḳdur ki ma‘nādan fehm olındı.

ای شب هجر تو در دیده خورشید سیل
چشم روح القدس از شوق جمالت احوال

⁸³³ cebālden : ḥabālden T.

⁸³⁴ murād -T.

⁸³⁵ elem u endūh: endūh u elemi H.

⁸³⁶ velidü’l-‘ibādetü: velezziyü’l-ġabbādet H

⁸³⁷ şadā -T.

⁸³⁸ şamem : şamim T.

20. [T, 110-a] Ey şeb-i hicr-i tu der-dīde-yi hūrşīd sebel⁸³⁹

Çeşm-i rūḥu' l-ḳudus ez-şevḳ-i cemālet aḥvel⁸⁴⁰

Ey seniñ hicriñ gėcesi dīde-yi hūrşīdde sebel olan maḥbūb-ı bī-naẓīr seniñ cemāliñ şevḳinden ve intizār-ı tecellinden Cebrā'īl'iñ çeşmi aḥvel olmuşdur. Sebel çeşmiñ içine tamarlarına balıḳ aḡı gibi pīçīde olur bir 'illetdir ki māni'-i ru'yetdir. Aḥvel şaşı dēmekdir, zātīdir lākin bu maḥalde 'örf-i nāsda yollara bakmaḡdan şaşı oldum dēdükleridir ki kemāl-i intizārdan merdüm-i çeşmi tahrik ētmeyüp her ne ṭarafa mā'ıl oldı ise öylece ḳaldı dēmekdir. Mışra'-ı evvel münādā-yı maḥzūf-ı mübtedāniñ⁸⁴¹ şıfatıdır ve aḥvel olan Cebrā'īl 'aleyhi's-selāmdur.

از دل و دامن آلوده در یأس مزین

دجلة عفو باینها نشود مستعمل

21. Ez-dil u dāmen-i ālūde⁸⁴² der-i ye' s me-zen

Dicle-yi 'afv be-īnhā ne-şevēd musta' mel

“Ez-dil” “dāmen-i ālūde”ye muzāf degüldür miyānede vāv-ı 'atıfa vardır. Zīrā dāmen-i ālūdeye muzāfdır. Ālūde ancak dāmenüñ şıfatıdır diliñ şıfatı maḥzūfdur. Ez⁸⁴³ dil-i maḡşūş yāḡud ez⁸⁴⁴-dil-i günāh-endiş yāḡud bunlar mişillü şıfat-ı mezmūme [H, 94-b] taḳdīr olınmalıdır. Ma'nā-yı beyt dil-i günāh-endişden ve veḡel⁸⁴⁵-i fişḳ u 'işyān ile mülevveş olduğundan nāşī ḳapusını daḳḳ eyleme ve dā'ire-yi nā-ümmīdiye pā-nihāde olma. Zīrā 'afv diclesi ve maḡfīret lüccesi bu maḡūle çirk-ābe-yi ḳabāyiḡi şüst ü şū

⁸³⁹ Der-kenār: Cānān senüñ hicrin gicesi dīde-yi hūrşīdde sebedir ya'ni hūrşīd bile senüñ hicrin gicesinde giryeden gözi perdelenüp muḡil olur ve çeşm-i Rūḡu'l-Ḳudus senüñ cemāliñe müştāḳ olup cemāliñ şevḳinden aḥveldir Rūḡu'l-Ḳudus cemāliñe müştāḳ olup ne zamān yüz göstere diyü intizārından gözi aḥvel gibi bir ṭarafa dikmiştir Rodosī +H.

⁸⁴⁰ Der-kenār: Yāḡud her bir mışra' mübtedā haber olsa daḡı cā'izdir ey şeb-i hicr-i tu mübtedādır dīde-yi hūrşīd sebelest haberı çeşm-i rūḡ mübtedā aḥvel haberı ez-şevḳ-i cemālet aḥveliñ 'illeti olur fe'efhum minhi.

⁸⁴¹ mübtedāniñ : mübtedātūñ T.

⁸⁴² Der-kenār: Dāmen-ālūde izāfetsiz şāḡib-i irtikāb dimekdir izāfet ile irtikāb olınan şey'i ḳabiḡden kināyedir minhi +H.

⁸⁴³ ez : rāz T.

⁸⁴⁴ ez : rāz T.

⁸⁴⁵ veḡel : daḡl T.

étmekle mā³-müsta^c mel olmaz. **Beyt:** Yumaz āb⁸⁴⁶-ı rahmet ehl-i cürmin cürmini yā Rabb / Yā bu bî-ḥadd u bî-pāyān olan deryāyı neylersūñ.

بعذاب ابدی دل نکذارد غم دوست
این نه مومیسست کز آتش بکند ترک غسل

22. Be-^c azāb-i ebedī dil ne-guzāred ğam-i dūst

Īn ne mūmīst k^{ez} āteş be-kuned terk-i ^c asel

^{847c} Azāb-ı ebedī ve āzād-ı sermedī ile gönül dostuñ ğamını terk eylemez. [T, 110-b] Bu ol mūm⁸⁴⁸ degüldür ki tāb-ı āteşe tākat göremedüğinden terk-i ^c asel éde. Murād-ı ^c Urfī ben öyle ^c āşıq-ı nāzik-dil degülim ki mūm-ı ^c asel ona ḥarāret-i āteş ile ^c aselden müfāraḳat ihtiyār eylemesi gibi cefā-yı dosta müteḥammil olmayup kenāre-gīr olam. Yok yok belki hezār-sāle āteş-i ^c alev-ḥīz- i ^c azābda beni güdāḫte eylese ğam-ı dostdan infī^c āl-pezīr olup müfāraḳat eylemem. Zīrā eczā-yı vücūdumdan olmuşdur, infikāki ḳābil degüldür. Fi^l-vāḳi^c infī^c āl ü kelāl kişiniñ kendü murādınıñ ^c adem-i ḥuşūlinden neş^{et} éder. Gerçek ^c āşıqlarınñ ise murādı ancak rızā-yı maḥbūbdur. Bu ḫaḳdırce murād-ı dost gerek vefā gerek cefā dil-i ^c āşıq-ı şādıḳa güvārādır, ibā iḳtizā étmez.

لذت تلخی درد تو اکر شرح دهم
نوشدارو بفرستم بسلام حنظل

23. Lezzet-i telḫī-i derd-i tu eger şerḫ dehem

Nuş-dārū bi-firistem be-selām-i ḫanḫel

Ey dost eger⁸⁴⁹ seniñ derdiñ acılığınıñ lezzetini şerḫ ü beyān éder isem muḳābele-yi selām-ı ḫanḫalda nūş-dārū göndermiş olurum ḫanḫal ki Ebū Cehl ḳarpuzı didükleri

⁸⁴⁶ āb: serāb H.

⁸⁴⁷ Der-kenār: Ya^c nī gönül ğam-ı dost ile ne mertebe ^c azābında olsa da ğam-ı cānāni terk eylemez mışra^c - ı şānīde ğam ^c asele ve ^c azāb āteşe teşbih olındığı kināyedir fehm olunur +H.

⁸⁴⁸ Zīrā bu ol eyledüğüm mūm-T [Satır altındaki açıklamalar]

⁸⁴⁹ Der-kenār: Eger telḫ olan şeye lezīz ve şīrīn olmağın ḫanḫal bir mertebe merġūb ve maḥbūb olur ki nūş-dārū ve kesb-i çāşni ve lezzet için hizmet vardır yāḫūd telḫi-i derdin lezzeti beyān olunduğda lezīz olanlar bir mertebe zelīl ve ḫaḳīr olurlar ki nūş-dārū gibi ma^c cūn-ı şīrīn-i telḫi ḫanḫaldan bir miḳdār ḫişşe-yāb ḫarāret olmağı için ḫāk-ı pāyı ḫanḫala cebin-fersā olur Rodosī+H.

nesnedir⁸⁵⁰ ki ğāyet telhdir ve semmiyyeti vāzih u āşikārādır ve-lākin seniñ derdiñe nisbetle sükkerden lezizdir. Nüş-dārū şirin-güvār ve lezizü't-[H, 95-a]ta' m olan ' ilācdır. Muṭlaqā ve hāşşaten bir ma'cūn-ı müferraḥiñ nāmıdır. Be-selāmdaki bā muḳābele içündür. Nüş-dārū irsāl ederim dedügi telh-i derdi şerḥ u beyān etmekle ḥanzal kendüsinde zehriyyeti ferāmūş etmekle güyā nā'il -i ' ilāc-ı şāfi olur dēmege tenbīhdır.

چند ازین آتش خسپوش بر انکیزی دود
ای بخوش جوهری آیینة حسن تو مثل

24. Çend ez-īn āteş⁸⁵¹-i ḥas-pūş ber-engizī dūd⁸⁵²

Ey be-ḥoş cevherī āyine-yi ḥüsn-i tu meşel

[T, 111-a] Niçe bir ḥas-pūş olan āteşden tütün zāhir etdirürsüñ ey ḥoş-cevherlikle⁸⁵³ seniñ āyine-yi ḥüsnüñ meşel ü meşhūr olan maḥbūb eger bu beyt-i müstaḳil⁸⁵⁴ olur ise ey āyine ruḥı ḥoş-cevher olan maḥbūb-ı rüy āteş rengindeki ḥattuñ heftesini tecāvüz etmekle leṭāfet-i ṭal' atun zīr-i mū-yı siyāhda muḥtefi oldı. Kerem edüp tırāş eyle ki āteş-i ruḥuñ ḥas-pūşlıkdan⁸⁵⁵ ve dūd-engizlikden ḥalāş olsun ma' lūmdur ki āteş üzerine ḥadden ziyāde ḥas u ḥāşāk koysalar tiz şu' lelenmeyüp niçe zamānlarda dūd-engiz olur. Eger beyt-i ātiyeye müte' allık u merbūt ise⁸⁵⁶ āteş-i ḥas-pūş zāt-ı ' Urfi olur ki zīrā elem ü kederde ' āciz ḳalduđını beyāndır. Ya' nī benim vücūdum ki zātında bir⁸⁵⁷ tūde-yi āteş olup zīr-i ḥāşāk-ı ekdārda ḳalmaḳla şu' le-yi āşār-ı eş' arım zuhūr edemeyüp evḳatım dūd-ı āhla güzērān olur. Niçeye dek ey şafvet-i zāt ile meşhūr olan zāt-ı vefā-mezheb senden temennā-yı i' ānet ederim, demekdir. Ḥoş-cevher vaşf terkibi aḳsāmındandır zāt-ı pāk ma' nāsına. Yoḥsa āyine münāsebetiyle āhende olan cevher mulāḥaza olınmaya. Zīrā gerek ḥoş ve gerek nā-ḥoş ol cevher āyineniñ şafvetine māni' dir. Bu cihetden ki

⁸⁵⁰ olurum ḥanzal ki Ebū Cehl ḳarpuzı didükleri nesnedir ki -T.

⁸⁵¹ āteş : dide H.

⁸⁵² dūd : dūr T.

⁸⁵³ Der-kenār: Ey ḥoş-cevherlikde āyine-yi ḥüsni mişl olan cānān bu ḥas-pūş olan ve lüzūmen nice bir taḥrik-i dūd idersen ya' nī sine-zāde nihān olan āteş-i dilden ḥazer etmeyüp nice bir dūd-ı āhı taḥrik eylesin +H.

⁸⁵⁴ müstaḳil : müstaḳbel T.

⁸⁵⁵ pūşlıkdan : pūşlıkından T.

⁸⁵⁶ ise -T.

⁸⁵⁷ bir : pür T.

‘aksüñ ba‘zı maḥallerini rü‘yete ḥicāb olur ve ol cevher āyineniñ şayḳalı gitdükçe āşikār olur.

مژه بر هم نردم دوش که در بیت حزن
تا صباحم در دل کوفت تمنای اجل

25. [H, 95-b] Müje ber-hem ne-zedem dūş ki der-beyt-i ḥazen

Tā şabāhem der-i dil küft temennā-yı ecel

[T, 111-b] Müjeyi birbirine urumadum ve göz yumup aşlā ḥvāb-ı rāḥat görmedim dün gece ḥüznler evinde şabāḥa dek göñlüm ḳapusını ecel temennāsı daḳḳ⁸⁵⁸ eyledi. Ya‘nī ey maḥbūb⁸⁵⁹ seniñ cefā vü eleminden nāşī geceleri tā-be-şabāḥ bīdār olup ḥvāb-ı rāḥatdan bi‘l-külliyye maḥrūm olmağla bu ıztırāba bir vechle şabr u şekībim ḳalmaduğundan bārī helāk olsam da rehā-yāb olsam diyü tazżarru‘⁸⁶⁰ u niyāzdan ḥālī ḳalduğum yoḳdur.

آستینی ز وفا بر مژه ام کش تا چند
پوشم این چشم تر از حدس خداوند اجل

26. Āstīnī zi-vefā⁸⁶¹ ber⁸⁶²-muje‘em⁸⁶³ keş tā⁸⁶⁴ çend

Pūşem īn çeşm-i ter ez-ḥads-i ḥudāvend-i ecell

⁸⁶⁵ Benim müjem üzerine bir āstīn çek ve bende olan ğafleti ref‘ édüp beni ikāz ile ne zamāna dek ḥudāvend-i eceliñ ve şāḥib-i ḳahr u siyāset olan zātīñ tīr-endāz olmasından çeşm-i terimi örteyim ve bīm-i cānla ne vaḳte dek şāmit ü ḥāmūş peygūle-nişin-i ḥirmān olayım. Ḥudāvend-i ecel pādīşāh-ı a‘zam ve şehinşāh-ı mu‘azzamdır. Ḥads ḥā‘i

⁸⁵⁸ daḳḳ eyledi : çalırđı -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁸⁵⁹ Der-kenār: Ḥaşılı arzū-yı mevt göñlüm ḳapusını daḳḳ edüp baña mevti temennā ettürmege istediğinde bir laḥza ḥvāba varmadım +H.

⁸⁶⁰ tazżarru‘: taşarru‘ H.

⁸⁶¹ vefā : nā H.

⁸⁶² ber -T.

⁸⁶³ muje‘em : müjem H.

⁸⁶⁴ tā: nā T.

⁸⁶⁵ Der-kenār: Vefādan müjem üzre bir āstīn çek pençe dek bu çeşm-i teri ḥudāvend-i ecelin bilmesinden örteyim ya‘nī vefā ile müjemde olan eşer-i giryeyi izāle ile tā çend derd-i hicrānla giryān olduğımı ḥudāvend-i a‘zam fehm eylemesin diyü setr eyleyim +H.

mühheleniñ fetḥi ve dāliñ sükūniyla oq atmaq ma' nāsınadır. Pūṣide-yi çeşm olmağa daḡı bu mülāyimdir. Her ne kadar ma' nā-yı āḡir mümkin ise daḡı ve cemī' gördüğümüz şahih nüshalarda ḡadsdir. Şin-i mu' ceme ile ḡadş ve ḡayrı lügat mullaḡa olınmamak için bu kaydlara mübtelā olındı. Murād nāvek-endāz ta' n u teşnī' olur ise ḡāl niçe olur diyü zuhūr eden efkāra niçe zamāna dek muḡayyed olayım demekdir. Yāḡūd “el-ḡadsu sür' atü intikāle'z-zihnü mine'l-mebde' ile'l-maḡlūb ve yuḡābilü'l-fikr ve hevā ve fī merātibü'l-keşf”. Bu ma' nāya göre ḡudāvend-i a' zamiñ faẓl u kemālınden niçeye dek iḡmāz-ı ' ayn ideyim yok yok lāyık degüldür ki [T, 112-a] memdūḡumuñ derece-yi ' ilminden ve mertebe-yi kemālınden baḡş edüp şeref-i zāt u şıfātını beyān edeyim demek olur⁸⁶⁶. Bu ḡaside fi'l-aşl Mollā ' Urfi'niñ veliyy-i ni' meti olan Mīr Ebū'l-fetḥ'le miyānelerinde sebḡat eden bir mübāyenetin⁸⁶⁷ i' tizārı için olup istiḡfā-yı günāha ruḡşat u fırsat bulamaduḡından **Beyt**: “Ne ' arz-ı ḡāle meded [H, 96-a] var ne tāḡat-ı guftār / N'olaydı ḡāli bileydiñ sen ey peri-ruḡşār” me' āli üzre biraz zamān sürme-riz-i gelū-yı şükr ü şikāyet olup sille-yi saḡt pençe-yi ta' zirden ters-nāk olmaḡla müddet-i mübāyenet medid oldūḡıyçün ḡazel temāmında güriz-i maḡşūd edüp ' illet-i bükānın ' ilācını ḡavāle-yi dest-māl-i maḡbūb etmek şivesiyle aḡlamaḡ ile iş bitmez hemān cesāret edüp Mīr-i müşārü'n-ileyhi sitāyişe mübāşir olmaḡla ceride-yi günāhıma vaz' -ı ḡalem-i ' afv edirmek lāzımdır diyü icrā-yı şive-yi şā' iriyyet {eyledi}.

میر ابو الفتح که در سینه دولت مهرش

آفتابست که تحویل ندارد ز حمل

27. Mīr Ebu'l-fetḥ ki der-sīne⁸⁶⁸-yi devlet mihreş

Āftābī'st ki taḡvīl ne-dāred zi-ḡamel

Mīr Ebū'l-fetḥ ḡudāvend-i ecelli beyāndır. Her iki ki beyāndır. Ya' nī ol ḡudāvend-i ecell Mīr Ebū'l-fetḥ ki⁸⁶⁹ sīne-yi zāt-ı devletde anıñ mihri⁸⁷⁰ ve derūn-ı iḡbāalde maḡabbeti bir āftābdır ki ḡaḡ' ā ḡamelden taḡvīl eylemez. Murād-ı Mollā ' Urfi āftāb

⁸⁶⁶ Yāḡūd “el-ḡadsu sür' atü intikāle'z-zihnü mine'l-mebde' ile'l-maḡlūb ve yuḡābilü'l-fikr ve hevā ve fī merātibü'l-keşf”. Bu ma' nāya göre ḡudāvend-i a' zamiñ faẓl u kemālınden niçeye dek iḡmāz-ı ' ayn ideyim yok yok lāyık degüldür ki memdūḡumuñ derece-yi ' ilminden ve mertebe-yi kemālınden baḡş edüp şeref-i zāt u şıfātını beyān edeyim demek olur -H.

⁸⁶⁷ mübāyenetin : miyānenin T.

⁸⁶⁸ Sīne: sīne-yi devletde mihri Rodosī -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁸⁶⁹ ki -H.

⁸⁷⁰ Der-kenār: Mihr ile āftāb miyānesinde mülāyemet-i laḡife kaşd olınmışdır +H.

burc⁸⁷¹-ı hâmelde iken pertev-tâb⁸⁷² olup âhir burûca nakilde nûrına ne tedennî vü tenezzül geldüğü mir-i müşârü'n-ileyhiñ sine-yi devletde olan âftâb-ı maḥabbetine tenezzül gelmez belki dâ' imâ ve müstemerren derece-yi kemâlde müsteḳarr⁸⁷³ olup âşâr-ı tedenniden maşûn ve bîm-i zevâlden her vechle me'mündür.

روی در روی رود سایه او با خورشید
چشم بر چشم بود پایه او جنب زحل

28. Rûy der-rûy reved sâye-yi ü bā-ḥurşîd

Çeşm-ber-çeşm buved pāye-yi ü cenb-i Zuḥel

[T, 112-b] Rûy-der-rûy ve çeşm-ber-çeşm müsâvî ve berâber ma' nâsınadır. Ol zât-ı 'âlî-şânın sâyesi ḥurşîd ile⁸⁷⁴ berâber yürür ve pāye vü mertebesiniñ çeşmi cenb ü pehlû-yı Zuḥal'îñ çeşmi üzerine olur. Ya' nî ol memdûḥ-ı 'âlî-câhiñ ḳadr ü menzileti ol meretebe refî' dir ki sâyesi müsâvî-i ḥurşîd ve pāye-yi rıf' at-mâyesi semâ⁸⁷⁵-ı sâbi' ada Zuḥal ile ber-â-berdir. [H, 96-b] Murâd-ı 'Urfî yalñuz sâyesi şûretde berâber-i ḥurşîd demek degüldür. Belki sâyesinde ol-ḳadar rıf' at olduğı gibi nûrâniyyetinde dağı pertev-i ḥurşîde berâberlik vardır demekdir ki ḥattâ rıf' at-i zuḥalde⁸⁷⁶ müsâvât da' vâsı ḥâşılı taḥşîl ḳabilinden olmaya. Ba' zı nüşḡalarda cîm-i mu'ceme ve şâ'-i müşelleşe-yi fevkâniyye ile “ḥubş” vâқи' olmuşdur bu ve maḡallindeki “kend[i]” taḥrîr olınmış ekşer nüşḡalarda vücûhla muḡâlifdir. Menşe'-i ḡalaḡı Zuḥal nuḡs-ı ekber olmağla evvel-i nazarda ve ibtidâ-yı mülâḡazada pây-ı idrâk lağzide-yi tîh-i ḡatâ olup münâsebet-i nuḡsla ḥubş mülâyim görünür bu taḳdîrce aniñ pāyesi ḥubş-ı Zuḡali kendüsine redd eder diyü şerḡ edende luḡf-ı ma' nâ-yı eş' ârdan ḳat' an ḡazz u naşîb yok imiş. Belki leḡâfet-i mübâlağâ aniñ meretebe-yi 'âliyyesi Zuḡal ile müsâvidir demekdedir ki min-ciheti'z-zât Züḡale tefevvuḡı lâzım gelür fe-te'emmul.

با هواداری لطفش ز سر سبز ربیع
بهمن و دی بر بایند کلاه مخمل

⁸⁷¹ burc : bir T.

⁸⁷² pertev-tâb : pertev-tâm H.

⁸⁷³ müsteḳarr : müsteḳarran T.

⁸⁷⁴ ile -T.

⁸⁷⁵ semâ : esmâ T.

⁸⁷⁶ zuḡalde -T.

29. Bā hevādārī-i luṭfeş zi-ser-i sebz-i rebī^c

Behmen u Dey bi-rubāyend kulāh-i muḥmel⁸⁷⁷

Anıñ luṭfinıñ hevā-dārılıǵı ve i^cānetiyle eyyām-ı bahāruñ ser-sebzinden ve kuvvetlü başından bi-tariķi'l-hezel Behmen ü Dey külāh-ı muḥmeli qaparlar. Vaqıt-i rebī^c fuşul-i şā'irenin fā'ıķ ve zübdesi iken seniñ i^cānetiñle [T, 113-a] cinsi beyninde gāyet ḥaķır ve bī-berg ü nevā olan Behmen ve Dey aña gālib olurlar yāhud külāh-ı muḥmel reng-ā-reng bahārı rebī^c in başından alup kendüleri ārayış-i ser ēderler ve muḳtezā-yı zamānları ḥazān iken maḥzā āvān-ı neşv ü nemā olup eyyām-ı bahār gibi evḳātları ṭarāvet-yāb ve āşār-ı nāmiyye ile sebz ü şād-āb olur.

لب او خندند اكر چشم جهان كريد زار
دست او چيند اكر دست قضا كردد شل

30. Leb-i ü ḥanded eger çeşm-i Cihān giryed zār

Dest-i ü çined eger dest-i ḳazā gerded şel⁸⁷⁸

Ol nāzım-ı kār-gāh-ı imkānın⁸⁷⁹ leb-i şirini ḥandān olur eger çeşm-i cihān [H, 97-a] zār zār aǵlar ise. Ya^cnī ser-ā-pāy-ı ^cālemde emvāc-ı baḥr-ı keder cūş-ā-cūş olup āşār-ı ḥüzn ile māl-ā-māl olsa ne māni^c ol⁸⁸⁰ zātıñ şeref-i inbisāṭı vāķi^c olur eger dest-i ḥavādiş şell olup umūr-ı rüzgārı tanzīmde bī-ḳudret olur ise anıñ pençe-yi tedbiri devşirür⁸⁸¹ ve ḥall ü ^cakd-i şu'ūnāt-ı kevnıyyeye kifāyet ēder. Şell ta^cbiri ḥaķıḳatde bu maḥalde çolaḳ ise dēmek degüldür. Belki ibā vü imtinā^c ēdüp çekinür ise dēmekden kināyedir. Murād-ı Mollā ^cUrfī heme-yi umūr muḥtācına keremi kāfī ve cümle furū-māndegān-ı bādiye-yi

⁸⁷⁷ Der-kenār: Ya^cnī şitā māhlarından Behmen ve Dey aylarına eger memdūhuñ luṭfi hevā-dār olursa bahārıñ ser sebzinde ḥavlı çemen külāhını ḳapup anlarda faşl-ı rebī^c ser-sebz olurlar +H.

Der-kenār: Yek direm dār ne-yābed zer-i ḥālīs birün

Ger zamireş zer-i ḥürşid dāred be-^cemel

Bir direm zer-i ḥālīs çeķem eger zamir-i memdūḥ-ı zer zer-i ḥürşidi ^camele getürürse ya^cnī memdūhuñ zamir-i revşeni bir mertebe şāf ve münevverdir ki eger zer-i ḥürşidi ^camele getürüp māl eyle berreḳçalıḳ zer-i ḥālīs peydā olmaz ḥāşılı zer-i ḥürşid zamir-i memdūḥa nisbet ḳılup ve maḡşüşdur +H [METİNLE ALAKASI YOKTUR]

⁸⁷⁸ Dest-i ü çined eger dest-i ḳazā gerded şel : Dest-i ü çend eger dest-i ḳazā eger duşel T.

⁸⁷⁹ imkānın : imkān T.

⁸⁸⁰ Der-kenār: Ol kedriñ def ine sa^cy ve müsāri^c at etmegin ehl-i cihānıda ḥandān eyler +H.

⁸⁸¹ Umūr-ı ḥalḳı görüp dest-i ḳazāya muḥtāc eylemez -T [Satır altındaki açıklamalar]

müstemendāna ihsānı vāfidir demekdir. Ba‘zı nüshada “çined” yerine bā’-i muvaḥḥide ile “cünbed” vāki‘ olmuştur. Ḥāşıl-ı ma‘nā yine evvelki gibidir.

عنفش اندر کنف عدل بخوابست بود
راز دار عدم و مصلحت اندیش اجل

31. ‘Unfeş⁸⁸² ender kenef-i ‘adl be-ḥ^vāb-est [u]⁸⁸³ buved

Rāz-dār-i ‘adem u maşlahat-endiş-i ecel

Ol memdūḥuñ ‘unfı ve siyāseti ḥimāyet-i ‘adlde ḥ^vābide-yi pister-i rāḥat ve ḡunūde-yi liḥāf-ı istirāḥatdır. Ol mesned-i āsūdegide ‘ademiñ [T, 113-b] rāz-dārı ve vākıf-ı esrārı ve ecelüñ maşlahat-ı fikr edicidir ve helākiñ münāsebeti te’emmül edicidir. Ya‘nī şuret-i zāhirde ‘adāleti mezālīm-i sitem-kārānī bi’l-külliyye def‘ u ref‘ eyledügiyçün ‘unf u ḡazabı kenef-i ‘adlde bi-kār ve ḡahr u siyāseti metrūk u bi-āşār görünür. Lākin öyle degüldür. Belki vaqt-i ta‘tıldir diyü bir ḥālī maḥalle çekilüp ḡaşmānın reh-rev-i ‘adem olmasınıñ düşmenleriñ helāketiñ tedbīrini mülāḡaza vü fikr eder fi-nefsi’l-emr bir umūruñ fetḡ u retḡı içün tedkik iktizāsı ḥininde ḡūşe-yi tenḡāyide ser-furū-bürde-yi ceyb-i te’emmül olmaḡ ‘ādet-i mū-şikāfāndır.

در مقامی که کند روی کنایت بعدو
ضرب شمشیر ندارد اثر ضرب مثل

32. Der-maḡāmī ki kuned rüy-ı kināyet be-‘adū

Ẓarb-i şemşir ne-dāred eşer-i ḡarb-i meşel

[H, 97-b] Ol zāt-ı şāḥib-heybet ‘adūya rüy-ı kināyet ve imāyi-i ebrū-yı işāret eyledügi maḡāmda⁸⁸⁴ irād eyledügi ḡarb-ı meşeliñ eşerini ve zaḡmını şemşirin ḡarbi edemez. Ya‘nī bir guftār-ı bīm-āşarı bā’ iş-i helāk-ı ḡuşemādır ve kemīne-nigāḡ-ı dīde-yi heybet-medārı ḡālet-dih-i tīr-i cān-sitān-ı ‘adū-fersādır.

⁸⁸² Der-kenar: ‘Unf rıfḡ mülāyemetin zıddı olan dürüşti ma‘nāsındır. Kenef fetḡle kenār ve cānib ma‘nāsındır.

⁸⁸³ Ensari: c. 2, s. 226

⁸⁸⁴ Der-kenār: Bir maḡāmda ki memdūḡ rüy-ı kināyeti ‘adūya eyler anda ḡarb-ı şirk eşerini ḡarb-ı şemşir tutmaz ya‘nī bir yerde ki memdūḡ ‘adūya ḡarb mişl edüp bir söz söyler kelāmı bir vech ile āl-i ‘adūya te’şir idüp helāk eyler ki şemşir ile ḡarb olmasına ol mertebe müte’essir olmaz +H.

آسمان گفت ندانم که حلول از چه نکرد
صورتش بیشتر از صورت عالم بمحل
زانکه چون روز ارادت ز افق سر بر زد
صبحدم دولت او زاد و شبانگاه ازل

33. Āsmān guft ne-dānem ki ḥulūl ez-çi ne-kerd
şūreteş bîş-ter ez-şūret-i ‘ālem be-maḥal⁸⁸⁵

34. Z’ānki çun rûz-i irâdet zi-ufuḫ ser-ber-zed
şubḥ-dem devlet-i ū zād u şebân-gāh ezel

Āsumān müte‘accib olup dēdi-ki⁸⁸⁶: Neden için ḥulūl u duḥūl eylemedi ol zātīñ şūreti şūret-i ‘ālemden evvel maḥall-i kā’ināta ta‘accüb andan içündür ki çünkü irāde-yi cenāb-ı ḥazret-i kâdir-i muṭlaḫ günü ve eyyāmı ufḫ-ı meşiyetden zuhūr eyledi, ol zātīñ⁸⁸⁷ ruzuñ vaḫt-i seḫerinde [T, 114-a] Mîr Ebû’l-fetḫiñ devleti toḫdı ve ol günden soñra gelen gēcede ezel toḫdı ve bu taḫdîrce bunuñ devleti ezelden evvel zuhūr eyleyüp şūret-i kâ’inātdan evvel maḥall-i zemîn ü zamāna bunuñ şūreti ḥulūl eylemedüğine ta‘accüb ederim dēdi. Ezelden murād ibtidā-yı āferinişdir yoḫsa ebed muḫābili degüldür.

زین سخن جوهر فعال برآشفت و بکفت
کای تنک مایه ز فهم رصد علم و عمل
بیم آن بود ز خاصیت یکتایی او
که هیولی نپذیرد صور مستقبل

⁸⁸⁵ Der-kenār: Ḥafî [pūşide degüldür H] buyurulmaya ki [nezd:+H] ḥükemāda cism iki cevherden mürekkeb olup biri ḥāl ve biri maḥaldır ḥāl olan cevher-i şūret ve maḥal olan heyülā dirler.

⁸⁸⁶ Der-kenār: Āsmān didi bilmem ne sebebendir ki şūret-i memdūḫ şūret-i ‘ālemden evvel maḥall ü heyülāsına tūl eylemedi **ma‘a hū ve** şūret-i ‘ālemden muḫaddem ḥulūl itmek görinürdü zîrā çünkü rûz-ı irâdet anından baş kaldırdı ya‘nî rûz-ı irâdet vāḫi‘ olduğda ol günün şabâḫında devlet-i memdūḫ ve aḫşamında ezel ya‘nî ‘ālem toḫdı ḥāşıl-ı rûz-ı irâdetde muḫaddem iken vücūdda mu‘aḫḫer olduğının bilmem sebeb-i ḥikmetindir +H.

⁸⁸⁷ zātīñ -H.

35. Z'in suhen cevher-i fa'âl ber-âşuft u bi-guft

K'ey tunuk-māye zi-fehm-i raşad-i 'ilm u 'amel

36. Bīm-i ān būd zi-hāşīyyet-i yektāyī-i ū

Ki heyūlā ne-pezīred şuver-i mustakbel

Cevher-i Fa'âl iştlāh-ı hükemāda Cibrīl 'aleyhi's-selāmdır ve heyūlā lafz-ı Yūnānī'dir. Aşl ve mādde ma'nāsınadır. Āsumānīñ bu sözinden⁸⁸⁸ Cevher-i Fa'âl izhār-ı gāzab eyledi ve dēdi-ki: Ey 'ilm ū 'amel raşadınıñ fehminden tünük-māye ve andan ser-māye olan⁸⁸⁹ şūreti maħalle hūlūl eylemedügi ol [H, 98-a] kōrqudan idi-ki anıñ lā-naẓīr olmasınıñ hāşīyyet ü te'şīrinden şuver-i müstakbel-i aşl u māddeyi kabūl eylemeyeler zīrā eger yektālık hāşīyyet ma'nāsını icrā eder ise ikilik zuhūra gelmez, şuver ki cem'dir ve keşretedir, hīç mümkün olmaz ve zebān-ı Fārisī'de heyūlānıñ murādifi nīrengdir. Ma'nası budur ki naqqāşlar bir naqşı yazmazdan evvel ol naqşıñ resmini ederler ol étdükleri resme nīreng dērler⁸⁹⁰ Murād-ı Mollā 'Urfī kıt'a-i evvelde memdūhuñ devleti ezeli ve kıt'a-i sāniyede lā-naẓīr ve bi-'adil olduğunu beyandır. Müstakbel ta'biri ma'nā-yı muzāri' olan istikbāli hāvi olduğu gibi şūret-i tām ma'nāsını⁸⁹¹ daħı müştēmil olmak murād-ı nāzımdır.

ای تجلی وجود تو جهانگیر بقا
وی تمنای حسود تو عنانگیر اجل

37. Ey tecellī-yi vucūd-i tu cihān-gīr-i beķā

V'ey temennā-yı ḥasūd-i tu 'inān-gīr-i ecel

[T, 114-b] Ey zāt-ı şerīf senūñ tecellī-i vucūduñ ve nūr-ı zuhūr⁸⁹²-ı zātıñ beķā cihānını tūtıcıdır. Ya'nī dünyādan rıhlet eyledükden şoñra daħı āşār-ı vucūduñ ilā-yevmü'l-

⁸⁸⁸ sözinden : sözinde T.

⁸⁸⁹ Der-kenār: Āsmān ḥavf ol iydi ki memdūhuñ yektāda bi-şebih ve naẓīr olduğu hāşīyyetden heyūlā gelecek gelecek şūretleri kabūl eylemeye ya'nī 'ālemden evvel heyūlāsına hūlūl iden şūret eger şūret memdūḥ olaydı sā'ir-i heyūlālar memdūḥ şūreti gibi şūrete tālīb ve mā'il olmağın gayrı şūreti kabūl eylemeyeler ve bu ḥavf olmamağın te'ḥīr olunup 'ālemiñ hūlūlı taķdīm olındı +H

⁸⁹⁰ ol étdükleri resme nīreng derler -H.

⁸⁹¹ ma'nāsını : ma'nası T.

⁸⁹² zuhūr -T.

kıyām bākīdir ve ol⁸⁹³ vücūd-ı muhterem seniñ hasūdınıñ temennā vü recāsı ecel dizginini tıttıcıdur. Ya‘nī hasūduñ devlet ü cāhıñdaki ferr ü şevketi görüp mübtelā-yı renc-i hased olmağla ve ol ‘illet-i cān-fersāniñ bir tarīk ile izālesine çāre bulmamağla bu derdi çekmekden bārī ölsem de kırtulsam fikriyle helāk dizginine şarılur⁸⁹⁴.

صفوت ذهن تو صرّاف مطالب چو دلیل
جودت لفظ تو کشاف حقایق چو مثل

38. Şafvet-i zihn-i tu şarrāf-i meṭālib çu delil

Cevdet-i lafz-i tu keşşāf-i ḥaḳāyık çu meşel

Seniñ şafvet-i zihniñ maṭlablarıñ şarrāfidır ve herkesiñ maḳsūdına olduğunu ve hoş nā-ḥoşını bī-reyb ü gümān fark u temyīz éder. Delil-i ḳavī ve bürhān-ı celī da‘vāya fayşal vērüp şığar u kiber⁸⁹⁵ eb‘adında [H, 98-b] irād-ı netice ile işbāt eylediği gibi ve seniñ tekellüm eylediğün lafzıñ selāset ü pākligi ḥaḳīḳatleri mübālağayla keşf édidicidir. ‘Akīb müdde‘āda taşvīr-i mes‘ele için irād olınan mişaller keşf-i iğlāk édüp muḥāṭaba sükūt-ı şaḥiḥa ifāde eylediği gibi murād-ı Mollā ‘Urfī mışra‘-ı evvelde memdūḥuñ umūr-ı dūnyāda meḥāretini beyāndır ki nāsuñ sa‘id ü şaḳisiniñ her ne-ḳadar ḥarekāt-ı memdūḥa ve merdūdesi var ise farażā şūret-i āḥirde daḥı zuhūr eylese elbetde vāḳıf olur ve ḥāl daḥı vāḳıf olduğu gibidir. Muṭāla‘asınıñ ḥilāfi olmağ bir vechle mümkün degüldür ve mışra‘-ı şānīde bi-keremallāhu Te‘ālā ve ‘ināyetihī çeşm-i zāhirden pūşide-yi [T, 115-a] perde-yi pinhānī olan esrār-ı ğāmıza-i Subḥānīyi daḥı kārban-serāy u irādet olan dil-i şafvet-medārı vāsıtasıyla kemā hüve ḥaḳḳuhū müstemi‘ine naḳl u beyān eylemege ḳādirdir⁸⁹⁶ diyü da‘vādır.

فلک عدل تو هر دم بجهان آرایی
آفتاب دگر از حوت بر آرد بحمل

⁸⁹³ ol : ey T.

⁸⁹⁴ şarılur : şarılup T.

⁸⁹⁵ kiber : kübrā H

⁸⁹⁶ ḳādirdür : ḳādir T.

39. Felek-i ‘adl-i tu her-dem be-cihān-ārāyī

Āftāb-i dige⁸⁹⁷ ez-ḥūt ber-āred be-ḥamel⁸⁹⁸

Seniñ felek-i ‘adliñ ve āsmān-ı ma‘deletiñ her nefesde ve her sâ‘atde cihān bezeyicilik ile burc-ı ḥūtdan burc-ı ḥamele bir āftāb-ı āḥir ve bir ḥūrşid-i dige getirür. Ya‘nî ḥūtdan ḥamele taḥvîl-i āftāb olduḡça ser-ā-pā-yı cihāna kevne ma‘mūr u şādān olur ise seniñ zamān-ı ‘adliñde ve āvān-ı ma‘deletiñde daḡı her bir sâ‘at mūrūrında cemī‘-i kâ’ināta ve heme-yi mükevvenāta ol-ḡadar ṡarāvet ve ābādānī zuhūr eder.

تا كرفته ز سخای تو جواهر دارو
جود حاتم شده در دیده امید سبیل

40. Tā girifte zi-seḡā-yi tu cevāhir-dārū⁸⁹⁹

Cūd-i Ḥātem şude der-dīde-yi ümmid-i sebel

“Girifte” ism-i mef‘ül degüldür zirā fā‘iline mesneddir, nā‘ib-i fā‘iline degül [H, 99-a] ve fā‘ili maḡzūfdur ki⁹⁰⁰ “tā girifte” ümmid yāḡud⁹⁰¹ recādır ve be-her-ḡāl bu elfāzıñ mūrādifi olmaludur. Belki ancaḡ lafz-ı ümmid lāzımdır. Ḳarinesi mışra‘-ı şānideki ümmiddir. Seniñ seḡā ve cūduñdan ümmid-i ‘ālem tūtüyā-yı cevāhire mālİK ve nā‘il olalı Ḥātem-i ṡā‘i‘nin⁹⁰² cūdı ümmid-i ‘ālemiñ gözinde ‘illet-i sebel oldı. Ya‘nî dīde-yi ümmid muṡlaḡ-ı evvelden sürme-yi cūd-ı Ḥātem ile münevver iken seniñ seḡāñiñ tūtüyā-yı cevāhirini gördi ol sürmeden pūşide-yi çeşm olup keff-i pençe-yi nigāh eyledi ve mertebe-yi ‘ayne‘l-yaḡinde müşāhede eyledi-ki cūd-ı Ḥātem cilā-baḡş-ı ‘ayn-ı refāh olur. Bir kuḡl olmaduḡından ḡaṡ‘u‘n-naḡar [T, 115-b] bu tūtüyāya nisbetle ‘ayn-ı zarar ve maḡz-ı keder olduḡını cezm eyledi.

بهر پاتابه خدام تو میرفت بخرج
كر نبود اطلس افلاك چنين مستعمل

⁸⁹⁷ dige : dige T.

⁸⁹⁸ Der-kenār: Ya‘nî felek-i cihān senede bir kerre ‘adālet idüp āftābı burç-ı ḡamele getirür lakin senin felek-i ‘adliñ her dem ki āftāb-ı ḡamelden ḡareket ide ber muḡteżā-yı ‘adālet ḡūtdan bir ḡayrı āftābı yerine getirmedi +H.

⁸⁹⁹ dārū : dāred H.

⁹⁰⁰ ki -H.

⁹⁰¹ “yāḡud” tekrarlanmıştır.

⁹⁰² ṡā‘i‘nin : ṡā‘i‘den T.

41. Behr-i pā-tābe-yi huddām-i tu mī-reft be-ḥarc

Ger ne-būd aṭlās-i eflāk çenin⁹⁰³ musta^c mel

Pā-tābe tozluḡdur ki yeñiçeri ve şāṭırlar ve pādişāh ve ricāl-i devlet ḥidmet-kārları ayaḡlarına geçirürler seniñ ḥüddām u ḥidmet-kārlarınıñ⁹⁰⁴ tozluḡı içün pāre pāre kesilüp şarf olurdu eger aṭlas-ı eflāk ziyāde müsta^c mel ve köhne olmayaydı. İştılāḡ-ı ḥükemāda felek-i aṭlas ^c arşdır. Aṭlas-ı ḡumāş fi'l-aşl sādesine ıṭlāk olındıḡı münāsebetle ^c arş daḡı nücūm-ı şābite ve seyyāreden şāf olmaḡla ol ismiyle mevsūm olmuşdur. Aṭlas-ı eflākden daḡı murād ^c arşdır. Żarūret-i vezn ile hey³et-i aşliyyesinden iḡrāc olındı-ki aşl-ı isti^c māli felek-i aṭlasdır, aṭlas-ı eflāk degüldür. Mūrād-ı Mollā ^c Urfi memdūḡuñ şān u şevketin ve ferr ü ^c aẓametini beyāndır ki ednā ḡademesine daḡı köhne lafzıyla müsta^c mel olan ḡumāşı libās étmegi irtikāb étmez demekdir.

لب اعدای تو سیراب بود شام و سحر

لیک از آن آب که حوضش دل شریان جدول

42. [H, 99-b] Leb-i a^c dā-yi tu sīrāb buved şām u seḡer

Lik ez-ān āb ki ḡavzeş dil u⁹⁰⁵ şeryān⁹⁰⁶ cedvel

Seniñ düşmenleriniñ lebī sīrāb⁹⁰⁷ olur ve şām u seḡer def^c-i ^c aṭaş éder lākin ol şudan ḡavzı ḡöñül ve cedveli ḡareket éden ve mecrā-yı ḡūn olan ṡamarlardır. Ya^c nī ḡarāret-i āteş-i ḡased ile yubūset-yāb olan ḡanāt-ı gelū-yı i^c ādı reşḡa-peẓir-i ṡarāvet olur. Lākin bi-zatihī dāfi^c-i ^c aṭaş olan mā³-i leẓizden ve şarāb-ı nāb-ı gül-rizden degül. Yine kendü ḡūn-ı ciğerinden demā³-i şerāyin-i ḡummā-eşerinden⁹⁰⁸ olur bu ruṡubet [T, 116-a] ve şādābī ise fi'l-ḡaḡiḡa ^c ayn-ı yubūset ve maḡz-ı teşnegīdir. Zīrā ṡabī^c at-i ḡūn āteş-i terdir. Cedvel şū ırmaḡına ıṭlāk olunur. Cem^c i cedāvil gelür.

⁹⁰³ çenin : cenin T.

Der-kenār: Çenin ve çunān bu meşellü maḡallerde mübālaḡa içündür.

⁹⁰⁴ Der-kenār: Senüñ ḡizmet-kārlarınıñ pā-tābesi içün ḡocā sorulur idi +H.

⁹⁰⁵ ve -T.

⁹⁰⁶ Der-kenār: Şeryān kesr-i şin mu^c cemi verā³-ı mühmele ile şerāyiniñ müfredidür şerāyin-i ḡalbden cemi^c-i bedene müstaḡraḡ olan ^c urūḡ-ı nabza dirler.

⁹⁰⁷ Ya^c nī şām u seḡer sīr-ābdur Rodosī -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹⁰⁸ Der-kenār: ḡāşılı düşmenleriñ şām u seḡer ḡūn eliyle sīr-āb olur +H.

چو دماغ فلک از صیت تو مختل گردد
عیسی از مهر نشاید که کند دفع خلل
کر جعل دردسر از رایحه کل یابد
بلبل از بهر مداواش نساید صندل

43. Çu dimāg-i felek ez-şīt-i tu muhtel gerded
‘İsī ez-mihr ne-şāyed ki kuned def^c-i ḥalel

44. Ger cu^c al derd-i ser ez-rāyiḥa-i gul yābed
Bulbul ez-behr-i mudāvā’ş ne-sāyed şandel

Çünkü felegüñ dimāgı seniñ şayt u şadā-yı şöhretinden muhtel ola Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām⁹⁰⁹ mihr ü maḥabbetinden nāşī sezā degüldür ki ve lāyık görmez ki def^c-i ḥalel eyleye. Ya^cnī ṭabābet ile mertebe-yi zātı resīde-yi evc-i kemāl olmuş-iken ve tedbīr-i müdāvāta be-her-ḥāl ḳudreti var iken mu^cālecesiyle muḳayyed olmaz şunuñ gibi ki eger ḥilāb içinde ta^c affünden ḥāşıl olan böcek rāyiḥa-i gülden şudā^c ve derd-i ser peydā eylese bülbül aña ‘ilāc için şandal-sāy olup şafā-yı vücūdına bādī olacaḳ aḥvāl ü ef’āl ile hāven-küb-i tedbīr olmaz. Fi’l-vāḳi^c būy-ı gülden maḥfūz olmayaraḳ derd-i ser peydā eden deniyyü’l-aşllara teraḥḥum eylemek şart-ı insāniyyetden degüldür. Sa^cdī: Nīkūyī bā-bedān kerden⁹¹⁰ çunān’est / Ki bed kerden be-cāy-i nīk-merdān.

جمله همسنگ کهرهای دل و طبع منست
آن جواهر که نشاند کف جودت بامل
فاش کویم نکنم شرم همانست که کرد
ز اشتیاق کف تو صورت نو عیش بدل

⁹⁰⁹ Der-kenār: Ḥazret-i ‘İsā mihrinden ḥalelini def^c ide ya^cnī çünkim seniñ tañtana-yı devletinden ve dimāg-ı felek ḥalel-pezīr olan ‘İsā mihr-i şevḳatden felek-i nā-bekārīñ şudā^cma ‘ilāc itmesi lāyık ve şāyeste degüldür eger cu^cel-i nā-pāk rayiḥa-yı gülden derd-i ser bulursa bülbül cu^celi ilāc için şandel ezmez ya^cnī cu^cel būy-ı gülden derd-i ser peydā eyledikde bülbüle nice şandel ezüp ‘ilāc eylemek nā-şāyeste ise kezālik ‘İsāya daḥı ‘ilāc eylemek lāyık degüldür +H.

⁹¹⁰ kerden : kereded T.

45. [H, 100-a] Cumle hem-seng-i guher-hā-yi dil u ṭab‘ -i men’est

Ān cevāhir ki feṣāned kef-i cūdet be-emel

46. Fāṣ gūyem ne-kunem ṣerm hemān-est ki kerd

Z’iṣṭiyāk-i kef-i tu ṣūret-i nev‘ iş⁹¹¹ bedel

Mollā ‘Urfī mübāṣir-i faḥr u mübāhāt olur ki benim gönlümün ve ṭab‘ımuñ gevherleriniñ cümle hem-seng ü hem-‘ ayarıdır. Ol cevherler ki ey mīr-i muḥterem seniñ keff-i cūduñ ehl-i ḥacātın emeline şaçar ve iḥsān eder. Āṣikārā söyleyem [T, 116-b] ve ṣerm ü ḥicāb eylemeyem ve ḥiç utanmayam hem-seng ü hem-‘ ayarı degüldür belki ol gevherün kendüsüdür ve ‘aynıdır ki seniñ dest-i kerem-peyvesteñe işṭiyākdan nāṣī kendü ṣūret-i nev‘iyyesini tebdil eyledi. Ya‘nī gevher-i kelām ki ḥurūfdan mürekkeb elfāz nev‘inden iken seniñ dest-i ‘aṭā⁹¹²-bahşıña vāṣıl olmak maşlahatı için ṣūretini tebdil édüp cevāhir ve denānīr hey’etine girdi. Yoḥsa fi’l-aşl bezl eyledügin cevāhir benim sözümdür diyü da‘vādan aşlā ferāgatim yoḥdur ve bir ṭarīḳ ile kizb olmak ihtimāli daḥı yoḥdur ki mānde-yi zīr-perde-yi ḥicāb olam. Mollā ‘Urfī’niñ bu tekellüfdan murādı iki ma‘nādan ḥālī degüldür ki biri ey memdūḥ-ı seḥā-meşreb sen her ne-ḳadar mübālağa i‘ṭā-yı cevāhir ve denānīr ederseñ benim ṭab‘ -ı feyyāzım daḥı ol-ḳadar gevāhir-bahş-ı eṣ‘ār olur bu mādde de seniñle benim müsāvātım vardır, demekdir. Yāḥūd bu mertebe cevdet u iḥsānı saña benim eṣ‘ār-ı naṣīḥat-şi‘ārım ve guftār-ı mev‘ıza-medārım ta‘līm eyledi-ki seni cūd u seḥā ile sitāyiş éde ḳalbün taḥṣīl-i riḳḳat édüp benim ḥaḳḳımda bu ḳadar medāyiḥ vārid olmuşdur ve sitāyiş-i iḥsānımı⁹¹³ ḳalem-i ‘Urfī kitābe-gīr-i levḥa-i işṭihār eylemişdir. Ḥilāfında ḥareket eylemek bā‘iş-i iftizāḥadır diyü mülāḥaza-i ḡayret-engīz eyledüginde için āzmāyiş-i bahşış ü iḥsān [H, 100-b] olduñ demekdür ‘alā külli’t-taḳdīrīn maḳṣūd-ı nāzım kendüsini medḥ ü sitāyişdir.

لوحش الله ز سبک سیر سمند تو که هست

دودمان کسل از شوخی او مستأصل

⁹¹¹ Der-kenār: Şūret-i nev‘iyyeşdir zarūret-i vezn için āḥirindeki hā’i ḡayrı melfūza ḥazf olınmışdur.

⁹¹² ‘aṭā -H.

⁹¹³ iḥsānımı : iḥsānı T.

47. L'evheşe'llah zi-sebuk-seyr-i semend-i tu⁹¹⁴ ki hest

Dūdman⁹¹⁵-i kesel ez-şūhī-i ū musta^cşel

[T, 117-a] Aşlı "lā-evhaşa'llāh"dır. Allāh vahşet vèrmesün ve bī-i'tibār eylesesün. Seniñ çābük hareketlü ve tiz revişlü olan semendinden⁹¹⁶-ki kesel ü be'ālet kabilesi ol semendiñ şūhluğundan ve bir ān-ı ğayr-ı münkasime bir yerde tırmadığından müste'saldır. Ya^cni⁹¹⁷ kesāletini kökünü⁹¹⁸ 'ālemden ber-gende eyledi ve dünyāda betāletden bir eşer kıomadı te'sir-i cünbişi cemī^c dāhīl- i dā'ire-yi kā'ināta ser-māye-yi hiffet oldu.

آن سبک سیر که چون کرم عنایتش سازی
از ازل تا بابد وز ابد آید بازل
قطره ها کش دم رفتن چکد از پیشانی
شبنم آساش نشیند گه رجعت بکفل

48. Ān sebuk-seyr ki çun germ-i 'ināneş sāzī

Ez-ezel tā be-ebed v'ez ebed āyed be-ezel

49. Katre⁹¹⁹-hā k'eş dem-i refthen çeked ez-pişānī

Şebnem-āsā'ş ni-şined geh-i ric^c at be-kefel⁹²⁰

O hafif ve cüst ü çābük hareketlü semenddir ki irhā-yı 'inān édüp isrā^c ederseñ ezelden ebede⁹²¹ ve ebedden ezele gelür ve taraf-ı ebede gider iken pişānında rüy⁹²²-ı hevāya şaçılan 'araş katreleri ebedden ezele ric^c at eyleyüp katre-feşān olduğı maħallde cilveger olduğda āsmāndan nāzil olan jāle gibi ol semendiñ şāgrısına kıonar, kıayd édüp

⁹¹⁴ tū : nev T.

⁹¹⁵ Dūdman: kabīle -T [Satır altındaki eş anlamlı kelime]

⁹¹⁶ Semendinden: Semendimi hāşş-ı āfāndan beri eylesün ki H

⁹¹⁷ Ya^cni kesāletini kökünü: Temelinden hārāb olmuşdur ya^cni semend-i sebük-seyriñ bir mertebe şūh ve çābukdur ki keseli kökünden kıoparıp ašlā kesel kıomaz -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹¹⁸ Kökünü 'ālemden ber-gende : Kökünden kıoparılmış ism-i mef'ıldür -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹¹⁹ katre : katre H.

⁹²⁰ Der-kenār: Keş kesr-i kāfla eşden muħaffefdir āsāyişde olan kefle mürtebiş olup be-kefeş dimekdür ric^c ate muzāf olan geh kāhdan muħaffefdir ric^c at vaķtinde demekdir +H.

⁹²¹ isrā^c ederseñ ezelden ebede: Ya^cni bu kıadar maħalli bir demde katre eyler çünkim anı tōhdizgin idüp kıoparasın -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹²² rüy -T.

pīṣānına yāḥud pūştine ḳonar dēmedügi mübālağa ḳaşdı iledir ki ḳaṭreler yere inmezden evvel ric‘ at eder lākin ol ḳadar ki cüz’i daḫı ziyāde sür‘ at eylese gērüsine düşerdi. Eger pīṣānīsine nüzūl ederdiyse bir miḳdār mübālağada noḳşān iḳtizā eder ki güciyle ol maḥalle yetiştı. Eger cüz’ice daḫı sür‘ at etmeyeydi ḳaṭreler öñine düşerdi, dēmek olur ve dem-i reftin irḫā-yı ‘inānın evā’ilinde dēmekdir. Ḳarīne-yi mübālağa maḳşūd olındığıdır [T, 117-b] ve mübālağa bundadır ki ezele ḳarīb olan maḥallde ḳaṭre-feşān olup ba‘dehū ebede vāşıl olduḳdan soñra [H, 101-a] yine ezele ḳarīb olan ol mekāna gelince henüz ḳaṭre zemīne nāzil olmamış olmaḳ ḡayrı maḥallerde ya‘nī ebed yaḳīninde ve miyāne-yi ṭarīḳde olmaḳdan mübālağadır. Bu iki beyti birbirlerine merbūṭ eylemeyüp başḳa başḳadır diyü beyt-i şānī ma‘nāsında ḫaşıl bir mertebe tīz-revdir ki cevelān eyledükde düşen ḳaṭreler yere inmezden evvel meydān başından yine döndükde saḡrısına düşer diyü ḫāricden bir meydān ve cevelān ziyāde eylemek ‘arşa-i ma‘nāda bī-hūde pūyān olmaḳ ve ma‘nā-yı mübālağadan vechen mine’l-vücūḫ ḫaber-dār u āḡāḫ olmamaḳ degüldür de⁹²³ nedir.⁹²⁴

کر بخورشید دهد سرعت خود در یکدم
آید از ثور بترتیب منازل بحمل

50. Ger be-ḫurşīd dehed sur‘ at-i ḫod der-yek-dem

Āyed⁹²⁵ ez-şevr be-tertib-i menāzil be-ḫamel

Ol semend-i bī-mānend eger kendü sür‘ atini bi-ṭarīḳi’r-rehn ve’l-‘āriyet ḫurşīde vērürse bir nefesde burc-ı şevrden tertīb-i menāzil ile burc-ı ḫamele gelür tertīb-i menāzil ḳaydı ḫurşīdiñ ‘alā vechi’l-‘āde olan seyr ile dēmekdir ki zāhirde lā-aḳall on ayda eylediği seferdir. Zirā āḫir- i şevrden evvel ḫamele gelince ol-ḳadar olur⁹²⁶.

⁹²³ de : ne T.

⁹²⁴ Der-kenar: Ve beyt-i evveliñ ma‘nāsında çünki atı [anı: H] ṭolu dizgin edüp ḳoparasın, ezelden ebede varup ve ebedden ezel zarfına gelürdi [gelür: H] ya‘nī bu ḳadar maḥalli bir demde ḳaṭ‘ eder diyü bī-hūde taḫrīrāt eden merḫūm ḡālibā bir kimesne ile [ile: -H] şoḫbet etmege [etmege: -H] meşḡul iken taḫrīr eylemişdir. Maḳşūd ṭa‘n degüldür, ṭab‘-ı aḫbāba ḡafletle bu ma‘nāya firifte olmamalarına şehādetdir [işāretidir: H].

⁹²⁵ Āyed : Āned T.

⁹²⁶ āḫir-i şevrden evvel ḫamele gelince ol-ḳadar olur: ya‘nī bir demde dūr idüp ḫamle gelür -T [Satır altındaki açıklamalar]

سکناٲ قدم از شوخی او نامعمول
حرکات فلک از سرعت او مستعمل

51. Sekenāt-i adem ez-ui-i ū nā-ma' mŭl⁹²⁷

arekāt-i felek ez-sur' at-i ū musta' mel

ademi sekenātı ve bī-areketligi ol semendi leāfetiyle olan cŭnbi-i dā'iminden nāi nā-ma' mŭl ve ullanılmamıdır ve⁹²⁸ felegŭn arekātı⁹²⁹ anı sŭr' atinden mŭsta' mel'dir. Ya' nī ol [T, 118-a] semendi pāyındaki sŭkŭnet arŭriyyāt-ı sitteden birisi iken a' an mŭsta' mel olmamı ve alā ullanmamıdır ve arekāt-ı felek anı ullana ullana kŭhne ve mŭsta' mel eyledii sŭr' atdir ki felege i' tā eyleyŭp hālā felek anı isti' māl eder. Ya' nī arekāt-ı felek anı sŭr' atine nisbet ba'ıdır, sekenāt-ı adem arekāt-ı felek muābilinde endān mŭlāyim degŭldŭr ve āfi sŭkŭnıyla olma daı⁹³⁰ bir vechle lāyık-ı ma' nā degŭldŭr.

کر سر خصم تو بندگان بپایش دم نزع
تا قیامت بکلویش نرسد دست اجل

52. [H, 101-b] Ger ser-i am-i tu bendend be-pāye⁹³¹ dem-i nez'

Tā iyāmet be-gelŭye ne-resed dest-i ecel⁹³²

Ey Mīr Ebŭ'l-feth eger seni ' adŭnu baımı ālet-i nez' de ol semend-i sāib-sŭr' atı ayaına balasalar iyāmete dek gelŭ-yı ' adŭya sŭr' at⁹³³-i eceli eli yetiemez. Ya' nī ecelden esra' dır. Eger-i zāhiren sŭr' at-i semend-i bura-pesendi meddir. Lākin Mīr Ebŭ'l-feth'e avāle-yi kŭpāl-i uŭmet edenlere⁹³⁴ zımmen sill-i seyf-i du' ā'-i ' aleyh ve isnād-ı aāret ve zemm maŭddur. Mollā ' Urfi sŭr' at-i semendi beyān mu' āmelesiyle ser-i amı pāy-māl-i esb-i devleti olsun diyŭ izhār-ı nŭkte-yi afiyeye eyledi.

⁹²⁷ ma' mŭl : ma' kŭl T.

⁹²⁸ "felegin arekātı -nılmamıdır" yazılıp izilmitir.

⁹²⁹ Der-kenār: Ya' nī ayaları sākin iken durduı yerde bir gŭne ū halk eyley ki gŭrenler sŭkŭnuna ' amel ve i' tibār etmeyŭp yŭrŭr ūnurlar +H.

⁹³⁰ olma daı : daı olma T.

⁹³¹ be-pāye : be-yāye H.

⁹³² Der-kenār: Ya' nī amı nez' i rŭı vatinde serini ol esbi pāyına balasalar bir mertebe sŭr' at ūzre gŭtŭrŭp gider ki iyāmete dek yaasına dest-i ecel yetiemez +H.

⁹³³ sŭr' at -H.

⁹³⁴ edenlere : edenler T.

در عنان کردش او تا کره نار هوا
طی شود دائره بر دائره مانند بصل

53. Der 'inān-gerdiş-i ū tā kure-yi nār hevā

Ṭay şevēd dā'ire ber-dā'ire mānend-i başal

Küre-yi nār hevāya muzāf degüldür. Ol semend-i şabā-menendüñ dizgini çevrilmesinde ve şiddetle başını çevirdükde tā küre-yi nāra çıkınca başal gibi dā'ire dā'ire⁹³⁵ üzerine olduğu hâlde hevā ṭayy olur. Ya'nî başını çevirdükde farṭ-ı kuvvetinden hevāyı bir şiddet u hiddet ile tahrîk eder ki hevā gird-âb-ber-gird-âb olarak tā kurre-yi nāra dek çıkar ki intihā-ı menzil-i hevādır. Başala teşbîh yalnız tûy-ber-tûy olmasında degüldür. [T, 118-b] Belki cemî' -i hevā-yı kâ'inât tûy-ber-tûy olur demekdür ki dā'ire-yi ekvân ve kubbe-yi âsmân ber-mukteżā-yı mezheb-i hükemā kürevî ve müdevverdir, mazrûfi olan hevā daḥı kürevî olmak lâzım gelür. Bu taqdîrce cemî' -i ecrāmı⁹³⁶ hevā hey'et-girifte⁹³⁷-yi başal olmak çesbân⁹³⁸ olur ve kaşd-ı Mollâ 'Urfî budur zîrâ cümle eş'ârında şâhib-i tab' -ı bülend olduğundan mübālağasını daḥı mertebe-yi mübālağada⁹³⁹ irād eder.

داورا داوری هست اشارت فرما
تا بساید فلک از بهر صداعت صندل

54. Dāverā⁹⁴⁰ dāverî'î hest eşâret fermā

Tā bi-sāyed felek ez-behr-i şudā'et şandel

[H, 102-a] Mollâ 'Urfî itnâb-ı kelām eyledüğine ve bundan soñra kendü haqqında zemm-i be-ma'nā medḥ olmak üzere daḥı bir miqdâr ebyât irād ideceğiniñ kabâhat olduğına mu'terif olduğuyçün i' tizâr eder ki ey ḥâkim-i vaqt⁹⁴¹ çünkü ḥâkimliğin vardır işâret buyur ve emr eyle ta felek şandal ez-sün tûl-i kelāmımdan ser-i mübârekiñe işâbet

⁹³⁵ dā'ire dā'ire : dā'ir dā'ir T.

⁹³⁶ ecrāmı : eczāyı H.

⁹³⁷ girifte : giriftiñ T.

⁹³⁸ çesbân : cebân H.

⁹³⁹ mübālağada : mübālağa T.

⁹⁴⁰ Dāverā : dāver H.

⁹⁴¹ Mübârek başınızı ağırtsağ gider maqdem-i feleğe o buyuruñ şandel müheyyâ eylesin Rodosî -T [Satır altındaki açıklamalar]

eyleyen şudâ‘ def‘ için bu beytde dađı şūreten taşdı‘ a cesāretini isti‘ fā vardır⁹⁴². Lākin murādı memdūhuñ ĥidmetinde felek gibi bülend-cāh ve şāhib-i külāh niçe zāt-ı rıf‘ at-simāt fermān-ber kimesneler mevcūddur dēmekle ma‘nā mertebe -yi şān-ı memdūhı terfī‘ dir.

داد یکشهر ز عرفی بستان کین مغرور
کبر و نازش نه باندازه قدرست و محل

55. Dād-i yek şeh̄r zi-‘Urfī bi-sitān k’īn mağrūr

Kibr u nāzeş ne be-endāze-yi ĳadr-est u mağall⁹⁴³

Bir şehriñ dād u ĳayfını ‘Urfī’den al ki bu mağrūr ve letāfet-i şī‘r ve kemāl-i ma‘rifetine isnād ile şāhib-i naĳvet-i ‘azīm olan ser-keşīñ kibr ü nāzı ma‘rifetiniñ miğdāryıla ve kendü zātına iktizā ēden mağall ile degūldür. Biñ⁹⁴⁴ ĳat ziyādedir. “Dād-i yek-şehr” ta‘biri ile mūbālaĳa-i kibr ü nāzını [T, 119-a] murād ēder ki bu vaz‘-ı nā-pesendi yalnız memdūĳları olan kibāra degūldür. Belki ‘āmmeyi nāsa ve ĳa᳚‘ā būy-ı āşnāyi ile dimāĳ-ı ünsiyyeti ülfet-gir olmayan kimesnelere dađı izhār-ı kibr ü ceberrūt ēdüp nā-be-cā ta‘ciz ēder dēmekdir.

پر غرور يست که تا من در مدحش نزد
این کمان داشت که دورانش نیاورده بدل

56. Pur-ğurūrī’s̄t ki tā⁹⁴⁵ men der-i medĳeş ne-zedem

Īn gūmān⁹⁴⁶ dāşt ki devrān’ş ney-āverde bedel

Şu ĳadar pūr-ğurūrdur⁹⁴⁷ ki ĳattā ben Emīr⁹⁴⁸ Ebū’l-fetĳ’iñ medĳi ĳapusını daĳĳ eylemesem ve vaşf-ı şerīfine mā’il olmasam bu gūmān u zannı tūtdı-ki devrān kendünün

⁹⁴² vārdır : dārdır T.

⁹⁴³ Der-kenār: Tamāmen bir şeh̄r ĳalkınıñ dādını ‘Urfiden al ki bu mağrūrūñ kibr u nāzı endāze-yi ĳadr u mağalline göre olmayup ĳaddinden ziyāde olmaĳa bütün bir şeh̄rin ĳalkına göç eylemektedir ölçmez alıvrılmek dād-ĳāhlıĳa geldi +H.

⁹⁴⁴ biñ : belki T.

⁹⁴⁵ tā : nā T.

⁹⁴⁶ gūmān : kemāl T.

⁹⁴⁷ Şu ĳadar pūr-ğurūrdur: ‘Urfi bir pūr-ğurūrdur ki -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹⁴⁸ Emīr : Mīr H.

bedeli bir meddâh-ı bî-naẓîr ve vaşşâf-ı bî-‘adîl ve bî-meşîl getüremez. Ya‘nî fahr u mübâhâtı bir mertebe éder ki derece-yi imtinâna resîde olur ve nâz u şîvesini [H, 102-b] ol-ķadar mübâlaĝa éder ki nişâb-ı kibr ü ĝurûra müntehî olur ki Mîr Ebû'l-feth kendüsine benim gibi bir meddâh bulamazdı, eger ben eş‘âr-ı cevâhir-nişârımla tezyîn-kün-i libâs-ı evsâfı olmasam idi ve bulamadığı kendü talebiniñ noķşânından degüldür belki ‘arşa-i kâ’inâtda semend-i tab‘ımla ‘inân-ber-‘inân teşâbüh olur bir râyîz-i sebük-cevelân ve bir fârisü'l-ĥayl-i âteş-‘inân bulunmadığından içündür diyü kendüsiniñ ‘adem-i naẓîrine zâhib olmuşdur. Ba‘zı nüshada “der-i midĥat” vâķi‘ olmaĝla şahîhdür i‘tikâdıyla niçe külfetlü ve ĝün-â-ĝün meşakķatlü ma‘nâlar vèrmişler. Ĥaķîķatde “tâ men”den nihâyet-i beyte dek zu‘m-ı ‘Urfî bî-beyândır. Medĥ ü devrâne’şde⁹⁴⁹ zamîrler memdûĥa râci‘dür. “Pür-ĝurûr-îst ki”den soñra “ĝüyed” ma‘nâsı melĥûzdur. Taķdîr-i kelâm “pür-ĝurûr-îst ki ĝüyed tâ men der-medĥeş nezedem”dir. Ekşer nüsaĥ medĥeş olmaĝla ihtiyâr olındı ve cümleye muĥâlefet-i kuvvet-i ĥaĥâdan ‘add olındı her-çend “der-midĥat”de daĥı ma‘nâ var ise.

نیم تحسین مکن ار کوید صد بیت بلند
که دماغش شده از حسن طبیعت مختل

57. [T, 119-b] Nîm-taĥşîn me-kun er ĝüyed şad beyt-i bulend

Ki dimâĝeş şude ez-ĥüsn-i tabi‘at muĥtell⁹⁵⁰

Ey mîr-i ĥuceste-tedbîr eş‘âr-ı ‘Urfî’ye yarım taĥşîn édüp zerre ķadar i‘tibâr eyleme eger saña yüz beyt-i bulend söyleyüp sitâyîşinde niçe eş‘âr-ı siĥr-âşâr ve ĝuftâr-ı dürer-bâr daĥı ‘arz éder ise. Zîrâ dimâĝı ĥüsn-i tabi‘atden nâşî muĥtell olup letâfet-i zihninden mübtelâ[-yı] mâliĥûlyâ olmuş ve esîr-i ‘illet olup mertebe-yi sevdâyı bulmuşdur. Eger seniñ cüz’î taĥşîniñ daĥı munzamm olur şâyeste-yi nigâh-ı iltifât buyurur iseñ bu tariķ ile zann-ı fâsidini te’yîd édüp bi’l-cümle libâs-ı cünûnı pûşide olur. Ĥüsn-i [H, 103-a] tabi‘atden dimâĝ muĥtell olmaz belki taķviyyet ü i‘tidâl kesb éder. Su‘ali olunmaya ki ĥüsn-i tabi‘atden maķsûd mâye-yi nazmı selîs ve eş‘âr-ı bulend olan zihn-i pâk ve tab‘-ı derrâkdür ki eczâ-yı aĥlâķ-ı erba‘a-i aşliyyeden olan buĥâr-ı

⁹⁴⁹ devrâne’şde : devr-i âteşde T.

⁹⁵⁰ Der-kenâr: Ya‘nî ĥüsn-i tabi‘atim vardır diyü ĝurûrından muĥtelü’d-dimâĝ olmaĝın taĥşîne sezâ yüz beyt-i bulend-âvâda söyleyse nîm-taĥşîn eylemeki ziyâde ĥod-pesend olup ĝurûrundan geçilmez olur +H.

laṭīf sevdānın nezāfetinden nāṣī dā'imā semt-i nezāfete ve ṭaraf-ı letāfete mā'ıl⁹⁵¹ olup te'emül ü tefekkürde şāhib-i fetḫ u retḫ olmağla her ḥuşūşda mülāḥazası tām olur. İşte bu ḥüsn-i tabī'ate mağrūr olmağla buḥar-ı mekābire dūd-ı külḥan-āsā pey-ā-pey ḳubbe-yi ḥammām gibi mertūb olan günbed-i dimāga ziyāde şu'ūd edüp ruṭūbet-i zā'ide ve aşıyyesini bi'l-küllüyye tecvīf etmekle zimām-ı semend-i 'aql ser-pençe-yi ḳuvvet-i mutaşarrıfadan rehā-yāb olmağla şāhibi vādī-i cünūnda tekāpū eder. Yoḥsa i'tidāl-i 'anāşırdan şūret-gīr olan ḥüsn-i tabī'at degüldür ki bā' iş-i teraḳḳī-i ḳuvvet-i dimāğdur. "Güyed"de sekte-yi eş'ār vardır. Nā-mevzūn ḫann olunmaya.

هرسر مویش اکر باز شکافی بغرور
سومنائیست که چندست درو لات و هبل

58. [T, 120-a] Her ser-i⁹⁵² müyeş eger bāz-şikāfī be-gūrūr
Sumenāti'st⁹⁵³ ki çend-est der-ū Lāt u Hubel

'Urfī'niñ her bir müyüniñ başını eger şaḳḳ⁹⁵⁴ edüp tefrīk eder iseñ gūrūr sebebiyle bir kilisādır ki anda niçe Lāt ve Hübel vardır. Lāt ve 'Uzzā ve Hübel a'lā şanādīd-i küffār-ı Ḳureyş'iñ büyük putlarınıñ adıdır. Ya'nī Mollā 'Urfī gūrūrından nāşī ol-ḳadar ḥod-bīn ve ḥod-perestdir ki her bir müyumda biñ ma'rifet vardır diyü puta ṭapar gibi vücūdına i'tibār eder.

بهر اصل و نسب خویش نویسد بیرون
هرچه خواند ز نسبت نامه ارباب دول

⁹⁵¹ mā'ıl: nā'ıl H.

⁹⁵² ser -T.

⁹⁵³ Sumenāti'st : Sumenāni'st T.

Der-kenar: Sevmenāt zamm-i sīn-i mühmele ve fetḫ-i mīm ile Hind'de bir vilāyetdir ve anda olan put-ḥānelere dēler ve bir mağrūr putuñ ismidür. Lākin bu maḥalde ancak put-ḥāne ma'nāsı murād olınmışdır diyü Rodosī-zāde merḥūm mübtelā-yı itnāb ve Çinde'dir [Çide :H] [diyü:+H] Çend ise [ise -H] nüşhaları ekşer iken i'tibār etmekle ta'bir-i 'ani'l-maḳşūdda çok zaḫmet çekmişlerdir.

Der-kenar: Ya'nī gūrūr ve tekebbūr bir mertebededir ki her ser-i müyü 'aḳılla yoḳlasak 'aceb ve kibrden putlar dizilmiş bir put-ḥāne bulursun +H.

Der-kenar: Çiden devşirmek ma'nāsına geldiği gibi dizmek ma'nāsına daḫıl gelür bu maḥalde dizmek ma'nāsınadır+ H.

⁹⁵⁴ 'Urfī'niñ her bir müyüniñ başını eger şaḳḳ: Ḥod ile şikāf eyleyesin -T [Satır altındaki açıklamalar]

59. Behr-i aşl u neseb⁹⁵⁵-i h̄vīş nivīsed bīrūn

Her çī h̄vāned zi-nesebet-nāme-yi erbāb-i duvel

Kendü aşl u nesebi ve ābā vü ecdādından içün taşra yazar ve bir nüşha-i āher te'līf edüp añā naql eder. Erbāb-ı devletiñ neseb-nāmesinden ve [H, 103-b] aşhāb-ı şevket ü saltanatıñ tōmār-ı silsilesinden her ne oqur ise ya' nī nigāşte-yi elvāh-ı tevārih-i selef olan erbāb-ı devlet ü cāhuñ ve aşhāb-ı pāk-nijād-ı zī-intibāhiñ hayrāt u ḥasenātını ve seḥa vü cūd-ı bī-nihāyetini imrār-ı nazara ve sūde-yi zebān-ı ter edüp maḥfūz-ı maḥfaza-i derūn eyledükden şoñra zīb-i saṭr⁹⁵⁶-ı defter-i dīger edüp miyān-ı nāsda kendü aşl u nesebi⁹⁵⁷ ḥaḳḳında olmaḳ üzere oqıyup kizb ü dūrūg-ı bī-fūrūg iḥtiyārıyla⁹⁵⁸ işte benim ābā vü ecdādım böyle kimesnelerdir diyü, faḥr u mübāhātı elden qomaz.

كوهر افروز رموزست نه دريا و نه كان
حكمت آموز عقولست نه علم و نه عمل

60. Gevher-efrūz-i rumūz-est ne deryā vu ne⁹⁵⁹ kān

Ḥikmet-āmūz-i 'uḳūl-est ne 'ilm u ne 'amel

Rumūz u nūkāt gevherini şu'le-dār⁹⁶⁰ edicidir deryā ve kān-ı gevherini degül. 'Aḳllara ḥikmet ta'lim edicidir 'ilm ü 'amele degüldür. Bu ebyātlar cümle kemāl-i letāfet-i ṭab'ından nāşī ancaḳ kendüsini medḥdir. Lākin şūret-i zemmedir. [T, 120-b] Gūyā şūretde deryā ve kān gevheri gevher-i rumūzdan bihter ve 'ilm ü 'ameliñ ḥikmeti ḥikmet-i 'uḳūldan⁹⁶¹ ber-ter ola. Ma'a-hazā gevher-i deryā ve kān-ı gevher rumūzuñ yanında şibh degüldür⁹⁶². Zīrā anlar erbāb-ı rümūza bezl içündür ve 'ilm ü 'amel ḥod tevābi'āt-ı 'aḳldandır ve mümeyyiz-i 'ilm ü 'amel 'aḳl-ı selimdir.

⁹⁵⁵ neseb : nesebet T.

⁹⁵⁶ saṭr : mıştar T.

⁹⁵⁷ Der-kenār: Ya' nī bir neseb-i 'alī şāḥibi degülseñ erbāb-ı düvel neseb-nāmesin tettebbu' idüp kendü içün neseb-nāme tertīb ider +H.

⁹⁵⁸ iḥtiyārıyla : iḥtibārıyla H.

⁹⁵⁹ ne -T.

⁹⁶⁰ şu'le-dār : şu'le-vār T.

⁹⁶¹ Der-kenār: 'Urfi ḥalka bir mertebe kibr u nāz eyler ki ān ḥāşılı gevher-efrūz-ı rumūz-ı ḥikmet-āmūz 'uḳuldur ki yere ve göge şıgımaзда +H.

⁹⁶² degüldür : güldür H.

دعوی همت و از شرم خسان در خلوت
بشکند رنگش اگر جامه نباشد مخمل

61. Da' vi-i hemmet⁹⁶³ u ez-şerm-i hesân der-halvet

Bi'şkened rengêş eger câme ne-bâşed mehmel

Himmet da' vâsını ve 'uluvv-i cenâb iddi'âsını eder ve alçaqların ve dūn-meşreb olanların hiçâbından halvetde ve tenhâsında dağı eger katıfeden ve akmışe-yi girân-behâdan câmesi olmasa rengi kırılıp⁹⁶⁴ ve beñzi uçup münfa' il olur ol-ğadar 'âlî-vağâr ve bülend-ıtabî' atdır ki kimse görmeyecek yerde dağı [H, 104-a] kıyâfet ü pindârı elden kıomaz yâhud şâhib-i himmetim⁹⁶⁵ ta' n-ı düşmenden ve medh-i dostdan fâriğ ü âzâde başlu başıma bir merd-i 'anğâ-meşrebim, dër iken hilâf-ı da' vâ halvetde bile düşmen hiçâbıyla muqayyed olup kuyûdât-ı nefsâniyye ile meşgûldür, demekdir. Bu her iki ma' nâ dağı mülâyim ü münâsibdir. 'Alâ külli't-tağdîrîn zımnen şâhib-i himmet olduğunu imâ ve işâretidir.

کر ببازیچه نهد در کف اندیشه عنان
می نهد غاشیه بر دوش جریر و اخلط

62. Ger be-bazîçe nihed der-kef-i endîşe ' inân

Mî-nihed gâşiye ber-düş-i cerîr u ağtel

Eger bâzîçe⁹⁶⁶ ve oyun ile esb-i ıtab'ın dizginini endîşesi eline kıoysa ve meydân-ı eş'ârda tek ü pûya âğâze eylese eger örtüsini cerîr ü ağtelin düş-ı hidmetine kıor. Ya' nî belâğat u feşâhatda ol-ğadar mehâreti vardur ki cerîr ü ağtel-i şu'arâ-yı 'Arab'dan bî-nağîr iki şâ' ir-i sühan-âferîn⁹⁶⁷ iken 'Urfî'niñ gâşiye-yi ber-düşı ve söz öğrenmeden [T, 121-a] içün yanında hidmet-kâr-ı rikâb-dâr olurlar.

⁹⁶³ Der-kenar: Da' vi-i himmetidir demek rağil-i [recl:H] 'adl kıabilindendir, murâd mübâlağadır.

Der-kenar: Hâşılı fert-i ğurûrundan yalnız oldığı ğâlde bile kendüsi nağar-ı ğalkda şanup muhteşem olmağ ister +H.

⁹⁶⁴ rengi kırılıp: ğalkdan şerme düşüp reng [u] rûyı uçar -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹⁶⁵ Der-kenâr: Ya' nî söyler olsak da' vâsı himmet idüp metâ' -ı dünyâdan şüreti gösterür lâkin tenhâda da

⁹⁶⁶ Bâzîçe ve oyun ile: Pindârı o derecededir ki bâzîçe ile kef-i endîşe-yi 'inân -T [Satır altındaki açıklamalar]

⁹⁶⁷ Der-kenâr: Nâm-dâr şâ' irlere surûf itdirüp düşlarına gâşiye kıor ya' nî izhâr- 'aciz iderler +H.

چه بلا عیب شمارم که حسد کم بادا
مشنو عیب زر ده دهی از سیم و دغل

63. Çi belâ ‘ayb şumârem-ki ħased kem bādâ

Me-şinev ‘ayb-i zer-i deh-dehî ez-sîm u⁹⁶⁸ deġel

Ne belâdur ki ‘ayb ta‘dâd êdeyim ve kelâm-ı ‘Urfî’de noġşân vardır, diyü bî-hûde da‘vâda êdeyim. Ħased yok olsun⁹⁶⁹ zirâ ‘ayb görmek eṣer-i ħaseddir. Yoġsa dîde-yi inşâf ile nazâr olınsa ‘uyûbdan ‘ârîdir ve ey Mîr Ebû’l-fetġ ġayrı kimesneler daġı isnâd-ı ‘ayb êderler ise⁹⁷⁰ ħavâle-yi ġûş-ı i‘tibâr eyleme ve zer-i deh-dehîniñ ‘aybını sîm-i deġalden işitme. Zer-i deh-dehî ħâliş ve pâk altuna dêrler. İştîlâ[hâ]t-ı A‘câm’dandır. Sîm-i deġal ħalb aġçadur ya‘nî kelâm-ı ħâsid ħalb u maġşûş aġçadır. Süġan-ı ‘Urfî kâmilü’l-‘ayâr ve dârru’l-ġarb-ı ittiġânda terbiyet-ġir olmuş zer- i ħâlişdir. Sîm-i ħalb böyle zer-i ħâlişi ta‘yîb ü tenġîş êder ise tevcîh-i zîhn eylemek lâyîġ degüldür. Zirâ iġtizâ-yı [H, 104-b] ħased ile olduġı miġekk-i yaġinde âşikârâdır.

که چو او بود کنون هست و دگر خواهد بود
آنکه آن ماضی و حال و اینک و این مستقبل

64. Ki çu ü bûd kunûn hest u diger ħvâhed bûd

Ān-ki ān mâzî u ħâl u⁹⁷¹ ĩnek u ĩn mustaġbel

Ki ism-i zâtdır, istifhâm şartıyla çü edât-ı teşbîh bûd ħikâyet-i ħal-i mâzîdir. Ya‘nî zamân-ı mâzîde⁹⁷² ‘Urfî gibi kim oldı idi ve şimdi kim vardır ve ba‘de’l-yevm kimim⁹⁷³ olsa gerekdir. Ol zamân-ki mâzî vü ħâldir. İşte ve işte mustaġbel geġen şâ‘irleriñ âşârların ve vaġtimizdeki şu‘arâniñ eş‘ârını gördüñ ve ba‘de’l-yevm gelecek bülegâyı daġı ma‘lûm êdindiñ ħiç birisi mertebe-yi ‘Urfî’ye bâliġ olmadı demekdir. Gelecekleri

⁹⁶⁸ ve -H.

⁹⁶⁹ Der-kenâr: Ne çok ‘ayb taleb eylerim ya‘nî ‘Urfî’niñ ne çok ‘aybını arayıp zam eylerim ki ħased yok olsun zer-i ħâlişniñ ‘ayb u naġşını ħalb olan simden istimâ‘ eyleme ya‘nî sîm ħalb-i ħasedinden zer-i ħâlişi nice ħadeġ eylesen ben de ‘Urfî gibi mümtâz ve siġr-perdâzı zam eyledim ki kim ħasedimdir +H.

⁹⁷⁰ ise -T.

⁹⁷¹ ve -H.

⁹⁷² Der-kenâr: Daġı kim olsa gerekdür ve ħâl-i ‘Urfî’ye beñzer görülmüşde işidilmişde kim vardır +H.

⁹⁷³ kimim : kim T.

dağı ma‘lūm edindiñ dēdügi⁹⁷⁴ zann-ı gālib böyledir demektir ki çünki [T, 121-b] geçmişde ve el-ān mişli olmaduğı zann-ı gālib budur ki gelecekte dağı mişli olmaya, demektir. Yāhūd āzmāyiş-i şî‘r edüp henüz heves-kār-ı nazm olan etfāl-ı endek-sāleleriñ kuvvet-i tab‘ları ne mertebeye bālig olacağı ma‘lūm olmuştur, demektir. Gelecekte murād zamān-ı qarībde zuhūr edecek demek olur.

هرکه با او چو عطار د نبود مرد مصاف
صلح و تحسین و خوش آمد نه تهوّر نه جدل

65. Her ki bā ū çu ‘Uṭārid ne-buved merd-i meşāf
Şulḥ u teḥsīn u ḥoş-āmed ne tehevur ne cedel

Anıñla⁹⁷⁵ mücādele murād eden kimesne kātib-i felek olan ‘Uṭārid gibi ceng erbābından olmaz ise ol kimesne için şulḥ u taḥsīn ve ḥoş-āmed vardır. Tehevür ü cedel yokdur. Ya‘nī öyle olan kimesneye münāsib oldur ki ‘Urfi’yle şulḥ olsun ve her ne söyler ise taşdıķ eylesün yoḥsa cidāl ü tehevür ve mübāheşe vü mukāvele kaçdıyla ser-i rāh-ı ‘Urfi’de nīze-cünbān-ı nāy-ı yerā‘a olur ise meydān-ı belāgatde ser-i i‘tibārı şemşir-i zebān-ı ‘Urfi ile burīde olup güyveş gālṭān olur ve bī-hūde şerīk-i ḥūn-ı iştihārı olup kendü kendüsini rüsvāy u [H, 105-a] bed-nām eder. ‘Uṭārid merd-i meşāf⁹⁷⁶ olması kātib-i felek olup tahrīr-i terkīmde nādīrül-mişl olduğı ḥayşiyetdendir. Yoḥsa erbāb-ı ceng ü peykārdan olup zarb u ḥarbe kādīr olduğından degüldür.

آنچه ابیات بلندست که از طبعش زاد
انتخابیست ز دیوان سخن بخش ازل

66. Ān-çi ebyāt-i bulend-est ki ez-ṭab‘ eş zād
İntihābī‘st zi-dīvān-ı suḥen-baḥş-i ezel⁹⁷⁷

‘Urfi’niñ māder-i ṭab‘atinden toğan zāde-yi eş‘ar ve zihni-pür-leṭāfetinden zuhūr u bürüz eden ebyāt-ı bulend-iḳtidār suḥan-[T, 122-a]baḥş-ı ezeliñ dīvān-ı kudretinden

⁹⁷⁴ dēdügi -T.

⁹⁷⁵ Der-kenār: Her kim ki ‘Urfi ile ‘Uṭārid gibi merd-i meşāf olmaya +H.

⁹⁷⁶ meşāf : mużāf H.

⁹⁷⁷ Der-kenār: Ol ebyāt-ı bulend ki ‘Urfi’niñ ṭab‘ından zuhūr eylemişdir bir intihābdır ki dīvān-ı suḥen-baḥş-ı ezelden intihāb olunmuşdur +H.

müntehâb olanlardır. Ya' nî eş'âr-ı 'Urfî ki tâc-ı kelâm-ı manzûm ve iklîl-i nâzik⁹⁷⁸-güftâr-ı belâgat-mersûmdur. İşte ol eş'âr-ı nâm-dâr ve guftâr-ı ferruḥ-medâr fi'l-aşl feyyâz-ı muṭlaḳıñ ve süḥan-âferin olan Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ıñ şân-ı 'Urfî'ye teraḳḳî vèrmek için i'ṭâ vü iḥsân buyurduḡı ma' nâ-yı muḥtâr ve⁹⁷⁹ maẓmûn-ı dürer-bârdır. Şöyle fehml olunmaya ki dîvân-ı süḥan-baḥş⁹⁸⁰-ı ezelde beyt-i intihâb olduḡı gibi ebyât-ı sâde olmaḡla ef'âl-i Ḥaḳḳ'ıñ bi-zâtihi ba' zısı nîk ve ba' zısı bedel ola. Ḥâşâ şümme ḥâşâ belki min ciheti'l-maẓhâriyyet⁹⁸¹ 'âlem-i imkânda zebân-ı nâsdan zuhûr eden aḳvâl⁹⁸² müteḥâlifü'l-aḥvâl bi-ḥasebi'ş-şüret kimisi ma' nî-dâr ve kimisi bî-hüde ve bî-medâr olduḡı cihetdendir ki 'âlem-i şüret elbetde ve elbetde yeksân olmayup vuḳûf-ı külli zî-ilm-i 'alîm olduḡı içündür.

و آنچه ذرات معانیست که بر وی جوشند
همه خورشید شوند ار بشناسند محل

67. V'ân-çi zerrât-i me'ânî'st ki ber vey cüşend

Heme ḥurşîd şevend er bi-şînâsend maḥel

Ol nesne ki zerrât-ı ma'ânîdir ki ebyât-ı bülend-i 'Urfî üzre cüş u ḥurûş édüp müzdeḥim olurlar. Cümle ḥurşîd olurlar ol zerrât-ı ma'ânîniñ eger maḥallini bilürler ise. Vey zamîr-i gâ'ibdir. Beyt-i evveldeki ebyât-ı bülende [H, 105-b] râci' dir. Fâ' il-i şevend zerrâtdır. Fâ' il-i bi-şînâsend süḥan-fehmândır. Murâd-ı Mollâ 'Urfî⁹⁸³ ebyât-ı bülendimde şüret-i zerrâtda müşâhede olunan ma' nâları eger süḥan-fehmân-ı 'âlem-i imkân ne mevzi'de ve ne maḥallde irâd eyledüḡümü bileler idi zerrât dedükleri ma' nâları cümle ḥurşîd gibi şâhib-i cirm [T, 122-b] ve şâhib-i pertev görürler idi. Zerrât zann eyledükleri maḥall-i vürüdünü bilmedüklerindendir. Fâ' il-i bi-şînâsend zerrât olup maḥall-i burûc-ı âftâbdan 'ibâret olmaḡla eger zerrât-ı ma'ânî maḥalleri olan burücü fehml édüp ve vâşıl olalardı âftâb olurlar idi, demek daḡı ma' nâdır. Lâkin bir miḳdâr

⁹⁷⁸ nâzik : nârek H.

⁹⁷⁹ ve -T.

⁹⁸⁰ baḥş -H.

⁹⁸¹ maẓhâriyyet : muẓtariyyet T.

⁹⁸² aḳvâl -T.

⁹⁸³ Der-kenâr: Ya' nî ey 'Urfî uzun pervâz eyleyen ma'ânî zerreleri eger Mir Ebu'l-fetḥ gibi medḥe şâyeste... devletlinin şenâsı maḥallinde isâbet ederlerse cümlesi ḥurşîd olurlar +H.

tekellüfe ve hâricde taşavvur olunması için ba‘zı te‘vîlâta muhtâc olduğundan ma‘nâ-yı evvel taqdimе sezâ vü lâyıq görüldi⁹⁸⁴.

دارد از عزت اصل کهر و ذلت شعر
پای در تحت ثری دست در آغوش زحل

68. Dâred ez-‘izzet-i aşl-i guher u zellet-i şî‘r

Pây der-taht-i şerâ dest der-âgûş-i zuhêl

Fâ‘il-i “dâred” ‘Urfî’dir. Kendü zâtınıñ aşlı ‘izzetinden ve şeref-i ecdâdınıñ te‘şîrinden ve şî‘r ü şâ‘irlik zilletinden nâşî ‘Urfî ayağını taht-ı şerâda ve elini zuhâliñ âgûşında tutar. Zuhâliñ irtifâ‘ı murâddır taḥiyyeti degül taht-ı şerâ qarînesiyle ya‘nî a‘dâ zât-ı ‘Urfî’nüñ ‘izzeti var ise şâ‘irriyeti cihetinden zilleti daḥı⁹⁸⁵ mevcüddur, dërler ise ne mâni‘. Zîrâ bir âdemiñ zilleti olmasa ‘izzeti daḥı olmaz. Meşelâ pâyı olmayan kimesnenüñ seri bâlâ degüldür. Ya‘nî şâḥib-i temel olmayan dîvâr şâḥib-i kıdd olmak mümkün degüldür. **Şâ‘ib**: “Be-ḳadr-i ân-çi şevî best ser-bulend şevî” daḥı bu ma‘nâyı mübeyyindir. Bu taqdirce zilleti taht-ı şerâdaki pâyı ve ‘izzeti bâlâ-yı zuḥaldeki şerâ olduḳda farḥ-ı zilleti ziyâdegî-i irtifâ‘ına bâ‘iş olmuş olur. Zîrâ pâyı rüy-ı zemînde olsa bu ḳadar ḳâmeti dırâz olmamış olur. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî şâ‘irriyyet bi-zâtihi ne-ḳadar [H, 106-a] ‘âlî rütbelü ise daḥı kendü zâtınıñ ‘uluvv-i nisbetle [T, 123-a] bu ḳadar alçaḳdır, demekdir.

عزت او نه شهیديست که حشرش باشد
ورنه بکریستمی از ستم مدح و غزل

69. ‘İzzet-i ü ne şehîd-îst ki⁹⁸⁶ ḥeşreş⁹⁸⁷ bâşed

V‘er-ne bi-g‘rîstemî ez-sitem-i medḥ u ḡazel⁹⁸⁸

⁹⁸⁴ görüldi : görür T.

⁹⁸⁵ daḥı : ile T.

⁹⁸⁶ ki -T.

⁹⁸⁷ ḥeşreş : ḥeşr T.

⁹⁸⁸ Der-kenâr: Medḥ ü ḡazel sebep ile ‘Urfî’niñ ‘izzeti öyle şehîd degüldür ki ḥaşre ola ya‘nî ‘Urfî’niñ ‘izzetini şî‘r ol mertebe helâk eylemişdür ki yanup yaḳılmaḡla ‘ilâc-pezir olup ‘avdeti mümkün ola ve illâ medḥ u ḡazel-i siteminden giryân olurum lâkin ne fâ‘ide ki girye ile ‘avdet eylemez +H.

‘Urfi’niñ ‘izzeti öyle şehid degüldür ki aña haşr ola eger haşrı ola idi, medh ü gazeliñ siteminden⁹⁸⁹ ve kendüsine eylediği zulmden müte’essir olup ağlar idim. Haşr mef’üline muzâfdir. Medhden murād kaşideleridir. Gazel karinesiyle haşr lügatde cem’ olmaqdır. Maşşūd yevm-i ‘araşatdır. Ya‘nī ‘izzet-i ‘Urfi zillet-i şi‘rden şehid olur ise ve sitem görür ise dağı yevm-i ‘araşatda haşr olur şehid degüldür. Ya‘nī vücūdı maḥv olur degüldür belki zillet-i şi‘r bā’ iş-i şeref olur. Ancak ki mertebe-yi şehadete ‘izzeti vāşıl eder. Eger böyle olmaya idi sitem-i şi‘rden mükedder olur idim. Murād-ı Mollā ‘Urfi yine zillet-i şi‘r benim ‘izzetime bā’ iş-i terakki olan hālâtıdır. Yoḥsa sebeb-i rüsvāyi ve bādī-i iftizāh olur mezālīm-i keyfiyyâtından degüldür, demekdir. Dağı rüşen-ter ta‘bīr edeyim ki fehme kārīb ola zillet-i şi‘r ‘izzetimi ancak mertebe-yi ‘ālīye-yi şehadete işāl eder. Yoḥsa sâ’ir maḥlûkât gibi şehid edüp ve ‘âlemden vücūdını kıldırıp âhirete ve ‘araşata işāl eylemez ve fiḳdân-ı ‘izzetim müddet-i medid olmaz bu zillet ise ḥaḳīkatde terakki-i ‘izzetdir.

او اکر نامزد ننگ شد از ذلت شعر
شعر از عزت او نیک بر آمد ز ذلت

70. Ū eger nām-zed-i neng şud ez-zillet-i şi‘r
Şi‘r ez-‘izzet-i ū nīk ber-āmed zi-zilel⁹⁹⁰

‘Urfi eger zillet-i şi‘rden nām-zed-i neng ve mustağrağ-ı ‘ār oldı ise şi‘r-i ‘Urfi’niñ ‘izzet-i zātından nāşī zilletlerden güzel ḥalāş oldı. Ya‘nī şi‘rde zillet vardır, diyü bī-hūde guftār olup ḥaḳīkat-ı [T, 123-b] kelām-ı manzūmdan bī-ḥaber olan nādānlaruñ sözlerine teslīm olınsa dağı benim zātımıñ [H, 106-b] şeref ü ‘izzetiniñ te’sirinden ol zillet-i şi‘r mürtefi‘ olmuşdur ki āşār-ı ḳubḥdan evşāf-ı şi‘rde⁹⁹¹ kedere müte‘allıḳ ve zemme dā’ir bir nesne ḳalmamışdır. Rüşen ta‘bīr edeyim ya‘nī farz olınsa ki zāt-ı şi‘rde zillet var ise dağı ‘Urfi anı irtikāb etmekle bir miḳdār ‘izzetine gerçi ḥalel-i tetarruḳ

⁹⁸⁹ siteminden : semtinden T.

⁹⁹⁰ Der-kenār: Lakin şi‘r ‘Urfi’nüñ ‘izzet ve şerefinden zilletinden iyi ḥalāş oldı ya‘nī ‘Urfi gerçi ḥasāsed-i şi‘riyle ‘āra düşmüşdür lakin şi‘r ‘Urfi’niñ şerefiyle süfilden ḥalāş olup ‘izzet buldı +H.

⁹⁹¹ şi‘rde : şi‘rden T.

eyledi. Lâkin eş'ârı bir şūrete ifrâğ eyledi-ki ba' de'l-yevm eş'ârda âşâr-ı zillet ma' dūm oldu. Neng ü nîk⁹⁹² miyânelerinde cinâs-ı haţţ kaşd u⁹⁹³ murâd olınmıştır.

شعر ازو بیش و ازو کم تو زبانم دانی
شرح این با تو غلط جز تو برم لاتسنل

71. Şi'r ez-ū biş⁹⁹⁴ u ez-u⁹⁹⁵ kem tu zebānem⁹⁹⁶ dānī

Şerḥ-i in bā-tu ğalaţ cuz tu berem lâ-tes'el

Evvelki “ez-ū”daki ū ‘Urfi’ye rāci’dir. İkinci “ez-ū”daki vāv-ı ‘atf evvelki “ez-ū”daki ‘Urfi’ye rāci’ olan “ū”ya ma’tūfdur ve ikinci “ez-ū” şi’re ‘ā’iddir. Ziyān sūd mukābilidir, zarar ma’nāsına. Ya’nī şi’r-i ‘Urfi’den taḥşil-i māye édüp fā’ide-gir mi ve ‘Urfi şi’rden tedennī bulup zāt ve zamānı kayd-ı tenezzüle esir mi, ey memdūḥ sen ziyān u zararı bilürsūñ ve aḥvāl-i pūr-melālūñ şerḥi saña ğalaţ ve fā’idesizdir. Zīrā ziyān olduğımı bildüğün cihetinden ḥāşılı taḥşildir ve senden ğayrıya şerḥ eylemem. Belki lâ-tes’el iletürüm ve kendüm söylemek degül eger şorsa su’âl eyleme, dërim. Bundan için-ki benim zātımın kudreti bilmezler ve şānımı şi’re nisbet édüp gūyā şā’irdir demekle zu’mlarınca zemm ederler öyle kec-nigāhāne ḥilāf-i i’ tiķādları olan daķāyık-ı [T, 124-a] laţifeyi tefhīm mümkün olmağla hiç baş-ı maķāl étmeyüp lâ-tes’el ile cevāb verürüm. Ba’zı nüşhada bā’-i muvaḥḥide-yi taḥtāniyye ile zebān ve lâ-tes’el yerine Hübel vāķi’ olmuşdur. Ma’nā-yı beyt şi’r-i ‘Urfi’den kesb-i şeref mi eyledi yoḥsa ‘Urfi şi’rden taḥşil-i zillet mi eyledi, sen bu sözümi bilürsūñ bu aḥvālī [H, 107-a] saña şerḥ u beyān⁹⁹⁷ maḥzā ğalaţdır ve senden ğayrı olan sā’ili Lāt ve Hübel farz édüp hiç tafşil-i aḥvāl eylemem demek olur, zebān⁹⁹⁸-ı zikr maḥall-i irāde-yi ḥāl kabilinden olup mecāz-ı ‘aķlī olur. İki şūretde daḥı mazmūn-ı vāḥid olmağla nüşha-i evvel bī-tekellūf olduğundan taķdīm olındı.

⁹⁹² nîk -T.

⁹⁹³ ve -T.

⁹⁹⁴ biş : piş T.

⁹⁹⁵ ve -T.

⁹⁹⁶ zebānem : ziyānem T.

⁹⁹⁷ Der-kenār: İse benim yanımda Lāt ve Hübel müşābehesindedir bir illā-yı ebāḥil derūnlara bunu anlatman lâzım degüldür +H.

⁹⁹⁸ zebān : ziyān T.

این که در عهد تو در عهد کی و جم کر بود
همه بر خویش فشاندی کهر مدح و غزل

72. Īn-ki der-‘ ahd-i tu der-‘ ahd-i Key u Cem ger būd

Heme ber ḥvīṣ feṣāndī guher-i medḥ u ḡazel

Īn-ki “buña” demekdir müṣārū’n-‘ileyhi ‘Urfi-i Şirāzī’dir. “Feṣāndī”deki yā ḥāl-i māzīyi ḥikāyet içündür bu ‘Urfi-ki seniñ zamāniñdadur eger⁹⁹⁹ Keykāvus u Key¹⁰⁰⁰ḥüsrev ü Cemşid’iñ ‘ahdinde olaydı cümle medḥ u ḡazel gevherlerini kendü üzerine feṣānde eder idi. Ya‘nī ṭab‘ u şiriṣt-i ‘Urfi ol-ḡadar ‘ālī ve müstaḡnīdir ki pādişāhān-ı selevi medḥ u sitāyiṣ eylemege tenezzül eylemez. Lākin seniñ ḥālīñ ḡayrı ve zāt-ı sūtūde-şifātīñ selāṭīn-i pīşine ve ḥavāḡīn-i evvelīne vücūhla ḡālib olmaḡla saña muṭī‘ u münḡād olup meddāḡiñ olmaḡla deriçe-yi ḡurfe-yi iştihārdan ser-nümā-yı faḡr u mübāhāt olur. “Heme ber-ḥvīṣ-i feṣāndī” ile murād-ı Mollā ‘Urfi [T, 124-b] benim cevher-i zātım zāt-ı Keyḡüsrev ü Cemşid’e ḡālibdir demege işāret-i dā’imādır. Yoḡsa yalñız istiḡnāsını¹⁰⁰¹ beyān degüldür.

لله الحمد که تا قدر تو نشناخت نبود
جوهر بندکیش چون هنرش مستعمل

73. Lil’lehu ‘l-ḡamd ki tā ḡadr-i tu ne-ş’ nāḡt ne-būd

Cevher-i bendegīyeṣ çun hunereṣ musta‘ mel

ḡamd Allāh’a maḡşūṣdur ki mādām-ki senüñ ḡadr u mertebeñi fehm ü idrāk eylemedi ‘Urfi’niñ bendeligi¹⁰⁰² cevheri ve ‘ubūdiyyeti gevheri kendü hüneri gibi müsta‘ mel olmadı. Ya‘nī senden muḡaddem bir āhir kimesneye ve seniñ daḡı tā zāt-ı mürüvvet-şifātīñı geregi gibi idrāk eyleyinceye dek saña daḡı ne ‘arz-ı ‘ubūdiyyet eyledi ve ne maḡzūn¹⁰⁰³-ı genc-i ṭabī‘ati olan cevāhir-i eş‘ār-ı āb-dārını keşide-yi silk-i [H, 107-b]

⁹⁹⁹ eger : aña T.

¹⁰⁰⁰ Key -T.

¹⁰⁰¹ istiḡnāsını : istiḡnā T.

¹⁰⁰² Der-kenār: Tā ‘Urfi seniñ ḡadriñi bilmeyince cevher-i ‘ubūdiyyeti hüneri gibi pesendide olmadı ya‘nī ‘Urfi seniñ ḡadriñi bilmeyüp saña ḡavl olmayınca cevher-i ‘ubūdiyyeti pesendide-yi ehl-i cihān olmadı hüneri pesendide-yi ḡalk-ı ‘ālem olmadıḡı gibi ḡāşılı ‘Urfi’niñ ‘ubūdiyyet ve hüneri saña ḡavl olmayınca pesendide olmamıştır +H.

¹⁰⁰³ maḡzūn : faḡrdan T.

beyān êdüp kılāde-yi gerden-i evşāf-‘ ünvanıñ eyledi. Lākin sen-ki bir vücūd-ı kıadr-dān ve zāt-ı ma‘ārif-nişānsın¹⁰⁰⁴ elbetde ve elbetde saña meddāḥ olup ‘atebe-yi ‘aliyyeñde istāde-yi maḳām-ı ḥıdmet olmaḳ zarūrī oldı, diyü Mır Ebū’l-feth’e kemāl-i tevḳir-i murād eyledi.

شکر طالع کند و چون نبود شکرگذار
آن یک اندیش که چشمش بتو افتد اول

74. Şukr-i tāli‘ kuned u çun ne-buved şukr-guzār¹⁰⁰⁵

Ān yek-endiş ki çeşmeş be-tu ufted evvel

‘Urfi tāli‘ iniñ ve kendü baḥtınıñ şükr ü şenāsını eder ve niçe şükr-güzār olmasun ol yek-endiş ve bir fikrlü ki anıñ nazarı evel ü ibtidā saña düşdi. Ya‘nī gözi sende açıldı bu ḥālet ise maḥzā kuvvet-i tāli‘ dendir. Belki āşār-ı envār-ı tevḳik şāḥib-i meṭāli‘ dendir. Yoḥsa devr-i ebvāb êdüp seniñ dergāh-ı felek-iřtibāḥıña gelince ve zāt-ı sūtüde-şifātını bulınca bir alay nā-ḥalefiñ ve kibār-ı rüzgār nāmında olan gāv¹⁰⁰⁶-ı ‘alef-zār ve¹⁰⁰⁷ kibr ü naḥvetün evzā‘-ı “şütür gürbe”sine [T, 125-a] mübtelā olup cünbiş-i keder-me‘āllerini çekeydi ne belā ve ne muşibet idi. Ān ‘Urfi’ye rāci‘dir yek-endiş vařf-ı terkibi aḳsāmındandır, bir fikrlü demekdir, zāḥir ü bāḫını bir¹⁰⁰⁸ olup nifāḳ-meşreb olmayanlara ‘alem olmuşdur. “Üfted” üftāddan muḥaffedir. Ekşer nüşhada “üfted” bulunmaḡla taḥrİR olınmuşdır. Yoḥsa be-lafzihi “üftād” daḡı mevzūn u selİsdir.

نیپذیرد صله وین حسن طلب مشماری
خود تو دانی که چها کرده بامید و امل

75. Ne-pezişed şile v’in¹⁰⁰⁹ ḥüsn-i taleb me-ř’mārī

Ḥod tu dāni ki çihā kerde be-ummīd u emel

¹⁰⁰⁴ niřānsın : neřātsıñ H.

¹⁰⁰⁵ guzār : güzer T.

¹⁰⁰⁶ gāv : ve T.

¹⁰⁰⁷ ve -H.

¹⁰⁰⁸ bir : berāber T.

¹⁰⁰⁹ v’in : ve ben H.

‘Urfî şıla-i şî‘r ve bahşîş-i guftâr kabûl eylemez ve¹⁰¹⁰ bu hâleti hûsn-i taleb¹⁰¹¹ ‘add eyleme zîrâ sen bilürsin-ki ‘Urfî ümmîd ü emele¹⁰¹² neler eylemiştir. Hod eşnâ-yı kelâmda olan edâ-yı haşvdır. Lâkin bi-ḥasbi’l-‘örf haşv degüldür. Zîrâ cümleñiñ i‘tibârı olmağla kelâmdan cüz’ gibi olmuştur. ‘Ale’l-ḥuşûş¹⁰¹³ bu maḥallde râyiḥa-i [H, 108-a] haşv bi’l-küllîyye medfû‘dur zîrâ maḥşûdî Mîr Ebû’l-feth’iñ kemâl-i ‘ilmîni murâddır ki kendüñ bi-zâtihî a‘lemsin ğayrılarıñ şehâdet ü ta‘rifîyle degül, demektir. Mollâ ‘Urfî kendünüñ şıla-i şî‘r ve bahşîş-i nazm kabûl eylemediğini hûsn-i talebden ve nişâbında olan istiğnâ ve ḥarekât-ı memdûḥadan ‘add eylemiyor ki şûretde böyle istiğnâm vardır lâkin taḥ‘ımda ümmîdler ve emeller tûde tûde ve ârzûlar tûy-ber-tûydu hûsn-i taleb oldur ki şûretde tâlib-i şıla olur ise daḥı derûnında çat‘â ârzû-yı bahşîş ve meyl-i dirhem ü dînâr olmamağdır. Şıla muḳâbele-yi şî‘rde olan ikrâm u iḥsândur. Fi’l-vâқи‘ ‘Urfî’niñ şıla-i şî‘r kabul eylemediği Şîrâz’dan mühmel-bend-i ‘azîmet olup ḥidmetinde olan fuḳarâ-yı dervîşân ile şûret-i faḳr u fenâda vâşıl-ı divân-ı [T, 125-b] pâdişâh-ı Hind olup ḥuzûr-ı Ekber Şâh’da **Mışra**‘: Şabâḥ-ı ‘ıyd ki der tekve-gâḥ-ı nâz u na‘îm, ḳaşîdesini inşâd u îrâd eyledükde melikü’ş-şu‘arâ-yı eḳâlîm-i Hind olan Ḥüseyn Şenâyî ile müşâ‘are ve nazîre-güylük eşnâsında vücûhla Şenâyî’ye ğâlib olduğda Ekber Şâh berât-ı melikü’ş-şu‘aralığı nâm-ı ‘Urfî’ye taşḫîḥ olunmağ emriyle leb-cünbân-ı fermân olduğda ḫaraf-ı ‘Urfî’den vechen mine’l-vücûḫ rağbet-i zuhûr eylemediğinden mâ-‘adâ bu teklîfden kemâl-i mertebe ibâ vü imtinâ‘ édüp Ḥüseyn Şenâyî gibi kırk seneden mütecâviz ol mañşıba nâ’il olan pîr-i mübâreküñ mertebe ve rızḳınıñ tedennîsine bâ‘iş olmağ benim gibi merd-i dervîşîñ bir vechle vazîfe-yi ḫâli degüldür. Maḥşûd ancak ‘aḫıyye-yi sübhânî olan kâlâ-yı ma‘ânîyi ve ḳumâş-ı ma‘rifeti zîver-i dükkân-ı ‘arz u inhâ eylemekdir, diyü şıla-i eş‘âr Ekber Şâh’dan def‘ u men‘ için ḫattâ miyân-bendim olan zencîr daḥı Lâhor zâbiḫi İbrâḫîm ḫanın olduğ [H, 108-b] mücerred ba‘zı maḥallerde birer ḫalkasını furûḫt édüp şem‘imize cem‘ olan fuḳarânın nafaḳasına bezl eylemek şartıyladır, diyü kabûl-i şıla ve mañşıbdan imtinâ‘ını niçe bunlar gibi kelâm ile te’yîd eylediğinden ma‘lûmdur.

¹⁰¹⁰ ve -T.

¹⁰¹¹ Der-kenâr: Şaymayasın ya‘nî câ‘ize kabul eylemediği zerâfetiyle câ‘ize istemek ma‘nâsına demek eylemeyesin +H.

¹⁰¹² Ya‘nî ümîd u recâyı nice dek eylediğini bilürsin -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰¹³ ‘Ale’l-ḥuşûş : ‘Ale’l-ḥuşûşda H.

او که پروانهٔ قربست نه سوزد به نیاز
او که عمامهٔ عرش است نیفتد بوحل

76. Ū ki pervāne-yi ḳurb-est ne-sūzed be niyāz

Ū ki ‘emmāme-yi ‘arş est ne-yufted be-vaḥel¹⁰¹⁴

‘Urfi ki ḳurb pervānesidir nāz [u] niyāz ile ve ṭaleb āteşiyle kendüsin iḥrāk eylemez. ‘Urfi ki ‘emmāme-yi ‘arşdır¹⁰¹⁵ ve külāh-ı felekü’l-eflākdır vaḥale vü çirk-āba düşmez. Ya‘nī Mīr Ebū’l-feth’iñ maḥrem-i bezm-i ḥāşu’l-ḥāşıdır ve ol maḥalle vāşıl olan iḥtiyāc u fakırdan elbetde müstağnīdir. Āteş-i niyāz u nāz-ı [T, 126-a] ṭaleb ile ifnā-yı vüçüd étmege ḳaṭ‘ā zarūreti yoḳdur ‘emmāme-yi ‘arş çirk-āba düşmek bir vechle mümkin degüldür. Zīrā ḥilḳati ve fiṭratı ‘ālī olmağla tedennī vü tezelliülden her vechle maḥfuzdur ve maḳām-ı ḳurbetde olanlar be-her-ḥāl küdürātdan vārestedirler. ‘İmāme müşedded¹⁰¹⁶ olduğı zarūret-i vezn içündür. Murād-ı Mollā ‘Urfi ancaḳ kendü fiṭrat-ı ‘āliyyesini memdūḥ-ı muşāru’n-ileyhe i‘lāndır lākin min ciheti’z-zāhir saña intisābum olmağla taḥşīl-i gevher-i zāt eyledim, diyü memdūḥa şān vėrdügi na‘l-i bāz-güne ile mīr-i mezbūrı tağlīṭdir.

صله برهان كدایی و ستایشگری است
بر ستایشكرت این آیه مبادا منزل

77. Şıla burhān-i gedāyī u sitāyişgerī est

Ber-sitāyiş-geret in āye mebdā munzil

Şılā almaḳ faḳırlige ḥüccetdir¹⁰¹⁷ ve ḥoş-āmed ile sitāyiş eyleycilige delīldir. Seniñ meddāḥıña bu āyet ya‘nī ḥoş-āmedlik ve faḳırlıḳ ‘alāmeti munzil olmasun. Ya‘nī saña meddāḥ olanlar sitem-i faḳr çekmesün ve ḥoş-āmedlik bilmesün¹⁰¹⁸ şādıḳ u muḥliş

¹⁰¹⁴ vaḥel : vecel H.

Niyāz ile yanmaz ya‘nī senüñ şem‘-i ḳurbuna pervāne olan ‘Urfi saḥte taḳarrübden dūr olanlar gibi āteş-i niyāz ile suḥte olmaz -T [Satır altındaki açıklamalar]

Be-vaḥel: Yağmurdan ḥāşıl olan bu.... çamur -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰¹⁵ ‘emmāme-yi ‘arşdır: ‘Ulivv-i ḳadrda destār-ı ‘arş şābesinde olan vehl-i niyāza düşmek cā’iz degüldür -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰¹⁶ müşedded -T.

¹⁰¹⁷ Ḥüccetdür: Nişānedür -T [Satır altındaki eş anlamlı kelimeler]

¹⁰¹⁸ bilmesün -T.

olsun. Āyetden murād maḥzā imārāt u ‘alāmātdır. Evvelki “sitāyiş-geri” aqça tama‘ ıyla meddāh olanlardır ki biz hoş-āmedī ile ta‘ bir eyledük şıla almak qarinesiyile.

آنچه دادی و دهی کرچه بمعنی صله است
صله دوستیش باد نه مدح و نه غزل

78. Ān-çi dādī u dihi ger-çi be-ma‘ nī şile est
Şile-yi düstiyeş bād ne medḥ u ne ğazel

[H, 109-a] Ol ihsānları ve altunları ki bu vakte dek vērđiñ¹⁰¹⁹ ve ba‘de’l-yevm yine vereceksin. Eger-çi ma‘nāda şılası olmasun ‘Urfi’ye şıla-i dostı olsun medḥ u ğazel şılası olmasun belki şıla-i raḥimden ve iktizā-yı maḥabbetden için olınan ikrām u in‘ām olsun yoḥsa muḳābele-yi eş‘ārda ve sā’il-i mübrime taḥlīş-i girībān için [T, 126-b] kerhen olınan ihsān olmasun zīrā mūcib-i rezāletdir. Ne benim zātıma lāyıqdır ne saña bu gūne mu‘āmele-yi ḥaḳāret eylemek münāsibdir. “Dihī” demekle murād-ı Mollā ‘Urfī zımmen Mīr Ebū’l-fetḥ’e ta‘līm-i ihsān edüp kendü ḥaḳkında taleb-i ikrām ve in‘āmdır¹⁰²⁰.

قصه مهر و وفا با تو نیارم گفتن
کاین حکایت چو نهایت نپذیرد اول

79. Kışsa-yı mihr u¹⁰²¹ vefā bā-tu ne-yārem guften
K’in ḥikāyet çu nihāyet ne-pezi-red evvel

Mihr ü vefā ve maḥabbet ü şadāḳat kışsasını ve keyfiyyetini saña söylemege ḳādir degülüm zīrā bu ḥikāyet nihāyet ü ğāyet tutmaduğı gibi evvel daḥı tutmaz. Ya‘nī benim saña olan maḥabbetim şöyledir ve böyledir, diyü naḳle şürū‘ eylesem ḳanḳı kelām-ı maḥabbet nizām ile ibtidā edeceğimi bilemem ki mübāşeret edeyim. Mollā ‘Urfī benim maḥabbetimiñ ibtidāsı ve intihāsı yoḳdur ki ibtidāsından naḳl-ı kelām edem, diyü i‘tizār eder. Yoḥsa kışsa-i Mihr ü Vefā’dan maḳşūd kışsa-i meşhūr olup anıñ ibtidāsı ve intihāsı yoḳdur, demek bir vechle cā’iz degüldür. Zīrā siyāḳ u sibāḳa ḳaṭ’an münāsebeti

¹⁰¹⁹ ve ḥāla virürsün -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰²⁰ ve in‘āmdur -T.

¹⁰²¹ ve -T.

olmamağla bî-hûde kelâmı tab‘-ı ‘Urfî’ye isnâda ne luṭf vardır belki beyt-i sâbıkda “şıla-ı düstîyeş” münâsebeti ile yalnız meddâhlıqla taraf-ı şerîfiñize müntesib degülüm belki dostluğ dağı böyledir demektir.¹⁰²²

کویم از ناصیه اش هرچه نوشتست بخوان
این نکویم که مفصل بشنو یا مجمل

80. Gūyem ez-nāşıye’eş her-çi nuvişt-est bi-h̄vān
İn ne-gūyem ki mufeşşel bi-şinev yā mucmel

[H, 109-b] ‘Urfî’niñ nāşıyye-yi hālinden söylerim her ne taḥrîr olındı ise anı oqu buni söylemem ki mufaşşal diñle yāḥud mücmel diñle ya‘nî ‘Urfî ḥaḳḳında irād eyledüğüm kelām ne zā’iddir ne noḳşāndır belki temām-ı vaşf-ı hālîdür [T, 127-a] ve eşer-i bühtāndan müberrādur ki dostum olduğı için¹⁰²³ ḥüb yāḥud düşmenim bulunduğundan zişt söyleyem ḥāşā şümme ḥāşā her ne ki vaşf-ı hālîdür ve ser-nüvişt-i kitābe-yi nāşıyye-yi pūr-melālîdir. Keşide-yi levḥa-i beyān eyledüğüm oldur, ziyāde noḳşānı bu kadar demektir.

وز ثنایت کهر چند طمع داشت سخا
زان باخلاص تو بشکست غرورش اول

81. Ve’z şenāyet¹⁰²⁴ guher-i çend ṭama‘ dāşt seḥā¹⁰²⁵
Z’ān be-yihlāş-i tu bi-ş’kest¹⁰²⁶ ğurūreş evvel

Seniñ şenā vü sitāyişiñ¹⁰²⁷ gevherlerinden bir miḳdār seḥā vü iḥsān olunmasını¹⁰²⁸ ṭama‘ ṭutdı ve ümmîd-vār oldı ve andan için seniñ ihlāşıñ sebebi ile ‘Urfî’niñ ğurūrı evvel

¹⁰²² Der-kenar: Yāḥud bu ḥikāyet zamān-ı sâbıkda dağı nihāyet ṭutamamışdır demek ola ki bizden muḳaddem birbirlerine maḥabbet edenler dağı vāşıl olduqları maḥabbet-i şādıḳaların ta‘birden çünki ‘āciz olmuşlardır ve kemā-yenbağî ta‘rif-i maḥabbet edememişlerdir, ben-dağı bu kayda düşsem anlar gibi bî-hûde zaḥmet çeküp maḳşûdı ifāde edemeyeceğim emr böyle oldıysa ben-dağı bu dā’iyeden fāriğ oldum demek olur [Vallahu a‘lem minh: +H]

¹⁰²³ olduğı için : olduğımı T.

¹⁰²⁴ şenāyet : der-nişāret -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰²⁵ seḥā : ḳazā -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰²⁶ Der-kenār: ş’kest: Bu maḥalde şikest lâzımdur müte‘addi degüldür fi’l-aşl lâzım ve müte‘addi içündür lakin bunda ḳarine sebebiyle böyledir +H.

kırıldı. Ya‘nî ‘Urfi’deki gurūr-ı bî-ḥadd ü bî-pāyān idi. Lākin seniñ kuvvet-i ihlāşın anıñ gurūrını def‘ eyledi. Yoḥsa hiç mümkin mi idi-ki kendü medḥini terk edüp ğayrı kimesneleri sitāyiş éde idi. Fe’emmā bu ḥuşūşda kendü daḡı inşāf edüp Mîr Ebū’l-feth’iñ gevher-i zātı sitāyişe sezā ve ef‘al ü aqvāli şenā vü medāyiḥe her vechle müsteḥakḡ u revādır, diyü serkeşliğini ref‘ edüp meddāḥıñ oldu.

عرفی افسانه مکر نوبت دیگر شعر است
کوشه چشم نمودند که تنگست محل

82. ‘Urfi efsane me-gū¹⁰²⁹ nevbet-i dīger şî‘ r-est
Gūşe-yi çeşm numūdend ki teng-est maḡel

‘Urfi efsāneyi ve tūl u dirāz kendüñi medḡ için kışşa-i bî-edebāneyi terk eyle, ğayrı şā‘irleriñ nevbetidir. Sā‘ir meddāḡlarıñ daḡı ḥuzūr-ı Mîr Ebū’l-feth’e ‘arz édecek kaşideleri vardır. Gūşe-yi çeşm gösterürdiler ve işāret eyledüler ki maḡall ü zamān tengdir ve gün aḡşamludur. [H, 110-a] Biz daḡı eş‘ārımızı ‘arz u inhā édeceğiz ḡāmūş ol ve terk-i itnāb eyle, diyü fırsat ve ruḡşat taleb eyledüler [T, 127-b] ve recā-mend-i müsā‘ade oldılar. Fā‘il-i “nümūdend” şu‘arādır.

مدح صاحب نه و حرف خود و این طول کلام
هیچ شرم آیدت از نکته ما قل و دل

83. Medḡ-i şāḡib nih u¹⁰³⁰ ḡarf-i ḡod u in tūl-i kelām
Hiç şerm āyedet ez-nukte-yi “mā ḡalle ve dell”

Veziñ medḡini ve kendü zemmini ve bu tūl-i kelāmı terk eyle, hiç saña¹⁰³¹ “mā ḡalle ve dell” nüktesinden ḡicāb gelmez mi ve bî-hūde taṡvîl-i kelāmdan uşanmaz mısın, az öz olmaludur, yoḥsa bā‘iş-i şudā‘olacaḡ guft-u-gū mezmūmdur. Ḥarf-gîr ü ḡurde-gîr

¹⁰²⁷ Der-kenār: Seniñ şenā vü sitāyişin: Senüñ nişārında ḡazā bir nice gevher ṡama‘ idüp ya‘nî saña bir nice gevher nişār eylemek kaşd eyledi ol sebebden senüñ ihlāşınla ibtidā ‘Urfi’niñ gurūrını şikest eyledi ya‘nî ḡazā cevāhir nişār eylemek murād eyledikde ma‘den-i cevāhir...olan ‘Urfi’niñ kimseye ḡavl olmamaḡ gurūrını saña bende-yi muḡliş eylemeḡe şikest edüp meddāḡ eyledi +H.

¹⁰²⁸ olinmasını : olinması T.

¹⁰²⁹ me-gū : me-ger T.

¹⁰³⁰ ve -T.

¹⁰³¹ saña -T.

noğşān tūtucu dēmekdir. Bu maħallde “ħarf-i ħod” dēmek kendü ħaqqıñdaki zemm dēmekdir. Medħal-i ħarfde şan‘at-i cem‘-i teżād kaşd olınmışdır. Her iki “nih” nūnuñ kesri ve hānuñ sūkūniyla emrdür, “nihāden”den қо ve terk eyle dēmekdir. Nükte-yi mā қall ü dell “ħayrū’l-kelāmi mā қalle ve delle” mazmūnına işāretidir. “Hiç şerm āydet” bi-тарікү’l-istiğrāb istifhāmdır.

بدعا رو که اجابت نظرش بر لب تست
کرچه محتاج دعا نامده مسعود ازل

84. Be-du‘ ā rev ki ecābet nazareş ber-leb-i tu’st

Ger-çi muħtāc-i du‘ ā n’āmede mes‘ūd-i ezel¹⁰³²

Du‘āya mübāşir ol ki icābet ü qabūl seniñ mevrīd-i du‘ ā olan lebiñ üzerine nazarduħtedir. Her ne қadar ezelde ve ibtidā-yı āferinişde sa‘id ve aşl-ı ħilqatde maқbūl olan kimesne du‘āya muħtāc olmadı ise de yine sen ħidmet-i du‘ āda dāmen der-miyān eyle zīrā maқşūd olan du‘ ādır. Yoħsa faħr u mübāhāt ile mübtelā-yı derd-i ıtnāb olup bī-hūde kelām-ı riyā-nizām ile ser-i müstemi‘ īne¹⁰³³ irāş-ı şudā‘ eyleme.

تا ز تحویل حمل خاک زبرجد کردد
تا زبول از عمل نامیه کردد مهمل
کشته مزرع بخت تو پذیراد نمو
تا بحدی که چرندش بمیان جدی و حمل
بعدم خصم درون خسته چو در توبه کنه
تو برون تاخته از حلم چو از علم و عمل

¹⁰³² Du‘ āya başla ki icābet-i nazār-gāhıñ lebe bağlamışdur ya‘nī saña icābet muntazırdır du‘ āya şürüg eyledigüñ gibi qabūl eyleye -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰³³ müstemi‘ īne : müsme‘ īne H.

85. Tā zi-taḥvīl-i ḥamel ḥāk zeberced gerded

Tā zübül¹⁰³⁴ ez-‘amel-i nāmiye gerded mühmel

86. Kişte-yi mezra‘-i baḥt-i tu pezīrād numuv

Tu be-ḥaddī ki çerendes¹⁰³⁵ be-miyān cedy u ḥamel

87. [H, 110-b] Be-‘adem ḥaşm¹⁰³⁶-i derūn ḥaste çu der tevbe gunāh

Tu birūn tāḥte ez-ḥilm çu ez¹⁰³⁷ ‘ilm u¹⁰³⁸ ‘amel

Zeberced ma‘rūf taşdır. Rengi sebzdır. “Zēbl” zāl-i şehaziñ fetḥi ve bāniñ [T, 128-a] sükūniyla ot şulayup buruşmaq, “zübül” zam‘iyyetle¹⁰³⁹ bi-ma‘nāhu mine‘l-bābi‘l-evvel. Zēbl zā‘-i hevveziñ¹⁰⁴⁰ fetḥi ve bānuñ sükūniyla ḥuşki dökme. “**Taḫülü zēbilte‘l-arz mine‘l-bābü‘l-evvel izā¹⁰⁴¹ ismedithā li‘z-zirā‘at**”. Eger-çi ba‘zı nüshada böyle zā‘-i hevvez ile taḥrīr olınmış lākin bu şüretde zübül isti‘māli ma‘lūmum olmamağla lügat-i evvel taḫdim olındı. Kişte kāfiñ kesriyle ekin demektir, “pezīrād” ḳabūl eylesün ma‘nāsınadır. Nümüvv neşv ü nemā, “çerendes” zamīri “kişte”ye rāci‘dir. Cedy dāliñ sükūniyla keçi yavrusı ve ḥamel ḳoyun ḳuzusıdır. Mecmū‘ı tālar ğayet ü nihāyet içündür. Ma‘nā-yı ebyāt āftāb-ı ‘ālem-tābiñ burc-ı ḥamele taḥvīlinden nāşī ‘arşa-i zemīn ve basīta-i ğabrā zeberced-reng ve zümürriñ olduğça ve ot şolması ‘amel-i nāmiyeden ve ḳuvvet-i neşv ü nemādan mu‘aḫḫal olduğça ya‘nī sebzevāt dā‘imā taḫāvet-yāb olup şolmaq ve pejmürdelik mümkin olmaduğça senüñ baḥtuñ¹⁰⁴² mezra‘asınıñ ekini nümüvv-pezīr ü şādāb olsun. Şol ḥadd ü zamāna dek ki cedy ve ḥamel beynehümāda anı çerende olsunlar. Ya‘nī ol-ḳadar nümā-pezīr olsun-ki tā felege resīde olsun ve cedy ve ḥamel felek andan müntefi‘ olsunlar. Bu ma‘nāda mübālağa vardır. ‘Ādet-i ‘Urfi’ye münāsibdir. Yāḥud “çerendes” zamīri ḥāk-i zebercede rāci‘ ola

¹⁰³⁴ zübül : zübūd T.

¹⁰³⁵ çerendes : çerides T.

¹⁰³⁶ Be-‘adem ḥaşm: bād-ı ḥaşm tutma -T [Satır altındaki açıklamalar]

¹⁰³⁷ ez : er H.

¹⁰³⁸ ve -H.

¹⁰³⁹ zam‘iyyetle : zam‘iyyetinle H.

¹⁰⁴⁰ Der-kenār: Tesmiye sīn-i muhmile ile yere ḥuşki şaçmağa dirler +H.

¹⁰⁴¹ izā : ev T.

¹⁰⁴² Der-kenār: seniñ baḥtuñ...: Bir mertebeye dek nümuv bulup bālā olsun ki tā āftāb-ı ‘ālem-tāb bir cünün-ı nāmiyede olan cedy ve ḥamel ortasında otlasunlar +H

ki¹⁰⁴³ koyun ve keçi kıuzuları hak-i zeberced-rengi otladukça demek ola. Eger-çi bu dağı ma^c nâdır. Lâkin bu faķir tâ-be-ħaddî demek¹⁰⁴⁴ ki ^cünvânı ve meşreb-i ^cUrfi-i bülend-pervâz qarînesiyle ma^c nâ-yı evvele mâ'ildir. Reca^c nâ ilâ mâ künnâ fihi ve yine ħâl [T, 128-b] böyle oldukça günâh-ı derûn tevbede ħasta vü za^c if olduğı gibi seniñ ^caduñ dağı kişver-i ^cadem ve iķlîm-i fenâda ħasta-derûn [H, 111-a] olsun ve ^camelden¹⁰⁴⁵ ħüsn-i ^camel zuhûr eyledüğü gibi sen-dağı ħilm ü tevâzu^c dan taşra çıkasıñ. Ya^c nî her görinişde ħilmden ve tevâzu^c dan ^carż-ı cemâl edesiñ ki bir nesnesini iğzâb edüp ve bir keder vücûd-ı pür-cûduñı tehevvue ilķâ eylesün ve maĥzâ ħilm-i memdûĥ olasuñ. ^cİlm ile ^camelde kalb-i müşevveş şan^c atı kaşd olunmuşdır. Vallâhu a^c lem bi-ħaķiķatihi'l-elfâz ve'l-ma^c âni¹⁰⁴⁶.

[8. KAŞİDE]

Kaşide¹⁰⁴⁷

Der-sitâyiş-i Mîr Ebû'l-feth ez-vezîrân-ı Ekber Şâh-ı pür-intibâh

رفتَم ای غم ز در عمر شتابان رفتَم
هان شتاب ار طلبی هست ز من هان رفتَم

[Fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilâtün fe^c ilün]

1. Reftem ey ġam zi-der-i ^cumr şitâbân reftem

Hân şitâb er ħalebî hest zi-men hân reftem

Hân edât-ı tenbihdir ba^c zı kerre ħarf-i taĥzîr olur. Ey ġam ^cömr ħapusından ve kârbân-sarây-ı ħayât-ı ^câriyetden gitdim ve şitâbân u ^cacelle-künân gitdim. Āġâh ol yâĥud tîz ol

¹⁰⁴³ ola ki : oldur ki T.

¹⁰⁴⁴ demek -H.

¹⁰⁴⁵ ^camelden : ^calemnden H.

¹⁰⁴⁶ Vallâhu a^c lem bi-ħaķiķatihi'l-elfâz ve'l-ma^c âni: Vallâhu [te'âlâ:+H] a^c lem bi-ħaķiķatihi'l[be-ħaķâyıķ:H]-elfâz ve'l-ma^c âni[ve'l-ma^c âni:-H]

¹⁰⁴⁷ Der-kenâr: Bu kaşide-yi süz-nâk ^cibâret-i ^cUrfi ve isnâd-ı tesmîm-kerde-yi Feyzi-i Hindi olup bâlin-i helâke ser-nihâde oldukda aşık u meddâĥı olduğı şâh-zâde Selîm ibn Ekber Şâh'a [da^c vet zımmında :+H] irsâl-i peyâm eyledüğü eşnâda keşide-yi silk-i tanzîm olup yâr-i vefâ-dârlarından Mîr Nâşır nigâşte-yi şâĥife-yi beyân eyledüğü meşûr-ı ceride-yi menâķıb-ı ^cUrfi'dir. Ĥattâ ebyât-ı kaşide yetmiş iki ^cadede muntehî oldukda dîde-ġüşâ-yı taĥsîn [taĥsîn: teccessüs H] olup muĥaddem şâh-zâde Selîm'den isti^clâm eyledükde ^cadem-i mec' ile ħudümları ħarîbdır diyü cevâb vërdüklerinde âh-ı serd çeküp ħâlet-i nez^ca reside iken bu rubâ^cîyi dağı irâd-kerde-yi zebân-ı taĥassür eylemişdir diyü mütevâtirdir. Beyt: Ey merg me-râ ziyâd şermende me-kun / Nevmîdem ez-ân gevher-i erzende me-kun / Yâr âyed u cân rev [rev: reved H] Ĥudâ bâ nefesi / Muhlet dih u tâ ħiyâmet[em] zinde me-kun.

ve ŧitāb eyle eger benden bir ŧaleb ēdecegiñ var ise gāfil bulunma ki gitdim. Cümle “reftem”ler birbirini te’kiddir. Murād-ı Mollā ‘Urfi be-her-ḥāl libās-ı ‘āriyyet-i ḥayāt-dan insilāḥ ēdüp deryā-yı bī-ḳa’r-ı merg ü fenāda zāyi’ olmaḳ zarūrī olduğına tenbīhdir ve kendüsi müddet-i ‘ömrinde cemāl-i ŧāhid-ŧafā-yı ḥāḫıra¹⁰⁴⁸ dīde-güşā olmayup evḳāt-ı ḥayātı ser-be-ser zīr-i girān-vezn-i seng-i ekdārda resīde-yi ser-ḥadd-i nihāyet olduğunı beyāndır ki bu maḫla’-ı elem-medārda ey ḡam bu ḳadar zamāndan berü [T, 129-a] ḥavāle-yi mīnā-sarāy-ı ḥāḫırım eylemedüğün seng-i ālām ḳalmadı lākin sarāy-ı sipenc-i fānīden irtiḫāl vaḳti geldi ve maḫmüre-niŧin-i ḥāk olmaḳ vaḳti ve zamānı oldu. Āgāḥ ol belki daḫı ārzū-mend olduğunı ba’zı nā-dīde ve nā-ŧinīde mezālīm var ise icrā eyle ve kiŧ-i endīŧeñde pes-mānde ba’zı ḫadeng-i ḥāḫır-düz-ı miḫnet-endūzuñ var ise endāḫte-yi hedef-i sīne-yi pūr-sekīnem eyle. İŧte saña ŧāfi ḫaber ŧoñra bī-vefālīḳ eyledi ve cevır ü cefāya taḫammül eylemedüğü ecilden [H, 111-b] pey-i siper rāḫ-gürīz oldu, diyü beni niŧāne-yi siḫām-ı düŧnām eyleme diyerek giryān giryān ve sīne-güyān ‘arz-ı ḫāl-i keder-me’āl eyledüğünden rüzgār-ı¹⁰⁴⁹ ‘ömr ‘Urfi-yi nā-murādına miḫnetle güzerān olduğı¹⁰⁵⁰ ma’lūm-ı nūkte-dānāndır. Allāhu a’lemu bi-ḫaḳīḳatīhi’l-ḫāl¹⁰⁵¹

مشتاب ای غم دنیا که بکردم نرسی
بکن از دور وداعم که شتابان رفتم

2. Me-ŧitāb ey ḡam-i dūnyā ki be-gerdem ne-resī¹⁰⁵²

Bukun ez-dūr vedā’em¹⁰⁵³ ki ŧitābān reftem

Sūr’at eyleme ey dūnyā ḡamı ki tozuma daḫı ēriŧemezsin. İraḳdan vedā’ēdüp esenleŧ ki sūr’at-i tām ile ḳādime cünbān oldum. Murād-ı Mollā ‘Urfi bir vechle esbāb-ı ḫaŧmet-i dūnyādan ve heves-i zīnet-i dār-ı fenādan ve nīk ü bed-i ‘ālemden rü-gerdān-ı raḡbet oldum ki zevḳ ü ŧevḳi baña te’ŧīr eylemedüğü gibi ḡumūm u ḫümūmı daḫı yol bulamaz ve gerd-i kederi pīrāmūn-i ḫāḫır u ḫayālīme {uḡrayamaz}.

¹⁰⁴⁸ ḫāḫıra : ḫāḫır T.

¹⁰⁴⁹ “rüzgār” yinelenmiŧtir.

¹⁰⁵⁰ olduğı : olduğunı T.

¹⁰⁵¹ Allāhu a’lemu bi-ḫaḳīḳatīhi’l-ḫāl -H.

¹⁰⁵² ne-resī : tersi H.

¹⁰⁵³ vedā’em : ved ḡam T.

ایها الناس بکویید مبارک بادم
کز صنمخانه تن در حرم جان رفتم

3. Eyyuhe 'n-nās bi-gūyīd mubārek bādem

K'ez şanem-ḥāne-yi ten der-ḥarem-i cān refتم

Ey gürūh-ı nās¹⁰⁵⁴ baña mübārek bād söyleyüñüz ve tebşir ü tehniyye [T, 129-b] merāsimini edā eyleyüñüz zīrā vücūd-ı büt-ḥāne senden cān Ka'be'sine gitdim. Teni şanem-ḥāneye teşbih eyledi. Şuver-i efkār-ı hevā ile māl-ā-māl olup keşif ü muzlim olduğu cihetden ve cānı Ka'be'ye teşbih eyledi. Nūrānī ve bizātiḥī 'alāyık-ı dünyeviyyeden mücerred olduğu ḥayşiyetden ya'nī kayd-ı vücūddan ve dā'ire-yi şahvden ḥalāş olup esrār-ı rūḥa ve serā-perde-yi maḥv ü fenāya ḳadem-nihāde-yi vuşul olup keşmekeş-i telvīnden ve ıztırāb-ı telḥ ü şirīnden taḥlīş-i giribān eyledim demektir.

الوداع ای من دردی کش و بیهوشی دوست
کاینک از خویش ببوی می رهبان رفتم

4. El-vedā' ey men-i durdī-keş u bī-hūşī dūst

K'inek ez ḥvīş be-būy-i mey-i ruh-bān refتم

Ḥoşça ḳal ve saña vedā' ederim ey derd çekici ve lāy-ı şarāb nūş edici ve bī-hūşluḡı dost tutıcı olan ben ki işte ruh-bānuñ şarābı rāyiḥasıyla kendümden gitdim. Ya'nī ey 'Urfī sen-ki mā'il-i nūş-ı şarāb-ı gül-reng olup mest [H, 112-a] ü bī-hūş olmaḡ için ihtimām-ı 'aẓīm eder idiñ fe-li'llāhi'l-ḥamd ben şimdi bir pīr-i tarīkiñ bir nuḡḳ-ı ḥālet-baḥşıyla ḥodiyetden ḥalāş olup ḥaḳīḳat-ı bī-hūşluḡa vāşıl oldum. Ba' de'l-yevm şarāb u 'arāḳ ve esrār u beng ile bī-hūşluḡa ḡalīb olan kendüm ise daḡı vedā' ederim ve ol gürūh-ı bī-şu' ūrdan ilerü giderim.

درد و همدوش و بلا بر اثر و غم در پیش
تا براحتگه تسلیم بدین سان رفتم

¹⁰⁵⁴ nās : insān H.

5. Derd u hem-düş u belâ ber-eşer u ğam der-pîş

Tâ be-râhet-geh-i teslim bedîn¹⁰⁵⁵-sân reftem

Derd ü miñnet ile hem-düş u belâ ardımca ve ğam öñümce olduğu hâlde râhat-geh-i teslîme ve maķâm-ı üns-â-üns-i rızâya varıncaya dek [T, 130-a] bu tertîb ile gitdim. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî oldur ki merd-i sâlik mādâm ki teslim ü rızâ maħalline ķadem-nihâde olmaya ve min küll¹⁰⁵⁶ el-vücüh murâd-ı haķda [mışra]‘: “Rızâ rızâ-yi ĥudây-est u emr emr-i ĥudây” müfâdınca kendü murâdını ifnâ eylemeye keşm-e-keş-i kullâb-ı saĥt-zih-i derd ü belâdan bâzûsı güseste olup nişşâbeyi maķşûdı resîde-yi nişâne-yi ĥuşûl olmaz yâĥud ma‘nâ-yı beytden evvel emrde mütebâdir olan-ki envâ‘-ı meşakķata mübtelâ olanlar ve gürüh-ı enbüh-ı ekdâr miyânesinde ķalanlar şabr u taħammül eylesünler ki ‘âzîm oldukları tariķüñ nihâyeti râĥât-gâh-ı cândır ve ğâyeti ser-menzil-i emn ü emândır.

تا حد دشت محبت كه قيامت كاهست
پيش روى غم دل مروحه جنبان رفتم

6. Tâ ĥad-i deşt-i maħabbet ki kıyâmet-gâh-est

Pîş-i rûy-i ğam-i dil merveĥe-cunbân reftem

Maħabbet şahrâsınıñ nihâyetine dek ki kıyâmet-gâh ve yevmü’l-intibâhdır, gönül ğamınıñ derûn-ı elemiñ öñinde merveĥe-cunbân-ı tevfir¹⁰⁵⁷ olduğum hâlde gitdim. “Ķiyâmet-gâh-est” ĥaddi beyândır yoĥsa deşti degül. Ya‘nî maĥşere müntehî olan deşt-i vâsi‘-i maħabbetde ğam-ı dile ve ekdâr-ı ĥâtırâ ikrâm u tevķir için yüzine yelpâze şalarak ol-ķadar şahrâları ķaţ‘ eyledim ve bezl-i maķdûr êdüp bu ĥidmeti [H, 112-b] yerine getürdüm. Zîrâ ğam u ekdâr eşnâ-yı maħabbetde mânend-i iksîrdir ve ber-mücib-i kelâm ĥikmet-nizâm-ı “El-ecri ‘alâ ķadri’l-meşakķatihî” bâ‘iş-i terakķi¹⁰⁵⁸ ve bâdî-i vişâldir, diyü nâzım-ı merhûm-ı erbâb-ı sülûka¹⁰⁵⁹ leb-cunbân-ı mev‘ize olur ki tarik-i ‘ışķda düĥâr olduğunuz zaĥmet ü meşakķata ĥavâle-yi nigâh-ı ĥakâret êtmeyüp ‘alâ

¹⁰⁵⁵ bedîn : ebedîn T.

¹⁰⁵⁶ ve min küll -T.

¹⁰⁵⁷ tevfir : tevķir T.

¹⁰⁵⁸ terakķi -T.

¹⁰⁵⁹ sülûka : sülûk T.

ḳadri't-ṭāḳat ri'āyet [T, 130-b] ü muḥāfızasında bezl-i naḳdīne ihtimām eyleyüñüz ki **Şā'ib**¹⁰⁶⁰ “Eger ez-ḥüsn-i 'ālem-gır u zāhid şudī āgeh / Perestidī be-cāy-i Ka'be her seng-i nişānī-rā” maẓmūnı üzre rāh-ı maḥābetde ve dost yolında her ne ki şüretā nık ü bed görünür bi'l-cümle nümüne-yi vişāl ve bā' iş- i ittiḥād u ittişāldir.

هوس کریه شبی نیشترم داد بدست
رک ابری بکشودم که بطوفان رفتم

7. Heves-i girye şebī nişterem dād be-dest

Reg-i ebrī be-guşūdem ki be-ṭūfān reftem

Aḡlamaḳ ārzūsı bir gece elime neşter vērdi ve bükāya bā' iş olacaḳ bir hālet-i zā'ide ve bir keyfiyyet-i ḡayr-ı ma' hūde zūḥūr édüp bir bulut ṭamarını açdım ki müstaḡraḳ-ı ṭūfān oldum. Murād-ı Mollā 'Urfī keşret-i bükāsını beyāndır ki cüz'ī bahāne ile faḳaṭ bir kirpik nāv-dānından ṭūfān-ı Nūḥ 'aleyhi's-selām ḳadar icrā-yı sirişḳ éderim. Ğāyet riḳḳatim vardır, diyü ehl-i sülūkuñ ser-ā-pāy-ı vüçüd{lar}ı maḥv-ı vüçüd-ı ḥaḳīḳat olmaḡla **Beyt:**¹⁰⁶¹ “Her giyāhī ki ez-zemīn rüyed / Vaḥdehū lā-şerīke leh güyed” zemzemesince şüretde bī-vüçüd-ı müşāhede olınan nesneden temāşā-yı zevḳ-i vüçüd-ı ḥaḳīḳat édüp naḡme-yi zübābdan¹⁰⁶² istimā'-ı nevā-yı nāy-ı ḥoş-naḡam éderler ve ḳatre-yi şafirü'l-cürmden reh-bürde-yi deryā-yı muḥīṭ-i bī-bün ü sāḫil olurlar.

کر حکومت همه عدلست مکن کبر که من
باد پیموادم و همدوش سلیمان رفتم

8. Ger ḥükümet heme 'adl-est me-kun kibr ki men

Bād peymūdem u hem-düş-i Süleymān reftem

Eger ḥükümet ve cemī'-i umerā şābit-eşeriñ maḥzā 'adl ü dād ve nişābında [H, 113-a] ise yine kibr ü tefāḫür eyleme zīrā ben rūzgār ölçdüm ve ḥā'ib u ḥāsir ḳaldım ve Süleymān 'aleyhi's-selām ile [T, 131-a] yan yana gitdim. Maẓmūn-ı beyt muṭlaḳā ehl-i

¹⁰⁶⁰ Şā'ib -T.

¹⁰⁶¹ Beyt -T.

¹⁰⁶² zübābdan : zübāndan T.

dünyâ olanlara hiṭāb¹⁰⁶³-ı va‘z u nişābdır ki ef‘āl ü aqvālim dā‘ire-yi i‘tidālden ḥāric degüldür ve ḥarekātım temām nişābındadır diyü, mübtelā-yı lāf u güzāf olma zirā ben ve ḥazret-i Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām daḥı seniñ gibi idük. Lākin çı fā‘ide bu dār-ı miḥnetden yine naql-ı raḥt¹⁰⁶⁴-ı cān édüp ṭaraf-ı beḳāya gitdiñ sen-daḥı mütenebbih ol-ki dünyāda iftiḥāra¹⁰⁶⁵ ve kibr ü vaḳāra taḥammüli olur nesne yoḳdur. Her ne éder iseñ Allāh için édüp varlığı ortadan ḳaldur ki fa‘āl-i ḥaḳīḳatden ḥaber-dār olasuñ ve bu kār-gāh-ı ṭurfe-bünyāniñ best ü küşādı dest-i ḳudretde olduḡı esrārına düçār olup yek yek bāziçe-yi irādete vāḳıf olmaḡla şeş-der-i cihātda¹⁰⁶⁶ zār u zebūn olmaḳ meş‘alesinden rehā bulasuñ.

همه را مامی حسرت دنیا دیدم
چون بماتمکده کبر و مسلمان رفتم

9. Heme-rā mātemī-yi ḥesret-i dunyā dīdem

Çun be-mātem-kede-yi Gebr u Muselmān refتم

Cümle nāsı dünyā ḥasretiniñ maḡmūmı ve ‘ālem-i imkān devletine vāşıl olamadım, diyü meksūru’l-ḥāṭır u mātem-zede gördüm çünki mātemkede-yi Gebr ve Naşārā’ya ve beytü’l-ḥazen-i ehl-i imāna gitdim. Ya‘nī ne zamān ki Müslümānlarıñ feryād u fiḡān eyledükleri maḥalle vardım ve kāfirleriñ zār u giryān oldukları menzile uğradım ve bā‘iş-i cūş u ḥurūş nedir, diyü istifsār eyledimse cümlesinüñ giryesini umūr-ı dünyānın fevt ü zāyi‘ [T, 131-b] olduğundan nāşī gördüm. Ya‘nī kimisi mālım zāyi‘ ü¹⁰⁶⁷ telef oldı ve manşıbımı ref‘ eylediler ve ‘arzıma müte‘allıḳ kelām-ı ḡayret-engiz eylediler ve ehl ü ‘iyālüm vefāt eyledi, diyü çāk-efgen¹⁰⁶⁸-i girībān-ı cān olmuş ve kimisi maḥbūb-ı mülk-üslūbümü ḡayrılar ziver-i āḡūşı eyledi vücūdum pāz-zede-yi şütür-i ‘illet oldı, diyü āteş-endāz-ı külḥan-ı derūn [H, 113-b] olup sūzān olmuş gördüm. Yoḡsa vāşıl-ı ilallāh olamadım ve māye-yi ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye’den ḥaber-dār olamadım ve ḥaḳāyık-ı eşyāya reh-bürde olamadım. Eyyām-ı ḥayātım bī-hūde güzār eyledi. Bu ḥalle ḥuzūr-ı cenāb-ı Ḥaḳḳ’a nice varacaḡım, diyü te’essüf ü ḥayf éder. Ḳaṭ‘ā bir kimesne

¹⁰⁶³ hiṭāb : ḥiṭābet T.

¹⁰⁶⁴ raḥt : ruḥşat H.

¹⁰⁶⁵ iftiḥāra : iftiḥārda T.

¹⁰⁶⁶ cihātda : cihānda T.

¹⁰⁶⁷ zāyi‘ ü -H.

¹⁰⁶⁸ efgen -T.

görmedim, diyü Mollâ ‘Urfî bâkî li’llâh olanlarıñ nudretine ve rızâ-yı Hudâ’yı tahşîl için tek ü pū eyle[ye]nlerüñ kılletine tenbîh ü te’kîd eder.

آرزو کشتم و خون خوردم و عشرت کردم
نه در جود زدم نی بر احسان رفتم

10. Ārzū kuştem u hūn hürdem u ‘işret kerdem

Ne der-i cūd zedem¹⁰⁶⁹ nî ber-i ihsân refتم

Ārzūyı öldürdüm ve kıanını içdüm ve ‘ayş u nüş étdim ne cūd kıapusını daķķ eyledim ne ihsân kıatına gitdim. Bâ‘ iş-i devr-i ebvâb olan ârzū ve¹⁰⁷⁰ âmâldir ve kışiyi piş-i ehl-i dünyâda ve huzûr-ı erbâb-ı devlet-i tırfe-edâda medâhin ü ser-fürü burde¹⁰⁷¹-yi zânū-yı temelluķ ve tabaşbuş eyleyen bi’l-külliyeye h’vâhiş-i mâl u menâldir. Ben ki ol ğül-ı ehl-i Hakk¹⁰⁷² olan ârzūyı rânde-yi çüpek-i dūr-bâş-ı kıahr u tedmîr eyledim. Takâzâ-yı iġfâlınden halâş oldum der-be-derlikden daġı rehâ-yâb oldum ve cânib-i Beytü’l-ħarâm-ı [T, 132-a] tevekkül ü kıanâ‘ ata iħrâm-bend-i ‘azîmet oldum. Zîrâ muġaylân-ı faķr u fenâda murabba‘ -nişîn-i şafâ olup nişest-âver-i zıll-ı çetr-i hümâyûn olan pâdişâh-ı vaķt gibi âsûde-nişîn-i pister-i râħat olup germ ü serd-i rûzgârdan emîn oldum.

كس عنانكیر نشد ورنه من از بیت حرام
تا در بتكده در سایه ایمان رفتم

11. Kes ‘inân-gîr ne-şud v’er-ne men ez-Beyt-i herâm

Tâ der-i butkede der-sâye-yi imân refتم

‘Inân-gîr bu maħallda mâni‘ degüldür. Belki dizginden tıutup ve çeken kıemesne ya‘nî bir mürşid-i âġâh ve bir ‘ârif bi’llâh baña delâlet édüp Hızr-i râh olmadı yoħsa ben Beytü’l-ħarâmdan put-ħâne kıapusına dek imân sâyesinde [H, 114-a] gider idim. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî şâhib-i ‘irfân olanlarıñ nūr-ı irşâdıyla ve sürme-yi iksîr-i ħaşıyyet-

¹⁰⁶⁹ cūd zedem : cüz derem T.

¹⁰⁷⁰ ve -T.

¹⁰⁷¹ burde : perde T.

¹⁰⁷² Hakk -T.

velâyetleriyle¹⁰⁷³ çeşm-i keşret-bînden izâle-yi reng-i nîk ü bed edüp haqîkat-i eşyâya başîr olmak ile **Şevket**: “Hevâ-yi deyr-i herem neş‘e-yi mudâm-i men-est / Mey-i du-âteşe-yi kufir u dîn be-câm-i men-est” maẓmûn-ı haqîkat-meşhûnı üzre Ka‘be ve put-hâne miyânesinde olan mübâyeneti ref‘ eylemek mümkündür ki maqşûd ancak taḥşîl-i rızâ-yı Haqq’dır gerek ma‘bed-i İslâm’da ve gerek şanem-hâne-yi küfr-âbâdda yohsa bunlarıñ evzâ‘ u eṭvârı ve erbâbınıñ harekâtı lâzım degüldür. **Câmî**: “Heme esmâ mezâhir-i zâtend / Heme eşyâ mezâhir-i esmâ” remzince sâlik-i âgâha münâsib olan merâyâ¹⁰⁷⁴-yı şuverden temâşâ-yı cemâl-i haqîkat ma‘nâ ve eşyâ-yı mütezâdde miyânesinden¹⁰⁷⁵ ref‘-i hicâb-ı işneyniyyet etmekle “eynemâ tevellev efşemme vechu’llâhi” kıble-gâhından haber-dâr olmaqdır. Yohsa pâ-beste-yi zâhir-i eşyâ olup deyr ü harem imtiyâzıyla [T, 132-b] esîr-i keşmekeş-i kân-ı hüsn ü kubḥ olmaḡ mâye-yi hırmân ve bâ‘ iş-i te’ḥîr ü hüsrândır. Yâḥûd ‘inân-gîr-i mâni‘ ma‘nâsınadır ki ben taraf-ı ḥilâfa ve semt-i ḡalâlete mâ‘il ü sâ‘iyim bir hâdî-i tariḡ-i müstaḡim ‘inân-gîr ü ma‘nî olup ey ‘Urfî seniñ rû-be-râh olduḡuñ bâdiye-yi zâlâldır. Bundan rücû‘ eyle, diyü cânib-i şalâha sevḡ ü tesyîr eylemedüḡi ecilden câdde-yi ma‘rifetden dūr u mehcūr olup şahrâ-yı iştibâh ü telvîne düşdüm ve dîde-yi aḡvel-nigâhıma şüret-i harem ü deyr muḡâlif ü mübâyin görindi, demek ola her ikisi daḡı ma‘nâdur ve li-küllü vechetuhü¹⁰⁷⁶.

خضر اكر نيست قدم ميزن و ميكوش كه من
رفتم آخر بحر م وز ره خذلان رفتم

12. Hazır eger nîst ḡadem mî-zen u mî-küş ki men

Reftem âḡir be-Ḥarem¹⁰⁷⁷ v’ez reh-i ḡizlân reftem

Eger delîl-i şürî yok ise de yine ḡadem-cünbân-ı ‘azîmet ol¹⁰⁷⁸ve cidd ü cehd eyle ki [H, 114-b] min âhiri’l-emr Ka‘be’ye vâşıl oldum ve ḡizlân u hüsrân yolından¹⁰⁷⁹ vâşıl oldum. Ya‘nî “eṭ-ṭuruḡu ila’llâh bi-‘adedi enfâsü’l-ḡalâ’ıḡ” yâḡud enfâsü’l-verâ tariḡasınca câdde-yi vuşlatda ta‘addüd vardır. Yalnız bir merd-i şâḡib-i taḡvânıñ delâlet-

¹⁰⁷³ velâletleriyle : delâletleriyle T.

¹⁰⁷⁴ merâyâ : mezâyâ T.

¹⁰⁷⁵ miyânesinden : miyânesinde T.

¹⁰⁷⁶ vechetuhü : veche H.

¹⁰⁷⁷ herem : cerem T.

¹⁰⁷⁸ ol -T.

¹⁰⁷⁹ yolından : bolından H.

i memdūhasıyla ʔarīḳ-i zūhd ü vera^ʕ ile imkānı olmaz ise yine señ me^ʔyūs olup pā-keşide-yi dāmen-i firā^ʕ u beʔālet olma. Zirā “leyse li^ʔl-insāni illā mā se^ʕā”dır. Mādām-ki ʔaleb ü h^vāhiş mevcūddur. Bir ednā bahāne ile ki yā ye^ʔs veyā peşimānīdir, elbetde netīce vērür ki cenāb-ı Hāḳḳ celle ve ^ʕalā “be-behā ne-dehed be¹⁰⁸⁰-bahāne dehed” fi^ʔl-ḫaḳīḳa ^ʕālem-i imkānda cādde vü şāh-rāh ile Ka^ʕbe^ʔye vāşıl olmaḳ mümkin olduḡı gibi güm-gerd-i rāh olan ve semt-i ḫilāfa düşen kimesne daḡı cidd ü cehdi ve seyr ü sür^ʕ ati sebebiyle her ne-ḳadar zaḫmet [T, 133-a] çekerse ve pāy-ı ʔalebi fersūde olur ise daḡı devr-i bādiye-yi ḫilāf ederek dāḫil-i Beytū^ʔl-ḫarām olması muḫtemeldir ve mümkindir.

پای کوبان بحرم رفتم و عییم کردند
بدر دیر مغان ناصیه کوبان رفتم

13. Pāy-kūbān be-ḫarem reftem u ^ʕeybem kerdend¹⁰⁸¹

Be-der-i deyr-i muḡān nāşiye-kūbān reftem

Ka^ʕbe^ʔye ḳadem-cūnbān olarak gitdim bāna ^ʕayb eylediler bundan ötüri kilīsā ḳapusına yüzüm sürerek gitdim. Ya^ʕnī şūretde ʔarīḳ-i Hāḳḳ^ʔda şevḳle eyledüğüm tek-ā-pūya kec-bīn ve zāhir-perest olanlar ḫavāle-yi kūpāl-i ta^ʕriḫ eyledükleri ecilden yaḳīn ḫāşıl eyledim-ki bu kimesneler,ñ çeşm-i remed-ālūdeleri nūr-ı temyīzden sādedir, na^ʕl-i bāz-gūne ḳaşdıyla şūretten¹⁰⁸² ma^ʕnāya ^ʕudül edüp ḫaḳīḳatden¹⁰⁸³ ḡāfil ü bāḫıl ^ʕadd eyledükleri maḫalde cüst ü cūya āḡāz edüp temām-ı ḫilāf-ı i^ʕtiḳādı harekete başladım ve ^ʕāzim-i cānib-i deyr oldum. Fi^ʔl-vāḳi^ʕ evliyā-yı kirām ḫazarātı ḫalḳdan kendü sülūkına māni^ʕ olur bir nesne gördüklerinde ez-cümle cümle-yi nās kendü ḫaḳḳında veliyy-i kāmildir, diyü hücum u ḡulüvv etmekle varlık zuḫūr eyledükde maḫlūbından [H, 115-a] pes-mānde olacağı ma^ʕlūmı olduḡda ḫüsn-i ḳanlarını def^ʕ ve bu varḫadan rehā-yāb olmaḳ için ḫilāf-ı i^ʕtiḳād-ı nās bir ḫareket iltizāmına müsāra^ʕat eyledükleri çok vāḳi^ʕ olmuşdur. Yāḡūd “aybem kerdend” her iki ḫarafına müte^ʕallik ola ki Ka^ʕbe^ʔye ḳadem-cūnbān olarak ve kilīsāya yüzüm sürerek gitdim. Bu vaz^ʕıma ḫalḳ daḫl edüp ḳil ü ḳāl eylediler ki ḫaremi taḫḳir ve deyr-i tevḳir [T, 133-b] mu^ʕāmelesiyle binā-yı ḳaşr-ı imānını ^ʕUrfi isḳāḫ edüp indirās-ı dīvār-ı İslām’ına kendü dest-i ḫaḫā-

¹⁰⁸⁰ be -H.

¹⁰⁸¹ kerdend : kerend T.

¹⁰⁸² şūretten : şūretlere T.

¹⁰⁸³ ḫaḳīḳatden : ḫaḳīḳatinden H.

peyvestesiyle havāle-yi metīn¹⁰⁸⁴ ‘özr eyledi, dēdiler ise şafā-yı vaḳtime göre hareket eylemekde mecbūl u mecbūrum ki çeşm-i vaḥdet-bīnim nūr-ı yaḳīn-i yek-rengi ile māl-ā-māl olmağla şūret-i eşyādan ve zāhir-i dünyādan dīde-dūz-ı ihmāl ve semt-i ma‘nāya ve taraf-ı bātına dā’imā nazare-pāş-ı nigāh-ı ḥāl olup pīş-i bāşira-i ‘ibret-engizimden reng-i tezād merfū‘ olmağla “lā-mevcūde illāllāh” şāhid-i nāzenīni āyīne-dārım olup “yebşiru bī ve yesma‘u bī” keyfiyetiyle müteḥakkık olduğumdan nazarımda ḥarem ü deyr hem-şūret ve ḥānḳāh u mey-gede hem-rengdir. Bu taḳdīrce ḥareme müteveccih olduğum ḥālde şahvda bulunup deyre ‘azīmetim ḥālinde maḥvda idim. Yoḥsa maḳşūdum ḥaremi taḥḳīr ve deyri tevkīr degül idi, diyü Mollā ‘Urfī zāhir-bīn olan kūteh-nigāhānın eyledükleri sū‘-i zannın buḫlānını beyāndır.

من کجا کش مکش ردّ و قبولش ز کجا
نیک رفتم که نه کافر نه مسلمان رفتم

14. Men kucā keş-me-keş-i redd u ḳabūleş zi-kucā

Nīk reftem ki ne¹⁰⁸⁵ kāfir ne muselmān reftem

Ben¹⁰⁸⁶ ḳanda ve ḥaḳḳıñ redd ü ḳabūliniñ keş-me-keş ü nizā‘ u cidāli ḳanda güzel gitdim-ki ne kāfir ne Müslümān gitdim. Ya‘nī beni ḳabūl eylesün taḳāzāsıyla Müslümān olup redd eder mülāḥazāsıyla küfrden ictināb eylemedim ve bu dā‘iyelere düşmek ‘abd-ı ‘ācize münāsib olan ḥarekāt degüldür. Ḥulāşa-i kelām küfr ü İslām için [H, 115-b] bir dürlü vaz‘ım yoḳdur. Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a itā‘at u inḳıyādım [T, 134-a] ancak taḥşīl-i rızāsı için ve faḳaḫ maẓmūn-ı fermān-ı hümāyūnını iḳā‘ u icrā içündür. Fi’l-ḥaḳīḳa ṭuruḳ-ı ‘aliyye aşḫābı ḳuddesa’llāhu te‘ālā esrārehüm ber-mūcib-i fermūde-yi “ed-dünyā ḥarām ‘alā ehli’l-āḫireti ve’l-āḫireti ḥarām ‘alā ehli’d-dünyā ve küllen hümā ḥarāmān ‘alā ehlullāh” aḥvāl-i kevnıyetden bi’l-küllıyye nazar-pūş-ı raḡbet olup vücūd-ı mevḥūmların vücūd-ı Ḥaḳ’da muẓmaḫil ü müstehlik etmekle ki vaḥdet şırf maḳām-ı cem‘dir. Bu ṭarīḳ ile ḳuyūd-ı küfr ü İslām’dan vāreste ve dām-ı redd ü ḳabūlden berceste ve ‘ayn-ı maḳşūda resīde vü peyveste olmuşlardır.

¹⁰⁸⁴ metīn : meyyīn T.

¹⁰⁸⁵ ne -T.

¹⁰⁸⁶ Ben : biz T.

آفتاب آمد و در زیر سرم بالین شد
چون بخواب عدم از حسرت جانان رفتم

15. Āftāb āmed u der-zīr-i serem bālīn şud

Çun be-h^vāb-i ‘adem ez-ḥesret-i cānān refتم

Āftāb geldi ve benim başım altına bālīn oldu yokluk uyhusına ḥesret-i cānāndan nāşī gitdükte ya‘nī cānān-ı ḥaḳīḳat-‘unvān ki ma‘den-i nūrdur ve benim vücūdum ol nūr ile māl-ā-māl olduğundan h^vāb-gāh-ı maḳberede ğunūde olduğum vaḳtde daḫı ol ‘alāḳa-i külliyyem sebebiyle zīr-i serimde olan ḫışt u ğilīn daḫı şūret-girifte-yi ḳurş-ı āftāb olur, diyü Mollā ‘Urfī kişi sevdüğüyle ve maḥabbet u ‘alāḳa eylediği kimesnelere ve ol ḫāl-i me‘lūfesiyle ḥaşr olur maẓmūnına telmīḫ ü işāret eder.

صفحة تیغم ازان نسخه خلدست که دوش
بشبیخون سیاه غم اکوان رفتم

16. Şefḫe-yi tīgem ez-ān nuşḫe-yi ḫuld-est ki dūş

Be-şebīḫūn-i siyāh-i ğam-i ekvān refتم

Benim tīgimiñ şafḫa-i yalmanı nüşḫa-i ḫuld-i ceride-yi evşāf-ı behişt olduğu andan içündür ki dün gece ğam¹⁰⁸⁷ ekvān ve elem-i kevn ü mekān siyāhınıñ ve ‘asker-i derd ü miḫnetiñ şebīḫūnına ve başkınına gitdim. Maḳāl-i mu‘ciz-me‘āl-i “el-cennetü taḫte zılālī’s-suyūf” maẓmūn-ı münifī icāb eylediği ḫāl ki [T, 134-b] meydān-ı [H, 116-a] kār-zārda sell-i seyf olup fī-sebīlī’llāh dem-i a‘dā-yı tebhkārī-i seyl-ābe-yi vādī-i fenā iyleyen ve kendü ser-i devlet-mendlerin ğüy-ı çevgān-ı rızā-yı Ḥudā eden merdān-ı şecā‘at-şī‘ār ḫırāman-ı ḫıyābān-ı riyāz¹⁰⁸⁸ [u] behişt olup zevḳ-i dā‘imīye nā‘il olmaḳdır. Bu işāret-i pūr-beşāret yalnız muşādeme-yi şuriyye ile tekmīl-i ḫuşūşiyet eylemedüğinden Mollā ‘Urfī daḫı āstīn-i faḫr u mübāḫātđan irā‘et-i sā‘id-i da‘vā olur ki ben-daḫı dün ğeceniñ zarfında¹⁰⁸⁹ ki şülüş-i aḫīrden ‘ibāretdir taḫrīk-i rikāb-ı esb-i himmet édüp şemşir be-dest tã‘at u ‘ubūdiyyet olduğum ḫālde hevā-yı nefsanīyye ve āşār-ı şehvāniyye ki ğam-ı ekvān ‘askeridür, bağteten pā-zede-yi ḳaḫr u tedmīr édüp

¹⁰⁸⁷ dün gece ğam -T.

¹⁰⁸⁸ riyāz : rızā T.

¹⁰⁸⁹ zarfında : zarfında H.

ķuvvet-i bāzū-yı rūhāniyyem ile bārū-yı ķal‘a-i bedenime ber-efrāšte olduđı sancaķ-ı ğālibiyyetini ser-nigūn ve kendūlerini rānde-yi tih-i ħāk-i hevān eyledūđum iķūn yalman-ı ŐemŐirūmdeki nuķūŐ-ı cevher-i hey‘et-girifte-yi ħurūf-ı zafer olup behiŐti-i ħaķiķat biŋ baŐ ħaķķım olduđına bir berāt-ı tevċih gibi oldu.

هر كجا مزده اندوه نوى بشنيدم
جستم از درد كران توشه و رقصان رفتم

17. Her kuca mujde-yi endūh-i nevī bi-Ő‘nīdem

Custem ez-derd-i girān tūŐe vu raķŐān refتم

Her ķanda bir cedīd elem ve bir yeŋi ğam mūjdesini iŐitdim ise ağır tūŐelūdūr ve altından Őıcradım ve izħār-ı ŐeĐāret ēderek gitdim. Ya‘nī “el-ecrū ‘alā ķadri‘l-meŐaķķatihi” olmađla her ne deŋlū zir-i bār-ı girān-ı miĥnetde bī-tāb u Őāķat iken bir āher miĥnet ve bir nev‘-i diđer zaĥmet ħaber alup yāhud mūŐāhede eyledimse miĥnet-i evvele ķāni‘ olmayup ve bā‘ iŐ-i ğūŐāyiŐ-i ‘uķde-yi derūnum olur mūlāħazasıyla ol zaĥmetiŋ dest-i āhen-i nāħun-ı [T, 135-a] sīne-Őikāfına dađı teslim-i giribān-ı cān eyledim. Yoĥsa mūdde‘iler gibi nāzik-dil ve ten-perver olup [H, 116-b] olur olmaz seng-i felāħın-ı meŐā‘ib ve nevā‘ibden rū-gerdān olmadum¹⁰⁹⁰.

منم آن سير زجان كشته كه با تيغ و كفن
بدر خانه جلاذ غزلخوان رفتم

18. Menem ān sīr zi-cān geşte ki bā tiĝ u¹⁰⁹¹ kefen

Be der-i ħāne-yi cellād-i ğazel-ħvān refتم

Ben ol cānından¹⁰⁹² Őok olmiŐ ve ķayd-ı kemend-i ħayātđan rehā bulmiŐ kimesneyim ki ŐemŐir ü kefen ile ve esbāb-ı helāk ve techīz ü tekfinim bi‘l-cümle mevcūd olduđı ħalde cellādiŋ ħanesi ķapusına ğazel-ħvān ve naĝme-künān gitdim. Murād-ı Mollā ‘Urfi kendū murĝ-ı cānı āŐiyān-ı mebdē‘ni¹⁰⁹³ mūŐāhede ēdüp ve ğulistān-ı ķudsūn Őarāvet ü

¹⁰⁹⁰ olmadum : oldum T.

¹⁰⁹¹ ve -T.

¹⁰⁹² cānından : cāndan T.

¹⁰⁹³ mebdē‘ni : meydānı T.

şādābını¹⁰⁹⁴ mülāḥaza etmekle kafes-i bedende ve maẓīk-ı tende muẓtaribü'l-ḥāl ve ra'şe-engiz-i bāl olup āvāre kebūter gibi perişān-nigāh olmağla āyā ol āvān-ı ḥuceste-nişān ḥulūl éder mi ki bu ḳālīb teng-nā-yı keder-me'şer ve maḥbes-i ḥāṭır¹⁰⁹⁵-fersā-yı çār-dīvār-ı 'anāşırdan fūrce-yi necāt bulam ve 'āzim-i ser-menzil-i beḳā olmağla şāḥ-sār-ı Ḥazīretü'l-ḳuds'de āşiyān-sāz olam diyü her ne-ḳadar mücib-i helāk olan nesne var ise aña ṭālibdir demekdir Allāhu a'lem¹⁰⁹⁶.

سفته ام کوهری از من بحر اما مفروش
که بدریوزة او بر در صد کان رفتم

19. Suftē'em gevheri ez-men bi-ḥer emma me-furūş

Ki be-deryūze-yi ū ber-der-i şad kân refتم

Bir incü deldim benden hediye ve yādigār olmağ üzere ḳabūl eyle lākin şatma ve ifnā eyleme. Zirā ol gevheriñ deryūzesi ve talebiyle yüz ma'deniñ ḳapusına gitdim ve bu gevherden irād u inşād idecegi ebyāt murāddır ki “be-deryūze-yi ū ber-der-i şad kân refتم” maẓmūnıyla niçe pīr-i ṭarīḳatiñ ve mürşid-i ḥaḳīḳatiñ āsitānına¹⁰⁹⁷-yi sa'ādet-me'aşirlerine¹⁰⁹⁸ [T, 135-b] varup bu sözleri taḥşil ve nuṭḳları aḥz édince gūn-ā-gūn 'arż-ı ihtiyāc édüp biñ dürlü zaḥmet ü meşakḳat çekdim ve niçe ḥıdmet ḥora geçürdüm. 'Azīmü'l-ḳadr ve celīlü'l-i'tibār sözlendir demege tenbīhdır ve ey derviş saña yegān yegān ve ey Mīr Ebū'l-fetḥ ṭaraf-ı devletiñe vāḥiden ba'd-ı vāḥid [H, 117-a] irād éderim gūş-ı ḥūşla istimā' édüp maḥfaẓa-i derūnda mestūr u maḥfuẓ eyle ve ḳadr-āşnā olmayan biğānelere ifşā eyleme zirā mertebe-yi 'āliyesinden çeşm-i noḳşān-ı münkirin kūtāhdır, demege işāret vardır. **Nedīm:** Ḳaddiñi kūteh görür kūtāh-bīnān-ı heves / Nā-sūḥanver mışra' -ı mevzūnı nā-mevzūn oḳur.

از در دوست چکویم بچه عنوان رفتم
همه شوق آمده بودم همه حرمان رفتم

¹⁰⁹⁴ şādābını : şādābın T.

¹⁰⁹⁵ ḥāṭır : ḥāṭıra T.

¹⁰⁹⁶ Allāhu a'lem -H.

¹⁰⁹⁷ āsitānına : āsitāne T.

¹⁰⁹⁸ sa'ādet-me'aşirlerine -H.

20. Ez-der-i dūst çi gūyem be-çe-‘ unvān reftem

Heme şevk āmede-būdem heme hirmān reftem

Dost kapusunda ne söyleyim ve ne gūne ta‘bīr ideyim-ki ne ‘ unvān ve ne salṭanat ile gitdim. “Heme şevk-āmede būdem” ‘ unvānı beyāndır. Cümle şevk ve başdan ayağa dek müstağrıq-ı zevk oldūğum hālde geldim ve bi’l-külliyeye şāhib-i hirmān u me’yūs olduğum hālde gitdim. Ya‘nī mebde’imden müfāraḳat eyledükde küdürāt-ı nefsāniyyeden ve ‘alāyık-ı sivādan şāf u sāde ve pür-şevk “ed-dünyā mezra‘atü’l-āhīretü” kişt-zārına ‘azīmet eyledim. Lākin ‘ālem-i mülke¹⁰⁹⁹ ḳadem başup ekdār-ı dünyeviyye ve ālāyış-i şehvāniyye ile ālūde olup¹¹⁰⁰ taẓyī‘-i evḳāt eyledim ve taḫşil-i ma‘rifetu’llāhdan bi’l-külliyeye maḫrūmen ve me’yūsen hırmān-i sāmān-ı ‘ömri rūzgāra vērdim, diyü Mollā ‘Urfī nedāmet-ḥor-ı peşimānī olup izhār-ı te’essūf eder.

بس بديوار زدم سر که درين کوچه تنک
آدم مست و سراسيمه و حيران رفتم

21. Bes¹¹⁰¹ be-dīvār zedem ser ki der-īn kūçe-yi teng

Āmedem mest u serā-sīme¹¹⁰² vu ḥeyrān reftem

[T, 136-a] “Pes” bā’-i ‘Acemī ile ba‘d ma‘nāsınadır. Bunda ḥazf-ı muzāfün ileyh vardır, “pes ān-ki” demekdür ve “ān-ki”deki ism-i işāret maẓmūn-ı beyt-i evvele ‘ā’iddir. Ma‘nā-yı beyt taḳrīr eyledüğüm vech üzredir. Dostdan ‘azīm kevkebe ve debdebe ile geldükden soñra başımı dīvāra urdum. Zīrā bu tār u teng olan kūçe-yi dünyā ve maẓīḳ-ı belāya mest ü medhūş geldim ve sersem ü ḥayrān gitdim. Bu hāl ile gelüp gideniñ teng ü tār olan aralıḳda başı ne-ḳadar dīvāra ṭoḳınuḳ dār-ı ḥayāl ile Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki [H, 117-b] bu ‘ālem-i kevn ü fesādda ālāyış-i şehvāniyye ile ālūde olup şarāb-ı nefsāniyyeden sekrān ve esrār-ı saḫt-ı ḥumār vesāvis-i şeytāniyye ile¹¹⁰³ ḥayrān olan kimesnenin başı taşdan taşta ṭoḳınup bir ān ḡayr-ı munḳasime āzāde-ser olamaz ve cāy-ı rāḫat ve me’men-i ārām bulamaz ve dīvārdan murād çār-erkān-ı ‘anāşır

¹⁰⁹⁹ mülke : emleke T.

¹¹⁰⁰ olup -T.

¹¹⁰¹ Ensari: c. 2, s. 275; Metinde “o kadar çok” anlamına gelen “bes” yerine yanlışlıkla “pes” yazılmış, şerh de bunun üzerine kurulmuştur.

¹¹⁰² serāsime : sersime T.

¹¹⁰³ şeytāniyye ile : şeytāniyyeden T.

ile pā-ber-cāy-ı karar olan hāne-yi vücūd u ten ki hākīdir. ‘Ālem-i ıtlākda bī-tekellüfāne seyr ü temāşā eder iken çār-divār-ı ‘anāşır muzāyıkasına mübtelā oldum demek ola. Ba‘zı nüshada “bes” bā’-i ‘Arabiyye ile vāki’ olmuşdur ki ziyāde ve çok demektir. ‘Alā kile’t-takdīreyn eyyām hayāt bī-hūde güzār olup ticāret-gāh-ı kâ’inātdan tehi-dest olduğına peşimān olup hayf u te’essüf etmektir. Mollā ‘Urfi kendine serzeniş eder¹¹⁰⁴.

در هفتادو ملت زدم و آخر کار
نا امید از نظر کبر و مسلمان رفتم

22. Der-i heftād-u-du millet zedem u āhir-i kār

Nā-umīd ez-naẓar-i Gebr u Muselmān refthem

[T, 136-b] yetmiş iki milletiñ kapusını dağk eyledim ve cümlesinden geriye su’āl eyledim ve āhirül-emr Gebr ü Müslümāniñ naẓarından nā-ümmīd olduğum hālde gitdim. Ya‘nī hiç birisiniñ harekāt¹¹⁰⁵-ı resmiyye ve ef’āl ü aqvāl-i şūriyyesinden rāyiḥa-i şeb-būy-ı esrārı istişmām edemedim ve semt-i ma‘nāya reh-bürde olamadüğumdan kaṭ’-ı peyvend-i ülfet eyledim.

زخم خوردم بدل و کس نمکم هیچ نداد
بهر دریوزه بالماس فروشان رفتم

23. Zaḥm ḥurdem be-dil u kes nemekem hiç ne-dād

Behr-i deryūze be-elmās¹¹⁰⁶-furūşān refthem

Gönülde zaḥm yedim ve cigerim pāre pāre oldu. Bir kimesne baña nemek ve yarama ‘ilāc u müdāvāt etmek kayd olmadı. Ben-daḥı bu ekdār ile elmās-furūşlarıñ deryūzesine gitdim ve derdimiñ ziyāde olması cānibini terciḥ edüp nemek yerine zaḥm-ı ḥūn-pāşıma rīze-yi elmās koydum. Ya‘nī erbāb-ı tesellīden¹¹⁰⁷ olan aşḥāb-ı selāmetden ictināb eyledim. Şabr u mücāhede ile emr eyleyen ve cemī’-i nüşşābe-yi belāya sīneñi [H, 118-a] nişāne eyle, diyü ibrām eyleyen ehl-i derde rağbet ü intisāb eyledim.

¹¹⁰⁴ Mollā ‘Urfi kendine serzeniş eder -H.

¹¹⁰⁵ harekāt : ḥarāret H.

¹¹⁰⁶ elmās : elmāl T.

¹¹⁰⁷ tesellīden : tesliyetdenT.

رفتَم از کوی تو بنشسته بکلکون سرشک
نیک رفتَم که نه افتان و نه خیزان رفتَم

24. Reftem ez-kūy-i tu bi-niṣṣṣte be-gul-gūn-i sirişk¹¹⁰⁸

Nik reftem ki ne uftān u ne ḥizān reftem

Seniñ kūyuñdan sirişk atına bindüğüm ḥâlde gitdim. Güzel gitdim ki ne düşerek ve ne kalkarak gitdim. Keşret baña seni murād eder ki maḥrūm gitdüğümünden için ol-ḳadar icrā-yı sirişk eyledim ki seyl ü deryā ḥurūş olup elim ve ayağım yere degmeden rūy-ı seyl-āba¹¹⁰⁹ sirişkde ađdım gitdim ve bu ‘azimet kemāl-i za‘īf ve telāş u iztırāb ile düşe kalka¹¹¹⁰ ve zahmet ü meşakḳat ile [T, 137-a] gitmedükden vücūhla a‘lā ve güzeldir. “Esb-i gül-gūn” al at demektir. Keşret-i isti‘māl ve ḳarineniñ ḳıyāmıyla muzāf¹¹¹¹ ekşeriyā ḥazf olunur. Murād-ı Mollā ‘Urfī şeb-diz ve semend demeyüp gül-gūn ta‘bır eylediği mecrā-yı dīdesinden seylān eden seyl-ābe-yi sirişkiniñ ḥūnı mā‘iyyetine gālib olduğunu beyān içündür.

آمدَم نغمه کشا از لب امید و ز یاس
در رک و ریشه دل رخنه بدنجان رفتَم

25. Āmedem nağme-guşā ez-leb-i ummīd u zi-ye’s

Der-reg u rişe-yi dil reḥne be-dendān reftem

Ümmīd lebinden ve emel dehānından nağme-guşā ve izḥār-ı terennüm ve ifşā-yı meserret ederek geldim ve ye’s u ḥarmāndan ve nā’il-i merām olmaduğumdan gönülün reg ü rişesine dendān ile raḥne vérdüğüm ḥâlde gitdim bu beyt maẓmūn-ı maṭla‘ ile tev’emdir. Lākin ta‘bīrāt-ı āḥer ile edā olunduğı muḥassenāt-ı şi‘riyyeden maḥsūb u ma‘düddur.

¹¹⁰⁸ sirişk : sirişt T.

¹¹⁰⁹ seyl-āba : seyl-ābına T.

¹¹¹⁰ kalka -H.

¹¹¹¹ muzāf -T.

آمدم صبحدم و شام برفتم بشنو
 که چه سان آمدم اینجا بچه عنوان رفتم
 آمدم صبح چو بلبل بچمن در نوروز
 شام چون ماتمی از خاک شهیدان رفتم

26. Āmedem şubḥ-dem u şām bi-reftem bi-ş'nev

Ki çī sān āmedem īncā be-çi 'unvān reftem

27. Āmedem şubḥ çu bulbul be-çemen der-nevrūz

Şām çun mātemī ez-ḥāk-i şehīdān reftem

Şubḥ-dem ve zamān-ı feyz u sürūrda geldim ve aḥşām ve vaqt-i zılām u ālāmda gitdim. Lākin bu kelām ile henūz edā-yı Ḥaḡ ta' bīr edemedim. Bu mücmeli tafşīl ü tavzīḥ [H, 118-b] ideyim diñle ve gūş-ı cānla işit ki 'ālem-i kevne ne gūne geldim ve {ne} aḥşām gör nizām ile gitdim. Şabāḥ geldim ammā nevrūzda çemene bülbul geldüğü gibi aḥşām gitdim. Ammā şehīdleriñ ḡabrinden mātēmlerūñ ve ye's tutan kimesnelerūñ gitdüğü gibi fi'l-vāқи' nevrūzda çemene bülbulūñ teşrīfi be-gāyet şeḡāret iledir ki meserretiñ dereceyi a'lāsıdır ve şehīdlerūñ ḡabrinden mātēminiñ gitmesi bir ḡüzn iledir ki fevḡında bir ḡüzn daḡı bu ḡadar 'unvān-ı ta' bīri gerek [T, 137-b] bunda ve gerek geçen ebyātta ālām u ekdār nāzımıñ 'indinde mu'teber olduğı ve erbāb-ı ḡaḡıḡat ḡatında ber-ā-ber-i iksīr olduğına işāret için iḡtiyār olınmışdır.

دوستان زهر بگریید که رفتم ناکام
 دشمنان نوش بخندید که کریان رفتم

28. Dūstān zehr bi-giryīd ki reftem nā-kām

Duşmenān nūş bi-ḡandīd ki giryān reftem

Ey dostlar gözden yaş yerine zehr icrā eyleyiñüz, nā-kām u nā-murād gitdim. Ey düşmenler tatlu tatlu ḡandān oluñuz ki giryān u nālān gitdim. Ya' nī 'āzim-i semt-i beḡā olduğum ḡālde¹¹¹² temām düşmenleriñ murādı üzredir ki ser-māye-yi ḡā' atden ve metā'-ı 'ibādet ü ma'rifetden dellāl-i ḡilekār gibi dūş-ı temellüküm 'ārī ve dirhem-i

¹¹¹² ḡālde : ḡāl H.

‘ubūdiyyetden kīse-yi müflis gibi dest-i iktidārım tehī ve bī-māyedir, diyü izhār-ı nedāmet eder.

رفتم و سوختم از داغ دل دشمن و دوست
که جگر سوزتراز اشک یتیمان رفتم

29. Reftem u sūhthem ez-dāğ-i dil-i duşmen u dūst

Ki ciger-sūz-ter ez¹¹¹³-eşk-i yetimān reftem

Gitdim ve düşmeniñ ve dostuñ gönüllerini derd ü miñnet dāğından yaqđım ve sūzān eyledim. Zirā ki yetim olan eţfāliñ gözleri yaşından dağı ziyāde ciger-sūz olarak gitdim. Fi’l-vāki‘ **Şā’ib**: “Dil ez-muşāhede-yi men kebāb mī-gerded / Be-āb-i çeşm-i yetimān siriştend me-rā¹¹¹⁴” müfādı üzre eşk-i çeşm-i yetimāna nazare-endāz-ı terahhüm u ‘ibret olan eger dost eger düşmen be-her-hāl āteş-i derūn haşıl edüp kendüsine bir hüzn-i zarūrī iktizā eder. Ben-dağı me’yūsen ve mağmūmen [H, 119-a] bir hālet-i riqqat-engiz ile ric‘at-i cānib-i mebde’ eyledim ki¹¹¹⁵ aḥbāb ve haş-māye çār u nā-çār dağ-ı derūn olup benim kederimden müte’eşşir olmağ lāzım geldi. Mışra‘-ı evveldeki dāğ-ı dil düşmene muzāf degüldür. Allāhu a‘lem¹¹¹⁶.

منم آن قطره که صد سینه و دل کردم داغ
تا ز نوک مژه غلطیده بدامان رفتم

30. [T, 138-a] Menem ān қаtre ki şad sīne vu dil kerdem dāğ

Tā zi-nevk-i müje¹¹¹⁷ ğalḫide be-dāmān reftem

Ben ol қатreyim-ki yüz sīne ve yüz gönli dāğ-dār u maḥzūn eyledim. Müjeniñ¹¹¹⁸ ucından yuvalanaraq dāmāna gidinceye dek ya‘nī zamān-ı қalilde çok zaḥmet çekdim

¹¹¹³ ez : ān T.

¹¹¹⁴ siriştend merā : endām T.

¹¹¹⁵ eyledim ki -T.

¹¹¹⁶ Allāhu a‘lem -H.

¹¹¹⁷ müje : müjde T.

¹¹¹⁸ Müjenin : Müjdenin T.

ve gürüh-ı insānı ḥadden ziyāde elem-nāk eyledim. Mollā ‘Urfī ḳatre dēmekle ṣağar-ı vüçüdına i‘ tirāf ēdüp lākin te’ēşirde ve ma‘ nāda ekberiyetini da‘ vā eder.

منم آن یوسف بد روز که نا رفته بمصر
تا برون آمدم از چاه بزندان رفتم

31. Menem ān Yūsuf-i bed-rūz ki nā-refte be-Mıṣr

Tā birūn āmedem ez çāh be-zindān reftem

Ben ol bed-baḥt ve eyyām-ı ḥayātı müşevveş ve aḥvāl-i rūzgārı ber-hem-zede Yūsuf’um-ki şehir-i Mıṣr’a gitmeden ve bir nefes istirāḥat u ārām görmeden çāh-ı miḥnetden ve ḥufre-yi teng-nāy-ı elemden çıkıncaya dek zindān-ı belāya ve maḥbes-i ‘ināya gitdim. Ya‘ nī henüz vülūd eder iken deryā-yı ekdāra düşüp ve āgūş-ı girdāb-ı miḥnete fütāde olup mübtelā-yı çarbet-i sīlī-i emvāc oldum. Yāḥud bir derdden taḥlīş-i giribān-ı cān eylemedin bir elem-i āḥere daḥı dūçār oldum ve beynehümāda bir sā‘ at āsāyiş görmedim.

نور پیشانی صبح ظریم لیک چه سود
که غم انکیزتر از شام غریبان رفتم

32. Nūr-i pişānī-yi şubḥ-i țarebem līk çı sūd

Ki ğam-engīz-ter ez-şām-i ğarībān reftem

Sürūr-ı şafā şabāḥınıñ pişānīsiniñ nūriyım ve ḥurşid-i ufuk-efrüz-ı āsmān-ı şād-māniyim¹¹¹⁹. Lākin ne fā’ide ve ne ḥāşıl ki şām-ı ğarībāndan daḥı ziyāde ğam ḳoparıcı ve ḥüzn vėrici gitdim. Ya‘ nī gevher-i zātım her ne ḳadar āyine-yi [H, 119-b] Sikender gibi mücellā vü muşaffā ve kālebdır ḥaḳıḳat-i siriştim māye-yi neşāt ve ser-māye-yi inbisāt ise daḥı [T, 138-b]¹¹²⁰ bi-ḥasbi’z-zāhir ma‘ işetim teng olmağla müstağraḳ-ı biḥār-ı ekdār ve müsā’ade-yi āmāl-i nāḳış olduğundan ğavṫa-ḥvār-ı deryā-yı efkār olduğum ḥālde reside-yi ser-ḥadd-i ḥayāt oldum.

¹¹¹⁹ şād-mānī : şīr-mānī T.

¹¹²⁰ “daḥı” yinelenmiştir.

منم آن غنچه پژمرده که از باد خزان
خنده بر لب کره و سر بگریبان رفتم

33. Menem ān gonçe-yi pejmurde ki ez-bād-i hazān

Ḥande ber-leb girih u ser-be-girībān refتم

Ben ol pejmürde gonçeyim-ki hazān rüzgārından nāṣī gülmek dudak üzerinde düğüm ve baş yakada olduğum hâlde gitdim. Harf-i “ki” zāhiren mıṣra‘-ı ṣānīyi beyān eder¹¹²¹ görünür ise daḥı ğalaṭdur pejmürdeyi beyāndır. Ya‘nī bād-ı hazāndan pejmürde olmuş bir gonçeyim-ki ḥandesı lebindedir. Ammā zāhir olmaz ve ser-be-girībān mağmūm u mütefekkindir güşālikden maḥrūmdur. Böyle gitdim yoḥsa gonçe muḳaddemen pejmürde olduğdan ṣoñra “ḥande ber-leb girih” olması¹¹²² bir daḥı bād-ı hazāndır, demek ‘abeṣdir ki hazān olmasa daḥı yine ser-be-girībāndır. Zīrā gonçenin pejmürdeliği zātında güşāyiṣe mā‘nidür ve pejmürdelik evvel emrde bād-ı hazāndır.

رفتم آهسته ولی صاحب‌دل میداند
که دل آشوبتر از غمزه جانان رفتم

34. Refتم āheste velī ṣāḥib-i dil mī-dāned

Ki dil-āṣūb-ter¹¹²³ ez-ğamze-yi cānān refتم

Āheste ve tevaḳḳuf-künān gitdim ve-lākin ṣāḥib-dil olan zāt-ı ḥaḳīḳat-ṣinās bilür ki ğamze-yi cānāndan ve kiriṣme-yi maḥbūbāndan daḥı ziyāde dil-āṣūb ve fitne-engiz gitdim. Ya‘nī ğamze-yi cānāndan daḥı kemāl-i nāzından ağır ağır gider. Ammā memālik-i ḥavātır-ı ‘uṣṣāḳı ḥarāb u yebāb édüp metā‘-ı ṣabr u ārāmı ān ğayr-ı munḳasimedede talan eder.

مردم از کریه و کارم به تبسم نکشید
منم آن نوح که همه بر سر طوفان رفتم

¹¹²¹ beyān eder : beyāndır H.

¹¹²² olması -T.

¹¹²³ ter -T.

35. Murdem ez-girye vu kârem be-tebessum ne-keşid¹¹²⁴

Menem ân Nūḥ ki heme ber-ser-i ṭūfān reftem

Girye vü bükādan öldüm ve terk-i ‘ālem-i fenā eyledim ve işim ve gücüm [T, 139-a] tebessüm ü ḥandeye [H, 120-a] çekildi ve ḳat‘ā gülmedim. Ben ol Nūḥ’um-ki cümle ṭūfān başı üzre gitdim ve bütün evḳātım bükā ve ıztırābla geçdi ve ṭūfānım mütemādī oldı. Muḳaddemā vāḳi‘ olan ṭūfān gibi eyyām-ı ma‘dūde degül idi. Cümle nüshalarda heme yerine zamīrsizce “hem” vāḳi‘ olmuşdur. Zāhiren ḥarf-ı ‘atf olmaḳdan ḡayrı bir ma‘nāsı yoḳdur bu taḳdīrce ma‘nā-yı beyt¹¹²⁵ ol Nūḥ’um ki ben daḫı Nūḥ ‘aleyhi’s-selām gibi ṭūfān üzre gitdim, demek olur. Murād-ı Mollā ‘Urfī ise bülend-pervāz olduğundan ve ḳarīne-yi siyāḳ u sibāḳ ile her ḥālde mübālagaya ve ḡayrılara tefevvuḳa mā’ildir. Bu cihetle hā’-i ḡayr-ı melfūza ile heme taḣḣih olunup nüshalara muḫālefet¹¹²⁶ ihtiyār¹¹²⁷ olındı. “Kârem be tebessüm ne-keşid” daḫı cemī‘-i evḳātında giryenāk idim, demek de şariḥdür. İzā kâne’l-emr hā-kezā aḣl-ı nüḣa ve zāde-yi ṭab‘-ı ‘Urfī “heme” olduğunda ḳat‘ an ḣekk yoḳdur ve bu ḣuḣūḣda inḣāf recā olunur.

از پریشانی دل سوختم و بهر علاج
هم بدریوزة دلہای پریشان رفتم

36. Ez perişānī-i dil sūḣtem u behr-i ‘ilāc

Hem be-deryūze-yi dilhā-yi perişān reftem

Gönlüm perişān ve cem‘iyyet-i ḣāṭırım olmaduğundan yandım ve ol derde ‘ilāc için yine perişān gönüllerin deryūzesine gitdim. Mıḣra‘: “Dermān arardım derdime derdim baña dermān imiş”. Ya‘nī ‘ilāc be-her-ḣāl derd cinsindedir. Zehr ile tiryāḳ gibi ki ikisi daḫı ḣulāḣa-i mārdir ve kiḣi düḣdüğü yerden ḳalḳar mefhūmı düstūru’l-‘ ameldir.

بازوی همتم آنروز چو قیمت بشکست
که بتابیدن سر پنجه مرجان رفتم

¹¹²⁴ ne-keşid -T.

¹¹²⁵ beyt -T.

¹¹²⁶ muḫālefet : muḫālif T.

¹¹²⁷ ihtiyār -T.

37. Bāzū-yi himmetem ān rūz çu kıymet bi-şikest
Ki be-tābiden¹¹²⁸-i ser-pence-yi mercān reftem

Benim bāzū-yı himmetim ve sâ' id-i ħamiyyetim ol gün ve ol vaqt kendü [T, 139-b] kıymeti gibi kırıldı ve bî-i' tibār oldu ki ser-pence-yi mercānı çevirmege gitdim. Fi'l-vāki' şāh-ı mercān ka' r-ı deryādan dıraht gibi ser-keşide olup ser-şāhları pençe [H, 120-b] şüretinde zuhūr eder. Mollā 'Urfi dağı ol pençe münāsebetiyle bāzū ihtiyār edüp tenāsüb-i elfāz irādı kaydına düşmüştür. Murād oldur ki şāhib-i himmete dağı lāyık olan oldur ki her ne kadar şāhib-i kudret ise dağı bir kimesneniñ şikesteligine şarf-ı maqdūr eylemeye zīrā ħaķiķatde kendüsine sū'-i kaşd eylemiş olur ve bî-hüde yere kendüyi ve gevher-i kađr u i' tibārını şikeste¹¹²⁹ vü bî-kıymet eder.

منم آن هیكل روحانی اندیشه غذا
نه در آب زدم نه اثر نان رفتم

38. Menem ān heykel-i rūḫānī-yi endiše ğidā
Ne der-i āb zedem ne eşer-i nān reftem

Heykel-i şüretten ve şekl-i bedendir. Ben ol endiše ğidālu ve mūlaḫaza vü tefekkür ma' išetlü heykel-i rūḫānī ve cism-i nūrānī yemege ne şu kađasını daķķ eyledim ne etmek eşerine gitdim. Eger-çi şāhib-i cism ü rūḫ olanlar ekl ü şurba muḫtāc olurlar ve taḫşil-i ma' išet için der-be-der olup zaḫmet çekerler. Lākin ben bu miḫnetlerden āzādeyim ki benim heykelim her ne kadar keşif görünür ise de laḫıfdir ve endiše-yi eş'ār ve tefekkür-i ḫüsn-i niżām-ı guftār baña temām ma' išet u ğidādır ve bunuñla evķāt-güzār olup taḫbī'atimi ğayrdan müstaġnī ederim ve āb u nān ve sâ'ir meḫālib-i dūnyeviyye taḫşili için merd ü nā-merde ilticā edüp bî-hüde şıķlet vėrmem.

منم آن شیر ختن سیرکه آهو کیرست
نه چو موشان بشکاف ته انبان رفتم

¹¹²⁸ tābiden : tābid H.

¹¹²⁹ şikeste : eşikeste H.

39. Menem ān¹¹³⁰ şîr-i Ḥoten-seyr ki¹¹³¹ āhū-gîr-est¹¹³²

Ne çu mûşân be-şikâf-i teh-i enbân refitem

[T, 140-a] Ḥoten-seyr vaşf-ı terkîbî aḳsâmındandır. Ḥoten-seyrlü demektir. Şîriñ şîfatıdır. Āhū-gîr āhū tıttıcı demektir vaşf-ı terkîbîdir. Şîfat ba‘ de‘ş-şîfatdır ki râbîatadır. “Şikâf” yarıq, delik; “enbân” mâ‘ rûf. Ben ol mülk-i Ḥoten mişezârında seyr ü geşt ü güzâr eder arslanım-ki āhū şayd edicidir. Yoḥsa mûşlar [gibi] enbân deligi dibine gitmem. Beyt-i evvel maḳmûnını te‘yiddir. Ya‘nî kendü [H, 121-a] muḳteżâ-yı sa‘yım ile taḥşîl-i ma‘îşet edüp taḡaddî ederim ve tâ-be-key ‘azîmü’l-ḳadr olan metâlibe çengâl-endâz-ı taşaddî olurum. Yoḥsa ḥalḳuñ gerd-âver-i ḥar-çîn-i temellüki olan şey‘-i ḥasîse i‘tibârım yokdur. Şîr ile seyride cinâs-ı ḥaṭṭ ḳasd olunmuşdur.

منم آن میوه ارزنده بستان کمال
که بدست و دهن دانقه ارزان رفتم

40. Menem ān mîve-yi erzende-yi bostân-i kemâl

Ki be-dest u dehen-i zâ‘iḳa erzân refitem

Mîve-yi erzende kıymetlü imiş demektir¹¹³³, erzân ḳâfiyesine lafzen ve ma‘nen letâfet vermek için ihtiyâr olunmuşdur ki hem şan‘at-ı iştikâḳ ve¹¹³⁴ hem şan‘at-ı tezâd vardır. Ben ol bostân-ı kemâliñ ve ḥadıḳa-i iḳbâliñ mîve-yi erzendesini {yemege} ḳuvvet-i zâ‘iḳanıñ dest ü dehenine ucuz gitdim. Ya‘nî benim zâtım ve eş‘âr-ı letâfet-simâtımla ki mütelezziḳ olan aşḫâb-ı câh tevḳîr ve ihtirâmımda muvaffaḳ oldılar ve geregi gibi ikrâmıma sa‘y u ihtimâm eylemediler. Zîrâ ucuz ve firâvân olan eger elmâs ise daḫı bî-kıymet ve bî-i‘tibâr olur.

کوهر قیمتی کنج ازل بودم لیک
ره بی عزتی جنس فراوان رفتم

¹¹³⁰ ān -H.

¹¹³¹ ki T.

¹¹³² gîr-est : kibr-est H.

¹¹³³ demektir -T.

¹¹³⁴ ve -H.

41. Gevher-i kıymetî-yi genc-i ezel bûdem lîk

Reh-i bî-^ç izzetî-i cins-i ferāvān reftem

Ezel hazînesiniñ ve ^çâlem-i qudsî definesiniñ kıymetlü gevheri idim. Lâkin efrād u envā^ç ı keşîr ü firāvān olan hüsñüñ bî-^ç izzetliğı ve bî-hürmetliğı yoluna gitdim ve hiçe şatıldım. Fî-nefsi'l-emr insān-ı kâmil ^çâlem-i qudsüñ kıymet-dâr ve maqbûl [T, 140-b] incüsüdür. Lâkin ba^ç zı gütâh-bîn nâ-haleflerin gözinde efrâdı çok olan cins-i hayvān mişillü bî¹¹³⁵-kıymet görünür. Mollâ ^çUrfî dahı vaqtinden şikâyet edüp bir şâhib-nazar zât-ı ma^ç rifet-şinâsa muķârin olup meretebe-yi zâtıma göre iltifât görmedim ve hüsni-ikrâmdan maħrûm kaldım, diyü mazmûn-ı beyt-i evveli ta^ç birât-ı âher ve ^çibâret-i diğeri ile [H, 121-b] keşîde-yi miştar-ı taķrîr ü beyân eder.

بودم از قدر ترنج زر پرویز ولی
کوی کشتم بره سیلی چوکان رفتم

42. Bûdem ez-ķadr-i turunc-i zer-i Pervîz velî

Güy geştem be-reh-i silî-yi çevgān reftem

Ķadr u kıymet cihetinden Pervîz'in turunc-ı zeri idim. Lâkin top oldum çevgān'ın sillesi yolına gitdim. Ya^çnî hey'et ü şûretime i^çtibâr edüp haķîķatime tevcih-i zihn eylemediler. Pervîz'den murād Pervîz bin {Hürmüz bin} Nüşirevān'dır ki kayşer-i Rûm'ün duğterini alup imdād-ı leşker-i kayşer ile Behrām ibni Behrām'a gâlib ve memâlikini gâret ü zabt eylemek meşğalesinde iken kayşeri hâ'in-i ricâl-i devleti katl edüp hazâ'in ü emvâlini sefinelere taħmîl ve firâr üzre iken bi-emri'llâhi Te^çâlâ bād-ı muhâlif zuhûrıyla dâmâdı Pervîz'in taht-ı hükümetindeki lîmānlara dâhil olmağla zabt olunup ve bi'l-cümle Pervîz'e ^çarz olunduğda ekşer emvâli sipâha i^çtâ eylemişdir ve bu hazîne genc-i bād-âver, diyü darb olan meşeliñ mebdē ü menşe'idir ve hükemâ-yı vaqt altundan perdâhte bir top-ı turunc-hey'et ihtirâ^ç edüp tertîb-i havâş-ı eşyâ ile lâden gibi nerm olup dest-i Pervîz'de cilveger eylemişler idi ki ismine zer-i dest-efşâr dërler idi. Mişli ^çadîm-i nazîri nâ-mevcûd idi. Mollâ ^çUrfî dahı leb-cünbân-ı te'essüf olup dër ki nev-devletân-ı Hind-^çayârımı [T, 141-a] âzmûde-yi mihekki-yi yakîn edemeyüp turunc-ı zeri müdevver olmağla çevgān topı zann edüp meydân-ı rezâletde galţân eylediler.

¹¹³⁵ bî : yi H.

Yohsa ben altun olup ve lāden gibi nerm olmağla dest-ḥoş-ı ta'zīm ü tefhīm olmağla sezā ve behā vü kıymetde bī-naẓir ü bi-hemtā olduğumı iz'ān edemediler.

من چه بودم حلبی شیشه لعلی صهبا
پای کوپان بکجا بر سر سندان رفتم

43. Men çi būdem ḥalebī-şīşe-yi la' lī şahbā

Pāy-kūbān be-kucā ber-ser-i sindān reftem

Ben ne oldum idi la' l-reng şarāb ile māl-ā-māl şīşe-yi ḥalebī ve mīnā-yı şehbā [H, 122-a] oldum idi. Ḥāl-böyle iken ayak deperek ve raqş ederek ne zamāna dek āhen-gerānıñ sindānı başı üzre gideyim. Şīşe-yi ḥalebī cemī' şīşeleriñ nāziki ve mu' teberidir. 'Ale' l-ḥuşuş şarāb-ı gül-reng ile ālude ve leb-ā-leb ola. Sindān-zede-yi āhengerān olmağ emāre-yi 'ağldan mıdır? Ya'nī ey ehālī-i diyār-ı Hind benim zāt-ı ma' ārif-şifātım lu'lu'-ı silk-i kemāl iken rīze-yi seng-i ḥārā gibi midekka-i ḥaḳāret ile i' dāmıma sa' y u kūşiş eylemek eşer-i inşāf mıdır?

چون صبا رخصت کشت چمنم بود ولی
چون تماشایی خانف بخیابان رفتم

44. Çun şabā ruḥşat-i geşt-i çemenem būd velī

Çun temāşāyī¹¹³⁶-yi ḥā'if be-ḥiyābān reftem

Çemeni geşt ü güzār etmekle şabā gibi ruḥşat-yāb oldum ve her ne zamān temāşā murād eder isem kaç' ā māni' olmamağ şartı mevcūd iken yine bilā-izn bāğ-bān-ı dāḥil-i çemen olan ḥavf edici seyirci gibi ḥiyābāna ve kūçe-bāğa¹¹³⁷ yüz biñ ıztırābla gitdim. Ya'nī meclis-i erbāb-ı devlete ve maḥfil-i ricāl-i Hind'e kemāl-i maḥremiyyet ile duḥūle mücāz oldum ve ruḥşat erzānī buyurdılar. Lākin bir gūne mükābere ve ḥareket-i nābercā ve dil-şikeniniñ izḥār ederler ki gūyā ben kendülerini hiç görmedim ve meclislerine dāḥil olmadım, diyü 'ahd u ikrārında şabit-ḳadem olmayanlara ḥavāle-yi deste çūb-ı {taḳdīr eder}.

¹¹³⁶ temāşāyī : temāşāy T.

¹¹³⁷ Der-kenar: Kūçe bāğ izāfetsizdir, bostān içindeki ince yollara dērler.

رفتہ اندر پی مقصود ولی همچو پلنگ
بسر کوه بقصد مه تابان رفتہ

45. [T, 141-b] Reftem ender pey-i maqşūd velī hem-çu peleng

Be-ser-i kūh be-qaşd-i meh-i tābān reftem

Maqşūd ardında ve emel dūnbālesinde gitdim lākin qaplan gibi ser-i kūha meh-i tābān qaşdıyla gitdim. Cins-i sibā¹³⁸ da qaplan gāyet gayretlū ve şāhib-i kīn olmağla kendū sāyesiyle ve zılāl-i sehāb ile mūbāşiri-i huşūmet olmağla māh-ı tābān verā-yı kūha¹³⁸ nūzūlünde ser-i kūha hūbūṭ eyledi hayāliyle zirve-yi kūha şiddetle şū¹³⁸ūd ēdūp kemāl-i gāzabından dā¹³⁸’ire-yi hīssden hurūc ēdūp ve çeşm-i tehevūri māha mūte¹³⁸allik bulunup pes ü pīşinden gāfil bulunmağla bālā-yı kūhdan gālṭān [H, 122-b] olup helāk olduğı cümle-yi mesmū¹³⁸āt dandır. Mollā ‘Urfī dağı baña ‘arz eyledükleri ikrām u ihtirāmuñ kat¹³⁸ā neticesi olmayup maqşūduları ancak baña elem vērūp vūcūdı çāh-ı belāya ilkā ētmekdir.

ذوق عریانی تجرید ندانستم حیف
کز پی سندس و استبرق رضوان رفتہ

46. Zevk-i ‘uryānī-yi tecrīd ne-dānistem¹³⁹ ḥeyf

K’ez-pey-i sundus u istebrāk-i rizvān reftem

Tecrīdīñ ‘uryānlıgınıñ zevkīni ve gūşe-yi ‘uzlet-i vaḥdetde muqteżā-yı faqr ile pelās-pūş olmağlıgıñ şafāsını bilmedim ve qadrini fehm ēdemedim. Ḥayf u efsūs ki rizvān-ı cennetiñ sūndūs ü istebrākı taḥşiline gitdim. Meger zevk-ı Īrān-zemīnde bir genc-i firāga pā-keşide olup aç ve çıplak kendū şafāsında olmağ imiş. Ben ise ol rāḥatı terk ēdūp taḥşil-i libās-ı reng-ā-reng için Hind’e gitdim ve bu ṭarīk ile gūn-ā-gūn meşakqatlere mūbtelā oldum. Murād-ı Mollā ‘Urfī bir kimesne ki bulunduğı ḥāle kāni¹⁴⁰ ü şākīr olup¹⁴⁰ inkār ēde be-her-ḥāl esīr-i şikence-yi peşimānī olur, demekdir.

¹³⁸ kūha -T.

¹³⁹ dānistem : dāstem H.

¹⁴⁰ olup :olmayup T.

آخر این با که توان گفت که در مکتب قدس
دانش آموز خرد بودم و نادان رفتم

47. Āḥir in bā-ki tevān guft ki der-mekteb-i ḡuds
Dāniş-āmūz-i ḡired būdem u nādān reftem

Āḥir Fārisī'dir zebān-ı Türki'de eñ şoñ tā'bir olmandır ki rāyiḡa-i ta'riẓden [T, 142-a] ḡālī olmamaḡ şartıyladır. Āḥir bunı kime dēmek ve ḡanḡı ādemi inandırmaḡ mümkündür ki ḡuds mektebinde ve 'ālem-i ervāḡda 'aḡla 'ilm öğredici idim. Ba' dehū nādān gitdim ve el-ān cāhil oldum ḡadd-i zātında herkes 'ālem-i ervāḡda iken ne-ḡadar kesb-i ma'rifet ēdecek ve müddet-i ḡayātında ne mertebe iktisāb-ı kemāl ēdecek ise cümlesini bilür idi. Lākin ol maḡallden iftirāḡ-ı şūrī ve ma'nevī vāḡi' olup 'ālem-i mülke geldükde ki maḡall-i velūddur. Bi'l-külliyye cāhil ü nādān olur gitdükçe yine muḡaddemen mā'lūmı olanları āheste āheste öğrenür. Lākin murād-ı Mollā 'Urfī şehr-i Şirāz'ı bilā-mülāḡaza terk ēdüp 'azimet-i Hind eyledüğine nedāmet çeker ki [H, 123-a] bu ḡaller ki Hind'ün zaḡmetidir. Muḡaddem-i seyāḡatimden nāşī bi'l-cümle ma'lūm iken bir daḡı bu seferi nice¹¹⁴¹ iḡtiyār eyledim ve bu memlekete ne 'aḡl ile geldim, dēmekdir.

شعر ورزیدم و ز معرفت آنسو ماندم
جان معنی شدم و صورت بیجان رفتم

48. Şi'r verzīdem u zi-ma'rifet ān sū māndem
Cān-i ma'nī şudem u şūret-i bī-cān reftem

Şi'r öğrendim ve ma'rifetullāhdan öte cānibde ḡaldım. Furşat-ı taḡşīli fevt eyledim ve ma'nānın cānı oldum. Ḥāl bu ki şūret-i bī-cān gitdim. Māye-yi zātım cān-ı esrār iken sū'-i tedbīr sebebi ile maḡalline şarf ēdemedüğümden ḡālīb-i bī-rūḡ gibi bir ḡurı şūret gitdim. Ya'nī 'ālem-i renge dil-beste olup i'tibār-ı dünyā için ma'ārif-i şūriyye taḡşīline mübtelā oldum. Nihāyetinde ve evḡātım zāyi' ve ḡırmen-i sāmān-ı 'ömrüm hebā oldı ve bu ḡarekāt-ı nā-becā ile kākül-i aḡvālīm müşevveş olup perişānlıḡ buldı.

¹¹⁴¹ nice -T.

زان شکستم که بدنبال دل خویش مدام
در نشیب شکن زلف پریشان رفتم

49. [T, 142-b] Z'ān ūikestem ki be-dunbāl-i dil-i ḥvīṣ mudām

Der neṣīb-i ūiken-i zulf-i perīṣān refتم

Andan için kırıldım ve ūol cihetden bī-ḳadr u bī-ḳıymet oldum-ki kendü gönlümüñ hevā vü hevesiyle dā'imā zulf-i perīṣānuñ¹¹⁴² kırıklığı inişine gitdim. Ya' nī esir-i nefis olup mübtelā-yı kākül-i ḥam-ender-ḥam-ı cānān olan kimesne ne gūne dā'imā dil-ūikeste ve ḥāṭır-ı ḥasta olup aḥvāli perīṣān olur ise ben daḥı heves-i i'tibār ve kesb-i ḳadr u vaḳār ḥayāliyle mülāzım-ı mecālis-i kibār-ı Hind olduğumdan her bār ḳalbüm ūikeste ve ser-rişte-yi ūafā-yı ḥāṭırım pür-^c uḳde ve ser-beste olmuşdur.

شب یلداى حیاتم بسحر کويد حيف
که در افسانه بيهوده بپايان رفتم

50. ūeb-i yeldā-yı ḥayātem be-seḥer gūyed ḥeyf

Ki der-efsāne¹¹⁴³-yi bī-hūde be-pāyān refتم

Benim ūeb-i yeldā-yı ḥayātım vaḳt-i seherde ḥayf söyler ve bī-ḥadd peşimānlık ^c arz eder ki bī-hūde efsāne ve aşlı faşlı yoḳ kelām safsaṭa-nizām ile nihāyete¹¹⁴⁴ gitdim. Evḳātım geḫdi, diyü ḥayātını ūeb-i yeldāya teşbīh eyledügi cemī^c-i evḳāt-ı ^c ömrinde [H, 123-b] bir dürlü nūr-ı ūafā ile tenvīr-i derūn eyledügi¹¹⁴⁵ beyān içündür ve müddet-i ḥayātında bir ḳuvvetlü gün görmedüğinden teşekkī zımnında irād olunmuşdur. Fi'l-vāḳi^c ekşer nās ol geçelerde evḳāt geḫürmek için ba'zı efsāne kitābını muṭāla^c a vü ḳırā'ate me'āllerdir. Lākin lāyık olan secde ber seccāde-yi tazarru^c u niyāz olup envā^c-ı ^c ibādāt ve eṣnāf-ı ṫā'āt ile meşgūl olmaḳdır ki ūāyed nūr-ı yaḳīn ile levḫ-i cebini münevver

¹¹⁴² perīṣānuñ : perīṣān T.

¹¹⁴³ efsāne : eṣṣāne T.

¹¹⁴⁴ nihāyete : nihāyetine T.

¹¹⁴⁵ eyledügi : eylemedüğini T.

édüp qandil-i tākçe-yi mihrāb-ı kabūl eylemege tevfiq-i Hāq zūhūr éde. Allāhu a‘lem bi’ş-şavāb¹¹⁴⁶

ماتم اهل دل آن بود که با عشرتیان
با دف و جنک به گلکشت گلستان رفتم

51. Mātem-i ehl-i dilān būd ki bā-‘işretiyān

Bā-def u¹¹⁴⁷ çeng¹¹⁴⁸ be-gul-geşt¹¹⁴⁹-i gulistān refتم

[T, 143-a] Erbāb-ı diliñ mātem ü yası oldur ki ehl-i ‘işret ve gürūh-ı rindān ile muvāfaqat édüp def ü çeng ile ve ney ü rebāb ile gül-geşt-i gülistāna ve seyr-i şahn-ı büstāna gitdim. Ya‘nī benim zātım ehl-i dile bā‘iş-i ārāyiş ve ol cumhūra mūcib-i nümāyiş iken zümre-yi ‘işretleriyle¹¹⁵⁰ ülfet ü ünsiyyet eyledüğümden kendülere hicāb fārī ve muşibet şārī olmağla libāçe-puş-ı mātem oldılar. Ehl-i dilden murād bu maħalde henüz meş‘ale-yi keşretten ve temyiz-i nīk ü bedden bi’l-külliyeye ħalāş olmayanlardır ki erbāb-ı ‘işrete ‘adāvetleri olmağla ‘Urfi’niñ ol gürūha ittişalinden mağmūm u maħzūn olurlar.

عید این طایفه آن بود که با شیونیان
تهنیت کو بسر خاک شهیدان رفتم

52. ‘İyd-i ĩn t̄ayfe ān būd ki ba-şīveniyān

Tehniyet-gū be-ser¹¹⁵¹-i ħāk-i şehīdān refتم

Bu t̄a’ife ‘aşiretleriñ ‘ıydı ve eyyām-ı sa‘īdi oldur ki şīvenīler ve mātem-zedeler ile tehniyyet söyleyici ve terennüm édici olduğum ħâlde şehīdleriñ qabri başına gitdim. Ya‘nī ‘işretiyān her ħâlde ħande-künān ve pāy-ķūbān olmağ meşrebleri olmağla ben-dağı her ne kadar şīvenīler ile ħāk-i şehīdāne dağı gitdim ise [H, 124-a] tehniyyet-gū ve mübārek-bād ile gidüp izħār-ı beşāset eyledüğüm cihetden ‘ıyd édüp mesrūr oldılar.

¹¹⁴⁶ Allāhu a‘lem bi’ş-şavāb -H.

¹¹⁴⁷ ve -T.

¹¹⁴⁸ çeng : ceng T.

¹¹⁴⁹ be-gul-geşt : u gul-geşt T.

¹¹⁵⁰ ‘işretleriyle : ‘işretiler eyler H.

¹¹⁵¹ be-ser : bes T.

راه مجنونی و فرهادیم آمد در پیش
 رفتم این راه و لیکن نه چو ایشان رفتم
 ناخن تیشه بر آندم برک و ریشه دهر
 کوه غم در ته پا سوده بجولان رفتم
 آشیان زغن و زاغ نچیدم بر سر
 سر قدم ساخته در خار مگیلان رفتم

53. Rāh-i Mecnūnī u Ferhādī'yem āmed der-pīš

Reftem īn rāh ve līkin ne çu īšān reftem

54. Nāḥun-i tīše bi-rāndem be-reg u rīše-yi dehr

Kūh-i ġam der-teh-i pā sūde be-cevlan reftem

55. Āšiyān-i zeġan u zāġ ne-çīdem ber-ser

Ser ḡadem sāhte der-ḡār-i muġaylān reftem

Mecnūnluk ve Ferhādlik yolu benim önüme geldi. Ya'ni ben-daḡı Mecnūn u Ferhād gitdüġi ṡarīḡ-ı 'ıšḡa gitdim ve lākin anlarıñ gitdüġi gibi gitmedim belki tīšeğe beñzeyen ṡırnaġımı dehrīñ ṡamarına ve kökine sürdüm ve baṡırdım [T, 143-b] ve nāḥunum ile seng-i ḡārāyı ber-kende eyledim. Kūleng ü ḡazma ile degül ve kūh-ı ġamı ayaġım altında fersūde ve aşınmış eyledüġüm ḡalde cevelān ederek geldim. Yoḡsa seniñ ve ḡākden olan kūh u šahrāyı fersūde ederek gelmedim ve āšiyān-ı zaġan u zāġı başıım üzre düšürmedim ve bī-hūde derd-i ser çekmedim. Belki bašdan ayaġ düzüp muġaylān ḡārında ol ayaġ ile gitdim. Mollā 'Urfī rāh-ı 'ıšḡda dūçār olduġı elem ü miḡneti naḡl-i murād edüp ve Mecnūn u Ferhād'a ġāliblyyet da'vāsıyla baš-ı maḡāl eder ki mezbūrlarıñ mübtelā olduġları ḡale ben-daḡı uğrayup her ikisiniñ mešaḡḡatini ben cem' eyledim lākin anlar çekdükleri gibi degül zīrā eger Ferhād-ı ırġād-nihād tīše-yi ser-tiz ile kūh-ı Bisütünü šikāf-ber-šikāf eylediyse. 'Urfī "Kūh-ken šan'at-i mā dāšt velī fark besī'st / Ḳuvvet-i bāzu-yi dil mī-ṡalebed tīše-yi mā" mışdaḡınca ben ṡırnaġım ve ser-engüšt-i ḡāṡır-ı šāḡib-firāġım ile zemīniñ kökünü çıkardım ve kūhsār-ı ġamı pāy-ı bürehne ile fersūde edüp šahrālar ile yeksān u [H, 124-b] müsāvī etmekle Veysī: "Kūhsār-ı ġamı bir āhla eddim ber-bād / Varsun tīšesini bašına çalsun Ferhād" terennümüyle gird-bād gibi simā'-āmūz-ı iftiḡār u mübāḡāt oldum ve Mecnūn-ı bilā-

meşhūn **Bākī**: “Gāhī cenāb-ı Leylī’ye mektūb uçurmağa / Urundı Qays başına mürğ āşiyānesin” hevāsınca ser-mihneti eşeri üzre āşiyān-sāz-ı zāğ u zegān¹¹⁵² olup bu hāl ile şahrālarda niçe zamān yuvalandı ise ben başım ile muğaylān hārı üzre refṭār eyledim ve vādī-i nişter-zār-ı maḥabbetde başımdan ayağ düzüp raqşān u cevelān-kunān¹¹⁵³ [T, 144-a] ḳat‘-ı ṭarīḳ eyledim. İnşāf olınsa benim çekdiğim miḥnet ü meşakḳatler anlarıñ zaḥmetine beñzer mi? Nāḥunuñ ṭiṣeye izāfeti müşebbehiñ müşebbehün bihe izāfetidir. Yoḥsa emr-i ber-‘ aks olsa ḥatā-yı külli vāḳi‘ olur. Zīrā murād-ı ‘Urfī Mecnūn ve Ferhād üzre da‘vā-yı fazīletdir. Ol ma‘nā ise ṭiṣeye beñzeyen ṭırnağım ile kāviş eyledim, dēmekle ḥāşıl olur.

این همه رفتم و رفتم که شمردم عرفی
به تقاضای ردیف از پی بهتان رفتم

56. İn heme refṭem u refṭem ki şumurdem ‘Urfī
Be-teḳāzā¹¹⁵⁴-yı redif ez-pey-i buhtān refṭem

Bu cümle gitdim ve gitdim ki evvel ḳaşıdeden berü şümürde-yi benān-ı ḳalem eyledim. Ey ‘Urfī mecmū‘ı redifin teḳāzā ve ibrāmıyla bühtān ü iftirā ecilinden gitdim. Ya‘nī redif ki pes ḳāfiyede olan “refṭem” lafzınıñ edhem-i ḥāmeve min ciheti’l-münāsebe tāziyāne-yi kitābet olduğı ecilden raṭb u yābis ve lāf u güzāf ihtiyār olınuş gerek kendü ḥaḳḳımda gerek ğayrı ḥaḳḳında bühtān-ı ‘aẓim edüp taṭvil-i kelām eyledim ve “refṭem refṭem” diyü bī-hūde şaḥīfe-yi evrākı ālūde-yi midād ḳır-gün eyledim.

ساکن خاک در صاحب خویشم مشنو
کر بکویم که بچشم سر خاقان رفتم

57. Sākin-i ḥāk-i der-i şāḥib-i ḥūṣem me-ş’nev
Ger be-kūyem-ki be-çeşm-i ser-i ḥāḳān refṭem

[H, 125-a] Mecnū‘ı refṭem¹¹⁵⁵ dēdügüme i‘timād eyleme ki kendü şāḥibimiñ ḳapusu ṭoprağıniñ sākiniyim ve ol me’men-i rızādan ğayrı bir maḥalle daḥı irḥā-yı ‘inān-ı

¹¹⁵² u zegān -T.

¹¹⁵³ kunān -T.

¹¹⁵⁴ Be-teḳāzā : Be-ḳāzā H, T.

‘azīmet eylemedim. Şaḫın işitme ve āvīze-yi gūş-ı i‘tibār eyleme eger söylersem-ki ḥaḫān-ı Çin’iñ ve Sultān-ı Ḥoten-zeminiñ başınıñ çeşmine gitdim daḫı dēr isem şāhibden murād gerek ‘Urfī ve gerek vezīr ma‘nāsına olsun be-her-ḥāl Mīr Ebū’l-feth’dir. Maḫşūd-ı ‘Urfī oldur ki ḥāk-i der-i şāhib-çeşm-i ḥaḫāndan şereflüdür ki ol āsitānı koyup çeşm-i ḥaḫāna gitmek [T, 144-b] benim için bir vechle muḫtemel degüldür zirā ‘atebe-yi ‘alliyye-yi Mīr¹¹⁵⁶ Ebū’l-feth’de müşāhede eyledüğüm rāhatı çeşm-i ḥaḫānda murabba‘a-nişān-i i‘tibār olsam daḫı müşāhede edemem.

تیغ وی گفت که در معرکه جنگش تاخت
که نه از تارک او تا سم یکران رفتم

58. Tīg-i vey guft¹¹⁵⁷ ki¹¹⁵⁸ der-ma‘reke-yi cengeş tāht¹¹⁵⁹

Ki ne ez-tārek-i ū tā sum-i yekrān refتم

“Guft ki”deki ism-i kesdir, istifhām ikrārı şartıyla Mīr Ebū’l-feth’iñ tīgı iftiḥār-güne dēdi-ki kimdir ki, ol ‘ālī-baḫtūñ cenginiñ ma‘rekesine ve hengāmesine çapdı ve çıkdı-ki ol ḥaşmıñ depesinden tā atınıñ tırnağına dek ben gitmedim öyle degüldür belki her ne-ḫadar ḥaşm zuhūr eyledi ise benim elimde helāk oldı, diyü şemşir-i ḫazā-te‘şiri yalman-ı tīg-i iftiḥāra zāg-ı mübāhāt vērür. Mollā ‘Urfi memdūḫum olan Mīr Ebū’l-feth şıdḫ-i ḫalbi ve şafvet-i fu‘ādı ve Cenāb-ı Ḥaḫḫ’a küllī i‘timād olmağla sāye-bān-ı ‘ināyet-i Ḥudā’da maşūn olup her ne-ḫadar kendüsiyle ve da‘vā-yı ḫuşūmet eder düşmen zuhūr eyledi ise bi-‘ināyetu’llāhu Te‘ālā kendüsi gālib ve a‘dāsı mağlūb u menkūb oldı, diyü memdūḫuñ her vechle hıfz u emān-ı Ḥudā’da olduğunu düşmenlerden emān bulunduğunu beyān eder.

رمح وی کوید اکر صلح و کر جنگ که من
بکشاد کره جبهه خاقان رفتم

59. [H, 125-b] Rumḫ-ı vey gūyed eger şulḫ ve ger ceng ki men

Bi-guşād-i girih-i cebhe-yi ḥaḫān refتم

¹¹⁵⁵ refتمT.

¹¹⁵⁶ Mīr -T.

¹¹⁵⁷ guft : kef T.

¹¹⁵⁸ ki -T.

¹¹⁵⁹ tāht : nāht H.

Anîñ rumhı ve peykân-ı nîzesi bu gûne zebân-dırâz-ı tefâhür olup söyler ki eger şulh ve ger ceng ben hâkanın cebhesindeki girihleri açmağa giderim. Ya'ni Mîr Ebû'l-feth'îñ rumhınuñ havfindan hâkanın cebhesindeki âşâr-ı kibr ü kîn olan 'uqde ma' dumdur ve taraf-ı vezîre eger gâ'ib eger hâzır eger vaqt-i ceng eger hengâm-ı şulh çin-i cebîñ ile teveccüh edemez. Her ne zamân ki cânib-i Mîr Ebû'l-feth'e tevcih-i veche-yi [T, 145-a] zâhir u bâtın êde âşâr-ı inbisât ve hâl-i neşât ile eylemege muhtâcdır.

آهنين پنجه تيغش باجل گفت كه من
فوج در فوج شكستم چو بميدان رفتم

60. Åhenîñ pence-yi tiğeş be-ecel guft ki men

Fevc der-fevc şikestem¹¹⁶⁰ çu be-meydân refتم

Kemâl-i kuvvet ve metânetden nâşî åhenîñ pençeye beñzeyen şemşiri ecele dâdi-ki ben şafları şaflarda şikest edüp meymene-yi sipâhı meysereye dökerim meydâna gitdügüm zamânda ve ma'reke-yi hûşamâya varduğüm âvânda bu beyt ile Mîr Ebû'l-feth'îñ fârisü'l-hayl olup tiğ-zenlikde kemâl-i mahâreti olduğümü beyân-ı murâd eder.

باد طوفان سخايش بصبا گفت كه من
موج در موج سرشتم چو بعمان رفتم

61. Bâd-i tûfân-i sehâyeş be-şabâ guft ki men

Mevc der-mevc siriştem çu be-'ummân refتم

Keşret ü vefretde tûfâna müşâbih olan sehâ ve cûdı şabâya didi-ki ben mevci mevce çarışdırurum ve talğayı talğaya çarparım 'ummâna gitdigim zamânda. Ya'ni memdûhuñ şiddet-i cûdı ve farç-ı bahşış ü in'âmı maşşud-ı deryâ-yı 'Aden'dür.

هرکه اندیشه خلق ویم از جای ربود
چون صبا بر ورق سنبل و ریحان رفتم

¹¹⁶⁰ şikestem : ne-şikestem H.

62. Her geh endîşe-yi hulk-i veyem ez-cây rubûd

Çun şabâ ber-varağ-i sunbul u reyhân reftem

Geh kâf-ı ‘Acemî’niñ fetî ve hânîñ sükûnıyla vaqt ma‘nâsına olan gâhdan [H, 126-a] muhaffefdür. Her ne zamânki memdûhuñ hüsni-i hulkûñ ve lefâfet-i fiṭratınıñ endîşe vü fikri beni bir yirimden қаpdı ve ol hayâl ile kendümden¹¹⁶¹ geçüp ve bî-hod oldum ise eyyâm-ı bahârda vezân olan şabâ rûzgârı gibi sünbül ve reyhân varağları üzre gitdim. Ya‘nî ol bî-hodlukda elbetde baña bir şafâ ve bir zevk ve bir feraḥ ve şevk hâşıl olur fî-nefsi’l-emr zikrû’l-‘ayş nışfu’l-‘ayş mazmûnınca güzel nesne hâṭıra geldükçe feraḥ u inbisâtdır pey-der-pey¹¹⁶² u ‘aksi ‘aksidir [T, 145-b] lâkin Mollâ ‘Urfî memdûhuñ fiṭrat-ı ‘âliyesini tefekkürde zuhûr eden hâlât¹¹⁶³-ı sâ’ire kıyâs olunmaz ki bād-ı şabâ evrâğ-ı gül ü sünbüle mürûr eyledükde ne gûne râyiḥa-i dimâğ-ârâ ile mu‘aṭṭar olur ise ben daḥı ser-tâ-pâ nûkhet-i şafâ ile mâl-â-mâl olurum¹¹⁶⁴ dër.

این جواهر ز نثار کرمش برچیدم
کس نکوید که بدریوزه عمان رفتم

63. İn cevâhir zi-nişâr keremeş ber-çîdem

Kes ne-güyed ki be-deryûze-yi ‘ummân reftem

Merci‘-i “în” bu kaçîde-yi garrâdır. Bu cevâhir-i guftârı ol zâtın keremi nişârından ve baḥşîş ü îşârından ber-çîde eyledim kimesne söylemesün ki ve zann eylesesün-ki ‘arz-ı ihtiyâc ile ‘ummâna varup andan deryûze eyledim kerem-i memdûḥı keşretde ‘ummâna gâlib da‘vâ eder. “Kes ne-güyed” şîğa-i nehy-i gâ’ibdir ki şîğa-i mużârî‘ ile müştrekdir farkı “güyed” ve “ne-güyed”dir.

دادم این قافله را سرمه ز خاک در او
نبری ظن که بتاراج صفاهان رفتم

¹¹⁶¹ kendümden : kendinden H.

¹¹⁶² pey-der-pey : pey-der H.

¹¹⁶³ hâlât -T.

¹¹⁶⁴ olurum : olur T.

64. Dādem īn kāfile-rā surme-yi hāk-i der-i ū

Ne-berī¹¹⁶⁵ zan ki be-tārāc-i Şafāhān¹¹⁶⁶ refteṁ

İn kāfile bi-ḥasbi't-tertib ve'n-nizām kāşideden kināyedir. Bu kāfile-yi kelāma sürme-yi zineti ve tūtiyā-yı rütbeti ol vücūd-ı cūd-ı simātūñ hāk-i derinden vërdim zann eyleme ki İşfahān tārācına ve yağmasına gidüp andan ḥāşıl eyledim. Ya' nī ḥüsn-i terbiyetleri ve eşer-i iltifātları ile taḥşil-i liyākat ëdüp tezyīn-i maḳāl ve ārāyiş-i kıl ü ḳāle ḳudret buldum hāk-i āsitān memdūḫı cilā-baḫş-ı dide-yi [H, 126-b] ümmid-vārān olmağla sürme-yi Şafāhān'a mu' ādil tıutup hem-seng-i terāzū-yı i' tibārdır, diyü da' vā ëder.

زان نفس کامدم از بهر ثنا در بزمت
وز قبول خردت غیرت سبحان رفتم

65. Z'ān nefes k'āmedem ez-behr-i şenā der-bezmet

V'ez-ḳabūl-i ḫiredet ḡayret-i Şahbān refteṁ

Ol nefesden ve ol vaḳtdan berü ki şenā ve sitāyiş ecilinden senūñ bezm-i süreyyā-nizāmıñna geldim ve seniñ 'aḳl-ı mū-şikāfıññ ḳabūl [T, 146-a] u taḥşininden ḡayret-i Şahbān-ı¹¹⁶⁷ Vā'il olduğum ḫalde gitdim. Şahbān fuşāḫā-yı 'Arab'dan bir merd-i suḫāndāndır ki meḫāfil¹¹⁶⁸ u mecālisde bir gün temāmen baş-ı maḳāl eylese lūḡat-i 'Arab'a kemāliyle intisābı olduğı ḫasebiyle bir maẓmūn yüz def'a tekrār¹¹⁶⁹ iḳtizā eylese lūḡat-ı āher ve ta'bir-i diğere ile edā ëdüp elfāzdan bir lafzı bi-'ayniḫi i'āde eylemez idi. Mollā 'Urfi daḫı da' vā ëder ki Mīr Ebū'l-fetḫ'iñ meddāḫı olup eş'ārımı taḥşin ü āferin ile ḳabūl ve terbiyet buyurduklarından içün şevḳım dü-bālā ve zihni ḫab'ıma ḳuvvet-i tām gelmekle sūḫan-gūluḳda Şahbān'a ḡālib oldum ve feşāḫat u belāḡatda bī-hem-tālīḳ mertebesine yol buldum. Bu beyt ile daḫı Mīr Ebū'l-fetḫ'iñ cemī'-i ma'ārif ve heme-yi 'ulūmda yed-i tūlāsı olduğına işāret ëder ki ben bu dereceyi seniñ terbiyetiñ ile iḫrāz eyledim, dëmekdir.

¹¹⁶⁵ Ne-berī : Tiri H.

¹¹⁶⁶ Şafāhān : Şafā-sān H. [Bu kelimenin aslı Urfi Divanı'nda "sipāhān"dır.]

¹¹⁶⁷ Der-kenar: Şahbān siniñ fetḫi ve ḫāniñ sūḳūniyla Vā'il'den bir kimesneniñ ismidir ki feşāḫatla meşhūrdur. Vā'il elifden şoıra hemze ile bir ḳabileniñ ismidür kezā fi-Tercemānū'l-Luḡat [Luḡat -H].

¹¹⁶⁸ meḫāfil : meḫālif H.

¹¹⁶⁹ tekrār : tekerrür H.

بسکه عیسی نفسان بوسه براهم دادند
هر قدم بر سر صد چشمه حیوان رفتم

66. Bes-ki ʿĪsā- nefesān buse be-rāhem dādend

Her qadem ber-ser-i şad çeşme-yi hayvān refتم

ʿĪsā- nefes olan şuʿarā-yı āfāk ol-қadar benim yoluma buse vėrdiler ve piş-i rāhımda yer öpdiler ki her qadem atduqça yüz āb-ı hayāt çeşmesi üzre gitdüm ʿĪsā- nefesler ki kelām-ı rūḥ-efzā ile cān-baḥş-ı müsteʿmāndır. Anlarıñ öpdükleri yerlerdeki naşş-ı leb şüretde bir çeşme-yi āb-ı hayātdur. Murād-ı Mollā ʿUrfī budur ki¹¹⁷⁰ yer öpdüklerin beyān degüldür. Belki keşret ü vefretini iʿlāndır.

بال اندیشه ز پرواز شکستم صد بار
نبری ظن که بعرش سخن آسان رفتم

67. [H, 127-a] Bāl-i endiše zi-pervāz şikestem şad bār

Ne-berī zan ki be-ʿarş-i suḥen āsān refتم

Endiše vü fikr murgınıñ qanadını keşret-i pervāzdan için yüz kez şikest eyledim. Ey muḥātab zann u gümān eyleme ki menzile-yi ʿarşda olan mertebe-yi ʿāliyye-yi süḥana āsān u suhütle gitdim, öyle degüldür. Eger-çi zirve-yi [T, 146-b] kūh-sār-ı bülend-қulle-yi süḥana ʿurūc eyledim. Lākin sellem-i saʿy u kūşışden pāy-ı қudretim niçe kerre şikest olup ḥadden birün ve қıyāsdan efvn zahmet ü meşaqқatler çekdim. **Şābit**: “Neler çeker güzelim nerdbān-ı ʿışkıñda / Çıkınca қaşr-ı vişāle qadem qadem ʿāşıq”.

السلام ای ملک النظم برون داد ز خاک
چون بارامکه ناظم شروان رفتم

68. Esʿselām ey meliküʿn-naẓm birün dād zi-ḥāk

Çun be-ārāmgeh-i Nāẓim-i Şirvān refتم

¹¹⁷⁰ budur ki -H.

Es-selām ey nazm memleketiniñ pādişāhi şadāsını kabrden taşra vèrdi. Nāzım-ı Şirvān olup Ḥassān-ı ‘Acem ‘unvāniyla kitābe-yi iştihāri mevsūm ve nice zamānları melikū’ş-şu‘arā-yı iqlīm-i şāh ḥaḳān olan Ḥakanī-i üstādiñ ārām-gāhına ve ser-i kabrine bi-ṭariḳi’z-ziyāret gitdügüm vaḳtde ya‘nī kendüsi melikū’ş-şu‘arā iken ez-dil ü cān inşāf édüp ol manşıbı baña vèrdi.

داورا دوش بدوش قدر اندر ره عمر
با ثنای تو و نفرین حسودان رفتم

69. Dāverā dūş be-dūş-i ḳader ender reh-i ‘umr
Bā-şenā-yi tu vu nefrīn-i ḥasūdān refتم

Ey ḥākim-i ḥikmet-fermā ḳadr-ı Subḥānī ve ḳaza-yı Yezdānī ile yan yana ve ‘inān-ber-‘inān ‘ömr yolında ve āvān-ı ḥayātında bi’l-cümle senüñ sitāyişüñ ve ḥasūdlarınıñ bed-du‘āsıyla gitdim. Ya‘nī müddet-i ‘ömrümde senüñ sitāyişiñi ve ḥasūdlarınıñ zemm ü ḳadḥını lisānımdan dūr eylemedim ve bu ḥizmetde taḳdīr-i İlāhī muvafaḳat édüp ma‘an edā-yı ḥizmet eyledik, diyü nāzım izḥār-ı bendegī ve ‘ubūdiyyet eder.

راه نفرین حسودان تو رفتم لیکن
این نیرزد که بگویم به چه عنوان رفتم

70. Rāh-i nifrīn-i ḥasūdān-i tu refتم līkin
İn neyerzed ki bi-gūyed be-çi ‘unvān refتم¹¹⁷¹

Seniñ ḥasūdlarınıñ ve ḥasmlarınıñ nefrīn ü dūşnāmı yolına gitdim lākin [H, 127-b] taḳrīr ü tafşile lāyıḳ degüldür ki ne ‘unvān u ne şān ile gitdim. [T, 147-a] Mollā ‘Urfī ri‘āyet-i ādāb-ı meclis eyledüğinden şöyle dūşnām eyledim ve böyle la‘net eyledim, diyü kelām-ı ḳabīḥi taḳrīr édüp yegān yegān keşīde-yi simṭ-i beyān eylemek şāyeste-yi piş-gāh-ı nezāfet-penāh olmaduğundan naḳle cesāret edemem, dèr.

راه بی حد ثنای تو سپردم وین راه
نیست راهی که تو آن گفت بیابان رفتم

¹¹⁷¹ Bu beyit T nüshasında bulunmamaktadır.

71. Rāh-i bī-ḥadd u ṣenā-yi tu sipurdem v'īn rāh
Nīst rāhi ki tevān guft¹¹⁷² beyābān¹¹⁷³ reftem

Senūñ bī-ḥadd olan ṣenā vü sitāyiş-iñ yolını tutdum ve ol tarīḳ-i vāsi' a kendümi ḥavāle eyledim. Ḥāl bu ki bu yol ol yol degüldür ki pāyānına gitdim ve nihāyetine vāşıl oldum, dēmek mümkin ola. Mollā 'Urfī medḥ u ṣenāda mübālağa murād édüp sen ol kerīmü'l-ḥulḳ ve maḳbūlü'ş-şiyem bir maḥdūm-ı 'ālī-menḳabetsin-ki ben bu ḳadar süḥan-ı sitāyiş-niṣāba ḳādir ve edā-yı ḥaḳḳ-ı ta' bīr-i medḥ u ṣenāda māhir şā'ir-i sāḥir iken şarf-ı ḳuvvet-i sāk-ı kelām édüp¹¹⁷⁴ ve ḥarc-ı tāb u tüvān-ı pāy-ı ihtimām eyledim. Henüz resīde-yi ser-ḥadd-i ḥaḳḳ-ı ta' bīr olamadım ve ser-i vaḳt-i vaşf-ı kemā-hīye yol bulamadım ve ba' de'l-vaḳt bu şāh-rāh-ı medāyiḥ-iñ nihāyetine vāşıl olmaḳ degül vāşıl olurum diyü, da' vā eylemek daḫı mümkin degüldür. Çünki ḥāl böyle oldı ise bī-hüde kelāmı taṭvīl eylemekde taşdı' den ḡayrı nesne yoḳdur dēmekdir.

[9. ḲAŞİDE]

Ḳaşıde der-sitāyiş-i pādişāh-ı Hind Ekber Şāh ve Şāh-zāde Selīm bin Ekber Şāh

صبح عید که در تکیه کاه ناز و نعیم
کدا کلاه نمد کج نهاد و شه دیهیم

[Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün]

1. Şabāḥ-i 'ıyd ki¹¹⁷⁵ der-i tekye-gāh-i nāz u na'ım
Gedā kulāh-i nemed kec nihād u şeh deyhīm

'ıyd-ı fiṭr şabāḥı ki nāz u na'ım cāy-gāhında¹¹⁷⁶ ve bālā-yı şadr-ı sürür [T, 147-b] u şād-mānīde faḳīr keçe külāhını kec ḳodı ve şāh tāc u dibācını egdi. Ya' nī te'şīr-i vaḳt-i şafā ile herkes müte'essir olup şaḡīr ü kebīr ḡanī vü faḳīr ve bernā vü pīr ve [H, 128-a] vażī' u şerīf ḡürūh-ı nev'-i insān ve fırḳa-i enbūh-ı merdümān meşḡul-i kesb-i neşāṭ ve

¹¹⁷² guft : kef T.

¹¹⁷³ "beyābān" kelimesi Urfi Divanı'nda "be-pāyān" olarak geçmektedir.

¹¹⁷⁴ édüp : eyledim T.

¹¹⁷⁵ Ensari: c. 2, s. 258

ki -T.

¹¹⁷⁶ cāy-gāhında : tekye-gāh H.

müstağrıq-ı lücce-yi inbisât oldı. Mollâ ‘Urfî âteş-i ‘ışq-ı şâh-zâde Selîm’e üftâde olup ol harâret-i derûn ile nâ’il-i zülâl-i vişâl olmağ ârzûsı müteķâzî olduğundan ‘âzim-i ķalem-rev-i Hind olduğda eşnâ-yı râhda iķtizâ-yı vaķt ile bu ķaşîde-yi ‘ıydiyyeyi nigâşte-yi şahîfe-yi inşâd êdüp ve mevsiminde ‘arz olunmağ hâlet-i müstaşseneden olmağla eşnâ-yı râhda tevaķķuflar êderek selḥ-i ramazânda pâ-nihâde-yi taḥt-gâh-ı Hind olup ḥuzûr-ı Ekber Şâh’a ğurre-yi şevvâlde fâyiz-i duḥûl ve bu şi‘r-i dil-ârâyı âvîze-yi tâķ-ı ‘arz u inhâ eyledükde mazḥâr-ı taḥsîn-i pâdişâhî olup ḥidmet-i mihmân-dârî ve misâfir-nevâzî¹¹⁷⁷-i ṭaraf-ı şâh-zâde Selîm’e ḥavâle olunup ‘Urfî-i nâ-murâd bu cihetle bâ‘iş-ı irtikâb-ı meşakķat-seferi olan maķşûd u maṭlûbına nâ’il olup şâh-zâde ile niçe zamân evķât-güzâr olmışdur.

نشاط طبع بحدی که نشنود دانا
بجز ترانه قوال و ترهات ندیم

2. Neşât-i ṭab‘ be-ḥaddî ki ne-ş’neved dâna

Be-cuz terâne-yi ķavvâl u turrehât-i nedîm

Cemî‘ ṭab‘ in¹¹⁷⁸ neşât u sürûrî ve cümle nihâd u meşâribiñ¹¹⁷⁹ cûş-ı ḥubûrî bir mertebedeki dâna ķavvâliñ terâne vü nağmesinden ğayrı nedîm-i bezle-senciñ türrehât-ı ḥande-fermâsından mâ-‘adâyı işitmez. Ya‘nî muķtezâ-yı ṭab‘-ı meyyâl ile dâna ki ḥadd-i zâtında ‘âlim ü ‘âmil ve nişâb-ı naķdîne-yi zühd ü taķvâya vâşil iken sâmi‘asını şer‘an ḥarâm olan [T, 148-a] terâne ve türrehâtıdan ve mâ-lâ-ya‘niden ğayrı cânibe¹¹⁸⁰ ḥavâle eylemez ve bi’ṭ-ṭab‘ nağamât sâz ve söze mâ’il olur. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî devlet-i Ekber Şâh’da ‘âlem-i cidâlden maşûn olmağla herkes müstağrıq-ı deryâ-yı âsâyiş ve cemî‘-i nâs heme-yi ṭabâyi‘ râḥat-yâb-ı zevķ [H, 128-b] ğüşâyişdir, demekdir.

بساط مجلس دهر آنچنان نشاط آموز
که دست را سماع آستین دهد تعلیم

¹¹⁷⁷ nevâzî : nûrânî T.

¹¹⁷⁸ ṭab‘ in : ṭab‘ T.

¹¹⁷⁹ meşâribiñ : meşârik T.

¹¹⁸⁰ cânibe : cânibine T.

3. Bisât¹¹⁸¹-i meclis-i dehr ân-çunân neşât-âmûz

Ki dest-râ be-semâ^c âstîn dehed ta^c lîm

Zamâne¹¹⁸² meclisiniñ bisâtı ki edîm-i firâşide-yi zemîndür, ol-kaçar neşât öğredici ve inbisât ta^c lîm êdicedür ki ele semâ^c ile¹¹⁸³ yek ta^c lîm vèrür. Ya^c nî âşâr-ı neşât ile ekvân-ı şaḥîfesi ol mertebe naḡş-pezîr-i cünbiş ü ḥareketdir ki şüretâ âstîniñ ḥareketi cünbiş-i deste vâ-beste iken şimdi dest-efşân-ı semâ^c olmağı ele âstîn öğrededir, sâ'ir vaḡtde taḥrîke muḡtâc olanlar el'âne kendüleri âḥeri taḥrik ü teşvîḡ êdüp meydân-ı şafâda raḡşân êderler.

بر از معانقه نازکان بلمس شجاع
لب از مصافحه شاهدان ببوسه کریم

4. Ber ez-mu^c ânaḡa-i nâzikân be-lems şucâ^c

Leb ez-muşâfaḡa-i şâhidân be-büse kerîm

Ber bâ'-i muvaḡḡede-yi taḡtâniyye ve râ'-i mühmelenin sükûniyla sîne ma^c nâsınadır. Nâzikân nûn-ı muvaḡḡede-yi fevḡâniyye ile nâzikiñ cem^c idir ki dilberân-ı sîmîn-endâm ve maḡbûb-ı serv-ḡirâm murâddır. “Be-lems” ve “be-büse”deki bâ' şîlâdır. Ya^c nî edât-ı mef'ûlün bihdür. Sîne-yi 'uşşâḡ nâzikleriñ mu'âniḡa ve hem-âḡûş olmasından nâşî bî-tekellûf yapışmaḡa şucâ^c u cesûr ve leb-i müştâḡân maḡbûblarıñ muşâfaḡasından büse ile kerîmdir. Ya^c nî sîneler dilberânıñ bî-muḡâbâ 'uşşâḡla mu'âneḡa ve ḡucaḡlaşmaḡa raḡbetlerinden nâşî 'uşşâḡ ḡuvvet-i lâmise ile vücûd-ı maḡbûbda ne ḡüne taşarruf [T, 148-b] murâd êderler ise icrâ êderler. Sâ'ir zamânda çehre-yi maḡbûbâna ḡavâle-yi nigâḡ êtmeḡe cesâret êdemezler¹¹⁸⁴ iken şimdi bî-tekellûf dest-dırâz olup der-âḡûş êderler. Leb daḡı maḡbûblarıñ muşâfaḡaya kemâl-i ḡvâḡişleri olduḡından büse ile tâ-be-key [H, 129-a] mûkerrem ü kâm-revâdır kerîm, mûkerrem ma^c nâsınadır. Ya^c nî fa^c il be-ma^c nâ-ı mef'ûldür. Evvel-i beytdeki ber bâ'-i 'Acemî ile olmaḡ üzere ve tâzegân tâ vü zâdan şoñra zamîr ile ba^c zı nüşḡada görilmişdir. Lâkin ḡaḡâ-yı fâḡişdir, i'tibâr olunmaya. Murâd-ı Mollâ 'Urfî zamânede bir inbisât ve bir mertebe-yi neşât vardur ki

¹¹⁸¹ Bisât : Bişât H.

¹¹⁸² zamâne : zamân T.

¹¹⁸³ semâ^c ile : semâ^c la T.

¹¹⁸⁴ êdemezler : êdemez T.

ṭabāyi‘-i maḥbūb-ı ğazūba¹¹⁸⁵ daḥı te’şīr edüp ‘uşşāka ‘atf-ı nigāh-ı i‘tibār eylemek mezheblerinde küfr maḳūlesi iken şimdi kendüleri ṭālib-i vişāl olup ‘uşşāka teklif-i buse ederler, demekdir.

نواى مرثية صوم و شاديانه عيد
كشاد از اثر انبساط كوش صميم

5. Nevā-yi merşiyeye¹¹⁸⁶-yi şavm u şādiyāne-yi ‘īd

Guşād ez-eşer-i inbisāt gūş-i şamīm

Şavmıñ mertebesiniñ nevā vü nağmesi ve ‘ıydıñ terāne-yi āheng-i şādiyānesi eşer-i inbisātdan {ve te’şīr-i neşātdan} sağır olanlarıñ kulağını açdı ve işidici eyledi. Merşiyeye mevti haqqında olan ğazā-yı riḳkat-encāmdan ‘ibāretdir ve şādiyāne-yi tehniyye maḳāmında müsta‘mel olur. Ya‘nī eyyām-ı māh-ı şıyām gūzār eyledi, diyü zuhūr eden şadā-yı efsūsuñ ve ḳudūm-ı ‘ıyd-ı sa‘īd ile ‘ārıza-ı zarūriyyeden olan ğulgule-yi meserret-i me’nūsuñ şiddet ü zūrından ḥicāb-ı ḥarem-ḥāne-yi sāmī‘a olan perde-yi şamim deride oldı. Eşer-i inbisātdan ta‘biri sağır kendüsine ḥayrlu ve fā’idelü olan kelām-ı beşāret-encāmı [T, 149-a] işidir ḍarb-ı meşeline münāsib vāki‘ olmuşdur.

بخوان مانده شد دست اشتها مطلق
بكام معده عداوت فزود طبع لنيم

6. Be-ḥvān-i mā’ide şud dest-i iştiḥā muṭlaḳ

Be-kām-i mi‘de ‘adāvet fuzūd ṭab‘-ı le’im

Ni‘met sofrasına iştiḥā eli muṭlaḳ ve cemī‘-i nāsda olan ḳuvvet-i iştiḥā kemālinde olmağla mi‘de-merdāna ṭab‘-ı le’im ‘adāvetini ziyāde eyledi. Ya‘nī ḥvān-ı bī-dirig-ı İlähī mebzul ve vesvese-yi imtilā ve şā’ibe-yi zarar-ı tuḥme bi’l-külliyeye mündafi‘dir ve ṭab‘-ı le’im ki kendü mi‘desine idḥāl-i ta‘ām itmemege ‘āzim ve ḳillet-i [H, 129-b] maşārife ez-dil ü cān cāzim iken şimdi murād mi‘desine ‘adāvet artırıcıdır ki ḥadden ziyāde ekl ü şurba mā’il zarar-ı imtilādan aşlā teres-nāk degüldür. Bu beyt ile Mollā

¹¹⁸⁵ ğazūba : ğazūya H.

¹¹⁸⁶ merşiyeye : mertebe H.

‘Urfi āvān-ı salṭanat-ı Ekber Şāh’ıñ kaḥṭ u ğalādan maşūn olup cümle eşyādaki rehā ve bolluğı ve herkesde¹¹⁸⁷ ğınānın zuhūrını ve ḥalkıñ rāhatını beyān murād eder ve murād-ı mi‘de-yi le’im ve mümsik-i kılllet-i ekldir ki maşrafı ve ḥarcı āsāndır. ‘Adāveti keşret-i ḥurşiddir ki mūcib-i ḥarc-ı vāfire ve maşraf-ı mütেকāşiredir.

بچشم وهم ز نقش شکفته رویی دهر
نمود صورت امید داشت چهره بیم

7. Be-çeşm-i vehm zi-naḳş-i şikufte-rūyī-i dehr

Numūd şūret-i ummīd dāşt çehre-yi bīm¹¹⁸⁸

Şüküfte-rūyī güşādegī-i çehre, “nümūd” maşdar-ı muraḥḥamdır ve şūrete muzāfdır. “Nümūden-i şūret” ümmīz ma‘nāsındır. Ḥāşıl-ı ma‘nā zann u gümān gözinde dehrin şüküfte-rūluğı naḳşından ve eşer-i inbisātından ḥavf çehresi ümmīd şūretiniñ görinişini tutdı çehre-yi bīm ü ḥavf ki bi-ḥasbi’z-zann zışt ü turşdur ve şūret-i ümmīz ve recā ki münbasıṭ ve ḥandāndır ve illā ne zamānede bir nümāyiş ve dehrde [T, 149-b] bir güşāyiş vardır ki mezāyā-yı ḥayālde çehre-yi ḥavf ümmīd şūretinde cilve-gerdir ve cemī‘-i ‘ālem şifāt-ı cemāliyye-yi Ḥaḳḳ’ıñ müstağraḳ ve mażhar-ı tāmı olmağla şīğa-i ḳabzdan ma‘nā-yı inbisāt rū-nümā olmadadır. Fi’l-ḥaḳīḳa maḥalliñ ḥāle te’şiri inkār olunmaz. Ba‘zı nüşhada naḳş yerine feyz vāḳi‘dür. Lākin şūret münāsebetiyle naḳş ercaḥdır.

جهان چنین خوش و من خوشتر از جهان بوئاق
نشسته با خرد اندر تعلم و تعلیم

8. Cihān çunin¹¹⁸⁹ ḥoş u men ḥoş-ter ez-cihān be-vişāḳ

Nişeste bā-ḥired ender ta‘allum u ta‘līm

Vişāḳ vāviñ kesriyle zebān-ı Fāriside ḥāne ma‘nāsında müsta‘meldir. Kār-ḥāne-yi ‘ālem zikri sebaḳ eden evşāf-ı maḳbūle ile muttaşif ve müzeyyen [H, 130-a] ü ḥoş ve

¹¹⁸⁷ ve herkesde -T.

¹¹⁸⁸ bīm : yem H.

¹¹⁸⁹ çunin : cenin H.

ben ise cihāndan hoş-ter ve aḥvāl-i ka'inātdan daḥi ziyāde müntazam olduğum ḥâlde vişâḳda ve cāy-ı şafāda murabba'-nişin-i şadr-ı rāḥat olup 'aql ile ta'allüm ü ta'lîmdeyim. Ya'nî iktizā-yı neşāt-ı vaḳt ile gec-küleḥ ser-germ-i bezm-i şafā olup kendü kuvvet-i 'aqliyyem ile mübāḥase-yi ders-i nezāket ve müzākere-yi ḳā'ide-yi zarāfet edüp mütelezziz olur iken ki:

که ناکهان ز درم در رسید مزده دهی
چنانکه از چمن طالع بمغز شمیم

9. Ki nāgehān zi-derem der-resīd mujde-dihī

Çunān-ki ez-çemen-i ṭālī' em be-mağz-i şemīm

Bağteten ve def'aten ḳapumdan içerü bir müjde vërici erişdi. Çemen-i ṭālī'imden ve gülşen-i baḥtımdan mağz u dimāğıma şemīm erişdügi gibi ya'nî bir berīd-i meserret-nüvīd dāḥil-i bezm-i üns-ā-ünsüm oldı-ki važ'-ı ser-şīşe-yi beşāret eyledügi şüküfe-yi gül-büyın rāyiḥa-i cān-fezāsı ḳubbe-yi dimāğımı¹¹⁹⁰ temām ālüde-yi şemīm-i meserret eyledi beyāz-ı şaḥiḥ¹¹⁹¹

چه گفت گفت که ای مخزن جواهر قدس
چه گفت گفت که ای مطلب بهشت نعیم

10. [T, 150-a] Çi guft guft ki¹¹⁹² ey maḥzen-i cevāhir-i ḳuds

Çi guft guft ki¹¹⁹³ ey maṭlab-i behişt-i na'im

Ne söyledi öyle söyledi ki ey ḳuds cevāhiriniñ maḥzeni ve ey lü'lü'-i esrār-ı ma'aniniñ deryāsı dëdi. Ne dëdi, dëdi-ki ey cennet-i na'imiñ maṭlabı ve ey tevḳir-i ikrāmuñ maḳşūd u müdde'āsı dëdi. Murād-ı Mollā 'Urfī kendü zāt-ı ma'ārif-şifātınıñ vācibü'l-ikrām ve lāzımü'l-iḥtirām olduğımı beyāndır.

¹¹⁹⁰ dimāğımı : dimāğı T.

¹¹⁹¹ beyāz-ı şaḥiḥ -H.

¹¹⁹² ki -T, -H.

¹¹⁹³ ki -T.

بیا که از کهرت یاد می کند دریا
بیا که تشنه لبّت را طلب کند تسنیم

11. Biyā ki ez-guheret yād mī-kuned deryā

Biyā ki teşne lebet-rā ṭaleb kuned tesnīm

Gel ki seniñ güher-i zātından deryā tezekkür eder. Ya‘nī Ekber Şāh ki deryā-yı luṭf u kerem ve muḥīṭ-i ğāyet ü himemdir. Seniñ zāt-ı sūtūde-simātıñı yād édüp ṭaleb-kār-ı kudūmuñdur. Gel ki seniñ ḥarāret-i ‘aṭeş ile çāk çāk olan leb-i efsürdegī cūy-ı tesnīm ṭaleb eder. Ya‘nī şāh-zāde Selīm ki ser-çeşme-yi [H, 130-b] zülāl-i menḳabet ve menba‘-ı āb-ı ḥayāt-ı ‘ināyetdir. Seni ğarḳa-i selsebīl-i ikrām etmek için muntazır-ı vürüduñdur¹¹⁹⁴. Teşne tesnimiñ şıfatı ve ḥālī olup “lebet rā” mef‘ül olmak daḥı cā’izdir ve¹¹⁹⁵ ma‘nā böyle olur ki şāh-zāde teşne vü ‘aṭşān olduğı ḥālde seniñ lebüñi ṭaleb eder ve saña kemāl-i ihtiyācı ve żarūreti vardır, demek olur. Bu ma‘nāda zāt-ı ‘Urfi’ye evvelki ma‘nādan ziyāde sitāyiş vardır. “Yād mī-kuned deryā” beyt-i evveliñ mışra‘-ı evvelindeki maḥzen¹¹⁹⁶-i cevāhir-i ḳuds münāsebetiyle zıkr olunup tesnīm-i maṭlab-ı behişt-i na‘īm mülāyemetiyle ihtiyār olunmuşdur. Fi’l-ḥaḳīḳa cevāhir-i ḳudse deryā ṭālib ve maṭlab-ı [T, 150-b] behişt-i na‘ime tesnīm ez-dil ü cān raġib olmasında evleviyyet āşikārādır. Ya‘nī maṭlab-ı behişt olan be-her-ḥāl maṭlab-ı cūy-ı tesnīm olur.

زلال چشمه امید نقد اکبر شاه
طراز دولت جاوید شاهزاده سلیم

12. Zülāl-i çeşme-yi ummīd-i naḳd-i Ekber Şāh

Ṭırāz-i devlet-i cāvīd-i şāh-zāde Selīm

Naḳd¹¹⁹⁷ urundılanmış ve muḥtār u güzīde ma‘nāsınadır. Ümmīdiñ şıfatıdır. Güzīde olan¹¹⁹⁸ ümmīd ve maḳbūl olan âmāl çeşmesiniñ zülālī ve āb-ı ḥoş-güvārı Ekber Şāh’dır. Cāvīd ü ebedī devletiñ zīneti şāh-zāde-yi civān-baḥt Selīm-i kām-rāndır. Zülāl-i çeşme-yi ümmīd beyt-i evveldeki deryāyı ve ṭırāz-ı devlet-i cāvīd-i tesnīmini beyāndır.

¹¹⁹⁴ vürüduñdur : derd u keder H.

¹¹⁹⁵ ve -H.

¹¹⁹⁶ maḥzen : faḥrda T.

¹¹⁹⁷ Naḳd : ne-ḳadar T.

¹¹⁹⁸ olan -T.

ازین پیام دلم شد شکفته و شاداب
چنانکه باغ ز شبنم چنانکه گل ز نسیم

13. Ez-în peyâm dilem şud şikufte vu şādāb

Çunān-ki bāğ zi-şebnem çunān-ki gul zi-nesīm

Bu haber-i ferruḥ-eşerden gönülüm açıldı ve güşāyiş buldı. Ezhār-ı bāğ şeb-nemden ve gül-i nesīmden şüküfte ve şād-āb olup sīrāb u ʔarāvet-yāb olduğı gibi

بره فتادم و کشتم چنان شتاب زده
که دست اهل کرم در نثار کوهر و نسیم

14. Be-reh¹¹⁹⁹ fitādem u geştem çunān şitāb-zede

Ki dest-i ehl-i kerem der-niṣār-i gevher u sīm

Bu peygām-ı meserret-nizāmdan der-^ç aḳab taḫşil-i cünbiş édüp yola düşdüm ve ancılayın şitāb-zede ve sür^ç at-nümā oldum-ki ehl-i keremiñ dest-i seḫā-peyvesti gevher [H, 131-a] ü sīmi ve zer ü diremi iṣār u niṣār vaḳtinde ne gūne ^ç acele ve tiz tiz hareket eder ise fi'l-ḫaḳiḳa her ne-ḳadar nādir ise daḫı ba^ç zı şāhib-i cūd u kerimü'l-ḫulḳ zāt-ı şerif vaḳt-i ^ç aṭāda¹²⁰⁰ muntazır-ı iḫsān olan kimesneye iḳtizā-yı tevaḳḳuf édüp rāyiḫa-i şıḳlet-istişmāmı ile dimāğına ḫalel teṭarruḳ eylemesün mülāḫazasıyla def^ç -i muğalaṭa-i girān-bār-ı imtinān içün [T, 151-a] bezl-i diremde çābük-dest olup taḳāzā-yı ṭab^ç -ı cevād ile tiz tiz hareket ve izḫār-ı sür^ç at eyledügi müşāhede olınmıṣdır.

چو روزگار رسیدم بدرکھی که کند
زمانه طوف حریمش بدیده تعظیم

15. Çu rüzgār resīdem be-dergehī ki kuned

Zemāne ṭavf-i ḫarīmeş be-dīde-yi ta^ç zīm

Rüzgār fi'l-aşl zebān-ı Fārisi'de zamān ma^ç nāsınadır lākin bu maḫallde bād murāddur ve mısra-ı^ç şānideki zamāne ile şan^ç at-ı terādūf ḳaşd olınmıṣdır. Rüzgār-ı berḳ-reftār

¹¹⁹⁹ Be-reh : reh T.

¹²⁰⁰ ^ç aṭāda : ^ç uṭārid T.

gibi kemāl-i sür^ç at ile bir der-gāha erişdim ve bir bār-gāha erişdim ki zamāne ol bār-gāhıñ tavfını¹²⁰¹ dide-yi ta^çzīm ve çeşm-i tekrīm ile éder. Ya^çnī gāyet şerefinden pīrāmün-gerd olan pergār gibi ayağıyla inmeyüp yüzi ve gözi üzere sürünerek tavāf éder.

رسیدن من و اقبال آن همایون فال
چنان فتاد موافق در آن خجسته حریم
که کرادب نکشیدی عنان من قدمش
ببوسه گاه نمیگرد بر لبم تقدیم

16. Resīden-i men u iqbāl-i ān humāyūn-fāl

Çunān fitād muvāfiq der-ān huçeste harīm

17. Ki ger edeb¹²⁰² ne-keşīdī ^çinān-i men kademēş

Be-būse gāh nemī-kerd ber-lebem taqđīm

“Resīden” “men” lafzına muzāfdur vāv ma^ç a mā’nāsınadır. Humāyūn-fāl vaşf-ı terkībī aqşāmındandır. Bahtī kuvvetlü ve t̄ālī^ç i meymūn demekdir ki ger edebdeki¹²⁰³ muvāfaqatı beyāndır. “Ne-keşīdi ve nemī-kerd” her iki daḡı istifhām-ı taqrīrilerdir. Hāşıl-ı ma^ç nā benim hużūr-ı şerīflerine daḡıl olmam ile ol humāyūn-fāl ve huçeste t̄ālī^ç iñ baña olan iqbāl ü raḡbeti ol mübārek harīmde ve bezm-i vācibü’t-tekrīmde [H, 131-b] ol kadar muvāfiq u muṭābıq düşdi-ki ya^çnī tarafeynde olan iştıyāk-ı tām ve intizār-ı mā-lā-keḷām bir mertebe nişābında vāqī^ç oldı-ki eger edeb benim ^çinān-ı sür^ç atımı ve zimām-ı cesāretimi çekmeyeydi ol pādīşāh-ı seyyāre-sipāh [T, 151-b] vaqıt-ı būsede kademini benim lebimiñ üzerine taqđīm eylemez idi. Ya^çnī ben ḡāk-pāyların taqbīl étmekde mürā^ç at-ı edeb şartıyla hareket ideyim ḡayāliyle kadem-cünbān-ı te’ennī iken henüz ben lebimi pāylarına sūde étmezden evvel kendüleri ayakların benden evvel uzadup lebim üzre kodılar bu hareket ve ^çaceleden ma^ç lūm oldı-ki ben her ne kadar duḡūl-ı hużūrlarına şitāb-zede isem anlaruñ daḡı bu faḡīre ol mertebe intizār u iqbālleri

¹²⁰¹ tavfını : tavkıını T.

¹²⁰² ger edeb : gird-āb T.

¹²⁰³ ger edebdeki : gird-ābdaki T.

var imiş, diyü kendü hakkında Şâh Ekber’iñ kemâl-i rağbeti ve intizârı olduğın beyândır.

مرا چو دوش بدوش ادب بدید استاد
بلطف خاص بدل کرد التفات عمیم

18. Merâ çu dūş-be-dūş-i edeb bi-dîd üstâd

Be-luṭf-i ḥāş bedel kerd iltifât-i ‘amîm

“Üstâd” “istâden”den fi‘l-i mâzîdir. Turturdı ve tevķif eyledi demekdir. Pâdişâh-ı şâhib-intibâh beni edeb ile muḳârin ü müsâvî yâḥud hem-sâye vü hem-pâye gördi ve gevher-i zât-ı sükûnet-şifâtıma pesend ü taḥsîn édüp maḳâm-ı iltifâtı ve maḥall-i ‘inâyetde¹²⁰⁴ vaḳfe-gîr olmamı ve direngimi emr eyledi ve iltifât-ı şâmilesini ki ‘âmmeye mebzûl {dur} luṭf-ı ḥāşsa ve kerem-i maḥşûşaya ki bu faḳiredir bedel eyledi. Ya‘nî ol âvân-ı feraḥ-iḳtirânda¹²⁰⁵ beni¹²⁰⁶ istâde-yi maḥall-i ḥıṭâb édüp ancak benimle meşḡul olup ḥüsn-i iltifâtını baña maḳşûr étmekle guft ü şinîdini baña ḥaşr eyledi demekdir.

رموز کرنش و تسلیم را ادا کردم
بدأب مردم دانا نه بذله سنج ندیم

19. Rumûz-i kurniş u teslim-râ edâ kerdem

Be-de’b-i merdum-i dâna ne bezle-senc-i nedîm

Rumûz-ı kurniş ve âdâb-ı pesendide cünbişi ve ḳâ‘ide-yi teslîmi edâ eyledim ve yerine getürdüm. Merdum-ı dâna ve şahş-ı edeb-pîrânîñ de’b ü üslûbıyla [T, 152-a] bezle-senc olan nedîmiñ ve ḥalṭ-ı kelâm ile mużḥik olan muşâḥib-i le’îmiñ da’bıyla¹²⁰⁷ ve ḥareket-i nâ-maḳbûlesiyle [H, 132-a] degül ya‘nî şâhib-i i‘tibâr ve mâlik-i gevher-vaḳâr olan ‘ulemâ gibi şenâ-ḥvân u medâyiḥ-nişâr oldum. Yoḥsa ba‘zı şahş-ı şu‘bede-yicrâ ve merd-i ḥoḳḳa-bâz-ı ḥande-fermâ gibi ḥareket eylemedim.

¹²⁰⁴ ‘inâyetde : ḡâyetde H.

¹²⁰⁵ iḳtirânda : iftirânda H.

¹²⁰⁶ beni -T.

¹²⁰⁷ da’bıyla : âdâbıyla T.

چه کویمت که بکامم چه مایه لذت داد
کزیده نوپر کرنش نمکچش تسلیم

20. Çi gūyemet ki be-kāmem çi māye lezzet dād

Güzide nev-ber-i kurniṣ¹²⁰⁸ nemek-çeş-i teslīm¹²⁰⁹

Saṅa ne söyleyim ki benim dimāğıma¹²¹⁰ ne gūne māye-baḥş-ı lezzet ve ne vechle çāşnī-senc-i ḥalāvet oldı kurniṣūñ nev-ber-i güzidesi ve teslīmīñ nemek-çeşligi ya‘nī zemīn-būs-ı ta‘zīm olduğumdan ve ser-i teslīm-i nihāde¹²¹¹-yi piş-gāh-ı tekrīm eyledüğümden baña bir zevk u lezzet ḥāşıl oldı-ki ta‘bīr ü taḫrīrden¹²¹² min külli‘l-vücūh ‘āciṣ u fūrū-māndeyim. Güzide “dād”uñ fā‘ ilidir nemek-çeş daḫı fā‘ il-i “dād”dır. “Güzide nev-ber”iñ “kurniṣ”e izāfeti müşebbehun bihiñ müşebbehe izāfetidir. Vech-i şebeh ḥalāvetdir. “Nemek-çeş”i teslīmdir. Zārūret-i vezn için yā‘- i maşdariyye ḥazf olunmuşdur. Teslīmden ḥalāvet-gīr olmaḫ dēmekdir.

بگفت و من نشیندم هر آنچه گفتن داشت
که در بیان نکهش کرد بر زبان تقدیم

21. Bi-guft u men ne-şinīdem her ān-çi guften dāşt

Ki der-beyān nigeheş kerd ber-zebān taḫdīm

“Ki der-beyān” mışra‘ı “ne-şinīdem”iñ ‘illetidir. Ol pādīşāh söyledi ḥāl bu ki ben işitmedim. Her ne ḫadar söyledi ise zīrā ol söyledügi kelām-ı nevāziş-nizāmı beyān u taḫrīrde aniñ nigeḫi zebān üzere taḫdīm eyledi. Ya‘nī zebān-ı maḫāl ile henüz taḫrīre şurū‘ eylemedin lisān-ı nezzāresi mübāşir-i beyān oldı. Ḳırṫa-i gūş olan cevāhir-i maḫāldir. Yoḫsa le‘ālī-i ḫurūf-ı nigāḫ degüldür. Ol cihetden söyledüklerine [T, 152-b] yaḫīnim vardır. Lākin ne gūne lafzla olduğı mesmū‘um olmadı. Murād-ı Mollā ‘Urfī keşret-i iltifātı ‘ilāndır ki ‘ayn-ı ‘ināyet ile ol-ḫadar ḫavāle-yi nigāḫ-ı i‘tibār eylediler

¹²⁰⁸ kurniṣ : kez neş T.

¹²⁰⁹ Derkenar: İzāfet ile “çi māye-yi lezzet”dir, zārūret-i vezn için izāfetden isḫāṫ olunmuşdur. Nev-ber nūnuñ kesri ve vāviñ sükūnuyla turfanda yemiş ma‘nāsınadır. Nev-bāve gibi.

¹²¹⁰ dimāğıma : dāğıma T.

¹²¹¹ nihāde : behāde T.

¹²¹² taḫrīrden : taḫrīrinden H.

ki murāheme¹²¹³-yi kirişme-yi i‘tibārdan murādları ankı ikrām u maşūdları ne nev‘ itirām [H, 132-b] düğini fark u temyız demedim. Allāhu a‘lem¹²¹⁴.

لبش چو نوبت خویش از نگاه باز گرفت
فتاد سامعه در موج کوثر و تسنیم

22. Lebeş çu nevbet-i h‘iş ez-nigāh bāz girift

Fitād sāmī‘ a der-mevc-i kevşer¹²¹⁵ u tesnīm

Ol pādīşāhiñ lebi çunki nevbetini nigāh-ı i‘tibār-ı kerem-āşārından girü aldı ve nevbet çunki kendüye degdi ol-adar ābşār-ı cūy-ı iltifāt ve zemzeme-yi mā‘ü’l-hayāt ikrām-ı bī-gāyāt izhār eyledi-ki uvvet-i sāmī‘ a kevşer ü tesnīm ırmağınını mevcine düşdi ve gava-h‘ār-ı lücce-yi şafā olup emvāc-ı sürür u şādmānī başından aşdı.

بخنده گفت که در عذر این کناه بزرگ
که رفته نام تو بیحکم ما بهفت اقلیم

23. Be-ande guft ki der-‘uzr-i in gunāh-i buzurg

Ki refte nām-i tu bī-ukm-i mā be-heft ilīm

ande ve inbisāt ile dēdi-ki bu büyük günāhiñ ‘özrindeki seniñ nāmıñ bizim ukmimiz olmazdan evvel yedi ilīme gitmişdir. “Refte”deki “ki” “günāh-ı büzürg”i beyān içündür. Ya‘nī ‘alā arīi’l-laife buyurdu-ki henüz bizim emr ü fermānımız yedi ilīme cārī olmadan seniñ şöhret-şī‘ārīñ¹²¹⁶ ve velvele-yi nām-ı ma‘ārif-āşārīñ dā‘ire-yi kevn ü mekānı leb-rīz-i şīt u şadā eyledüğü günāhiñ i‘tizārında ve recā-yı ‘afvında Mollā ‘Urfī zımnen derīçe-yi iftiārdan ser-nümā-yı mekābire olur ki henüz Ekber Şāh gibi bir ‘azīmü’l-adr pādīşāhiñ¹²¹⁷ uvvet-i salanatla nāmı āfā-gīr olmazdan evvel benim nām-ı ma‘rifet-nizāmım gūlgūle-endāz-ı ubbe-yi zamān olmuş-ıdı ve şeş-cihet-i ‘ālemde şöhret ü şān bulmuş-ıdı, dēmekdir.

¹²¹³ murāheme : muzāheme T.

¹²¹⁴ Allāhu a‘lem -H.

¹²¹⁵ kevşer : gūş T.

¹²¹⁶ şī‘ārīñ : eş‘ārīñ H.

¹²¹⁷ pādīşāhiñ : pādīşāh T.

همین که رفتی ازین آستان نوشته بیان
کزیده نسخه از واردات طبع سلیم

24. [T, 153-a] Hemîn ki reftî ez-în âstân nuvište beyân¹²¹⁸

Guzîde nushe 'î ez-vâridât¹²¹⁹-i ṭab' -i selîm

“Hemîn”de “hem” ḥarf-i 'atfıdır. “Der¹²²⁰ özr-i in günâh” üzerine ma' tûfdur. İn ism-i işâretidir: “Reftî ez-în âstân”a râci' dir ki günâhı beyândır. Dağı şol günâh 'özrinde ki ol günâh bu âsitândan muḳaddemâ sen gitmiş idüñ ve bizim ḥıdmetimizi¹²²¹ terk edüp sâlik-i diyâr-ı âher olmuş idüñ. Ol günâhıñ isti' fâsiyçün [H, 133-a] yazılmış olduğu ḥâlde ṭab' -ı selîminiñ âşârından ve maḥall u irâdât-ı ilâhî ve mehbiṭ-i feyz-i nâ-mütenâhî olan ḳalb-i nûr-medârınıñ şemere-yi efkârından¹²²² bir nüşâ-i pesendide getür. Ya' nî bir ḳaşıde inşâd eyle ki üstâdâne ola. Mollâ 'Urfî ṭab' -ı selîm ile vaşf eyledüğü kemâl-i üstâdiyyetine işâret içündür. “Reftî ez-în âsitân” ta' bîri iḳtizâ eder ki Mollâ¹²²³ Urfî muḳaddemâ bir def' a dağı diyâr-ı Hind'e gitmiş ve bir müddet anda ikâmet eylemiş ola. Fi'l-ḥaḳîḳa ba' zı ser-güzeşt-i 'Urfî'de ḳalem-rev-i Hind'e 'azîmetini iki def' adır diyü taşriḥ ederler.

ازین سخن سر و دستار من کستان شد
ز بسکه چیدم و بر سر زدم کل تسلیم

25. Ez-în¹²²⁴ suḥen ser-i destâr-i men gulistân şud

Zi-bes-ki çidem u ber ser zedem gul-i teslîm

“Gül ber-ser zed” başına gül ṭaḳdı, demekdir. Bu süḥan-i i' tibâr-medârdan-ki “be-ḥânde guft”dur, benim başım ve destârım gülistân oldu. Gül teslîmi ki fermân-ı ḳazâ-cereyânlarına olan iṭâ' atden¹²²⁵ 'ibâretdir, ol ḳadar devşürdüm ve başıma şoḳdum ki ya' nî her söyledikçe baş üstine diyerek elimi ol-ḳadar başıma ḳodum ki ḥadd ü ḥaşrden

¹²¹⁸ beyân : beyâr H.

¹²¹⁹ Bazı Urfî divanlarında vâridât kelimesi zâdhâ olarak tashih edilmiştir.

¹²²⁰ Der -T.

¹²²¹ ḥıdmetimizi : ḥıdmetimiz T.

¹²²² efkârından : inkârından H.

¹²²³ Mollâ -T.

¹²²⁴ in -T.

¹²²⁵ iṭâ' atden : iṭâ' atimden T.

bîründür ve kıyâsdan efzündür. Ta'zîm ile dest-ber-ser teslîm olduğunu başına gül taqmağa teşbih eyledi. Vech-i şebeh ol vaz'-ı pesendideniñ¹²²⁶ farç-ı sürürü ve keşret-i şafâ vü hubûridur.

چو باز کشتم ازان استان خرد جزوی
نوشته داد که این تحفه کل و تو نسیم

26. [T, 153-b] Çu bâz-geştem ez-ân âstân ħired cuzvî

Nuvişte dād ki ĩn tuħfe-yi gul [u]¹²²⁷ tu nesīm

Īkâ'-ı fermānlarına ħvāhiş ile¹²²⁸ çünkü meskenime gerü döndüm ve ol âsitân-ı felek-nişāndan rucū' eyledim, 'aql bir yazılmış bir cüz' ve taħrîr olunmuş bir varak vèrdi. Bu seniñ tuħfe-yi gülünün nesīmidür, diyü ya'nî bu seniñ şadefçe-yi taḅ'ınıñ perverde-yi āgūş-ı i'tibārıdır, diyü bu dürr-i manzūmı baña 'arz eyledi. Tuħfeniñ güle izāfeti beyāniyyedir. Nesīm ol cümleñiñ haberidir. Fi'l-ħaķiķa mef'ūliyyet şartıyla nesīm haber-i kaşidedir. Zîrâ ĩn tuħfedeki olan "ĩn" bu kaşide-yi ġarrāya [H, 133-b] ve nazm-ı vālāya rāci' dir.

بکیر و زود ببر این قصیده که بود
بشاخ و برک سخن نسخه ریاض نعیم

27. Bi-gîr u zūd bi-ber ĩn kaşide'î ki būd

Be-şāħ u berg-i suħen nusħe-yi riyāz-i na'īm

"Şāħ u berg-i suħan" ħadıṣ-i zūşcūn¹²²⁹ ma'nāsınadır ki niçe şanāyi'-i bedi'iyye ve teşbihāt-ı beyāniyye ile¹²³⁰ ve ihām u tevriye ile gūş-ı müstemi'ine kırta-i muraşşā' olur kelām-ı belāgat-nizāmdur. **Ma'nā-yı beyt:** Dest-i ta'zîm ile bu kaşideyi aħz eyle ve ħuzūr-ı pādişāha 'arz eyle. Zîrâ bu kaşide suħanıñ şāħ u bergiyle cennet-i na'imiñ ve riyāz-ı behiştin nüşha-i evşāfıdır. Ya'nî bu kaşide zînet-i suħan ve zîver-i elfāz ile evşāf-ı cennet-i na'īm ile memlū olmuş bir nüşhadır ki ħuzūr-ı şāħ Ekber'de kırā'at

¹²²⁶ pesendideniñ : pesendindenin T.

¹²²⁷ Ensari: c. 2, s. 261

ve -H, -T.

¹²²⁸ ile -T.

¹²²⁹ zūşcūn : zū-şebħūn T.

¹²³⁰ ile -T.

olınmağa şâyestedir. Riyâz ta‘biri şâh u berg münâsebetiyledir. Nüşâ-i riyâz-ı na‘îm ıtlâk eyledügi neżâret ü tarâvetini beyân içündür.

ز جا شدم كه كدامين قصيده بر خواند
بلهجه كه دهد روح در عظام رميم

28. Zi-câ şudem ki kudâmîn қаşıde ber-ĥ^vāned

Be-lehce ‘î ki dihed rūḥ der-‘izām-i remīm

[T, 154-a] Fā‘il “ber-ĥ^vāned” ĥıreddir. Lehçe üslûb u minvāl ma‘nâsınadır. Mışra‘-ı şânî “zi câ şudem”e ‘illet maḳāmındadır. Ĥıred u ‘aḳluñ bu¹²³¹ guft-u-gūsını gūş édüp yerimden şıçradım ve kelâmına ĥavâle-yi gūş-ı i‘tibâr édüp leb-gezide-yi ta‘accüb oldum-ki bu ĥırediñ oḳuduġı ḳanḳı қаşıdedir. Zîrâ bir üslûb ile ḳırâ‘at éder ki çürümüş üstüĥ^vānlara kemâl-i leţâfetinden rūḥ-baḥş olur ve ‘izām-ı bâliyyeye cān vérür.

من و نمودن بطلان عهدهای قدیم
بذکر منقبت عهد شاهزاده سلیم

29. Men u numūden-i buṭlān-i ‘ahdhā-yi ḳadīm

Be-zıkr-i menḳabet-i ‘ahd-i şāh-zāde Selīm

Maḳūl-i “ĥudāvend”dir¹²³². “Be-zıkr”deki bā “men u nūmūden” cümlesine müte‘allıḳdır. Ĥod bunu oḳur ki ben ve pâdişāhān-ı selefiñ ḳadīm olan ‘ahdlerinüñ buṭlānını göstermek ile bile yüz şāh-zāde Selīm’iñ ‘ahdiniñ menḳabeti ve ĥüsn-i hikāyeti zıkrı ile ya‘nî [H, 134-a] ba‘de’l-yevm zıkr-i menḳabet-i ‘ahd-i şāh-zāde ile pâdişāhān-ı pişiniñ ‘ahdleriniñ¹²³³ buṭlānını işbāt éderim-ki ‘adâlet ile ‘arşa-i zemîn âşâr-ı fitneden pâk olup râḥat-ı nâs böyle gerekdir. Yoḥsa ‘ahd-i ḳadimde memlûküñ ĥüsn-i tedbire şāh-zāde gibi muvaffaḳ olmaduḳlarından ve liyâḳatleri olmaduḳından fülân fesād ve fülân fitne seebebiyle evḳâtların ve ‘ahd ü zamānların ibtāl eylediler ve ḥalka zarûret vérdiler, dêmekden fâriḡ olmam.

¹²³¹ bu : ve T.

¹²³² ĥudāvend : ĥ^vāned T.

¹²³³ ‘ahdleriniñ : ‘ahdleriniñ H.

تولدش بنهاد شریر دهر ان کرد
که با طبیعت آتش نزول ابراهیم

30. Tevelludeş bi-nihād-i şerīr-i dehr ān kerd

Ki bā-ṭabī‘ at āteş-i nuzūl-i İbrāhīm

Şāh-zādeniñ tevellüdi şerīr olan dehriñ ṭab‘ u nihādına İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ḥazretleriniñ mancınıqdan nüzūli ṭabī‘ at-ı nār-ı Nemrūd’a ne eyledi ise ol daḡı anı eyledi. Ya‘nī “yā nāru kūnī berden ve selāmen” el-āyet [T, 154-b] te’şiri ile āteş taḥvili-i ṭabī‘ at eyledügi gibi dehr daḡı taḡyir-i meşreb édüp mazarratı cümleye sārī iken şimdi bi’l-cümle nāsa luṭf u kerem étmek ile me’lūf u meşgūldür. Nüzūl-i İbrāhīm’e taḥvili-i āteşi nisbet sebebine isnād ḡabilindendir.

نهیب هیبت او در مشیمه تقدیر
شکست کوهر گفتار بر زبان کلیم

31. Nehīb-i heybet-i ū der-meşīme-yi taḡdīr

Şikest-i gevher-i guftār ber-zebān-i kelīm

Ol şāh-zādeniñ heybetiniñ ḡavfı ve dehşeti meşīme-yi taḡdīrde iken zebān-ı kelīm üzere söz incüsini şikest eyledi. Bu ta‘birden Mollā ‘Urfi’ye sen heybet-i şāh-zādeyi heybet-i Kelīmu’llāh’a terciḡ eylediñ, diyü nisbet-i küfr ḡaṭā iḡtizā étmek gerek. Zīrā taḡdīre meşimesinde dēmekle murād-ı ‘Urfi henüz dā’ire-yi vücūda ḡadem-nihāde olmayup şahrā-yı ‘ilmü’llāhda iken dēmekdir. Ol ‘ālem ise ‘ālem-i vaḡdetdir ve ḡalet-i yek-rengīdir ve baḡr-ı ḡademdir. Rāciḡ u mercūh i‘tibārī bir vechle mümkin degūldür. Bu taḡdīrce bir kelāmdır ki lā- ṭā’il-i taḡtedir. Ancak murādı şeh-zādeye bir heybet-i [H, 134-b] ḡavī isnādıdır. Lafzan yāḡud kelīmden maḡşūd luḡaten aşḡāb-ı nāṭıḡa olan şu‘arā-yı serī‘ ū’l-beyān ola ki guftār-ı dürer-bār ile mānend-i seḡāb-ı emṭār ve mümāşili-i ebr-i gevher-nişārlardır ki şāh-zāde henüz meşīme-yi taḡdīrde iken nehīb-i heybet-i ‘ilm ū dānişi bülegā vü fuşāḡāya dehşet ū ḡavf vērmele zebān-ı beyānlarına sekte-yi lüknet ‘arīz oldı, dēmekdir. ‘Alā kile’t-taḡdīreyn maḡşūd-ı heybet-i şāh-zādeye şān u zat-ı müşārün ileyhe ‘unvān vērmekdir.

بعهد معدلت او كه عاملان فساد
ز بس ندامت تعطيل فارغند از بيم

32. [T, 155-a] Be-‘ahd-i ma‘delet-i ū ki ‘āmilān-i fesād

Zi-bes nedāmet-i ta‘ṭīl fāriḡend ez-bīm

“Zi-bes”deki zā besi keşret ma‘nāsına haşr içündür ve o besi faḡaṡ ma‘nāsına ḡaşr eyledüḡi gibi şeh-zādeniñ ‘adāleti zamānında sā‘i bi’l-fesād olan ‘āmiller ve mülezzimler¹²³⁴ ta‘ṭīl ü terk olan nedāmet çoḡluḡından nāşī ḡavfdan fāriḡlerdir. Nedāmetiñ ta‘ṭīle izāfeti beyāniyyedir. Ya‘nī étdükleri ḡulm ü cevre nedāmet ü peşimāniler ki ta‘ṭīl fesāddır. Böyle olan nedāmetiñ keşretinden nāşī muşādere vü te‘dīb-i pādişāhi ḡavfından emīnlerdir. Zīrā eyyām-ı nedāmetleri ol-ḡadar mümtedir ki ḡulm ü fesāda ruḡşat bulamazlar bīm ise ḡod¹²³⁵ ekşeriyyā şahib-i ḡabāḡata dāhil cināyete ‘ārız olur.

كشیده فتنه معزول سر بزیر لحاف
دریده ظلم فراموش طبل زیر کلیم

33. Keşide fitne-yi ma‘zūl ser be-zīr-i liḡāf

Deride ḡulm-i ferāmūş ṡabl-i zīr-i kelīm

Keşide māzīden ḡısmdır. Fā‘ili fitne-yi ma‘zūldur. “Ser” mef‘ūl-i “keşide”dür. “Deride” keşide gibidür. Fā‘ili “ḡulm-i ferāmūş”dur. Ma‘zūl fitneniñ, ferāmūş ḡulmüñ şıfatlarıdır. Ma‘zūl ü metrūk olan fitne başını yorḡan altına ve ḡırḡasınıñ içine çekmiş kemāl-i bi-kārlıḡından ve kār-ḡāh-ı ‘ālemde ḡaṡ an işi ḡüci ḡalmaduḡından nāşī ve ism ü cismi bi’l-külliyeye ferāmūş olunan ḡulm [H, 135-a] zīr-i kelimde olan ṡablını¹²³⁶ yırtmış ve ālet-i ḡadr u ḡayfi henüz şuyū‘ bulmadan ifnā vü i‘dām eylemiş.

اكر عيادت مرضی كند عدالت او
جهد بقاعده اعتدال نبض سقیم

¹²³⁴ mülezzimler : mültezimler T.

¹²³⁵ ḡod -T.

¹²³⁶ ṡablını : ṡalebini T.

34. Eger ‘iyādet-i marāzī’i kuned ‘adālet-i ū

Cehed be-ḳā‘ide-yi i‘tidāl nabz-i saḳīm

‘Iyādet ‘aynīñ kesriyle hasteniñ hātırın şormaḳdır. Eger ol şāh-zādeniñ ‘adāleti marāzīniñ ziyāretine varur ise nabz-ı [T, 155-b] mariż şaḳīḥü’l-mizāc kimesneniñ i‘tidāl üzre ḥareket éden nabzı ḳā‘idesince şıçrar ve cünbiş ü ḥareket éder. ‘Adālet ki şey’i maḥalline vaz‘ étmek ve derece-yi i‘tidāli bulmaḳdır. Şeh-zādeniñ ‘adāletiniñ i‘tidālinden saḳīm daḫı kesb-i i‘tidāl édüp ve şerāyīn-i aḳviyā gibi cünbiş-nümā olur.

بروی ازمنه کر آستین برافشانند
شود بسعی تموج زمان حال قدیم

35. Be-rūy-i ezmine ger āstīn ber-efşāned

Şevved be-sa‘y-i temevvuc zamān-i ḥāl ḳadīm

Ezmineniñ yüzine eger āstīn şaçar ise ve ḥavāle-yi dest-i redd éder ise temevvucin sa‘yiyle ḥālīñ zamānı zamān-ı ḳadīm olur. Zāhiren maḥall-i ḫard ve redde merdūd olan kimesne şāḫib-i reddiñ heybet ü dehşeti miḳdārı gērü gērü gitdügi gibi Mollā ‘Urfi daḫı şeh-zādeniñ heybetini mübālağa éder ki zamān-ı ḥāle reddi vāḳi‘ olsa baḫr-ı ezmine mütemevvic¹²³⁷ olup merdūd olan zamān-ı ḥāl gērü gērü ol-ḳadar gider ki zamān-ı ḳadīme mülāşıḳ olur ve ‘ahd-ı sābıḳa lāḫıḳ olur. Fā‘il-i “efşāned” şāh-zādedir. Sa‘y-ı temevvuce ve zamān-ı ḥāle muzāfdır. Ḥāl-i ḳadīme muzāf degüldür.

زهی وجود تو در سایه عنایت شاه
که کرده بذل سعادت همای را تعلیم
همه مراد چو امید در قبول دعا
تمام فیض چو اندیشه در دماغ کریم

¹²³⁷ mütemevvic : mütevvic H.

36. Zehī vucūd-i tu der-sāye-yi ‘ināyet-i šāh

Ki kerde bezl-i sa‘ādet-humāy-rā ta‘līm

37. Heme murād çu ummīd der-ķabūl-i du‘ā

Temām-i feyż çu endīşe der-dimāğ-i kerīm

Ki ĥarf-i beyāndır. “Kerde” māzīden kısmdır, fā‘ili sāye-yi ‘ināyetdir. “Bezl-i sa‘ādet hümāy-rā ta‘līm” sāyeniñ şıfatıdır, şāhıñ degül. “Heme murād” “temām-ı feyż” mışra‘ları “[H, 135-b] vucūd-i tu der sāye-yi ‘ināyet-i şāh” mecmū‘ına ĥaberdır. Taḥsīn u āferīn-ki seniñ vucūduñ peder-i ekremiñ hümāya sa‘ādet bezlini öğredici olan sāye-yi ‘ināyetde ķabul-i du‘ādaki ümmīd gibi ser-ā-pā murāddır ve kerīmiñ [T, 156-a] dimāğındaki fikr ü kerem gibi cümle feyżdir. Sāye-yi şāhī ķabul-i du‘āya ve dimāğ-ı kerīme ve vucūd-ı şāh-zādeyi ümmīd ü endīşeye teşbih eyledi. Ya‘nī ey şāh-zāde-yi civān-baḥt seniñ zāt-ı mülk-i şıfatında emr-i Rabbānī ve kerem-i Yezdānī ile cevāhir-i isti‘dād ve ķābilliyet-i ta‘biyye olmağla şāh-ı ‘ālī-cāh ḥāzretleriñ daḥı eşer-i terbiyetle ol mertebe aḥlāķ-ı ḥasene ile me‘lūf olduñ ki ķalem-rev-i Hind’de ve dā‘ire-yi salṭanat-ı Ekber Şāh’da āsūde olan şığār u kibār ve civān u ihtiyārıñ murād u maķşūdı seniñ şöḥbetiñe vāşıl olmaķ ve vucūd-ı pür-cūduña aşlā bir keder gelmemek ve eyyām-ı ḥayātıñ imtidād bulup zamān-ı salṭanatıñ müddet-i medīd olmaķdır.

حسود ناز و نعيم تو بر در طالع

چنان غريب كه طامع بر استان لنيم

38. Ḥasūd-i nāz u na‘īm-i tu ber-der-i tāli‘

Çunān ġarīb ki ṭāmī‘ ber-āstān-i le‘īm

Seniñ nāz u ni‘ metiniñ ve salṭanat-ı devletiñ ḥasūd-ı bī-sūdı düşmen-i bed-āyini tāli‘ u baḥt ķapusı üzre ṭama‘-kār olan kimesne baḥiliñ ķapusında ne-ķadar ġarīb ü zelīl ise ol daḥı ancılayın ġarīb ü zelildir. Ya‘nī ey şāh-zāde-yi devlet-mend sana ez-dil ü cān ḥāsīd ü düşmen olanlar bi-emri’l-lāhi Te‘alā devlet ü sa‘ādetden dūr u mehcūr olup faķir-i tāmi‘ ve gedā-yı mübrim baḥil ve mümsikleriñ ķatında bī-ķıymet ü bī-i‘tibār ve anlardan bir vechle kesb-i dirhem ü dīnār edemedükleri gibi ġürūh-ı ḥāsīdān daḥı erbāb-

ı devlet şūret ü ma‘nādan vechen mine’l-vücūh kesb-i şeref ü iqbāl ve taḥṣīl-i ‘izzet ü iclāl edemezler. Zirā ki seniñ ḥaṣūdlarıñdır.

ز فیض لطف تو شاید که بی سرایت عشق
شود بر اهل محبت دل کرشمه رحیم

39. Zi-feyz-i luṭf-i tu ṣāyed ki bī-sirāyet-i ‘ışk
Şevēd ber-ehl-i maḥabbet dil-i kirişme raḥīm

[H, 136-a] Ey ṣāh-zāde-yi kerem-mu‘tād seniñ luṭfunuñ feyzinden ve eṣer-i bereketinden [T, 156-b] mümkündür ki ‘ışkıñ sirāyet ü te’şiri olmadan kirişme-yi maḥbūb-ı ḡazūb ehl-i maḥabbet üzre raḥmet edici ola fi’l-vāki‘ ehl-i maḥabbetiñ ‘ışkı resīde-yi kemāl olup vücūdlarını zār u nizār¹²³⁸ eyledükden soñra maḥbūba sirāyet ü te’şir eder ise kirişme-yi ‘ināyete ve nigāh-ı merḥamete mazḥar olur. Yoḥsa bu ḥāl zuhūr étmezden evvel müşāhede edecekleri nigāh-ı ḡazab ve nazār-ı ḳahrđır. Mollā ‘Urfi da‘vā eder ki vücūd-ı şeh-zāde-yi ‘ālī-menḳabet kân-ı merḥamet olmaḡla cemī‘ ‘ālem şāhib-i raḥmet olduğundan mā-‘adā te’şir-i merḥamet-i şeh-zāde ile ṭabāyi‘-i ḥūbān daḡı seng-i ḥārādan saḡt iken mūm gibi nerm olup kendülerine saḡıca ‘aşıḳ geçinen kimesnelere şarf-ı nigāh-ı ‘ināyet edüp rūy-ı raḥmet gösterürler.

زمانه را همه فرزندان او بایست
ترا بزادی و بودی دگر همیشه عقیم

40. Zemāne-rā heme ferzend eger çu¹²³⁹ tu bāyist¹²⁴⁰
Tu-rā bi-zādī u būdī dige hemişe ‘aḳīm

Zamāneye cümle evlād eger seniñ gibi lāzımdır. Ya‘nī evlādım cümle seniñ gibi olsun, dēr ise seni ṭoḡursun ve ḡayrı dā’imā ‘aḳīm olsun. ‘Aḳīm ṭoḡurmayan ḥatuna dērler. Maḳşūd-ı Mollā ‘Urfi ‘aḳīm olsun demek den seniñ nazīriñ mümkün degüldir, demektir. Meger ki yine seniñ şulbiñden gelen kimesnelere ola ve seniñ mertebe-yi zāt u

¹²³⁸ zār u nizār : zār u zār H.

¹²³⁹ çu : çe H.

¹²⁴⁰ bāyist : bānist T.

şifātūnı bulur ise yine seniñ evlād u aḥfādīñ bulur demekdir. Allāhu a‘lemü bi’ş-şavāb¹²⁴¹.

ز بحر و كان كرمتم آن نفایس آورده است
که احتیاج نه کوهر گرفته است و نه سیم

41. Zi-baḥr u kân keremet ān nefāyis āverde’st

Ki ihtiyāc ne gevher girifte est u ne¹²⁴² sīm¹²⁴³

Deryā vü ma‘denden seniñ keremiñ ol nefisleri getürmüşdür ki ne gevhere ihtiyāc tutmuş ve ne gümüşe. Ya‘nī seniñ keremiñ yalñuz incü ve gümüş ile degüldür. Belki ğayr-ı nefis ü laṭif gūn-ā-gūn ḥarekāt-ı maṭbū‘a [T, 157-a] ve evzā‘-ı maḳbūle ile [H, 136-b] daḡı taṭyīb-i ḡāṭır eder ki kimesneniñ ḡāṭırına gelmemişdir. Baḥr u kân ve gevher ü sīm leff ü neşr-i mürettebdır.

ز عفو حلم تو دلها بغایتی جمعست
که معصیت نه رجا از موده است و نه بیم

42. Zi-‘afv-i ḡilm¹²⁴⁴-i tu dilhā be-ġāyetī cem‘-est

Ki ma‘şiyet ne recā āzmūde est u ne bīm

Seniñ ḡilminiñ ‘afvından nāşī ġoñüller bir mertebe cem‘dir ve ḡāṭırlar bir derecede āşūde vü emīndür ki ġünāḡ ne recā ta‘līm¹²⁴⁵ eder ne ḡavf-ı ma‘şiyet ki ḡadd-i zātında yā recā talebinde¹²⁴⁶ yā ḡavf endişesinde¹²⁴⁷ be-her-ḡāl māni‘-i ḡulüvvdür. Elbetde ve elbetde birisinden biri iḡtizā eder iken şeh-zāde-yi pūziş-peziñ ḡilminde bir ‘afv vardır ki ma‘şiyetde ne recāya ḡacet var ne bīme zārūret var. Ya‘nī aşḡāb-ı cürm ü ġünāḡ ‘acābā biz¹²⁴⁸ işledüġimiz ma‘şiyet zımnında ‘afv mı oluruz. Yāḡūd te’dīb mi oluruz,

¹²⁴¹ Allāhu a‘lemü bi’ş-şavāb -H.

¹²⁴² ne -T.

¹²⁴³ sīm : bīm T.

¹²⁴⁴ ḡilm : ḡalīm T.

¹²⁴⁵ ta‘līm : ta‘allüm T.

¹²⁴⁶ talebinde : talebindedir H.

¹²⁴⁷ endişesinde : endişesindedir H.

¹²⁴⁸ ‘acābā biz : ‘acābālar T.

diyü ašlā ser-be-zānū-yı tefekkür olmazlar ve bu endiše-yi tereddüd-piše ile imrār-ı vaqt eylemezler.

همای قدر تو اوجی گرفته در پرواز
که دام کسب شرف بازچیده عرش عظیم

43. Humā-yi qadr-i tu evcī girifte der-pervāz

Ki dām-i kesb-i şeref bāz-çide¹²⁴⁹ ‘arş-i ‘azīm

Seniñ hümāya beñzeyen qadr u şanın pervāzda bir evc tıtdı ve bir mertebe-yi ‘āliyyeye¹²⁵⁰ vāşıl oldı-ki ‘arş-ı ‘azīm kesb-i¹²⁵¹ şeref için qurduğı duzağı devşürdi. Ya‘nī ben her ne-qadar şeref ü mertebe kesb eylesem şeh-zādenin qadri erişdigi maħalle vāşıl olamam çünkü hāl böyledir. ‘Abeş yere şeref taħşil için dām qurmanıñ ma‘nāsı nedir, diyü ol qayddan vaz geldi. Yāhūd seniñ qadriñ hümāsından kesb-i şeref için dām qurmuş idi. Lākin seniñ hümā-yı qadriñ bir mertebe yüksek uçdı-ki eşer-i sāyesi olan şeref bu kadar alçağa [T, 157-b] düşmesi nā-mümkindir, diyü me‘yūsen ferāgat eyledi ve seniñ mertebe-yi qadriñe vāşıl olmayacağını bildi. “Dām bāz çid” ıştılāhāt-ı A‘cām’dandır. Ferāgat eyledi ma‘nāsında müsta‘meldir. Bu iki ma‘nā dağı hūbdur.

بهار خلق تو عطری فشاند بر آفاق
که بوی مهر پدر باز یافت طفل یتیم

44. [H, 137-a] Bahār-i hūlq-i tu ‘iṭrī feşānd ber-āfāq

Ki būy-i mihr-i peder bāz yāft ṭıfl-i yetīm

Leṭāfet ü ṭarāvetde bahāra beñzeyen hūlq-ı mūkerrem-hūlquñ āfāqa ve cümle nāsa bir ‘iṭr-ı laṭif ve bir rāyiḥa-i şerif şaçdı-ki babasınıñ maħabbetiniñ qokusını ṭıfl-ı yetīm tekrār buldı. Ya‘nī yetīm olan eṭfāl-i ḥaḳāret-me‘āl pederleriniñ hāl-i ḥayātında ne gūne mūkerrem iseler seniñ dağı zamān-ı menfa‘at-iktirāniñda öyle muḫteremlerdir¹²⁵².

¹²⁴⁹ bāz-çide : bāz-çid H.

¹²⁵⁰ ‘āliyyeye : ḥāliyye H.

¹²⁵¹ ve +T.

¹²⁵² muḫteremlerdir : muḫteremdir H.

خدایکانا کویم بمدح خویش دو بیت
کزین نیارد پرهیز کرد طبع سلیم

45. Hudāyegānā gūyem be-medḥ¹²⁵³-i ḥ^viṣ du beyt

K'ez-īn ne-yāred perhīz kerd ṭab^c -i selīm

Hudāyegān efendi ve şāhib ve pādīşāh ma' nāsınadır. Āhirindeki elif ḥarf-i nidādır. Münādī Ekber Şāh yāḥud Şeh-zāde Selīm'dir. Ya' nī her ikisine şümūli vardır. Ey memdūḥ-ı şāhib-fütūḥ kendü medḥimde iki beyt söylerim zirā bu kend[ü] medḥimden selīm olan ṭab^c ım perhīz étmege kâdir degüldür. Ya' nī de' b-i şu' arādır. Kaşide āhirinde teşvīḳ-ı ṭab^c -ı selīm ve taḳāzā-yı zihn-i müstaḳīm ile kendülerini elbette medḥ eder. Ben-daḥı ol kâ'ideyi icrā étmege mecbūr u mecbūl olduğımdan bir miḳdār faḥr u mübāhāt étmege muḥtācım. “Hudāyegānā gūyem”de ve “ne-yāred perhīz”de sekte vardır ki beyne'ş-şu' arā nükte-yi eṣ'ārdandır. Her ne-ḳadar zāhirde rekik zann olunur ise daḥı lākin fi'l-ḥaḳīḳa icrāsı selāsetden aṣ' ab ve maḳbūldür.

ز زاده دل و طبعم اکر شود آگاه
باصل خویش بنازد ز شرم در یتیم

46. Zi-zāde-yi¹²⁵⁴ dil u ṭab^c em eger şevēd āgāh

Be-aşl-i ḥ^viṣ bi-nāzed¹²⁵⁵ zi-şerm-i durr-i yetīm

[T, 158-a] Benim gönülümün ve ṭab^c ımın zādesinden ve keşide-yi silk-i nazm eyledüğüm le'ālī-i eṣ'ār-ı āb-dārdan eger dürr-i yetīm āgāh olaydı kendü noḳşanı şerminden aşlına sür'āt ve rucū' ederdi. Ya' nī ḥicābından erir ve şu olurdu, demekdir. Zirā aşlı āb-ı [e]br-i bahārdır¹²⁵⁶.

مثال طبع من و هر طبیعتی که جز اوست
زالال ماء معین است و درد نار جحیم

¹²⁵³ be-medḥ : be-mevc H.

¹²⁵⁴ “ṭab^c -ı” kelimesi şiirde iki defa kullanılmıştır.

¹²⁵⁵ bi-nāzed : bi-tāzed H.

¹²⁵⁶ bahārdır : bahārīdir T.

47. Mişāl-i ṭab[‘] -i men u her ṭabī[‘] atī ki cuz ū[’]st
Zulāl-i mā[’]-i mu[‘] in est u derd-i nār-i ceḥīm

Benim ṭabī[‘] atimle andan mā[‘]-adā olan¹²⁵⁷ her ne-kaçadar ṭabī[‘] at ki vardır anlaruñ mişāl ve münāsebeti [H, 137-b] zülāl-i mā[’]-i mu[‘] in iledir ve nār-ı ceḥīm misālidir. Ya[‘] nī leṭāfet-i ṭab[‘] ima nisbetle āḥer şu[‘] arānın ṭabī[‘] ati muḳāyese olunmaḳ ehl-i inşāf[‘] indinde ḳat[‘] an cā[’] iz degüldür. Zīrā fark u temyīzi ḡāyet āşikārādır. Ḥattā münāsebet degül belki mübāyenet vardır ki zülāl-i mā[’]-i mu[‘] in derd-i ḥarāret-i nār-ı caḥīmiñ zıdd-ı kāmili ve kemāl muḥālifidir. Mollā[‘] Urfī bu beytde leff ü neşr ḳaydına düşmüşdür. Zīrā evvel evvele ve şānī şāniye nāzırdır.

خموش عرفی ازین ترهات وقت دعاست
برار دست بدرگاه کردگار کریم

48. Ḥamūş[‘] Urfī ez-īn turrehāt vaḳt-i du[‘] ā[’]st
Ber-ār dest be-dergāh-i kirdgār-i kerīm

Ey[‘] Urfī sükūt eyle bu türrehāt ve mā-lā-ya[‘] nīden du[‘] ā vaḳtidir ve de[’] b-i şu[‘] arā-yı pesendīde eṭvār daḫı budur. Kerīm olan Ḥudā[’] nın der-gāh-ı ma[‘] nevisine el ḳaldur ve ḥulūş-ı niyyet ve şıdḳ-ı[‘] azīmet ile leb-cünbān-ı tazarru[‘] u ibtihāl olup secde-yi niyāza var.

همیشه تا که نکردد حلال بر فرزند
جمیله که بود با پدر بحجله مقیم
عروس دهر بفتوی نره تا خورشید
حلال اکبر شاه باد و شهزاده سلیم

¹²⁵⁷ olan -T.

49. Hemîşe tâ ki ne-gerded helâl ber-ferzend
Cemîle ʾî ki bûd bâ-peder be-ḥacle muḳîm

50. ʿArûs-i dehr be-fetvâ-yi zerre tâ ḥurşîd
Helâl-i Ekber Şeh¹²⁵⁸ bād u Şâh-zâde¹²⁵⁹ Selîm

Bir cemîle ḥatun-ki peder ile ḥaclede ve ʿarûs-ḥâne-yi izdivâcda [T, 158-b] muḳîm ve hem-ḥ^vâbedir. Men^ʿ-i şerî^ʿ at¹²⁶⁰ ile ferzend üzerine helâl¹²⁶¹ olmaduḳça zîb ü zînetde ʿarûsa müşâbih olan dehr zerreden ḥurşîde varınca cemî^ʿ-i eşyânîñ fetvâ vü izniyle Ekber Şâh ile ma^ʿan şeh-zâde Selîm'e helâl olsun. Ya^ʿ nî ḥükm-i şerî^ʿ at-ı Muḥammedî ʿaleyhi's-selâm bâkî olup kıyâm-ı sâ^ʿate dek pederîñ ḥatunı oḒlına ḥarâm olduḳça be-fetvâ-ı zerre tâ ḥurşîd ya^ʿ nî bay u gedâ ve şaḒîr ü kebîr ve vażî^ʿ ü şerîfîñ re'y-i ma^ʿkûlleri ve rızâ-yı maḒbûlleri ile ʿarûs-ı memleket ikisiniñ daḒı ma^ʿıyyet üzre taşarrufında olsun. Mışra^ʿ-ı şânî-i beyt-i aḒîrde vâv “ma^ʿa” ma^ʿnâsınadır. Allâhu a^ʿlem¹²⁶².

[10. KAŞİDE]

Kaşîde ʾî der-medḥ-i Vâlî-i Geylân Mîrzâ Ḥan eş-şehîr be-Ḥân-ı Ḥân nevvera'llâhu¹²⁶³
mażca^ʿ ahû ve me ʾâbehû¹²⁶⁴

ز خود کر دیده بر بندی چه کویم کام جان بینی
همان کز اشتیاق دیدنش زادی همان بینی

¹²⁵⁸ Şeh : Şâh H.

¹²⁵⁹ Şâh-zâde : Şeh-zâde T.

¹²⁶⁰ şerî^ʿ at : sür^ʿ at H.

¹²⁶¹ helâl : celâl T. ¹²⁶¹ olan -T.

¹²⁶¹ Şeh : Şâh H.

¹²⁶¹ Şâh-zâde : Şeh-zâde T.

¹²⁶¹ şerî^ʿ at : sür^ʿ at H.

¹²⁶¹ helâl : celâl T.

¹²⁶² va'llâhu te ʾâlâ a^ʿlem be-ḥakâyiḒu'l-umûr H.

¹²⁶³ nevvera'llâhu : nûru'llâh H.

¹²⁶⁴ ve me ʾâbehû -H.

[Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün]

1. [H, 138-a] Zi ḥod ger dide ber-bendi çi gūyem kām-i cān bini

Hemān k'ez iştīyāk-i dīdeneş zādī hemān bini

Eger kendūnden göz bağlar iseñ ne söyleyim cānuñ murādını görürsūñ daḥı anı görürsūñ ki anı görmekten için çoğduñ idi. Mollā 'Urfī kendüsine ḥiṭāb édüp ṭarīḳ-ı sülūkı ta' lim éder ki ḥod-bīn olmayup belki “mūtū ḳable en temūtū” menziline ḳadem başup terk-i hestī ve enāniyyet éder iseñ cāniñ murādını ve bā' iṣ-i ḥilḳatiñ olan esrār-ı ma' rifetu'llāhı ve āsar-ı vaḳt-i lī ma'allāhı müşāhededen ḡayrı bir şey' müşāhede étmezsūñ. İkinci hemān “ancaḳ” ma'nāsına olmaḡla ma'nā-yı ḥaşr iḥtiyār-kerde-yi ṭab' -ı ḳalilü'l-bizā' adır.¹²⁶⁵

کسی کز ملک معنی در رسد خود را بوی بنما

که کر مس وا نمایی کیمیا را ارمغان بینی

2. Kesi¹²⁶⁶ k'ez-mulk-i ma' nī der-resed ḥod-rā be-vey bi-numā

Ki ger mis vā-numāyī kīmyā-rā ermeḡān bini

Bir kimesne ki ma'nā vü esrār-ı ḥaḳīḳat mülkinden erişür ve gelür, kendüyi [T, 159-a] aña göster ve ḥāl-i pür-melāliñi erbāb-ı bāṭına 'arz eyle ki eger baḳır gösterür iseñ kīmyā armağan ve hediyye görürsūñ. **Ḥāfız**: “Ānān-ki ḥāk-rā be-naḡar kīmyā kunend / Āyā buved ki ḡuşe-yi çeşmī be-mākunend?”. Ya' nī naḡar-ı iksir-naḡir-i ehl-i bāṭın seniñ mis gibi ḥaḳir olan vücūd u ḥālīñe tevciḥ-i niḡāḥ éder ise feyż-i 'ināyetleriyle altun gibi pāk u şāf olursūñ. Murād-ı Mollā 'Urfī oldur ki her gördüḡüñ merd-i bed-āmüz¹²⁶⁷ ile enīs ü celīs olup taḡyī' -i 'ömr-i 'aziz eyleme. Belki ol zāt-ı şerīfler ile ülfet ü ünsiyyet eyle ki vāḳıf-ı aḥvāl-i bāṭın olup reh-bürde-yi ḥarem-ḥāne-yi ḥaḳīḳat-ı eşyādır. Eger tevfiḳ-i Ḥudā yārī olup böyle zāt-ı sa'adet-şifātlara vāşıl olur iseñ ve ḥuzūr-ı devletlerine her ne-ḳadar aḥvāl-i keder-me'ālīñi 'arz éder iseñ anlarduñ ḥüsn-i naḡarları

¹²⁶⁵ Derkenar: Fi'l-vāki' mādām-ki naḡara silsile-yi şūret u reng ile muḳayyeddür naḳdīne-yi ma'nā ve bī-rengiden şıfrū'l-yeddür. Ya' nī mertebeyi fenā fi'l-lāha vuşlat müyesser olmaduḡça zevḳ-ı aḥvāl-i beḳā bi'llāhdan şükr-riz-i dimāḡ-ı cān olmaḡ nā-muḳadderdür.

¹²⁶⁶ Kesi : Kes T.

¹²⁶⁷ bed-āmüz : yed-āmüz T.

ve teveccüh-i kalb-i feyż-eşerleri ile taḥşil-i nūr yaḳin edersün ve tariḳ-ı müstakimden cennet-i didāra gidersün.

زر ناقص عيارت پيش ازان بر کيميايى زن
که هم زر هم محک را شرمسار امتحان بينى

3. [H, 138-b] Zer-i nāḳiṣ-¹²⁶⁸ ayāret pīş ez-ān ber-kimiyāyī zen

Ki hem zer hem miḥek-rā şermsār-i imtiḥān binī

‘Ayārī eksük olan altunuñ bir kīmyācınıñ ḥuzūrına ilet. Ol vaḳtten evvelki hem altun maḡşūşuñı hem miḥeki imtiḥānıñ şerm-sārı görürsün. Ya¹²⁶⁹ nī kıyāmetde a¹²⁷⁰ māl-i nāḳiṣıñ mizāna vaż¹²⁶⁹ olınup eksük gelmekle hem sen ḥacil hem mizān münfa¹²⁷⁰ il olmazdan evvel noḡşānları temām edici bir pīr-i tām u etemmü’s¹²⁷⁰-sülūkuñ zīr-i terbiyetine dāḫil olup himmet-i ‘aliyyesiyle eksüğünü temām eyle [T, 159-b] “kīmyāyī”de olan yā nisbetdir vaḥdet olmaḳ daḫı mümkündür. Lākin bu faḳirüñ muḥtārı degüldür. “Ber-kimiyāyī”de “ber” ‘indehū ma¹²⁷¹ nāsınadır. Ḥarf-i isti¹²⁷² lā degüldür.

تو سلطان غیوری در کمند خصم بد کوهر
بکش زان پیشتر خود را که جور دشمنان بینى

4. Tu sulṭān-i ḡayūrī der-kemend¹²⁷¹-i ḥaşm-i bed-gevher¹²⁷²

Bu-kuş z’ān pīşter ḥod-rā ki cevri-i duşmenān binī

“Ḡayūrī”deki yā ḥiṭāb içündür “der-kemend-i ḥaşm-ı bed-gevher” sulṭānın şıfatıdır. Sen bir pādīşāh-ı şāḫib-i ḡayretsin bed-ḫilḳat olan düşmeniñ kemendinde ya¹²⁷¹ nī esīr-i nefis ü şeyṭānsıñ kendüñi helāk eyle andan evvel ki düşmenleriñ cevriñi görürsün. Ya¹²⁷² nī esīr-i nefis olduḡuñ vücūduñ ḥāṭırası içündür ve giriftār-ı kemend olana elbetde eziyyet ü cefā edeceklerdir. Şāḫib-i ḡayret olan ḥod cevri-i düşmeni çekmemek maşlahatı için kendü vücūdını terk edüp iḥtiyār-ı helāk eder, diyü Mollā ‘Urfī rūḫ-ı revānuñ silsile-yi ḡayret ü ḥamiyyetini taḫrīk edüp vücūduñ ‘adāvetini i¹²⁷² lān u işbāt eder.

¹²⁶⁸ ‘ayāret : ‘ibāret H.

¹²⁶⁹ hem -T.

¹²⁷⁰ etemm -H.

¹²⁷¹ kemend : kemendid T.

¹²⁷² bed -T.

روان از خشم و شهوت در عذاب بهر تن تا کی
دو کرک میش پرور را جگر خای شبان بینی

5. Revān ez-ḥiṣm u ṣehvet der-‘ azāb¹²⁷³ behr-i ten tā key

Du gurg-i miṣ-perver-rā ciger-ḥāy-i ṣebān binī

Cān ḥiṣm u ṣehvetden nāṣī ve vüçüd ḥāṭırı için ‘azābdadır ne zamāna dek koyun südüyle beslenmiş iki kırdı çobānuñ cigerini yeyici görürsün. Ya‘nī ḥiṣm ki ğazabdur ve ṣehvet ki şafā vü ḥazz-ı nefsdır, ikisi daḥı lāzime-yi ḥazz-ı vüçüddür. [H, 139-a] Gurg-ı miṣ-perver olması bi-ḥasbi’ş-şüret vüçüda nef‘li ve ḥayyiz¹²⁷⁴-i müṣahāde olduğudur. Ğazab-ı düşmen-i ḳahrda ve ṣehvet-i şafā-yı vüçüdda ki me‘kulāt u meṣrübātdır, çübān ki rüḥdur, muḥāfız-ı rame-yi ḥavass-ı ḥamse-yi zāhire vü bāṭınadır, lāyık mıdır ki ḥaşmdan aḥz u intikām için ve taḥşil-i ḥazz-ı [T, 160-a] vüçüd için nef‘ ü şeytāna ruḥşat vērüp helāk¹²⁷⁵-i rüḥa aḳdām olına. Zīrā Sa‘dī: “Nikūyī bā-bedān kerden çunān-est / Ki bed kerden be-cāy-i nīk-merdān”. Nefse müsā‘ade eziyyet-i rüḥa iḳdām u müsā‘aatdır.

ز نصرت شاد شو هر گه که غم بر کرد دل گردد
ز غفلت داغ شو هر گه که دل را شادمان بینی

6. Zi-nuṣret şād ṣev¹²⁷⁶ her¹²⁷⁷ geh ki ğam ber-gird-i dil gerded

Zi-ġaflet dāġ ṣev her geh ki dil-rā şādmān binī

Her iki “her geh”deki “geh”ler vaḳt ma‘nāsına olan “gāh”dan muḥaffefdir. Her ne zamān-ki ğam u elem göñül etrāfında deverān édüp seni muḥāşara édeseñ maġmūm olma belki ol vaḳt şād ol nuṣretten ve fevz ü felāḥdan nāṣī ber-muḳteżā-yı āyet-i kerīme-yi “inne ma‘al-‘usri yüsren” her ne zamān-ki göñli şādmān u mesrūr görürsün

¹²⁷³ ez +T.

¹²⁷⁴ ḥayyiz : ḥayyir H.

¹²⁷⁵ helāk : ehlāk H.

¹²⁷⁶ ṣev : ṣeved T.

¹²⁷⁷ her -T.

şāhib-i dāğ u derd ol gāfletden nāşī ya‘ nī ber-fehvā-yı kelām-ı “li-küllī teraḥu ve¹²⁷⁸ feraḥ” ġam müstelzem-i nuşretür ve sūrūr-ı şādmānī [Mışra]‘: “Dehr içinde kaçkū gün¹²⁷⁹ gördüñ aḥşām olmaya” remzince eṣer-i gāfletür ve neticesinde müşāhede olunacağ ancak nedāmetür.

طربرا پای بر سر زن که جنت را خجل یابی
هوس را دست بر دل نه که دوزخ را طیان بینی

7. Ṭareb-rā pāy ber-ser zen ki cennet-rā ḥacil yābī
Heves-rā dest ber-dil nih ki dūzaḥ-rā ṭepān bīnī

Ṭarab u ‘ayşīñ ve zevḳ-ı dūnyānīñ başına ayağ urur ve i‘tibār eyleme ki cenneti ḥacil bulasūñ hevesin ve ārzū-yı nefsiñ göñline dest-i red ḳo ki cehennemī muṣṭarib görürsūñ. Ya‘ nī ikrām-ı cennet zevḳ¹²⁸⁰ ileür zevḳ u ‘ayşa ṭalib olmayanlara cennet ne¹²⁸¹ gūne ikrām eḍeyim diyü tevḳīrden ‘āciz olmağla kendüye ḥacālet gelür ve dūzaḥın şenligi erbāb-ı hevesledür. Terk-i heves eḍenlerde¹²⁸² [H, 139-b] muṣṭaribü’l-ḥāl olur ki intizārı netice-baḥş olmaduğundan şenliksiz ḳalur. Murād-ı Mollā ‘Urfī terk-i ṭarabdaki zevḳ zevḳ-i cennete¹²⁸³ ġālibdür ve erbāb-ı hevesiñ sīnesinde [T, 160-b] olan¹²⁸⁴ ızṭırāb ve irtī‘āş-i elem-i dūzaḥdan daḥı ziyāde mükedderdür, demekdür. Pāy u ser ve cennet ü dūzaḥ irādıyla nāzım-ı merḥūm şan‘at-ı tezād ḳaşd eyledüğü āşikārdır. Allāhu a‘lem bi’ş-şavāb¹²⁸⁵.

بنزھتکاه معنی میهمان شو تا ز استغنا
مکس را بادزن در دست بر اطراف خوان بینی

8. Be-nuzhetgāh-i ma‘ nī mīhmān şev tā zi-istiğnā
Meges-rā bād-zen der-dest ber-eṭrāf-i ḥ‘ān bīnī

¹²⁷⁸ ve -H.

¹²⁷⁹ gūn : gör H.
kim + T.

¹²⁸⁰ zevḳ -T.

¹²⁸¹ ne -T.

¹²⁸² eḍenlerde : eḍenlerden H.

¹²⁸³ cennete : cennetde T.

¹²⁸⁴ sīnesinde olan : sīnesinde ki H.

¹²⁸⁵ Allāhu a‘lem bi’ş-şavāb -H.

Ma'nāniñ ve sarāy-ı bāṭınıñ pāk u āludelikden 'ārī olan meskenete konuğ ol tā ki istiğnādan nāṣi sinegi yelpāze elinde olduğı hālde sofrā eṭrāfı üzre görürsün. Ya'nī mihmān-sarāy-ı ḥaḳīḳat levṣ-i hırşdan ve rīze¹²⁸⁶-yi şehvetden ol-ḳadar pākdir ki sinekleri dağı kemāl-i istiğnā ve sīr-çeşmīlikden nāṣi sofrā-i ni' met eṭrāfında meges-rānlıḳ édüp mervāḥa-cünbānlıḳ ḥidmetindedirler.

تو از ملک عراقی واژگون کن عادت پیشین
اگر خواهی که حسن رونق هندوستان بینی

9. Tu ez-mulk-i 'Irāḳī vājgūn kun 'ādet-i pīṣīn

Eger ḥ^vāhī ki ḥūsn-i revnağ-i Hindūstān bīnī

Sen 'Irāḳ mülkindensin ya'nī 'Irāk u¹²⁸⁷ 'Acem olan İşfaḥān iḳlīmīniñ tevābi' ātından şehir-i Şirāz'dansın ol şehriñ¹²⁸⁸ 'ādetini bir 'aks eyle ve āyīn-i şehir¹²⁸⁹-i Şirāz ki memdūḥdur taḳlīb édüp mezmūm eyle ve çelebiliği terk édüp¹²⁹⁰ rüstāyī-meşreb ol. Eger istersen-ki Hindūstān'ıñ revnağını ve zīnetini göresün. Ḥulāşa-i ma'nā-yı beyt aḥvāl-i Hindūstān'ı zemmdir. Pāk ṭābī'at olanlar bu iḳlīmde şafā görmezler şıḡār u kibārı ve ḡanī vü faḡiri bi'l-cümle rüstāyī-ṭābī'at ve denī-meşrebdür, demekdir.

ز ملک نور ازان رو تافتی بر کشور ظلمت
که حسن چینیانرا در لباس زنکیان بینی

10. Zi-mulk-i nūr ez-ān rū tāftī ber-kişver-i zūlmet

Ki ḥūsn-i Çīniyān-rā der libās-i zengiyān bīnī

Nūr mülkinden zūlmet iḳlīmine andan içün yüz döndürdüñ ki Çīnileriñ [H, 140-a] güzel[l]iğini zengiyān libāsında görürsün Şirāz gibi bir şehir-i mübārekiñ [T, 161-a] kıymetini bilmeyüp Hind gibi bir keşif ü zūlmānī memlekete düşdüğüñ seniñ cezā-yı sū'-i 'amālīñdir ki ehl-i Şirāz'ıñ nezāfetini inkār eylediñ ve erbāb-ı ḥāle¹²⁹¹ nazar-ı

¹²⁸⁶ rīze : zīre H.

¹²⁸⁷ ve -T.

¹²⁸⁸ sīn ol şehrin -T.

¹²⁸⁹ şehir : şöhret T.

¹²⁹⁰ édüp -T.

¹²⁹¹ ḥāle : ḥāline H.

haķāretle nigāh-endāz olduñ, demekdür. Hüsni çinilere nisbet eyledügi bi-emrillāhi Te‘ālā ehl-i Çin’iñ melāḫati sā’ir eķālīm ašķābına nazar ile fāyık olduğındandır¹²⁹² zengiyān qaralardır ki sevākin-i iklīm-i Hābeş’dir.

ازان تاراج بينى در بيابان كاندرين كشور
بابادى چو آيى راهزن را دیده بان بينى

11. Ez-ān tārāc bīnī der-beyābān k’enderīn kişver

Be-ābādī çu āyī rāh-zen-rā dīde-bān bīnī

“Enderīn-i kişver”den murād Hind’dir. Beyābān u bevādīde andan içün tārāc görürsüñ ve gāret-zede olursuñ ve şahrālarda ḫattā‘-ı tārīḫa teşādūf eyledüğüñ andan içündür ki bu iklīmde ma‘mūrelere geldükçe rāh-zenleri dīde-bān görürsüñ. Ya‘nī şahrālarda seni tārāc eyledükleriniñ aşlı budur ki şehrde gördüğüñ dīde-bān gelür diyü gāfil bulunup ālāt-ı cenge el urmazsuñ bu cihetden gelür seni gāret eder. Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki bu şehrlerde her ne ḫadar muḫāfaza ve ḫırāsete ta‘yīn olınmış kimesneler var ise cümlesi ḫā’in ü zālīmdir. Şüretleri sīretleriniñ muḫālefet-i küllī ile muḫālifdir. **Beyt:** Bāṭıl hemişe bāṭıl u bī-hūdedir velī / Müşkil odur ki şüret-i Hāḫ’dan zūhūr ede.

كوهر جویند غواصان فکرت اندرین دریا
تو در فکر همین دایمکه از دریا کران بینى

12. Guher cūyend ğavvāşān-i fikret enderīn deryā

Tu der-fikr-i hemīn dāyīm-ki ez-deryā kerān bīnī

“Derīn deryā”dan murād memleket-i ekvāndır. “Kerān” kāf-ı ‘Arabıyyeniñ fetḫiyle kenār ma‘nāsınadır ve kerān bu maḫallde ancaḫ şüret-i imkāndan murāddır ki zāhir-i eşyā demekdir. Fikr-i ṭalğıçları incü ararlar bu deryā-yı [T, 161-b] imkānda sen ise dā’im bu fikrdesin-ki deryādan kenār göresüñ. Ya‘nī sen ey ‘Urfī ašķāb-ı fikr-i müstaḫimden iken ḫāḫāyık-ı [H, 140-b] eşyāya reh-bürde olmaḫ fikrinde degülsin. Belki hemān zāhir-i eşyāya firifte olup şüret ü zāhirde ḫalmışsın¹²⁹³ ve bu tārīḫ ile ‘ömr-i

¹²⁹² olduğındandır : olduğından T.

¹²⁹³ ḫalmışsın : ḫalmış T.

nāzenīni telef ü ifnā étmedesin ve bir nefes taḥşil-i ma'rifetu'llāh èylemege ṭālib degülsin, diyü kendü nefesine nāzım-ı tevbiḥ u 'itāb éder. Allāhu a'lem¹²⁹⁴.

بدم اندر کشیدند اهل معنی طائر دولت
تو در زیر درختان همچو طفلان آشیان بینی

13. Be-dām ender keşidend ehl-i ma'nī ṭā'ir-i devlet

Tu der-zīr-i dirāhtān hem-çu ṭiflān āşiyān bīnī

Ehl-i ma'nā ve erbāb-ı ḥāl devlet kuşını ve hümā-yı sa'ādeti duzağa çekdiler ve mālik oldılar sen ise ağaçlar altında çocuklar gibi kuş yuvası görürsün. Ya'nī dolāb-ı bedende vedī'a-i Subḥānī ve ḥoḳḳa-i dilde merhūn-ı Yezdānī olan gevher-i esrāra vāşıl olanlar oldılar sen ise henüz kayd-ı vücūd ile muḳayyedsin ve ḥāne-yi serī'ü'l-indirās-ı beden ṭa'mīri ile şebān u rūzān taẓyī'-i 'ömr-i azīz édersün.

نکنجد نور خورشید ازل در ظرف هر دیده
باب دیده مردان نکر تا عکس آن بینی

14. Ne-gunced nūr-i ḥurşid-i ezel der-zarf-i her dīde

Be-āb-i dīde-yi merdān niger tā'aks-i ān bīnī

Ezel güneşiniñ nūr u pertevi her gözüñ zarfına şıgmaz merdān-ı ḥaḳīḳatiñ göziniñ şuyına baḳ ki bārī ol nūruñ 'aksini göresin. Zā'f-ı başardan nāşī ḳurş-ı ḥurşide nigāh édemeyen bir ḳāse içine şu koyup ol ṭarīḳ ile temāşā-yı nur-ı ḥurşid édersin. Daḡı bi-zātiḥi nūr-ı tecellīye ṭāḳatiñ yok ise ūlū'l-ebśārniñ dīdesinde bārī müşāhede-yi nūr-ı tecellī eyle ola ki bu ṭarīḳ ile ḥod-be-ḥod tāb-āver-i nūr-ı ḥurşid-i ezel olasuñ fi'l-vāḳi' sālik-i ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳ için merātib olmağla merātib-i [T, 162-a] seb' ki Cüneyd-i Bağdādī ḳuddese sırruhu'l-azīze nisbet édüp seb'a-i Cüneydiyye dērler ve ibtidā-yı sülūkde ta'ṭil-i maẓarrat-ı emāre için ism-i maḥşūşa meşḡul olup ḥuşul-i maṭlūb ile be-kām

¹²⁹⁴ Allāhu a'lem -H.

oldukça levvâmeden güzâr için ism-i âhere¹²⁹⁵ müdâvemet ederek bu halle tabakât-ı nefsâniyye bi'l-külliyeye [H, 141-a] kaç' olunmadukça sâlik lâyıq-ı nûr-ı yakîn olmaz ve hazîne-yi qalb-i şafvet-nizâmında gevher-i girân-behâ-yı tesellî ve le'âlî-i temkîn bulmaz.

تو خفاشی ز نور مه قیاس نور خور میکن
ترا سود این بود کر نور خور بینی زیان بینی

15. Tu huffâşî zi-nûr-i meh kıyâs-i nûr-i hur mî-kun

Tu-râ sūd in buved ger nûr-i hur binî ziyân binî¹²⁹⁶

Huffâş yarasa dedükleri kuşdur ki tâb-âver-i nûr-ı hurşid olmaduğundan gurûb-ı âftâbdan sonra pervâz eder. “Ger {nûr-i} hur-ı binî” cümle-yi şartıyyedir. Ziyân cümle¹²⁹⁷-yi cezâ'ıyyedir. **Ma' nâ-yı beyt:** Ey hitâba şâlih u müsteħakk olan kimesne yâhud 'Urfî sen yarasa kuşısın. Mâhuñ nûrından âftâbuñ nûrını kıyâs eyle saña fâ'ide bu yeter hayrlu olan budur. Eger nûr-ı hurşidi görürseñ ziyân u zarar görürsün. **Şâ'ib:** “Her suhen gûşî u her mey sāğarî dâred cudâ / Şerbet-i sîmurğ ne-t'vân der-gelû-yi mûr¹²⁹⁸ riht”. Bi-hasebeü'l-liyâkat herkesiñ âftâb-ı haqîkatden bir nûr-ı maşşûsesi¹²⁹⁹ vardır. Kısmetine râzî olmayup bî-vaqt ve bî-hengâm ilerü qadem-nihâde olanlar min-küllü'l-vücûh zâyi' olacağından reyb ü gümân ma' dūmdır, demekdir¹³⁰⁰.

نظر از پیشگاه شرع بر کاخ حقیقت کن
تو کبر اندیش آن بهتر که صدر از آستان بینی

16. Nazar ez-pişgâh-i şer' ber-kâh-i haqîkat kun

Tu kibr-endîş ân bihter ki şadr ez-âstân binî

¹²⁹⁵ âhere : âher H.

¹²⁹⁶ Derkenar: Çünkü yarasa kuşu gece ile başır olmağla elbette nur-ı mehtâb nezzaresine tâb-âverdir ve nuru'l- kamer müstefâd-ı mine'-ş-şems olmağla nûr-ı kameri müşâhede bi'l-vâsiṭa nûr-ı müşâhededir. İmdi bâri bu tariḫ ile nazara-pâş çehre-yi şa' şa' a-pâş-ı hurşid ol demek beyt-i evvele irsâl-i meşeldir -H.

¹²⁹⁷ cümle -T.

¹²⁹⁸ mûr : mûy T.

¹²⁹⁹ nûr-ı maşşûsesi : nû maşşûsiyyesi T.

¹³⁰⁰ demekdir -H.

Ḥaḳīḳat köşkine şerī‘ at ḳapusınıñ öñinden naẓar eyle. Ya‘nī zāhir-i şerī‘ atde müsā‘ade olınan ṭarīḳ ile mu‘teḳid-i esrār-ı ḥaḳīḳat ol zirā sen kibr ü naḥvet fikrlüsin ve mütekebbir ü maḡrürsuñ ol yegdir ki [T, 162-b] şadr-ı meclis-i āsitāneden ve şaff-ı nī‘ ālden temāşā edesüñ eger cesāret edüp şadra şu‘ūd ederseñ aşlında da mütekebbirsüñ ve şadra şu‘ūduñ sebebiyle kibriñ daḡı ziyāde olup bi‘l-külliyeye lücce-yi kibrde ḡarḳ olursuñ. [Mışra]‘: “Yā Rabb meḃād ān-ki gedā mu‘teber şevēd” müfādınca her kimse ki liyāḳat u isti‘dādı mertebesinden ziyāde ṭalebinde ola be-her-ḥāl zāyi‘ olur.

زکرد رغبت خاطر فرو شو دیده فطرت
اگر خواهی که حسن خار و گل یک یک عیان بینی

17. Zi-gerd-i raḡbet-i ḥaṭir furū şū dīde-yi fiṭret

Eger ḥvāhī ki ḥüsn-i ḥār¹³⁰¹ u¹³⁰² gul yek yek ‘ayān bīnī

[H, 141-b] Gerd kāf-i ‘Acemī’niñ fethiyle ḡubārdır. “Şū” şüyiden maşdarından müştak emr-i ḥazırdır, “Yıḳa!” ma‘nāsına ḥaṭırñ raḡbeti tozından ve göñliniñ i‘tibārı ḡubārından ḥilḳat gözini şüst ü şū eyle eger isterseñ ḥārñ ve gülñ ḥüsnini başka başka ‘ayān u āşikāre göresüñ. Ya‘nī seniñ ḥilḳatiñ gözini derūnında olan raḡbet ü i‘tibār tozu bürümüş andan için raḡbetiñ olan nesneleri beḡenürsüñ i‘tibāruñ olmayan şeyleri beḡenmezsüñ böyle ḥareket etmeyüp ve ḥazṛ-ı nefsiñden ve ḥaṭırñ raḡbetiñden ḳurtılıp çeşm-i inşāf ve dīde-yi fiṭratla naẓar eylesen, gülñ ḥüsnini gördüğüñ gibi ḥārñ daḡı fā‘idesi ve zevḳi¹³⁰³ nedir anı daḡı müşāhede ederek zirā Cenāb-ı Ḥaḳ ve feyyāz-ı muṭlaḳ¹³⁰⁴ eşyādan bir şey-i bāṭıl ve fā‘idesiz ḥalḳ eylemedi lākin sen kendüñe lāzım olanlara i‘tibār edüp lāzım olmayanlara¹³⁰⁵ ḥavāle-yi dīde-yi inkār edersüñ ḳabāḥat sendedir.

تو سرما دیده بر شعله میتازی نه خاکستر
به بینی حسن خاکستر چو در روشنکران بینی

¹³⁰¹ ḥār : ḥāver T.

¹³⁰² ve -T.

¹³⁰³ ve zevḳi -H.

¹³⁰⁴ feyyāz-ı muṭlaḳ -H.

¹³⁰⁵ i‘tibār edüp lāzım olmayanlara -T.

18. Tu sermā-dīde ʾī ber-şuʿ le mī-tāzī ne ḥākister¹³⁰⁶

Be-bīnī¹³⁰⁷ ḥüsn-i ḥākister çu der-rüşengerān bīnī

[T, 163-a] Sen kış görmüş ve üşümüştün. Şuʿ le vü ʿalev āteş üzre yellersün, ḥākistere ṭālib degülsün lākin ḥākisteriñ ḥüsn ü luṭfını ve maḳbūl olduğunu görürsün. Eger şayḳalcılarda görürseñ ḥafī degüldür ki āyīne-yi fülāda ve sāʾir āhenin olan şeylere cilāyı ḥākister ile ederler. Mollā ʿUrfī daḥı mazmūn-ı beyt-i evveli teʾyīd ü teʾkīd kaşdıyla dēr ki üşümüş ve sermā-dīde olanlara lāzım olan āteşdir. Ḥākistere ihtiyācları yoḳdur. Lākin şayḳalcılara lāzım ve mühim olan ḥākisterdir. Āteş degüldür. Ḥāl böyle oldu¹³⁰⁸ ise ḥākistere daḥı nazār-ı ḥaḳāretle baḳma zīrā bāʿiṣ-i rüşenī ve mūcib-i safvetdir.

مر و در عرصه دانش کز آسیب تنک فهمان
یقین را در پناه پرده داران کمان بینی

19. Me-rev der-ʿarşa-i dāniş kʿez-āsīb-i tunuk-fehmān

Yaḳīn-rā der-penāh-ı perde-dārān¹³⁰⁹-ı gumān bīnī¹³¹⁰

[H, 142-a] ʿUlūm-ı resmiyye ʿarşasına¹³¹¹ gitmege fehmleri ve¹³¹² teng ü tār ārzū olanlarıñ ḡavḡāsından yaḳīni ve kendünde aşlā şübhe olunmayan nesneyi zan perde-dārларыñ penāhında ve şıḡınacaḳ yerinde görürsün. Murād-ı Mollā ʿUrfī oldur ki ehl-i kelāmıñ dāʾiresine ve anlar ṭarafına māʾil olma¹³¹³ zīrā anlar bī-izʿān ve endek-fehm olmalarıyla bī-münāsebet ol-ḳadar cidāl ü muʿāraza edüp ḡavḡa izḥār ederler ki yaḳīn ki vaḥdet-i zāt-ı Ḥaḳʾdır. Bunlarıñ ḡavḡāsından ve gürültüsünden zan pedesinüñ içine

¹³⁰⁶ Tu sermā-dīde ʾī ber-şuʿ le mī-tāzī ne ḥākister : Bu mısra Urfi Divanı'nda şu şekilde geçmektedir: [Tu ser-nā-dīde ʾī ber-şuʿ le mī-nāzī ne ḥākister]

¹³⁰⁷ Be-bīnī : Ne-bīnī T.

¹³⁰⁸ oldu -T.

¹³⁰⁹ perde-dārān : dārān T.

¹³¹⁰ Derkenar: Ve ehl-i kelāmıñ ʿuzmāsı zann olunmaya ki ʿaḳāyidiñ ṭariḳ-ı istidlālī ʿaḳlı ile ve kütüb-i kelāmiyyede baş olınan ebḥāş ile kesb ü taḥşil eylediler. Öyle degüldür, belki anlar ṭariḳ-ı keşf ü nūr-ı fażl-ı Ḥudā ve pertev-i fażl-ı ʿināyet-i Yezdānī ile taḥşil-i yaḳīn eylemişlerdir. Li-mevlānā Celāleʾd-dīn ḳuddise sırruhū: “Pāy-i istidlāliyūn çübīn buved / Pāy-i çübīn saḫt bī-temkīn buved”. Ḥattā ḥucceṭüʾl-İslām Ebū Ḥāmid Muḥammed Ġazālī ḳuddise sırruhū {bir şehirde erbāb-ı} kelāmdan faḳaṭ bir kimesne bulınsa ʿavām-ı nāsa taʿlīm-i mesāʾil-i ʿaḳāyid eyleye ikiye ḥācet yoḳdur, buyurmuşlardır -H.

¹³¹¹ ʿarşasına : ʿarzasına T.

¹³¹² ve -H.

¹³¹³ olma -T.

gizlenür, bu cihetden bunlar daḥı bā' is-i baḥş olan zāt-ı Hakk'ı zan perdesinüñ içinde görürler ve şüret-i iştibāhda müşāhede ederler. Libās-ı yaḳinde göremezler. Pes imdi yaḳini gümān eden kimesnelere [T, 163-b] āmiziş eyleme ve anlardan ictināb maḥzā işābetdir. Allāhu a'lem¹³¹⁴.

درا در پرده بینش که مدهوشان حیرت را
فروغ دیده پستر عورت دوشیزکان بینی

20. Der-ā-der perde-yi biniş ki medhūşān-i ḥayret-rā

Furūḡ-i dīde pister 'avret-i dūşīzegān bīnī

“Perde-yi biniş”e ve ḥalka-i ehl-i başirete gel ve dāḥil ol ki bu dā'ireniñ içinde esrār-ı ḥayret ile medhūş u bī-hūş olanlarıñ furūḡ-ı dīdesini ve nūr-ı çeşmini dūşīzeleriñ setri 'avreti görürsüñ. Murād-ı Mollā 'Urfī ehl-i başiretten olmaḡa terḡib ü teşviḳdir ki bunlar şāḥib-i ḥayretidir ve esrār-ı ḥaḳīkatle medhūşlardır. Bunlarıñ dīde-yi 'ibret-dīdeleri noḳşān görücü ve 'ayb-bīn degüldür. Bu cihetle aḫlas-ı furūḡ-ı dīdeleri ve tār-u-pūd-ı ḳumāş-ı niḡāh-ı pesendīdeleri ebkāra setri 'avret olmaḡ lāyıḳdır. Zīrā bu tā'ifeye-yi 'aliyyeniñ cemāl-i zāt¹³¹⁵-ı muḫlaḳ müşāhedesinden ḡayrı bir nesne yokdur. Naẓarları ancak mezāyā-yı esrār-ı ḥaḳīkatedür. Eger ihtilāḫ eder iseñ bunlar ile ihtilāḫ eyle yoḫsa ceḥl-efzā olan ehl-i dāniş ḳışrı ile¹³¹⁶ ülfet eyleme¹³¹⁷ perde-yi binişdeki perde mertebe ve derece ma'nāsınadır. [H, 142-b] Setre münāsib olmaḡla bu nüşā ihtiyār olındı zīrā zümre-yi biniş nüşası daḥı vardır.

چه نقصان یابی از حیرت که خارش گلستان یابی
چه لذت کبری از دانش که مغزش استخوان بینی

21. Çi noḳşān yābī ez-ḥayret ki¹³¹⁸ ḥāreş gulsitān yābī

Çi lezzet girī ez-dāniş ki maḡzeş ustuh'vān bīnī

¹³¹⁴ Allāhu a'lem -H.

¹³¹⁵ zāt -T.

¹³¹⁶ ile : eyleme T.

¹³¹⁷ eyleme -T.

¹³¹⁸ Ensari: c. 2, s. 374

ki -T.

Ne noḡsān ve ne ziyān gördüñ ḡayretten ki ḡārını ḡülistān bulursuñ. Ya‘nī ḡayreti zemmi-ḡaḡḡ eyleme belki ḡıymetini fehm ü iz‘ān eyle ki dīde-yi ḡayretde bir ḡāruñ¹³¹⁹ şūreti bir ḡülistān görünür. Bu ḡayret-i şuhūdīdür, yoḡsa ḡayret teşekkük-i ‘avām degüldür. “Allāḡümme zidnī taḡayyuren” budur¹³²⁰ ne lezzet ve ne zevḡ bulursuñ. ‘Ulūm-ı resmiyyeden ki maḡzını [T, 164-a] üstüḡvān görürsüñ ya‘nī ‘ulūm-ı nāḡıḡānuñ bu ḡadar üstüne düşüp ḡālib ü rāḡıbı olmuşsun ne fā‘ide mülāḡazasıyladır. Bilmem ki lūbb-i lūbāb olan ma‘nālarını ḡıḡrī ve dīḡḡatlı olan şeyleri ḡāyet bī-ḡıymet görürsüñ. “ḡāreş”deki zamīr ḡayrete, “Maḡzeş”deki dānişe rāci‘dir. ḡāşıl-ı kelām ḡayretin ḡalīli keşir ve¹³²¹ dānişin¹³²² keşiri ḡalīlidir.

زبان از شکر منعم تا ببندی سوی عرفان رو
که قدر نعمتش پروانه عزل زبان بینی

22. Zebān ez-şukr-i mun‘im tā be-bendī¹³²³ sū-yi ‘irfān rev

Ki ḡadr-i ni‘meteş pervāne-yi ‘uzl-i zebān bīnī¹³²⁴

‘İrfān cānibine mā‘il ol-ki mün‘im-i ḡaḡīḡatīñ şükkrinden zebānı baḡlayup terk-i şükkr edesin. Zīrā ol mün‘imīñ ni‘metiniñ ḡadrini ma‘zūl olan zebānīñ pervānesi ve ḡalibi görürsüñ “el-‘aczü ‘ani‘l-idrāk” idrāk mufādınca bi-ḡaḡīḡatihī edāsı mümkün olmayan nesneyi edā ederim, ḡaydında olup ve edā eyledim zu‘mında olmaḡ maḡzā ḡaḡadır. Zīrā ni‘am-ı ḡaḡḡ’ın nihāyeti yoḡdur ki muḡābele mümkün ola ve ḡadr-ı ni‘met-i ḡaḡ izḡār-ı ‘aciz eden kimesnelere taḡsīn edüp ḡālib ü rāḡıb olur ki ḡilḡat-i beşeriyye ‘aciz üzredir. Erbāb-ı ‘irfān daḡı bu cihetden cemī‘-i evḡātda rū-nihāde-yi secde-yi ‘aciz¹³²⁵ ve iftiḡārdır. **Şeyḡ Sa‘dī**: “‘Ābidān ez-gunāḡ tevbe kunend / ‘ārifān ez ‘ibādet istiḡfār” buyurduḡı bu menziliñ ḡalīlidir. Gencūr u ḡazīne-dāra daḡı pervāne dērler. “[H, 143-a]

¹³¹⁹ ḡārīñ : ḡāk T.

¹³²⁰ budur -H.

¹³²¹ Metinde “ve” baḡlacı “keşir”den önce kullanılmıştır.

¹³²² dānişin : dāniş T.

¹³²³ be-bendī : ne-bendī T.

¹³²⁴ Derkenar: ḡarīḡ-i ‘aliyye-yi ḡalvetiyye aşḡābınuñ nihāyet-i sülūkları maḡām-ı ‘aciz ve i‘tirāf olduḡı mesmū‘-ı faḡīrdür. Bu beytde nāzım ni‘am-ı ilāhiyyeye şükkrden men‘ eder, maḡz ḡaḡadır, diyü ḡükml olunmasun zīrā “sū-yi ‘irfān rev” demekle bir nūkte-yi āḡer murād eylemişdir ki mekteb-i ‘irfānda kesb olunan ‘ilm-i yaḡīnde ders-i vaḡdet mesā‘ili ictihād olunmaḡla şuver-i keşret bi‘l-külliyeye-yi ma‘nā-yı vaḡdetde muḡmaḡill olduğundan ḡayriyyet ‘ayniyyete istibdāl olup “lā mevcūde illā‘llāḡ” ḡālātı zūḡur etmekle şükkr-i ni‘met ve sā‘il ve mu‘ḡī‘tibārı mündefi‘ olduğına telmiḡ ü işāretidir -H.

¹³²⁵ ‘aciz : ‘irfān T.

‘Azl-i zebān” ta‘bīrine bu ma‘nā gāyet mūnāsibdir ve yine t̄alib ü rāğīb ma‘nāsına olur muhāfaẓa cihetinden.

چنان مشتاق خذلانی که با صد بند و صد زندان
کریزی در شقاوت کر سعادت در ضمان بینی

23. Çunān muštāk-i hizlānī ki bā-şad bend u şad zindān

Gurizī der-şekāvet ger sa‘ādet der-zamān binī

Ol-ķadar hizlān ve husrāna müštāk u ārzū-keş¹³²⁶sin-ki ayağın [T, 164-b] yüz bend-i şer‘-i şerīf ve vücūduñ yüz zindān-ı men‘-i dīn-i münif içinde iken eger sa‘ādeti zamān u kefil görürseñ yine şekāvete ve bağy u kabāhate kaçarsuñ. Ya‘nī ‘ināyet-i Subhānī ben saña zāminim ve şefā‘at-ı Habīb-i Raḥmānī, ben saña mu‘īnim diyecek olur ise bu ķadar kuyūdāt-ı nevāhī-i şer‘iyye ile muķayyed iken yine şekāvet tarafına firār edersuñ. Bu hālet degüldür illā seniñ fiṭratın denī ve alçaķ olup hizlān u husrān cānibine kemāl-i rağbetuñ ve ziyāde iştiyākın olduğındandır ve’l- hāşıl hālā eyledüğün ‘ibādet ü t̄a‘at ‘azāb-ı Haķ’ dan tersnāk u havfnāk olduğındandır. Yoḥsa mücerred taḥşīl-i rızā-yı Haķķ için degüldür.

خود در آدمی وانکه تو شان قد و رخ سنجی
هما در آشیان وانکه تو فر آشیان بینی

24. Ḥod¹³²⁷ der-ādemī v’ān-geh tu şān-i ķad u ruḥ senci

Humā der-āşiyān v’ān-geh tu ferr-i āşiyān binī

‘Aql ādemīde ve insāniyyetdedir ve bundan şoñra sen boyuñ ve yüzüñ ķadr u şānını tartıcısıñ. Hümā ki ‘aqldır, yuvadadır. Bundan şoñra sen āşiyān ferrini ve zīnetini görürsuñ. Ya‘nī haķīķat-ı insāniyyeye ve ḥāmil olduğun esrār-ı subhāniyyeye t̄alib olup havāle-yi nigāh-ı ‘ibret etmiyorsuñ ancaķ maṭmaḥ-ı nazarıñ ve merci‘-i çeşm-i cehālet-eşeriñ ķadd u ķāmetine ve zīnet-i libās ve ārāyişi ķiyāfete maḥşūşdır¹³²⁸.

¹³²⁶ ārzū-keş : dārū-keş H.

¹³²⁷ Ḥod kelimesi Urfi Divanı’nda ḥired olarak yazılmıştır.

¹³²⁸ maḥşūşdur : maḥşūrdur H.

بخون آلوده دست و تیغ غازی مانده بی تحسین
تو اول زیب اسپ و زینت برکستوان بینی

25. Be-ḥūn¹³²⁹ ālūde dest u tiğ-i ġāzī mānde bī-taḥsīn

Tu evvel zīb-i esb u zīnet-i bergustuvān bīnī

Ġāzīniñ eli ve kılıcı düşmen kanı ile ālūde ve bulaşmış olduğu hâlde bī-taḥsīn [H, 143-b] ü bī-āferīn kalmış, sen ise evvel emrde atın raḥt u baḥtını ve zīnet-i ālāt u esbāb-ı esbi görürsün. Ya' nī ġāzī şarf-ı emvāl ve bezl-i vücūd édüp şaff-ı düşmene girmiş baş kesmiş [T, 165-a] kan dökmiş dīn¹³³⁰ uğurına zahmetler çekmiş ve kan deryāsına ġarḳ olmuş gibi ālātı ve kendü ḥūn-ālūd 'avdet étdükde sen anı görüp ġazāñ mübārek olsun, diyü kuvvet ü şecā' atine taḥsīn ü āferīn oḳumayup ancak atınıñ raḥtına ve kesmesine baḳar yatarsun. Ya' nī seniñ bā' iş¹³³¹-i fevz ü necātuñ ḥaḳīḳat-ı insāniyye ve rūḥ-ı pür-fütūḥ iken ašlā raġbet ü iltifāt étmeyüp ḳālīb-ı beden ve dām-ı vücūd u ten ile muḳayyed olursun. Zehī nedāmet ü ḥüsrān ve zehī ḳabāḥat ü ḥızlān.

باب و دانه خو کردی ولی هنکام صیادی
چو بر صید افکنی شهباز دل را ماکیان بینی

26. Be-āb u dāne ḥū kerdī velī hengām-i şayyādī¹³³²

Çu ber-şayd efgenī şehbāz-i dil-rā mākiyān bīnī

Keşret-i ekl ü şurb¹³³³ ile ḥūy u tabī' at eylediñ ve vücūduña¹³³⁴ kuvvet vèrüp çār-pehlū eylediñ lākin şayyādīḳ vaḳtinde ve ava çıḳduḳda çünki şehbāz-ı dili şayd u şikār üzre bıraḳduḳda tavuḳ görürsün. Ya' nī eger-çi ten ile meşġūl olup ve vücūduñı besleyüp kuvvet ü ḳudret vèrdiñ lākin bu vaż'-ı nā-be-cādan kuvvet-i rūḥa za' f-ı tārī oldı ve maġlūb-ı cism oldı. Şehbāz-ı 'ālem-i melekūt iken mākiyān gibi kuvvet-i pervāzdan bī-naşīb ḳaldı ve şayd-ı murġ-ı esrār-ı ilāhīden maḥrūm oldı ve ḫaraf-ı rūḥa bu ḳadar zūlm u ġadrlar seniñ insān olmayup vücūd ḳaydı ile muḳayyed olduğundan iḳtizā eyledi. Ḥayf

¹³²⁹ Be-ḥūn: Be-ḥ'ān T.

¹³³⁰ dīn -T.

¹³³¹ bā' iş -H.

¹³³² hengām-i şayyādī : hengā vü şarī T.

¹³³³ şurb : şerbet T.

¹³³⁴ vücūduña : vücūduñ H.

u şad hayf ki gevher-i girān-behā-yı insāniyyeti şebe-yi bī-kıymet mülāhaza édüp ifnā vü itlāf eylediñ

بطاعت آنزمان ارزنده کز لذت طاعت
چو سر در سجده مانی در جنان خود را ستان بینی

27. Be-ṭāʿ at ān-zemān erzende ʾi kʿ ez lezzet-i ṭāʿ at

Çu ser der secde mānī¹³³⁵ der-cinān¹³³⁶ ḥod-rā sitān binī

[H, 144-a] Ṭāʿ at u ʿ ibādāta ḥaḳīkatde ol vaḳt lāyık olursun ki lezzet-i ṭāʿ atden ḥalāvet-i ʿ ibādetden nāşī başını secdeye ḳoduḳda cennetde [T, 165-b] kendüni sitān göresin. “Sitān” kesr-i sīn ile yanı üzre yatan kimesneye dērler. Yaʿ nī bir şevḳ ve bir iʿ tiḳād ve ḥuzūr-ı ḳalble olası ki secdeye varduḳda gūyā cennetde istirāḥat éder gibi lezzet bulası yoḥsa efḳār-ı mā-sivā ile leb-ā-leb olup edā eyledügin henüz ne olduḳını bilmedükden mā-ʿ adā kemāl-i şıḳletinden ne zamān temām éderim fikrinde olursuñ maʿ lūmuñ olsun-ki henüz lāyık-ı ṭāʿ at olmamışsın ve dāʾire-yi ʿ ubūdiyyete ḳadem koyamamışsındır. Yāḥud ḥod başḳa olup “rāstān” rāstiñ cemʿ i ola ki cenān daḥı ḳalb maʿ nāsına olup başını secdeye ḳoduḳda kendü ḳalbinde kendüni ṭoḫrulardan görürsin ol vaḳt ṭāʿ ate lāyık u sezāsın dēmek ola.

مزن لاف شجاعت ور زنی آنکه که در میدان
عدم شمشیر دل یابی فنا شبدیز جان بینی

28. Me-zen lāf-i şecāʿ at ver zenī ān-geh ki der-meydān

ʿ Adem şemşīr-i dil yābī fenā şeb-dīz-i cān binī

Şecāʿ at lāfını urma ve pehlevān-ı zor-āverim diyü iftiḥār eyleme. Eger faḥr édüp lāf urursañ ol zamān ur ki meydān-ı merdāngīde ve şahrā-yı vasiʿ uʾl-ircā-yı müḥārebede yoḳluḳı gönül ḳılıcı bulursuñ ve maḥviyyeti cān Şeb-dīzʾi ve semend-i mehmīz-engīzi görürsüñ. Yaʿ nī daʿ vā-yı bahadırlıḳ şol kimesneye müsellemler u lāyıḳdur ki gönlinüñ şemşīri yoḳluḳ ve cānının merkebi terk-i vücūd ola. Ḳalʿ a-i ḥaḳīḳat ve ḥişār-ı maʿ rifet

¹³³⁵ mānī : mābī T.

¹³³⁶ cinān : çünān H.

bu ālāt ile fetḥ olur yoḥsa henūz kayd-ı vücūd ile muḳayyed iken ve varlık bendinde esīr iken muḥārebe-yi nefis ü şeytāna dest u pāyı taḥrīk eylemek ḳat'ā sūd-mend olmaz ve hezīmet düşmenine¹³³⁷ zafer bulmaz.

اگر خواهی که باشی عیب جو شاکرد همت شو
که نام هر که بر دی عیب آتش بر زبان بینی

29. Eger ḥvāhī ki bāḣī 'eyb-cū ṣāgird-i himmet ṣev

Ki nām-i her ki burdī¹³³⁸ 'eyb-i āneṣ¹³³⁹ ber-zebān bīnī¹³⁴⁰

[H, 144-b] Eger 'ayb isteyici ve noḳṣān görici olmaḳ isterseñ himmete ṣākird [T, 166-a] ol ki her kimiñ nāmına 'ayb isnād édesüñ ve ṣıfat-ı noḳṣān ile lisāna alasuñ anıñ 'aybını zebān üzre görürsüñ. Ya' nī kiṣi kendü noḳṣānını görmek ḥalḳıñ 'aybını görmekten güçdür. Lākin sen himmet eyle ki ḥalḳa isnād eyledüğüñ 'uyüb u noḳṣān seniñ lisānında olduğunu göresin. **Ṣā'ib:** “Eybī be-'eyb-i ḥod ne-resīden nemī-resed / Ger ṣıḳl-i ḥod ṣaḳīl bi-dāned ṣaḳīl nīst.

بجنت خوانمت نی بهر عشرت بهر ان کاتجا
غدايي آتش همت به از کون و مکان بینی

30. Be-cennet ḥvānemet ney¹³⁴¹ behr-i 'iṣret behr-i ān k'āncā

ḡidā-yi āteṣ-i himmet bih ez-kevn u mekān bīnī

Seni cennete da' vet éderim lākin 'ayṣ u 'iṣret eylemek iḳün degül belki andan iḳün ki ol maḥall- i mükāfatda āteṣ-i himmetüñ ve gelū-yı ḥamiyyetüñ mücāzātı olan ḡidāyı ve loḳmayı kevn ü mekāndan ḳıymetlü olduğunu göresüñ. Ya' nī 'ālem-i dünyāda kevn ü mekāna raḡbet étmeyüp āteṣ¹³⁴²-i himmetle sūzān olan kimesneleriñ cennetde ḡidā-yı mükāfatı cemī'-i dā'ire-yi imkāndan büzürg ve salṫanat-ı fānīden ḳıymetlü ve lezīz

¹³³⁷ düşmenine : düşmene H.

¹³³⁸ burdī : ber vey T.

¹³³⁹ 'eyb-i āneṣ : 'eyb-i āteṣ H.

¹³⁴⁰ Derkenar: der-ḳā'iluhū li-Nābī: Hüneriñ var ise bir ṣehrde bir 'ārif bul / Yoḥsa her ḳaryede bir merd-i dil-āver bul -H.

¹³⁴¹ Ney : bī T.

¹³⁴² āteṣ -T.

olduğunu temâşâ edüp sen-dahı şâhib-i himmet ve mâ'ıl- i terk-i rağbet olasuñ diyü seni behište da'vet ederim.

سر روحانیان داری بلی خود را ندیدستی
بخواب خود در تا قبله روحانیان بینی

31. Ser-i rûhâniyân dâri belî hod-râ ne-dîde'stî

Be-ḥ^vâb¹³⁴³-i ḥod der-â tâ kıble-yi rûhâniyân bîni

Rûhânîleri görmek hevesini tutarsuñ ve sâkini melekût olan kudsiyânîñ müşâhedesine tâlibsiñ öyledir ve bu hevesin yerindedir. Zîrâ kendüñi görmemişsin bu tarîk ile eyledügin hevesde mağdûrsun. Lâkin saña ta'lim-ı tarîk edeyim ve delîl-i semt-i reşâd olayım ki kendü ḥ^vâbiña gel rûhânîleriñ kıblesini ve müteveccih oldukları Ka'be-yi maqşûdı göresüñ. Ya'nî sükkân-ı mele'-i a'lâ muqarrebinden olmağla müşâhedelerine [T, 166-b] ârzü-keş olduğıñ sen kendü ḥaḳîqatiniñ sırrından haber-dâr olmaduğın içündür. Eger sen mescûd-ı melâ'ik [H, 145-a] Ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selâm andan¹³⁴⁴ için olduğın fehm edüp ve sen ki aniñ evlâdıdansın senüñ ḥoḳḳa-i ḳalbinde vedî'a-i subhânî olan gevher¹³⁴⁵-i esrâra vâşıl olsañ tâlib-i rü'yet-i melâ'ike olmazdıñ ve kendü ḥaḳîqatine belki melâ'ike-yi kirâmı secde-ber görür idiñ. Zîrâ ḳalbü'l-mü'min 'arşu'llâhdır. Hey hey ey Ādem oğlanı şâd ol ki ḥâmil olduğıñ ḥaḳîqat-ı insâniyye kıble-yi perestiş-i rûhâniyyândur ve 'arşdan ferşe varınca libâs ve vücûdda cilve-ger olan cemî'-i eşyâ seniñ için maḥlûḳdur. Ya'nî sende olan rûḥ-ı izâfî ḥürmetine тұrur ve cennet ü cehennem ve temâşâ-yı didâr-ı Ḥaḳ saña müyesserdir ve şebâne rûz nice meâ'ike-yi kirâm seniñ ḥıdmetinde dâmen der-miyân eylemişlerdir. **Sa'dî:** Ebr u bād u meh u ḥurşid u felek der kârend / Tâ tu nânî be-kef ârî u be-ğaflet ne-ḥorî / Heme ez-behr-i tu ser-geşte-yi fermân-berdâr / Şerḥ-i inşâf ne-bâşed ki tu fermân ne-berî.

فساد عالمی میتابد از پیشانی نفست
ببین در آینه تا آتش صد خانمان بینی

¹³⁴³Be-ḥ^vâb : Be-ḥ^vân T.

¹³⁴⁴ andan : neden H.

¹³⁴⁵ gevher : gevr H.

32. Fesād-i ‘ālemī mī-tābed ez-pīšānī-i nefset

Bi-bīn der¹³⁴⁶-āyīne tā āteş-i şad hānumān binī

Bir ‘ālemiñ fesādı dıraşşende vü zāhirdir. Seniñ nefsiñ altından¹³⁴⁷ āyīneye baķ tā yüz hānumānın āteşini göresüñ. Ya‘nī seniñ niçe hānedān-ı mazlūmānı hārāb u yebāb étmege isti‘dādıñ olduğı zātıñdan hüveydādır. Lākin diķķat-i nazār ile şarf-ı nigāh-ı ‘ibret édüp müţāla‘a-i ef‘āl ü aķvāl étmiyorsuñ yoħsa dest-i insāf ile dolāb-ı derūnuñı yoķlasañ niçe biñ kimseyi helāk étmek için hoķķa hoķķa zehr ü fesād ve semm ü [T, 167-a] fitne āmāde eyledüğini yegān yegān bulursuñ. Nefsden murād yā zātdır yā nefsi- emmāredir ki ma‘den-i fitne vü fesāddır. İkişi daħı ma‘nādır. Āyīneden maķşūd yā ķalbdır [H, 145-b] yāħud “el-mü’minu mir’ātü’l-mü’min” mışdāķınca bā¹³⁴⁸-dest-i sitem peyvestiñden giribānī çāk-ħorde olan iħvāndır.¹³⁴⁹

مخور غم کر ز بال پشته کمتر نهی خود را
که چون فال خرابیها زنی فیل دمان بینی

33. Me-ħor ğam ger zi-bāl-i peşşe’i kemter nihī ħod-rā

Ki çun fāl-i ħarābihā zenī fīl-i demān binī

Bāl ķanat, peşşe sivrisiñek, fāl fāniñ fetħi ve hemzeniñ sūkūnyıla fāl açmaķ ki ma‘rūfdur. İbnü’s-Sikkīt eytdi fāl bir recül-i marīz iken āħirden yā sālīm ħiţābın işitmedir yāħud bir nesne taleb eder iken yā vācid ħiţābın işitmedir ki ħayr ile tefe’ül étmek olur. Taţayyur bunuñ ħilāfidır bu maħallde ħarāblıķ münāsebetiyle taţayyur iķtizā ederken fāl ta‘bīr olıñduğı istihzā ve ta‘riż tārıķıyladır ki senüñ yanında ħarāblıķ ābādānlıķdır ve şer seniñ i‘tikādiñda ħayrdur, demek olur. Ma‘nā-yı beyt ğam yeme vay muĥāţāb ħiç elem çekme eger sivrisiñek kañadından daħı eksüķ ve za‘īf ķorsañ ve görürseñ kendüñi zīrā ħarāblıķlar fālını urasın fil-i demān gibi ķavī vü ‘azīmü’l-cesşe görürsüñ. Ya‘nī şūretā za‘īf u nā-tüvānsın ammā bir kimsenüñ ħarābına ve helākına

¹³⁴⁶ Der : dār T.

¹³⁴⁷ Alından : altından T.

¹³⁴⁸ bā -H.

¹³⁴⁹ Derkenar: Fi’l-vāki‘ keyfiyyet-i eşerden mü’eşşiriñ aħvāline intikāl olınmağla gūyā ki bir āyīne-yi ef‘āl-nümā olabilür -H.

kaşd eyledükde pîl-i demân gibi kavî olup men^ç ü def^ç ine¹³⁵⁰ kimesne kâdir olamaz. Peşşe ile fil cem^ç iyyeti şığar u kebîri birbirine nisbetle mübâlağa mürâd olduğundan gayrı {fil} peşşeniñ fi'l-ḥaḳîka mağlûbıdır, diyü şöhret-i ^ç aẓîmi vardur, bi-emri'llâhi te^ç âlâ çeşm-i file müstevlî olup nişterin ḥalîde etmekle fil-i ^ç âciz ve fer-mânde eder imiş. Bu cihetle bir¹³⁵¹ münâsebet [T, 167-b] dâhı mürâddur ve fâl ve fil miyânesinde şan^ç at-ı iştikâk kaşd olunmuşdur. Bundan ğaflet edenler nüshalarında fili bâ^ç-i ^ç Acemiyle pîl olmak üzere taḥrîr eylemişlerdir.

ز بیرون پنجه نه در کوش و افغان از درون بر کش
اگر در نفس واعظ انتعاشی از بیان بینی

34. Zi-birün penbe nih der-güş u efġân ez-derün ber-keş

Eger der-nefs-i vâ^ç iz intî^ç âşî ez-beyân binî

[H, 146-a] Kulağına taşradan penbe қо ve deründan nâle vü efġân çek. Eger vâ^ç iziñ zâtında maqşûd olan pend ü naşîḥati beyândan ve ifâdeden intî^ç âş görürseñ Nâbî: “Göstermesün o kaht-ı süḥan meclisiñ Ḥudâ / K'âlûde-yi tenaḥnuḥ ola lafz-ı nesnelere”. İntî^ç âş hemzeniñ kesriyle lağzîde-pây olan kimesnenüñ kaşkmasına dârler. Ya^ç nî bir vâ^ç iz ki beyânda ḥaṭâ ede ve ḥaṭâsından tekrâr rucû^ç ede yine¹³⁵² ḥaṭâ ede yine rucû^ç ede yâḥud taḥrîr¹³⁵³-i kelâm eşnâsında metânet-i kuvvet-i nâṭıkası mütezelzel olup edâ-yı merâm etmekde mübtelâ-yı telâş olmağla sâmi^ç a-i müstemî^ç ine şadâ-yı tenaḥnuḥ-âlûdı ilkâ-yı âsîb eyleye ve ifâde-yi kelâm bu gûne ola. Sen anı¹³⁵⁴ diñlemeyüp mu'âḥeze kaydında olma ve kelâm-ı sekte-nizâmını kulağına қоma belki kendü derdiñle muqayyed olup ḥalvet-ḥâne-yi derûnuñda şûr u şağbîñla meşġûl ol. Murâd-ı Mollâ ^ç Urfî oldur ki ḥalkıñ ^ç aybına ḥavâle-yi dîde-yi inkâr eyleme ki şart-ı inşâniyyet budur.

غزل پردازم اینک از دو بیت خود دو مصرع را
کنم مطلع که حسن آفتاب از فرقدان بینی

¹³⁵⁰ def^ç ine : def^ç e T.

¹³⁵¹ bir -H.

¹³⁵² yine -T.

¹³⁵³ taḥrîr : her bir T.

¹³⁵⁴ anı -T.

35. Ğazel perdāzem ĩnek ez-du beyt-i ĥod du mışra^ç -rā¹³⁵⁵

Kunem maṭla^ç ki ĥüsn-i āftāb ez-Ferķadān bīnī

Ğazel düziciyim işte kendü beytimden iki mıřrā^ç maṭla^ç éderim-ki āftābın ĥüsnini Farķadān görürsüñ. Farķadān iki yıldızdır ki ĥareket ü seyrleri dā'imā birbirlerine muķārenetledir ve ķuṭb-ı felege ķarīblerdir. Mollā 'Urfi [T, 168-a] da^ç vā éder ki iki beytimden birer mıřrā^ç alup bir maṭla^ç -ı pākīze tertīb eyledim-ki şüret-girifte-yi Farķadān'dır ve ĥüsn ü¹³⁵⁶ nūrāniyyetde āftābdan lā-farķdır ve āftābuñ nef^ç i her zerre-yi eřyāya ne ġüne sārī ise ma^ç nā-yı maṭla^ç mīñ nef^ç i daĥı anıñ gibi sārī vü nāfi^ç dir.

بخواب خود درآ تا قبله روحانیان بینی
ببین در آینه تا آتش صد خانمان بینی

36. Be-ĥvāb-i ĥod der-ā tā ķible-yi rūĥāniyān bīnī

Bi-bīn der-āyīne tā āteř-i şad ĥanumān bīnī¹³⁵⁷

[H, 146-b] Bu mışra^ç larıñ ma^ç nāları sebķat étmekle tafşıl ü taĥrīre mübāderet olunmadı.

بدیدار تو دلشادند دائم دوستان تو
ترا هم شادمان خواهم که روی دوستان بینی

37. Be-dīdār-i tu dil-řādend dā'im dūstān-i tu

Tu-rā hem řādmān ĥ^vāhem ki rūy-i dūstān bīnī

Seniñ yüzüñle řād ġönüllülerdir. Dā'imā seniñ dostlarıñ seni daĥı řādmān isterim-ki dostāniñ yüzünü ġoresüñ. Ya^ç nī dā'imā dostlara 'arz-ı cemāl édersüñ ve aĥbābı bu vech ile mesrur edersiñ¹³⁵⁸ ġünkü cezā 'amel cinsindedir. Ben daĥı eger emek muķābelesinde isterim-ki sen daĥı kendü dostunuñ āftāb-ı cemālını temāřā étdükġe ķarīrū'l-^ç ayn olup řabāĥ u mesāda ġül gibi ĥandān olasın.

¹³⁵⁵ mışra^ç -rā : mışra^ç -^ç rā T.

¹³⁵⁶ ve -T.

¹³⁵⁷ Bu beyitin her mışrası ayrı ayrı başka beyitlerde kullanılmıştır.

Derkenar: "Bi-bīn der-āyīne" mışra^ç ı muķaddemen maķām-ı tevbiĥde irād olunmış-ıdı. Ammā bu maĥallde medĥ u sitāyiř için edā olunmışdır -H.

¹³⁵⁸ ve aĥbābı bu vech ile mesrur edersin -T.

هلاکم می کند کردون و غمکین بینمت آری
تو نتوانی که بر احباب دشمن مهربان بینی

38. Helākem mī-kuned gerdūn u ġam-g'īn bīnemet ārī

Tu ne-t'vānī ki ber aḥbāb duşmen mihribān bīnī

Gerdūn beni helāk-ı derd ü miḥnet éder ve böyle eyledüğinden ben seni ġam-nāk u mużtarib görürüm. Belī sen müteḥammil degülsin ki aḥbāb u dostlarıñ üzre düşmeni maḥabbet édici göresin. Ya' nī seniñ mezḥebinde ey maḥbūb dostluḡ ' uşşāḡı ancak ḡatlı eylemekdir ve gerdūnun beni helāk eylemesi bu taḡdīrce dostluḡ olmuş olur ve ḡadd-i zātında bir kimesne kendü dostına düşmeniñ dost olduğunu istemez¹³⁵⁹.

تو محبوب جهان وان که مدارا باورم ناید
تو شمع انجمن باشی و در پروانه جان بینی

39. [T, 168-b] Tu maḥbūb-i cihān v'ān-geh mudārā bāverem n'āyed

Tu şem' -i encumen bāşī u der-pervāne cān bīnī

Ey maḥbūb sen cihāniñ maḡlūbı ve yār¹³⁶⁰-ı şafā-maşḡūbı olasın ve cemī' -i nās bi'l-küllīyye meşḡul u firīfte ola bu ḡālden şoñra sen ' uşşāḡa müdārā édüp dest-i nüvāziş ü iḡsān ile ḡāḡır-ı ceriḡlerine cebīre-bend-i taraḡḡum olasın. Ben buña inanmam ve bu ḡuşuşda baña aşlā i' timād gelmez. Sen meclisiñ şem' i olasıñ-da pervānede cān göresin nice mümkin. [Mışra]': Zehī taşavvur¹³⁶¹-ı [H, 147-a] bāḡıl zehī ḡayāl-i muḡāl.

بحفظ کریه مشغولم و کر بینی درونم را
ز دل تا پرده چشمم دو شاخ ارغوان بینی

¹³⁵⁹ istemez : üstemez H.

¹³⁶⁰ yār : yā T.

¹³⁶¹ taşavvur : tesvīr H.

40. Be-ḥifz-i girye meşgûlem u ger bîni derûnem râ

Zi-dil tâ perde-yi çeşmem¹³⁶² du şâh-i ergûvân bîni

Ağlamak ḥifzıyla meşgûlüm ve giryemi men' ü ketm ediciyim. Yoḥsa eger derûnuma nazar-ı diḳḳat ile nigâh-endâz olsañ gônûlden gözümüñ perdesine dek iki ergûvân budagı görürsüñ. Ya'nî ey maḥbûb gözlerimde yaş görmezseñ ağlamaz ve bî-kederdir diyü ta'yîb eyleme. Li-'illetin ḥifz-ı girye ile muḳayyedim eger derûnuma baksañ dil-i derd-âgînimden ergûvân ağacı gibi ḥûn ile âlûde olmuş iki ḥaṭṭ tâ perde-yi dü-çeşmime münteḥî olmuşdur ve derûnum derd ile ṭolmuşdur.

بوعظ اندر شو از راه غزل عرفی ترنم بس
در شیون زن آخر مردن خود چون عیان بینی

41. Be-va'z ender şev ez-râh-i ğazel 'Urfî terennum bes

Der-i şîven zen âhir murden-i ḥod çun 'ayân bîni

Va'z u naşîhata meşgûl ol ğazel yolından ey 'Urfî terennüm ü naġamât-ı ḥâlet-engîz-i 'ışḳ-bâzî yeter, şîven ve feryâd ḳapusını daḳḳ eyle, âhirül-emr kendü mevtüñi çünki 'ıyân u âşikâr görürsüñ. Ya'nî ber-muḳtezâ-yı maẓmûn-ı ḥadîş-i Seyyid-i Kâ'inât 'aleyhi efzâlü't-tahiyyât "ekşirü zikre hâdimü'l-lezzât" mey-i nâ-güvâr-ı mergi gelüp ḥayâliñe riḥte édüp pey-der-pey [T, 169-a] na'ra-i mestâne-yi yâ hû çekici ol ve¹³⁶³ ḥâlet-i riḳḳat-engîz ile giryân giryân-ı aḥvâl-i sekerâtı tezekkür u yâd édüp lezâ'iz-i nefsanıyyeden dimâġını bî-behre vü naşîb eyle. Allâhu a'lem bi-ḥaḳîḳati'l-ḥâl ve'l-aḥvâl¹³⁶⁴.

دلت الماس همت بود اکر واپینی اکنونش
ترنج زر دست افشار پرویز جهان بینی

42. Dilet elmâs-i himmet bûd eger vâ-bîni eknûneş

Turunc-i zerr-i dest-efşâr-ı Pervîz¹³⁶⁵-i Cihân bîni

¹³⁶² çeşmem : çeşm T.

¹³⁶³ ve -T.

¹³⁶⁴ Allâhu a'lem bi-ḥaḳîḳati'l-ḥâl ve'l-aḥvâl -H.

¹³⁶⁵ Pervîz : Pervez T.

Zerr bu maḥallde müşeddeddir zārūret-i vezn için. “Dest”e muzāfdir. Seniñ gönlün himmet elmāsı idi. Eger şimdi aña naẓar éderseñ cihān Perviz’in el ile şıķılıcı altundan düzölmüş turuncı görürsün. Ya‘nī şāḥib-i himmet olan kimesneye lāyık mıdır ki meydān-ı hevesde sille-ḥor-ı çevgān-ı hevā olup [H, 147-b] zebūn-ı pençe-yi ḥubb-ı dünyā ola ve bāzū-yı shevātde kepāde gibi esir-keş-me-keş-i būd ne-būd olup dest-ḥoş-ı arzū-yı māl u cāh ola. “Turunc-ı zerr-i dest-efşār” Hürmüz oğlı Ḥüsrev Perviz’e ḥukemā-yı ‘aşrı ḥikmetle bezm¹³⁶⁶ eyledükleri turunc-ı zerdir. Elmās envā‘-ı cevāhir ğāyet maķbūl ve saḥt olmağla zer-i dest-efşār ile miyānelerinde zıddiyyet olduğundan şan‘at-ı tezād kaşd olınmışdır.

نه بينی در مقام نقش و طبع آسوده کی بنشین
بهفتم پایه مسند که راحتگاه جان بینی

43. Ne-bīnī der-meķām-i nefis u ṭab‘ āsūdeđi bi-n’şīn

Be-heftum pāye-yi mesned ki rāḥat-gāh-i cān bīnī

Kendü nefsinin ve ṭab‘ının maķāmında rāḥat göremezseñ yedi pāyelü¹³⁶⁷ mesned ü şadra otur ki cānın rāḥat édecek maḥallini göresin. Ya‘nī ṭabaķa-i nefis-i emmārede ve derece-yi ṭabī‘atde ki iķtizāsı shevāt-ı nefsāniyye ve lezā‘iz-i dünyeviyyedir, rāḥat-gāh-ı dil ve cāy-ı ārām-ı ḥātır degöldür. Belki sa‘y u sülük édüp himmet-i mürşid ile [mışra]‘: “ḥimmet-i merdān guşāyed kārḥā-yi saḥt rā” mażmūnidir. Ṭabaķa-i seb‘a-i nefsāniyyeden [T, 169-b] mertebe-yi marzıyye[ye] vāşıl ol ki “ṭaḥalluķū bi-aḥlāķallāh” menzildir. Ḥattā küşūfāt-ı kevnıyye ve kerāmāt-ı ‘ayāniyye zuhūriyla ferāĝ-ı bāl ve taḥşil-i ḥāl édüp müsterih olasin. Zirā bu maḥall makām-ı āsūdeđi ve temķindir ve cān-ı ādeminiñ be-her-ḥāl temām tesellī-yāb olup rāḥat bulduđı menzildir.

نشان جان همی جو تا نشان از بی نشان یابی
مکان دل طلب کن تا مکان لا مکان بینی

¹³⁶⁶ bezm : nerm H.

¹³⁶⁷ pāyelü : pāylu T.

44. Nişān-i cān hemī¹³⁶⁸-cū¹³⁶⁹ tā nişān ez-bī-nişān yābī

Mekān-i dil ṭaleb kun tā mekān-i lā-mekān binī

Cānın nişān u ‘alāmetini ṭaleb eyle tā ki nişānsız olan zāt-ı Hāḡ’dan rütbe-yi ḡaḡḡu’l-yaḡinde ‘alāmet bulasın. Göñül mekānını ṭaleb eyle tā ki lā-mekān olan Hūdā-yı te‘ālādan mekān göresin. Ya‘nī cān ki mazḡar-ı ḡaydar esrār-mazḡara vāḡıf ol ki ‘aks-i pertev-i Hāyy-i ḡadīmdir. Ol pertevi çēşm-i ma‘rifet-ile müşāhede eylemiş olursın ve serāy-ı ḡāşü’l-ḡāş ḡalbe reh-bürde olmaḡa sa‘y u [H, 148-a] kūşış eyle ki misāfir-ḡāne-yi tecellī-i Hūdā’dır ve mir’āt-ı müteḡābile-yi nūr-ı āftāb-ı ḡaḡīḡatdır. Eger-çi “eṭ-ṭuruk ilallāhu bi-‘adedi enfāsi’l-verā”dur lākin cümlesi cān u dil vāsıtasıyladır, bunlardan ḡayrı cādde-yi ma‘rifet yokdur. Havāss-ı ḡamse-yi zāhire ve bātına ancak bu iki sultānın tevābi‘ ve dīde-bānıdır. Murād-ı Mollā ‘Urfī “ve nefehat fihi min rūḡi” nazm-ı celīlindeki rūḡ-ı izāfiye vāşıl olmaḡa tergībdir. Yoḡsa zāhir-i ‘ibāretten fehm olunan-ki cān nişān-ı Hūdā’dır ve göñül ‘alāmet-i Hāḡ’dır ki bunlarda ḡüyā zāt-ı Hāḡ’dan bi-‘aynihī bir eşer ola. Hāşā şümme ḡāşā belki bunlar cemī‘-i eşyādan ziyāde sāliki mertbe-yi ḡaḡḡu’l-yakīne işāl eylemekde te’şīrleri vardır ve cānib-i mebdē’-i vāşıl olmaḡ için bunlardan aḡreb bir ṭarīk yokdur, demekdir. [T, 170-a] Sezā’ī: Ne istersin yūri var andan iste / Muḡaḡḡaḡ sırrın āḡāhı göñüldür.

ز حور و سدره هستم بهره ور بی دست و بی دیده

تو این دولت کجا یابی که هستی در میان بینی

45. Zi ḡūr u sidre hestem behrever bī-dest u bī-dīde

Tu īn devlet kucā yābī ki hestī der-miyān binī

Hūr-ı ‘inden ve sidretü’l-müntehādan elsiz ve gözsüz naşīb u ḡişşe buldum ve rütbe-yi ‘ayne’l-yaḡinde bunları müşāhede eyledim. Sen bu devleti ḡanda bulursuñ ki varlığı ve vücūdı ortalıḡda ve miyānede mevcūd görürsün. Ya‘nī el ḡaydından ḡeçdim zāḡṭ-ı aḡşān-ı sidretü’l-müntehā eyledim ve göz ta‘alluḡından rehā-yāb oldum. Müşāhede-yi

¹³⁶⁸ hemī -T.

¹³⁶⁹ Ensari: c. 2, s. 371

cū : çū T.

cemāl-i hūr eyledim. Sen ise bi'l- külliyye varlığından geçmişsin. Benim nā'ıl olduğum temāşānın devletine nice vāşıl olabilürsin ki senüñ vücūduñ esrār-ı haқиkat-i cemāline perde vü hicābdır. İki “hest” ki evvelki “est” ma' nāsına ve ikinci varlık ma' nāsınadır, tecnīs-i haṭṭ kaşd olunmuşdur. Dest sidre ve dīde hūr için ihtiyār olunmuşdur ki kelāmda leff ü neşr-i müşevveş şan' atı murād olunmuşdur.

ز چنگ دی و فردا رسته ام بی منت امروز
تو این معنی کجا دانی که هستی در زمان بینی

46. Zi-çeng-i dī u ferdā reste 'em bī-minnet-i imrūz

Tu in ma' nī kucā dānī ki hestī der-zemān bīnī

[H, 148-b] Dey ve ferdā çenginden ve kaydından halāş olmuşum bugün minneti olmaqsızın sen bu ma' nāyı ve bu hāleti nice bilürsin-ki zamānda ve evkātta varlık ve vücūd görürsün. Ya' nī ben ki “lā-mevcūde illa'llāh” esrārına vāqıf olmuşum. Dün ve bugün ve yarın ve sā'ir günleriñ bi-zātihi vücūdı yokdur, emr-i i' tibārīdir. Yoḥsa cümlesi birdir. Bu cihetle dün şöyle oldu, bugün böyledir yarın şöyle olacaktır diyü bu ahvāle meşgūl degülüm ve bu endīşe-yi bī-hūdeden her vechle [T, 170-b] vāresteyim. Sen ise bu ma' nāyı fehm edemezsin zirā seniñ katında zamānın vücūdı vardır. Ta' dād olunan günleri başka başka bilüp esāmī-i muḥtelifesine i' tibār edersin bu cihetden küll-i vaḥdetden şemīm-i tesellī ile āsūde-dimāğ olamazsün. Ceng gerek cīm-i 'Acemī ve gerek 'Arabī ile ma' nāya muvāfiḳdır.

من از گل باغ میجویم تو گل از باغ میجویی
من آتش از دخان بینم تو از آتش دخان بینی

47. Men ez-gul bāğ mī-cūyem tu gul ez-bāğ mī-cūyī

Men āteş ez-duḥān bīnem tu ez-āteş duḥān bīnī

Ben gülden bāğ isterim. Sen ise bāğdan gül istersin. Ben duḥāndan āteş görürüm, sen āteşden duḥān görürsün. Ya' nī ben tezkiye-yi nefis edüp taşfiyye-yi derūn eyledüğüm ecilden ālāyiş-i şūretten vāreste ve reng ü bū kayd[ın]dan berceste olup dīde-yi haқиkat-bīn ile āftābı zerrede müşāhede ederim ve deryāyı kaṭrede görürüm. Sen ise eşerden

mü'essire istidlâl edersin ben mü'essirden eşere nazâr ederim. Gürûh-ı 'aliyye-yi şüfiyyeden¹³⁷⁰ vicdân talebden muqaddemdir buyurdukları budur. Zirâ mertebe-yi 'ilme'l-yaqinde müşâhede-yi esrâr-ı zât-ı Hâk zuhûr eylemese sâlik haqîqate menzil-i 'ayne'l-yaqîn ve haqqa'l-yaqîne¹³⁷¹ varınca sa'y u kûşîş eylemezden ve zâ'ika-i vahdetden dimâg-ı cânına lezzet vâşıl olmasa ihtiyâr-ı cû' ve terk-i h'âb u râhat édüp [H, 149-a] erba'îler ve perhîzler ve seyâhatler şiddetine taḥammül eylemezden ḥazret-i şeyḥ-i 'atîk ebî Bekrû's-şiddîk râziya'llâhu te'âlâ¹³⁷² 'anh "Mâ re'eytu şey'en illâ ve re'eytu'llâhu ḳablehû" buyurdukları bu daḳîka-yı laṭîfeye işâretidir.

ز ترتیب نظام آفرینش چون نه آکه
حوادث را ز تأثیر نظام آسمان بینی

48. Zi-tertib-i nizâm-i âferîniş çun ne'î âgeh

Ḥavâdiş râz-i te'sîr-i nucûm-i âsmân bîni

[T, 171-a] Nizâm-ı ḥilkat-tertibinden ve cenâb-ı nesḳ-ârâ-yı umûr-ı ekvânın celle şânuhü 'âlem-i 'ulvî vü süfliye ne gûne nizâm vèrdüğüne çünki âgâh degülsün, ḥavâdiş ü zuhûrâtı te'sîr-i nucûm-ı âsmândan görürsün. Ya'ni mîveleri âftâb puḥte eder ve rengi süheyl-i yemenî vèrür ve ḥurşîd burc-ı ḥamele geldükde zemîne ṭarâvet vèrüp bahâr olur, diyü teşîrâtı bi'l-cümle nucûma isnâd édüp esbâb-ı şüriyyenüñ müstağraḳı olmuşsın. Ḥâl ise böyle degüldür. Mü'essir-i haqîkî Cenâb-ı Hâk'dır. Fa'âlü lâ-yürîd¹³⁷³ ancak oldur. Ğayetü mâ-fi'l-bâb tertîb-i nizâm-ı âferîniş buyurduḳda her birini âḥire rabṭ eylemiş vâhid-i hümâyı dîgere şart ḳılmışdır. Yoḥsa haqîqati zâhirinden fehm olunan gibi degüldür.

ز ابر و آفتاب اندیشه ات کوته بود زیرا
دُر از کنجینه دریا و لعل از جیب کان بینی

¹³⁷⁰ şüfiyyeden : şüfiyyenin H.

¹³⁷¹ haqqa'l-yaqîn : 'ayna'l-yaqîne T.

¹³⁷² te'âlâ -T.

¹³⁷³ lâ-yürîd : limâ-yürîd T.

49. Zi-ebr u āftāb endīše 'et kūteh buved zīrā

Dur ez-gencine-yi deryā vu la' l ez-ceyb-i kân binî

Bulutdan ya' nî yağmurdan ve teşîr-i harâret-i āftābdan seniñ endīše vü fikriñ kışa ve nâ-resâdır. Zīrā incüyi deryā hâzinesinden ve la' li ma' den ceybinden görürsün. Ya' nî seniñ endīše vü fikriñ kūteh olup mebde'-i tarafına ve semt-i haqîqate nâ-resâ olduğu andan içündür ki incü deryâda olur la' l ma' denden çıkar diyüp de tırduğundur. Hayâl etmezsin-ki incü ebr-i nîsânın katresidir ve ol katredeki feyz kimdendir ve ol feyz kimin esrârıdır ve la' li terbiyet eden āftābdır¹³⁷⁴ āftābdaki te'sîr kimiñ [H, 149-b] nûrıdır ve ol nûr-ı âşâr cemâl midir, celâl midir. Kat'an bu vesâ'îti tefekkür etmeyüp derece-yi evvelde qalup anıñla kanâ'at eyledüğinden mebde'-i feyyâz-eşerinden bî-behre ve bî-naşîb kalmış {sun}.

بچشم مصلحت بنکر مصاف نظم هستی را
که هر خاری دران وادی درفش کاویان بینی

50. [T, 171-b] Be-çeşm-i maşlahat bi-n'ger meşâf-i nazm-i hestî-râ

Ki her hârî der-ân vâdî direfş-i kâviyân binî

Maşlahat göziyle ve nazar-ı hikmetle baq ki varlık tertibiniñ ma' reke-gâhına ki her bir dikenî vâdî-i meşâf-ı hestîde direfş-i Kâviyân görürsin. “Direfeş-i Kâviyân” Zâhğak-i Mârî'yi 'azl ve Ferîdün'ı tahta iclâs için demürçi Gûderz'in önüne qoduğı edîmi bir sûtuna geçürüp ve halkıñ önünde sancaq maqâmında keşide eyledüğü bayraqdır ki şoñra pâdişâhân-ı İrân ol sancağa i'tibâr édüp la' l ü cevher ile tersî' ü tezyîn eylemişler. Mollâ 'Urfî'niñ murâdı oldur ki hâr ki şûretde bî-qıymet ü bî-rağbetdir lâkin eger nazar-ı 'ibretle iltifât eyleseñ bu kâr-hânenin tertibinde anıñ dağı direfş-i Kâviyânî miqdârınca şeref ü menzileti ve qadr u qıymeti vardır. Ez¹³⁷⁵-cümle ârâyiş-i gûşe-yi destâr-ı i'tibâr olan gülüñ hüsñ ü qıymeti hârîñ qabiğ olmasındandır ki “el-eşyâ'u nekşif bi-ezdâdihâ”dır, her-çend şûret-i hârda qabiğ u mazarrat mevcûd ise dağı gülüñ kemâl-i i'tibârına bâ' is ü bādî olduğu cihetden kendüsindeki qubğ mağz-ı hüsndür ve mazarratı bi'l-cümle nef' u hayr olmuş olur.

¹³⁷⁴ āftāb -T.

¹³⁷⁵ Ez -T.

شعار ملت اسلامیان بکذار اکر خواهی
که در دیر مغان آیی و اسرار نهان بینی

51. Şi'ār-i millet-i İslāmiyān bu-g'zār eger ḥ'vāhī

Ki der-deyr-i muḡān āyī u esrār-i nihān bīnī

İslāmiyān milletiniñ 'alāmetini terk eyle eger istersin-ki muḡān kilisāsına gelesin ve esrār-ı nihān göresin. Ya' nī tebdil-i cāme ol ve maḡall-i küfr olan menzile gel ki kūteh-bīn olan küffār ne ḡüne ḡareket-i nā-ber-cā ederler ve kendü ḡudāların [H, 150-a] ne ḡüne terk eylemişlerdir ve ḡabāḡatleri ne mertebededir. [T, 172-a] Müşāhede edesin eger kendü şūretiñle gelseñ senden ḡavf édüp ḡabāḡatlerin setr ü nihān ederler. Yāḡud deyr-i muḡāndan murād ḡānḡāh-ı mürşid-i kāmīl ola ma' nā demek olur ki zūhd-i ḡuşkı ve ta' aşşub u riyāyı terk édüp bir mürşid-i kāmiliñ meclis-i irşādına dāḡil olup ḡuzūr-ı devletinde tevbe vü inābet¹³⁷⁶ şerefiyle müşerref olduğdan şoñra maḡhar-ı naḡar-ı 'ināyeti olmaḡı sa'y u kūşiş eylemeyen terbiyeti ve eşer-i nefis-i sā'adet-bereketi ile evliyā'u'llāḡ ḡazerātınıñ vāḡıf oldukları esrār-ı ilāhiyyeden ve envār-ı şıfat¹³⁷⁷-ı Yezdāniden sen-daḡı ḡişşe-yāb olasın. Allāḡu a' lem¹³⁷⁸.

مخاطب کر نباشد مستعد خاموش شو عرفی
که هست او هرچه هست اما تو در معنی زیان بینی

52. Muḡāḡab ger ne-bāşed musta' id ḡāmūş şev 'Urfī

Ki hest ū her-ḡi hest emmā tu der-ma' nī ziyān¹³⁷⁹ bīnī

Eger muḡāḡab müsta' idd ve şāḡib-i liyāḡat olmadı ise ey 'Urfī sūkūt iḡtiyār eyle zīrā ol müsta' idd olmayan muḡāḡab-ı cāhil her ne ise oldur. Lākin sen ma' nāda ziyān görürsin. Ya' nī lü' lü'-i esrār-ı ḡaḡiḡati a' mā olan kimesnelere 'arz eyleme. Zīrā ḡüsnine vāḡıf olamaz ol a' mā olan her ne olmuş ise olmuş ve kendü belā vü cezāsını bulmuş lākin sen bī-hūde yere şarf-ı naḡdīne-yi ma' nā eylemiş olırsuñ ve emānet-i esrār-ı ḡaḡiḡati

¹³⁷⁶ inābet : inābe T.

¹³⁷⁷ şıfat -T.

¹³⁷⁸ Allāḡu a' lem -T.

¹³⁷⁹ ziyān: zebān H.

şāhibine¹³⁸⁰ edā eylemedügin ecilden nāmın cerīde-yi emānetden ḥakk olup defter-i zālimine ve şahife-yi kâzibine dāḥil olmuş olur.

سخنور را خموش نقص و خودبینی خطا باشد
که خاموشی بلبل را زیان در مهرگان بینی

53. Suḥenver-rā¹³⁸¹ ḥamūş-i naqş u ḥod-bīnī ḥaṭā bāşed

Ki ḥāmūşī-i bulbul-rā ziyān der-mihr-gān¹³⁸² bīnī

Erbāb-ı süḥana sükūt noqşān ve ḥod-bīnlik ve kibr ü ‘ucb ḥaṭā olur. Zirā bülbülün mihr-gānda ḥāmūşluğına ziyān u zarar görürsin. Mollā ‘Urfī “[H, 150-b] ḥod-bīnī ḥaṭā bāşed” dedügi erbāb-ı süḥanıñ kendü [T, 172-b] kibr ü naḥvetinden nāşī şūret-i dīvār gibi ḥāmūş olması naqş u ḥaṭādur, demekdir. Ya‘nī ḥāmūşī ve ḥod-bīnī ikisi bir ḥālden ‘ibāretdir. Yoḥsa başka başka şıfat olup mışra‘-ı şānī maẓmūniyla yalnuz ḥāmūşluğun butlānını beyān maqşūd degüldür. Vallāhu ta‘āla a‘lem. Sa‘dī: Zebān der-dehān ey ḥired-mend¹³⁸³ çīst / Kilīd-i der-i genc-i şāhib-huner.

نوا را تلختر می زن چو ذوق نغمه کم یابی
حدیرا تیزتر میخوان چو محمل را کران بینی

54. Nevā-rā telḥ-ter mī-zen çu zevḳ-i nağme kem yābī

Ḥudī-rā tīz-ter¹³⁸⁴ mī-ḥvān çu maḥmil-rā girān bīnī

Nevā ism-i maqām olduğı gibi bir sāz adıdır. Sāzı ziyāde acı ve şiddetle zarb eyle yāḥud giryān giryān maqām-ı nevāyı terennüm eyle. Nağme vü terennümde zevḳ u şafāyı eksük bulduqça ḥudī bī-tīz¹³⁸⁵ ve perdelice¹³⁸⁶ oqu. Maḥmili¹³⁸⁷ ḥāmil olan şütürü ağır ve baṭıyyü’l-ḥareke gördükçe. “Ḥudī” zamm-ı ḥā’-i muḥmele ile şütürbānuñ sevḳ-i cemel ešnāsında olan tağannīsıdır ki ser-māye-yi şitāb-ı şütür ve tāziyāne-yi ma‘nevī-i

¹³⁸⁰ şāhibine : şāhibe H.

¹³⁸¹ rā : er T.

¹³⁸² Mihr-gān : mihr-bān H.

¹³⁸³ ḥired-mend : ḥired-mendān T.

¹³⁸⁴ tīzter : tīz t.

¹³⁸⁵ bī-tīz : tīz T.

¹³⁸⁶ perdelice : perlice H.

¹³⁸⁷ Maḥmili : Maḥalli H.

cemeldir. Bu maḥallde “zevḳ-i naḡme kem yābī” ḳarīnesiyle maḥmilden murād ḥaḳīḳatde ṣāḥib-i sa‘y u sülük olan dervīṣ-i dil-rīṣiñ ḳalb-i tāb-nākidir.

مشوش خواهمت کاهی که بینی رهرو خسته
در آتش بینمت جایی که دست در زیان بینی

55. Muṣevveṣ ḥāhemet gāhī ki bīnī reh-rev-i ḥaste

Der-āteṣ binemet cāyī ki dest-i der-ziyān¹³⁸⁸ bīnī

Gāhī seni müṣevveṣ-ḥātır isterim-ki reh-rev olan ḥasteyi göresin ve gāhī seniñ maḥallini āteṣden isterim-ki ziyāna gitmiş eli göresin. Ya‘nī zevḳ-i dā‘imī dünyāda maḳbūl degüldür. Belki ba‘zı kerre müṣevveṣü‘l-ḥāl ve ḥaste-ḥātır olmaludur ki ḥaste olanlaruñ aḥvāline vāḳıf olına ve gāh u bī-gāh āteṣ-i cān-süz-ı meṣā‘ib ile mübtelā olmaḳ gerekdir ki nār-ı nevā‘ib ile suḥte olanlaruñ ḥālinden āḡāḥlıḳ [T, 173-a] yolına yoḥsa müdām āsūde-yi mesned-i ‘āfiyet olan ḥāl-i derd-me‘āl-i Eyyüb-meniṣātdan¹³⁸⁹ ḥaber-dār olamaz ve bu derd-i maḥabbetden āḡāḥ [H, 151-a] olmayan be-her-ḥāl çāṣnī-i ma‘rifetu’llāhdan bī-behredir ve bu ma‘rifetden bī-naṣīb olan iki ‘ālemde fütāde-yi çāḥ-ı ḥüsrāndır.

برا از پرده صورت قدم در راه معنی نه
که در هر منزلش سری ز اسرار نهران بینی

56. Ber-ā ez-perde-yi şūret ḳadem der-rāḥ-i ma‘nī nih

Ki der-her menzileṣ sirrī zi esrār-i nihān bīnī

Ber ḥarf-i isti‘lā¹³⁹⁰ elif-i memdūde ile āyiden maṣdarından emrdir ve elif-i sākineden soñra olan yānuñ işbātı ve ḥazfı cā‘izdir. Bu maḥallde ḥazf olınmışdır. Perde-yi şūretten ṭaşra gel ve yuḳaru çık. Ya‘nī ḥalāṣ ol ve mā‘nā yolına ayaḳ baş ḥattā ma‘nā ṭarīkiniñ her menziline esrārdan bir sırr müṣāhede edesin. Ya‘nī zāḥir-i vücūduñla muḳayyed olma ve libās-ı cismi terk eyle ve maḫzar-ı ism-i bāṭın olan ḳalp ile āṣnālıḳ peydā edüp anıñla kesb-i ta‘alluk-ı tām ḥaṣıl eyle ki anıñ eṣer-i nūrından nāṣī her bir

¹³⁸⁸ ziyān : zebān H.

¹³⁸⁹ Eyyüb-meniṣātdan : Eyyüb-meniṣāndan T.

¹³⁹⁰ ā -T.

naẓarda esrār-ı hafıyye-yi ilāhiden niçe hikmet müşāhede edesin. Zīrā ẓalb-i mü'min bir mir'āt-i haqıķat-nümādır ki muķābele-yi 'ālem-i vaħdete nihādedür. Andan her ne ki müşāhede olunur ise cümle şādıķdır. Ya'nī sā'ir havass gibi ba'zı kerre muşib ve ba'zı kerre muħtī degüldür.

وڪر شوقت امان ندهد بيزم خان خانان رو
كه نقش لوح محفوظش ز پيشانی عيان بينی

57. Ve ger şevķet emān ne-d'hed be-bezm-i ħān-ı ħānān rev

Ki naķş-i levħ-i maħfūzeş zi-pişānī 'ayān bīnī

Eger şevķiñ ve ħvāhişiñ 'ālem-i şūretten emān ü ħalāş vērmezse ħān-ı ħānān¹³⁹¹ bezmine var. Zīrā levħ-i maħfūzda mektüb [T, 173-b] olan naķş-ı hikmeti ve ħaṭṭ-ı 'ibreti ħān-ı ħānān¹³⁹² levħ-i pişānīsinde 'ayān u 'āşikārā görürsin. Ya'nī şāħib-i ķābiliyyete ve erbāb-ı başırete göre naķş-ı zāhirden daħı esrār-ı bāṭına reh-bürde olmaķ mümkündür ki ez-zāhir 'unvānū'l-bāṭındır. 'Ale'l-ħuşūş ki pişānī-i ħān-ı ħānān ķuvvet-i bāṭiniyyesiniñ eşerinden nāşī menba'-ı [H, 151-b] nūr-ı hikmet ve ser-levħā-i dibāce-yi kitāb-ı ma'rifetdir. Mollā 'Urfī bu beytle münasebet-i tāmme taḫşil edüp medħ-i ħān-ı ħānāna güriz ve āġāz-ı sitāyiş eyledi. Ĥān-ı ħānān Geylān ħākimi ve elsine-yi nāsda meşhūr olan Mīrzācān Geylānī'dir.

دکانی چیده خلقش بر سر بازار انسانی
كه جنت را متاع روی دست آن دکان بينی

58. Dukānī çide ħulķeş ber-ser-i bāzār-i insānī

Ki cennet-rā metā'-i rüy-i dest-i ān dukān bīnī

İnsāniyyet çār-sūsında anıñ ħüsn-i ħulķı bir dükkān cem' ü tertib eyledi ki cenneti ol dükkānın metā'-ı rüy-ı desti görürsin. Metā'-ı rüy-ı dest beyne'l-A'cām müşteriye evvel emrde 'arz olınan metā'-ı dūn-ķıymetdir. Mollā 'Urfī mübālaġa murād eder ki: Ol dükkānda ki evvel emrde müşteriye 'arz olınacaķ metā'-ı kem-behā cennet ile ķıyās

¹³⁹¹ ħān-ı ħānānın : ħān-ı ħānın T.

¹³⁹² ħān-ı ħānānın : ħān-ı ħānān T.

eyle ki derūn-ı dükkānda olan metā‘ ne gūne kıymetlüdür. Ya‘ nī hān-ı hānān öyle kerīmü'l-ḥulḳ kimesnedir ki ḥuzūr-ı devletine duḥūl eden kimesneye evvel emrde cennet zevḳi ḳadar ve neṣāṭ u sürūr verüp tatyīb-i ḥāṭır eder ve tevāzu‘ édüp bay ve gedāya tevḳīr ü iḥtirām ile dil-ṣād eder.

اگر آكه شوى از نيّت او وقت گفتارش
زبانش عين دل يابى دلش عين زبان بينى

59. Eger āgeh ṣevī ez-niyyet-i ū vaḳt-i guftāreṣ

Ziyāneṣ ‘eyn-i dil yābī dileṣ ‘eyn-i zebān¹³⁹³ bīnī

Eger vāḳıf olaydıñ anıñ niyyetinden söz söyledügi vaḳtinde [T, 174-a] zebānını göñlünün ‘aynı bulurduñ ve göñlini zebānının kendü görürdüñ. Ya‘ nī her ne gūne kelām tekellüm eder ise eylesün eger vaḳt-i tekellümde anıñ göñlinde olan niyyet-i ḥālīṣasına vāḳıf olup ‘azīmeti ne olduğını mücessem taṣavvur édeydiñ niyyet ve guftārınıñ kemāl-i ittiḥādından nāṣī ḳanḳısı göñli ve ḳanḳısı zebānıdır. Birbirinden farḳ u temyīz edemez idiñ. Murād-ı Mollā ‘Urfī ḳaṭ‘ā kendüsinden kızb ü dürüg ṣādır olmaz ve ḥalḳı bir taḳrīb ile [H, 152-a] aldatmaz, her ne söyler ise niyyetiniñ ‘aynıdır, diyü işbāt-ı şıdḳdır.

كر از باد خلافى آتش قهرش علم كردد
بر اندام فلک هر مو مثال خيزران بينى

60. Ger¹³⁹⁴ ez-bād-i ḥilāfī āteṣ-i ḳahreṣ ‘alem gerded

Ber-endām-i felek her mū miṣāl-i ḥeyzerān bīnī

Eger bir bād-ı ḥilāfdan ve erbāb-ı ḡadrın vaṣ‘-ı nā-ber-cāsından āteṣ-i ḳahrı ‘alem ve ṣu‘lelenüp ṣerāre-rīz olur ise felegüñ vücūdı üzerinde olan mūlar ḥayzerān görürsin. Ya‘ nī icrā-yı ḳahr u te‘dīb eylesine felek mu‘īn olup ḥusemāyı zarb için vücūdındaki cemī‘-i mūlarını ḥayzerān ve ālet-i te‘dīb eder. Yāḥud ‘alev¹³⁹⁵-i düşmen-süz ḳahrı ol-ḳadar bālā-rev olur ki felegiñ vücūdındaki mūları āteṣ-i ḥayzerānı ne gūne iḥrāḳ eder ise anlar daḡı öyle iḥrāḳ eder, demek ola. Bu taḳdirce murād-ı Mollā ‘Urfī

¹³⁹³ ‘eyn-i zebān : ‘eyn-i ziyān T.

¹³⁹⁴ Ger : kez T.

¹³⁹⁵ ve -H.

oldur ki memdūhuñ vaż'-ı hılāfa ve zālimiñ zulmine ol kadar rızāsı yokdur ki ol maħalde āteş-i qahrı elbetde şirāre-riz olup ğaddār olanları bi-eyyi vechin kân ihrāk eder. Belki āşār-ı ğazabı āhire daħı sirāyet eder. İhķāk-ı haķķ eylemekde [T, 174- b] ziyāde şiddetinden için.

سمند عزم او را سرعت کردون عنان یابی
حسام عقل او را جوهر اول فسان بینی

61. Semend-i 'azm-i ū-rā sur'at-i gerdūn 'inān yābī

Ḥusām-i 'aql-i ū-rā cevher-i evvel fesān bīnī

Anın 'azīmeti esbine gerdūnın sür'atini dizgin bulursın. Ya'nī 'azīmet-i esfār eyledükçe esb-i şabā-refţarı bir mertebe tekāver-sür'at olur ki hareket-i felekden ve sür'at-i gerdūndan lā-farķdır. Ta'birde gerdūnı iḥtiyār eger-çi beyān-ı sür'ati içündür. Lākin 'azīmet-i semende daħı işāret kaşd olunmuşdır. Anuñ 'aqlının kılıcına cevher-i evveli fesān görürsün. Cevher-i evvel ki ibtidā-yı āferinişde Cenāb-ı Ḥālīķ'ıñ 'izz [u] şāna¹³⁹⁶ halk eyledügi cevher-i sebzdir ki nūr-ı tecelliden eriyüp buḥārından kubāb-ı āsmān ve kefinden küre-yi zemīn [H, 152-b] halk olunmuşdır. Şemşir-i 'aqlına öyle bir māye-yi kevn ü mekān olan cevheri fesān görürsün. Ya'nī niżām-ı memleketde ve tertib-i umūr-ı 'ibādu'llāhda 'aqlınuñ yed-i tūlāsı olduğunu beyāndır.

چو با حلمش ببینی گاه باشد کهر با سنجی
چو با عدلش ببینی ماه نساج کتان بینی

62. Çu bā-ḥilmeş bi-bīnī kāh bāşed kehrubā-senci¹³⁹⁷

Çu bā-'adleş bi-bīnī mäh-i nessāc-i ketān bīnī

“Senci”de olan yā vaḥted-i tenkīrdır. Eger anıñ ḥilmiyle ve tevāzu'ıyla nazār ederseñ gāh keh-rubā tartışıcı olur. Ya'nī keh-rubā kāhdan kavī iken anıñ nazār-ı ḥilmiyle baķduğuñ¹³⁹⁸ için keh-rubāya ḥilm gelür ve kāha muḥi' u münķād olur. Eger 'adli ile nazār edersen mähı nessāc-ı kettān görürsün. Ya'nī nūr-ı mäh-tāb kettānı fersūde edüp

¹³⁹⁶ 'izz [u] şāna -T.

¹³⁹⁷ kehrubā-senci : kehrubā-senc T.

¹³⁹⁸ baķduğuñ : yaķduğuñ T.

ifnā eylemek qadīmī ‘ādeti ve haşşası iken nessāc-ı kettān olup qat‘ā zararını işābet eylemez belki kettānın revāc u terbiyyesine sa‘y u kūşiş eylerler.

چه خوانی ای ثنا خوان مدحت گفتار و کردارش
که فعل و قول او را قول و فعلش ترجمان بینی

63. Çi h‘vānī ey şenā-h‘vān midhet-i guftār u¹³⁹⁹ kirdāreş

Ki fi‘l u qavl-i ū rā qavl u fi‘leş tercemān bīnī

[T, 175-a] Ey şenā-h‘vān-ı sitāyiş-‘unvān hān-ı hānān¹⁴⁰⁰ guftār ve kirdārının medhini ne oqursın ve bī-hūde niçün taṭvīl-i kelām eylersin-ki ol zātın fi‘line qavlini ve qavlına¹⁴⁰¹ fi‘lini tercemān görürsün. Ya‘nī qavli fi‘line şāhid ve fi‘li qavline hūcct ü burhāndır. Ya‘nī qavli fi‘line muṭābıq gelmek temām medh ü şenādır. Bir def‘a daḡı seniñ medh ü sitāyişin haqīkatde hāşılı taḡşıldır.

جهان علوی و سفلیست از شخصش در آمیزش
اگر خواهی که حد ارتباط این و آن بینی
ببین در صورتش تا این جهان را آن جهان یابی
ببین در معنیش تا آن جهان را این جهان بینی

64. Cihān-i ‘ulvī u sulflī’st ez-şahş[eş]¹⁴⁰² der-āmīziş

Eger h‘vāhī ki ḡadd-i irtibāt-i ĩn u ān bīnī

65. Bi-bīn der şūreteş tā ĩn cihān-rā ān¹⁴⁰³ cihān yābī

Bi-bīn der-ma‘niyeş tā ān cihān-rā ĩn cihān bīnī¹⁴⁰⁴

Cihān-ı ‘ulvī vü süflī ve dūnyā vü āḡiret bir şahş-ı nūr-siriştüñ ḡarekāt-ı qudsī şifātından [H, 153-a] nāşī birbiriyle iḡtilāṭda ve ittiḡāddadır. Eger ol iki cihānıñ ḡadd u irtibātını ve mertebe-yi ittişālini görmek isterseñ ol şahşın şūretine ve zāhirine nazār eyle ki ‘ālem-i

¹³⁹⁹ ve -T.

¹⁴⁰⁰ hān-ı hānān : hān-ı hān T.

¹⁴⁰¹ ve qavlına -T.

¹⁴⁰² Ensari: c. 2, s. 375

¹⁴⁰³ ān : ĩn T.

¹⁴⁰⁴ 64 ve 65. beyitlerin H nüshasında yerleri deḡişmiştir.

süflîyi ‘âlem-i ‘ulvî bulasuñ ol şahşın bâtınına ve derûnına baķ ki ‘âlem-i ‘ulvîyi ‘âlem-i süflî göresin. Ya‘nî şüreti ‘âlem-i dünyânın nizâmı kaydındadır. Lâkin bi’l-küllîyye ‘âlem-i ‘uķbâyı mülâhaza iledür ve bâtını temâmen umûr-ı âhîret ile meşgûldür. Lâkin “ed-dünyâ mezra‘atü’l-âhîret” mışdâķınca ehl-i dünyâya¹⁴⁰⁵ ĥayr u ĥasenât ile ve nizâm-ı umûr-ı ibâdu’llâh ile şarf-ı evķât edicidir. Müdde‘â sâbit oldu-ki bir şahş-ı memdûĥu’l-ĥışâlde dünyâ ve âhîret âmiziş eder imiş. Yâĥud süflî vü ‘ulvîden¹⁴⁰⁶ murâd mülk ü melekût ola.

بفخر دودمان عالم سفلی مکن مدحش
در آور عالم علوی که فخر دودمان بینی

66. Be-faĥr-i dūdmān-i ‘âlem-i¹⁴⁰⁷ suflî me-kun medĥeş

Der-āver ‘âlem-i ‘ulvî ki faĥr-i dūdmān binî

Ol memdûĥuñ sitâyişini yalnız ‘âlem-i süflî kabîlesiniñ¹⁴⁰⁸ daĥı¹⁴⁰⁹ bi’l-iftihârıdır diyü eyleme [T, 175-b] ‘âlem-i ‘ulvîye gel ki ‘âlem-i ‘ulvî kabîlesiniñ daĥı mâ-bihi’l-iftihârı görürsin. Ya‘nî ehl-i dünyâya vücud-ı pür-cūdı maķûle-yi iksîr olduĥı gibi erbâb-ı âhîrete daĥı bâ‘iş-i intifâ‘dır ki mevtâ-yı müslimîn ĥaķkında taşadduķ edüp rûĥlarına ihdâ eder yâĥud ma‘âşir-i nâsa zâtı zîb ü zînet olup ehl-i dünyâ katında eķvârı maĥbûb olduĥı gibi eşnâf-ı melâ’ike-yi kirâma ve sâkinân-ı mele’-i a‘lâya daĥı tâ‘at u ‘ibâdeti sebebiyle maĥbûb u maķbûldür.

بمجلس غم کداز و عشرت افزا لیک در خلوت
بشادی دشمنش یابی بانده مهربان بینی

67. Be-meclis ĥam-gudāz¹⁴¹⁰ u ‘işret-efzâ lik der-ĥalvet

Be-şādî duşmeneş yâbi be-enduĥ miĥribān binî

¹⁴⁰⁵ ehl-i dünyâya : ehl-i dünyâ T.

¹⁴⁰⁶ ‘ulvîden : ‘ulvîdir T.

¹⁴⁰⁷ Ensari: c. 2, s. 375

‘âlem -T.

¹⁴⁰⁸ Bu noktadan sonra metindeki işaretlere göre belirtilen iki kısmın yeri deĥiştirilmiştir.

¹⁴⁰⁹ daĥı -H.

¹⁴¹⁰ ĥam-gudāz : ĥam-guzâr T.

“Be-meclis”de bā edāt-ı zarf, “ġam-güdāz¹⁴¹¹” vasf-ı terkībī ġam eridici ma‘nāsına, “işret-efzā” vaşf-ı terkībī zevġ artırıcı. “Be-şādī”de bā şıla, “düşmeneş”deki zamir “memdūh”a rāci‘, “be-enduh”[de]ki bā şıla, “enduh” endūhdan muhaffefdir. Miyān-ı meclisde ġam eridici ve ‘işret-efzā ve sūrūr-baġşdır. Lākin ħalvetde [H, 153-b] şādılığa anı düşmen bulursuñ ve ġuşşa vü ħasāvete dost görirsün. Ya‘nī mecma‘-ı nāsda ħandān ve izhār-ı beşāset édüp ħalkā şafā-baġşdır ve lākin ħalvet-ħāne-yi ‘ibādete girdükde ħüzn ü nedāmet deryāsına ġarġ olup cenāb-ı Ĥaġġ’a tazarrū‘ u ibtihāl ile giryān giryān ħüzn-efşān¹⁴¹² olur ve ħalet-i riġkat-engīz ile feryād u fiġanı āsmāna resān eder. Yāĥud ħalvetden murād beyt-i ħalbi ve ġüşe-yi derūnı ola ki zāhirde ħalkla ħandān ve bātında ħuzū‘ u ħuşū‘ la giryāndur ki ġürūh-ı ‘aliyye-yi Naġş-bendiyyenin ħalvet der-encūmen ve sâ’ir ehl-i ħariġın keşretde vaĥdet buyurduġlarıdır.

برون از تشنکی در آتشست اما درون بنکر
که نهر سلسبیلش در کلوی جان روان بینی

68. Birūn ez-teşnegī der-āteş-est emmā derūn bi-n’ger

Ki nehr-i selsebileş der-gelū-yi cān revān binī

[T, 176-a] zāhiren şusuzluġdan āteşde ve ħarārettedir lākin bātınına baġ-ki selsebil nehrini anıñ gelū-yı cānında aġıcı görürsin. Ya‘nī aĥvālını setr eyle muġayyed olup şūretde şöyle görünür ki ārzū-yı dūnyā ile māl-ā-māl ve ümmīd-i zevġ-i āĥiretten bi’l-külliyeye me’yūs ve lākin ħaġiġati böyle degüldür. Belki şāhid-i cānı da’imā behişt-i ma‘nevī olan ‘ālem-i ıtlāġda ki ħuyūdāt-ı nefsāniyye ve çār-dīvār-ı ‘anāşır-ı insāniyyeden ħalāş olmaġdır. Hezār ġunc ü dellāl ile anda çemān ve ħırāmān olup müstaġraġ-ı emvāc-ı selsebil ħumānīnet ve tesellī-yāb olmuşdur. Cān ve revān iltizāmı şan‘at-ı terādūf ħaşdıyla olduġı vāzıĥdır.

کنار بحر بی پایان عرفان در وسط یابی
اگر با زورق دل شوق او را بادبان بینی

¹⁴¹¹ ġam-güdāz : ġam-güzār T.

¹⁴¹² ħüzn-efşān : ħūn-efşān H.

69. Kenār-i baħr-i bī-pāyān-i ʿirfān der-vasaṭ yābī

Eger bā-zevraḳ-i dil ŧevḳ-i ū-rā bād-bān bīnī

“Bā-zevraḳ”daki bā şıladır. ʿİrfānın bī-pāyāna olan baħriniñ kenārını [H, 154-a] vasaṭ-ı baħrde bulursın. Eger gönül keşisine ol memdūħuñ ŧevḳını yelken görürsen baħr-ı ʿirfān ki bī-pāyān ola, kenārı ında bulunur ki kenār bāʿiṣ-i selāmet ve mūcib-i tesellīdir. Lākin anda olan ŧevḳ sende olsa vasaṭ-ı baħre varduḳda saña bir teselliyet ü ṭumāninet hāşıl olur ki gūyā kenār-ı deryāya vāşıl olduñ. Bunuñ hāricde mişāli bir ṭālib-i ʿilm ki erbāb-ı ŧevḳdendir ve ğāyet heves ve kūşışı vardır. Henūz şarf u naħvi temām oḳumadan hūvān-ı meleke-yi istinbāṭ ve istiħzārdan muğtenem olup nüşhayı temām görmeden maṭlūbına vāşıl olur. İʿānet-i ŧevḳle ve eşnā-yı dersde tefsīr ü hadīşden nevʿummā suʿāl u cevāb vāşıtasıyla ammā baṭī vü saḳimūʿṭ-ṭābʿ ve bī-ŧevḳ olan şürekāsı [T, 176-b] tekml-i mevād édüp ve tekrāren yine piş-i üstāda zānū-zen-i istifāde olduḳdan şoñra sāʿir kimesnelere daħı ifāde-yi ders éder. Henūz kendüsinde meleke-yi ʿilm hāşıl olmaz ve taʿlīm eyledüği nedir bilmez. Bu ṭaḳrīr olınan vech üzere hālā zamānemizde ḳatı çok nādān-ı dānā-nümā müşāhede olinmişdir. **İbni Kemāl**: Cemʿ-i kütüb ile defʿ-i ḳacb mümkin olmadı / Bildim ki ʿilm bilmek imiş oḳumaḳ degül.

اكر عادت بترتيب فصولت راهزن نبود

ازان راهت بباغ آرد كه كل را در خران بينی

70. Eger ʿādet be-tertib-i fuşūlet rāh-zen ne-bʿved

Ez-ān rāhet¹⁴¹³ be-bāğ āred ki gul-rā der-ħazān bīnī

Eger ʿādet-i zuhūrāt çār-faşlıñ tertibiyle seniñ yolını urup güm-rāh étmeyeydi. Ol memdūħ seni ol yoldan bāğa getirürdi ki ħazān faşlında gül görürdüñ. Yaʿnī sen mağlūb-ı ʿādet-i dūnyā olu bahārdan şoñra yaz ve yazdan şoñra güz ve güzden şoñra kış gelür ve gül faşl-ı bahārda olur diyü tertib ile meşğul olup güm-rāh olduñ ve bu tertibiñ ħilāfi mümkin degüldür [H, 154-b] -i müşāhedeye vāşıl olup dīde-yi başīret ile ve cān-ı āğāhla āvān-ı şitāda temāşā-yı gül murād pdiyü iʿtikādi eyledüñ yoħsa ol memdūħa teslīm-i küllī ile teslīm olsañ bāğa seni senüñ bildiğüñ tertibiñ ħilāfi olan bir āḫer yoldan getirürür idi ki yaʿnī ṭaraf-ı baṭından sefer édüp bir gülşen ederdüñ. **Li- müʿellifihī**: Dil

¹⁴¹³ rāhet : rāhib T.

şavvām-ı āšnā-yı ḥasrete tek buse vërsin-de / Bu şehriñ mäh-ı şa‘bânında bayram eylemek mümkin. Murād-ı Mollā ‘Urfî memdūhuñ kuvvet-i bātiniyyesin işbāt édüp erbāb-ı mükāşefe vü müşāhededen olduğı izhār u i‘lândır.

دعا عقد اخوت با اجابت بست هان عرفی
دعا کن از ثنا بگذر که دیگر وقت آن بینی

71. [T, 177-a] Du‘ā ‘aḳd-i uḥuvvet bā¹⁴¹⁴-icābet best hān ‘Urfî

Du‘ā kun ez-şenā bu-g’zer ki dīger vaḳt-i ān bīnī

Du‘ā icābet ü ḳabūl ile ‘aḳd-i uḥuvvet édüp ḳarındaş oldılar. Āgāh ol ey ‘Urfî ol zāt-ı kerīmü’ş-şifāta du‘ā eyle, sitāyiş ü medḥden geç ki ba‘de’l-vaḳt maḥalli maḥall-i du‘a görürsün. Ya‘nī sitāyişi dūr u dırāz etmekden maḳsūd vaḳt-i icābetiñ ḥulūline intizār idi¹⁴¹⁵ ol vaḳt ise ḥālā ḥulūl édüp āgūş-ı ḳabūl ḳāmet-i du‘āya ḥemyāze-keş-i ḥasretidir. Vaḳt-i şerefi ḳaçurma du‘ā eyle.

بدرویشی ثنای خان خانان میکنی آری
خوش آمد کونه تا ناز حشمت در میان بینی

72. Be-dervīşi şenā-yi ḥān-i ḥānān mī-kunī āri

Ḥoş-āmed gūne’i tā nāz u ḥaşmet der-miyān bīnī

“Mī-kunī”deki yā ḥiṭāb içündür. Muḥāṭab ‘Urfî’dir. “Gūne’i”deki hemze daḥı yā’-i ḥiṭābdan bedeldir. Muḥāṭab yine muḥāṭab-ı evveldir. Dervīşlik ile ve faḳir olduğıñ ḥālde ḥan-ı hanāniñ şenā vü medḥini edersün. Belī ḥoş-āmed gūnesin. Mādām ki nāz ve ḥaşmeti ortalıḳda mevcūd görürsün ya‘nī faḳir olan kimesne bir şāḥib-i cāha ‘an-şamīmü’l-ḳalb medḥ ü şenā oḳusa hey’et-girifte-yi dervīşi ve şüret-i fuḳarāda olduḳdan soñra sitāyişi şadaḳa [H, 155-a] ḥaml olunmaz. Belki ḥoş-āmeddir dēnür. Zīrā ni‘met ü ikrām mebzūl olmaḳla ve dervīşlik ile māl u menāl ḥoş-āmedlige ḳarīne-yi ḥāldir. Çünki böyle oldu ise ey ‘Urfî seniñ sitāyişiñ maḥzā şıdḳ ise daḥı böyle şüretde olduğıñ için

¹⁴¹⁴ bā : yā T.

¹⁴¹⁵ idi -T.

hoş-âmede ve müdâheneye müşâbih ü mümâsildir. Ma‘kûl ü münâsib olan bu ihâm-ı kabîhi¹⁴¹⁶ müstelzim olan harekâtı terk edüp der-gâh-ı Hâḵ’a dest-güşâ-yı du‘â olasuñ.

دعاى تو برسم مدحت اندیشان نمى کويم
که يا رب تا جهان باشد تو بهمان يا فلان بينى

73. Du‘â-yi tu be-resm-i midhet-endişân ne-mî-güyem

Ki yâ Rab tâ cihân bâşed tu behmân yâ felân bîni

[T, 177-b] Ben seniñ du‘âñı medh fikrlü olan kimesneleriñ ‘âdeti ile eylemem ve demem ki Allâh’dan recâ ederim-ki cihân bâkî olduqça ey hân sen behmân yâ fülân göresün. Behmân zâ’id u haşv ‘ibâretdir ki eşnâ-yı kelâmda zuhûr eder, fülân dağı böyle ve-lâkin fülân mu‘temeddir ki şey’-i mu‘ayyene dağı itlâk olunur. Bu cihetle terdîdiñ şıhhati olur. Mollâ ‘Urfî inşâf eder ki cihân turduqça turasun yâhud şöyle olasın, böyle olasun demek zâhiren kabûl olmayacağ du‘âlardır¹⁴¹⁷ ve zâtında haşv u zâ’id ve halı-ı kelâmdır.

تو خير اندیش خلقى پس همين بايد دعاى تو
که يا رب آنکه بهر خلق اندیشى همان بينى

74. Tu hayr-endiş-i halkî pes hemîn bâyed du‘â¹⁴¹⁸-yi tu

Ki yâ Rab ân-ki behr-i halk endişî hemân bîni

Sen halkıñ hayrını¹⁴¹⁹ fikr edici ve râhatını taleb edicisin. Saña imdi bu du‘â lâzımdır ki Hâḵ’dan recâ ederim-ki ‘ibâdu’llâha her ne fikr ederseñ sen-dağı anı göresüñ. Ya‘nî hayrdan ğayrı nesne görmeyesin demektir. Zîrâ muğaddeman mışra‘-ı evvelde “hayr-endiş-i halkî” diyü vaşf eylemiş-idi. Fi’l-vâkı‘ Mollâ ‘Urfî’nüñ bu edâsı ‘ibâret-i kalîl ile du‘â-yı keşirdir. Pes bâ’-i ‘Acemî ile izâ kâne’l-emrû kezâlik¹⁴²⁰ ma‘nâsınadır ki Türki’de çünki böyle oldu ise demektir. Hemîn harf-ı [H, 155-b] ‘atf olan hem ile ism-i işâret olan in harfinden mürekkebdır. Bâyed, böyle mağallerde lâzım u vâcib

¹⁴¹⁶ ihâm-ı kabîhi : ihâm-ı kubhı T.

¹⁴¹⁷ du‘âlardır : du‘âdır H.

¹⁴¹⁸ du‘â : ‘adî T.

¹⁴¹⁹ hayrını : hayrı T.

¹⁴²⁰ kezâlik : kezâ H.

ma' nāsınadır. Tafşil-i ma' nā-yı beyt böyle olur ki ey memdūh sen halkıñ hayrını fikr edicisiñ. Çünkü hāl böyle oldu ise saña dağı böyle du' ā lāzım u vācibdir ki sen-dağı dā'imā hayr u bereket göresin.

[11. KAŞİDE]

Bu manzūme-yi ğarrā hazret-i maħbūb-ı haķikāt celle ve 'alā hazretlerinüñ [T, 178-a] 'āşık-ı şadıķlarınuñ 'ādet-i pesendide-şifātların beyān için tanzim ü tertib olınmışdır.

عادت عشاق چیست مجلس غم داشتن
حلقة شیون زدن ماتم هم داشتن

[Müfte' ilün fā' ilün müfte' ilün fā' ilün]

1. 'Ādet-i 'uşşāk çist meclis-i ğam dāşten
Halka-i şiven zeden mātem-i hem dāşten

Nāzım-ı merhūm bu manzūme-yi 'acibetü'l-esālbinde erbāb-ı 'ışkuñ etvār-ı miħnet-şī'ārından olan harekāt-ı meşakķat-simātı beyān murād edüp su'āl u cevāb şan'atını mürā'āt ile buyurur ki 'uşşāk-ı āşüfte-hālīñ 'ādet ü de'bi nedir, ğam meclisini tütmaķdır ve dā'imā encümen-i cān-kāh-ı ğama mülāzemet etmekdir ve hāne-yi şiven ü feryādīñ derünına dāhil olmaķ için halka-i derini daķķ eylemekdir ve hemm ü elem kendiden her kaçan ba'īd olsa aşhāb-ı muşibet ve erbāb-ı melāmet gibi mātem libāsını ārayiş-i dūş-ı miħnet edüp hemm ü elemin indifā' u iftirākı için giryān u ğam-nāk olmaķdır.

بر سر عمان درد موج حلاوت زدن
بر سر میدان دل فوج الم داشتن

2. Ber-ser-i 'ummān-i derd mevc-i helāvet zeden
Ber-ser-i meydān-i dil fevc-i elem dāşten

Derdiñ bî-pâyân olan ‘ummânınıñ başı üzre lezzet-i mevcini urmaqdır ve gönül meydânınıñ kenârı üzre sipâh-ı elemi tutmaqdır ve ol maḥallde cümle¹⁴²¹-i leşker-i elem eylemekdir. Ya‘nî müstağrağ-ı deryâ-yı derd oldukça damâğ-ı cânını lezzet u ḥalâvet-i derd ile şîrîn-mezâk eylemek ve fezâ¹⁴²²-yı seniyye-yi bî-sekînesinden gürûh-ı enbûh-ı elemi kaç‘an eksük eylememekdir. ‘Ummân u meydân ve mevc ü fevc [H, 156-a] miyânesinde şan‘at-ı tarşî‘ vardır.

حمد و غم و نعت درد بر لب دل دوختن
شهر دل و باغ جان وقف ستم داشتن

3. Ḥamd u¹⁴²³ ğam u na‘t-i derd ber-leb-i dil dūhten

Şehr-i dil u bâğ-i cân vaḳf-i sitem dâştten

Her ne zamân sofrâ-i ğama zânû-zede-yi mülâzemet oldukça ol ni‘metiñ [T, 178-b] ḥamd u şükriñi ve ḥ‘ân-ı derdiñ evşâfınıñ medḥ ü şenâsını gönül lebi üzere dökmekdir. Ya‘nî dehân-ı zâhîr u bâḫını evşâf-ı ğam u derde ḥabs édüp şebân u rûzân-ı şenâsına müdâvim olmaqdır ve kendü şehr-i dilini ve bâğ-ı cânını evḳâf-ı siteme vaḳf édüp fevâ‘id-i dil ü cânını sitem yolına ḥarc eylemekdir. **Beyt:** “Yârdan cev̄r ü cefâ luṭf u kerem gibi gelür / Ğayrıdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür”. ‘Āşîḳ-ı şâdiḳ olanlar derd-i ‘ışḳı verd-i gülistân gibi ârâyiş-i destâr-ı i‘tibâr édüp zehr-i cân-kâh-ı sitem ü miḥneti şarâb-ı neşve-baḥş-ı luṭf u kerem gibi gelü-yı iltifâta¹⁴²⁴ rîzân ederler.

نغمه داود را از لب شیون زدن
آتش نمرود را باغ ارم داشتن

4. Nağme-yi Dāvūd-râ ez-leb-i şîven zeden

âteş-i Nemrūd-râ bâğ-i İrem dâştten

Nâğme-yi Dāvūd’ı ve terennüm-i zevḳ [u] şafâ mevrūdı elem u miḥnet ve keder ü meşakkât dudâğından izḥâr eylemekdir. Ya‘nî ḥazḫ-ı nefsanî için izḥâr eylediği

¹⁴²¹ cümle : cem‘ T.

¹⁴²² fezâ : ḳazâ T.

¹⁴²³ ve -H.

¹⁴²⁴ iltifât : iltikât H.

nağamâtı leb-i figândan feryād şūretinde iħrāc eylemekdir. Nemrūd ‘aleyhi’l-la‘ nenüñ iş‘āl eylediği âteş-i ‘alev-feşānı bāğ-ı İrem gibi maḳbūl tutup andan ibā vü imtinā‘ eylememekdir. Ya‘nī her ne ḳadar muşibet¹⁴²⁵ ü ekdāra mübtelā olurlar ise daḫı ol ḫālet-i miḫneti kendülere māye-yi iksīr-i feyz bilüp ḳadr u ḳıymetini fehm ü iz‘ān eylemege sa‘y u kūşış eylemekdir.

با خط آزاده کی بنده کی آموختن
با دل بی آرزو چشم کرم داشتن

5. Bā-ḫaṭ-i āzādegī bendegī āmūḫten

Bā-dil-i bī ārzū çeşm-i kerem dāşten

Āzādelik ḫaṭṭıyla ve kendüsünde ‘itḳ-nāme mevcūd iken ḳulluḳ öğrenmek [H, 156-b] ve ḫıdmet ü ‘ubūdiyyete cidd ü cehd eylemek. Ya‘nī bir kimesneniñ bende-yi direm-ḫarīdesi degül iken bi’ṭ-ṭab‘ mā’il-i ḫıdmet olup nāsıñ bārına taḫammül ve ḫuşūl-i āmāline kemer-bend-i ihtimām olmaḳdır ve ārzūsuz gönül ile [T, 179-a] kerem-i ümmīdini tutmaḳdır. Ya‘nī dūnyā ve āḫiret ümmīdidinden derūnı sāde vü ḫālī ve günine i‘tibārı ma‘dūm iken lā-bi-şarṭ-ı şey’ ‘ināyet-i Ḥaḳḳ’a dīde-dūz-ı intizār olup kerem-i subḫāniye çeşm-güşā-yı ṭama‘ olmaḳdır. Zirā ‘inde’l-‘urefā bir nesneyi ta‘yīn ile dehen-güşā-yı niyāz olmaḳ kendü irādesini irāde-yi Ḥaḳḳ’a terciḫ eylemek mu‘āmelesi¹⁴²⁶ gibi olduğundan sū’-i edeb taḫtında dāḫildir, diyü ictināb ederler.

از ابدی ذوق غم روی زیان تافتن
وز ازلی بیع درد سود سلم داشتن

6. Ez-ebedī zevḳ-i ḡam rūy-i ziyān tāften

V’ez-ezelī bey‘-i derd sūd-i selem dāşten

Ġāyeti ve nihāyeti olmayup dūnbāle-dār olan ḡam zevḳinden ziyān u zarar yüzünü döndürmekdir ve bunda keder görünür diyü endişe-yi ziyān u zararı ḫatırından ref

¹⁴²⁵ muşibet : ma‘ibet T.

¹⁴²⁶ mu‘āmelesi : mu‘āmelesini T.

eylemektir daḥī ezeli ve evveli olmayan derdi almaḡdan iün¹⁴²⁷ veresiye olan fā'ideyi tutmaḡdır. Ya'ni "muḡassemī naḥnū ḡassemnā"dan kendü ḡiḡsesine iḡābet eden derdi almaḡda ḡüyā muḡaddem behāsını vērüp šoñra mālīk olacaḡı metā' da edeceḡı fā'ideyi bulmaḡdır ve 'ayn-ı zararī maḡz-ı fā'ide bilmektir.

حسن عبادات را برقع نسیان زدن
زشتی اعمال را لوح و قلم داشتن

7. Ḥüsn-i 'ibādāt¹⁴²⁸-rā burḡa' -i nisyān zeden

Ziḡti-i a' māl rā levḡ u ḡalem dāḡten

Çehre-yi ḡüsn-i 'ibādāta nisyān niḡābını urmaḡ ve aḡmaḡdır ve dā'imā olınan a' māl-i ḡāliḡayı unutmāḡ ḡarafına zāḡib ve mā'il olmaḡdır ve sū'-i a' mālē kāḡıd ve ḡalem tutmaḡ ve hemīḡe vāḡi' olan ma'ḡiyyet ü ḡünāḡı ḡebt-i cerīde-yi [H, 157-a] ḡāḡır edüp nefsine ḡetm ü levḡ eylemektir. Ya'ni ḡarīḡ-i 'iḡḡda icrā eyledüḡı muḡassenātın naḡḡını¹⁴²⁹ ḡaḡıfe-yi zāḡir ü bāḡından kezālik-i nisyān [T, 179-b] ile ḡakk edüp hemvāre ḡabāyiḡini ve sū'-i ef'ālini ta' dād ile nefs-i ser-keḡiñ çehre-yi bī-behresini sūde-yi ḡāk-i hevān edüp her ḡāilde kendüsine melāmet ü mu'āmele-yi ḡaḡāret ve rezālet eylemektir. Allāhu a' lem¹⁴³⁰.

در ته دوزخ ز شوق جرعه کوثر زدن
بر لب کوثر ز شرم حسرت نم داشتن

8. Der-teh-i dūzaḡ zi-ḡevḡ cur' a-i kevḡer zeden

Ber-leb-i kevḡer zi-ḡerm ḡasret-i nem dāḡten

"Tih" tāniñ kesri ile ve hāniñ sūkūnıyla "tiḡ"den muḡaffefdir, ḡa' r ve dip ma' nāsına. Dūzaḡıñ ḡa' rında ve āḡ-ı ḡayyā'da kemāl-i ḡevḡden nāḡi eḡme-yi Kevḡer cür' asınıñ lezzetiyle ḡirīn-mezāḡ olmaḡdır ve 'ayn-ı belāda iken māye-yi ḡevḡ ile taḡḡil-i zevḡ-ı ḡafā eylemektür ve Kevḡer kenāri üzre ḡerm ü ḡiḡābdan nāḡi bir neme ve bir reḡḡaya

¹⁴²⁷ içün -T.

¹⁴²⁸ Ensari: c. 2, s. 312

'ibādāt : 'ibādet T.

¹⁴²⁹ naḡḡını : naḡḡı T.

¹⁴³⁰ Allāhu a' lem -H.

hasret tutmaqdır. Ya‘nī vāşıl-ı ni‘ met-i şafā ve dāhil-i bezm-i rāhat-efzā olduça gayret-i ‘ışk-ı kibr-endiş ile şermsār olup ol ni‘ met ü rāhatdan güyā ba‘id olan kimesne gibi mübtelā-yı derd ü hasret ve dūçār-ı iştiyāk u firķat olmaqdır.

آيينه دیده را صیقل حیرت زد
زاویه سینه را مخزن غم داشتن

9. Āyine-yi dīde-rā şayķal-i hayret zeden
Zāviye-yi sīne-rā maḥzen-i ğam dāşten

Zāviye bucaķ, künc gibi ‘Arabīdir, cem‘i zevāyā gelür ve tekye vü ḥān-ķāh ma‘nāsına daḥı isti‘ māl olunur. Güşe-yi ‘uzlet olduğından içün āyine-yi dīdeye ve mir‘āt-ı çeşm-i ‘ibrete hayret şayķalını urmaqdır ve temyīz-i nīk ü bedden üstād-ı nazarı ‘ātıl u bātıl eylemektir ve güşe-yi sīneyi ve ḥalvet-ḥāne-yi derūnı nuķūd-ı ğam maḥzeni tutmaqdır ve ol maḥzeni gevher-i girān-behā-yı derd ü miḥnet ile māl-ā-māl eylemektir.

هم ز غبار کنشت عطر کفن ساختن
هم بترازوی دین سنک حرم داشتن

10. [H, 157-b] Hem zi-ğubār-i kuneşt ‘iṭr-i kefen sāḥten
Hem be-terāzū-yi dīn seng-i ḥarem dāşten

[T, 180-a] Hem kilīsā tozından kefen ‘iṭrını düzmek hem dīn ü mezḥeb mīzānında seng-i ḥarem-i Beytu’l-lāh’ı mu‘teber tutmaqdır. Ya‘nī şerī‘at-ı ğarrāya kemāl-i rağbet ile müteşebbiş-i ṭā‘at-ı zāhirī olup mazḥar-ı “men istiṭā‘a ileyhi sebīlen” olduça ziyāret-i Beytü’l-ḥarām édüp ḥaşā-yı ḥarem-i Ka‘be’yi mīzān-ı i‘tibārda hem-seng-i lu’lu’-i şehvār tutmaqdır ve bu ḥāletde iken cemī‘-i zemīn ü zamān ve dā‘ire-yi kevn ü mekān müstaĝrıķ-ı nūr-ı vaḥdet olduğından kilīsā-yı küffārda daḥı bulunduçda secde ber-niyāz-ı kādīyyü’l-ḥacāt olup **Şevket**: “Hevā-yi deyr u ḥarem neş‘e-yi mudām-i men-est / Mey-i du-āteşe-yi kufr u dīn be-cām-i men-est” müfādınca gerd ü ğubār-ı deyr ü ḥaremi ḥadeķa-i çeşm-i eşk-bāra sürme-yi İşfahān gibi ārāyiş-i zīb ü zīnet eylemektir.

در دهن بحث علم ناوک لا ریختن
در کمر درس عشق دست نعم داشتن

11. Der-dehen-i baḥş-i ʿilm nāvek-i lā riḥten

Der-kemer-i ders-i ʿışk dest-i naʿam dāšten

ʿİlm-baḥşiniñ dehenine lā oḡları dōkmek ve ḥavāle eylemektir ʿışk dersiniñ kemerinde naʿam ve āri elini tūtmaktadır. Yaʿnī mūbāḥaşe-yi ʿilmiyye ʿetmeyüp hemişe ders-i ʿışkdan mūnfekk olmamağdır. Aşḥāb-ı vaḥdet ve erbāb-ı maʿrifet dervişlerine mūbāḥaşe-yi ʿilmiyyeden şoñra istiḡfāra meşḡul olıñuz, diyü tenbīh ü teʿkīd ʿederler. Ḥafī buyurılmaya ki reʿs-i ʿilm maʿrifetuʾl-lāhdır ki maʿnāsī māʿnā-yı ḥaḡīḡat-i ʿışkdur ve ʿilm-i bātındır. ʿİlm-i ledün daḡı dērler ki netice-yi maḥabbet ve ḥulāşa-i āşār-ı ʿışk ʿālem-i ḡayba ittīlāʿ olduḡıyçün mūbāḥaşe-yi ʿilmiyye ise lā-būd netice-peżir-i mūkābere vü muḥāveredir. Bunuñla meşḡul olmağda [T, 180-b] farazā ḡaraż-ı nefsanıyye ve ḥaşmı ilzām içün lezzet-i [H, 158-a] shevāniyye daḡı olmasa maʿrifetuʾllāh ile meşḡul olmağda elbette menʿ u taʿtīl vardır. Bu cihetden sālīk-i ḥaḡīḡat sülūkından pes-mānde olmuş olur. Bu cihetden¹⁴³¹ ve ḡünāh-kār olup muḥtāc-ı istiḡfār olur. Zīrā cevher-i girān-behā-yı elfāz “men istivā yevmāhū fe-hüve maḡbūnun” şaʿşasından ʿaks-endāz-ı āyīne-yi dīde-yi yaḡīn olan bu pertev-i mażmūndur.

در جگر اشتها آب هوس سوختن
واز اثر امتلا درد شکم داشتن

12. Der-ciger-i iştihā āb-i heves sūhten

Vʿez-eşer-i imtilā derd-i şikem dāšten

İştihā cigerinde ve ḡaleb miʿdesindeki hevā vü heves ābını yaḡmağdır ve imtilā vü tuḡmeden vecʿ-ı bātın tūtmaktadır. Yaʿnī muḡteżā-yı heves ile ʿāmil olmayup ve meyline tābiʿ olmamağla nefesine sitem u ḡulm eylemektir ve bir mertebe cūʿ u şavma mülāzım olmaludur ki ḡüyā bī-ḡadd u bī-pāyān taʿām tenāvül ʿedüp imtilā ḡaşıl eyledüḡinden miʿdesinde ʿillet-i tuḡme peydā olup eḡer bir loḡma daḡı tenāvül ʿeder isem marīz yāḡud helāk olurum mulāḡazasını hemişe ḡātır-ı iḡtiyāt-eşerinden izʿāc u iḡrāc eylemektir.

¹⁴³¹ bu cihetden -H.

تا بشری آب چشم از پی هم ریختن
تا بفلک داغ دل بر سر هم داشتن

13. Tā be-şerā āb-i çeşm ez-pey-i hem rihten

Tā be-felek dāğ-i dil ber-ser-i hem dāšten

Şerā şāʿi müşennāt-ı fevķaniyyeniñ fetħi ve elifiñ ķasrı ile luġatde nemnāk olan toprakdır. İmām Ebū'l-leys tefsirinde mezkurdur ki şerā tabaķa-i seminden tabaķa-i ruṭbdur ki ķaluñluġı beş-yüz sene mesāfedir. Eger ħikmet-i ħakīm-i ķādir ile ol tabaķa-i ruṭb olmasa idi cehennem āteşiniñ ħarrı dünyā ve mā-fihāyı yaķar idi ve baʿz-ı rivāyetde [T, 181-a] şerā yedinci tabaķa-i arz dur diyü naķl olınmışdır. Bu maħalde murād-ı Mollā ʿUrfi yedinci tabaķa-i arz olmak üzeredir. “Tā-be-felek” ķarinesiyle tā ķaʿr-ı zemine varıncaya dek ķaṭarāt-ı sirişki birbirine muttaşıl [H, 158-b] ve dāne-yi subħa gibi her biri āħerine peyveste olduġı ħâlde dökme ve aķıtmaķdır ve felege varıncaya dek gönlindeki olan dāğ-ı derdi evrāķ-ı gül gibi birbiriniñ üzerine ṭutmaķdır. Yaʿnī evvel yaķduġı dāġıñ üzerine daġı bir dāğ¹⁴³² ve hellem cerrā tā şüreyyāya varıncaya dek keşret-i derd ü miħnetden nāşī keşret üzere dāğ yaķmaķdır.

مستی و دیوانکی جام مسیحا شکست
صرفه درین بزم نیست ساغر جم داشتن

14. Mestī u dīvānegī cām-i Mesīhā şikest

Şarfe der-în bezm nīst sāġar-i Cem dāšten

Şarfa fetħ-i şad ile fāʿide ve ziyādelikdir. Bu beyte gelince olan cümle ebyāt-ı “ādet-i ʿuşşāķ ķişt” suʿāline cevāb idi. Lākin bundan aşāġı ħitāba iltifāt olup üslub-ı āħer iʿtibār olınmışdır. Bezm-i ʿişķda memdūħ olan mestlik ve dīvānelik cām-ı ʿİsāʿyı şikest eylemekdür. Yaʿnī bāʿiş-i ħayāt olan vücūdı terk eylemekdir. Zīrā bu bezmde sāġar-ı Cem ve cām-ı cihān-nümā ṭutmaķda fāʿide yokdur. Sāġar-ı Cem Cemşidʿiñ āşār-ı ħikmet ile perdāhte eyledüġi cām-ı cihān-nümādır ki ġāyet ʿayş u nūşdan ʿibāretedir. Cām-ı Mesīhā bedendir ki zarf-ı rūħ-ı pür-fütūħdur.

¹⁴³² bir dāğ -H.

دین و دل و عمر و جان جمله بسیلاب ده
دشمن درویشیست خیل و حشم داشتن

15. Dīn u dil u ʿumr u cān cumle be-seylāb dih
Duşmen-i dervīşī-est ḥeyl u ḥaşem dāşten

Dīn ve¹⁴³³ ʿādeti ve gönli ve hevāsını ve ʿömri ve zevkını ve cānı ve lezzet-i şūriyyesini cümle seyle vēr ve terk ü ifnā eyle. Zīrā dervīşligüñ düşmenidir ve sālīk-i ḥaḳīḳatiñ ʿadūsıdır. Ḥayl u ḥaşem ve keşret-i ḥademe ve ziyāde ārāyiş [T, 181-b] ve raḥt u baḥt tutmak yaʿnī dervīşlik ʿalāyıkdan ḥalāş ve zevk-i vaḥdet ile meşgūl olmaḳdan ʿibāretdir. Mışraʿ-ı evvelde ise taʿdād olınan efrād-ı keşret ü ḳayddır. Bu cihetden [H, 159-a] mübāyin-i dervīşī ve zıdd-ı ḥaḳḳ-perestī ve yezdān-endişdir.

خامه تراشی ستم نامه خراشی کناه
ساده و بی زخم به لوح و قلم داشتن

16. Ḥāme-terāşī sitem nāme-ḥīrāşī gunāh
Sāde vu bī-zaḥm bih levḥ u ḳalem dāşten

Ḥāme-tīrāşlık ve ḳalem yonmak zulmdür ve nāme-ḥīrāşī ve şafḥa-i kāğıdı kāvişin eylemek günāhdır. Levḥ u ḳalem sāde ve yarāsız¹⁴³⁴ tutmak ve bunlara vechen mine'l-vücūh taʿarruz eylememek ḥūbdur. Ḥāme-tīrāşlık ve nāme-ḥīrāşlık ehl-i ḥāle iki vechle nā-münāsibdir. Biri kār-ı ḥaḳīḳatden menʿ eyledüğü için ve biri ol iki maẓlūma taʿaddī edüp birine ḥavāle-yi ḳalem-tīrāş-ı ḡadr ve birini fersūde-yi midād-ı ḳīrgūn eyledüğü için. Zīrā sen āḥiretde niçün meşḳ-i ḥaḫḫ edüp taḥrīr-i kütüb eylemedüñ diyü kimesneye ʿazāb eylemezler ve kitābet ve¹⁴³⁵ şurūḫ-ı İslām'dan olmadığı ḥod cümleñ maʿlūmıdır.

شيب نکويم بطبع به ز شبايست ليک
به ز رعونت بود قامت خم داشتن

¹⁴³³ ve -T.

¹⁴³⁴ yarāsız : pāresiz T.

¹⁴³⁵ ve -H.

17. Şeyb ne-gūyem be-ṭab^c 1436 bih zi-şebāb-est līk

Bih zi-ru^c ūnet buved kāmēt-i ḥam dāştēn

Pīrlīk gençlikden güzeldir dēmēm lākin kāmēt-i ḥam ve ḫadd-i dü-tā ṭutmak ru^c ūnet u şiddetden iyüdür. Mollā ‘Urfī murād eder ki bernā vü civān olmaḫ ḫadd-i zātında pīrlīkden ve ḫocalıḫdan güzeldir. Lākin şāb olanlara ekşeriyyā ḡurūr-ı civānī ile ru^c ūnet ü ḫuşūnet vardır ve pīr olanlarda inḫinā-yı kāmēt ve emāre-yi tevāzu^c vardır. Bu cihetle pīr¹⁴³⁷-i sāl-ḫurde bernā-yı ḫurde-sālden a^c lādır. Zīrā ru^c ūnet ü ḫuşūnet müstelzim-i kibr ü naḫvetdir ve kibr¹⁴³⁸ müstelzim-i ḫalāletdir ve ḫalālet müstelzim-i buṭlāndır ve buṭlān [T, 182-a] ise bi’l-kūlliyye ṭarīḫ-ı müstaḫīm-i hidāyetden ba^c id olmaḫdır.

بهر نعيم بهشت طاعت يزدان مکن
بر لب جيحون خطاست چشم به نم داشتن

18. Behr-i na^c im-i behişt ṭā^c at-i Yezdān me-kun

Ber-leb-i Ceyhūn ḫaṭā^c’st çeşm be-nem dāştēn

Yezdān’a ṭā^c ati cennet ni^c metleri için eyleme. Zīrā Ceyhūn kenārında bir reşḫe¹⁴³⁹-yi [H, 159-b] āba ve bir ḫaṭre-yi māya ümmīd-vār olmaḫ ḫaṭā-yı fāḫiştir. Ya^c nī in^c ām u iḫsān ḫaḫḫı ṭalebde şurūṭ u ḫuyūda i^c tibār edüp ḫadd u ḫaşr murād eyleme. Zīrā na^c im-i behişt iḫsān-ı Ḥaḫḫ’dan bir zerre degüldür. Ceyhūn’un içine girüp ḡavṭa-ḫ^vār olmaḫ mümkündür. Sen daḫı ṭā^c at u ‘ ibādeti li-vechi’llāh eyle ki niçe cennetler ve kevşerler behişt-i cemālde mevcūddur. **Nābī**: “Zāhid bellü Ḥaḫḫ için ét yā behişt için / Ḥaşr eyleme ‘ ibādetiñi cennet üstine”. Bi-ṭarīki’l-münāsebe bu beyt-i Nābī-şūretde ‘ adimū’l-ḫāldir lākin mışrā^c -ı şānīdeki cennet kendü zamānında bir ḫüsnā ḫatunın ismidir. Bu cihetle ma^c nā-yı beyt meftūḫdur.

با صنم آمیختن کفر ادب دان و لیک
شرط بود در میان فاصله کم داشتن

¹⁴³⁶ Ensari: c. 2, s. 313

be-ṭab^c -T.

¹⁴³⁷ pīr : bir T.

¹⁴³⁸ kibr : bir T.

¹⁴³⁹ bir reşḫe : birer şemme T.

19. Bā-šanem āmiḥten kufr-i edeb dān u līk

Şarḥ buved der-miyān fāşile kem dāşten

Şanem ile ihtilāṭı setr-i edeb eyle¹⁴⁴⁰ ve zāhir-i şerī‘ata muḡāyir bil ve lākin miyānede fāşılayı eksük tıtmak vesāyiṭi bi’l-külliyeye def‘ eylemek şarḥtır. Ya‘nī deyr u ḥarem ki vuşul-i Ḥaḡḡ’a ehl-i küfr ve erbāb-ı İslām ‘inde vāsıṭadır. Şāḥib-i başiret ki vesā’itden ḡalāş olup maḡşūd-ı aşliyi kemāl-i yaḡīn ile müşāhede éde. Ol kimesne her ne-ḡadar şanem ile daḡı ihtilāṭ éderse ḡaḡıḡatde küfr olmaz zirā henüz şanemden ḡaberi yoḡdur ḡaremden olmadıḡı gibi ve vesā’itden bi’l-külliyeye ḡalāş olmuşdur ve anıñ ihtilāṭı ḡāşā şümme ḡāşā kefereniñ [T, 182-b] i‘tiḡadı üzre degüldür. Belki “lā-mevcūde illā’llāh” maḡāmında taḡaḡḡuk édüp “yesme‘u bī ve yebşiru bī” menziline vāşıl olmuşdur. Makām-ı hū hūdur. Cenāb-ı feyyāz-ı mutlaḡ cemī‘-i muḡibb ḡarındaşlarımızı ve bu faḡiri be-himmet-i pīrān bu lezzetden şīrīn-mezāḡ eyleye bi-ḡürmeti seyyidi’l-mürselīne.

رهروی دیر عشق بر تو شمارم که چیست
گام بفرسخ زدن پاس قدم داشتن

20. Reh-revī-i deyr-i ‘ışḡ ber-tu şumārem ki çīst

Gām be-fersaḡ zeden pās-i ḡadem dāşten

[H, 160-a] ‘Āzīm-i kilīsā-yı ‘ışḡ olmaḡı seniñ üzerine ta‘dād édeyim ve ta‘līm-i ṭarīḡ eyleyim ki nedir her adımı bir fersaḡ urmaḡ ve ḡadden ziyāde sür‘at eylemek ve ḡademiñ ri‘āyetini ve ḡıfzını¹⁴⁴¹ tıtmakdır. Ya‘nī ḡadem-i zāhiriyyi ḡullanmayup pāy-ı dil ile her bir adımda bir fersaḡ maḡalli ṭayy eylemekdir ki ṭarīḡ-i Nakşibendiyye’de seferdir. Vaṭan dēdükleridir ki ḡāricde temşīli şem‘-i meclisdir ki miyān-ı bezmde ḡā’im olduḡı ḡāldede maḡall-i vücūddan sefer édüp ṭayy-ı zemīn-i hestī éder. Yāḡud seng-i āsiyādır ki dā’imā kendü maḡallinde sā’ir ve sür‘at-i temām ile vaṭanında dā’ir olup hem ḡubūbatı ifnā éder hem kendü vücūdını memleketinden endek endek pā-keşīde-yi ḡūşe-yi fenā olur. Mollā ‘Urfi’niñ “gām be-fersaḡ zeden” ta‘biri kemāl-i sür‘ati

¹⁴⁴⁰ eyle -H.

¹⁴⁴¹ ḡıfzını : ḡıfz T.

beyāndır. Yoḥsa merḥale-yi ‘ışıkda fersaḥ yoḥdur. Zirā sefer-i ‘ışık ma‘nevīdir, menzilden müberrādır.

رو بقفا کن ببین عمر تلف کرده را
تا بتو روشن شود رو بعدم داشتن

21. Rū be-ḳafā kun bi-bīn ‘umr-i telef kerde-rā

Tā be-tu rūšen ṣevēd rū be-‘adem dāšten

Yüzüñi eñseñe eyle ve gērüye baḳ ve telef ü zāyi‘ olmuş ‘ömri gör ve zamān-ı mevlūduña nazār eyle ve ḥālā mevcūd olduḡuñ vaḳte dek evḳātīñ ne gūne geḳdūḡını tefekkūr ü te‘emmül eyle ve ne-ḳadar ‘ömürñ zāyi‘ olduḡına [T, 183-a] taḥsīl-i yaḳīn eyle ki ḥattā yoḳluḳ ṭarafına ‘azīmet eyledūḡuñ ve teveccühüñ cānib-i fenāya olduḡı saña rūšen ü āşikār ola. Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki bir kimesne kendüsiniñ fenāsını ve ma‘düm olacaḡını bi-ḥasebi’l-‘aḳl¹⁴⁴² yaḳīnen ma‘lūm édinemez. Tā geḳen evḳātı ve güzeşte olan zamān-ı ‘ömrini mülāḥaza-i tāmme ile te‘emmül ü tefekkūr eylemeyince.

چند بتزوير و فن پرده کشیدن بعيب
صورت مدح آمدن معنى ذم داشتن

22. Çend be-tezvīr u fen perde keşiden¹⁴⁴³ be-‘eyb

şūret-i medḥ āmeden ma‘nī-i zem dāšten

[H, 160-b] Tezvīr ü fen ve ḥīle vü hud‘a ile kendü ‘aybına ve ḳuşūrına perde çeküp ḥalḳıñ gözinden nihān ṭutmaḳ [ne] zamāna dek ve niḳeye dek şūret-i medḥde ve ḥüsn-i ef‘āldē gelmek ve görinmek ve ma‘nāda mezmūmiyyet ve bātında sū‘-i aḥvāl ṭutmaḳ ya‘nī mübtelā-yı riyā vü süm‘aya mā‘il¹⁴⁴⁴ olup fāsīd-i derūn iken ḥalḳa şūret-i Ḥaḳ’dan görinmekden niḳeye dek uşanmazsuñ ve gāyetinde bu ḥālet-i mūcib-i melāmet seniñ ne işine gerek olur. İnşāfa gelüp ve bu bī-hūde zaḥmetden ferāḡat eyleyüp göñlını pāk eylemeḡe sa‘y eyle ki dūnyā vü āḫiretde ‘izzet bulup taḥşīl-i merātīb-i ‘uzmā

¹⁴⁴² ‘aḳl -T.

¹⁴⁴³ Ensari: c. 2, s. 313
keşiden : keşid T.

¹⁴⁴⁴ süm‘aya mā‘il olup : riyā vü mā‘il süm‘a olup H.

eyleyesin yoḥsa ekṣer evliyā`u`llāhiñ zāhirleri ḥarāb ve bāṭınları ma`mūr u ābādān degül midir? **Yūnus**: “Derviş Yūnus ma`şūḳına vuṣlat bulunca mest olur / Ben şıṣeyi çaldum taşā nāmūs [u] `ārı neylerem?” diyü¹⁴⁴⁵ ḥazret-i ḳuṭbu`l`ārifin Yūnus Emre ḳaddesa`llahu sırrihu`l-aziziñ buyurduḡı kelām-ı ḥaḳıḳat-nizām naḳş-ı kitābe-yi yaḳiniñ olmadı mı ve fī nefsi`l-emr zāhir-i ḥāliyle muḳayyed olan şūret-perestānın derūnı ḥarāb ḳalduḡına muṭṭalı` olmadı¹⁴⁴⁶ mı?

عدل و كرم خسرويست ورنه كدایی بود
بهر دو ویرانه ده طبل و علم داشتن

23. [T, 183-b] `Adl u kerem ḥusrevi`st v`er-ne gedāyi buved

Behr-i du vīrāne dih ṭabl u `alem dāšten

“Dü virāne dih”deki “dih” dāliñ kesri ile ve hāniñ sükūniyla ḳarye ma`nāsınadır. “Dü virāne” sıfatıdır. Pādişāhlık `adl u keremdir yoḥsa iki vīrāne ḳarye için ṭabl u `alem ṭutmaḡ faḳırlık ve dilencilikdir. Ya`nī sulṭānlığın ḥaḳıḳatde ma`nāsı re`āyā vü berāyāya `adl-ile mu`āmele édüp zālimin zulmini¹⁴⁴⁷ def` ve mālen ve bedenen gürūh-ı nāsa ikrām u merḥamet eylemekdir. Yoḥsa iki şehre mālik olayım hevesiyle sāḥib-i ṭabl u `alem olup izḥār-ı şevket ü saltanat [H, 161-a] eylemek degüldür. Belki bu ma`nā ekṣeriyā sā`illerde daḥı müteḥaḳḳıḳdır ki bilādıñ ekṣerinde ve mecmū`ı ḳalem-rev-i `Arabistān`da sā`iller bēllerine birer ṭabl bağlayup ve dōşlerine `alem vaz` édüp herkesiñ ḳapusına geldükçe ṭabla dırre-zen olup şadaḳa isterler. Rūm`da ilāhī okuyup sā`iliñ eyledükleri gibi zeylde vāḳi` “şarfe zebānem bi-best” beytinden ḳaṭ`ü`n-nazar maḳşūd¹⁴⁴⁸-ı Mollā `Urfī cümle nāsa naṣiḥat olmaḡ ihtimāli vardır ki “dü virāne dih”den murād dünyā vü āḫiret olup `adlden maḳşūd li-vechi`llāh `ibādet eylemekden `ibāret ola ve “ḥüsrevi” kemāl-i insāniyyet ve gedāyı ḳāşiru`l-himmet dēmek ola ki ma`nā-yı beyt kemāl-i insāniyyet ve ḡāyet-i fütüvvat li-vechi`llāh secde ber-seccāde-yi niyāz olmaḡdır. Yoḥsa ṭabl-ı tehlili ve `alem-i tezkiri dünyā vü `uḳbā taḥşili için şarf eylemek ehlu`llāh `inde denā`et ve her vechle “ve mā ḥalaḳtü`l-cinne ve`l-inse illā li-ya`budūn” esrārından kemāl-i ḡaflet ile ḡāfil olmaḡdır ve bu ḡaflet ḥüsran-ı `azımdir.

¹⁴⁴⁵ diyü : ve bu T.

¹⁴⁴⁶ olmadı : olmaduñ T.

¹⁴⁴⁷ zulmini : zulmin T.

¹⁴⁴⁸ maḳşūd -T.

صرفه زبانم بیست ورنه بشه کفتمی
کز دل درویش پرس ذوق ستم داشتن

24. [T, 184-a] Şarfe zebānem bi-best v'er-ne be-şeh guftemī

K'ez-dil-i dervīş purs zevk-i sitem dāşten

Ḳā'ide zebānımı bağladı yoḡsa pādīşāha dēr idim ki dervīş ve fuḡarānīñ göñlinden su'āl eyle sitem zevkini tutmak nice olduğunu. Ya' nī ber-mūcib-i kelām-ı ḡaḡīḡat-beyān “el-iḡsānu yaḡta'a'l-lisān” mülāḡaza-i nef' ile¹⁴⁴⁹ zebān-ı ta'rīzi beste eyledim. Yoḡsa pādīşāhlık fuḡarāya sitem ü zūlm édüp māl-i cerāyim ile zevk eylemekde degüldür ki belki zālīmīñ zūlm ü siteminden müy-ı be-hem āmiḡte-yi zengiyān gibi āşüfte-ḡāl ve müşevveşü'l-aḡvāl olup “eş-şabru miftāḡu'l-ferec” kilīdiyle ḡüşāyiş-i der-gāḡ-ı mükāfāta ve miftāḡ-ı taḡammül ile fütūḡāt-ı bāb¹⁴⁵⁰-ı mūcāzāta muntazır olan dervīş u fuḡarādadır.

دم مزن از جور چرخ زانکه نه آزاده گيست
زو متأثر شدن پس گله هم داشتن

25. [H, 161-b] Dem me-zen ez-cevr-i çarḡ z'an-ki ne āzādeḡi'st

Zū¹⁴⁵¹ mute'eşşir şuden pes gile hem dāşten

Çarḡıñ cevr ü ezīyyetinden bi-ḡarīḡi's-şikāye dem urma ve hedef-i müstedirü's-şekl-i āsmāna¹⁴⁵² tīr-endāz¹⁴⁵³-ı āḡ ve dil-dūz olup izḡār-ı 'acַz ve i' lān-ı elem eyleme. Andan iḡün-ki cevr-i felekden müte'eşşir olup ve andan şoñra zebān-ı şikāyeti¹⁴⁵⁴ taḡrīk eylemek āzādelik degüldür ḡaḡīḡatde āzādelik keder ü sürürdan ve keşret ü kılletden dīde-pūş-ı i' tibār olup ḡuyūdāt-ı nīk ü bedden müte'eşşir olmamaḡdır. **Şā'ib:** Şikāyeti ki ez-gerdūn kunend bī-hunerān / Şikāyeti'st ki tīr-i kec ez-kemān dāred.

¹⁴⁴⁹ ile -T.

¹⁴⁵⁰ bāb : yāb T.

¹⁴⁵¹ zū : zede T.

¹⁴⁵² āsmāna : āsmān T.

¹⁴⁵³ tīr-endāz : tīz-endāz T.

¹⁴⁵⁴ felekden müte'eşşir olup ve andan şoñra zebān-ı şikāyeti -T.

این ده کثرت اساس بشکنی وانگه بین
سالک وحدت شدن ملک قدم داشتن

26. Īn dih-i keşret-esās bi-ş'keni v'ān-geh¹⁴⁵⁵ bi-bīn

Sālik-i vaḥdet şuden mulk-i ḳadem dāšten

Dih ḳarye, keşret-esās vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır. Çok temelli demektir, ḳaryenin şıfatıdır. Bu keşret temellü ḳarye-yi dünyāyı ḫarāb eyle ve andan şoñra naẓar-ı 'ibret ile nigāh-endāz-ı em' ān ol vaḥdete sālik olmak ve mülk-i ḳademi ṭumağa. Ya' nī mādām-ki tārik-i dünyā olmayasın [T, 184-b] ve nīk ü bed ve ḡaşş u semīn ve bisyār u endek ve miḫnet ü zevḳ ve şaġīr ü kebīr miyānesinde mübtelā-yı telvīn olup imtiyāz meş'alesinde olasın zevḳ-ı vaḥdetden ve şafā-yı ḫaḳīḳat-i maḫabbetden dūrsuñ ve gülistān-ı behişt hevā-yı iḳlīm-i ḳademden bi'l-külliyeye bi-ḫaber ḳalup mehcūrsuñ.

نسخه این باغ را زیر و زیر کن بسست
بر سر کل تا بکی منت شم داشتن

27. Nusḫe-yi ĩn bāġ-rā zīr u zeber kun bes-est

Ber-ser-i gul tā-be-key minnet-i şem dāšten

Bu bāġ-ı ekvānīñ nüşḫa vü şūretini zīr ü zeber ve ifnā vü itlāf eyle ba'de'l-vaḳt temāmıdır. Ya' nī inşāf ile hevā vü heves ḡayrı kemālını buldı gül hevesi üzre şemm-i minnetini¹⁴⁵⁶ ve istişmām-ı iḫtiyācını ṭutmaḳ ne zamāna dek Nābī: “Şehr-i [H, 162-a] bedende şīt u şadā ḳalmadı henüz / Bāzār-ı ārzūda geçilmez zıḫamdan” maẓmūnınca evḳāt¹⁴⁵⁷-ı 'ömr-i 'aziz reng ü bū hevesiyle bi'l-cümle telef oldu ve eyyām-ı kühūlet geldi ve pīrlik zamānı ḫulūl eyledi. Lāyıḳ olan mū-yı sefīdi şabāḫ-ı peşimānī bilüp ārzū-yı nefsanıyyeyi bi'l-külliyeye ber-ṭaraf ētmekle müsta'idd-i rıḫlet-i āḫiret bulunmaḳdır.

مایه نازندکی از کهر خویش کیر
تا بکی این عز و ناز از اب عم داشتن

¹⁴⁵⁵ v'ān-geh : z'ān-geh T.

¹⁴⁵⁶ minnetini : minneti T.

¹⁴⁵⁷ evḳāt -T.

28. Māye-yi nāzendegī ez-guher-i ḥ^vīṣ gīr

Tā-be-key īn ‘izz u nāz ez-eb u¹⁴⁵⁸ ‘am¹⁴⁵⁹ dāšten

Nāzendelik māyesini ve şeref ü ‘izzet ser-māyesini kendü zātından tut ve taḥşil-i zāt ve zamān édüp beyne’n-nās şerefi muḳteżā-yı kemālîñle bul. Bu ‘izz u nāzı ve faḥr u mübāhātı eb u ‘amdan tutmak ne zamāna dek. Ya‘nī peder ü ‘ammi şerefiniñ kuvvetiyle nāziş ü iftiḥār eylemek bī-fā’idedir. Hüner oldur ki seniñ şerefiñle ecdāduñ ḳavm ü ḳabileşi ‘izzet bula ve dūdman-ı aḳrabā vü ta‘allūḳatın taḥşil-i nām u kām eyleye. Nā’ilī: “Ferzend-i nā-ḥalef ki peder iftiḥār olur / Zātında gevher olmasa bī-i‘tibār olur”.

مذهب عرفی بکیر ملت قارون بهل

کنج هنر ریختن به ز درم داشتن

29. [T, 185-a] Mezheb-i ‘Urfi bi-gīr millet-i Ḳārūn bi-hil

Genc-i huner riḥten bih zi-direm dāšten

‘Ādet-i memdūḥa-i ‘Urfi’yi düstürü’l-‘amel tut ve Ḳārūn üslūbını terk eyle. Zirā ḥazīne-yi hüner ü ma‘rifeti bezl eylemek bī-ḥadd u bī-hisāb altun ve gümüş ḥazīnesini maḥfūz tutmaḳdan güzeldir. Ya‘nī taḥşil-i māl édüp defīn-i ma‘mūre-yi ḥāk eylemekden evḳāt-ı ‘ömr-i nāzenini¹⁴⁶⁰ ma‘rifet-i ilāhī kesbine ḥarc u şarf eylemek evlādır.

تیغ زبانش فکند بر سر هم مهر و ماه

شهرت او را حلال ملک عجم داشتن

30. Tiğ-i zebāneş figend ber-ser-i hem mihr u mäh

Şuhret-i ū-rā ḥelāl mulk-i ‘Acem dāšten

‘Urfi’niñ tiğ-ı zebān-ı belāgat-cevheri ve şemşir-i feşāḥat-yalman-ı lisān-ı hüneri mihr ü mähniñ başını birbiri üzerine bıraḳdı. Ya‘nī taḥrīr eyledüğü eş‘ār-ı [H, 162-b] dürer-bārniñ her noḳtası rüşenlikde ve münevverlikde ḳurş-ı mihr ü māha dāğ-ı nihāl-i reşk ü ḥased

¹⁴⁵⁸ ve -T.

¹⁴⁵⁹ Ensari: c. 2, s. 314

¹⁴⁶⁰ nāzenini : ‘azizi H.

oldı. Bu cihetden mülk-i ‘Acem’i tutmak ve zemīn-i kalem-rev-i Īrān’a müstevlī olmak şöhret-i ‘Urfi-i üstāda helāl olsun. Zirā pādīšāh-ı memālik šāhib-i seyf olmak şart olduğu gibi kalem-rev-i sūhamı hıfz eyleyen ve šāhib-i şöhret olan šā‘ir-i māhir dahı tīg-i zebāna ve šemšīr-i belāgat-‘unvāna mālīk olmak lāzımdır.

طی کنم این نامه را کر نکنم چون کنم
حوصله خامه نیست تاب رقم داشتن

31. Ṭay kunem īn nāme-rā¹⁴⁶¹ ger nekunem çūn kunem

Ḥavşale¹⁴⁶²-yi ḥāme nīst tāb-i raqam dāšten

Ḥavşala feṭh-i ḥā’-i mūhmele ile qurşaqdır ki burada maḥall-i şabr u taḥammūden ‘ibāretdir. Bu qaşideniñ kâğıdını ve bu neşideniñ şafhasını ṭayy ve nūr-ı dīde ederim eger ṭayy eylemez isem ne edebilürüm-ki ḥāmenin qurşaqı taḥrīr-i eş‘ār-ı āteş-bār étmege ṭākat tutmaz. [T, 185-b] Zirā¹⁴⁶³ yara‘a-i belāgat-nüvisime fütür ‘arız olup taḥrīr ü terķimden ‘āciz olmuşdur. Bu cihetle bi’z-żarūrī ḥāmeyi āsūde-nişin-i mıkleme-yi rāḥat eylemekden iktizā eyledi.

[12. QAŞİDE]

Bu qaşide-yi ğarrā Geylān ḥākimi ḥān-ı ḥānān Mirzā Cān medḥinde inşād olınmışdır.

تا بزم از وصال جدا کرد روزگار
با روزگار شوق چها کرد روزگار

[Mef‘ülü fā‘ilätü mefā‘ilü fā‘ilün]

1. Tā bāz’em ez-vişāl cudā kerd rūzgār

Bā-rūzgār-i şevk çihā kerd rūzgār

¹⁴⁶¹ rā -T.

¹⁴⁶² ez +T.

¹⁴⁶³ Zirā : ya‘nī H.

Tâ ibtidâ-yı ğāyet içündür. “Bâz” yine ve tekrâr ma‘nâsınadır. Muqaddemen niçe def‘ a cüdâ eylediği gibi yine rûzgârını vişâlden dūr u mehcūr édelden berü şevk eyyâmına ve evkât-ı neşât ne ğüne ‘özrler eyledi rûzgâr-ı rûzgâr. Ya‘nî bu def‘ a meclis-i vişâl-i maḥbūbdan cüdâ olduḡda rûzgârıñ ḡuḡḡa¹⁴⁶⁴-yı neşât-ı indirâc eylediği ğün-â-ğün zehrleri zebân-ı ta‘bîr ile ta‘dâd u beyân eylemege vechen mine’l-vücūh kâdir degülüm.

آن دست را که بر نفکندی حجاب وصل
بند قبای هجر کشا کرد روزکار

2. [H, 163-a] Ān dest-rā ki ber-ne-figendî ḡicāb-i vaşl

Bend-i ḡabā-yi hicr ḡuşā kerd rûzgār

Kemāl-i istiġnāsından ḡicāb-ı vaşl olan perde-yi nāzı def‘¹⁴⁶⁵ u ref‘ e irtikāb eylemeyen eli şimdi hicr ü firḡat ḡabāsının¹⁴⁶⁶ bend-i müşġil-pesendini açıcı eyledi rûzgār. Ya‘nî zamān-ı vuşlatıñ istimrârıyla maġrūr olup şāhid-i memdūḡuñ rūyından niḡābı keşf étmege hezār istiġnā éden dest-i nāz-bestimi rûzgār-ı ġaddār mübtelā-yı derd ü¹⁴⁶⁷ firāk étmeke tekme-yi ‘asîrū’l-ḡall-i ḡabā-yı hecriñ ḡuşād u fetḡine mu‘tād eyledi¹⁴⁶⁸. **Mışra‘**: “Rûzgār öyle degüldür ki demek mümkün ola” ḡvān-ı ‘amîmü’n-nevāl-i vişāle ḡavāle eylemedigüm dest-i [T, 186-a] istiġnā-peyvesti şimdi vaḡf-ı girih-i rişte-yi hicr ü firḡat édüp bend-i girān-ı ḡasretten tevveccūhle rehā-yāb olurum diyü şebāne rûz ḡarḡa-i baḡr-i ḡayretim.

آن چشمه های زهرکه در باغ فتنه بود
در کار بیخ مهرکیا کرد روزکار

3. Ān çeşmehā-yi zehr ki¹⁴⁶⁹ der-i bāġ-i fitne būd

Der-kār-i biḡ-i mihr-ġiyā kerd rûzgār

¹⁴⁶⁴ ḡuḡḡa : ḡişse T.

¹⁴⁶⁵ def‘ : ref‘ T.

¹⁴⁶⁶ ḡabāsının : ḡabāsın T.

¹⁴⁶⁷ mübtelā-yı derd : derd-i mübtelāyı T.

¹⁴⁶⁸ eyledi : eylemedi T.

¹⁴⁶⁹ Ensari: c. 2, s. 97

ki -T.

A[‘] cām “mihr-giyāh hürde” dërler halk arasında memdūh u maq̄būl olmağdan kināyedir. Mihr-giyāh maḥabbet otı dëdükleri otur ki yiyen yedürene maḥabbet ëdüp bi-ḳarār olur ve āhirinden¹⁴⁷⁰ “hā” isḳāt olıduğı ḥarf¹⁴⁷¹-i ‘ illetden soñra vāḳi[‘] olan hāniñ işbātı ve isḳātı cā’iz olduğı ḳā[‘] ideye binā`endir ki “pādişāh” ve¹⁴⁷² hāsız “pādşā” dëdükleri gibi. Ol zehr çeşmeleri-ki fitne bāğında çūşān u ḥurūşān idi. Rūzgār şimdi ol çeşmeleri mihr-giyāh kökiniñ kārında eyledi. Ya[‘] nī būsān-ı behişt-[‘] unvān-ı vişālde şiddet-i seyelān-ı cūy-bār-ı zehrden mihr-giyā biḥinden ber-kende olup bozulmuş būsānlardaki şalgam ve bāzincān köki gibi fersūde-yi ‘ arşa-i izā[‘] at olup bi’l-külliyeye mużmaḥil oldu.

آن جنسهای فتنه که در شهر غم خردند
قحط متاع بود عطا کرد روزگار

4. [H, 163-b] Ān cinshā-yi fitne ki der-şehr-i ğam ḥarend
Ḳaḥṭ-i metā[‘] būd ‘ aṭā kerd rūzgār

Ol fitne cinsleri ki anıñ dād u sitādı pāzār-ı şehr-i derd u¹⁴⁷³ ğama maḥşūş olup āḥer maḥallerde ḳaṭ[‘] ā i[‘] tibārı yoğ idi. Şimdi rūzgār-ı cefākār ḳaḥṭ-ı metā[‘] vaḳtinde hezār minnet ile iḥsān eyledükleri metā[‘] gibi ol fitne-yi gūn-ā-gūnı bize biñ dürlü nāz u şive ile ‘ aṭā eyledi. Ya[‘] nī cins-i fitneyi cins-i emn ü rāḥat mu[‘] āmelesiyle ve biñ imtinān ile iḥsān eyledi.

چون من ستم خری سر بازار او نداشت
زودم فروخت حیف خطا کرد روزگار

5. [186-b] Çun men sitem-ḥarī-yi ser-i bāzār ü ne-dāşt
Zūdem furūḥt ḥeyf ḥaṭā kerd rūzgār

Benim gibi rūzgār-ı melālet-şi[‘] arıñ ser-i bāzārı bir sitem alıcı başlı müşterī ṭutmaz iken beni tiz tiz ve ‘ ale’l-[‘] acele furūḥt ëdüp zāyi[‘] eyledi. Lākin ḥaṭā-yı fāḥiş eyledi ve fī nefsi’l-emr kendü metā[‘] ınıñ kāsıd ü fāsıd olmasına sa[‘] y eyledi.

¹⁴⁷⁰ āhirinden : āḥiretten T.

¹⁴⁷¹ ḥarf : ḥurūf H.

¹⁴⁷² ve -T.

¹⁴⁷³ ve -T.

دردم بکشوری که عنان اثر فکند
بیمار را بمرک دوا کرد روزگار

6. Derdem be-kişverî ki ʿ inân-i eşer figend

Bîmâr-râ be-merg devâ kerd rûzgâr

Benim derd ü miḥnetim bir memlekete ve bir iqlîme kendü eşeriniñ ʿ inân ve licâmını¹⁴⁷⁴ bıraḡdı. Yaʿ nî bir iqlîmiñ ehâlisi benim eşer-i derdimden müteʿeşşir oldı. Rûzgâr-ı ḥikmet-medâr anda olan ḥastelere merg ile devâ eyledi. Murâd-ı Mollâ ʿ Urfî benim derd ü miḥnetimiñ eşerinden ol memleketde olan bîmârların kaṭʿâ şîḥhat bulmağa ihtimâli olmamağla zehr-i nâ-güvâr¹⁴⁷⁵-ı merg ol marîzlere benim derd ü elemime¹⁴⁷⁶ nisbet ile şîr ü şeker ve nûş-dârü olur demekdir. Allâhu aʿ lem biʿş-şavâb¹⁴⁷⁷.

در بزم ما ز شعبه آوازه ملال
هر نغمه که بود ادا کرد روزگار

7. Der bezm-i mâ zi şuʿ be-yi âvâze-yi melâl

Her nağme ʿî ki bûd edâ¹⁴⁷⁸ kerd rûzgâr

Bizim bezm-i derd-engîzimizde melâl-âvâzesiniñ ve ekdâr âgâzesiniñ şuʿ besinden her ne gûne nağme-yi âlâm var ise rûzgâr-ı şâḥib-edvâr [H, 164-a] cümlesini edâ vü icrâ eyledi. Şuʿ be birkaç maḡâmdan terkîb olınan nağamâta dërler. Yaʿ nî teʿşîr-i ḥarekât-ı çarḥ-ı nâ-sâz envâʿ-ı melâlin terkîbinden¹⁴⁷⁹ iḡtizâ eden ne ḡadar nâle vü feryâd ve ne deñlü âh-ı keder-muʿ tâd var ise bilâ-ḡuşûr cümlesini bize icrâ êtdürdi.

از بوی تلخ سوخت دماغ امید و یاس
زهری که در پیاله ما کرد روزگار

¹⁴⁷⁴ licâmını : kâmını T.

¹⁴⁷⁵ nâ-güvâr : güvâr T.

¹⁴⁷⁶ derd ü elemime : elem [u] derdime H.

¹⁴⁷⁷ Allâhu aʿ lem biʿş-şavâb -H.

¹⁴⁷⁸ Ensari: c. 2, s. 262.

edâ : ez T.

¹⁴⁷⁹ terkîbinden : terekübünden H.

8. Ez-būy¹⁴⁸⁰-i telḥ sūḥt dimāg-i umīd u ye`'s
Zehr-i ki der-piyāle-yi mā¹⁴⁸¹ kerd rūzgār

[T, 187-a] Rūzgār-ı sitem-etvārın bizim piyālemize koyduđı zehr-i kātılıñ būy-ı telḥinden dimāg-ı ümmīd ve meşām-ı ye`sin bi`l-cümle suḥte olup ḥazīne-yi dimāgı nuḳūd-ı şu`ūr-ı nef` u zararadan¹⁴⁸² tehī eyledi fī-nefsi`l-emr būy-ı ḥoş ve nā-ḥoşı temyīz ü fark eden ḥavāss-ı ḥamse-yi zāhireden kuvvet-i şāmmedir ki¹⁴⁸³ maḳarrı ḥoḳḳa-i dimāgdır. Her-çend bir taḳrīb ile kuvvet-i şāmmeniñ i`tidāline māni` olur bir ḥādişe zuḥūr eylese ol kuvvet mertebe-yi temyīzden sākıṭ olur zīrā ḥükmini icrā eylemege ol `arıza olan iḥtilāl bi`l-külliyeye māni` olur. Sā`ir kuvvāda daḥı ḥāl böyledir.

ای جان پیاله در کش و مستی زیاد کن
کت زهر هجر نشأه فزا کرد روزگار

9. Ey cān piyāle der-keş u mesti ziyāde kun
K`et zehr-i hicr neş`e-fezā kerd rūzgār

“K`et” kāf-ı `Arabī`nüñ kesri ve tāniñ sükūniyladır ki aşlı “ki-et”dir. Ma`nāda tā`-i ḥiṭāb mef`ül vāqi` olur ki “tü-rā” demek olur. Ey rūḥ-ı revān ve ey cān-ı nā-tüvān piyāle-keş u pey-der-pey ḳadeḥ-nüş olup mestligi ziyāde eyle ve neşve-yi şu`ürdan ḥoḳḳa-i derūnını ḥālī eyle ki rūzgār-ı keder-nişār saña zehr-i hicri keyfiyyet artırıcı eyledi. Ya`nī seniñ rāḥatıñı ḥavāle-yi cām-ı zehr-i hicr ve vā-beste-yi ma`cūn-ı semm-i firḳat eyledi. **Beyt:** “Nāşih sözine ister-iseñ ey dil `ilācı / Mey nüş edegör başarı imiş acıyı acı” mantūḳınca renc-i [H, 164-b] cān-fersā-yı hicre `ilāc-ı şāfi temyīz-i nīk ü bedden `āṭıl olıncaya dek nüş-ı şarāb edüp siyeh-mest olmaḳdır. **Şā`ib**¹⁴⁸⁴: “Dāg-est hemān çāre-yi dāgı-ki kuhen şud / Hem naḳş-i kuned naḳş-i ḳadem-rā”.

ای دل کلاه کج نه و بر یأس تکیه زن
کت جامه امید قبا کرد روزگار

¹⁴⁸⁰ būy : bū H.

¹⁴⁸¹ mā : nā T.

¹⁴⁸² zararadan : zaradan H.

¹⁴⁸³ ki -T.

¹⁴⁸⁴ Şā`ib : Beyt T.

10. [T, 187-b] Ey dil kulāh kec nih u ber-ye 's tekye zen

K'et cāme-yi umīd ḳabā kerd rūzgār

“Ḳabā kerd” çāk-i giribān eyledi dēmekden ‘ibāretdir. Zīrā aşlında ḳabā öñini yırtuḳ haftāna dērler. Ey gönül gel külāhı egüp bālīn-i ye'se ittikā eyle ki seniñ cāme-yi ümmīdiñi ve libās-ı me'mūlüñi rūzgār-ı naḥvet-āşār ser-ā-pā çāk-zede¹⁴⁸⁵-yi pençe-yi ḡadr eyledi. Ber mūcib-i “el-ye'sü iḥde'r-rāḥateyn” giribān-ı cānı çeng-i cellād-ı ümmīdden rehā-yāb ve dāmen-i aḥvālīñi recā tereddüdi destinden ḥalāş eyledüġün için gūşe-yi ye'sde maġrūrāne ḳu'ūd édüp mā'il-i zevḳ u şafā ol. Yāḥud murād-ı Mollā ‘Urfī istihzā ola ki çünki cāme-yi ümmīdiñ metā'-ı şabr u şikīb gibi dest¹⁴⁸⁶-i teḫāvül-i rūzgārdan pāre pāre oldu, temām-ı bī-ḳaydāne ve āzādeler gibi gūşe-yi şeh-nişīn-i āsūdegīde rāhat-nişīn ol diyü ‘alā ḫarīḳi'l-istihzā dil¹⁴⁸⁷-i miḥnet-endişi veche-yi ḥiḫāb éder. Ya'nī böyle ser-gerdān-ı bādiye-yi nā-kāmı olan ḥāḫır-ı keder-me'āşırde nice mümkindir ki āşār-ı rāhat peydā ve neşve-yi ārām u ‘āfiyet hüveydā ol[a].

آن دست را که ره نمودی باستین

دامان سعيکیر دعا کرد روزگار

11. Ān dest-rā ki reh¹⁴⁸⁸ ne-numūdī be-āstīn

Dāmān-i sa'y-gīr-i du'ā kerd rūzgār

Mışra'-ı şānīde ta'ḳid-i lafzī vardır. Taḫşil-i selāset için irtikāb olınmışdır ve “dāmān-gīr-i sa'y-ı du'ā kerd rūzgār” dēmekdir. **Ma'nā-yı beyt:** Ey gönül ol dest-i şafā-peyveste ki ḡāyet-i nāziş-i refāhiyyetden nāşī āstīne ve fi'l ü kāra yol gösterüp mübāşir-i ḫizmet olmaḳdan men' éderek¹⁴⁸⁹ şimdi rūzgār-ı [H, 165-a] kec-refḫār anı du'ā sa'yınıñ dāmānını [T, 188-a] tūtıcı ve mübtelā olduġuñ çāh-ı ḳa'r-nā-yāb-ı miḥnetden ḥalāş için recā vü niyāz ḫabliniñ mülāzemetine vaḳf édüp pāy-ı bī-hūde revān gibi ābile-devā¹⁴⁹⁰ eyledi.

¹⁴⁸⁵ çāk-zede : çākū-zede T.¹⁴⁸⁶ dest : deşt T.¹⁴⁸⁷ dil : ol T.¹⁴⁸⁸ reh -T.¹⁴⁸⁹ éderek : éderdiñ H.¹⁴⁹⁰ ābile-devā : ābile-dār H.

آن دست را که بوسه ندادی بدست وصل
در پای مرده سود حنا کرد روزگار

12. Ān dest-rā ki buse ne-dādī be-dest-i vaşl
Der-pā-yi murde sūd ḥenā kerd rūzgār

Ey gönül ol eli ki vişāl el vèrse dahı öpdürmez idiñ. Ya‘ nī vişālīm saña mebzūldür getir elini öpeyim diyen maḥbūblara kemāl-i istiğnādan nāşī ve kendü eliniñ ḳadr u ḳıymetini mebzūl eylememek için öpdürmege ruḥşat vèrmez idiñ. Şimdi rūzgār-ı tebeh-kār ol ḳıymetlü elüni uyuşmış ayağa süre süre ḥenā eyledi. Ya‘ nī bir mertebe pāy der¹⁴⁹¹-dāmen-i ‘acz u zārūret olduḡuñ için ayaḡuñ elden gidüp uyuşmuşdur ki ol nāzenīn eli uyuşuḡını açmak için ayaḡına süre süre aşınup ḳanını ayaḡına ḥenā eylemişdir. Ḥenā olmaḡ bu ṭarīk ile yoḡsa ḡayrı cihetle te‘vīl eylemek maḥzā tekellūf¹⁴⁹² ü bī-hūde kelām-ı safsaṭa-encāmdır.

هر وعده جفا که بکونین کرده بود
با ما ز روی مهر و وفا کرد روزگار

13. Her va‘ de-yi cefā ki be-kevneyn kerde būd
Bā-mā zi-rūy-i mihr u vefā kerd rūzgār

Dünyā vü āḡiret ehline her ne-ḳadar va‘ de-yi cefā vü eziyyet ki eylemişidi, rūzgār-ı ḡadr-ı medār ol cevr ü cefāları bizlere mihr ü vefā yüzinden ve biñ dürlü nāz u istiğnā ile eyledi. Ya‘ nī zehr-ābe-yi ciger-sūz-ı meşā’ibi cām-ı ḡoş-güvār-ı rüh-efzā ve dehān-ı gendīde-būy-ı kūhsār-ı miḡnet ü meşāḳḳati leb-i ḡāṭır-zidā-yı dil-rübā mu‘āmelesiyle ve hezār hezār istiğnā vü minnet èderek¹⁴⁹³ i‘ tā vü iḡsān eylemege başladı.

درج امید و کنج دعا را کهر نماند
دست دلم بجیب رضا کرد روزگار

¹⁴⁹¹ der -T.

¹⁴⁹² tekellūf : tekellüfdür H.

¹⁴⁹³ èderek : ilerek H.

14. [T, 188-b] Durc-i umîd u genc-i du‘â-râ guher ne-mând

Dest-i dilem be-ceyb-i rızâ kerd rûzgâr

[H, 165-b] Ümmîd kütüsında ve du‘â hazînesinde güher qalmadı. Bu cihetden rûzgâr-ı tebeh-kâr gönülüm elini¹⁴⁹⁴ rızâ ceybine havâle eyledi. Ya‘nî ‘âzîm-i bender-gâh-ı rızâ ve teslîm olduğum şehr-i ümmîdde câ-yı penâhım ve mülk-i du‘âda ârâm-gâhım qalmadığındandır. Rûzgârıñ hareket-i nâ-ber-câsına râzı olduğum her hâlde muqâvemetinden fûrû-mânde qalup me‘yûs olduğumdandır.

هر ناوکی که زد بشهیدان کربلا
زخمش نثار سینه ما کرد روزگار

15. Her nâvekî ki zed be-şehîdân-i Kerbelâ

Zaḥmeş nişâr-i sîne-yi mâ kerd rûzgâr

Her tîr-i âteş-te‘şîri-ki rûzgâr-ı ğaddâr ma‘reke¹⁴⁹⁵-yi cân-kâh-ı Kerbelâ‘da vücûd-ı nâzenîn-i nûr-eczâ-yı hazret-i püser-i ‘Aliyyü‘l-murtażâ rağıya‘llâhu te‘âlâ ‘anhümâ ve sâ‘ir ecsâm-ı nûr-endâm-ı hânedân-ı Resûl-i Hudâ‘ya endâhte eyledi. Anıñ zaḥmını ve rîş¹⁴⁹⁶-i reg-i elemiñi bizim hedef-i sîne-yi bî-kînemiziñ üzerine¹⁴⁹⁷ îşâr eyledi. Ya‘nî eger-çi tîri vücûd-ı bihbûd-ı şehîd-i Kerbelâ‘ya urdı lâkin zaḥm-ı derûmı bizde icrâ eyledi. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî şehîdân-ı Kerbelâ‘nın ne qadar rûy-ı zemînde ye‘s ü mâtemini çeker kimesneler var ise rûzgâr cümlesiniñ derdi qadar yalnız baña derd ü elem vèrdi demekdir.

عرفی بحیرتم که ز بی نسبت کنه
ما را اسیر تیغ جفا کرد روزگار

16. ‘Urfî be-ḥayretem ki zi-bî-nisbet-i gunâh

Mâ-râ esîr-i tiğ-i cefâ kerd rûzgâr

¹⁴⁹⁴ elini : anı H.

¹⁴⁹⁵ ma‘reke : ma‘re‘e H.

¹⁴⁹⁶ rîş : dervîş H.

¹⁴⁹⁷ üzerine : üzerlerine H.

Ey ‘Urfî ben müstağrak-ı deryâ-yı hayret ve gavṭa-ḥṡâr-ı fikretim ki bir ṭarîḳ ile günâhım mu‘ayyen ve müşbet degül iken rûzgâr-ı sitem-âşâr bizi¹⁴⁹⁸ [T, 189-a] esîr-i tiğ-ı cefâ édüp maḳtel-i siyâsete ve naṭ‘-ı muşibete getürdi. Eger ḳabâḥatimi idrâk eylesem te‘essüf-ḥor-ı nedâmet olmaz idim. Lâkin bilâ-mûcib olduğı cihetden bâzû-cünbân-ı deryâ-yı hayretim. ‘Urfî’de tecrid ḳaşd olunmuşdur. “Mâ-râ” ḥitâbı mütekellim-i vaḥde maḳâmında ta‘zîm ḳaşdıyladır ve ta‘zîm-i [H, 166-a] nefis ḳaşd eyledüğü bî-vech ḡadr-ı rûzgâra müteḥammil olduğı ḥayşiyetdendir.

آخر نه در حمايت الطاف داوريم
ظلمی چنان صريح چرا کرد روزگار
ما را مگر ز جمله اعدای او شمرد
زين ظلم بر سبيل سزا کرد روزگار

17. Âḥir ne der-ḥimâyet-i elṭâf dâverîm

Zulmî ḳunân şariḥ ḳerâ kerd rûzgâr

18. Mâ-râ meger zi cumle-yi a‘dâ-yi ü şumurd

Z’in zulm ber-sebîl-i sezâ¹⁴⁹⁹ kerd rûzgâr

Yoḥsa ben dâver-i iḳlîm-i ‘adâletîñ şâhsâr-ı elṭâfınıñ sāye-yi ḥimâyetinde degül miyim ki rûzgâr-ı gâlaṭ-efkâr buncılayın şariḥ zulmi ḥavf eylemeden nice eyledi ḳannım budur ki fehm u idrâkıñda¹⁵⁰⁰ ḳuşûr édüp fütâde-yi tîh-i gâlaṭ olduğından beni ol dâveriñ a‘dâsı cümlesinden ta‘dâd édüp bu zulmi mükâfât-ı ‘adâvet ṭarîḳıyla eyledi. Ya‘nî zâhirde günâhım ma‘lûm u mu‘ayyen degül iken ve nisbetim ḥân-ı hanâna âşikâr iken rûzgâr beni ṭu‘me-yi şemşîr-i ḡadr eyledüğü ḥayret-fezâ olmuşdur. Lâkin şöyle me‘mûl olur ki rûzgârıñ fehmi nâḳış olmağla beni cümle-yi a‘dâ-yı memdûḥdan ḳann u ta‘dâd etmekle te‘dîb-i ‘adû için elbette lâzım olan cezâyı baña eyledi. Yoḥsa fi‘l-ḥaḳîḳa ḥimâyet-i dâverde olduğumı idrâk eylese¹⁵⁰¹ bu vaz‘-ı nâ-ber-câya bir vechle cesâret édüp ṭurfe-‘ayn-ı ḥıyânet ile nîm-nigâh edemez idi. Bu ḳıṭ‘a münâsebet ile sitâyîş-i memdûḥa ḡurîz [T, 189-b] ü mübâşeret için inşâd olunmuşdur.

¹⁴⁹⁸ bizi : bizleri T.

¹⁴⁹⁹ ‘sezâ’ kelimesi Urfî Divanı’nda ‘cezâ’ olarak yazılmıştır.

¹⁵⁰⁰ idrâkıñda : dâverinde T.

¹⁵⁰¹ idrâk eylese : edrek eylene T.

فرزانه خان خانان کز فر دولتش
خجالت نصیب ظلّ هما کرد روزگار

19. Ferzāne ḥān-i ḥānān k'ez ferr-i devleteş

Ḥaclet naşīb¹⁵⁰²-i zıll-i humā kerd rūzgār

Ol dāver-i ferzāne ve vālī-i şāhāne ḥān-ı ḥānāndır ki anıñ devletiniñ ferr ü şükūhından rūzgār-ı şāḥīb-iḳtidār zıll-i hümānın naşībini ḥaclet ü şerm-sārī eyledi. Ya' nī zıll-ı hümā māye-yi sa' ādet iken memdūḥuñ ferr ü şevket ve iḳbālinden şermende ve¹⁵⁰³ ḥaclet-zede olur. Ḥān-ı ḥānān Ekber Şāh'ıñ mu' temedü'd-devlesi maḳāmında Geylān ḥākimi olan Mīrzā Cān'dır ki nām-ı nāmisi [H, 166-b] ārāyiş-i kitābe-yi istihār-ı rūzgār olan fāzıl-ı devrān ve zāt-ı ḥuceste-^c unvāndan biridir. “Ḥān-ı ḥānān k'ez ferr-i devleteş”de sekte-yi şi' r¹⁵⁰⁴ vardır.

در هر کجا مبارز عدلش کمر بیست
تیغ از میان حادثه وا کرد روزگار

20. Der-her kucā mubāriz-i 'adleş kemer bi-best

Tiğ ez-miyān-i ḥādişe vā¹⁵⁰⁵ kerd rūzgār

Her ḳanda ol memdūḥuñ pehlevān-ı 'adāleti kemer-best olup şemşīr-i ḳazā te'sīr-i muḥāfazatı der-miyān eyledi rūzgār-ı maşlaḥat-güzār ol maḥallde miyān-i ḥādişe-yi ekvāndan tiğ-i ḡadrı çözdü. Bir kimesneye zulm u ta' addī eyleme-ki mecāl ü iḳtidārı ḳalmadı eger tiğ-ı ḥādişeyi rūzgār fi'l-aşl emr-i muḥāfaza için iḥtiyār eyledi, diyü i'tibār olunur ise ma'nā böyle olur ki memdūḥuñ mubāriz-i 'adāleti kemer-best-i muḥāfaza olduḡı maḥallde ḥādişe-yi rūzgārıñ muḥāfazasına 'adem-i iḥtiyāc olduḡından miyān-ı ḥādişeden tiğ-ı maşlaḥatı çıkarup āvīḡte-yi miḡ-i nisyān eyledi, demekdir. Lākin evzā^c -ı rūzgār-ı ḡaddāra göre tiğ-ı şemşīr-i ḡadra şarf eylemek ma' ḳūldür.

¹⁵⁰² naşīb : tazīb T.

¹⁵⁰³ ve -H.

¹⁵⁰⁴ şi' r : şu' arā H.

¹⁵⁰⁵ Ensari: c. 2, s. 99

از آرزوی سایه ایوان رفعتش
تعمیر ارتفاع سما کرد روزگار

21. Ez-ārzū-yi sāye-yi eyvān-i rif' ates

Ta' mīr-i irtifā' -i semā kerd rūzgār

[T, 190-a] memdūḥuñ maḥz-ı rif' at olan eyvānınıñ sāyesiniñ ārzūsından rūzgār-ı taqlīd-āṣār āsmāniñ irtifā' ını ta' mīr eyledi. Āsumān-ki nīlī-rengdir. Ārzū-yı sāye daḥı bi-ḥasbi'z-zāhir gūyā hem-rengdir. Zīrā her nesneniñ mūta' allikāti şūrī ve ma' nevī elbette metbū' ina bu vechle mülāyim ü mümāşildir. Rūzgār ta' mīr-i irtifā' -ı semā murād eyledükde gerek rengde ve gerek rif' atda kendüsine münāsib olan eşyāya muḥtāc olmaḡla irtifā' ı sāye-yi eyvān-ı refi' den ve rengi ārzū-yı sāye-yi nīlī-rengden aḥz edüp anıñla binā-yı köhne-esās-ı āsmāni ta' mīr ü termīm eyledi. Murād-ı 'Urfi-i üstād eyvān-ı vālā-tāḡ-ı ḥān-ı ḥānān [H, 167-a] rif' atda ḡubbe-yi lāciverd-reng-i āsmāndan 'ālī-terdür, dēmekdir.

هم روزنامه دار نصیب حسود وی
فتوی نویس خوف و رجا کرد روزگار

22. Hem rūznāme-dār-i naşīb-i ḥasūd-i vey

Fetvā-nuvīs ḡavf u recā kerd rūzgār

“Rūz-nāme-dār”ıñ “naşīb”e izāfeti şıfatıñ mevşūfa izāfetidür. “Rūz-nāme-ci olan naşīb” dēmekdir. Hem ol memdūḥuñ ḡasūdının rūz-nāme-dār-ı naşibi rūzgār-ı 'adālet-şi'ār ḡavf u recā fetvā-nūvisi eyledi. Ya' nī ḡasūd-ı memdūḥuñ naşibi ve muttaşıl ḡuvvet-i ma' āşı ḡavf u recā loḡması olur. Fī nefsi'l-emr gerek ḡavf ve gerek recā ḡaraf-ı maḡlūb u maḡhūrda ḡuhūr eden ḡālātdandır. Bu cihetle memdūḥuñ 'adūsı her ne-ḡadar şāḡib-i cāh u salḡanat ise daḥı yine anıñ maḡlūb u maḡhūridür, dēmekdir.

هم چهره مسا و صباح حسود وی
اندوده صباح و مسا کرد روزگار

23. Hem çehre-yi mesâ vu şabâh-i hasûd-i vey¹⁵⁰⁶

Endûde-yi şabâh u mesâ kerd rûzgâr

Hem ol maşûduñ hasûdınıñ çehre-yi şâm ve tal'at-ı şabâhını rûzgâr-ı [T, 190-b] teğâlîb-kirdâr-ı şabâh-endûdesi ve şâm-âlûdesi eyledi. Mısrâ'-ı şânideki şabâh evveldeki mesâya ve evveldeki şabâh şânideki mesâya merbûtdur. Ya' nî hân-ı hânânın hasûdınıñ şâmınıñ çehresini rûzgâr şabâh eyledi ve gecesinden h'âb u râhatı ref' eyledi¹⁵⁰⁷ ve şabâhını şâm eyledi vaqt-i neşâtını hengâm-ı ekdâr u âlâm eyledi ve hasûd içün şabâh u mesâda bir vechle zevk u râhat kalmadı.

ای عدل پروری که بحکم عتاب تو
آجال را بزیر فنا کرد روزگار

24. Ey 'adl-perverî ki be-ḥukm-i 'itâb-i tu

âcâl-râ be-zîr-i fenâ kerd rûzgâr

Ey 'adl-perver olan memdûh-ı güzîn seniñ 'itâb-ı berq-elqâbınıñ ḥukmi ile rûzgâr-ı qahhâr ecelleri zîr-i türâb-ı fenâya medfûn eyledi. Ya' nî seniñ 'itâbınıñ ḥukmi ol-ḳadar nâfizdir ki âcilleriñ sâha-i 'âlemde kârı ḳalmamağla diyâr-ı 'ademe gitdiler.

در روزگار لطف تو معموره که ساخت
در تحت ظل جغد بنا کرد روزگار

25. [H, 167-b] Der-rûzgâr-i luṭf-i tu ma' mûre 'î ki sāht

Der-taht-i zill-i cuğd binâ kerd rûzgâr

Seniñ luṭfinuñ zamânında her ne ḳadar maḥall-i rûḥ-efzâ ve cây-gâh-ı hâtır-fersâ ma' mûr eyledi ise rûzgâr-ı mühendis-iḳtidâr bayḳuşun¹⁵⁰⁸ gölgesiniñ altında binâ eyledi. Ya' nî te'sîr-i feyz-ı luṭf-ı 'âlem-şümülûñ aḥkâm-ı nuḥûseti sâhire-yi gâbrâda

¹⁵⁰⁶ vey -T.

¹⁵⁰⁷ eyledi : êtdi T.

¹⁵⁰⁸ bayḳuşun : bayḳuş T.

derdi zeminden bi'l-külliyeye def' u ref' eylemişdir ki sāye-yi büm-ı meş'um zıll-i hümā gibi bā'ış-i sa'adet ve māye-yi iqbāl u salṭanat olmağla cemī'-i vīrāneler ma'ūr olmuşdur.

در آفتاب لطف تو رنگ زریں را
بالا نشین رنگ حنا کرد روزگار

26. Der āftāb-i luṭf-i tu reng-i zerīr-rā

Bālā-niṣīn-i reng-i ḥenā kerd rūzgār

Seniñ luṭfunuñ āftābında şarı boyayı rūzgār-ı şınā'at-kirdār ḥınna-renginüñ bālā-niṣīni eyledi. Elvānın reng-i siyāha mā'il [T, 191-a] olanları ġālib u bālā-niṣīndir. Açık reng olanlar mā-dūnıdur. Ya'nī pertev-i āftāb-ı luṭfunuñ¹⁵⁰⁹ ol-ḳadar reng-baḥş-ı şūret-i kā'inātdır ki reng-i zerīr ḥinnānın mā-dūnı iken şimdi andan renglü oldu.

با التفات عالم تو کرد کناها را
آرایش متاع دعا کرد روزگار

27. Bā iltifāt-i 'ālem-i¹⁵¹⁰ tu gerd-i gunāh-rā

ārāyiş-i metā'-i du'ā kerd rūzgār

“Gerd” kāf-ı Fārisiyye'niñ fethiyledir, toz ve ġubār ma'nāsına. Seniñ iltifāt-ı 'ālem-giriñ sebebiyle ġubār-ı ma'şiyeti rūzgār-ı 'afv-şi'ār metā'-ı du'ānın zīb ü zīneti eyledi. Ya'nī memdūḥuñ aṣḥāb-ı ma'şiyete ziyāde şefḳat-ı cebelīsinden¹⁵¹¹ nāşī ve 'afviñ nişābını icrā eylemek için bezl-i ḳabūl-i i'tizār ve nişār-ı cevāhir-i i'tibār eyledüğinden metā'-ı du'āya ġubār-ı günāh rīze-yi 'anber gibi ārāyiş olmuşdur ve el-ān ḥan-ı mūmā-ileyhiñ iksīr-i luṭf-ı 'ālem-şümülü nüḥās-ı ma'şiyeti zer-i kāmīlül-'ayār étmekle rūzgār libās-ı du'āniñ girībānına zīnet için tūgme-yi [H, 168-a] muraşşā' gibi āvīzān eylemişdir.

¹⁵⁰⁹ luṭfunuñ : luṭfuñ T.

¹⁵¹⁰ Ensari: c. 2, s. 100

'ālem : 'ām H.

¹⁵¹¹ cebelīsinden : ceyliyyesinden T.

میخواست تحفه تو کند باغ خلد را
از روی همت تو حیا کرد روزگار

28. Mî-h^vâst tuḥfe-yi tu kuned bâğ-i ḥuld-râ
Ez-rûy-i¹⁵¹² himmet-i tu ḥeyâ kerd rûzgâr

Ḥuld behişt, bâğ-ı ḥuldı ve ravza-i behiştı saña tuḥfe vü hediye eylemek murâd eylemiş iken yine rûzgâr-ı edeb-âşâr seniñ himmet-i ḥâtem-i gulâmınıñ yüzinden ḥayâ vü ḥicâb êdüp şey³-i ḳalîldir mülâḥazasıyla ol dâ^cîyyeden fâriğ oldı.

کلزار وصل و شاهد معنی بهم رسید
بر یخت خود چه مایه ثنا کرد روزگار

29. Gul-zâr-i vaşl u¹⁵¹³ şâhid-i ma^c nî be-hem resîd
Ber-baḥt-i ḥod¹⁵¹⁴ çî mâye şenâ kerd rûzgâr

Vaşl gulzârı ve ma^cnâ şâhidi birbirine êrişdi ve ikisiniñ zuhûrı bir vaḳte teşâdüf eyledüğünden başıta-i ğabrâ meydân-ı [T, 191-b] sūr gibi velvele-yi celâcil-i neşâtle mâl-â-mâl ve sâḥa-i ‘âlem-i ḥaṭîretü’l-ḳuds-âsâ cûş-â-cûş cûy-bâr-ı zülâl-i inbisâtla her müreffehü’l-hâl oldı ve bu ḥâlet-i şa^c fâ-resândan nâşî ‘acâbâ ḥ^vâce-yi mâl-dâr-ı rûzgâr kendü baḥt u ṭâlî^c ine ne ḳadar mâye nişâr ve ne deñlü sermâye îşâr eyledi. Mollâ ‘Urfî ‘aḥd-ı ḥân-ı ḥânân¹⁵¹⁵-ı ḥüsn-i niẓâm üzre olup emn ü emân-ı memleketi mübâlağa ile vaşl eylemek murâd eyledüğinden gul-zâr-ı vaşl ve şâhid-i ma^c nâ ictimâ^c indan ḥâşıl olan ḥâlet-i feyz-intimâyı temşîl ü teşbîh ṭarîkıyla nigâşte-yi mıstar¹⁵¹⁶-ı taḥrîr eyledi.

شکل محبت تو ز چشمش نمیرو
از بس نظر بآئینه ها کرد روزگار

¹⁵¹² Ensari: c. 2, s. 100

ez-rûy : ârzû T.

¹⁵¹³ ve -T.

¹⁵¹⁴ Ensari: c. 2, s. 100

ḥod : ḥor T.

¹⁵¹⁵ ḥânân : ḥânânın H.

¹⁵¹⁶ mıstar : saṭr T.

30. Şekl-i maḥabbet-i tu zi-çeşmeş nemî-reved

Ez-bes nazar be-âyinehâ kerd rûzgâr

Seniñ bahtınıñ şekli aniñ gözinden gitmez ve bir ân ğayr-ı munķasıma zâ'il olmaz. Rûzgâr-ı diķķat-medâr her ne-ķadar âyinelere nazzare-endâz-ı temâşâ olursa da ya' nî tekâlîb-i eyyâm-ı u leyâlî ile bâzû-yı devletiñde ğâh u bî-ğâh süstlük zuhûr êdüp ' azd-ı iķbâlîñde nev' an fütûr bürüz êderse de evķât-ı kuvvet-i salţanatıñ ķadrini bildürmek içündür yoĥsa rûzgârıñ noķşân-ı maḥabbetinden degüldür. [H, 168-b] Zirâ cemî' -i evķâtta seniñ maḥabbetiñle meşğüldür.

صیت افاضت تو بشهری اکر نتافت
خاشاک در دهان صبا کرد روزگار

31. Şît-i ifâzat-i tu be-şehrî eĝer ne-tâft

Ĥâşâk der-dehân-i şebâ kerd rûzgâr

Seniñ ifâzatınıñ şîtını ve küll-i baĥşîş ü iĥsânınıñ nûkhetini eĝer şehrlerden bir şehre îşâl ü irsâl eylemez ise rûzgâr-ı ĥuşûmet-kirdâr şabânıñ dehânına ĥâr u ĥâşâk taldırur¹⁵¹⁷. Cemî' -i [T, 192-a] bilâda vezân olan bād-ı şabâdaki ĥâlet-i feraĥ-efzâyı ve ĥâşşa-i dimâĝ¹⁵¹⁸-âsâyı seniñ ifâzat-ı cûdınıñ vedî' asıdır. Ya' nî seniñ cûduñ âsârı şarkdan ĝarba varınca basîṭa-i ĝabrâyı tûtmuşdır ve envâr-ı feyz-i in'âm u iĥsânıñ ile zemîn ü âsmân bi'l-cümle talmuşdur.

با ازدحام جاه تو زانسوی لامکان
تأکید در عموم ملاً کرد روزگار
برهان دهر سوز عتاب تو میکذشت
تسلیم در ثبوت خلأ کرد روزگار

¹⁵¹⁷ taldırur : taldur T.

¹⁵¹⁸ dimâĝ : dimâ' T.

32. Bā-izdiḥām-i cāh-i tu z'ān-suy-i lā-mekān

Te'kid der-umūm-i melā kerd rūzgār

33. Burhān-i dehr sūz-i 'itāb-i tu mī-guzešt

Teslīm der-šubūt-i ḥelā kerd rūzgār

İzdiḥām-ı keşret-i lā-mekān-ı mā-verā-yı 'arş, mele'-i 'inde'l-mütekellimīn fezā-yı mevhūmdur. Ya' nī vehm anı cism¹⁵¹⁹-i āheri muḥīt bir mücessem fezā idrāk eder. Dāḥil-i kevnde mā' u hevā ile meşgūl olan fezā gibi. Bürhān ḥüccet ü delil dehr-sūz vaşf-ı terkībīdir, kevni iḥrāk edici demektir. 'Itābın şıfatıdır. Maḫşūd te'sīr-i şiddet-i 'itābı beyāndır. "Mī-gūzešt" vāki' oldı ve sebkat eyledi, demektir. Ḥalā cism-i āherden firāğı olup meşgūl olmadığı için fezā-yı mevhūme¹⁵²⁰-yi sālifü'z-zikre ıtlāk olunur ki verā-yı 'arşdadır ve bu iki beyt kıt'a olup ma' nāda birbirine rābıtaları olmağla muttaşıl tahrir olındı. Ma' nā: ey memdūḥ seniñ manşibınıñ izdiḥām u keşretiyile lā-mekānın öte cānibinden rūzgār-ı ḥikmet-āşār mele'nin 'umūmında te'kid eyledi. Ya' nī rūzgār cāh u celāliniñ 'azametini gördükde bunı yaqin eyledi ki bu 'azamet güncāyiş-pezir-i dā'ire-yi [H, 169-a] eflāk olmaz. Belki mā-verā-yı 'arşa daḥı sirāyeti vardır [T, 192-b] ve sirāyetinde daḥı infişāl mümkün degüldür, demekle mele'nin 'umūmında te'kid eyledi ve bu 'azmı ḥāvī olan bir fezāydan lā-büddür, dedi. Bundan soñra seniñ dehri yaqıcı 'itābınıñ müzākeresi vāki'¹⁵²¹ olup niçe edille ve berāhīn ile dehr-sūzluğı müşbet olduğda rūzgār-ı mühendis-şi'ār ḥalānın şubūtını teslīm eyledi. Ya' nī memdūḥda böyle mevcūd iken vücūd-ı dehrden āşār kalmaduğundan mā-'adā cism-i āheri iḥāta eder verā-yı 'arşda bir cism meşgūl bulunmağ bir vechle mümkün degüldür, diyü firāğ-ı iḥāta-yı fezā-yı mevhūmdan işbāt eyledi. Eger-çi bu kıt'a daḥı tafşil iktizā eder lākin ifade-yi ma' nā-yı lāzım eylemekde bu mertebe kifāyet eyledüğünden tınāb-ı iḥnāba piçide-pāy olmağ çendān ma' kūl u münāsib görilmedi.

امرت بمصلحت قدمی کر بسنک زد

دستار در کلوی قضا کرد روزگار

¹⁵¹⁹ cism : ḥışm T.¹⁵²⁰ mevhūme : mevhūmdur T.¹⁵²¹ vāki' : dāfi' T.

34. Emret be-mašlahat qademi ger be-seng zed

Destār der-gelū-yi qazā kerd rūzgār

“Qademi ger¹⁵²² be-seng zed” ištīlāhāt-ı A‘ cām’ dandır, “te’ hīr ker[d]” demektir. Seniñ emr ü fermāniñ ya‘ nī murād u maqşūduñ bir mašlahatda ve bir kārda eger te’ hīr iqtizā eylese rūzgār¹⁵²³ ğayret-i iqtidār-ı qazā ve havādişin destārını boğazına geçürür ve ta‘ zīr-i şedīd iķā‘ında mübālağa eder. Ya‘ nī nüfūz-ı emriñde ve icrā-yı hükmi fermānında rūzgārıñ bi-emri’l-lāhi Te‘ālā sa‘y u kūş-i bisyār ve cidd ü cehdi bī-şümārdır.

فرزانہ داورا نفسی کوش کن ز لطف
تا بشمرم رهی که چها کرد روزکار

35. Ferzāne dāverā nefesī ğuş kun zi-luţf

Tā bi-ş’ murem¹⁵²⁴ rehī ki çihā kerd rūzgār

Ey ‘ālim u fāzıl dāver ü hākim, bir cüz’i diĳkat ve bir ān ğayr-ı münqasime şimāh-ı ‘adāletiñi luţf u ‘ināyetden¹⁵²⁵ nāşi havāle-yi şadā-yı [T, 193-a] şikāyetim buyur ki tā ki hūzūr-ı [H, 169-b] ‘izzete bir yol ‘add edeyim. Bu rūzgār-ı ğadr-āşār baña neler eyledi ve ne ğüne āteş-i zulm u hayf ile saĳf-ı evvān-ı şabr u taħammülümi ne ğüne sūzān eyledi. Mollā ‘Urfī bi-ţariķi’l-münāsebet āşūftesi olup cevır ü cefāsıyla dest ü ğiribān olduĳ Şāh-zāde Selīm bin Ekber Şāh’dan şikāyet zımnında evşāf-ı hūsnini daĳı ta‘ dāda şurū‘ eyledi.

آورد روی بنده کی ما بدلبری
ما را درم خرید بلا کرد روزکار

36. Āverd rūy-i bendegi mā¹⁵²⁶ be-dilberī¹⁵²⁷

Mā-rā direm ĳarīd belā kerd rūzgār

¹⁵²² ger -H.

¹⁵²³ rūzgār : rūzgāruñ T.

¹⁵²⁴ bi-ş’ murem : bi-ş’ murdem T.

¹⁵²⁵ ‘ināyetden : ‘inābetden T.

¹⁵²⁶ Ensari: c. 2, s. 101

mā -T.

¹⁵²⁷ be-dilberī : be-delirī T.

Bizim bendelüğimiziñ teveccühini bir dil-bere düçār eyledi ve ol sebeble¹⁵²⁸ rüzgār-ı ‘adāvet-medār bizi h̄vāce-yi belānıñ ‘abd [u] memlūkı ve bende-yi direm-ḥarīdesi eyledi. Ya‘nī bir maḥbūb-ı ‘āşık-endāz ve bir dil-ber-i füsūn-sāza mübtelā eyledi-ki deryā-yı cevr ü cefāsından hezār sāle bāz ve cünbān-şinā olınsa kenāre-gīr-i necāt olmaḡ emr-i muḥāl ve ‘arż-ı niyāz ve ḥulūş eylemek mezheb-i ṭab‘-ı eziyyet-fermāsında maḥż-ı vebāldır.

شوخی که با وجود وی از بیم فرقتش
از بهر جان خویش دعا کرد روزگار

37. Şūḫī ki bā vücūd¹⁵²⁹-i vey¹⁵³⁰ ez-bīm-i firḡateş

Ez-behr-i cān-i ḥvīş du‘ā kerd rüzgār

Bir şūḫ-ı naḥvet-pesenddür ki aniñ vücūdıyla firḡati ḥavfından rüzgār-ı recā-nişār kendü cānı için dest-güşā-yı du‘ādır. Ya‘nī bir mertebe ḡattāldır ki ‘uşşāḡla zānū-be-zānū-yı vuşlat olup henūz ḡaybet [u] ma‘dūm iken bir vaz‘-ı ḥāṭır-ı nā-güzār ile ‘uşşāḡı bir mertebe mübtelā-yı firḡat éder ki ol firḡatiñ eşerinden müşrif-i helāk olurlar. Murād-ı Mollā ‘Urfī şeh-zādeniñ envā‘-ı kıṭālīñde [T, 193-b] māhir olup fūnūn-ı nāz u ‘işvede yed-i ṭulāsını beyān u i‘lāndır.

Kelīm-i Kāşānī: Bā-men āmīziş-i ū ulfet-i mevc-est u kenār / Muttaşil bā-men u peyveste gurizān ez-men.

در مصر حسن او نستانند رایگان
کنعان صدف دریکه بها کرد روزگار

38. Der-Mışr-ı ḥüsn-i ū ne-sitānend rāygān

Ken‘ān-şādef durī-ki behā kerd rüzgār

¹⁵²⁸ sebeble : sebebiyle T.

¹⁵²⁹ vücūd : vücūdī T.

¹⁵³⁰ Ensari: c. 2, s. 101

vey : ve T.

[H, 170-a] Ol şūhuñ Mısr-ı hūsninde müft ü meccānen almazlar Ken‘ān şadeflü bir incüyi ki behā¹⁵³¹ vü kıymetini rüzgār éder idi. Mısrā‘-ı şānide hāzıf u işāl vardır. Taqdīr-i kelām “Ken‘ān-şadef dürri-ki behā-yı ü mī-kerd rüzgār” zarūret-i vezn için ihtiyār olınmışdır. Ya‘nī öyle şāhib-i melāhatdir ki zātında kıymet-i rüzgāra mu‘ādil olan maḥbūblara anıñ bezm-i nūş-ā-nūşında ve meclis-i üns-ā-ünsinde ta‘īl-i evḳātdır, diyü şarf-ı nīm-nigāh-i i‘tibār eylemezler diyü, Yūsuf-ḫal‘ātān-ı Mısr-melāhati ol kıştās-ı letāfet-sencde keffe-yi mīzān çeşm-i taḥsīne sezāvār eylemezler. **Matla‘**: Muḳayyedān-i tu ez-yād-i¹⁵³² ğayr ḥāmūşend / Be-ḫāḫırī ki tuyī dīgerān ferāmūşend.

عمری کرشمه اش بشکست دلم کماشت
اما برآن کرشمه جفا کرد روزگار

39. ‘Umri kirişme ‘eş bi-şikest-i dilem gumāşt

Emmā ber-ān kirişme cefā kerd rüzgār

“Gümāşt” gümāşeten maşdarından fi‘l-i mazīdir. Ḥavāle eyledi demekdir. Bir zamān ol dil-ber-i kahramān-naẓaruñ kirişme-yi ‘āşıq-endāzını benim gönümün kırılmasına ḥavāle eyledi ve benim ḫarābī-i ḫāḫırımıla meşgūl eyledi. Lākin çok geçmedi-ki rüzgār-ı nā-pāy-dār ol kirişmeye daḫı cefā eyledi ya‘nī ol naẓare-yi ğāzab-eşere daḫı biñ cānla ḳā‘il ü memnūn iken anı daḫı çok görüp men‘ eyledi. Mazmūn-ı beyt [T, 194-a] ḥasūdānın ğamz u bühtānıyla şeh-zāde-yi civān-baḫt izḫār-ı kibr ü kīn édüp tāzegān-ı ḳalem-rev-i cihān-ābāddan Ğük-zāde nāmıyla şöhre-yi rüzgār olan maḥbūbuñ āşüfte vü dil-bendi olduñ, diyü Mollā ‘Urfī‘den şeş-māhe verā-nişin-i perde-yi ḫicāb olup ve taḥsīs-i aḫvāl-i ‘Urfī‘den müddet-i mezbūrede bi‘l-külliyeye ğüşe-ğüzin-i ferāĝ¹⁵³³ olduğına telmīhdır. **Mısrā‘**: “Āb-ı pāke ne zarar vaḳvaḳa-i ḳurbaĝadan” neşidesince [H, 170-b] ḫaḳīḳat-ı ḫāl ‘Urfī-i şadāḳat-bāl nümāyān ve şikāḳ-ı vifāḳa mübeddel olup beynehümāda kelām-ı kızb-encām-ı düşmenden tekevvün éden keşreti bu rubā‘i ile def eylemişdür. **Rubā‘ī**: İmrūz menem şeyḫ-i mu‘azzam Şan‘ān / Dādem¹⁵³⁴ dil u dīn[em] be-ĝam-i muĝ-beçegān / Ez-bū‘l-‘acebihā-yi maḥabbet yek-çend / Ū ḫük-çerān āmed u men ğük-çerān.

¹⁵³¹ behā : bahār T.

¹⁵³² yād : diyā T.

¹⁵³³ ferāĝ -T.

¹⁵³⁴ Dādem : Dārem T.

آمیزی چو شیر و شکر داد عاقبت
ما را ز هم بحیله جدا کرد روزگار

40. Āmīzişi¹⁵³⁵ çu şîr u şeker dād¹⁵³⁶ ‘ākıbet¹⁵³⁷

Mā-rā zi-hem be-ḥīle cudā kerd rūzgār

Der-ceng ol şîr ü şeker gibi bir āmīziş ü ihtilāt vèrdi ve gāyetinde rūzgār-ı mezālīm-kirdār bizi birbirimizden ḥīle vü ḥud‘a ile cudā eyledi ve kenāre-yi bezm-i vişâlde küleh-şikeste murabba‘-nişîn-i şafā iken seng-i felāḥan gibi endāhte-yi vādī-i firḳat ve nā-kāmī édüp ḥavāle-yi sīb-i ḡabḡab eyledüğüm pençe-yi nüvāzişi şāne-yi āhenîn-i dendān-ı sīne-ḥırāşı eyledi ve nihāde-yi zānū-yı şeṭāret olduğum müştī¹⁵³⁸ gürz-i ser-küb ḥayf u efsūn eyledi. “Be-ḥīle” ta‘biri şîr ü şeker āmīziş eyledükden sonra birbirinden müfāraḳatı ‘azīm şan‘at ve tekellüflü tedbire muḥtāc olduğuyçün nigāşte-yi mıstar¹⁵³⁹ ihtiyār olınmıştır.

هم روزگار داغ شود کر بیان کنم
آنها که در میانه ما کرد روزگار

41. Hem rūzgār dāḡ şevd ger beyān¹⁵⁴⁰ kunem

ānhā ki der-miyāne-yi mā kerd rūzgār

[T, 194-b] Rūzgār-ı ḡaddār kendüsi daḡı dāḡ-dār olur eger nigāşte-yi şaḥīfe-yi beyān eylesem ol sitemleri-ki rūzgār-ı zürkār¹⁵⁴¹ bizim miyānemizde eyledi. Ya‘nī şīrāze-yi eczā-yı vifāḳımıza ḥavāle-yi şemşīr-i ḡadr édüp evrāḳımı bir mertebe ārāyiş-i pençe-yi rūzgār tefriḳa eyledi-ki bir kerre nigāh-efgen-i inşāf olsa bi’z-żarūre eyledüğü zūlm ü ta‘addīye peşīmān olup kirdār-ı nā-pesendinden rūzgār daḡı ḥvāh-ı nā-ḥvāh nādīm olacağı vā-reste-yi ḳayd-ı iştibāhdır.

¹⁵³⁵ Ensari: c. 2, s. 102

¹⁵³⁶ dād : dār T.

¹⁵³⁷ ‘ākıbet : ‘āfiyet T.

¹⁵³⁸ müştī -T.

¹⁵³⁹ mıstar : saṭr T.

¹⁵⁴⁰ ger beyān : geribān T.

¹⁵⁴¹ zürkār : rūzgār T.

گفتم چنان مکن که شکایت کنم بچرخ
خندید وزلف فتنه دو تا کرد روزگار

42. [H, 171-a] Guftem çunān me-kun ki şikāyet kunem be-çarḥ
Ḥandīd u zulf-i fitne du tā kerd rūzgār

Böyle eyleme ve bu¹⁵⁴² hareket-i nā-hem-vārdan geç ki çarḥa şikāyet ederim, dedim. Rūzgār-ı bī-pervā güldi ve ‘arāyis-i fitneniñ sitem-i zūlfini ḳat-ender-ḳat eyledi ve fesād u āsibini dü-bālā ḳıldı ve sī-murğ-ı felege mu‘āmele-yi meges ve şadā-yı bülend-i şikāyete āvāze-yi ceres ḳadar iltifāt u i‘tibār eylemedi.

چون گفتمش که شکوه بداور همی برم
آغاز عجز کرد و ابا کرد روزگار

43. Çun guftemeş-ki şikve be-dāver hemī-berem
āgāz-i ‘acz kerd u ibā¹⁵⁴³ kerd rūzgār

Te’dīb-i çarḥdan ‘adem-i ḥavfını müşāhede étmekle ‘atf-ı zimām-ı kelām édüp añā dedim ki şikve vü şikāyeti dāver-i vaḳte iletüp ḥuzūr-ı ḥān-ı ḥānānda tūmār-ḥān-ı ḡadr u ḳulm olurum dedükde rūzgār-ı tevbe-kār āgāz-ı ‘acz ve iftikār édüp ḥarekāt-ı ḡadrimden ibā vü rücū‘ eyledi ve pençe-yi düşmen-gir-i dāverden taḥlīş-i girībān-ı cān étmek tedārikine düşüp başt-ı kumāş-ı ma‘zeret étmede hezār-gūne meşḡale-yi lābe ve maḡlaṭa-i temelluḳ u tabaşbuşa mübtelā oldı.

چون فتنهای رفته شمردم بدامنش
شرمنده کشت و وعده وفا کرد روزگار

44. Çun fitnehā-yi refte şumurdem be-dāmeneş
Şermende geşt u va‘de vefā kerd rūzgār

¹⁵⁴² ve bu : diyü T.

¹⁵⁴³ ibā : u bā T.

Mülâyetini görüp ikâ' eyledüğü fitneleri yegân yegân dâmenine ta'dâd eyledim. Bu tafşilden rûzgâr-ı şâhib-iqtidâr şermende vü şermsâr olup [T, 195-a] vefâ-ı va'd eyledi ve mükâfât-ı sū'-i a' mālî olmak için nice şafâlar 'ahd eyledi.

کفتم بقای دوستیت نیست باورم
عدل ترا ضمان بقا کرد روزگار

45. Guftem beḳā-yi dūstiyet nīst bāverem

'Adl-i tu-rā zamān-i beḳā kerd rûzgār

Seniñ dostluḡına ve bu va'd-ı kemiñe i'timād yokdur dedim. Rûzgār-ı sevgend-niṣār baña i'timād êdirmek için seniñ 'adliñi beḳā'-i 'ahdine zamān u imtidād dostluḡına kefil vèrdi. Ya'nî seniñ zamān-ı 'adliñde rûzgār-ıñ dostluḡı ber-ḳarār ve ḳat'â hilâf-ı ṭabî'at ḫareket êtmege ḳâdir olmayacağını [H, 171-b] der-miyân êdüp beni mertebe-yi ḫaḳḳu'l-yaḳînde i'timād êtdirdi.

هر فتنه که باز نمودم که این مکن
صوت نعم قرین صدا کرد روزگار

46. Her fitne 'î ki bāz numūdem ki 'în me-kun

ṣavt-i¹⁵⁴⁴ ne'am ḳarîn-i ṣadâ kerd rûzgār

Her ne ḳadar envā'-ı fitne ki gerek zamān-ı mazīde bi-'ayniñi ikāz eylemişdir ve gerek ba'de'l-vaḳt icrâ vü ikâ' ı ihtimâlâtandır tekrār tekrār tezḳîr ü irâ'et êdüp bunu daḡı eyleme dedükçe rûzgār-ı iṭâ'at-medâr ṣavt-i ne'am ve riṣte-yi teslîmi ḳarîn-i ṣadâ ve piçide-yi enâmil-i nevâ eyleyüp her ne ki emr êder iseñ ḡân-ı ḡânân devletiñde biñ cânla icrâ êderim ve saña muṭî'im ve raḳabe-yi inḳiyādumı rıbḳa-i fermâniña bend eylemişim, dèdi.

هر مطلبی که پیش گرفتم که این برار
بنیاد جمع برک و نوا کرد روزگار

¹⁵⁴⁴ ṣavt : şüret T.

47. Her maṭlabī ki pīş giriftem ki īn ber-ār

Bunyād-i cemī^ʿ -i berg u nevā kerd rūzgār

Bu tehdīd-i ba^ʿdinde her ne-ḳadar maṭlab ve mudde^ʿāyī öñine ṭutdum ve meydān-ı mükālemeye vaż^ʿ u nihāde eyledim ise ki bunları ḥāşıl eyle ve dā^ʿire-yi zūhūra gelmesine sa^ʿy u kūşiş eyle dēdim ise rūzgār-ı kār-gūzār berg ü nevānın cem^ʿ u taḥşīline bünyād eyledi ve esās-efgen-i mübāşeret oldı. Ya^ʿnī ḥuşūliyle emr eyledüğüm muṭālibāt-ı ğayrū^ʿl-ḥuşūlin cem^ʿ ine raġbet gösterdi. Berg ü nevā naşib ma^ʿnāsınadır.

القصة نام داور ایام چون شنید
صد عجز بهر صلح و صفا کرد روزگار

48. [T, 195-b] El-ḳışşa nām-ı dāver-i eyyām çun şinīd

şad ^ʿacz behr-i şulḥ u şafā kerd rūzgār

Fezleke-yi kelām ve netīce-yi merām nām-ı nāmī-i ḥākim-i eyyāmı ve ism-i sāmī-i ḥān-ı ḥānān-ı ^ʿadālet-nizāmı ki Mīrzā Cān^ʿdır gūş ētdükde rūzgār-ı şāḥib-iftikār benimle girih-bend-i şulḥ u şalāḥ ve ^ʿaḳd-ı peyvend-i muşāfāt-ı mücibü^ʿl-felāḥ olmaḳ için yüz ^ʿacz eyledi ve temelluḳ ü tabaşbuşını derece-yi ḳıyāsdan efzūn eyledi.

عرفی دعای خان جهان کن که نام او
بشنید و حاجت تو روا کرد روزگار

49. [H, 172-a] ^ʿUrfī du^ʿā-yi ḥān-ı Cihān kun ki nām-ı ū¹⁵⁴⁵

Bi-ş^ʿnīd u ḥācet-i tu revā kerd rūzgār

Ey ^ʿUrfī cihān ḥānına du^ʿā vü sitāyiş eyle ki rūzgār-ı ḥavf-medār ol ḥānıñ nāmını işidüp seniñ ḥācet ü maḳşūduñı revā vü edā ve ḥuşūline mücidd ü sâ^ʿî oldı. Murād-ı Mollā ^ʿUrfī oldur ki ḥān-ı ḥānānıñ du^ʿā-yı devām-ı devleti farīza-i gerden-i zımmetdir. Zīrā rūzgārda her ne-ḳadar mālen ve bedenen müşāhede eyledüğüm ikrām u ihtirām cümle ^ʿatebe-yi devletine ve südde-yi sa^ʿādetine intisābıñ¹⁵⁴⁶ eşeri ve māye-yi şa^ʿfā-yı ḥāṭırım

¹⁵⁴⁵ ū -T.

¹⁵⁴⁶ intisābıñ : intisābımın T.

semere-yi hüsn-i nazarıdır. Temessük-i ḥabl-i metīn ḥadīṣ-i şerīf-i “Men lem yeşkuru’n-nās lem yeşkuru’llāh” bu ḥālet-i memdūḥadır.

تا در زمانه خاک نشینان ملک یاس
کویند جور کرد و جفا کرد روزگار

50. Tā der-zemāne ḥāk-niṣīnān-i mulk-i ye’s

Gūyend cevr kerd u cefā kerd rūzgār

Zamānede mülk-i ye’s¹⁵⁴⁷-i ḥāk-niṣīnleri mādām ki rūzgār-ı cefā-kār cevr ü eziyyet eyledi dedüklerince ya’nī dāmen-i şāhid-i maqşūddan kūtāh-dest olan aşḥāb-ı ye’s şiddet-i ekdār ile dehen-güşā-yı şikāyet olup rūzgār-ı ḡadda[r] murād u merāmımıza müsā’ade etmemekle bizlere bī-ḥad cevr ü cefā eyledi, diyü tazallüm-i ḥāl eyledükçe

آوازه دیار مرادت جز این مباد
کاینک هزار قصر بنا کرد روزگار

51. Āvāze-yi diyār-i murādet¹⁵⁴⁸ cuz īn me-bād

K’īnek hezār qaşr binā kerd rūzgār

Ey ḥān-ı ḥānān seniñ deyyār-ı murād u maqşūdındaki āvāze-yi beşāret [T, 196-a] mi’ mār-ı rūzgār mühendis-kirdār işine biñ qaşr-ı bülend ve hezār şarḥ-ı dil-pesend binā eyledi. Kelāmından ḡayrı olmasun. Ya’nī seniñ memālik-i murādında ilā yevmi’l-kıyām müsā’ade-yi rūzgāruñ müjde vü beşāreti şadāsından ḡayrı bir āvāze-yi muḥālif¹⁵⁴⁹ zuhūr u bürüz eylesün ve dā’imā binā-yı qaşr-ı devletiñ [H, 172-b] istiḥkām-pezīr ve bülendi şarḥ-ı sa’ādetiñ resīde-yi çarḥ-ı eşīr olup nev-be-nev āşār-ı ma’ mūriyyet nümāyān olsun.

¹⁵⁴⁷ ye’s -T.

¹⁵⁴⁸ murādet : murādāt T.

¹⁵⁴⁹ muḥālif : muḥālefet H.

[13. KAŞİDE]

Bu kaşide-yi ğarrâyı Mollâ ‘Urfî Tercemetü’ş-şevk nâmıyla mevsüm édüp diyâr-ı Hind’de bulunmağla ziyâret-i türbet-i Şâh-ı Necef’den maħrûmiyyetini beyân için inşâd¹⁵⁵⁰ eylemişdir.

جهان بکشم و دردا که هیچ شهر و دیار
نیافتم که فروشند بخت در بازار

[Mefâ‘ ilün fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün]

1. Cihân bi-geştem u derdâ ki hîç şeh̄r u diyâr

Ne-yâftem¹⁵⁵¹-ki furüşend baħt der-bâzâr

“Geştem” kâf-ı Fârisiyyeniñ fetħiyle nef̄s-i mütekellim-i vaħde şîğasıdır dolandım demektir. “Derdâ¹⁵⁵²”daki elif ħarf¹⁵⁵³-i nidâdır. Ey derd-zede sen gel senden ğayrıdan ‘ilâc mümkin degüldür, demektir. Lâkin bu maħalde kelime-yi te’essüfdir ħayf u efsûs ma‘nâsına. Hîç şeh̄r ü diyâr mışra‘-ı şâniye merbûṭ u merhûndur. Ya‘nî “ne-yâftem¹⁵⁵⁴”üñ mef‘ûlidir. Baħt vaħt-i ṭâli‘-i mevlüdda olan ħâlet-i sa‘d u nuħsdan ‘ibâretür ve her ikisine daħı şâmildir. Fe-emmâ cem‘inde ‘isnâd vardır. Zirâ tezâddandır bunda sa‘d murâddır. Ma‘nâ-yı beyt cihânı bi’l-cümle dolandım ve ħayf u efsûs-ki hîç bir vilâyet bulmadım ki anıñ bâzârında ğayrı eşyâ gibi baħt şatalar ya‘nî kuvvet-i ṭâli‘ ve feyz-i baħt ‘âlem-i ma‘nâdandır. Yoħsa bed-baħt olan kimesneniñ def‘-i nuħûsetine ‘âlem-i imkânda bir tedbîr ve maħlûk elinden bir çâre yoħdur ve cümle ħalk bu ma‘nâda ‘âcizlerdir diyü Mollâ ‘Urfî bî-baħtlığından [T, 196-b] şikve-rîz-i maķâl olur. **Beyt:** Baħt uyur bu dîde bîdâr olduğıyçün neylesün / Ṭâli‘ im ṭâli‘ degül yâr olduğıyçün neylesün.

¹⁵⁵⁰ inşâd -H.

¹⁵⁵¹ ne-yâftem : ne-yâft H.

¹⁵⁵² Derdâ : Verâ T.

¹⁵⁵³ ħarf -T.

¹⁵⁵⁴ ne-yâftem : ne-yâftüñ H.

مرا زمانه طنناز دست بسته و تیغ
زند بفرقم و کوید که هان سری میخار

2. Me-rā zemāne-yi ṭannāz dest beste vu tiğ

Zened be-ferqam u gūyed ki hān serī mī-ḥār

Ṭannāz-ı ğaddār ve ṭā' in ü ḥīle-kār olan zamāne benim destimi ve bāzū-yı pūr-şikestimi bağlamış ve başıma ḍarb-ı şemşir-i ğadr u ḥayf eder ve bi-ṭarīki'l-istihzā dēr ki [H, 173-a] āgāh u mütenebbih ol ve fevt-i fırsat eyleme bir baş kaşı. Ya' nī cemī' -i ālāt-ı kudretimi ve medār-ı kuvvetimi benden bi'l-küllüyye meslūb ve beni endāḥte-yi ḳa' r-ı vādī-i hevl-nāk-i zarūret ü nikbet eyledükden şoñra erbāb-ı servet ve aşḥāb-ı miknet gibi hareket eyle diyü vaż' -ı müstehziyāne ile yar[a]mın üstine bir yara açdukdan şoñra rīze-feşān-ı sūde-yi elmās olur ve deryā-yı bī-ḳa' r-ı meşā'ibe ilḳādan şoñra edevāt-ı şinā olan bāzū-yı yemīn ü yesārımı işkeste édüp sāḥil-i resen-i necāt u selāmet ol diyü bi-ṭarīki'l-mezāk ḳaradan ālet oñarur.

کفن بیاور و تابوت جامه نیلی کن
که روزگار طبیبست و عافیت بیمار

3. Kefen biyāver u tābūt-i cāme¹⁵⁵⁵ nilī kun

Ki rūzgār-i ṭabīb-est u 'āfiyet bimār

Tābūt kefen üzerine ma' tūfdur. "Cāme nilī kun" esbāb-ı ye's ü mātemi ḥāzır u āmāde eyle demekdir. Kefen getür ve tābūt getür ve esbāb-ı mātemi ve libās-ı ğazāyī āmade eyle zīrā ki ṭabīb rūzgārdır¹⁵⁵⁶ ve ḥaste olan 'āfiyetdir. Hiç böyle bir vücūd-ı nāzenin ancıluyın ğaddār ḥakīmīñ pençe-yi ḳahr ve demārından taḥlīs-i girībān-ı cān edebilür mi ve 'ale'l-ḥuşūş ki beynlerinde ibtidā-yı āferīnişden berü mübāyenet-i düşmenlik ola beher-ḥāl irtiḥāl-ı dār-ı beḳā ve sefer-i zīr-i ḥāk-i fenā olmaḳ müteḥaḳḳıḳdır. Mollā 'Urfī mübtelā olduğı meşā'ibden rehā-yāb olmayacağını cezm édüp [T, 197-a] izḥār-ı ye's-i tām bi'l-küllüyye nā-ümmīd olduğini gürūh-ı dost [u] düşmene kelām-ı riḳḳat-nizām ile giryān giryān i' lān-ı sūz u güdāz eder.

¹⁵⁵⁵ cāme : ḥāme T.

¹⁵⁵⁶ rūzgārdur : rūzgār T.

زمانه مرد مصافست و من ز ساده دلی
کنم بجوشن تدبیر وهم دفع مضار

4. Zemâne merd-i maşâf-est u men zi-sâde-dilî

Kunem be-cevşen-i tedbîr vehm def' -i meżâr

“Maşaf” fetḥiyetle ḥarbde alay bağlayacak yerdir. “Maşâf” mîmiñ fetḥiyle cem‘idir. Vehm hâniñ sükûniyla bir nesneyi yañlış añlamağa dërler. Meżâr mîmiñ fetḥiyle [H, 173-b] menâfi‘iñ zıddıdır. Zamâne meydân-ı ḍarb u ḥarbin merdi¹⁵⁵⁷ ve bahâdur neberdidir. Hâl-bu-ki bu eblehiñ ve aḥmaqlıktan nâşî tedbîr zırhıyla andan işâbet edecek zararlarıñ def‘ini vehm ederim. Ya‘nî ḥavâle-yi nîze-yi cân-sitân eden merd-i ğayûruñ ḍarbını men‘ etmek için atlasdan perdâhte siper verâsında taḥşin-i re’s ve taḥlîş-i cân ḥayâlini ederim ve’l-hâşıl dest-i saḥt pençe-yi ızrâr-ı rûzgârdan reh-bürde-yi semt-i necât olmak benim için bir vechle mümkün degüldür diyü Mollâ ‘Urfî izḥâr-ı zaḥm-ı derûn édüp nâlân nâlân şikve-perdâz olur.

ز منجنيق فلک سنک فتنه ميبارد
من ابلهانه کريزم در آبکينه حصار

5. Zi-manciniḳ-i felek seng-i fitne mî-bâred

Men eblehâne gurîzem der-âbgîne ḥişâr

Manciniḳ ‘avâm taḥrîf édüp mancılık dërler ki derûn-ı ḥişâra taẓyîḳ için taş atdukları şalincak hey’etindeki âletdir. Felek manciniḳından ve ṭaraf-ı evc-i âsmândan seng-i fitne ve aḥcâr-ı ḥavâdiş ve meşâ’ib-i maṭar gibi bârendedir. Ben bî-çâre ise aḥmaqlar ve bî-şu‘ûrlar gibi mînâdan perdâhte ve şîşeden sâhte olan ḳal‘a içine penâh-âver-i ilticâyım. Ebyât-ı sâbıḳa gibi bu daḥı üzerime [T, 197-b] teveccüh eden leşker¹⁵⁵⁸-i ḳazâ-yı mübremin def‘ine bî-hûde yere¹⁵⁵⁹ şârf-ı nîrû-yı bâzû-yı tedbîr édüp Mışra‘: “Ḳazâya çâre sükûn¹⁵⁶⁰ u rızâ degül de nedir” muḳaddemesinden ğâfil olmağla i‘mâl-i

¹⁵⁵⁷ merdi -T.

¹⁵⁵⁸ leşker : şükr H.

¹⁵⁵⁹ yere : pîre T.

¹⁵⁶⁰ sükûn : sükût T.

ālāt-ı h̄arb u siper iḥrāz¹⁵⁶¹ ile muḳayyedim. “Men āmene bi’l-ḳaderi emine mine’l-keder” mu‘ālecesinden merhem-tırāş-ı dil-i ceriḥ olmayup ḥod-be-ḥod ma‘cūn-ı nā-güvārın tedābīr-i isti‘māliyle aḥlāt-ı vāhimeyi taḥrīk ve mübtelā-yı ḥummā-yı muḥarriḳe-yi ıztırāb olurum. Mancınıḳı felege taḥşīş ü taḥşīş eyledüḡi iḥtirāzıñ ḳaṭ‘ ā fā’idesi olmadıḡını beyān içündür ki [H, 174-a] bülend yerden fütāde olan seng-i girān sille-ḥor-ı pençe-yi ḳuvvet olmasa daḡı maḥalline düşünceye dek niçe biñ kendü aḡırlıḡı ḳadar girānlıḡ peydā eder ‘ale’l-ḥuşūş-ki ol ḥacer ki felekden nāzil ola ve bir daḡı mesā’ibiñ zūḥūrı bi-emri’llāhu te‘āla cānib-i āsmāndan olduḡına tenbīh içündür.

عجب که نشکنم این کارگاه مینایی
که شیشه خالی و من در لجاجتم ز خمار

6. ‘ Aceb ki ne-ş’kenem īn kār-gāh-i mīnāyī

Ki şīşe ḥālī u men der-lecācetem zi-ḥumār

Kār-gāh-ı mīnāyīden murād çarḡ-ı nīl-gündur ki şafvet-i şūretinden nāşī mīnāya mūmāşil ‘add olunur ve şīşe ile mīnālarında terādūf ḳaşd olunmuşdur. Muḳaddemen güzeşte olan ebyātdaki maẓmūn-ı şikāyet-meşḥūna i‘tizār maḳāmındadır ki bu mertebe şikvemi bī-hūde mülāḥaza eylemeñüz belki ta‘accüb bu mīnāyī olan kār-ḥāneyi şikeste etmedüḡümdedir. Zīrā niçe zamāndan berü şīşe-yi şarābım şahbā-yı la‘l-i kevnden ḥālīdir. Ḥāl-bu-ki benim daḡı vaḳt-i ḥumārım resīde-yi kemāl olup ol ḥarāret ile keş-ā-keşdeyim. Fi’l-vāḳi‘ idmān-nūş-ı [T, 198-a] şarāb-ı nāb ile me’lūf olan kimesneniñ vaḳt-i ḥumārda ıztırāb-ı derūnı ta‘rifinden¹⁵⁶² müstaḡnīdir ve¹⁵⁶³ ol ḥāletde eger def‘-i ḥumār içün şīşesi daḡı ‘ale’l-ḥuşūş ki ḥālī bulına¹⁵⁶⁴ āteş-i ḡāzab ve buḥrān-ı ḥumār ile her ne vaż‘-ı küstāḡhāne eder ise ma‘zūrdur. Zīrā rişte-yi şabr u taḥammül dest-i ḳuvvet-i mutaşarrafeden rehā-yāb olduḡı maḥalldir.

چنین که ناله ز دل جوشد و نفس نزنم
عجب مدار که آتش برآورم چو چنار

¹⁵⁶¹ iḥrāz : iḥtirāz H.

¹⁵⁶² ta‘rifinden : ta‘rifden T.

¹⁵⁶³ ve -T.

¹⁵⁶⁴ bulına : yolına T.

7. Çunīn ki nāle zi-dil cūsed u nefes ne-zenem

‘ Aceb medār ki āteş ber-āverem çu çinār

“Çünīn” mubālağa maqāmındadır. Mercī‘i qarīne-yi hāliyye ile kendü zātındaki şiddet-i nāle vü figāndır. Ya‘nī bu¹⁵⁶⁵ mertebe nāle vü figān ki gönlümden cūş u ħurūş éde hāl-bu-ki ben nefes almayam ‘ acib görme ki dıraht-ı çinār gibi zāhir-i vücūduma āteş izhār édem. Fi’l-ħaķīķa şāh-ı çinār şüretinde¹⁵⁶⁶ berg-i sebz ile şādāb u [H, 174-b] tarāvet-yāb iken āşār-ı āteş olan ihtirāk ser-ā-pā-yı vücūdından nümāyāndır. Ğālibā şiddeti ruṭūbeti menfez-i berg ü bārından ziyāde olmağla ve bīd gibi keşret-i evrākla def‘-i ruṭūbet édemedüğinden derūn-ı şāķında ta‘affūn édüp ruṭūbet-i müte‘affinesi taşra tereşşuħ étmekle zāhiri muħterik olur. Allāhu a‘lem bi-ħaķāyīķi’l-umūr. Bu beyt ve bundan soñra gelenler cümlesi āşār-ı ħumārdan neş‘et eyleyen ekdārını beyāndır.

وگر کرشمة یارم کشد و گر غم عشق
نه آفرین ز لبم بشنوند و نه زنهار

8. Ve ger kirişme-yi yārem kuşed ve ger ğam-i ‘ışķ

Ne āferīn zi-lebem bi-ş‘nevend u ne zinhār

Eger maħbūbumuñ kirişme-yi nāz u şīvesi öldüre eger ‘ışķıñ ğam u miħneti öldüre lebirden ne āferīn işidürler ne edāt-ı ihtirāz [T, 198-b] olan zinhārı işidürler. Ya‘nī ne nazare-yi ‘ināyet-i cānāneye dide-güşā-yı iltifāt olurum ne hālāt-ı cān-kāh-ı ‘ışķa ber-hem-zede-yi rū-yı ta‘abbūs éderim. Andan içün ki esrār-ı evzā‘-ı çarĥ-ı būķalemūn ile muħtell-dimāğ olup nīk ü bed ve ğaşş u semīn ve ķalīl u şaĝīr temyīzinden maħrūmum ve āteş-i felek-resā¹⁵⁶⁷-yı şerāre-rīz-i ħavādişāt-ı kevniyye ile¹⁵⁶⁸ mahrūrum. Va’llāhu a‘lemu bi-taħķīķati’l-umūr ve’l-eşyā¹⁵⁶⁹.

دلّم ز درد کرانمایه چون جکر ز فغان
دماغم از کله خالی چو خاطرّم ز غبار

¹⁵⁶⁵ bu : bir T.

¹⁵⁶⁶ şüretinde : şüretde H.

¹⁵⁶⁷ felek-resā : felek-sāy T.

¹⁵⁶⁸ ile -T.

¹⁵⁶⁹ Va’llāhu a‘lemu bi-taħķīķati’l-umūr ve’l-eşyā -H.

9. Dilem zi-derd-i girān-māye çun ciger zi-fiğān

Dimāgem ez-gile ḥālī çu ḥāṭirem zi-ğubār

Gönlüm derd ü miḥnetden girān-māye māl-ā-māl ciger fiğāndan leb-riz olduğu gibi dimāgım şikāyetden ḥālī āyīne-yi ḥāṭırım ğubār-ı ekdārdan sāde olduğu gibi. Ya‘ nī her ne-ḳadar fütāde-yi gird-āb-ı ālām isem şekve vü şikāyet bāzūsını tahrīkden ol-ḳadar fāriğim ve zehr-ābe-yi ekdār ḥavşala-i ḳudretimi pāre pāre eyledi diyü bir ṭariḳ-ile dehen-ğüşā-yı iştikā olmam ben ki “eş- şabru miftāhu’l-ferec” iḳlidiyle kāv kāv-ı ḳufl-ı şekīb ederim ve bār-ı girān-ı miḥneti zīb-i düş-ı taḥammül édüp cānib-i şükr ü kürnışe [H, 175-a] şafā-yı ḥāṭır ile ḥaṭve-cünbān olup giderim.

دل خراب مرا مطلبست آیه یأس
چو زود رفتن جان پیش نیم کشته شکار

10. Dil-i ḥarāb-i me-rā maṭleb-est āye-yi ye’s

Çu zūd reften-i cān pīş-i nīm-kuşte şikār

Benim ḥarāb olan gönlüme āyet-i ye’s ü nevmīdi maṭlabdur. Nīm-küşte şikārīñ öñinde cānın tiz gitmesi ne ğüne maṭlūb ise nīm-küşte ve nīm-bismil yarı boğazı ḳaṭ‘ ve yarısı ḳaṭ‘ olmayandır ki ızṭırābı müşedded olmağla ve kendüsiniñ ḥayātı bir daḫı mümkün olmamağla tiz olmasına cān atup ğüzergāh-ı nefsinı bi’l-küllıyye [T, 199-a] ḳaṭ‘ olunmasına ṭālib olur. Mollā ‘Urfī daḫı benim derd ü miḥnetim dermāndan şad merḥale dūr olmağla āyīne-yi maḳşūdumda şūret-i ye’s müşāhede edeyim, diyü şebān u rüzān dīde-yi ümmīd ile müteraḳḳıb-ı zuhūr-ı nevmīdiyim, dér.

دل چو رنگ زلیخا شکسته در خلوت
غم چو تهمت یوسف دویده در بازار

11. Dilem çu reng-i Zuleyhā şikeste der-ḥalvet

ğamem çu tuhmet-i Yūsuf devīde der-bāzār

Mīnā-yı dilim reng-i çehre-yi Züleyhā ḥalvetde şikeste olduğu gibi kırıldı. Ğam ve ızṭırābum töhmet-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selām bāzārda şāyi‘ olup beyne’n-nās meşhūr olduğu

gibi iştiḥār buldı. Ya‘nî Ḥazret-i Züleyhâ’nın reng-i rûyî nâ’îl-i vişâl olmak için esâs-efgen-i bünyâd olduğı ḥalvet-ḥânedede kemâl-i infî‘âlinden ve ‘adem-i neyl maḳşûdından ne gûne mübâlağa ile şikest oldu ise benim dağı şîşe-yi dilim ol-gûne şikest-pezîr olup künât-ı tedârikden ve tedârik-i iltiyâmdan bi’l-külliyeye maḥrûm oldu ve ḥazret-i Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmiñ töhmeti ‘alâ mele’î’n-nâs ne-vechle şâyi‘ oldu ise benim dağı ğam u endûhum metâ‘ı düş-ı dellâl-i iştiḥârda ol mertebe ma‘ruż-ı ḥavâşs u ‘avâm oldu-ki ḥattâ maġmûm olduğumı zevi’l-ervâḥdan bilmedük kimesne ḳalmadı.

ز سلک مدت عمرم که روزها دزدید
که فصل شب و شبام گذشت در شب تار

12. Zi silk-i muddet-i ‘umrem ki sâlhâ duzdîd

Ki faşl-i şebb u şebâbem guzeşt der-şeb-i târ

[H, 175-b] ‘Ömrüm evḳâtınıñ ipliğinden gündüzleri ‘acebâ kim sirḳa eyledi. Zîrâ pîr ü bernâniñ zamânı bi’l-cümle siyeh gecedede ve leyle-yi zûlmânide güzâr eyledi. Ya‘nî mecmû‘-ı evḳât-ı ḥayâtım meşâ’ib ü nevâ’ib ile encâm-pezîr [T, 199-b] olup mezâyâ-yı eyyâmıda ḳat‘â şûret-i maḳşûdı müşâhede edemedim ve bir ḳutlu gün göremedim. “Umrem ki”deki “ki” ism-i zât-ı ma‘a’t-ta‘accübdür. Yoḫsa ḥarf-i râbiḩa yâḫud ḥarf-i beyân olmak mümkin degüldür ki selâset-i ma‘nâya bi’l-külliyeye fesâd gelür ve mezâḳ-ı ‘Urfi’ye her vechle muḫâlif olur.

کل حیات من از بسکه هست پژمرده
اجل نمی زند از ننگ بر سر دستار

13. Gul-i ḥeyât-i men ez-bes-ki hest pejmurde

Ecel nemî-zened ez¹⁵⁷⁰-neng ber-ser-i destâr

Benim ṯarâvetde gül-i tâzeyeye müşâbih ü mümâşil olan zindeligim te’sîr-i semûm-ı ğamûm ile ol mertebe pejmurde ve efsürde olmuşdur ki ecel ‘âr u ğayretinden nâşî ğuşe-yi destârına ta’liḳ eylemege aşlâ irtikâb eylemez ve bir vechle çide olmasına

¹⁵⁷⁰ Ensari: c. 2, s. 121

‘uluvv-i cenābından için¹⁵⁷¹ t̄alib ü rāgīb olmaz. Ya‘ nī mizāc-ı ḥayātım ḥarekāt-ı ihlāt-ı kudūrāt-eşerinden bir rütbe muḥteldir ki ḥālet-i memātdan farkı ve imtiyāzı olmamağla helāk ve eceliñ ḳalīb-ı fersūdeme aṣlā iltifāt u rağbeti yoḳdur.

برون ز صورت ديبای بالشم کس نیست
کز آستین نم اشکم بچیند از رخسار

14. Birūn zi-şūret-i dībā-yi bālīšem kes nīst

K’ez āstīn-i nem eşkem bi-çīnd ez ruḥsār

Eger-çi bi-ḥasbi’l-luğat birūn ṭaşra dēmekdir lākin bu maḥallde mecāzdır. Lāzımı olan bīgāne ve ğayr murāddır. Şūret-i dībādan maḳşūd bu beytde her naḳş-ı dībā degüldür ḥaşşaten ba‘zı dībā üzerine naḳş eyledükleri şūret ādemīdir ki ekşeriyā kefere ḳumāşında mevcüddür. “Z’āstīn”deki zā şıladır. Āstīn ālet-i taḥīr olan dest-māl maḳāmında irād olınmışdır bī-keselik ḥuşūşında kemāl-i faḳrını beyān için zīrā ğarībān u miskīnān be-her-ḥāl gözleri başını ve yüzlerini [H, 176-a] dest-mālleri olmamağla yeñleri ile silerler ma‘nā-yı beyt yaşduğumuñ dībāsında menḳūş olan ādem şūretinden [T, 200-a] ğayrı bir muḥibb-i şādıḳım yoḳdur ki ruḥsārımdan gözyaşını kendü yeñiyle sile. Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki müstağrıḳ-ı deryā-yı ekdārım ve ğavṭa-ḥvār-ı baḥr-ı bī-kerān-ı efkārım. Bu ḥālde¹⁵⁷² iken beni ol gird-āb-ı belādan taḥlīş-i murād eder bir yār-ı vefā-dārım yoḳdur ki baña medd-i nigāh-ı merḥamet edüp resen-endāz¹⁵⁷³-ı necāt ola ve ṭaraf-ı şāḥil-i selāmet iṣāl için bāzū-cünbān-ı şinā ola.

عجوز بختم اکر زلفشان بیاراید
سفید کردد زلفین شاهدان تتار

15. ‘Acūz baḥtem eger zulfīşān biyārāyed

Sefīd gerded zulfeyn-i şāhidān-i Tetār

‘Acūze-yi bed-çehre ve bed-fercām-ı baḥtım eger maḥbūbān-ı Tatar’ıñ iki cānibine şarḳan siyeh zülflerine meşşātalıḳ resminde zīb ü zīnet ve envā‘-ı mu‘aṭṭarāt ile tebḥīr

¹⁵⁷¹ için -T.

¹⁵⁷² ḥālde : ḥāletde T.

¹⁵⁷³ resen-endāz : res-endāz T.

ve leṭāfet vērse der-‘aḳab ol iki zūlf-i ‘anber-fām sefid olup fertūte-yi rūzgārīñ saçları gibi hey’et-pezīr-i ketān olur. Murād-ı Mollā ‘Urfī ṭālī‘ ü bahtınıñ bed ü bi-ḳuvvet olmağla murādı daḡı müsā‘ade¹⁵⁷⁴ olsa kendüsindeki za‘f-ı te’şīr ve āşārı-ḳubḡ ile icrāsına ḳādir olmaduğını beyāndır. **Beyt:** “Rūşen olmaz şām-ı bahtım mihr-i vuşlat neylesün / Ṭālī‘ im ṭālī‘ degül ol māh-ṭal‘ at neylesün”. “Gerded zūlfeyn”de sekte-yi şī‘r vardır ki şūretā nā-mevzūn u rekīk feh̄m olunur lākin beyne’ş-şu‘arā’ şanāyi‘-i maḡbūle ḳābilinden ma‘dūddur.

کدام فتنه شبی سر نهاده بر بالین
که صبحدم نشد از خواب روی من بیدار

16. Kudām fitne şebī ser nihāde ber-bālīn

Ki şubḡ-dem ne-şud ez-ḡvāb rūy¹⁵⁷⁵-i men bīdār

“Şebī”de yā-ı vaḡdet ma‘a’t-tenkīrdır. Fā‘il-i “ne-şud” beyt-i evvelde zīkri mūrūr eden “acūz baḡt” olduğı müte‘ayyindir. Her-çend beyt-i esbaḡdaki “şūret-i dibā-yı bālīş”im daḡı mümkün ise de ḳanğı fitne gece başını yaşduğā [T, 200-b] ḳodı-ki şabāḡ vaḡtı ‘acūz [H, 176-b] bahtım baña ol-ḳadar¹⁵⁷⁶ müteveccih olduğı ḡâlde uyḡudan uyanmadı. Ya‘nī bahtım ol-ḳadar mezmūm u meş‘ūm iken daḡı yine baña ḳaṭ‘an teveccūh ü i‘tibārı yoḡdur. Zīrā **beyt:** “Semādan fi’l-meşel taş yağsa yere / Ṭokunmaz kimesneye¹⁵⁷⁷ illā faḡīre” müsted‘āsınca fiten-i rūzgār-ı tebeh-kār bir ān ḡayr-ı münḳasime ser-i nā-sāmānımdan¹⁵⁷⁸ münfekk olmaz ve silsile-yi meşā’ib aşlā inḳıṭā‘ bulmaz ki ḡattā ṭālī‘ ü bahtım yāver ola. Allāhu a‘lem¹⁵⁷⁹.

جراحتم چو بخارد بعزم خاریدن
پلنک ناخن کردد زمانه غدار

17. Cerāḡatem çu bi-ḡāred be-‘azm-i ḡārīden

Peleng-nāḡun gerded zemāne-yi ḡaddār

¹⁵⁷⁴ daḡı müsā‘ade : müsā‘ade daḡı H.

¹⁵⁷⁵ rūy : rube H.

¹⁵⁷⁶ ol-ḳadar -H.

¹⁵⁷⁷ kimesneye : kimseye H.

¹⁵⁷⁸ nā-sāmānımdan : be-sāmānımdan T.

¹⁵⁷⁹ Allāhu a‘lem -H.

“Peleng-nāḥun” vaşf-ı terkibî aqsâmındandır. Peleng tırnaçlı ve eziyyet vèrici demektir. Bunda daḡı sekte vardır. Ğaflet ile peleng-nāḥunadır, diyü zamîr taḡririyle taşḡih kaydında olmaya. Ğam-ḡvār zamānenin şıfatıdır. Düşmen-i dost-şüret demektir. Zamāne-yi Ğam-ḡvār izhār-ı maḡabbet édüp yaramı kaçışmak murād eyledükde peleng tırnaçlı olup ḡarişe öyle ‘azîmet éder. Maḡşüdü şüretâ merḡametden nāşî yarama ḡidmet eylemek olup ma‘nâda cerâḡatimiñ riş ü ḡününü rîzân eylemektedir.

اكر طبيب دهد ناکوار دارویی
کند بشیره دندان مار نوشکوار

18. Eger¹⁵⁸⁰ ḡabîb dihed nâ-guvār dârüyî kuned
Be-şîre-yi dendân-i mâr nüş-guvār

“Dârü-yı nâ-güvār” bu maḡallda ‘ilâc-ı telḡden ‘ibâretedir. “Kuned”iñ fâ‘ili zamānedir. “Şîre-yi dendân-i mâr” zehrinden ‘ibâretedir. “Nüş-güvār” nâ-güvârîñ ḡilâfidir. “Kuned”iñ fâ‘ili ḡabîb olmaḡ siyâḡ u sibâḡa muḡâlifdir. Eger benim dil-i derd-âlûdumuñ şifâsiyüñ ḡabîb bir mu‘âlece-yi ‘asîrü’l-isti‘mâl vèrür ise zamāne ol mu‘âleceyi zehr ile âmiḡte édüp ḡvâh u nâ-ḡvâh ḡalâvet-baḡş-ı gelü-yı mezâḡım olur. Ya‘nî “külli merru devâ” mantûḡınca [T, 201-a] ḡıfz-ı şıḡḡat yâḡud def‘-i ‘illet içün isti‘mâl-i ma‘âcin-i nâ-güvār iḡtiyâr eylesem¹⁵⁸¹ daḡı zamāne-yi ḡaddâr-ı ‘adâvet-medâr ḡaşıyyet-i şıḡḡatini izâle ve merâretini [H, 177-a] müzdâd¹⁵⁸² u dü-bâlâ édüp zaḡmet ü meşâḡḡatimi şedîd étmek kaçdıyla ol mu‘âleceyi lâ-büd âlûde-yi zehr-i ḡâtil éder ve¹⁵⁸³ nüş-güvâr éder ta‘bîri bi-ḡariḡi’l-istihzâ aḡlâḡı¹⁵⁸⁴ murād olarak keşîde-yi nazm olunmuşdır.

و کر ز بوتۀ خاری شبی کنم بالین
بسعی زلزله در دیده ام خلاتد خار

19. Ve ger zi-büte-yi ḡarî şebî kunem bâlîn
Be-sa‘y-i zelzele der-dîde‘em ḡalâned ḡâr

¹⁵⁸⁰ eger : ve ger H.

¹⁵⁸¹ eylesem : etsem H.

¹⁵⁸² müzdâd : murdâr T.

¹⁵⁸³ ve -H.

¹⁵⁸⁴ aḡlâḡı : ḡilâf T.

Eger bir hār pūtesinden bir gece yaşadık eder isem zelzele sa‘yı ile gözüme hār şancar. Pūte-yi hār bu maḥalldē dīken ile tōlmuş meşinden çuvaldır ki bālīn-i ğurebā vū meşākındır ve ednā hareket ve lems ile nevk-i hārīñ meşini delüp taşra çıkması mümkün olmaya. Murād-ı Mollā ‘Urfī oldur ki bi-ḥasbi’z-zāhir müteveccih olan ekdārīñ def‘ine çāre bulsam daḥı ol çārenin indifā‘ı ve ancak benim mütekedir olmam için zamāne-yi ğaddār-ı ‘ālemūñ hırmen-āsā başına āteş-endāz-ı bārīka-i ğadr olmağı irtikāb eder. **Li-müellifihī**: Nice kuşkulanup hūvāb u rāḥatı göremem / Perr-i hūmādan eger gerd-i bālīş etsem de.

بصید موری اکر ناوکی بزه بندم
دهان مار شود در کزیدنم سوفار

20. Be-şayd-i mūrī eger nāvekī be-zih bendem

Dehān-i mār şevēd der-gezīdenem sūfār

Bir qarınca şaydı sebebi ve ārzūsiyla¹⁵⁸⁵ eger oḳı kirişe bend eylesem beni gezīde ve zaḥm-ḥurde eylemek için ol oḳuñ gezi yılan ağız olur. **Beyt**: “Bize geldükde olur māye-yi endūh u elem / Elleri pādīşeh-i ‘ālem eden kāse-yi mül” müfādınca bir ednā ümmīd su’ālī için ve bir şayd-ı lāğara nā’il olmaḳ maşlahatıyla pūyān-ı vādī-i sa‘y u kūşīş olsam her bir qademde [T, 201-b] biñ çāh-ı ‘amīkū’l-ğavr hüveydā olup vāşıl-ı menzil-i murād olmağa qaṭ‘ā yol bulamaduğumdan mā-‘adā hezār şad hezārdır ve miḥnete ve renc ü meşakḳate mübtelā olduğum ḥālde ric‘at-i qahqarī ederim.

یقین شناس که منصور از آن انالحق زد
که وارهد ز زمانه بدستگیری دار

21. Yaḳīn şinās ki Manşūr ez-ān¹⁵⁸⁶ ene’l-Ḥaḳ zed

Ki vā-rehed¹⁵⁸⁷ zi¹⁵⁸⁸-zemāne be-dest-ğirī-i dār

¹⁵⁸⁵ ārzūsiyla : ārzūsı H.

¹⁵⁸⁶ ez-ān -T.

¹⁵⁸⁷ vā-rehed : dā-rehend T.

¹⁵⁸⁸ zi -T.

[H, 177-b] Ey muhātab-ı guftār-ı şikāyet-medār bī-şekk ü bī-şübhe¹⁵⁸⁹ ma‘ lūmuñ olsun-ki Hüseyñ Manşūr-ı Hāllāc andan için ene’l-Ḥaqq bāngını urdı ki ḥaqqını zamānedēn dārīñ i‘ ānetiyle ḥalāş ola. **Li-müellifihī**: “Ḥaqqını bilmede ḥalk eylediler cümle kuşūr / Dār-ı ‘uqbāya çekildi bu elemle Manşūr”. Ya‘ nī Manşūr’uñ ene’l-Ḥaqq gūlgulesi ile ṭanīn-endāz-ı ṭās-ı sipihr olduğı mūcib-i şer‘-i şerīf ile ‘āmil olmamağ ve mücerred izhār-ı maḳām-ı hüviyyet eylemek için degül idi. Belki bu ṭarīğ-ile ber-dār olup pençe-yi saḥt-gīr-i rūzgārdan bi’l-külliyē taḥlīş-i girībān-ı cān étmek maşlahatıyçün ihtiyār olınmış-idi.

شب گذشته بزانو نهاده بودم سر
که او فتاد خرد را بدین خرابه گذار

22. Şeb-i guzeşte be-zānū nihāde būdem ser

Ki ūftād ḥired-rā bedīn ḥarābe guzār

Geçen gece başımı dizime ḳodum ve deryā-yı fikre müstağrağ oldum idi. Andan için-ki çāpūk-süvār-ı ‘aqlıñ bu ḥarābe-yi dūnyāya ve bu ekvān-ı köhne bünyāna uğrağı düşdi. Mısrā‘-ı şānīdeki ki nihāde bu demiñ ‘illetidir. Ya‘ nī ḥāṭırıma aḥvāl-i rūzgār ḥuṭūr étmekle ḥayret-zede olup ol efkār¹⁵⁹⁰ ile evzā‘-ı sipihr-i gaddārı ve ḥāl-i keder-me’āl-i çarḥ-ı nā-pāydārı muṭāla‘ a ile meşgūl oldum idi.

سری چنانکه نیاری شنید بی سامان
غمی چنانکه مبادم نصیب دیگر بار

23. Serī çunān-ki ne-yārī şenid bī-sāmān

ğamī çunān-ki me-bādem naşīb dīger bār

[T, 202-a] Nihāde-yi zānū-yı tefekkūr eyledüğüm öyle bī-sāmān ve bī-devlet bir baş idi ki aḥvāl-i keder-me’ālīni tafşil eylesem gūş étmege ḳudretiñ ḳalmaz idi ve ol sırr-ı meşakḳat-eşeriñ dūçar olduğı bir ğam idi ki baña bir daḥı naşīb olmasun. Mollā ‘Urfī aḥvāl-i ser ve ğamı tafşil eylemedüğü taḳrīrdēn ‘acz zımnındadır. “Neyārī” ve “me-

¹⁵⁸⁹ bī-şübhe : şübhe T.

¹⁵⁹⁰ Bu cümleñin devamı Hafid nüshasında yer değıştirmiştir.

bâdem naşîb” demekle gâyet ihtirâz edüp ve nâ-besâmânlığı ne mertebede olduğunuñ çehre-yi tafşîlini bu ta‘ bir-i sūz-ı te‘şîr ile âyine-yi icmâl u icâzdan irâ‘et eder. Vallâhu a‘ lemu bi‘ş-şavâb¹⁵⁹¹.

بدید و گفت بعالم مباد چون تو کسی
جهان بخویشتن آرای و خویشتن بیزار

24. Bi-dîd u guft be-‘ âlem me-bâd çun tu kesî

Cihân-i be-ḥvîšten¹⁵⁹²-ārây u ḥvîšten-bîzâr

“[H, 178-a] Bi-dîd u guft”uñ fâ‘ili “ḥired”dir. Be-‘ âlem me-bâd”dan Felâṭûn eger şevved bîmâra varınca maḳûl-i “guft”dur. “Ārây” bezeyici ve bezenici ya‘ nî müte‘ addî ve hem lâzım isti‘ mâl olunur. Bu maḥallde ma‘ nâ-yı lâzım murâddır. Bîzâr nefret ve ürkmek ve kaçmaḳdır. **Ma‘ nâ-yı beyt:** Ḥired benim aḥvâl-i nâ-besâmanımı¹⁵⁹³ ve ğam-ı bî-pâyânımı gördi ve dâdi-ki ‘ âlemde senüñ gibi bir kimesne¹⁵⁹⁴ olmadı yâḥud olmasun ve saña mu‘ âdil bir şahş-ı müşevveşü’l-aḥvâl yokdur. Yâḥud bulunmasun. Zîrâ ki cihân seniñ vücûduñ ile ārâyîş-pezîr ve dünyâ seniñ zât-ı ma‘ ârif-şifâtıñla münîr-i ma‘ a-hazâsın. Kendü kendünden bî-zâr u münfa‘ il ü dil-gîrsiñ.

سری چنین همه رای صواب بی سامان
دلی چنین همه صافی شراب درد و خمار

25. Serî çunîn heme re‘y-i şevâb u bî-sâmân

Dilî çunîn heme şâfî şerâb-i durd u ḥumâr

Buncılayın bir ser ki cümle şavâb-ı fikr ü yön-yüş buncılayın bir gönül ki cümle şarâb-ı şâfî ve elem ü derd-i ḥumâr ya‘ nî ḥired bi-ṭarîḳi’l-istiğrâb [T, 202-b] aḥvâlîme te‘essüf-künân dâdi-ki ey ‘Urfî bu senüñ ser-i melâmet-eşeriñ ne gûne başdır ki mağz-ı ‘ aql ile leb-â-leb olduğı cihetden cemî‘ -i mülâḥazada re‘y-i şâ‘ib ve fikr-i şâḳıb iken sâmandan bî-behre olmağla ḥâlî mükedder ve devlet ü sa‘ âdetden bî-eşerdir ve gönülün şafâ ve

¹⁵⁹¹ Vallâhu a‘ lemu bi‘ş-şavâb -H.

¹⁵⁹² be-ḥvîšten : ḥvîšten T.

¹⁵⁹³ nâ-besâmanımı : nâ-besânımı T.

¹⁵⁹⁴ bir kimesne -T.

rūşenlikde şarāb-ı şāfi gibi pür-neşve iken yine sendedir ve ħumār ve ğam u ekdārdan ğayrı bir nesne yoĝdur. Ya‘nī āyine-yi zāhir ‘Urfī’de müşāhede olınan şūret-i perişānī nihān-ĥāne-yi bāṭnında cilve-ger olan şāhid-i isti‘dād u liyākātuñ ĥilāfidır. Fi’l-vāĥi‘ ekşer erbāb-ı ma‘ārifūñ zāhir ĥālī ber-hem-zede ve ‘ayş-ı mükedderdir. Lākin ūlfetkede-yi derūnları nūrāniyyet-i teslīm ü rızādan nāşī muṭṭalī‘-i sūrūr-ı şafvet-eşerdir.

مرض ببين و سبب جوى و خود معالجه كن
طبيب كيست فلاطون اكر شود بيمار

26. Maraz bi-bīn u sebeb cūy u ĥod mu‘ālece kun

Ṭabīb kīst Felāṭūn eger şevēd bīmār

[H, 178-b] Maraz u ‘illeti gör ve sebebini tefahḥuş eyle ve kendüñ mu‘ālece eyle. Ṭabīb ü ĥakīm kimdir Felāṭūn eger bīmār u ĥasta olsa. Ya‘nī ĥired dēdi-ki ey ‘Urfī kendü derdüñe ‘ilāc u müdāvāt ēdecek yine sensüñ. Zīrā Eflāṭūn İlāhī ki ser-defter-ı ĥakīmān ve üstād-ı cemī‘-i ṭabībāndır. Eger ĥaste olsa aña kim ‘ilāc ētmege ḳādir olabilür. Eger müdāvāt ēder ise yine kendi ēder. Sen-daĥı mübtelā olduĝuñ maraziñ def‘ini ğayrıdan ṭaleb eyleme belki ĥod-be-ĥod iltizām-ı müdāvāt ēdüp aĥvāl-i nā-besāmānıñ ışlāḥ¹⁵⁹⁵ u nizāmına tedbīr ile ve bu ĥuşūşda bi’n-nefs ĥidmete ḳıyam göster. Murād-ı Mollā ‘Urfī ben-daĥı Eflāṭūn İlāhī [T, 203-a] gibi nādir-i devrān ve fāyıĝ-ı aĥrān olanlardanım, dēmekdir ve derdimiñ ĥakīmi yine benim da‘vāsıdır.

بكریه كفتمش آرى طريق عقل اينست
و ليك جانب انصاف هم نكه ميدار

27. Be-girye guftemeş ārī ṭarīĝ-i ‘aĝl īn-est

Ve līk cānib-i inşāf hem niĝeh mī-dār

Baña ki ĥired böyle dēdi cevāb maĥāmında i‘tizār-ĝüne girye-rīz-i te‘essüf ü ‘aciz olarak ‘aĝla dēdim-ki belī ṭarīĝ-ı ‘aĝl budur ve baña böyle irā‘et-i ṭarīĝ ēdüp naşīḥat eylemek temām lāyıĝ-ı ĥireddir ve seniñ mülāḥazañ ancaĝ bu ḳadar olur. Lākin inşāf

¹⁵⁹⁵ ışlāḥ : ıştılāḥ T.

cānībini daḥī ḥıfz eyle. Ya‘nī naṣīḥatiñ güzel ammā ki diḡḡat-i tām ve fikr-i temām ēdūp sen de inṣāf eyle ki:

کسی چه گونه بسامان درآورد آن سر
که کر ز زانو برداشت کوفت بر دیوار

28. Kesī çı gūne be-sāmān der-āvered ān ser

Ki ger zi-zānū ber-dāšt kūft ber-dīvār

Bir kimesne ne ŧekl sāmāna ve dā’ire ‘aqla getürebilür ol başı ki eger dizden ḡaldurur ise dīvāra urur. Ya‘nī ser-i serāsīme eṣer-i nice¹⁵⁹⁶ ‘ilāc-pezīr olur ki teraḡḡumen dest-i terbiyet-peyvest ile zānū-yı taḡayyürden ber-efrāḡte¹⁵⁹⁷ olduḡça ŧiddet-i ‘illetden nāṣī muḡāfazası mümkün olmayup bi’z-żarūre dīvāra [H, 179-a] vāḡi‘ olur ve ḡüsn-i terbiyet kendüsine bā’ iş-i teraḡḡī-i serāsīmegi olur. Böyle ma‘lūle ‘ilāc nā-mümkindir. “Zi-zānū ber-dāšt”da sekte-yi ŧi‘ r ḡaşd olınmıṣdır. Nā-mevzūn ḡann olınmaya.

بخنده گفت سراسیمکیت کم دارد
وکرنه هادی این ره تو بوده ای هموار

29. Be-ḡande guft serāsīmegi’t kem dāred

Ve-ger-ne hādī-i īn reh tu būde’i¹⁵⁹⁸ hemvār

Fā‘il-i “guft” ḡireddir kim kāf-ı ‘Acemīniñ zammıyladır zāyī‘ ma‘nāsına. Fā‘il dār u serāsīmegidir ḡired bu kelāmı ve süḡan-ı ‘özr-encāmı benden işitdükde gelerek ve ta‘rīz-gūne dēdi-ki seni zāyī‘ ēdūp güm-rāḡ eden sersemlikdir. Yoḡsa bu yolın hādīsi ve reh-nümāsı dā’imā sensin. Ya‘nī [T, 203-b] kār-gāḡ-ı niḡām aḡvāl-i nāsa tedbīr-i dil-pezīr ile ārāyiṣ-i ḡüsn-i terbiyet vērıcı fi’l-aṣl sensin ve ḡayrılar senden aḡz-ı pend u naṣīḡat ēderler sen ise ŧimdi ḡayrılardan istimdād ēdiyorsun. Bu vaḡ’-ı muḡālīf degüldür. İllā sendeki sersemlikdendir. ŧarf-ı naḡdīne-yi himmet ēdūp zātında merkūz

¹⁵⁹⁶ nice : pençe T.

¹⁵⁹⁷ ber-efrāḡte : ber-endāḡte H.

¹⁵⁹⁸ Ensari: c. 2, s. 123

būde’i : būd T.

ve isti‘ dādiñda mermūz olan fetānetine māni‘ ve müzāḥim olan ‘avārızātı def‘ u ref‘ eyle ve tā bu kadar ūmūruñda ḥayret-zede olma.

رہت نمایم و بر خویشتن نہم منت
کہ نقدہای مرا جز تونیست کس معیار

30. Rehet numāyem u ber ḥ^viṣṭen nihem minnet

Ki naḳdhā-yi me-rā cuz tu¹⁵⁹⁹ nīst kes mi‘ yār

Fā‘il-i “numāyem” ḥıreddir. Ḥıred dēdi-ki saña yol göstereyim ve kendüme minnet édeyim. Zīrā benim naḳdlerime senden ğayrı kimesne mi‘ yār u mümeyyiz degüldür ki ḥarf-i ta‘ lildir. “Nihem minnete” ya‘nī saña yol gösterdim diyü minnet eylemem. Belki kendüme minnet éderim. Ol cihetden-ki benim kelām-ı şadāḳat-niḳāmımı senden ğayrı fehmi éder yoḳdur. Eger sen olmasa idiñ benim guftār-ı dürer-bārımıñ ‘ayār¹⁶⁰⁰ u¹⁶⁰¹ i‘ tibārı bi’l-küllüyye sākıṭ olur idi.

تھی کن از سرت اندیشہ خطا و بنہ
بخاک مرقد کحل الجواهر ابصار

31. Tehī kun ez-seret endiṣe-yi ḥaṭā vu bi-nih

Be-ḥāk-i merḳad-i kuḥlu’l-cevāhir-i ebṣār

“[H, 179-b] Küḥlü’l-cevāhir-i ebṣār” ḥāk-i merḳadıñ şıfatıdır. Endiṣe-yi ḥaṭā bu maḥallde efkār-ı sivā ma‘nāsına olduğı gibi¹⁶⁰² ‘acabā ḥāḳ-i merḳada yüz sürmekde ḥaṭā vü günāḥ var mıdır, diyü mübtelā olduğıñ fikr-i fāsidi terk eyle demek daḥı ma‘nādır. Ma‘nā-yı beyt fikr-i ḥaṭāyı ve ḥılāf-ı şavāb olan endiṣeyi başıñdan çıkar ve başını merḳadıñ ḥākine ḳo ki ol ḥālet başarlarıñ kuḥlü’l-cevāhiridir. Bu beyt Cenāb-ı Velāyet-me’āb ḥazretleriniñ [T, 204-a] meşhed-i münevverleri medḥine ve türbe-yi mu‘aṭṭarları sitāyişine gürızdır. Ya‘nī ey ‘Urfi sivā efkārını terk eyle ve biñ ḥasret ü iştıyāḳla Ḥazret-i ‘Alī Efendimizüñ ḥāk-i tāb-nāk-ı meşhed-i şerīflerine cebīn-fersā-yı

¹⁵⁹⁹ cuz tu : çu T.

¹⁶⁰⁰ ‘ayār : ğubār T.

¹⁶⁰¹ ve -T.

¹⁶⁰² gibi -T.

tažarru^ç u ibtihāl ol. Tā ki seniñ dimāğīña ḥalel vērüp ser-gešte-yi vādī-i idbār eyleyen maraz-ı hālikden giribān-ı vüçüdını dāmān-ı aḥvāliñi rehā-yāb eylesin.

چه مرقد آنکه بود در شکنجه تا بفلک
هوای منظر او از تراکم انظار

32. Çi merḳad ān-ki buved der¹⁶⁰³-şikence tā be-felek

Hevā-yi manzar-i ū ez-terākum-i enzār

Şikence şiniñ kesriyle ‘uḳūbet u ta^çzīb, terāküm tā’niñ fetḥi ve kāfiñ zammıyla cem^ç olmak “Yuḳālu ertekimu’ş-şey’i ve terāküm izā ectemi^ç u”. Ne merḳaddir¹⁶⁰⁴ ol merḳad ki felege varınca ol merḳadiñ maḥall-i nazār olan hevāsı enzārīñ terāküminden ve izdiḥām-ı nigāhdan nāşī şikence vü muzāyıkadadır¹⁶⁰⁵. Ya^çnī merḳadiñ üzerinden hübüb eden hevā vü rūzgār-ı zevvārīñ nigāhınıñ keşretinden ve enzārīñ vefretinden nāşī cā-yı güzer bulamaz ve ol merḳad-ı ġarḳa be-nūruñ bālāsından nā-muḳa^ç ar¹⁶⁰⁶-ı felege çıkınca olan maḥallden bir ṭariḳ ile vezān olamaz.

بحیرتم که چه صنعت بکار برد که کرد
بتکنای جهان وضع این بنا معمار

33. Be-ḥayretem-ki çī¹⁶⁰⁷ şan^ç at be-kār burd ki kerd

Be-teng-nā-yi Cihān važ^ç -i in binā mi^ç mār

Ḥayretdeyim ki ne gūne şan^ç at-ı Sīnimmār icrā eyledi-ki cihāniñ teng¹⁶⁰⁸ olan maḥalline bu bināyı mi^ç mār važ^ç eyledi. Ya^çnī bu merḳadiñ binā-yı mu^çazzamını mi^ç mār bu cihāna [H, 180-a] şıgdurduğına ta^çaccüb ederim-ki bu binā dünyāda büyük iken dünyāniñ içine nice ḳodı. Maḳşūd-ı Mollā ‘Urfī bi-ḥasbi’ş-şūret müşāhede olınan keyfiyyet-i ḳubbe ve bināyı i^çlān degüldür. Belki kendü ḥüsn-i i^çtiḳādını beyāndır ki

¹⁶⁰³ Ensari: c. 2, s. 124

¹⁶⁰⁴ ki -H.

¹⁶⁰⁵ muzāyıkadadır : muzāyıkadır T.

¹⁶⁰⁶ nā-muḳa^ç ar : tā muḳa^ç ar T.

¹⁶⁰⁷ Ensari: c. 2, s. 124

çī -T.

¹⁶⁰⁸ teng : nik T.

benim nazarımda günbed-i merḳad-ı şerīf kemāl-i ‘alāḳamıñ iḳtizāsı üzre [T, 204-b] dünyādan büyükdür demektir.

اگر بقدر بلندی بیفکند سایه
محیط کون و مکان گردد آسمان کردار

34. Eger be-ḳadr-i bulendī biyefgened sāye

Muḥīṭ-i kevn u mekân gerded āsmân-kirdâr

Eger ol merḳadıñ ḳubbe-yi ‘āliyesi zâtında olan yücelik miḳdârınca sāye-efgen olmaḳ iḳtizâ eylese āsmân gibi ol sāye kevn ü mekânı ve bütün cihânı ihâta edici olur. “Āsmân-kirdâr” eger-çi vaşf-ı terkibî aḳsâmından olup āsmân ‘amellü demektir lâkin bi-ḥasbi’l-maḳâm kirdâr mecâzen edât-ı teşbihdir ki āsmân kevn ü mekânı ihâta eyledügi gibi bu daḫı ol şıfatda āsmân gibidir, demektir.

کتابه اش که بود سرنوشت عالم کون
چو بوی جامه یوسف برد ز دیده غبار

35. Kitābe ‘eş ki buved ser-nuvişt-i ‘ālem-i kevn

Çu bûy-i cāme-yi Yūsuf bered zi-dîde ğubâr

“Eş” zamîri günbed-i merḳade râci‘dir ki ḫarf-i râbıṭadır. “Ser-nüvişt-i ‘ālim-i kevn” kitābeniñ şıfatıdır. Ol merḳadiñ kitābesi ki¹⁶⁰⁹ ‘ālem-i kevnüñ başı yazusıdır. Ya‘nî aḫvâl-i ‘ālem anda mektûbedir ve ser-güzeşt-i mülk ü melekût im‘ân olınsa bi’l-cümle andan oḳınur. İşte ol kitābe Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmıñ pîrehi[ni]ñ ḳoḳusı gibi gözden ğubârı def‘ eder. Ya‘nî ol kitābede bir nūr vardır dîde-yi ‘amı ol kitābeye¹⁶¹⁰ ḫavāle-yi nazar eylese ol nūr-ı sürür bereketiyle çeşminde olan ‘illet-i ‘amâ ve nâ-binâyî mâye-yi başîret ve maḫż-ı bîniş olur.

زهی صفای عمارت که از تماشایش
بدیده باز نکرد نگاه از دیوار

¹⁶⁰⁹ ki : ile H.

¹⁶¹⁰ de bir nūr vardır dîde-yi ‘amı ol kitābeye -T.

36. Zehī şafā-yi ʿimāret ki ez-temāşāyeş

Be-dīde bāz ne-gerded nigāh ez-dīvār

Ol maʿmūreniñ şafveti ne güzel ve ne laţif ki anı temāşādan nāşī nigāh [H, 180-b] dīvārından dīdeye tekrār ʿavdet eylemez. Yaʿnī der ü dīvārı ol-ķadar muşaffā vü mücellā ve nigāh-ı ķarıbdır¹⁶¹¹ ki bir kimesne nażar-endāz¹⁶¹²-ı temāşā olduķdan şoñra kemāl-i şafāsından nāşī baķmaķdan ferāġat ʿedemez. [T, 205-a] “Temāşāyeş” zāmīri ʿimārete rāciʿdir. Bütün binā demektir. “Ez-dīvār” taʿbīri ise cemīʿ-i bināya nisbet ile baʿzı maķalleri¹⁶¹³ demek olur fesād-ı maʿnā ve teñakuz mülāhaza olınmasun ki taķşış baʿdeʿt-tāʿmīm ķabilindendir.

ز سقف كنبدش امسال باز می آید
هر آن صدا كه كسى داده در حریمش یار

37. Zi¹⁶¹⁴ saķf-i gunbedeş imsāl bāz mī-āyed

Her ān şadā ki kesī dade der-ķarīmeş yār

Merķad günbediniñ saķfindan bu yıl ʿavdet ʿeder her ol şadā ki ol günbediñ derūnında bir kimesne geķen sene vērmiş idi. Yaʿnī ķubbesi ol-ķadar yüksekdir ki geķen senede iţare olunan şāhīn-i şadā bu sene güc-ile ʿavdet ʿedüp sāhasında muķīm olan sāmīʿiniñ sūrāķ-ı gūşında āşiyān-sāz olabilir. Fiʿl-vāķiʿ ġerü zemīne ʿavdeti ķubbeniñ¹⁶¹⁵ irtifaʿı ve kūh-sārīñ buʿdı miķdārıncadır yaʿnī ķubbe ve kūhsār yüksek ve ıraġ olduķça olunan şayķa o ķadar kec kec rücūʿ ʿeder.

چه قدر صبح شناسند ساکنان درش
که بر حوالی او شام را نبوده گذار

¹⁶¹¹ ķarıbdır : firıbdır T.

¹⁶¹² nażar-endāz : nazara-endāz H.

¹⁶¹³ maķalleri : maķallerüñ T.

¹⁶¹⁴ Ensari: c. 2, s.124

zi : ez T.

¹⁶¹⁵ ķubbeniñ : ķaydınıñ T.

38. Çi qadr-i şubḥ şināsend sākinān-i dereş

Ki ber-ḥavālī-i ū¹⁶¹⁶ şām-rā ne-būde guzār

Şubḥuñ qadr u kıymetini aniñ qapusında sākin olanlar nice fehm ü idrāk édebilürler ki ol günbediñ eṭrāfına aḥşām için yol olmadı. Ya‘nī ol merqadiñ kemāl-i mertebe nūrāniyyetinden nāşī aḥşām olduqça zulmet zuḥūr édemez ol cihetden ḥavālīsi dā‘imā vaqt-ı şabāḥ gibi münevverdir. Bu ḥayşiyetden sākinleri sā‘ir nās kadar şabāḥıñ leṭāfet-i feyzini fark édemezler. Zīrā envār-ı şubḥ kıymetini zulmet-i şāma mübtelā olanlar bilür bunlar ise ol zulmet ü küdüretten be-her-ḥāl maşūnlardır. “[H, 181-a] Çi qadr-i şubḥ-şināsend” eger-çi şūretā zemmdir lākin zemm-i [T, 205-b] bi-ma‘ nā medḥ qābilindendir.

کر آفتاب در آید بکنبدش کوی
که در میانه فانوس شد مکس طیار

39. Ger āftāb der-āyed be-gunbedeş gūyī

Ki der-miyāne-yi fānūs şud meges ṭayyār

Eger āftāb ol merqadiñ qubbesine gelse ve derūn-ı günbedde dā‘ir ü sā‘ir olsa sen dēr idiñ ki fānūs içinde meges uçuyor. Ya‘nī qubbesiniñ derūnı ol-qadar münevverdir ki qurş-ı ḥurşid ki menba‘ -ı nūrdur yine ol nūra nisbetle zulmet gibidir.

ز ذرهای پریشان سماع نور افشان
نجوم بی عدد آسمان درو سیار

40. Zi-zerrehā¹⁶¹⁷-yi perişān-ı semā‘ -ı nūr-efşān

Nucūm-i bī-‘aded-i āsmān der-ū seyyār

“Perişān-ı semā‘” vaşf-ı terkībī aḥşāmındandır. Perişān hareketlü ya‘nī ḥayretlerinden nāşī bī-ḥodāne hareketlü demektir. “Zerrehā”nın şıfatıdır. “Nūr-efşān” daḥı şıfat-ı ba‘de-ş-şıfatdır. Perişān hareketlü ve nūr saçıcı zerrelere āsmānın ‘adedsiz olan nūcūmı ol qubbede seyyārdır. Ya‘nī zeminden bālā-rū olan gerd ü gubār daḥı ol-qadar

¹⁶¹⁶ ū : er T.

¹⁶¹⁷ zerrehā : zerrehā T.

nūrānīdir ki āsmān üzre nücūm-ı seyyār ne gūne muṣa‘ṣa‘ ise anlar daḥı ol ḳubbede öyle muṣa‘ṣa‘ müṣāhede olunur. Murād-ı Mollā ‘Urfi ğubārı yalnız nücūm-ı nūr-efṣāna teşbīh degüldür, belki zımnen ḳubbesini daḥı vüs‘atde ve rıf‘atde āsmāna müṣābihdir, dēmekdir.

غبار فرش حریمش بتاج عرش نشست
اگر ز جنبش موری بلند کشت غبار

41. Ğubār-i ferṣ-i ḥarīmeṣ be-tāc-i ‘arṣ niṣest

Eger zi-cunbiṣ-i mūrī bulend geṣt ğubār

Ol ğunbediñ derūnındaki ferṣiñ gerd ü ğubārı ‘arṣın¹⁶¹⁸ tācına ḳonar eger bir ḳarincanıñ cünbiṣ ü ḥareketinden nāṣı toz ḳalḳar ise ya‘nī bunuñ zemīninde daḥı ol-ḳadar irtifā‘ vardır ki ‘arṣdan yüksekdir. Bunuñ tozu ‘arṣıñ başına iner mūruñ [T, 206-a] cünbiṣinden dēdüĝi ğubārıñ ednā ḥareketiyle dēmekdir ki ḳarincanıñ taḥrīk eyledüĝi ğubār yerden ḳoḳ yuḳaru ḳalḳmaz belki ancak [H, 181-b] bir taḥrīkdir yoḥsa irtifā‘ a ḥācet yoḳdur, dēmekdir.

کلیست در چمن قدس شکل قبه او
که عرش داشته بر دور او ز کنکره خار

42. Gulī’st der-ḫemen-i ḳuds ṣekl-i ḳubbe-yi ū

Ki ‘arṣ dāṣte ber devr-i ū zi-kungure ḥār

Ḳuds zammıyetinle yāḥud ḳāfiñ zammı ve dāliñ sūkūnıyla tuhr ma‘nāsınadır. Lākin bu beytde ‘ālem-i envār ve ‘ālem-i melekūtdan ‘ibāretedir. Küngüre beden ki burc ve bārū-yı ḥıṣār üzre parmaḳlık hey’etinde olan dīvār-pāreleridir ve şerefe ma‘nāsına daḥı gelür ki minārelerde olur. Ol merḳad-ı şerīfiñ ḳubbe-yi müstedīrū’ş-ṣekli ‘ālem-i envār ḫemeninde¹⁶¹⁹ bir güldür ki anıñ eṫrāfında olan dikenleri ‘arṣ biriniñ küngüreleri ve şerefesindedir. Yāḥud “ber devr-i ū¹⁶²⁰”daki zamīr-i ĝā’ib olan “ū” ḫemen-i ḳudse rāci‘ ola ve “ki” şıfat ile mevṣūf beyninde ya‘nī ḫemen-i ḳuds ile mıṣra‘-ı ṣānī

¹⁶¹⁸ ‘arṣın : ‘arṣ H.

¹⁶¹⁹ ḫemeninde : ḥamında H.

¹⁶²⁰ ū daki : ā daki T.

miyānesinde rābiṭa ola ki bu¹⁶²¹ ma‘nā böyle olur merḳadūñ şekl-i ḳubbesi bir ḳuds çemeniniñ gülidür ki ol çemeniñ eṭrāfındaki divārlarıñ üzerinde ḥār küngüre-yi ‘arşdır. Yine ma‘nā-yı ta‘zīm murād olmuş olur.

بسی نماند که خدام او بآمد و شد
کنند کنکره عرش بر زمین هموار

43. Besī ne-mānd ki ḥuddām-i ū be-āmed u şud
Kunend kungure-yi ‘arş ber-zemīn hem-vār

Çok ḳalmadı-ki ol merḳadiñ ḥuddām-ı edeb-niṣāmı li-ecli’l-ḥidme olan gelüp gitme ile ‘arş küngüresi kürre-yi zemīne ber-ā-ber eyleyeler. Ya‘nī ol meşhed-i ‘ālī ‘arşdan mürtefi‘ olup ve ol maḥalle varup gelenler bi-eyyi vechin kân-ı ‘arşı fersūde-yi ḳadem eyāb u zehāb édüp ve ḥuddāmınıñ keşreti [T, 206-b] ve ḥidmetde tiz tiz ḥareket üzre olduklarından nāşī vücūd-ı ‘arş-ı berīn ber-īn¹⁶²² taḳdīr işitüp ve zīr-i aḳdām-ı ḥuddāmı fersūde olmaḡla bi’l-külliyeye vücūdı maḥv olmasına çok ḳalmadı.

ز آستانه او طعنه‌ای نشنوده
بپایه پایه خود عرش میکند اظهار

44. Zi-āstāne-yi ū ṭa‘nhā-yi ne-ş’nūde
Be-pāye pāye-yi ḥod ‘arş mī-kuned¹⁶²³ izhār

“[H, 182-a] Ṭa‘nhā-yi ne-şunūde” işidilmemiş ṭa‘nlar demektir ki mübālaḡa ile ḡilzet ve eşna‘ olmasından kināyedir. Ol merḳad-i refi‘ u’l-cenābıñ türbesiniñ āsitānından nāşī mübālaḡayla ḡaliṣ ṭa‘nlar ve tevbiḡleri ‘arş-ı a‘zam kendüsiniñ her pāye ve mertebesine izhār eder ya‘nī ‘arş-ı a‘zam zātında cümleden mürtefa‘ ve rıf’atde resīde-yi derece-yi nihāyet olmuş-iken ve kendüsini böyle olmaḡ üzre yaḳīn eylemiş iken her-çend ki āsitāne-yi merḳad-i şerīfe nazar eylese kendü mertebesinden anı niçe biñ ḳat a‘lā müşāhede etmekle müstaḡraḳ-ı deryā-yı reşk ü ḡayret olup işte irtifa‘ olunca böyle olsun

¹⁶²¹ bu -H.

¹⁶²² ber-īn -T.

¹⁶²³ ‘arş mī-kuned : mī-kuned ‘arş T.

yohsa henūz seniñ meretebe ve irtifā‘iñ derece-yi süflādadır diyü kendü meretebe-yi süllem-irtifā‘ına havāle-yi metin-i ta‘n olur.

بگاہ جوش زیارت بر آستانه او
نه آسمان بته کفش گم کند دستار

45. Be-gāh-i cūş ziyāret ber-āstāne-yi ū

Nuh āsmān be-teh-i keş gum kuned destār

“Gāh” vaqt, “cūş-i ziyāret” züvvārın ‘alā vechi’l-ifrāt cūş-ā-cūş olmasından kināyedir. Āsmāna destārını zāyi‘ eder demekle destār nisbeti ‘emmāme te’viliyledir ki eflāki mükevverlikde ‘emmāmeye teşbih eylemişdir. Züvvārıñ izdiḥāmı vaqtinde ol meşhed-i muṭahhireniñ eşigi ‘indinde toḡuz āsmān daḡı pāpūc altında ‘emmāmesini zāyi‘ eder. Ya‘nī [T, 207-a] züvvār ol-ḡadar çoḡdur ki toḡuz āsmān daḡı ziyārete gelüp miyāne-yi keşret-i züvvārda eşnā-yı duḡūl-i der-gāhda izdiḥāmdan nāşı başından ‘emmāmesini düşürüp eḡdām-ı zā’irinde mefḡūd eder nite-kim ḡāricde daḡı ba‘zı keşret-i nās¹⁶²⁴ olan maḡallerde bu ḡālet olagelmişdir. Lākin āsmānın ‘emmāme zāyi‘ eylesinden maḡşūd-ı Mollā ‘Urfi ḡāyet keşreti beyān olduḡı gibi nüh āsmān daḡı cümle-yi zā’irindendir, demekdir. Bu ma‘nālardan mā-‘adā türbe-yi sâ‘âdetde¹⁶²⁵ irtifā‘ı daḡı maḡlūbdur ki cümle-yi zā’irīn [H, 182-b] āsmānıñ başı üzerinden ḡüzār édüp āsitāna ‘urūc eylemeleriyle ‘emmāme-yi āsmān zir-i pāy-ı züvvārda ḡalduḡı cihetden zāyi‘ eder, demekdir.

فلک بپنچه خورشید از هوا کیرد
اگر عمامه افتد ز تارک زوار

46. Felek be-pence-yi¹⁶²⁶ ḡurşid ez-hevā ḡired

Eger ‘emmāme’i ufted zi-tārek-i züvvār

¹⁶²⁴ nās : nāş T.

¹⁶²⁵ sâ‘âdetde : sâ‘âdetin H.

¹⁶²⁶ Ensari: c. 2, s. 125
be-pence : pençe T.

Târek depedir ki başın tâ orta yeridir. Farq dağı dërler. Felek hürşid pençesiyle hevâdan aşığa düşer iken tutar eger züvvârîñ başından bir ‘emmâme düşer ise Murâd-ı Mollâ ‘Urfî şûretde rıf at-ı meşhedi beyân olduğı gibi sîretde dağı ‘azîmü’l-ı-kadr olduğını i‘lândır. Şûretde rıf atı¹⁶²⁷ ki ‘emmâme düşdükde hevâdan tutar demekle züvvârîñ ziyâret-gâhı âsmândan yukarudur, demiş olur. Zîrâ hevâdan tutmak kendüsi aşagıda bulunup düşen nesne yukarudan hübû u nüzûl etmekle olur sîretde şerefi olduğı ‘emmâme-yi züvvârı tutmak cümle-yi hizmetdendir. Züvvârına hizmet ise ziyâret-gâhına hizmet degül de nedir? Pençe-yi hürşid ile ‘emmâme [T, 207-b] tutturduğı¹⁶²⁸ ‘örf-i şu‘arâda pençe ta‘biri hürşid hakkında ziyâde zebân-zed olduğındandır. Ba‘zî nüshada¹⁶²⁹ “der-hevâ gired” vâki‘ olmuşdur. İrtifâ‘ da bu taqdirce kemâl-i mübâlağa bulunduğından¹⁶³⁰ terk olunmuşdur, fe-te’emmel.

بداغ لاله توان دید یاسمن در وی
چو بسترد ز سرش مهر سایه دیوار

47. Be-dâğ-i lâle tevân did yâsemen der-vey

Çu bi-s’tured zi-sereş mihr sâye-yi dîvâr

“Der-vey”deki zamîr-i “vey” türbe-yi şerîfe râci‘ dir. zamîr-i “sereş” yâsemine ‘â’iddir. Mihr sâye-yi dîvârı sûtürde eylemek bi’l-küllîyye gurûb etmekle de olur. Yâsemîn cânibine mâ’îl olmağla da olur. Ma‘nâ-yı beyt-i evvel türbe-yi şerîfenin dîvârı sa‘âdeti kenârındaki yâsemîn başından güneş dîvâr gölgesini tıraşide edüp izâle eyledükde ol yâsemîn lâle dâğıyla ya‘nî lâle gibi dâğdâr görmek mümkündür. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî dîvârda bir mertebe nurâniyyet vardır ki sâyesi dağı âftâbdan [H, 183-a] münevverdir demektir. Zîrâ mihr sâyeyi def‘ edüp pertev-endâz olmağla yâsemîn dâğdâr olur. Eger âftâb sâye-yi dîvârdan münevver olaydı yâsemîn mağmûm u dâğdâr olmaz idi. Bu beyte gerek Fârisî ferek Türkî katı çok ma‘nâlar vemişlerdir. Bu mağallde tafşil edüp aqvâl-i muhtelifeyi taħrîr mücib-i şudâ‘ olmağla Türkî ehven görildi. **Beyt:** Kadd-i yâre kimisi ‘ar‘ar dedi kimi elif / Cümleniñ maqşudı bir ammâ rivâyet muhtelif.

¹⁶²⁷ rıf atı : rıf at T.

¹⁶²⁸ tutturduğı : tutdıduğı T.

¹⁶²⁹ nüshada : nüsha T.

¹⁶³⁰ bulunduğından : bulunmaduğından H.

دریچه اش بضیا دیدۀ سهیل یمن
نشیمنش به هوا کعبۀ نسیم بهار

48. Deriçe ʿeş be-ziyā¹⁶³¹ dide-yi suheyl-i Yemen

Nişimeneş be-hevā Kaʿbe-yi nesīm-i bahār

Süheyl arz-ı Yemen'den görünür bir berrāk yıldızdur ki kudret-i Perverdigār ile āsmānda cilve-ger iken zemīnde taş içindeki laʿle ve ʿaķīke ve şāhlardaki mīvelere reng vērüp ruhsāresiniñ ve nebāta gül-gün-[T, 208-a]sāy¹⁶³² olur ol türbe-yi laṭifenin cāmları ve pencereleri ziyā ve nūrāniyyetde Süheyl-i Yemeni'niñ dīdesidir. Yaʿnī kendü qurşı ve cirmidir nişimen-i türbe ve eṭrāfındaki çemen-şuffa-i behişt-nazīrleri hevāsı laṭif olmaḳda bahār rüzgārınıñ Kaʿbe'sidir. Yaʿnī bād-ı şabāniñ ziyāret-gāhı ve cāy-ı ṭavāfidır.

چو صبح بیضه خورشید پرورد بشکم
کر آشیانه کند شب پرہ در آن دیوار

49. Çu şubḥ beyza-i ḥurşid pervered be-şikem

Ger āşiyāne kuned şeb-pere der-ān dīvār

Şabāḥ gibi ḥurşid yumurṭası besler şikeminde eger şeb-pere ki yarasadır, ol türbe-yi nūr-siriştüñ¹⁶³³ dīvār-ı pūr-envārında āşiyān-sāz olur ise yaʿnī ḥuffāş nūr-ı āftāba ḳaṭʿā taḥammüli olmaduğundan dīvār şikāflarında gündüzini geçürüp ve dā'imā pervāzi gecelerde eyleyüp muḳteżā-yı ḥilḳati zūlmet-nişin olmaḳ iken ol türbe-yi saʿādet olḳadar müstağraḳ-ı envārdır ki anıñ dīvārında āşiyān-gīr olmağla vücūdı maḳz-ı nūr olup şikeminde olan beyzāsı [H, 183-b] qurş-ı ḥurşid gibi yek-pāre nūr olur. Ḥafī buyurılmaya ki yarasa ḳuşı daḫı¹⁶³⁴ yumurṭa ile beçe çıkarmaz belki insān gibi ḥūn-ı ḥayza mübtelā olup beçeyi mütevellid olur. Mollā ʿUrfi'niñ ḥuffāşa beyzā nisbeti bu maʿnādan cehlinden içün degüldür belki kemāl-i nūrāniyyet türbe-yi şerīfeyi taʿrif ü

¹⁶³¹ be-ziyā : beyzā T.

¹⁶³² gül-gün- sāy : gül-güne- sāy H.

¹⁶³³ siriştüñ : sirişk T.

¹⁶³⁴ daḫı -H.

beyân için ihtiyâr eylemişdir ki¹⁶³⁵ hürşid-i beyzaya gâyet müşâbih ve nûrâniyyetde cümle eşyâya gâlib olmağla maqâm-ı teşbihde bu ta'bir-i dil-pezirden mahrûm olmamak için bi'z-zarûri irtikâb eylemişdir.

رموز غیب مصور شود درو هر دم
چو خاطریکه بود در تصور اسرار

50. Rumûz-i gayb muşavver şevved der-û her dem

Çu hâtîri-ki buved der-taşavvur-i esrâr

[T, 208-b] “Remz” rânîñ fetħi ve mîmîñ sükûnıyla dudaklar ile ve kaç ile olan işaretdir. Cem' i rumûz gelür taşavvur-ı şey'in şûretiniñ zihinde huşûlidir. Ğayb esrârı ve 'alem-i ma'nânın işâret-i şafâ-âşârı ol türbe-yi nûrânide her zamân taşvîrlenmiş olur. Ya'nî 'âlem-i gaybda mektûm olan esrâr-ı İlâhiyye ol mehbit-i envâr-ı feyyâz-ı muṭlaq olan Sultân-ı Necef'in türbe-yi sa'âdetinde müşahhaş u mücessem müşâhede olunur esrâr-ı şûretiniñ zihinde huşûline sa'y u küşîş eyleyen hâtîr-ı feyz-me'âşir gibi. Ya'nî esrâr-ı İlâhî taşavvurında olan pâk-ıyinetân ki evliyâ'u'llâhdır anlarıñ hâtîrında ol esrâr ne gûne müşahhaş u mücessem olup ve müşâhedeleri daħı maḥzâ müşâhede'i gerçek olur ise ol kubbe-yi 'âliyyeniñ daħı derûnında rumûz-ı gaybî öyle âşikâr olur. Murâd-ı Mollâ 'Urfî yine kemâl-i nûrâniyyeti beyândır. Zîrâ hâtîr-ı evliyâda esrârıñ zuhûrına bâdî taşfiyye-yi kalb ve süveydânuñ nûrâniyyetidir. Müşâhede-yi gerçek ta'bir eyledüğümüz ba'zı sâlik-i mübtedîniñ kuvvet-i hayâliyyesinden nâşî âyîne-yi [H, 184-a] vehminde teşekkül eyleyen şuver-i muhtelifeden ihtirâz içündür. Bu şûret müşâhedesini gerçek degüldür. Belki şuhûd-ı kizbidir ki şâhibi¹⁶³⁶ eger i' tibâr ederse cümle-yi kezzâbînden olur. Eger firîfte olup ya'nî kemâl-i i' tibâr ile ardına düşer ise vâdî-i hilâfda¹⁶³⁷ zâyî' olur. Cenâb-ı Hâkḫ cümlemizi¹⁶³⁸ maşûn eyleye bu maḫûle müşâhedenin şıdḫ u kizb olduğına muṭṭali' olmanın 'ilâcî kaṭ'â i' tibâr etmeyüp [T, 209-a] verâ-yı dîvâr-ı nisyâna bırakmağdır. Eger zâhirde 'aynî zuhûr eder ise ne güzel şıdḫını cezm¹⁶³⁹ eder ve kendü hâlinden haber-dâr olup secde-ber-i teşekkür olur. Eger zuhûr eylemez ise kendine

¹⁶³⁵ ki -T.

¹⁶³⁶ şâhibi : şâhib T.

¹⁶³⁷ hilâfda : hilâfdan T.

¹⁶³⁸ cümlemizi : cümleyi H.

¹⁶³⁹ cezm : cirm T.

imzā-nüvīs olup hüccet-i i‘tibārdan dest-i yaq̄ini ber-vech-i pīşin tehī bulunmaqla cümle-yi kezzābinden bulunmaduğına yine şükr eder. Baq̄iyye-yi efkārdan zühür eden rü‘yānın dağı ‘ilāc-ı şāfisi böyledir.

ازان زمانکه فتادش نظر بشمسه او
شد آفتاب پرست آفتاب حربا وار

51. Ez-ān zemān-ki fitādeş nazār be-şemse-yi ū

Şud āftāb perest āftāb ħırbā-vār

Ĥırbā ħā’-i mühmeleniñ kesri ve elifüñ meddiyle ‘Arabī’dir. Bir nev‘ kertenkeledir ki güneş ne cānibe devr eder ise ol dağı ol cānibe devr eder. “Vār” edāt-ı teşbihdir. **Ma‘nā-yı beyt:** Ol ħubbeniñ ‘alemi dibindeki şemseye nazarı ta‘alluĥ eyleyelden berü āftāb-ı ħırbā gibi āftāb-perest oldı. Ya‘nī ħırbā tā-be-key ħurş-ı āftāba perestiş edüp kıble-gāhı cirm-i āftāb olduğı gibi güneş dağı şemse-yi ħubbe-yi türbeye perestiş tariĥiyle şabāĥ u aĥşām dīde-yi ĥayret-dīdesini ol şemseden münfekk eylemez. Maĥşūd-ı Mollā ‘Urfī şemseniñ kemāl-i nūrāniyyetini beyān u i‘lāndır ki nūr-ı şems nūr-ı şemseye nazār ile nūr-ı çeşm-i ħırbā gibi mertebe-yi ednāda bulındı, demekdir.

ندانم ای فلک انصاف میدهی یا نه
کر از هزار جفایت یکی کنم اظهار

52. [H, 184-b] Ne-dānem ey felek inşāf mīdihī yā ne

Ger ez-hezār cefāyet yekī kunem izhār

İnşāf hemzeniñ kesriyle ‘adl étmege dērler ve bir nesneyi ħavilde Ĥaĥĥ’a rāzı olmağa dağı dērler. Bir maĥallde her ikisi mümkündür. “Mīdehī” istifhām-gūnedir ve su‘āl tariĥiyledir. Bilmem ey felek-i ġaddār ve ħarĥ-ı [T, 209-b] sitem-āşār ‘adl eder misiñ yoĥsa eylemez misiñ? Eger seniñ baña eyledüğüñ biñ cefādan birini izhār u āşikār eyler isem ba‘zı nüşhada cefā yerine şikāyet vāqi‘ olmuşdur. Ma‘nā böyle olur ki biñ

şikâyetden birini izhâr eder isem ikisine göre daḥı¹⁶⁴⁰ ḥulâşa-i ma' nâ cümle cefâyı yâhud bi'l-külliyeye şikâyeti beyân eylemek mümkün degüldür, demek olur.

فرو نشین بدو زانو چین بر ابرو زن
بدان صفت که و غا پیشگاه دعویدار

53. Furū nişin be-du zānū vu çin ber-ebrū zen

Bedān şıfat ki vegā pişgāh-i da' vā-dār

Vegā vāvıñ fethi ve elifiñ kaşrıyla ğavġā ve ğalebe ma' nāsınadır. Bu sebebden ḥarb u cenge daḥı vegā dērler. Anda ğavġā olduġı için ma' nā-yı beyt ey felek iki diziniñ üzerine otur ve ebrū-yı muḥāsemeyi pūr-çin eyle ceng şıfatlı ve da' vā-dār olan kimesneler gibi. Ya' nī tevāzu' tarīkıyla şikâyetime ḥavāle-yi ğuş-ı inşāf eyleme belki düşmen kulaġıyla ve ehl-i ġaraż ne ġüne istimā'-i aqvāl ederler ise sen-daḥı benim tarafıma öyle mu' āmele eyle. Murād-ı Mollā 'Urfi oldur ki benim gördüğüm siteme aḥbāb degül belki düşmenler daḥı inşāf u merḥamet eder, demekdir.

اگر صواب نکویم بکوی و شرم مکن
که آبروی مرا نیست شرم کس در کار

54. Eger şevāb ne-ġüyem bi-ġüy u şerm me-kun

Ki ābrū-yi merā nīst şerm-i kes der-kār

Eger şavāb ve toġrı söylemez isem şavāb degüldür ve ḥilāfdır¹⁶⁴¹ diyü beni redd eyle hiç hiçāb édüp utanma. Zīrā benim yüzüm şuyı ve ḥürmetim için [H, 185-a] kimesneniñ hiçābı işde degüldür sen-daḥı¹⁶⁴² ya' nī 'arzımı şiyānet için kimesne muḥayyed degüldür sen-daḥı. 'Urfi'niñ eyledüġi şikâyetde kızb ve ḥilāfını yüzine urup ḥürmetini [T, 210-a] zā'il eylemeyem kaydında olma. Murād-ı 'Urfi benim 'izzet ü ḥürmetimi kimesne şiyānet ile meşġül olmadı gerek dost gerek düşmen cümle binā-yı 'arzımı ve eyvān-ı nāmūsımı hetk ü inhidām ile muḥayyedlerdir, diyü zebān-ı taḥassür ü tazaccur ile zımmen izhâr-ı şikâyetdir.

¹⁶⁴⁰ daḥı -T.

¹⁶⁴¹ ḥilāfdır : ḥalāş T.

¹⁶⁴² sen-daḥı -H.

مرا بشوق چنین بینی از چنان مرقد
 مرا بدست تهی بینی از چنان بازار
 نه بال روح قدس میدهی نه پر مکس
 نه سیم قلب دهی نه زر تمام عیار

55. Me-rā be-şevk çunīn bīnī ez-çunān merqad

Me-rā be-dest tehī bīnī ez-çunān bāzār

56. Ne bāl-i Rūḥ-i Ḳuds mī-dihī ne perr-i meges

Ne sīm-i ḳalb dihī ne zer-i temām-‘ayār

Bu iki beyt kıt‘adır. Mıṣrā‘-ı evvel ma‘nāda mıṣra‘-ı şālise ve mıṣra‘-ı şānī mıṣra‘-ı rābi‘a merbūtdur. Rūḥü’l-ḳuds bu maḥallde Cebra’īl ‘aleyhi’s-selāmdan ‘ibāretidir. Mecmū‘-ı ma‘nā-yı kıt‘a sebḳat eden beytde “ger ez-hezār cefāyet kunem izḥār” dedüğü icmālīñ tafşilidir. Ya‘nī ol biñ cefānın biri budur ki beni ol-ḳadar vaşf eyledüğü¹⁶⁴³ merḳad-i laṭifden buncılayın şevk u iştıyāḳla görürseñ de ne Rūḥü’l-emīn’iñ ḳanadını vērürsüñ ne sinegiñ bāl ü perrini vērürsüñ. Ya‘nī öyle bir maḥall-i rūḥ-efzāya ki türbe-yi laṭifdir benim gibi ḥasret-zedenin bu mertebe iştıyāḳı var iken gerek evvel ve gerek soñra ve gerek küllī ve gerek cüz’ī işāl eylemege ḳat‘ā muḳayyed olmazsuñ. Belki şāh-rāh-ı vuşūlini mesdūd édüp men‘-i küllī ile men‘ eylemege meşḡul olırsuñ. Öyle bāzār-ı nūr-āşārdan beni müflis ve bī-māye görürseñ de ne ḳalb aḳça vērürsüñ ne ‘ayārı temām altun vērürsüñ. Ya‘nī dād u sitādı maḥzā zevk u ḥālet ve aḳmişe-yi nūr-ı kerāmet olan bāzār-ı ma‘rifet ki merḳad-i şerīfdir. [H, 185-b] Ben ki ez-cān [T, 210-b] u dil müşterisiyim lākin naḳd-i sere vü nā-sereden dest-i ḳudretim tehī olduḡını bilüp ṭurur iken ey felek-i ḡaddār-āşār baña bir dürlü i‘ānet eylemezsün-ki ol çār-sū-yı iḥsāna vāşıl olup kālā-yı şevk taḥşil eyleyem. İmdi dünyāda bundan büyük günāh ve bundan ziyāde ḡadr u ḳulm olur mı ve bu kelām-ı şikāyet-nizāma sözüñ var mı ve zerrece inşāfı olan buña rāzı olur mı?

ازین معامله خود منفعّل مباش که تو
 بمور پر دهی از پای من بری رفتار

¹⁶⁴³ eyledüğü -T.

57. Ez-în mu‘âmele ħod munfa‘il me-bâş ki tu

Be-mūr per deĥi ez-pây-i men beri reftâr

Bu mu‘âmeleden ya‘nî benim saña eyledüğüm ta‘zîrden yâĥud saña tefhîm eyledüğüm kendü zûlminiñ ħubĥından münfa‘il ü şerm-sâr olma zîrâ ki sen benim ayağımdan reftârı alup ħarıncaaya ħanat vèürsüñ. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî şüretâ çarĥa i‘tizârdır. Lâkin ma‘nâda ziyâde ta‘zîr ü tevbiĥdir ki ĥiç benim gibi ĥasret-zede ve müştâĥ-ter za‘îf ü naĥîf ‘âşîĥiñ ayağından ħuvvet-i reftârı alup ol ħuvvetden ħarıncaaya bâ‘iş-i helâkı olan ħanat vèren kimesne ki zâlimleriñ eşeddidir. Benim ħıţ‘a-i sâbıĥada¹⁶⁴⁴ eyledüğüm şikâyeti istimâ‘ etmekle yâĥud kendüsine tefhîm eyledüğüm cevr ü sitemine¹⁶⁴⁵ inşâf etmekle münfa‘il ü ĥicâb-zede olup ba‘de’l-yevm mâ’il-i ‘adl u dâd olmağla baña ħuvvet-i reftâr ve miknet-i şâĥib-iĥtidâr vèrüp Sultân-ı Necef’iñ merĥad-i pâki ziyâretine işâle mu‘ayyen ü zahîr olur mı? Ĥâşâ şümme ĥâşâ.

بکاووش مژه از گور تا نجف بر دم
اگر بهند بخاکم کنی و کر به تاتار

58. Be-kâviş-i muje ez-gūr tâ-Necef burdem

Eger be-Hind be-ĥâkem kunî ver ger be-Tatâr

Çünkü sen mu‘în olmazsañ bu daĥı ma‘lûmuñ olsuñ ki müjemiñ [T, 211-a] ħazımasıyla ve ħirpükleriñiñ tırmalmasıyla mezârımdan Necef’e dek giderim [H, 186-a] ey felek eger sen beni Hind’de veyâĥud memleket-i Tâtâr’da daĥı ħabre ħor iseñ ya‘nî her neħadar ırağ maĥallde medfûn olur isem daĥı ‘âşîĥa Bağdâd ırağ degüldür meşeline ba‘de’l-mevt olsun ħirpüklerim ile zîr-i zemînden tobrağı ħazup ol ħariĥ ile ziyâret-i merĥad-ı Şâĥ-ı Velâyet ederim. Fi’l-vâĥi‘ biñ yigirmi senesinde Revnaĥî-i İşfahânî üstühvân-ı ‘Urfî’yi emâneten medfûn olduğı maĥallden ki ħalem-rev-i Hind’iñ taĥt-gâĥı Cihân-âbâd’da{dır} alup Necef’e götürdüĥde gûşe-yi merĥadde zîr-i zemînden Necef tarafına toğrı bir şikâf-ı vesî‘ müşâhede olduğı mütevâtir ü meşûrdur ve Revnaĥî mezbûr **Târîĥ**: “Be-kâviş-i muje ez-Hind tâ-Necef âmed” mışrâ‘ını üstühvânları naklıne târîĥ düşürmişdür ki ol mışrâ‘ıñ cüz‘-i a‘zamı bu beytiñ mışrâ‘-ı evvelidir. Ĥazıyye-yi

¹⁶⁴⁴ sâbıĥada : sâbıĥda T.

¹⁶⁴⁵ sitemine : siteme T.

ittifākiyātdandır, dēmek maḥzā ḡadrır, belki cümle-yi keşf ü kerāmetdendir. Zīrā bu mışrā⁶⁴⁶ da hem memālik-i Hind’de vefātı hem ḡāk-i ‘ıtrnāk-i Necef’e gelecegi hem kāveş-i müje ile şikāf-ı ḡabr māddeşi vardır ki bu üç nesne ḡazıyye-yi ittifākiyātdan olduğı müselleme degüldür.

ستیزه با چو تو قاهر دلیل دانش نیست
زبان کزیدم و کردم ز گفته استغفار

59. Sitize bā-çu tu ḡāhir delīl-i dāniş nīst

Zebān gezīdem u kerdem zi gufte istiḡfār

“Sitiz” ve “sitize” ceng ü cidāl dēmekdir. “Dāniş” ‘ilm, “zebān gezīdem” işılāḡāt-ı A‘cām’dandır; peşimān oldum dēmekdir. Yoḡsa Rūm’da “dilimi işırdım” dēmek naḡar-ı ta‘alluḡ eylesün maḡallinde irād olunduğı [T, 211-b] gibi degüldür. Seniñ gibi bir ḡahr edici ve bī-merḡamet-i ḡaddār ile ceng ü cidāl eylemek emāre-yi ‘aḡldan degüldür belki maḡzā cehldir. Bu cihetden yegān yegān eyledüğüñ ḡadr u ḡayfi irād eylemekden peşimān oldum ve mecmū⁶⁴⁷-ı piḡide-yi [H, 186-b] mākū-yı zebān-ı şikāyet eyledüğüñ rişte-yi suḡana ḡavāle-yi mıḡrāz-ı istiḡfār eyledim. Murād-ı Mollā ‘Urfī hedef-i müstedirü’ş-şekl-i eflāke nāvek-endāz-ı ta‘n u teşnī⁶⁴⁸ olmaḡ nā-ber-cādır. Zīrā kemāngere-yi çenber-i eflāk daḡı ḡabza-i ḡudret-i Ḥaḡ’da kebāde gibi süst ü ‘ācizdir dēmekdir.

ترحمی بکن آخر که عاجزم عاجر
نکاه کن چه خون میچکانم از گفتار

60. Tereḡḡumī bu-kun āḡir ki ‘ācizem ‘āciz¹⁶⁴⁶

Niḡāḡ kun ki çı ḡūn mī-çekānem ez-guftār

Bir tereḡḡum eyle eñ şoñ ki ‘ācizim ‘ācizim¹⁶⁴⁷ naḡar eyle ki sözden ne ḡan ḡamladurum ya‘nī seniñle ey felek muḡāşeme vü müşāteme çünki¹⁶⁴⁸ cehl-i maḡz oldu ise eyledüğüñ münāḡaşadan ve bilmezlik ile söyledüğüñ güftār-ı nā-hencārdan peşimān olup istiḡfār u

¹⁶⁴⁶ ‘āciz : ‘ācizem H.

¹⁶⁴⁷ ‘ācizim -T.

¹⁶⁴⁸ çünki -T.

isti' fā¹⁶⁴⁹ ve bi'l-cümle kabāhat kendümde olduğunu idrāk eyledim ba' de'l-yevm rüy-ı zarā'ati fersūde-yi hāk-i mezellet édüp 'alā ʔariqi'r-recāsından niyāz-mend olurum ki giryān giryān hāk-i pāyine 'arz eyledüğüm guftār-ı hūn-çekānıma nazār-ı 'ināyet édüp aḥvāl-i nā-besāmānıma teraḥḥum eyle, diyü faḳīri ol meşhed-i münevvereye işāle himmet buyur.

سخن چرا نبود دردناک و خون آلود
که تالاب از ته دل میکند بریش کذار

61. Suḥen çerā ne-buved derd-nāk u hūn-ālūd

Ki tā leb ez-teh-i dil mī-kuned be-riş guzār

Ey felek guftārdan niçün hūn-çekān olduñ, diyü ta' bīr u tā' yīb eyleme. Zīrā söz niçün derdlü ve ʔan ile bulaşmış olmasun ki¹⁶⁵⁰ [T, 212-a] göñlüñ dibinden dudağıñ kenārına dek yara üzerinde geçer. Ya' nī bir söz ki göñülden zūhūr édüp ḥançer-i firḳat-i merḳad-i Şāh-ı Velāyet ile pāre pāre ve şikāf-ber-şikāf sīneden geçüp ve şemşir-i iştiyāk-ı meşhed-i Sultān-ı lā-fetā ile rīze rīze ve kāf-ber-kāf olan derūndan güzār édüp ve dudağa gelür niçe hūn-ālūd derd-nāk olmasun fi'l-vāki' gerek hevā gerek [H, 187-a] āb her ne¹⁶⁵¹ maḥalle güzār éder ise şafvetleri sebebi ile ol maḥalliñ rengine boyanup şifātıyla muttaşif ve eşeriyle müte'eşşir olur. Kezālik sūḥan daḥı şafveti sebebiyle riş-i hūn-ālūda güzār étmekle elbette āgaşte-yi hūn olur.

مرا که دست بکیرد که زیر دست توام
مرا که کار کشاید که از تو خیزد کار

62. Me-rā ki dest bi-gīred ki zīr-i dest-i tu'em

Me-rā ki kār guşāyed ki ez-tu ḥīzed¹⁶⁵² kār

“Me-rā ki”deki ki ism-i zātdır ve istifhām-ı inkārīdır. “Bi-gīred”deki “ki” ḥarf-i ta' lildir. “Dest-i tu¹⁶⁵³” ḥitābı feleğedir. Mışra' -ı şānıdeki her iki ki daḥı mışra' -ı evveldeki

¹⁶⁴⁹ isti' fā : isti' fār T.

¹⁶⁵⁰ ki -T.

¹⁶⁵¹ ne -T.

¹⁶⁵² ve +H.

gibidir. **Ma'nā-yı beyt:** Ey felek senden teraḥḥum talebinde olup ancak senden istimdādım andan içündür ki benim kim elimi tutabilür ve baña kim mu'în ü zahîr olur kimesne olamaz. Zîrâ seniñ zîr-i destîñdeyim ve seniñ zîr-i hükminde olan kimesneye ğayrı maḥallden i'ānet mümkin degüldür. Benim kim işimi fetḥ edebilür ve müşkilâtımı kim ḥall eder kimesne edemez. Zîrâ ki benim işim ve gücüm ancak senden ḥuşûl-pezîr olur. Şûret-i ma'nā-yı beytden her ne-ķadar felege ta'riẓ iktizā eder ise daḥı murād-ı Mollā 'Urfî böyle olmayup mücerred felege 'arz-ı iftikār ve āsmānın bi-ḥasbi's-şûret kār-güzār olduğımı ikrārdir. [T, 212-b] Lâkin şöyle fehm olunmaya ki mü'eşşir-i ḥaḳîķî olarak ikrār ede. Ḥāşâ belki müsebbibi sebebine¹⁶⁵⁴ isnād tarîķıyladır ki mecâz ḳabilindendir.

چه هرزه گو شدم از درد دل که شرمم باد
تو کیستی که شوی دستگیر و کار گزار

63. Çe herze-gû şudem ez-derd-i dil ki şermem bād

Tu kistî ki şevî dest-gîr u kār-guzār

Herze-gû 'abeş kelām söyleyüp jāj-ḥāy olandır. Mollā 'Urfî medḥ-i felekden medḥ-i şāh-ı velāyete gürîz edüp ḳulle-yi sipihre bu gûne seng-endāz-ı i'tirāz olur ki ey felek ben derd-i dilimden nāşî ḥayret-zede olup 'abeş kelām ve bî-hûde senden istimdād ile jāj-ḥay olup medḥ ü sitāyişiñe ḳıyām eyledim [H, 187-b] bu nā-ber-cā hareketimden için baña ḥicāb-ı tārî olsun. Sen kimsin-ki baña mu'în ü dest-gîr olup iş ve güç görücü olasın ve senden baña i'ānet ü meded nice mümkindir ve ne vechle bir kimesneye zarar u nef' eylemege ḳudretiñ vardır.

همانکه شوق طوافش مرا بطوفان داد
به نیم جذبه کشاند ز ورطه ام یکبار

64. Hemān-ki şevķ-i ṭavāfeş me-rā be-ṭufān dād

Be-nîm cezbe keşāned zi-verṭa'em yek-bār¹⁶⁵⁵

¹⁶⁵³ tu -T.

¹⁶⁵⁴ müsebbibi sebebine : sebebi sebebe T.

¹⁶⁵⁵ yek-bār : yek-tār H, T.

“Hemān-ki”de hem ḥarf-ı ‘atf, “ān” ism-i işāret, zamīr-i “ṭavāfeş” şāh-ı velāyete rāci‘ dir. Varṭa vāvīñ fethi ve hānīñ sūkūniyla helāk ma‘nāsınadır. Ebū ‘Ubeyd eyitdi-ki varṭa aşlında şol düz yere dērler ki anda ṭariḳ olmaya bu maḥallde ise ekşeriyā helāk vāki‘ olur. Zīrā ṭariḳ olmayup semt-i necāta delālet eder bir eşer olmamağla ol şahrāya düşen beyābān-ı merg olmaması ağlebdır. Ey felek sen beni ol meşhede īşāl edemezsın belki beni şevḳ-ı tavāfi ṭūfāna vērūñ zāt-ı Velāyet-şifāt ne gūne ğavṭa-ḥ‘ār-ı deryā-yı iftirāḳ eyledi ise yine kendüsi yarum cezbe-yi ‘ināyet ve ednā keşiş ü iltifāt ile ol helākden [T, 213-a] beni kenār-ı selāmete çeküp türbe-yi şerīflerine vāşıl eder. “Be-ṭūfān dād¹⁶⁵⁶” iştīlāḥāt-ı A‘ cām’dandır muṣṭarib ve müşevveşü’l-ḥāl eyledi demekdir.

شه سریر ولایت علی عالیقدر
محیط عالم دانش جهان حلم و وقار

65. Şeh-i serīr-i velāyet ‘Alī-yi ‘ālī-ḳadr

Muḥīṭ-i ‘ālem-i dāniş Cihān-i ḥilm u vaḳār

Bu beyt “ṭavāfeş”deki zamīr-i gā’ibiñ merci‘ini beyāndır. Şevḳ-ı tavāfi beni muṣṭaribü’l-ḥāl eden velāyet serīriniñ şāhı ve kerāmet evrenginiñ sultān-ı encüm-sipāhı ‘ālī-ḳadr lu Ḥāzret-i ‘Alī kerrema’llāhu vechehū ve rażıya’llāhu te‘ālā ‘anhdır ki ‘ilm ‘āleminiñ muḥīṭidir ve ḥilm ü vaḳārīñ [H, 188-a] cihāndır. “Nişeste şāhid-i ḥulḳeş be-ḥalveti ki buved” beytine varınca evşāf-ı kerāmet-ittişāf-ı Ḥāzret-i Şāh-ı Velāyet gā’ib menziline tenzīl ile īrād olınmışdır. Andan aşāğı “çi-gūne pāy ārem” beytine varıncaya dek ğaybetden ḥiṭāba iltifāt ṭariḳıyladır.

لغت نویس خرد در صحاح همت او
بمعنی لغت اندک آورد بسیار

66. Luġat-nuvīs-i ḥired der-şihāḥ-i himmet-i ū

Be-ma‘nī-i luġat-i endek āvered bisyār

Luġat taḥrīr eden ‘aql ol zāt-ı şerīfiñ şihāḥ-ı himmetinde endek luġatı ma‘nāsında getirür luġat-ı bisyārı lafzı ki lüġat-i Fūrs’de çok, endek az ma‘nāsınadır. Lākin ol zāt-ı

¹⁶⁵⁶ dād : dāde T.

şerîfîñ himmeti ol-ğadar çoğdur ki bisyār anîñ yanında endekdir. Şihâhdan murâd Şihâh-ı Cevherî'dir. Murâd-ı 'Urfî oldur ki cemî'-i 'uğalânîñ 'ağlı himmet-i Şâh-ı Velâyet ne çadar çoğdur ve ne mertebe keşret ü vefret şâhibi olduğını idrâk edemezler. Şu çadar vardır ki anîñ azı bizim çok dedüğümüzdür, dèrler. Fi'l-ğakîka bir nesnenîñ [T, 213-b] çaliline keşir itlâk olına keşirine ne itlâk olınacağında 'ağlı ta' bîrden her vechle çâşır u mütehayyir çalır. Allâhu a' lem¹⁶⁵⁷.

مثال آینه اندیشه ژنگ بردارد
گر آورد بدل دشمنش بسهو گذار

67. Mişâl-i âyine endîşe jeng ber-dâred

Ger âvered be-dil-i duşmeneş be-sehv guzâr

Endîşe muğlak fikrdir her kimiñ olur ise olsun. "Jeng ber-dâred" paslanur demekdir. Zîrâ fi'l-aşl "ber-dâred" izhâr eder ve hâşıl kılar demekdir. Zâmir-i "duşmeneş" Hazret-i Şâh-ı Velâyet'e râci' dir. Guzâr uğrağdır. Yoğsa uğramak yâğud uğratmak degüldür. Ya' nî müştekkâtdan olmayup ismdir. Âyine gibi fikr paslanur eger ol fikr 'Alî kerrema'llâhu vechehû ve rażıya'llâhu 'anh hazretleriniñ duşmeniniñ göñline ez-ğazâ uğrağ getirür ise. Ya' nî her endîşe-yi şafvet-pîşe ki ol duşmen-i Şâh-ı Velâyet¹⁶⁵⁸ Hazretlerini¹⁶⁵⁹ sehv ü hağâ ile tefekkür ü te'emmül eder ise dil-i duşmendeki [H, 188-b] çubâr-ı keşâfet ol endîşeye sirâyet edüp mir'at-ı jengâr-âlûd gibi muğber ve paslu olur. Fi'l-vâki' duşmeniñ derd-i diliniñ ziyâdeligi mağsûduñ 'azamet ve şevketiniñ ziyâdeligine delîl-i kâfidir. Endîşe dil-i duşmene uğrar ise demekde çalb vardır. Ya' nî dil-i duşmen endîşeye uğrar ise ma' nâsınadır. Nite ki¹⁶⁶⁰ kütüb-i fikhıyyede sen namâzi terk eder iseñ mağallinde şalât seni fevt ederse ta' bîr¹⁶⁶¹ olunduğı¹⁶⁶² gibi.

برنگ دانره در حصر جود او هر دم
شود تلافی آغاز انتهای شمار

¹⁶⁵⁷ Allâhu a' lem -H.

¹⁶⁵⁸ velâyet : velâyeti H.

¹⁶⁵⁹ hazretlerini -H.

¹⁶⁶⁰ ki -H.

¹⁶⁶¹ ta' bîr : ta' bîri T.

¹⁶⁶² olunduğı -T.

68. Be-reng-i dā 'ire der-ḥaṣr-i cūd¹⁶⁶³-i ü her dem

Şevēd¹⁶⁶⁴ telākī¹⁶⁶⁵-i āgāz intihā-yi şumār

Reng bunda mişl ü mānend ve nazīr ma' nāsınadır. “Ḥaṣr” ḳaṣr, “telākī¹⁶⁶⁶” telāşuḳ, “āgāz” [u] ibtidādır. Ya' nī dā'ireniñ evvel ü āḫiri bulunmaḳ mümkin olmaduđı¹⁶⁶⁷ [T, 214-a] gibi ey Şāh-ı Serīr-i Velāyet seniñ dağı cūd¹⁶⁶⁸ u iḥsāniñ ta' dād olınup gāyeti beyān olınmaḳ bir vechle mümkin degüldür. Zīrā bir nesneniñ ki gāyeti evveline mülāşıḳ ola anda nihāyet taşavvurı ve gāyet fikri bir tarīḳ ile netice-pezir olmaz. Ez-cümle menḳabet-i cevdetlerinden biri budur ki esfāriñ birinde pā-der-rikāb iken bir gürisne-yi cān be-leb-resīde bir nān-pāre iltimāsiyla ref'-i ruḳ'a-i niyāz eyledükde cenāb-ı Ḳanber'e ki sārban-ı ḳaṭār-ı baḫtī-i maṭbaḫlarıdır, sā'iliñ su'ālını edā ile emr buyurduḫlarında nān¹⁶⁶⁹ yükdedir, dedükde yükü bütün vēr ḫiṭābı zuḫūr eyledükde yük ḫālā dūş-ı cemelledir, cevābı olduḫda cemeli vēr izni vürüd edüp müsā'ade-yi i'tā-yı cemel bürüzında cemeli-i ḳaṭārdadır, kelāmını cenāb-ı Ḳanber edā eyledükde ḳaṭārı dağı vēr buyurmalarıyla zimām-ı ḳaṭārı keff-i sā'ile teslim eyledükden şoñra Cenāb-ı Şāh-ı Velāyet dehān-ı gevher-feşānlarından ser-i devlet-eşer-i Ḳanber'e bu gūne [H, 189-a] lu'lu'-i rīz-i iḥsān oldılar ki ey Ḳanber ol Allāh ḫaḳḳıyçün ki licām-ı ḳaṭār-ı üştür-i gerdün aniñ dest-i ḳudretindedir¹⁶⁷⁰. Eger zimām-ı ḳaṭār-ı cimāl sā'ir evḳātda olduğı gibi seniñ gerden-i itā'at-nişānında bulunmuş olaydı seni dağı ol ḳaṭār gibi bilā-tevaḳḳuf dest-i sā'il-i nān-pāreye teslim ederdim, buyurdılar. Fi'l-vāḳi' cevdetleri ancak bu olsa dağı yine dā'ire-yi ḫaṣrdan ḫāric ü bīründür.

فلک بجوهر کل کفت روز مولودش

هنوز سیر کنم یا رسید وقت قرار

69. Felek be-cevher-i gul guft rüz-i mevlūdeş

Henüz seyr kunem yā resīd vaḳt-i ḳarār

¹⁶⁶³ cūd : ḫod T.

¹⁶⁶⁴ şevēd : şev H.

¹⁶⁶⁵ telākī : telāfi H.

¹⁶⁶⁶ telākī : telāfi H.

¹⁶⁶⁷ olmaduğı -T.

¹⁶⁶⁸ cūd: ḫod T.

¹⁶⁶⁹ nān : yan T.

¹⁶⁷⁰ ḳudretindedir : ḳudretinde H.

Cevher-i gül zebân-ı mutaşavvifede haqîkat-i Muhammedî ‘aleyhi’s-selâmdir. [T, 214-b] lisân-ı ğayrıda mādde-yi zemîn ü âsmân olan cevher-i sebzdîr. Felek cevher-i külle ve âsmân cevher-i ferde Cenâb-ı Murtażâ kerrema’llâhu vechehû ve rażıya’llâhu ‘anh hazretleriniñ mevlûdı günü dēdi-ki el-ân ve şimdi ve bundan şoñra dağı seyr ü devrân ēdeyim-mi ve medâr-ı kûtb-ı cenûbî ve şimâlî ile dolâb-ı devvâzdeh-perr gibi gülistân¹⁶⁷¹-ı vücûdda dâ’ir olayım-mı yoħsa qarâr u ibrâm vaḳti ħulûl eyledim-mi? Ya’ nî havâdişât-ı rûzgâr-ı felek sebep olduğı cihetden bi’l-cümle kendüsine isnâd olınmağla Cenâb-ı Velâyet-nişâb vücûda geldükde felek kendüye isnâd olınan te’sîrâtı ol zât-ı şerîfe tevfiż eylemek dâ’iyyesinde oldu, diyü Mollâ ‘Urfî cenâb-ı Murtażâ’yı âmir ve felegi¹⁶⁷² me’mûr olmağ üzere yara’a¹⁶⁷³-i taḳkîk ile nigâşte-yi şahîfe-yi iddi’â ēder.

ز خلق اوست كه قندیل سقف بارکھش
ز نسبت دل روح القدس ندارد عار

70. Zi-ħulḳ-i ü’st ki ḳandîl-i saḳf-i bâr-geheş

Zi-nisbet-i dil-i Rûḫu’l-Ḳudus ne-dâred ‘âr

“Zi” “ez”den muḥaffef “min” nâşiye ma’ nâsınadır. “Ḳulḳ” zamm-ı ḫâ’-i mu’ ceme ile fiṭrat ki ḫarf-i beyân, “saḳf” günbed, “bâr-geh” bâr-gâhdan muḥaffefdir. Şîn-i zamîr-i [H, 189-b] ğâ’ib türbeye râci’dir. Ol zât-ı nûr-şifâtın fiṭrat-ı münevverinden nâşidir ki ol türbe-yi şerîfeniñ der-i vâlâ-cenâbınıñ üzerindeki saḳfa âvîzin¹⁶⁷⁴ olan kandîl dil-i Rûḫu’l-Ḳudûs’e nisbetden ‘âr tutmaz. Ya’ nî ol kandîle Rûḫu’l-emîn’iñ dil-i tâb-nâkidir, dēseler ol ḳandîle ‘âr lâḫîḳ olmayup zebân-ı fitil ile şu’le-feşân-ı taşdiḳ olduğı ol meşhed-i ‘ıtr-nâkda ve sâde-güzîn-i ârâmiş olan vücûd-ı cûd-simâtiñ nûr-ı fiṭrat u ḫilḳatiniñ te’sîrindendir. [T, 215-a] Ḳafî buyurulmaya ki gedâyı şâha nisbetde gedâyâ ‘âr lâḫîḳ olup benim şâh ile ne münâsebetim vardur, diyü ‘araḳ-rîz-i şerm olur. Mollâ ‘Urfî şöyle da’vâ ēder ki ḳandîl-i saḳf-ı bâr-gâhdında te’sîr-i nûr-ı ḫilḳat-ı Şâh-ı Velâyet’den nâşî bir pertev vardır ki dil-i Rûḫu’l-Ḳudûs’e nisbet ētmekle kendüsine ḳat’â ‘âr lâḫîḳ olmayup aşlâ ḫicâb ṫarî olmaz belki min külli’l-vücûh münâsebet-i

¹⁶⁷¹ ve +T.

¹⁶⁷² felegi : felek T.

¹⁶⁷³ yara’a : bira’a T.

¹⁶⁷⁴ âvîzin : âvîzân H.

tämmem vardır, diyü zebân-ı şu' leyi dırâz eder. Ba' zı nüshada bâ'-i muvaḥḥide ile “bi-dâred ‘ār” vâki' olmuşdur. Bunda daḡı mübâlağa vardır. Biz ekser nüshaya tâbi' olduk.

جھیم شاخ کلی از حدیقه احسان
بهشت مشت خسی در شکنجه عصّار
ز فیض خنده لطفش که کیمیا اثرست
بکاه صیحه قهرش که هست صور آثار

71. Ceḡim şāḡ-i gulī ez-ḡadīka-i iḡsān

Behişt muşt-i ḡasī der-şikence-yi ‘aşşār

72. Zi-feyż-i ḡande-yi luṡfeş ki kimyā-eşer-est

Be-gāḡ-i şayḡa-yi ḡahreş ki hest şūr-āşār¹⁶⁷⁵

Bir kıt'adır ya'nī mışra'-ı evvel mışra'-ı sālise ve mışra'-ı şānī mışra'-ı rābi'a merbūtdur. “Luṡfeş”deki ki ḡarf-i beyān kīmyā-eşer feyż-i ḡandeyi beyāndır. Gāḡ kāf-ı Fārisī ile vaqt, “şayḡa” şiddetle āvāz vèrmek, zamīr-i “ḡahreş” zamīr-i luṡfeş gibi ḡazret-i ‘Alī'ye rāci' dir¹⁶⁷⁶ “ki” ḡarf-i beyān, “şuver-āşār” vaşf-ı terkībī aḡsāmındandır. Şūretā¹⁶⁷⁷ āşārlu demekdir bu maḡallde şūrdan murād [H, 190-a] nefḡa-i evvelidir. “Ceḡim” mübtedā, “şāḡ-ı gulī” ḡaberidir. “Ez-ḡadīka-i iḡsān” “şāḡ-ı gulī” beyāndır. “Behişt” mübtedā, “muşt-i ḡasī” ḡaberidir. “Der-işkence-yi ‘aşşār” şıfat-ı “muşt-i ḡasī”dir. Cenāb-ı Şāḡ-ı Velāyet ḡazretleriniñ luṡfiniñ ḡandesı feyżinden kīmyā-eşerlūdür. Ceḡim ḡadīka-i iḡsāndan remīde olmuş bir nihāl-i güldür. Ya'nī feyż-i luṡfları maḡall-i ‘azāb olan [T, 215-b] düzaḡı şāḡ-ı gül gibi māye-yi luṡf u şafā eder ve ḡahr u ‘itābınıñ şiddetle āvāzesi zḡūr eyledüḡi vaktde ki ol nefḡa-i şūr-ı İsrāfil ‘aleyhi's-selām gibi dā'ire-yi ḡayātde olanları reh-rev-i diyār-ı ‘adem eder. Cennet ‘aşşār mengenesindeki bir avuç çerçöpdür. Ya'nī te'sīr-i i'tāb-ı cān-kāḡı zḡūrında ser-māye-yi rāḡat u ārām olan behişt-i berīn mu'sıra-i ‘aşşārda füşürde olup ruṡubet ü letāfetden¹⁶⁷⁸ maḡrūm olan ‘uşāre gibi bi-ḡadr u kıymet olur.

¹⁶⁷⁵ H nüshasında beyitlerin yeri deḡişmiştir.

¹⁶⁷⁶ rāci' dir : rāci' T.

¹⁶⁷⁷ Şūretā : Şūr H.

¹⁶⁷⁸ letāfetden : letāfet T.

فتد چو سایه حلمش بر آفتاب سزد
که نور ازو متعدی نکردد آیینه وار

73. Fited çu sāye-yi hılmeş ber-āftāb sezed

Ki nūr ez-ū müte' addī ne-gerded āyīne-vār¹⁶⁷⁹

Ol maṭla^c-ı mihr-^c ināyetiñ sāye¹⁶⁸⁰-yi hılmi ve āsar-ı tevāzu^c ve sükūneti āftāb üzerine vāki^c olduḡda mümkün ü lāyıkdır ki āyīne gibi nūr-ı āftābdan maḡall-i āḡire ba^c de'l-vaḡt-i ta^c addī ve sirāyet eylemeye. Ta^c addīniñ bir ma^c nāsı ki tecāvüzdür, bunda ol ma^c nā murād degüldür. Belki bir ma^c nāsı daḡı vardır, zılm ü sitem ile tecāvüz eylemekdir. Murād olan budur. Ya^c nī Şāh-ı Velāyet'in hılmi ve teraḡḡumı bir mertebededir ki āftāba¹⁶⁸¹ zerre kadar te^şir eylese tā kıyāmete¹⁶⁸² dek ḡalkıñ ser ü dūşından āftābıñ ḡarāreti mündefi^c olurdu, demekdir. Āyīneden nūr tecāvüz etmemek mümkün degüldür kaçan-ki āftāba yāḡud şem^c e muḡābil dutsalar āyīneden per[te]v-i şu^c le zūhūr eder denür ise ma^c lūm ola ki ol pertev āyīneniñ degüldür. Belki muḡābilindeki [H, 190-b] şem^c ve āftābıñdır. Fi'l-ḡaḡıka zāt āyīnede nūrāniyyet müteḡaḡḡıdır. Lākin ol nur-ı şem^c ve āftāb gibi maḡall-i āhere tecāvüz ü sirāyet eylemez.

نشسته شاهد خلقش بخلوتی که بود
دریچه حرمش ناف آهوی تاتار

74. [T, 216-a] Nişeste şāhid-i ḡulḡeş be-ḡalveti ki būved

Deriçe-yi ḡaremeş nāf-i āhū-yi Tātār

Ol zāt-ı hūmāyūn-şıfatıñ fiṭratı maḡbūbı bir ḡalvet-ḡāne-yi behişt-^c unvānda āsūde-nişin-i şadr-ı ḡunc ve dellāl olmuşdur ki¹⁶⁸³ Ol ḡalvet-ḡānenin ḡareminiñ şikāf-ı penceresi Tatar āhūsınıñ ḡalka-i nāfidır. Ya^c nī fiṭratı ol-ḡadar 'ālī ve ḡılḡati bu mertebe bülend ü nāzıkdır¹⁶⁸⁴ ki nişest-i cāy-ı ārāmınıñ penceresi te^şir-i būy-ı 'anber-sirişt-i laṭifinden

¹⁶⁷⁹ āyīne-vār : āyīne-dār T.

¹⁶⁸⁰ sāye : sāḡā T.

¹⁶⁸¹ āftāba : āftāb T.

¹⁶⁸² kıyāmete : kıyāmet T.

¹⁶⁸³ ki -T.

¹⁶⁸⁴ nāzıkdır : nāriñdir T.

nāf-ı āhū-yı Tatar gibi müşg-bîz ü hâlet-engîzdir. Bu beytten aşağı ga'ibden hitâba iltifâtdır.

چو مهر زای تو در صبحدم شود طالع
شود ز فرط تهوع کلوی صبح فگار

75. Çu mihr-i zây-i tu der-şubh-dem şevved tâli⁶

Şevved zi-ferṭ-i tehevvu⁶ gelū-yi şubh figār

“Çu” edā¹⁶⁸⁵-yı şartıyye ma⁶ nāsına, mihrîñ “rây”a izāfeti müşebbehün bihiñ müşebbehe izāfetidir; vech-i şebah şafvet ve ğıll u ğışşdan müberrā olup¹⁶⁸⁶ nūrāniyyetdir. “Der” edāt-ı zarf, “şubh-dem” şabāh vaḳti, aşlı dem-i şubhdur. İzāfetle ‘alem eyledükde taḳdīm ü te’ḥîr édüp izāfeti¹⁶⁸⁷ fekk éderler. Qā⁶ ide-yi külliyyedir. Tehevü⁶ hev⁶ edendir; kuşmaq, kayy ve ğaşeyān gibi. Gelūy boğaz, farṭiñ tehevü⁶ a izāfeti lâmiyyedir. Eger seniñ re’yiñ mihrî şabāh vaḳtinde tâli⁶ olur ise kuşmağın ziyâdeliginden nāşî şabāhın boğazı yaralu ve renclü olur. Ya⁶ nî seniñ re’yiñ mihrî âftâbdan niçe biñ derece büyük ve ‘azımdır ki şabāh anı boğazından çıkarıncaya dek¹⁶⁸⁸ çok zaḳmet çeker nitekim ba⁶ zı kimesneler el-‘ibādu’llāh te’ālā ḥadd-i gelūsı olmayan büyük loḳmaya tama⁶ kār olmaḳdan nāşî boğazında ḳalup iḥrāc idinceye dek zaḳmet-i bisyār çekdikleri [T, 216-b] gibi murād-ı ‘Urfî seniñ [H, 191-a] mihr-i re’yiñ şabāhın ağızı ḳaşığı degüldür, demekdir.

کمان قصد ترا جذبیه بود که اگر
زهش بگوش رسد بقبضه شکار

76. Kemān-i ḳaşd-i tu-rā cezbe’i buved ki eger

Ziheş be-gūş resānî resed be-ḳabza şikār

Kemānıñ ḳaşda izāfeti müşebbehün bihiñ müşebbehe izāfetidir. Vech-i şebah işābetidir. Zāmîr-i “ziheş” kemāna rāci⁶ dir. Fā⁶ ili “resed” Ḥazret-i ‘Alî’dir. Ḳabza yayuñ ortasıdur

¹⁶⁸⁵ edā : ārā T.

¹⁶⁸⁶ olup : olan T.

¹⁶⁸⁷ izāfeti : izāfetini H.

¹⁶⁸⁸ dek -T.

ki rāmī ol maḥallī pençesiyle zabt eder. “Şikār” muṭlakā şayd ma‘ nāsınadır. Ya‘ nī ey rāmī-i ḥūkm-endāz seniñ kaşduñ kemānında bir cezbe ve bir keşiş te’şiri vardır ki seniñ aniñ kirişini eger kulağa çeker iseñ ol cezbeniñ te’şiri seniñ nişāne¹⁶⁸⁹-yi ḥadeng-i i‘tibār u iltifātīn olan şaydı¹⁶⁹⁰ yayıñ kabzasına çeker. Ya‘ nī ḥadeng-i każā te’şir ile şikārı mecrūḥ édüp andan şoñra āviḥte-yi fitrāk étmege ḥācet degülsün belki sen-daḥı kemānı çeker iken şikār daḥı seniñ taraf-ı devletine te’şir-i cāzibe-yi kemānuñ ile ḥod-be-ḥod meczūb olur.

عبادتى كه محلى به اجتهاد تو نيست
بود ز سينه محتاجتر باستغفار

77. ‘İbādetī ki maḥallī be-ictihād-i tu nīst

Buved zi-seyyi’ e muḥtāc-ter be-istiğfār

Seyyi’ e sīniñ fetḥi ve yāniñ kesrī ve teşdīdiyle ḥasenenin muḥābilidir. Ya‘ nī ey faḫīh-i dīn-i ḳavīm ve ey müftī’-i işāre-nümā-yı ṭarīḳ-ı müstaḳīm, seniñ ictihād u istinbātīñ zīveriyle bir ‘ibādet ü ṭā’at ki ḥallī bend-i ārāyiş olmaya ve seniñ istiḥrācīñ üzre ‘amele gelmeye ol ‘ibādet günāhdan daḥı ziyāde istiğfāra muḥtāc olur. Ya‘ nī şol mes’ele-yi muḥtelifun fihde sen anda fesād vardır belki ḥaḳḳ şöyle olmalıdır, diyü leb-cünbān-ı ıslāḥ olduñ. [T, 217-a] Eger seniñ istiḥrācınıñ ḥilāfı olan tarafı bir kimesne ihtiyār eyleye¹⁶⁹¹ her ne-ḳadar ‘ibādet şüretinde daḥı olur ise senüñ re’yiniñ muḥālifi ḥareket eyledügi cihetden [H, 191-b] ve ribḳa-i fermānından taḥvīl-i raḳabe eyledügi ḥayşiyetden ol kimesneniñ ihtiyār eyledügi ‘amelde elbette peşimānlık ve nedāmet zuhūr eder. Fi’l-vāḳi’ cenāb-ı ‘Ömer ibnü’l-Ḥaṭṭāb rażıyallāhu te’ālā¹⁶⁹² ‘anh ḥāzretleriniñ neyābī’ü’l-ḥikmet olan ser-çeşme-yi zebān-ı gevher-feşānlarından leb-rizken āyine-yi gūş-ı tevātür olan mā’ü’l-ḥayāt “lev lā ‘Aliyyun le-heleke’l-‘Ömer” mażmūnı da‘vā-yı ‘Urfi’ye güvāhdır ve bir def’a daḥı ḥilāfetleri eşnāsında guftār-ı dürer-bār-ı Murtażā ile ve müşāvere-yi Cenāb-ı Ebī Türāb ile bir ḥuşuş-ı müşgil-pesendde kār-ı nizām{-bend} olup encāmı aḥsen-i vechle ḥitām-pezīr olup ḥilāf-ı me’mül nice nice fā’ideler müşāhede olınuḳda yā ‘Alī cenāb-ı kibriyā celle şānuhū

¹⁶⁸⁹ nişāne -T.

¹⁶⁹⁰ şaydı : yaşıdı T.

¹⁶⁹¹ eyleye : eylese H.

¹⁶⁹² te’ālā -T.

beni bir an sensiz eylemesün, diyü şāhsār-ı rıkkatden āşiyāne-yi icābete itāre-yi şāhın du‘ā buyurdukları müdde‘ā-yı nāzıma bürhān-ı kavīdir ve bundan mā-‘adā Çār-yār-ı Güzīn-i rıdvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecmā‘in hāzarātlarınıñ her қаnқısına şūret-i muhālefet zuhūr eder ise istiğfāra muhtāc olup re‘y-i rezīnlerine muğāyir hareket edenler aşhāb-ı bid‘ātden olduğında şübhe yoқdur.

عمل طراز فلک در صلاح کون و فساد
اگر نهد بخلاف مصالح تو مدار
نه خرج ازمنه یابد مطابق حرکات
نه دخل حادثه بیند موافق آثار

78. ‘Amel tīrāz-i felek der-şelāh-i kevn u fesād
Eger nihed be-hilāf-i meşāliḥ-i tu medār

79. Ne¹⁶⁹³ ḥarc-i ezmine yābed muṭābiḳ-i ḥarekāt
Ne daḥl-i ḥādiṣe bīned muvāfiḳ-i āṣār

[T, 217-b] Meşāliḥ mīmiñ fetḥiyle cem‘-i maşlaḥat. Maşlaḥat¹⁶⁹⁴ bir nesnenin ḥuşūline bā‘iş olan nesnedir. Ezmine cem‘-i zamān, daḥl ḥarc muḳābilidir ki irād demektir. Ta‘riḫ degüldür ‘amel bezeyici olan felek-i ‘ālem-i kevn ü fesādın ıslāḥında eger senüñ maşlaḥat ve ma‘ḳül gördüğün nesnenin hilāfına medār ḳor ise ve sa‘y u kūşiş eyler ise ne zamānların ḥarcı ḥarekātā muṭābiḳ olur ne ḥādiṣeniñ irādı āṣārın [H, 192-a] muvāfaḳını görür. Ya‘nī felek seniñ re‘yiñe muhālefet ile hareket eylese¹⁶⁹⁵ ezmineyi ḥarc eder lākin ol ḥarc ḥarekātına muṭābiḳ olmaz. Meşelā bir tıfluñ ḥadd-i bulūga gelmesine on beş¹⁶⁹⁶ seneyi şarf eder ammā henüz ol tıfl ḥadd-i bulūga vāşıl olmaz ve bir mīvenüñ puḥte olmasına bir nesneyi ḥarc eder. Lākin ol mīve el‘āne olduğı gibi resīde-yi ḥadd-i kemāl olmaz ve ne ḥādiṣeniñ¹⁶⁹⁷ irādı muvāfaḳat-ı āṣārı görür. Meşelā bārān-ı bereket-nişān rūy-ı zemīni eşk-i ‘āşıḳ gibi mertūb ve sīrāb eder. Lākin bāg u bostānlarda olan ḥızravāt çehre-yi derd-mendān gibi şufret ü zerd-rūluḳdan ḥalāş olmaz

¹⁶⁹³ Ne : Ze T.

¹⁶⁹⁴ Maşlaḥat -T.

¹⁶⁹⁵ eylese : eylemese T.

¹⁶⁹⁶ beş -T.

¹⁶⁹⁷ ḥādiṣeniñ : ḥādiṣiñ T.

ma‘a hāzā efāza-i bārān ile ʔarāvet-yāb olup ʔād-āb olmaḵ iḵtizā eder idi. Murād-ı Mollā ‘Urfī zāt-ı kerāmet-ʔıfāt-ı Murtaẓavī ʔuḵb-ı dā‘ire-yi imkān ve medār-ı dolāb-ı kevn ü mekān olup re‘y-i iʔābet-ʔarānleri bi‘l-cümle muḵadderāt-ı ilāhiyyeye muvāfiḵ ve ḥikmet-i bālīga-i ʔamedāniye muḵābıḵ olmaḡla her nā-ḥalef ki anlarıñ re‘y-i ʔerīfine muḡālefet éde [T, 218-a] ḡaḵiḵatde rızā‘u‘llāha muḡālefet ve ser-keʔlik étmiş olur, demekdir.

غبار صحن سرای تو اوج هفت اورنگ
شکنج زلف سخای تو موج دریا بار

80. Ğubār-i ʔaḡn-i serā-yi tu evc-i heft-evreng
Şikenc-i zulf-i seḡā-yi tu mevc-i deryā-bār

Seniñ sarāyınıñ meydānındaki toz yedi taḡtıñ evcidir. Ya‘nī fersūde-yi pāy-ı semender-hevārīñ ve sūde-yi ḡadem-i düldül-i ʔabā-reftārīñ olan zemīn-i dil-nişīn-i ʔerefi ʔerefi eflākden ber-terdir. Seniñ seḡāñ zülfiniñ büklümi deryā yaḡdırıcı mevcdür şikenc-i zülfi eger-çi mevce teşbih, eyledi. Lākin deryā-bārdır demekle seḡā-yı Şāh-ı Velāyeti ta‘zīm ile¹⁶⁹⁸ sitāyiş eyledi. “Serā-yi” u “seḡā-yi”, “mevc” ve “evc” miyānelerinde ʔan‘at-ı tarşi‘ ḡaşd olunmuşdur.

اگر نه مهر تو یاد آرد آسمان شاید
که خط منطقه اش بر میان شود زئار

81. Eger ne mihr-i tu yād¹⁶⁹⁹ āred āsmān ʔāyed
Ki ḡaḡḡ-i minḡiḡa‘eş ber-miyān ʔeved zunnār

[H, 192-b] Eger seniñ maḡabbetiñi āsmān der-ḡaḡır étmeyüp da‘imā tezekkür eylemese lāyıḡdır ki ol āsmānın ḡaḡḡ-ı minḡiḡası miyānında zunnār ola. Ya‘nī seniñ tamḡa-yı tevellāk ile menḡūş olmayan kālā-yı ‘ibādet pelās-pāre-yi düş-ı fuḡarā gibi naẓar-ı i‘tibārdan sākıḡ olup nuḡūd-ı nā-sere ile daḡı müşterisi ma‘düm olur ve seniñ nām-ı nāmī-i ʔerīfiñle sikke-dār olmayan zer-i temām-‘ayār-ı ‘amel her-çend dāru‘ḡ-ḡarb-ı

¹⁶⁹⁸ ile -T.

¹⁶⁹⁹ yād : bād H, T.

ṭā‘ atde perveriş-yâb olsa daḥı şayrefiyân-ı sevḳ¹⁷⁰⁰-i ‘ irfân atında nukre-yi maḡşûş gibi dest-i red olur.

شباب سدره و طوبى شود به شيب بدل
چو منع نشو کنى از مجارى اشجار

82. Şebâb-i sidre vu ṭübâ şevved be-şeyb¹⁷⁰¹ bedel

Çu men‘-i neşv kuni¹⁷⁰² ez-mecârî-i eşcâr

Sidretü’l-müntehâmîñ gençligi ve şecer-i Ṭübâ’nın âvân-ı cevânîsi şeyb ü hereme ve kühûlet ü pîrlige mübeddel olur. Eger eşcârîñ mecrâlarından [T, 218-b] neşv ü nemâyı men‘ éder iseñ ya‘nî seniñ nehyiñ ‘urûḳ-ı eşcârda cârî olan âb neşv ü nemâya ve cedâvil-i terâzû-yı minâr-endâm-ı nihâlde sâ’ir olan mâ’-i arâvet-intimâya vârid olup mecârî-i aḡşânda seylân éden seyl-âbe-yi feyze sedd-i men‘ iḥdâş éder ise rûy-ı zemînde biḡ-endâz-ı ḡâk-i istiqrâr olan cemî‘-i eşcâr-ı ḡazan-dîde oduḡdan soñra kendüsine bir vechle âşâr-ı ḡarîfden zarar terettüb eylemesi mümkün olmayan Sidre ve Ṭübâ daḥı bi’l-küllîyye neşv ü nemâdan mu‘aṭṭal olup şâḡ-ı ḡazân-resîde gibi berg ü bârı efsürde olur.

ز مردمک نرسد نور تا ابد بمژه
چو بشکنى حرکت در مفاصل انوار

83. Zi-merdumek ne-resed nûr tâ ebed be-muje

Çu bi-ş’kenî ḡareket der mefâşil-i envâr

“Zâ” ezden muḡaffefdir¹⁷⁰³. İbtidâ-yı gâyet içündür. Fâ‘il-i “ne-resed” nûrdur. “Tâ ebed”deki tâ intihâ-yı gâyetdir. “Bi-ş’kenî”de ki¹⁷⁰⁴ bâ ḡiṭâbdır. Muḡâṭab Şâḡ-ı Velâyet’dir. ḡareket mef‘ûl-i “bi-ş’şeknî”dir. “Der” zarf, “mefâşil” cem‘-i mafşal Fârisî’de “ser-bend”, Türkîde “oynaḡ yeri” [H, 193-a] dèrler ki vücûd-ı insânda mevcûddur. Mefâşil-ı envâr mecmû‘ı ḡareketiñ şıfatıdır. Ya‘nî kıyâmete dek

¹⁷⁰⁰ sevḳ : şevḳ T.

¹⁷⁰¹ şeyb : şebîb T.

¹⁷⁰² kuni : kun T.

¹⁷⁰³ muḡaffefdir : muḡaffef H.

¹⁷⁰⁴ ki -T.

merdümek-i çeşm-i nâsdan müjeye nūr erişemezdi, eger sen envārîñ mefâşılinda olan hareketi şikeste eyleye idiñ. Mollâ ‘Urfî yalñuz ‘âlem-i maħsūsâtda degül ‘âlem-i ma‘kûlâtda daħı emr ü nehyiñ nâfizdir, diyü sitâyiş-h‘ân-ı menķabet-i Şâh-ı Velâyet olur.

بهر ديار كه آيد لوى عدل تو ظلم
دهد درازى دست ستم بپاي فرار

84. Be-her diyâr ki âyed livâ-yi ‘adl-i tu zulm
Dehed¹⁷⁰⁵ dirâzî-i dest-i sitem be-pây-i firâr

[T, 219-a] Fâ‘il-i “âyed” ‘adldir. “Zulm” mışrâ‘-ı şânîye merhûndur ve fâ‘il-i “dehed”dir. “Dirâzî-i dest-i sitem” mef‘ul-i şarihi, “be-pây-ı firâr” ğayr-ı şarihidir. Her ne şekl diyâr u memlekete ki ey Şâh-ı Velâyet seniñ ‘adliniñ sancağı ve leşker-i ma‘deletiniñ bayrağı gelür ise ol maħallde zulm-i sitemiñ elindeki uzunlığı firârîñ ayağına vürür, seniñ şemşir-i қаzâ-te’sşir-i ‘adliñden taħliş-i giribân-ı cân etmek için¹⁷⁰⁶ zulm firâr eder. Lâkin öyle firâr eder ki dest-i te’tavülindeki dirâzlığı firâr ayağına ekler ve izâfe eder. Zîrâ uzun ayağla adım vasi‘ olup tiz firâr eylemege bâ‘iş olduğu bedihî-i celîdir.

بطور عالم وحدت كشوده شوق كليم
نياز و نعمت حسن تو روزه ديدار

85. Be-Ṭūr-i ‘âlem-i vaħdet guşûde şevķ-i Kelîm
Niyâz u ni‘met-i ħüsn-i tu rûze-yi didâr¹⁷⁰⁷

¹⁷⁰⁵ Ensari: c. 2, s. 131

dehed : rehed T.

¹⁷⁰⁶ için -H.

¹⁷⁰⁷ Der-kenar: Bu beyt-i müşkil-pesendiñ ma‘nâsi yâhud bu siyâķ üzere ola ki nâz u ni‘metde olan nâ-guşûdeye müte‘allik olmayup her bir mışrâ‘ müstakilü’l-ma‘nâ ola ki ‘âlem-i vaħdet Ṭūr’ında Ḥazret-i Kelimu’llâh’iñ şevķi açıldı ve seniñ ħüsniniñ nâz u ni‘metiyle didâr orucu açıldı, demek ola. Ya‘ni vâdî-i eyemende nūr-ı kıabs zuhûrıyla Ḥazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selamıñ şevķi efzûn u müzdâd olup her-çend “erini” niyâziyla leb-cünbân-ı ibrâm olduķça “len terâni” men‘i şûret-i istiğnâda nümâyân oldu ammâ seniñ şûri ve ma‘nevî ħüsn-i cemâliniñ müşâhedesiyle kâm-yâb olanlar neşve-yi tecellî-i zât u şifât-ı “râhâ” bürüziyla mest-i selâfe-yi şühûd olmadılar, demek ola ki ħulâşa- i maķâl seniñ Ṭūr-ı kemâlinde zuhûr eden envâr-ı ma‘arif-ihtidâ cihetinden eyemen-i Ṭūr’da bürüz eden nūr-ı kıabsdan etemm ü ekmeldir, demek olur -H.

Ṭūr maḥall-i münacât-ı Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām olan cebeldir. Burada ḥarīm-i kalbden ‘ibâretdir ‘âlem-i vaḥdet bu maḥalde merâtib-i şelâse-yi tevḥidden mertebe-yi nihâyetdir ki ol mertebenin aşḥâbı “lâ mevcûde illâ’llâh” dâirler. “Guşûde” mâziden kısım “açmış”, fâ‘ ili şevḳdir. Kelīm’den murâd ṭâlib-i didâr-ı Ḥaḳḳ olan evliyâu’llâhdır. Ni‘ met ‘atf-ı tefsîr-i nâzdur. “Rûze” oruç, “didâr”a izâfeti lâmiyyedir. **Ma‘nâ-yı beyt:** Yek-renglik ‘âleminiñ mîkâtında kelīm-i vaḳt olan evliyâ’u’llâhiñ şevḳ u arzûları ey Şâh-ı Velâyet seniñ cemâl-i âftâb-âşârınıñ ni‘ metiyle didâr orucını bozmışlardır. **[H, 193-b]** Ya‘nî didâr-ı Ḥaḳḳ’a olan şevḳlerine sen “Taḥallakû bi-aḥlâku’llâh” sırrınıñ mazhar-ı tâmmı bulunduğun cihetden seniñ ḥüsn-i eṭvârîñ **[T, 219-b]** ve aḳvâl-i ḥaḳîkat-âşârîñ ile tesellî vemişlerdir. Bu ta‘bîrden Mollâ ‘Urfî’ye rafz isnâd olunup seng-endâz-ı melâmet olunmasun. Zirâ ḥubb-ı ‘Alî rafz degüldür ki İmâm Şâfi‘i raḥmetullâhi ‘aleyh “Lev kâne rafzan ḥubbu âl-i Muḥammedin fe’l-yeşhedî’s-şâkalâni ennî râfîzî” buyurmışlardır. Yâḥud nâzım bu ta‘bîri “Men re‘ânî faḳad re‘ye’l-ḥaḳḳ” remz-i şerîfi üzre Ḥazret-i Risâlet-penâh şallâla’lâhu ‘aleyhi ve sellem ḥaḳḳında nigâşte-yi yerâ‘a-i beyân eylemek gerek idi. Terk-i edeb eyledi, diyü kitâbe-yi ‘arz-ı ‘Urfî’ye ḥavâle-yi metîn¹⁷⁰⁸-i ta‘rîz olunmasun-ki bu kaşîde Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet kerremallâhu vechehû ve rażıya’llâhu te‘âlâ¹⁷⁰⁹ ‘anh ḥazretleriniñ ḥaḳḳında keşîde-yi silk-i nazm olunmuşdur. Kelâm-ı âḫer ile mümtezic olmaḳ çendân münâsib degüldür. Yoḥsa müstaḳillan Ḥazret-i Şehin-şâh-i Evreng-i Risâlet ‘aleyhü’l-efzâlî’t-taḥiyye ḥaḳḳında olan “iḳbâl-i kerem mî-kerd” na‘t-i şerîfide **Beyt:** “Tâ mecma‘-i imkân u vucûbet ne-nuviştend / Mevrid mute‘ayyin ne-şud itlâḳ-i e‘am-râ / Taḳdîr be-yek nâḳa¹⁷¹⁰ ne-şâyed du muḥammil / Selimâ¹⁷¹¹-yi ḥudûş-i tu vu Leylâ-yi ḳadem-râ” ve sâ‘ir bunlar emşâlî vaḥdet ma‘nâsını mütezamm-ı niçe ebyât-ı bülend irâd-kerde-yi ḥâme-yi belâgati olduğı yok mıdır ve sâ‘ir ḥulefâ ve aşḥâbı niçün sitâyîş edüp ḥaḳḳlarında kaşîde-güylük eylemedi diyü, sine-yi mollâya ḥavâle-yi dest-i redd olunur ise bu vechle cevâb verilir ki ḳurbet-i şürî ekşeriyyâ tezkîre bâ‘iştir ve ḡayrıyı zikrden lisânı mâni‘dir. Nite-kim ehl-i Mekke eşnâ-yı münacâtıda Yâ Rabbü’l-beyt ve ehl-i Medîne be-câh-ı Muḥammed dâirler ki dâ‘imâ nişâne-yi ḥadeng-i nigâhları **[T, 220-a]** beyt ve ravza olduğundan her-çend taraf-ı ḳurba **[H, 194-a]** itâre-yi murğ-ı du‘â eyleyeler. Evşâf-ı beyt-i şerîfi ta‘dâd ve şeref-i

¹⁷⁰⁸ metîn : miyetin H, T.

¹⁷⁰⁹ te‘âlâ -H.

¹⁷¹⁰ nâḳa : nâfe H.

¹⁷¹¹ selimâ : selâ H.

Muhammed’i şallâ’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemi îrâd ile zîr-i cenâh-ı tã’ir-i recâya ta‘lîk-i mekâtib ederler. Ehl-i İstanbul’uñ hazret-i Hâlid bin Zeyd razıyallâhu ‘anh türbesine varduğda ol zât-ı şerîfi şefî‘ eyledükleri gibi sã’ir-i maħallerde daħı böyledir. Ve fi’l-ħaķıķa bunları şefî‘ tıutup sitâyiş eylemekden âħirlerin zebân-güzâr eylememek lâzım gelmez ve zebân-güzâr eylemekden mâ-‘adâlarını inkâr iktizâ étmez ve bir guftâr-ı televvün-âsarıñ ki ħüsn-i te’vîle kâbiliyyeti ola şâhibine ħüsn-i zann eylemek ehl-i inşâf kâtında đalâlete nisbet eylemekden evlâ ve âħrâdır ki ħamelü’l-mü’min ‘ale’ş-şalâħdır. Böyle kâbil-i te’vîl olan maħallerde fesâd-ı kelâma sã’î ve mücidd olmağ maħzâ mekâbire ve ümmet- i Muhammed’e nazâr-ı ħıyânet ile münâzaradır ve aħvâl-i derûndan bi’l-küllıyye bî-ħaber olup ħod-re’ylik eylemekdir. **Hâfız:** “Suĥen-şinâs ne’î dilberâ ħaťâ in-cã’sť / Çu bi-ş’nevî süĥan-i ehl-i dil me-gû ki ħaťâ’sť”. Belki lâyıķ oldur ki esrâr-ı kelâma vâşıl olunur ise ne güzel, vâşıl olunmaz ise kelâm-ı Ĥaķķ’dır. Lâkin ben taĥşil-i ıtılâ‘ edemedim diyü nefsindeki cehline ve nâ-fehm olduğına ħayf edüp te’essüf-ħor-ı peşimâni ola.

هنوز ناصیه آفتاب در عرقست
ازان فروغکه بر وی فشاندی از رخسار

86. Henüz nâşiye-yi âftâb der-‘ arak-est

Ez-ân furûğ-ki ber-vey feşândî ez-ruhsâr

El-ân âftâbıñ çehresi ‘arakdadır ol furûğ u pertevden ki ol âftâbıñ üzerine ruhsâr-ı şu‘le-bârıñdan saçdıñ idi. Ya‘nî ‘avdet-i feth-i Ĥayber’de fevt-i şalât-ı ‘aşr ħavfindan taraf-ı âftâba tevcih-i [T, 220-b] veche-yi infî‘âl edüp bir rûy-ı germ izħâr eylediñ idi ol germiyetden nâşiye-yi âftâb ġarķ-ı ‘arak-ı şerm-sârı¹⁷¹² olmuş idi. Henüz ol ‘arak-ı cebîn münîr¹⁷¹³-i âftâbda nümâyândır diyü “[H, 194-b] Münâdi’st zi-her sũ ki ey ħavâşş u ‘avâm” kaşidesinde tafşili mürûr eden kışşaya¹⁷¹⁴ işâret eder. Ya‘nî ħarâret-i âftâb ile cemî‘-i ruĥbetler tecvîf olur lâkin murâd-ı Mollâ ‘Urfî oldur ki furûğ-ı rûy-ı Şâh-ı Velâyet ol-kadar germiyet üzredir ki bir lem‘ası nûr-ı cemî‘-i ħurş-ı âftâba biñ kat ġâlibdir. “Der-‘arak-est” lafzan mübtedâ ħaber gibi ‘itibâr olınuğda nisbet-i şâħiħ

¹⁷¹² şerm-sârı : şerm-sâr T.

¹⁷¹³ münîr : minber T.

¹⁷¹⁴ kışşaya : kaşıyeye T.

olduđı cihetden ğāyet rengīn vāķi‘ olmuřdur. Lākin ma‘ nāya nisbetle taħrīr olındı zann ēdūp bu faķīre taħta’e olınmaya maķsūd-ı ma‘ nādan ķaṭ‘ ü’n-nazar bir leṭāfet-i elfāz beyān eylemektir ve āftābīñ nāşiyesi ‘ araqda olmaķ ruṭūbet cihetiyle degūldür belki infi‘ āl ve ḥicābdan kināyedir.

ز شرم نور جمال تو آفتاب هنوز
بهر جهت كه رود هست روی بر دیوار

87. Zi-şerm-i nūr-i cemāl-i tu āftāb henūz

Be-her cihet ki reved hest rūy ber-dīvār

Seniñ cemāliniñ nūrınıñ şerm ü ḥicābından āftāb-ı ‘ ālem-tāb ḥālā ne cānibe müteveccih olur ise rūyı dīvāradır¹⁷¹⁵. Ya‘ nī mihr-i münīr fūrūğ-ı cemālūñi görüp ol-ķadar şermende ve ḥaclet-zede olmuřdur ki ol zamāndan bu vaķte gelince ‘ arz-ı cemāl ētmege ķaṭ‘ ā ķudreti olmaduđından kimesneler benim āşār-ı infi‘ ālimi görmesün maşlahatıyçün yüzini cānib-i dīvārlara ṭutup ictināb üzre seyr ü seyāḥat ēderler. Ya‘ nī nūr-ı āftāb gerek seherlerde gerek gurūba ķarīb dīvārlara pertev-endāz olup şu‘ le-nişār olur, dīvārlar ķā’im ve būlend olup [T, 221-a] derece-yi āftāb ol vaķtlerde pest bulunmađla Mollā ‘ Urfī dađı bu ḥāleti infi‘ ālinden ēder, diyü da‘ vā ēder. Fi’l-vāķi‘ maḥcūb ve münfa‘ il olanlar ekşeriyyā yüzlerine sitāre ve niķāb bulmaduđları şūretde ḥalkdan rū-gerdān olup semt-i dīvāra iltifāt ile reftār ēderler.

همه تراوش جودی و کاوش امید
همه نوازش ناموسی و کدازش عار

88. [H, 195-a] Heme terāviş-i cūdī u kāviş-i ummīd

Heme nevāziş-i nāmūsī u gudāziş-i ‘ ār

Heme cümle demektir ki Tūrķī’de dükeli demekle ta‘ bir olunur. Terāviş ism-i maşdardır, şızmaķ ma‘ nāsına. Cūdī¹⁷¹⁶ seḥāya ḥitāb içündür. Vāv ḥarf-i ‘ aṭf, kāviş heme üzerine ma‘ ṭūfdur kazımaķ ma‘ nāsınadır. Bu dađı ism-i maşdardır. Nūvāziş dađı

¹⁷¹⁵ dīvāradır : dīvārdır T.

¹⁷¹⁶ Cūdī : Cūd H.

böyledir oğşamağ ma' nāsına. Nāmūs 'ırz u edeb. Yā yā'-i cūdī gibidir ve o ħarf-i 'atf güdāziş ism-i maşdar eritmek müte'addidir. 'Ār ġayret ve vağārdır. Ey Şāh-ı Velāyet sen ser-ā-pā reşha-bağş-ı cūdsın ve bi'l-külliyeye seni taħrīk eden ümmīddir. Ya'nī kıble-gāh-ı ümmīd ve meṭāf-ı āmālsın sende ye'se müte'alliğ nesne yoğdur. Bi'l-cümle 'ırz [u] edebi oğşamağsın recül-i 'adl ṭarīğasıyla. Ya'nī ma'den-i elmās-ı edebisin ve edebe ri'āyet edüp ehl-i 'ırzı oğşayıcısın ve yek-pāre¹⁷¹⁷ 'ār u vağarı ve külçe-yi surb-ı mağşuş kibr u nağveti kürre-yi tevāzu'da eridüp mağv edicisün ve ħānmān-ı mükābereye seyl-i bī-emānsın kālbūd-i rıfğ u mülāyemete rūğ-ı revānsın.

غيار خشم تو آرایش کلاه خزان
شعاع لطيف تو افزايش جهان بهار

89. Ğiyār¹⁷¹⁸-i ħişm-i tu ārayiş-i kulāh-i ħazān

Şu'ā'-i luṭf¹⁷¹⁹-i tu efzāyiş-i cemāl¹⁷²⁰-i bahār

Ğiyār 'ayn-ı mu'cemeniñ kesri ve yā'-i taħṭāniyyenin fethi ile diyār-ı 'Acem'de ṭā'ife-yi Yehūd sā'ir nāsdan imtiyāz içün cāmeleriniñ döşine [T, 221-b] bir parça şarı ruğ'a dikerler. **Ĥakīm Ĥakani**: “Yehūd-āsā ġiyārī rūz ber-kitf-i Muselmānān / Eger-şān ber der-i ağıyar-i dīn bīnī be-derbānī” ya'nī seniñ ħişm u ġazabıñ āşārına keder ve zağmet cihetinden bir ruğ'a-i zerddir ki ħazān külāhınıñ zīb u zīnetidir. Külāh-ı ħazāndaki ışfirār ki zāt-ı ħazāna fi'l-vāki' ārayişdir işte ol şufret seniñ āşār-ı ħişmiñdandır¹⁷²¹. Seniñ luṭfunuñ pertevi bahārıñ cemālini [H, 195-b] artırcıdır. Ya'nī luṭfuñ bā'ış-i ṭarāvet-i bahār ve bādī-i şādābi-i āvān rebī'-i ħuceste-yi āşārdır. Ba'zı nüşhada ġayn¹⁷²²-ı mu'cemeniñ zammı ve bā'-i muvāħḥadeniñ fethi ile toz ma' nāsına olan “ğubār” vāki' olmuşdur. Bu fağır-i ḳalilü'l-bizā'anın ṭab'ına¹⁷²³ mülāyim olan toz ma' nāsında müsta'mel ġubār olmağdır. Her-çend ġiyār ruğ'a-i zerd olup ve reng-i ħazāna bi'l-külliyeye münāsebeti dağı var ise de zīrā āşār-ı ħişm-ı 'alāmet olmağ iktizā étmez ve ta'ayyün-i şüretini vücūd-peziir eylemez. Belki ħağāreti müstelzemdir ki külāh-ı

¹⁷¹⁷ yek-pāre : yek-pār T.

¹⁷¹⁸ Ğiyār: H, T. Bazı nüşhalarda ġiyar kelimesi gubar olarak yazılmıştır. Metin içerisinde de gubardan bahsedilmiştir.

¹⁷¹⁹ luṭf : laṭif T.

¹⁷²⁰ cemāl : cihān T.

¹⁷²¹ ħişmiñdandır : ħişmiñdir H.

¹⁷²² ġayn : 'ayn T.

¹⁷²³ ṭab'ına : ṭab'a T.

hazānda nişeste olan haķāret tozı ve bī-renglik seniñ hışmıñdan hāşıl olmuş bir keyfiyyetdir, demek olur. Ārāyiş ta‘biri istihzā’endir ve hazān ile bahār tezād kabılinden olup efzāyiş ile ārāyiş dağı ārāyiş dağı mübāyin olmak üzere zıkr olunmuşdır. Murād-ı Mollā ‘Urfi hışmınıñ tozı külāh-ı hazānda ārāyiş ü zinetdir dedügi hışmı mevki‘indedir. Yoħsa ğazabı nā-ber-cā olup sâ‘ir nās hın-i ğazabda eyledükleri zulm ve tağaddī gibi degüldür demektir. Zīrā hazānda [T, 222-a] haķāret ve çehre-yi zerd maṭlūbdur her ne kadar haķāret bi-zātihi mezmūm ise dağı. Nābī: “Cāme-ālūdeligi zinet[i]dir baķķālīñ”. Bu cihetle āşār-ı ğazabı ve ğubār-ı hışmı ārāyiş olmak lāzım gelür vallāhu a‘lemu bi’ş-şavāb¹⁷²⁴.

محيط بر كف جود تو کرده موج فدا
سپهر بر سر جاه تو کرده اوج نثار

90. Muḥīṭ ber-kef-i cūd-i tu¹⁷²⁵ kerde mevc fedā

Sipihir ber-ser-i cāh-i tu kerde evc nişār

Deryā-yı muḥīṭ seniñ seḥāvetiñ eli üzerine mevc fedā eyledi. Felek seniñ manşıbınıñ başı üzerine evc nişār eyledi. Ya‘nī muḥīṭ mevcden ‘ibāretdir ki luṭfi ve şanı mevc iledir. Seniñ keff-i cūduñdan zāhir olan ihsān u ‘aṭiyye keşretde emvāc-muḥīṭ kadardır ve seniñ manşıbınıñ bülendliği evc-i sipihir miķdārıdır. Ya‘nī mevc-i ihsānıñ ve evc-i cāhiñ muḥīṭde mevc ve felekde evc ķumāşıdır. [H, 196-a] Cümle kendüsine almışdır her iki “kerde” māziden ķısmdır. İsm-i mef‘ül degüldür. Zīrā nā‘ib-i fā‘illerine mesned degüllerdir. Belki fā‘illerinedir. Ma‘naları eylenmiş degül belki eylemiş, demektir.

ز شوق کوی تو پا در عمر چه سود
هزار جان کرامی و یکتقدم رفتار

91. Zi-şevķ-i kūy-i tu pā-der-gilem zi-‘umr çi sūd

Hezār cān-i girāmī u yek-ķadem reftār¹⁷²⁶

¹⁷²⁴ Vallāhu a‘lemu bi’ş-şavāb -T.

¹⁷²⁵ Ensari: c. 2, s. 132

tu -T.

¹⁷²⁶ Der-kenar: ve yek-ķadem”deki vāv muķābele ma‘nāsınadır.

Kūy kāf-ı ‘Arabî’niñ zammıyla maḥalle ma‘nāsındır. “Pā-der-gil” ıstılāhāt-ı A‘cām’dandır ‘āciz ü fūrū-mānde demektir. Bi-ḥasbi’l-luḡat ayağı balçıkda demek olur. Fi’l-vāki‘ balçığa batmış olan kimesnede elbette infi‘āl-i ‘acız vardır. “Hezār cān-ı girāmī ve yek-ḳadem reftār” şol edādır ki bir şey’-i ḥaḳīre nudret ve lüzūmindan için biñ şey’-i ‘azīze fedā olsun diyecek maḥallde isti‘māl olunur. **Ma‘nā-yı beyt:** Ey Şāh-ı Velāyet seniñ kūy-ı behişt-būyınıñ [T, 222-b] şevki ve zevḳinden ḥālā ben ‘āciz ü fūrū-māndeyim. Ya‘nī ol zevḳ u şevḳa vāşıl olmağa bir vechle bende ḳudret u ḳuvvet yoḳdur çünki böyle oldı ise ‘ömrden ne fā’ide ve böyle olan zamān-ı ḥayātından ne ḥazḫ olunur biñ mükerrrem cān daḫı bir adım reftār ya‘nī canib-i kuyūña bir adım reftār édüp min vech-i ḳurbet ḥāşıl olmaḳ için biñ cānım fedā olsun lākin ol-ḳadar reftāra daḫı müsā‘ade-yi çarḫ-ı ḡaddār yoḳdur, diyü nāzım izhār-ı şikāyet eder.

چو خیمه دوره دامانم آسمان کوی
بصد طناب فرو بسته است و صد مسمار

92. Çu ḥayme devre-yi dāmānem āsmān gūyī

Be-şad tınāb furū-beste est u şad mismār

“Çü” edāt-ı teşbih, “ḥayme” çadır, “devre” dāliñ fetḫiyle kenār, “gūyī” söylerseñ ve zann edersin ki demektir. “Āsmān gūyī” mışra‘-ı şāniye merhūndur. Bā’-i “be-şad” şıla, “tınāb” çadır ipi, “fūrū-beste” aşığa bağlanmış, fā‘il-i “fūrū-beste” āsmāndır. Vāv-ı “ve şad mismār” ḥarf-i ‘atfdır. “Be-şad”daki yā şıla üzerine ma‘tūfdur. Mismār iksirdir. Bu maḥallde çadır ḳazığıdır, veted ma‘nāsına. Mollā ‘Urfī beyt-i evvelde bir adım reftāra biñ cān-ı girāmī fedā olsun lākin ol daḫı mümkün degüldür dedüğü [H, 196-b] da‘vāsına delīl irād édüp dērsün ki āsmān-ı ḡadr-‘unvān yüz tınāb ile ve yüz mismār ile¹⁷²⁷ aşığa bağlamışdır. Böyle olduğdan şoñra bir adım cānib-i meşhede reftār eylemek nice mümkün olur. Lākin ma‘nā-yı aşliden ḳaṭ‘ü’n-naḫar “āsmān gūyī” ḡāyet ‘acib ta‘bīr ü rengin edādır ki devre-yi dāmān-ı āsmān daḫı ḥükemāya göre devre-yi dāmān-ı ḥaymeye mümāşil ü müşābihdir.

بکلخن آمده از روضه مانده ام محروم
که روی هند سیه باد و پای حرص فکار

¹⁷²⁷ ile -T.

93. [T, 223-a] Be-gulhan āmede ez-revza mānde 'em maḥrūm

Ki rūy-i Hind siyeh bād u pāy-i ḥırş figār

Gulhan maḥall-i şıķlet ü keder olduğı cihetden alem-rev-i Hind'den kināyedir. “Āmede¹⁷²⁸” ḥāldir. Ravza bāğçe meşhed-i sa'ādetden 'ibāretdir. “Rūy-ı Hind siyeh bād” demek, Hind'in¹⁷²⁹ yüzi ara olsun, demektir ki bed-du'ādır. “Ki pāy-ı ḥırş figār bād” ya'ni 'āzim-i Hind olup dīvān-ı Ekber Şāh'da kesb-i ta'ayyün eylemege benim ḥırş u a[m]a'im bā'ış olup bu cihetden meşhed-i sa'ādet ziyāretinden bi'l-kulliyye maḥrūm alduđum için ḥırş u ama'in ayağı pāre pāre olsun demektir. Ma'nā-yı beyt külhāna müşābih olan Hind'e geldüğüm ḥalde meḥākī-i ravza-i behişt olan meşhed-i sa'ādetden maḥrūm almışım Hind'in yüzi siyāh olsun ve pāy-ı ḥırşım figār olsun-ki beni mağbūn édüp ol ravza-i cennet-ābād ziyāretinden ba'id¹⁷³⁰ u maḥrūm eyledi.

ز شوق كوی تو هر جا شوم هلاک مرا
بجای سبزه قدم در دمد ز خاک مزار

94. Zi-şevķ-i kūy-i tu her cā şevem helāk me-rā

Be-cāy-i sebze adem der-demed zi-ḥāk-i mezār

“Be-cāy-ı sebze” yeşil çemen yerine ve ḥızravāt bedeli demektir. adem āfiñ fethiyle ayak, “der-demed” ürperür ve biter demektir. “Der” zā'id ve taḥsīn-i lafz içündür. “Ber-demed” olsa gāyet ḥüb olur idi¹⁷³¹. Ey Şāh-ı Serīr-i Velāyet meşhed-i sa'ādetiñ [H, 197-a] şevķ u iştıyāķından nāşī her ne maḥallde ki ben helāk olup biñ ḥasret¹⁷³² ve iftirāk¹⁷³³ ile cān vérem. Benim mezārımıñ oprağından çemen yerine ayak biter. **Li-müellifihī**: Ḥasret-i addiñle olsam tā şabāḥ-ı ḥaşre dek / Tūde-yi ḥākimden ey meh-pāre gülbinler ıķar.

نه دين بجای و نه ایمان بسوی خویشم خوان
مکر ز شرم تو بکشایم از میان زتار

¹⁷²⁸ Āmede : Āmededen H.

¹⁷²⁹ Hind'in -T.

¹⁷³⁰ ba'id -T.

¹⁷³¹ olur idi : olup olur demektür T.

¹⁷³² “ḥasret” tekrarlanmıştır.

¹⁷³³ iftirāk : efvün T.

95. [T, 223-b] Ne dīn be-cāy u ne īmān be-sūy-i ḥ^vīšem ḥ^vān

Meger zi-şerm-i tu bu-g'şāyem ez-miyān zunnār

Ne dīn yerinde ne īmān yerindedir. Sen beni kendü taraf-ı sa'ādetiñe da'vet ile me'mūl olur ki senden ḥicāb eyledüğünden¹⁷³⁴ için miyānımdan 'alāmet-i küfr olan zunnārı def' edüp endāhte-yi āteş-i ifnā eyleyem. “Ne dīn be-cāy u ne īmān be-cā” demekden¹⁷³⁵ Murād-ı Mollā 'Urfī dīn ḥaḳīḳat ve īmān ma'rifetdir. Ya'nī zāhir-i şerī'at-ı Muḥammedī 'aleyhi's-selām muḳtezāsınca temām Müslümānım ki “Lā ilāhe illa'llāh” ferīdesin keşīde-yi silk-i muvāzabet eyledükçe¹⁷³⁶ “lā ma'būde illa'llāh” ma'nāsını temām i'tiḳād ederim. Lākin “lā maḳşūde illa'llāh lā mevcūde illa'llāh” ma'nāsını henūz ārāyiş-i dībāce-yi kitāb-ı yaḳīn edemedim. Bu cihetden mertebe-yi ḥaḳīḳat u ma'rifetde gūyā zunnār-bend-i miyān-ı ḍalāletim. Fi'l-vāḳi' bu zunnārı def' u ref' eylemek **Mışra'**: “Himmet-i merdān guşāyed kārḥā-yi saḥt-rā” medlūlince seniñ benim tarafıma gūşe-yi ebrū-yı 'ināyetiñ ile ḥavāle-yi nāḥunı iltifāt buyurmaga tevaḳḳuf eder.

ز وعده ها که بخود کرده ام یکی اینست
که در طواف تو خواهم کریستن بسیار

96. Zi-va' dehā ki be-ḥ^vod kerde'em yekī īn-estKi der-ṭevāf-i tu ḥ^vāhem girīsten bisyār

“Kerde” māzīden kısmdır. “Īn-est”deki “īn” mecmū'-ı mışra'-ı şāniye işāretidir. “Der-ṭavāf-ı tu”da ḥazf u işāl vardır. “Ṭavāf-i türbe-yi tu” demekdir “Girīsten” ağlamaḳ. Kendüme eyledüğüm va'delerden biri budur ki seniñ meşhed-i sa'ādetiñi ṭavāf eder iken çok ağlayam ya'nī 'ālem-i dünyāda kendü ḥaḳḳımda [H, 197-b] ḥūlyā edüp arzūmend olduğum devletleriñ biri¹⁷³⁷ eşnā-yı ṭavāf-ı türbe-yi Şāh-ı Velāyet'de [T, 224-a] mīnā-yı gülāb-ālūd-ı dīdeden rūy-ı zemīni nem-nāk edüp mīzāb-ı bām-ı başıra olan müjgānımdan seylābe-rīz-i eşk-i iştiyāḳ olmaḳdır, dedüğünden Mollā 'Urfī'niñ murādı

¹⁷³⁴ eyledüğünden : eyledükden T.

¹⁷³⁵ demekden : demekdür T.

¹⁷³⁶ eyledükçe : eyledüğüm T.

¹⁷³⁷ biri : birisi H.

‘inde’l-‘uşşāk ḥuzūr-ı maḥbūbda girye vü zārīye¹⁷³⁸ ruḥṣat-yāb u me’zūn olmaḥ ni‘am-ı celileden ma‘dūddur, dēmege tenbihdir.

نثار کوی تو دارم هزار جان و هنوز
متاع من همه دست تهیست همچو چنار

97. Nişār-i kūy-i tu dārem hezār cān u henūz

Metā‘-i men heme dest-i tehi’st hemçu çinār

“Nişār-i kūy-i tu dārem” “nişār-i kūy-i tu-rā qarz u nezr dārem” demekdir. Sevḳ-i ‘ibāret qarīnesiyle ya‘nī ey şāh-ı velāyet seniñ ḥāk-i kūy-ı ‘anber-būyuña biñ cān nişār u işār étmegi qarz u nezr eylemişim. Ḥāl-bu-ki henūz benim metā‘ım çinār gibi cümle boş elliliktir. Mollā ‘Urfī meşhed-i sa‘ādet ziyāretinden iflāsı ve bir tarīḳ ile memleket-i Hind’den ‘āzim-i Necef olmağa iktidārı olmaduđına te’essūf eder ki qaşd-ı derūnum türbe-yi sa‘ādetine varup terk-i cān ve işār-ı rūḥ¹⁷³⁹ [u] revān eylemekdir. Lākin muḳtażā-yı şe’āmet-baḥt ile henūz kīse-yi refāhımda naḳd-i sere ve nā-sereden bir ḥabbe yoḳdur.

اگر ز آتش شوقم شود فروغ پذیر
بسلسبیل زند غوطه مرغ آتشخوار

98. Eger zi-āteş-i şevḳem şevved furūğ-pezīr

Be-selsebīl zened ğavṫe murğ-i āteş-ḥvār

“Murğ-ı āteş-ḥvār” devekuşıdır. Zātında ve ḥilḳatinde kemāl-i ḥarāret olmağla āteş ziyūp ḥarāretinden müte’essir olmaz. Mollā ‘Urfī meşhed-i sa‘ādete olan āteş-i şevḳini ve ḥarāret-i derūnını beyān eder ki eger benim şevḳimiñ ve ḥasretimiñ āteşinden furūğ-pezīr ü ḥarāret-gīr ola idi murğ-ı āteş-ḥvār ol ḥarārete tāb-āver olmaduğından selsebīle ṭalup çıkar idi. Fi’l-vāki‘ ba‘zı [H, 198-a] kimesnelere be-każā-illāh te‘alā [T, 224-b]

¹⁷³⁸ zārīye : zārī T.

¹⁷³⁹ rūḥ -T.

āteş işābet eyledükde itfāsi için yā ḥakde¹⁷⁴⁰ ğaltān olur yāḥud ser-çeşmeye yā derūn-ı deryāya talar tāb-ı āteşe tākat getürmedüğinden.¹⁷⁴¹

مرا چو دیده بود ابلقی چه اندیشم
که این کرنک حرونست آن دگر رهوار

99. Me-rā çu dīde buved eblaḳī çī endişem

Ki in küreng-i ḥarūn-est ān deger reh-vār

“Eblaḳ” hemzeniñ ve lāmiñ fetḥiyle alaca olan nesne, bu maḥallde alaca at murāddır. “Küreng” beyāz at, “ḥarūn” esb-i nā¹⁷⁴²-fercām ya‘nī henūz öğrenüp işe¹⁷⁴³ yaramamış at, “reh-vār” yorğa ve eşkin at. **Ma‘nā-yı beyt:** Baña çünkü dīde bir esb-i āb¹⁷⁴⁴ rengdir, ben ne ḥavf ederim eger bu küreng ḥarūn ise. Ya‘nī vücūdum esb-i ḥarūn gibi ol meşhed-i sa‘ādeti vāşıl olmağa ḳādir degül ise ol birisi ya‘nī eblaḳ dīde yorğa ve eşkin atdır. Eger “çü” edātı teşbīh olur ise benim gibi bir eblaḳım olduğdan sonra ne için müteḥayyir olurum, demekdir. Eger “küreng”deki “in” bī-tākat olduğu cihetden zāt-ı ‘Urfi’ye işāret olur ise ma‘nā taḥrīr olunan gibi olur. Lākin mümkindür ki kendüsiniñ merbūt-ı ṭavīle-yi temellüki olan bir esbe daḫı işāret olmaḳ mümkindir ki beste-yi ıştābl-ı mülküm olan esb-i lāḡar ile menzil-i maḳşūdum olan Necef’e vāşıl olmaḳ bir ṭarīḳ ile mümkün degül ise daḫı yine benim ‘inān-ı semend-i ‘azīmetim elimdedir. Zīrā eblaḳ-ı dīdem ki reh-vārdır aniñla resīde-yi merḥale-yi murād olurum ya‘nī mir‘āt-ı cihān-nümā-yı çeşmimde ‘aks-i meşhed-i sa‘ādeti şeb-āne rüz müşāhede edüp ziyāret-i şūri ḳadar mütelezziz ü ḥalāvet-gīr olurum. **Beyt:** “Ḥayāl-i rüyı yeter dil-rübā görünmese de / [T, 225-a] Sa‘ādetine ne māni‘ hümā görünmese de” müfādınca şarāb-ı taḥayyülde mey-i müşāhede gibi neşve-yi şafā mevcūddur.

چه كونه پای كم آرم ز آسمان آخر
که بر در تو بود دائمش بسر رفتار

¹⁷⁴⁰ ḥakde : ḥake H.

¹⁷⁴¹ Der-kenār: “Murğ-ı āteş-ḥār” semender yāḥud ḳūḳūnūs dedükleri cān-ver olması daḫı ma‘nāya mülāyimdir.

¹⁷⁴² nā : yā T.

¹⁷⁴³ işe : ise T.

¹⁷⁴⁴ āb : at T.

100. [H, 198-b] Çi gūne pāy kem ārem zi-āsmān āhir

Ki ber-der-i tu buved dā'imeş be-ser reftār

“Çi gūne” ne şekl, “pāy kem ārem” eksük reftār ederim, demektir. **Ma' nā-yı beyt:** Ben ne şekl āsmāndan eksük reftār edeyim āhir ki ol āsmānıñ seniñ meşhed-i sa' ādetiniñ kapısı üzerinde başıyla reftārı vardır. Ya' nī āsmān serini qadem edüp seniñ tavāf-ı dergāhıñda öylece iltizām-ı ta' zīm eder iken ben şevk u hasretle āsmāndan eksükmiyem ki anıñ gibi başım ile reftār eylemeyem. Yok yok belki ben ablağ çeşmim ile ederim başım ile degül. Zīrā benim maḥabbetim ve iştiyākım āsmāna vücūhla gālibdir. Murād-ı 'Urfi meşhed-i sa' ādete olan iştiyākını ta' rif zımnında āsmān başıyla tavāf eder ta' biri ile ta' zīm ve şeref-i meşhedi i' lāndır.

بدان خدای که در شهر بند امکان نیست
متاع معرفتش نیم حبه در بازار

101. Be-dān ḥudāy ki der-şehr-bend-i imkān nīst

Metā' -i ma' rifeteş nīm-ḥabbe der-bāzār

Bu beytiñ şadırındaki bā' -i muvaḥḥede-yi taḥtāniyye qasem içündür. Te' vīl-i qaşīdede “Kunem be-merdumek-i dīde tayy neşter-i zār” beytine varınca cümle böyledir ve ba' zı ḥaşvlerde daḥı bā' -i qasem vardır. İnşa'allāhu te' ālā¹⁷⁴⁵ geldükçe işāret olunur ve qasem olunan mevād bi'l-cümle şerefi için degüldür. Ba' zısı 'acūbet ve gārābetine binā' endir. “Şehr-bend” ḥiṣār ve sūr, şehr-i imkān zātıñ vücūd-ı 'ademe iktizāsı olmamaqdır. “Nīst” ma' nāda mışra' -ı şāniye merhūndur ma' rifet ba' de'l- 'ilm pesmānde-yi tāk-ı nisyān [T, 225-b] olan şey' -i metrūki kemā hū ḥaqqāhū idrākdir. Zāmīr-i “ma' rifeteş” ḥudāya rāci' dir. Nīm-ḥabbe kılletden kināyedir. Ol ḥudāya qasem ederim-ki mümkinātiñ ḥiṣārı içinde anıñ metā' -ı ma' rifeti yarım ḥabbe kadar bāzārda yokdur. Ya' nī dünyāda vücūd-pezīr olan aḥvāl ü keyfiyyāt ki ḥudūşāt dandır ol ḥavādişıñ āyīne-yi şūretinde ve mir'āt-ı zāhirinde künh-i Ḥaqq'dan ve ma' rifet-i ilāhiyyeden pertev-gīr olmak [H, 199-a] bir vechle mümkün degüldür. Nūr-ı ma' ārif-i ilāhiyye ile kulüb-ı enbiyā vü evliyā māl-ā-māl iken “der-şehr-bend-i imkān nīst” kelāmı nice şahīḥ olur, diyü müdde' ā-yı Mollā 'Urfi'ye ḥatt-ı butlān keşīde kılinur ise

¹⁷⁴⁵ te' ālā -H.

aşhâb-ı kulûbuñ derûnı gencîne-yi gevâhir-i ma‘ rifet olduğı hidâyet-i Sübhânî ile kayd-ı beşeriyetden rehâ-yâb olup deryâ-yı istiğrâka ve bi-renglik baħrına vâsıl oldukları cihetdendir. Yoħsa mücerred şüret-i eşyâ temâşasıyla degüldür. Görmez misin ki şâh-ı refref-nişîn-i ħurb-ı Yezdânî ve sulţân-ı melâ’ik-sipâh-ı memâlik-i insânî mâverâ-yı ‘arşda şeş-cihetden âşâr-ı mun‘adim olduğda müşâhede-yi Ĥaĥĥ’a nâ’il ü vâsıl oldu. Ma‘lûm oldu ki mādâm-ki sâlik-i râh-ı ĥaĥîkatde âşâr-ı hestî ve küdürât-ı ĥod-perestî mevcûd olup ‘alâyık-ı cismâniyyeden vâreste olmaya. Dide-yi sırr-ı ĥaĥĥâniyye ile müşâhede-yi âşâr-ı ma‘rifetu’llâh eylemege ruĥşat bulamaz ve istâr-ı mümkinât çeşm-i Ĥaĥ-bîn-i ‘âşıkdan bi’l-külliyeye mürtefi‘ olmaduğça ĥaĥâyık-ı eşyâ cemâliniñ âşâr-ı zevĥinden ĥişşe-yâb-ı nûr-ı şafâ olamaz.

بجزر و مدّ محیط عطای او که کشد
به نیم موجه دو عالم کناھرا بکنار

102. Be-cezr u medd-i muĥîṭ-i ‘aṭâ-yi ü ki keşed

Be-nîm mevce du ‘âlem gunâh-râ be-kenâr

[T, 226-a] “Cezer” cîmiñ fetĥi ve zânuñ sükûnıyla şu gerü aĥmak nite-kim medd ilerü aĥmağdır. Ol zât-ı şerîfiñ deryâ-yı muĥîṭ-i ‘aṭâsınıñ cezr ü meddine ĥasem ederim ki ol muĥîṭ-i nîm-mevc ile iki ‘âlem miğdârı olan günâhı kenâra çeker. Ya‘nî deryâ-yı ‘aṭâ-yı Yezdânî ol mertebe vâsi‘ ve ĥuvvetlüdür ki cemî‘-i ‘uşâtuñ sefine-yi günâhını gird-âb-ı ‘azâbdan kemîne mevce ile sâhil-i ‘afva endâhte eder. Fâ‘il-i “keşed” vèrdüğümüz ma‘nâya göre muĥîṭ olduğı gibi cerz ü medd dağı fâ‘il olmağ mümkündür. Lâkin mevce muĥîṭiñ olmağla anı ma‘nâda fâ‘il olmağ üzere ihtiyâr eyledük.

بکنه او که تعجب فتد کرانمایه
ازین که کرد ز درکش نبی بعجز اقرار

103. [H, 199-b] Be-kunh-i ü ki te‘accub fited girân-mâye

Ez-în ki kerd zi¹⁷⁴⁶-derkeş nebî be-‘acz iĥrâr

“Künh” kâfiñ zammı ve nûnuñ sükûnıyla bir nesneniñ nihâyeti ‘Arabî’dir. “Derkeş” zamîri künhe râci‘dir. Zât-ı Ĥaĥĥ’iñ künhine ĥasem ederim ki ta‘accüb ü ĥayret çok

¹⁷⁴⁶ zi : re T.

māyelü vākī^c olur. Ya^cnī künhi idrāk olunmağla ta^caccüb ü hayret bī-ḥadd u bī-pāyān olur ve girān-māyegī-i ta^caccüb bundan içündür ki ol künhi idrākde Nebiyy-i āḫirü’z-zamān şallā’llāhu te^cālā¹⁷⁴⁷ ^caleyhi ve sellem ^caczi ni i^ctirāf eyledi. Ya^cnī ḥ^vāce-yi debistān ve “mā yenṭiku ^cani’l-hevā” ḥazretleri “mā ^carafnāke ḥaḫku ma^crifetike” buyurdukdan şoñra ^cuḫül-i sâ’ir-i nās anıñ künhini idrākden ^cāciz ḫalup ğarḫa-i deryā-yı ta^caccüb olmağ elbette lâzım gelür.

بکلك او كه نوشت و بسا كه بنويسد
بروى صفحه عالم سطور ليل و نهار

104. Be-kilk-i ü ki nuvişt u besā ki bi-n’vīsed¹⁷⁴⁸

Be-rüy-i şafḫe-yi ^cālem suṭūr-i leyl u nehār

“Ü ki”deki ki ḫarf-i beyān, “be-rüy¹⁷⁴⁹-ı şafḫa-i ^cālem” “kilk”in mef’ül-i ğayr-ı şariḫi, [T, 226-b] suṭūr şariḫi. Cenāb-ı şāni^c -i Lā-yezāl’iñ ḫalem-i ḫudretine ḫasem ederim-ki leyl ü nehār satırlarını şaḫife-yi kā’inātiñ yüzine bundan evvel çok yazdı ve bundan şoñra daḫı çok taḫrīr edecekdür. Nuḫūş-ı ef’āl ü āşār ve şuver-i müteḫālif-i ḫudūşāt-ı leyl ü nehār bi’l-cümle ibtidā-yı āferinişde nigāşte-yi levḫ-i maḫfuz oldı. “Ceffü’l-ḫalem” remzi işbāt-ı ḫükm eyledükden şoñra daḫı taḫrīr edecekdür. Kelāmı nice şihḫat-pezi^r olur, diyü su’āl buyurılır ise bu vechle murād-ı Mollā ^cUrfi te’vīl olunur ki¹⁷⁵⁰ “Bi-n’vīsed¹⁷⁵¹” “zāhir kuned” ma^cnāsında¹⁷⁵² kināye tariḫıyla irād olunmuşdır. Zirā mādām-ki bir nesnenin zuhūrı olmaya muḫadderāt-ı ilāhiyyede mevcūd¹⁷⁵³ olduğı neden ma^clūm olur. Ol nesne vaḫt-i zuhūrda ke’ennehū ibtidā-yı ḫilḫati gibi olmağla şemere-yi ḫadr ḫin-i ḫazāda āşikār olur, demekdir. Bir cevāb-ı şavāb daḫı şafḫa-i ^cāleme¹⁷⁵⁴

¹⁷⁴⁷ te^cālā -H.

¹⁷⁴⁸ Ensari: c. 2, s. 134

bi-n’vīsed : bi-n’vīd T.

¹⁷⁴⁹ be-rüy : rüy H.

¹⁷⁵⁰ ki -T.

¹⁷⁵¹ bi-n’vīsed : bi-n’vīd T.

¹⁷⁵² ma^cnāsında : ma^cnāsına T.

¹⁷⁵³ mevcūd : vücūd T.

¹⁷⁵⁴ ^cāleme : ^cālem T.

tahrîr [H, 200-a] édecekdir demekle ibtidâ-yı âferînişde¹⁷⁵⁵ maḥlûḡ degül idi, demek lâzım gelmez ve kelâm birbirine münâfî olmaz. Va'llâhu a'lemu bi's-şavâb.

بحاﺩقﻰ ﻛﻪ ز ﺩﺍﺭﻭﻯ ﺣﻜﻤﺘﺶ ﻛﺮﺩﯨﺪ
ﺷﻜﺴﺘﻪ ﺭﻧﻚ ﺧﺰﺍﻥ ﻭ ﺷﻜﻔﺘﻪ ﺭﻭﻯ ﺑﻪﻫﺎﺭ

105. Be-ḥāzīkī ki zi-dārū-yi ḥikmeteş gerdīd
Şikeste-reng ḥazān u şukufte-rūy bahār

“Ḥāzīḡ” kāmīl, “dārū” ‘ilāc, “ḥikmeteş” zamīri ḥāzīḡa rāci' dir. “Şikeste-reng” beñzi uçmuş, “şükufte-rūy” gülyüzlü bir ṭabīb-i kāmīle ḡasem éderim ki anıñ ḥikmetiniñ ‘ilācından ḥazān zerd-rū ve bahār sürḡ-rū oldı. Murād-ı Mollā¹⁷⁵⁶ ‘Urfī çār fuşülde nümāyān olan āşār-ı leṭāfet ve inkisār-ı keşāfet bi'l-küllīyye şāni'-i ḥaḡīḡatiñ āşār-ı esmā vü şıfātı olup bi-ḡasbi's-şüre şayf u şitānın germ ü serdi [T, 227-a] bi-zātihī müte'essir degüldür. Belki mü'essir-i ḥaḡīḡī ancak Zāt-ı Cenāb-ı Kibriyā celle şānuhū ḥazretleri olduğına tenbīh ve şüküftelik gibi şikeste-renglik daḡı ḥikmet-i bālīḡa-i şamedāniniñ eşeri olduğı ḡayşīyyetden memdūḡ u maḡbūldür. Şüretine nazār édüp inkār eyleme, demekdir.

ﺑﻠﻄﻒ ﺍﻭ ﻛﻪ ز ﻓﯿﻀﺶ ﻧﻤﻮﻧﻪ ﺍﻳﺴﺖ ﺑﻪﺷﺘ
ﺑﺠﻮﺩ ﺍﻭ ﻛﻪ ز ﺩﯨﻐﯿﺶ ﻧﻤﻜﭽﺸﯿﺴﺖ ﺑﻪﺣﺎﺭ

106. Be-luṭf-i ū ki zi feyzeş numūne 'ī-st behişt
Be-cūd-i¹⁷⁵⁷ ū ki zi-dīḡeş nemek-çeşī'st biḡār

Şadr ve ibtidâ-yı beytdeki bā'-i muvaḡḡedeler ḡasem içündür. “Zi-feyzeş”deki zamīr-i ḡā'ib Cenāb¹⁷⁵⁸-ı Ḥaḡḡ'a rāci' olan “ū” zamīrine ‘ā'id olduğı gibi luṭfa daḡı ircā'ı şaḡīḡdir. “Nemek-çeş” çāşnī-gīrdir. “Biḡār” cem'¹⁷⁵⁹-i baḡr ol laṭīf u ḡabīr olan zāt-ı şerīfiñ luṭfına ḡasem éderim ki ol zātıñ yāḡud ol luṭfuñ feyżinden cennet bir nümūnedir.

¹⁷⁵⁵ âferînişde : âferîniş T.

¹⁷⁵⁶ Mollā -T.

¹⁷⁵⁷ Ensari: c. 2, s. 134

be-cūd : be-cevr T.

¹⁷⁵⁸ cenāb -T.

¹⁷⁵⁹ cem' -T.

Ya‘nī çemenistān-ı bāğ-ı na‘īm ki ārayış-i kitābe-yi tāk-ı i‘tibārī ḥāṭır-güzār¹⁷⁶⁰ olmayan nice evşāf-ı celile ile nigāste-yi şāhife-yi furqān-ı kerimdir. Öyle iken feyz-i elṭāf-ı Yezdāniden henūz bir qabza berg-i sebz degüldür ve ol zātuñ cūd u iḥsānına qasem [H, 200-b] ederim ki ol zātuñ yāḥud ol cūduñ çölmeginden baḥr u berr çāşni-girdir. Ya‘nī cūdı ol mertebe bī-ḥadd u bī-pāyāndır ki cemī‘-i biḥārda olan nemekīnlık ve melḥiyyet ol dīğ-i cūduñ bir qatresinden zūḥūr eylemişdir.

بخشم او که همش حلم اوست شعله نشان
بکنه او که همش علم اوست آینه دار

107. Be-ḥişm-i ū ki hemeş ḥilm-i ū‘st şu‘ le-niṣān
Be-kunh-i ū ki hemeş ‘ilm-i ū‘st āyine-dār

“Niṣān” niṣāniden maşdarından müştakḳdır tezāddandır. Kıyām ve suḳūt ma‘nalarında müsta‘meldir. Şu‘ le-niṣān vaşf-ı terkībīdir, şu‘ leyi sākıt edici demektir. “Hemeş”deki zamīr ḥişma rāci‘dir. [T, 227-b] Āyine-dār daḥı¹⁷⁶¹ vaşf-ı terkībīdir, āyine tūtcı demektir. “Hemeş”deki zamīr ḥişma rāci‘dir. Lākin maḥalli āḥir-i mışra‘dadır ki “şu‘ le-niṣāneş” demektir. Taḥşil-i vezn için taqđim ü te’ḥir iktizā eylemişdir. Mışra‘-ı şānideki “hemeş” daḥı āyine-dāra maşrūfdur. **Ma‘nā-yı beyt:** Ol qahhār-ı düşmen-endāz-ı dost-nüvāziñ ḥişm u gāzabına qasem ederim ki yine anıñ ḥilmidir. Ol āteş-i ḥişmiñ ‘alevini¹⁷⁶² söyündürici ol şāni‘-i ḥaḳīqatiñ künhine qasem ederim ki yine anıñ ‘ilmidir. Ol künhüñ āyine tūtcısı ya‘nī gāzab-ı Ḥaḳḳ’ı kimesne men‘ edemez illā kendüsiniñ ḥilmi künhine kimesne vāḳıf olamaz illā kendüsiniñ ‘ilmi. Murād-ı Mollā ‘Urfi ‘uḳūl-i nās ḥikmet-i bālīga-i şamedāni idrākinde be-her-ḥāl ‘ācizlerdir. Meger ki yine Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḳḳ’ıñ maḫzar-ı pertev-i ‘ināyeti olalar ki ḥattā esrār-ı ilāhiyyeye vāḳıf u vāsıl olalar.

بعشق او که بپهلوی جان فشاند درد
بشوق او که ببازوی دل فرستد کار

¹⁷⁶⁰ ḥāṭır-güzār : ḥāṭır-güdāz H.

¹⁷⁶¹ daḥı -T.

¹⁷⁶² ‘alevini : ‘alevi T.

108. Be-‘ışk-i ũ ki be-pehlū-yi¹⁷⁶³ cān feşāned¹⁷⁶⁴ derd

Be-şevk-i ũ ki be-bāzū-yi dil firisted kār

Ol ma‘şūk-ı ḥaḳīḳīniñ ‘ışkına ḳasem ederim-ki ol ‘ışk derd ü miḥneti ‘uşşāḳiñ cānınıñ yanına iḳā‘ u işbāt eder. Ya‘nī ḥāşşa-i ‘ışkdur ki erbāb-ı ‘ışkıñ ḥoḳḳa-i cānını dārū-yı telḥ-i derd ü elem ile māl-ā-māl edüp [H, 201-a] lezā’iz-i dūnyeviyyeden dimāḡını muḥtell ve ārāmiş ü rāḥatdan bī-behre eder. Ve¹⁷⁶⁵ ol ḥazretiñ şevḳine ḳasem ederim-ki işi ve güci gönül bāzūsına ḥavāle eder. Ya‘nī muḳtezā-yı şevk-i Yezdānī āşār-ı ḡam u miḥneti aḡyāra ifşā edüp çeşm-i bīḡāneden şemere-yi mücāhedesini pinhān eylemek için taşfiyye-yi ḳalb ve tezkiyye-yi [T, 228-a] nefis ile emr edüp her ne meşekḳat ki çekmek lāzım gelür ol şiddeti derūnından geçirüp ve kūhsār-ı ḥodiyyeti ḳuvvet-i sâ‘id-i dil ile ber-bād ve merāḥil-i ṭariḳ-i merātib-i nefsāniyyeyi pāy-ı ḳalb ile tayy eylemegi fermān {eder}.

بسایه علم مصطفی دران عرصه
که آفتاب شود هم علاقه دستار

109. Be-sāye-yi ‘ilm-i Muştafā der-ān ‘arşe

Ki āftāb şevved hem-‘alāḳa-yi destār

‘Arşa şahrā murād meydān-ı maḥşerdir ki ḥarf-i beyān ‘alāḳa-i destāra destārniñ uci ki şarḳıdırlar aña ṭaylesān daḡı dērler. Aşlı ṭurre-sāndır, ta‘rib olunur ṭaylesān dēnmişdir. Ṭurre gibi şarḳduḡıyçün aña teşbīh olunur. Kehfü’l-emān melce‘i zemīn ü zamān fermān-revā-yı ḳalem-revi iştifā Cenāb-ı Ḥazret-i Muḥammedü’l-Muştafā şallā’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemiñ livā-yı ‘arş-fersāyalarına ḳasem ederim-ki ol ‘arşadaki āftāb-ı maḥşer-tāb maḥlūḳatniñ destārınıñ ṭaylesānıyla böyle olur. Ya‘nī rüz-ı rüstā-ḡizde ve şahrā-yı maḥşer-i şūriş-engizde mihr-i āteş-eşer rü‘ūs-ı nāsa ṭas-ı āteş gibi mümās ve ebdān-ı maḥlūḳāt birişte-yi tābe-yi bī-tāb olup dil-i ‘āşık-ı ḥasret-zede gibi hey’āt-pezīr-i şūret-i aḡger-i sūzān olduḡda ol ḥinde cümlesi hezār hezār iştiyāḳ ile nişāne-yi neşşābe-yi nigāh-ı ḥasret eyledükleri sāye-yi ‘ilm-i Aḥmedī ve zıll-ı livā-yı

¹⁷⁶³ Ensari: c. 2, s. 134

be-pehlū : pehlū T.

¹⁷⁶⁴ feşāned : nişāned H.

¹⁷⁶⁵ Ve -T.

Muhammedi ‘aleyhi’s-selāma yemīn ederim-ki¹⁷⁶⁶ sāyenin luṭf u kıymeti eyyām-ı ḥārrada¹⁷⁶⁷ zāhir olduğundan Mollā ‘Urfī sāye-yi livā-yı Muştafevi’ye rüz-ı maḥşerde ḳasem eder ve ol vaḳt-ı muzāyıkada andan [H, 201-b] ziyāde şerefliü maḥall olmaduğına işāret eder.

بجاه او كه برويش قدم كشاده نظر
بشبهه او كه بكردش عدم كشیده حصار

110. Be-cāh-i ū ki be-rūyeş ḳidem guşāde nazār

Be-şibh-i ū ki be-girdeş ‘adem keşīde ḥişār

[T, 228-b] “El-cāh” ‘alā vezni’l-ḥāl ḳadr u menzilet, yuḳālu fulān zū-cāh izā kāne zā-ḳadr. “Ū” zamīr-i gā’ib Ḥāzret-i Risālet-penāh Efendimize rāci’ dir. Zīrā sāye-yi ‘ilm-i Muştafā demekle efendimize müte’ allıḳ olan evşāf-ı şerīfeye şürū’ eyledi. Bu beyt ve altındaki Efendimize müte’ allıḳdır. Cenāb-ı rāci’ olması daḫı her ne-ḳadar mümkün ise tekellüfden ḥālī degüldür. Zamīr-i “be-rūyeş” kendü zātlarına rāci’ olmaḳ mümkün¹⁷⁶⁸ ammā cāha rücu’ı ensebdır¹⁷⁶⁹. Mışra’-ı şānīdeki “girdeş” daḫı böyledir. Ḳıdem ḳāfiñ kesri ile eski ve ‘atıḳ olan nesnedir. Bu maḥallde evvel ü āhiri olmayandır. **Ma’ nā-yı beyt:** Cenāb-ı sultān-ı her dü-serā şāhen-şāh-ı ḳalem-rev-i ev-ednā ‘aleyhi ecme’lü’t-taḥāyā ve ezkiyyü’ş-şenāyā ḥāzretleriniñ ḳadr u menziletlerine ve manşıb-ı maḥmidet ve nübüvvetlerine ḳasem ederim-ki ol cāhıñ yüzine ḳadem nazare-guşādır. Ya’ nī vūs’ at-ı cāhları ve ‘azamet-i manşıbları ol mertebedir ki ezel ile ebed miyānesini ṭoldurmuş ve bu cāhdan ğayrı miyāne¹⁷⁷⁰-yi evvel ü āhirde bir nesne yoḳdur ve¹⁷⁷¹ ğayrılarınıñ cāhı bu cāhıñ tevābi’ at u mülḥāḳātındandır. Fi’l-ḥaḳıḳa manşıb-ı ḥātemiyyet cemī’ -i enbiyā vü evliyānıñ menāşıbı¹⁷⁷² ḥāvidir ve āyine-yi ḥaḳıḳat-nümā-yı levlākden müşāhede olınan şüret-i ma’ nā budur ve ol Cenāb-ı Risālet-penāhıñ nazīriñe ḳasem ederim ki ol nazīriñ eṭrāfına yoḳluḳ ḥişārı çekmişdir. Ya’ nī Cenāb-ı Maḥbūb-ı Ḥudā ve nāzenin serā-perde-yi işṭifā ‘aleyhi efzālī’t-taḥāyā ḥāzretleriniñ ‘ālem-i ḥilḳatde imkān-ı vuḳū’ı yoḳdur.

¹⁷⁶⁶ ki -H.

¹⁷⁶⁷ ḥārrada : ḥārrda T.

¹⁷⁶⁸ mümkün -T.

¹⁷⁶⁹ ensebdır : ünsīdür T.

¹⁷⁷⁰ miyāne : miyānede T.

¹⁷⁷¹ ve -H.

¹⁷⁷² menāşıbı : menāşıbını T.

‘Urfi: “[H, 202-a] Ān-dem-ki şumurdend ‘adileş zi-muḥālāt / Tārīḥ-i tevellud bi-nuviştend ‘adem-rā”.

باستین کریمش که هست کنج افشان
باستان حریمش که هست ناصیه زار

111. [T, 229-a] Be-āstīn-i kerīmeş ki hest genc-efşān

Be-āstān-i ḥarīmeş ki hest nāşīye-zār¹⁷⁷³

“Āstīn” yeñdir, murād yed-i şerīf-i Muḥammed’dir ki zıkr-i irāde-yi maẓrūf yāḥud zıkr-i maḥall-i irāde-yi ḥāldir. Cenāb-ı Ahmed-i Muḥtār şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ kerīm olan dest-i seḫā-peyvestlerine sevgend-ḥor-ı ta‘zīm olurun-ki ḥazīneyi nişār edicidir. Ya‘nī her kimseye bir dane iḥsān buyuralar ḥāşīyyet-i bereket-i zātīleri ile ol dane ḥırmen olur ve cenāb-ı melce’-i evvelīn ü āḫirīniñ āsūde-nişīn-i çār-bāliş-i Muştafā¹⁷⁷⁴ oldukları maḳām-ı ḳudsī-nizāmīñ ‘atebe-yi ‘aliyyesine ve südde-yi sidre-mertebesine yemīn ederim-ki cemī‘-i maḥlūḳātuñ fariẓa-i ‘uhde-yi ‘ubūdiyyeti olduğundan edā-i küniş ve teslim eyledüklerinden nāşī nāşīyye-zārdır. Nāşīyye-zār-ı bisyārī-i pişānīdir ki tevḳīr ile ḥāk-i niyāza cebīn-sāy ve ta‘zīm ile zemīn-i żarā‘ate cebhe-fersāy olanlarıñ keşret ü vefretinden kināye ḳılınmışdır.

بنعمت تو که اندازه را کند معزول
بمدحت تو که اندیشه را کند بیمار

112. Be-ni‘met-i tu ki endāze-rā kuned ma‘zūl

Be-midḥat-i tu ki endişe-rā kuned bīmār

“Ni‘met-i tu”daki ḥiṭāb Şāh-ı Velāyet’edir. “Endāze-rā kuned” ma‘zūl demek , ḳābil-i ḳıyās ve mümkin-i hisāb degüldür, demekdir. “Bīmār kuned” ‘āciz ü fūrū-mānde eder demekdir. Ey Şāh-ı Velāyet seniñ ḥālḳa-i in‘ām u iḥsān eyledüğüñ ni‘met-i cūda ḳasem ederim-ki ol ni‘met ḳā‘ide-yi ḥisābı mubṭıl ve ḳānūn-ı ḳıyāsı mensīdir ve seniñ midḥat u evşāfiña yemīn ederim-ki efkārı bīmār eder. Ya‘nī efkār-ı diḳḳat-medārım ve ṭab‘-ı

¹⁷⁷³ Ensari: c. 2, s. 134

zār : rā T.

¹⁷⁷⁴ Muştafā : İştifā H.

şāhib-iḳtidārım evşāf-ı [T, 229-b] nūr-ı ittişāfıñı kemā hüve ḥaḳḳuhū nigāşte-yi şāḥife-yi taḥḳıḳ eylemekde ‘āciz u fūrū-mān[de]dir.

بسلك يازده عقدى كزان دو لؤلؤ را
عليست ابر مطير و بتول دريابار

113. [H, 202-b] Be-silk-i yāz-deh ‘iḳdī k’ez-ān du lu’lu’-rā
‘Alī’s t ebr-i maḥīr u Betül-i deryā-bār

“Silk” iplik, “yāzdeh” on bir, eḥad ‘aşer ma‘nāsına. İmāmān-ı düvāzdeh murāddır ki Ḥāzret-i Şāh-ı Velāyet taḥşış-i bi’z-zıkr olmağla andan mā-‘adālarını dāḥil-i subḥa-i ta‘dād eder. ‘İḳd ‘aynıñ kesriyle düğüm, yā vaḥdet-i tenkīr, “k’ez-ān” ki “ki ez-ān” dan muḥaffefdir ki ḥarf-i beyān “ān” yāzdehe işāretidir. Dü lu’lu’den murād imāmeyn-i hümāmeyn Ḥāzret-i Ḥasan ve Ḥāzret-i Hüseyñ rażıya’llāhu ‘anhümā efendilerimizdir. “Ebr-i maḥīr” ebr-i bārende demekdir. El-betül bānıñ fethi ve tā’niñ¹⁷⁷⁵ zammıyla ricālden munḳaṭı‘a olan ḥatun-ı ‘ismet-ḳarīn olup Ḥāzret-i Fāṭimatü’z-Zehrā rażıya’llāhu ‘anhā ḥāzretlerine ve Meryem rażıya’llāhu ‘anhā cenābına Betül dēnildügi nisā’-i zamāne ve ḥavātīn-i ümmetden faẓlen ve dīnen ve ḥüsñen ğālibe ve zīnet-i dünyādan munḳaṭı‘a olduḳlarından içündür, diyü ḳamūsda keşide-yi silk-i ta‘bīr olınmışdır. Deryā-bār deryā yağdırcı ziyāde i‘tādan kināyedir. On bir ‘iḳd-ı mürvārīdiñ rişte-yi intizāmına ḳasem ederim-ki ol on birden¹⁷⁷⁶ iki lu’lu’-i kevneyn-behāya bilā-vāsıta Ḥāzret-i ‘Alī kerrema’llāhu vechehū ve rażıya’llāhu Te‘ālā ‘anh¹⁷⁷⁷ ebr-i bārendedir ve Ḥāzret-i Fāṭimatü’z-Zehrā rażıya’llāhu ‘anhā deryā-bārdır. ‘Urfi-i üstād vücūd-ı le‘ālī ḳatre-yi ebr-i nisāna muḥtāc olduğundan vücūd-ı bihbūd-ı Şāh-ı Velāyet’i şehāb-ı nisān-ı iḥsāna teşbīh ve perveriş-yāb-ı āğuş-ı şadef olmaḳ be-her-ḥāl lāzım ve lā-büdd olduğundan zāt¹⁷⁷⁸-ı ‘iffet-şifāt Fāṭimatü’z-Zehrā’yı deryā-yı cevdet-pīrāya temşil eyledi.

بطائر ارنى سنج بى اثر نغمه
بلن ترانى همذوق مژده دیدار

¹⁷⁷⁵ fethi ve tā’niñ -T.

¹⁷⁷⁶ birden : yerden T.

¹⁷⁷⁷ ve rażıya’llāhu te‘ālā ‘anh -H.

¹⁷⁷⁸ zāt -T.

114. [T, 230-a] Be-ṭā'ir-i erinī-senc-i bī-eşer nağme

Be-len terānī-i hem-zevk mujde-yi didār

“[H, 203-a] Ṭā'ir” ‘Arabī’dir perende demektir. Bu maḥallde murğ ma‘nāsınadır. “Erinī-senc” şıfatıdır. “Kāle Rabbī erinī unzur ileyke” āyet-i kerīmesine telmīhdir. Bī-eşer nağme zīver-i zebān-ı recā eyledükleri huşul-i ru’yetden bi-ḥasbi’ş-şüre maḥrūmiyyetleridir. Bu daḥı şıfat-ı şānī-i ṭā’irdir. Len terānī “Kāle len terānī yā Mūsā ve-lākin unzur ilā’l-cebeli fein isteḳarru mekānuhu fesevfe terānī” āyet-i kerīmesine işāretidir. “Hem-zevk” zevkde ma‘iyyet ve ber-ā-berlikdir mujde-yi beşāret-dīdār-ı ru’yet Ḥaḳ’dır. Erinī nağmesiyle müterennim olup eşer¹⁷⁷⁹-i terennüm-recādan bi-ḥasbi’ş-şüre teḥī-dest olan Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma yemīn ederim-ki mujde-yi dīdār ve beşāret-i ru’yet ile hem-ḳadr u ber-ā-ber zevklü olan len terānī men‘ine ḳasem ederim. Murād¹⁷⁸⁰-ı Mollā ‘Urfī len terānīde mujde-yi ru’yet zevki vardır, demek degüldür. Belki mecmū‘-ı āyet-i kerīmede beşāret-i dīdār vardır, demektir. Zīrā ol maḥall-i nāz u niyāzda Cebel-i Ṭūr üzre pertev-i tecellī zuhūri elbette oldı-ki vücūd-ı kūh pāre pāre ve şikāf-ber-şikāf oldı. Çünki bu¹⁷⁸¹ vāḳi‘ oldı ise Ḥāzret-i Mūşā ‘aleyhi’s-selām ol ḥālī¹⁷⁸² bi’l-küllīyye müşāhede edüp aḥvāl-i tecellīden sırr-ı derūnı āgāh ve pertev-i vech-i ümmīdinden elbette ḥişşe-yāb oldu ki¹⁷⁸³ ve “Ḥarre Mūsā şa‘iḳan” keyfiyyātı kendülerinde nümāyān oldı. Pes len terānī bi’l-küllīyye perde-keş-i çeşm-i recālari olup men‘-i küllī ile memnū‘ olmamış oldılar ‘ale’l-ḥuşuş “fe-sevfe terānī” ile mübeşşir [T, 230-b] ü mev‘ūd oldılar. Ḥafī buyurılmaya ki şu‘le-yi maḥabbet ile derūnları leb-rīz olan ‘uşşāḳ-ı müştāḳ ḳatında maḥbūbuñ ḳabūl ve reddi hem-seng-i terāzū-yı i‘tibārdır. Ya‘nī maḥbūb tek beni şāyeste-yi ḥiṭāb eylesün de ister ise men‘ eylesün derler. Zīrā maḳşūdları ancak zāt-ı maḥbūbdur. Yoḥsa mihr ü vefāsı [H, 203-b] ve cevri ü cefāsı maḳşūd-ı bi’z-zāt degüldür. **Bāḳi**: Yārdan cevri ü cefā luṭf u kerem gibi gelür.

بعشوة که زلیخا برید ازو کف دست

بفتنة که مسیحا کزید از او سر دار

¹⁷⁷⁹ eşer : ebr T.

¹⁷⁸⁰ Murād -T.

¹⁷⁸¹ bu -T.

¹⁷⁸² ḥālī : ḥāleti H.

¹⁷⁸³ oldu ki -T.

115. Be-‘ işve ’i ki Zuleyhâ burîd ez-û kefi dest

Be-fitne ’i ki Mesihâ guzîd ez¹⁷⁸⁴-û ser-i dâr

Bir ‘ işve vü ğunc ve dellâl haqqıyçün-ki Züleyhâ o ‘ işveden nâşî el ayasını kaç’ eyledi. Bir fitne haqqıyçün-ki Hâzret-i ‘ İsâ ‘ aleyhi’s-selâm ol fitneden nâşî dâr ağacınıñ başını ihtiyâr eyledi. ‘ İşve-yi ‘ acîbe zenân-ı Mısr ‘ ışk-ı Yûsuf ‘ aleyhi’s-selâm ile Hâzret-i Züleyhâ’nıñ terk-i ârâmiş ve¹⁷⁸⁵ râhat eyledüğine daħl édüp bir bende-yi direm-ħaridenin derd ü miħnet-i maħabbetiyle bu mertebe dest-ħoş-ı âlâm olmağ seniñ şanıña şe’n vèrüp bu vaz‘ -ı nâ-becâ ħilâf-ı kâ’ide¹⁷⁸⁶-yi ħireddir diyü. **Beyt:** “Kesmeyen ‘ ışk-ı Yûsuf ile elin / Ta‘n èder hâlet-i Züleyhâ’ya” müfâdıncâ tâ-be-key taraflarına felâħan-ı melâmet ile seng-endâz-ı teşnî‘ olmalarıyla Hâzret-i Züleyhâ aħvâlini ma‘zûr tutmaları için zenân-ı Mısr’ı ziyâfet-ħânesine da‘vet édüp kâmet-i serv-endâm-ı Hâzret-i Yûsuf ‘ aleyhi’s-selâmı câme-yi ihtizâz ile tezyîn zımnında zenân-ı Mısr’ıñ¹⁷⁸⁷ muğaddemâ ellerine vèrdüğü turuncları kaç’ eşnâsında bağteten Hâzret-i Yûsuf ‘ aleyhi’s-selâmı dâħil-i meclis eyledükde **Nâbî:** “Turunc-ı ğabğabıdır âftâb-ı Ken‘ân’ıñ / Ĥazân-ı deste sebeb meclis-i Züleyhâ’da¹⁷⁸⁸” [T, 231-a] manıtuğınca cümlesine neşve-yi ma‘cûn-ı ħayret te’sîr édüp ol perişânlık ve ıztırâb ile “inne hazâ¹⁷⁸⁹ illâ melekün kerîm” terennümiyle turunc yerine ellerini kaç’ eyledükleri aħvâli beyândır. “Züleyhâ burîd” isnâdı sebebine isnâd ħabilindendir. Zîrâ zenân-ı Mısr’ıñ ellerin kesüp kendü melâmetinden kaç’ -ı yed eyledüklerine sebeb Züleyhâ’nıñ üslûb-ı ħakîmâne ile tertîb-i meclis [H, 204-a] édüp mâh-ı Ken‘ân’ı vaĳtiyle maṭla‘ bâbdan işrâĳ¹⁷⁹⁰ eylemeleridir. Fitne-yi ğarîbe niçe zamân Benî İsrâ’îl ta‘cîz-i Hâzret-i Mesihâ ‘ aleyhi’s-selâm ile muğayyed olup ‘ âkîbetü’l-emr ğül-berg-i vücûd-ı nâzenîni âğaşte-yi ħâk ü ħûn-ı helâk eylemek kaçdıyla üzerlerine ħücûm ve ol ħâzret daħı emr-i Rabbânî ile bir cânibe¹⁷⁹¹ ihtifâ buyurduklarında ‘ inâyet-i Sübhânî feryâd-res olup ve “eyyednâhu bî Rûhi’l-Ķuds” nazm-ı kerîmi müfâdıncâ Cibrîl-i Emîn ‘ aleyhi’s-selâma Hâzret-i ‘ İsâ ‘ aleyhi’s-selâmı ol maħallden felek-i çârümîne ref’ édüp derîçe-yi âftâbdan aħvâl-i Yehûd’ı

¹⁷⁸⁴ Ensari: c. 2, s. 135

ez -T.

¹⁷⁸⁵ ve -T.

¹⁷⁸⁶ kâ’ide -T.

¹⁷⁸⁷ zenân-ı Mısr’ıñ -T.

¹⁷⁸⁸ Züleyhâ’da : Züleyhâ’ya T.

¹⁷⁸⁹ hazâ : hüve H.

¹⁷⁹⁰ maṭla‘ bâbdan işrâĳ : bâbdan işrâĳ-ı maṭla‘ T.

¹⁷⁹¹ cânibe : ħâneye H.

temāşāda oldılar ol esnāda Īşū‘ ve ‘alā rivāyet Tīṭūs nāmında bir Yehūd hāne-yi mezbūra evvel duḥūl édüp ‘aḳab-girlik édenler Īşū‘’ı meḥāki-i şūret-i Mesīḥā müşāhede eylemeleriyle dest-beste ve ḥāṭır-şikeste bunı dār-ı helāke götürüp ben Īşū‘ um diyü herçend maḡlaṭa-i Yehūdiyānesin izḥār eyledükde ışgā olunmayup çār-miḡ ṭarīḳasıyla ol ḥınzīri ārāyiş-i ser-dār eylediler. “Ve mā ḳatelūhu ve mā şalebuhu ve-lākin şubbihe lehum” āyet-i kerimesi üzre cenāb-ı Mesīḥā çār-bāliş-nişin-i felek-i rābi‘ iken ol ḡalaṭ-efkār ḥā’inler biz Īsā’yı [T, 231-b] ḳatlı ü şalb eyledük zu‘mında bāḳi ḳaldılar. Şalb-i Mesīḥā’ya emr édüp ol vaḳtde pādişāh-ı vaḳt olan zālīm-i bī-emāna Herdosu’l-aşḡar dērler idi, diyü ba‘zı aşḡāb-ı tevāriḡ nigāşte-yi mıştār-ı taḥrīr eylemişlerdir. “Mesīḥā güzid ez-ū ser-i dār” diyü, Īşū‘ a vāḳi‘ olan şalbi Mollā ‘Urfī Cenāb-ı Mesīḥā’ya isnād eyledüğü zu‘m-ı bāṭıl-ı Yehūd’a istihzā’ en ḳaşd eylemiştir.

بیرقع ماه کنعانکه بود حسن آباد
بحجله گاه زلیخا که بود یوسف زار

116. Be-burḳa‘ -i māh¹⁷⁹²-i Ken‘ān-ki hest ḥüsn-ābād

Be-ḥacle-gāh-i Züleyḥā ki būd Yūsuf-zār

“[H, 204-b] Burḳa‘” niḳāb¹⁷⁹³ ki¹⁷⁹⁴ enzār-ı bed-çeşmden maşūn olmaḳ için āftāb-ı ṭal‘ atān āvihte-yi ḥarem-gāh-ı ḥüsn ü cemāl éderler. Meh ay, Ken‘ān ism-i beledidir ki anda Ḥāzret-i Ya‘ḳūb ‘aleyhi’s-selām olur idi. Meh-i Ken‘ān Ḥāzret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmdan ‘ibāretidir. “Ḥüsn-ābād” ma‘mūr-kerde-yi ḥüsn olan burḳa‘ıñ ḥaberidir. Ken‘ān’ıñ ḥaberi olmaḳ ba‘iddir. Zīrā ḳasem burḳa‘ adır. Elbette bir şeref verecek şıfata muḥtācdır ki şāyeste-yi ḳasem ola. Ḥacle-gāh ‘arūs-hāne-yi Züleyḥā’ya izāfetle nā’il-i vişāl-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selām olmaḳ için Ḥāzret-i Züleyḥā’nın müceddeden birbiri içinde yedi ḳat ṭarḥ-efgen-i esās olduğı ḥacle-gāhdır. Yūsuf-zār çeşm-i Züleyḥā’da iḳtizā-yı şiddet-i maḥabbet ile ḥayāl-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmıñ ‘adem-i infikāki i‘tibāriyladır. Ya‘nī “Yūsuf-zār” demek çok Yūsuf olıca maḥall demektir. ‘Adem-i infikākde güyā şūret-i keşret vardır. Yāḡud ol ḥacle-gāhıñ der ü dīvārı naḳş-ı Yūsuf ile ārāyiş-pezir olmuş ola her ikisi daḡı mümkündür. **Ma‘nā-yı beyt:** Meh-i Ken‘ān’ıñ niḳāb-

¹⁷⁹² māh : meh H.

¹⁷⁹³ niḳāb : nigāh T.

¹⁷⁹⁴ ki -T.

ı çehre-yi âftâb-behresine kıasem ederim-ki ol niķâb ma' mûre-yi [T, 232-a] ħüsn-i cemâl ve leb-â-leb nûr-ı behcet-i âftâb-me'âldir ve Zeliķâ'nıñ ħacle-gâhına nâ'il-i vişâl olmaķ için niçe tekellüfât-ı 'aķl-endâz ile tahiyye ve ħâzır¹⁷⁹⁵ eyledüĝi ârâm-gâhına kıasem ederim ki Yûsuf 'aleyhi's-selâmiñ şûret-i ħayâliyle mâl-â-mâldır.

بآن متاع كه كوهر فروش كنعانى
بمصر برد لبالب ز چشم شد بازار

117. Be-ân metâ'-ki gevher-furûş-i Ken'ânî

Be-Mışr burd leb-â-leb zi-çeşm şud bâzâr

Metâ' [u] kıumâş bu maķallde kıumâş-ı girân-behâ-yı ħüsn ü cemâldir. Gevher-fürûş incü şatıcı vaşf-ı terkibîdir. Murâd Yûsuf 'aleyhi's-selâmdır. Mışr ism-i [H, 205-a] şehr-i meşhûr, fâ' il-i "burd" gevher-fürûş, mef'ûli "metâ'"dır. "Leb-â-leb" toptolu, zâ'-ı zi-çeşm beyâniyyedir. Çeşm-i ümmîd ma' nâsına olmaķ evlâdır. Ol metâ'-ı ħüsn ü cemâle kıasem ederim-ki gevher-fürûş-ı Ken'ânî anı Mışr'a getürdi ve bâzâr-ı ümmîd müşteriden toptolu oldu. Ya'nî ehâlî-i Mışr'ıñ ricâl ü nisâsı ve pîr ü bernâsı ve erbâb-ı fuķarâ¹⁷⁹⁶ ve aşķâb-ı ĝinâsı metâ'-ı ħüsn-i Yûsuf 'aleyhi's-selâma ez-dil ü cân müşteri olduklarından cümlesiniñ naķd-i ümmîdi kıaţarât-ı sirişki¹⁷⁹⁷-i 'uşşâķ gibi bâzâr-ı dâd u sitâda dökülüp esvâķ¹⁷⁹⁸-ı Mışr ümniyye ve ârzü ile mâl-â-mâl oldu. Ĥattâ bir pîre-zen-i rûzgâr ve fertüte-yi ra'şî-dâr¹⁷⁹⁹ daķı bir kaç kez rişte-yi kem-behâ ile niçe kez tâlib-i kıumâş-ı ħüsn ü cemâl olduķda be-ţariķi't-taĥti'e böyle behâ ile nâ'il-i kıumâş-ı vişâl-i Yûsuf olmaķ 'abeşdür, diyü pîre-zen-i ma' ħüdeye ħavâle-yi dest-i redd eyledüklerinde cevâb vèrüp benim daķı 'aķl-ı civân-endişim bu siziñ didüĝiñüz ma'nâyı fehm eder. Ya'nî bu behâ ile [T, 232-b] vâşıl-ı murâd olmayacaĝım ma'lûmdur. Lâkin bu ţariķ ile şumâr-ı müşteriyâna dâķil olup tâlibân¹⁸⁰⁰-ı Yûsuf 'idâdından ma'dûd olduĝum daķı [mışra'] "Ey dil 'aşık olamazsın hele bârî yelten" müfâdınca baña 'azîm-i zevķ-baĥş olup ĝürûh-ı 'uşşâķdan bulunduĝum devlet baña yeter, diyü taĥrik-i zebân-ı maķâl eylemişdir. Bundan mâ-'adâ ĝulĝule-yi âvâze-yi cemâl-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm kıurâ ve

¹⁷⁹⁵ ħâzır : ħâtır T.

¹⁷⁹⁶ fuķarâ : faķr H.

¹⁷⁹⁷ kıaţarât-ı sirişki : kıaţrân-ı ser-keşîñ T.

¹⁷⁹⁸ esvâķ : eşvâķ T.

¹⁷⁹⁹ ra'şî-dâr : rişte-dâr T.

¹⁸⁰⁰ tâlibân : tâlibâne T.

nevāhî-i Mısr'a velvele-endâz olup küh u şahrâda cerîde-rûy olanlardan dağı¹⁸⁰¹ niçe kimesneler nâ'il-i temellük-i kumâş-ı cemâl olamazsın dağı seyr-i bād-ı hevâdır, diyü bazar-ı Mısr'a rûd-ı Nîl gibi aqın şalmışlardır. Hattâ umerâ-yı 'Arab'dan biriniñ duhter-i pākîze-ahteri niçe yük sîm ü zer ile sevķ-i qatar-ı arzû olarak dâhil-i Mısr olup piş-taq-ı ebruvân-ı Yûsuf'da hall-i teng-nigâh ve kâmet-i serv-endâm-ı Meh-i Ken'ânî [H, 205-b] sayesinde fekk-i niqâq-ı âh-ı cân-kâh edüp zebân-ı hasret ile ey âhû-yı çerâ-gâh-ı behcet ve ey gâzâl-ı vâdî-i sa'âdet bu sende müşâhede eyledüğüm ebruvân ne güne kemân-ı 'anberîn-tüz ve ruhsâr-ı şu'le-bârına şekl-i âftâb-ı cihân-efrûzdur, diyü ser-â-pây-ı vücûd-ı nâzeninlerine irâd-ı teşbihât eyledükde Hâzret-i Nûr-dîde-yi Ya'qûb ol duhteriñ su'âlîne cevâb maqâmında kıyâm gösterüp bu bende müşâhede eyledüğün lefâfet-i hüsñ ü cemâl cenâb-ı laţif-i lem-yezel celle şânuhû hâzretleriniñ âşâr-ı cemâlinden bir zerre miqdârı degüldür ve ser-â-pây-ı endâmında mu'ayene [T, 233-a] kılduğün tenâsüb-i endâm şâni' -i haqîqatiñ hikmet-i bâligasından ancak bir nümunedir, demeleriyle ol duhter evşâf¹⁸⁰²-ı muqaddes-i cenâb-ı Hudâ'yı güş eyledükde çünkü senden ecmel vardır ben saña nice fâlib ü râğıb olurum ve eger ben duhter-i merd-sîret isem seni terk edüp ol zât-ı 'azamet-şifâtı bulurum, diyüp cemî' -i emvâlini ehâlî-i Mısr'a yağma ve bahş edüp 'uryân u nâlân miyâne-yi halkdan kenâre-gîr ve küh-ı şahrâya kâdime-cünbân-ı şevķ olup nâ-bûd ve¹⁸⁰³ nâ-peydâ olduğunu Mevlânâ 'Abdu'r-rahmân Câmî kaddesa{'llâhu} sırrahu's-sâmî hâzretleri menkabe-yi Yûsuf u Züleyhâ'larında nigâşte-yi yerâ' -i taḥkîk buyurmuşlardır.

بآن دروغ که فرهاد ازو شهادت یافت
بآن ترانه که منصور را کشیده بدار

118. Be-ân durûğ ki Ferhâd ez-û şehâdet yâft

Be-ân terâne ki Manşûr-râ keşide be-dâr

“Dürûğ” kizb, “ki” ḥarf-i beyân, Ferhâd 'aşîq-ı Şîrîn kışsa-i meşhûre şâhibidir. Ma'nâ-yı mısrâ' -ı evvel [Dürri¹⁸⁰⁴:] “Kaçan Ferhâd'a Şîrîn cûy-ı şîr emr êtdi taş üzre / Hevâya tişesin şevķinden atdı, dâdi baş üzre” medlûlince taḥrîk-i Hüsrev-i Pervîz ile Şîrîn-i nâz-

¹⁸⁰¹ dağı -H.

¹⁸⁰² evşâf : vaşşâf T.

¹⁸⁰³ ve -T.

¹⁸⁰⁴ Dürri -T.

âyîn ‘ukde-yi vaşlınıñ güşâyışını [H, 206-a] nâhun-ı tîşe ile küh-ı Bīsütün’in seng-i ħārāsı kal‘ u kam‘ına ta‘lik eyledükde Ferhād meşakķat-ı mu‘tād şeb-âne rüz bāzū-yı şevkle ħavāle-yi mītīn eşnāsında Şīrīn-i ħayret-güzīn ziyāret-i ‘āşık-ı dil-pesendi kaşdıyla taraf-ı Bīsütün’a ħırāmān olup Ferhād’a kār-fermālık ve takviyyet-i kuvvet-i bāzū-yı ħayret işarıyla nīrū-yı sâ‘id-i Ferhād derbā olduğu [T, 233-b] resīde-yi gūş-ı ħased-i Ĥüsrev olduğda muĥāl ‘add olınan ħafir-ı Bīsütün az zamānda vāşıl-ı mertebe-yi ħuşul olacağını yaķınen ma‘lūm edinmekle sālīk-i tarīķ-i ħud‘a vü ħile olup seng-i rāh-ı kār-ı Ferhād olur zu‘mıyla Şīrīn-i nāzenīn cān-ı şīrīnini teslīm-i pençe-yi helāk eyledi, diyü bir ‘acūze-yi fertüte ile pīş-i Ferhād’a ħalvā-yı merg irsāl eyledükde Ferhād-ı şadāķat-mu‘tād bu ħaber-i dehşet-eşeri maĥzā şıdķa maĥall¹⁸⁰⁵ ile girifte-yi pençe-yi ħamiyyeti olan tīşe-yi girānı hevāya perrān ve ser-i felāket-eşerini altına tıtmaĭla **Şābit**: “Çarĥ tīmārını ser-best edüp nā-şādīñ / Çūpe-yi tīşe idi baş ķalemi Ferhād’ıñ” cūy¹⁸⁰⁶-ı şīr yerine küh-serinden¹⁸⁰⁷ çeşme-yi ħūn icrā etmekle vāşıl-ı derece-yi şehādet olduğına işaretdir. Ben ol dürüg-ı bī-fürūĭa ķasem ederim-ki Ferhād ol dürügdan şehādet buldı. [Mışra]‘: “Ehl-i ‘ışķıñ ölmeden ħayrı bulunmaz ķāresi” müfādınca derd-i cān-kāh-ı ‘ışķa ma‘cūn-ı nā-güvār-ı merg ile ‘ilāc eyledi. Ol terāne-yi ħaķīķat-nişāna ķasem ederim ki Ĥüseyn Mañşūr-ı Ĥallāc’ı dār-ı helāk-medāra çekdi ya‘nī Mañşūr ķaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azīz ħazretlerini **Li-mü’ellifihī**: “Ĥaķķını bilmede ħalk eylediler çünkü ħuzūr / Dār-ı ‘uķbāya çekildi bu elemle Mañşūr” medlūlince ārāyişi ser-dār-ı felāket-şi‘ār eyleyen naĭme-yi ene’l-ĥaķķ{a} yemīn ederim ki ‘ucūbet ü ħarābeti vāzıĥ [H, 206-b] u āşikārdır. Zīrā bir naĭme idi-ki dost u düşmen ve muĥibb ü münkir kendü ħāllerine göre her birisi ez-dil ü cān müte’eşşir olup meydānı fenāda ser-i Mañşūr’uñ top-ı çevĭān-ı şemşīr olmasına bi’l-cümle rızā-dāde olup bir sâ‘at evvel derece-yi [T, 234-a] zūhūra resīde olmasına ibrām eylediler. Tenbīh ve ol ĭürūhda seyyidetü’t-ĥā’ife Cūneyd-i Baĭdādi ve Cenāb-ı Şīblī ve bunlaruñ emşāli ķarābet-i Mañşūr’a mensūb nice kibār-ı evliyā’u’llāh ķaddesa’llāhu esrārehūm ħazarātı ref‘-i āvāz-ı “uķtulū” ederler idi ve ‘aceb-ter budur ki “leyse fi cūbbetī ila’llāh¹⁸⁰⁸” naĭmesiyle ol ma‘reke-gāhda müterennim olan Cūneyd-i Baĭdādī ķaddesallāhu¹⁸⁰⁹ sırrahū idi, diyü beyne’l-‘avām meşĥūr u mütevātir olan kelām-ı maĥz-ı iftirā vü bāṭıl olduğına Muĥammed bin

¹⁸⁰⁵ maĥall : ħaml T.

¹⁸⁰⁶ cūy : çü T.

¹⁸⁰⁷ küh-serinden -H.

¹⁸⁰⁸ ila’llāh : süyu’llāh H.

¹⁸⁰⁹ ķaddesallāhu : ķaddes H.

Muhammed bin Maḥmūd el-Ḥāfızü'n-Neccārī el-meşhūr be-Ḥvāce Pārsā-yı Naşşbendī ḳaddesa'llāhu¹⁸¹⁰ sırrahū ḥāzretleri te'lif-i ḳalem-i şerifler olan Kitāb-ı Faşlü'l-ḥiṭāb'da bu vechle başt-ı delā'il buyurlar ki Ḥüseyn bin Maşşūr ḳuddise sırruhū Bağdād'da Bābü't-ṭāḳ demekle ma'rūf olan maḥallde nūş-ı şerbet-i şehādet buyurduḳları hicretiñ üçyüz toḳuz senesi Zı'l-ḳa' desiniñ altıncı şalı günü vāḳi' olmuştur. Seyyidü't-tā'ife Cüneyd-i Bağdādī ḳuddise sırrahū iki yüz toḳsan yedi senesinde nev-rūz-ı sulṭānī vāḳi' olan cum'a ertesi murāḳıb-ı zāviye-yi 'adem olup zevḳ-i esrār-ı fenā ile ḡonçe-ḡusb olmuştardır ve imām-ı 'ālem faḳih-i nebīh Muhammed ibni Dāvūd bin 'Alī el-Aḡbārī ez-Zāhirī raḡmetu'llāhi daḡı ḳatl-i Ḥüseyn bin Maşşūr ḥaḳḳında fetvā-nüvis-i rızā olduḡı dedükleri kezālik maḡzā kizbdır. Zırā faḳih-i nebīh ḳışşa-i ma'hūdeden on iki sene muḳaddem ḳalem-i zebānın maḳleme-yi dehāna vaz' edüp dāḡil-i maḡalle-yi ḡāmūşān olmaḡla terk-i ḳil ü ḳāl eylemiştir [T, 234-b] ve cümle-yi müctehidātın Ebū'l-'Abbās Ahmed bin 'Ömer bir Şerīḡ ki İmām-ı Şāfi'i 'aleyhü'r-[H, 207-a]raḡmeti'l-bārī mezzebini anlar¹⁸¹¹ āfāḳa münteşir eylemişlerdir. Anlara isnād olan fetvā daḡı¹⁸¹² 'ayn-ı iftirādır. Zırā naḳl-i şaḡih ile şābitdir ki¹⁸¹³ anlar meşāyiḡ-i kirām ḡāzāratına ta'zīm-i bī-ḡadd erbāb-ı ḡāle tefḡim-i bī-'add edüp kelām-ı ḡaḳiḳat-nizām meşāyiḡ rumūzātıdır, bizim 'aḳlımız iḡāta edemez, diyü i'tirāf ederler idi, diyü müşārün iley Ḥvāce Pārsā ḡāzretleri kitāb-ı mezḳūrda nigāşte-yi miştar-ı taḡḳiḳ buyurduḳları tafşiliñ icmālidir ki beyān olındı.

بنامه که بلیلی پیام مجنون برد
بآن کرشمه که لیلی برآن نموده نثار

119. Be-nāme'i ki be-Leylī peyām-i Mecnūn burd

Be-ān kirişme ki Leylī ber-ān numūde nişār

Bir nāme-yi maḡabbet-'unvāna ve bir mektūb-ı meveddet-nişāna sevgend-ḡor-ı ta'zīm olurum-ki Leylā'ya Mecnūn'uñ ḡaber-i felāket-eşerini ḡötürdi. Ya'nī te'sir-i derd ü miḡnet¹⁸¹⁴ ile ser-ḡeşte-yi kūh u hāmūn olan Mecnūn'un¹⁸¹⁵ pederi cānib-i āḡirete

¹⁸¹⁰ ḳaddesallāhu : ḳaddes H.

¹⁸¹¹ anlar -T.

¹⁸¹² daḡı -T.

¹⁸¹³ āşār +T. [Bu kelime metin içerisinde anlam taşımamaktadır.]

¹⁸¹⁴ miḡnet : muḡabbet H.

intikāl eyledükde Leylâ'nıñ keşide-yi silk-i 'ibâret édüp nigâşte-yi şahîfe-yi nâz eyledügi ta'ziye-nâmeniñ cevâbı olmağ zımnında kendü aḥvâl-i derd-i me'âlini yegân yegân taḥrîr-i mistar-ı iblâğ eyledügi mektûb-ı meşakḳat-üslûbına yemîn ederim ve ol kirişme-yi nâz-âlûda ve nigâh-ı istignâ-nümûda ḳasem ederim-ki Mecnûn'ıñ irsâl eyledügi nâmeye Leylâ nişâr gösterdi ve biñ şive vü nâz ile ḥavâle eyledi.

به تیشه که ز اطراف صورت شیرین
همه کرشمه تراشید و ریخت بر کھسار

120. Be-tîşe 'î ki zi-eṭrâf-i şûret-i Şîrîn

Heme kirişme terâşid u riḥt ber-kuhsâr

“Be-tîşe¹⁸¹⁶” külung, “şûret-i Şîrîn”[u] Ferhâd-ı ğayret-i mu'tâd levḥa-i senge nevk-i [T, 235-a] müjgân-ı eşk-efşânıyla naḳş eyledügi şûret-i Şîrîn'dir ki ḥavâle-yi mîtin-i âhenin eyledükçe temâşâ-yı şûretten bâzû-yı şevḳine ve sâ'id-i ğayretine ḳudret ü ḳuvvet gelmek için muḳâbelesine važ' ederler idi. Bir tîşeye ḳasem ederim-ki ol tîşe şû[re]t-ı Şîrîn'ın eṭrâfından cümle kirişme vü nâz yonup kühsâr [H, 207-b] üzerine riḥte eder idi. Murâd-ı 'Urfî tîşe-yi Ferhâd Bîsütûn'dan ceste ceste ber-kende eyledügi ḥâk ü sengi kirişme-yi çeşm-i Şîrîn ve nâz-ı sengin-i dîde-yi maḥbûb-ı nâzenindir zann eder idi¹⁸¹⁷. Yoḥsa bir ân ğayr-ı munḳasime mir'ât-ı çeşm-i Ferḥâd ḥayâl-i şûret-i Şîrîn'den ḥâlî olsa bâzû-yı iḳtidârına ve pençe-yi ğayret-medârına fütûr ve kesel 'arız olup kûh-ı Bîsütûn'dan bir kıṭ'a-i ḥaceriñ ḳal' u ḳam'ına bir vechle ḳâdir olamaz¹⁸¹⁸ idi.

بنوش نوش ندیم صبوحي مستان
بكاو كاو كلید طبیعت هشیار

121. Be-nûş nûş-i nedîm-i şabûḥî-i mestân¹⁸¹⁹

Be-kāv kāv-i kilîd-i ṭabî'at-i huşyâr

¹⁸¹⁵ Mecnûn'un : Mecnûn T.

¹⁸¹⁶ be -H.

¹⁸¹⁷ zann eder idi -T.

¹⁸¹⁸ olamaz : ola H.

¹⁸¹⁹ mestân : sitân T.

“Nüş” nüşiden maşdarından müştakḳ emrdir, iç ma‘nāsına. İkinci nüş daḥı böyledir. Türkî’de için için dedükleri edādır ki maḥall-i terḡib ü teşvīḳde isti‘ māl olunur. Şabūḥ ale’s-seḥer nüş olınan selāfe-yi gül-rengdir. Kāv kāf-ı Fārisiyyeniñ fethiyle kāviden maşdarından terḥīm olınmışdır, ḳazımaḳ¹⁸²⁰ ḳarışdurmaḳ ma‘nāsına. İkinci daḥı böyledir. Kilid kāf-ı ‘Arabiyyeniñ fethiyle miftāḥ ma‘nāsına, kāv kāv kilid miftāḥiñ ḳufl içinde feth-i bāb için olan harekātıdır. Ṭabī‘ at fā‘line muzāfdır. Hüşyār ‘aḳıllu, lebib ma‘nāsına mestāniñ ale’s-seḥer müdāvemeleri olan şarāb-ı nābiñ isti‘ māli vaḳtinde nedīm-i meclis ve sākī-i bezm olanlarıñ erbāb-ı bezmi ḡāyet terḡib ve kemāl-i teşvīḳ [T, 235-b] için edā eyledükleri için için lafzlarına ḳasem ederim ve ‘aḳıllu olan tiz-fehmāniñ bir emr-i müşkil-pesend-i ḥallinde kilid-i tab‘ınıñ eyledüḡi ḥareket-i müdaḳḳikānesine ḳasem ederim fi’l-ḥaḳiḳa ikisi daḥı emr-i ḡarībdır ki cümle yārān-ı şahbā ḥāmūş ve henüz ḥarekātā degül guftāra daḥı ṭāḳatleri yoḡ-iken nedīm-i meclis-i tertīb ālāt-ı bezm edüp ‘ale’s-seḥerde ol ḥumār-zede muşāḥiblerine [H, 208-a] irāş-ı şevḳ eylemek için biñ dürlü ḥarekāt-ı mużḥikāt icrāsıyla ser-fürü-bürde-yi giribān olanları deryālar gibi mevc-engiz ve ‘andelibān-ı çemen-āsā naḡme-riz eyledüḡi emr-i ‘acibdir. Kezālik ‘aḳıllu olanlarıñ daḥı ‘adimü’l-ḥall bir ‘uḳde-yi saḥtūñ ḡüşāyişi için nāḥun-ı ṭab‘ına zaḥmet vērüp ‘azīm vaḳtler ve niçe mülāḥaza-i bārīkler edüp ol nükte-yi diḳḳat üslūbı ve elḡāz-ı muḡlaḳ-ı maşḥūbı bir ḳālība ifrāḡ eyledükçe ārām-ı dil ü cānı ḥāşıl olmamaḳ mümkün¹⁸²¹ daḥı bir kār-ı ḡarībdır.

بغم فروشی آسوده‌كان شكوه طراز
بتازه رویی پژمردگان شكر كذار

122. Be-ḡam furūşī-i āsūdegān-i şikve-tırāz

Be-tāze-rūyī-i pejmurdegān-i şukr-guzār

“Ḡam-fürūş” vaşf-ı terkībī, yāsı maşdariyye ḡam u elem şaticılık, āsūdegān rāḥat-nişin-i ḡüşe-yi ferāḡ olanlar, şikve-tırāz vaşf-ı terkībī şikāyet düzici, āsūdegānın şıfatıdır. Tāze-rūy vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır, yāsı¹⁸²² maşdariyye güler yüzlü, pejmurdegān āsūdegāniñ ḥilāfi, şukr-guzār şikve-tırāziñ mübāyini, āsūde-nişin manaşsa-i refāhiyyet

¹⁸²⁰ ḳazımaḳ : ḳazınmaḳ H.

¹⁸²¹ mümkün -H.

¹⁸²² yāsı : yāyı H.

olup kadar u ni‘ met bilmeyen şākileriñ sâhte yâhud zu‘ mınca gerçek izhâr-ı gam u elem eylemelerine kısem ederim ve güşe-yi ihtiyâc ve bî-keslikde mâ’il-i şükür ü hamd olup peygüle-yi külhanda gürisne vü ‘ üryân [T, 236-a] iken vaz‘ -ı mülükâne ile istiğnâ-güzîn olup cemî‘-i aḥvâlde müstağrıq-ı deryâ-yı faqr olan ‘ acizleriñ tâze yüzlülüğine yemîn ederim. Fi’l-vâki‘ ikisi daḥı ‘ âcebü’l-‘acâyibdendir ki şâhib-i şervet ve erbâb-ı devletden iken zebân-ı hezeyân-feşânı dâ’imâ şikve-rîz-i maḳâl olup izhâr-ı çîn-i cebîn ile kendüsini âlûde-yi çirk-âb-ı gumûm gösterür. Ol birisi henüz bir loḳma-yı nân-pâreye muhtâc iken [H, 208-b] ṭab‘ -ı istiğnâ-pesendi teḳâzâsıyla verziş-i ḥamiyyet edüp şubḥ u mesâ Cenâb-ı Rezzâḳ celle şānuhū ḥazretlerine şükür-güzâr olarak mecâlis ü meḥâfilde gül-i sūrî gibi ḥandân olup güşâde-rüylük ederek ḳahkaha-i inbisâtı resîde-yi ṭasın bâz-güne-yi çârḥ-ı eşir eder.

برنج بازوی پر نفع کاسبان ضعیف
بچین ابروی بی وجه خواجهکان کبار

123. Be¹⁸²³-renc-i bâzu-yi pur-nef‘ -i kâsibân-i za‘îf

Be-çîn-i ebru-yi bî-vech-i ḥvâcegân-i kibâr

“Renc” zaḥmet, “bâzû” ḳol, “kâsibân” erbâb-ı ḥıref, za‘îf kâsibânıñ şıfatıdır. “Çîn” büklüm, “bî-vech” münâsebetsiz, “ḥvâcegân” cemî‘-i ḥvâce efendi ve bâzırgân, “kibâr” büyük ma‘nâsına. Za‘îf ve naḥîf kâsibleriñ ziyâde nef‘ lü olan ḳollarınıñ zaḥmetine kısem ederim. Büyük efendi ve bâzırgânlarıñ bilâ-münâsebet cemî‘ -i nâsa ve bir vechle kendüsine mürâca‘ atı olmayan kimesnelere eyledükleri çîn-i ebrûya ve ḳurı mükâbereye kısem ederim nefsü’l-emrde ağreb-i ğarâ’ibdendir meşelâ penbe-düz ki bilâ-sermâye¹⁸²⁴ olduğı cihetden kâsibânıñ eñ az‘ afıdır. Lâkin yine¹⁸²⁵ yevmiyye on pâre yâhud eksük ya ziyâde ḳazanur ancaḳ zür-ı bâzûsı ile ve şabâḥdan aḥşâma dek kemâl-i cidd ü sa‘ yi ile [T, 236-b] ḳazanur bir ḳaç yüz ğuruş ser-mâyelü kimesne daḥı ancaḳ anıñ ḳadar ḳazanur, birisi daḥı zamânemiziñ kibâr-ı nevîdir ki mücerred manşıbına ve raḥt u baḥtına mağrûren ‘ ömrinde görmedüğü kimesneye müşâdif olsa izhâr-ı çîn-i

¹⁸²³ be -T.

¹⁸²⁴ bilâ-sermâye : bilâ-şeriyye H.

¹⁸²⁵ yine -T.

cebîn éder ve olur olmaz kimesneyi ‘ünfle dağı olsun veche-yi hı̄ṭāb ve şāyeste-yi ‘itāb-ı türrehāt nisāb eylemege sezāvār u lāyık göremez.

به خستی که کند جذب طعمه از کف مور
به شهوتی که زند فال بوسه بر لب مار

124. Be¹⁸²⁶-hissetī ki kened cezb-i ṭu‘ me ez-kef-i mūr

Be-şehvetī ki zened fāl-i buse ber-leb-i mār

“Hisset” ḥāsīslıkdür denıyyü’ṭ-ṭab‘ olmak, “cezb” çekmek, “ṭu‘ me” ekl olunacak [H, 209-a] loğma, “kef” el ayası lâkin bu maḥalalde zıkr-i cüz’ ve irāde-yi külldür ki mecmū‘ı pençe¹⁸²⁷ ma‘nāsınadır. Fā‘il-i “kuned” hı̄ssetdir. “Şehvet” şınıñ fetḥi ve hānıñ sükūnıyla gönül ārzū étmek, “fāl-zened” tefe’ül éder demekdir. Ba‘zı nüshada “ber leb-i yār” vāki‘ olmuşdur. Yā’-i meşennāt-ı taḥtāniyye ile maḥbūb ma‘nāsına herçend ma‘nāsı şahıḥ ise dağı mūr münāsebeti ile ve farṭ-ı şehvete ve keşret-i nefsanıyyeye ziyāde dāll olduğıyçün mār nüshası ihtiyār olındı. Bir hı̄ssete ve denā’ete ḳasem éderim-ki mūr-ı za‘īfūi girifte-yi pençe-yi ṭam‘ı olan ṭu‘meyi cezb ü aḥz éder. Ya‘nī lāne-yi mūrda ve künām-ı ğallede cem‘ olan dāneleri almağa ḳabı vardır ve bir ḳarınçanın sūrāḥına getürmek için şayd eyledüğü bir pirinç ve arpa dānesi elinden almağı kendüsine nef‘-i ‘azīm bilür ve aşḥāb-ı şervetden olup menāşib-ı ‘aliyye erbābından iken bir sā’il-i ‘amānıñ kāse-yi çübüninde bir aḳçe görse [T, 237-a] süvār olduğı esb-i muḥteşeminden inüp anı ḳapar yāḥud şu aḳça benim olsa diyü ḥavāle-yi niğāh-ı taḥassür éder bir şehvete ḳasem éderim-ki leb-i mār būsine¹⁸²⁸ tefe’ül éder. Ya‘nī ol-ḳadar mağlūb-i şehvetdir {ki} yılanın dudasını ‘acabā būs édebilür miyim, diyü fāl-güşā olur ve leb olduğdan şonra her ne dürlü olur ise olsun anıñ busına leb-teşne olur.

بکوشه کیری عنقا که جوهر فعال
ندیده صورت او جز بدیده پندار

¹⁸²⁶ be -T.

¹⁸²⁷ pençe : niçe H.

¹⁸²⁸ būsine : būsına T.

125. Be-gūşe-gīrī-i ‘anḳā ki cevher-i fa‘āl

Ne-dīde şūret-i ū cuz be-dīde-yi pindār

“Gūşe-gīrī” ihtiyār-ı inzivā eylemek, “anḳā” ismi mevcūd cismi nā-mevcūd olan tayr-ı ‘azīm-i meşhūrdur¹⁸²⁹. “Cevher-i fa‘āl” şānī-i ḥaḳīḳatīñ vücūd-ı insānda işbāt u ḥalk eyledüğü kuvvet-i fi‘liyyedir ki ādem¹⁸³⁰ aniñla mübāşir-i kesb ü kār ve şūret-bend-i endişe vü efkār olur. “Ū” zamīri ‘anḳāya rāci‘dir. “Dīde-yi pindār” zann gözi [H, 209-b] ba‘zı nüshada “be-dīde” yerine “be-şafḥa” vāḳi‘ olmuştur. “Be-dīde” nüshası ihtiyār olunduğı “ne-dīde” ile miyānelerinde tecnīs-i ḥaḫ olduğıyçündür zīrā dīde-yi evvel müştakḳātandır ve dīde-yi şānī ismdir. ‘Anḳāniñ mestūr perde-yi ḥafā olmasına ḳasem ederim-ki cevher-i fā‘āl ol ‘anḳāniñ şūretini zann gözinüñ ḡayrı ile görmemiştir. Ya‘nī vücūd-ı ‘anḳā dīde-yi ‘ibret-dīdeden bir vechle ḡā’ib olmuştur ki şekl ü şūreti yaḳinen ‘aks-endāz-ı āyīne-yi fikr olmak muḫāldir.

بهوشمندی آن سایه خفت نخل حیات
که دیده باز نکرد از کشاکش منشار

126. Be-hūşmendī-i ān sāye-ḥuft-i naḥl-i ḥayāt

Ki dīde bāz ne-kerd¹⁸³¹ ez-keş-ā-keş-i minşār¹⁸³²

“Sāye-ḥuft” münzevī-i gūşe-yi şafā olup ḡanūde-yi pister-i rāḫat [T, 237-b] olan, keş-ā-keş¹⁸³³ ḡavḡā ve çekişmek ki desterede olan ḥareketdir. Her iki ma‘nā daḫı mültezim-i Mollā ‘Urfī’dir. Ḡavḡā ihām ṭarikiyledir. Zīrā ma‘nā-yı ba‘iddir. “Minşār” destere, ḥayāt ağacınıñ sāyesinde ihtiyār-ı ḥvāb eden zāt-ı şerīfiñ ‘aḳıllulugına ḳasem ederim-ki keş-ā-keş-i¹⁸³⁴ minşārdan ve destere ser-i devlet-mendinden pāyına varıncaya dek iki biçmiş iken yine ol ḥvābdan dīdesini ḡuşāde eylemedi. Bu beyt iblīs-i pūr-telbīs iḡvāsıyla Ḥazret-i Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selāmı ḳavm-i zālīmī¹⁸³⁵ mübtelā-yı hicret ve emr-i Rabbānī ile bir şecer-i ‘azīmiñ sākınıñ cevfine dāḫil ve bu ṭarīḳ ile dīde-yi ızrār-ı

¹⁸²⁹ meşhūrdur : meşhūr H.

¹⁸³⁰ ādem -T.

¹⁸³¹ ne-kerd : ne-ker T.

¹⁸³² Der-kenar (Sayfa katlandığı için tam okunmuyor.): Keş-ā-keş her iki kāf-ı ‘Arabī’niñ fetḫi ve şīn-i evvelīñ fetḫi ve şīn-i şānīniñ sūkūnyıladır.

¹⁸³³ keş-ā-keş : küşāyiş T.

¹⁸³⁴ keş-ā-keş : küşāyiş T.

¹⁸³⁵ zālīmī : zālīm T.

düşmenden mestūr iken yine iblīsīñ işāretiyle derūn-ı şecerde olduğunu bildüklerinde minşār-ı ğadr-āşār ile fark-ı mübārekinden pāy-ı şerifine varıncaya¹⁸³⁶ dü-nīm eyledüklerinde vücūd-ı Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selāmda¹⁸³⁷ қағ‘ā eşer-i ıztırāb nümāyān olmayup gūyā ğanūde-yi pister-i rāhat olmuş gibi ızhār-ı sūkūnet ve ol hālet-i cān-sipārīde bi’l-küllıyye ihtiyār-ı rāhat eyledüğine telmihdir.

بعقد كوشه دستار شاعران حریص
که بی برات صله سینه است پر آزار

127. [H, 210-a] Be-‘ aqđ-i gūşe-yi destār-i şā‘ irān-i hāriş
Ki bi-berāt-i şile sine est pur-āzār

“Berāt-ı şıla” taraf-ı pādişāhīden şu‘ arā vü fuqarā ve sā’ir şāyeste-yi ihsān kimesnelere ta‘yīn olınan vazīfenin tuğrā-yı şāhī ile ārayiş-pezir-i ‘unvān olan senedīdir. Hāriş ve tammā‘ olan şā‘ irleriñ gūşe-yi destārındaki düğüme qasem ederim-ki öyle şā‘ irler ki muqābele-yi şı‘ rinde berāt-ı şıla ihsān olunmasa¹⁸³⁸ [T, 238-a] pūr-āzār ve toptolu efkār ber-sīnedir. Şā‘ irleriñ ‘aqđ-ı gūşe-yi destārını qasemde maşşūş eyledüğü pindār-ı şab‘ları ve istikāmet-i zihni taqrībi ile destārlarını ekşeriyā nev‘-i aher şarup hālif-i ta‘arruf meslegine sālīk oldukları içündür.

بدست همت من کز کنار کوشه گرفت
ز ننگ آنکه بدریوزه آشناست کنار

128. Be-dest-i himmet-i men k’ez-kenār gūşe girift
Zi-neng¹⁸³⁹-i ān-ki be-deryūze āšnā’st kenār

Mışra‘-ı evveldeki kenār āġūş ma‘nāsınadır. “Gūşe girift” ibā vü ictināb ki lāzıme-yi inzivā vü ‘uzletdir. “Deryūze” gedālīk ve dilencilik. Kenār-ı şānī bir nesneniñ yanıdır. Benim himmetimiñ eline qasem ederim-ki halkıñ kenārına varmaq ekşerıyyā ‘alامت-i gedāyī olduğundan nāşī kenār-ı maşbūbdan ve der-āġūş-ı dil-berden imtinā‘ vü ibā

¹⁸³⁶ varıncaya : varınca H.

¹⁸³⁷ ‘aleyhi’s-selāmda : ‘aleyhi’s-selāma T.

¹⁸³⁸ olunmasa : olunmasına T.

¹⁸³⁹ neng : teng T.

eyledi. Ya‘nī şāyeste-yi kısem ol himmetdir ki fa‘ra ve ‘arz-ı hācāta dāll olan nesneye müşābih ü mümāşil olan şey’iñ yanına uğramaya. Meşelā lafz-ı su‘āl ki ‘umūmı¹⁸⁴⁰ vardır. Lākin sā’ilde su‘āl ma‘nāsı mütehaqqıķ olduğı cihetden erbāb-ı himmet ve aşhāb-ı istiğnā lāyıkdır ki su‘āl lafzını zebān-güzār eylemeyeler. Mollā ‘Urfī kendüsini¹⁸⁴¹ bu kıbilden olmaķ üzere da‘vā eder.

بطبع كرسنه چشم حمیت اندیشم
كه جز بنعمت جود تو نشكند ناهار

129. Be-ṭab‘-i gurisne çeşm-i ḥamiyyet-endişem

Ki cuz be-ni‘ met-i cūd-i tu ne-ş’kened nāhār

“Gürisne-çeşm” vařf-ı terkībī aķsāmındandır, aç gözli demekdir. Şıfat-ı ṭab‘dır. [H, 210-b] Ḥamiyyet ḥāniñ fetḥi ve yāniñ teşdiyle bir nesneden ‘ār etmek, “ḥamiyyet-endiş” vařf-ı terkībī aķsāmındandır, ‘ār u ğayret fikrlü demekdir. “Ne-ş’kened” nehy, kırmaz¹⁸⁴² demekdir. Bu maḥalde [T, 238-b] açmaz ve bozmaz ma‘nāsından kināyedir. Nāhār kıarın açlığı **Firdevsī**: “Nihādend ḥvān u bi-ḥandid şāh / Ki nāhār būdī hemānā be-rāh”. Benim ‘ār u ğayret fikrlü olan açgözlü ṭab‘ıma kısem ederim-ki ey Şāh-ı Velāyet seniñ ni‘ met-i cūdınıñ ğayrı ile iftār eylemez. Ya‘nī heves-kār u ṭammā‘ bir kimesneyim lākin ṭama‘ım ancak seniñ ni‘ met-i cūduñadır. Yoḥsa āḥād-ı nāsın¹⁸⁴³ ve her gördüğüm aşhāb-ı şervetin kerem ü iřsānına ve ḥvān-ı pür-ımtinānına degül.

بخاک سبچه كه باد بروت عابد ازوست
بتار جبه كه صوفی ازوست در زئار

130. Be-ḥāk-i subḥe ki bād-i burūt ‘ābid ez-ū’st

Be-tār-ı cubbe ki şūfī ez-ū’st der-zunnār

“Ḥāk-i subḥa” ba‘zı ḥoř-bū eczālar ile perdāhte dest-i üstād olan tesbīhleriñ ḥamīr-i māyesidir. “Burūt” bıyık, “bād-ı burūt” kibr u ‘ucbdan tefāḥür ü naḥvetden kināyedir.

¹⁸⁴⁰ ‘umūmı -H.

¹⁸⁴¹ kendüsini : kendüsü T.

¹⁸⁴² kırmaz : kızmaz T.

¹⁸⁴³ nāsın : nās T.

“Cübbe” {kışa} libâsdır lâkin şûfî qarînesiyle hırka-i köhne demektir. ‘Ābid-i nādāniñ ve zāhid-i huşk-ı riyā-‘ unvāniñ bıyığıniñ rüzgārı ve kibr [u] naḥvet¹⁸⁴⁴-medārı andan zuhūr eden subḥa toprağına ḳasem ederim. Şûfî-i cehl-āyın ve merid-i tāmāt-ḳarın andan içün zunnār-bend-i mefāḥaret olduğı cübbe-yi ḳaşıriñ ve hırka-i pālān-naẓiriñ tār u pūdına yemīn ederim bunlar daḥı gāyet ‘ ucūbetinden içün sezā-yı ḳasemdir ki ‘ ābid-i cāhil ve mūker-i ‘ ātıl topraḳdan sāhte tesbīhini gece ve gündüzde beş on kerre ziver-i dest-i riyā vü sum‘ a eyledüğinden içün sā’ir-i nāsa¹⁸⁴⁵ bi’l-cümle fāsıḳ nazarıyla nigāh-endāz-ı ḥiyānet olup izḥār-ı ḥod-bīni eder. Şûfî-i rezzāk henüz kelām-ı [H, 211-a] pīre ve süḥan-ı ḥikmet-māye-yi mürşid [T, 239-a] āgāha lāyık sāmī‘ a peydā eylemedin rişte-yi nigāhdan adaḳ¹⁸⁴⁶-guftār-ı evliyā’ullāha taḥşil-i itṭilā‘ eyledim zu‘ mıyla mübtelā-yı belā¹⁸⁴⁷-yı saṭḥ u tāmāt olup köhne¹⁸⁴⁸ ‘ abālara girmekle tārik-i dünyā oldum ḳannıyla hırka-i ālūde-dāmānını ḥulle-yi cennet-i farz¹⁸⁴⁹ eder. Vallāhu a‘ lemu bi’ş-şavāb¹⁸⁵⁰.

بناز حسن که بندق نقاب در خلوت

براز عشق که آید برهنه در بازار

131. Be-nāz-i ḥüsn ki bended niḳāb der-ḥalvet

Be-rāz-i ‘ ışḳ ki āyed burehne der-bāzār

“Der-ḥalvet” niḳāb-bend ve ziyāde ihtirāz u ictinābdan ‘ ibāretidir. “Bürehne der-bāzār āyed” ziyāde zāhir ü āşikār olur demekden kināyedir. Ḥüsnüñ nāzına ḳasem ederim-ki ḥalvetde daḥı tāk-ı cemāle¹⁸⁵¹ perde-yi niḳābı āviḥte eder. Ma‘ a hāzā nazare-endāz-ı ḥarīm-i cemāl olur. Āşinā vü bigāneden kimesne yoḳdur. Rāz-ı ‘ ışḳa ve esrār-ı ‘ uşşāḳa ḳasem ederim-ki bāzāra çıplak gelür. Ya‘ nī rāz ki esrārdır, maḥcūb-ı serā-perde-yi ḥafā olacaḳ iken mecmu‘-ı nāsa ziyāde zuhūr ile gelür. Murād-ı ‘ Urfi ketm-i esrār esrār-ı ‘ ışḳ mümkün degüldür, dēmege tenbīhdır.

¹⁸⁴⁴ naḥvet : nuḥuset H, T.

¹⁸⁴⁵ nāsa : nās T.

¹⁸⁴⁶ adaḳ-guftār : araḳ-guftār T.

¹⁸⁴⁷ belā -T.

¹⁸⁴⁸ Tekrarlanıp metinden çıkarılmıştır: köhne

¹⁸⁴⁹ farz : ḳurş T.

¹⁸⁵⁰ Vallāhu a‘ lemu bi’ş-şavāb -H.

¹⁸⁵¹ cemāle : cümle T.

بنکته کیری ناموس روستایی طبع
بلب کزیدن افسوس خویشتن آزار

132. Be-nukte-gīrī-i nāmūs-i rūstāyī-ṭabʿ

Be-leb gezīden-i efsūs-i ḥʿīṣten-āzār

“Nükte-gīrī” zarāfet, “nāmūs” ʿırz u vaqar, “rūstāyī” köylü dihkānı maʿnāsına, “rūstāyī ṭabʿ” ḡalīzūʿt-ṭabʿ demektir. “Leb-gezīden” emāre-yi teʿessüf olan dudak ışıрмаq, “efsūs” ḥayf u peşimānī, “ḥʿīṣten-āzār” vaşf-ı terkībī kendü kendüsini aḡzāb edici. Köylü ṭabiʿatlu olan nāmūs-ı zarāfetine ḳasem ederim-ki kendü kendüsünü incidici olan peşimānlığıñ ve dudak ışırmasına yemīn ederim ikisi daḥı cümle-yi ʿacāyibatdandır ki nāmūsdan murād ehl-i dünyānıñ [T, 239-b] kendü zuʿmlarında edeb dedüklerinden ʿibāretdir ki fiʿl-ḥaḳīkā kibr ü naḥvetdir. Kibr u naḥvet ise ziyāde cehl ve aḥmaḳlıqdan neşʿet eder¹⁸⁵² bu ḥayşiyetden rūstāyī-[H, 211-b]ṭabʿ olmuş olur. Ehl-i ḳurrādan ise nükte-gīrlık ve zarāfet-i şad merḥale dūrdur. Peşimānlık daḥı zātında nedāmeti ḥāvidir ve dāʿimā kendü {kendü}sinden bīzārdır. Bu ḥāl ile izḥār-ı teʿessüf ü ḥayf eylemesi dāʿire-yi ʿaḳldan ḥāricdir.

بمردمی که بود همطویلۀ عنقا

بمحرمی که بود همقبیلۀ اسرار

133. Be-merdumī ki buved hem-ṭavīle-yi ʿanḳā

Be-maḥremī ki buved hem-ḳabīle-yi esrār

“Ṭavīle” atları baḡladuḳları ṭavladır lākin hem-ṭavīle tā-be-key maʿiyyet üzre olanlardır. “Hem-ṭavīle-yi ʿanḳā” demek dāʿimā ʿanḳā gibi mestūr-ı çeşm-i ḡammāz olan kimesnedir ki ḥaber¹⁸⁵³-i merdümdür. “Hem-ḳabīle” esrār-ı dīde-yi ʿaybın ḥuşemādan tā-be-key ḡuşe-güzīn-i ḥafā olan kimesnedir ki maḥremiñ ḥaberidir. Bir merd-i şöhret-düşmene ḳasem ederim-ki ʿanḳā ile maʿiyyet üzre verā-nişīn-i perde-yi ḥafādır. Bir maḥrem-i ketūma yemīn ederim-ki esrār ile maʿiyyet üzre ḡuşe-güzīn-i ḡār-ı kitmāndır. Bu iki kimesneniñ ḥissiyātında ḡarābet vardır ki dāʿimā bed-bīn-i ebnā-yı zamāneden

¹⁸⁵² eder -T.

¹⁸⁵³ ḥaber : ḥayr T.

ihtifā harekāt-ı memdūhanın a‘lāsıdır ve ketm ü ihfāsıyla me‘mūr olduğu esrārī āhir-i ‘ömrine dek hoşka-i derūnda pinhān edüp āšnā vü bigāneye fekk-i mihr-i kise-yi rāz¹⁸⁵⁴ eylemek emānet-kārlığın mertebe-yi mūntehāsıdır.

بکرم چشمی من در نظاره معنی
بشرم کینی من در افاده اشعار

134. Be-germ-çeşmī-i men der-nezāre-yi ma‘nī

Be-şerm-gīnī-i men der-ifāde-yi eş‘ār

“Germ” şıcaq, “germ-çeşmī” diqqat şāhibi olup dīde-yi ‘ibret ü im‘ān ile şarf-ı nigāh-ı tedkīk eylemekdir. “Şerm-gīn” hicāblu¹⁸⁵⁵ demektir, [T, 240-a] “gam-gīn” gamlu demek olduğu gibi. “İfāde” bir nesneyi anlatmaqdır. Benim ma‘nāya nazar eylemekde olan nigāh-ı ‘ibret-bīnime kşsem ederim-ki¹⁸⁵⁶ benim ifāde-yi eş‘ār eylemekde olan hicābluluğuma yemīn ederim Mollā ‘Urfī dīde-yi diqqat¹⁸⁵⁷-nigāh ile nazara-pāş-ı cānib-i elfāz olduğca mestūr-ı niqāb-ı dūde-yi siyāh olan ‘arūs-ı ma‘nādaki cemī‘-i muhassinātı [H, 212-a] müşāhede eyledüğüm şāyeste-yi kşsemdir, diyü da‘vā eder ve ifāde-yi ma‘nā-yi eş‘ār-ı āb-dār eyledükçe bu mertebe kuvvet-i nāṭıqam var iken yine muhātaba ‘acabā tefhīm ü ta‘līm eylemekde bir sekte-yi taqşīrāt zuhūr eder mi, diyü her bün-i müyumdan bir çeşme-yi ‘arağ-ı hacālet cūşān u hurūşān olduğu cāy-ı istiğrāb ve lāyık-ı sevgenddir, diyü ‘Urfī imzā-nüvis-i taşdiğ olur.

بسنبلی که ز گلزار حسن می روید
نه در میانۀ کلشن نه در کوشۀ دستار

135. Be-sunbulī ki zi-gulzār-i ḥüsn mī-rūyed

Ne der-miyāne-yi gulşen ne gūşe-yi destār

“Sünbül” meşhūr şükūfedir. “Gülzār-ı ḥüsn”den murād çehre-yi letāfet-behre-yi maḥbūb yāḥud ser-i maḥabbet-eşer-i şāhidāndır. ‘Alā külli’t-taqdīreyn sünbūlden

¹⁸⁵⁴ rāz : zār T.

¹⁸⁵⁵ hicāblu : hicāblar T.

¹⁸⁵⁶ ki -H.

¹⁸⁵⁷ diqqat-nigāh : riqqat-nigāh T.

maḳṣūd ṭurra-i müşg-büy-ı dil-berandır. Bir sünbüle ḳasem éderim-ki gülzār-ı ḥüsnden ve bâğ-ı cemâlden demîde olur yoḥsa gülşen miyânesinde rüste ve kûşe-yi destâra beste olan sünbüle ḳasem eylemem. Ḥaḳḳ budur ki bu derd-mend-i maḥabbete göre daḥı ârâyiş-i ser-şîşe-yi bâşıra-i i‘tibâr olan sünbül-i ‘anber-büy-ı ṭurrâdır. Yoḥsa miyâne-yi gülistânda demîde olan sünbül-i nilî-reng aña nisbetle vaż‘-ı ṭabla-i iltifât olmağa lâyıḳ degüldür. Zirâ sünbül gülistân ancak dü¹⁸⁵⁸-rûze olup [T, 240-b] bir ḳaç def‘a şemm ile giyâh-i efsürde olacağı bedihîdir. Sünbül-i ṭurra ise müddet-i medîde zîver-i sifâlçe-yi kelle-püş-ı al-gün olup şemm¹⁸⁵⁹ eyledükçe **Şāhib**: “Meşām-ı cānı ta‘ṭîr étدی büyü perçemi”. **Şāhib**: “‘Araḳ-çini o şūḥuñ bâğ-ı ḥüsne feslegenlikdir” medlûlince dimāğ-ı dil ü cānı tertîb ü taṭyîb eyledüğü ‘uşşâḳ-ı dil-figārîñ ma‘lûmıdır.

بنافه که ز آهوی حسن می افتد
بهر کجا نمکین تر بود ز چهره یار

136. Be-nāfe’i ki zi-āhū-yi ḥüsn mi-ufted

Be-her kucā nemekîn-ter buved zi-çehre-yi yār

“Nemekîn-ter” ziyâde ṭuzlu demekdir ki kemâl-i ḥalâvetden ‘ibâretdir. Bir nāfeye ḳasem [H, 212-b] éderim-ki ḥüsn āhūsından düşer her ne vaḳt ki çehre-yi yârdan ziyâde ḥalâvetlü olduḳça. Murād-ı Mollâ ‘Urfî her ne zamân ki ‘arîz-ı dil-ber gerek nüş-ı şarâbla gerek nigâh-ı germ-i ‘âşîḳdan ḥicâbla mânend-i gül-i sürḥ olup ol ḥarâret ile çekîde olan ḳatre-yi ‘araḳlara ḳasem éderim, demekdir. Ya‘nî rûy-ı dil-ber her-çend nemekîndir lâkin ḥicâb-âlûd olup ḥamret-i dü-bālâ olduḳda daḥı ziyâde laṭîf olur dèmege tenbîh için nemekîn-ter edâsı ihtiyâr olındı. Bir daḥı ṭal‘at-i dil-ber-i ḥün-rîz ve ‘araḳ-efşân olmaḳdan kināye olduğıyçün lafz-ı ter ta‘bîri ḡāyet nemekîn vāḳi‘ olmuşdur.

بشور قمری دستانسرای یکنغمه
که درس نغمه توحید میکند تکرار

¹⁸⁵⁸ dü : dūr T.

¹⁸⁵⁹ şemm -T.

137. Be-şūr-i kumrī-i destān-serāy-i yek-nağme

Ki ders-i nağme-yi tevḥīd mī-kuned tekrār

“Şūr” gūlgūle ve şemāte, “kumrī” murğ-ı meşhūr, “destān” hikāyet, “serāy” sīniñ kesriyle serāyiden maşdarından müştakḳ, “destān-serāy” mecmū‘ı vaşf-ı terkībīdir; hikāyet terennüm edici demekdir. Şıfat-ı kumrīdir. “Yek-nağme” şıfat ba‘de’ş-şıfat-ı kumrīdir ki dā’imā hū hūdur ğayrı nağme ile dehen-güşā-yı terennüm olmaz. Nağme-yi tevḥīd ki hūdur. Ya‘nī ḥālīḳ-ı murğ ve māhiye rāci‘ olan [T, 241-a] zamīr-i münīrdir. Zebān-ı ḥalle ve kuş diliyle hikāye söyleyici ve dā’imā bir dürlü nağme edici kumrī-i muvaḥḥidiñ gūlgūle ve hengāmesine ḳasem ederim-ki nağme-yi tevḥīdiñ sebaḳ ve dersini tekrār¹⁸⁶⁰ eder ve müterennim olur.

بعندليب چمن كز نوای كوناكون

لباس بوقلمون دوخت بر قد كلزار

138. Be-‘andelib-i çemen k’ez-nevā-yı gūn-ā-gūn

Libās-i būḳalemūn dūḥt ber-ḳad-i gul-zār

Būḳalemūn envā‘-ı elvān ile perr ü bāli mālī olan bir murğ-ı zīnet¹⁸⁶¹-endām olduğu meşhurdur. Çemen bülbüline ḳasem ederim-ki dürlü dürlü nevā-yı ḥāṭır-zidā ve reng-ā-reng-i nağamāt-ı sāmi‘ a-pīrā ile müterennim olduğundan için ḳāmet-i gūlzāra libās-ı [H, 213-a] būḳalemūn dikdi ya‘nī envā‘-ı nağamāt-ı şaḥn¹⁸⁶²-ı gūlistāna dürlü dürlü letāfet vērđi. Bu ma‘nāca būḳalemūndan murād murğ-ı mezbūruñ zātı olmayup ḥavī olduğu nuḳūş-ı mütenevvi‘a olmuş olur. Fi’l-ḥaḳīḳa nağamāt-ı ḥālet-engīz-i bülbül şāyeste-yi ḳasemdir. Kemāl-i ‘acūbet-i letāfetinden nāşī ḥattā elsine-yi ‘urefāda meşhurdur ki Mīrzā Şā’ib-i Tebrīzī ‘āzim-i ḥacc-ı şerīf olup ziyāret-i beyt-i ‘atīḳ ḳaşdıyla sefer¹⁸⁶³-gūzīn olduğda şem‘ine cem‘ olup sofrā-i ‘irfānından rīze-çīn-i loḳma-i nūkāt olan aḥbābı sizler ḥacc-ı şerīfe varup gelince bizlere bir yādgār olmaḳ üzere bir ders ta‘yīn buyursañuz ki bizler ol dersi bundan evvel oḳumamış olsaḳ diyü bir nūkte-yi ḥikmet-talebinde olduklarında Mīrzā-yı müşārūn ileyh müdde‘ālarına müsā‘ade edüp bu vechle

¹⁸⁶⁰ Tekrār kelimesi H nüshasında iki defa tekrarlanmıştır.

¹⁸⁶¹ zīnet-endām : zibende-endām H.

¹⁸⁶² şaḥn : sūḥan T.

¹⁸⁶³ sefer -T.

dehen-güşā-yı pend ü naşihat olmuşlar ki ‘andelib-i gülşen-i Şirāz ya‘ nī ḥvāce-yi Ḥāfız raḥmetu’llāh şā‘ ir degüldür ve bülbül-i bülend-āvāz [T, 241-b] kuş degüldür bu faḳir-i ḳalilü’l-bizā‘ anın ḥatırına gelen budur ki murād-ı Şā‘ib merḥūm eş‘ār-ı Ḥāfız ser-be-ser ḥikmetdir. ḳaṭ‘ ā bigāne kelām yoḳdur. Ğayrı şā‘irleriñ kelāmı ba‘zısı āfāḳī ve ba‘zısı enfüsī ve mümkündür ki bir miḳdārı daḫı hezel ü hecā ola lākin Dīvān-ı Ḥāfız böyle degüldür. Bi’l-cümle ḥikmet-āmiz ve süḥan-ı mermüzātdır, demekdir ḥattā Lisānü’l-ğayb ‘unvānıyla ārāyiş-pezir¹⁸⁶⁴-i dibāçe-yi iştihārı olmuşlardır. Bülbül daḫı sā‘ir tuyūr gibi müterennim degüldür. Fi’l-vāḳi‘ şadāsı bir ğayrı hey’etde ve vücūdına göre āḫer-i cinsiniñ şadāsından birkaç perde ziyāde ve kemāl-i şevḳinden müterennim olarak helāk olduğı meşhūr ve te’sirde cümleye ğālib ve nağme-yi şebānesi ğayrılara muḫālif olduğundan [H, 213-b] gūyā cins-i tā’irden degüldür, demek ola. Vallāhu a‘lem.

بدود کلخن امید و دودکاه هوس
که با دماغ منش هر دو راست قرب و جوار

139. Be-dūd-i gulḥan-i ummīd u dūd-gāh-i heves

Ki bā-dimāğ-i meneş her du rast ḳurb u civār

Ümmīd külḥanınıñ tütüline ve heves bacasınıñ duḫānına ḳasem ederim-ki anıñ her ikisiniñ benim dimāğımla ḳurb u civārı vardır. Ümmīd ü heves kānūn-ı derūnı ḥarāretlendirici olduğundan külḥan ve dūd-gāha teşbih olınmıştır. Dimāğımı muḫtell eden buḫār-ı ümmīd ü heves be-ğāyet keşret ü vefreti olduğü cihetden şāyān-ı istiğrāb ve sezāvār-ı ḳasemdir, demege Mollā ‘Urfī tenbih eder.

بآفتاب مراد و دریچه طالع
که نیست هیچکس با زمانه ما کار

140. Be¹⁸⁶⁵-āftāb-i murād u deriçe-yi tāli‘

Ki nīst ḥiç-geheş bā-zemāne-yi mā kār

¹⁸⁶⁴ ve +T.

¹⁸⁶⁵ be -T.

“Āftāb” güneş murād-ı maḫsūd müşebbehün bihiñ müşebbehe izāfetidir. Vech-i şeb[eh] ḫadr u ḫıymetdir ki āftābda olduğu gibi [T, 242-a] murādda daḫı müteḫaḫḫıḫdır. “Derīçe” pencere, “ṭāli” baḫt, izāfeti evvelki gibidir. Vech-i şebah güşāyişdir. Vāv ḫarf-i ‘aṭf olur ise ḫasem başka başka olur. Eger ma‘a ma‘nāsına olur ise¹⁸⁶⁶ ḫasem ikisine birden olur. Żamīr-i “ḫiç-geheş” daḫı bunu iḫtizā eder. Zīrā müfredidir ki ḫarf-i beyān mışra‘-ı şānī şıfat mışrā‘-ı evveldir. Bizim zamānemiz ile ḫiç bir vaḫt işi ve münāsebeti olmayan derīçe-yi ṭāli ile böyle olıḫı murād āftābına ḫasem ederim. “Āftāb-ı murād” ve “derīçe-yi ṭāli” bi-ḫasbi’ş-şeref sezāvār-ı ḫasemdir. Lākin ġarābeti ve ‘acūbeti ma‘nā-yı şıfatdan ḫāşıl olduğu cihetden daḫı şāyān-ı yemīndir.

به نیم قطره شرابی که باز می ماند
پس از پیاله کشیدن بساغر از لب یار

141. Be-nīm¹⁸⁶⁷-ḫatre şerābī ki bāz mī-māned

Pes ez-piyāle keşiden be-sāgar ez-leb-i yār

“Bāz mī-māned” ġerü¹⁸⁶⁸ ḫalır baḫıyye ma‘nāsına, “pes” bā‘-i ‘Acemiyle şoñra demektir. “Be-sāgar”da bā‘-i muvaḫḫide-yi taḫtāniyye edāt-ı zarfdır. Bir yarım ḫatre şarāba ḫasem ederim-ki cām-ı ḫoş-güvār nüş eyledükden şoñra leb-i dil-berden¹⁸⁶⁹ teh-i şāğarda baḫıyye ḫalır [H, 214-a] bi-ḫasbi’l-‘umūm nās ḫatında maḫbūl ve şerefli olan nesnelere olmaduğı vāziḫ u āşikārdır. Lākin murād¹⁸⁷⁰-ı Mollā¹⁸⁷¹ ‘Urfi ‘uşşāḫını i‘tikādına göre¹⁸⁷² i‘tibār edüp ehl-i maḫabbetiñ zu‘mına ta‘biyyet eder ki bir cām ki ārāyiş-i pençe-yi maḫbūb olduḫdan şoñra sūde-yi la‘l-i leb ola ve derūnındaki mey-i ḫoş-güvār gelū-yı billūra rīzān olduḫdan şoñra reşḫa-i dehān yāḫūt-reng ile mümtezic bir ḫaç ḫatre şarāb-ı nāb tekrār teh-i sāğara ‘avdet ede mezāḫ-ı ehl-i ‘işḫa ol çend [T, 242-b] ḫatre şarāb āb-ı ḫayāt gibi rūḫ-efzā ve dil-zidā olduğunda şübhe yoḫdur, diyü nāzım-ı merḫūm şāyeste-yi ḫasem farz eylemiştir.

¹⁸⁶⁶ ise -T.

¹⁸⁶⁷ nīm : bīm T.

¹⁸⁶⁸ ġerü : ġir T.

¹⁸⁶⁹ dil-berden : dil-berdir T.

¹⁸⁷⁰ murād -H.

¹⁸⁷¹ Mollā -T.

¹⁸⁷² göre : güne T.

بآستين كلیم و دريچه مشرق
بآستان كريم و پذیره ادرار

142. Be-āstīn-i Kelīm u deriçe-yi meşriķ

Be-āstān-i kerīm u peziire-yi idrār

“İdrār” vazīfe-yi mu‘ayyen ma‘nāsınadır. Fārisi’dir. Hāzret-i Mūsā şalavātu’llāhu ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi hāzretleriniñ āstīnine ve maşriķ penceresine ķasem ederim. Zirā evvelki zuhūr-ı nūr-ı yed-i beyzā ile maṭla‘-ı hūrşid ğaybdır¹⁸⁷³ ve şānī ṭulū‘-ı āftāb-ı cihān-tāb ile menba‘-ı envār-ı feyz-āşārdır ve kerīmiñ āsitān-ı cevdet-nişānına ve idrāk-ı ķabūline ķasem ederim ki evvelki melce‘-i fuķarā vü mesākīn ve penāh-gāh-ı zu‘afā vü melhūfındır ve şānī erbāb-ı ihtiyāca hālet-baḥş-ı sūrūr ve şevķ-efzā vü māye-yi ḥubūrdur. Tā tamām-ı ebyāt ķaseme varınca her mışra‘da ma‘iyyet üzre mezkūr olan eşyā birbirine kemāl-i münāsebeti olduğundan ihtiyār olunmuşdur. Üstādiyyet-i ‘Urfī-i belāgat-guftāra bürhān-ı ķāṭı‘dır. Meşelā āstīn-i kelīm ile deriçe-yi maşriķ miyānesinde maḥall-i nūr olmaķ cihetinden ve kerīm ile idrārda ziyāde münāsebet olduğđ gibi.

بعرضه دادن شوق و باب شستن یأس
بدستیارئ توفیق و رنگ دادن کار

143. Be-‘arza dāden-i şevķ u be-āb şusten-i ye’s

Be-dest-yāri¹⁸⁷⁴-i tevfiķ u reng dāden-i kār

“Dest-yāri” ve dest-giri i‘ānet-i ķavī ma‘nāsınadır. Şevķ u ārzūnuñ ‘arz [H, 214-b] eylemesine ve ye’sin āftāb¹⁸⁷⁵ ve men‘ ile şüst u şū eylemesine ķasem ederim şevķ dā’imā murād-ı ‘arz eylemekde ve ye’s tābīnı şaḥīfe-yi ārzūda olan nuķuş-ı meṭālībi ve şuver-i müdde‘āyı maḥv u fersūde eylemekdedir tevfiķiñ [T, 243-a] i‘ānetine ve kār u kesbiñ āb u reng vērmesine ķasem ederim. Ya‘nī tevfiķ her hālde mu‘ındır ve anıñ ķuvvetiyle kār daḥı şūret-bend-i niżāmdır.

¹⁸⁷³ ğaybdır : ğaybīdir T.

¹⁸⁷⁴ dest-yāri : destāri T.

¹⁸⁷⁵ āftāb : āb-ı fenā H.

بانبساط مكان و بامتياز جهت
باختلاط میان و باحتراز کنار

144. Be-inbisât-i mekân u be-imtiyâz-i cihet

Be-ihtilâf-i miyân u be-ihtirâz-i kenâr

“İnbisât” vüs‘ at ve “güşâyiş”dir ki muķâbil-i ķabzdır¹⁸⁷⁶. “Mekân” imkâna mülķaķķdır. Ya‘nî bir nesneniñ mümkinini olmasdır, ‘ademüñ hilâfidır. “İmtiyâz” fark eylemek, “cihet” taraf u cānib ma‘nāsına, “ihtilâf” āmiziş, “miyân” orta, “ihtirâz” kaçınmaķ. Kenâr-ı taraf-ı mekânın inbisât ve güşâyişine ve cihetiñ farkına ķasem ederim. Zîrâ mümkün ve huşûli müyesser olan nesne her zamân vüs‘ at-i hâtır ve feraķ-ı ķalb vërici ve cihet imtiyâz edicidir ki eger şeş-cihât olmasa maķlûķât teħdîd ü temyîz olmaz idi ve gerek şûrî ve ma‘nevî ta‘rif olunacaķ nesne ma‘lûm olmaz idi meşelâ ma‘nevî¹⁸⁷⁷ olana şu cihetden ‘âlem şu cihetden cāhildir, dërler Şûrî olana cānib-i yesârdan fülân ve taraf-ı yemînden fülân dërler. Miyânın¹⁸⁷⁸ ihtilâfına ve dört tarafıyla olan āmizişine ve kenârıñ ictinâbına ve cümleden ancaķ bir tarafa çekilmesine ķasem ederim bu beytlerden soñra gelenlerde ekşeriyyâ¹⁸⁷⁹ şan‘ at-ı tarşi‘ kaçd olınmışdır.

بعطلت سكنات و بكوشش حركات
بعزت حسنات و بجوشش اذكار

145. Be-‘uṭlet-i sekenât u be-küşiş-i harekât

Be-‘izzet-i ḥasenât u be-cüşiş-i ezķâr

‘Uṭlet ‘aynıñ zammı ve fānıñ sükûniyla ‘atıllıķ ve ķâr u kesb ile meşgûl olmamaķ, “küşiş” cidd ü ceħd, “izzet” şeref. Cüşiş zemzeme-engîz olup gāvġâ vü [H, 215-a] şemâte sekenâtiñ ‘atıllığına ve harekâtiñ [T, 243-b] cidd ü ceħdine ķasem ederim sekenât dâ’imâ mülâzım-ı beṭâlet u harekât-ı müdâvim¹⁸⁸⁰ mâ’il-i ceħd ü sa’ydır ve ḥasenâtiñ ‘izzet ü şerefine ve ezķârıñ cüş u ħurûşına ķasem ederim. Fi’l-vāķi‘ ḥasenât

¹⁸⁷⁶ ķabzdır : feyzdir T.

¹⁸⁷⁷ ta‘rif olunacaķ nesne ma‘lûm olmaz idi meşelâ ma‘nevî -T.

¹⁸⁷⁸ Miyânın : Miyân T.

¹⁸⁷⁹ ekşeriyyâ -T.

¹⁸⁸⁰ müdâvim : müdâm H.

her hâlde libāçe-yi şeref ü izzet ile ārāyiş-i kıdd u kıamet eder ve ezkâr cemî'-i evkıatda āvāze-yi şevk-engiz ile gūlgūle-yi tesbîh ü tehlîli resîde-yi şımâh-ı mele'-i lâ eder.

بتویہ و بہ پشیمانی دل تائب
مبستی و بہ پریشانی سر و دستار

146. Be-tevbe vu be-peşimānī-i dil-i tā'ib

Be-mestī u be-perišanī-i ser u destār

Tevbe ve tā'ibün¹⁸⁸¹ gönlinün peşimānlığına ve nedāmetine kısem ederim ve mestlige ve mestin başı ve destārın perişānlığına yemīn ederim. Murād-ı Mollā 'Urfī tā'ib herçend fāsık ve irtikāb-ı günāha bi't-ıtab'-ı mā'il ü 'āşık ise dağı elbette zamān-ı tevbede velev lahzatan perişānlık ve nedāmet çekmesi vardır, demektir ve şurb¹⁸⁸²-i selāfe-yi girān-ı neşve ile mu'tād olan rind-i bi-bāk her ne-kadar nizām-ı hāl ile muqayyed olur ise dağı lâ-būd keyf-i şarāb-ı nāb ile mübtelā-yı serāsimegi olup dimāğına ihtilāl-i tām gelmekle mizāc-ı 'aqla dağı nev'ummā inhirāf gelüp tedbir mülāhazadan 'atıl ve şüretde destārında dağı āşār-ı perişānī be-her-hāl hüveydā vü āşikār olur, demektir.

بعیش زهره چنکی بدر ناله من
بفیض سرمه مکی بکرد کوچه یار

147. Be-'ayş Zuhre-yi çengī, be-derd-i nāle-yi men

Be-feyz surme-yi Mekki, be-gerd-i kūçe-yi yār

Çengī olan Zühre'niñ 'ayşına ve benim nālemiñ derdine kısem ederim. Ya'nī 'ayş u tarab-ı Zühre dūnbāle-dār olup mābeynine¹⁸⁸³ inkıbāza¹⁸⁸⁴ ve kedere dā'ir bir nesne taħallül eylemedügi gibi benim dağı nāle-yi cān-kāhımın [T, 244-a] dehān-ı şikve-beyānımdan kaç'an infikāki yokdur, demektir ve sürme-yi Mekki'niñ feyzine ve yāriñ zoķākında [H, 215-b] olan gerd ü gūbāra yemīn ederim. Ya'nī sürme-yi Mekki'de dāde-

¹⁸⁸¹ tā'ibin : tā'ibinin T.

¹⁸⁸² şurb : şeref T.

¹⁸⁸³ mābeynine : bāyinine T.

¹⁸⁸⁴ inkıbāza : infāza H.

yi ‘illet-dîdeye ne mertebe rûşenâyî¹⁸⁸⁵ vü şifâ-bağşlık hâşıyyeti mevcûd ise çeşm-i hayret-tev’em-i ‘uşşâka dağı gubâr-ı kûy-ı mağbûbuñ anıñ gibi fâ’ide vü nef’i vardır, demekdir. Vallâhu a‘lem bi’ş-şavâb¹⁸⁸⁶.

بخوی فشانى شبنم بخود فروشى كل
به نيزه بازى سوسن بدشنه سازى خار

148. Be-ğuy-feşânî-i şebnem, be-ğod-furûşî-i gul

Be-nîze-bâzî-i sūsen, be-deşne-sâzî-i ħâr

Şeb-nemiñ ‘arağ-feşânlığına ve gülüñ kendü kendüsini şaticılığına ve mükâberesine kısem ederim sūsen dedükleri şükūfeniñ nîze oynadıcılığına ve dikeniñ ħançer düziciligine yemin ederim. Ya‘nî şeb-nem tâ-be-key tarâvet-i sebze-zâr ħizmetiyle ħarğ-ı ‘arağ-ı tevâzu‘ ve gül reng [ü] büyüna mağrūr olduğundan müdâm qadr u kıymet revâc kaşdıyla mükâbere edüp gūşe-yi destâr ve ser-şîşe-yi i‘tibâr gözetür, demekdir. Sūsen dağı da‘imâ berg-i ser-tîz ile irâ’et-i yalman-ı peykân-ı nîze edüp ħâr-ı ta‘addî-medâr her ħâlde nevk-i ħançer gibi ucını tîz etmekle temâşâ-yı gülşen ile ħağve-cünbân olan kimesneleriñ dāmânını pâre pâre etmekde dağıkça fevt étmez.

بيکه تازى وحدت بعرضه توحيد
بفوج دارى كثرت بعالم آثار

149. Be-yekke-tâzî-i vağdet be-‘arşa-i tevĥîd

Be-fevc-dâri-i keşret be-‘âlem-i âşâr

“Yekke-tâz” tenhâ-süvârdır ki ziyâde bahâdır¹⁸⁸⁷ ve Fârisü’l-ğayl olup bir kimesneden pervâsı olmaduğıyçün kûh u şahrâda yalñız başına gezen ve esnâ-yı cengde kimesneden i‘ânet ve kafâdârlık talebinde olmayup düşmen alayına başlu başına at ħarışdurandır. Yâsı maşdariyyedir. [T, 244-b] “Vağdet” yalñuzluk, “arşa” meydân, “tevĥîd”iñ birlemek ve “fevc” gürûh u cem‘iyyet, “fevc-dâri” şâhib-i cem‘iyyet olmak, “keşret”

¹⁸⁸⁵ rûşenâyî : rüstâyî T.

¹⁸⁸⁶ Vallâhu a‘lemu bi’ş-şavâb -H.

¹⁸⁸⁷ bahâdır: bahârdır T.

zıdd-ı vahdet, “‘âlem-i âşâr” ‘âlem-i reng ki kâ’inâtdır. Be-‘ arşa ve be-‘ âlemdeki bâlar her-çend kısem için olmak mümkün ise dağı zarfiyyet ma‘nâsına olmak [H, 216-a] enseb ü evlâdır. **Ma‘nâ-yı beyt:** ‘Arsa-i tevhidde vahdetiñ tenhâ-süvârlığına kısem ederim. Ya‘nî zât-ı bahtıñ meydân-ı fesihu’l-eṭrâf-ı ma‘nâ¹⁸⁸⁸-yı “lâ ilâhe illa’llâhda¹⁸⁸⁹ ancak kendü mevcûd olup kabûl-i şirket eylememesine ve ‘âlem-i âşâr u ef‘âl ve esmâ u şifâtda keşretiñ ihtilâfâtı cem‘iyyetine kısem ederim. Ya‘nî i‘tibâr-ı mezâhir-i esmâ vü şifât ve muḳteżâ-yı âşâr u ef‘âl-i zât ile ve¹⁸⁹⁰ ‘âlem-i keşretiñ efrâdı lâ-yu‘add ve lâ-yuhsâ olmasına yemîn ederim, demektir.

بدعوت لب زاهد كه دوخت دلّق مراد

بآتش دل عاشق كه سوخت لوح مزار

150. Be-da‘ vet-i leb-i zâhid ki dūht delḳ-i murâd

Be-âteş-i dil-i ‘âşîḳ ki suht levḩ-i mezâr

Zâhidiñ dudağıniñ du‘âsına kısem ederim-ki murâd hırḳasını dikdi. Yâ‘nî halkıñ murâd u maḳşûdı anıñla netice-pezir olup herkesi nâ‘il-i merâm eyleyen du‘â-yı serî‘ü’l-icâbe zâhide yemîn ederim ve ‘âşîḳiñ gönliniñ âteşine kısem ederim-ki ol âteş levḩ-i mezârı yaḳdı. Ya‘nî ol âteş-i ‘alev-ḩiz-i mümteni‘ü’l-iṭfâya yemîn ederim-ki şâhibi olan ‘âşîḳ-ı dil-suhte ihtiyâr-ı küşe-yi kabr eyledükden sonra dağı levḩ-i ḩâkinde âşâr-ı ḩarâreti şem‘-i mezâr gibi nümâyândır. “Duht” levḩ-i mezâr demektir¹⁸⁹¹ murâd-ı Mollâ ‘Urfî kendüsi¹⁸⁹² reh-rev-i dâr-ı beḳâ olup sâkin-i maḩalle-yi ḩâmüşân olduğdan niçe yıllar sonra menḳabe-yi şiddet-i nâr-ı ‘ışḳı fetile-süz-ı zebân-ı beyân olup elsine-yi nâsda efsâne-yi keyfîyyâtı naḳl olınduḳça sâmi‘îne irâş-ı ḩarâret eyleye ḩulâşa-i kelâm [T, 245-a] âşâr-ı ‘ışḳı bâkî olmaḳla nâm-ı nâmîsi şâḩife-yi eyyâmıda meşṫûr olup sâ‘ir bî-eşer kimesneler levḩ-i mezârıyla yâd olınduḳı gibi bu seng-i mezârıyla yâd olunmaya demektür.

¹⁸⁸⁸ fesihu’l-eṭrâf-ı ma‘nâ: [Bu cümle T nüshasında der-kenar olarak yer almıştır. H nüshasında ise metin içerisinde yer almıştır.]

¹⁸⁸⁹ illa’llâhda : illa’llâh T.

¹⁸⁹⁰ ve -H.

¹⁸⁹¹ demektir : demekten T.

¹⁸⁹² kendüsi : kendü T.

به كل شكفتن امروز و غنچه كشتن دى
بتوشه پختن امسال و مایه دادن پار

151. Be-gul şukuften-i imrūz u ğonçe geştēn-i dī
Be-tūşe puhtēn-i imsāl u māye dāden¹⁸⁹³-i pār

“**[H, 216-b]** Gül şüküften” aşlında izāfetle şüküften-i güldür. Gülün açılmağı demektir, gül açmağ degül. “Ġonçe geştēn” bu ma‘ nāya şahiddir. Ya‘ nī lāzımdır müte‘ addī degül. “İmrūz” bugün, “Dī” dāliñ kesri ve yāniñ sükūniyla dünki gün demektir. “Tūşe-puhtēn” ve “māye dāden” dağı evvelkiler gibidir. Azıq pişmek ve ħubūbatıñ kâbil-i ekl olması ser-māye vèrmek ki toğm ekmek gibi ve sâ’ir bunuñ emşāli selemidir. “İmsāl” bu yıl, “pār” geçen senedir. Dört izāfet dağı lâmiyyedir. **Ma‘ nā-yı beyt:** Bugünüñ gül açılmasına ve dünki günüñ ğonçe olmasına ya‘ nī gül dünki gün ğonçe olup şūfī-i ħān-ķāh gibi ğūşe-yi ğülşende ser-fürū-bürde-yi girībān ħırķa-i sebz-reng olup bugün ruhsār-ı dil-ber gibi küşāyiş bulmasına ķasem éderim ve bu seneniñ tağşīl-i ħubūbat édüp cemī‘-i ħubūbatın¹⁸⁹⁴ kâbil-i ekl olmasına ve geçen seneniñ ol ħubūbatın māyesiniñ selemesini vèrmesine yemīn éderim. Fi’l-vāķi‘ eger geçen senede kürūm ğars olmayup ve toğm keşt-i nisār-ı zemīn-i mezāri‘ olmasa bu sene de gerek ħūşe-yi engūr ve gerek tūde-yi ħırmen mevcūd olmaz idi. Lākin ħikmet-i bālīġa-i şamedānī nizām-ārā-yı ķānūn-ı ekvān olduķda her nesneniñ ħamīr-i māyesi muķaddem ve şemere vü ħāşılātı mu’ahħer olmak üzere neseķ-pīrā-yı tertīb-i āferīniş olmuşdur. Zehī şūn‘-ı bedī‘ ü ‘ācīb ki ħayret-dih-i ‘uķūl-i {beşerdür} **[T, 245-b]** ve bu cihetdendir ki bu ‘ālem-i ecsāma ‘ālem-i esbāb diyü nām vèrmişlerdir.

بكان كسب كه زايد مرام بذل درم
بشان نصب كه دوزد بدوش عزل غيار

152. Be-kān-i kesb ki zāyed merām-i bezl-i direm
Be-şān-i naşb ki dūzed be-dūş-i ‘azl ġiyār¹⁸⁹⁵

¹⁸⁹³ dāden : zāzaķ T.

¹⁸⁹⁴ édüp cemī‘-i ħubūbatın -T.

¹⁸⁹⁵ ġiyār : ‘ayār T.

Kān kāf-ı ‘Arabiyye ile ma‘den ü hāzīne, kesb ü kār, iş ve güç. “Zāyed” toğar ve toğurur. Hem lāzım hem müte‘addi isti‘māl olunur. Bu beytde müte‘addidür. “[H, 217-a] Müdām” dā‘imā, “bezl” işār, “direm” aqçe, “şān” qadr u kıymet, “naşb” dikmek, burada eyyām-ı devlet demektir. “Dūzed” dūhte eder. “Dūş” omuz, “azl” hılāf-ı naşb, “ğiyār” Yahūdilerin cāmesinde olan ‘alāmet-i imtiyāzdır ki āşār-ı haqāretden ‘ibāretedir. Zikri mürūr eylemiştir. Bu qaşidenin evvelinde “ğiyār-ı çeşmi tū ārāyiş-i külāh-i hāzān” beytinde. **Fehvā-yı beyt:** Kār u kesb hāzinesine qasem ederim-ki dā‘imā aqçe-nişārını toğurur fi‘l-vāki‘ cemī‘-i kār aqçe qazanmaq içündür. Her ne-qadar ba‘zı kimesneler berā-yı hātır müft ü meccānen ba‘zılarının işini ve gücini görürler ise de naşbın şān ve qadrine yemin ederim-ki ‘azlin dūşına ‘alāmet-i haqāret-i vaz‘ eder. “Kimdir ol kim mey-i manşıbla olup şirīn-kām / Aña hamyāze-yi ‘azl olmaya āhir encām” medlūlince be-her-hāl manşıb iqtizā-yı ‘azl eder ve ‘azlde olan haqāret keyfiyyeti naşbda olan şān u şerefın āşarındır. Yāhud ğiyārdan murād ma‘nā-yı imtiyāz ola ki şeref ü ‘izzeti hāvidir. Zirā mümtāz u mu‘ayyen olan eşyāda “şerefe fe-mā” mütebādir. Bu i‘tibāra göre ma‘nā böyle olur ki **Bākī:** “Yıldızı düşkün olur pādīşehim ma‘zülün” resmince ve derece-yi ‘azl-riz-i tūde-yi ğubār-ı nisyānda güm-şüde vü nā-būd olmuş-ken şān-ı manşıb ve şeref-i devlet teveccühiyle def‘-i ğubār-ı zillet edüp [T, 246-a] dost düşmen gözinde ğubār-ı ‘azl sürme-yi i‘tibār olduğu mu‘ayyen ve tā-be-key müşāhede olunmadadır. Ya‘nī şān-ı manşıbda bir hālet vardır ki mürdeye mümāşil olan ‘azli ihyā eyler. Ba‘zı nüşhada müdām yerine be-nām vāki‘ olmuşdur.

بشيوه دانئ شهر و به زشت خويى ده
به ذله بندى كشت و بخوشه چينى كار

153. Be-şīve-dānī-i şehri u be-zīşt-hūyī-i dih

Be-zelle-bendī u kişt u be-hūşe-çini-i kār

Şehrin şīve vü nāz biliciligine ve qurā vü nevāhīnini çirkin hūyluluğına qasem ederim şehrin insānı ve hayvānı ve gerek bināsı ve āyīn-i harekāt-ı şafā-efzāsı [H, 217-b] bi‘l-cümle maṭbū‘ ve nezāket-engiz olduğu qābil-i inkār olmadığı gibi qurā vü nevāhīnini ehālisi ğalīzū‘ṭ-tab‘ ve cümle töresi nā-maṭbū‘ olduğu daḥı¹⁸⁹⁶ bi-iştibāhdur ve keşt¹⁸⁹⁷ ü

¹⁸⁹⁶ daḥı -T.

¹⁸⁹⁷ keşt : kesb T.

ekinüñ zelle-bendliğine ve muhaşşıl mâye-yi ta‘ ayyuş olduğına ve kâr u kesbiñ hūşe-çinliğine ve izhâr-ı ihtiyâc ile her ne bulur ise gird-âver-i hürçin-i gedâyî eylemesine yemin ederim, ekiniñ dâ’imâ taḥşîl-i ser-mâye-yi ‘ ayş u râhat üzre olan küşîşi bî-reyb ü gümân olduğı gibi kesb ü kârîñ daḥı hemvâre işi ve güci cerrârlık olduğına kimesnenin şübhesi yokdur. Hūşe-çini fuḳarâniñ vaḳt-i hırmende başaḳ devşürmesidir. Kâr kâf-ı ‘ Acem ile kâriden maşdarından muraḥḥam olması çendân hûb degüldür.

بصبح قائم پوش و بشام اکسون باف
بصلح آب فشان و بجنک آتشبار

154. Be-şubḥ-i kâḳum-pūş u be-şâm-i eksûn-bâf
Be-şulḥ-i âb-feşân u be-ceng-i âteş-bâr

“Kâḳum-pūşî”de sekte-yi şu‘arâ vardır, izâfetle okınmaḳ gerekdir, şıfat-ı şubḥdur. Eksûn siyâh ḥarîr nev‘inden bir ḳumâş-ı girân-behâdır. Eksûn-bâf vaşf-ı terkîbîdir, eksûn toḳuyıcı demektir. “Âb-feşân” ḡavḡâ edici, “âteş-bâr” muharrik-i fitne demektir. Hemvâre ferve-i kâḳum ile düş-ı iftiḥârını ârâyîde eyleyen şabâḥa ve hemîşe siyâh-reng ḥarîr nesciyle evḳât-güzâr-ı [T, 246-b] ef‘âl olan aḥşâma ḳasem ederim. Fi’l-vâḳi‘ birisi cemî‘-i zî-rûḥ olan maḥlûḳatîñ bâ‘ iş-i ma‘îşeti ve biri maḥâll-i istitâr u ḥvâb-ı râḥatıdır. Vâḳi‘-i ḡavḡâ ve bâdî-i sükûnet olan şulḥa ve muḥarrik fitne ve hâdim-i binâ-yı maḥabbet ve dostı olan ceng ü peykâra yemin ederim fi-nefsi’l-emr birisi bu kâr-hâne-yi tezâdda te’lîf ü muvâneset ile muḳayyed ve birisi her ḥâlde ḳulûb-ı nâsa vaḥşet ü tenfir ile meşḡüldür.

بهوشمندی عدل و سیاه مستی ظلم
بتر زبانی تیغ و بسرکرانی دار

155. [H, 218-a] Be-hūşmendî-i ‘ adl u siyâh-mestî-i zulm
Be-ter-zebânî-i tiḡ u be-ser-girânî-i dâr

“Siyâh-mest” pek ser-ḥoş ve ziyâde¹⁸⁹⁸ keyf olup yemin ü yesârını fark eylemeyen ser-ḥoşdur. Şıfat-ı “zulmî”dir. “Ter-zebân” mantıḳ demektir ki dâ’imâ hetk-i ‘ arz ile

¹⁸⁹⁸ pek ser-ḥoş ve ziyâde : ve ziyâde ser-ḥoş pek T.

muḳayyed olan ḥadīdü'l-lisān kimesneleriñ şıfatıdır¹⁸⁹⁹. Yāsı maşdariyyedir. “Ser-girān” başı ağır sükūnetden ve ḥayā ve edebden ‘ibāretidir. Ammā bu maḥallde umūr-ı mu‘azzamayı iltizām etmekle başını ḡavḡāya uğradandır. ‘Adāletīñ ‘aḳılluluḡına ve zulmetīñ ziyāde ser-ḥoşluḡına ḳasem ederim zirā i‘tidāl ile ḥareket-güzīn olduḡıyçün aşḥāb-ı ‘adālet memdūḥ olup şeref ü ‘izzeti dünyā ve āḥiretde rüz-be-rüz efzūn olduḡı nümāyāndır ve bir nesneyi mevḳi‘inde isti‘māl etmeyüp tā-be-key izḥār-ı ḡadr u ḥayf üzre olduḡından zālimiñ binā-yı serāy-ı ḳadr u ḳıymeti ḥākle yeksān ve gün-be-gün şeref ü menzileti ḥalkıñ ve Ḥaḳḳ’ıñ yanında tedennīde¹⁹⁰⁰ olduḡı¹⁹⁰¹ āşikāredir ki bu ef‘āl-i ḳabiḥanıñ fesādı zāhir ü bāhir iken niçün irtikāb eder diyü bā‘ış-i [T, 247-a] istiḡrāb olur. Şemşiriñ ḥadīdü'l-lisān olup hemvāre dost ve düşmene zebān-dārлық¹⁹⁰² ve dār ağacınıñ hemişe maşlūbı iltizām etmekle bu başına alduḡı ḳurı ḡavḡāya ḳasem ederim. Ba‘zı nüshada “be-ḥuşk-sūzī-i nār” vāḳi‘ olmuş lākin ser-i dār ālet-i ḳahrdan olup tiḡa kemāl-i mülāyemeti olmaḡla şerḥine mübāderet enseb görüldi.

بکذب بی پدر و صدق آدمی زاده
بجهل بی اثر و عقل جبرئیل آثار

156. Be-kizb-i bī-peder u şıdḳ-i ādemī-zāde
Be-cehl-i bī-eşer u ‘aḳl-i Cebre’īl-āşār

“Bī-peder” [u] māder-be-ḥaṭā gibi veledü’z-zinā demekdir. Şıfat-ı kızbdır. Ādemī-zāde pāk-nijād ve nīk-aşl demekdir. Şıfat-ı şıdḳdır. “Bī-eşer” fā’idesiz ve ḥayra muvaffaḳ [H, 218-b] olmayandır. Her-çend ma‘nā-yı manṭuḳ bī-eşer fi’l-aşl ḥayr u şerden bir ‘alāmet bırakmayandır. Lākin ‘örf-i şu‘arāda ḥayra muvaffaḳ olmayan ḥaḳḳında müsta‘meldir ve veledü’z-zinā olan kızbe ve aşl-zāde olan şıdḳa ḳasem ederim fā’idesiz olan cehle ve Cibril ‘aleyhi’s-selām gibi ser-ā-pā fā’ideleri ḥāvī olan ‘aḳla yemīn ederim tafşile ḥācet yok {cümle}si emr-i ḡarībdır. Ba‘zısı luṭf u iḥsān cihetinden ba‘zısı¹⁹⁰³ ḳahr¹⁹⁰⁴ u ‘itāb ḥayşiyetinden.

¹⁸⁹⁹ şıfatıdır : şan‘ atıdır H.

¹⁹⁰⁰ tedennīde : tedeyyinde T.

¹⁹⁰¹ ve +T.

¹⁹⁰² zebān-dārлық : zebān-dārлықına H.

¹⁹⁰³ ba‘zısı -T.

به بخل وعده تراش و قناعت عیاش
بصدق تنک معاش و خوش آمد جرار

157. Be-buḥl-i va‘ de-tirāş u ḳanā‘ at-i ‘ ayyāş

Be-şidḳ-i teng-ma‘ āş u ḥoş-āmed-i cerrār

“Buḥl” imsākin, “va‘ de-tirāş” şüret-be[n]d-i va‘ d, büt-tirāş büt yapıcı olduğu gibi şıfat-ı buḥldür. Fi‘l-vāḳi‘ buḥl ṭālibiñ maṭlūbını vërmez velākin inşe ‘allāhu te‘ ālā ben saña bī-ḥadd u bī-ḳiyās ekrem¹⁹⁰⁵-i ikrām u iḥsān idecegim fe-emmā vaḳti iki eyle diyü gūn-ā-gūn va‘ deler ile ṭālibi iḡfāl eder. Ḳanā‘ at her ne ki müyesser ü mevcūddur, aña rāzı olup ziyāde talebinde olmamaḳdır. ‘ Ayyāş zīr-i ṭāḳ-ı lāciverd [T, 247-b] günde refāhiyyet ile evḳāt-güzār¹⁹⁰⁶ olup şiddet-i ḳilletden her hālde maşūn olandır. Şıfat-ı ḳanā‘ atdır. “El-ḳanā‘ atü kenzun lā-yefnā” medlūlince şāḥib-i genc şāyestegān-ı ḳanā‘ at olan pādişāh-ı vaḳt gibi şandalī-nişin-i refāh olup eger nīm-ḥabbeye daḥı¹⁹⁰⁷ mālīk degül ise yine keyfiyyāt-ı zarūrāt ve iḥtiyācdan ḳaṭ‘ an ḥaberi olmaz. “Teng-ma‘ āş” mübtelā-yı zıyḳ-ı eḳvāt olandır. Şıfat-ı şidḳdır. “Ḥoş-āmed” ālāt-ı medāhine ve esbāb-ı nabz-gīri cerrār sâ‘il-i mübrem şıfat-ı ḥoş-āmed. Şāḥib-i va‘ d olan buḥle ve fā‘iz-i ‘ ayş u nūş olan ḳanā‘ ate ḳasem ederim zıyḳ ma‘ āşlu olup geḳinmede ‘ usret çeken şidḳa ve cerrār olup bilā-tekellūf ḥalkiñ mālını [H, 219-a] aḥz eden müdāhineye yemīn ederim aşhāb-ı şidḳ-ı kelām-ı şıḥḥat-encāmı maḥzā ḥayr olduğuyçün ekşeriyyā zaḥm-dār-ı tiḡ-i ser-tiz-i faḳr olmuşlardır ve irtikāb-ı kizb ile mā‘il-i müdāhene olan nabz-girān-ı cebānet-‘ unvān ḡālibā dūnyā-perestler yanında mükerrrem olup merāmları üzre nā‘il-i murād olmalarıyla çendān zarūret çekmezler.

بناکوارى نزع و بناکزيرى مرک

به بيمدارى عمر و به بيوفانى يار

158. Be-nā-guvārī-i nez‘ u be-nā-guzīrī¹⁹⁰⁸-i merg

Be-bī-medārī-i ‘ ömr u be-bī-vefā‘ī-i yār

¹⁹⁰⁴ ḳahr : mihr T.

¹⁹⁰⁵ ekrem -H.

¹⁹⁰⁶ güzār -T.

¹⁹⁰⁷ daḥı -T.

¹⁹⁰⁸ nā-guzīrī : nā-gurīzi H.

“Nā-güvārī” sıkıcı olmamak, “nā-güzīri” kāf-ı Fārisīniñ zammı ve rā’i mu‘cemeniñ kesri ve yā’niñ ve rā’-i mühmelenin sükūniyla zarūretlü olmağ yalnız güzīr zarūretlü olmamağdır. “Bī-medārī” sebebsizlik ve nā-pāydār demektir. Hālet-i nez‘iñ ve sekerāt-ı mevtiñ bir¹⁹⁰⁹ vechle hazmı mümkün olmamağlığına ve zāt-ı mevte ve helākiñ be-her-hāl taḥaqqūkına ve elbette vāqi‘ olmasına ḳasem ederim [T, 248-a] ve ‘ömr-i sebük-seyriñ¹⁹¹⁰ şāhibine hiç bir vechle i‘āneti olmamasına ve nā-pāydār olup **Beyt**: “Ömr-ile o her cāyi vefā eyleye şanma / Aldanma eser yeñe açar şuya tayanma” müdde‘āsınca rüzgār-ı zūd-güzār gibi olmasına ve maḥbūb-ı hezār-āšnān-ñ şeb-āne rüz āteş-i maḥabbetle kebāb-āsā sūzān u giryān olup teḳāzā-yı miḥnet-i ‘iṣḳla muḫṭaribü’l-hāl olan ‘āşkına¹⁹¹¹ eyledügi bī-vefālığına sevgend ederim.

بهزل معرکه کیر و نفاق تو بر تو
بصبر کم سخن و خشم آتشین گفتار

159. Be-hezli-i ma‘reke-gīr u nifāḳ-i tū-ber-tū

Be-şabr-i kem-suḥen u ḥişm-i āteşin-guftār

“Ma‘reke-gīr” bā‘iṣ-i ḡavḡā ve cem‘iyyet olan nesnedir. Şıfat-ı hezldir. “Nifāḳ” şūreti başka ve sīreti başka olmağdır. Tū-ber-tū ḳat-ender-ḳat demektir. Murād-ı bā-kemāl¹⁹¹²-i şiddeti yāḥud erbāb-ı nifāḳuñ ekşeriyyā şāhib-i şervet olmasından kināyedir. “Kem sūḥan” çok vaḳti sükūt üzre geçen kimesne şabriñ [H, 219-b] şıfatıdır. “Āteşin-guftār” vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır, ḡalīzū’l-keḷām demektir. Şıfat-ı ḥişmdir. Mücādele düşmenlige bā‘iṣ olan istihzāya ve şāhib-i şiddet olan nifāḳa ḳasem ederim ḥamūş olup ekşer¹⁹¹³-i evḳātı sükūn u sükūnet ile güzārān eyleyen şabr u taḥammüle ve hetk-i ‘ırzla muḳayyed olup mā’il-i sūḥan-ı dürüşt olan ḥişm-ı ḥaşmet-medāra yemīn ederim.

بآبروی فناعت بذلت خواهش
بکامرائی فرصت بدولت دیدار

¹⁹⁰⁹ bir -T.

¹⁹¹⁰ sebük-seyriñ : sebük-periñ T.

¹⁹¹¹ ‘āşkına : ‘āşıkāne T.

¹⁹¹² bā-kemāl : yā-kemāl H.

¹⁹¹³ ekşer -T.

160. Be-ābrū-yi ḳanā' at be-zillet-i ḥvāhiş

Be-kāmranī-i fursat be-devlet-i didār

“Āb-rūy” yüz sūyı ḥürmet ve ‘izzetden kināyedir. “Zillet” ḥaḳāret, “ḥvāhiş” ism-i maşdardır. Su’āl ve istemek ma’nāsına. “Kāmranī” murād süricilik vaşf-ı terkībīdir. Yāsı maşdariyyedir. “Fursat” zamān-ı [T, 248-b] yüsr ve vaḳt-i neyl-i murāddır. “Dīdār” müşāhede-yi maḳşūddan ‘ibāretidir. Ḳanā’atıñ ḥürmetine ve şāhib-i istiḡnānın şıḡār u kibār ‘inde muḥterem ü mükerrem olmasına ve ḥalkdan ‘arz-ı iḥtiyāc ile nesne talebinde olmanın ḥaḳāret ü zilletine ḳasem ederim-ki “Azze men ḳanı’ a ve zelle men ṭami’ a”dır. Zamān-ı fursatıñ murād süriciligine ve müşāhede-yi maḳşūd eşnāsında zuhūr eden¹⁹¹⁴ devlet ü sa’ ādete yemīn ederim.

به تنکناى کرييان بوسعت دامن
بخاکسارى کفش و بنخوت دستار

161. Be-tengnā-yi giribān be-vus' at-i dāmen

Be-ḥāk-sārī-i keş u be-naḥvet-i destār

“Teng-nāy” maḥall-i zıyḳ, “vüs’at” ḥilāf-ı “ḥāk-sārī, ḥaḳāret”. Naḥvet ü kibr ü ‘ucb giribānıñ zıyḳ u tengligine ve dāmeniñ vüs’at ü füşhatine ḳasem ederim ve pā-pūşuñ dā’imā ḥaḳāretine ve hemişe fersūde-yi ḥāk-i mezellet olmasına ve destārıñ tā-be-key maḥalli baş olup izḥār-ı şūret-i kibr ü naḥvet eylesine yemīn ederim. **Beyt-i Nābī:** “Sebū-yı meyle ibriḳ-i vuzū’ ber-ḥākdür ammā / Ne ḥikmetdir bilinmez biri şālih biri fāşıḳdır” neşidesi üzre giribān u dāmen bir libās [H, 220-a] eczāsından iken birinde muzāyaḳa ve birinde vüs’at ve keş ve destār berāy-ı pūşiş-i yek-vücūd iken birinde şūret-i idbār ve birinde şekl-i iḳbāl zūhūrı bā’ iş-i istiḡrāb u ta’ accubdur¹⁹¹⁵.

بداغ پهلوی بیمار ممتنع حرکات
بدرد زانوی جویای منقطع رفتار

¹⁹¹⁴ zuhūr eden -T.

¹⁹¹⁵ ta’ accubdur : ta’ accubidür T.

162. Be-dāğ-i pehlu-yi bīmār-i mumteni‘ -ḥarekāt

Be-derd-i zānu-yi cüyā-yi munḳati‘ -reftār

“Dāğ” yara ve derd, “bīmār” ḥaste, “mumteni‘ -ḥarekāt” şıfat-ı bīmārdır, kıvıldanmağa mecālî olmayan ḥaste demektir. “Derd-i zānū” diz ağrısı, “cüyā-yi” şıfat-ı müşebbehe taleb-kār olan kimesne, “munḳati‘ -reftār” cüyānın şıfatıdır. [T, 249-a] Yürimege mecālî olmayan ḫālib ü rāğıb demektir. Kıvıldanmağa mecālî olmayan ḥastanın¹⁹¹⁶ dā’imā esīr-i ferāş olup müddet-i medīd pister-güzīn olduğundan için yanında zūhūr eyleyen yaraya ve derde ḳasem ederim ve taleb-kār-ı maḳşūd olup cüst ü cū eylemekden reftāra ḳudreti ḳalmamış ve henūz nā’il-i murād olmamış kimesneniñ dizindeki derd ü zaḥmına¹⁹¹⁷ yemīn ederim. Bu ḳasemi cümleden şoñra irād eylemekden murād-ı Mollā ‘Urfī zımnem kendü ḫāl-i keder-me’ālını i‘lāndır ki el-āne diyār-ı Hind’de esīr-i pister-i ‘illet ve ziyāret-i türbe-yi sa‘ādet-devletinden maḫrūm ḳalmış bir taleb-kār-ı ‘adīmü’l-ḫareketim demege tenbīhdır.

بحق این همه سوکندهای مهر افروز

که نزد علم تو حاجت نداشتم بشمار

163. Be-ḫaḳḳ-i ĩn heme sevgendhā-yi mihr-efrūz

Ki nezd-i ‘ilm-i tu ḫācet ne-dāstem be-şumār

“Sevgend” yemīn, “mihr-efrūz” vaşf-ı terkībī maḫabbet artırıcı, şıfat-ı “sevgendhā”, “ki” ḫarf-ı beyān, “nezd” ‘ind ma‘nāsına, “şumār” şaymaḳ. Maḫabbet artırıcı bu ḳadar eyledüğüm ḳasemleriñ ḫaḳḳına yemīn ederim öyle ḳasemler ki seniñ ‘ilm-i ālem-şumūlınıñ ḳatında şayma ḫācetim yoğ-ıdı. Ya‘nī ḳasemi icāb eden i‘timād olunmamaḳdır. Daḫı vażıḫ-ter¹⁹¹⁸ ta‘bīr edeyim {ki} ḳasem şol kimesneye olur ki ḳāsıma i‘timādı yoḳdur [H, 220-b] sen ise benim ef‘ālim ve aḫvālim{e} bi’l-külliyeye vāḳıfsuñ benim bu mertebe yemīn eylemege ḳaḫ‘ā zarūretim yoğ-ıdı lākin muḳteżā-yı şevḳ u ḫasret ile eyledim. Yoḫsa cenāb-ı devletiñi inandırıp derece-yi maḫabbetimi

¹⁹¹⁶ ḥastanın : ḥasta T.

¹⁹¹⁷ zaḥmına : zaḥmete H.

¹⁹¹⁸ vażıḫ-ter : vaşıḫ-ter T.

kemā-hiye tefhīm için eylemedim diyü Mollā ‘Urfī hezār hezār zārā‘ at u ibtihāl ile hāk-
i fersūde-rüy-ı i‘ tizār olup zebān-ı firqat ile taḥrīr-i murād eder.

که کر شود ره کوی تو جمله نشتر خیز
کنم بمردمک دیده طی نشتر زار

164. [T, 249-b] Ki ger şevved reh-i kūy-i tu cumle neşter-ḥīz
kunem be-merdumek-i dīde ṭayy-i neşter-zār

“Ki” ḥarf-i rābı̄tadır bu maḥal̄de ḳasem ile cevābınıñ beynine tavassuṭ eylemişdir. “Tū” ḥitābı Şāh-ı Velāyet cenābınadır. “Neşter-ḥīz” vaşf-ı terkībīdir, neşter bitirici. Cemī‘-i ḳasemleri andan için zebān-güzār-ı tekrār eyledim-ki eger seniñ merḳad-ı Farḳadān-fersāniñ yolu sebze yerine cümle neşter bitirici olur ise de ben ol neşterligi gözümün bebegi ile nūr-ı dīde ederim. Ya‘nī iştıyāk-ı ziyāret-i meşhed-i sa‘ādetiñ ol mertebededir¹⁹¹⁹ ki ṭarīḳ-ı imkān vuşul-nümāyān olduğdan soñra ifnā-yı naḳd-i cān bedīhī daḥı olur ise elbette ve elbette **Fuzūlī**: “Geçmem ol sevdādan olduğça baña ‘ömr-i ṭavīl / Üstüḥvān-ı kellem üzre tutsa ‘aḳrebler vaṭan”, müfādınca ol meslek-i sa‘ādete sālīk olup cān u başa ḳalmayacağım şevḳ-keşān-ı maḥabbete nūr-ı āftāb gibi vāzıḥ u āşikārdır.

رهی ز شوق سراسیمه طی کنم که قدم
بکام تیشه نهم کر ستانم از سر خار

165. Rehī zi-şevḳ serāsīme ṭay kunem ki ḳadem
Be-kām-i tişe nihem ger sitānem ez-ser-i ḥār

“Rehī”de yā vāhdet-i tenkīrdır. Zā “ez”den muḥaffef men-i nāşiye ma‘nāsına, “serāsīme” Türkīde sersem ü bī-ḥod demekdir ki ḥarf-i der-serāsīme beyāndır. **Ma‘nā-yı beyt**: Ḳaşd-ı ziyāretiñle kemāl-i şevḳden nāşī sersem olduğum ḥālde bir ṭarīḳ ṭayy ederim ki ayağı dem-i tişe-yi ser-tīze nihāde ederim eger ḥār-ı peykān-şi‘ār [H, 221-a] başından alur isem ya‘nī ṭarīḳ-ı ‘azīmetde muḳteżā-yı şevḳle bī-ḥod ve ol mertebe ḥayret{-zede} oldum-ki başduğumdan ve yürüdüğümünden ḳat‘ā ḥaberüm olmadüğümünden

¹⁹¹⁹ mertebededür : mertebede H.

ve zarar u fā'ideyi temyīze kudretim olmayup nişāngāh-ı tīr-i nazārim [T, 250-a] vuşūl-i türbe-yi şerif olmağla ser-i hārdan ref' -i pāy-ı ref'tār eder isem tişe-yi ser-tiziñ gözine¹⁹²⁰ vaz' -ı kadem ederim. Murād-ı 'Urfi ancağ kemāl-i şevqını beyāndır yoğsa ayağım pāre pāre oldu diyü şikāyet degüldür. Ba'zı nüshada “be-kām-ı şīr” vāki' olmuşdur. Fi'l-vāki' hārdan ziyāde mehlkdir ve maqşūd dağı ziyāde olmağdır. Bu ma'nāya göre ve kām lafzına nazār ile “şīr” münāsibdir. Lākin tişede de hārdan ziyāde ızrār vardır ve ekşer-i nüshada tişe bulunduğıyçün zīb-i miştar taħrīr olındı. Lākin bu faķīr-i qalilü'l-bizā' anıñ taḅ'ına göre şīr evlā vü ensebdir.

باب مهر بشستم كناه نامه خویش
چه غم كه كاتب اعمال دارد استحضار

166. Be-āb-i mihr be-şustem¹⁹²¹ gunāh-nāme-yi hū'īş

Çi ğam ki kātib-i a' māl dāred istiḥzār¹⁹²²

Kendü defter-i günāhımı maḥabbet şuyı ile yudum, kātib-i a' māl olan melek-i nām-ver dīvān-ı rüstā-hīzde ol defteri ḥāzırlayup 'arz eder ise ne māni'. Ya'ni ben saña kemāl-i intisāb sebebi ile zümre-yi aḥrāra ve gürūh-ı āzādegāna dāḥil oldum ḥisāb-ı günāh ile leb-rīz olmuş defter-i a' mālimi kirāmen kātibīn ḥazarātı 'arz-ı der-gāh eyledükde şöyle me'mül ederim-ki cemī' -i şaḥīfesinde noḡta-i ma' şiyyetden eşer bulunmayup bi'l-cümle sāde evrāğ zūhūr ede ve zencir ü zarb-ı zebāniyāni icāb eden qara cümle-yi ma' şiyyetim yekūn-pezīr olup topdan fūrū-nihāde olmuş bulunmasıyla erbāb-ı cehennemden tefrīğ ve gencūr-ı düzağ olan Ḥazret-i Mālik ta' zībimden şifru'l-yed qalacağı ḥālā imzā-kerde-yi kādī-i maḥkeme-yi [H, 221-b] yaķinimdir demekdir.

كداى كوچه مهرت بروزكار كناه
كرفته تاج ز سلطان ملك استغفار

167. Gedā-yi kūçe-yi mihret be-rūzgār-i gunāh

Girifte tāj zi-sulṭān-i mulk-i istiğfār

¹⁹²⁰ gözine : yüzine H.

¹⁹²¹ be-şustem : ne-şustem T.

¹⁹²² istiḥzār : istiḥsār H, T.

[T, 250-b] Gedā fakīr, “kūçe” zoğāk başı, “mihr” maḥabbet, “tā” zāmīr-i muttaşıl, muḥātabı Ḥazret-i Şāh-ı Velāyet, “girifte” tutmuş bu maḥalde kapmış. Tāc-ı selāṭiniñ ārāyiş-i ser-i iftiḥārı olan iklīl-i mürāşşa‘ ey şāh-ı Dūldūl-sūvār-ı ‘arşa-i velāyet seniñ maḥabbetiñ zoğākındaki fakīr u sâ’il günāh zamānında ve ma‘şiyetiñ eyyām-ı devletinde istiğfār memleketiniñ pādşāhiniñ başından tāç kapmışdır. Ya‘nī seniñ maḥabbetiñ daḡı ḡaşıyyet-i tevbe vü istiğfārı ḡāvidir demekdir. **Şeyḡ Sa‘dī**: “Şinidem ki der-rūz-i ummīd u bīm / Bedān-rā be nikā[n] be-baḡşed Kerīm” müfādınca mażmūn-ı ḡadīş-i şerīf rūz-ı rüstā-ḡīzde intikāl-i dār-ı āḡiret eyleyen mücrimi Cenāb-ı Ğaffār ve ḡazret-i āmürz-gār bilā-‘azāb dāḡil-i behişt eylemek behānesiyçün vesāṭet-i mülk ile muḡātab buyurup dünyāda ḡankı yaḡşı¹⁹²³ kişiyi¹⁹²⁴ severdi ve ḡankı ‘ālim-i ‘āmili āşnā vü dost edinmiş-idi me‘āliyle su‘āl eyledükde fūlān maḡalde ‘ālim-i ‘āmil ve seniñ ḡullarıñ ḡatında¹⁹²⁵ bir kāmīl kimesne var idi. Anıñ nāmıñ işidüp ‘alāḡa eylemiş edüm. Bundan ḡayrı vechen mine’l-vücūh yaḡşı kişi bilmem demekle nā’ire-yi duzaḡdan āzād ve bāḡ-ı behişte idḡāl olınmaḡ müteḡaḡkık olduḡdan soñra Mollā ‘Urfi’yi bu beyt mażmūniyla nişāne-yi nişābe-yi tōhmet ü melāmet eylemek nā-ber-cādır. Naḡl olınan ‘ināyet-i Subḡāniye nazār ile zāt-ı kerem-i şıfat¹⁹²⁶-ı Ḥazret-i Murtażā kerremallāhu vechehūya olan kemend-i ‘alāḡa fütāde-yi çāh-ı ‘işyān olan niçe yüz biñ mücrimānı¹⁹²⁷ bilā-tevbe ber-āverde-yi kenār-i selāmet eyleyeceginde iştibāh yoḡdur.

چو در پناه ولای تو ام چه غم که بود
معاصیم نه باندازه قیاس و شمار

168. [T, 251-a] [H, 222-a] Çu der-penāh-i velā-yi tu’em çı ḡam ki buved

Me‘āşiyem ne be-endāze-yi ḡiyās u şumār

“Velā” maḥabbet ü meveddet ma‘nāsına. Çünki ey Şāh-ı Velāyet seniñ maḥabbetiniñ¹⁹²⁸ şıḡınacaḡ yerindeyim benim ‘işyān u günāhımıñ endāze-yi ḡiyās ve ḡisābdan ziyāde olur ise ne ḡam ve ne elem vardır. Ya‘nī ḡişār-ı üstüvār-ı maḥabbetiñe penāh-āver olan kimesne ‘işyānı sebebiyle nişāne-yi kelle-yi ṭop te’dīb olmaḡdan

¹⁹²³ yaḡşı : baḡşı H.

¹⁹²⁴ kişiyi -T.

¹⁹²⁵ ḡatında -T.

¹⁹²⁶ şıfat -T.

¹⁹²⁷ mücrimānı : mehremānı H.

¹⁹²⁸ maḥabbetiniñ : maḥabbetiñ H.

maşūndur ve zīr-i mazīlle-yi tevellañda ve sāde-güzīn-iistirāhat olan muḥibbān-ı me‘āşī-niṣān ḥarāret-i āftāb mu‘aḥḫaze vü tevbiḥden ḳat‘ā şıḳlet-i germiyyet görmezler.

اگر ولای تو ابلیس را شود زورق
کشد ز ورطه لعنش بیکنفس بکنار

169. Eger velā-yi tu iblis-rā şeved¹⁹²⁹ zevraḳ

Keşed zi-varṭa-i la‘neş be-yek-nefes be-kenār

Eger seniñ maḥabbetiñ iblis-i telbise zevraḳ olur ise ol zevraḳ anı la‘n ve merdūdiyyet¹⁹³⁰ girdābından bir nefesde ve az zamānda kenāre çeker idi. Bu şart u cezā ta‘liḳ-i muḥāl bi‘l-muḥāldir. Zīrā şeytān¹⁹³¹ i‘nād-niṣāniñ gerden-beste ve silsile-yi maḥabbet-i Şāh-ı Velāyet olması muḥāldir ki evlād-ı Ādem ‘aleyhi’s-selāmandır. Şeytān ise ḥod zāt-ı Ādem’e ser-fürü-bürde-yi i‘tibār olmadı evlād-ı emcādına nice mümkün ki muṭī‘ ola.

هر آن عروس سخن کز دیار مدح تو نیست
بعشوه کر کشدم در نیاورم بکنار

170. Her ān ‘arūs-i suḥen k’ez-diyār-i medḫ-i tu nīst

Be-‘işve ger kuşedem der-neyāverem be-kenār

Her ol söz ‘arūsı-ki seniñ medḫiñ diyārından degüldür eger beni biñ dürlü ‘işve vü nāz ile öldürür ise daḫı anı kenāra çekmem bu kelām ancak memdūḫa kemāl-i maḥabbetini irād maḳāmında edā olunur ki cemī‘-i nāsda bu mu‘āmele vardır faḳat ‘arz-ı maḥabbet eder iken [T, 251-b] zūhūr eder ḡayrı maḥallda degül. Meşelā ben seni peder ü māderimden ziyāde severim ve el-ān fedā-yı cān ile emr eyleseñ ‘uhdesinden [H, 222-b] gelebilürüm, dēnür. Ma‘a-hāzā pederiniñ ednā tenbīhi ile ‘arz-ı maḥabbet eylediği kimesneyi bi‘l-külliyte terk eder ve cān degül beş pāre şarf eylese on gün peşimān olur. Mollā ‘Urfī daḫı bu kelāmı irād eyledükden şonra ḥanlar ve Şāh Ekber ve Şāh-zāde Selīm ve sâ’ir maḥbūb medāyiḫiyle taḥrik-i ḳalem-i eş‘ār eylediği baş eyledüğümüz

¹⁹²⁹ ver +T.

¹⁹³⁰ merdūdiyyet : merdūniyyet T.

¹⁹³¹ şeytān -T.

da‘ vāya güvāhdır. Lâkin şu kadar vardır ki “be-kenār” dedügi kemāl i‘tibārıyla i‘tibār eylemem demektir.

شبهت تو کند آفتاب در یوزه
که آورد بضمیرم بدین وسیله گزار

171. Şebāhet-i tu kuned āftāb-i deryūze

Ki āvered be-zamīrem bedīn vesīle guzār

Āftāb saña beñzemegi ister ki ol vesīle ile benim zamīrime uğrağ getüre. Ya‘nī ey Şāh-ı Velāyet benim zamīrim ol-çadar münevverdir ki āftāb-ı ‘ālem-tāb ol haram-gāh-ı nūra dāhīl olmağı bir vechle taqrīb edemeyüp illā senüñ şūretine mütemeşsil olmağla duhūlini mülāhaza eyledüğinden için saña beñzemege¹⁹³² tālib ü rāğıbdır. Murād-ı Mollā ‘Urfī evvelā hayāl-i Şāh-ı Velāyet’den ğayrı ol harem-gāha dāhīl olur kimesne yoğdur demegi i‘lān şāniyyen kendü ser-vağt-i zamīriniñ nūrāniyyetini beyāndır¹⁹³³. Bu ma‘nā ile nāzım-ı merhūm hedef-i tīr-i ta‘n olmaz ki bir kimesneniñ bir nesneye ziyāde mağabbeti olsa manzūr-ı dīde-yi hayret-dīde her ne görür ise şūret-i mağşūdında müşāhede eder. **Ĥazret-i Cāmī**: “Heme esmā mezāhir-i zātend / Heme eşyā mezāhir-i esmā” tarīkasıyla vech-i bāķī mūrāyā-yı mezāhirde müşāhede olınuğdan soñra [T, 252-a] zāhir ü bāṭını mağabbet-i Şāh-ı Velāyet ol-çadar isti‘āb eyledi-ki her ne demege güşāyiş-i derīçe-yi ecfān vāķi‘ ola meşhūdum bostān-serāy-ı şebāhet-i Cenāb-ı Murtażā’dır, demek olur bu tağdīrce sūnbül-deste-yi guftārdan rāyiḥa-i ḥılāf istişmāmıyla [H, 223-a] taraf-ı ‘Urfī’ye nigāh-endāz-ı tōhmet olmağ iktizā eylemez fedebbür.

مکر بدامن جود تو دست زد قلمم
که کنجش از بن ناخن دمید نرکس وار

172. Meger be-dāmen-i cūd-i tu dest zed qalemem

Ki genceş ez-bun-i nāḥun demīd nergis-vār

¹⁹³² ki -T.

¹⁹³³ beyāndır : neyāndır H.

“Meger” kelime-yi tereccīdir. “Dest zed” müteşebbiş¹⁹³⁴, zamīr-i “gences” kaleme rāci‘dir. “Bün” bā’-i muvaḥḥede-yi {taḥtāniyye}niñ zammı ve nūnuñ sükūniyla bir nesneniñ dibi ve nergis-i zerrīn ḳadeh, “vār” edāt-ı teşbīhdır. Umulur ki seniñ cömerdliginiñ dāmenine ḳalemim müteşebbiş¹⁹³⁵ olmuşdur. Zīrā ḳalemimiñ ḥazānesi ve definesi zerrīn ḳadeh gibi ṭırnağınuñ dibinden zūhūr eyledi, zerrīn ḳadehiñ¹⁹³⁶ ṭırnağı ucındaki incecik zārıdur ki şarı yapraqları henūz ḡonçe iken aniñ içindedir. Güyā zerrīniñ ḥazānesidir ki altı dāne altuna beñzer bergleri andan zūhūr eder. Mollā ‘Urfī daḡı nāy-ı ḳalemi sāḳ-ı nergise temşīl edüp ser-i ḳaleminden zūhūr eden zer-i kāmīlü’l-‘ayār-ı guftārını berg-i zer¹⁹³⁷ u zerrīne teşbīh eder.

چو کرم پيله بخود درتند مدایح تو
بکاه طاعت ایزد چو آرمش پی کار

173. Çu kirm-i pīle be-ḥod der-tened medāyiḡ-i tu
Be-gāh-i ṭā‘ at-i İzed çu āremeş pey-i kār¹⁹³⁸

“Kirm-i pīle” kāf-ı ‘Arabīniñ kesri ve rā’-i mühmeleniñ sükūniyla ipek ḳurdı, “tened” şarılır ve şarar ya‘nī hem müte‘addī hem lāzım istim‘āl olunur, zamīr-i “āremeş” beyt-i evveldeki kaleme rāci‘dir. Ey Şāh-ı Velāyet seniñ medāyiḡiñi ipek ḳurdı gibi¹⁹³⁹ kendüsine [T, 252-b] pīçide eder Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḳḳ’ıñ ṭā‘ atinde ol ḳalemi mübāşir-kār eyledüimde ya‘nī her-çend ki taḥrīr-i tevḥīd-i Ḥudā ‘izz [u] şānehū ile ḡāme-cünbān-ı taḡmīd ü teşekkür olam. Ol ešnāda seniñ daḡı vaşf-ı şerīfiñi zebān-güzār edüp seniñ nām-ı şefā‘ at-i nizāmıñla mütevessil-i dāmān-ı ‘āfv u maḡfīret olurum, dēmege işāretidir.

معلمی که تراشیده خامه طبعم
ز آفتاب نهد لوح ساده ام بکنار

¹⁹³⁴ müteşebbiş : müteşebbit H, T.

¹⁹³⁵ müteşebbiş : müteşebbit H.

¹⁹³⁶ ḳadehiñ : ḳadehi T.

¹⁹³⁷ zer : rez T.

¹⁹³⁸ pey-i kār : bi-kār T.

¹⁹³⁹ gibi -T.

174. Mu‘allimī ki tirāşīde hāme-yi ṭab‘ em
Zi-āftāb nihed levḥ-i sāde‘m be-kenār

“[H, 223-b] Mu‘allim” üstād, murād ḥālīk-ı nūn ve‘l-ķalem olan Zāt-ı Kibriyā celle şānuhū ḥazretleridir. Benim ṭab‘ım ķalemini tirāşīde eyleyen mu‘allim-i ḥaķīķat benim ķucağıma meşķ-i ķitābet için şafḥa-i āftābdan levḥ-i sāde ķomışdur. Ya‘nī benim kilki-ṭab‘ımıñ maḥall-i idmān-ı taḥrīrātı ancak levḥa-i pūr-envār-ı āftābdır. Ḥāricde bāliġ-ı derece-yi kemāl olan ḥattātīniñ meşķ-i ḥatt eyledükleri kāğıdları ābādī yāḥud ḥatāyī olduġı gibi ki āḥer nev‘¹⁹⁴⁰-i kāğıdlara vaz‘-ı ķalem eylemezler zīrā şāyeste-yi kemāleri degüldür. Mollā ‘Urfī daḥı da‘vā eder ki ben ol-ķadar guftār-ı bülend ve süḥan-ı rüşen şāhibiyim ki benim ol sözlerim taḥrīr olınması ancak levḥā-i āftāba yaķışur.

كجاست مانی صورت نگار تا بیند
نگارخانه ارژنگ و صورت جاندار

175. Kucā‘st Mānī-i şūret-nigār tā bīned
Nigār-ḥāne-yi Erjeng u şūret-i cān-dār

“Mānī” şūret-bendlikde meşḥūr-ı rūzgār naķķāşıñ ismidir. Nigār-ḥāne naķş evidir ki fi‘l-aşl Çin‘de bir ḥānedir. Ehl-i Çin ekşeriyā naķķāş olmaġla herkes bi-ķadri‘t-tāķat anıñ der ü dīvārına birer şūret taḥrīr etmekle işbāt¹⁹⁴¹-ı ma‘rifet eylemişlerdir. Erjeng Mānī‘niñ cemī‘-i şuver-i kā‘inātı ve ‘acā‘ib-i maḥlūķātı taḥrīr eyledüġi ķitābdır. [T, 253-a] Nigār-ḥāne-yi Erjeng bu maḥallde ol mecmū‘anıñ şāḥāyifinden ‘ibāretdir. Cān-dār bir naķķāş-ı meşḥūr olmaķ üzere her ne ķadar zebān-ı nāsda mezkūr ise daḥı bu maḥallde şūretiñ şıfatı olmaķ evlādır ki şūret-i cān-dār cān tūtucu şūret demek olur ki ziyāde şāḥib-i endām ve zī-rūḥa ġāyet müşābih ü mümāşil olmaķdan kināyedir. Şūret naķş edici Mānī-i üstād ķandadır? Gelsün nigār-ḥāne-yi Erjeng ve cānlu şūret ne ġüne olur görsün. Ya‘nī nigāşte-yi şāḥife-yi belāġat eyledüġüm nukūş-ı ‘acīb-engiḥte-yi eş‘arımı [H, 224-a] ve şīve-yi ķalem-i siḥr-āşarımı Mānī-i üstād temāşā eylesün ve

¹⁹⁴⁰ āḥer nev‘ : nev‘-i āḥer T.

¹⁹⁴¹ işbāt : ebyāt T.

kendüsiniñ¹⁹⁴² levḥa-pīrā-yı i‘titāsı olan teşāvīr-i nīm-ruḥınıñ bī-endām ve bī-ḳıyāfet olduğına i‘tirāf eylesün.

بچارسوی سخن نقد رایجی دارم
نه همچو ماه زر اندود آفتاب عیار

176. Be-çār-sū-yi suḥen naḳd-i rāyicī dārem

Ne hem-çu māh-i zer-endūd āftāb-‘ayār

“Naḳd” mevcūd olan nesnedir, nisye muḳābilidir. “Zer-endūd” ḳalb altundur ki i‘çi ğayrı nesne ve üzeri altun ile ḳaplanmış ola. “Māh”ıñ şıfatıdır. “Āftāb-‘ayār” vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır. Āftāb ‘ayyārlu demektir. Naḳd rāyicīñ şıfatıdır. Süḥan çārsūsında rāyic naḳd tutucuyım. Lākin māh gibi altun ile¹⁹⁴³ ḳaplanmış ḳalb naḳd degüldür. Belki āftāb ‘ayārludur. Nūru’l-ḳamer müstefād min nūr¹⁹⁴⁴u’ş-şems medlūlince māh-ı müstedirü’ş-şeklde¹⁹⁴⁵ müşāhede olınan nūr-ı āftābıñ olmağla naḳd-i zer-endūda teşbīh olunduğı ğayet ḥüb vāki‘ olmuşdur. Murād-ı Mollā ‘Urfī dīvānımda ḥāyide süḥan ve sirḳa kelām olmayup [T, 253-b] ancaḳ kāviş-i mītīn-i metīn fikrim ile ma‘den-i ṭab‘ımdan ber-āverde édüp pūte-yi zihnde ḳāl eyledükden şoñra dāru’z-zarb-ı şınā‘at-ı şī‘riyyede sikke-pezi‘r eyledüğüm naḳd-i rāyicü’l-vaḳt-i eş‘ār-ı nām-dār böyledir diyü da‘vadır.

کلام من که متاع ولایت سخنست
بروی دست صبا میرود سلیمان وار

177. Kelām-i men ki metā‘-i vilāyet-i suḥen-est

Be-rūy-i dest-i Şebā mī-reved Suleymān-vār

Benim süḥanımda ki ḳadr u ḳıymetde ve girān-behā vü nādirü’l-vuḳū‘ olmağda süḥanıñ metā‘-ı vilāyeti ve ḳumāş-ı kerāmetidir. Andan i‘çün ya‘nī kemāl-i tevḳīr ve ihtirāmı elbette iḳtiżā eyledüğünden Şabā’nıñ eliniñ üzerinde Ḥazret-i Süleymān nebī şalavātu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi gibi teferrüc édüp şehr-be-şehr ve memleket-be-

¹⁹⁴² kendüsiniñ : kendü T.

¹⁹⁴³ ile -T.

¹⁹⁴⁴ nūr -H.

¹⁹⁴⁵ müstedirü’ş-şeklde : müstedirü’ş-şekl T.

memleket seyr ü seyrân eder. Murād-ı Mollā ‘Urfî az zamānda sünbül-deste-yi eş‘ārımıñ [H, 224-b] nükhet-i iştihārı ser-ā-ser dimāğ-ı rûzgārı tütmağla āfāk-ı ‘āleme intişārına ve şark u ğarba intişārına bā‘iş ziyāde bedī‘ u ‘acib olup belāğat u feşāhatda derece-yi kemāle bālīg olmasından neş’et eylemişdir ve dest-i rûzgārda Süleymān gibi ber-hevā teferrüci Cenāb-ı Şāh-ı Velāyet’iñ evşāf-ı şerīfesini ḥāvī olmağla ef‘āl-i ḥavārīk-ı evliyā’u’llāh mānendi ḥāşıyyet-i kerāmet kesb eylesesindedir ki ber-hevā teferrüc-i āşār-ı velāyetdir.

نه انجمست فلک را که همت عرفی
دمادم آب دهانش فشانده بر رخسار

178. Ne encum-est felek-rā ki himmet-i ‘Urfî

Dem-ā-dem āb-i dehāneş feşānde¹⁹⁴⁶ ber-ruḥsār

“Ne” ḥarf-i nefy, ney gibi, “encüm” yıldız ism-i cinsdir. “Dem-ā-dem” hemvāre ve dā’imā demektir. “Āb-ı dehān” Türkî’de şalya dedükleridir ki ağızdan çekide olur. Ekşeriyā eşnā-yı ḥayretde zuhūr eder. Fā‘il-i “feşānde” himmetdir. [T, 254-a] “Ber” ḥarf-i isti‘lā. **Ma‘nā-yı beyt:** Felegiñ yıldızı degüldür ‘Urfî’niñ ‘acāyibāt-ı sūḥanı kemāl-i aḥseniyyet ile irād eylemekde olan himmeti felegiñ ağız şalyasını ruḥsārı üzere saçmışdır. Ya‘nī safḥa-i āsmānda müşāhede olunan encüm degüldür. Belki irād-kerde-yi yerā‘a-i ‘Urfî olan kelām-ı belāğat-nizāma¹⁹⁴⁷ ḥayretinden ve ziyāde şafāsından nāşī dehān-ı felekden feşānide ḫaṭarāt-ı li‘ābdır.

ازان بعالم سفلی درآمد که مرا
غریب دوست نهادست آشنا بیزار

179. Ez-ān be-‘ālem-i suflī der-āmedem ki me-rā

ġarīb-dūst nihād-est āšnā-bizār

“Ki” ḥarfdür ve ta‘lil, “āmedem” için irād olınmışdır. “Me-rā” benim için demektir ki nihādiñ mübtedāsıdır. “Ġarīb-dūst” ġurebāya maḥabbet edici, “āšnā-bizār” bilişlerden

¹⁹⁴⁶ feşānde : neşānde T.

¹⁹⁴⁷ belāğat-nizāma : belāğat-nizām T.

memnūn u maḥzūz¹⁹⁴⁸ olmayan, “est” be-ma‘ nā “hest”. Eger ‘ālem-i süfliden murād iklīm-i Īrān’a nisbet ile qalem-rev-i Hind olur ise ma‘ nā böyle olur ki diyār-ı Hind’e qadem-nihāde olup ol miḥnet-ābādda bašt-ı ḥaṣīr-pāre-yi iḳāmet [H, 225-a] eyledüğüm benim ṭabī‘atim ġarībleri sevüp āṣnālardan bīzār u bī-rāḥat olduğum içündür. Ya‘nī ġarībleri maḥabbet eyledüğümden ben-daḥı ihtiyār-ı ġurbet édüp āṣnālardan rāḥatım olmaduğundan terk-i vaṭan eyledim demekdür. Eger ‘ālem-i süfliden murād ‘ālem¹⁹⁴⁹-i mezāhir ve ‘ālem-i mülk olur ise kendü ṭabī‘ati bī-mürüvvetinden ūṣāyet olup sem‘-i fiṭrat-ı bed-sirištini süḥan-ı tevbīḥ ile ḥoḳḳa-i zehre muḥākī eylemek olur ki ‘ālem-i melekūtda yek-reng-bīn-i evc ü ḥazīz olup envār-ı vaḥdet ile leb-rīz-i pertev-i sürūr-ı ūḥūd iken ol ḥāl¹⁹⁵⁰-i sa‘ādet-me‘ālden ḳaṭ‘-ı peyvend-i ‘alāḳa [T, 254-b] étmekle fütāde-yi ḳāh-ı bī-būn-i miḥnet olup ‘ālem-i süflide fersūde-pāy-ı ḥāksārī olduğum ṭabī‘at-i bed-āmūzumūñ āṣnāyān¹⁹⁵¹-ı melekūtdan ibrā‘-ı zīmmet müvāneset édüp bīḡānegān-ı muḥallet-i fiṣḳ u fesāda meyl u rağbeti olduğındandır. Murād-ı Mollā ‘Urfī mülāzemet-i ḥidmet-i türbe-yi ūṣīfedan maḥrūm olduğunı ṭam‘-ı ḥāmından nāūī ūṣī‘rine meyl ü rağbet eden kimesnelere i‘tibār u iltifāt édüp firifte¹⁹⁵²-yi vaṣ‘-ı ebleh-pesendleri olduğuna te‘essūf-ḥor-ı peūīmānī olmaḳdır.

ز جهل جائزه يابم اكر هجا كويم
بعلم تاج دهم چون شوم مديح نكار

180. Zi-cehl cā‘ize yābem eger hecā gūyem

Be-‘ilm tāc dehem ḳun ūṣevem mediḥ-nigār

Zāt-ı cehlden ūṣıla-i ūṣī‘r bulurum eger hicv ūṣöyler isem. ‘İlme tāc u zīnet vērūrüm eger medḥ naḳūḥ édici olur isem. Ya‘nī mülket-i ma‘ānī müselleḥ ḳabza-i ūṣemūūr-i ṭab‘ımdır. Her ne ḡüne taūarruf murād eyleser isem imkānı vardur. Ḥattā hicv ü mezemmet cemī‘-i nās ḳatında ūṣāyeste-yi taḥūūn ü lāyīḳ-ı āferīn olmayan nesnedendir. Lākin benim qalem-i meūūūta-nizāmım ol ‘acūz-ı hicve bir endām-ı pākīze-nizām vērūr ki ḥīḳ bir ūṣey‘i bilmez kimesne kābin-i mu‘cile-yi taḥūūn resīde-yi [H, 225-b] mihr-i ‘arūs-ı medḥ eder

¹⁹⁴⁸ maḥzūz : maḥfūz T.

¹⁹⁴⁹ ‘ālem -T.

¹⁹⁵⁰ ḥāl : ḥālet T.

¹⁹⁵¹ āṣnāyān : āūyān T.

¹⁹⁵² firifte : farīzaten T.

ve eger levḥa-pirā-yı medḥ u sitāyiş olup naḳḳāş-kārī-i şanāyi‘-i ihām u tevriye ile ḳalem-cünbān-ı engüşt-i fikret olsam ḳıṭ‘a-i ‘ilm-i şerifi ḥal-kārī-i beynü’s-suṭūr ile mertebe-yi evvelinden ber-ter édüp levḥa-i āftāb gibi āvīze-yi ṭāḳ-ı āsmān éderim.

بکام دنیویم چون زبان نمی کردد
حدیث جائزه در حشر میکنم اظهار

181. Be-kām-i dunyeviyem çun zebān nemī-gerded

Ḥadīş-i cā’ize der-ḥaşr mī-kunem izhār

“Kām” kāf-ı ‘Arabī ile murād ve damağ ma‘ nāsınadır. Bu maḥallde her-çend [T, 255-a] murād ma‘ nāsı mümkün ise daḥı damağ olmağ evlādır. Zīrā ma‘ nāda zımmen murād daḥı ḥāşıdır. “Nemī-gerded” daḥı mülāyim olur. Cā’ize muṭlaḳan iḥsāndır. Ammā burada şıla-i şı‘r murāddır. **Ma‘ nā-yı beyt:** Dünyevī olan damağda eger zebānım dā’ir olmaz ise ba‘zı muḳābele-yi ḳaşıdede murād-ı dünyevī için damağımda zebān-ı recāyı taḥrīk eylemez isem cā’ize-yi ḥadīşini ve şıla istemek sözünü ḥaşre dek izhār éderim. Murād-ı Mollā ‘Urfī bu ‘arūs-ı zībende-endām-ı guftarı gāze-yi şanāyi‘-i bedī‘iyye ile ārāyiş-pezir édüp¹⁹⁵³ dāḥil-i beytü’l-ḥicāl-i ‘arz u ihdā eyledim. Eger rū-nümālīgını emri dünyāya müte‘allik olan maḳāşid ile ḥesāblaşmaz isem ey Şāh-ı Velāyet zann buyurma ki bi’l-külliyeye bu ṭalebden keşide-zebān-ı firāğ olmuşum, belki bāzār-ı rüz-ı rüstā-ḥizde mükāfāt-ı şefā‘at ṭaleb éderim. Zīrā bu eş‘ār-ı āb-dāruñ şılasından keffi-yed-i ṭama‘ eylemek mümkün degüldür ki ziyāde belīg u faşih vāki‘ olmuşdur. Muḳābelesinde her neye ṭaleb-kār olur isem metā‘ imiñ taḥammüli vardır, demekdir.

چو این قصیده در افواه خاص و عام افتاد
خطاب ترجمه الشوق یافت از احرار

182. Çu in ḳaşıde der-efvāh-i ḥāş u ‘ām uftād

Ḥiṭāb-i tercumetu’ş-şevḳ yāft ez-aḥrār

“Efvāh” cem‘-i fevh ağızlar demekdir. Ḥāş u ‘āmm kibār u şıḡār yāḥud ‘alim [H, 226-a] ü cāhil yāḥud dost u düşmen yāḥud ḡanī vü faḳīr lākin murād cemī‘-i āşnā-yı nükāt-ı

¹⁹⁵³ édüp -T.

eş‘âr olan kimesneler demektir. Tercemetü’ş-şevk şerh-i iştiyâk ve tafsîl-i maḥabbet ü ‘ışk demektir. Ḥiṭâbı beyândır. Fâ‘il-i “yâft” kaşidedir. “Aḥrâr” cem‘-i ḥurr, âzâdegân ma‘nâsına. Murâd reh-bürde-yi ḥaḳâyıḳ-ı eşyâ olmağla ‘âlem-i kevn ü fesâdîñ [T, 255-b] temeyyüziniñ ve bedden rehâ bulup zât-ı ‘ışka vâsıl olmağla kayd-ı sivâdan ḥalâş olan ‘ârif-i bi’llâh kimesnelerdir. Çünkü bu kaşide reşide-yi mertebe-yi ḥitâm olup kemâl-i bedâhetinden nâşî elsine-yi ehl-i kemâle¹⁹⁵⁴ düşdi zümre-yi aḥrârdan ya‘nî ol ehl-i kemâlîñ kâmil-terinden ve gürüh-ı erbâb-ı ‘irfân-ı ḥaḳîḳat-‘unvândan kitâbe-yi sitâyişi tercemetü’ş-şevk nâmıyla ârâyiş-pezîr olup nâm-zed-i iştiḥâr oldı.

[14. KAŞİDE]

Bu eş‘âr-ı tevbiḥ-şi‘ârîñ her ebyât-ı belâgat-simâtiñ¹⁹⁵⁵ âḥirinde vâқи‘ olan yâlarıñ cümlesi ḥiṭâb içündür. Zirâ ‘Urfî-i üstâd dibâce-yi maṭla‘dan ḥitâm-ı maḳta‘a varınca kendü güş-ı hüşını¹⁹⁵⁶ ḳurṭa-i cevâhir-i neşâyiḥ ile tezyîn eylemek murâd eylemişdir. Lâkin her-çend ḥiṭâb kendü zâtına ise de zamânesinde ba‘zı ḥâm-ṭab‘ân-ı müsteḥaḳḳ-ı te‘dîbiñ maḳra‘a-i sūḥan-ı dürüş ile dil-i âhen-şifatını nerm ü mülâyim eylemek maḳşûdı olduğında şübhe yokdur.

شکست رنگ شباب و هنوز رعناى
دران ديار که زادی هنوز انجايى

[Mefâ‘ilün fe‘ ilâtün mefâ‘ilün fe‘ ilün]

1. Şikest-i reng-i şebâb u henüz-ra‘ nâyi

Der-ân diyâr ki zâdî henüz ân-câyî

“Şikest” şikesten maşdarından müştakḳ-ı mâzîdir. Bu maḥallda lâzım isti‘mâl olunmuşdur. Ḳırıldı ve bozıldı demektir. “Reng-i şebâb” eyyâm-ı cevânide olan ṭarâvet-i çehre ve nâziki-i bedenden ‘ibâretidir. Vâv-ı ḥâliyye, “henüz” şimdi, “[H, 226-b]

¹⁹⁵⁴ kemâle : kemâl T.

¹⁹⁵⁵ belâgat-simâtiñ : belâgat-simâti H.

¹⁹⁵⁶ hüşını : hevesini T.

ra‘ nāyī¹⁹⁵⁷” güzellik, diyār il ve memleket, “zād” zāden maşdarından müştakq-ı māzī toğdı demektir. Yāsı hıṭāb içündür. “Ān” ism-i işaretdir, “cāy” maḥalldir. Ey ‘Urfi-i ḡaflet-nihād eyyām-ı cevānide olan ṭarāvet-i beden zā’il oldı. [T, 256-a] vaqt-i şeyb ḥulūl édüp kāmētīñ kemān-ı kec gibi ḥam-ender-ḥam oldı. Ḥāl-bu-ki sen henūz güzellik ‘arz édüp tāzelik mu‘āmelesini pey-der-pey icrā étmedesin. Ol diyārda ki toğduñ el-āne yine ol memleketdesin. Ya‘ nī sefer-nekerde olup sāye-perver olanlar ne gūne ḥām ḡalup evzā‘ -ı germ ü serd-i rūzgārı görmeyen ḥāne¹⁹⁵⁸-nişinler ne hey’etde ise sen-daḥı anlar gibi esrār-ı maḡşūd-ı āferīnişden bī-behre ve bī-naşīb olduḡuñ ḥālde şeyb ü şebābı imtiyāzdan ‘āṭıl ve nükāt-ı fā’ide-yi seyr ü seferden ḥişşe-yāb olmayup ancaḡ ḥ’āb u ḥor ile me’lūf olduḡuñ için bāṭıl ḡalmışsın. Ḥayf şad ḡayf ol nādān-ı bī-temyīze ki sāmān-ı ḡırmen-i ‘ömr-i nāzenini bu ḥālle ārāyiş-i pençe-yi rūzgār itlāf u izā‘ at eylemişdir.

بحیرتمکه چه دارو رهاندت زین درد
که عین جهلی و داری کمان دانایی

2. Be-ḡayretem-ki çı dārū rehānedet z’īn derd

Ki ‘ayn-i cehlī u dārī gumān-i dānāyī

“Be-ḡayretem-ki”de bā edāt-ı zarf-ı ḡayret şemere-yi ‘aciz olan ḡālet-i sūkūnet, “ki” ḡarf-i beyān, “dārū” ‘ilāc-ı şāfī, “rehāned” rehāniden maşdarından müştakq-ı fi’l-i muzāri‘ dir. Elif ve nūn edāt-ı ta‘addiyedir. Ḳurtarur ve ḡalāş éder demektir. “Z’īn” ez īnden¹⁹⁵⁹ muḡaffefdir. Müşārün-ileyh “īn” mażmūn-ı mışrā‘ -ı şānīdir ki ḡarf-i ta‘līl, ‘ayn zāt-ı cehlde “yā” hıṭāb içündür¹⁹⁶⁰. Vāv ḡāliyye, “gumān-ı dānāyī” mef’ūl-i “dārī”dir. Ey ‘Urfi-i ḡalaṭ-[H, 227-a] endiş ben ḡayretdeyim-ki ne şekl ‘ilāc seni bu derdden ḡalāş éder. Zīrā zāt-ı cehl kendüsisin. Ḥāl-bu-ki ‘ālemiñ ḡannını ṭatarsın. [T, 256- b] Fī-nefsi’l-emr cehl için derece-yi erba‘a olup şelāsesi için tedārik mümkün ve dördüncisine ‘ilāc nā-ḡābildir diyü ‘uḡālāniñ ittifākları olduḡına göre bir kimesne bilmedüḡi nesneyi bilürüm i‘tikādında olduğdan sonra ol nesneyi aña bildürmek mümkün olmaz ve ol cehl-i derūndan anı bir ‘ilāc-ı şāfī rehā-yāb eylemez. Mollā ‘Urfi daḡı nefesine hıṭāb éder ki sen-daḡı bu ḡābilden olduğundan saña ne gūne tedbīr

¹⁹⁵⁷ ra‘ nāyī : ra‘ nā H.

¹⁹⁵⁸ ḡāne : ḡān T.

¹⁹⁵⁹ ez-īnden : ez-īn T.

¹⁹⁶⁰ içündür : için H.

ideceğimde ‘āciz ü fūrū-mānde olduğum için esrār-ı hayret neşvesiyle gönçe-yi ḥusbān gibi ser-fūrū-bürde-yi giribān-ı efkār olmuşum.

خرابکردهٔ جهلی و فارغ از دانش
عظیم دردی داری و بس شکیبایی

3. Ḥarāb kerde-yi cehlī u fāriğ ez-dāniş

‘Aẓīm derdī dārī u bes şekībāyī

“Ḥarāb-kerde” kāf-ı ‘Arabīniñ fethiyle āhirinde hā’-i ğayr-ı melfūza ile ḥarāb olmuş, cehle izāfeti mef’ūlūñ fā’iline izāfetidir. “Yā” ḥiṭāb içündür. Vāv-ı ḥaliyye. “Dāniş” ‘ilm. “Derdī dārī”de sekte vardır. Vāv-ı “bes” yine ḥaliyye. Bes bā’-i muvaḥḥede¹⁹⁶¹-yi ‘Arabiyye ile çok demektir. “Şekībāyī” şıfat-ı müşebbehe, şabr edegen. Cehliñ ḥarāb olmuşsın, ḥāl-bu-ki ‘ilmden fāriğ ve ‘atılsın. Bir büyük derdiñ var, ḥāl-bu-ki ziyāde şabr u taḥammül edicisin ma’ nāda beyt-i sābıka merbūtdur ki bā’is-i hayretim bir daḥı budur ki fūtāde-yi varṭa-i gird-āb-ı cehl olup temām helāke müşerref olmuşsın yine zevrağ-ı ‘ilm tedārikinden-ki māye-yi necātdır bi’l-külliyeye fāriğ u āzādesin ve taḥammül-i beşerden ḥāric derd ü elem vücūdına müstevlī olmuş kaṭ’an mu’ālece¹⁹⁶² ve tedābir-i rehāyī kaydıyla meşğul olmayup ḥayvānlar gibi ancak şabr [T, 257-a] u taḥammül eylemedesin degüldür illā bu baṭāletden [H, 227-b] nāşīdir yoḥsa cüz’i ğayret ve ḥamiyyetiñ olaydı cenāb-ı Ḥaḳḳ cemī’-i derdler için dermān ḥalḳ eylemişdir. Sendāḥı ol dermānı taḥşil eylemek için üstād-ı ḥāzıka teslīm-i nabz edüp zebān-ı maḳāl ile keyfiyyet-i ḥāliñi ifāde ederdīñ.

اگر در آئینه بینی ز شرم زشتی خویش
بچاه ویل در افتی و دیده نکشایی

4. Eger der-āyine binī zi-şerm¹⁹⁶³-i ziştī-i ḥvīş

Be-çāh-i Veyl der-uftī u dīde ne-g’şāyī

¹⁹⁶¹ muvaḥḥede -H.

¹⁹⁶² mu’ālece -T.

¹⁹⁶³ şerm : şerr H.

Eger harf-i şart, “der” şıla, “bīnī” bakarsın, “şerm” hicāb, “ziştī” çirkinlik, “çāh” kıuyı, “Veyl” düzağda ka‘ r-ı nā-yāb bir vādī-i hevl-nākdır ki ziyāde ‘ azābı iktizā edenleri aña endāhte ederlerdir. Bā’-i “be-çāhī” te’kiddir ve vāv harf-i ‘ atf. Ey ‘ Urfi-i bed-şūret eger āyīneye nazar edeseñ kendü şūretiniñ çirkinliğinden utandığından nāşī ol-ğadar gözleriñi kaparsın-ki ol hāletde Veyl kıuyusına düşersüñ dağı yine kemāl-i hicābından gözünü açmazsuñ. Mollā ‘ Urfi bir kimesne bir pūşteden yāğud dağı ednā bir mağallden fütāde olsa ‘ acabā düşmemeye bir tedārik kābil midir yāğud kemāl-i havfindan elbette gözlerin güşād edüp eṭrāfdan istimdād eylemek zarūrī iken eger sen kendü aḥvāl ü ef’ āliñi ne şūretde kabiḥ ü zişt olduğunu müşāhede edeydiñ ol şūret-i mekrūhı ba‘ de’ l- yevm bir dağı müşāhede eyleyem diyü bir vechle dīde-düz-ı ihmāl olur idiñ ki mertebeyi helāke dağı vāşıl olsañ yine dīdeñi güşāde eylemez idiñ, diyü zebān-ı inşāf u i‘ tirāf ile kemāl-i [T, 257-b] ziştī-i ma‘ siyyetini ikrār eder.

زمانه بهر تو تابوت میدهد سامان
تو خود ز گوشه مسند فرو نمی آبی

5. Zemāne behr-i tu tābūt mī-dihed sāmān

Tu ḥod zi-gūşe-yi mesned furū nemī-āyī

“Zamāne” rüzgār, “behr” eciliyye, tābūt cümleinin ma‘ lūmı. “Dihed” dihiden maşdarından müştakḳ fi‘ l-i muzāri‘, “mī” edāt-ı hāl hālā vēriyor demekdir. “Sāmān” zīb ü zīnet, “furū nemī-āyī” aşığa gelmiyorsuñ ve ḥareket ü vaḳārıñı bozmıyorsuñ. [H, 228-a] Rüzgār-ı şāḥib-dimār seniñ için ḥālā tābūt-ı helāk zīneti ile muḳayyedir. Sen ise dağı şadr-ı meclisde ku‘ ūd edüp ḥükm-i naḥvet ü kibriñi icrādan fāriğ degülsin. Ya‘ nī ḡişāve-yi ḡaflet āvihte-yi deriçe-yi bāşırñ olmak taḳrībiyle cellād-ı ecel-şikāf der-i ḥāniñdan dāḥil-i sırr-ı vaḳt-i ḥayātñ olduğunu henüz müşāhede etmemekle meşḡul-i dād u sitād olmuşsuñ bu vaḳtiñ ise ḥālī ol degüldür. Belki ādem olan her nefesini¹⁹⁶⁴ nefes-i āḥir bilüp ve nefes-i vā-pesinde ne gūne şuḡl iktizā eder ise anıñla meşḡul olur ve müste‘ add-i merg olan dil-i āḡāhān kitābe-yi ṭāḳ-ı der-gāhı “selāmun ‘ aleyküm¹⁹⁶⁵ ṭibtum f’ edḥulūhā ḥālidīn” naḳşıyla ārāyiş-pezīr olan behişt-i ḳurbete ve sūnbūlistān-ı cennet-i vişāle bu ṭarīḳ ile fūrce-yi vuşūl ve izn-i duḥūl bulur.

¹⁹⁶⁴ nefesini : nefesi T.

¹⁹⁶⁵ ‘ aleyküm -H.

هزار مغلظه دارد در آستین زینهار
کلاه گوشه دانش بعشق ننمایی

6. Hezār muğalaṭa dāred der-āstīn zīnhār

Kulāh-gūṣe-yi dāniṣ be-‘ ıṣṣ ne-n’māyī

“Muğalata” curbeze ve bī-hūde gāvḡā vü cedel ve mef’ül¹⁹⁶⁶-i “dāred”dir. “Der-āstīn dāred” hāzır u āmāde eylemiṣdir, demekdir. “Zīnhār” edāt-ı taḥzīr. A‘cām hāzırda bu bulındı diyicek yerde “der-āstīn īn-est” dērler. [T, 258-a] Figānī: “Kiṣver-i çāk-i girībān-i yāsemīn īn-est / Numūd sā‘id u guftār der-āstīn īn-est”. Şaḡın şaḡın ki ‘ilmiñ gūṣe-yi külāhını¹⁹⁶⁷ ‘ıṣṣa gösterme zirā biñ cedel ve hezār gāvḡāyī hāzır u āmāde eylemiṣdir. ‘Abeṣ yere bir hengāme zūhūr eder. Maẓmūn-ı beyt beyne’n-nās ‘alā ṭarīḡi’l-meẓāk ba‘zı kimesneleriñ başındaki ‘emmāmesine ḡarb eyledükde iḡtizā eden nizā‘ ü cidāle işāretidir. Murād-ı Mollā ‘Urfī ‘ıṣṣ-ı gālīb ve ḡaḡıḡat-şinās olup [H, 228-b] ‘aḡl-ı ma‘āş zā‘if ü ḡaḡır ve süst-tedbīr olmaḡla eger ‘aḡl ile ‘ıṣṣı birbiriyle imtizāc ētdirüp işlāḡ-ı zātü’l- beyn ederim i‘tiḡādıyla süḡan-ı ‘aḡlı ve kelām-ı ḡıredi meclis-i ‘ıṣṣda der-miyān eder iseñ pençe-yi ‘ıṣṣdan girībān-ı ‘aḡlı soñra ḡalāş edemez süñ ve bī-hūde yere ‘aḡlı rüsḡāy u bed-nām edersüñ demekdir.

شکسته اند و دواشان همان شکستگی است
تو تندرستی و بر مومیایی افزایی

7. Şikeste ’end¹⁹⁶⁸ u devāşān hemān şikesteḡi est

Tu ten-durustī u ber-mūmiyāyī eẓzāyī

“Şikeste” kırılmış “end” cem‘-i edāt-ı ḡaberdir. “Devā” ‘ilāc, “şān” zāmīr “eş” cem‘idir. Müşārūn-ileyhi ‘uşşāḡdır. “Hemān” mürekkeb “hem” ile “ān”dan. “Şikeste” ma‘lūm yā maşḡariyye ḡā‘ide-yi külliyyedendir ki āḡirinde hāy-ı ḡayr-ı melfūz olan kelime yāy-ı maşḡariyyeye muḡārin olduḡda ol hā kāfa ḡalb olunur. ḡvāceḡi, bendeḡi mişillü. “Ten-dürüst” şaḡiḡü’l-cism demekdir. “Mūmiyā” kırıklarḡı bütün edici bir devā-

¹⁹⁶⁶ mef’ül : maḡ‘ül H.

¹⁹⁶⁷ külāhını : lāhını H.

¹⁹⁶⁸ Şikeste ’end : endūd T.

yı meşhûrdur. İki nev‘dir biri ma‘denî biri ademî ma‘denî hâşiyetlûdür¹⁹⁶⁹ “Ezfâyî” artırıcı ya‘nî mûmiyâyı ziyâde êdıcısın demekdir. Ey ‘Urfî-i şihhat-endiş ‘uşşâk kırılmışlardır ve vücûdları pâre pâre olmuşdur ve anlarıñ [T, 258-b] devâları ancağ ol kırıklıktır. Ya‘nî mādām-ki vücûdları şikeste olmaya maqşûdlarına na‘il olmağla âhîr ‘ilâc bulamazlar. Sen ise henûz şahîhü’l-cism ve kavıyyü’l-bedensin dahı tırmaz hıfz-ı şihhat için mûmiyâyı ziyâde eylemek ârzûsındasın. Bu taqdîrce sen ehl-i ‘ışkıñ vâşıl olduğı mertebeyi niçe ihrâz edebilirsün. Murâd-ı ‘Urfî şahîhü’l-cism olan vâkıf-ı esrâr-ı haqâyık-ı eşyâ olmaz demek degüldür. Belki hıfz-ı şihhat ile muqayyed olup pey-â-pey tedâbir-i vücûd ile meşgûl olan şûret-[H, 229-a]perestler verâ-yı perde-yi ğafletde kalmağla zevk-i temâşâ-yı ma‘nâdan qarîrû’l-‘ayn olmazlar ve pây-ı dilini ârzû-yı me‘âlîb ile tarîk-i haqğda fersûde eylemeyenler cennet-i didâra yol bulmazlar, demekdir.

مکو که جوهر الماسم و مصون ز شکست
که دهر سنک بکف حاضر و تو مینایی

8. Me-gû¹⁹⁷⁰ ki cevher-i elmâsem u maşûn zi-şikest

Ki dehr seng be-kef hâzır u tu minâyî

“Cevher” muṭlaqâ girân-ğadr seng demekdür yoğsa ‘arâz muqâbili degüldür. “Elmâs” ma‘rûf cevherdir ki cemî‘ taşlardan sahtdır. Maşûn u maḥfuz, “şikest” maşdar-ı muraḥḥam, “ki” harf-i ta‘lîl, “dehr” zamâne, “seng be-kef” elde taş olmağ hâzır u âmâde, “mînâ” zücâc ki şîşedir ve cemî‘ ma‘deniyyâtıñ yufkası¹⁹⁷¹ ve kırılmağ müste‘addidir. Ey ‘Urfî-i ğalaṭ-vehm sen “Ben kırılmağdan maḥfuz u emîn elmâsım” deme. Zîrâ seniñ mülâhaza eyledüğüñ gibi degülsin belki sen bir şîşesin ve zamâne elinde taş tıduğı hâlde seni işkeste eylemege hâzır u âmâdedir. Ya‘nî henûz ħurde sâlim dahı evkât-ı ħayâtımıñ müddeti çoğdur diyü taḥşîl-i ders-i ‘irfân eylemekden şabûr olma zîrâ muğayyibâta dâhıldir ki zamân-ı [T, 259-a] eceliñ ħulûlî bizlere ma‘lûm degüldür ve fi-nefsi’l-emr bir vücûduñ kıyâmı ki nefse ve rûzgâra beste ve deme ve şoluğa vâ-beste ola anıñ için her nefesde mevt mülâhaza olunmağ temâm-ı tedbir-i şavâbdır. Zîrâ lafz-ı “âdem”iñ dahı âhîri demdir.

¹⁹⁶⁹ İki nev‘dir biri ma‘denî biri ademî ma‘denî hâşiyetlûdür -T.

¹⁹⁷⁰ Me-gû : Meger T.

¹⁹⁷¹ yufkası : yufka T.

سپهر بیضه عنقا بود کنون دریاب
که تو بدعوی هستی چه ژاژ میخایی

9. Sipih̄r beyza-yi ‘anḳā buved kunūn der-yāb

Ki tu be-da‘ vī-i hestī ḳi jāj mī-ḥāyī

“Sipih̄r” felek, “beyza-yi ‘anḳā” ma‘dūm olan nesneden ‘ibāretdir. Felegi kürevī dēdüklerine göre ta‘bīr-i münāsib ve tavṣīf-i lāyaḳdır. “Kūnūn” henūz, “der-yāb” fehm eyle dēmekdir. Yalnız “yāb” lafzı bulmaḳ ma‘nāsınadır. Fehm ü idrāk maḥallinde [H, 229-b] isti‘māl olunduḡı ḥarfdir dāhil olduḡdadır ki ḥarf-i beyān, “hestī” varlık, “ḳi jāj mī-ḥāyī” ne bī-hūde kelām ēdūp ‘abeṣ muḡalaṭa ēdiyorsuñ dēmekdir ki mübālaḡa-i tevbiḥde edā olunur. Şüretde ecrām-ı ‘ulviyye muḥīṭ-i cemī‘-i kā’ināt iken ma‘dūmdur vücūdına vücūd dēmeḡe henūz şāyeste degüldür. Bu ma‘nāyı fehm ü idrāk eyle ki sen varlık ve vücūd da‘vāsını ‘ālem-gīr ēdiyorsuñ ‘abeṣ yere niḳūn böyle muḡalaṭa ēdūp kendūne zaḫmet vērürsūñ fi’l-ḥaḳīḳa dā’ire-yi kevn ü mekān gūy-ı meydān-ı ḳazā olup ḳevgān-ı fenāda zebūn u ‘āciz olduḡdan ṣoñra Ādem oḡlanı ol-ḳadar ṣıḡar-ı cism ve za‘f-ı fıtrat-ı şūrī ile da‘vā-yı vücūdta taḫrīk-i zebān-ı maḳāl eylemek ḥāric ez-edeb olduḡı “külli men ‘aleyhā fān” remzinden zāhir ü āṣikārā ve āyīne-yi ḥikmet-nümā-yı “külli nefsin zā’iḳatü’l-mevt” ṣaḫīfesinde bāhir ü hüveydādır. Merḫūm Münīf Efendi’niñ āṣār-ı [T, 259-b] ṭab‘-ı ḥaḳīḳat-ṣināslarından bu beyt-i ‘ibret-engīz müdde‘ā-yı müṣārūn ileyhi ta‘rifde ziyāde rengīn vāḳi‘ olmuṣdur. **Maṭla‘**: “Nümūd-ı hestī-i mevḥūmdur ten añladuḡum / Vücūd-ı reng-i ‘ademdür hemān ben añladuḡum.

سپید موی شدی ای عروس بخت هنوز
بطالع من بد روز فتنه می زایی

10. Sipīd-mūy ṣudī ey ‘arūs-i baḫt henūz

Be-ṭālī‘-i men-i bed-rūz fitne mī-zāyī

“Sepīd-mūy” vaṣf-ı terkībī aḳsāmındandır, beyāz kıllu dēmekdir ki ḫālet-i pīriden ‘ibāretdir. “Arūs” ṣıfat-ı baḫtdır. “Bed-rūz” kötü günler dēmekdir ki bī-baḫtlikden kināyedir. Şıfat “men”dir. “Mī-zāyī” ṭoḡuruyorsuñ mef‘ūli fitnedir. Ey baḫtım ‘arūsı ḡayrı pīre-zen olup zen-i ferḫād-kūṣ hey‘etine girdūñ ve el-ān ben ḳara günlü ve envā‘-ı

ālām u ekdār ile [H, 230-a] mübtelā olan āşüftelik¹⁹⁷² ṭālī‘ ü hişşesine fitne mütevellid olmasın. Ey kâş-ki ḥamliden münkaṭı‘a olup belki vücūduñ şaḥife-yi rūzgārdan kezālik fenā ile maḥkūk ola idi. Zīrā henūz benim derd-i cān-kāḥım baña kāfī ü vifākı¹⁹⁷³ iken sen daḥı ṭurmayup bir ṭarafdan ḥavāle-yi şemşīr-i ekdār eylemedesin. **Beyt:** Helāk-i ḥançer-i bī-dādīñ olmuşam ṭutalım / Yā dār-ı zülfe aşılmaḥ ne boynumuñ borcu.

همه بهشت مجو قرب دوست هم خوبست
قدم فراز ترک نه چو کرم سودایی

11. Heme behişt me-cū ḳurb-i dūst hem ḥūb-est

Ḳadem firāz-terek nih çu germ-i sevdāyī

“Heme” bi’l-cümle, “ḳurb-ı dūst” taḥşīl-i rızā-yı Ḥudā’dan ‘ibāretidir. “Hem” eger-çi ḥarf-i ‘aṭfdır lākin bu maḥallde ma‘nā-yı teraḳḳīyi daḥı ḥāvīdir. “Firāz” yuḳaru, “ter” edāt-ı tafzīl”, kāf edāt-ı taşgīrdır. “Nih” nūnuñ kesri ve hānuñ sūkūniyla vaż‘ eyle dēmekdir. Ma‘nāsı yuḳarucarek ḳo dēmek olur. “Çü” ḥarf-i ta‘līl, “germ-i sevdāyī” ziyāde heveslü dēmekdir. [T, 260- a] Ey ‘Urfī-i kūteh-endīş, bi’l-küllīyye ṭālīb-i cennet olma taḥşīl-i rızā-yı dost édüp ḳurb-ı ma‘nevī ile ḥazret-i maḥbūb-ı perde-nişin ḡayba yaḳın olmaḡı istemek daḥı ziyāde güzeldir. Pāy-ı ṭalebi mirḳāt-ı müselleme-i ārzūda daḥı yuḳaru vaż‘ eyle çünki ziyāde heveslü ve kemāl maḥabbetlūsın.

بکودکی شده مویت سفید و بیخبری
ازان ز بطن هوس در بهشت می زایی

12. Be-kūdeki şude müyet sefīd u bī-ḥaberī

Ez-ān zi-baṭn-i heves der-behişt mī-zāyī

Ṭufūliyyet ile pīrā olmuşsın ve ḥvāb u ḥor ile ve zīb ü zīnet birle meşgūl olduḡuñ ḥalde itlāf-ı naḳdīne-yi ‘ömr-i nāzenin eylemişsin. Rūzgāruñ germ ü serdinde ve miḥnet ü derdinde ne ḥālet-i zevḳ u şevḳ mūnderic olduḡından ḥaberīñ yoḳdur. Andan için

¹⁹⁷² āşüftelik : āşüfte-dil H.

¹⁹⁷³ vifākı : difāf H.

heves-i şikeminden cennetde toğarsuñ. Murād-ı Mollā ‘Urfī envā‘-ı tena‘umāt ile perveriş [H, 230-b] bulup mesned-nişin-i eyvān-ı ğunc u delāl olan kūdek-menişān dā’imā ṭālib-i cennet olurlar zīrā cennet maḥall-i ni‘ met olduğunu istimā‘ édüp ve kendü ṭabī‘ atleri daḡı ancak ḡvāb u ḡor ile me’lūf olduğı cihetden ārzū vü ümniyyelerin bi’ṭ-ṭab‘ behište ḡaşr u ḡaşr éderler, demekdir.

مبصران همه تن چشم در حریم وصال
تو جمله دست و شکم پیش من و سلوایی

13. Mubaşşirān heme ten çeşm der-ḡarīm-i vişāl

Tu cumle dest u şikem piş-i menn u selvāyī

“Mubaşşirān” şāhib-i başiret olup cemī‘ -i eşyāniñ esrār-ı zevkine vāşıl olan ḡurde-binān ve bārik-nigāhāndır. “Heme ten çeşm” ser-ā-pā dīde demekdir ki kemāl-i mertebe ḡavāle-yi nazār-ı ‘ibret-eşer eylemekden ‘ibaretdir. “Cümle dest ü şikem” başdan ayağa dek ḡoriş için el ve şikemsin demekdir. Ziyāde ḡariş-i ekl ü şürbden kināyedir. [T, 260-b] “Piş” pā-yı ‘Acem ile öñ, “menn ü selvā” Vādī-i Tih’de Benī İsrā’il’e iḡsān olunan mā’idedir ki tafşīli muḡaddeman mürūr eylemiştir. Erbāb-ı başiretten olup ‘arifi bi’l-lāh olan zāt-ı sūtūde-şifāt ser-ā-pā dīde-yi temāşā oldukları ḡālde behişt-i vişāldedir, sen ise cümle dest ü şikem olup menn ü selvā ve ṭa‘ām u ḡelvā öñindesin. Ya‘nī anlar lezā’iz-i ni‘ am-ı vişāl ile mütena‘im, sen ise ekl ü şürb belāsıyla muntazır-ı aḡvāt olup derd-i imtilāyı ḡāṭır-güzār eylemezsuñ.

شبه بجوهر ازان به شماری از الماس
که همچو اعمی فطری بلمس بینایی

14. Şebe be-cevher ez-ān bih şumārī ez-elmās

Ki hem-çu a‘mā-i fiṭrī be-lems bināyī

“Şebe” fetḡ-i şin ile boncuk, mef’ül-i “şumārī”dir. “Be-cevher”deki bā’-i muvaḡḡade-yi taḡtāniyye be-ma‘nā “der”dir. “Cevher” ‘arāz mukābilidir. “Ez-ān” ma‘nā-yı mışra‘-ı şāniye işāretidir. “A‘mā-yı fiṭrī” kūr-ı māder-zād. “Lems” el ve sā’ir cevārīh-i māsike ile yapışmak. Boncuğı cevheriyyetde elmāsdan a‘lā zu‘m eyledüğüñ andan içündür ki [H,

231-a] māder-zād kūr gibi lāmise tarīkıyla görıcısüñ fi'l-vākı' hüsn-i lems ile tefrīk-i cevāhir eylemekde ğalaṭ-ı fāhiş bedihīdir. Zirā merātib-i ḳadr-i cevheri temyiz **Sālim-i Trabzonī**: “Beni müstağraḳ étđi zevḳ u mevc-i ḥande-yi la'li / Nigāh-ı cevherīyim āb-ı gevherdir şinā-gāhım” mışdāḳınca vazīfe-yi hiss-i başardur ve lāmise ile ancaḳ nerm ü dürüşť hiss olunur. Ya'nī ey 'Urfi-i nādān sen kemā-hiye temeyyüz-i nīk ü bedden maḥrūmsuñ zirā ḳābiliyyetiñ olmaduđı cihetden kār-ı dīdeyi deste ve lāzime-yi sāmī' ayı zā'ıḳaya ḥavāle eylesüñ bu ḥareket ise 'ind-i ūlū'l-ebşār nā-be-cā olduđı müsellemdir.

چه عذرهای موجه نهی معاصی را
بچش لعاب دهانت که قند میخایی

15. [T, 261-a] Çi 'uzrhā-yi muvecceh niḥī me' āşī-rā

Bi-çeş li' āb-i dehānet ki ḳand mī-ḥāyī

“Çi” cīm-i 'Acemī ile ne demekdir lākin bu maḥallde ma'nā-yı taḥsīni mütezammındır. “Müvecceh” münāsib ü mülāyim demekdir. “Me' āşī” cem-i ma' şıyyet, “bi-çeş” çeşīden maşdarından emrdir, bāsi zā'ıddir. Ammā muḥāverāt-ı 'Acām'da iltizāmınıñ keşretinden nāşī bā'-i emrdir, diyü nām-zed olup güyā ḥurūf-ı aşliyyeden olmuşdur. “Li' āb-ı dehān” şalya ki ağızdan çekīde olur. “Ḳand” şeker, “mī-ḥāyī” ḥāyiden maşdarından müştāḳdır. “Mī” edāt-ı ḥāldir. Ne güzel münāsib ve ma' ḳūl 'özrlr īrād edersüñ eyledigüñ günāhlara ağızınıñ şalyasını tat ki şeker çigneyorsun. Bu beyt istihzāya maḥmūldür. Ya'nī ey 'Urfi-i eṭfāl-meşreb hem ḳabāḥat edersüñ hem ḳabāḥatına¹⁹⁷⁴ ol-ḳadar tatlu 'özrlr edersüñ ki güyā ağızını şeker ile leb-ā-leb eylemiş gibi olursuñ. Bu vaz'-ı nā-hem-vār ise irtikāb olınan ḳabāḥatden biñ mertebe ziyāde ḳabāḥatdir. Fi'l-vākı' şāḥib-i cināyet ḥāk-i i'tizāra¹⁹⁷⁵ vaz'-ı cebīn-i müstemendī eylemek mükeffer-i seyyi'āt [H, 231-b] olduğı gibi ehl-i 'ibādet i'timād-ı 'amel ile serkeşlik ve izḥār-ı gurūr eyledükde şāḥife-yi ṭā'atinden maḥv-ı a'māl-i ḥasene edeceği müberhen iken hem ma' şıyyet hem mükābere ğāyet cināyetdir.

بتلخی غم اکر آشنا کنی کامت
کمان برم که به از بیغمان بیاسایی

¹⁹⁷⁴ ḳabāḥatına : ḳabāḥata T.

¹⁹⁷⁵ i'tizāra : i'tidāza T.

16. Be-telhî-i ğam eger āšnā kunī kâmet

Gumân berem ki bih ez-bî-ġamân biyāsāyî

“Telhî”deki yâ’ maşdariyyedir. “Kunî”deki yâ hitâb içündür. “Gümân berem ki” zann ederim ki demektir. “Bî-ġamân” ġamsız olan āsûde-nişinân-ı [T, 261-b] şadr-ı âfiyettir. “Āsây” āsâyiden maşdarından müştakktır, evvelindeki elif-i memdüde fi’l-aşl iki elifden mürekkebdir. Evvelkisi yâya kalb olınuğda “yāsây” isti‘mâli meşhûr olmamağla bir bâ’-i zâ’ide götürürler “biyāsây” olur. Qā’ide-yi külliyyedir. Râhat edersün demektir. Eger ğam u elem acılığı ile damağınā āšnā ederseñ ve keder ü miñnetde olan merâreti çâşnî-i şeker gibi kuvvet-i zâ’ikaya güv[â]râ edebilür iseñ zann ederim-ki ġamsız olan kimesneden dahı ziyâde râhat u huzûr eylersün¹⁹⁷⁶. Ya‘nî ey ‘Urfî çünki t̄alib-i raħat ve¹⁹⁷⁷ rāġıb-ı ‘âfiyyetsin ol maqşûd ise bu dâr-ı miñnetde¹⁹⁷⁸ mümkün degüldür. Lâkin bir âher tarîķi vardır eger hâşiyet-i ma‘cûn-ı sülûk ile yek-rengî-bîn-i evc ü hażiz olup telh u şiriniñ miyânesini fark u temyîz eylemez iseñ işte t̄alib ü rāġıb olduġuñ râhat u ‘âfiyeti ol zamân bulursuñ **Rûhî**: Bu ‘âlem-i dünyâda şafâyî ol eder kim / Yeksân ola yanında anıñ biş ü eger kem.

ازان حساب تو هر دم تفاوتی دارد
که قد سرو نیینی و سایه پیمایی

17. Ez-ân hisâb-i tu her dem tefâvutî dâred

Ki qadd-i serv ne-bînî u sâye peymâyî

“Ez-ân” mısrâf-ı şânî mażmûnına işâretidir. “Tefâvüt” eger-çi ziyâdelikdir ve¹⁹⁷⁹ lâkin bu maħallde hem ziyâde ve hem noqşân şumûli olmak üzere irâd-kerde-yi [H, 232-a] qalem-i işâret¹⁹⁸⁰ nâzım olmuşdur ki ħarf-i beyân. “Sâye-peymây” vaşf-ı terkîbîdir, sâye ölçici demektir. Ey ‘Urfî seniñ hisâbın andan için gâh ziyâde gâh kûtâh olur ki serviñ boyunu görmezsiñ ancak sâyesini ölçücüsüñ, sâye ise ħareket-i âftâb ile gâh dirâz gâh kûtâh olur. Bu cihetden serviñ qâmeti ne miqđâr olduġına [T, 262-a] kemâ-hiye muṭṭalî‘

¹⁹⁷⁶ eylersün : edersün H.

¹⁹⁷⁷ t̄alib-i raħat ve -T.

¹⁹⁷⁸ bu dâr-ı miñnetde -T.

¹⁹⁷⁹ ve -H.

¹⁹⁸⁰ işâret : esâret H.

olamazsuñ bi-hüde taẓyî' -i evkât edersüñ. Ya' nî zâhir-i eşyâ ile meşgûl olup faqr u ğınâyı dirhem ü dînâr ile ma' lûm edinürsüñ. Bu ẓarîk ile hisâbîñ kıyâsına muvâfık gelmemekle dest-hoş-ı telvîn ü teşkik olursuñ. Eger rezzâk-ı haqîkatden haberiñ olup feyz-i te'şîrât-ı esmâ'-i ilâhiyyeden âgâh olaydıñ her hâlde mutma'innü'l-ğalb olup zuhûrât-ı havâdişi cemî' -i hâlde mülâhaza-i şihhat-nişâbîña muvâfık bulur idiñ. İrâd olunan faqr u ğınâ bi-ẓarîki't-temşîl ihtiyâr olinmışdır. Yoğsa murâd-ı nâzım şûret-i cemî' -i eşyâda gâh kemâl gâh noqşân müşâhede olunduğı nâzıruñ ancak kütâh-bîn olup zâhir-i hâl ile meşgûl olduğındandır. Yoğsa ẓaraf-ı bâṭına havâle-yi nigâh-ı 'ibret edüp cümleniñ ser-rişte-yi harekâtı vâ-beste-yi yed-i kudret olduğını mülâhaza-i tämme ile tefekkür eylese idi hisâb-ı kıyâsı ẓat' an taḥallûf eylemez idi demekdir.

بزر جامه نهان کرده برص لیکن
بچشم اهل بصیرت برهنه می آیی

18. Be-zîr-i câme nihân kerde'î baraş lîkin

Be-çeşm-i ehl-i başîret be-rehne mî-âyi

Baraş bir 'illet-i meşhûruñ ismidir ki Türki'de beḥâk¹⁹⁸¹ dërler. Ehl-i başîret nûr-ı 'irfân ile çeşm-i haqḳâniyyetleri münevver ve sürme-yi haqîkat-ikân ile dîde-yi bâṭınları mücellâ vü muşayḳal zevât-ı mu' teber ender ḥalkdan ketmi lâzım [H, 232-b] olduğu cihetden 'illet-i baraşı libâsınıñ altında nihân ve gizlü eylemişsin. Lâkin bi-hüde zaḥmet çekiyorsuñ zîrâ ehl-i başîretiñ gözinde çıplak gelürsüñ ya' nî şûret-i şalâḥda [T, 262-b] görünüp zâhiriñi zîver-i 'ibâdât u ẓâ'ât ile tezyîn eylemekle cehl-i cibillini ve fıtratında merkûz olan fışk u fücûrı setr ile muḳayyed ü meşgûlsüñ. Lâkin ne fâ'ide nûr-ı 'irfân ile¹⁹⁸² ẓarîrî'l-'ayn olan bârîk-nigâhân cevâsîs-i ẓulûbdur. Gözlüye gizlü olmaz meşelince seniñ kendüne pinhân u mestûr olan 'uyûbını daḥı zâhir ü âşikâr görürler ẓanda ẓaldı ki istitâr ile meşgûl olduğun hâlât-ı 'ilâcı setr-i derd ile meşgûl olmayup bir ẓabîb-i hâzîkıñ dâmen-i 'aliyyesine teşebbûş etmekle tedbiri bâbında rûy-ı niyâzi fersûde-yi ḥâk-i tazarru' u ibtihâl ve çeḥre-yi recâyı biñ dürlü tevâzu' ile sûde-yi zemîn-i iftikâr eylemekdir.

¹⁹⁸¹ beḥâk : becâk H.

¹⁹⁸² ile -T.

چه گونه شاهد عصمت ز تو نه پر هیزد
که در شکستن ناموس ناشکیبایی

19. Çi gūne šāhid-i ʿiṣmet zi-tū ne perhīzed

Ki der-şikesten-i nāmūs nā-šekībāyī

“Šāhid” maḥbūb, “iṣmet” pāk-dāmānlıķdır. İzāfeti şıfatıñ mevşūfa izāfetidir. “Perhīzed” perhīziden maşdarından müştakķ fiʿl-i muzāriʿdir, kaçınur ve ictināb éder demekdir. “Nāmūs” ʿırz u vaķār, “nā-šekībāyī” şabrsızlık. ʿiṣmet maḥbūbı senden ne gūne ihtirāz eylesün ve senden niçün kaçmasun-ki pāk-dāmān olan ʿırz u namūsıñ ʿizzet ü vaķārını gūn-ā-gūn irtikāb ile hetk ü şikest eylemekte kaçā şabr u taḥammülün yokdur. Yaʿnī sen erbāb-ı ʿiṣmetden ve ehl-i ʿiffetden olmaduđınıñ aşlı ehl-i ʿırzıñ bilā-mūcib ḥātırını āzürde édüp dil-şikenlik [H, 233-a] tariķine zāhib olduđuñ içündür.

تمام عرصه محشر مکس فرو کیرد
اگر چنین بقیامت شکر فروش آیی

20. Temām-i ʿarşe-yi maḥşer meges furū gīred

Eger çunin be-ķiyāmet şeker-furūş āyī

[T, 263-a] “Temām-ı ʿarşa-i maḥşer”de teʿķīd lafzı vardır, “arşa-i maḥşer-rā tamām¹⁹⁸³” demekdir. Żarūret-i vezn için ihtiyār olınmışdır. “Meges furū-gīred” “meges müstevlī şevad” maʿnāsınadır. “Çünin” maʿnā-yı mübālağayı tazmīn ile maķāl-i faḥriyye-meʿāl-i ʿUrfiye ʿāʿiddir. “Şeker-furūş āyī¹⁹⁸⁴”den lafzından ḥāldir. Ey ʿUrfi-i mübāhāt-şıfāt eger sen bu ḥāl-i faḥr-meʿāl ile şeker şatıcı olduđuñ ḥāldede ķiyāmete gelecek olur iseñ meydān-ı maḥşere bi-temāmihī meges müstevlī olur. Ḥafī buyurılmaya ki seniñ elbette şirin olan eşyāya ve tatlu olan maḥalle müstevlī olur. Murād-ı Mollā ʿUrfi ey muḥāṭab bu mertebe efʿāl u aķvālīñ kendüñe tatlu gelüp şirin ḥarekāt-ı mübāhāt ile el-āna olduđuñ gibi meydān-ı maḥşere ķadem-nihāde olur iseñ hücūm-ı meges ʿarşa-i rüstā-ḥīze muzāyaķa vērür diyü istihzāen ḥānde-fermā olmaķdır.

¹⁹⁸³ tamām -T.

¹⁹⁸⁴ āyī : āyinden H, T.

سبک عنان شو و خود را بملک علم رسان
از این چه سود که انگشت جهل میخایی

21. Sebuk-[‘] inān şev u ĥod-rā be-mulk-i [‘] ilm resān

Ez-[‘] in çī sūd ki engüşt-i cehl mī-ĥāyī

“Sebuk-[‘] inān” çüst ü çâpük ĥareketlü demektir. Mülk-i [‘] ilmden murād mertebe-yi [‘] aql-ı me[‘] āddır. Engüşt-i cehlden maqşūd-ı [‘] aql-ı ma[‘] āşdır. Çüst ü çālāk olup kemāl-i sür[‘] at ederek kendüñi milket-i [‘] āql-ı me[‘] āda erişdür, bundan ne fā’ide ki [‘] aql-ı ma[‘] āş parmağını çigner yatarsuñ. Ya[‘] nī cehāletde zevĥ bulup anıñla kemāl-i raġbet izĥār ederek ülfet ederseñ ašlā fā’idesi ve anıñ lezzetiniñ kat[‘] ā ĥalāveti yoĥdur. Eger mülāĥaza-i tām edüp kelām-ı naşīĥat-encāmımı ĥabül eder iseñ bir sâ[‘] at [H, 233-b] evvel kendüñi [T, 263-b] ĥalem-rev-i [‘] ilm ü [‘] irfāna ilĥā ve vāşıl edegör ki zevĥ-i dā’imi anda ĥāşıldur. Fi’l-vāki[‘] cehlen eger mertebe-yi cehlde zu[‘] m-ı bātıllarına göre zevĥ u ĥalāvet bulmasalar ve mażarratını fehm ü idrāk eyleseler idi ĥalāş olmaĥ için [‘] ilme raġbet ü iltifāt ederler idi.

جنون ز سر بنه و دست عقل کیر و بتاز
کزین بهانه مسلم نه که شیدایی

22. Cunūn zi-ser bi-nih u dest-i [‘] aql ġir u bi-tāz

K’ez-[‘] in behāne musellem ne[‘] i ki şeydāyī

“Cünūn” mef[‘] ūl-i “bi-nih”dir, “z’[‘] in”deki ism-i işāret olan “in” şeydāya işāretidir. Cünūnı başdan ĥoy ya[‘] nī dīvāneligi terk eyle ve [‘] aqlıñ elini tüt ve segirt, zīrā bu bahāne ve [‘] illetden müsellem ü ĥalāş-yāb olamazsın-ki ol bahāne şeydālĥ ve dīvānelikdir. Ya[‘] nī dīvāneyim demekle seni [‘] afv eylemezler ve maqşūd-ı aşlı olan menzil-i necāt vuşlata yol vërmezler. Ber-vech-i pişin tedārikini gör ve [‘] uĥalāya taĥşil-i ĥurbet edüp dāmen-i ĥidmetlerine teşebbüş eyle ki anlarıñ himmetleriyle selāmet-yāb olur, nā’il-i merām olursuñ ġayrı çāresi yoĥdur. Nāzım “bi-tāz” diyü sür[‘] atle emr eylediği [‘] aqla kemāl mertebe münĥād olup ser-i mü müfāraĥatından ihtirāz ile tenbīĥ içündür. Cünūnın def[‘] i mecnūnuñ elinde degüldür, diyü i[‘] tirāz buyurılır ise ĥafī buyurılmaya ki bu maĥallde cünūndan murād mütāba[‘] at-ı [‘] aql-ı ĥām ile ĥareket-i nā-ber-cā ĥıyāmına

mübâşir olup benim ‘aqlım baña yeter diyü mağrūr olan ħod-re`y ve ħod-pesendleriñ ħarekât-ı nâ-mağbūl ve evzâ‘-ı nâ-pesendlerinden ‘ibâretidir.

عصا بكف نه و تكبير فتح خوان و برو
که نشنود ز تو همت که ناتوانایی

23. ‘Aşâ be-kef nih u tekbîr-i feth ħ^vân u bi-rev

Ki ne-ş’neved zi-tu himmet ki nâ-tevânâyî

‘Aşâyı eline koy ve feth-i tekbîrini oqu ve yûri zîrâ himmet senden [T, 264-a] niĥâf¹⁹⁸⁵ u ħudretsizligi diñlemez. Ya‘nî zât-ı himmet ben nâ-tüvân u za‘îf [H, 234-a] ve bî-ħuvvet ü naĥîfim diyü biñ kerre izĥâr-ı i‘tizâr eyleseñ ħâ’il olmaz. Hemân çâresi ‘aşâ-yı tevĥîdiñ müttekâ édüp yâ Fettâĥ yâ Hâdî diyerek sâlik-i şâh-râh-ı vaĥdet olmağdır. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî tehzîb-i aĥlâğ ve tezkiyye-yi nefis édüp vâsıl-ı ser-menzil-i ‘irfân olmağa za‘f u hüzâl mâni‘ degüldür. **Li-mü’ellifihî**: “Dil ħavî lâzımdır erbâb-ı sülûke ğam degül / Zâhir-i cisminde a‘zâsında dermân olmasa” müfâdıncâ ħağ‘-ı râh-ı Ĥağğ eylemek kâr-ı dildir ve sâlik-i şâh-râh-ı ma‘nâ olan ħalbdır yoğsa vazîfe-yi ħadem degüldür ki za‘f-ı vücûdı baĥâne edesin demekdir.

دو شیوه داری و از هر دو عرفی از تو بهست
که ترهات فروشی و عمر فرسایی

24. Du şîve dârî u ez-her du ‘Urfî ez-tu bih-est

Ki turrehât furûşî u ‘umr fersâyî

‘Urfî şan‘at-ı tecrîd izĥâr eylemişdir. Ya‘nî kendüsini muĥâtab i‘tibâr édüp ‘Urfî’yi ğâ’ib menziline tenzîl ħılmışdır. “Turrehât-furûşî” kelâm-ı müzâĥraf ile meşğül olmağ, “Ömr-fersây” bî-hûde yere ta‘îl-i evĥât eyleyici demekdir. Sen iki şîve ve zu‘mınca iki mağbūl şan‘at tütarsuñ. Ĥâl-bu-ki ol iki şan‘âtda ‘Urfî senden daĥı üstâd u mâhirdir. Birisi müzâĥraf-ı kelâm ile leb-âlây olup yâve-güylüğdur birisi bî-hûde yere ‘ömri telef edicisuñ. Ya‘nî eger bunları ma‘rifetdir diyü düstürü’l-‘âmel tütarsın evvelâ henüz bu

¹⁹⁸⁵ niĥâf : niĥâfet H.

şīveler kabīhāt dandır¹⁹⁸⁶. Ma‘ rifet olmak nice mümkün, şāniyen ma‘ rifet olduğu teslīm olınsa her ikisinde dağı kemālīñ yokdur ki ‘Urfī senden dağı iyü bilür. Pes seniñ bunlar ile [T, 264-b] meşğul olmañda ne fā’ide olmuş olur. Murād-ı ‘Urfī zımnan bu maqāle ile kendüsine eylediği naşīhati dağı bī-hūdedir demekle izhār-ı tezellül edüp [H, 234-b] kelām-ı esrār-tahrīrinden bir kibr ü naḥvet ‘arızası vāki‘ oldı ise varlığını şikest eylemekdir.

سخن دراز شد افسانه تابکی خوانم
اگر سخن شنوی بس همین که خودرایی

25. Suḥen dirāz şud efsāne tā-be-key ḥ^vānem

Eger suḥen şinevi bes hemīn ki ḥod-re’yi

Söz uzadı ve kelām taṭvīl olup maqḥbūl olan icāz mertebesinden gūzār eyledi. Hikāye ve meşel maqūlesi olan ṭomār-ı guftārı ne zamāna dek okuyayım eger söz diñler iseñ ve pend ü naşīhat gūş eder iseñ bu kifāyet eder ki ḥod-re’yi ve kendü fikrini begenüp re’yi şā’ib ve fikr-i şāqīb olan kimesneleriñ kelāmını āvīze-yi gūş-ı kabūl eylemezsuñ.

کرت هواست که کویم چگونه خواهد بود
چگونه بنکری و واژگونه می پایی

26. Ger’et hevā’set¹⁹⁸⁷ ki gūyem çī-gūne ḥ^vāhed būd

Çi-gūne bi-n’geri u vāj-gūne mī-pāyi

“Hevā” heves, “est” be-ma‘ nā “hest”, “ḥ^vāhed būd” olacağdır demekdir. İkinci “çi-gūne”deki “çi” taḥsīn içündür ki ma‘ nāsı ne gūne ve ne heves ü ümmīd ile demekdir. “Vāj-gūne” ‘ aksine ve girü, “pāyi” pāyiden maşdarından müştakḳ āhirindeki yā’ ḥitāb ile şābit-ḳadem olur iseñ demekdir. Eger saña heves vār ise ki-ne gūne olacağdır, söyleyeyim. Ya‘ nī seniñ bu ḥareketiñ şemeresi ve nihāyeti ne şūrete ifrāğ olacağından benden ḥaber isterseñ saña ḥülāşa edüp peyām-ı ḥaḳīkat-nizāmı bi-ṭarīḳü’t-temsīl tefhīm edeyim. Nişāne-yi nigāhiñ olan ṭaraf-ı maqşūda ne heves ile baḳarsuñ? [T, 265-a]

¹⁹⁸⁶ kabīhāt dandır : kabḥiyāt dandır H.

¹⁹⁸⁷ hevā’set : hevā’s T. [Bu kelimenin aslı hevesest’dir.]

Hâlbuki girüye şâbit-ka-dem olursuñ. Ya' nî bu sende olan hareket seni cânib-i maşşûda işâl eylemez, belki eşedd-i bu' diyyet ile ba' id eder. Fe-zâlike-yi kelâm sâlik-i râh-i haķikât olan sebük-bârân-ı tarîkat vâşıl-ı ser-menzil-i maşşûd olıncaya dek [H, 235-a] eṭrâfa şarf-ı lihâza-i i' tibâr eylemeye ki hattâ gûlân-ı sivâdan vâ-reste olmağla necât u selâmet bulup şerr-i kaṭṭâ' -ı tarîkden taḥlîş-i giribân-ı cân eyleye bile.

[15. KAŞİDE]

Bu manzûme-yi dil-güşâ gevâhir-i esrâr-ı ğaybiyyeyi mestûr-ı dürc-i ḥafâ edüp çeşm-i bigânededen belki ba' zı fâsid-derûn olan âşnâdan daḥı kitmân üzre olmağ muvâfiğ-ı re'y-i rezîndir diyü ḥitâb olan¹⁹⁸⁸ zevât-ı liyâkat-simâtı âgâh eylemek için benân-ı kalem ile keşide-yi silk-i mıştar¹⁹⁸⁹-ı taḥrîr olunmuşdır.

بسعی جوهر اندیشه راز دین مکشای
کلید موم ببر قفل آهنین مکشای

[Mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün]

1. Be-sa' y cevher-i endişe râz-i dîn me-guşây

Kilid-i mûm be-bor¹⁹⁹⁰ ḳufl-i âhenin me-guşây

“Sa' y” cehd ve kûşîş, “cevher-i endişe” kuvvet-i fikriyyeden olan mâye-yi te'emmül-i râz-ı dîn ḥâliğ-ı dîn-i mübîn olan cenâb-ı zât-baḥtîñ dide-yi kûtâh-bîn-i e' âdiden pûşide eyledüğü esrâr-ı ğaybiyye-yi ilâhî ve dağâ'îğ-i vâcibü'l-kitmân-ı ḥikmet-i nâ-mütenâhidir. “Kilid-i mûm” fetḥ-i 'Arabî ile mûmdan perdâhte olan miftâḥ, “be-bor buriden” maşdarından müştakḳ emr-i ḥâzırdır. Def' u terk eyle demekdir. “Ḳufl-ı âhenin” demürden sâhte kilid. Ey muḥaṭab, bî-hûde mâye-yi kuvvet-i endişeniñ sa' y u cehdiyle esrâr-ı dîni tavzîh ü âşikâr eyleme, mûmdan miftâḥı def' [T, 265-b] ü ref' ile, demür kilidi açma. Ya' nî kilid-i âhenin 'asirü'l-fetḥ mümkün degül ki bal mûmından yapılmış miftâḥ ile güşâyîş bula. Seniñ şarf-ı efkâr ile metn-i müşkil-i lügât dîniñ

¹⁹⁸⁸ re'y-i rezîndir diyü ḥitâb olan -T.

¹⁹⁸⁹ mıştar : şaṭr T.

¹⁹⁹⁰ Ensari: be-kef (c. 2, s. 408)

nüşhâsını şerh u beyân edüp nükât-ı ma‘ânîsini hâll ederim dedüğüñ kilid mûm ile kufll-ı âhenini açmağa qâdirim demege beñzer. Ma‘lûmuñ olsun-ki ol mes‘ele-yi muğalağa hâll olmaz, illâ “zâlike faẓlu’llâh yu’tihi men-yeşâ” âyet-i kerîmesiniñ medlûlince i‘ânet-i tevfiķ Cenâb-ı Fettâh ile olur.

جمال علم لدنى كرت ز خامه چكد

مثال ظن بنما چهره يقين مكشای

2. [H, 235-b] Cemâl-i ‘ilm-i ledunnî ger’et zi-ḥâme çeked

Misâl-i zan bi-numâ çehre-yi yaķın me-guşây

“Cemâl” güzellik bunda ḥaķîkat ma‘nâsıdır ki şüret-i mecâzdan icmâldir. “İlm-i ledünnî” ‘arûs-ı esrâr-ı ḥikmetden ref‘-i kınâ‘ eylemektir. “Ger” egerden muḥaffef edât-ı şartdır. “Tâ” ḥitâb için, “çeked” çekiden maşdarından müştakķ fi‘l-i muzâri‘, tamlar demektir. “Misâl” nazîr, “zann” gümân u şekk, “bin-numâ” göster, “yaķın” şekk ü şübhe qalmamak. Eger seniñ ḥâmeñden ‘ilm-i ledünni cemâli daḡı tamlar ise sen zann misâlini göster, yaķın çehresini açma. Ya‘nî farz ederim ki reh-bürde-yi ḥarem-ḥâne-yi esrâr-ı ilâhî olup vâķıf-ı ḥikem-i nâ-mütenâhî olduñ, yine ol hâl ile ‘âlâ mele‘i’n-nâs bir¹⁹⁹¹ mâddenin ḥaķîkatinden baḡs iktizâ eder ise seniñ kemâ hüve ḥaķķuhû vâşıl olduḡuñ rümûzât-ı ġaybiyyeyi ketm edüp şekk ü zann ile tezyîn u guftâr¹⁹⁹² eyle zîrâ **Şâ‘ib**: “Sâķî-i maḡcûb mî-bâyed şerâb-i ‘işk-râ” medlûlince maḡrem-ḥâne-yi ‘irfâna vâşıl olan nedîmân-ı bezm-i taķarrüb-i ketûm olup “Evliyâ‘î taḡte kıbâyî lâ ya‘rifuhum ġayri” bî müfâd-ı şerîfi [T, 266-a] üzre maḡbûbân-ı behişt-i ḥaķîkat verâ-yı perde-yi nikâbda mestûr olmaķ farz maķûlesidir. **Rûḡî**: “Gencsin¹⁹⁹³ gözden nihân olmaķ münâsibdir saña”. Ba‘zı nüshada “zann-nümâ” vâķi‘ olmuşdur. Lâkin taḡ-ı selîm ve zihn-i müstaķim bu ‘ibâretiñ bi‘l-külliyeye fesâdına cezm eder.

بهمنشین بکش راز دل نه بیگانه

و کر ملازم طبعست همنشین بکشای

¹⁹⁹¹ bir -T.

¹⁹⁹² u guftâr -T.

¹⁹⁹³ Gencsin : Genc T.

3. Be-hem-nişin¹⁹⁹⁴ bi-guşā rāz-i dil ne biġāne

Ve ger mulāzim-i ṭab^c -est hem-nişin be-guşāy¹⁹⁹⁵

“Hem-nişin” meşāhib, “biġāne” yabancı, “mulāzım” müvāzib. Mulāzım-ı ṭab^c -ı medāhin ve cerr-i nef^c için refākat edüp muşāhibiniñ ez-dil ü cān muḥibb-i şādıkı olmayan ḥazar¹⁹⁹⁶-kārān-ı nifāḫ-meşrebdir. [H, 236-a] Esrār-ı dili ve rāz-ı ḳalb-i āġāhı biġāneye açma. Muşāhibiñe söyle eger ol muşāhibiñ seniñle ülfeti ancak ṭabī^c atiñe muvāfaḳat ile olup kendüsiniñ kesb ü nef^c i için ise aña daḫı söyleme zīrā biġāneden ḳat^c ā farkı yokdur. Belki biġānelikten mā^c -adā^c adāveti daḫı melḥūzdur ki nifāḫ-meşrebdir. Ya^c nī esrār-ı dili maḥrem-i ketūma ifşāda be^s yokdur ki aña ifşā dēmezler zīrā [Mışra]^c: “Benī-Ādem a^c zā-yi yek-dīgerend” manṭuḳınca ḥaḳīḳatde bir vücūd^c add olınan zevāt-ı ehl-i ḥāl ve maḥrem-i rāz-ı zi^l -celāldir. Belki vāḳıf-ı esrār-ı yaḳīn olan sīne-şāflar ile müzākere-yi sülūk ve seyr-i elzem-i levāzımdandır ki merātib mütefāvit olduğundan müşāhibiñ ziyāde-yi taḳarrübi sebebiyle saña daḫı ta^c līm-i ṭarīḳ-ı ḳurb edüp irtifā^c -ı dereceye bā^c iş olur.

بهشت راز مقام دراز داستان نیست
در مشاهده بر روی میوه چین مکشای

4. Behişt-i rāz maḳām-i dirāz-destān nīst

Der-i muşāhede ber-rüy-i mīve-çīn me-guşāy

Behiştin “rāz¹⁹⁹⁷”a izāfeti müşebbehün bihiñ müşebbehe izāfetidir. [T, 266-b] Cümlesi ibtidā^l iydedir. “Dirāz-destān” sārıḳlar ve ḥayinler ma^c nāsınadır ki Türki^l’de daḫı eli uzun dērler. Cümlesi ḥaberiyyedir. “Der” ḳapu, müşāhedeye¹⁹⁹⁸ izāfet-i lāmiyyedür. “Mīve-çīn” vaşf-ı terkībīdir, mīve devşürici demekdir, bu maḥallde ġammāz u bü^l -fuḫūl olup keşf-i esrār ile muḳayyed olan bī-edebdir. Şeref ü^c izzetde muḥāḳī¹⁹⁹⁹ -i cennet olan rāz-ı esrār-ı ḥaḳīḳat sārıḳ u ḥā^l ’in ve zālīm ve bī-mürüvvet olanlarıñ maḳāmı degüldür. Ya^c nī maḥrem-i bezm-i esrār olan emīn ü şādık gerekdir. Çünki ḥāl bu minvāl

¹⁹⁹⁴ Be-hem-nişin : Beh-nişin H.

¹⁹⁹⁵ be-guşāy : me-guşāy H.

¹⁹⁹⁶ ḥazar-kārān : ḥurd-kārān H.

¹⁹⁹⁷ rāz : zār T.

¹⁹⁹⁸ müşāhedeye : müşāhede T.

¹⁹⁹⁹ muḥāḳī : muḥāḳīde T.

üzere²⁰⁰⁰ oldu ise müşâhede-yi kevnîyye ve küşûfât-ı ‘ayâniyye hadâyıķınıñ kapusını dırâz-dest ve her gördüğü şükûfe-yi esrârı ve mîve-yi râzı²⁰⁰¹ mübâlât eylemedüğinden nâşî çîde-yi [H, 236-b] dâmen-i bî-edeblik eylemek mülâhazasında olan kimesnenin yüzine açma. **Li-mürşidinâ Şeyh Rızâ’e’d-dîn kıddise sırruhû:** “Hâzer şad el-hâzer kim hurde-kârân-ı tarîķinden / Ki bunlar tîre-dildür ‘ahd ü iķrârında kâzibdir” medlûlince nifâķ-meşreb olan nâ-dervîşler ile esrâr-ı tarîķatdan muķâvele eyleme ve haķâyıķ-ı tevķîdi böyle olan tîre-diller ile şûretlerine firifte olup mükâleme eyleme.

هنوز در رحم است آنکه طبع دایه اوست
بروی سر ازل دیده جنین مکشای

5. Henûz der-rahim est ân-ki şab‘ dâye-yi û’st

Be-rûy-i sırr-ı ezel dîde-yi cenîn me-guşây

Żâmir-i “û’st” “ân-ki”ye râci‘dir. “řab‘ dâye-yi û’st” demek řabî‘at anı kendü muķtezâsınca²⁰⁰² hareket êtdirür demekdir. Sırr-ı ezel mübdî-i fıtrat yâhud tevķîd-i zât-ı muşlak cenîn henûz meşîmede olup raķm-ı mâderden hurûc eylemeyen veledir ki esrâr-ı ilâhiyyeye vâķıf olmaķ devletinden kemâl-i bu‘dı ile ba‘iddir. řol kimesne ki ‘âlem-i dünyâdadır [T, 267-a] ve farazâ pîr-i sâl-hürdedir lâkin dâ’imâ muķtezâ-yı řabî‘ati ile hareket êder ve hemvâre anı terbiyet êden kendü řabî‘atidir. Ol kimesne henûz daķı raķm-ı mâderde gibidir. Hâl böyle oldu ise esrâr-ı ezel maķbûbınıñ yüzine ol cenîn olan nâdân-ı nâķış-nażarıñ gözini açma. Ya‘nî esîr-i řab‘ ve bende-yi nefis olan kimesnelere aķvâl-i esrâr-ı ilâhiyyeden söyleme zirâ anıñ sâmi‘asında ol nûkât-ı esrârı gûş eylemege ķudret yokdur ve çeşm-i bî-fürûğında nûr-ı kibriyâyı müşâhede eylemege bir vechle řâķat u isti‘dâd yokdur²⁰⁰³.

هرآن کره که زند بر دلت نهفتن راز
بکاوش نفس تیز واپسین مکشای

²⁰⁰⁰ üzere -T.

²⁰⁰¹ dırâzı : râzı H.

²⁰⁰² muķtezâsınca : muķtezâsıyla T.

²⁰⁰³ yokdur : mün‘adımdır H.

6. Her ân girih ki²⁰⁰⁴ zened ber-dilet nuhuften-i rāz

Be-kāviş-i nefes-i tiz-i vā-pesin me-guşāy

“Zened”iñ fā‘ ili “nühuftün-i rāz”dır, “kāviş” tırnāk ucıyla yāhud āher nesne ile kazımağ ve qarışdırmağdır. “Nefs-i tiz-i vā-pesin” ħin-i riħletde [H, 237-a] ve menzil-gāh-ı beķāya naql-ı raħt-ı ħayāt eşnāsında şık şık alınan nefesdir ki şoñ nefes dērler. Her ol düğümü ki seniñ göñliniñ üzerine ketm-i esrār düğümlemiştir, ol düğümü şoñ nefesiñ kazıması ve qarışdurmasıyla daħı açma. Ya‘ nī ketm ü istitārī lāzım u vācib olan esrārī muħātabıñ nā-ķābil ü nā-mūsta‘ id²⁰⁰⁵ olduğdan şoñra irtiħalinde daħı ifşā eyleme zīrā ħiç bir dürlü mażarratı olmasa daħı **Şābit**: “Sūħan-ı ehl-i dili zāhide êtdürmek gūş / Mā-ħaşal taķmağ olur gūş-ı ħımāra mengūş” resmince gevher-i girān-ķadri zīver-i seped-i billūr eylemiş olursın-ki cümle isrāfātadan olduğı cihetden mürtekib-i ħarām olursuñ ve şey‘i maħalline şarf u vaz‘ [T, 267-b] eylemedüğüñ ħayşiyyetden zālīm u ğaddār olursuñ.

جهان و هر چه درو هست لطف کن بپذیر
در معارضه با حکمت آفرین مکشای

7. Cihān-i u her çi der-ū hest luţf kun bi-pezīr

Der-i mu‘āraza bā-ħikmet-āferīn me-guşāy

“Der-ū”daki zamīr-i “ū” cihāna rāci‘ dir. “Bi-pezīr” pezīrīden maşdarından müştakğ emrdir, ķabūl eyle demekdir. “Der” ķapu fā‘iline muzāfdır. “Ĥikmet-āferīn” vaşf-ı terkibi, ħikmet yaradıcı demekdir. Murād fe‘āl-i limā yürīd olan Cenāb-ı Ĥaķķ’dır. Cihānı ve cihānda her ne var ise luţf ile ķabūl eyle. **Şā‘ib**: “Çeşm der-şun‘-i Ĥud-rā bāz kun leb-rā bi-bend / Biħter ez -ħvānden buved diden-i ħaţ-i ustād-rā” mefhūmınca dünyā ve mā-fihāya nażar-ı ‘ibret ile niğāh-efgen olup şüretā birbirine mübāyin zann eyledüğüñ nīk ü bedi yeksān görem-ki sa‘y ile ħoşından mütelezziz olup nā-ħoşından mütekeddir olma ve evzā‘-ı zamāneden izħār-ı tağayyür êdüp niçün bu ħāl böyle oldu diyü mu‘āraza mu‘āmelesini ħikmet yaradıcı Cenāb-ı Ĥakīm-i Muţlak ile eyleme. **Ĥāfız**: “Pīr-i mā guft ħaţā [H, 237-b] ber-ķalem-i şun‘ ne-būd / āferīn ber nażar-i pāk-i

²⁰⁰⁴ ki -T.

²⁰⁰⁵ “olan” yazılıp çıkarılmıştır.

ḥaṭā-pūşeş-rā”. Lāyık u münāsib olan oldur ki eger ḥüb, eger zişt, eger saht, eger nerm cümlesi murād-ı Ḥaqq’dır ve maḥzā ḥayr u bereketdir. Kelāmını ziver-i zebān-maḳal eyledükden şoñra ārāyiş-i lisān-ı ḥāl eylemekdir. Fi’l-vāki’ [Mışra]’ : “Piçide şevved be-pāy-i her kes ‘ameleş” müfādınca ḥalkıñ müşāhede eyledügi luṭf ve mübtelā olduğı ekdār kendü muḳtezā-yı ‘amelidir. Ḥāl böyle oldı ise lāyık mıdır kendü sū’-i ‘ameli muḳābelesinde sitem-keşide olduḳda Cenāb-ı Ḥaqq niçün bu belāya beni ilḳā eyledi diyü şikāyet éde ve tariḳ-ı [T, 268- a] inşāfdan bi’l-külliyeye ḥurūc édüp cānib-i ḥilāf u ḍalāle gide.

بهشت ما حضر خوان تنک عیشانست
باین قدر ز جبین نیاز چین مکشای

8. Behişt mā-ḥazar-i ḥvān-i teng-‘ ayşān-est

Be-īn ḳadr zi²⁰⁰⁶-cebīn-i niyāz çin me-guşāy²⁰⁰⁷

“Mā-ḥazar” mihmāna der-ceng-i evvel ‘arz olınan ḥazırdaki ṭā’āmdır ki loḳma-i ḳalilden ‘ibāretir. “Teng-‘ayş” vaşf-ı terkibī aḳsāmındandır, ma‘īşeti ḳalil olan kimesnedir. Elif ve nūn cem‘ içündür. Çebīn-i niyāzdan çini açma demek izḥār-ı beşāşet ü i‘lān-ı şetāret eyleme demektir. Cennet az ma‘īşetlü olan fuḳarāniñ ve ‘ālem-i dünyāda mużāyaḳa üzre ta‘ ayyüş eyleyen kimesneleriñ mā-ḥazarı ve evvel-i emrde ekl eyleyecekleri loḳmadır. Şaḳın şaḳın ki bu miḳdār ile āşār-ı şetāreti izḥār eyleme. Ya‘ nī sen-ki bu ‘ālem-i kevn ü fesādda mużāyaḳa ile evḳāt-güzār olasın ‘ālem-i āḥirete varduḳda saña çekdügin mużāyaḳanıñ mükāfātı olmaḳ üzere ibtidā iḥsān olınacaḳ ṭa‘ām ikrām-ı cennetdir ve anda seniñ hiç minnetiñ yoḳdur. Çünkü ḥāl böyledir sen bu ikrāmı ḳāni‘ olup müşeveşü’l²⁰⁰⁸-vech [H, 238-a] olma. Belki tā-behişt-i didār ve cennet-i cemāl-i Ḥazret-i Settār ‘azze şānuhū ve celle celāluhū zāhir ü āşikār olmaduḳça girih-i infi‘āl olan çin-i cebīn-i niyāza inḥilāl ü guşāyiş vërme.

خدنک طعنه همت نشانه می طلبد
مشبک مژه بر روی حور عین مکشای

²⁰⁰⁶ zi -T.

²⁰⁰⁷ me-guşāy : be-guşāy H.

²⁰⁰⁸ müşeveşü’l : beşveşü’l T.

9. H̄edeng-i ta‘ ne-yi himmet niṣāne mi-ṭalebed

Muṣebbek-i muje ber-rūy-i ḥūr-i ‘ ayn me-guṣāy

“Ṭa‘ ne” başa ḳakmaḳ himmete izāfeti lāmiyyedir. “Ṭalebed” talebiden maṣdarından fi‘ l-i muzāri‘, “mī” edāt-ı ḥāl fā‘ ili ta‘ nedir. “Müṣebbek” birbirine girift olan ḳafes gibi müjeye izāfeti lāmiyyedir. Himmetiñ ṭa‘ ne vü tevbiḥiniñ nāvek-i dil-dūzı ḥālā hedef ṭaleb eylemekdedir. Bu ma‘ nādan [T, 268-b] āgāh ol ve müjeniñ ḳafesini ḥūr-ı ‘ ayniñ yüzine açma. Ya‘ nī sen-ki ṭaleb-i cennet olup ḥūr-ı ‘ aynı çeşm-i iṣtiyāḳla temāṣā eylemek ḳaşdıyla dīde-güṣā-yı ḥasret olasın, elbette ve elbette himmet u ḡayret dedükleri ḥālet niçün bu ḳadar ni‘ met ile ḳāni‘ u rāzi olduñ diyü seni keṣide-yi çār-ı mīḥ ta‘ zīr edüp tīr-i ‘ itābla ḡırbāl{a} döndüreceginde iṣtibāh eyleme. **H̄āfız:** “Pederem revza-i revzān be-du gendum bi-furūḥt / Nā-ḥalef bāšem eger men be-cevī ne-f‘ rüşem” miṣdāḳınca Ādem oḡlına münāsib olan peder-i büzürgvārı meslegine sālīk olup ṭālīb-i cennet-i dīdār olmaḡla behiṣte ve anda mevcūd olan ehl-i ṣikemiñ arzū-mend oldukları ṭu‘ me-yi nefiseye ve nev-bāve-yi laṭīfeye ḥavāle-yi nigāh-ı çeşm-i i‘tibār eylememekdir.

اكر بکیش محبت عمل کنی زنهار
کره ز کار دل عافیت کزین مکشای

10. Eger be-kīṣ-i maḥabbet ‘ amel kunī zinhār

Girih zi-kār-i dil-i ‘ āfiyet-guzīn me-guṣāy

“Kīṣ” kāf-ı ‘ Arabiyle mezḥeb ü ‘ ādetdir. “Āfiyet” ṣıḥḥat u selāmet, “āfiyet-guzīn” vaṣf-ı terkībī, ṣıḥḥat u selāmeti iḥtiyār edici, diliñ [H, 238-b] ṣıfatıdır. Eger mezḥeb-i maḥabbet ile ‘ amel edici ve dīn-i ‘ iṣḳla me‘lūf olup gerçek ‘ aṣıḳlarıñ sālīk oldukları ṭārīḳ-ı müstaḳıme gidici iseñ ṣaḳın ṣıḥḥat iḥtiyār edici ve selāmet ṭalebinde olan ḡönlüñ işinden²⁰⁰⁹ girihi ve ‘ uḳde-yi eleme açma. Ya‘ nī meṣreb-i saḥt-fermā-yı maḥabbet oldur ki hemīṣe kendüsiniñ zīr-i ḥükminde olan²⁰¹⁰ nā-tüvān u za‘ īf ve hemvāre emr-i düṣvār ile elīf ister yoḡsa bir kimesne mübtelā-yı ‘ iṣḳ ola ve ḥātırı ḡüṣāde olup [T, 269-a]

²⁰⁰⁹ işinden : başından H.

²⁰¹⁰ olan : olanın H.

şihhat u selâmet ve refâh u ‘âfiyet ile evkât-güzâr ola bu mümkün degüldür ve ol kimesne da‘vâsında kâzibdir. Belî erbâb-ı ‘ışk hemvâre mesrûr ve gül gibi hândandır. Lâkin derd ü miḥnetiñ ve renc ü zaḥmetiñ ‘ayn-ı ḥuzûr ve maḥz-ı ḥubûr olduğına zâhiren ve bâṭinen reh-bürde vü vâşıl olduklarına binâendir.

اگر دلت ز خرابی عافیت تنگست
هزار گونه عمارت بهل همین مکشای

11. Eger dilet zi-ḥarâbî-i ‘âfiyet teng-est

Hezâr gûne ‘imâret bi-hil hemîn me-guşây

Eger seniñ göñlüñ ‘âfiyetiñ ḥarâblığından nâşî muzâyâka üzre ise biñ dürlü ‘imâreti terk eyle daḥî bu kelâm-ı tengîyi açma.²⁰¹¹ Ya‘nî göñlüñ sıhhat u selâmet üzre olmadığı ta‘mîr ü termîm kaydına düşüp envâ‘-ı feraḥ taḥşiline meşgûl ve göñlümde ‘âfiyet yokdur, diyü teşekkî ile ma‘mûl olduğun içündür. **Çelebi-zâde ‘Âşım Efendi:** “Perişânlık nizâm-ı hâl kaydından gelür yoḥsa / Ümîd-i sûdı nâ-bûd eyleyen bîm-i zebân çekmez” medlûlince şarâbla serâbı yek-neşve bildükden şoñra derd-i ḥumâr-ı pîrâmün-gerd-i ser-i ‘âfiyetiñ olmaz.

براه ملک قدم میروی بسعی حدوث
بتاز و دیده بدونان همنشین مکشای

12. Be-râh-i mulk-i kıdem mî-revî be-sa‘y-i ḥudûş

Bi-tâz u dîde be-dûnân-i hem-nişin me-guşây

“[H, 239-a] Kıdem” kâfiñ kesri ile evveli²⁰¹² âḥiri olmayandır. “Ḥudûş” ḥilâfıdır. Kıdem memleketiniñ yolına gidiyorsun ḥâdişin sa‘y u cehdiyle çünki böyledür hemân sür‘at ü ‘acele ile ve gözüñi dūn ve alçaḥ olan muşâḥabetlere açma. Küntü kenzen esrârından âgâh olmak için ḥaḳîkat-i insâniyye nüktesinden fâ‘ide taḥşiline şürü‘ eylemişsin lâyıḳ olan “leyse li-insâni illâ mâ se‘â” müfâdı üzre [T, 269-b] sâlik-i şâh-râh-ı ḥamd-i Ḥudâ olup şimdicek vâşıl olurum, diyü her nefesde ümmîd-vâr olarak

²⁰¹¹ “Termîm” yazılıp çıkarılmıştır.

²⁰¹² evveli -T.

‘azîmet eylemekdir. Yoḥsa hem-niṣîn ü qarîneriñ ve muṣâhibiñ olan eşḥâş-ı beṭâlet-âyinleriñ taḃî‘at-i keṣâfet-qarînerine müvâfaqat ile niṣâne-yi tîr-i nigâhiñ olan hedef-i maḳṣûddan bir kez taḥvîl-i veche-yi tevaḳḳuf biñ gün tîr-i hevâyî gibi işâbetden bi‘l-külliyeye maḥrûm u pes-mânde²⁰¹³ olmağa bâdîdir.

دریچه که غمی سر برون نیارد ازان
بروی صرفه کار دل حزین مکشای

13. Deriçe ‘î ki ğamî ser birûn neyâred ez-ân

Be-rûy-i şarfe-yi kâr-i dil-i ḥazîn me-guşây

“Deriçe” pencere, “ki” ḥarf-i beyân, “ġamî” fâ‘il-i “neyâred”, “ser” mef‘ûl, “şarfa” feth-i şâd ile fâ‘ide ma‘nâsınadır. Bir pencere ki ğam u elem andan baş çıkarup ‘arz-ı cemâl étmeye ḳâdir olmaya maḥzûn göñlüñ işiniñ fâ‘idesi yüzine açma. Ya‘nî derd ü ğam-ı ‘ışḳ ḥâşıl olacak bir ḥâlet ihtiyâr eyle ki ḥattâ zımnında dil-i mecrûḥına merhem-i bih-bûd-ı vişâl zuhûr eyleye. Yoḥsa sen ki²⁰¹⁴ ‘âfiyet-perest olup hemvâre zevḳ-i şîḫḫat ve şafâ-yı selâmet ile meşġûl olasuñ. Maḥbûb u maḳṣûduñ olan ḥakîm-i ezel saña ne ġüne timâr êdûp nabz-ġir-i sâ‘id-nevâziş olur. **Beyt-i Ḥâfiz**²⁰¹⁵: “‘Āşîḳ ki şud ki yâr²⁰¹⁶ be-ḥâleş nazzar ne-kerd /**[H, 239-b]** Ey ḥvâce derd nîst ve-ger-ne taḃîb hest” mādâm ki²⁰¹⁷ **Mıṣra‘**: “Mi‘mâr-ı ‘ışḳa kendüñ ḥâne ḥarâb göster” müfâdı üzre ‘âmil olmayup serây-ı vücûduñı esâs-ı ḳavî-bünyân gibi metânet şûretinde irâ‘et êdesin. Mühendis-i maṭlab teveccühle ta‘mîr eylesün.

محل شناس طرب باش یعنی آن ساعت
که کرد غم بنشیند برخ جبین مکشای

14. Maḥal-şinâs-i ṭareb bâş ya‘nî ân sâ‘at

Ki gerd-i ğam bi-niṣîned be-ruḥ cebîn me-guşây

²⁰¹³ pes-mânde : peşimânda T.

²⁰¹⁴ sen ki -T.

²⁰¹⁵ Ḥâfiz -H.

²⁰¹⁶ yâr -T.

²⁰¹⁷ mādâm ki -T.

Ṭarab u sūrūr maḥallini fehm êdici ol. Ya‘ nî ol vaqt ki ğam tozı [T, 270-a] yüziñe otura, alnıñı açma zîrâ pişâniña konan ğubâr-ı sūrūr dökilür. Ya‘ nî rindlik ve ‘irfân oldur ki sūrūr-ı dünyâyı terk êdüp ğam u elem-i ‘âlem kendüsine teveccüh eyledükçe âġüş-ġüşây-i merḥabâ olup biñ ḥasret ü iştiyâk ile der-âġüş eyledükden şoñra elinden çıkmamasına tedârik görmekdir. Zîrâ zımnında niçe ġüşâyış-i derün ḥâşıldır ve erbâb-ı tecârib ü yaqîniñ ittifâkıyla derd ü ğam şâḥibi ekşer evķâtda meclis-i nüş-â-nüş ve bezm-i şafâ-cüş-ı vişâle vâşıldır. Ni‘ me’l-vişâl²⁰¹⁸.

بطرف چشمه کوثر چو تشنه لب برسی
فرو میای کر آیی ز رخس زین مکشای

15. Be-ṭarf-i çeşme-yi Kevşer çu teşne-leb bi-resî

Fürü me-yây ger âyi zi-raḥş zîn me-ġuşây

“Be-ṭarf”daki bâ şıladır. “Teşne-leb” dudadı şusuz, “bi-resî”den ḥâldir. Mısra‘-ı evvel maķâm-ı şartdadır. “Ger âyi” qarînesiyle eger Kevşer ırmaġınıñ yanına şusuz olduġuñ ḥâlde êrişür iseñ atdan aşığa inme, eger iner iseñ atından egeri alma. Ya‘ nî sâlik-i râh-ı ‘ışk olan açlıġa ve şusuzluġa ġâyet şabūr gerekdir ve olur olmaz münâfi‘ayı i‘tibâr lâzımdır. Eger böyle olmaz ise merḥale-yi maķşûda vaşıl olmaz ve menzil-i murâda yol bulmaz. Ba‘ zı nüşhada “fürü meyâ be-kenâr u zi raḥş zîn me-ġuşây” vâki‘ olmuş. “Be-kenâr”da tekerrür-i ma‘nâ olmaġla [H, 240-a] bu faķîr-i müşevveş-ġuftârıñ ṭab‘ında terki evlâ görildi. Şâ‘ib: “Merâ zi-rûz-ı kıyâmet ġamî ki²⁰¹⁹ hest in-est / Ki rüy-i merdüm²⁰²⁰-i ‘âlem du-bâre bâyed did” medlûlince fi’l-vâki‘ bir def‘a ‘aks-endâz-ı mir‘ât-i ḥâtır olan şûret def‘a-i âḥiride ‘ayn-ı şıķletdir.

اگر نه مرد ره‌ی زحمت وجود منه
ز آسمان در تشنیه بر زمین مکشای

16. [T, 270-b] Eger ne merd-i rehî zaḥmet-i vucûd me-nih

Zi-âsmân der-i teşnî‘ ber zemîn me-ġuşây

²⁰¹⁸ Ni‘ me’l-vişâl -H.

²⁰¹⁹ ki -T.

²⁰²⁰ merdüm : merd T.

Eger yol eri degül iseñ vücūda zaḥmet vërme, felekden zemīn üzre teşnī^ç ü tevbiḥ ḳapusını açma. Ya^ç nī sen²⁰²¹ sālīk-i ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ olup kārban-ı ^çuşşāḳa dāḫil olmadıñ ise ve başlu başına ben kendü kendüne bildügüm gibi sa^ç y u sülūk ederim ḳaydında iseñ bu ^çazīmetden fāriğ ol. Zīrā bī-hūde vücūduña zaḥmet vërmış olursuñ ve merāḫil-i maḳsūddan bi'l-küllīyye dūr olup beyābān-ı merg olursuñ ve ṭaraf-ı āsmāndan cānib-i zemīne endāḫte-yi seng-i ^çitāb olmasına sebep olursın-ki şūretde ḫākī olup ta^ç ayyüşüñ zemīnde olmağla seniñ²⁰²² gibi nādānıñ ḫareket-i nā-bercāsından ve ma^ç siyyet-i ^çufūnet-intihāsından zemīne daḫı zarar isābet eder ki āsmān bu maḳūle nā-dervīşleri ve denī-i bed-kīşleri niçün perverde-yi āgūş edersüñ diyü nişāne-yi seng-i teşnī^ç ü tevbiḥ eder.

ز جان و دل بگشا عقده كه فرصت رفت
كره ز رشته اسرار ماء و طين مكشای

17. Zi-cān u dil bi-guşā ^çuḳde^ç i ki furşat reft

Girih zi-rişte-yi esrār-i mā^ç u ṭīn me-guşāy²⁰²³

“Uḳde-yi cān u dil” ^çālem-i ma^ç nādan ḫaber-dār olmamak esrār-ı mā^ç u ṭīn yalnız ^çalā^ç iḳ-i cismāniyye ile meşğūl olmaḳdan kināyedir. Cān u dilden bir girih aç-ki furşat geçdi mā^ç u ṭīnde esrārı ipliğinden düğümü açma. Ya^ç nī himmet-i pīrān-ı ṭarīḳat ve ^çināyet-i merdān-ı ḫaḳīḳat ile tezkiyye-yi nefis ve tehzīb-i aḫlāḳ edüp aḫvāl-i rūh-ı revāna ve esrār-ı dil-i ḫaḳīḳat-nişāna vāşıl olmağa sa^ç y [H, 240-b] u cehd eyle [T, 271-a] ^çÖmrüñ heftād ve heştāda erişdi. Zamān-ı taḫşil-i ders-i ^çirfān zāyi^ç olup vaḳt-i irtihāl geldi. Şoñra biñ dürlü peşimān olursuñ yoḫsa zāhir-i vücūduñ ile muḳayyed olup ^çilāc-ı bedenle²⁰²⁴ meşğūl olma ve dā^ç imā āyine-yi şūret-i cismiñde hüveydā olan ^çavārızāt-ı nef^ç u zarr-ı dünyā-yı denīniñ esrār u ḫikmetinden baḫş eyleme ki bu aḳvāl seni tertīb edüp tekmiḫ-i merātib eylemege yol vërmez ve maḳşūd-ı aslī olan ser-menzil-i murāda erişdürmez.

²⁰²¹ sen -T.

²⁰²² seniñ : sen T.

²⁰²³ me-guşāy : be-guşāy H.

²⁰²⁴ bedenle : bezle T.

بدست دل بکشا قفل معنی از در جان
هر آن دری که بود بسته غیر ازین مکشای

18. Be-dest-i dil bi-guşā kufl-i ma' nī ez-der-i cān

Her ān derī ki buved beste ġayr ez-īn me-guşāy

Göñül eliyle ma' nā kilidini cān apısından aç her ol apū ki cān apısından ġayırdır ve baġludur, anı açma. Ya' nī esrār-ı cāna vāıf olmaġa sa'y eyle yosa her gördüġüñ muġla nesneleriñ ve elġāz-ġüne olan eyāniñ fethine arf-ı nīrū-yı efkār eyleme zīrā endān fā'ide yodur belki arī-ı vulat ancak āh-rāh-ı esrār-ı dil ü cāndur.

دلی که تا ابد ز سادکی کشاده بود
ببر فشاندن دامان و آستین مکشای

19. Dilī ki tā ebed-zi sādegī guşāde buved

Be-ber-feşānden-i dāmān u āstīn me-guşāy

Bir göñül ki ebede dek afvetinden nāī ġuşāde ola, dāmān u dāstīni yuaru aldurma ile ol göñli izhār u āikār eyleme. Ya' nī sen-ki āhib-i dil-i afvetsüñ ve āyīne-yi albūñ sāde ve bī-jengār olmaġla hemīše ġuşādedir. Ol āyīneyi rūy-ı halka izhār u āikār eylemekle bir def'a daı açmaġa ne ġācetiñ vardır. Murād-ı Mollā 'Urfī lāzım u vācib olan mezāyā-yı gönülde ġuşādelikdir. [T, 271-b] Yosa dil-i ġuşādeyi enzār-ı ġalāyīda āyīne-yi bāzārī gibi göstermek ve 'arz eylemek degüldür, demekdir.

دلی که صحبت عشقست مایه طربش
به نظم و نثر مکن خوش زبان ببین مکشای

20. Dilī ki obet-i 'ı-est māye-yi arebe

Be-nam u ner me-kun ġo zebān be-bīn me-guşāy

[H, 241-a] Żamīr-i "arabe" dile rāci' dir. "Bīn" madar-ı muraamdır. Bir göñül ki anıñ māye-yi arabı ve ser-māye-yi ūr u aġabı 'ı obetidir, nam u ner ile ġo zebān eyleme ve nam u nere bamaġa açma. Ya' nī ey muātab-ı āhib-i edeb seniñ

gönlünün sohbet-i ‘ışkla ve kelām-ı maḥabbet-i mūcib-i şevkle mesrūr u memnūn olur, ‘ışk kelāmı ile memlū olmayan nazm u neşr söylemeğe raġbet eyleme ve şūr-engiz-i maḥabbet olmayan manzūm u menşūra bakmağa ol gönlün dīdesini güşāde eyleme zirā ta‘ṭil-i vaġt eylemiş olursuñ ve bā‘ iş-i sürūruñ ve ma‘ den-i ḥubūruñ olan şey’i ‘azizü’l-vücūddan pes-mānde olursuñ.

ز آب و رنگ چه خیزد بغنچه لاله
بکو که بند قبا پیش یاسمین مکشای

21. Zi-āb u reng çi ḥīzed be-gönçe-yi lāle

Bi-gū ki bend-i ḳabā pīş-i yāsemīn me-guşāy

Āb u rengden ve şūretā ancak bir nümāyişden ne ḥāşıl olur ve ne fā’ide görülür lāle gönçasına bend-i ḳabāyı yāsemeniñ öñinde faḥr u mübāhāt ile açma diyü söyle. Ya‘nī gönçe-yi lāle ki āb u rengden ġayrı kendüsünde bir leṭāfet yoġdur ve bu leṭāfet ise²⁰²⁵ ḳaṭ‘ā bir işe yaramaz bu ḥāl ile yāsemene ‘arz-ı taḥammül édüp izḥār-ı raḡt u baḡt eylesün. Zirā yāsemīnde şafvet ve ḥoş-būy vardır. Aña ġālibdir. Murād-ı Mollā ‘Urfī zāhiri arayīş-pezīr olan ehl-i dünyāniñ şāf-dil olan ehl-i ḳulūba ‘arz-ı ḳāmet édüp [T, 272-a] izḥār-ı şervet ü miknet eylemeleri bir vechle münāsib degüldür ki nazār-ı i‘tibārlarından sākıtdur. **Hāfiz**: “Ḳalenderān-i ḥaḳīḳat be-nīm cev ne-ḥarend²⁰²⁶ / Ḳabā-yi aṭlas-i ān-kes ki ez-huner ‘ārī’st”

بتیغ غمزه جانان کشای دل نه بلهو
دلی که در غم او تنک شد جبین مکشای

22. Be-tiġ-i ġamze-yi cānān guşāy dil ne be-lehv

Dilī ki der ġam-i ū teng şud cebīn me-guşāy

Göñli cānāniñ ġamzesi ḳılıcıyla aç, lehv ü ṭarab ve ba‘zı mużḥikāt ile [H, 241-b] açma. Bir göñül ki cānāniñ ġamında teng ü mużṭarib ola, aniñ alniñ güşāde eyleme. Ya‘nī sürūr-ı ḳalb gerek luṭf ile gerek ḳahr ile cānān ṭarafından olur ise maḳbūldür. Yoḡsa

²⁰²⁵ ise : ile T.

²⁰²⁶ ne-ḥarend : ne-ḥared T.

vaz' -ı tegāfūl-gūne-yi maḥbūbdan dil-gīr olup ol elem ü ğamı sâ'ir müferraḥāt ile def' eylemek mezheb-i 'uşşāqda maḥzā ḥaṭadır ve fi'l-vāqī' aña 'ilāc ol degüldür. Zīrā kişi düşdüğü yerden ḳalkar. Mümkün midir ki maḥbūb zaḥmına sīm ü zer merhem ola.

متاع دل که نباید کشود جز بر دوست
اگر بهاش سلیمان دهد نکین مکشای

23. Metā' -i dil ki ne-bāyed guşūd cuz ber-dūst

Eger behāş Süleymān dihed niġin me-guşāy

Gönül metā' ını ve rāz-ı dili dostuñ ḥuzūrından ğayrı maḥallda açmaḳ lāyık u münāsib degüldür. Eger ol metā' ın behāsını Ḥazret-i Süleymān nebī 'aleyhi's-selām vērürse daḥı mühri açma. Ḥafī buyurılmaya ki girān-behāy olan metā' ı gerek cevāhir gerek elbise her ne ise maḥzene yāḥud dolaba yāḥud tenge ḳoyduḳdan soñra dest-i ḥā'inden muḥāfaza için üzerine mühür ururlar. Mollā 'Urfī daḥı eger behāsını Süleymān nebī vērür ise daḥı henūz mühri yüzme ve aşlā keşf-i rāz-ı dil eyleme illā ḥuzūr-ı müstevcibe's-sürūr-ı ḥazret-i maḥbūbda eyle demekdür. Süleymān nebīyi müşteri' olmaḳ üzere taḥşiş olıduğı ziyāde behā vermesini [T, 272-b] taḳrībiyle ve mühür münāsebeti ile dir.

بنای عمر بر الطاف دوست نه نه زمان
در شهر مزن دیده بر سنین مکشای

24. Binā-yi ' umr ber-elṭāf-i dūst nih ne zemān

Der-i şuhūr me-zen dīde ber-sinīn me-guşāy

'Ömrüñ esās ve temelini dostuñ zemīn-i luṭfları üzerine ḳo. Yoḥsa zamānıñ luṭfı üzerine ḳoma. Aylarıñ ḳapusını ḳalma dā'imā ve yıllarıñ üzerine göz açma. Ya' nī evḳāt-ı ḥayātında dā'imā cānib-i dosta nigerān olup ne zamān bir lem' a-i tecellī-i didār zuḥūr eder, diyü muntazır ol yoḥsa çok zamān mu'ammer olup [H, 242-a] dünyādan kām alayum diyü inşā'allāh muḥarremde bir manşib ile mesrūr olurum ve gelecek sene fülān kimesnede olan emvāl ü eşyām gelür ve 'azīm rebah taḥşil ederim, diyü arzūlarını tūy-ber-tūy eyleme zīrā sefer-i āḥirete 'azīm olduġuñ ḥalde ol ümmid-vār olduġuñ metā' -ı

dünyâ cümle bunda kalur, saña ašlâ fâ'ide eylemez. Lâkin elţâf-ı dost hemvâre seniñle biledir. Rûz-ı rüstâ-ğiz-i şûr-engizde²⁰²⁷ ve 'arşa-i maşer-i keder-eşerde harâret-i cigergüdâz-ı²⁰²⁸ âftâba sâyebâniñ ve şemşir²⁰²⁹-i âteşin yalman zebâniyâna siper-i câniñ olacak ancak âşâr-ı elţâf Cenâb-ı Maşbûb'dur.

بمشت خاک نیرزد ولایت دارا
دلی کشای که فتحست ملک چین مکشای

25. Be-muş-ti ħâk neyerzed vilâyet-i Dârâ

Dilî guşây ki feth-est²⁰³⁰ mulk-i Çin me-guşây

Memleket-i Dârâ²⁰³¹ kâdr u kıymetde bir avuç toprağa mu'âdil olmaz. Bir gönül aç ki fethdir. Yoğsa Çin memleketini açma ki fi'l-ħaķîķa feth ol degüldür. Ya'nî erbâb-ı ħaķîķat ve ehl-i başiret katında fütühât-ı celileden ma'dûd olan mülk-i diliñ tılsım-ı müşkil-bend-i gâmızasını feth edüp esrâr-ı insâniyye fâ'idesine nâ'il olmaķdır ve illâ pâdişâhlar gibi [T, 273-a] memâlik güşâd edüp emvâl ü eşyâsını ħaret ü yağma eylemek bu feth'e nazâr ile bir şey' degüldür. Bu maķâle aĥvâl-i Dârâ tafşiliniñ icmâlisidir ki şebt-i ceride-yi 'âcizâne kılındı²⁰³²: Dârâ Dârâb oğlıdur ve İrân ikliminde fermân-fermâ²⁰³³ olan selâtin-i nişfet-âyindir ve Diyâr-bekr'de bir şehir binâ edüp Cezire diyü kitâbe-yi dervâzesini ârayiş-pezir-i 'itibâr etmekle âvâze-yi şöretini reside-yi tās-ı bāj-güne-yi âsmân eyledükden sonra tarafından Feylesof²⁰³⁴ ol şehre ħâkim naşb etdi. Mâdâm ki Feylefos-ı âşiyâne-nişin-i şâĥ-ı ħayât idi, [H, 242-b] her nesne beyza-i şutur-i murğ kadar ikiyüz 'adet altun top meydân-ı 'arz-ı 'ubûdiyyete ħaltân ya'nî fedây-ı çevgân-ı salţanat Dârâ-yı şâĥib-'unvân eder idi. Ol zamân-ı feyz-iķtirândaki İskender-i Yünânî taĥt-ı Rûm'a zânu-zen-i iķbâl olup Feylefos-ı mezbûr şehir-i 'ademe taĥrik-i 'ilm-i 'azîmet eyledi, muķaddemâ irsâl olinagelen ħarâcî iki sene İskender Dârâ'ya işâlde ihmâl eyledi. Dârâ veşâţet-i elçi ile altun beyzaları taleb-kâr olduķda İskender "Anı yumurţalayan kuşu ben şaĥsâr-ı ħayâtdan remide edüp bismil-gâĥ-ı 'ademde

²⁰²⁷ şûr-engizde : şûr-engiz T.

²⁰²⁸ güdâz : güzâr T.

²⁰²⁹ ve şemşir -T.

²⁰³⁰ feth-est : fethet T.

²⁰³¹ Dârâ : Dâr H.

²⁰³² kılındı -T.

²⁰³³ fermân-fermâ : fermân T.

²⁰³⁴ Feylesof : filfos H.

gerdenini bürīde-yi tīg-i helāk eyledim” diyü cevāb-ı ıatı‘ı vèrdükde Dārā ba‘zı taḥvīfāta işāret olmaḵ üzere ıaraf-ı İskender’e bir ıevgān ve bir top irsāl èdüp “şen henüz tıfl-ı ḥurde-sālsin, ıop ve ıevgān oyna” diyü nāmesinde taşrīḥ eyledükde [T, 273-b] İskender daḥı ta‘līm-i Aristeḡālīs ile cevāb-nāmesinde “Ey Dārā henüz sen memleketini kendü irādetiñle baña vèrdiñ zīrā gūy memleket gibidir ve ıevgān benem. Pes ıevgān topı ne gūne idāre èdüp kapar ise ben daḥı seniñ memleketini elinden aḥz èderim” diyü taḥrīr eyledi. Bu su’āl ü cevābdan āteş-i fitne-yi ıarafeyn ‘alev-ḥīz olup Dārā altı kerre yüz biñ leşker-i ḡazab-eşer ve İskender sekiz kerre yüz bīn sipāh-ı heybet-niḡāḥ cem‘ èdüp zemīn-i ‘Irāḡda Mūşul ve Şām miyānesinde Dārā’nıñ esās-efgen-i bünyād olduḡı Cezīre ḥavālīsinde birbirine muḡābil temām yek-māhe āsūde-nişīn-i ḥayme²⁰³⁵-yi sūkūn oldılar. Bu ḥālden sipāh-ı Dārā ‘āciz olup nihānice İskender ıarafına āmed ü şūde āḡāz ètdiler. Sikender ḥuzūr-ı Dārā’ya taḡarrüb-i tām [H, 243-a] ḥāşıl èden kimdür diyü nabz-gīr-i sā‘id-i istifsār olduḡda iki ḥācibdir diyü şöhret ü nāmlarıyla ḥaber vèrmeleriyle bezl-i māl ile ol ḥā’inleri şayd èdüp Dārā’nıñ inhizāmı tedārikine meşḡūl olmalarını recā-mend oldı. İbtidā-yı cengde ol iki bī-dīn-i küşteni veliyy-i ni‘metleri olan Dārā’yı kafāsından zaḥm-ı nīze ile endāḡte-yi ḥāk ü ḥūn eyledükde bilā-cidāl sipāh-ı Dārā ıaraf-ı İskender’e tābi‘ ü muḡı‘ olduḡda İskender ‘icāleten taḥrīk-i ‘inān-ı semend-i şabā-nişān èdüp ser-i Dārā’yı henüz naḡdīne-yi cāndan ḥulḡūmında baḡıyye mevcūd iken zānūsına nihāde ve böylesini helāk eylemek maḡşūdum degül idi, [T, 274-a] diyü kelām-ı rıḡḡat-nizāmını ıasem ü ḥalf ile temām eyledükde Dārā dehān-ı kīse-yi vaşıyyetiñ ‘uḡdesine küşād èdüp²⁰³⁶ üç dāne gevher sipārişi vaż‘-ı ḥaḡḡa emānet eyledi-ki biri ḥaḡḡ ḥūnumı nān-kūr-ı ni‘met ü ikrām olan ol iki serheng-i bī-ferhengden aḥz ya‘nī ḡātilleri olan kimesneleriñ ser-i ḥaybet-eşerlerin der-ceng-i evvel gūy-ı girībān-ı ecel èdesin. Biri daḥı mehd-i nāz u ni‘metde iltifāt-ı dāye-yi pādīşāhānım ile perverde olan Rūşenek nām duḡter-i sa‘d-aḡteri dāḡil-i ḥacle-ḡāḥ-ı izdivāc èdesin. Biri daḥı Mülūk-i Fārs’ı rencīde-yi tīg-ı bī-dirīḡ eylemeyüp sāye-bān-ı ḥimāyetiñde āsūde-nişīn-i şadr-ı selāmet èdesin, dèdükde bi-emri’llāhi Te‘ālā bu serāy-ı sipenc-i fānīden maḡall-i ḥāmūşān olan maḡalle-yi sūkūnete naḡl-ı raḡt-ı ḥayāt eyledi, diyü Behcetü’t-Tevāriḡ şāḡibi taḥrīr eylemişdir.

²⁰³⁵ ḥayme -T.

²⁰³⁶ èdüp : vèrüp H.

ز شیخ و راهب اکر استماع می طلبی
ز خوب و زشت مکو لب بکفر و دین مکشای

26. Zi-şeyḥ u rāhib eger istimā‘ mi-ṭalebi

Zi-ḥūb u zişt me-gū leb be-kufr u dīn me-guşāy

Şeyḥ-i şavma‘ adan ve rāhib-i kilisādan eger va‘z u naşīḥat ṭaleb eder iseñ [H, 243-b] ḥūb u ziştten mübāḥaşe eyleme ve küfr ü dīn münāza‘ asıyla dudak açma. Ya‘nī ḥulāşa-i maḳāl Müslümān ve kāfir oldur ki ancak maḳşūduñ Cenāb-ı Perverdigār ola bundan mā-‘adā her ne ki²⁰³⁷ vardır “Allāh bes bākī heves” müfādına i‘tikād-ı tām taḥşīl etmekle pes-mānde-yi kūşe-yi ihmāl kılına. Fi’l-vāki‘ cemī‘-i aşḥāb-ı edyānın her-çend āyīn-i dervişleri²⁰³⁸ ve kār u işleri birbirlerine kemāl-i muḥālefet ile muḥālif ise daḥı ḡayet-i maḳşūdları ancak zāt-ı Ḥaḳḳ’dır. [T, 274-b] Mīrzā Şā’ib bu ma‘nāyı güzel irād eylemiştir. **Bejt:** “Guft-u-gūy-i kufr u dīn āḥir be-yek-cā mi-keşed / Ḥvāb yek-ḥvāb-est emmā muḥtelif ta‘bīrhā”.

لب صفا بکشا در بیان ساده دلی
زبان عقل بترجیح مهر و کین مکشای

27. Leb-i şafā bi-guşā der-beyān-i sāde-dilī

Zebān-i ‘aḳl be-tercīh-i mihr u kīn me-guşāy

Sāde-dilī nuḳūş-ı sivādan āyīne-yi diliñ jeng-peżir olmamasıdır. Şafā vü leṭāfet dudagını nuḳūş-ı mā-sivādan bi’l-külliyte şāf u sāde olan göñlüñ beyānında aç ve vaşf eder iseñ küdürāt-ı nefsanıyyeden ve hevācis-i shevāniyyeden vā-reste olan ḳalb-i pāki vaşf eyle yoḥsa ‘aḳl dilini mühr ve kīniñ rüçḥāniyla açma. Ba‘zı nüşhada teşriḥ ü mihr ü kīn vaki‘ olmuşdur her ikisinden daḥı murād eger-çi maḥabbet şöyle ḥūbdur, ‘adāvet böyle ḳabiḥdir diyü iyü ve kemden leb-cünbān olma. Belki yek-renglik taḥşīl eyle ve şūret-i eşyāda olan zıddiyetden müte’essir olma demekdir. Lākin mihrde kīn üzre rüçḥān zarūrī olmaḡla tercīḥ nüşhası tercīḥ olındı.

²⁰³⁷ her ne ki : ki her ne T.

²⁰³⁸ dervişleri : revişleri T.

ز بخل صاحب خرمن نصیحتتست اینحرف
که مرحمت کن و دامان خوشه چین مکشای

28. Zi-buḥl-i šāḥib-i ḥirmen naṣīḥat-est īn-ḥarf

Ki merḥamet kun u dāmān-i ḥūṣe-çin me-guşāy

Buḥl imsāk ve ṭabī‘atde olan men‘dir. Bu maḥallde mevşūfdur. Şāḥib-i [H, 244-a] ḥirmen şıfatıdır. Ekseriyyā baḥil olanlar emvāllerin muḥāfaza édüp kimesneye bir dāne vèrmemekle aşḥāb-ı şervetden olurlar. Ḥūṣe-çin vaḳt-i ḥirmende başaḳ devşüren fuḳarādır. Şāḥib-i ḥirmen olan buḥl ve imsākden naṣīḥatdır bu kelām ki merḥamet ve ḥūṣe-çiniñ dāmānını açma. Ya‘nī ‘ādet-i dehāḳin budur ki ḥirmen-şāḥibi²⁰³⁹ her neḳadar baḥil ise daḫı ḥūṣe-çin-i ḥirmen yerinde baḳıyye olan [T, 275-a] başaḳları etegine ṭoldurup gètürür iken niçün gètürürsün ve gètürdüğüñ nedir diyü su‘āl eylemez. Zīrā ‘ādet-i ḳadīm ve ḳānūn-ı müstedimdir ki vaḳt-i ḥirmende ḥūṣe-çin bir vechle mu‘āḥeze²⁰⁴⁰ olunmaz ve gird-āver-i dāmen eylediği ḥūṣe-yi gendümi dök²⁰⁴¹ kendüm alurum diyü ibrām olunmaz. Murād-ı Mollā ‘Urfī dünyāda ki “ed-dünyā mezra‘atü’l-āḥiret” feḫvāsı üzre vaḳt-i ḥirmendir ve herkes andan ḥāşıl eylediği nesneyi ki setr ile muḳayyedir gerek ‘ibādet gerek ma‘şıyyet sen anıñ ifşāsıyla muḳayyed olma saña lāzım olan ancaḳ kendü aḥvāl-i nā-be-sāmānıñla meşgūl olmaḳdır. **Ḥāfız:** Be-ḥod ne-pūşid īn ḥırḳa-i mey-ālūd / Ey şeyḫ-i pāk-dāmen ma‘zūr dār mā- rā.

ز هر سخن در بازیچه فرار کنم
بزاده خردم چشم هزل بین مکشای

29. Zi-her suḥen der-i bāzīçe‘ī firāz kunem

Be-zāde-yi ḥiredem çeşm-i hezl-bīn me-guşāy²⁰⁴²

Her sözden oyun ḳapusını açarım. Benim ‘aḳlımıñ evlādına hezel görıcı gözi ey müdde‘ī-i daḫl-āyīn açma. Murād-ı Mollā ‘Urfī zāde-yi ‘aḳlım olan bu ebyāt ki fi’l-ḥaḳıḳa esrār-ı ḡāmızayı ḥāvidir. Ey müdde‘ī sen nā-fehm ü nā-müsta‘idd olup ma‘nāniñ

²⁰³⁹ şāḥibi : şāḥib T.

²⁰⁴⁰ mu‘āḥeze : mu‘āḥede T.

²⁰⁴¹ dök : dek H.

²⁰⁴² me-guşāy : be-guşāy H.

zevğine reh-bürde-yi yakīn olamadığından için kelām-ı ‘Urfī safsaṭa-nizāmdır. Zāhirī tenāsüb-i elfāzla cilve-ger [H, 244-b] ma‘ nāsı müşevveş bir alay ḥurūf-ı bī-mağzdir, diyü leb-cünbān-ı hezel ü istihzā olacaḳ olur iseñ ma‘ lūmuñ olsun ki ben daḡı her ne gūne lisānla seniñ nā-fehm ü cāhil olduğunun beyānına şürū‘ édüp meydān-ı hecāda saña oyunlar oynarım-ki temām maşhara-i ‘ ālem olursuñ demekdir.

رموز حکمت و اسرار قدس جلوه دهد
بمدح خویش لب عقل اولین مکشای

30. [T, 275-b] Rumūz-i ḥikmet u esrār-i ḳuds cilve dihed

Be-medḡ-i ḡvīş leb-i ‘ aḳl-i evvelīn me-guşāy²⁰⁴³

Mışra‘-ı evvel “cilve dihed” ḳarīnesiyle maḳām-ı şartda mülāḡaza olduğuna göre ḡikmet remzleri ve ḳuds-i sırrları cilve vērür ise daḡı ya‘ nī mir’āt-ı ḳalbiñe ‘ ālem-i ḡaybda mestūr-ı burḳa‘-ı ḡicāb olan ‘ arūsān-ı ḡikmet-i İlähiyye şüret-endāz-ı inkişāf olup²⁰⁴⁴ cāsūs-ı kalem-rev-i ḳuds olur iseñ kendüñi medḡ eyleme. ‘ Aḳl-ı evveliñ lebini açma. Ya‘ nī ben vāḳıf-ı zamā’ir oldum diyü firāz-ı kūhsār-ı faḡr u mübāḡāt{a} ‘ urūc eyleme ki māye-yi şafā ki ḡalel-endāz olur. Eger mışra‘-ı şānide ma‘ nā-yı şart i‘ tibār olunur ise kemāl-i ‘ aḳl ile ve temām şu‘ūr ile kendü medḡiñde leb-cünbān-ı tefāḡur olmaz iseñ rümūz-ı ḡikmet ü esrār ḳuds-i cilve vērür demekdir ki ḡulāşa kendüñde olan kemāle müte‘ allıḡ nesneleri unudup ve darlıḡı terk ile mülāzım-ı tevāzu‘ olur iseñ zirve-yi a‘ lā-yı²⁰⁴⁵ merātib-i uḡreviyye vü dünyeviyyede²⁰⁴⁶ cāy-nişest-i iḳbāl ü devlet bulursuñ ve ḡoḳḳa-i ḡāḡırñ gevher-i envār ile leb-ā-leb olur demekdir.

هزار مرده بروی زمین بود بسیار
اگر تو مرده ندیدی دلی ز چین مکشای

31. Hezār murde be-rūy-i zemīn buved bisyār

Eger tu murde²⁰⁴⁷ ne-dīdī dilī zi ḡin me-guşāy

²⁰⁴³ me-guşāy : be-guşāy H.

²⁰⁴⁴ olup : olur T.

²⁰⁴⁵ zirve-yi a‘ lā-yı -T.

²⁰⁴⁶ dünyeviyyede : dünyeviyyeye T.

²⁰⁴⁷ Der-kenar: Mürde tu ḡitābımñ şıfatıdır.

Yer yüzinde biñ mevtâ vardır. Belki dağı ziyâde ey mürde olan muhâtab, eger sen mevtâ görmediñ ise göñli çin-i ıztırâb [H, 245-a] ve elemden açma. Ya'ni mecmû'ı rüy-ı zemînde²⁰⁴⁸ seyr ü sülük eden âdemleri²⁰⁴⁹ zinde bilme belki bunlarıñ niçesi seyr²⁰⁵⁰-i mevtâ hükmindedir ve müşâhede-yi esrâr-ı eşyâdan mahrûm kalan nâdânlar bi'l-cümle cümle-yi emvâtandır. Eger sen bu âdemleri küçük mevtâ olduklarını²⁰⁵¹ fehm [T, 276-a] edemediñ ise şafâ-yı kalbe mâlik oldum zann eyleme belki nefsiñe levm u ta' n eyle ve bu zevkten mahrûm olduğı için göñline şikence-yi sa' y ü sülük ile ıztırâb ver.

خموش عرفی ازین نغمهای شورانگیز
لب ترانه بلبل بافرین مکشای

32. Hamûş 'Urfî ez-în nağmehâ-yi şûr-engîz

Leb-i terâne-yi bulbul be-âferîn me-guşây

“Ez-în”deki {în} ism-i işâretidir. Her “nağmehâ”ya râci'dir. Lâkin andan dağı murâd bu²⁰⁵² nazm-ı haqîkat-medârda irâd olunan ma'ânî-i daqîqadan 'ibâretidir. Şûr-engîz taħrîk-i cünûn edici mağâmhânuñ şıfatıdır. Ey 'Urfî bu cünûn taħrîk edici ve dimâg-ı şevkiñ heyecân u ħurûşına bâ' iş olan terennümâtdan sükût eyle, bülbülüñ terânesiniñ dudağına taħsîn ü âferîn ile açma. **Beyt:** “Ser vèrmek olur sırrı 'ayân eylemek olmaz / Müşkil bu ki her yerde beyân eylemek olmaz” medlûlince ketm-i esrâr ile muqayyed ol ve henüz ħoqqa-i râzı ser-beste eyle diyü²⁰⁵³ ħalka pend ü naşîhat eder iken gevâhir-i esrâr-ı nâ-ķâbil olan bî-temyîzlere işâr u nişâr eyleme.

[16. KAŞİDE]

Mollâ 'Urfî ibni Ĥvâce Belevî-i Şirâzî bu kaşîde-yi tavîlü'z-zeyli ki muhayyer-i 'uķûl-ı şu'arâdır. Eflâţun-ı şânî Mîr Ebu'l-fetħ Geylânî'niñ emriyle Gücerât ħâkimi olan Ĥân-ı Ĥânân 'unvânıyla berât-ı iştiĥârî maĥalli Mîrzâ Cân vaşfında nigâşte-yi şafĥa-i inşâd edüp Gücerât'a irsâl eyledükde derece-yi ķabûlde cilve-ger olmağla şıla-i şu'arâ olmağ

²⁰⁴⁸ zemînde : 'arşda H.

²⁰⁴⁹ âdemleri : âdemiyâmı H.

²⁰⁵⁰ seyr -H.

²⁰⁵¹ olduklarını : oldukları T.

²⁰⁵² bu -T.

²⁰⁵³ diyü : ve bu T.

üzere bî-ḥadd u bî-ḳiyās hediyye-yi behiyye ile [H, 245-b] beyne'l-aḳrān şeref-gîr olmuştur. Fi'l-ḥaḳiqa ḳalem-i belāgat-raḳam-ı nāzım bu eş'ār-ı siḥr-āşārda gāyet şive-engîzlik gösterüp [T, 276-b] 'arāyiş-i ma' nāniñ düde-yi 'anber-süde ile ebrü-yı diḳḳat-müyını vesme-zîb eylemiştir. Yārān-ı sūḥan-şināsa şarf-ı nigāh-ı bārîk eylemege şâyeste olduğında irtiyāb-ı nā-yābdır.

بیا که با دلم آن می کند پریشانی
که غمزه تو نکر دست با مسلمانی

[Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fa' lün]

1. Biyā ki bā-dilem ān mî-kuned perişānî

Ki ğamze-yi tu nekerde'st bā-Muselmānî

“Ān” ism-i işāretidir. Mışra' -ı şāniniñ mecmū'ı ma' nāsına işāretidir ve mef' ūldür. Fā' il-i “kuned” perişānîdir ve yā'-i perişānî maşdariyyedir ki ḥarfdir. Perişāniniñ mef' ūli olan “ān”ı beyān içündür. “Ġamze” fā' il-i “nekerde'st”, “Müselmānî”deki yā-yı müşennāt-ı taḥtāniyye vaḥdet-i tenkîrdir. Şive-yi şā'iridir ki ḳaşıdeniñ evvelinde yā vasaṭında teġazzül édüp zıkr-i maḥbûb ile sâ'id-i sûtüre süvāre-bend-i ārāyiş olur. Mollā 'Urfî daḥı sitāyiş-i şāhid ile kitābe-yi dîbāce-yi ḳaşıdeye raḳam-keş-i zîb ü zîver oldur ki ey²⁰⁵⁴ dil-beri perî-peyker-i gel ki benim gönlüme perişānlık ol nesneyi éder ki seniñ ğamzeñ anı bi Müslümān'a eylememiştir. Ya' nî seniñ firḳatiñe mübtelā olmağla **Hāfız**: “Ḥadiş-i hevl-i ḳiyāmet ki guft vā'iz-i şeh'r / Ḥikāyeti'st ki ez-rūzgār-ı hicrān guft” mufādınca ol firḳat ü hicrān sebebiyle ḥāşıl olan perişānlık benim gönlüme ol ḳadar zaḥmet vemişdir ki şemşîr-i ğamze-yi ser-tiziñ ol zaḥm-ı zaḥmeti bir Müslümān'a eylememiştir. İmdi el-kerem-i 'ināyet ile ve ḥāl-i firḳat-me'ālîme nazare-pāş-ı merḥamet olmağla külbe-yi aḥzānıma rence-ḳadem buyurup beni ol zaḥmet-i firḳatden ḥalāş eyle [H, 246-a] **Beyt**: “Teşriñ ile ḥānemi reşk-i İrem eyle / Ağlatma beni iki gözüm gel kerem eyle”.

²⁰⁵⁴ ey : ol T.

ز دیده رفتی و مردم همان نفس فریاد
که بی تو مردم و آنکه چنین باسانی

2. [T, 277-a] Zi-dīde reftī u murdem hemān nefes feryād

Ki bī-tu murdem u ān-geh çunīn be-āsānī

Pīş-i çeşmimden gitdiñ ve benden kenāre-gīr olup gürīzān olduñ ve hemān ol nefesde ben-daḥı helāk oldum. Feryād u el-emān ki sensiz helāk oldum ve andan şoñra ḡāyet kolaylığıyla öldüm ve hiçe şatıldım. Nāzım ibtidā²⁰⁵⁵-yı zamān-ı firqatde def‘aten helāk oldum diyü te‘essüf-ḥor-ı peşimānī olduğu andan içündür ki ‘āşık-ı firqat-zedeye {şafā vü zevk oldur ki niçe zamānlar esīr-i derd ü²⁰⁵⁶ firqat} u mübtelā-yı renc ü ḥasret olup şubḥ u mesā nāle-keş-i cān-kāh olarak nāle dönüp ba‘dehū fütāde-yi maṭmüre-yi ecel ola ki Nābī: “Vermem şafā-yı vuşlata ben intizārımı” medlūlince şāḥ-sār-ı āsmān-fersāy-ı ‘işqdan murād olan şemere-yi derd ü miḥnetdir ve ma‘cūn-ı cevāhir-meşḥūn-ı maḥabbetden maḥşūd olan ḥāşiyet-i renc ü meşakḳatdır.

کسی که تشنه لب ناز تست می داند
که موج آب حیاتست چین پیشانی

3. Kesī ki teşne-leb-i nāz-i tu‘st mī-dāned

Ki mevc-i āb-i ḥayāt-est çin-i pīşānī

“Kesī”deki yā ḥarf-ı vaḥdet, “teşne-leb” ‘atşān ve şusuz, fā‘il-i “mī-dāned” “kesī”dir “ki” ḥarf-i mef‘ūl “mī-dāned”i beyāndır. “Mevc-i āb-ı ḥayāt-est” muḳaddem-i ḥaber, “çin-i pīşānī” alındaki büküm ki bu maḥallde āşār-ı nāz u istiḡnādır ve mu‘aḥḥar-i mübtedādır. Seniñ nāz u istiḡnāña leb-teşne ve ḥasretlü olan ‘āşık-ı başiret-şi‘ār bilür ki seniñ cebīn-i mübiniñdeki āşār-ı ḡāzab u nāz olan büküm āb-ı ḥayātıñ mevcidir. Ya‘nī lüle-yi zebān-ı şıḡār u kibārdan āb-ı evşāfı cereyān eden mā‘ūl-ḥayātıñ emvācı seniñ pīşānī-i nāz-iḳtirānında [T, 277-b] olan çin olduğunu kimse bilmez illā ki yine seniñ nāz u istiḡnāña ez-dil ü cān [H, 246-b] teşne ve tālib ü rāḡīb olan bilür. Murād-ı Mollā ‘Urfī luṭf u ḳahr-ı dil-ber hem-seng-i terāzū-yı i‘tibār ve redd ü ḳabūl-i maḥbūb hem-ḥāşiyet

²⁰⁵⁵ ibtidā : eyitdi T.

²⁰⁵⁶ esīr-i derd ü : esīrdir ve T.

ü hem-civār olduğu müteḥakkıḳ olmaduḳça ‘ışḳda kemāl nā-mevcūddur demektir²⁰⁵⁷, tenbihdir.

نهشت غمزه اسلام دشمنت که دو روز
محبت تو کنم جمع با مسلمانی

4. Ne-hişt ğamze-yi İslām-duşmenet ki²⁰⁵⁸ du rūz

Maḥabbet-i tu kunem cem‘ bā-Muselmānī

“Hişt” hāniñ kesriyle “hišten” maşdarından müştakḳ-ı māzīdir, şalivérdi ma‘ nāsına, nūn nāfiyyedir, şalivérmedi ve māni‘ oldı. “İslām-düşmen” aşında düşmen-i İslām’dır. ‘Alem olmağla izāfetden fekk olunup taḳdīm ü te’ḥīr olınmışdır. Şıfat-ı ğamzedir ki ḥarfdır. “Ne-hişt”iñ mef‘ ūlini beyān içündür ki “maḥabbet” mef‘ ūl-i “kunem”dir. Ey maḥbūb seniñ İslām’a²⁰⁵⁹ düşmen olan ğamze-yi cān-sūzuñ şalivérmedi ve terk eylemedi²⁰⁶⁰ ki iki gün seniñ maḥabbetiñle Müslümānlığı cem‘ eyleyim. Ya‘ nī seniñ ğamze-yi cān-kāhında bir te’şīr vardır ki dā’imā beni dā’ire-yi ‘aḳldan iḥrāc édüp bi’l-külliyye şu‘ ūrdan ‘ātıl u bātıl étmekle ḳuyūdāt-ı dīniyye icrāsına māni‘ olur ve şebāne rūz ol ḥālet-i ḥayret-engiz ile mest ü medhūş olduğum ecilden evḳātımı maḥzā seniñ fikriñe şarf édüp ‘ibādet ü tā‘atden maḥrūm ḳalurum²⁰⁶¹.

ترحمی نکنند حسن بر دلم کوی
که در زمانه یوسف نبوده زندانی

5. Teraḥḫumī ne-kuned ḫūsn ber-dilem gūyī

Ki der zemāne-yi Yūsuf ne-būde zindānī

Ey maḥbūb bu sende olan ḫūsn ü cemāl benim gönlüm üzerine [T, 278-a] ḳaṭ‘ā teraḥḫum u şefḳat eylemez ve ol ḳadar şarf-ı niğāh-ı merḫamet eylemez ki sen dērsin ki zamān-ı Yūsuf ‘aleyhi’s-selām da zindānda maḥbūb olmamışdır. Murād-ı Mollā ‘Urfī sendeki ḫūsn-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmdaki ḫūsnüñ ‘aynıdır demektir. Bu cihetden ki

²⁰⁵⁷ demektir : demek ki H.

²⁰⁵⁸ ki -T.

²⁰⁵⁹ İslām’a : İslāmiyye T.

²⁰⁶⁰ eylemedi : eyledi T.

²⁰⁶¹ ḳalurum : ḳalur T.

Nef'î: “Ehl-i dil birbirini bilmemek inşâf degül” medlûlince ey hüsñ [H, 247-a] hâlâ seniñ derdiñden maħbûslar gibi miħnetdeyim. Sen ise baña kaç'â merħamet eylemezsin yoħsa sen muħaddemâ Yûsuf 'aleyhi's-selâm ile bile zindâna girüp maħbes derd ü miħnetini çekmediñ mi idi ve ol maħbesden ħalâş olmaħ için ħalkdan istemdâd eylemediñ mi idi? Çünki sen ol derdi gördüñ ve seni ħalâş edenlere bu kadar du'â vü senâ eylediñ, şimdi sen daħı baña niçün teraħħum eylemezsin? Şöyle zann olunur ki sen çekdüğün miħneti ferâmûş eylemiş olasın.

که گفت مطلع دیگر چنان نیاری گفت
که تازه کردد ازین مطلع آفرین خوانی

6. Ki guft maṭla' -i dīger çunān ne-yārī guft

Ki tāze gerded ez-īn maṭla' āferīn-ħvānī

“Ki” ħarf-i ta'līl, fā'il-i “guft” hüsñ, “maṭla'-ı “dīger” beyt-i şānī ser-kaşīdedeki maṭla' a nażar ile dīgerdür. “Çunān” maṭla'-ı kaşīdeye rāci' olsa da mümkin, edāt-ı mübālağa olsa da qabil. “Neyārī”de²⁰⁶² yā ħitāb, “guft” maşdar-ı muraħħam “ki” beyāniyye. “Guft ez-īn maṭla'”dan murād beyt-i şānī, “āferīn ħvānī” taḥşīn edicilik ya'nī hüsñüñ baña taraħħum eyledüğü kendü sitāyişe mā'il ü medħden ħazz eyledüğü için imiş ki dēdi-ki maṭla'-ı evvel gibi bir maṭla' daħı söylemege kâdir degülsin-ki ol maṭla'dan āferīn-ħvānıñlık tāze olup [T, 278-b] müteceddid ola. Murād-ı Mollā 'Urfī aşħāb-ı hüsñ kendü 'aşıklarını şeb-āne-rūz sitāyiş-ħvān ister. Eger bir ān-ı ħayr-ı münkaşime medāyiħinden iħmāl ü tekāsül olunmaħ iktizā eylese çüpek-i cevı ü cefā ve tāziyāne-yi derd ü belā ile te'dībine şurū' u mübāşeret eder demekdir.

زهی وفای تو همسایهٔ پشیمانی
نکاه کرم تو تکلیف نا مسلمانی

7. Zehī vefā-yi tu hem-sāye-yi peşimānī

Niğāh-i germ-i tu teklīf-i nā²⁰⁶³-Muselmānī

²⁰⁶² de -T.

²⁰⁶³ nā : tā T.

Ey maḥbūb taḥsīn ü āferīn ki seniñ vefāñ peşimānlığıñ koñşusıdır [H, 247-b] ya‘nī peşimānlık ki ma‘nāsı vāқи‘ olan nesneye te‘essüf olunmaqdır, seniñ vefāñ daḡı anıñ koñşusı olmağla hem-meşreb ü hem-ṭabi‘at olduğı cihetden ‘uşşāk ḡaqqında zūhūra gelmesi bir vechle mümkin degüldür. Taḥsīn ki seniñ şıcağ ve mü‘eşşir nazarıñ teklīf-i irtidāddır. Ya‘nī bir mü‘min-i şaḡihü’l-i‘ tiğāda dīninden rucū‘ eyle demekte ol mü‘miniñ ḡalbine ve vücūd-ı ḡamiyyet-mevrūdına ne ḡüne ıztırāb u telāş vāқи‘ olur ise seniñ nigāh-ı cān-kāhīndan daḡı ‘āşık ol mertebe mużtarib ü müteḡayyir olur. Zehī eger-çi taḥsīn ma‘nāsınadır lākin bu maḡallde medḡūli kendüsini medḡūl ü mezmūm eylemişdir. **Mışra‘**: “Zehī taşavvur-ı bātıl zehī ḡayāl-i muḡāl” nazmında vāқи‘ olan zehī gibi.

لب تو جرعه ده باده دل آشوبی
غم تو شانه کش طره تن آسایی

8. Leb-i tu cur‘ a-dih-i bāde-yi dil-āşūbī

ḡam-i tu şāne-keş-i ṭurre-yi ten-āsānī

“Āsānī” āḡirindeki yādan evvel nūn ile “āsāyī²⁰⁶⁴” ma‘nāsınadır ki ten-āsānī vücūd rāḡatlığı demek olur. Ey maḥbūb seniñ leb-i ḡül-reng[iñ] dil-āşūbluk²⁰⁶⁵ bādesiniñ cur‘ a véricisidir. [T, 279-a] Seniñ ḡamıñ vücūd²⁰⁶⁶ rāḡatlığının ṭurrasınıñ ṭarayıcısıdır. Ya‘nī ḡalem-rev-i dil-i ‘uşşākı tārāc eyleyen eger-çi Tatar-ı ḡamze-yi tīr-endāzıñdır lākin leb-i āb-dāruñ daḡı seyl-ābe-yi ḡānmān-ı şabr u taḡammüldür ve çār-bāliş-nişīn-i evreng-i rāḡat olan kimesnelere daḡı ḡam-ı maḡabbetiñ sārī olsa elbette ve elbette²⁰⁶⁷ ol rāḡat u ārāmı perişān u tālān²⁰⁶⁸ eder.

متاع لطف تو سرمایه تهی دستى
خیال زلف تو مجموعه پریشانى

9. Metā‘ -i luṭf-i tu ser-māye-yi teḡī-destī

ḡayāl-i zulf-i tu mecmū‘ a-i perişānī

²⁰⁶⁴ āsāyī : āsānī T.

²⁰⁶⁵ “ma‘nā” yazılıp çizilmiştir.

²⁰⁶⁶ vücūd : ve cevri T.

²⁰⁶⁷ ve elbette -T.

²⁰⁶⁸ tālān : nālān T.

Ey maḥbūb-ı cefā-üslūb seniñ luṭfuñ metā‘ı teḥī-destlik [H, 248-a] ser-māyesi ve tengligiñ māyesidir. Ya‘nī bir mertebe ma‘dūmdur ki yoḫluḫ aniñla mevcud olmışdur. Seniñ zūlfüñ ḫayālī perişānlığıñ mecmū‘asıdır. Ya‘nī perişānlık ve bütūn perākendelik seniñ zūlf ve perişānıñı ḫayāl u taşavvur eden kimesnelerde mecmū‘u mevcūddur.

کل کرشمه بخندد چو چشم باز کنی
بهار عشوه بریزد چو رخ پیوشانی

10. Gul-i kirişme be-ḫanded çu çeşm bāz kunī

Bahār-i ‘işve bi-rīzed çu ruḫ bi-pūşānī

Kirişme vü ḡamze ḡülü ḫandān olursuñ nāz gözini açduḫça. ‘İşve bahārı dökilür sen ruḫsārını zīr-i ḫicābda eyledükçe. Ya‘nī gerek luṭf gerek kahr her ne eder iseñ zımnında ḡürūh-ı ‘uşşāka niçe biñ zevḫ u ḫālet zuḫūr u bürüz eder demekdir ki bu ḫālet kemāl-i ḫüsnele mevşūf olanlar civān-ı melāḫat-‘unvanlarda zuḫūr eder zīrā “külli şeyin mine’l-meliḫi meliḫ”dir.

ز دین خویش سنوالش کنند در محشر
کسی که عشق تو نکزید بر مسلمانی

11. Zi-dīn-i ḫv‘iṣ su’āleṣ²⁰⁶⁹ kunend der-maḫşer

Kesī ki ‘iṣḫ tu ne-g’zīd ber Muselmānī

“Zi-dīn-i ḫv‘iṣ” ḫarīne-yi ḫāliyye ile ki ṭab‘-ı selimiñ ma‘lūmıdır [T, 279-b] maḫām-ı ḫaşrdadır. Zāmīr-i “su’āleṣ” “kesī”ye rāci‘dir. Fā‘il-i “kunend” nā-mezkūrdur. Rūz-ı bāz-ḫv‘āstda me’mūr-ı pürşiş ve ta’yīn-i emr-i teftiṣ olanlardır. “Tu” ḫıṭābı maḥbūbadır. “Ne-g’zīd” iḫtiyār eylemedi demekdir. “Müslümānī”de yā maşdariyyedir ancak kendü dīninden ve faḫaṭ ṭarīḫ-i muḫtārından su’āl ederler maḫşerde ol kimesneye ki ey maḥbūb seniñ ‘iṣḫıñı Müslümānlık üzre iḫtiyār eylemedi. Murād-ı ‘Urfī ehl-i ta‘aşşub ve erbāb-ı riyāsıñıñ²⁰⁷⁰ ‘iṣḫıñı inkār edüp mecāz-ı muvaşşıl-ı ḫaḫīḫat olduğundan bi’l-

²⁰⁶⁹ su’āleṣ : su’āl T.

²⁰⁷⁰ riyāsıñıñ : riyāsetiñ T.

külliyte ğaflet eylemeleriyle zühd-i bāridlerine perestiş ü t̄a'at-bīn oldukları için kıyāmetde mu'āḫaze olınurlar demektir.

چنین که لشکری از مرغ نامه بر دارم
مرا سزد که کنم دعوی سلیمانی

12. Çünin ki leşkeri ez-murğ-i nāme-ber dārem

Me-rā sezed ki kunem da'vi-i Suleymānī

“[H, 248-b] Çünin” buncılayın maḫallerde edāt-ı mübālagadır. Ba'zı diyārlarda kebūteriñ ḫanādı altına nāme bağlayup āḫer diyāra iṭāre ederler, ol kebūter daḫı aşlında ol diyārda perveriş bulmağla serī'an ol diyāra varmağla zamān-ı yesirde muntazır-ı ḫaber olanlar nā'il-i peygām olurlar. Ol kebūtere murğ-ı nāme-ber dērler. Murğ-ı [nāme-]berden bir leşker ve bir 'azīm 'asker tutarım ki eger Süleymānlık da'vāsını eder isem baña lāyıktır. Ya'nī ey maḫbūb seniñ ṭaraf-ı devletiñe çok çok niyāz ü iştiyākım olmağla her ān ve her sāt ol niyāzı ḫāvī-i mektūb-ı maḫabbet-üslūb irsāl etmek için ol-ḫadar kebūterim vardur ki Süleymān-vār anlarıñ sāyesinde ḫarāret-i āftābdan bi'l-külliyte maşūn olmuşum. Murād-ı Mollā 'Urfī ṭaraf-ı [T, 280-a] maḫbūba olan keşret-i maḫabbetini ve şiddet-i meveddetini beyāndır. Zirā keşret-i mektūb ekşeriyyā keşret-i maḫabbetden iḫtiżā eder.

بسی نوشت و نیامد جواب نامه ز دوست
قلم که دست ز من میبرد بگریانی

13. Besi nuvišt u neyāmed cevāb-i nāme zi-dūst

Ḫalem ki dest zi-men mī-bered²⁰⁷¹ be-giryānī

“Dest zi-men burd” iştālāḫāt-ı A'cām'dandır, baña sebḫat eder demektir ve benden ziyādedir diyecek yerde edā olunur. “Be-giryānī” cihet-i sebḫati²⁰⁷² beyāndır. Fā'il-i “nüvišt” ḫalemdir. “Dest zi-men mī-bered be-giryānī” şıfat-ı ḫalemdir. Ağlamakda baña sebḫat eden ḫalem-i maḫabbet-raḫam çok mektūb-ı niyāz taḫrīr eyledi. Ḫāl-bu-ki

²⁰⁷¹ mī-bered : mī-red T.

²⁰⁷² sebḫati : sebḫanı H.

dostdan cevāb-nāme gelmedi. Mollā ‘Urfī alemi benden ziyāde giryāndır demekle keşret-i taħrīrine tenbīh eyledügi gibi kendü giryānlıgını dağı i‘lāndır.

چه دست در خم اندیشه میزند دیگر
مکر بجوش درآمد شراب روحانی

14. Çe-dest²⁰⁷³ der-ħum-i endiše mi-zened diđer

Meger be-cūş der-āmed şerāb-i rūħānī

“Ĥum” zamm-ı ĥā’-i mu‘ceme ile küp, fā’ il-i “mi-zened” alemdir. alem endiše küpine ğayrı ne el urur ve niçe niçe şalar şalmaz meger şarāb-ı rūħānī cūş u ĥurūşa²⁰⁷⁴ [H, 249-a] gele. Ya‘nī maĥbūbuñ ariĥ-ı maĥabbetinde fersūde-pāy olup miżāb gibi seyl-āb-ı eškini bi’l-cümle icrā eyledi ve efkār-ı diĥkat-medār maźmūn-ı sitāyiş ile vücūdı nāle dönüp derd ü miĥnet ile çāk-i giribānı ğuşe-yi dāmāna êtdi ve bu adar ĥūn-ı ciđer ile taħrīr-i mekātīb eyledi. **Beyt:** “Beĝal-i ğayr zi-mektūb-i tu çun ĝonçe pur-est / Men-i dil-teng be-yek ĥarf zebānī muştāk” medlūlince bir cevāb-nāme-yi ‘ināyete nā’il olmadı. Ba‘de’l-yevm nice mübāşir-i taħrīrāt olsun ve kedye-yi leţāfet-maźmūn ile der-i endišenin [T, 280-b] nice ĥalka-cünbānī olsun.

بلی چو سینه الهام و وحی میجوشد
ز شوق انجمن بزم میرزاجانی

15. Belī çu sīne-yi ilhām u vaĥy mi-cūşed

Ze-şevĥ-i encumen-i bezm-i Mīrzācānī

Bu beyt bir su’āl-i muĥaddereye cevābdır ki seniñ ĥum²⁰⁷⁵-ı endišeñde şarāb-ı rūħānī cūş u ĥurūşa gelmek rütbe-yi imkānda mıdır. Belī ilhām u vaĥy sīnesi gibi benim ĥum-ı endišem cūş êder lākin ĥod-be-ĥod degül belki Mīrzā Cān’ıñ bezminiñ encümeni şevĥinden ĥurūş êder. ‘Urfī-i üstād aşıdeye sitāyiş ile ĝüriz êder ki mest-i şahbā-yı belāĝat olup zıruf-ı ĥurūf ile dimāĝ-ı müstemī‘ine neşve-baĥş olduĝum iktizā-yı zāt-ı

²⁰⁷³ Ensari: çı / çu dest
Çe-dest : Be-dest T.

²⁰⁷⁴ ĥurūşa : ĥurūş T.

²⁰⁷⁵ ĥum : fum H.

kemāl-i ittişāfımla degüldür. Belki memdūḥ u maḥdūmumuñ vüçüd-ı bih-būdında müstekin olan kemālātıñ te'sir u sirāyetiyledir, diyü zebān-ı 'acız ile izḥār-ı muḳadime-yi tevāzu' eder.

ز فرعدل وی امروز یک بها دارد
متاع نوشروانی و خان خانانی

16. Zi-ferr-i 'adl-i vey imrūz yek behā dāred

Metā' -i Nūşirevānī u ḥān-i ḥānānī²⁰⁷⁶

Ol zāt-ı inşāf-ittişāfıñ 'adlınıñ ferr ü pertevinden bu gūn²⁰⁷⁷ ve el-āne bir behā ıtar ve hem-ıymetdir. Nūşirevānlık metā' ı ile ḥān-ı ḥānānlık [H, 249-b] metā' ı ya' nī 'adālet berekātıyla manşıb-ı Nūşirevānī ne gūne derece-yi kemāle mūntehī oldı ise el-āne ḥān-ı ḥānānlık manşıbı daḥı ol dereceye mūntehī ve mūntemīdir ve ol manşıbda bu ḥālet-i ḥüsn-i la'ine degüldür. Belki ey memdūḥ seniñ zāt-ı ma' delet-şıfātından tekevvin eylemiş bir ma'nā olmağla ḥüsn-i li-ğayrehū-dur. Fi'l-ḥaḳıḳa ba'zı vezir-i müşteri-tedbir ḥayr-ḥ'vāh-ı [T, 281-a] dīn ü devlet ve re'āyā ve berāyāya dā'imā ḥavāle-yi naẓara-i 'ināyet etmekle mertebe-yi vezāreti derece-yi salṭanat kadar mu'anven eder lākin nādir.

بعون مكرمت او نیاز کیسه تهی
ز فقر تا بغنا میبرد بمهمانی

17. Be-'avn-i mekremet-i ū niyāz-i kīse-tehī

Zi-faqr tā be-ğinā mī-bered be-mihmānī

“Mekremet” mīmiñ fetḥi ve rāniñ zammıyla şıfat-ı ḥamīdedir. Ol memdūḥuñ kerem cihetinden olan şıfat-ı ḥamīdesiniñ 'avnıyla boş kiselü olan zāt niyāz-ı faqrden ğināya varınca müsāfirlik ile iletür. Ya' nī niyāz ki bir şey'i mālīk olamamağla temām mesned-i iflāsa ku'ūd eylemişdir ve her²⁰⁷⁸ zamānda kendüsi ḳapu ḳapu ṭolaşup cerr-i menfa'at eder bir gedāy-ı bī-ser ü sāmān idi. Lākin memdūḥuñ kerem cihetinden olan şıfat-ı

²⁰⁷⁶ ḥānānī : ḥāḳānī H.

²⁰⁷⁷ gūn : gūne T.

²⁰⁷⁸ her : faqr T.

hamidesi ‘āleme cümle sirāyet etmekle niyāza daḥī mu‘īn ü zāhīr olup niyāz kūçe-niṣān-ı muḥallet-i iflās ki mücesssem olsa bir gedā-yı bī-ḳudret olur idi. Ol i‘ānetden ḥiṣṣe-yi ṣāyi‘ asın aḥz edüp bir mertebe şāhib-i ṣervet oldı-ki fuḳarāyı degül aḡniyāyı daḥī kendü ḥānesine da‘vet etmekge başladı. Muḳaddemā niyāz ne-ḳadar ḥalkā muḥtāc ise ṣimdi memdūḥuñ te‘şīr-i ‘ināyetiyle cümle nās niyāza muḥtāc olup eksüklerin andan temām etmekge başladılar.

دمی که دست بر آرد ز آستین جودش
بچشم از کند موج بحر سوهانی

18. [H, 250-a] Demī ki dest²⁰⁷⁹ ber-āred zi-āstīn cūdeṣ

Be-çeşm-i āz kuned mevc-i baḥr sūhānī

“Demī”de yā vaḥdet-i tenkīr, “dest ez-āstīn ber-āred” izḥār kuned ve mübāşeret nümāyed ma‘nāsınadır. Fā‘il-i “ber-āred” cūd²⁰⁸⁰dur. “Āz” ṭama‘, “mevc-i baḥr” deryānīñ ṭalgasıdır ve fā‘il-i künedir. “Sūhān” dörpülük demektir. Her ne zamān ki²⁰⁸¹ ol saḥīnīñ²⁰⁸² cūdı mübāşir-i dād²⁰⁸³ ü deheş olur [T, 281-b] ol ḥâlde ṭama‘ gözinde deryānīñ mevc-i dörpülük eder. Emvāc-ı baḥr dörpünüñ dişlerine teşbīḥ olunmuşdur. Murād-ı Mollā ‘Urfi ṭama‘ u ḥırş deryānīñ emvācına dīde-dūz-ı ümmīd olup bu ḳadar kereme nā‘il olsam diyü dişini biler idi. Lākin seniñ cūduñı gördi ve bildi-ki seniñ emvāc-ı deryā-yı iḥsānīñ andan niçe biñ mertebe ziyādedir. Ol cihetden ṣimdi emvāc-ı deryā dīde-yi ṭama‘a²⁰⁸⁴ ḳalīl ve çeşm-i āza az görünür ve her gördükçe kendüsine ‘azāb vērür, andan ziyādesini müşāhede eyledi, demektir.

بعهد او شعرا در صفات زلف بتان
کنند نقل بجمعیّت از پریشانی

19. Be-‘ahd-i ū ṣu‘ arā der-şifāt-ı zulf-i butān

Kunend naḳl be-cem‘ iyyet ez-periṣānī

²⁰⁷⁹ dest: destī T.

²⁰⁸⁰ cūd: vüçüd T.

²⁰⁸¹ ki -T.

²⁰⁸² saḥīnīñ : sanḥīnīñ H, T.

²⁰⁸³ dād : dār T.

²⁰⁸⁴ ṭama‘ a : ṭa‘ ama T.

Ol hân-ı zî-şânîñ zamân-ı neşât-iqtirânında şâ'irler maḥbûblarıñ zülfi şıfâtında ve şâhidânîñ kâkülleri gibi perişânlıqdan cem' iyyete naql ederler. Ya'ni erbâb-ı nazm beher-hâl perişân-ı aḥvâl iken ve âşüftelikden bir vechle taḥlîş-i giribân eylemek mümkün degül iken memdûḥuñ mevzûnu't-ṭab' olmasından şu'arâya teveccüh-i tâmmı iktizâ etmekle ol gürûh-ı 'aliyye bâde vërdükleri ḥırmen-i sâmânı tekrâr²⁰⁸⁵ dest-i rûzgârdan zâr u zûr aḥz edüp taḥşîl-i cem' iyyet-i ḥâṭır eylemişlerdir. Maḥbûblar ḥalkıñ 'aḳılların [H, 250-b] yağma etmek için perişân eyledükleri kâküllerini cem' edüp zir-i fesde ve derûn-ı külehde nihân eyledükleri gibi murâd-ı Mollâ 'Urfî zamân-ı hân-ı hânânda şâhidân-ı nâz-'unvân daḥı perişân-ı kâkül-i ref'târdan vâ-restelerdir zirâ iktizâ-yı 'adâlet-i hân-ı hânân bir derecededir ki [T, 282-a] 'âlem-i süflîde ve basîta-i ḡabrâda ism-i perişânı ma' dūmdur. Fe-keyfe ki müsemması mevcūd ola demekdir²⁰⁸⁶.

ز سهم او چو نیارد فشاند کرد فتور
 فلک بدامن احوال انسی و جانی
 کند ز حیلہ برای کزیدن مردم
 بکاه مستی ازو التماس ترخانی

20. Zi-sehm-i ū çu ne-yâred feşând gerd-i futūr

Felek be-dâmen-i aḥvâl-i unsî u cānî

21. Kuned zi-ḥîle berây-i guzîden-i merdum

Be-gâh-i mestî ez-û iltimâs-i turḥânî

Sehm sîn-i mühmeleniñ fetḥi ve hânîñ ve mîmîñ sükûnıyla Fârisîdir, ḥavf ma' nasına. “Ū” zamîr-i ḡâ'ib memdûha râci'dir. “Gerd” kâf-ı Fârisîniñ fetḥi ile ḡubâr ve toz demekdir. “Fütūr” kesâlet ve süstlük. Fâ' il-i “küned” beyt-i evvelde mezkûr olan felektir. “Turḥân” zamm-ı tâ ile mu'âf u müselleme ki kimesneden bâkî olmaya, şıfat-ı pâdişâhândır. “Turḥânî” yâ ile pâdişâh-ı mu'azzam ve sultân-ı mufahḥam demek olur. Ma' nâ-yı kıṭ'a memdûḥuñ ḥavfindan ve ṭab'-ı inşâf-ittişâfiniñ bîminden nâşî felek-i ins ū cāna mensûb olan aḥvâl-i keyfiyyâtîñ dâmenine kesâlet tozını ve süstlük ḡubârını ilḳâ etmege ḳâdir olamadığından ḥîle vü ḥud'adan nâşî ḥalkı güzîde eylemek için mestlik

²⁰⁸⁵ tekrâr : tekrâren H.

²⁰⁸⁶ demekdür -T.

vaqtinde ol memdūh-ı ‘ālī-cenābdan mu‘āf u müsellemligi taleb eder. Ya‘nī felek-i zulm-āyīn memdūhuñ havfından dest-i teṭāvülünü āstininden birün eylemege kaṭ‘ā mecālî olmamağla bî-ḳarār olup ḥān-ı ḥānān cānibinden ber’āt-ı müsellemi ve fermān-ı mu‘āfiyyet talebini memdūh [H, 251-a] mest iken eder ki keyf-i şarābla ḥīle-yi felekden ḡāfil bulnup belki ber’āt-ı turḥānī iḥsān éde, diyü [T, 282-b] ḥīle-engīz olup bir ṭakrībiyle girifte-yi menşūr-ı müsellemi olur ise eski ‘ādeti üzre yine²⁰⁸⁷ bildüğünü gürūh-ı nāsa icrā eylemek ḳasdıyladır. Murād-ı Mollā ‘Urfī dā’ire-yi ecrām-ı süfliyye zamān-ı memdūhda ḳulm u ḡadrđan maḥfūzđur. Meger ki ḥālet-mestīde müşevveş ola ol ise muḥāl ḳabilindendir. Zīrā zamān-ı mestligi memdūhuñ mümtedd degüldür ki zulme ol vaḳte ‘ilm taḥşīl édüp vaḳt-i fırsatđur, diyü mu‘āfiyyet ve müsellemlik fermānı almağā ḳasd u mübāşeret édebileler, demekdir.

بوصف رایش اكرخا مه زن شود كرد (د)
اناملم همكى چون هلال نورانى

22. Be-vaşf-i rāyeş eger ḥāme-zen şevved gerded

Enāmilem hemegī ḳūn hilāl nūrānī

Ol memdūhuñ re’y-i rūşeniniñ vaşfiyla eger şaḥīfe-yi tavşīfe ḳalem-zen ve ḥāme-cünbān olur ise parmağlarım cümle nūrānī hilāl-i ufḳ-ı āsmān-ı ma‘ārif olur. Ya‘nī memdūhuñ re’y-i isābet-ḳarānī ve fikr-i rāst-āyīnī ol-ḳadar rūşen ü münevverdir ki anıñ vaşfiyla yerā‘a-cünbān olan engüşt-i ma‘ārif-nüvīsime nūrı te’şīr étmekle ḡurre-yi şevvāl-āsā müşārün bi’l-benān olup dīde-yi nazḳāre-yi meyl-i rezīn ḥāşiyetini icra éder.

هوای وصف كمندش بخاطرم زد موج
گره شد افعى اندیشه م ز پیچانى

23. Hevā-yi vaşf-i kemendeş be-ḥāṭırem zed mevc

Girih şud ef’î-i endişe’em zi piḳānī

²⁰⁸⁷ yine : gine T.

“Hevā” heves ve maḥabbet, zamīr-i “kemendeş” memdūḥa rāci‘ dir²⁰⁸⁸. “Zed mevc” maḳlūbāt dandır, zarūret-i vezn için tağyir olınmışdır, aşlı “mevc zed”dir, cūş u ḥurūş édüp ziyāde oldı demekden kināyedir. Fā‘ il-i “şud” ef‘ ī-i endişedir. Ef‘ ī mārdir izāfeti müşebbehün bihiñ müşebbehedir, vech-i şebah sür‘ at ü çāpūklükdür. “Piçānī”de yā maşdariyye, [T, 283-a] büklüm büklüm olmağdır. [H, 251-b] Memdūḥuñ kemend-i düşmen-bendiniñ vaşfınıñ maḥabbetini²⁰⁸⁹ ḥātırında cūş u ḥurūş etmekle sür‘ at- ü çāpūklükde mümāsil-i ef‘ ī olan endişem niçe vaşf édebilürüm diyü kemāl-i telāşından ve āşār-ı ‘ acz ü irti‘ āşından ol-ḳadar mużtarib ve büklüm büklüm oldı-ki düğümlendi. Murād-ı Mollā ‘ Urfī vaşf-ı kemend-i ‘ adū-bendini kemā hüve ḥaḳḳuhū edā eylemek vaḳife-yi efkār-ı diḳḳat-medārım degüldür, demekle ḳuvvet-i gīr ü dār-ı ḥān-ı ḥānānı ve ḳudret-i düşmen-endāz-ı Mīrzā Cān’ı resīde-yi derece-yi mübālağa eylemekdir.

دل حسود تو ویرانترست از آن موضع
که در زمانه جود تو میکند کانی

24. Dil-i ḥasūd-i tu vīrān-ter-est ez-ān mevzi‘

Ki der-zemāne-yi cūd-i tu mī-kuned kānī

Seniñ ḥasūduñ gönli senüñ cūdınıñ zamānında ma‘ denlik éden maḥallden daḥı ziyāde vīrāndır. Ma‘ den olan maḥalliñ ma‘ muriyyeti nāsıñ ol ma‘ dene rağbeti olup şeb-āne rüz ḥavāle-yi mītīn-i ümmīd eylemeleridir. Lākin ey memdūḥ seniñ cūduñ mevcūd iken hiç bir kimesne mevāzi‘ -ı ma‘ ādine şarf-ı pīşe²⁰⁹⁰-yi i‘ tibār etmekle ol maḥaller ne gūne ḥarāb u vīrān ḳaldı ise seniñ baḥt-ı ‘ ālī-menḳıbetiñ rüz-be-rüz²⁰⁹¹ efzūn olmaḳ ḫakrībiyle ḥasūd-ı devletiniñ gönli andan daḥı vīrān u ḥarābdır. Murād-ı Mollā ‘ Urfī iki²⁰⁹² vechle ḫaraf-ı memdūḥa sitāyiş-ḥvān olmağdır ki biri devletiñ kemālde ve iḳbāliñ rüz-efzūn olmağla ḥasūdınıñ yevmen-fe-yevmen āhvāli dige-gün vücūd ve ihsāniñ ḫalkı iḫtiyācdan müstağnī etmekle cemī‘ -i ma‘ ādin-i sīm ü zer [T, 283-b] zīr-i ḥāk-i ihmālde güm-nām u medfūn olmuşdur, demekdir.

²⁰⁸⁸ rāci‘ dir : rāci‘ H.

²⁰⁸⁹ maḥabbetini : maḥabbeti T.

²⁰⁹⁰ pīşe : tişe H.

²⁰⁹¹ rüz-be-rüz : rüz T.

²⁰⁹² iki : iken H.

زهی زمانه طرازی که عدل و دولت تو
چو نور و سایه کند روز و شب جهانبانی

25. Zehī zamāne-ṭirāzī²⁰⁹³ ki ‘adl u devlet-i tū

Çu nūr u sāye kuned rūz u şeb cihān-bānī

“[H, 252-a] Zamāne-ṭirāz” vaşf-ı terkībīdir. Yāsı maşdariyyedir. Zamāne bezeyicilik demektir ki ḥarf-i beyāndır. Çü edāt-ı teşbīh, “nūr” pertev, “sāye” gölge, “cihān-bānī”de bān edāt-ı fā’ildir. Ma’ nā-yı mantūḳisi cihāncı demektir. Cihāna mālīk ve kā’ināta taşarruf edici demekden ‘ibāretdir. Ne güzel zamāne bezeyicilik ki seniñ ‘adl u devletiñ nūr ile sāye gibi gece ve gündüz cihān-bānı taşarruf edici ve umūr-ı kā’inātı tanzīm edicidir. Leff ü neşr-i mürettebdır ki ‘adl nūra, devlet sāyeye maşrūfdur. Rūz, şeb kezālik. Murād-ı Mollā ‘Urfī nūr gündüzi, sāye geceyi terbiye etmekle umūr-ı cihāna ne vechle ārāyiş vardi ise ve evḳāt-ı zamāne ancak bu iki ḥālden ‘ibāret oldu ise seniñ ‘adl u devletiñ cemī’-i evḳātde anlar gibi ma’ mūriyyet-i dünyāya bā’ iş olmağdan bir ān ḥālī olduğı yokdur, demektir.

نهال بخت تو در گلشنی بود سرسبز
که راه کاهکشانش کند خیابانی

26. Nihāl-i baḥt-i tu der-gulşeni buved ser-sebz

Ki rāh-i kāhkeşāneş kuned ḥiyābānī

Seniñ baḥtiñ nihāli ve ṭālī’inüñ gül-i naḥli bir gülşende ser-sebz ü taḥşil-i berg ü bār eder ki kāhkeşāniñ yolu ol gülşene ḥiyābānlık eder. Ḥiyābān be-kesr²⁰⁹⁴-i ḥā’-i mu’ ceme ile gülistānda olan ṭarīḳ-i hemvārdır. Nite kim zikri muḳaddemā mūrūr eylemişdir. Ya’ nī ey memdūḥ-ı mevzūn-ḳāmet seniñ nihāl-i baḥtiñ gülşen-i melekūtda perveriş-yāb [T, 284-a] olmuşdur ve gülistān-ı ‘alem-i ‘ulvīde terbiyet²⁰⁹⁵ bulmuşdur ve gülbün-i ḳāmet ve dil-berān gibi cān bostānında nişānde olup medd-i nigāh-āsā sifālçe-yi dīde-yi nūr-āgīnden bir demīdedir. Murād-ı ‘Urfī memdūḥuñ baḥt-ı hümāyūnī ‘ālī olup anıñla

²⁰⁹³ Der-kenar: Ṭirāzdaki yā’ ḥitāb için olmak dağı mümkündür.

²⁰⁹⁴ be-kesr : kesr H.

²⁰⁹⁵ Terbiyet : tertib T.

izhār-ı ḥusūmet eden ḥasūdlarıñ ṭālī‘leri bīd gibi nigūn u ma‘kūs [H, 252-b] olduğın da‘ vādır.

تو زیب محفل و من بینمت که در میدان
سر زمانه بفتراک بسته میرانی

27. Tu zīb-i maḥfil u men bīnemet ki der-meydān

Ser-i zemāne be-fitrāk beste mī-rānī

Sen zīb-i meclissin ḥāl-bu-ki ben seni görürüm-ki meydānda zamānenin başını terkiye bağlamış olduğun ḥālde mehmīz-engīz-i semend-i gīr u dārsın. Ya‘nī ey memdūḥ-ı şāḥib-fütūḥ şūretā kūşe-yi ḳaşrda²⁰⁹⁶ āsūde-nişīn-i mesned-i çār-bāliş-i rāḥātsuñ ve bu ḥālle saña ḥavāle-yi nigāh edenler cenāb-ı devlet-nişabıñı aḥvāl-i ‘ālemden bi’l-külliyye fāriğ ḫann ederler lākin maḥzā kūtāh-bīn olduklarındandır. Zirā sen bu ḥālde iken ben dīde-yi ‘ibret ile diḳḳat eyledim ve²⁰⁹⁷ gördüm ki eger-çi sen henūz kenār-ı bezmde libāçe-pūş-ı istirāḫat iken ḳuvvet-i tedbīr ile meydān-ı rezmde hengāme-gīr olup zalemeniñ ḳahr u tedmīrinde daḳikā fevt eylemiyorsun. Murād-ı Mollā ‘Urfī memdūḥ her-çend ḥvāb-āver-i pister-i rāḫat olsa daḫı tedābīr-i nizām-ı ‘ālemden ḡāfil degüldür. Belki bu ḡüne ḡaflet izhār eyledüğü li-ḫikmetin olmaḡla ‘ayn-ı āḡāḥī vü ḥvābī mücerred iḡfāl-i düşmen bulunduğundan maḥz-ı bī-dārīdir, demektir. **Bejt:** “Biz ki dem-beste iken nāle vü eḡān ederüz / Pāy-der-dāmen iken²⁰⁹⁸ ‘ālemi seyrān ederüz”.

چو سدره ریشه دوانیده در زهاب ابد
درخت عمر تو در چار باغ امکانی

28. [T, 284-b] Çu Sidre rīşe devānīde der-zihāb-i ebed

Dıraḫt-i ‘umr-i tu der-çār-bāḡ-i imkānī

“Zihāb” zā’i hevvezüñ kesriyle sızındı ki pınar başlarında ḫāşıl olan ruṭūbetdir ve ol ruṭūbet taḳrībi ile zemīn nermīn olup nişānde olinan dıraḫt geregi gibi biḡ-endāz olur. Çār-bāḡ-ı imkānīden murād ‘anāşır-ı erba‘adan mürekkeb olan kā’inātdır. Sidretü’l-

²⁰⁹⁶ ḳaşrda : faḳrda T.

²⁰⁹⁷ ve -H.

²⁰⁹⁸ iken : iki T.

müntehā gibi ebed sızındısında kök şalmış seniñ ‘ömrüñ dırahtı imkânüñ çār-bāğında. Ya‘nī [H, 253-a] ey memdūḥ rişe-yi sidre ne gūne ebede müntehī ise seniñ daḥı ‘ömriniñ dırahtı nev-bāve-yi āşār-ı ḥayriniñ beḳāsiyla ‘ālem-i ‘anāşırda şābit olup ebede dek bākī ḳalmışdır. Ya‘nī āşār-ı ḥayruñ ḳıyāmete dek zā’il olmamağla ehl-i ‘ālem rüz-ı rüstā-ḥīze dek du‘ā’-i ḥayrında olmağla nāmuñ ser-i şafḥa-i rüzgārda ḳurş-ı ḥurşīd gibi şābit ve tāb-dārdır, dēmekdir.

ز حد کڈشت حق خدمت فلک ترسم
که زیر مسند خویشش چو فرش بنشانی

29. Zi-ḥad guzešt ḥaḳ-i ḥīdmet-i felek tersem

Ki zīr-i mesned-i ḥıṣṣeş çu ferş bi-n’şānī²⁰⁹⁹

“Çü” edāt-ı teşbīh, “ferş” döşeme bu maḥallde zemīn ma‘nāsına olmağ lāyıḳdır. “Bi-n’şānī” naşb edersüñ ya‘nī döşerseñ. Felegin ḥaḳḳ-ı ḥīdmeti ḥadden güzerān oldı. Ḳorḳarım-ki kendü mesnediniñ altına anı ḳālīçe gibi fırāşīde edesin. Ya‘nī ey memdūḥ sen ol ‘ālī-cenāb u bülend-mekān zāt-ı hümāyūn-şifātsın-ki bir ‘abd-i memlūki ḥaḳḳından ziyāde pā-ber-cāy-ı maḳām-ı ḥīdmet eylemezsüñ ve bir ālāt u esbābı ifnā edince isti‘māl eylemezsüñ²¹⁰⁰. Belki [T, 285-a] her şey’i nişābında icrā eyledüğüñ için çarḥ-ı mīnā-fām daḥı seniñ īḳā’-ı emriñle niçe zamānlardır meşḡul olmağ taḳrībiyle aña daḥı teraḥḥum buyurup āzād eylemek ḳaydıyla muḳayyed olduğundan ḳorḳarım-ki zīr-i mesned-i ‘ālīde anı ferāşīde buyurasın ve ḥīdmetden āzād edesin. Murād-ı Mollā ‘Urfī felek-i devvār dergāh-ı memdūḥda maḳūle-yi ḥizmet-kārdır ve mesned-i bülend-pāye-yi manşīb-ı Mīrzā²¹⁰¹ Cān çahdan ‘ālī-terdir, dēmekdir.

زمانه جمع کند ششجهت بیک جانب
اکر تو رخس حکومت بیکجهت رانی

30. Zemāne cem‘ kuned şeş-cihet be-yek cānib

Eger tu raḥş-i ḥukūmet be-yek-cihet rānī

²⁰⁹⁹ bi-n’şānī : nişānī T.

²¹⁰⁰ eylemezsüñ : eylemez H.

²¹⁰¹ Mīrzā : Mīzā H.

“Şeş cihet” yemîn ü yesâr ve imâm u hâlef ve fevķ u taħtdır. Vücūd-ı insâna nisbet ile taħdid olunur. Ey memdūh sen hūķümet raħşını [H, 253-b] ve ‘adâlet semendiñi bir cānibe sürececek olur isen zamâne şeş ciheti ol cānibe cem‘ éder. Ya‘nî zamâne seniñ ‘adâlet-i ‘inâyetine ve fermân-ı ma‘delet-‘unvanına ol-ķadar mu‘în ü zāhirdir²¹⁰² ki vücūd-ı şerîfiñ yegān yegān şeş ciheti pā-zede-yi semend-i ihtimām étmekle zaħmet-keş olmamak maşlaħatı için cemî‘-i eṫrāf-ı āfākı müteveccih olduĝuñ cānibe cem‘ étmekle bir kerre nuṫķ eyledüĝüñ emr ü nehy her ne ise cümle eşyāya birden vāķi‘ olmaĝla def‘ aten fermân-berin olurlar.

بخرق عادت اكر ملتفت شوی شاید
که کنه خویش در ادراک عقل کنجایی

31. Be-ħarķ-i ‘âdet eger multefit şevî şâyed

Ki kunh-i h̄vîş der idrāk-i ‘aķl guncāni²¹⁰³

“Ĥarķ-ı ‘âdet” kâ‘ide-yi ‘akl-ı ma‘âşdan hâric olan emr-i ĝarîbden kinâyedir. Ey memdūh eger sen havâriķ-ı ‘ādâta [T, 285-b] iltifât édici olur iseñ mümkündür ki kendü künhini aķlın idrāk ü fehmine şıĝdırasın ya‘nî seniñ kemâl-i keremiñi ve evşāf-ı hamîdeñi ve umūr-ı memleket tensiķ u tenzîminde olan kuvvet-i hayâliyyeñiñ mertebeyi diķķatini²¹⁰⁴ ‘aķl idrāk eylemesi bir vechle mümkün degüldür, meger ki sen meşĝul-ı havâriķ olmaĝla güncâyîş-pezîr-i havşala-i ‘aķl eyleyesin. “Şâyed” lafzı mısra‘-ı şāniye merhūndur. Murād-ı Mollâ ‘Urfî memdūhuñ kemâl-i hilkatini ve ĝâyet-i letâfet-i fiṫratını idrāk eylemek cümle-yi havâriķdandır, demekdir.

شجاعت تو ولی نعمتی بود که کند
بمطبخش جگر شیر شرزہ بریانی

32. Şecâ‘ at-i tu²¹⁰⁵ velî ni‘ metî buved ki kuned

Be-maṫbaheş ciĝer-i şîr-i şerze biryāni

²¹⁰² zahirdir : ṫahirdir H.

²¹⁰³ Ensari: c. 2, 380

²¹⁰⁴ diķķatini : riķķatini T.

²¹⁰⁵ tu : çu T.

Seniñ şecā'atıñ bir velī ni' metdir ki anıñ maṭbaḥında kükremiş²¹⁰⁶ şir-i neriñ cigeri büryānlıq éder. Ya'ni ey memdūḥ şecā'atıñ eger şūret-pezir olup bir şāḥib-i ni' met hey'etinde cilve-ger olsa anıñ maṭbaḥında büryān [H, 254-a] u kebāb olmağa şāyeste ancak cigeri-şir olur idi. Murād-ı Mollā 'Urfī şecā'at-i memdūḥı derece-yi mübālağada irāddır ki sibā' cümlesinde şirden ziyāde şeci' yokdur ve şeci' iñ daḥı şecā'ati cigerinden neş'et éder bir keyfiyyet-i ğarībedir diyü meşhūrdur ki şeci' ü bahādırır diyecek yerde ciger-dārdır dērler. Bu taḫdīrce dā'imā ciger-i şir tenāvül eyleyen şeci' iñ dehşet ü heybeti ne gūne olduğunu 'aql idrākden 'āciz ḳalır ve ta'yīn-i mertebe eylemekde her vechle ḥayret-zede olur.

چو رخس کینه بتازی بروزکار سزد
که گرد تحت سری بر سپهر بنشانی

33. Çu raḥş kīne bi-tāzī be-rūzgār sezed

Ki gerd taḫt-i şerā ber-sipihir bi-n'şānī

[T, 286-a] “Kīn” ve “kīne” ḥışm u ğāzab, “gerd” kāf-ı Fārisiyle ğubār, “şerā” sā'i şeḥazīñ fetḥiyle zemīn, tafşīli muḳaddemā mūrūr eyledi. “Nişān” tezāddandır ref u naşb ma'nāsına, bu maḥallde naşb murāddır. Ḥışm u ğāzab semendini eger rūzgāra sürer iseñ lāyıqdır ki yedinci ḳat yerüñ ğubārını felek üzerine oturturasın. Ya'ni semend-i ğāzabınıñ miḥ-i na'li seniñ²¹⁰⁷ şiddetinden cümle zemīniñ ḥākini çiftçiniñ şabanı gibi taḫlīb étmekle kūrre-yi zemīni bir avuç ğubār gibi hevāya perrān éder ve olḳadar perrān éder ki ol ğubār tā felege müntehī olur. Belki felegiñ üzerine ḳonar. Murād-ı Mollā 'Urfī bi-ḥasbi'l-iktizā memdūḥa tāri olan ğāzab u şiddet tavşīfden bīründür demekdir. Zira ma'lūm-ı aḥbāb-ı zevi'l-aḥbābdır ki ğubārıñ hevāya şu'ūd muḥarrikiñ mertebe-yi ḳuvvet ü taḫrīkine göreder. Ya'ni ḥafif taḫrīkden ğubar az şu'ūd éder. Mazmūn-ı beyt ise ne mertebe taḫrīk olmaḫdır ki gerd ü ğubār felek üzerine şu'ūd éde fi'l-ḥaḳiḳa böyle muḥarrikiñ ḳuvvet ü şiddeti [H, 254-b] beyāndan ḥāricdir.

چو عرض معجزه تربیت دخی شاید
که سایه در بغل آفتاب بالانی

²¹⁰⁶ kükremiş : küremiş H.

²¹⁰⁷ seniñ -T.

34. Çu ‘ arz-i mu‘ cize-yi terbiyet dihi²¹⁰⁸ şāyed

Ki sāye der-bağal-i āftāb bālānī²¹⁰⁹

Bundaki mu‘ cize enbiyā-yı kirām ‘ aleyhimu’ş-şalātü ve’s-selām hāzarātlarından²¹¹⁰ zuhūr eden ma‘ nā-yı muştalih degüldür. Belki muţlakā hāriķa ma‘ nāsınadır. “Pālānī” baş örtüsü, maşşūd-ı ālet-i setr olan astārdır ki şaklamadan ve setr eylemekden kināyedir. Ey memdūh eger terbiyet-i hāriķa seni ‘ arz vērür iseñ ve emr-i perverişde zāt-ı sūtūde-şifātū için hāşıl olan kavā‘ id-i ‘ ācibeyi izhār eder iseñ mümkündür ki saye-yi āftābūn [T, 286-b] koynına güncide edesin. Ya‘ nī sāye ve āftāb bir yerde vücūd-pezīr olmak bir vechle mümkün degül iken seniñ terbiyetiñ zuhūrı vaķtinde sāye-yi āftābūn koynına girüp ve birbiriyle min külli’l-vücūh şīr u şeker gibi āmiziş ü ihtilāt eylemeleri meczūm u mütehaķķıķdur. Bundan ercah bu ma‘ nā dađı vardır ki “pālāniden” pā’-i Fārisiyye ile olmayup bā-yı ‘ Arabiyle ola ki uzatmak ve büyötmek ma‘ nāsına olur. Bu takdirce sāyeyi güneşin kucağında büyödürsün demek olur. Fi’l-vāķi‘ bu faķire bu ma‘ nā ğayet lezizdir ve “terbiyet” lafzından dađı murād-ı şā‘ ir ancaķ bu mazmūn olduđı aźher mine’ş-şemsdir lākin ekşer-i nüşā pāy-ı Fārisiyye ile olmađla ol-dađı taħrīr olındı. Taṭvīl-i kelām irā’et-i ğalaṭ zımnında şaḥīh-i irād için irtikāb olındı.

قلم براہ صلاح تو میروود ورنه
کجا رسد بدو انکشت نی جهانبانی

35. Kalem be-rāh-i şalāh-i tu mī-reved v’er-ne

Kucā resed be-du enguşt ney cihān-bānī

Çalem-i hikmet-raķam, ey memdūh seniñ şalāhūn yolına gider yoħsa iki parmak ķāmişā cihān-bānlıķ ķanda erişür. Ya‘ nī muţlakā kalem ki iki parmak [H, 255-a] kamışdır, nice mümkündür ki ol endām u kıyāfet ile umūr-ı cihānūn nizāmını ve kār-ı ‘ ālemiñ intizāmını verebilür. Bu hālet-i te’şīr ve bu harekāt-ı dil-pezīr degüldür, illā ey memdūh ol kalem seniñ ħüsn-i tedbiriñ ve şalāh-ı re’y-i müniriñ pey-revi olduđı içündür. Murād-ı Mollā ‘ Urfi Mīrzā Cān’iñ işlāhı ve terbiyet-i felāh-ı iftitāhı munzamm olmasa ķalem-i menşūr-

²¹⁰⁸ Ensari: c2, 381

²¹⁰⁹ bālānī kelimesi Urfi Divanı’nda pālānī olarak da geçmektedir.

²¹¹⁰ şalātü ve’s-selām hāzarātlarından: selāmdan H.

raḡam umūr-ı kār-gāh-ı kâ'ināta bir vechle niḡam u intizām vërmege [T, 287-a] ḡadir degül idi dèmekdir.

همان عصای کلیمست خامهٔ تو ولی
صلاح در قلمی دیده نه ثعبانی

36. Hemān 'aşā-yi Kelīm'est ḡāme-yi tu velī
şalāḡ der-ḡalemī dīde'ī ne şu'banī

Seniñ ḡāme-yi 'Abbāsī 'emmāmeñ hemān 'aşā-yı Kelīmu'l-lāh'dır ve-lākin şalāḡı ve ḡüsn-i tedbīri ḡalemiñde görmişsün, şu'bānlıḡda degül. Ya'nī ey memdūḡ senüñ kilik-i kerāmet-mülküñ daḡı 'ayn-ı 'asā-yı Kelīm'dir. Ve-lākin iḡtizā-yı vaḡt ḡasebiyle ve ḡab'-ı mülāyimiñ cihetiyle ol ḡāmeyi ḡalem şūretinde kār-ger eylemek ḡüsn-i tedbīriñe muvāfiḡ gelmekle ejdehā-hey'tinde ibrāz eylemek vechen mine'l-vücūḡ nā-münāsib olmaḡla ḡalem şūretinde ḡullandıñ yoḡsa şu'bān eylemek daḡı seniñ içün mümkün idi. Mısra'-ı evvel da'vādır. Mısra'-ı şānī şūret-i da'vādan neş'et eden bir su'āl-i cevābdır ki 'aşā-yı Kelīmu'l-lāh şūret-pezir-i ejderhādır. Bunda ise öyle ḡālet-i vaḡset-ḡıyāfet ḡaḡ'ā meşḡud olmaduḡı 'aḡl-ı ḡazā te'sīriñ işlāḡ-ı 'ālemi anıñ şūret-i ḡāmede cilve-ger olmasında müşāhede édüp münāsib görmekle şu'bān-ı dehşet-'unvān şeklinde izḡār eylemezsün.

سمند دولت جاویدیت که در هر کام
بساط کون و مکان نازدش بمیدانی
برهنه پا و سر آید ابد بدنباش
اگر عناتش بصوب ازل بگردانی

37. Semend-i devlet-i cāvīdiyet ki der-her gām
Bisāt-i kevn u mekān nāzīdeş²¹¹¹ be-meydānī

38. Burehne-pā vu ser āyed ebed be-dunbāleş
Eger 'inān'ş be-şavb-i ezel bi-gerdānī

²¹¹¹ nāzīdeş : nāzeş T.

[H, 255-b] Seniñ ebedî olan devletiniñ semendi ki her bir adımda kevn ü mekân bisâti ve rûy-ı zemîniñ eczâ-yı pür-irtibâti aña meydânlığa nâzlanur eger anıñ ‘inânını ezel cānibine döndürür iseñ [T, 287-b] ebed kıuyruğı ardında bürehne-pā vü ser olduğı hâlde gelür. Ya‘nî ey memdūh sende bir devlet vardır ki kevn ü mekân kendü ma‘muriyyetini her vechle anda müşâhede etmekle bir ân-ı ğayr-ı munķasime ol devletsiz olmağa taķati yoķdur. Andan için sen²¹¹² ezele müteveccih olsañ ebed ardına düşer ebede iķbāl eyleseñ ezel pey-reviñ olur. Murād-ı Mollā ‘Urfî memdūhuñ meşşâta-i devleti ‘arūs-ı kâ’inâta be-her-hâl lâzım ve lâ-büd olduğundan mâ-‘adâ ğayme-yi felek-fersây-ı salţanatı ezel ile ebed miyānını leb-ā-leb tutmuşdur ve sitāyiş-i şöhreti şarķdan ğarba varınca sāmī‘-i ‘ālemiyānı leb-riz eylemişdir demekdir.

رقم كشان يمین و یسار دشمن تو
 كه می كند عمل سنجی و قلم رانی
 ز بهر شدت خذلان او بدل كردند
 طبیعت ملكی را بنفس شیطانی

39. Raķam-keşān-i yemīn u yesār duşmen-i tu

Ki mī-kunend ‘amel-sencī u ķalem-rānī

40. Zi-behr-i şiddet-i ğızlān-i ü bedel kerdend

Ṭabī‘ at-i melekī-rā be-nefs-i şeyṭānī

Ey memdūh seniñ düşmeniniñ yemīn ü yesārınıñ raķam-keşleriyle ‘amel taraticılık ve ķalem süricilik ederler. Ya‘nî düşmen-i dīn ü devletiniñ emr-i Rabbānī ile yemīn ü yesārına me‘mūr olup a‘mālını yazup zabt eylemege ta‘yīn olınan iki melek düşmeniniñ kemāl-i ğızlān-ı ğüsrānınıñ şiddet-i te‘şīrinden melege mensüb olan ṭabī‘ ati şeyṭāna maḥşuş olan nefse bedel édüp değişdiler. Ey memdūh-ı pür-fütūh taraf-ı devletiñe niğāh-endāz-ı ğıyānet olan ğaşm-ı ğıle [vü] fende²¹¹³ ol-ķadar sū‘-i ef‘āl ve a‘māl-i ma‘şıyyet-me‘āl vardır ki yemīn ü yesārında [T, 288-a] me‘mūr-ı kitābet-i a‘mālī olan melekler [H, 256-a] ef‘al-i ķabīḩa ve ğarekāt-ı fażīḩa tahrīr éde éde ṭabī‘ atlerinde nefs-i şeyṭān gibi cemī‘-i evķātde efķār-ı fāsıde ve ezķār-ı kāsıde zuhūr

²¹¹² sen -T.

²¹¹³ fende : ķanda T.

eyledi. Fi'l-ḥaḳīka kirāmen kātibīn ḥazarātı bütün evḳātde taḥrīrātları āsar-ı ḥızlān ve efkār-ı ḥüsrān olsa kendüsünde olan ṭab'-ı mülkiyyeti icrā eylemekde lā-muḥālet 'āciz ḳalup nefsi şeytānda olan ḥile vü ḥud'a gibi anlarıñ daḥı şāhibiniñ sū'-i a'mālını dā'imā taḥrīrden ḥālleri aña mümāşil olur. Meşelā bir şāhib-i aḥlāḳ-ı ḥamīde bir meclise gelüp gidinceye²¹¹⁴ dek bir {ḡayrı} kelām étmeyüp ancaḳ bir bed-ḥūy kimesneniñ taḳlīdini étmekle mecmū'-ı sūḥanı anıñ dürüg-ı bī-fürüḡı ve kelām-ı ḡalaṭ-nizāmı olsa andaki aḥlāḳ-ı ḥamīdeniñ ol meclisde ḳaṭ'ā fā'idesi ḳalmaz belki naḳl-i dürüg sebebiyle biz aña kāzib ıtlāḳ eylesek şāḥiḥ olur. Bu taḳdīrce Mollā 'Urfi'ye melek şeytān oldu dedüñ diyü ṭa'n iḳtiżā étmez. Zīrā taḡyir-i zāt eder demedi, belki ef'ali dā'imā ḡayruñ sū'-i ḥālını taḥrīr olmaḡla şūretā ḥükmi mülkiyyeti ḳalmaz demekdir ki eş-şohbeti mü'eşşire müfādınca düşmen memdūḥdaki ḥızlān u ḥüsrān pāk-nijād ve şalāḥ-nihād olanlara daḥı şe'n-i 'azīm irāş eder diyü nāzım lüzüm ṭariḳıyla nihād-ı sa'ādet-mu'tād-ı Mīrzā Cān'da olan kemāl-i istiḳāmeti ve āsar-ı şadāḳati derece-yi mübālaḡada i'lān {u ifādedir}.

سه كونه كوهر والا نژاد دوده كون
 كه جنس معدنى ناميست و حيوانى
 ازان ميان وجود و عدم فرود آمد
 كه صرف رد و قبولت شود به آسانى

41. Se gūne gevher-i vālā-nijād-i dūde-yi kevn

Ki cins-i ma' deni u nāmiye'st u ḥeyvāni

42. Ez-ān miyān-i vucūd u 'adem furūd āmed

Ki şarf-i redd u ḳabūlet şevved be-āsāni²¹¹⁵

[T, 288-b] “Se gūne gevher” üç dürlü cevher demekdir. “Vālā-nijād” pāk aşıllu ma' nāsınadır. Şıfat-ı cevherdir. “Dūde” oba ve ḳabile ve 'aşiret, “kevn” kā'ināt, izāfet-i beyāniyye, “ki” ḥarf, “se gūne gevher” beyāndır. Murād mevālīd-i şelāşedir ki ma' den ü nebāt [H, 256-b] u ḥayvāndır. Fi'l-vāki' şāni'-i ḥaḳīḳat bu kār-ḥāne-yi ekvāni ol ḥamīr-i māyeden ibdā' buyurmuşlardır. Ḥattā vucūd u 'adem şāḥīfe-yi fenāda ve dibāce-yi

²¹¹⁴ gidinceye : kendinceye H.

²¹¹⁵ be-āsāni : pāsāni T.

dünyâ vü mâ-fihâda zîb-i miştar olan dü satr-ı tezâddır. Yoğsa vücûddan murâd haķikât-ı vücûd degüldür. Ya‘ni bi-ħasbi’ş-şüret var ve yoğ dedükleri keyfiyyet-i mevĥümedir. **Ma‘nâ-yı kıt‘a:** Kevn ĳabîlesiniñ üç dürlü pâk aşillu gevheri-ki ma‘denî ve nebâtî ve ĳayvânî cinsidir, ol eczâ-yı şelâşe miyânesinden ve terekkübinden ma‘cün-ı tebâyün-meşĥün-ı vücûd u ‘adem zühür eyledi. Bu netîce ve bu ĳâlet ey memdüĥ seniñ redd u ĳabülüñ âsânlıg-ıla şarf olup nefy ü işbâtüñ maĳallinde vâ-reste-yi ĳayd-ı külfet olmaĳlıgıñ içündür. Kâ’inât Mîrzâ Çân için maĳlûğdur, dedi diyü, nâzıma zebân-dırızlık²¹¹⁶ ĳaĳâdır. Zîrâ cümle-yi muĳaĳķķikîn bu ma‘nâda dest-be-hem-dâd-ı ittifağ olmuşlardır ki ‘illet-i gâ’iyye-yi icâd-ı kâ’inât efzâl-i mevcûdât ‘aleyhi ekmelü’t-taĳiyyâtdır lâkin “Fe‘tebirü yâ ulî’l-ebşâr” medlül-i şerîfince bi’t-tab‘ sâ’ir enbiyâ-yı kirâm ve evliyâ-yı ‘izâm ve ‘ulemâ-yı zevi’l-iĳtirâm ĳazaratlarınıñ daĳı ĳişse-yi ma‘rifetleri müteĳaĳķķığdır. ĳattâ muĳaddeme-yi müsellemedir ki mādâm-ki zâviye-yi basîṭ-ı ĳabrâda bir velî-i kâmil mevcûddur, ĳubbe-yi lâciverd-gün-ı [T, 289-a] âsmân ki ĳayme-yi dervâzda²¹¹⁷ ĳarsa ve bî-sütündür, pâ-ber-cây ĳıyâmdır. Ya‘nî ol veliyy-i kâmil reh-rev-i menzil-gâh-ı ĳâmüşân olmaya, be-her-ĳâl âşâr-ı ĳıyâmet ma‘dûmdur. Nâzım daĳı Mîrzâ Cân ‘ulemâdan belki cümle-yi evliyâdan olduĳını da‘vâ etmekle taĳrîr²¹¹⁸ olan meslege sülûk eylemişdir. Fi’l-vâķi‘ beşerden olup envâr-ı şem‘-i kelime-yi şehâdet ile fetîle-yi zebânı münevver olanlardan nûr-ı velâyeti inkâr eylemek âşâr-ı zulmet-i zulmdur.

فلک بمردمک آفتاب اکر دیدی
بدور عدل تو حسن زمانه فانی
بماندی از حرکت آفتاب در مطلع
مثال دیدة احوال بکاه حیرانی

²¹¹⁶ zebân-dırızlık : zebân-dazlık H.

²¹¹⁷ dervâzda : devâzda H.

²¹¹⁸ taĳrîr : taĳrîr T.

43. [H, 257-a] Felek be-merdumek-i āftāb eger dīdī
Be-devr-i ‘adl-i tu hūsn-i zemāne-yi fānī

44. Bi-māndī ez-ḥareket āftāb der-maṭla‘
Mişāl-i dīde-yi aḥvel²¹¹⁹ be-gāh²¹²⁰-i ḥeyrānī

Felek āftāb bebegi ile eger seniñ zamān-ı ‘adliñde fānī olan zamānenin hūsn ü ṭarāvetini görse idi ve ol ḥālet-i behcet-menķibet maṭla‘ olsa idi, āftāb kendü maḥalli ṭulū‘ında ve ibtidā-yı eṣrāķında aḥvel²¹²¹ göz ḥayrānlık vaķtinde ne gūne ḳalur ise öyle olsa²¹²² ḳalur idi. Ḥayrānlık dīde-yi aḥvel²¹²³ ile edā eyledügi āftābıñ maṭla‘da ḥareketden süķūṭı içündür. Maṭla‘da ḥareketden ḳalur idi, demekden murādı evvel emrde demek içündür. Zamāne-yi fāniniñ hūsniniñ kemāline tenbīh içündür. Zīrā nāzırıñ ḥayreti evvel emrde zuhūr eylemesi manzūruñ hūsn-i bedī‘iniñ gāret zuhūrındandır. Ba‘d-ı zamān ḥayret zuhūrı şühūduñ²¹²⁴ ğarābeti maḥfī olduğı içündür. Murād-ı Mollā ‘Urfī Mirzā Cān’uñ meşşāṭa-i tedbīr-i sa‘ādet-te’sīri ile ‘arūs-ı zamāne-yi fenā-nişāna [T, 289-b] ol mertebe taḥşīl-i hūsn-i ‘acīb ve kesb-i melāḥat-ı ğarīb eyledi ki felek-i āftāb merdümekiyle ol hūsn ü cemāle nazar éde idi. Aḥveliñ merdümek-i dīdesi ḥayrānlık vaķtinde göziniñ bir ṭarafında ne gūne ḳalur ise ḳurş-ı āftāb-ı ḥayret-nişāb daḥı henüz maṭla‘dan zuhūrında kenare-yi āsmānda ol hey’eti ḳabūl ve derciniñ evvel mehbūṭ u ḥayret-zede olur idi, demekdir.

كهر شناسا در پيش پای بين و بسنج
نثار من كه بفرق تو باد ارزانی

45. Guher-şināsā der-piş-i pāy bīn u bi-senc
Nişār-i men ki be-farķ-i tu bād erzānī

“Güher-şināsā”da sekte vardır. Āḥirinde elif ḥarf-i nidādır. Mūnādī memdūḥdur. Ey güher-fehm édici ve cemī‘-i cevāhiriñ ḳadr u ḳıymetini kemāliyle idrāk édici [H, 257-b]

²¹¹⁹ aḥvel : aḥvāl T.

²¹²⁰ be-gāh : negāh H.

²¹²¹ aḥvel : aḥvāl T.

²¹²² olsa -T.

²¹²³ aḥvel : aḥvāl T.

²¹²⁴ şühūduñ : meşşūduñ H.

memdūḥ ayağınıñ öñine baḳ ve benim ḥāk-i pāyiña niṣār eyledüğüm cevāhir-i eṣ'āra ki medḥ u sitāyişiñden 'ibāretdir. Anları mizān-ı i'tibārda sencide eyle ki hemvāre ol gevāhir-i āb-dār-ı sitāyiş seniñ ser-i sa'ādetiñe sezā ve farḳ-ı devlet-mend-i felek-fersāña lāyık u revā olsun.

غلط مسنج و مبین پایمال نسیان کن
مباد چیده دکر باره بر سر فشانی

46. Ğalaṭ me-senc²¹²⁵ u me-bīn pāy-māl-i nisyān kun

Me-bād çide diger bāre ber-ser feṣānī²¹²⁶

Ğalaṭ ıartma ve em'ānsız görme unutmak pāy-māli ile ki bir daḥı devşürilüp baş üzre saçıcılık olmasun. Ya' nī ey memdūḥ muḳaddemā niṣār eyledüğüm cevāhir-i sitāyişi ve eṣ'ār-ı le'ālī-pāşı vezne dēdügümden imtinān rāyiḥası istiṣmām olunmasun. Ol ma'nāya degüldür. Belki muḳaddemā iṣār-ı farḳ-ı mübārekiñ eyledüğüm cevāhir-i eṣ'āra niṣān koy ki tekrār yine ol cevāhiri [T, 290-a] piş u pāyiñdan alup mübārek başıña feṣānde eylemeyim. Murād-ı Mollā 'Urfi medḥ-i memdūḥda bir kerre edā eyledüğüm maẓmūnı bir daḥı irād eylemem demekdir ki neticesi hem kendü kemālini da'vā ve hem memdūhuñ evṣāf-ı ḥamīdesiniñ nihāyeti olmayup ve 'azamet-i ḳadr u ṣānī taḳrībiyle bir def' a niṣār olınan gevāhir-i guftār-ı belāgat-medār def' a-i āḥerīde iṣār olunması lāyık u çespān degüldür, demekdir.

سبک ز جای مگیری که بس گران کهرست
متاع من که نصیبش مباد ارزانی

47. Sebuk zi-cāy me-giri²¹²⁷ ki bes²¹²⁸ girān guher-est

Metā' -i men ki naṣıbeş me-bād erzānī

Ol gevherleri yerinden ḥafif ḳalduramazsın-ki yāḥud ḳaldırmayasıñ-ki gāyet ağır gevherdir. Benim metā' ım ki aña ucuzluk naṣıb olup eṣyā²¹²⁹-yı ḥaḳir gibi mebzūl ve

²¹²⁵ me-senc : senc T.

²¹²⁶ feṣānī : eṣṣānī H.

²¹²⁷ me-giri : mī-giri T.

²¹²⁸ bes : pes T.

bî-kıymet olmasun. Ya' nî nüvişte-yi cerîde-yi sitâyişin eyledüğüm eş'âr-ı belâgat-şî'ârîma şarf-ı naqdine-yi nigâh buyurup yekân yekân maẓmûn-ı le'âlî-meşhûnını keşîde-yi rişte-yi medd-i nazâr ve ħarf-be-ħarf ol [H, 258-a] kelâm-ı ħikmet-nizâmı pîçîde-yi zebân-ı diĸkat-eşer buyurmañuz recâ olunur ki imdâd-ı ħab' -ı le'âfet-mu' tād ile tezyîn-i terkîbine ve zîver-i tertîbine 'azîm ihtimâm olunmuşdır. Saĸhice bir guftâr ve sâdece bir eş'ârdır, diyü mu'âmele-yi ħaĸâret zuhûr eylememesiçün nâzım-ı merĸûm Mîrzâ Cân'a niyâz-mend olur.

قماش دست زد شهر ده ز من مطلب
متاع من همه دریابست و یا کانی

48. Qumâş-ı dest-zed-i şeh'r u²¹³⁰ dih zi-men me-ṭaleb

Metâ' -i men heme deryâyîyest u yâ kânî

“Qumâş-ı dest-zed” el ile²¹³¹ örselenmiş metâ' demektir ki metâ' -ı rûy-ı dükkân daĸı derler kâlâ-yı ħaĸîrden 'ibâretidir. [T, 290-b] Bu maĸalde eş'âr-ı ħâyîde ve ħavâşş u 'avâm zebânına sâyîde demektir. Şehr ü qurânîñ ellenmiş qumâşı benden ṭaleb eyleme zîrâ benim metâ'ım cümle deryâya ve ma'dene mensûbdur. Mollâ 'Urfî ebyât-ı sâlifelerdeki da' vâsını te'yîd qaşdıyla qalem-cünbân-ı müfâĸaret olur ki ey memdûĸ sen benden dest-gâh-ı şeh'r ü qurâda mâkû-yı nessâc ile bâfte akmişe ṭalebinde olma ki anlar kâlâ-yı ħaĸîrdir. Belki senüñ piş-gâh-ı felek-iştibâhıña 'arz u ihdâ için benim zîver-i ħoĸqa-i istiĸzârım olan cemî' -i tuĸaf u hedâyâ deryâya mensûb olan gevâhir ü ma'denden zuhûr eden cevâhirdir. Ya' nî ben pilever degülüm belki bâzîrgân-ı cevâhir-fürûş-ı çârsû-yı ma'ârifem.

ز بسکه لعل فشاندم بنزد اهل قیاس
یکیست نسبت شیرازی و بدخشانی

49. Zi-bes-ki la' l feşândem be-nezd-i ehl-i kıyâs

Yekî'st nisbet-i Şîrâzî u Bedaĸşânî

²¹²⁹ eşyâ : âşnâ T.

²¹³⁰ ve -H, -T.

²¹³¹ ile : eliyle T.

Ol-ķadar la‘l-i āb-dār nişār eyledim ki ehl-i kıyās ‘indinde Şirāzī nisbetiyle Bedaḥşānī nisbeti ber-ā-berdir. Ya‘nī Bedaḥşān’a mensūb olan la‘l-i āb-dār ne vechle keşir ve ārāyiş-i tāc²¹³² i‘tibār ise Şirāz’a mensūb olan seng-i ḥārā daḥı benim işār u nişār eyledüğüm la‘l-i āb-dār-ı eş‘ārdan nāşī ziver-i iklīl-iştiḥār olduğı [H, 258-b] ehl-i kıyās ve şāhib-i başiret kıatında mu‘ayyen ü bī-iştiḥāhdır. Ehl-i kıyāsdan murād aşḥāb-ı ictiḥād ve erbāb-ı mantıķ degüldür belki fark u temyize kıadir olan aşḥāb-ı fiḥnatdır.

بعهد جلوۀ حسن كلام من اندوخت
قبول شاهد نظم كمال نقصانى

50. Be-‘ahd-i cilve-yi ḥüsn-i kelām-i men endüḥt

Қабül-i şāhid-i nazm-i Kemāl nokşānī

[T, 291-a] Bu beytde irād-kerde-yi kıalem-i nāzım olan kemālden murād Ḥvāce Kemāl-i Ḥocendī degüldür. Belki beyt-i şānīde Şıfāhānī kıarinesiyle Kemāle’d-dīn İsmā‘īl Şıfāhānī’dır ki ekābir-i şu‘arā ḥallāķ-ı ma‘āni diyü dibāce-yi kıtāb-ı evşāfını ārāyiş-peziir eylemişlerdir. Ḥattā bu kıt‘a iştihād-ı kemālleriycün naķş-ı şāhiife-yi beyān kıılındı: **Қıt‘a**: “Be-ḥāk-i pāy-i tu k‘āb-i ḥayāt ez-ān be-ķeked / Eger musevvede-yi şı‘r-i men biyefşāri / Sezed ki ḥvāri u ḥirmān keşed me‘ānī-i men / Belī keşend ġarībān her āyine ḥvāri” lafz-ı ġarībānda ġarābet ve ‘ucūbet ma‘nāsı ‘acīb maḥallinde kıaşd olınmışdır.

Beyāz-ı Şāhiḥ²¹³³ Vaşf-ı kemālleriine bu cerideniñ taḥammüli yoķdur vaķ‘a-i Hülāgü’da dest-i Moġol’dan nüş-ı şarāb-ı şehādet edenlerdendir. Altı yüz otuz beş senesi cumādiyü’l-evveliniñ ikinci ġünü rāhile-bend-i menzil-i beķā olmuşlardır. Raḥmetu’l-lāhi ‘aleyh. Benim ḥüsn-i kelāmıniñ cilvesi ve şūḥluğı zamānında Kemāle’d-dīn İşfahānī’niñ nazm-ı maḥbūbınıñ kıabüli nokşānlıķ kıazandı. Ya‘nī benim ziver-i ḥüsn-i şāhid-i kelāmım bir mertebe ķeşm-i i‘tibār-ı nāsda cāy-ġir oldu-ki muķaddemā maḥbūb-ı nazm kemāl-i taḥsil eyledüğü kıabülden sāķıḥ olup mertebe-yi iltifātdan fütāde-yi neşib-i bī-ķıymeti oldu. Kelām ile kemāl beyninde nāzım-ı merḥūm kıalb-i müşevveş şan‘atını kıaşd eylemişdir.

²¹³² tāc : tabi‘ T.

²¹³³ Beyāz-ı Şāhiḥ -H.

کنونکه یافت ز من سرمه سای در شیراز
خرد بدیده کشد سرمه صفاهانی

51. Kunūn-ki yāft zi-men surme-sāy der-Şīrāz

Ĥired²¹³⁴ be-dīde keşed surme-yi Şifāhānī

[T, 291-b] [H, 259-a] “Sürme-sāy” sürme sürici demekdür. Fā‘il-i “yāft” dīdedir. “Keşed”iñ daĥı fā‘ilidir. “Be-dīde keşed” istifhām-ı inkārī tarīķıyla nigāşte-yi levĥā-i istihzā kıılınmışdır. Şimdi ki benim gibi bir üstād-ı şāĥib-fenden Şīrāz’da sürme sürici buldı. ‘Aql göze Şifāhānī sürmeyi çeker mi çekmez. Ya‘nī zāt-ı ‘aql Şīrāz’da benim gibi dūdman-ı dānişi ma‘mūr u ābādān eder bir üstād-ı şanāyi‘-mu‘tād bulduĥdan sonra ‘āzim-i Şifāhān olup Kemāle’d-dīn İsmā‘il’iñ re‘yine i‘tibār ile ‘arz-ı eşkāl ve tab‘-ı kühen edāsına iltifāt eder mi eylemez. Yāĥud gözünü sürmele diyü maķām-ı beşāretde irād olunan muķaddemeye nazār ile ma‘nā böyle olur ki şimdi ki Şīrāz’da ve ĥāzır ayaĥında benden bir sürme sürici ve gözine nūr u ferr vèrici buldı ‘aql gözine sürme-yi Şifāhānī çeker bu devlet-i ‘uzmāya bilā-zahmetin vāşıl olduĥına ‘āzim meserret izĥār eder.

ببین که تافته ابریشمش چه خامی یافت
ز تاب اطلس من شعر بآف شروانی

52. Bi-bīn ki tāfte ibrişimeş çi ĥāmī yāft

Zi tāb-i atlas-i men şi‘r-bāf-i Şīrvānī

Täfte bükülmüş, “ibrişimeş” zamīri “şi‘r-bāf-ı Şīrvānī”ye rāci‘dir ki murād Ĥakīm Ĥakānī-i Şīrvānī’dır. Tāb eger-çi bir kaç ma‘nāda müsta‘meldir. Lākin bu maĥallde şu‘le vü şa‘şa‘a olmaķ atlasa münāsibdir. Ey memdūĥ nazār eyle ki şi‘r-bāf-ı Şīrvānī’niñ bükülmüş ve terbiyet olmuş²¹³⁵ ibrişimi ne güne ĥāmlıķ buldı ve ne şekl hey‘et-gīr-i iztīrāb olup büküm büküm olmaķ taķrībiyle mertebe-yi tensic ü isti‘mālden [T, 292-a] pes-mānde-yi dolāb-ı ihmāl oldu. Benim mümāşil-i atlas olan ķumāş-ı eş‘ārımıñ pertev ü şa‘şa‘ından ya‘nī benim eş‘ārımı guftār-ı Ĥakīm Ĥakānī

²¹³⁴ ĥired : ĥarīd H.

²¹³⁵ olmuş : bulmuş H.

yanına götürdükde anıñ muḳaddemā āvīhte-yi ṭāḳ-ı bāşıra-i i‘tibār eyledügi perde-yi zer-bāf-ı guftarı elbette maḥallinden süḳüt éder. [H, 259-b] Zırā i‘tibārı ancak benim eş‘ārım mevcūd degül iken idi yoḥsa benim perverde-yi şadef-i ṭab‘ım olan le‘ālī-i şāhvār {eş‘ār} yanında anıñ şibh-i guftarı ḥazef-pāre gibi olur. Li-mü‘ellifihī: “Ḳad-i ma‘nāya çespān aṭlas-ı ta‘bīr nüzhetdir / Libās-ı şı‘r-i ḥāsīd ḥaḳ bu ki şad-pāre dönmişdür”.

زمانه بین که مرا جلوه داد تا از رشک
بداغهای پس از مرگ سوخت خاقانی

53. Zemāne bīn ki me-rā cilve dād tā ez-reşk

Be-dāghā-yi pes ez-merg sūht Ḥāḳānī

Ey memdūḥ, nazara-pāş-ı i‘tibār ol ki zamāne baña bir cilve vèr-di-ki ve rüzgār-ı ḥaḳīḳat-medār āyīne-yi ṭab‘ıma cilā-baḥş olup çehre-yi eş‘ārımı bir mertebede şuret-nümā oldı-ki reşk ü hasedden nāşī ḥāşıl olan dāḡlar sebebiyle öldükden şoñra ve zır-i ḥāḳda ḳarār eyledügi vaḳtde Ḥāḳan-ı Şırvānī sūzān oldı.

گرفت روی زمین جمله آفتاب صفت
بعون تیغ زبان شهرتم بآسانی

54. Girift rūy-i zemīn cumle āftāb-şifet

Be-‘avn-i tiğ-i zebān şuhretem be-āsānī

“Āftāb-şifet” güneş gibi demektir. Fā‘il-i “girift” “şöhret”dir. Maşrıḳdan maḡribe varınca āftāb-ı ‘ālem-tāb gibi ser-ā-pā yeryüzini zebānım tiğinuñ i‘ānetiyle benim şöhretüm āsānlıḡ-ıla fetḥ eyledi. Ya‘nī ey memdūḥ-ı şāḥib-fütūḥ üstād-ı ḳader benim şemşīr-i zebānıma bir zaḡ-ı belāḡat vèrmişdir ki pertev-i ḥurşīd naṭ‘-ı zemīni ser-ā-pā ne gūne ihāṭa édüp cemī‘-i eczāsına [T, 292-b] müstevlī oldı ise benim şöhretim pehlevāni daḡı āsānlıḡ ve suhūlet ile ol şemşīri i‘māl²¹³⁶ édereḳ cemī‘-i basīta-i ḡabrāyı fetḥ eylemişdir. Ḳuvvet-i nāṭıḳım i‘ānetiyle āvāz-ı iştihārım sāmī‘a-i ‘ālemiyāni leb-rīz-i taḥsīn ü āferīn eylemişdir.

²¹³⁶ i‘māl : i‘mālūñ T.

چو کرم پیله لعابی تنیده ام بیرون
که اصل خلقت داراییست و خاقانی

55. Çu kirm-i pîle-li‘ âbî tenîde’em bîrûn

Ki aşl-i ħilkat Dārāyīest²¹³⁷ u Ĥākānî

“[H, 260-a] Kirm-i pîle” kesr-i kâf ile ipek ħurdı, “li‘âb” şalya ki ağızdan aĥar. “Tenîden” şarılmak, “tenîde” şarılmış, ba‘zı nüşĥa ki bîrûn yerine “ber-ĥvîş” vâĥi‘ olmuşdur ki ikisiniñ daĥı me’âli birdir. Ekşer nüşĥaya binâen “bîrûn” taĥrîr olındı. İpek ħurdı gibi taşrama şalya şarılmış isem ne mâni‘ zîrâ Dārâ’nıñ ve şâh-ı Türk olan ĥaĥan-ı kebîr Menûĥîhr’iñ ĥalkınıñ aşlıdır ki anlar daĥı ipek ħurdınıñ şalyasındandır. Murâd-ı ‘Urfî şüretde pâre pâre libâs üzre gedâlar gibi aĥzımıñ şalyasını aĥup zâhirim libâs-ı fâĥirden²¹³⁸ ‘ârî ise ne mâni‘ bâtınım ĥulî-i ma‘rifetle müzeyyendir, demekdir.

بخند ای در و دیوار روزگار خراب
که بر زمانه زدم تکیه سلیمانی

56. Bi-ĥand ey der u dîvâr-i rûzgâr-i ĥarâb

Ki ber-zemâne zedem tekye-yi Süleymânî

Ey ĥarâb rûzgârıñ der ü dîvârı ĥandân u mesrûr ol ki zamâne üzre Ĥazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâma mensûb olan i‘timâdı urdum. Ya‘nî cenâb-ı nübüvvet-‘unvân Ĥazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm ĥuvet-i mu‘cize ve terbiyet-i ‘adâlet ile eyvân-ı kühen-esâs rûzgârı ne gûne ma‘mûr ü âbâdân eyledi ise ben-daĥı [T, 293-a] naĥĥâş-kârî-i ĥalem-i eş‘ârım ile dîvâr-ı zamâneyi reşk-i nigâr-ĥâne-yi Çîn édüp ĥâme-yi ĥurfe-nigâr-ı siĥr-âşâr ile şaĥîfe-yi rûzgârı ‘ârîz-ı ĥatĥ-âverde-yi dilberân gibi pür naĥş u nigâr eyledim.

ز شوق بوقلمون حله عبارت من
مدام شاهد معنی نموده عریانی

57. Zi-şevĥ-i bûĥalemûn ĥulle-yi ‘ibâret-i men

Mudâm şâhid-i ma‘nî numûde ‘uryânî

²¹³⁷ Dārâ : Dâr T.

²¹³⁸ fâĥirden : ‘acizden H.

“Şevk” iştîyâk, “būḳalemūn” envā’-ı rengle müzeyyen, “ḥulle” libās, “ibāret” elfāz, “şāhid-i ma’ nā” me’āl ü feḥvā maḥbūbı demekdir, izāfet-i beyāniyye. “Nümūde” māzīden kısmdır. Fā’ il-i “şāhid” ma’ nādır. “Uryāni”de yā maşdariyye, mef’ ūl-i “nümūde”dir. Benim envā’-ı rengle müzeyyen olan libās-ı ‘ibāretimiñ iştîyākından [H, 260-b] nāşī ma’ nā-ı maḥbūbı dā’imā ‘uryānlık göstermiş. Ya’ nī benim elfāz-ı ta’ birātım bir ḥil’ at-i fāḥirdir ki ma’ nā maḥbūbı ‘acabā ārayiş-i dūş-ı temellük edüp ben ol ḥil’ atı pūşānīde olur muyum diyü ber-vech-i pişin āḥer kimesnelerin libās-ı ta’ birinden ‘uryān olup belki ‘Urfī beni çıplağ görüp merḥamet etmekle ḥil’ at-ı ta’ birini²¹³⁹ ilbās eder şevkıyle niçe zamān ‘uryān oldığı ḥālde pā-ber-cāy-ı intizār olur. Nite-kim ḥāricde mevcūd olan nesneden daḥı elṭaf nesneye intizār eşnāsında olduğu gibi meşelā pençe-yi gürisnegī zabṭ-ı giribān-ı mi’ de eylemiş iken sedd-i ramağ edecek loğma ḥāzır iken üç sâ’ atden şoñra bir ta’ām-ı leziz ḥuşūline muṭṭali’ olunduğda ol loğmadan keff-i yed²¹⁴⁰ olunup²¹⁴¹ şiddet-i gürisnegī ve miḥnet-i cū’ı ekşer-i nās ol ta’ām-ı lezize teraḳḳub ile çekdikleri gibi.

ز سحر خامه‌ی جادو اثر فرستادم
بجای شعر کاغذ شراب روحانی

58. [T, 293-b] Zi-siḥr-i ḥāme-yi cādū-eşer firistādem

Be-cāy-i şī’ r be-kāğid şerāb-i rūḥānī

“Cādū-eşer” vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır. Şıfat-ı ḥāmedir. “Be-kāğid”da bā ma’ a ma’ nāsınadır. Cādū eşerlü ve ḡarīb ü ‘acib işlü ḥāmenin siḥrinden nāşī şī’ r birine kāğid ile şarāb-ı rūḥānī yolladım. Ya’ nī şarāb be-her-ḥāl şişe ve ḡayrı zarfla irsāl olunur. Kāğid ile irsāli bir vechle mümkin degüldür. Zīrā āb ḳābilindendir. Kāğıdı elbette itlāf u ifnā eder. Mollā ‘Urfī eş’ arını neşve-baḥş olmağda şarāb-ı rūḥānīye teşbīh ü temşil edüp ḥān-ı ḥānāna ki Mīrzā Cān’ dır, eş’ arında izḥār-ı tefāḥur eder.

بنوش باک مدار این شراب خامه رسان
که نیست خوردن این باده را پشیمانی

²¹³⁹ ta’ birini : ta’ biri T.

²¹⁴⁰ yed -T.

²¹⁴¹ olunup : eyleyüp T.

59. Bi-nüş bāk²¹⁴² me-dār īn şerāb-i hāme-resān

Ki nīst hūrden-i īn bāde-rā peşimānī

“Hāme-resān” kalemnden hāşıl olmuş demektir. Bu hāmeniñ hāşıl eyledügi [H, 261-a] şarābı nüş eyle ve kaṭ‘ā havf eyleme. Zīrā bu bādeyi nüş eylemekden peşimānlık yoқdur. Ya‘nī ey memdūh bāde-yi hum-hāne gibi bā‘ iş-i derd-i ser degüldür ve şer‘ an hārām olan sülāfe-yi gül-reng gibi nüş olunmasında günāh yoқdur. Hāmenin hāşıl eyledügi şahbā-yı şīrīn-güvār eş‘ār-ı āb-dārdır. Dehān-ı sāmī‘a ile nüş olunur bir keyfi çok humarı yoқ nesnedir. Şaқın şaқın ki bir tarīk ile vesveseye tābi‘ olup gāflet eyleme ve ez-dil ü cān istimā‘ına ṭalib ü rāğīb ol diyü nāzım-ı merhūm kelām-ı zevk-nizāmına memdūhını terğīb ü teşvīk eder.

ازین شراب کر آلوده دامنی خیزد
بخور که بر تو حرامست پاک دامانی

60. Ez-īn şerāb ger ālūde-dāmeni²¹⁴³ hīzed

Bi-hor ki ber tu herām-est pāk-dāmānī

[T, 294-a] Bu şarābdan eger ālūde-dāmānlık ve fāsık u mürtekbdir diyü bed-nāmlık zuhūr u bürüz eder ise yine sen nüş eyle ki seniñ üzerine pāk-dāmānlık hārāmdır. Ya‘nī gūş-ı sūhan-ı ‘Urfī’den mezemmet hāşıl olur i‘tikādında iseñ yazuқ yazuқ ki seniñ için pāk-dāmānlık bir vechle mümkin degüldür. Bu beyt-i muṭlaqā eş‘ār istimā‘ı cā‘iz degüldür diye hām-ṭab‘ān u zūhd-i bārid aşhābınuñ i‘tikād-ı fāsıdlerini ibṭāl için nigāşte-yi mişar-ı beyān kılınmışdır. Fi‘l-vāki‘ çerā-gāh-ı hōdiyyette ‘alef-hor-ı hezeyān olan gāvān-ı har-ṭabī‘at gülistan-ı dīvān tarhında zūlf-i dil-berān gibi nümā-pezīr olan sūnbül-i belāgat-būy-ı eş‘ardan ne-vechle hışse-gīr-i zevk u şafā olsunlar ki²¹⁴⁴ hattā kemāl-i leṭāfetini ikrār edüp semt-i inkāra düşmeyeler niçe mümkin belki şeb-būy-ı eş‘ardan pākīze-dimāğ olan şāf-ṭıynetān-ı nev‘-i insānī mütelezziz²¹⁴⁵ olurlar ki muṭteżā-yı isti‘dādlarıyla vaż‘-ı ser-i şīşe-yi i‘tibār [H, 261-b] ve beste-yi gūşe-yi

²¹⁴² bāk : pāk T.

²¹⁴³ dāmeni : dāmen T.

²¹⁴⁴ ki -T.

²¹⁴⁵ mütelezziz : telezzüz T.

destār-ı iştihār²¹⁴⁶ eylemek kendüleri hakkında müteḥakkık u mevcūddur. **Li-mü'ellifihī:**
“Sūḥandandır yine fem eyleyen ḳadrin sūḥandānīñ”.

زمانه خواند و فلک بر بیاض دیده نوشت
که این قصیده بیاضی بود نه دیوانی

61. Zemāne ḥ^vānd u felek ber-beyāz-i dīde nuvišt

Ki ĩn ḳaṣīde beyāzī buved ne dīvānī

“Beyāz-ı dīde” gözüñ ağı, mıṣra^c-ı ṣānīdeki “beyāz” mecmū^c a ma^c nāsına, yāsı nisbet. Zamāne benim eş^cārımı oḳudu ve felek kemāl-i mertebe pesendīde eyledüğinden göziniñ beyāzı üzre taḥrīr eyledi. Zīrā bu ḳaṣīde-yi beyāza ya^cnī mecmū^c aya mensūbdur, dīvāna taḥrīr olıncaḳ ḳaṣīdelerden degüldür fi'l-vāḳi^c 2147 bī-naẓīr olan eş^cār-ı dürer-bārı her zamān piḳīde-yi [T, 294-b] zebān-ı ḥıfz u beyān eylemek için divānlardan mecmū^c alara naḳl ederler.

بر آستان تو صد کنج شایکان ریزد
چو آستینت اکر نامه ام بر افشانی

62. Ber-āstān-i tu ṣad²¹⁴⁸ genc-i ṣāyegān rīzed

Çu āstīnet eger nāme'em ber-efṣānī

Ey memdūḥ seniñ 'atabe-yi felek-mertebeñe yüz ṣāyegān ḥazānesi döker seniñ āstīn-i cevdetiñ gibi eger benim nāmemi ve kāğıd-ı eş^cārımı silkecek olur iseñ ya^cnī seniñ āstīn-i 'atā-nisbetiñden ednā hareket ile ne gūne ḥazā'in-rīzān olur ise benim daḫı mecmū^c a-i eş^cārımı ve defter-i guftār-ı cevāhir-niṣārımı taḥrīk eyleseñ ol-ḳadar ḥazā'in zuhūr-ı dā'ire-yi vücūd olur. Mollā 'Urfi'niñ bi-ṭarīḳi't-teṣbīh kendü eş^cār-ı le'ālī-ṣi'ārınıñ keṣretini beyān zımnında memdūḥuñ iḥsānınıñ vefretini i'lān eylemekden murādı eger hediye-yi eş^cār ve şıla-i ḳaṣīde-yi belāgat-medārda emāre-yi imtinān vāḳi^c olur ise bī-hūdedir. Zīrā ey memdūḥ-ı ṣāḫīb-fütūḥ benim daḫı seniñ riṣte-yi sitāyişiñe keṣīde eyledüğüm derārī-i āb-dār-ı eş^cār seniñ iḥsānından eksük degüldür, demekdir.

²¹⁴⁶ iştihār -H.

²¹⁴⁷ fi'l-vāḳi^c : fi'l-ḥaḳīḳa H.

²¹⁴⁸ ṣad : ṣayd T.

مده براوی ناجنس نامه ام که مرا
درین قصیده بروز کمال بنشانی

63. [H, 262-a] Me-dih be-rāvī-i nā-cins nāme 'em ki me-rā

Der-īn қаşıде be-rūz-i kemāl bi-n'şānī

Nā-cins ve merātib-i eş'ār-ı ta'rifinden²¹⁴⁹ bī-behre olan kimesnelere benim nāme-yi guftār-ı belāgat-medārı vērmege beni bu қаşıде de kemāl-i günine oturdursuñ. Ya'nī kāğıd-ı eş'arımı nedīmān-ı bezm-i hāşīñdan bir nā-temyīze oқudıvērürsüñ, ol²¹⁵⁰ nā-halefiñ zu'mında şā'ir kemālın gāyet miқdārı olduğı cihetden bu қаşıдениñ 'ucūbeti sebebiyle hālā zamānemiziñ H'vāce Kemāl'idir diyü kendü zu'mında medh u sitāyişe meşgūl olur.

مراز نسبت همدوری کمال غمیست
وکرنه شعر چه غم دارد از غلط خوانی

64. [T, 295-a] Me-rā zi-nisbet-i hem-devri-i²¹⁵¹ kemāl ğamī'st

Ve-ger-ne şı'r çı ğam dāred ez-ğalaṭ-h'vānī

“Hem-devri” iki kimesne bir zamānda mevcūd olmaқdan 'ibārettdir. Ey memdūh rāvī-i nā-cins baña rūzgārıñ H'vāce Kemāl'idir dēmekle her-çend zu'mında sitāyiş қasd eyledi ise dağı baña Kemāl'iñ mu'āşırıdır, dēmek nisbetinden bir ğam vardır. Ya'nī benim şı'rim ol mertebe bülenddir ki Kemāl ile bir vaқtde mevcūd olinsa idi anıñ noқşānından benim eş'arıma dağı²¹⁵² muқārenet muқtezāsıyla noқşān 'arızası bedihī olmağla hem-devrlik isnādından ṭab'ım müte'ellim olur yoқsa şı'r-i ğalaṭ oқuyucıdan ne ğam ṭutar. Ya'nī rāvī-i nā-cins benim şı'rimi şı'ri-i Kemāle'd-dīn-i Şıfahānī gibi yāhud H'vāce Kemāl H'ucendī şı'ri gibi oқumağla²¹⁵³ eş'arım anlarıñ şı'rine mūmāşil olmaқ iқtizā eylemez. Mollā 'Urfī benim zamānımda Kemāl'iñ nāmı zebān-güzār olmağı ṭab'-ı

²¹⁴⁹ ta'rifinden : tefriқinden T.

²¹⁵⁰ ol -T.

²¹⁵¹ Der-kenar: Ba'zı nüshada dāl-i mühmele ile hem-derdi taḥrīr olınmışdır. 'Urfī kelāmı degüldür, kātibiñ ḥaṭā-yı fāhişidir. Bir vechle i'tibār olmaya.

²¹⁵² dağı -T.

²¹⁵³ oқumağla : oқumağa H.

guyūrum ve meşreb-i vaḳūrum bir vechle hażm eylemez ḳanda ḳaldı-ki beni Kemāl ile bir devr [ü] zamāna nisbet eyleyeler.

مفرحی که من از بهر روح ساخته ام
نه انوری نه فلانی دهد نه بهمانی

65. Muferrihī ki men ez-behr-i rūḥ sāḥte ʿem

Ne Enverī ne fulānī dihed ne behmānī

Müferriḥ ism-i fāʿil, feraḥ vèrici maʿnāsına, āḥirindeki yā vaḥdet. Maḳşūd bu ḳaşidedir ki [H, 262-b] feraḥ vèrici maʿcūn cevāhire teşbīḥ olunmuşdur. Yāḥud vaḥdet-i tenkīr ola ol şūretde cemīʿ-i eşʿārına şumūli murāddır. [T, 295-b] “Behr-i rūḥ” dèdūgi istimāʿ-ı kelām-ı mevzūn ve muḥayyel ü muşannaʿ zevḳ-ı rūḥānīden olduğına işāret ü tenbīhdır. Fülānī behmānīniñ tafşili muḳaddemā mürür eyledi. Bir müferriḥi ki ben muṭlaḳā rūḥ için düzmüşüm, ol müferriḥi ne²¹⁵⁴ Enverī ne Enverīʾden māʿadā fülān ve fülān şāʿir vèremez. Yaʿnī benim hem-ḥāşiyet-i maʿcūn-ı cevāhir olan leʿālī-i eşʿār-ı zevḳ-medārımdan müstemiʿiniñ rūḥ-ı pür-fütūḥuna bir mertebe feraḥ ḥaşıl olur ki ḥoḳḳa-ı ṭabʿ-ı Enverī ve sāʿir şuʿarāniñ mübellig-i zebāniñdaki maʿācin-i müşevveş-terkīb-i eşʿār ol feraḥı vèremez ve benim ḥūşe ve gevāhir-i manzūmem gibi ḳırṭa-i binā-guş-ı ʿarūs-ı cān olur bir luʿluʿ-ı manzūme-yi girān-behā yoḳdur.

ز همعنای طبعم بشاعر شروان
بعهد کودکیم فارس کرده شروانی

66. Zi hem-ʿinānī-i ṭabʿem be-şāʿir-i Şirvān

Be-ʿahd-i kūdekīyem Fārs kerde Şirvānī

“Hem-ʿinān” yan yana gitmek “be-şāʿir”deki bāʿ-ı muvaḥḥade-yi taḥtāniyye, maʿa maʿnāsına. Şāʿir-i Şirvān Ḥakīm Ḥaḳānī-i Şirvānī ʿahd-ı kūdekī çocukluk zamāni Fārs bu maḥallde Şirāzʾdan ʿibāretdir ki zikr-i küll irāde-yi cüzʾ ḳābilindendir. Benim ṭabʿımıñ daḥı çocukluk zamānında şāʿir-i Şirvān ile başş ber-ā-berliginden Şirāz ve tevābiʿi Şirvānlık eylemişdir. Yaʿnī henüz ben ṭıfl-ı ney-süvār iken meydān-ı feşāḥatda

²¹⁵⁴ ne : ze H.

şâ'ir-i Şirvân ile at başı ber-â-ber cevelân édüp sür'at²¹⁵⁵ [u] kemiyyet-i hâmede müsāvāt üzre olduğumdan Fârs ile Şirvân mâ-beyninde [T, 296-a] fark lâ-fark olmuş-ıdı. Murād-ı 'Urfî Hâkanî kadar ben dağı zamân-ı tufûliyyetde henüz ebced-h^vân ve bostân-ı ma'ârif iken eş'âra mâlik olmuşum ve anıñ nihâyeti benim bidayetimdir, dêmekdir. Hem-'inânî ta' bîri "fâris" lafzı için iltizâm olınmışdır.

کنون که رتبهٔ حکمت گرفت شعر از من
کند به نسبت این اعتبار یونانی

67. [H, 263-a] Kunūn ki rutbe-yi hikmet girift şî'r ez-men

Kuned be-nisbet-i in i' tibâr Yūnānî

Fâ'il-i "kuned" beyt-i sâbıkdaki Fârs'dır. El-âne ve şimdi hikmet mertebesini tutdı şî'r benden bu hikmet mertebesine nisbet ile Fârs Yūnānî i' tibârını éder. Ya'nî tufûliyyetde Hâkanî {ye} tab'ım ber-â-berleşdüğü için Fârs Şirvân olmuş-ıdı. Şimdi sinnim kemâlin bulmağla ve tab'ım kuvvet-i tāmme-yi kevniyye²¹⁵⁶-yi rûhâniyye ile mütehaqqıq olup esrâr-ı gaybiyye ve küşûfât-ı kevniyye fuyûzâtına vâşıl olmağla satr-ı eş'arım meyl-i sürme-yi yakîn ve guftâr-ı dürer-bârım mağz-ı hikmet ü ma'cûn-ı mübîn olduğu cihetden Fârs Yūnān i' tibârını buldı²¹⁵⁷. Hafî buyurılmaya ki hikmet erbâbı ki Eflâtûn-ı ilâhî ve sâ'ir hukemâ-yı müteqaddimîn-i Yūnānî olup anlarıñ kemali taqrîbiyle iqlîm-i Yūnān sâ'ir eķâlîmiden memdûh u mağbûl olduğu cihetden nâzım dağı benim mağzâ hikmet olan eş'arımdan için mülket-i Fârs'a i' tibâr-ı Yūnān tağakkuq eyledi, diyü da'va éder. Mağsûdı eş'arım nazm-ı Hâkanî ile ber-â-ber i' tibâr olunmasun. Zîrâ benim âzmâyiş-i guftârım bâliğ-i nişâb-ı Kemâl olduğdan soñra mertebe-yi sülûkum bir dereceye [T, 296- b] müntehî oldı-ki sözüm mağzâ ma'rifet ve muṭlaķâ hikmet oldı, dêmekdir.

هنوز هست امیدم که یابد از فیضم
بعون خدمت صاحب نصاب کیلانی

²¹⁵⁵ sür'at : ser' iyyet T.

²¹⁵⁶ kevniyye -H.

²¹⁵⁷ buldı : buldum H.

68. Henūz hest umīdem ki yābed²¹⁵⁸ ez-feyżem

Be-‘avn-i ḥidmet-i şāhib nişāb Geylānī

Şāhib-i nişāb Mīrzā Cān’dan ‘ibāretdir ki her ḥuşūşda kemāle bāliḡ olmuş, dēmekdir. Geylān’a muzāf degüldür. Fā’il-i “yābed” Fārs’dır, Geylānlık bulur dēmek olur lākin mecāziyyeti şariḥ olsun için ma‘nāda i‘tibār taḡdīr ēdüp mef‘ül-i “yābed” maḥzūf olmaḡ üzere keşīde-yi miştar-ı taḥrīr olındı. Geylānī mef‘ül-i “yābed”dir ki²¹⁵⁹ ḥālā ümmīdim vardır ki benim feyżimden nāşī ve şāhib-i nişāb naḡd-i ḥikmet olan Mīrzā Cān’ın ḥidmetiniñ i‘ānetiyle Fārs Geylānlık i‘tibārını bulur. Mollā ‘Urfī [H, 263-b] zu‘mında eş‘ārı için merātib-i şelāşe işbāt ēder ki tufūliyyetde Ḥakanī ber-ā-ber olmaḡla memleketim olan Fārs Şīrvān i‘tibārını buldı, ḥālā sözlerim ḥikmet mertebesine resīde olduḡuyçün Yūnān iştiḥārıyla ma‘rūf ve nām-zed oldı. Ba‘de’l-yevm ümmīdim vardır ki derece-yi ḥikmetiñ nihāyetine bāliḡ olmaḡla iḡlīm-i Fārs’a Geylān ḡadar şeref ü ‘izzet zūhūr ēder. Murād-ı nāzım Mīrzā Cān’ın fenn-i ḥikmet ve riyāziyyātda Eflātūn’a rüçḥānını da‘vādur ki i‘tibārda Geylān Yūnān’dan ber-terdir diyü tertīb eyledi ve şāhib-i nişāb münāsebetiyle sitāyiş-i Mīr Ebū’l-feth’e ḡaşd eyledi, medḡ-i Mīrzā Cān’a degül lākin izmār tarīḡıyladır. [T, 297-a] Ḥattā yarā‘a-i ihām²¹⁶⁰ ve ḡalem-i teḡāfūl-niżām ile izād²¹⁶¹ eyledüḡi ebyātıñ yedincisinde işāret-i şariḡi vardır.

چه صاحب آنکه در اہمال خدمتش نشنید

قضا ز صورت دیوار عذر بیجانی

69. Çi şāhib ān-ki der ihmāl-i ḥidmeteş ne-şinīd

Ḳazā zi-şūret-i dīvār-i ‘uzr-i bī-cānī

“Çi” taḡsīni²¹⁶² mütezammındır. “Şāhib” vezīr ma‘nāsındır. Fā’il-i “ne-şinīd²¹⁶³”, ḡazā, ‘özrüñ bī-cāna izāfeti lāmiyyedir. Ne şāhib-fermāndır ol memdūḡ-ı ‘ālī-ḡadr ki anıñ ḥidmeti ihmālde ḡazā şūret-i dīvārdan²¹⁶⁴ cānsızlık ‘özrini işitdi. Ya‘nī ḡazā anıñ

²¹⁵⁸ yābed : bāyed T.

²¹⁵⁹ Geylānī mef‘ül-i “yābed”dir ki -H.

²¹⁶⁰ ihām : ibhām H.

²¹⁶¹ izād : irād H.

²¹⁶² Çi taḡsīni : yedincisi H.

²¹⁶³ ne-şinīd : ne-sinīd T.

²¹⁶⁴ dīvārdan : dīvārda T.

hıdmetiniñ huşūline bir mertebe sā'î vü müciddir ki şūret-i dīvār benim cānım olmamağla hıdmet-i şerif-i memdūhda dāmen der-miyān edemedim. Bu vechle harekete kudretim yoğdur dese қаzā bu 'özri қаbūl etmeyüp ol şūretin te'dibiyle muқayyed olur.

همانکه هست ترا با روان افلاطون
خطاب لفظی و یاری تکلم جانی

70. Hem ān-ki hest tu-rā bā-revān-i Eflāṭūn

Ḥiṭāb-i lafzī u yāri²¹⁶⁵ tekellum-i cānī

“Hem” ḥarf-i 'atf, “ān” ism-i işāret Mīr Ebū'feth'e rāci', ḥiṭāb lafzı sūḥan-ı kışrīden ve sa' de ma' nā olan mükāleme ve mübāḥaşeden 'ibāretdir. Tekellüm-i cānī, daḳıḳ u raḳıḳ muḳāvele ve müsāmereden kināyetdir. Hem ne şāhibdir [H, 264-a] ol şāhib ki seniñ ey Mīrzā Cān revān-ı Eflāṭūn ile kışrī şoḥbetiñ vardır, ol şāhib ile diḳḳatli kelāmıñ vardır. Mollā 'Urfī Mīrzā Cān'ı cemī'-i ḥukemānıñ üstādı diyü i'tibār edüp Mīr Ebū'l-feth'i daḳı Eflāṭūn'a terciḥ eder ki ey ḥān-ı ḥānān Eflāṭūn'da saña nisbetle isti'dād nāḳış olmağla mesā'il-i ḥikemiyyeyi anıñla saṭḥice söyleşürsün. [T, 297-b] Mīr Ebū'l-feth'de ḳābiliyyet-i tām bulınmağla deḳāyıḳ-ı 'ulūm-ı riyażiyyede anıñla diḳḳatli ve kemā-hiye mübāḥāşe edersün demekdir.

هم آنکه کریه کلکش از آن روا داری
که نو بهار طبیعت پرو بخندانی

71. Hem ān-ki girye-yi kilkeş ez-ān²¹⁶⁶ revā dārī

Ki nev-bahār-i ṭabī' at ber-ū bi-ḥandānī

Hem ne şāhibdir ol kimesne ki anıñ ḳaleminiñ aḳlamasını andan içün lāyıḳ ṭutarsın ki ṭabī' at nev-bahārını ol girye üzerine güldürürsün. Ya' nī ey Mīrzā Cān-ı 'adālet-' unvān seniñ zamān-ı ma' delet-nişānında kimesne girye-nāk degüldür. İllā Mīr Ebū'l-feth'iñ ḳalem-i ḥikmet-raḳamı seyl-ābe-riz-i eşkdır ve sen daḳı ol giryeye düstūr vemişsindir. Zirā anıñ ḥāme-yi mizāb-ı belāḡatından cereyān eden medār-ı 'anberīn-sevād seniñ ve

²¹⁶⁵ yāri : yāvī T, bāvī H.

²¹⁶⁶ ez ān -T.

cemî‘-i ‘âlemiyânîñ tabî‘ati nev-bahârını bārân-ı feyz-‘unvân-ı nîsân gibi ter ü tâze eder.

هم آنکه فرق فلک را به تیغ بشکافد
کرات ز حادثه چینی فتد به پیشانی

72. Hem ân-ki ferq-i felek-râ be tiğ bi-ş’kâfed

Ger’et zi-ḥādise çinî fited be pişānî

“Ger’et”deki zamîr-i ḥitâbî pişāniye maşrûfdur. Muḥâtab Mîrzâ Cân’dır, ne şâhibdür ol kimesne ki felegiñ başını kılıç ile pâre pâre eder eger ḥādise ve zuhûrâtdan seniñ alnına bir kerre infi‘âl vâқи‘ olur ise ya‘nî öyle kimesnedir dâ’imâ seniñ ḥâtır-ı şerîfiñi ve tab‘-ı laṭîfiñi şıyânet ü ḥimâyet üzre olup şaḥîfe-yi cebîn-i mübîniñe ḥoḳḳa-i lâciverd-gün-ı eflâkden bir noḳta-i ḥalel ve infi‘âl çekide olsa ḳalem-mişâl ser-i çarḫı gizlik-i te’dib ile [H, 264-b] kâf-ber-kâf eder. Murâd-ı Mollâ ‘Urfî Mîr Ebû’l-feth’iñ Mîrzâ Cân’a olan ḥulûş-ı şadâḳatini nigâşte-yi levḥâ-i taḳrîr²¹⁶⁷ [T, 298-a] olduğı gibi zât-ı ḥuceste-şifât-ı Mîr Ebû’l-feth’i isnâd-ı ḳuvvet ü ḳudret ve²¹⁶⁸ nişânde-yi küngüre-yi çarḫ-ı berin eylemekdir. Bundan daḫı maḳşûdı Mîr Ebû’l-feth dâ’imâ bezm-i Ekber Şâh’da cüz’-i a‘zam meşâbesinde olmağla şâh ḳatında i‘tibârı vardır, diyü Mîrzâ Cân’a işâret ve ṭaraf-ı Mîr Ebû’l-feth’e gâh bî-gâh ilticâdan ḥâlî olma demekdir. Zîrâ Mîrzâ Cân dâ’imâ leşker-keşlik ve ğâlib-i ezmânda ser-‘askerlik ṭariḳiyle eṭrâf-ı bilâda geşt ü güzâr etmektedir. Böyle kimesneleriñ ise be-her-ḥâl ṭaraf-ı şâhîde bir ḥayr-ḥ’âhı lâzımdır ki düşmenleriñ nifâḳı zuhûr eyledükde âteş-i ḳahr-ı sulṭâniyi âb²¹⁶⁹-ı terbiyet ile itfâ ede.

هم آنکه ابر عتابش چو فتنه بار شود
جهان ز حفظ تو جوید کلاه بارانی

73. Hem ân-ki ebr-i ‘itâbeş çu fitne-bâr şeved

Cihân zi-ḥifz-i tu cüyed kulâh-i bārānî

²¹⁶⁷ taḳrîr : taḳdîr H.

²¹⁶⁸ ve : ile H.

²¹⁶⁹ âb : amı T.

Žamīr-i “itābeş” mercī‘-i ān ki ye rāci‘ dir. “Tu” Mīrzā Cān’a ḥiṭābdır. “Fitne-bār” vaşf-ı terkībī, “külāh-ı bārānī” yağmurdan muḥāfaza için başa vaz‘ olunan başlıktır. Hem öyle şāhibdir ki anıñ ‘itābı seḥābı fitne yağdurıcı olduğda dünyā ey Mīrzā Cān seniñ ḥıfzından başlık taleb eder. Ya‘nī Mīr Ebū‘l-fetḥ cihāna mu‘āmele-yi ḳahr ile izḥār-ı kibr ü kīn ve rūzgārı tekdir ü ḡam-gīn murād eyledükde ol bī-çāre cihāna kimesneden meded ü i‘ānet mümkin degüldür illā senden mümkindir.

هم آنکه نشکند از هیچ دست طرف کلاه
که تو نثار وفاقی بر آن نیفشانی

74. Hem ān-ki ne-ş’kened ez ḥiç dest ṭarf-i külāh

Ki tu nişār-i vifākī ber-ān neyefşānī

Hem öyle şāhibdir ki ḥiç bir el ile ṭarf-ı külāhı kırmaz [T, 298-b] ve bir vechle destār-ı zer-kārını egmez ki sen ey Mīrzā Cān vifāk u ittifāk nişārını [H, 265-a] ol külāh üzre şaçmayasın. “Ber-ān” eger “ān ki”ye ‘ā’id olur ise yine münāsibdir. Böyle olur ki mādām-ki seniñle cemī‘-i ḥuşūşda vifāk u ittifākı olmadıkça Ebū‘l-fetḥ āsar-ı neşāt²¹⁷⁰ u inbisāṭı izḥār u i‘lān eylemez ve pişānisinden girih-i infī‘āle ḡüşāyiş vèrmez.

سخن صریح بکویم حکیم ابوالفتحت
که تو سپهر فضائل مائثرش خوانی

75. Suḡan şariḥ bi-gūyem ḥakīm Ebū‘l-fetḥ-est

Ki²¹⁷¹ tu sipihr-i fezā’il-me’āşireş ḥvānī

“Sūḡan” söz mef‘ūl-i “bi-gūyem”, “şariḥ” zāhir ü āşikār ki ḥarf-i ḥakīm Ebū‘l-fetḥ’i beyāndır. “Sipihr-i fezā’il-me’āşir” terkībdir, fezā’il eşerlü felek demekdir. Şīn zamīr-i ḡā’ib, Ebū‘l-fetḥ’e rāci‘ dir²¹⁷². “Ḥvānī”deki yā Mīrzā Cān’a ḥiṭābdır. Zīr-i tutuḡ-ı ibhāmda²¹⁷³ pinhān ederek cilve-yi ihtizāz vèrdüğüm ‘arūs-ı memdūḥuñ çehre-yi āftāb-behresinden ref‘-i niḡāb edüp nām-ı nāmī-i memdūḥı āşkārā ve zāhir söyleyim ki

²¹⁷⁰ neşāt : bisāt T.

²¹⁷¹ Ensari: c. 2, s. 387
ki -T.

²¹⁷² rāci‘ dir : rāci‘ H.

²¹⁷³ ibhāmda : ihāmda T.

muḳaddemā ānki ānki diyerek izmār eyledüğüm vezīr-i Şāh-ı Ekber ḫakīm Ebū'l-feth'dir ki ey Mīrzā Cān sen ādem-şinās ve zāt-āšnā olduğun cihetden aña sipihri-fezā 'il-me'āşir dērsün.

دلیر از آنش پرستم که از لیاقت او
گرفت برهمنی سیرت سلیمانی

76. Dilīr ez-ān'ş²¹⁷⁴ perestem ki ez-liyākat-i ū

Girift Berhemenī sīret-i Süleymānī

“Dilīr” bī-meḫābā ve ḳorḳusuz dēmekdir. “Şīn” zamīr-i ḡā'ib, Ebū'l-feth'e rāci' dir. “Liyākat” isti' dād-ı tām, “ū” zamīr rāci' Ebū'l-feth'e, Berhemenī ḳıssislik, fā' il-i “girift”dir. “Sīret” ḫūy ve ṭabī' at, “Süleymānī”de [T, 299-a] yā nisbet, “sīret-i Süleymānī” mef' ūl-i Berhemenī'dir. Ḥakīm Ebū'l-feth'e bī-meḫābā andan içün perestiş etdim ki anıñ isti' dādından ve zāt-ı şerīfnde vedī'a-i Subḫānī olan feyz-i 'ināyet-mu' taddan nāşī ḳıssislik Süleymān'a mensūb olan ṭabī' atı ṭıtdı. Ḥakīm Ebū'l-feth'e ṭapmaḡla ruhbānlık Süleymānlık olur dēmek maḫzā [H, 265-b] ḫatādır diyü ḫişār-ı üstüvār-ı dīvār-ı²¹⁷⁵ i' tiḳād-ı 'Urfī'ye gülle-endāz-ı ṭop-ı ittiḫām olmaḡ iḳtizā eylemez. Zīrā murād-ı 'Urfī-i üstād yaḫşī ḳişilere mülāzım olup şebān u rüzān ḫüsn-i ḫulḳlarını pīş-nihād eyleyen yaman kimesneler ḡālibā çāh-ı 'amīḳu'l-ḡavr-ı ḫazālāndan necāt bulup sellem-bend²¹⁷⁶-i mirḳāt-ı sa' ādete şu' ūd edegelmişlerdir, dēmekdir. Nite-kim bu da' vāya Ḥazret-i Şeyḫ Sa' dī daḡı işāret buyurmuşlardır: **Beyt**: “Seg-i aşḫāb-i kehf rūzī çend / Pey-i nīkān girift u merdum şud”. Perestem daḡı zebān-ı Müselmāna yaḳışmaz münker bir edādur mülāḫazasıyla 'ibāret-i nāzıma raḳam-keş-i ḫatṭ-ı buṭlān olınmasun-ki **Mısrī**: “Secde eyle ādeme tā kim Ḥaḳḳ'a ḳul olasın / Ėden ādemden ibā Ḥaḳḳ'dan olur cüdā” müfādınca bir zāt-ı ḫaḳīḳat-şifāt ki ḫulī-i' ālem-behā-yı “Taḫallaḳū bi-aḫlāḳi'llāh” ile muḫallā vü müzeyyen olup libās-ı beşeriyyetden insilāḫ ve vücūd-ı ḫaḳḳāniyye ile mevcūd ola, ḳible-yi cemāline ta' zīm ü tevḳīr ile izḫār-ı tek-ā-pū olınmaz da n'olur. Ḳaldı ki Ebū'l-feth bu maḳūle kimesne olduğı kemāl-i fazl u 'ilminden ve daḳāyık-ı fūnūn-ı riyāşiyeye ḡāyetiyle itṭilā'ından derece-yi yaḳīndedir. [T, 299-b] Bu erbābdan

²¹⁷⁴ Ensari: c. 2, s. 387

ān'ş : āteş T.

²¹⁷⁵ Der-kenār: Üstüvār-ı dīvār terkibdir

²¹⁷⁶ sellem-bend : sellem-bülend H.

olmadığı ḥod ‘ acīb ehl-i inkāra ne ṭarīḫ ile ma‘ lūm u zāhir olmuştur. **Beyt-i Şā’ib**: “Put-perest ez-put-perestī sīr şud / Men hemān ādem-perestem yel-le-li”.

ذ خیره نهذ از من که مانی از صورت
تمتعی برم از وی که صورت از مانی

77. Zāḥire²¹⁷⁷’i nihed ez-men ki Mānī ez-şūret

Temettu‘ i berem ez-vey ki şūret ez-Mānī

“Zāḥire” fā’ide vü nef‘ ma‘ nāsınadır. Fā‘ il-i “nihed” Ebū’l-fetḥ’dır. Ol maḥdūm u memdūḥum Ebū’l-fetḥ benden fā’ide vü nef‘ ḥāşıl eder naḳḳāş Mānī taḥrīr eyledüğü şūretten nef‘ ḥāşıl eyledüğü gibi ben andan fā’ide aḥz ederim şūret-i Mānī’den aḥz eyledüğü gibi²¹⁷⁸ murād-ı Mollā ‘Urfī Ebū’l-fetḥ benim üstād-ı ṭab‘-ı ma‘ ārif-mu‘ tādumdur ve her ḥālde benim anlardan intifā‘-ı keşirem vardır. [H, 266-a] Anlarıñ şūretā benden olan fā’ideleri yine kendü eşerleridir. Zīrā şūretten Mānī’ye zūhūr eden kemāl yine Mānī’niñ kendü kemālīdir ki şūretde ve naḳşda olan ḥüsniyyāt bi’l-cümle eşer-i ḥāme-yi Mānī’dır.

ازان ندیده ثنا کویمت که می بینم
ترا و او را یک تن بچشم روحانی

78. Ez-ān ne-dīde²¹⁷⁹ şenā güyemet ki mī-bīnem

Tu-rā vu ū²¹⁸⁰-rā yek ten²¹⁸¹ be-çeşm-i rūḥānī

“Ez-ān” mışra‘-ı şānī maẓmūnına işāretidir. “Güyemet”de tā Mīrzā Cān’a ḥitābdır. “Tu-rā vu ū-rā yek ten”de sekte vardır. Çeşm-i rūḥānī dīde-yi başiret ve çeşm-i ma‘ nādır. Ey Mīrzā Cān ben seni bi-hasebi’ş-şūret görmeden saña şenā vü sitāyiş söyledüğüm andan içündür ki seni ve Mīr Ebū’l-fetḥ’i çeşm-i başiret ile ef’ āl u aḳvāl ve ma‘ ārif ü kemālde bir vücūd görürüm. Murād-ı Mollā²¹⁸² ‘Urfī şūretde ḥān-ı hānān [T, 300-a] olan Mīrzā

²¹⁷⁷ Zāḥire : Zāḥire T.

²¹⁷⁸ gibi -T.

²¹⁷⁹ ne-dīde : ne-dīd H.

²¹⁸⁰ ū -T.

²¹⁸¹ ten -T.

²¹⁸² Mollā -H.

Cân'ı kıable'r-ru'yet mücerred vaşf ile bu mertebe sitâyiş kıızıben hâlî degüldür, demekden taħlış-i giribân için Mîr Ebû'l-fetħ'le seni bir vücüd görürüm demekdir. Lâkin zımmen Mîrzâ Cân'a Mîr Ebû'l-fetħ'ın kendü tarafına olan ittiħâdını ve bir vechle şâh-ı Ekber meclisinde ħilâfında²¹⁸³ olmayup ħuzûr u ħaybetde şadâķat ve ħulûş üzre olduğını beyândır.

دلئل وحثم این بسکه مدح خود میخواست
مرا بمدح تو فرمود کوهر افشانی

79. Delîl-i vaħdetem ĩn bes-ki medħ-i ħod mî-ħ'vâst

Me-râ be-medħ-i tu fermûd gevher-efşânî

“Vaħdet” ittiħâd ve birlik, fâ' il-i “mî-ħ'vâst” Mîr Ebû'l-fetħ'dir. “Tû” ħitâbı Mîrzâ Cân'adır. “Gevher-efşânî”de yâ²¹⁸⁴ maşdariyyedir. Bu beyt beyt-i evveldeki yek ten da' vâsına bürhân için ârâyiş-i miştar-ı beyân kıılınmışdır. Siziñ bir vücüd olup şab'an maķâm-ı vaħdetde cilve-ger olduğunuzda delîlim budur ki baña seniñ medħiñle incü şaçıcılık emr eyledükde kendü medħini istedi. Ya'nî Ey 'Urfî Mîrzâ Cân'ın âsitân-ı felek-nişânına îşâr-ı gevâhir-i eş'ar eyle diyü fermân-fermây olduķda [H, 266-b] niçe vaşf édeyim su'âlini²¹⁸⁵ zîver-i zebân-ı maķâl eyledüğümde beni medħ u sitâyiş eyle diyü beynehümâda fark lâ-farķdır remziyle cevâb-ı ittiħâd-ı elķâb îşâr eylediler.

تو چون کذر کنی آنجا بنظم رنگینم
که مصرعش چمنی کرده بیت بستانی
ضمیر من بمن اینجا نشان دهد هر جا
که ناخنی بزنی یا سری بجنبانی

80. Tu çun guzer kunî ân-câ be-nazm-i renginem

Ki mışra' eş çemenî kerde beyt bostânî

81. Zâmîr-i vey be-men ĩn-câ nişân dehed her câ

Ki nâħunî bi-zenî yâ serî bi-cunbânî

²¹⁸³ ħilâfında : ħilâfetde T.

²¹⁸⁴ yâ : tâ H.

²¹⁸⁵ su'âlini : su'âlin T.

“Çün” cīm-i ‘Acemiyle nice ve ne gūne demektir. “Kūnī” hīṭābı Mīrzā Cān’adır. “Āncā”nīnı mercī‘i Mīrzā Cān’ın fermān-fermāy-ı ‘adālet [T, 300-b] olduğu memleket ki Güçerāt’dır. “Kī” harf, “nazm-rengi”ni beyāndır, zamīr-i “mışra‘aş” nazma ‘ā’iddir. “Çemenī” “bostānī”den ba‘zıdır. Zamīr-i “vey” Ebū‘l-feth’e rāci‘dir. İzāfeti lāmiyyedir. “Īn-cā” taḥt-gāh-ı Ekber Şāh olan Cihān-ābād’a ‘ā’iddir. “Nāḥunī bi-zenī” hīṭābı Mīrzā Cān’adır. Ta‘rīzden ‘ibāretidir. “Serī bi-cūnbānī” Mīrzā Cān’ın hareket-i taḥsīn ü āferīninden kināyedir. Bu kıt‘a daḥı delil-i vaḥdet için irād-kerde-yi ḳalem-i nāzımdır. Ey Mīrzā Cān sen Güçerāt’da kemāl-i ṭarāvet ve şād-āblığından nāşī mışra‘ı çemenlik beyti bostānlık eyleyen rengin ü laṭif nazmıma ne gūne uğrarsuñ ve ne vechle nazara-pāş-ı ‘ināyet olursuñ. Mīr Ebū‘l-feth’in zamīri burada nişān vērür her maḥalle ki sen ta‘rīz mi edersuñ yāḥud taḥsīn mi edersuñ ya‘nī²¹⁸⁶ seniñ benim nazmımıñ ne maḥalline ta‘rīz u daḥl ve ne mazmūnına āferīn ü taḥsīn edeceğini Mīr Ebū‘l-feth bu maḥallde işāret eyledüğü seniñle kemāl-i ittiḥādı olduğına delil-i kāfī degüldür de nedir?

درین زمین دو سه بیت کزیده در مدحش
نخیره دارم از انعامهای ربّانی

82. Der-īn zemīn du se beyt-i guzīde der-medḥeş

Zaḥīre²¹⁸⁷ dārem ez-in‘āmhā-yi Rebbānī

“Zemīn” işṭilāḥ-ı şu‘arāda ḳaşīdenin vezn ü ḳāfiye ve redifinden ‘ibāretidir. “Guzīde” kāf-ı ‘Acemī’niñ zammıyla muḥtār demektir ki Tūrki’de urundılanmış [H, 267-a] ma‘nāsınadır. Zamīr-i “medḥeş” Ebū‘l-feth’e rāci‘dir. “Zaḥīre” ser-māye demektir, “ez” zaḥīreyi beyāndır. Bu ḳaşīde-yi nazīde iki üç urundılanmış beyt Ebū‘l-feth’in medḥinde [T, 301-a] Rabbānī olan in‘āmlardan ser-māye ṭutarım. Ya‘nī ‘aṭıyye-yi Subḥānī ve feyz-i Yezdānī’den ḥoḳḳa-i endişemde iki üç cevher-i münevver fark-ı farkdur fersāy-ı Ebū‘l-feth’e nişār eylemek için zabṭ eylemişim. Murād-ı ‘Urfī dü se beyt demekle ḳaşr u ḥaşr degüldür. Zīrā ebyāt-ı sitāyiş ta‘yīn eyledüğü ‘adedden ziyādedir. Belki maḳşūdı pek çok degül demektir ki ḳilletden kināyedir.

²¹⁸⁶ Ya‘nī : Ba‘zı T.

²¹⁸⁷ zaḥīre : zaḥīre T.

قصیده ناشده و و نکذارنده میخوانم
که شوق من به ثنا خواندش تو میدانی

83. Kaşide nā-şude vu ne-g'zārende mī-ḥ'ānem

Ki şevḳ-i men be-şenā ḥ'ānedeş tu mī-dānī

“Kaşide nā-şude”de ḥazf vardır, “kaşide-yi temām nā-şude” demektir. “Ne-güzārende”[de] ḥazf vardır, “vaḳt-i ne-güzārende” demektir. “Ki” ḥarfdir, “mī-ḥ'ānem”e ‘illetdir. “Şenā ḥ'ānedeş”deki zamīr-i şīn Ebū'l-feth'e ‘ā’iddir. “Tū mī-dānī”deki ḥiṭāblar Mīrzā Cān’adır. Kaşide temām olmadan, vaḳt geçmeden ben ol iki üç beyti okurum. Zīrā Ebū'l-feth'e şenā okumaḳda ve sitāyiş eylemekde²¹⁸⁸ olan şevḳ u iştīyākımı ancak sen bilürsün. Ya'nī ey ḥān-ı ḥānān ṭaraf-ı devletiñe irsāl olınacak kaşidede sitāyiş-i Mīr Ebū'l-feth'i tekrār tekrār zebān-güzār eyledüğümü bī-edebliğime ḥaml buyurma. Zīrā ma'lūm-ı devletiñdir ki medḥ-i Ebū'l-feth'de benim şabr u ḳarārım yokdur ve anlarıñ ṭarafına daḫı cenāb-ı devletiniñ gibi ne mertebe şevḳ u iştīyākım olduğımı yaḳīnen fehm buyurmuşsunuzdur. Murād-ı Mollā ‘Urfī ancak sen bilürsin demekle rüşvet-i kelām ḳaşd édüp sū'-i edebine ez-dil ü cān ‘özr-ḥ'āh olur.

تبارک الله ازان کوهر محیط عطا
که از افاضت او قطره کرده عمانی

84. [T, 301-b] Tebāreke'lleh ez-ān gevher-i muḥīṭ-i 'atā²¹⁸⁹

Ki ez-efāzat-i ū ḳaṭre kerde 'ummānī

Bu beytden “sūḥān-şināsā” beytine varınca mef'ūl-i “mī-ḥ'ānem”dir. Māşe'allāh ol [H, 267-b] 'atā muḥīṭiniñ gevher-i semāḥat-eşeri olan Ebū'l-feth'dir ki anıñ feyż-baḫşliginden ḳaṭre 'ummānılık eyledi. “Ū” zamīri “muḥīṭ”e daḫı rāci' olsa münāsibdir. Bu taḳdīrce māşe'allāh ol 'atā muḥīṭiniñ gevherine öyle muḥīṭ ki anıñ ifāzasından ḳaṭre 'ummān oldı lākin ma'nā-yı evvel rāciḥdir. 'Alā kile't-taḳdīreyn murād-ı 'Urfī Ebū'l-

²¹⁸⁸ eylemekde : eylemekdir T.

²¹⁸⁹ 'atā : a'tā T.

feth'de bir kemāl vardır ki zerreğe muḳārin olsa āftāb olur²¹⁹⁰, ḳaṭreğe yakın olsa mertebe-yi deryā bulur dēmeğdir.

ز نفس کلی دریای کوهر دانش
ز عقل اول استاد جوهر ثانی

85. Ne²¹⁹¹ nef̄s-i küllī-i²¹⁹² deryā-yi gevher-i dāniş

Ne²¹⁹³ ʿaḳl-i evvel-i²¹⁹⁴ ustād-i cevher-i şānī

“Küllī²¹⁹⁵ deryā”da, “evvel üstād”da sekte vardır. İzāfetle oḳınup izāfetsiz maʿnā verilmeye muḳtācdır. Her ikisinde suʿāl ü cevāp sanʿatı vardır. Şadr u ibtidādaki “ne” ḫarfleri taḫsīn içündür. Ne nef̄s-i küllī ki ʿilm incüsünün deryāsıdır yaʿnī bir baḫr-i bī-kerāndır ki leʿālī-i ʿilm ancak zūhūr eder, ne²¹⁹⁶ ʿaḳl-i evvel ki cevher-i şānīniñ üstādır. Yaʿnī bir maḫzen-i ʿirfāndır ki kendüsinden mā-ʿadā ne ḳadar kimesne var ise andan deryūze-yi maʿārif için debistān-ı mülāzemetinde zānū-zede-yi pīş-i raḫīle-yi istināde²¹⁹⁷ olur. Yāḫud ne ḫarfleri edāt-ı nef̄y ola, maʿnā böyle olur ki bi-ḫasebiʿş-şuret nef̄s-i küllī degüldür. Böyle iken [T, 302-a] maʿnā-yı nef̄s küllī olan deryā-yı gevher-i dānişdir. ʿAḳl-ı evvel degüldür. Zāhirde ammā bāṭinen cevher-i şānīniñ üstādır yaʿnī ʿaḳl-ı evveldir.

عداوتش بکهر سیمیای مصلحتی
عنایتش باثر کیمیای روحانی

86. ʿAdāveteş be-guher sīmiyā-yi maşlaḫatī

ʿİnāyeteş be-eşer kīmiyā-yi rūḫānī

Her iki mışraʿ mecmūʿı mübtedā ve ḫaberdir. Şīn zamīrleri Ebūʿl-feth'e ʿāʿiddir. Bāları şıladır. “Maşlaḫatī”de yā vaḫdet-i tenkirdir. Ebūʿl-feth'iñ gühere olan ʿadāveti

²¹⁹⁰ olur : oldur T.

²¹⁹¹ Ne : Ze T.

²¹⁹² Ensari: u (c. 2, s. 388)

²¹⁹³ Ne : Ze T.

²¹⁹⁴ Ensari: u (c. 2, s. 388)

²¹⁹⁵ Küllī : Kelime H.

²¹⁹⁶ ne : ze T.

²¹⁹⁷ istināde : istifāde T.

maşlahatı sîmyâsıdır. Gühere ‘adâveti rābıta-i ser-i kîse-yi in‘âmı [H, 268-a] güseste édüp keşret-i ihsânından kinâyedir. Sîmyâ fi’l-aşl kuvvet-i havâşş-ı eşyâ ve ‘azîmet ile şûretde ‘aqlen mümkün olmayan nesneyi ‘ayânen mertebe-yi şuhûda getürmekdir. Bu dağı iki kısmdır dërler. Biri şûretî biri haqîkatî. Meşelâ pâdişâh-ı Hind’îñ öñindeki ħvân-ı nefâset-‘unvânı bi-‘aynihî Rûm’a naql ve tenâvüli mümkün olmağ haqîkatdır. Yâhud ol ħvânı Rûm’da irâ’et, lâkin ekli kâbil olmamağ bu şûretdir, mağbûl degüldür. Femmâ bu mağhalde bu ma‘nâ-yı muştalâğ mağşûd degüldür. Belki murâd-ı ‘Urfî bezl-i sîm ü zeri mağzâ ħalkıñ maşlahatını ve nizâm-ı kâ’inâtı aĥsen vechle ħuşûle getürmek içündür. ‘Abeş degüldür, dêmekdir. Fi’l-ħaqîka böyle bezl mağz-ı ĥikmet ve kemâldir. Eşere ‘inâyeti kîmyâ-yı ruĥânîdir. Ya‘nî her ne gûne âşâra ve ef‘âl-i merdmân-ı ma‘ârif-nişâra şarf-ı lihâza-i ‘inâyet eylese ol âşâr bi-zâtihî mis ve âhen [T, 302-b] mağûlesi ise dağı zer-i kâmilü’l-‘ayâr mertebesine vâşıl olur. Bu dağı ‘atıyye-yi Subĥânî ve kerem-i Yezdânîdir.

بجای دیو ملک را کند بشیشه اکر
کسی بخلوت خلقش کند پری خوانی

87. Be-cây-i dîv melek-râ kuned be-şîşe eger

Kesî be-ħalvet-i ħulķeş²¹⁹⁸ kuned perî-ħvânî

Dîv yerine şîşeye melek ħor bir kimesne eger anıñ ħulķ-ı ĥusni ħalvetinde peri-ħvânlık²¹⁹⁹ eylese. Perî-ħvânlık cinn da‘vet eylemekdir. Muğaddemâ erbâb-ı ma‘ârif havâşş-ı esmâ ile perî ve dîvi teşĥîr édüp şîşeye ĥabs eyledükleri kışşaya²²⁰⁰ binâ’en Monlâ ‘Urfî dağı meydân-ı sitâyişde esb-rân-ı da‘vâ olur ki Ebû’l-feth’îñ nihân-ĥâne-yi ħulķ u fiṭratı bir ‘arûs-ĥâne-yi behîşt-nişânedir ki cinn da‘vet êdici anda şîşeye ħomağ içün dîv teşĥîrine muğayyed olsa melek şayd êder. Zîrâ öyle güzel mağhalldir ki anıñ dîvi melekdir, dêmek olur.

نخست خویشتنت بخشد از کران کهری
چو دست همتش آید بکوهر افشانی

²¹⁹⁸ ħulķeş : ħulķeteş T.

²¹⁹⁹ peri-ħvânlık : peri-ĥânlık T.

²²⁰⁰ kışşaya : ħazıyyeye T.

88. Nühust hıvıştenet baħşed ez-girān guherī

Çu dest-i himmeteş āyed be-gevher²²⁰¹-efşānī

“[H, 268-b] Girān güher” zātı ‘azīmü’l-ķadr ve kıymetlü demektir. Ebū’l-feth ibtidā saña kendüsini bağışlar zātınıñ ‘azīm ve vücūd-ı şerīfınıñ ğāyet kerīm olduğundan içün ne zamān ki anıñ himmetiniñ eli incü saçmaķlığa gele ya‘nī ol ‘ālī-cenāb ikrām ile bir kimesneyi kām-yāb eylemek murād eyledükde ibtidā kendü vücūd-ı şerīfiyle ve evzā‘-ı laṭīfiyle tatyīb eder, soñra dürr ü gevher iħsān eder, demektir. Bu kelāmıñ ğāyeti vērdüği baħşışde imtinān eylemez, belki i‘tizār ederek ve ṭarafınıza her-çend lāyık degüldür, [T, 303-a] lākin şimdilik kemāl-i keremiñüzden bu ednā iħsānı ķabūliñüz mercūdur ve noķsānımız ‘āfv olunması ez-derūn müsted‘āmızdır, diyerek vērür, demektir.

زمانه را و فلک را بوی خطابی بود
ز دوش و دی دم اشراق صبح امکانی

89. Zemāne-rā vu felek-rā be-vey hıṭābī²²⁰² būd

Zi-düş u dī dem-i iħrāk-i şubḥ-i imkānī

“Düş” dün gece, “dī” dünki gün, “dem-i iħrāk-ı şubḥ-ı imkānī” ‘ale’ş-şabāḥ demekden ‘ibāretdir. Zamāneniñ ve felegiñ Ebū’l-feth’e hıṭābı oldu, dünden ve dünki geçeden imkānı olan şubḥuñ iħrākı ve zuhūrı vaķtinde, ğālibā “düş u dī” demekden murād-ı Mollā ‘Urfī zamāne ve felegiñ Ebū’l-feth’e hıṭābı ve maķām-ı teslim ve rızāda cevābı şimdi degül daḥı evvelden berü demek ola yāḥud cemī‘-i evķātde ‘arz-ı mağlubiyet ve inhā-yı ‘ubūdiyyet ederler demek ola. Zirā iħrāk vaķtinde zamāne ve felegiñ hıṭābı düş ve dīden idi, demek. “Zi- düş”daki zā min-beyāniyye ma‘nāsına olmaķdan ğayrıya imkān olmaz. Ol-daḥı lā-muḥāle hıṭābı beyān olur. Evķāt ise gece ile gündüz miyānesinde münḥaşır ve leyl ü nehār ile ķā’imdir. Dem-i iħrākda demekle ta‘yīn-i vaķt eyledüği mülākāt-ı leyl ü nehār ol zamāne yāḥud hengām-ı şāma maķşūrdur. Aḥşāmı terk [H, 269-a] eyledüği dem şubḥuñ feyzi kemālde olduğına binā’en olmaķ mülāḥazasıyladır.

²²⁰¹ gevher : gevāhir T.

²²⁰² hıṭābī : ḥaṭāyī T.

زمانه گفت تو پرویز و من ترنج زرم
بکام خود بطرازم چنانکه میدانی

90. [T, 303-b] Zemāne guft tu Pervīz u men turunc-i zerem

Be-kām-i ḥod be-ṭirāzem ḥunān-ki mī-dānī

“Turunc-ı zer” Hüsrev-i Pervīz’e ḥukemānīñ terbiyet eyledükleri zer-i nermdir ki lādin gibi dest-ḥoş-ı mülā‘abe ederek dā‘imā anīñla eşkāl ve şuver ibdā‘ edüp imrār-ı vaqt eder idi. Gālibā bir ‘illet izālesiyçün şuretā böyle bir ‘abeş nesne irtikab olunmuş-ıdı. Zamāne dēdi ey Mīr Ebū‘l-feth sen Pervīz’sūñ, ben turunc-ı zerim ve sen ne gūne bilürsūñ öylece kendü murādınca beni zīnetlendir. Murād-ı Mollā ‘Urfī zamāne çevgān-ı taşarruf-ı Mīr Ebū‘l-feth’de bir ṭop gibidir. Her ne gūne isti‘māl u taşarruf murād eder ise a‘māline min külli‘l-vücūh ḳādirdir, dēmekdir.

سپهر گفت تو دانی من آنچه می بینم
براه عجز بمانم چنانکه میرانی

91. Sipihr guft tu dānī men ān-çi mī-bīnem

Be-rāh-i ‘aciz bi-mānem ḥunān-ki mī-rānī

“Tu dānī men ān-çi mī-bīnem” dēmek sen benden a‘lemsūñ dēmekdir ki zīra bir nesneyi görmek ile bilmek lāzım gelmez. Binā-ber-īn “dānī” “bīnem”den e‘ammdur. “Mī-rānī” ḥiṭābı Ebū‘l-feth’edir. At sürüp ilerü gidersūñ ve sebḳat edersūñ dēmekdir. Felek Ebū‘l-feth’e ‘aciz ve fūrū-mānde olduğı ḥālde izḥār-ı noḳşān ederek dēdi-ki benim gördüğümü sen bi-ḥaḳīḳatihī bilürsūñ ben ‘aciz yolında ḳalurum seniñ sebḳat eyledüğün gibi. Ya‘nī sen her nesneyi bildüğün taḳrībīyle ne gūne sür‘atle sebḳat edersūñ ve ne vechle ol şey’iñ ḡavrına vāşıl olmaḳda ilerü gider iseñ ben o māddelede ol-ḳadar gerü ḳalup bir ḥaṭve ilerü [T, 304-a] ve pā-nihāde-yi cesāret olamam ve ḥufre-yi ‘aciz u ḥayretde fūrū-māndeler gibi bī-tāb u pā-der-gil olurum.

چو رسم خدمت او عام کشت و کردون گفت
که داغ صورت چین تازه شد ز بیجانی

92. Çu resm-i hîdmet-i ü ‘ām²²⁰³ geşt u gerdûn guft
Ki dâğ-i şûret-i Çîn tâze şud zi bi-cânî

“[H, 269-b] Resm” ‘âdet, “ü” zamîr-i gâ’ib, Ebû’l-feth’e râci‘, “‘ām²²⁰⁴ geşt” cümleye şâmil oldı, demektir. “Şûret-i Çîn” nigâr-hâne-yi Çinde keşide-yi divâr-ı âyine-medâr olan şuver-i âdemîdir. Nâzım şûreti Çîn’e taḥşîş eyledügi ancak şöhretine binâ’endir. Şûret-i âdemîye taḥşîş eyledüğümüz edâ-yı hizmet gâlibâ Âdem’in vazîfe-yi hâli olduğındandır. Çünkü Ebû’l-feth’in hizmetiniñ resm ü ‘âdeti cümleye şâmil oldı ve bende-yi hizmet-güzârı olmak cemî‘-i nâsa lâzım u muқтаzî olduğda âsmân dedî-ki şûret-i Çîn’in cânsuz bulunduğundan için dâğ u derdi tâze oldı. Ya‘nî ben niçün cânsuz bulunup maḥdûm-ı ‘âlî-kadrîñ hizmetinden maḥrûm kaldım diyü bi-cânlığı müstakillen bir dâğ-ı kühen iken şimdi bu taḥrîb ile ol dâğ tâze olup derdi müştedd oldı.

شکفته بخت وی و دل شکسته طالع خصم
ندیم میکده و کامجوی زندانی

93. Şukufte baḥt-i vey u dil şikeste-yi tâli‘-i ḥaşm²²⁰⁵
Nedîm-i mey-kede vu kām-cüy-i zindânî²²⁰⁶

“Şüküfte baḥt-i vey”den “dil-şikeste-yi tâli‘” ḥaşmdan ḥâldir. “Nedîm-i mey-gede” baḥtın haberidir. “Kām-cüy” vaşf-ı terkîbîdür, murâd isteyici. “Zindânî” maḥbûs olan kimesnedir. Mecmû‘ı tâli‘-i ḥaşmın haberidir. Ebû’l-feth’in baḥt-şüküfte ve ḥandân olduğu ḥâlde nedîm-i mey-gededür. [T, 304-b] Ya‘nî izḥâr-ı inbisât ve dâḥil-i bezm-i ‘âlem olan âdemiyâna müverriş-i neşâtdır ve anın ḥaşm u ‘adûsınuñ tâli‘i kırık gönüllü ve zıyḳ²²⁰⁷ ḥâṭırlu olduğu ḥâlde zindâniniñ murâdını isteyicidir. Ya‘nî temennâ-yı ecel eylemekdedir. Zîrâ nedîm-i mey-gede feraḥ-nişâr-ı ḥarîfân-ı saḥbâdır ve zindâniniñ murâdı her gün bu eziyyet ü meşakḳati çekmekden ise kâşki ölsem demektir. Gâlibâ murâd-ı ‘Urfî zindânî demekden katli muşammim olan şaḥş-ı küštenîdir ki şiddet-i ḳayd

²²⁰³ ‘ām : ‘âlem T.

²²⁰⁴ ‘ām : ‘âlem T.

²²⁰⁵ ḥaşm -T.

²²⁰⁶ Der-kenar: “Zindânî” eger-çi iştîlâḥât-ı A‘câm’dandır, ḥâlî mükedder ve ḳasâvetlü olan kimesneye derler. Lâkin bu maḥallde irâd eyledüğüm [eyledüğümüz : H] ma‘nâ güzeldir. Her ne ḳadar iki ma‘nâ miyânında lüzûm daḥı var ise zîrâ mey-gede ta‘birine ufaḳ olan maḥalliñ ismi olmaktadır.

²²⁰⁷ zıyḳ : şınıḳ H.

u bend iltizām olunmağla zindānī dēmege şāyestedir. [H, 270-a] Aşhāb-ı dūyūnuñ ve sâ'ir te'dīb-i cüz'isi iktizā eden kimesneleriñ maḥbūsiyyeti çendān meşaqḫatler olmaduğundan zindānī dēmege ol-ḫadar lāyīḫ u mūnāsib degüldür. Yāḥud zindāniniñ murādını isteyicidir, dēmek bu meşaqḫatden ḫalāş olsam²²⁰⁸ diyü dā'imā müstağrıḫ-ı efkār olduğundan içün ola.

زمانه کفت فلک را کهر بیابد ابر
مراتب کف جودش ز کوه افشانی

94. Zemāne guft felek-rā guher biyābed ebr

Merātib-i kef-i cūdeş zi gevher-efşānī

Zamāne felege dēdi-ki ba'zı kerre şehāb-ı Ebū'l-fetḫ'iñ cūdı eliniñ mertebelerini gevher şaçıcılığundan nāşī bulur ya'nī dest-i kerem-peyvest-i Mīr Ebū'l-fetḫ dā'imā gevher-feşān olur. Ebr-i kerem-perver ise her zamān güher-rīz olmaz. Belki māh-ı nīsānda lu'lu'-bār olur. İşte merātib-i kef-i cūd-ı Mīr Ebū'l-fetḫ'i iḫrāz eyledüğü ol vaktidir. Ba'zı nüshada “bi-yābed” yerine “bi-yāred” vāḫi' olmuşdur. Ğāyeti yine “bi-yābed” ma' nāsına çıḫmağla tekellüfden ictināb olındı ḫulāşa-i ma'nā-yı beyt [T, 305-a] cūd u şehā-yı Mīr Ebū'l-fetḫ biñ vechle ve her cihetle şehā-yı şehāba ḡālibdir, dēmek oldı.

فرو کریست که آری کهی که نفس فلک
بعلم جوهر اول رسد ز کردانی

95. Furū girīst ki āri gehī ki nefsi-i felek

Be-ilm-i cevher-i evvel resed zi-gurdānī

“Girīst”iñ fā'ili felekdir ve “nefs-i felek” yine kendü zātından 'ibāretidir. Ben diyecek yerde edā eylemişdir. Mu'āmele-yi taḫkīr için cevāhir-i evvel ḫukemāniñ işbāt eyledükleri 'uḫūl-i 'aşereniñ evvelidir ki gūyā cemī'-i 'ulūm anıñ ma'lūmıdır. “Gurdānī” ta'biri eger-çi çok zamānda dēmekden 'ibāretidir lākin maḫşūd-ı nāzım niçe biñ derd ü miḫnet ve renc ü meşaqḫat ile dēmekdir. Bu beyt beyt-i evvele ya'nī zamāneye cevāb maḫāmındadır. Felek giryān oldı ki ey zamāne ba'zı vaḫt ebr vāşıl-ı

²²⁰⁸ olsam -T.

rütbe-yi cūd-ı Ebū'l-feth olsa ne māni^ç ki ba^ç zı kerre nefsi felek ve [H, 270-b] zāt²²⁰⁹-ı sipihr dōne dōne cevher-i evveliñ ^çilmine vāşıl olur. Lākin ne fā'ide ^çilm-i cevher-i evvel bir deryā-yı bī-sāhıldir ve her zamān çūş-ā-çūşdadır. Farz idelüm ki felek ki benim, biñ yıl tolaşa tolaşa²²¹⁰ bir def^ç a ol deryādan bir kaçreye vāşıl olmuşum yine der-i ^çaķab infikākim vardır cevher-i evvel ile nice müsāvāt da^ç vāsına kādır olabilürüm²²¹¹.

سخن شناسا دیدی و دیده باشی هم
علو پایة من در مقام سبحانی

96. Suħen-şināsā dīdī u dīde bāşī hem

^çUluvv-i pāye-yi men der-maķām-i Seħbānī

“Süħan-şināsā”da sekte-yi şī^çr vardır. “Süħan-şinās” vaşf-ı terkībī, söz añlayıcı demektir. Aħirinde elif ħarf-i nidādır, münādī Mīrzā Cān'dır. “Uluvv-i pāye-yi men” mef'ül-i dīde ve dīde-bāşīdür. [T, 305-b] “Der-maķām-ı Seħbānī” “uluvv-i pāye”yi beyāndur. “Seħbān” Seħbān-ı Vā'il'dür ki vaşfı muķaddemā nigāşte-yi miştar-ı beyān kılnmışdır. Ey mertebe-yi süħan-ı hoş ve nā-ħoşı temyīz eden Mīrzā Cān gördüñ ve ba^ç de'l-yevm dağı görürsüñ Seħbānlık maķāmında ve süħandānlık menziline benim mertebe-yi bülendimi ya^ç nī elfāz-ı rengin ile ne mertebe ārāyişde kāmēt-i ^çarūs-ı nazm olduğumı ve pāye-yi bülend-i eş^ç arımı kemā hüve ħaķķuhū bilürsüñ.

فلان مربی و من تربیت پذیر این بس
ز فضل خود چه زلفهای طولانی

97. Fulān murebbī u men terbiyet-peżīr in bes

Zi-fazl-i ħod çı zenem lāfhā-yi tūlānī

“Fulān” ta^çzīm ü tefħīm içün ism-i mürebbiyi ihāmıdır. Ya^ç nī şarāħaten ismini yād eylemek ħaddim degüldür, demektir. Murād Ebū'l-feth'dir. “Mürebbī” üstād, “terbiyet-peżīr” şākird ve müsta^çidd demektir ki ħażf-ı muzāf vardır, “men şākird-i terbiyet-

²²⁰⁹ zāt : zevāt H.

²²¹⁰ tolaşa : Bu kelime H nüshasında iki defa tekrar edilmiştir.

²²¹¹ olabilürüm : olabilür T.

pezîr” demektir. Ebû'l-feth üstâd u mu'allim ve ben şâkird²²¹²-i müsta'idd, bu benim kemâle kifâyet eder. Kendü fazlımdan uzun uzadıya ne lâflar urayım ve bi-hüde leb-cünbân-ı taşalluf olup niçün güzâflar edeyim.

دراز شد سخنم جای شرم و تن زدنت
گرفتم آنکه لالیست جمله عمّانی

98. [H, 271-a] Dirâz şud suhenem cāy-i şerm u ten zeden-est

Giriftem ān-ki le'ālī'st cumle 'ummānī

“Ten-zeden” işlâhât-ı A'cām'dandır. Sükût etmektir. Rişte-yi sühanım dirâz oldu. Utanmağ maḥalli ve sükût eylemek vaḫtidir. Tutayım anı ya'nī²²¹³ farz edeyim ki sözlerim cümle 'ummāna mensüb olan incülerdir. Ya'nī lâfhā-yı tūlāniden fāriğ olayım, dedükçe ve terk yüzünden ihtiyār-ı zuhūr ederek ve inkār [T, 306-a] kaydıyla ikrāra mübtelâ olarak taṭvīl-i medāyih-i ḥodiyet bürüz eyledi ve bu ḥâlden ğarḫ-ı 'arağ-ı ḥicāb olup sükūt-ı zamānı ḥulūl eyledi demektir. Lâkin murād-ı Mollā 'Urfī “le'ālī'st cümle 'ummānī” demekle yine zımmen guftār-ı feşāḫat-şi'ārını tervīciden²²¹⁴ ḥālī degüldür. Fi'l-vāḫi' şive-yi şā'irāne bu maḫūle nezāket-i elfāzla taḫrik-i kalem eylemekden 'ibāretidir.

طریق ذیل چه پویم درین خجالتکاه
که لنگ شد خردم را سمند جولانی

99. Ṭarīḫ-i zeyl²²¹⁵ çī pūyem²²¹⁶ der-īn ḥacālet-gāh

Ki leng şud ḥiredem-rā semend-i cevlānī

“Ṭarīḫ-ı zeyl²²¹⁷” āḫir-i ḫaşıdede nāzımıñ kendü ḫaḫḫında olan ebyāt-ı sitāyişinden²²¹⁸ 'ibāretidir. İzāfeti lâmiyyedir. “Pūyem” puyiden maşdarından müştāḫ mütekellim-i vaḫde şīğasıdır, yeleyim, yüpüreyim ma'nāsına. “Der-īn ḥacālet-gāh”dan maḫşūd

²²¹² şâkird : şâkir H.

²²¹³ ki +H.

²²¹⁴ tervīciden : tervihden H.

²²¹⁵ zeyl : zeyl T.

²²¹⁶ pūyem : būyem H.

²²¹⁷ zeyl : zeyl T.

²²¹⁸ sitāyişinden : sitāyişden H.

sühanîñ dırâz ve hadd-i i‘tidâlden tecâvüzidir. “Leng” aksak, hıred, ‘aql; “semend-i cevlânî” esb-i mu‘allimdir ki püye-gâhlarda izhâr-ı ma‘rifet için merbûţ iştabl iltizâm olunur. Zeyl²²¹⁹ yolını ve medh ü sitâyiş şâh-râhını bu hacâlet-gâh olan kelâm-ı tül-encâm maḥallinde nice yeleyim. Zîrâ ‘aqlımıñ cevelân için olan esbi aşğa yuḡaru bî-hadd yeldüğinden nâşî topal oldu ve kuvvet-i nâṭıka-i tütî-i ṭab‘ımda mecâl-i maḡâl kalmamağla mânend-i âyîne-yi irtikâb eyledüğüm şüret-i bî edebliğe ḡayrân olup dembeste oldu. **Bejt:** “Olup insânda zebân [H, 271-b] bir iki güş / Sende bir söyle olup iki ḡamüş”.

ثناى صاحب و مدح تو همچو شیر و شکر
بهم سرشتم و بکرفت شکل وحدانى

100. [T, 306-b] Şenâ-yi şâḡib u medḡ-i tu hem-çu şîr u şeker
Be-hem siriştem u bi-g’rift şekl-i vuḡdânî

“Şâḡib” Ebû’l-feth’den kinâyedir. “Tü” ḡitâbı Mîrzâ Cân’adır. “Hem-çu” edât-ı teşbîh, vâvlar ma‘a ma‘nâsnadır. Şîr ile şekerin ihtilâṭ u imtizâcı gibi ḡâyet aḡsen-i vech ile cemî‘-i eşyâda âmîziş eden yoḡdur, diyü meşhûrdur. “Vuḡdân” vâvın zammıyla vâḡidîñ cem‘îdir. Yâsı nisbetdir. Şâḡibiñ şenâsı ile senün medḡ u sitâyişini şîr ile şeker gibi birbirine ḡarışdırup yoḡurdum ve şekl-i vuḡdânî şüretini tütüdü. Ya‘nî şîr ile şeker âmîziş eyledükde kemâl-i imtizâclarından nâşî şey’i vâḡid olduğı gibi seniñ ile Ebû’l-feth’in zâten her vechle ittifâḡ u vifâḡın olduğı cihetden ikiñüzün medḡini bir ḡaşîdede îrâd eyledim. Fî’l-ḡaḡîka bir kimesne ḡaḡḡında nazm u tertîb olan²²²⁰ ḡaşîde gibi şüret-pezîr oldu, demektir.

نواى لاف وكذافيكه سنت شعراست
زدم چنانكه دلم خون شد از پشيمانى

101. Nevâ-yi lâf u guzâfi-ki sunnet-i şu‘arâ’st
Zedem çunân-ki dilem ḡün şud ez-peşimânî

²²¹⁹ Zeyl : Zeyl T.

²²²⁰ gibi +T.

Lāf u güzāf nevāsīna sūnnet-i şu‘arā ve ‘ādet-i dīrīne-yi bülegādır. Ol nağmeyi ol-ķadar müterennim oldum-ki gōnlüm peşimānlıķdan nāşī ħūn oldı. Ya‘nī faħr u mübāhāt gibi²²²¹ lāfını bir mertebe zebān-güzār edüp muṭrib-i bed-āheng gibi nāħun-ı dimāğ-ħırāş şadā ile sāmī‘a-i aħbābı ol-ķadar mütezarrır eyledim ki “Āheng-i tu der-perde-yi taşnīf be-dest / Ĥāmūşī-i tu be-cāy-i mūsīķār-est” [T, 307-a] ta‘rīzi der ü dīvārdan zuhūr eyledi. Murād-ı Mollā ‘Urfī aħır-i ķaşīdede derīçe-yi iftiħārdan ser-nümā-yı lāf olmaķ eger-çi ķā‘ide-yi şu‘arādan olup nemek-i kelām-ı meliħdir lākin mertebe-yi i‘tidāle bulunur ise yoħsa dā‘ire-yi münāsebetden [H, 272-a] bīrūn ve endāze-yi kıyāsdan efzūn olduğı şūretde eşnā-yı ķaşīdede sāmī‘anın taħşīl eyledüğü lezzet-i dehānını telħ eder demekdir.

نمی وزد ز جهان باد بر دلم هرگز
که زلف شاهد نطقم کند پریشانی

102. Nemī-vezed zi-cihān bād ber-dilem hergiz

Ki zulf-i şāhid-i nuṭķem kuned perişānī

Fā‘il-i “kuned” zülfdür, bād degül; perişānī mef‘ūlidir. Cihāndan aşlā bir rüzgār esmez ki benim nuṭķum²²²² maħbūbınıñ zülfi perişānlıķ éde. Mollā ‘Urfī kuvvet-i nāṭıķama ekdār-ı rüzgārdan bir keder ħalel vērmez zīrā benim ālāyiş-i cihān ile ķaṭ‘ā ülfet ü ünsiyetim yoķdur ve maķāşīd-ı dūnyeviyyeden çeşm-i rağbetim bi‘l-küllīyye mutaşarrıfıdır ki gerek muvāfiķ gerek ğayr-ı muvāfiķ rüzgār vezān²²²³ olmağla baħr-ı ħayretde mübtelā-yı emvāc-ı ıztırāb olmam ki keşti-i nāṭıķım çār-mevce-yi ‘anāşır lerzişiyile tābi‘-i ħavf-ı şikesteğī ola, belki temkīn-i tām ile lenger-endāz-ı mersā²²²⁴-yı tesellī olmuşum ve nef‘ u zarr furṭınasından sāħil-i selāmete vāşıl olmuşum, demekdir.

حدیث آب و علف خود بنزد من بادست
که نظم و نثر خودم کرده آبی و نانی

²²²¹ gibi -H.

²²²² nuṭķum : luṭfım T.

²²²³ vezān : rüzān H.

²²²⁴ mersāy : fersāy T.

103. Ḥadīṣ-i āb u ‘alef ḥod be-nezd-i men bā-dest

Ki nazm u neṣr-i ḥodem kerde ābī u nānī

“Āb u ‘alef’den murād ekl ü şurba müte‘allik olan eşyadır. “Bā-dest” nā-çizest ma‘nāsınadır. Beyt-i evvelde irād eylediği [T, 307-b] ‘adem-i i‘tibārını te’kiddir. Ekl ü şurba müte‘allik olan cemī‘-i eşyā benim ‘indimde bir şey’ degüldür. Ya‘nī vücūd u ‘ademi müsāvidir. Zīrā nazm u neṣr benim kendüme şarāblık ve ta‘amlık eylemiştir. Ya‘nī lezzet-i evkāt-ı ḥayātıma bā‘iş olan zevk-ı cān-baḥş-ı nazm u neṣrim olmağla anlar ile ta‘ayyuş édüp ekl ü şurb her ne gūne vāqī‘ olur ise mübālāt eyleyemem ve güvār²²²⁵ u nā-güvār seni farq u temyīz ile bir vechle meşgūl olmam ki ḥattā rūzgārīñ kederine mübtelā olmam.

تمام همت سر تا قدم مراد دلم
اگر دهی نستاتم دهم چو بستانی

104. Temām himmet ü²²²⁶ ser-tā-ḳadem murād-i dilem

Eger dihi ne-sitānem dihem çu bostānī

Bi’l-küllīyye himmet ve başdan ayağa varınca gönümün murādıyım. Señ vèürseñ [H, 272-b] ey Mīrzā Cān ben almam, eger sen alursañ ben vèürüm. Fi’l-vāqī‘ aşḥāb-ı himmet ba‘zı ‘atıyyeyi alur ise daḥı aşḥāb-ı şikemiñ alması gibi degüldür. Zīrā berāy-ı ḥātır ḳabūl éder ve aḥz eylediği nesneden bir vechle ḥālī mütefāvit ü müte’essir olmaz. “Murād-ı dilem” dedüğü kendü gönliniñ murādı yāḥud²²²⁷ cemī‘-i nāsıñ daḥı murād-ı diliyim, demek mümkündür. “Hem-çü bostānī” ‘umūmını iḳtizā éder. Ya‘nī ben eger senün murād-ı diliñ olmasam vèrdüğüm nesneyi biñ cān ile alur mıydıñ demek olur. “Dihī”nüñ mef‘ūli maḥzūfı şıla-i şu‘arā olmağ üzere iḥsān olinacak ‘atıyye-yi sīm ü zerdır. “Dihem”iñ mef‘ūli şadef-i ṭab‘-ı ‘Urfi’de perveriş-yāb olmuş [T, 308-a] manzūme-yi dürr ü güherdir.

وگر چه ماند دعای تو خود بگو که چه کام
طلب کنم که نه تحصیل حاصلش خوانی

²²²⁵ güvār : güvārā H.

²²²⁶ ve -T.

²²²⁷ yāḥud -T.

105. Ve ger çi mând du‘ â-yi tu ħod bi-gû ki çi kâm

Ṭaleb kunem ki ne taḥşil-i ḥāsileş ħvānī

Ġayrī söylenmedük ne ħaldı seniñ du‘ â-yı devletiñ ħaldı. Sen kendüñ söyle ki ne murād ṭaleb édeyim-ki aña ḥaşılı taḥşil demeyesin. Ya‘ nī ḥān-ı ḥānān eyyām-ı devletiñde cemī‘ -i maḳāşıdım ḥāşıldır. Ba‘ de‘l-yevm piçide-yi engüşt-i ümmid édeceğim bir rişte-yi maṭlab yokdur. Her ne kim istesem ḥaşılı taḥşıldır ve mevcüd olan nesnenüñ vücüdını temennidir. Bu şive-yi nâdir ber-â-ber ise ‘ayn-ı ḥamâḳat ve maḥż-ı ḳabâḫatdır.

همیشه تا نبود ثانی اقدم از اول
همیشه تا که بود سر بتاج ارزانی

106. Hemîşe tâ ne-buved şānī aḳdem ez-evvel

Hemîşe tâ ki buved ser be-tâc erzānī

Mādām-ki şānī evvelden aḳdem olmaduḳça mādām-ki baş tâca ve külāha lâyıḳ olmaduḳça fi‘l-vāḳi‘ bir demedikçe iki denmez demektir ve evvel demedikçe ikinci denmez demektir²²²⁸. Her iki mışra‘ me‘âlinden maḳşūd ḳā‘ ide-yi kevn bâḳi olup evvel ikinciden muḳaddem²²²⁹ ve ser tâc u külāh ile mu‘ azzam olduḳça

ز سایه تاج ده فرق بخت عرفی باد
همای دولت مخدوم اول و ثانی

107. [H, 273-a] Zi-sāye tâc-dih-i farḳ-i baḫt-i ‘Urfī bād

Humā-yi devlet-i maḫdūm-i evvel u şānī

“Zi-sāye” tâcı beyāndır. “Farḳ” depe ve baş demektir. Fā‘il-i “tâc-dih” hümā-yı devletdir. Evvelden maḳşūd bi-ḥasebi‘l-vezāret Mîrzā Cān’dır bi-ḥasebi‘l-ḳurbet ve‘l-maḫabbet Ebū‘l-fetḫ’dır. Murād-ı ‘Urfī zāhiren Mîrzā Cān’dur ma‘nen Ebū‘l-fetḫ’dır. Ma‘nā-yı ḳarib vezāret cihetiyle olandır. Ma‘nā-yı ḳarib maḫabbet ṭarīḳıyla olandır. Tevriyye ve ihām ḳaşd olınmışdır. Maḫdūm-ı evvel ve maḫdūm-ı şāniniñ [T, 308-b]

²²²⁸ demektir ve evvel demedikçe ikinci denmez demektir -H.

²²²⁹ muḳaddem -H.

devletiniñ hümāsı ‘Urfi’niñ bahtınıñ başına²²³⁰ sāyeden t̄ac vērici olsun. Ya‘nī ikiñüzüñ dağı sāyesi başımdan eksük olmasun.

بیست عرفی ازین شرح کذب دم در کش
که روی مهر نه بینی ز عالم فانی

108. Be-best²²³¹ ‘Urfi ez-īn şerh-i kizb dem der-keş

Ki r̄uy-i mihr ne-bīnī zi-‘ālem-i fānī

Ey ‘Urfi bu kizbi şerhden ya‘nī d̄unyā t̄urduqça t̄ursun diyü q̄abūl olmayacaq du‘ādan yāhūd maḥdūm-ı evvel ve şāniniñ hümāsı sāyeden²²³² t̄ac vērsün diyü muḥālī temennā eylemekden²²³³ dem ve²²³⁴ nefesi baqla ve iĉerü çek z̄irā ‘ālem-i fānīden maḥabbet yüzini görmezsiñ²²³⁵ ya‘nī ‘ālem-i fānī bir kimesneye iẓhār muḥabbet²²³⁶ ēdüp k̄ase-yi zehr-i helāki andan men‘ eyledügin görmüş iki ‘abeş yere memdūhlarıñ beq̄asıyla leb-cünbān olmaqda ne fā’ide vardır. Belki maḥzā kizbdır. Böyle sevq-ı kelām eylemekden fāriğ ol. “Eger ne-ş’nide’i bi-ş’nev ez-K̄asim / Kucā Key-ḥüsrev u Ş̄irīn u Ferhād”. Yāhūd sāyelerin t̄ac ēdinmekden maqşūd r̄uzgārdan s̄ünnete baş olup baḥr-ı ḥavādiş emvācından kenāre-ḡir-i selāmet olmaq ise bu dağı mümkün degüldür. Z̄irā mādām-ki keşti-i vücūd miyāne-yi çār-mevce-yi ‘anāşırda mevcūddur, imdād-ı lenger i‘ānet-i selātin ve vüzerā ile mürsā-yı d̄unyāda āsūde-nişest olmaq muḥāldır.

همیشه تا که درین طاس نیلگون باشد
ز بدر صورت کوی و هلال چوکانی

109. Hemīşe tā ki der-īn t̄as-i n̄ilgūn bāşed

Ze-bedr²²³⁷-i ş̄uret-i ḡüy u hilāl-i çevgānī

²²³⁰ başına : başa T.

²²³¹ Ensari: c. 2, s. 386.

[Ensari’de be-best kelimesi bes-est olarak yazılmıştır.]

²²³² sāyeden : sāyesiden T.

²²³³ ve +T.

²²³⁴ dem ve -T.

²²³⁵ görmezsiñ: görmeziñ T.

²²³⁶ muḥabbet -T.

²²³⁷ bedr : bed T.

[T, 309-a] Mādām-ki bu çivit renglü tās-ı müstedirü’ş-şekle mümāsil olan meydān-ı felekde [H, 273-b] māh-ı temāndan top şūreti ve hilāl-i yek-şebeden çevgān hey’eti hüveydā olduqça taqdir müşebbeh edüp meydān-ı zikr eyledüğimiz top u çevgān qarānesiyle {dir ki} tāsda bir vechle mümkin degüldür.

سر عدوی تو چون کوی باد سرگردان
بزیر ران تو یکران چرخ یکرانی

110. Ser-i ‘adū-yi tu çun gūy-i bād-i ser-gerdān

Be-zīr-i rān-i tu yek-rān çerḥ-i yek-rānī

“Rān” uyluq, “yek-rān” kula ve çil at bu maḥallde çerḥ-ı nūcūm ile ārāyış-pezīr olduğıçün çil at olmaq münāsibdir²²³⁸. “Yek-rānī” yek ile rānīden mürekkeb olmaq gerekdir bir düzüye süresüñ demek olur. Murād dā’imā emriñe rām olsun, fermān u ‘ināniña tābi’ olsun demekden ‘ibāretidir. Ey Mīrzā Cān ḥaşmınıñ başı top gibi ser-gerdān ve meydān-ı fenāda gālḥān olsun ve uyluğunuñ altında felegiñ çil atını bir düzüye süresüñ. Bedr ü hilālden şūret-i gūy u çevgān hüveydā olduqça ser-i ‘adū gūy ve yekrān çerḥ-ı zīr-i rān olsun, demekde kıṭ‘a-i evveldeki şerḥ-i kızbden sükūt eyle dedüğü müdde‘āyī ihtiyār eyledi ve nefyini işbāt eyledi diyü tenākuzla ‘Urfi’ye ta‘arruz iktizā eylemez. Zīrā bir kimesneniñ mümkindir ḥaşmı ve ‘adūları kıyāmete dek eksük olmaya ve felegiñ rām olması nihāyet zamāna dek ol kimsenin nāmı cerīde-yi ‘ālemde ḥayr ile meşṭūr²²³⁹ olmaqdan kināye²²⁴⁰ olur. Bu şūretde kıṭ‘aların beyninde tenākuza müte‘allik bir nesne qalmamış olur.

[17. KAŞİDE]

[T, 309-b] ‘Urfi-i üstādıñ mişkab-ı ḥāme-yi belāgatla süfte eyledüğü bu le’ālī-i semīn ki ḥased-kerde-yi sübhā-i cevāhir ve gıbṭa-fermā-yı ‘uqūd-ı gevāhirdir. Cenāb-ı Velāyet-me’āb-ı Ḥaydar-ı Kerrār Ḥāzret-i ‘Alī-i nām-dār kerrema’llāhu vecchū ve rażıya’llāhu te‘ālā ‘anh ḥāzretleriniñ rişte-yi sitāyışlerine keşide kılnmışdır ki dibāce-yi pūr-ibtihacı

²²³⁸ münāsibdür : münāsebetdür T.

²²³⁹ meşṭūr -H.

²²⁴⁰ kināye -T.

temmūziyye olmak [H, 274-a] üzere taḥrīk-i ḳalem-i müşgīn-raḳam olmağla pāzār-ı ma‘ ārifde germ-revāc olmuştur.

ز تاب شعشعه مهر سایه بهر پناه
سزد که بکسند از شخص و پیش کیرد راه

[Mefā‘ ilūn fe‘ ilātūn mefā‘ ilūn fa‘ lūn]

1. Zi²²⁴¹-tāb-i şa‘ şa‘ a-i mihr sāye behr-i penāh
Sezed ki bi-g’ seled ez şaḥş u piş gired²²⁴² rāh

Fā‘ il-i “bi-guseled” sāyedir. “Şaḥş” her nesnenin ‘aynına ve zātına ve ḳaraltısına dērler ki ırāḳdan görinüyor²²⁴³ “ke-mā yekālu’ş-şahş sevādū’l-insān ve gayruhū nerāhu min ba‘ id ve cem‘ ahū fi’l-ḳillet eşḥaş ve fi’l-keşir şuhūş ve’l-eşḥās”. Şa‘ şa‘ a-i ḥurşidiñ ḥarāretinden nāşī sāye şıḡınmak için lāyıḳdır ki şāḥib-i sāye olan kimesneden üzilüp ilerüye yol tuta. Ya‘ nī āftāb bir mertebe tāb-dāde-yi tābe-yi rüy-ı zemīn oldı ki sāye şaḥşla ma‘ an gitmege müteḥammil olmaduğundan nāşī şaḥşdan ayrılup bir sâ‘ at evvel bir şıḡınacak maḥall vāşıl olayım, diyü ilerüye ‘acele ile gider ise yolında ve münāsibdir.

فروع مهر بتفتیدکی چنان گردید
که شعله بر سر خود زد ز دود دل خرگاه

2. Furūḡ-i mihr be-teftīdegi²²⁴⁴ çunān gerdīd
Ki şu‘ le ber-ser-i ḥod²²⁴⁵ zed zi-dūd²²⁴⁶-i dil ḥar-gāh

Mihrūñ şu‘ lesi kızmaḳlıkda ol-ḳadar oldı-ki şu‘ le-yi āteş kendü başı üstine kendü göñliniñ tütüninden ḳara çadır ḳurdu. Ya‘ nī ḥarāret-i āftāb-ı temmūz bir decedir ki ol ḥarārete [T, 310-a] āteş daḥı tāb u tāḳat getürmege ḳādir degüldür.

²²⁴¹ Zi -T.

²²⁴² gired : gerd T.

²²⁴³ göriniyor : gör T.

²²⁴⁴ Teftīdegi : H ve T nüshalarında bu kelime “tefsündegi” olarak yazılmıştır.

²²⁴⁵ ḥod : ḥu T.

²²⁴⁶ dūd : dūr T.

شود برشته چو ماهی درون روغن کرم
چو عکس ماه نو افتد درین هوا بمیاه

3. Şevēd birişte çu māhī derūn-i revġan-i germ

Çu ‘aks-i māh-i nev ufted der-īn hevā be-miyāh

“Birişte” rişten maşdarından müştakḳ ism-i mef’ūldür, ḳavrulmuş demektir. Evvelki “çü” edāt-ı teşbih, ikinci edāt-ı şartdır. “Derūn-i revġan-ı germ²²⁴⁷” izāfeti be-ma’ nā fīdir. “Miyāh” mānın cem’īdir. Fā’ il-i “şevēd” māh-ı nevdür. Şıcaḳ yağda ḳavrulmuş balıḳ gibi olur, eger hilālin ‘aksi bu ḫarāretlü hevāda şulara düşer ise. Ya’ nī biḫār u enhārda ol-ḳadar ḫarāret ḫāşıl oldı-ki nihāde-yi kânūn-ı āteş tābedeki çüşide revġandan farkı yokdur. Māh-ı nev-i āsmān ‘aksi māhiye teşbih olınmışdır.

ز همهمی صبا پرتو شهاب دهد
ز بس که تاب هوا بر فروخت چهره کاه

4. Zi-hem-rehī-i şebā pertev-i şihāb dihed

Zi-bes ki tāb-i hevā ber-fürūht çehre-yi kâh

“[H, 274-b] Hem-rehī”de yā maşdariyye, “pertev” şu’le, “şihāb” recm-i şeyāṭin için semt-i āsmāndan gécelerde endāhte-yi felāḫan-ı ḳazā olan āteş. Fā’ il-i “dihed” maḫzūf “kâh”. “Zi- bes ki”de zā ḫarf-i ‘alāmet ki besī mübālaġa ma’ nāsına ḫaşr eder. Nite-kim vāv faḳaṭ ma’ nāsına ḫaşr eyledüġi gibi, “ber-fürūht” şu’lelendürdi. Fā’ il-i “tāb” hevā, mef’ūli “çehre-yi kâh”. ḫarāret-i hevā şamānīn²²⁴⁸ çehresini ol ḳadar şu’lelendirdi ki şabānīn²²⁴⁹ yoldaşlıġından nāşī şaman çöpi şihāb şu’lesini vērür. Ya’ nī şaman çöpi şabā rüzġarıyla uçup gider iken sūzān olmaġla müsta’idd [T, 310-b] bulunduġundan için te’şir-i ḫarāret ile şu’lelenmekle cerr-i hevāda peride olduġı cihetle āteş-i şihāb gibi²²⁵⁰ şu’lesi uzanur demektir. Murād tāb-ı ciger-güdāz-ı temmūzı mertebe-yi mübālaġada

²²⁴⁷ germ : germe H.

²²⁴⁸ şamānīn : semānīn T.

²²⁴⁹ şabānīn : şabāyīn T.

²²⁵⁰ gibi -T.

irâddır ki bilâ-âteş şaman çöpi rûzgâr ile ma' iyyetde iken dağı hod-be-hod muhterik u şu' le-riz olur. Allâhu 'alemu bi's-şavâb²²⁵¹.

چنین که تافته شد عرصه جهان از مهر
سزد که شعله دمد از زمین بجای گیاه

5. Çünin ki tâfte şud 'arşe-yi cihân ez-mihr

Sezed ki şu' le demed ez-zemîn be-cây-i giyâh

“Çünin” cîm-i 'Acemî ile edât-ı mübâlagadır. “Tâfte” ism-i mef'ûl, kızmış demektir. “Sezed ki” lâyıktır ki²²⁵² “demed” dâliñ fethiyle “demiden” maşdarından muzâri' dir, ürperür demektir. “Cây” maḥall, “giyâh” otlak, “cây”ın “giyâh”a izâfeti lâmiyyedir. Basîta-i gâbrâ ve sâḥa-i zemîn-i serâb-nümâ tâb-ı ḥurşiden ol-kadar kızmış oldu-ki otlak yerine yerden eger şu' le vü 'alev-i âteş biter ise lâyıktır ve ta' accüb olunur ma' nâ degüldür.

سزد که شعله چو ماهی ز عکس خور که موج
ز فرط شدت کرما کند در آب شناه

6. Sezed ki şu' le çu mâhî zi-' aks-i ḥur geh-i mevc

Zi-farṭ-i şiddet-i germâ kuned der-âb şinâh²²⁵³

“Zi-' aks-i ḥur”daki “ez”den muḥaffef olan zâ'-i mu' ceme şu' leyi beyândır. “Geh-i mevc”deki “geh” vaḳt ma' nâsına olan “gâh”dan muḥaffefdir. “Geh”iñ mevc izâfeti be-ma' nâ fidir. [H, 275-a] Fâ' il-i “kuned” şu' ledir. Şu' le müşebbeh, mâhî²²⁵⁴ müşebbehün bihdır. “Şinâh” “kuned”iñ mef'ûlidir, deryâda yüzmek ma' nâsınadır. 'Aks-i ḥurşidin mevc maḥallinde ve telâṭum vaḳtinde olan şu' le mâhî gibi şıcağıñ şiddetiniñ ziyâdeliginden nâşî şuda yüzer ise lâyıktır u ma' kûldür. Ya' nî üftâde-yi âyine-yi âb olan 'aks-ı şûret-i ḥurşide eger ḥarâret-i hevâdan [T, 311-a] nâşî şuda üzüp def' -i şiddet-i

²²⁵¹ Allâhu 'alemu bi's-şavâb -H.

²²⁵² Sezed ki lâyıktır ki -H.

²²⁵³ şinâh : şinâ H.

²²⁵⁴ mâhî : sâhî T.

germā için bāzū-cünbān olunur²²⁵⁵ dēnür ise ihtimāl ba‘īd degüldür. ‘Aks-i ħurşīdi mevc maḥalline taḥşīş eyledügi “sezed ki”ye mu‘īn olmaḫ içündür ki cünbiş-i sâ‘id-i şināver elbette taḥrīḫ-i rūy-ı deryā eder dēmek olur ki ol emvāc taḥrīḫ-i rūzgārdan ḥāşıl olmış degüldür. Belki şināveriñ ḥareket-i bāzūsındandır, dēmekdir.

مکو در آیینہ آب عکس مہر افتاد
کہ آفتاب ز کرما بآب برد پناہ

7. Me-gū der-āyine-yi āb ‘aks-i mihr uftād

Ki āftāb zi-germā be-āb burd penāh

“Me-gū” nehy-i ḥāzırdir. Āyine-yi āba ‘aks-i āftāb düşdi dēme ki āftābiñ kendüsi ḥarāret-i eyyām-ı temmūzdan için şuya şıgınmaḫ getürdi. Ya‘nī şafḥa-i āb biḥār u enhārda cilve-riz olan ‘aks-i ħurşīd degüldür. Belki zāt-ı ħurşīddir ki şiddet-i ḥarārete tāb-āver olamayup teb-zede gibi bürüdet-i āb ile teskīn-i ḥummāy-ı ıztırāb etmek için gavṭa-ḫ‘ār olmışdır dēmekdir.

بغایتی شده آتش اثر ز کرما روح
کہ دست مرک بود از تصرفش کوتاہ

8. Be-gāyetī şude āteş-eşer zi-germā rūḫ

Ki dest-i merg buved ez-taşarrufeş kūtāh

“Āteş-eşer” vaşf-ı terkībī aḫsāmındandır, āteş eşerlü dēmekdir. “Şude”nin fā‘ ili rūḫdur. Ḥarāret-i germādan ve tāb-ı temmūzdan rūḫ-ı ḥastegān ve cān-ı ecel-residegān bir mertebe āteş-eşerlü ve nār-ı sūzān gibi şerāre-feşān oldı-ki anı taşarrufdan ve aḫz u ḫabz eylemekden eceliñ eli kūtāh oldı. Ya‘nī cemre-yi nāra yapışmaḫ mümkün olmaduḫ gibi te‘şīr-i tāb-ı temmūz ile ‘ārīza [T, 311-b] olan ḥarāretten nāşī dest-i ecel [H, 275-b] giribān-ı rūḫa teşebbüşden bi‘külliyye maḥrūm oldı. Allāhu a‘lem bi‘ş-şavāb²²⁵⁶.

²²⁵⁵ olunur : oluyor H.

²²⁵⁶ Allāhu a‘lem bi‘ş-şavāb -H.

ز غایت اثر حدت هوا شاید
که گرمی جگر موم کرد و آتشگاه

9. Zi gāyet-i eṣer-i ḥiddet-i hevā šāyed

Ki germī-i ciġer-i mūm kerd āteṣ-gāh

“Ḥiddet” kesr-i ḥā’-i mühmele ile keskinlik ve tizlik ve ġazabdan insāna ‘arız olan ḥāletdir. Bu maḥalalde murād keskinlikdir. Hevānın ṣiddetiniñ mübālaġa te’ṣirinden nāṣī mümkindir ki mūmuñ ciġeriniñ ṣıcaqlığı āteṣ-gāh ola. Fi’l-vāқи’ ġayrı eyyāmda mūmuñ serindeki ṣu’ leden derūnına çendān eṣer yoġdur. Lākin Mollā ‘Urfī da’vā eder ki bu ġünlerde ḥarāret-i hevānın te’ṣirinden derūn-ı ṣem’ de bir germiyyet vardır ki başıdaki āteṣden ser-ā-pā²²⁵⁷ müte’essir olup derūnında daġı āteṣ yansa ba’id degüldür.

نه آب را متموج کند وزیدن آب
که شخص موج ز کرما کند در آب شناه

10. Ne²²⁵⁸ āb-rā mutemevvic kuned veziden-i bād

Ki ṣaḥṣ-i mevc zi-germā kuned der-āb ṣināh

“Ne āb”da olan ḥarf-i nefy “ne-kuned”e maṣrūfdur. [Ve]ziden-i rüzġār ile āb-ı cünbiṣ-nümā-yı mevc degüldür, belki ṣaḥṣ-ı mevc-tāb-ı germādan nāṣī tebrīd için ṣuda ḥod-be-ḥod bāzū-cünbān olur. Ya’nī rūy-ı deryāyı cūṣ-āver olan nesīm-i cūṣ²²⁵⁹-vezān degüldür. Zīrā rüzġārdan bu eyyāmda eṣer yoġdur, belki ṣafḥa-i ābda nümāyān olan telāṭum def’-i ḥarāret için emvāciñ²²⁶⁰ ṣināsından ḥāṣıl olan ḥarekātđır, demekdir.

همین نه شخص پناه آورد بسایه و بس
که سایه نیز ز کرما برد بشخص پناه

²²⁵⁷ ser-ā-pā : ser-pā H.

²²⁵⁸ Ne : Ze H.

²²⁵⁹ cūṣ : ḥoṣ H.

²²⁶⁰ emvāciñ : emvācda T.

11. Hemīn ne şaḥş penāh āvered be-sāye vu bes

Ki sāye nīz zi-germā bered²²⁶¹ be-şāḥş penāh

[T, 312-a] “Hemīn” ancak demektir. Yoḥsa ḥarf-i ‘aṭf olan hem ile ism-i işāret olan īnden²²⁶² mürekkeb degüldür. “Ve bes”de vāv-ı bes, faḫaṭ ma‘nāsına olduğıyçün işāretdir, hemīnī te‘kīddir. Sāyeye şıgınañ ancak şaḥş degüldür, belki sāye daḫı tāb-ı germādan şaḥşa²²⁶³ şıgınur. Ya‘nī bu eyyām-ı ḥārrede gerek ādemiñ gerek sā‘ir [H, 276-a] mücessem olan cemādāt u nebātātīñ üftāde-yi zemīn olan sāyesi iḫtīzā²²⁶⁴-yı vüçüd ile zuḥūr edüp ma‘ıyyeti zarūrī olan şūret-i ‘aks degüldür, belki tāb-ı germādan sāye-yi za‘ifü’l-endām daḫı pes-i şaḥşa gürizān olup gölgelenür, demektir.

چنین که شیر زبون شد ز تاب مهر سزد
که بهر نطع کشد پوست از برش روباه

12. Çunīn ki şīr zebūn şud zi-tāb-i mihr sezed

Ki behr-i naṭ‘ keşed pūst ez-beres rūbāh

“Naṭ‘” nūnuñ fetḫiyle döşenecek nesne ve şaṭranc bezi. Aşlı ‘Arabīdir, soñra ta‘cīm olunmuşdır. Fā‘il-i “keşed” rūbāhdır, “pūst” mef‘ūlidir. Zamīr-i “beres” şīre rāci‘dir. Tāb-ı mihrden şīr-i jiyān ol-ḫadar zebūn ve bī-tāb oldı ki lāyık u mümkindir ki rūbāh döşek içün şīriñ postını arḫasından çeke ve şoya, ya‘nī dīkū ki rāyiḫa-i şīri henüz şemm eylemege tāb-āver degül iken te‘şīr-ı ḥarāret-i hevā ile bi‘ṭ-ṭab‘ germiyyetden ḫuvvet-pezīr olan şīre bir mertebe za‘f ṭārī oldı-ki ol rūbāh-ı bī-ciger post-ı şīri bī-ḫavf u hirās ve bī-müzāḫamet şoyabilür, demektir.

ز تاب مهر تنور سپهر تافته شد
چنانکه معركة کین بکاه حدت شاه

13. [T, 312-b] Zi-tāb-i mihr tenūr-i sipihr tāfte şud

Çunān-ki ma‘reke-yi kīn be-gāh-i ḫiddet-i şāh

²²⁶¹ bered : d T.

²²⁶² inden : āyından T.

²²⁶³ şaḥşa : şaḥş T.

²²⁶⁴ iḫtīzā -T.

“Gāh” kāf-ı ‘Acemīyle vaqt, “ḥiddet” hā’-i mühmeleniñ sükūnıyla bu maḥallde ğāzabdan insāna ‘ārız olan ḥālet-i zā’idedir. Ḥurşidiñ ḥarāretinden tennūr-ı sipihr ve kânūn-ı āsmān ḥiddet ü şiddet-i şāh-ı velāyet zuhūri vaqtinde ceng-i maḥalli ve ‘arşagāh-ı peykār ne ğüne kızar ise öyle kazdı. “Tenūr-ı sipihr” müşebbeh, “ma‘ reke-yi kīn” müşebbehü’n-bihdir. Nāzım ḥiddet-i Şāh-ı Velāyet’iñ ḥarāret-i eyyām-ı bāhūr üzre meziyyetini da‘vā eder ve bu beyt ile sitāyiş-i Ḥazret-i Kerrār kerremallāhu vecchēhūya ğüriz u şurū‘ eder.

شه سریر ولادیت امام خطہ شرع
محیط عالم دانش علی ولی الله

14. Şeh-i serir-i velāyet imām-i ḥiṭṭe-yi şer‘

Muḥiṭ-i ‘ālem-i dāniş ‘Alī veliyu’İllāh

“[H, 276-b] Ḥiṭṭa” hā’-i mu‘cemeniñ kesr ü teşdidiyle sulṭān-ı memleket ‘askerinden her kişiyeye ḥaṭṭ çeküp ta‘yīn eylediği mekândır. Ḥulāşa-i kelām āḥeriñ ta‘arruzından emīn olan memleket dēmek olur. Bu beyt beyt-i evvelde mezkūr olan şāhı beyāndır. Şāh dedigüm velāyet-i seririniñ sulṭānı ve şer‘-i memleketiniñ imām-ı ‘adālet-‘unvānı, ‘ilm ‘āleminiñ muḥiṭi Cenāb-ı Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā ḥazretleriniñ velisi Cenāb-ı Döldül-süvār-ı ‘arşa-i ḳurb u civār Ḥazret-i Ḥaydar-ı Kerrār ‘Alī-i nām-dār kerremallāhu vecchēhū ve rażıyallāhu ‘anhıdır.

زهی فروغ ضمیر تو شمع بزم رسول
زهی وجود شریف تو ختم صنع اله

15. Zehī furūġ-i zāmīr-i tu şem‘-i bezm-i Resūl

Zehī vucūd-i şerif-i tu ḥatm-i şun‘-i İllāh

Her iki “zehī” edāt-ı taḥsīn ve kelime-yi āferīndir. “Fūrūġ” şu‘le, [T, 313-a] “zāmīr” bir ḳuvvet-i istitārdır ki vucūd-ı zevi’l-‘uḳūlde mevcūddur. “Tu” Cenāb-ı Velāyet-me‘āb’a ḥiṭābdır. Muḳaddem²²⁶⁵ olan beytde memdūḥ ğā’ib iken nāzım ḥiṭāba iltifāt eyledi. Kemāl-i şevḳini beyān için. “Ḥatm” hā’-i mu‘cemeniñ fetḥi ve tāniñ sükūnıyla bir

²²⁶⁵ Muḳaddem : Muḳaddemā T.

nesneyi mühürlemek ve bir nesneyi âhir étmege dağı dërler. “Taḳûlu ḥatemtü’ş-şey’ ve yuḳâlu ḥatima’llâhu lehû bi-ḥayr ve ḥatimetu’l-Ḳur’an eyye bi-luḡati âḥire” ve Cârullâh ḥatmi tefsîrinde bilâ-vâsiṭa isti’ mâl olunduḡda âḥire erişmekle ve ‘alî kelimesiyle isti’ mâl olunduḡda mühr urmaḡla tefsîr étmişdir. Bu maḥallde âḥire erişmek ḥûbdur. Zirâ Ḥazret-i ‘Alî kerremallâhu vechehû ve²²⁶⁶ rażıyallâhu te‘âlâ²²⁶⁷ ‘anh velâyet-i bâṭına-i maḥşûsa-i Ḥazret-i Risâlet-penâh şallâllâhu ‘aleyhi ve sellemden mâ-‘adâ cemî‘-i enbiyâ-yı kirâm şalavâtallâhu ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhimü’s-selâm ḥazarâtınıñ bâṭınî velâyetleriniñ ḥatmi olduḡını ekşer şūfiyye ḥazarâtı ḳaddesallâhu esrâruhum iḳrâr ü işbât eyledükleri Ḥüseyn Meybedî²²⁶⁸ niñ nigâşte-yi ḳalem-i müşgîn-raḡamları olan Divân-ı ‘Alî şerḥinde derece-yi taḥḳîḳa reşidedir. Felyatlıb pes bu taḳdîrce [H, 277-a] şun‘-ı ‘azîm-i maḥşûş{ın} ḥatemi olmuş olur, vallâhu a‘ lem. Taḥsîn ki ey memdûḡ seniñ zamîr-i münîriniñ fûrûḡı bezm-i şüreyyâ-tev’em-i Ḥazret-i Resûl-i Ekrem’iñ şem‘ idir. Taḥsîn ki seniñ vücûd-ı şerîfiñ ve zât-ı münîfiñ cenâb²²⁶⁹-ı Ḥaḳḳ’iñ şun‘-ı muḳayyedinîñ ki bâṭın-ı nübüvvet-i cemî‘-i enbiyâ-yı selef olan velâyetdir, anîñ âḥiri ve ḥâtimesidir.

شہی کہ از رحم اطفال سرنکون آیند
کہ بہر سجدہ او بر زمین نهند جباہ

16. [T, 313-b] Şehî ki ez-raḥim eṭfâl ser-nigûn âyend²²⁷⁰

Ki behr-i secde-yi ü ber-zemîn nihend cibâh

“Cebhe” pişâni ma‘ nâsınadır. “Cibâh” cem‘ idir. ‘Arabîdir. Memdûḡ bir şâh-ı vâcibü’t-ta‘zîmdir ki raḥm-i mâderden eṭfâl baş aşıḡa gelürlerken anîñ secdesiyçün yer üzerine alınlarını ḳoyalar. Bu beyt iddi‘â’en meşûr-ı safḡa-i ta‘zîm ḳılınmışdır ki cemî‘-i eṭfâliñ ḥîn-i velüdda ser-nigûn zuhûr eyledükleri Ḥazret-i Şâh-ı Velâyet’e gūyâ teḥiyyet ve küriş için ola. Mollâ ‘Urfî secde ta‘bîrini ser-nigûna²²⁷¹ mülâyim olduḡıyçün irâd eylemişdir. Yoḡsa ta‘abbüd ma‘ nâsını ifâde için degüldür. Belki ta‘zîm ü tevḳîr içündür ki teḥiyyet murâddır. Cemî‘-i mekâtîbde ba‘de’t-taḥiyye ve’t-teslîm diyü taḥrîr

²²⁶⁶ kerremallâhu vechehû ve -H.

²²⁶⁷ te‘âlâ -H.

²²⁶⁸ Meybedî : Mîndî T.

²²⁶⁹ cenâb : ḥayât T.

²²⁷⁰ âyend -T.

²²⁷¹ ser-nigûna : ser-nigûya T.

olunduđı²²⁷² bu ma‘ nâdir²²⁷³ meşârib-i şerîfe-yi hazarât-ı şufiyye kıddesallâhu te‘âlâ esrâruhum üzre tevcih olınsa secde be-her-hâl perestiş demektir. İnsân hâmil-i bâr-ı emânet-i kübrâ olduğı cihetle ve beyt-i dili nokta-i süveydâ ile nümüne-nümâ-yı nür-ı siyâh olduğı hayşiyyetiyle kıble-gâh-ı havâş u ‘avâm olan ka‘beden mükerremdir. Andan için merhûm u mağfûr Şâ‘ib-i Tebrizî kalem-i haķikât-raķam ile bu ma‘nâyı telmîh edüp nigâşte-yi safha-i ‘irfân eylemişdir: “But-perest ez-but-perestî sîr şud / Men hemân âdem-perestem yel-le-lî”. Fi’l-vâķi‘ erbâb-ı vahdet katında cemî‘-i eşyâ elbette esmâ’-i hüsnâdan her biri [H, 277-b] bir ism-i şerîfiñ mazharıdır. Meşelâ seng ü âhen mazhar-ı Kavıyy ü Metîn ve nebâtât mazhar-ı Hayy ve rüy-ı zemînde niçe [T, 314-a] yıllar pâ-ber-cây-ı kıyâm olan cibâl mazhar-ı Kayyûm’dur ve kıs ‘alâ hâzâ. Lâkin şöyle zann olunmaya ki bu isimler andan hulûl tariķıyla zühûr eder, yok yok efrâd-ı eşyâ âyine-yi müteķâbile-yi zât ve şifât u esmâdır. Nür-ı hurşid her-çend der ü divâra pertev-efgen ise dağı zât-ı hurşidden kaç‘â infikâki yokdur. Hattâ ğurûb maħallinde der ü divârda eşeri kıalmaz bu mazhariyyet yüzinden cümle-yi eşyâ mekân u cihetden münezzeħ olan bî-nişândan vicdân-ı ‘urefâya haber-i şahih vèrmekle kıble-gâh-ı perestiş olduğını yine Şâ‘ib-i merhûm irâd-kerde-yi nevk-i kalem-i ma‘rifet-tev‘em eylemişdir. “Eger ez-hüsni-‘âlem-gîr-i ü zâhid şudî âgeh / Perestîdî be-cây-i Ka‘be her seng-i nişânî-râ”. Hacer ü şecer kıble-gâh olmağa sezâ-vâr iken vücûd-ı bih-bûd-ı insânî nice ka‘be-yi ehl-i niyâz olmaz dèrler. Li-mürşidenâ Hazret-i Rızâ’e’d-dîn kıdduse sırruhû: “Gencîne-yi sırr-ı kıdem Âdem’dir Âdem ey dedem / Âdem-perest olsam ne ğam âyinedir sîmâ baña”. Li-Hazret-i Muhammed el-Mışrî kıddesallâhu te‘âlâ sırruhu’l-‘azîz: “Secde eyle Âdem’e tâ kim Haķķ’a kıul olasın / Eden Âdem’den ibâ Haķķ’dan dağı olur cüdâ”.

شهی که بر قدم و فرق او بر رفعت و قدر
نسوده چهره سریر و نداده بوسه کلاه

17. Şehî ki²²⁷⁴ ber-kadem u fark-i ü be-rif‘at u kıadr

Ne-sûde çehre serîr u ne-dâde bûse kulâh

²²⁷² olunduğı : olduğı T.

²²⁷³ ma‘ nâdir : ma‘ nâdan T.

²²⁷⁴ ki -T.

Hazret-i Memdūh bir ŧāh-ı ‘ālī-cāh²²⁷⁵ dur ki anıñ pāy-ı fersāyına ve ser-i sa‘ādet-eşerine rif‘at u qādr sebebiyle ve mertebe vü derecesi a‘lādan a‘lā olmağ cihetiyle serir çehresini sürmiş ve külāh buse vèrmemiştir. Bu beyt bir su‘āl-i muqaddereye cevāb mağāmında [T, 314-b] Hāfız: “Şehān bī-kemer u pādīşāh bī-kuleh’end” mażmūnını ifāde eder ki ya‘nī ŧāh olan kimesneler serir-i [H, 278-a] mücevher üzre ku‘ūd edüp külāh-ı muraşsa‘ ve dīhīm-i mülemma‘ giyerler. Hazret-i ŧāh-ı Velāyet bu hey’etde olmaduğı hadşe-dih-i müşevveş-zamīrān ve ‘ukde-yi derūn-ı mütelevvinān olmasın ki rif‘at ve qādrī gāyet a‘lādan a‘lā²²⁷⁶ olduğı cihetdendir ki anıñ pāy-ı ŧerīfine lāyık ve yetişür serir yoğdur ve ser-i mübārekine ŧāyeste vü sezā-vār olur tāt u hāt mümkün degüldür, demekdir.

همای حفظش اکر سایه بر جهان فکند
امان دهد قصب سایه را از آفت ماه

18. Humā-yi hıfzeş eger sāye ber-cihān figened

Emān dihed qāşab-i sāye-rā ez²²⁷⁷-āfet-i māh

“Qāşab” kafıñ fethiyle ‘avretler başına örtükleri nesnedir ki ‘aşābe lafzından taħfif ü taħrīf olınuğı taşrīh-kerde-yi ŧāhīfe-yi ŧīhāh-ı Cevheri’dir. Lākin bu mağallde muṭlaqā ketān bezi murāddır. Fā‘il-i “dihed” hümāydır. Ol memdūh-ı ‘adālet-fütūhuñ farazā hümāy-ı hıfzı naṭ‘-ı zemīne sāye-efgen-i ŧiyānet olsa ketān bezi olan sāyeye māhıñ āfet ü mażarratından emān vèrür pertev-i māh-ı ketāna ve bezine elbette ḫalel vèrüp fersūde eder ve āfet-resāndır diyü meşhūrdur ve bu zarar be-her-ḫāl anda zā‘il olur ḫālet degüldür. Nāzım ziyāde hıfz-ı memdūhı beyān için muḫālī mümkün menzilesinde irād eyledi. Fersūde olmaması reng-i midād-ı sāye ŧābūn-ı māh ile ŧāhīfe-yi zemīnden ŧüst ü ŧū olınmasından kināyedir. ŧöyle zānn olınur ki zūhūr-ı pertev-i māhda sāye ancağ pes-i [T, 315-a] ŧāhşda müşāhḫaşdır. Lākin murād-ı ‘Urfī hıfz-ı memdūhın berekātıyla pertev-i māh ancağ beyne‘l-arz ve‘s-semā’ olan reng-i recāyı mużmaḫil edüp mecmū‘ı

²²⁷⁵ cāh : cenāh T.

²²⁷⁶ olmasın ki rif‘at ve qādrī gāyet a‘lādan a‘lā -T.

²²⁷⁷ ez : ze H.

başıta-i gābrāya ferāşide olan kālīçe-yi sipihriñiñ ‘anberin tāri tayy²²⁷⁸-kerde-yi pençe-yi fūrūg edemez demek ola. Va’llāhu Te’ālā a‘lem.

اگر اشاره کند حکم او سزد که نسیم
بپای برق نهد سلسله ز موج میاه

19. Eger işāre kuned hūkm-i ū sezed ki nesīm

Be-pāy-i berķ nihed²²⁷⁹ silsile zi-mevc-i miyāh

[H, 278-b] Eger ol şāh-ı nāfizü’l-emriñ hūkm-i şerīfi ve fermān-ı münifi işāre ve imā eder ise mümkündür ki bād²²⁸⁰-ı cem‘ iyyet mu‘ tād-ı berķuñ ayağına şuların mevcinden zencir koya. “Nihend”iñ fā‘ ili nesīmdir. Hey’et-i emvāc-ı bihār u enhār taħrīk-i rūzgār-ı zūr-kār²²⁸¹ ile hālķa-der-hālķa olmağla zebān²²⁸²-ı şu‘ rāda zencire teşbih olınagelmışdir.

طواف کوی تو سرمایه تجارت قدر
صفات قدر تو پیرایه تجمل و جاه

20. Tavāf-i kūy-i tu ser-māye-yi ticāret-i qādr

şifāt-ı qādr-i tu pīrāye-yi tecemmul u cāh

“Tecemmul” fethiyle²²⁸³ ve cimiñ zammı ve teşdidiyle bir kimesne tekellüfle hoş olmağı izhār etmek ey memdūh-ı şāhib-fütūh seniñ tavāf-ı kūyuñ ve ‘alā vechi’t-ta‘ zīm harf-i maħalle-yi ‘arş-pāyında tolanmağ qādr u kıymet ticāretiniñ ser-māyesidir. Ya‘ nī mālīk-i qādr u şān olmağla bā‘ iş ser-geşte kūyuñ olmağdır ve seniñ qādriniñ şifātı pīrāye-yi tecemmul ü ziver-i cāhdır. Ekşer nüshada tecemmulden soñra vāv vardır. Anıñ içün aşl-ı tertibe taħrīr olındı. Yoğsa vāv olmayup izāfetle dağı a‘ lādır ki cāh u manşibiñ tekellüfle izhār eyledüğü güzellik ve gınāda zuhūr eden cemāl cümlesiniñ qādr u ‘āliniñ [T, 315-b] şifātından neş’et ü zuhūr eylemiş bir hālet-i pūr-bereketdir demek olur.

²²⁷⁸ tayy : taleb T.

²²⁷⁹ nihed -T.

²²⁸⁰ bād : nār T.

²²⁸¹ zūr-kār -T.

²²⁸² zebān : zamān T.

²²⁸³ fethiyle : fethitle T.

بجان حادثه آن کرده بناوک چشم
که ترک چشم بتان با دل از خدنگ نگاه

21. Be-cân-i hâdişe ân kerde²⁸⁴ i be-nâvek-i hışm

Ki Türk-i çeşm butân bâ dil ez-ğadeng-i nigâh

“Türk” zamm-ı tâ²⁸⁴-i müşennât-ı fevkâniyye ile eger-çi çok ma²⁸⁴nâya gelür lâkin bu mağallde ‘askerî olan mağbûb-ı şive-engiz ma²⁸⁴nâsınadır. Mağbûb-ı gâzûbda isti²⁸⁴mâli kinâye tarîkiyledir. Mecâzdır zîra ‘askerîye tehevür ve ser-keşlik lâzım u melzûm kâbilindendir. Hâdişenin cânına ve vuqû‘ât-ı muvahhâşanın zâtına hışm okı ve gâzab tîri ile ey memdûh sen ol nesneyi eylemişsin ki ol nesneyi nigâh okı ile dil-i ‘uşşâka mağbûblarıñ Türk-i çeşmi eder. Ya²⁸⁴ni şemşîr-i kazâ-[H, 279-a]te²⁸⁴şîr-i kibr ü nâz ile cellâd²⁸⁴-ı nigâh-ı dil-rübâ dil-i âşüftegânı ne gûne şad-pâre édüp mecrûh eder ise fitneyi rûzgâr-ı zûr-kârî²⁸⁵ ve fesâd-ı eyyâm-ı miñnet-encâmı sen-dağı sâşûr-ı zulm-tırâş-ı gâzabla Zû‘l-fikâr-ı nâm-dâr-ı hışmı ol gûne pâre pâre édüp tu²⁸⁴me-yi âteş-i kahr edersün.

ز بحر سبع بر آورده پر کهر صدفی
بتحفه آورم اینک نثار مقدم شاه

22. Zi²⁸⁶-bağr-i şab²⁸⁶ ber-âverde pur-guher şadefî

Be-tuğfe âverem înek nişâr-i mağdem-i şâh

“Ber-âverde” çıkarılmış ve tağşil olunmuş demektir. “Tuğfe” hediye, bäsı Türkiyyedir. “İnek” esmâ²⁸⁶-i işârdandır, aqreb, qarib için. “Mağdem” mimiñ fethiyle pây-gâh ve kadem-cây. Deryâ-yı ma²⁸⁶arif olan şab²⁸⁶dan hâşıl olunmuş tolu incü bir şadefî hediye tarîkiyla Hâzret-i Şâh-ı Velâyet’in pây-gâhına işte [T, 316-a] nişâr getürürüm ve işâr ederim. “Pür-güher” şadefden murâd “zi feyz-i gülşen” beytinden “şehâ şanem²⁸⁷-ki belâ-râ” beytine varınca olan ebyâtdır ki medh-i mağbûb ve gâzel-i mergûbdur. Ya²⁸⁶ni

²⁸⁴ cellâd : cellâ H.

²⁸⁵ zûr-kârî : rûzgârî T.

²⁸⁶ Zi : Ber T.

²⁸⁷ şanem : benem T.

maṭla‘ ı vardır ki şu‘ arā ekşeriyā eṣnā-yı kaşīdede böyle teğazzül ederler. Nihāyetinde yine münāsebetle binā-yı kaşr-ı kaşīdeye bā‘ iş olan memdūḥuñ sitāyişine şürū‘ ederler.

ز فیض کلشن روی تو چون شوم آگاه
که سوزد آتش حسن تو بال مرغ نگاه

23. Zi-feyż-i gulşen-i rūy-i tu çun şevem āgāh

Ki sūzed āteş-i ḥüsn-i tu bāl-i murğ-i nigāh

Ey maḥbūb seniñ gülşen-i ruḥsārınıñ feyżinden nice āgāh u ḥaber-dār olayım-ki seniñ ḥüsniniñ āteşi ve reng-i rūyınıñ nār-ı ḥamreti nigāh murğınıñ ve ṭā’ir-i bāşırınıñ ḳanadını iḥrāk eder ve ḳanatsız ḳuş uçmaz ki ol gülşene varup feyż-yāb ola. Ya‘ nī seniñ gül-bün-i gülşen-i cemālinden enāmīl-i pençe-yi nigāhum ne vechle gül-çin-i temāşā olsun ki ol gülüñ her dānesi bir ḳurş-ı āftāb-ı cihāndır ve ḳurş-ı āftāba deriçe-güşā-yı [H, 279-b] bāşıra olmaḳ bir vechle mümkin degüldür ki evvel emrde ḥıyre-sāz-ı çeşm-i cemī‘-i ‘alemiyāndır. Lākin²²⁸⁸ ba‘ zı nüşhada rūy yerine kūy vāki‘ olmuş lākin murğ-ı nigāh ol nüşhanın şāḥ-ı me’ālinden bāl-engiz-i evc-i ibā vü imtinā‘ olur.

چه سود ازین که ز شوق لبیت شدم همه جان
چنین که آتش سودای دل بود جانگاه

24. Çi sūd ez-īn ki zi²²⁸⁹-şevḳ-i lebet şudem heme cān

Çünin ki āteş-i sevdā-yi dil²²⁹⁰ buved cān-kāh

“Çi sūd” ne fā’ide ve ne ḥāşıl demektir ki istifhām-ı inkārīdir. “Ez-īn ki”deki ism-i işāret “zi- şevḳ-i lebet şudem heme cān” cümlesine [T, 316-b] rāci‘dir. Mışra‘-ı şānī fā’ide olmaduğının²²⁹¹ illetini beyāndır. “Çünin” mübālağa-yı tazmīn ile “āteş-i sevdā-yı dil buved cān-kāh” mecmū‘ına ‘ā’iddir. Ya‘ nī²²⁹² “cān-kāh” cān eksildici demektir

²²⁸⁸ Lākin -H.

²²⁸⁹ Zi -T.

²²⁹⁰ Ensari: c. 2, s. 351

Dil kelimesi H ve T nüshalarında yazılmamıştır.

²²⁹¹ olmaduğının : olduğının H.

²²⁹² cān-kāha +H.

ki kâh²²⁹³ kâf-ı ‘ Arabî ile “kâhîden” maşdarından müştakq-ı emrdir. Cân ile mürekkebe olup vaşf olmuşdur. ‘ Arabîde terkib-i tavşifi Fârisî’de vaşf-ı terkibi dâirler ki ism-i fâ‘ il ma‘ nâsınadır, zikri çok mürûr eylemiştir. Ey maḥbûb bundan ne fâ‘ide ki senüñ lebinîñ şevkînden ve la‘l-i rûḥ-baḥşınıñ zevkînden ve feyz-i nefes-i ‘ İsâ-pesendinden ser-â-pâ cân oldum, buncılayın ki âteş-i sevdâ²²⁹⁴-yı dil u²²⁹⁵ cân eksildici ola. Ya‘nî âteş-i ‘ alev-ḥîz-i sevdâ-yı derûnum ki cânımı ḥâr u ḥas gibi sūzân eder iken ve bu ihtirâqdan kaṭ‘ â infişâli yoğ-iken zevk-ı la‘l-i rûḥ-baḥşınıñla ser-â-pâ cân olmaḳda fâ‘idedendir ki bir taraftan ol cân gâyetle gitmekde ve mübâlağayla zâyi‘ olmaḳdadır.

بروی رحم بدان گونه بسته دردل
که ذوق کشتن من در دلت ندارد راه

25. Be-rûy-i raḥm bedân gûne²²⁹⁶ beste ‘î der-i²²⁹⁷ dil

Ki zevk-i kuşten-i men der-dilet ne-dâred rāh

“Kuşten” lâzım ve müte‘addî isti‘mâl olunur. Merḥamet yüzine gönül ḳapusını²²⁹⁸ ol gûne bağlamışsın-ki beni öldürmek zevkî yâḥud benim helâk olmaḳlığımdaki zevk senüñ gönline yol tutmaz ya‘nî beni küşte-yi şemşîr-i ḥayf eylemediğini [H, 280-a] merḥametiñden degüldür. Belki benim tarafıma şarf-ı nigâh-ı şefḳat eylemekden bir mertebe ictinâb eylemişsin-ki benim helâkim cellâd-ı ğamze-yi ḥûn-ḥvâriñiñ temâm [T, 317-a] zevkî iken ol daḥı ḥâṭırınıñdan bi‘l-külliyeye ba‘îd olmuşdur.

چو کیری آیینه در کف ز شوق عارض خویش
ازان کرشمه نرکس وزان فریب نگاه
شود مثال در آیینه مضطرب زانسان
که اضطراب دل آب و عکس عارض ماه

²²⁹³ kâh -T.

²²⁹⁴ sevdâ : sūdî T.

²²⁹⁵ dil u : ol T.

²²⁹⁶ gûne : guz T.

²²⁹⁷ der : derd T.

²²⁹⁸ ḳapusını : ḳapusına T.

26. Çu girî āyīne der-kef zi-şevk-i ‘ariz-i h’iṣ
Ez-ān kirişme-yi nergis v’ez-ān firib-i nigāh

27. Şeved mişāl der-āyīne mużtarib z’insān
ki iztirāb-i dil-i āb u ‘aks-i ‘ariz-i māh

“Ez-ān kirişme” mıṣra‘ı mecmū‘ı “şeved mişāl der-āyīne” mıṣrā‘ınıñ muḳaddem ‘illetidir. “Mişāl” nazīrdır. “Āb”dan ōnraki vāv be-ma‘nā ma‘adır. Ey maḥbūb çünki sen kendü rüy-ı tāb-nākiñ ōvkiñden ve cemāl-i bī-miṣālını görmek zevkiñden içün dest-i beyzā-perestiñe āyīne alasın, sendeki nergis-i fettāniñ kirişme ve nāzından daḥı ol aldadcı nigāh-ı cān-kāhından içün āyīnedeki ‘aksiñ mevc-engiz olan ābun²²⁹⁹ gönli ile māh-ı āsmān-peymāniñ kūrşınıñ ‘aksi ne güne mużtarib olur ise öyle bī-ḳarār olur. Ya‘nī sende bir kirişme-yi ḳahramān-şavlet ve bir āhū-nigāh-ı şir-heybet vardır ki andan sen-daḥı ters-nāk olup izhār-ı bīm ü telāş edersün pes bundan ḳiyās eyle derd-mend ü za‘if ‘aşıqlarıñ ne çeker imiş. Ba‘zı nüṣhada ābdan²³⁰⁰ ōnra vāv yoḳdur maḥzā ḥaḫadır ḳalem-i nāsiḫdan zuhūr eylemiş bir sahvadan ḡayrıya ihtimāl yoḳdur²³⁰¹ ḳaldı ki mişāl yalnuz mişāl içün irād olunmak²³⁰² iḳtizā eder idi. Nāzım ise iztirāb-ı dil-i āb ile ‘aks-i ‘ariz-ı māhi cem‘ eylemek murād eylemiştir. Fesād vardır dēnmez. Zīrā āb mużtarib olmaduḳca ‘aks-i māhda iztirāb mümkün olmamaḡla bi’z-zarūrī dil-i ābın daḥı bī-ḳarārılıḡı irtikāb olunur. [T, 317-b] Cevāb-ı āḡer daḥı budur ki vāv ma‘a ma‘nāsına dēmekle ‘aks-i [H, 280-b] māhiñ iztirāb-ı dil-i āb şıfatı olur. Bu taḳdīrce iztirāb-ı dil ile böyle olıcı ‘aks-i ‘ariz-ı māhiñ iztirābı dēmekle yine irād-ı mişāl yalnuz mişāl içün olmuş olur. Zīrā mużāf ile²³⁰³ mużāfun ileyh şey’i vāḫid ḥükminindedir. F’efhem.

نداری آینه در پیش رو بچندین شوق
اکر ز چاشنی حسرتم شوی آگاه

²²⁹⁹ ābın : āniñ T.

²³⁰⁰ ābdan : andan T.

²³⁰¹ nāsiḫdan zuhūr eylemiş bir sahvadan ḡayrıya ihtimāl yoḳdur -H.

²³⁰² Der-kenar: Yalnuz mişāl içün irād olunmuşdur dēmek āyīne-yi āba mişāl ‘ariz-ı māha teşbīh olup ikisi [ikisini : H] cemī‘ murād nāzım degüldür dēmekdir. Zīrā mişāl maḥbūb-ı mużtarib olduḡtan ōnra āyinenin iztirābı evleviyette mużtarib olur lüzüm tariḳıyla ḥāşıl olan nesneyi murād büleḡāya nisbetle ‘abeş ve taḫvīl maḳūlesidir.

²³⁰³ ile : ileyh T.

28. Ne-dārī āyine der-pīş-i rû²³⁰⁴ be-çendîn şevk

Eger zi-çâşnî-i ĥasretem şevî āgāh

Āyineyi pīş-i ruĥsârînda ve muĥâbele-yi âftâb-ı dîdârînda bu mertebe şevk u ĥ^vâhiş ile ey maĥbûb tutmaz idiñ eger benim ĥasretimiñ çâşnî ve zevĥinden ĥaber-dâr ola idiñ. Ya‘nî ben seniñ ĥasret ü iştîyâķında bulduĥum ĥâlet-i cân-baĥşdan sen-daĥı nev‘ummâ ĥişşe-yâb ola idiñ. Rûy-ı gül-bergini temâşâ için mir‘ât-ı âftâb-nümây[1] nihâde-yi pîşgâh-ı vech-i tâb-nâkiñ eylemez idiñ. Lâkin ĥasretde olan çâşnî-i rûĥ-perverden ĥaberiñ olmamak ile zevĥ-i vuşlata ĥaşr u temâşâ-yı dîdârîna ĥaşr eyledüĥün sebebiyle böyle edersün. Murâd-ı ‘Urfî benim ‘indimde **Nâbî**: “Vermem şafâ-yı vuşlata ben intizârımı” mışdâķını düstürü’l-‘amel tutmaĥdır. Lâkin çâşnî-i ĥasretten murâd merâret-i ma‘cûn-ı iftirâķ olup benim dest-i teĥâvül-i firĥatden mebla‘-i zehr-âlûde-yi hicrân ile çeşîde olduĥum ma‘cûn-ı miĥnetden ĥaberiñ olaydı ĥâlîme merĥamet edüp sen-daĥı şerbet-i şîrîn-güvâr-ı temâşâ-yı cemâlî nûş eylemez idiñ. Ya‘nî lâyıķ mıdır ki [T, 318-a] ‘Urfî bu gûne belâda iken ben şafâda olam dër idiñ, dêmek ola bu daĥı beytiñ ma‘nâsı olabilür.

بياد روی تو چون آه جانكداز كشتم
بصورت تو سزد كر بر آيد آتش آه

29. Be-yâd-i rûy-i tu çun âh-i cân-gudâz²³⁰⁵ keşem

Be-şûret-i tu sezed ger ber-âyed âteş-i âh

“Yâd” bir şey’i ĥâtıra getürmekdir, tezekkür ma‘nâsına. Bâ şıladır. “Çün” cîm-i Fârîsî ile ĥarf-i tevĥîtdir. “Cân-gudâz” vaşf-ı terkîbî cân eridici ma‘nâsına, âhiñ [H, 281-a] şîfatıdır. Ey şûĥ-ı vefâ-düşmen seniñ rûyımıñ zıkr ü fikri ile cân eridici âh çekdigüm vaĥtde lâyıķ ü mümkindir ki âteş-i âh seniñ şûretinde zuhûr edüp ĥusûle gele. Murâd-ı ‘Urfî maĥbûbla bi-ĥasebi’l-bâĥın ve li-sebebi’l-‘ışķ ĥâyet ittiĥâdını da‘vâdır ki ol-ĥadar seniñle mütteĥidd ü yek-ten olmuşum ve ĥalben ve ĥâluben kendümden ziyâde seniñle meşĥûl olmuşum ki merayâ-yı ĥarekâtımdan zuhûr edecek seniñ şûret-i mevzûn-endâmîñ ve girîbân-ı maĥâlîmden bürüz edecek seniñ hey‘et-i vücûd-ı bih-bûduñdur.

²³⁰⁴ rû : û T.

²³⁰⁵ cân-gudâz : cân-güzâr T.

Bu hâlet ki dâ'imâ ya'ni huzûr u gaybetde ru'yet-i maḥbûb u ma'ıyyeti maḥlubdur. 'Aşık-ı şâdık ḥaqqında ḥaқиkatdır. Ya'ni muḥıbb-i kâmilin hemışe meşhûdı maḥbûbdur. Ammâ bu hâlet ḥâricde ve cümle nazârında böyledir, demek ki âteş-i âhımın seniñ şûretinde zuhûrını cümle nâs müşâhede eder demek iddi'â'idir. Yâhud nâzım kemâl-i ḥasretini beyân edüp bir mertebe iftiraқın baña te'sir eylemişdir ki şiddet-i ḥasretiñle taḥayyülümde nâşî olan âhdan seniñ şûretiñ [T, 318-b] nümâyân olur demektir. Ve²³⁰⁶ bu ma'nânın zımnında maḥbûbın kıattâllığına işâret vardır ki cân eridici âh seniñ şûretinde zuhûr eder demekle seniñ kendü zâtın ḥursun saña mümâsil olan nesnede daḥı cân eridicilik ve kıattâllık vardır demektir.

زنى به تيغم و فرياد از شريعت عشق
که آرمیدن کفرست و اضطراب گناه

30. Zenî be-tiğem u feryâd ez-şerî'at-i 'ışk

Ki âremiden kufr-est u iztirâb gunâh

“{Âremiden} küfrest”de sekte-yi şî'r vardır. Beni şemşir ile darb edersün ve 'ışk şerî'atinden feryâd u âmân-ki ol darbdan nâşî âsüdelik küfrdür ve izhar-ı 'acz edüp şikâyet ü bî-қarârlık günâhdır. Ya'ni cevri-i maḥbûbdan [H, 281-b] taḥammül ü şabr ve terk-i şabr u taḥammül her ikisi daḥı ber-mücib-i fetvâ-yı 'ışk câ'iz olmaz. Bi-ḥasebi'ş-şûre ḥâl-i 'aşık ise bu iki hareketden gayrı mümkün degüldür. Andan için nâzım 'âciz қалup şerî'at-i 'ışkdan emân el-emân diyü izhâr-ı 'acz u fûrû-mândelik eder. Maқşûd-ı 'Urfî ehl-i 'ışkın ḥâl-i vaḥdet-me'âlî bir mertebeye varmaludur ki cevri ü cefâ-yı maḥbûbdan râḥat ve iztirâbı ber-ḥaraf edüp kendüsini deryâ-yı zât-ı maḥbûbda müstağraқ ü müstehlek etmekle şîfât-ı maḥbûbuñ te'siri-zıddiyet-nümâsından reha-yâb ola ve baḥr-ı ḥayretde müstağraқ olup gird-âb ile sâhili fark eylemekden ma'zûl ola. Fi'l-vâқи' bu hâlet-i yek-rengi zuhûrında raḥat ve iztirâb-ı çâşnîsinden ḥalâş olur, farazâ ki yine kendüsinden bu iki hâlet pey-der-pey zuhûr eylesün²³⁰⁷ lâkin қаt'an haberi olmaz ve haberi olmaduğı şûretde mu'âḥzeze-yi [T, 319-a] aḥkâm-ı şerî'at 'ışkdan âzâde olur. Zâhir-i şerî'atde Mecnûn muḥbıқdan қalem-ref' olduğı gibi mâdâm-ki sâlik-i şâh-râh-ı maḥabbet reh-bürde-yi menzil-geh-i zât olmaya tih-i ma'şıyyetden pâ-yı a'mâlini

²³⁰⁶ Ve -T.

²³⁰⁷ eylesün : eylesün H.

birün eyleyemez. Zîrâ fiṭrat-ı ‘āşıkda kaşr-ı zâta ‘urûc-ı liyâkati mevcûd olmağla mertebe-yi esmâ vü şîfâtda direng ü tevaḳḳufı hâmil olduğı kuvveti lâyıḳına reside edemedüğü cihetle maḥzâ kendüsine ma‘şiyet olur. “Men istevâ yevmâhu fe-huve maḡbûnun” feridesiniñ maḡmun-ı şa‘şa‘a-endâzından daḡı pertev-nümâ-yı mir‘ât-ı işâret olan bu²³⁰⁸ ma‘nâdır.

چنان ز لطف تو نظاره کی هجوم آرد
که عارض تو نه بینم ز ازدحام نگاه

31. Çunân zi-luṭf-i tu nezzâregî hucûm âred

Ki ‘arîz-i tu ne-binem zi-izdiḡâm-i nigâh

[H, 282-a] Seniñ luṭfından ve keşret-i müsâ‘adeñden nâşî nezzârecilik ya‘nî dîde-yi nezzâriñ nur-ı bâşırası ol-ḡadar hücûm getürür ki seniñ ‘arîzîñiñ nigâhuñ izdiḡâmından ve nûr-ı a‘yânuñ keşretinden göremem güyâ ki târ u pûd-ı nigâh-ı nâs cemal-i bî-mişâliniñ sürâdıḡ-ı ḡurşîd-iltimâ‘ına perde-keş-i niḡâb olmuşdur. Zâhirâ nezzârenin keşreti ve medd-i nigâhîñ vefreti ḡüsnüñ ziyâdeliginden ve cemaliñ ‘ucûbetinden iḡtizâ etmekle nâzım maḡbûbın derece-yi mübâlağada ecmeliyyetini beyân murâd eylemişdir.

زهی بخنده گشوده ز کار غصه گره
زهی بعشوه ربوده ز فرق فتنه کلاه

32. Zehî be-ḡande ḡuşûde zi-kâr-i ḡuşşe girih

Zehî be-‘işve rubûde zi-farḡ-i fitne kulâh

“ḡuşûde”, “rubûde” ism-i mefûl degüldür zîrâ “girih” ve “kulâh” mefûlleridir. Belki mâzîden kısmdır, fâ‘ illeri muḡadderdir. “ḡuşûde”nin “lebet”dir ki [T, 319-b] “zehî lebet be-ḡande” ve “rubûde”nin “pençe-yi zülfet”dir ki “zehî pençe-yi zülfet be-‘işve” demekdir. Yâḡud “ḡuşûde” ve “rubûde”de yâ‘-i ḡiṭâbdan bedel olan hemzeler maḡzûfdur, zarûret-i vezn için. Taḡsîn ki ey maḡbûb seniñ lebiñ ḡande ile ya‘nî dehen-ḡuşây-ı ḡahḡaha olmağla ‘uḡde-yi saḡt-beste-yi ḡuşşanın kendü zâtıdır. ḡuşâyış ü inḡilâl bulur. Taḡsîn ki seniñ pençe-yi zülfüñ ‘işve vü şūḡluḡla fitneniñ başından kulâhı

²³⁰⁸ bu -T.

kapmışdır ve cā-niṣīn-i munaṣṣa-i maṣīb-ı fitne olmuşdur. Ya‘nī tebessümüñ ol-ḳadar şıfāt-baḫşdur ki şāhib-i ḡuşşanın degül zāt-ı ḡuşşanın daḫı inḳıbāz u kederini izale éder ve ‘ işve vü nāzıñ ol-mertebe şūr-engiz{dir ki} zat-ı fitneye ḡālib olup ḫıle vü ḫud‘ a ile anı daḫı kendüsine maḡlūb u meftūn éder demekdir.

ز شهد مژده لطف تو کام جان شیرین
بعهد وعده وصل تو عمر غم کوتاه

33. [H, 282-b] Zi-şehd-i mujde-yi luḫf-i tu kām-i cān şīrīn

Be-‘ ahd-i va‘ de-yi vaşl-i tu ‘ umr-i ḡam kūtāh²³⁰⁹

Ey maḫbūb seniñ müjde-yi luḫfınıñ şehdiyle ve peyām-ı beşāret-engiz-i iḫsānınıñ ḫalāvetiyle cānın dimāḡı şīrīndir. Ya‘nī ḫaber-i luḫfuñla cism-i ‘ āşık mütelezziz olduğu gibi zā‘iḳa-i cān-ı şīrini daḫı taḫşil-zevḳ u ḫalāvet éder. Ey maḫbūb seniñ vuşlatıñ va‘ di zamānında ḡamıñ ‘ ömri kışadır. Ya‘nī mādām-ki va‘ d-ı vişāliñ pey-der-pey vürūd éde, ol eṣnāda vücūd-ı ḡam nā-būddur. Zīrā ol müjdede bir ḫāşıyyet-i feraḫ vardır ki anıñ te‘şiriyle ḡam u ḡuşşa reh-rev-i diyār-ı ‘ adem olur.

عنان عشوه نگاه تراست دست آویز
بساط فتنه خرام تراست جولانگاه

34. [T, 320-a] ‘ İnān-i ‘ işve nigāh-i tu-rā’st dest-āvīz

Bisāt-i fitne ḫırām-i tu-rā’st cevlān-gāh

“Dest-āvīz” hediyye, “cevlān-gāh” maḫall-i raḳş u deverān, “gāh” gāhice zamān ma‘nāsına ve ba‘zı maḫallde maḫall ma‘nāsınadır. Ya‘nī ma‘ḳūl u maḫsūsda müsta‘meldir. Ey maḫbūb-ı dil-āşüb ‘ işve vü nāzıñ dizgini seniñ nazare-yi ‘ āşık-ı feribiñe²³¹⁰ hediyyedir. Ya‘nī seniñ ḳadar fārisü’l-ḫayl-ı meydān-ı nāz olmamaḡla semend-i ‘ işvenin ‘ inānını seniñ pençe-yi nigāh-ı keder-fişāriña teslim eylemişlerdir ve fitne²³¹¹ döşegi seniñ ḫırām-ı ḳāmet-i serv-endāmiña cevlān-gāhdır. Ya‘nī reftār-ı cilve-nişār ki her firāş u bisāt lāyık u çespān olmamaḡla ḳāmet-i gül-endāmiña her ne

²³⁰⁹ Der-kenar: ‘ Ahd ve va‘ de miyānında şan‘at-ı terādūf kaşd olunmuşdır.

²³¹⁰ feribiñe : ḳaribiñe T.

²³¹¹ fitne : ḳatına H.

zamān-ki ārāyiş-dih-i libāçe-yi ihtizāz olmağ murād eder iseñ ĩumāş-ı menķūş-ı fitneyi pāy-endāz ederler. Murād-ı ‘Urfi milket-i ‘işve zır-i mihr-i lebiñde maħfuż u me’mun ve çehre-yi fitne piş-i pāy-ı emrinde pāy-māl ü fersüdedir, demekdir.

دل زمانه هراسان ز چشم ظالم تو
چنانکه فتنه ز آسیب عدل شامل شاه

35. Dil-i zemāne hirāsān zi-çeşm-i zālīm-i tu

Çunān-ki fitne zi-āsīb-i ‘adl şāmil-i şāh²³¹²

[H, 283-a] Zamānenin gönli seniñ zālīm ü gaddār olan çeşmiñden ĩavf-nākdir. Fitne vü zulm Şāh-ı Velāyet’iñ cümleye şāmil ü vāşıl olan ‘adliniñ āvāzesinden ĩavf-nāk olduğı gibi ya‘ nī şaħş-ı fitne ĩulğule-yi ‘adl-i Şāh-ı Velāyet’den ne ĩüne pinhān şüde-yi ĩüşeyi iħtifā oldu ise seniñ dīde-yi ĩün-riziñden dağı dil-i zāmāne-yi gaddār öyle firār-engiz-i beyābān-ı ĩavf u hirās olmuşdur. [T, 320-b] Murād-ı nāzım ĩitām-ı ĩazelde [Mışra]‘: “Mā ber-ser-i ĩışsa-i ĩod āyīm” müfādınca ĩüsn-i tertīb ile sitāyiş-i ĩazret-i İmām’a ĩitām-zen-i tekmil olmağ için ĩüriz eyledi.

شها منم كه بلا را بجز فضای دلم
بكاہ عرض سپه نيست عرضه كاہ سپاه

36. Şehā menem ki belā-rā be-cuz fezā-yi dilem

Be-gāh-i ‘arz-i sipeh nīst ‘arza-gāh-i sipāh

“Şehā”daki elif ĩarf-i nidādır. “Menem ki” demek “men ān kesem ki” demekdir. Evvelki “gāh” zamān, şoñraki maħall ma‘nāsınadır. “Fezā” şahrā, “‘arz” ‘ayniñ fetħi ve rāniñ sükūnıyla zāhir olmak ve her nesneyi bir kimesneye i‘lām etmege de dēler. Ey Şāh-ı Velāyet, ben ol bī-baħt ve şāhib-i muşibet kimesneyim-ki belā ve meşā’ib için sipāh ‘arz etmek zamānında ve cemī‘-i leşkerini tertīb eylemek vaħtinde şahrā-yi dilimden ĩayrı sipāh ‘arz edecek maħall yokdur. **Beyt:** “Felekden fi’l-meşel taş yağsa yere / ĩokınmaz kimseye illā faķire” mişdāķınca nevā’ib ü meşā’ibe bende ol-ķadar ĩabiliyyet vardır ki sultān-ı ĩavādiş tertīb-i leşker-i muşibet eylemek murād eylese ol

²³¹² Der-kenar: Zālīm ve ‘adl ta‘ birinde cem‘-i tezād şan‘ atı ĩaşd olunmuşdır.

alayın nizâmı ve ol ketîbenin intizâm-ı keder-encâmı benim şahrâ-yı dilimden mâ-‘ adâ yerde²³¹³ düzelmez ve ol keşretin şiddetine dest-i hâtırımından ğayrı maḥall tâb-âver degüldür.

بآن غرض که شود حسرتم فزون دانم
زمانه یوسف عیشم نماید از ته چاه

37. [H, 283-b] Be-ân ğaraž ki ŧeved ḥasretem fuzûn dâ’im

Zemâne Yûsuf-i ‘ayşem numâyed ez teh-i çâh

“Be-ân”daki bâ-ı sebebiyye, “ân” ism-i işâret, mışra‘-ı şânî maẓmûnına râci‘dir. “Ġaraž” fetḥateynle maḳşûd, “tiḥ” tâ’-i müşennât-ı fevḳâniyyenin kesri ve hânîñ sükûnıyla bir şey’iñ ḳa‘rı, ba‘zı nüşhada [T, 321-a] bâ’-i muvaḥḥade-yi taḥtâniyyenin zammı ve nûnuñ sükûnıyla “bün” vâki‘ olmuşdur. Yine ol ma‘nayıdır²³¹⁴. Benim ḥasret ü iştiyâḳım dâ’imâ füzûn olmaḳ maḳşûdı sebebiyle zamâne-yi nâ-hencâr ‘ayş u nûşumuñ Yûsuf’ı²³¹⁵ ḳuyu dibinden gösterür. Ya‘nî rûzgâr-ı ḥîle-medâr dâ’imâ mümkinü’l-ḥuşûl bir fâ’idelü nesneyi baña irâ’et eylemekden ḥâlî degüldür. Lâkin aña nâ’il édüp kâm-revâ olmaḳ için degül belki anı görüp ve vâşıl olmamağla âteş-i ḥasretim ‘alev-ḥîz ü nâr-ı firḳatim şerer-engîz olsun mülâḥazasıyladır. ‘Ayş-ı Yûsuf’a teşbîh eylediği ‘ayş şey’-i ‘azîz olduğı cihetle ve çâha mülâyemeti sebebiyledir. Ya‘nî tiḥ-i çâh-ı Yûsuf ta‘birine tâbi‘ degüldür. Belki emr-i bi’l-‘akıdır. Zirâ çâh binâ-yı ḳâfiyye-yi ḳaşıdedir.

زهی امید طواف تو رهنمای مراد
زهی سجود جناب تو آبروی جباه

38. Zehî umîd-i ḥavâf-i tu reh-numâ-yi murâd

Zehî sucûd-i cenâb-ı tu²³¹⁶ âb-i-rûy-i cibâh

²³¹³ yerde : perde H.

²³¹⁴ ma‘nayıdır : ma‘nadır T.

²³¹⁵ Yûsuf’ı : Yûsuf’ımı H.

²³¹⁶ tu -T.

“Ṭavāf-ı tu”da ḥazf-ı muzāfun ileyh vardır. “Sücūd-ı cenāb-ı tu” qarīnesiyle “ṭavāf-gūy-ı tu” demektir. Ne²³¹⁷ sa‘ ādet ki seniñ Ka‘be-yi kūyınıñ ṭavāfı ümmid ü murādıñ yol göstericisidir. Ya‘nī her kimesne ki cenāb-ı devlet-me‘ābınıñ āsūde-yi pister-i rāḥat olduğı cāy-gāh-ı felek-iştibāhı ṭavāf eylemek niyyet ü ‘azīmetini eyledi, kūy-ı murāda delālet eder Ḥızr-rāh buldı. Ne sa‘ ādet ki seniñ²³¹⁸ āsitān-ı ‘arş-‘unvānınıñ sücūdı cebhelerin āb-rūyı ve hürmetidir. Ya‘nī cibāh-ı efrād-ı nāsıñ [T, 321-b] yüzi şuyı [H, 284-a] ve ‘izzet ü ḥürmeti seniñ ğanūde-yi cilbāb-ı pādişāhānıñ olan der-gāh-ı sipihr-iştibāhınıñ ḥāk-i āsitān-ı gerdūn-nişānına ruḥsāre-sāy-ı²³¹⁹ ta‘ zīm ü tefḥīm olmağdadır.

شدم هلاک ز حرمان خوش آنزمانکه شوم
بخاک بوسئ کوی تو چون سپهر دو تاه

39. Şudem helāk zi-ḥirmān ḥoş ān-zemān-ki şevem

Be-ḥāk-būsī-i kūy-i tu çun sipihr du tāh

“Ḥirmān” maḥrūm olmağ, “ḥoş ān-zemān-ki” mışra‘-ı şāniye merhūndur. Ma‘nāsında iki tarīḫ mülāḥaza olunur. Biri “çi ḥoş-est ān-zamān-ki” demekdür. Biri dağı “ḥoş bād²³²⁰ ān zemān-ki demektir. Fā‘il-i “şevem” nāzımdır. “Be-ḥāk”de bā-ı sebebiyye ve “busī”de yā maşdariyye, “çün” edāt-ı teşbih, “dü tāh” āḥirinde hā‘-i ğayr-ı melfūza ile iki kat demektir. Elif-i sākineden soñra hā ve yānın ḥazfı ve işbāt-ı şāyi‘ olduğı cihetiyle tafşilden müstağnidir. Maḥrūmlıktan nāşī helāk oldum ve zamān-ı iftirāk mümtedd olmağla mevte müşerref oldum. Ne güzeldür ol zamān-ki ey Şāh-ı Velāyet seniñ maḥalleniñ²³²¹ toprağını öpmek sebebiyle felek gibi iki kat olam. Şūretde teşbih iki kat olmağdadır. Lākin murād-ı nāzım iki vechle teşbihdir ki biri iki kat olmağda ve birisi felek öpdüğü gibi ben dağı būs edebileydim, demektir.

چنان نیاز فشانی کنم که عشق برد
خمیر مایه عجز از غبار ان درگاه

²³¹⁷ Ne -T.

²³¹⁸ seniñ -T.

²³¹⁹ sāy : sār T.

²³²⁰ bād -T.

²³²¹ maḥalleniñ : maḥalle T.

40. Çünân niyâz²³²²-feşânî kunem ki ‘ ışk bered

Ḥamîr-i mâye-yi ‘ acz ez-ğubâr-i ân dergâh

“Çünân” edât-ı teşbîh ma‘a’l-mübâlağadır ki tafşîli Kerrât ile [T, 322-a] mürûr eylemiştir. Niyâz-feşân vaşf-ı terkîbî, yâsı maşdariyyedir, niyâz-kâr ma‘ nâsına lâkin feşân ta‘ birini ihtiyârda luṭf vardır ki ğubâr ile âmîzişe mülâyimdir. Fâ‘il-i “bered” ‘ ışkdır. “Ḥamîr-i mâye” şey’iñ aşlına ‘ alem olmuştur ve a‘ lâmdan kâ‘ide muzâfî te’ḥîrdir ve izâfet-i merfû‘ olmağdır. Meşelâ bu maḥalldeki ḥamîr-i mâyenîñ [H, 284-b] aşlı mâye-yi ḥamîrdir. Taḥdîm ü te’ḥîr olinup izâfet fekk olinmıştır. “Bered”iñ mef‘ûlidir. ‘ Acze izâfeti lâmiyyedir. “Ân” beyt-i evveldeki mezkûr olan “gûy”a râci‘dir. Ben ol-ğadar niyâz şaçıcılık êderim-ki ‘ ışk ‘ acziñ aşlını ol dergâhıñ ğubârından alur. Ya‘nî seniñ dergâh-ı felek-iştibâhıña ol-ğadar tarḥ-ı toḥm-ı eşk-i niyâz êderim ki ‘ ışkıñ ‘ aşıklara îrâş eyledüğü ‘ acz u fûrû-mândeliginiñ mâyesini ol dergâhıñ ğubârından cem‘ u taḥşîl êder. Fi’l-vâkı‘ ‘ acz şemere-yi ‘ ışkdır. Yoḥsa eşer-i ‘ aql u kiyâset maḥzâ mükâbere vü naḥvet olduğı kâbil-i inkâr degüldür.

زهی محبت آل تو پای مزد و ورع

زهی حمایت لطف تو دستگیر کناه

41. Zehî maḥabbet-i âl-i tu pây-i muzd u²³²³ vera‘

Zehî ḥimâyet-i luṭf-i tu dest-gîr-i günâh

“Müzd” ücret, “vera‘”a muzâf degüldür. “Dest-gîr” vaşf-ı terkîbî, “günâh”a muzâfdır. Taḥsîn ey memdûh-ı şâhib-fütûh ki seniñ evlâdınıñ maḥabbetine vera‘ ü taḥvâ ücret-i pâdır. Ya‘nî vera‘ vü taḥvâdaki şevâb seniñ âl ü evlâdına olan maḥabbetiniñ şevâbı yanında ayağ ücreti gibidir. [T, 322-b] Ne sa‘ âdet ki²³²⁴ seniñ luṭfınıñ ḥimâyet ü şıyâneti günâhıñ dest-gîr u mu‘înidir. Ya‘nî seniñ kemend-i luṭf u ‘ inâyetiñde bir mertebe kuvvet-i tāmme-yi ḥimâyet vardır ki zât-ı günâhı ve nefsi ma‘ şıyyeti daḥı üftâde-yi ka‘r-ı çâh-ı dâlâlet iken ol varṭadan ḥalâş u rehâ-yâb êder.

²³²² niyâz : be-nâz T.

²³²³ ve -H.

²³²⁴ ki -T.

چنین که دیده عفو ت بر اه عصیانست
سزد که عین ورع گردد ارتکاب کناه

42. Çunîn ki dîde 'î 'afvet²³²⁵ be-râh-i 'işyân-est
Sezed ki 'ayn-i vera' gerded irtikâb-i gunâh

Bu mertebe ki seniñ 'afvuñ gözi 'işyân ve günâh yolındadır. Lâyıktır ki irtikâb-ı günâh u maşiyet eylemek vera' u taqvânıñ 'aynı ola. Ya' nî râh-ı 'isyânda püyân olan 'uşâta sen bir mertebe şarf-ı nigâh-ı 'afv edeyorsuñ-ki [H, 285-a] ol 'afvuñ berekât-ı te'sîriyle günâh eylemek 'ayn-ı vera' ve zât-ı taqvâ olsa ba'îd degüldür.

ز روی لطف بفریاد رس مرا چو بحشر
به پایت اتم و کویم که حسبت الله

43. Zi-rüy-i luţf be-feryâd res me-râ çu be-ħaşr
Be-pâyet uftem u güyem ki ħasbeten li'llâh

“Ĥasb” kifâyet edici bir fi'l-i muğadderiñ mef'ûl-i muţlakı olur. Aħseb ħasbeten li'llâh demektir. Luţf yüzinden benim feryâdıma eriş ve 'inâyet tarîkıyla baña imdâd u i'ânet eyle çünki ħaşrde ve şahn-ı 'araşâtda seniñ pâyıña düşem ve ħasbeten li'llâh diyem ya' nî zât-ı 'inâyet-şifâtıñdan mültemesdir ki dîvân-ı ħaşrde istâde-yi pây-ı 'aciz ü fûrû-mândeğî olup ħasbeten li'llâh niyâzıyla ħadem-i 'afv-tev'emiñe cebîn-fersâ-yı zîrâ' at ü ibtihâl olduğda ħaĖkımda leb-cünbân-ı şefâ' at olup iksîr-i luţf-ile mis-i günâhımı zer-i temâm-' ayyâr-ı ħarb-ĥâne-yi istiğfâr²³²⁶ buyurasuñ.

منم غلام تو عرفی محل بود کز لطف
بحال من بکشایی لب شفاعت خواه

44. [T, 323-a] Menem Ėulâm-i tu 'Urfî maħall buved k'ez luţf
Be-ħâl-i men bi-guşâyî leb-i şefâ' at-ĥ'âh

²³²⁵ Ensari: c. 2, s. 350

'afvet -T.

²³²⁶ istiğfâr : istiğfâ H.

‘Urfî “menem ğulām-ı tu”yı beyāndır. “Maḥall buved k’ez luṭf” mıṣra‘-ı şāniye merhūndur. “Şefā‘ at-ḥ‘āh” vaşf-ı terkibidür; lebiñ şıfatıdır. Ben senüñ bende-yi direm-ḥarīdenim. Ol ben dēdügüm ‘Urfî’dir. Maḥall ü münāsibdir ki lutf u keremiñden²³²⁷ nāşî benim ḥālîme ve aqvāl u ef‘āl-i ma‘şiyet-me’ālîme şefā‘at isteyici dudağı açasın. Ya‘nî maḥkeme-yi ‘arāşātda ‘uşātın ḥucet-i şābitü’l-mazmūn-ı ‘ibādet ü günāhı kırā’at olunup muḳtezāsıyla mücāzāt olunmaḳ emri rû-nümā olduḳda benim daḫı ṭomar-ı kabāyihim nāṭıḳ olduḳı mazmūn-ı keder-meşḥūn ile teslîm-i dest-i zebāniyān olmaḳ zuhūrında iġlāl ü selāsîl kaydından rehā-yāb olmaḳ için irā’et-i sūhān-ı şefā‘at eylemeñüzi recā ederim, demekdir. Şūver-nigār²³²⁸-ı şaḫîfe-yi belāġat ve naḳş-āzmāy-ı levḫā-i feşāḫat olan ‘Urfî-i üstād nevk-i [H, 285-b] ḫāme-yi Hārūtî-endām ve ser-i yerā‘a-i siḫr-āşār-ı Mārūtî-nizām ile esîr-i keş-me-keş-i kemend-i telvîn olup gāḫ şahrā-yı ḥodīde gird-bād²³²⁹ gibi ser-gerdān ve gāḫ vādî-i bî-ḥodīde seyl-āb-ı kef-feşān mānendi pūyān olduḳını irād zımnında rābıṭa-bend-i şîrāze-yi elfāz olduḳı ḳaşīdedir. Ve-lākin tarḫ-ı esās-ı feşāḫat eyledüġi şarḫ-ı bülend-revāḳ-ı eş‘ār resīde-yi derece-yi ḫitām olmayup ya‘nî pāşīde-yi zemīn-i mübāşeret eyledüġi toḫm-ı endişesi [T, 323-b] eger-çi ser-sebz olmuşdur. Ammā mertebe-yi ḫişāda müntehî olmamaġla şāyeste-yi enbār-ı ḫāfıza²³³⁰ olmayup guftār-ı bî²³³¹-ser-ū-bün-i mestān gibi eczāsı rābıṭa-i nizāmdan maḫrūm ḳalmamak maşlahatı için ḳalem-i ṭurfe-nigār-ı taḫşīyye nüvīs terġīb ü taḫrīş ve şerḫ olunmaḳ sebebiyle kesret-i isti‘mālî iḳtizā eder mülāḫazasıyla iştihārına mücidd ü sâ‘î olmuşdur.

[18. ḲAŞİDE]

کر سر بصحبت کل و سوسن درآورم
دست چمن گرفته بمسکن درآورم

²³²⁷ keremiñden : keremden H.

²³²⁸ Şūver-nigār : Şūret-kār T.

²³²⁹ gird-bād : gird-bār T.

²³³⁰ ḫāfıza : ḫāfız T.

²³³¹ bî : mī T.

[Mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün]

1. Ger ser be-şoḥbet-i gul u süsen der-āverem

Dest-i çemen girifte be-mesken der-āverem

“Ser” heves, mef' ūl-i “der-āverem”dir. “Dest-i çemen girifte”de girifte ism-i mef' uldür. Māziden kısm degüldür. Ziyāde sühütle şaydından ve taḥsīlinden 'ibāretidir. Eger gül ü süseniñ soḥbetine heves getirür isem çemeniñ eli tütülmüş olduğu hâlde miskine getirürüm. Ya' nī kādime-cünbān-ı taraf-ı gülistān olmadūgum bāg-bānın men' inden neş'et eylemiş bir ma' nādır zann eyleme. Belki nezzāre-yi ruḥ u gerden-i maḥbūbdan nāşī gül ü süsen temāşāsından firāg-ı tām bulmuşum. Yoḥsa eger şoḥbet u muḳārenet maḳsūd olsa çemeni elinden tutup kendü külbe-yi aḥzānıma getirürmek mümkündür. Murād-ı 'Urfī şükūfeye mā'il olsam aḥbāb-ı kirām ḥatırına ri'āyeten ṭabla ṭabla ve şişe [H, 286-a] şişe bi-ṭarīkū'l-hediyye ol-ḳadar gül ü süsen getirürler ki derūn-ı kāşānım 'ayn-ı gülistān olur, dēmekdir ve bundan murādı ḥürmetlü kişiyim dēmek olur.

با های و هوى كریه كنم طى راه عشق

باشد كه هول در دل رهزن درآورم

2. [T, 324-a] Bā-hāy u hūy-i girye kunem ṭayy-i rāh-i 'ışḳ

Bāşed ki hevl der-dil-i reh-zen der-āverem

“Hāy u hūy-i girye” ešnā-yı bükāda olan āh [u] vāhdan 'ibāretidir. “Ṭayy” dürmekdir, “hevl” ḥavf u ḥaşyet, “reh-zen” ḳaṭṭā' -ı ṭarīḳ dēmekdir. Mışra' -ı şānī evveliñ 'illetidir. Rāh-ı 'ışḳı ve ṭarīḳ-ı maḥabbeti ağlamak ḡavḡāsıyla ḳaṭ' ederim. Lākin şöyle zann olunmaya ki rāh-ı 'ışḳıñ şiddetinden ve ṭarīḳ-ı maḥabbetiñ miḥnetinden bī-zār u 'āciz olduğum için ola. Öyle degüldür belki ol cādde-yi muşibet ve ber-mehālikde²³³² der-kemīn olan duzdān²³³³-ı ḥavādişin derūnına ru' b u hirās ilkā etmek içündür. Ḥafī buyurulmaya ki rāh-ı 'ışḳ ve reh-zenī bi'l-cümle ma'nevīdir. Reh-zenden murād vücūd-ı sālīkde olan ḥodiyyet ve aḥlāḳ-ı zemīmedir ki mānī' -i vuşūl-i menzil-gehi maḳşūddur. Bu taḳdīrce girye vü feryādıñ ḥodiyyet ve sā'ir zulmānī olan aḥvālī²³³⁴

²³³² mehālikde : mehālikdir T.

²³³³ duzdān : derzān T.

²³³⁴ aḥvālī : aḥvāl T.

def de eṣer ü medḥali kâbil-i inkâr degüldür. Ya‘nî seyl-âbe-yi sirişk-i ‘aşık şahife-yi dilden nuḳûş-ı ḥubb-ı sivâyî imḥâda kâr-gerdir. Zîrâ ki girye eṣer-i riḳḳatdır. Riḳḳat eṣer-i nedâmetdir, nedâmet eṣer-i taḥâretdir. Taḥâret eṣer-i îmândır. İmân mücib-i selâmetdir.

کر طاعت صنم برم از خانقه بدیر
ز نثار را بطعن برهمن در آورم

3. Ger tâ‘at-i şanem berem ez-ḥân-ḳah be-deyr

Zunnâr-râ be-ta‘n-i berehmen der-âverem

“Şanem” put, “ḥân-ḳah” ḥân-ḳâhdan muḥaffef tekye ve ‘ibâdet-ḥâne. “Deyr” dâliñ fetḥi, yâniñ ve râniñ sükûnıyla kilisâ, “zunnâr” [T, 324-b] ibrişimden bâfte²³³⁵ ḥabldır ki ruhbânlar bellerine ḳuşanurlar. “Ta‘n” başına ḳaçmaḳ ve daḥl u ta‘arruz eylemek, Berehmen bâniñ fetḥiyle ḳıssîs ma‘nâsınadır. Eger bütüñ [H, 286-b] tâ‘atini ḥanḳâhdan kilisâyâ iletür isem zunnârı ḳıssîs ta‘nına getürürüm. Ya‘nî ḳıssîsiñ puta eyledüğü secde maḥzâ fâsid ü bâtıldır. Lâkin ‘Urfi’niñ ḥân-ḳâhdan deyre işâl eyledüğü tâ‘at-i şanem ki [Mışra]‘: “Her zerrede bir şuret ile cilve-nümâsın” mışdâḳınca bi-ḥasebi‘ş-şuret ḥâmil-i esrâr-ı şifât u esmâ olduğıyçün cemî‘-i eşyâyı ḳible-gâh-ı naẓar-ı ‘ibret-i şanem²³³⁶ ve²³³⁷ ma‘nâda bu perestiş-i zât-ı Ḥaḳḳ’a olmağla zunnâr-ı Berehmen’e ta‘n edüp tâ‘at-i şanem böyle gerekdir ki maḥzâ itâ‘at-i Şamed’dir ve vâ-reste-yi ḳayd-ı şuret olup ḳible-yi ma‘nâyâ perestiş böyle lâzımdır diyü zebân-dırâz²³³⁸-ı tevbiḥ olur demekdir. **Beit li-‘Urfi**: “İnâyet-i şamedî redd-i kufr-i mâ ne-kuned / Eger kemâl pezi̇red şanem-peresti-i mâ” beytinden daḥı murâd budur. Taḫşil-i ma‘nâyâ maḥalliñ taḥammüli vardır. Lâkin nâḫıka ol ḳuvvet yoḳdur ki ḥâli²³³⁹ ḳâl êde ve cemâl-i ma‘nâyı âyîne-yi şuretde hüveydâ ḳıla. Ḥulâşa-i kelâm perestiş-i ruhbân şuretedir ve ehl-i vaḥdetiñ küriş ü taḫıyyeti eşkâl ü şuverden münezzeḥ ü muḳaddes olan zâtaḫdır. Faraẓâ cidâr-ı ka‘beye secde-ber-i itâ‘at olan emr-i Ḥaḳḳ’a imtişâlen etmeyüp taḫrîr²³⁴⁰

²³³⁵ bâfte : tâfte T.

²³³⁶ şanem -H.

²³³⁷ ve -T.

²³³⁸ dırâz : dâz H.

²³³⁹ ḥâli : ḥâl T.

²³⁴⁰ taḫrîr : taḫrike T.

bend-i salât olduḡda kıble-yi ḡaḡıḡate müteveccih [T, 325-a] olmaz ise erbāb-ı vaḡdet ve ehl-i ma‘ rifet ḡatında henūz cümle-yi müşrikındendir.

شرم دروغ بین که زبان فصیح را
در گفت و گوی نطق تو الکن درآورم

4. Şerm-i durūḡ bīn ki zebān-i faṡīḡ-rā

Der-guft u gūy-i nuṡḡ-i tu elken der-āverem

Kızbiñ ḡicābını ve dūrūḡ-ı bī-fūrūḡuñ şermiñi gör ki faṡīḡ u belīḡ olan lisānı seniñ luṡfınıñ guft ü gūsında ziyāde lüknetlü görürüm²³⁴¹. “Tu” ḡiṡābı Mollā ‘Urfī’ yedir ki tecrīd ḡaşd édüp kendüsini muḡāṡab menziline i‘tibār eylemişdir. Maḡām-ı tevbiḡde mübalāḡa²³⁴² için ya‘nī ey ‘Urfī [H, 287-a] senūñ mākū-yı zebānına piṡide olan tār-ı nuṡḡuñ yek-pāre ketān-ı dūrūḡdan bir [ri]şte olmaḡla [mıṡra]‘: “Her ne-ḡadar ol tār-ı guftarı birişim-i dest-gāḡ-ı şıdḡdır” diyü başt-ı ḡumāş-ı sitāyiş eylemek murād eder isem ol şehādet-i zoruñ şerm ü ḡicābı ḡavāle-yi miḡrāz-ı lā etmekle silk-i enfāsım gūsiste olur. Murād-ı nāzım sālīk-i meslek-i inşāf olup kendü nefsinin ḡummā-yı dūrūḡa mübtelā olduḡına te‘essüf-ḡor-ı nedāmet olup izḡār-ı teb-i izṡırāb u telāş ider²³⁴³.

همّت ثمر فشان شده از طوبی و هنوز
شرم آیدم که میوه بدامن درآورم

5. Himmet şecer-feşān şude ez-ṡūbī u henūz

Şerm āyedem ki mīve be-dāmen der-āverem

Himmet şecer-i ṡūbādan mīve şaçıcı oldu ve el-ān baña ḡicāb gelür ki mīveyi etege getürem. Ya‘nī zātında vedī‘a-i Yezdānī ve merḡun-ı ‘aṡiyye-yi Sübhānī olan himmet-i ‘āliyye bālā-yı şāḡ-ı ṡūbādan ve aḡşan-ı şecer-i sidretü’l-müntehādan [T, 325-b] mīve-feşānlıḡ eder iken yine ol himmet-i istiḡnā-pesendiñ berekātiyla ol mīveye etegimi açmaḡa ḡicābım māni‘ olur ve ṡab‘-ı ‘anḡā-pervāzım ol ḡarekāt-ı tenezzül-simāta irtikāb eylemez demekdir.

²³⁴¹ görürüm : götürürüm H.

²³⁴² mübalāḡa : mübalāḡadan H.

²³⁴³ ider : dır T.

گو بخت آنکه منفعل آید بصلح و من
با آفتاب دست بگردن درآورم

6. Gū baht-i ān-ki munfa‘il āyed be-şulḥ u men

Bā-āftāb dest be-gerden der-āverem

“Gū” emr-i gā’ibdir. “Ān-ki”de ān ḥaşma rāci‘ dir. “Münfa‘il” ḥicāb-zede, “şulḥ” terk-i da‘vā eylemek ve muzāfāt üzre olmaḳ. Mışra‘-ı şānī bahta tesliyyet için irād olunmuşdur. Ol ḥaşmıñ bahtına söyle ki ḥicāb-zede ve şerm-sār olduḡı ḥâlde şulḥa gelür. Ḥāl-bu-ki ben āftābla desti gerdene getürürüm. Ya‘nī benimle cidālden ‘āciz olduḡuyçün kemāl-i gayretinden ḥicāb-zede baña ser-fürü eden ḥaşmıñ bahtına ḥaber vēr ki [H, 287-b] benimle şulḥa niyāz-kār u ṭālib olduḡına münfa‘il olmasun. Zīrā ben āftābıñ gerdenine dest-dırāz olup mücādele eylemege ḳādir bir ḳavī baht-şāḥib-i celilü’ş-şānım. Ḥāl böyle oldu ise benim gibi ḳavī kimesnenin maḡlūbı olup şulḥına raḡbet eylemekde rezālet yoḡdur, demekdir ki baht-ı ḥaşma tesliyyet-baḡş olmaḳdır. “Āyed” muzāri‘ dir, “gū” lafzıyla terkib olduḡda emr şīḡası olur. Bu taḳdīrce baht-ı ḥaşma şulḥa raḡbet étmek ṭarīḳını ta‘līm olur. Mışra‘-ı şānī ‘illet olur. Baht-ı ḥaşma söyle ki benimle şulḥa münfa‘il ve izhār-ı sükūnet éderek gelsün zīrā benim mertebe-yi ḳuvvetim ol derecededir ki pençe-yi zālīm-[T, 326-a]feşārımı gerden-i mihre ḥavāle édebilürüm. Eger böyle infī‘ ālāne gelmez ise benden zarar görür demek olur.

از بس هجوم حادثه در درزمکاه عشق
خود را نیافتم که بجوشن درآورم

7. Ez-bes hucūm-i ḥādīşe der-rezm-gāh-i ‘ışḳ

Ḥod-rā ne-yāftem²³⁴⁴-ki be-cevşen der-āverem

Meydān-ı gīr ü dār-ı ‘ışḳda sipāh-ı ḥavādişin hucūmı bir mertebe vefīr ve cedel-gāh-ı maḥabbetde leşker-i nev-ā’ın ḡulūsı bir derecede keşīr ki ol zihāmda kendümi bulamadım ki cevşene getürem. Ya‘nī maḡtel-i hā’il-i tevellāda tek-āver olan cuyüş-ı yem-ḥurüş-ı meşā’ibiñ şemşīr-i mazarratını def‘ için be-her-ḥāl zırh-püş olmaḳ iḳtizā éder iken ol meydān-ı bī-kerānda bir mertebe zihām vāḳi‘ oldu ki ol ḡalebede kendümi

²³⁴⁴ ne-yāftem : be-yāftem T.

ġā'ib eyledüğümünden cevşen-pūş olmak mümkün olmadı. Murād-ı nāzım pā-nihāde-yi cādde-yi 'ışk olan hecme²³⁴⁵-yi meşā'ibden rehā-yāb olmak için niçe şūret-bend-i tedbīr olsun-ki dā'imā bī-ḥod u müdām maḥv-ı vüçüd eylemekdedir. Cevşen ise vüçüda tavaḳḳuf eder.

یک عذر با کسی بغلط کر بیان کنم
صد لاف در میانه مبرهن در آورم

8. [H, 288-a] Yek 'uzr bā-kesī be-ġalaṭ ger beyān kunem
şad lāf der-miyāne muberhen der-āverem

Bir ādeme eger ġalaṭ ile bir 'özr beyān eder isem ortalıġa müberhen yüz lāf u ġüzāf getürürüm. Nāzım şāḥib-i ḳuvvet-i nāṭıka olup ḥasmını ilzām²³⁴⁶ eylemekde 'aczi olmaduġını beyān eder ki eger sehven lisānımdan bir ġalaṭ da' vā zuhūr eder ise fesādı zāhir iken ol da' vānın işbātına niçe biñ bürhān-ı ḳavī ve delīl-i müskit irād edebilürüm ki her biri ḥaşma cevāb [T, 326-b] olmaġda kifāyet eder demektir. Ba' zı nüşhada "yek ḳadr nā-kesī" vāḳi' olmuşdur, yine ma' nānın ġāyeti evvelkine çıkar. Zirā "ḳadr" ḳıymet demektir, yoḥsa mertebe ma' nāsına degüldür. Nā-keslikde ḳıymet da' vā eylemek maḥzā sehv ü ġalaṭdır. Böyle iken yine nā-kesligin ḳadrini işbāt için irād-ı muḳaddeme-yi müselleme edebilürüm, demek olur.

صد پرده مصلحت بیکی راز بر تنم
ترسم که شک بخاطر کودن در آورم

9. Şad perde maşlaḥat be-yekī rāz ber-tenem
Tersem-ki şek be-ḥāṭır-i kevden der-āverem

"Maşlaḥat" mīmiñ ve lāmıñ fethi ile bir nesneniñ ḥuşūline bā' iş olan şey'dir. "Kevden" kāfiñ fethiyle aḥmaḳ demektir. Yüz maşlaḥat perdesini bir gizlü nesneye şararım. Ya' nī bir nesneyi şaḳlamaḳ zımnında yüz fā'ide irād edebilürüm. Lākin aḥmaḳıñ ḥāṭırına şekk getürürüm diyü ḥavf ederim. Murād-ı 'Urfi ḳavlen ve fi'len her ḥareketimde niçe

²³⁴⁵ hecme : hemce T.

²³⁴⁶ ilzām : iltizām T.

hikmet-i ğarībe ve fā'ide-yi 'acībe icrā itmegiñ mümkündür. Lākin icrā eyledüğümde dağı niçe maşlahat vardır, diyü da'vā-yı kemāl eylemekdir ki bir sırrı biñ sitāre-yi fā'ide ile pinhān eylemedüğüm ahmaqlar ol fā'ideden mehcūr olup rāz-ı mestūruñ lutfuñdan maħrūm qalmağla kuvvet-i fikriyyeleri dest-ħoş-ı telvīn [H, 288-b] olmağdan şıyānet içündür, demekdir ki “Kellimu'n-nās 'alā qadri 'uqūlihim” hikmet-i şerīfine imtişāl eylemek dağı bu şariğ ile olur.

هر کوهریکه برکشم از معدن خرد
پرداخت کرده باز بمعدن درآورم

10. Her gevheri-ki ber-keşem ez-ma' den-i ħired

Perdāht kerde bāz be-ma' den der-āverem

[T, 327-a] Her bir cevheri-ki ben ma' den-i 'ağldan iħrāc ederim, düzilmiş olduğı ħâlde yine ma' dene getirürüm. Ya' nī kân-ı 'ağldan kāv kāv-ı tişe-yi endişe ile ber-āverde-yi dest-i nāṭıka eyledüğüm gevher-i guftār-ı 'ālem-behāyı çarḡa-i efkār ile terbiyet-pezīr eyledükden şoñra vaz' -ı ħazīne-yi ħāfiẓa edüp birdenbire hoğqa-i dehāna vaz' edüp müşteriye 'arz eylemem demekdir. Murād-ı 'Urfi nigāšte-yi şaḡife-yi belāğat eyledüğüm guftār-ı dürer-bārda ħām tābir yoğdur. Zīrā niçe kerre maḡv u işbāt edüp mīzān-ı i' tibārda sencīde ve terāzū-yı taḡkīkde temām gelmedükçe ol gevher-i girān-qadri keşīde-yi silk-i beyān eylemem demekdir.

آيينه اصالت دريا و كان شود
هر دانه کهر که بمخزن درآورم

11. Āyīne-yi aşālet-i deryā vu kân şevēd

Her dāne-yi guher ki be-maḡzen der-āverem

“Aşālet” hemzeniñ fetḡiyle ulı ve cesīm olmağ. Deryā vü kāniñ şāḡib-i dürr ü gevher olmağda cümleden evlā²³⁴⁷ ve vāsi' olduğınuñ āyīnesi olur. Her incü dānesi ki ben maḡzen{e} getirürüm. Beyt-i evvelde da'vā eyledüğü gevherüñ tetemme-yi medḡhindendir ki ma' den-i ħiredden çıkarup ba'de't-terbiyye yine ma' dene vaz'

²³⁴⁷ evlā -T.

eyledüğüm gevher ol mertebe şeffâfdır ki deryâ vü kânda olan gevâhiri andan seyr eylemek mümkündür. Ya‘nî ol gevher-i deryâ ve kânuñ gevâhirine yalnuz mu‘âdil ü mu‘âbil olur demektir. Ba‘zı nüshada deryâ yerine “hürşid” vâki‘ olmuşdur. Ol taqdîrce nâzım zât-ı hürşidi [H, 289-a] bir gevhere teşbih eylemiş olur yine ma‘nâ evvelki gibidir.

در معرضی که راه زناترا کنند عرض
امید را شکسته سر و تن درآورم

12. [T, 327-b] Der-ma‘razî ki rāh-zenān-rā kunend ‘arz

Ummīd-rā şikeste ser u ten der-āverem

“Mi‘rez” maḥall-i ‘itāb, “rāh-zenān” ḳattā‘-ı tarīḳ olan kimesneler. Fā‘il “kunend” maḥzūfdur, ḥükkām-ı vülātdır. Ümmīd mefūl-i “der-āverem”dir. “Şikeste ser ü ten” ümmīdden ḥāldir. Bir siyāset-gāhdaki ḳattā‘-ı tarīḳ olanları ‘arz eder. Ya‘nî şikenceye müstaḥaḳḳ olanları şalb ve ḍarb-ı ‘unḳ eyledükleri maḥalle ümmīd ü recāyı başı ve vücūdı kırılmış olduğu ḥâlde getirürüm. Mollā ‘Urfî da‘vâ eder ki ṭab‘-ı istiḡnâ-pesendim ol-ḳadar ‘ālî-cenāb ve ḳāni‘dir ki ümmīd ü ümniyyeye bende ‘adāvet ḥāşıl olmuşdur. Eger mümkün olsa şaḥş-ı ümmīdi şikeste-beste maḳtele getirüp ifnâ vü i‘dām eder idim demektür. “Şikeste ser ü ten” ta‘bîrini ihtiyār eylemek kemāl-i ‘adāvetini ve şiddet-i ḥuşūmetini beyān içündür. Yoḥsa ‘ādetā müsteḥaḳḳ-ı ḳatlı olan küştānilerin²³⁴⁸ naṭ‘-ı siyāsete gelür iken döğmezler meger günāhı çok olmaḡla şiddet-i te‘dîbi iḳtizâ ede.

هر شب هزار غمکده را می کنم طواف
تا خویشتن را بخطه شیون درآورم

13. Her şeb hezār ḡam-kede-rā mi-kunem ṭavāf²³⁴⁹

Tā ḥ‘iş-rā be-ḥiṭṭa-i şiven der-āverem

Her gece biñ ḡam-ḥāneyi ṭolanurum tā ki kendümi şiven ü feryād memleketine vāşıl edem ya‘nî benim yanımda āh u feryād ve girye vü elem-mu‘tād şād-mānlıḳdan²³⁵⁰

²³⁴⁸ küştānilerin : küştānileri H.

²³⁴⁹ ṭavāf : ṭarāf T.

müreceh olmağla dā'imā mātem-hāneleriñ eṭrāfını ṭavāf ederim-ki tā mātemīleriñ bereket-i feryādıyla ben-daḥı müte'eṣsir olup dest-efṣān-ı şiven [T, 328-a] ü efgān olayım. Ba'zı nüshada bā'-i muvaḥḥede-yi taḥṭāniyyeniñ ve ḥā'-i mu'cemeniñ fetḥi ve yā'-i müşennāt-ı taḥṭāniyyeniñ sükūniyla “be-ḥayṭa” vāқи' olmuşdur. Yine ma' nā dāḥil-i ḥalkā-i şiveniyān ve mānend-i dāne-yi sübhā keşide-yi silk-i efgāniyān olayım [H, 289-b] demekdir. Zīrā zabṭ-ı mezbūr üzre, “ḥayṭa” Ebū ' Amr kavlince ağaç kubenin eyledükleri laṭif ipdir.

تا خواب عافیت ندهد خو به غفلتم
از رزمگاه فتنه بمامن درآورم

14. Tā ḥ'āb-i 'āfiyyet ne-dihed ḥū be-ḡafletem

Ez-rezm-gāh-i fitne be-me'men der-āverem

Mıṣra' -ı evvel maḳām-ı ta'lildedir. “Rezm-gāh” maḥall-i cidāl ü ceng fitneye muzāf degüldür, “me'men” emīn olacak maḥall. 'Āfiyyet ü selāmet uyḥusı baña ḡafletle ḥūy u 'ādet vèrmesün²³⁵¹ diyü cedl-gāhdan fitne vü ḡāvgāyı mesken ü me'menime getürürüm. Ya'ni' āsūdelige ve rāḥata i'tibārım olmayup dā'im selāmetden gürizān olmak 'ādetim olmağla cāy-gāh-ı rāḥatıma sevḳ-i leşker-i fitne ederim demekdir. Fi'l-vāқи' selāmet mücib-i ḡafletdir ve ḡaflet müstelzim-i ḥüsrān u ḥazalāndır. Ba'zı nüshada “Tā berg-i 'āfiyyet ne-dihed ḥ'āb-ı ḡafletem” vāқи' olmuşdur. “Berg” naşib ü nevāle, 'āfiyyete izāfeti lāmiyye olmak münasibdir. 'Āfiyyetiñ nāz u na'imi baña ḡaflet uyḥusını vèrmesün diyü demek olur. Fezleke-yi ma' nā erbāb-ı 'ışḳa ḡanūde-yi celiyyāt²³⁵²-ı selāmet olup ḡuşe-yi rāḥat u āsūdegide ḳarār ve ārāmiş-i maḥzā muşibet ve min külli'l-vücūh māni' -i seyr ü sülūk olduḡın beyāndır.

معجون همت از کهر سوده بایدش
بس لعل آفتاب بهاون درآورم

²³⁵⁰ şād-mānlıkdan : şāmānlıkdan H.

²³⁵¹ vèrmesün : vèrsün H.

²³⁵² celiyyāt : celebāt H.

15. [T, 328-b] Ma' cūn-i himmet ez-guher-i sūde bāyedeş

Bes la' l-i āftāb be-hāven²³⁵³ der-āverem

“Güher-i sūde” cevher-i meshūḡdur ki ba' zı me' ācīne ḡorlar. Eger ma' cūn-ı himmete meshūḡ cevher lāzım olur ise ḡok āftāb-ı la' lını hāvana vaż' ederim. Ya' nī baña lāzım olan ancak himmetdir, farazā ma' cūn isti' māli ṡarīḡiyle mādde-yi ḡuvvet-i himmetiñ ḡuhūrına muṡṡali' olup eger ol ma' cūna cevāhir ḡatmak iḡtizā eylese anıñ iḡün niḡe āftāb gibi cümle nās ' indinde maḡbūl olan [H, 290-a] nesneleri feda ederim, demektir. Fī nefsi'l-emr himmet bir süllem-i bülend-mirḡātdır ki anıñla şūrī ve ma' nevī cemī' -i merātib-i ' ulyāya şu' ūd mümkindir ve bir keşti-i metin-i berḡ-sür' atdır ki baḡreyn-i berāziḡ-i dūnyā vü ' uḡbādan geḡüp resīde-yi mersā-yı maḡşūd-ı aşlī olmak anıñla müteḡaḡḡıdır.

کر شاهد هوس کند آهنگ دلبری

رویش سیاه کرده به برزن درآورم

16. Ger şāhid heves kuned āheng-i dil-berī

Rūyeş siyāh kerde be-berzen der-āverem

“Rūyeş siyāh kerde” iḡā' -ı ḡarb-ı şedīden ' ibāretdir. “Berzen” bāniñ fetḡi ve rāniñ sūkūniyla ser-i kūḡe ve dirāz maḡalleler ma' nāsına olduḡı meşṡūr-ı şaḡīfe-yi uḡnūmdur²³⁵⁴. Eger heves maḡbūbı ḡöñül alıcılıḡa ḡaşd eder ise yüzi siyāh olduḡı ḡalde ser-i kūḡe-yi maḡall-i aşlīsine ircā' ederim. Ya' nī maḡbūb-ı hevā vü heves ḡünbed²³⁵⁵-i dimāḡımdan ser-nümā-yı ḡunc ve delāl olup ḡār-sū-yı ṡabī' atde şāhid-i bāzārī gibi ' arz-ı refṡār eylemek mūrādıyla mülk-i vücūduma ilkā-yı [T, 329-a] fitne ḡaşdın eder ise ḡarb-ı sīlī-i terbiyet ile ruḡsārını nīlgūn édüp rec' -i ḡahḡaharī ile tekrār meḡbis²³⁵⁶-i dimāḡa ' avdet étdüririm demektir ki maḡlūb-ı heves degülem demekden ' ibāretdir. Ba' zı nüşḡada “be-berzen” yerine “be-mekmen” vāḡi' olmuşdur ki “kemīn” dendür, ism-i mekāndır, pusı maḡallī demek olur. Kemīn ' Arabīdir lākin bi-tarīḡi't-ta' cīm Fārisīde

²³⁵³ Ensari: c. 2, s. 272

be-hāven : be-hān T.

²³⁵⁴ uḡnūmdur : uḡnūndur T.

²³⁵⁵ ḡünbed : ketbdür H.

²³⁵⁶ meḡbis : meclis T.

dağı müsta‘meldir. Ma‘nâ yine evvelkidir. Zîrâ her ikisinde dağı maḥall-i aṣlîsine dêmekdir.

خرمن بمور بخشم و با این کرم هنوز
ترسم که سر بدانه ارزن درآورم

17. Hırmen be-mūr baḥşem u bâ-în kerem henüz

Tersem ki ser be-dâne-yi erzen der-âverem

Mef‘ûl-i “baḥşem” hırmandır. Hırmeni qarıncaya bağışlarım ve böyle kerem ile henüz korçarım-ki bir taru dânesine heves ü tama‘ edem. Mollâ ‘Urfî şiddet-i telvînden iştikâ edüp tahrîk-i zebân-ı maḳâl eder ki bir hırmen bir mûra i‘tâ [H, 290-b] eder iken bir taruya irtikâb ederim ve âyîne-yi âftâbı verâ-yı dîvâr-ı istiğnâya nihâde eder iken zücâc-pâre-yi zerreye ḥavâle-yi nigâh-ı hırş u tama‘ ederim yek-dîgere bi’l-küllîyye muḥâlif ü mübâyin olan böyle evzâ‘-ı nâdir ber-â-berden dil-gîrim dêmekdir.

هر گه که جیب دل بدرانم ز درد دین
ز نار بهر بخیه بسوزن درآورم

18. Her geh ki ceyb-i dil bi-derânem zi-derd-i dîn

Zünnâr²³⁵⁷ behr-i baḥye be-sûzen der-âverem

Evvelki “geh” vaḳt ma‘nâsına olan “gâh”dan muḥaffef, şoñraki “ki” ḥarf-i beyândır. “Ceyb” bu maḥalde giribân dêmekdir. Zîrâ derdden nâşî çâk eyledükleri yaḳadır. Gâlibâ ehl-i Fârs giribânlarına [T, 329-b] ceyb dikerler, nite-kim ehl-i Rûm ḳoyun cebi dedükleri gibi. Zünnâr²³⁵⁸ miyân-ı bend-i ruhân olan ipdir. Baḥye²³⁵⁹ [u] teyel ki dikiş nev‘indendir, oyulğama ta‘bîr olınan. Her ne vaḳt ki dîn-i derdinden ve ğayret-i İslâmiyye’den içün gönül yaḳasını çâk ederim, ol pâreyi rafv içün ve ol yırtığı dikmek ḳaşdıyla ıgneye zünnâr getürürüm. Nâzım kendüsinüñ aḥvâl-i pür-melâlinden şükûh-rîz-i maḳâl olup delâlet-i ‘aḳl-ı nâdân ile her-çend ki ve ḥaṭve-cünbân-ı semt-i şalâḥ olmaḳ

²³⁵⁷ zünnâr : zünnâ T.

²³⁵⁸ Zünnâr : Zünnân T.

²³⁵⁹ Baḥye : Baḥte T.

murād eyleyem pey-rev-i gūl-i nefis²³⁶⁰ olup tarīq-i rüşd ü sedāddan daḡı ziyāde mehcūr olurum ve şemşir-i nedāmetle açduğum zaḡm-ı hūn-feşāna tīmār u ‘ ilāc kaşd eyledükde endişe-yi ğalaṡ-ı pīşemiñ²³⁶¹ nühüsetiyle merhem-best-i zehr-i kätıl olurum, demekdir. **Beyt:** “Bilmezlig-ile işlerimiz hep ḡaṡa imiş / Āteş ḡayāl eyledüğüm naqş-ı mā imiş”.

خورشید را بگو که درآید بروزم
زان پیش کش کمند بکردن درآورم

19. Ḥurşid-rā bi-gū ki der-āyed be-revzenem

Z’ān pīş k’eş kemend be-gerden der-āverem

“K’eş²³⁶²”deki zamīr-i ğā’ib “gerden”e rāci‘dir. Ḥurşide söyle ki benim pencereme gelsün andan evvel ki anıñ gerdenine kemend getirürüm. Ya‘nī kuvvet-i nūrāniyyet [H, 291-a] ile zār u zor ḡurşidi meczūb eylemezden evvel kendüsi gelüp ṡalib-i şoḡbetim olsun.

هرگه که ناله کشم از اشتیاق کل
شیون به بلبلان نوا زن درآورم

20. Her geh ki²³⁶³ nāle’i keşem ez-iştıyāk-i gul

Şiven be-bulbulān-i nevā-zen der-āverem

Bu “geh”ler daḡı beyt-i evveldeki gibidir. “Nevā-zen” nağme edici, bülbülāniñ [T, 330-a] şıfatıdır. Her ne vaḡt ki gülüñ iştıyākıyla nāle çekem ve fiğān-ı ḡazīne der-kār olam, nevā-zen bülbüllere şiven getirürüm ve ‘andelibānı cūş u ḡurūş ile bī-şabr u ārām ederim. Ya‘nī ḡasret-i maḡbūb ile olan nāle-yi cān-kāhımda bir te’şir-i şūr vardır ki bülbüller cümle ‘ālemi nağme-yi dil-zidā ile şūr-engiz ederler iken benim nağamāt-ı ḡālet-engiz-i āhımdan anlar daḡı ziyāde müte’eşşir olup āsūde-nişin-i āşiyān iken dest-ḡoş-ı pençe-yi şūr-ı cünūn olurlar demekdir.

²³⁶⁰ nefis : naqş T.

²³⁶¹ pīşemiñ : tişemiñ T.

²³⁶² K’eşde : K’eşide H.

²³⁶³ ki -T.

هرگه که آورم کل روی تو در نظر
کلشن ز راه دیده بدامن درآورم

21. Her geh ki āverem gul-i rūy-i tu der-naẓar
Gulşen zi-rāh-i dīde be-dāmen der-āverem

Her ne vaqt seniñ gül yüzüni nazara getürem ya‘nī gözüm²³⁶⁴ yāḥud āyīne-yi bāşırada vāşıta-i kuvvet-i ḥayāliyye ile ‘aks-peẓīr eyleyem işte ol vaqtde göz yolından gülşeni etege getürürüm. Ya‘nī temāşā-yı cemāliñden yāḥud hezār ḥasret ile gül-i ruḥsārīñı taḥayyülden nāşī mecrā-yı dīdeden ol-ḳadar ḳaṭarāt-ı eşk-i ḥūn-āb ve laḥt laḥt ciger-i pūr-tāb isāle ederim ki gūşe-yi dāmenim gülden leb-ā-leb olmuş gibi olur. Deffe-cünbān-ı dest-gāh-ı belāgat olan ‘Urfī-i üstād ḳıble-gāh-ı veche-yi maḳşūdı olan vech-i tāb-nāke kendü ḥasret-zedeligin beyān eder.

ای طائرآن سدره همت مدد کنید
کان عندلیب قدس بکلشن درآورم

22. Ey tā‘irān-i²³⁶⁵ sidre-yi himmet meded kunīd
K‘ān ‘andelīb-i ḳuds be-gulşen der-āverem

Ey himmet sidresiniñ murġān-ı bülend-āşiyānı olan [T, 330-b] evliyā‘u’llāh baña meded ü teveccüh-i derūn buyurduñuz²³⁶⁶ ki ol ḳuds ve nezāfetin ‘andelībi olan ‘Urfī-i [H, 291-b] rengīn-naġamı gülşene getüreyim. Nāzım tertīb-i sūḥanda teşvīş-i ḥātır-ı taḥallülüyle mübtelā-yı hezeyān olmamaḳ maşlahatıyçün aşḥāb-ı nefis olan merdān-ı Ḥudā’dan meded-ḥvāh ve recā-mend-i himmet olur. [Mışra]‘: “Himmet-i merdān guşāyed kārḥā-yi saḥt-rā”. Ḥamd-i bī-ḥadd ve şenā-yi lā-yu‘add ber-ān İzed-i bī-nidd ki şerḥ-i ḳaşā‘id-i ‘Urfī-i Şirāzī-rā be-encām resānid. Ez-ḥvānā ve şinevā recā-yi vāşiḳ ve

²³⁶⁴ gözüm : görem H.

²³⁶⁵ tā‘ir : tā‘irem T.

²³⁶⁶ buyurduñuz : buyuruñuz T.

ummīd-i şādīk ān-est ki kātīb-i īn te'līf ve şāhib-i īn taşnīf ez-du'ā-yi ḥayr ferāmūş ne-kunend. Qalem īn-cā resīd u ser bi-şikest²³⁶⁷.

²³⁶⁷ Ḥamd-i bī-ḥadd ve senā-yi lā-yu'add ber-ān İzed-i bī-nidd ki şerḥ-i қаşā'id-i 'Urfi-i Şirāzi-rā be-encām resānid. Ez ḥ'ānā ve şinevā recā-yi vāşīq ve ummīd-i şādīk ān-est ki kātīb-i īn te'līf ve şāhib-i īn taşnīf ez-du'ā-yi ḥayr ferāmūş ne-kunend. Qalem īn-cā resīd u ser bi-şikest -H.

SONUÇ

Anadolu coğrafyasının önemli metin üretim yöntemlerinden biri olan şerh geleneği, özellikle sebk-i Hindi şairlerinin eserlerine yapılan şerhlerle oldukça zenginleşmiştir. Bu geleneğin önemli bir kısmını da 16. yüzyılın önemli İran şairlerinden ve şiirde sebk-i Hindi yolunu tutan isimlerden biri olan Urfi-i Şîrâzî'nin şiirlerine yapılan şerhler oluşturur. Bu şerhler arasında kıymete haiz olanlardan birisi ise 18. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden Urfalı Ömer Nüzhet'in Urfi-i Şîrâzî'nin *Dîvân*'ından seçtiği 18 kasidesine *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* adıyla yaptığı şerhtir. Bu şerh, Ömer Nüzhet'in eserinin başına aldığı *Zübdetü'l-İlham* kasidesinin adıyla da anılır.

Beş bölümden oluşan bu çalışmada ilk olarak şerh ve klasik Türk edebiyatında şerh geleneği hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Buna göre Anadolu sahasında 15. asırda başlayan şerh yazma geleneği, 16. asırdan itibaren konu ve tür bakımından kendine pek çok yeni uygulama alanı bularak yaygınlaşmış ve sonraki asırlarda bu gelenek çerçevesinde ortaya konulan eserlerin sayısı giderek çoğalmıştır. 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı şiirini derinden etkileyen Sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerinden olan Urfi-i Şîrâzî'nin şiirleri de bu gelenek çerçevesinde şerh edilen eserler arasında yerini almıştır.

Takip eden bölümlerde Urfi-i Şîrâzî ile Urfalı Ömer Nüzhet'in hayatları, eserleri ve bağlı oldukları geleneğin bağlamına uygun düşecek şekilde sanat anlayışları aktarılmıştır. Aktarılan bilgiler şairlerin eserlerinden alınan beyitlerle örneklendirilmiştir.

1778 tarihinde vefat eden Ömer Nüzhet, ardından *Dîvân*, *Menkıbe-i Evliyâiye fî Ahvâli Rızâiye*, *Cevâhirü'l-Hikem*, *Terceme-i Tenhibâtü'l-Müneccimîn*, *Terceme-i Hâl-i Ragıb Paşa*, *Manzûm Hadîs-i Erba'în Şerhi* ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden *Şerh-i Dîvân-ı Urfî (Zübdetü'l-İlhâm)* adlı eserleri bırakmıştır. *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'sini dost meclisinde bulunan arkadaşların istek ve tavsiyeleriyle kaleme alan Nüzhet, Urfî'nin

Dîvân'ından seçtiği 18 kasideyi şerh etmiştir. Tercih ettiği kasidelerin, kendisinin hikmet, tarikat ve tasaavvufi düşüncelerini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Kasideleri beyitler halinde şerh eden Ömer Nüzhet, tamamında geçerli olmamakla birlikte metinde geçen kelimelerin lügat ve gramer açıklamalarını yapmış, ardından beyti tercüme ve şerh etmiştir. Şerh yaparken kimi zaman beyti tek paragrafta ve kimi zaman uzun uzun açıklayıp şerh etmiştir. Nüzhet'in şerh metodu ana hatlarıyla bundan ibaret olmakla birlikte, beyti en iyi şekilde açıklayabilmek adına şiirlerin vezinlerini, şiirlerdeki teşbih, kinaye, tevriye, tezat ve telmih vb. söz, anlam ve ifadeye dair sanatları da açıklamıştır. Nüzhet, kelime ve terkip tanımlamalarını yaparken kelimelerin birebir Türkçedeki sözcük karşılıklarını vermeye özen göstermiştir. Bu anlamda Nüzhet'in eseri, özellikle Farsça unsurların nasıl karşılandığına dair önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu yönüyle eser, dönemin Türkçe söz dağarcığını yansıtmaları bakımından da zengin bir malzeme barındırmaktadır. Ömer Nüzhet, şerh sırasında anlamı pekiştirmek ve ileri sürdüğü düşünceyi desteklemek adına az sayıda da olsa Farsça veya Türkçe deyim ve atasözü niteliğindeki sözlere de başvurmuştur.

Ömer Nüzhet şerh sırasında, hem kendi hem de Urfi'nin tasavvufi yetkinliği bağlamında tasavvufi terimleri kullanırken bu terimlerin anlamlarına ilişkin izahlarda da bulunmuştur. Konuya açıklık getirmesi adına oldukça fazla kavram, kişi, eser, şair, şehir ve olaya telmih ve atıfta bulunmuştur.

Çalışmada ayrıca *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'nin metinsel ve dilsel özelliklerine odaklanılmış, Farsça ve Osmanlı Türkçesi'nin gramatik yapılarının, metinde şarih tarafından nasıl kullanıldığına dikkat edilmiş ve ayrıca şarihin Urfi'nin kasidelerine dayanarak hazırladığı şerhlerin muhtevası yani şerhlerin içeriği de tasnif edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde eserin çeviri yazılı metni ortaya konulmuştur. Eserin 5'i yurt dışında 5'i yurt içinde olmak üzere 10 nüshası tespit edilmiş, ulaşılan nüshaların tanıtımı yapılmıştır. Tanıtılan nüshalar arasından en hacimli olan nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshası iki cilt olup 816 numara ile kayıtlıdır. Metnin hazırlanmasında bu nüsha esas alınmıştır. Diğer nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 370 nolu nüshadır. Çalışmada söz konusu nüshaların karşılaştırmalı metni

verilmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında bulunan diğer nüshalar ise eksik ve yetersiz bulunduğundan çalışmaya dahil edilmemiştir. Eserin metni hazırlanırken metnin anlaşılır hale gelmesi adına metinde geçen ayet ve hadislerin, Arapça ve Farsça ibare ve darb-ı mesel türündeki metinlerin tespit ve tercümeleri dipnotta verilmiştir.

İran şiirinin önemli bir şairi olan Urfî-i Şîrâzî'nin kasidelerinin, Osmanlı tasavvuf edebiyatının değerli bir ismi olan Urfalı Ömer Nüzhet'in kaleminde şerh yöntemiyle zenginleşmesi oldukça kıymetlidir. Böyle bir eserin çeviri yazılı metni ortaya konularak hem Osmanlı hem İran edebiyatı sahasındaki çalışmalara katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, H. (1999). *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları.
- Alp, G. (2021). Bilgi Karmaşasında Mutasavvıf Bir Şair: Ömer Nüzhet ve Eserleri. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 8, 1-10.
- Aydın, E. (2019). *Ömer Nüzhet Efendi'ye göre 18. Yy.'da bir Sufi biyografisi: Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâli Rızâiyye)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Aydiner, M. (2007). Râgıb Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Babacan, İ. (2012). *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı: Sebki Hindî*. Ankara: Akçağ.
- Bağdâdî, Ş. (2017). *Şefkat Tezkiresi (Tezkîre-yi Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194367/sefkat-tezkiresi-tezkire-yi-suara-yi-sefkat-i-bagdadi.html>, Erişim Tarihi: 18.12.2022.
- Bahâeddin, M. (1997). *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Carra de Vaux. (1979). Şerh. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Cihan, S. (1991). Nüzhet Ömer Efendi ve Hadîs-i Erbain Tercemesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 35-66.
- Demirkol, H. (2003). *Divan-ı Nüzhet tenkitli metin-inceleme-indeks*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (2003). Cumhuriyet'in 80. Yılında Divan Şiiri Üzerine Düşünceler. *Türkoloji Dergisi*, XVI(II), 3-21.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, H. (2010). *Divan Şiirinin Kara İncisi: Hind Ülkesi /Klasik Türk Şiirinde Hind Metaforu*. III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi içinde (C. 1, ss. 797-809). İstanbul.

- Duran, R. (2014). *Nüzhet Efendi Cevâhirü'l-hikem (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Duru, N. F. (2003). Şiraz'dan Hindistan'a Örfi'nin Sergüzeşti ve Klâsik Türk Şiirinde Örfi-i Şîrâzî. *Bilig Dergisi*, (26), 117-145.
- Ebû Ubeyd, K. B. S. (1980). *Kitâbü'l-Emsâl*. Beyrût: Dârü'l-Me'mûn.
- Erdilan-i Cevan, S. A. (1373). *Tecellî-i Şâ'irâne Esâtîr ü Rivâyât-ı Târîhî vü Mezhebî der-Eş'âr-ı Hâkânî, Mü'essese-i Çâp u İntişârât-ı Âstân-i Kuds-i Rızavî*.
- Gilliot, C. (1997). Sharh. *Encyclopedia of Islam*. Brill: Leiden.
- Gözitok, M. A. (2017). Türk Edebiyatında Urfi-i Şîrâzî Şerhleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (19), 77-122.
- Gözitok, M. A. (2018). Urfi-i Şirazi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Edebiyatımıza Yansımaları. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 25-56.
- Güleç, İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2001). "İsrâil (Benî İsrâil)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 23, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kanar, M. (2010). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kara, M., ve Algar , H. (1988). *Abdullah-ı İlâhî, İslam Ansiklopedisi* (c.1 s. 110-112) İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karagözoğlu, B. (2017). Safevî Dönemi'nde İran'dan Hindistan'a Göçler (1555-1666). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4 (11), 1-24.
- Karakaş, M. (2012). *Bir Mutasavvıf Şair Ömer Nüzhet ve Eserleri*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kılıç, A. (2007). Türkçe-Farsça manzum sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî. *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 1. C. 4: 410-475.
- Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1-10.
- Kurtuluş, R. (2007). Örfi i Şîrâzî. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Mengi, M. (2000). *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ.

- Müstakimzade, S. S. (2000). *Mecelletü'n-nisâb*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Arapça Kitaplar Koleksiyonu, nr. 1100, vr. 421b.
- Nefîsî, S. (1363). *Târîh-i Nazm u Nesr der-Îrân ve der-Zebân-ı Fârisî*. Tahran: Kitâbfürûşî-i Fûrûğî.
- Nizâmî (1986). *Hüsrev ü Şîrîn*, (Çev: Sabri Sevsevil), İstanbul: MEB Yayınları.
- Numanî, Ş. (1363). *Şi'rü'l-Acem yâ Târîh-i Şu'arâ ve Edebiyât-ı Irân*. Tahran.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz. Cemal Kurnaz). İstanbul: H Yayınları.
- Öztürk, M. (1999). *Hacı Bektaş Veli'nin Yaşadığı Devirdeki Nişabur I*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, sunulmuş bildiri, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 285-288.
- Pala, İ. (2004), *Ansiklopedik Dîvân şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınevi.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Pekolcay, N. ve Sevim, E. (1991). *Yunus Emre Şerhleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Redhouse, J. (1997). *Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü*. İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Sâmî, Ş. (2017). *Şerh. Kamus-ı Türki*. Ankara: Akçağ.
- Shafî, M (1964). Orfî. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Skolnik, F. (2007). *Encyclopaedia Judaica*, (Second Edition). USA: Keter Publishing House
- Taberi (1991). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, (Çev: Zakir Kadiri Ugan-Ahmet Temir), Cilt III, İstanbul: MEB Yayınları.
- Tanrıkorur, S. B. (2004). Mevleviyye. *İslâm ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 468-475) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1981). *Edebiyat Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tulum, M. (2011). *17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Dağarcığı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler (Ansiklopedik sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, O. (2004). *Urfi'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Yücesoy, H. (2020). "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30, İstanbul: TDV Yayınları.
- Zavotçu, G. (2006). *Divan edebiyatı kişiler-kişilikler sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslâmî kaynaklı sözler -Ansiklopedik sözlük*. İstanbul: Enderun Yayınları.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 01/03/2024

Tez Başlığı*: URFALI ÖMER NÜZHET'İN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'Sİ

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 718 sayfalık kısmına ilişkin, 01.03.2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 'dir.

Uygulanan filtrelemeler**:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Aynaz RUHİ

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Aynaz RUHİ	
	Öğrenci No	N11241373	
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı	
	Programı	Eski Türk Edebiyatı	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Date: 01/03/2024

Thesis Title (In English): Urfalı Ömer Nüzhet's Şerh-i Dîvân-ı Urî

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 01.03.2024 for the total of 718 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 12 %.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Aynaz RUHİ

Student Information	Name-Surname	Aynaz RUHİ	
	Student Number	N11241373	
	Department	Turkish Language and Literature	
	Programme	Classical Turkish Literature	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 01/03/2024

Tez Başlığı*: URFALI ÖMER NÜZHET'İN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'Sİ

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Aynaz RUHİ

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Aynaz RUHİ	
	Öğrenci No	N11241373	
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı	
	Programı	Eski Türk Edebiyatı	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev. Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Date: 01/03/2024

ThesisTitle (In English): URFALI ÖMER NÜZHET'S ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ

My thesis work with the title given above:

1. Does not perform experimentation on people or animals.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Aynaz RUHİ

Student Information	Name-Surname	Aynaz RUHİ	
	Student Number	N11241373	
	Department	Turkish Language and Literature	
	Programme	Classical Turkish Literature	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ